: પ્રાપ્તિસ્થાન :
શ્રી અ. ભા. શ્વે. સ્થાનકવાસી
જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ
ગ્રીન લૉજ પાસે, રાજકોટ.

Published by :
Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shastroddhar Samiti,
Garedia Kuva Road, RAJKOT.
(Saurashtra) W. Ry. India.

*

બીજી આવૃત્તિ : પ્રત ૧૦૦૦
વીર સંવત : ૨૪૮૫
વિક્રમ સંવત : ૨૦૧૫
ઈસ્વી સન્ : ૧૯૫૯

*

મુદ્રક : અને મુદ્રણસ્થાન :
જયંતિલાલ દેવચંદ મહેતા
જય ભારત પ્રેસ,
ગરેડીઆ કુવા રોડ
શાક મારકેટ પાસે, રાજકોટ.

विपाकसूत्रकी अनुक्रमणिका

પ્રસ્તાવના

વિપાકસૂત્ર જૈન આગમનું અગીઆરમું સૂત્ર છે. એ **કર્મવિપાકદશાને** નામે પણ ઓળખાય છે. વિદ્વાન ટીકાકાર મુનિ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ આરંભ વાકયોમાં કહે છે તેમ એમાં જીવનાં શુભ–અશુભ કર્મોના ફળભૂત વેદનારૂપ વિપાકનું વર્ણન છે. આ સૂત્રના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધ અને દ્વિતીય શ્રુતસ્કન્ધ, એવા બે વિભાગો છે. એમાં પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધ દુઃખવિપાકસ્કન્ધ છે અને તે ખૂબ વિસ્તાર-વાળો છે, જ્યારે બીજો શ્રુતસ્કન્ધ સુખવિપાકસ્કન્ધ છે, જે એકદમ ટૂંકો છે. પ્રથમ વિભાગના વિષયભૂત પાપી જીવો અતિ દુઃખ ભોગવી છેવટે આત્મપુરુષાર્થથી મુકત થાય છે, જ્યારે બીજા વિભાગના વિષયભૂત બધા પુણ્યશાલી જીવ–આત્માઓ મહાવીર સ્વામીના બોધથી અણુવ્રતધારી શ્રાવક ધર્મનો અંગીકાર કરી એજ ભવમાં નિર્ગ્રન્થ ધર્મ સ્વીકારે છે તેઓ થોડા ભવો કર્યા બાદ મુકત થશે. દરેક વિભાગનાં કુલ દશ અધ્યયનો છે. જંબૂસ્વામીએ મહાવીર સ્વામીના પાંચમા ગણ-ધર ગુરુ સુધર્મા સ્વામીને સૂત્રનાં અધ્યયનો વિષે પ્રશ્નો કરેલા તેના ઉત્તરરૂપે આ દશ અધ્યયનો કહેવામાં આવ્યાં છે. આખું સૂત્ર ગદ્યમાં છે અને સમાસો વગેરે તેમાં બહુ નથી. ભાષાદૃષ્ટિએ પણ તેનો અભ્યાસ આવશ્યક છે.

આ સૂત્રની સંસ્કૃત ટીકા અભયદેવસૂરીએ કરી છે. વિક્રમ સંવત ૧૫૮૨માં જાંબુનિવાસી શ્રીમાળી આરસિંહ રાણાએ અગીઆર અંગોની પ્રતો લખાવી હતી તેમાં એક પ્રત વિપાકસૂત્રની છે. પ્રાચ્યવિદ્યાવિશારદ વેબરે Indian Antiquary ના સત્તરમા અને વીસમા ગ્રન્થોમાં આ સૂત્ર વિષે વિવેચના કરી છે. વયોવૃદ્ધ મુનિ શ્રી ઘાસીલાલજીસંપાદિત આ સૂત્રમાં પાઠ, છાયા, અન્વય, સંસ્કૃત ટીકા અને ગૂજરાતી હિન્દી અનુવાદો તથા ભાવાર્થમાં જૈન આગમ સાહિત્યના પ્રકા-શનના ઇતિહાસમાં અનન્ય સ્થાન ધરાવશે.

વિપાકસૂત્ર અનેક રીતે અભ્યાસ માગે છે. મહાવીરસ્વામી ગૌતમ આદિ ગણધરો સહિત ભરતક્ષેત્રની જે જે નગરીઓમાં વિચર્યા હતા તેમનાં નામો, જે

પ્રસ્તાવના

વિપાકસૂત્ર જૈન આગમનું અગીઆરમું સૂત્ર છે. એ **કર્મવિપાકદશાને** નામે પણ ઓળખાય છે. વિદ્વાન ટીકાકાર મુનિ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ આરંભ વાકયોમાં કહે છે તેમ એમાં જીવનાં શુભ–અશુભ કર્મોના ફળભૂત વેદનારૂપ વિપાકનું વર્ણન છે. આ સૂત્રના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધ અને દ્વિતીય શ્રુતસ્કન્ધ, એવા બે વિભાગો છે. એમાં પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધ દુઃખવિપાકસ્કન્ધ છે અને તે ખૂબ વિસ્તારવાળો છે, જ્યારે બીજો શ્રુતસ્કન્ધ સુખવિપાકસ્કન્ધ છે, જે એકદમ ટૂંકો છે. પ્રથમ વિભાગના વિષયભૂત પાપી જીવો અતિ દુઃખ ભોગવી છેવટે આત્મપુરુષાર્થથી મુકત થાય છે, જ્યારે બીજા વિભાગના વિષયભૂત બધા પુણ્યશાલી જીવ–આત્માઓ મહાવીર સ્વામીના બોધથી અણુવ્રતધારી શ્રાવક ધર્મનો અંગીકાર કરી એજ ભવમાં નિર્ગ્રન્થ ધર્મ સ્વીકારે છે તેઓ થોડા ભવો કર્યા બાદ મુકત થશે. દરેક વિભાગનાં કુલ દશ અધ્યયનો છે. જંબૂસ્વામીએ મહાવીર સ્વામીના પાંચમા ગણધર ગુરુ સુધર્મા સ્વામીને સૂત્રનાં અધ્યયનો વિષે પ્રશ્નો કરેલા તેના ઉત્તરરૂપે આ દશ અધ્યયનો કહેવામાં આવ્યાં છે. આખું સૂત્ર ગદ્યમાં છે અને સમાસો વગેરે તેમાં બહુ નથી. ભાષાદૃષ્ટિએ પણ તેનો અભ્યાસ આવશ્યક છે.

આ સૂત્રની સંસ્કૃત ટીકા અભયદેવસૂરીએ કરી છે. વિક્રમ સંવત ૧૫૮૨માં જાંબુનિવાસી શ્રીમાળી આરસિંહ રાણાએ અગીઆર અંગોની પ્રતો લખાવી હતી તેમાં એક પ્રત વિપાકસૂત્રની છે. પ્રાચ્યવિદ્યાવિશારદ વેબરે Indian Antiquary ના સત્તરમા અને વીસમા ગ્રન્થોમાં આ સૂત્ર વિષે વિવેચના કરી છે. વયોવૃદ્ધ મુનિ શ્રી ઘાસીલાલજીસંપાદિત આ સૂત્રમાં પાઠ, છાયા, અન્વય, સંસ્કૃત ટીકા અને ગૂજરાતી હિન્દી અનુવાદો તથા ભાવાર્થમાં જૈન આગમ સાહિત્યના પ્રકાશનના ઇતિહાસમાં અનન્ય સ્થાન ધરાવશે.

વિપાકસૂત્ર અનેક રીતે અભ્યાસ માગે છે. મહાવીરસ્વામી ગૌતમ આદિ ગણધરો સહિત ભરતક્ષેત્રની જે જે નગરીઓમાં વિચર્યા હતા તેમનાં નામો, જે

ઉદ્યાનોમાં તેમનાં સમવસરણો થયાં હતાં તેમનાં નામો, જે યક્ષ–ચૈત્યોમાં એ સમવસરણો થયાં હતાં તે ચૈત્યોનાં તથા ચૈત્યોના અધિષ્ઠાતા યક્ષોનાં નામો અહીં આપવામાં આવ્યાં છે. બીજી નગરીઓનાં નામો પણ અહીં મળી આવે છે. એ નગરીઓનાં રાજા રાણીઓ, યુવરાજો અને યુવરાણીઓ, સાર્થવાહો, ગાથાપતિઓ, વૈદ્યો, ગણિકાઓ, રાજનાપિતો, ચિત્રકારો, ગોમંડપો, ચોરપલ્લિકાઓ, અધિકારીઓ, વગેરેના અહીં ઉલ્લેખો મળે છે. એ ઉપરથી તે સમયના રીતરીવાજોનું આપણને જ્ઞાન થાય છે. એમાંના કોઇ કોઈ ઉપયોગી નિર્દેશો અહીં ટૂંકામાં આપવામાં આવ્યા છે.

નગરીઓમાં મૃગાગ્રામ, વાણિજ્યગ્રામ, પુરિમતાલનગર, શોભાંજની નગરી, કૌશાંબી નગરી, મથુરા, પાટલીખંડ. શૌર્યપુર, રોહિતક, વર્ધમાનપુર, રાજગૃહ, હસ્તિશીર્ષ, હસ્તિનાપુર, વૃષભપુર, વીરપુર, વિજયપુર, સૌગંધિકા નગરી, ચિકીત્સિકા નગરી, કનકપુર, મહાપુર, ચંપાનગરી, સાકેત (અયોધ્યા), શતદ્વાર, છગલપુર, ઇન્દ્રપુર, સુપ્રતિષ્ઠપુર, વાણારસી, સર્વતોભદ્ર, સિંહપુર, નંદીપુર, ગંગપુર, પુંડરીકિણી, ઇષુકાર, મહાઘોષ, સુઘોષ, માણિપુર, વગેરે છે. એમાં કૌશાંબી, વાણિજ્યગ્રામ, મથુરા, શૌર્યપુર, હસ્તિનાપુર, વાણારસી, રાજગ્રહ, સાકેત, એ ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ સમકાલીન નગરીઓ છે.

તમામ નગરીઓનાં મુખ્ય ઉદ્યાનોનાં તથા ત્યાં આવેલા યક્ષોનાં નામો અહીં આપેલાં છે, ઉદ્યાનોનાં નામોમાં ચન્દનપાદપક, દૂતીપલાશ, અમોઘદર્શી, દેવરમણ, ચન્દ્રોત્તર, ભંડીર, વનખંડ, વિજય વર્ધમાન, પૃથ્વી–અવતંસક, પુષ્પ કરંડક, સ્તૂપકરંડક, મનોરમ, રક્તાશોક, પૂર્ણભદ્ર, ઉત્તરકુરુ, ચન્દનવન, નીલાશોક, શ્વેતાશોક, સહસ્ર (આંબા) વન, એ મુખ્ય નામો છે. આ નામો કેવાં અર્થ-સૂચક છે ! !

મહાવીર સ્વામીનાં સમવસરણો યક્ષોનાં ચૈત્યોવાળાં ઉદ્યાનોમાં થતાં. ત્યાં જ પરિષદો થતી, ઉપદેશ ત્યાં જ અપાતો, રાજારાણીઓ, પ્રજાજનો વાંદવા તથા ઉપદેશ સાંભળવા ત્યાં જ જતાં. વિપાકસૂત્રમાં ઉદ્યાનોના યક્ષોનાં સૂચક નામો આપવામાં આવ્યાં છે. આ યક્ષ–દેવતાઓની માનતા થતી હતી. ઉદુંબર યક્ષના નામ ઉપરથી એક અધ્યયનના વિષયભૂત જીવ–આત્માનું નામ ઉદુંબરદત્ત પાડવામાં આવ્યું હતું. એ જ અધ્યયનમાં ઉદુંબરયક્ષની પૂજાનું ખૂબીદાર વર્ણન કરવામાં

આવ્યું છે. આ યક્ષોનાં અર્થસૂચક નામો અહીં આપ્યાં છેઃ– જેમકે, સુધર્મા, અમોઘ, શ્વેતભદ્ર, માણિભદ્ર, સુદર્શન, ઉદુંબર, શૌર્ય, ધરણ, કૃતવનમાલ, ધન્ય, વીરસેન, અશોક, સુકાલ, વીરભદ્ર, રક્તપાલ, પૂર્ણભદ્ર, પાર્શ્વમિત્ર, વગેરે.

રાજારાણીઓનાં જે નામો આવે છે તેમાં શતાનીક, તેની રાણી મૃગાદેવી, તેમનો પુત્ર ઉદય, ઉદયની યુવરાજ્ઞી પદ્માવતી, એ ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ નામો છે.

સૂત્રમાં વર્ણવેલા સાર્થવાહો વહાણો લઇ દેશાંતર વેપાર કરતા હતા અને અઢળક દ્રવ્યનું ઉપાર્જન કરતા હતા.

દુર્યોધન નામે ચારપાલક–જેઇલર–નિર્નય નામે મોટો ઇંડાં–માંસનો વેપારી, ચિત્ર નામે રાજ–આશ્રિત નાવિત અને આલંકારિક, ધન્વંતરી નામે રાજવૈદ્ય, સમુદ્રદત્ત નામે મચ્છીમાર, અહીં વર્ણવામાં આવ્યા છે. અહીં પૃથ્વીશ્રી અને કામધ્વજા ગણિકાઓનાં મનોરમ વર્ણનો આવે છે. અહીં પ્રિયસેન નપુંસકના રંજન પ્રયોગોનો નિર્દેશ મળે છે. અહીં સોળ રોગોનાં નામો આવે છે, અને તેમને ટાળવાનાં ઉપાયોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે અહીં રાજ્યની સેનાઓનાં સવિસ્તર વર્ણનો મળી શકે છે. દેહાંતદંડની સજાના વિધિઓનું અહીં વર્ણન જોવામાં આવે છે.

અહીં જુલમી અધિકારીઓ પ્રજા ઉપર કેવો જુલમ ગુજારતા હતા તે વાંચી શકાય છે. ભસ્મક રોગથી પીડાતા મૃગાપુત્રને રાજમહેલના ભોંયરામાં લાકડાની ગાડીમાં ભકતપાન – ખોરાક–પાણી જે સાધન વડે રાણી મૃગાવતી પહોંચાડતી હતી તે કાષ્ઠ–શકટિકા–લાકડાની ગાડીનું વર્ણન અહીં મળે છે. રાજ્યના દુશ્મનોનો નાશ કરતા કૂટાગારોની રચના અહીં વાંચી શકાય છે. નાના ગઢ જેવી પાંચસો ચોરોની નિવાસભૂમિ ચોર–પલ્લિકાનું વર્ણન અહીં મળે છે. અનેક સ્તંભોથી વિભૂષિત ઘાસપાણીના પૂરવઠાથી ભરપૂર, સંખ્યાબદ્ધ પશુઓને રક્ષતા ગોમંડપોનું વર્ણન અહીં મળી શકે છે.

વિપાકસૂત્ર અર્થસૂચક શબ્દપ્રયોગોથી ભરપૂર છે. કામધ્વજા ગણિકા કર્ણીરથ રથમાં નગરીમાં ફરતી હતી. લાંચ રૂશવત માટે અહીં ઉત્કોચ શબ્દનો

પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે. કસાઈ માટે છાગલિક શબ્દ વપરાયો છે. રસોઈઆ માટે મહાનસિક શબ્દનો પ્રયોગ થયો છે. જે સ્ત્રીનાં બાળકો ઉછરતાં નહિ તે સ્ત્રી જાતિનિન્દુકા કહેવાતી હતી. અનેક શબ્દ–પ્રયોગો આવે છે, જે ભાષા-શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ અજોડ છે. એક અધ્યયનમાં રાષ્ટ્રકૂટ ક્ષત્રિયનો ગંભીર ઉલ્લેખ થયો છે. સૂત્રોમાં ઉકરડા માટે ઉત્કુટિકા શબ્દ વપરાયો છે પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધના પ્રથમ અધ્યયનમાં ઇન્દ્ર મહોત્સવનો ઉલ્લેખ છે ક્ષીરધાત્રી, મજ્જનધાત્રી, મંડનધાત્રી, ક્રીડારમણધાત્રી, અંકધાત્રી, એ પાંચ પ્રકારોની ધાત્રી–નર્સ Nurse ના ઉલ્લેખો મળે છે. તે સમયની સ્ત્રીઓ દોહદમાં માનતી હતી. પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધના પાંચમા અધ્યયનનો સર્વતોભદ્ર નગરીના જિતશત્રુ રાજાની મહેશ્વરદત્ત રાજ્યના વિવર્ધન માટે રાજપુરોહિત શાંતિહોમમાં નરમેધ કરતો હતો અને તેમાં બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈશ્ય શૂદ્ર ચારે વર્ણોના યુવકોને હોમતો હતો !!

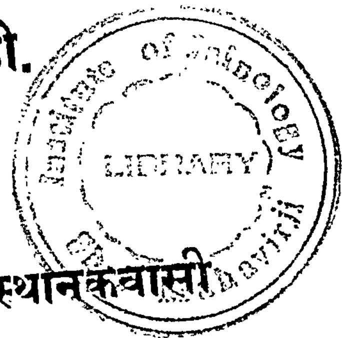
પ્રાચ્યવિદ્યાનો કોઈ પણ અભ્યાસી આ સૂત્રમાં વિવિધ સાહિત્ય જોઈ શકશે. અહીં તો તે ખ્યાલ ટૂંકામાં આપવામાં આવ્યો છે.

તા. ૨, ઑગસ્ટ, ૧૯૫૯ રવિવાર.
ગોંડળ (સૌરાષ્ટ્ર)

કામદાર કેશવલાલ હિંમતરામ
નિવૃત્ત પ્રોફેસર.

दानवीरोनी नामावली.

*

श्री अखिल भारत श्वेताम्बर स्थानकवासी

जैन शास्त्रोद्धार समिति.

*

गरेडीया कुवा रोड-ग्रीन लोज पासे,

रा ज को ट.

*

शरुआत ता. १८-१०-४४ थी ता. १५-६-५९ सुधीमां

दाखल थयेल मेम्बरोनां मुबारक नामो.

*

गामवार ककावारी लिस्ट.

*

(रु. २५० थी ओछी रकम भरनारनुं नाम आ यादीमां

सामेल करेल नथी.)

ઉદ્યાનોમાં તેમનાં સમવસરણો થયાં હતાં તેમનાં નામો, જે યક્ષ-ચૈત્યોમાં એ સમવસરણો થયાં હતાં તે ચૈત્યોનાં તથા ચૈત્યોના અધિષ્ઠાતા યક્ષોનાં નામો અહીં આપવામાં આવ્યાં છે. બીજી નગરીઓનાં નામો પણ અહીં મળી આવે છે. એ નગરીઓનાં રાજા રાણીઓ, યુવરાજો અને યુવરાણીઓ, સાર્થવાહો, ગાથાપતિઓ, વૈદ્યો, ગણિકાઓ, રાજનાપિતો, ચિત્રકારો, ગોમંડપો, ચોરપલ્લિકાઓ, અધિકારીઓ, વગેરેના અહીં ઉલ્લેખો મળે છે. એ ઉપરથી તે સમયના રીતરીવાજોનું આપણને જ્ઞાન થાય છે. એમાંના કોઇ કોઈ ઉપયોગી નિર્દેશો અહીં ટૂંકામાં આપવામાં આવ્યા છે.

નગરીઓમાં મૃગાગ્રામ, વાણિજ્યગ્રામ, પુરિમતાલનગર, શોભાંજની નગરી, કૌશાંબી નગરી, મથુરા, પાટલીખંડ. શૌર્યપુર, રોહિતક, વર્ધમાનપુર, રાજગૃહ, હસ્તિશીર્ષ, હસ્તિનાપુર, વૃષભપુર, વીરપુર, વિજયપુર, સૌગંધિકા નગરી, ચિકીત્સિકા નગરી, કનકપુર, મહાપુર, ચંપાનગરી, સાકેત (અયોધ્યા), શતદ્વાર, છગલપુર, ઇન્દ્રપુર, સુપ્રતિષ્ઠપુર, વાણારસી, સર્વતોભદ્ર, સિંહપુર, નંદીપુર, ગંગપુર, પુંડરીકિણી, ઇષુકાર, મહાઘોષ, સુઘોષ, માણિપુર, વગેરે છે. એમાં કૌશાંબી, વાણિજ્યગ્રામ, મથુરા, શૌર્યપુર, હસ્તિનાપુર, વાણારસી, રાજગ્રહ, સાકેત, એ ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ સમકાલીન નગરીઓ છે.

તમામ નગરીઓનાં મુખ્ય ઉદ્યાનોનાં તથા ત્યાં આવેલા યક્ષોનાં નામો અહીં આપેલાં છે, ઉદ્યાનોનાં નામોમાં ચન્દનપાદપક, દૂતીપલાશ, અમોઘદર્શી, દેવરમણ, ચન્દ્રોત્તર, ભંડીર, વનખંડ, વિજય વર્ધમાન, પૃથ્વી-અવતંસક, પુષ્પ કરંડક, સ્તૂપકરંડક, મનોરમ, રક્તાશોક, પૂર્ણભદ્ર, ઉત્તરકુરુ, ચન્દનવન, નીલાશોક, શ્વેતાશોક, સહસ્ર (આંબા) વન, એ મુખ્ય નામો છે. આ નામો કેવાં અર્થ-સૂચક છે ! !

મહાવીર સ્વામીનાં સમવસરણો યક્ષોનાં ચૈત્યોવાળાં ઉદ્યાનોમાં થતાં. ત્યાં જ પરિષદો થતી, ઉપદેશ ત્યાં જ અપાતો, રાજારાણીઓ, પ્રજાજનો વાંદવા તથા ઉપદેશ સાંભળવા ત્યાં જ જતાં. વિપાકસૂત્રમાં ઉદ્યાનોના યક્ષોનાં સૂચક નામો આપવામાં આવ્યાં છે. આ યક્ષ-દેવતાઓની માનતા થતી હતી. ઉદુંબર યક્ષના નામ ઉપરથી એક અધ્યયનના વિષયભૂત જીવ-આત્માનું નામ ઉદુંબરદત્ત પાડવામાં આવ્યું હતું. એ જ અધ્યયનમાં ઉદુંબરયક્ષની પૂજાનું ખૂબીદાર વર્ણન કરવામાં

આવ્યું છે. આ યક્ષોનાં અર્થસૂચક નામો અહીં આપ્યાં છેઃ- જેમકે, સુધર્મા, અમોઘ, શ્વેતભદ્ર, માણિભદ્ર, સુદર્શન, ઉદુંબર, શૌર્ય, ધરણ, કૃતવનમાલ, ધન્ય, વીરસેન, અશોક, સુકાલ, વીરભદ્ર, રક્તપાલ, પૂર્ણભદ્ર, પાર્શ્વમિત્ર, વગેરે.

રાજારાણીઓનાં જે નામો આવે છે તેમાં શતાનીક, તેની રાણી મૃગાદેવી, તેમનો પુત્ર ઉદય, ઉદયની યુવરાજ્ઞી પદ્માવતી, એ ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ નામો છે.

સૂત્રમાં વર્ણવેલા સાર્થવાહો વહાણો લઇ દેશાંતર વેપાર કરતા હતા અને અઢળક દ્રવ્યનું ઉપાર્જન કરતા હતા.

દુર્યોધન નામે ચારપાલક-જેઇલર-નિર્નય નામે મોટો ઇંડાં-માંસનો વેપારી, ચિત્ર નામે રાજ-આશ્રિત નાવિત અને આલંકારિક, ધન્વંતરી નામે રાજવૈદ્ય, સમુદ્રદત્ત નામે મચ્છીમાર, અહીં વર્ણવામાં આવ્યા છે. અહીં પૃથ્વીશ્રી અને કામધ્વજા ગણિકાઓનાં મનોરમ વર્ણનો આવે છે. અહીં પ્રિયસેન નપુંસકના રંજન પ્રયોગોનો નિર્દેશ મળે છે. અહીં સોળ રોગોનાં નામો આવે છે, અને તેમને ટાળવાનાં ઉપાયોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે અહીં રાજ્યની સેનાઓનાં સવિસ્તર વર્ણનો મળી શકે છે. દેહાંતદંડની સજાના વિધિઓનું અહીં વર્ણન જોવામાં આવે છે.

અહીં જુલમી અધિકારીઓ પ્રજા ઉપર કેવો જુલમ ગુજારતા હતા તે વાંચી શકાય છે. ભસ્મક રોગથી પીડાતા મૃગાપુત્રને રાજમહેલના ભોંયરામાં લાકડાની ગાડીમાં ભકતપાન - ખોરાક-પાણી જે સાધન વડે રાણી મૃગાવતી પહોંચાડતી હતી તે કાષ્ઠ-શકટિકા-લાકડાની ગાડીનું વર્ણન અહીં મળે છે. રાજ્યના દુશ્મનોનો નાશ કરતા કૂટાગારોની રચના અહીં વાંચી શકાય છે. નાના ગઢ જેવી પાંચસો ચોરોની નિવાસભૂમિ ચોર-પલ્લિકાનું વર્ણન અહીં મળે છે. અનેક સ્તંભોથી વિભૂષિત ઘાસપાણીના પૂરવઠાથી ભરપૂર, સંખ્યાબદ્ધ પશુઓને રક્ષતા ગોમંડપોનું વર્ણન અહીં મળી શકે છે.

વિપાકસૂત્ર અર્થસૂચક શબ્દપ્રયોગોથી ભરપૂર છે. કામધ્વજા ગણિકા **કર્ણીરથ** રથમાં નગરીમાં ફરતી હતી. લાંચ રૂશવત માટે અહીં **ઉત્કોચ** શબ્દનો

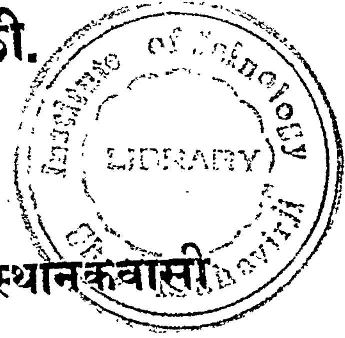
પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે. કસાઇ માટે છાગલિક શબ્દ વપરાયો છે. રસોઇઆ માટે મહાનસિક શબ્દનો પ્રયોગ થયો છે. જે સ્રીનાં બાળકો ઉછરતાં નહિ તે સ્રી જાતિનિન્દુકા કહેવાતી હતી. અનેક શબ્દ–પ્રયોગો આવે છે, જે ભાષાશાસ્રની દૃષ્ટિએ અજોડ છે. એક અધ્યયનમાં રાષ્ટ્રકૂટ ક્ષત્રિયનો ગંભીર ઉલ્લેખ થયો છે. સૂત્રોમાં ઉકરડા માટે ઉત્કુટિકા શબ્દ વપરાયો છે પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધના પ્રથમ અધ્યયનમાં ઇન્દ્ર મહોત્સવનો ઉલ્લેખ છે ક્ષીરધાત્રી, મજ્જનધાત્રી, મંડનધાત્રી, ક્રીડારમણધાત્રી, અંકધાત્રી, એ પાંચ પ્રકારોની ધાત્રી–નર્સ Nurse ના ઉલ્લેખો મળે છે. તે સમયની સ્રીઓ દોહલમાં માનતી હતી. પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધના પાંચમા અધ્યયનનો સર્વતોભદ્ર નગરીના જિતશત્રુ રાજાની મહેશ્વરદત્ત રાજ્યના વિવર્ધન માટે રાજપુરોહિત શાંતિહોમમાં નરમેધ કરતો હતો અને તેમાં બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈશ્ય શૂદ્ર ચારે વર્ણોના યુવકોને હોમતો હતો !!

પ્રાચ્યવિદ્યાનો કોઇ પણ અભ્યાસી આ સૂત્રમાં વિવિધ સાહિત્ય જોઇ શકશે. અહીં તો તે ખ્યાલ ટૂંકામાં આપવામાં આવ્યો છે.

તા. ૨, ઑગસ્ટ, ૧૯૫૯ રવિવાર. ગોંડળ (સૌરાષ્ટ્ર)	કામદાર કેશવલાલ હિંમતરામ નિવૃત્ત પ્રોફેસર.

दानवीरोनी नामावली.

*

श्री अखिल भारत श्वेताम्बर स्थानकवासी
जैन शास्त्रोद्धार समिति.

*

गरेडीया कुवा रोड-ग्रीन लोज पासे,

रा ज को ट.

*

शरुआत ता. १८-१०-४४ थी ता. १५-६-५९ सुधीमां

दाखल थयेल मेम्बरोनां मुबारक नामो.

*

गामवार ककावारी लिस्ट.

*

(रु. २५० थी ओछी रकम भरनारनुं नाम आ यादीमां

सामेल करेल नथी.)

आद्यमुरब्बीश्रीओ–६

(ओछामां ओछी रु. ५००० नी रकम आपनार)

नंबर	नाम	गाम	रुपिया
१	शेठ शान्तीलाल मंगळदासभाइ जाणीता मीलमालीक	अमदावाद	१००००
२	शेठ हरखचंद कालीदासभाइ वारीया हा. शेठ लालचंदभाइ जेचंदभाइ, नगीनभाइ, व्रजलालभाइ तथा वल्लभदासभाइ	भाणवड	६०००
३	कोठारी जेचंदभाइ अजरामर हा. हरगोविंदभाइ जेचंदभाइ	राजकोट	५२५१
४	शेठ धारशीभाइ जीवनभाइ	बारसी	५००१
५	स्व. पिताश्री छगनलाल शामळदासना स्मरणार्थे ह. भोगीलाल छगनलालभाइ भावसार	अमदावाद	५२५१
६	स्व. दिनेशभाइना स्मरणार्थे ह. शेठ कांतिलाल मणीलाल जेसींगभाइ	अमदावाद	५०००

मुरब्बीश्रीओ–२१

(ओछामां ओछी रु. १००० नी रकम आपनार)

नंबर	नाम	गाम	रुपिया
१	वकील जीवराजभाइ वर्धमान कोठारी ह. कहानदासभाइ तथा वेणीलालभाइ	जेतपुर	३६०५
२	दोशी प्रभुदास मूळजीभाइ	राजकोट	३६०४
३	म्हेता गुलाबचंद पानाचंद	राजकोट	३२८९॥।-॥
४	म्हेता माणेकलाल अमुलखराय	घाटकोपर	३२५०
५	संघवी पीताम्बरदास गुलाबचंद	जामनगर	३१०१
६	शेठ शामजीभाइ वेलजीभाइ वीराणी	राजकोट	२५००
७	नामदार ठाकोर साहेब लखधीरसिंहजी बहादुर	मोरबी	२०००
८	शेठ म्हेरचंद कुंवरजी ह. शेठ न्यालचंद ल्हेरचंद	सिद्धपुर	२०००
९	शाह छगनलाल हेमचंद वसा ह. मोहनलालभाइ तथा मोतीलालभाइ	मुंबइ	२०००

१० श्री स्थानकवासी जैन संघ
ह. शेठ चन्द्रकांत वीकमचन्द मोरबी १९६३
११ म्हेता सोमचंद तुलसीदास तथा तेमनां धर्मपत्नि
अ. सौ. मणीगौरी मगनलाल रतलाम १५००
१२ म्हेता पोपटलाल मावजीभाइ जामजोधपुर १३०१
१३ दोशी कपुरचंद अमरशी ह. दलपतरामभाइ. जामजोधपुर १००२
१४ बगडीआ जगजीवनदास रतनशी दामनगर १००२
१५ शेठ आत्माराम माणेकलाल अमदावाद १००१
१६ शेठ माणेकलाल भाणजीभाइ पोरबंदर १००१
१७ श्रीमान चंद्रसिंहजी साहेब म्हेता (रेल्वे मेनेजर) कलकत्ता १००१
१८ म्हेता सोमचंद नेणसीभाइ (करांचीवाळा) मोरबी १००१
१९ शाह हरीलाल अनोपचंद खंभात १००१
२० कोठारी छबीलदास हरखचंद मुंबइ १०००
२१ कोठारी रंगीलदास हरखचंद शिहोर १०००

सहायक मेम्बरो–५३

(ओछामां ओछी रु. ५०० नी रकम आपनार)

१ शाह रंगजीभाई मोहनलाल अमदावाद ७५१
२ मोदी केशवलाल हरीचंदभाई साबरमती ७५०
३ श्री स्थानकवासी जैनसंघ
हा. शेठ झुंझाभाइ वेलसीभाइ वढवाण शहेर ७५०
४ शेठ नरोत्तमदास ओघडभाइ शीव ७००
५ शेठ रतनशी हीरजीभाइ ह. गोरधनदासभाइ. जामजोधपुर ५५५
६ बाटवीया गीरधर परमानंद ह.अमीचंदभाइ खाखीजाळीआ ५२७
७ मोरबीवाळा संघवी देवचंद नेणशीभाइ तथा तेमनां धर्मपत्नि अ.सौ. मणीबाइ तरफथी ह. मुलचंद देवचंद. मलाड ५११
८ वोरा मणीलाल पोपटलाल अमदावाद ५०२
९ गोसलीया हरीलाल लालचंद तथा
चंपाबेन गोसलीया अमदावाद ५०२

क्रम	नाम	गाम	रकम
१०	शाह प्रेमचंद माणेकचंद तथा अ. सौ. समरतबेन	अमदावाद	५०२
११	शेठ इश्वरलाल पुरुषोत्तमदास	अमदावाद	५०१
१२	शेठ चंदुलाल छगनलाल	अमदावाद	५०१
१३	शाह शान्तीलाल माणेकलाल	अमदाबाद	५०१
१४	शेठ शीवलाल डमरभाइ (करांचीवाला)	लींबडी	५०१
१५	कामदार ताराचंद पोपटलाल धोराजीवाळा	राजकोट	५०१
१६	म्हेता मोहनलाल कपुरचंद	राजकोट	५००
१७	शेठ गोविंदजीभाइ पोपटभाइ	राजकोट	५००
१८	शेठ रामजी शामजी वीराणी	राजकोट	५०१
१९	स्व. पिताश्री नंदाजीना स्मरणार्थे ह. वेणीचंद शान्तीलाल (जावुआवाळा)	मेघनगर	५०१
२०	श्री स्थानकवासी जैनसंघ ह. शेठ ठाकरशी करशनजी	थानगढ	५००
२१	शेठ ताराचंद पुखराजजी	औरंगाबाद	५००
२२	श्री स्थानकवासी जैनसंघ	औरंगावाद	५००
२३	म्हेता मूळचंद राघवजी हा. मगनलालभाइ तथा दुर्लभजीभाइ	धाफा	७५०
२४	शेठहरखचंद पुरुषोत्तम हा. इन्दुकुमार	चोरवाड	५००
२५	शेठ केसरीमलजी वसतीमलजी शुगलीया	राणावास	५०१
२६	स्था. जैनसंघ हा. वाटवीआ अमीचंद गीरधरभाई	खाखीजालीआ	५०१
२७	शेठ खीमजीभाई वाघाभाइ हा. फुलचंदभाई, गुलाबचंदभाइ नागरदासभाइ तथा जमनादासभाइ	मुंबइ	५०१
२८	शेठ मणीलाल मोहनलाल डगली हा. मुळजीभाइ मणीलाल	मुंबइ	५०१
२९	स्व. कांतीलालभाइना स्मरणार्थे हा. शेठ वालचन्द माकरचन्द	मुंबइ	५०१
[illegible]	कामदार रतीलाल दुर्लभजी (जेतपुरवाळा)	मुंबइ	५०१

३१	शाह जयंतीलाल अमृतलाल	शीव	५०१
३२	वोरा मणीलाल लक्ष्मीचन्द	शीव	५०१
३३	शेठ गुलाबचन्द मुदरभाइ तथा कस्तुरबेन हा. भाइ अनोपचन्द	खाररोड	५०१
३४	महान त्यागी बेन धीरजकुंवर चुनीलाल म्हेता	धाफा	५०१
३५	श्री स्थानकवासी जैनसंघ	धाफा	५०१
३६	श्री मगनलाल छगनलाल शेठ	राजकोट	५०१
३७	शेठ चतुरदास ठाकरशी तथा अ. सौ. नंदकुवरबेन तरफथी	जामनगर	५०३
३८	शेठ देवचन्द अमरशी (बेन धीरजकुंवरनी दीक्षा प्रसंगे भेट)	भाणवड	५०१
३९	श्री स्थानकवासी जैनसंघ (बेन धीरजकुंवरनी दीक्षा प्रसंगे भेट)	भाणवड	५०१
४०	वकील वाडीलाल नेमचन्द शाह	वीरमगाम	५०१
४१	म्हेता शांतिलाल मणीलाल ह. कमळाबेन म्हेता	अमदावाद	५५६
४२	श्रीयुत लालचन्दजी तथा अ. सौ. घीसाबेन	,,	५०१
४३	शेठ मोहनलाल मुकुटलाल बालया	,,	५०१
४४	स्व. शेठ उकाभाइ त्रीभोवनदासना स्मरणार्थे तेमना धर्मपत्नी लक्ष्मीबाइ गीरधर तरफथी हा. मरघाबेन तथा मंगुबेन	,,	५०१
४५	पारेख जयंतीलाल मनसुखलाल राजकोटवाळा हा. विनुभाइ	,,	५०१
४६	श्रीयुत शेठ लालचन्दजी मीश्रीलालजी	,,	५०१
४७	श्री वांकानेर स्था. जैन संघ	वांकानेर	५०१
४८	श्री स्था. जैन संघ	बोटाद	५०१
४९	शेठ गुदडमलजी शेशमलजी जोवर (बरार)	पीपळगांव	५०१
५०	स्व. तुरखीया लहेरचन्द माणेकचन्दना स्मरणार्थे तेमना धर्मपत्नि जीवतीबाइ तरफथी ह. भाइ जयंतीलाल तथा पूनमचन्द	डभास	५०१

५१ शाह अचळदास शुकनराजजी
हा. शेठ शुकनराजजी अमदावाद ५०१
५२ भावसार खोडीदास गणेशभाइ धंधुका ५०१
५३ अ. सौ. हीराबेन माणेकलाल म्हेता घाटकोपर (मुंबइ) ५०१

४६० मेम्बरोनुं गामवार लीस्ट

अमदावाद तथा परांओ.

१ शेठ गीरधरलाल करमचन्द २५१
२ शेठ छोटालाल वखतचन्द ह. फकीरचन्दभाइ २५१
३ शाह कान्तीलाल त्रीभोवनदास २५१
४ शाह पोचालाल पीताम्बरदास २५१
५ शाह पोपटलाल मोहनलाल २५१
६ शेठ प्रेमचन्द साकरचन्द २५०
७ शाह रतीलाल वाडीलाल २५१
८ शेठ लालभाइ मंगळदास २५१
९ स्व. अमृतलाल वर्धमानना स्मरणार्थे
ह. कानजीभाइ अमृतलाल २५१
१० भावसार भोगीलाल जमनादास (पाटणवाळा) २५१
११ शाह नटवरलाल चन्दुलाल २५१
१२ शाह नरसिंहदास त्रीभोवनदास २५१
१३ श्री शाहपुर दरीयापुरी आठकोटी स्था. जैन उपाश्रय
ह. वहीवट कर्ता शेठ इश्वरलाल पुरुषोत्तमदास २५१
१४ श्री छीपापोळ दरीयापुरी आठकोटी स्था. जैनसंघ
ह. चन्दुलाल अचरतलाल २५१
१५ शाह चीनुभाइ वालाभाइ
C/o. शाह वालाभाइ महासुखराम २५१
१६ शाह भाइलाल उजमशी २५१
१७ श्री सुखलाल डी. शेठ हा. डो. कुं. सरस्वतीब्हेन शेठ २५१
१८ श्री सौराष्ट्र स्था. जैनसंघ
हा. शाह कान्तिलाल जीवणलाल २५१

१९ मोदी नाथालाल महादेवदास — २५१
२० शाह मोहनलाल त्रीकमदास — २५१
२१ श्री छकोटी स्था. जैनसंघ
हा. शाह पोचालाल पीताम्बरदास — २५१
२२ शेठ पोपटलाल हंसराजना स्मरणार्थे
हा. शेठ बाबुलाल पोपटलाल — २५१
२३ देशाइ अमृतलाल वर्धमान बापोदरावाळाना स्मरणार्थे
हा. भाइलाल अमृतलाल देशाइ — २५
२४ शाह नवनीतलाल अमुलखराय — २५१
२५ शाह मणीलाल आशाराम — २५१
२६ शाह चीनुभाइ साकरचन्द — २५१
२७ शाह वरजीवनदास उमेदचन्द — २५
२८ शाह रजनीकान्त कस्तुरचन्द — २५
२९ संघवी जीवणलाल छगनलाल (स्था. जैन) — २५
३० शाह शांतिलाल मोहनलाल ध्रांगध्रावाळा — २५
३१ अ. सौ. बेन रतनबाइ नादेचा
हा. धुलजीभाइ चंपालालजी — २५
३२ शाह हरिलाल जेठालाल भाडलावाला — २५
३३ श्री सरसपुर दरीयापुरी आठकोटी स्था. जैन उपाश्रय
हा. भावसार भोगीलाल छगनलाल — २५
३४ शेठ पुखराजजी समतीरामजी सादडीवाळा — २५
३५ स्व. पिताश्री जवाहीरलालजी तथा पूज्य चाचाजी
हजारीमलजी बरडीयाना स्मरणार्थे
हा. मूळचंदजी जवाहीरलालजी — २५
३६ स्व. भावसार बबाभाइ (मंगळदास) पानाचंदना स्मरणार्थे
हा. तेमनां धर्मपत्नि पुरीबेन — २५
३७ स्व. पिताश्री रवजीभाइ तथा स्व. मातुश्री मूळीबाइना
स्मरणार्थे हा. ककलभाइ कोठारी — ३०
३८ भावसार केशवलालभाइ मगनलालभाइ — २५

३९ शाह केशवलाल नानचंद जाखडावाळा हा. पार्वतीबेन २५१
४० शाह जीतेन्द्रकुमार वाडीलाल माणेकचंद
राजसीतापुरवाळा (साबरमती) २५१
४१ श्री स्था. जैन संघ (साबरमती) २५०
४२ श्री बीपिनचंद्र तथा उमाकांत चुनीलाल गोपाणी
(राणपुरवाळा) ३०१
४३ भावसार छोटालालभाइ छगनलालभाइ २५१
४४ भावसार शकराभाइ छगनलालभाइ २५१
४५ अ. सौ. जीवीबेन रतीलाल
हा. भावसार रतीलाल हरगोविंददास २५१
४६ संघवी बालुभाइ कमळशी तथा तेमनां धर्मपत्निओ
अ. सौ. चंपाबेन तथा वसंतबेन तरफथी २५१
४७ अ. सौ. विद्याबेन वनेचंद देशाइ
हा. भुपेन्द्रकुमार वनेचंद देशाइ २५१
४८ स्व. पारेख नानचंद गोविंदजी मोरबीवाळाना स्मरणार्थे
हा. रतीलाल नानचंद पारेख ३०१
४९ शाह नटवरलाल गोकळदास २५१
५० शाह शामळभाइ अमरशीभाइ २५१
५१ शाह त्रीभोवनदास मगनलालना स्मरणार्थे
तेमनां धर्मपत्नि शीवकुंवरबेन तरफथी
हा. रतीलाल त्रीभोवनदास ४०२
५२ अ. सौ. कंकुबेन (भावसार भोगीलालभाइ
छगनलालभाइनां धर्मपत्नि) ३०९
५३ अ. सौ. सवितावेन (जयंतीलाल भोगीलालनां धर्मपत्नि) २५१
५४ अ. सौ. शांताबेन (दीनुभाइ भोगीलालनां धर्मपत्नि) २५१
५५ अ. सौ. सुभद्राबेन (रमणभाइ भोगीलालनां धर्मपत्नि) २५१
५६ शेठ हीराजी रुगनाथजीना स्मरणार्थे ह. वागमलजी रुगनाथजी ३०१
५७ शेठ मणीलाल चोघाभाइ २५१
५८ पटवा सुमेरमलजी अनोपचन्दजी जोधपुरवाळा ३०१

५९ स्व. माणेकलाल वनमाळीदास शाहना स्मरणार्थे
हा. रमणलाल माणेकलाल २५१

६० स्व. शाह धनराजजी खेमराजजीनां स्मरणार्थे
हा. कनैयालालजी धनराजजी ३०१

६१ श्री सारंगपुर द. आ. को. स्था. जैन संघ
हा. शाह रमणलाल भगुभाइ २५१

६२ दोशी हरजीवनदास जीवराज तथा लक्ष्मीबाई लहेरचन्दना
स्मरणार्थे हा. दोशी मनहरलाल करसनदास मुळीवाळा २५१

६३ शाह पूनमचन्द फतेहचन्द २५१

६४ श्री चतुरभाइ नंदलाल २५१

६५ श्रीयुत अमृतलाल ईश्वरलाल २५१

६६ शाह जादवजी मोहनलाल तथा शाह चीमनलाल अमुलखभाई २५१

६७ अ. सौ. लाभुबेन मगनलाल हा. शाह अमृतलाल धनजीभाई
वढवाण शहेरवाळा ३०१

६८ अ.सौ. बहेन कान्ताबेन गोरधनदास(चांद मुनिना उपदेशथी) २५१

६९ दोशी फुलचन्द सुखलालभाइ बोटादवाळाना स्मरणार्थे
हा. दोशी छबीलदास फुलचन्दभाइ २५१

७० लालाजी रामकुमारजी जैन २५१

७१ शेठ छोटालाल गुमानचन्द पालनपुरवाळा २५१

७२ शाह धीरजलाल मोतीलाल २५१

७३ संघवी सूर्यकांत चुनीलालना स्मरणार्थे
हा. संघवी जीवणलाल चुनीलाल २५१

७४ भावसार मोहनलाल अमुलखराय २५१

७५ शाह फुलचन्द मुलचन्दभाइ हा. हसमुखभाइ फुलचन्दभाइ २५१

७६ लल्लुभाइ मगनभाइ चूडावालाना स्मरणार्थे
ह. जसवंतलाल लल्लुभाइ ३०१

७७ श्रीमान मीश्रीलालजी जवाहीरलालजी बरडीया अल्वरवाळा २५१

७८ म्हेता मुळचन्द मगनलाल २५१

७९ वैद्य नरसीदास साकरचन्दनां धर्मपत्नि रेवाबाइना स्मरणार्थे
ह. हरीलालभाइ २५१
८० कुमारी पुष्पाबेन हरीलाल (चांदमुनिना उपदेशथी) २५१
८१ शाह मणीलाल ठाकरशी ह. कमळाबेन मणीलाल
(चांदमुनिना उपदेशथी) २५१
८२ मीस नलीनीबेन जयंतिलाल २५१
८३ अ. सौ. लीलावती ईश्वरलाल २५१
८४ स्व. उमेदराम त्रीभुवनदासना धर्मपत्नि काशीबाइना
स्मरणार्थे ह. शांतिलाल उमेदराम (चांदमुनिना उपदेशथी) २५१
८५ स्व. भावसार मोहनलाल छगनलालना धर्मपत्नि दिवाळी-
बाइना स्मरणार्थे ह. रतीलाल माणेकलाल
(चांदमुनिना उपदेशथी) २५१
८६ म्हेता देवीचन्दजी खूबचन्दजी धोका. गढसीयाणावाळाना
स्मरणार्थे ह. म्हेता चुनीलाल हरमानचन्द २५१
८७ घासीलालजी मोहनलालजी कोठारी C/o. लक्ष्मी पुस्तकभंडार २५१
८८ शाह मणीलाल छगनलाल २५१
८९ स्व. शेठ नाथालाल रतनाभाइ मारफतीयाना स्मरणार्थे
पुनाम्हेन तरफथी ह. करसनभाइ (चांदमुनिना उपदेशथी) २५१

अजमेर

१ शेठ भुरालाल मोहनलाल २५१

अमरेली

१ मास्तर हकमीचन्द दीपचन्द शेठ २५१

अमलनेर

१ शाह नागरदास वाघजीभाइ २५१
२ श्री स्था. जैनसंघ हा. शाह गांडालाल भीखालाल २५१

अलवर

१ श्रीमती चंपादेवी C/o. बुद्धामलजी रतनलालजी सचेती २५१
२ चांदमलजी महावीरप्रसाद पालावत २५१

आणंद

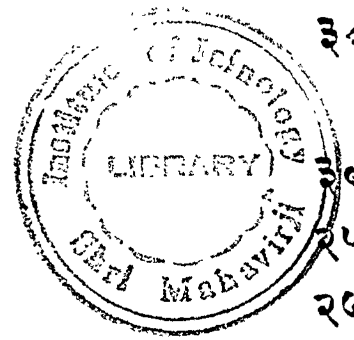
१ शेठ रमणीकलाल ए. कपासी ह. मनसुखलालभाइ २५१

आसनसोल

१ वावीसी मणीलाल चत्रभुजना स्मरणार्थे तेमनां धर्मपत्नि
मणीबाइ तरफथी ह. रसिकलाल, अनिलकांत, विनोदराय. २५१

आटकोट

१ शाह चुनीलाल नारणजी ३०१

उदयपुर

१ श्रीयुत साहेबलालजी महेता ३०१
२ शेठ मोतीलालजी रणजीतलालजी हींगड २५१
३ शेठ मगनलालजी बागरेचा २५१
४ अ. सौ. व्हेन चन्द्रावती ते श्रीमान बहोतलालजी नाहरनां
धर्मपत्नि ह. शेठ रणजीतलालजी हींगड २५१
५ स्व. शेठ कालुलालजी लोढाना स्मरणार्थे
ह. शेठ दोलतसिंहजी लोढा २५१
६ स्व. शेठ प्रतापमलजी साखलाना स्मरणार्थे
हा. प्राणलाल हीरालाल साखला २५१
७ पूज्य पिताश्री मोतीलालजी म्हेताना स्थरणार्थे
ह. रणजीतलालजी मोतीलालजी म्हेता २५१
८ शेठ छगनलाल बागरेचा २५१
९ शेठ भीमराज थावरचन्द बाफणा २५१

उमरगांवरोड

१ शाह मोहनलाल पोपटलाल पानेलीवाळा २५१

उपलेटा

१ शेठ जेठालाल गोरधनदास २५१
२ स्व. वेन संतोकवेन कचरा ह. ओतमचन्दभाइ, छोटालालभाई
तथा अमृतलालभाइ वालजी (कल्याणवाळा) २५१

३ शेठ खुशालचंद कानजीभाइ हा. शेठ प्रतापभाइ २५१
४ संघाणी मूळशंकर हरजीवनभाइना स्मरणार्थे
 हा. तेमना पुत्रो जयंतीलालभाइ तथा रमणीकलाल २५१
५ दोशी विठ्ठलजी हरखचंद २५१

एडन केम्प

१ शाह गोकळदास शामजी उदाणी २५१
२ शाह जगमोहनदास परसोतमदास २५१

कुशळगढ

१ शेठ चंपालालजी देवीचंदजी २५१

कत्रासगढ

१ श्री जैन श्वे. स्था. संघ ह. देवचंद अमुलख २५१

कलकत्ता

१ श्री कलकत्ता जैन श्वे. स्था. (गुजराती) संघ
 ह. शाह जयसुखलाल प्रभुलाल २५१

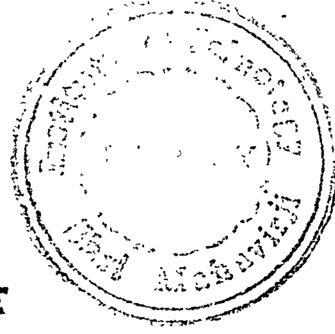
कलोल

१ शेठ मोहनलाल जेठाभाइना स्मरणार्थे
 ह. शेठ आत्माराम मोहनलाल २५१
२ डो. मयाचंद मगनलाल शेठ ह. डो. रतनचंद मयाचंद २५१
३ स्व. नाथालाल उमेदचन्दना स्मरणार्थे
 ह. शाह रतीलाल नाथालाल २५१
४ शाह मणीलाल तलकचन्दना स्मरणार्थे
 ह. मारफतीया चन्दुलाल मणीलाल २५१
५ स्वर्गस्थ श्रीयुत वाडीलाल परशोत्तमदासना स्मरणार्थे
 ह. घेलाभाइ तथा आत्मारामभाइ २५१
६ शेठ नागरदास केशवलाल २५१
७ श्री स्थानकवासी जैन संघ
 ह. शेठ आत्मारामभाइ मोहनलालभाइ २५१

कडी

१ श्री स्था. दरीयापुरी जैन संघ	
ह. भावसार दामोदरदासभाइ इश्वरभाइ	२५१
२ पार्वतीबेन C/o. जेसींगभाइ इश्वरभाइ	२५१

कानपुर

१ शाह रमणीकलाल प्रेमचन्दभाइ	३००
२ शाह हरकीशनदास फूलचन्दभाइ	२५१
३ स्व. काळीदास जेठालालना स्मरणार्थे	
ह. सुमनलाल काळीदास	२५१

कुंदणी-आटकोट

१ दोशी रतीलाल टोकरशीभाइ	२५१

कोलकी

१ पटेल गोविंदलाल भगवानजी	२५१
२ पटेल खीमजी जेठाभाइ वाघाणी	
(तेमना स्व. सुपुत्र रामजीभाइना स्मरणार्थे)	३०२

खाखीजाळीया

१ बाटबीया गुलाबचन्द लीलाधर	२५१

खीचन

१ शेठ कीशनलाल पृथ्वीराज	३५२

खुरदा रोड

१ शेठ गीरधारीलालजी सीताराम	३००
२ शेठ नरसींहदास शांतीलालजी भोरलावाळा	२५१

खंभात

१ शेठ माणेकलाल भगवानदास	२५१
२ श्री स्था. जैन संघ ह. पटेल कान्तीलाल अंबालाल	२५१
३ शाह साकरचन्द मोहनलाल	२५१
४ शाह चन्दुलाल हरीलाल	२५१

५ शाह शकराभाइ देवचन्द २५१
६ शाह त्रिभोवनदास मंगळदास २५१

गांधीधाम

१ शाह मोरारजी नागजी एन्ड कुं. २५१

गुंदा

१ स्व. महेता पूनमचन्द भवानभाइना स्मरणार्थे
ह. तेमनां धर्मपत्नि दीवाळीबेन लीलाधर २५१

गोंडल

१ स्व. वाखडा वच्छराज तुलसीदासनां धर्मपत्नि कमळबाइ
ह. माणेकचन्दभाइ तथा कपुरचन्दभाइ २५१
२ पीपळीआ लीलाधर दामोदर तरफथी तेमनां धर्मपत्नि
अ. सौ. लीलावती साकरचन्द कोठारीना बीजा वरसीतपनी
खुशालीमां ३०१
३ कामदार जुठालाल केशवजीना स्मरणार्थे
ह. हरीलाल जुठाभाइ ३०१
४ स्व. कोठारी कृपाशंकर माणेकचन्दना स्मरणार्थे
ह. तेमनां धर्मपत्नि प्रभाकुंवरबेन २५१
५ कोठारी गुलाबचन्द रायचन्द २५१
६ जसाणी रुगनाथभाइ नानजी ह. चुनीलालभाइ २५१

गोघरा

१ शाह त्रीभोवनदास छगनलाल ३०१

गुंदाला (कच्छ)

१ शाह मालशी घेलाभाइ २५१

घटकण

१ शाह चन्दुलाल केशवलाल २५१

घोलवाड (थाणा)

१ महेता गुलाबचन्दजी गंभीरमलजी ३००

घोडनदी

१ शेठ चांदमल मोहनलाल भंडारी — २५१

चुडा (झालावाड)

१ श्री स्था. जैनसंघ हा. रतीलाल गांधी प्रमुख — २६१

जलेसर (बालासोर)

१ संघवी नानचन्द पोपटभाई थानगढवाळा — २६१

जयपुर

१ श्रीमान हिंमतसिंहजी साहेब गलूंडिया एडिसनल कमीश्नर अजमेर डीवझनवाळाना धर्मपत्नि अ. सौ. माणेककुंवरब्हेन तरफथी ह. खुशालसिंहजी गलूंडिया — ३५१

जामजोधपुर

१ श्री स्था. जैनसंघ ह. म्हेता पोपटलाल मावजीभाइ — ३८७
२ शाह त्रीभोवनदास भगवानजी पानेलीवाळा — २५१
३ दोशी माणेकचन्द भवान — २५१
४ पटेल लालजी जुठाभाइ — २५१
५ शेठ बावनजी जेठाभाइ — २५१

जामनगर

१ शेठ छोटालाल केशवजी — २५१
२ वोरा चीमनलाल देवजीभाइ — २५१
३ डो. साहेब पी. पी. शेठ — २५०
४ शाह रंगीलदास पोपटलाल — २५१

जामखंभाळीया

१ शेठ वसनजी नारणजी — २५१
२ श्री. स्था. जैनसंघ ह. म्हेता रणछोडदास परमाणंद — २५१
३ संघवी प्राणलाल लवजीभाइ — २५१
४ म्हेता हेमचन्द काळीदास — २५१

जावरा

१ स्व. भंडारी स्वरुपचंदजी शाहना धर्मपत्नि मोतीबेनना
स्मरणार्थे ह. श्रीयुत लालचन्जी राजमलजी किशनगढवाळा
(चांदमुनिना उपदेशथी) २५१

जुनागढ

१ शाह मणीलाल मीठाभाइ ह. हरीलालभाइ
(हाटीना माळीआवाळा) २५१

जुनारदेव (मध्य प्रांत)

१ घेलाणी त्रीकमजी लाधाभाइ २५१

जेतपुर

१ शेठ अमृतलाल हीरजीभाइ ह. नरभेरामभाइ (जसापुरवाळा) २५१
२ दोशी छोटालाल वनेचन्द २५१
३ कोठारी डोलरकुमार वेणीलाल २५१
४ अ. सौ. व्हेन सुरजकुंवर वेणीलाल कोठारी २५१

जेतलसर

१ शाह लक्ष्मीचन्द कपुरचन्द २५१
२ कामदार लीलाधर जीवराजना स्मरणार्थे तेमनां धर्मपत्नि
जयकबेन तरफथी ह. शान्तीलालभाइ गोंडलवाळा २५१

जोधपुर (राजस्थान)

१ शेठ हस्तीमलजी मनरुपमलजी सामसुखा २५१
२ शेठ पुखराजजी पदमराजजी भंडारी २५१

जोरावरनगर

१ श्री श्वे. स्था. जैन संघ ह. शेठ चंपकलाल धनजीभाइ २५१

डोंडाइचा

१ श्री स्था. जैन संघ हा. शेठ चंपालालजी मारवे २५०

ढसा (वाया धोळा)

१ श्री ढसागाम श्री स्था. जैन संघ ह. एक सद्ग्रहस्थ तरफथी २५१

थानगढ

१	शाह ठाकरशीभाइ करशनजी	२५१
२	शेठ जेठालाल त्रीभोवनदास	२५१
३	शाह धारशीभाइ पाशवीरभाइ ह. सुखलालभाइ	२५१
४	शाह त्रीभोवन गोपालजी तथा अ. सौ. कसुंबाबेन त्रीभोवन	२५१

दहाणुरोड (थाणा)

१	शाह हरजीवनदास ओघड खंधार (करांचीवाळा)	२५१

दिल्ही

१	लाला पूर्णचंदजी जैन (सेन्ट्रल बेंकवाळा)	३५१
२	श्रीयुत म्हेताबचंद जैन	२५१
३	लालाजी मीट्ठनलालजी जैन एन्ड सन्स	३०१
४	लालाजी गुलशनरायजी जैन एन्ड सन्स	३०१
५	अ. सौ. सज्जनबेन इदरमलजी पारेख	२५१

धार (मध्यप्रांत)

१	शेठ सागरमलजी पनालालजी	२५१

ध्रांगध्रा

१	श्री स्था. जैन मोटा संघ ह. शेठ मंगळजीभाइ जीवराज	२५१
२	संघवी नरसीदास वखतचंद	३०१
३	ठक्कर नारणदास हरगोवींददास	२५१
४	कोठारी कपूरचन्द मंगळजी	२५१

धोराजी

१	म्हेता प्रभुदास मूळजीभाइ	३५१
२	पिताश्री भगवानजी कचराभाइना स्मरणार्थे ह. पटेल दलीचंद भगवानजी	२५१
३	अ. सौ. बचीबेन बाबुभाइ	२५१
४	धी नव सौराष्ट्र ओइल मील प्रा. लीमीटेड	२५१
५	स्व. रायचंद पानाचंद शाहना स्मरणार्थे ह. चीमनलाल रायचन्द	३०१

६ गांधी पोपटलाल जेचंद २५०
७ देशाई छगनलाल डाह्याभाइ लाठवाळानां धर्मपत्नि दिवाळीबेन तरफथी ह. कुमारी हसुमती २५१

धंधुका

१ शेठ पोपटलाल धारशी २५१
२ स्व. गुलाबचन्दभाइना स्मरणार्थे ह. पोपटलाल नानचन्द २५१
३ वसाणी चत्रभुज वाघजीभाइ २५१

नंदुरबार

१ श्री स्थानकवासी जैन संघ ह. शेठ प्रेमचन्द भगवानलाल २५०

पोर्टसुदान

१ शेठ सोमचन्द परसोतमदास ३०१

पाणसणा

१ श्री स्थानकवासी जैन संघ ह. छोटालाल पुंजाभाइ २५१

पालणपुर

१ लक्ष्मीबेन ह. म्हेता हरीलाल पीताम्बरदास २५१
२ श्री लोकागच्छ स्थानकवासी जैन पुस्तकालय २५१
३ महेता मणीलाल भाइचन्दभाइ २५१
४ महेता सूरजमल भाइचन्दभाइ २५१

पालेज

१ स्व. मनसुखलाल मोहनलाल संघवीना स्मरणार्थे ह. भाइ धीरजलाल मनसुखलाल ३०१

पुना

१ शेठ उत्तमचन्दजी केवळचन्दजी धोका २५१

प्रांतिज

१ श्री प्रांतिज स्था. जैनसंघ ह. श्रीयुत अंबालाल महासुखराम २५०

फालना

१ महेता पुखराजजी हस्तीमलजी (सादडीवाळा) ३०१

२ महेता कुन्दनमलजी अमरचन्दजी (सादडीवाळा) २५१

बरवाळा (घेलाशा)

१ स्व. मोहनलाल नरसीदासना स्मरणार्थे
ह. तेमनां धर्मपत्नि सुरजबेन मोरारजी २५१

बगसरा (भायाणी)

१ शेठ पोपटलाल राघवजी रायडीवाळा ह. शेठ मानसंग प्रेमचन्द २५१

बेराजा (कच्छ)

१ शेठ गांगजी केशवजी (ज्ञानभंडार माटे) २५१

बालोतरा

१ शाह जेठमलजी हस्तीमलजी, भगवानदासजी भणसारी २५१

बोरा

१ स्वरुपचन्दजी जवाहरमलजी बोरडीया
मेनोबाइ सुगनलालजीना स्मरणार्थे
(चांदमुनिना उपदेशथी) २५१

बेंगलोर

१ बाटवीया वनेचन्द अमीचन्द महावीर टेक्षटाइल स्टोर तरफथी
भाइ चन्द्रकांतना लग्ननी खुशालीमां २५२

बोटाद

१ स्व. वसाणी हरगोविंददास छगनलालना स्मरणार्थे
ह. तेमनां धर्मपत्नि छबलबेन २५१

बाकानेर

१ शेठ भेरुदानजी शेठीया २५४

बोडेली

१ शाह प्रवीणचन्द्र नरसीदास (साणंदवाळा) २५१
२ शाह गीरधरलाल साकरचन्द २५१

भाणवड

१ शेठ जेचंदभाइ माणेकचन्द	३५२
२ संघवी माणेकचन्द माधवजी	२५१
३ शेठ लालजीभाइ माणेकचन्द (लालपुरवाळा)	२५१
४ शेठ रामजी जीणाभाइ	२५१
५ शेठ पद्मशी भीमजी फोफरीआ	२५१
६ फोफरीआ गांडालाल कानजीभाइ ह. अ. सौ. शांताबेन वसनजी	२५१
७ वकील मणीलाल खेंगारभाइ पूनातर	२५१

भीलवाडा

१ श्री शांति जैन पुस्तकालय ह. चांदमलजी मानमलजी संघवी	२५१
२ शेठ भीमराज मीश्रीलालजी	२५१

भोजाय (कच्छ)

१ ज्ञान मंदिरना सेक्रेटरी शाह कुंवरजी जीवराज	२५१

भावनगर

१ स्व. कुंवरजी बाबाभाइना स्मरणार्थे ह. शाह लहेरचन्द कुंवरजी	३०१
२ कोठारी उदयलालजी साहेब	२५१

मद्रास

१ शेठ मेघराजजी देवीचन्दजी महेता	२५१
२ श्रीयुत बापालाल भाइचन्द म्हेता	२५१

मनोर (थाणा)

१ शाह शेरमलजी देवीचन्दजी जसवंतगढवाळा ह. पूनमचन्दजी शेरमलजी बोल्या	२५१

मानकुवा (कच्छ)

१ स्व. महेता कुंवरजी नाथालालना स्मरणार्थे ह. तेमनां धर्मपत्नि कुंवरबाइ हरखचन्द (मानकुवा स्थानकवासी जैनसंघ माटे)	२५१

मालेगांव

१ श्री स्था. जैन संघ ह. फतेलाल मालु जैन २५१

मुंबइ तथा परांओ

१ शेठ छगनलाल नानजीभाइ २५१
२ शाह हरजीवन केशवजी २५१
३ घेलाणी प्रभुलाल त्रीकमजीभाइ (बोरीवली) २५२
४ शेठ छोटुभाइ हरगोविंददास कटोरीवाला २५१
५ श्री वर्धमान स्था. जैन संघ
ह. केशरीमलजी अनोपचन्दजी गुगळीया (मलाड) २५१

६ शेठ डुंगरशी हंशराज वीसरीया २५१
७ शाह रमणीकलाल काळीदास तथा
अ. सौ. कान्ताबेन रमणीकलाल २५१
८ शाह हिंमतलाल हरजीवनदास २५१
९ शाह रतनशी मोणशीनी कम्पनी २५१
१० शाह शीवजी माणेक (कच्छ बेराजावाळा) २५१
११ वोरा पानाचन्द संघजीना स्मरणार्थे
ह. त्र्यंबकलाल पानाचन्द एन्ड ब्रधर्स २५१
१२ स्व. पू. पिताश्री वीरचन्द जेसींगभाइ लखतरवाळाना
स्मरणार्थे ह. केशवलाल वीरचन्द शेठ २५१
१३ शा. कुंवरजी हंसराज २५१
१४ स्व. मातुश्री माणेकबेनना स्मरणार्थे
ह. शेठ वलभदास नानजी (पोरबंदरवाळा) ३०१
१५ एक सद्गृहस्थ हा. शेठ सुंदरलाल माणेकचन्द २५१
१६ अ. सौ. पानबाइ हा. शेठ पदमशी नरसिंहभाइ [मलाड] २५१
१७ श्रीयुत अमृतलाल वर्धमान बापोदरावाळा
हा. दलीचन्द अमृतलाल देशाइ २५१
१८ स्व. शाह नागशी सोजपाळ गुंदाळावाळाना स्मरणार्थे
हा. रामजी नागशी [मलाड] ३०१

१९	शाह रामजी करशनजी थानगढवाळा	२५१
२०	शाह नगीनदास कल्याणजी वेरावळवाळा	२५१
२१	शीवलाल गुलाबचन्द शेठ मेवावाळा	२५१
२२	स्व. जटाशंकर देवजी दोशीना स्मरणार्थे	२५१
	हा. रणछोडदास [बाबुलाल] जटाशंकर दोशी	३०१
२३	स्व. गोडा वणारशी त्रीभोवन सरसइवाळाना स्मरणार्थे	
	हा. जगजीवन वणारशी गोडा [मलाड]	२५१
२४	स्व. त्रीभोवनदास व्रजपाळ वींछीयावाळाना स्मरणार्थे	
	हा. हरगोविंददास त्रीभोवनदास अजमेरा	२५१
२५	स्व. कानजी मूळजीना स्मरणार्थे तथा मातुश्री	
	दिवाळीबाइना १६ उपवासना पारणा प्रसंगे	
	हा. जयंतीलाल कानजी [मलाड]	२५१
२६	शेठ खुशालभाइ खेंगारभाइ	२५०
२७	शाह प्रेमजी मालशी गंगर [मलाड]	२५१
२८	स्व. पिताश्री पत्तुभाइ मोनाभाइना स्मरणार्थे	
	हा. शाह कानजी पतुभाइ (मलाड)	२५१
२९	शाह वेलजी जेशींगभाई छासरावाळा तरफथी तेमनां	
	धर्मपत्नि अ. सौ. स्व. नानबाइना स्मरणार्थे	३०१
३०	स्व. पिताश्री रायशी वेलजीना स्मरणार्थे	
	हा. शाह दामजी रायशी (मलाड)	३०१
३१	शेठ त्रंबकलाल कस्तुरचन्द लींबडीवाळा तरफथी	
	श्री अजरामर शास्त्रभंडार लींबडी माटे (माटुन्गा)	२५१
३२	स्व. पिताश्री भीमजी कोरशी तथा मातुश्री पालबाइना	
	स्मरणार्थे हा. शाह उमरशीभाइ भीमशी (मलाड)	३०१
३३	शेठ चुनीलाल नरभेराम वेकरीवाळा	२५१
३४	शाह वरजांगभाइ शीवजी (मलाड)	२५१
३५	श्रीयुत रतीलाल भाइचंद महेता	२५१

३६ शाह खीमजी मूळजी पूंजा (मलाड) २५१

३७ मेसर्स सवाणी ट्रान्सपोर्ट कम्पनी
हा. शेठ माणेकलाल वाडीलाल २५१

३८ घेलाणी वलभजी नरभेराम हा. नरसीभाइ वलभजी २५१

३९ अ. सौ. समताबेन शान्तीलाल
C/o. शान्तीलाल उजमशी शाह (मलाड) २५१

४० तेजाणी कुबेरदास पानाचन्द २५१

४१ कपासी मोहनलाल शीवलाल २५१

४२ स्व. केशवलाल वछराज कोठारीना स्मरणार्थे
सुरजबेन तरफथी हा. तनसुखलालभाइ (मलाड) २५१

४३ दडीया अमृतलाल मोतीचंद (घाटकोपर) २५१

४४ शेठ सरदारमलजी देवीचन्दजी कावेडीया (सादडीवाळा) २५१

४५ दोशी चत्रभुज सुन्दरजी (घाटकोपर) २५१

४६ दोशी जुगलकीशोर चत्रभुज (घाटकोपर) २५१

४७ दोशी प्रवीणचन्द्र चत्रभुज (घाटकोपर) २५१

४८ शाह त्रीभोवनदास मानसिंग दोढीवाळाना स्मरणार्थे
हा. शाह हरखचन्द त्रीभोवनदास २५१

४९ शाह जेठालाल डामरशी ध्रांगध्रावाळा
हा. शाह वाडीलाल जेठालाल २५०

५० शाह चन्दुलाल केशवलाल २५१

५१ स्व. पिताश्री शामळजी कल्याणजी गोंडलवाळाना
स्मरणार्थे हा. वृजलाल शामळजी वावीशी २५१

५२ शाह प्रेमजी हीरजी गाला २५१

५३ स्व. पिताश्री भगवानजी हीराचन्द जसाणीना स्मरणार्थे
ह. लक्ष्मीचन्दभाइ तथा केशवलालभाइ ३०१

५४ स्व. पिताश्री हंसराज हीराना स्मरणार्थे
ह. देवशी हंसराज कच्छ बीदडावाळा (मलाड) २५१

५५ स्व. मातुश्री गोमतीबाइना स्मरणार्थे ह. पोपटलाल पानाचन्द २५१
५६ शेठ नेमचन्द स्वरुपचन्द खंभातवाळा
ह. भाइ जेठालाल नेमचन्द २५१
५७ स्व. पिताश्री शाह अंबालाल परसोतम पाणशणावाळानां
स्मरणार्थे तेमना पुत्रो तरफथी ह. बापालालभाइ २५१
५८ वेन केशरबाइ चन्दुलाल जेसींगलाल शाह २५१
५९ दडीया जेसींगलाल श्रीकमजी २५१
६० शाह कान्तीलाल मगनलाल (घाटकोपर) २५१
६१ कोठारी सुखलालजी पूनमचन्दजी (खार) २५१
६२ स्व. मातुश्री कडवीबाइना स्मरणार्थे ह. तेमना पौत्र २५१
हकमीचन्द ताराचन्द दोशी (अंधेरी) २५१
६३ पारेख चीमनलाल लालचन्दनां धर्मपत्नि अ. सौ. श्रीमती
चंचळबाइना स्मरणार्थे ह. साराभाइ चमनलाल २५१
६४ शाह कोरशीभाइ हीरजीभाइ ३०१
६५ पिताश्री कुंदनमलजी मोतीलालजी मुथाना स्मरणार्थे
ह. मोतीलाल जुवरमल (अहमदनगरवाळा) २५१
६६ श्री वर्धमान श्वेताम्बर स्था. जैन संघ
ह. शेठ रुपचन्द शीवलाल कामदार (अंधेरी) २५१
६७ अ. सौ. कमळाबेन कामदार ह. रुपचन्द शीवलाल (अंधेरी) २५१
६८ धी मरीना मोर्डन हाइस्कुल ट्रस्ट फंड
ह. शाह मणीलाल ठाकरशी २५१
६९ स्व. मातुश्री जीवीबाइना स्मरणार्थे
ह. शामजी शीवजी कच्छ गुंदाळावाळा (गोरेगांव) २५१
७० शाह रवजीभाइ तथा भाइलालभाइनी कंपनी (कांदीवली) २५१
७१ अ. सौ. लाछुबेन ह. रवजी शामजी (कांदीवली) २५१
७२ अ. सो. वेन कुंदनगौरी मनहरलाल संघवी (खाररोड) २५१
७३ शाह करशन लधुभाइ (दादर) ३०१

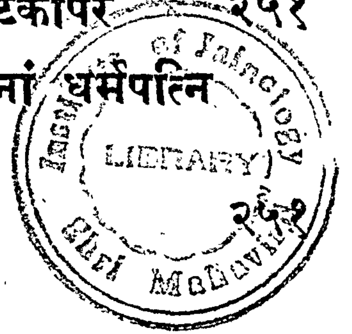
७४ अ. सौ. रंजनगौरी चन्दुलाल शाह
C/o. चन्दुलाल लक्ष्मीचन्द (माटुन्गा) २५१

७५ म्हेता मोटर स्टोर्स हा. अनोपचन्द डी. महेता (मुंबइ) २५१

७६ शेठ मनुभाइ माणेकचन्द
हा. झाटकीया नरभेराम मोरारजी (घाटकोपर) २५१

७७ खेताणी मणीलाल केशवजी (वडीयावाळा) घाटकोपर २५१

७८ स्व. कस्तुरचन्द अमरशीना स्मरणार्थे हा. तेमनां धर्मपत्नि
झवेरबेन मगनलालनी वती–
जयंतीलाल कस्तुरचन्द मश्कारीआ २५१

७९ स्व. पूज्य मातुश्री जकलबाइना स्मरणार्थे
हा. देशाइ व्रजलाल काळीदास (मलाड) २५१

८० शाह नटवरलाल दीपचन्द तरफथी तेमनां धर्मपत्नि
अ. सौ. सुशीलाबेनना वर्षीतपनी खुशालीमां २५१

८१ शेठ रसीकलाल प्रभाशंकर मोरबीवाळा तरफथी तेमनां
मातुश्री मणीबेनना स्मरणार्थे ३०१

८२ कोटीचा जयंतीलाल रणछोडदास सौभाग्यचन्द
जुनागढवाळा २५१

८३ मोदी अभेचन्द सुरचन्द राजकोटवाळा
हा. डोसालाल अभेचन्द २५१

८४ स्व. शाह रायशी कचराभाइना स्मरणार्थे तेमनां
धर्मपत्नि नेणबाइ वती ह. शाह जेठालाल रायशी २५१

८५ श्रीयुत जे. सी. वोरा २५०

८६ श्री वर्धमान स्था. जैन श्रावक संघ
ह. संघवी चीमनलाल अमरचन्द (दादर) २५१

८७ स्व. आशाराम गीरधरलालना स्मरणार्थे ह. शांतिलाल
आशारामनी वती जसवंतलाल शांतीलाल लखतरवाळा २५१

८८ शांतीलाल डुंगरशी अदाणी २५१

८९ श्रीमती मणीबाइ वृजलाल पारेख
चेरीटेबल ट्रस्ट फंड ह. पारेख वृजलाल दुर्लभजी २५१
९० शाह मनहरलाल प्राणजीवनदास २५१
९१ वोरा ठाकरशी जसराज
C/o. M/s. ठाकरशी एन्ड कुां. २५१
९२ दोशी भीखालाल वृजलाल २५१
९३ शाह गोपालजी मानसंग २५१
९४ दोशी फूलचन्द माणेकचन्द २५०
९५ गांधी कांतीलाल माणेकचन्द २५१
९६ शेठ मणीलाल गुलाबचन्द २५१
९७ कोठारी रमणीकलाल कस्तुरचन्द २५१
९८ व्हेन चन्दबेन अमृतलाल वारिया २५१

मांडवी (कच्छ)

१ श्री स्था. छ कोटी जैन संघ हा. महेता चुनीलाल वेलजी २७७

मांडवा (धोळाजंकशन)

१ श्री मांडवा स्था. जैन संघ
ह. अ. सौ. कन्चनगौरी रतिलाल गोसलीया गढडावाळा २५१

मेसाणा

१ शाह पदमशी सुरचन्दना स्मरणार्थे हा. शीवलाल पदमशी २५१

मोम्बासा

१ शाह देवराज पेथराज २५०
२ श्रीयुत नाथालाल डी. महेता २५१

यादगीरी

१ शेठ यादरमलजी सूरजमलजी बेन्कर्स २५०

राणपुर (झालावाड)

१ श्रीमति मातुश्री समरतबाइना स्मरणार्थे
ह. डो. नरोत्तमदास चुनीलाल कापडीया २५१

राणावास (मारवाड)

१ शेठ जवानमलजी नेमीचन्दजी हा. बाबु रीखबचन्दजी ३०१

राजकोट

१ धी वाडीलाल डाइंग एन्ड प्रिन्टींग वर्कस ४००
२ शेठ रतीलाल न्यालचन्द २५१
३ बाबु परशुराम छगनलाल शेठ (उदेपुरवाळा) २५०
४ शेठ मनुभाइ मुळचन्द (एन्जीनीअर साहेब) २५१
५ शेठ शान्तीलाल प्रेमचन्द तेमनां धर्मपत्निना वरसीतप प्रसंगे २५१
६ उदाणी न्यालचन्द हाकेमचन्द वकील २५१
७ शेठ प्रजाराम वीठ्ठलजी २५१
८ बहेन सुर्यबाळा नौत्तमलाल जसाणी (वरसीतपनी खुशाली) २५१
९ मोदी सौभाग्यचन्द मोतीचन्द २५१
१० वदाणी भीमजी वेलजी तरफथी तेमनां धर्मपत्नि
अ. सौ. समरतबेनना वरसीतपनी खुशाली २५१
११ दोशी मोतीचन्द धारशीभाइ (रीटायर्ड एन्जीनीअर साहेब) २५१
१२ कामदार चन्दुलाल जीवराज २५०
१३ हेमाणी घेलुभाइ सवचन्द २५१
१४ प्रभुलाल न्यालचन्द दफतरी २५१
१५ स्व. महेता देवचन्द पुरुषोत्तमना स्मरणार्थे तेमनां धर्मपत्नि
हेमकुंवरबाइ तरफथी हा. जयन्तिलाल देवचन्द महेता २५१

राजाजीकाकेरडा (भीलवाडा)

१ श्रीमान जोरावरमलजी धर्मचन्दजी डुंगरवाल
(मुनिश्री मांगीलालाजीना उपदेशथी) २५१

रायचुर

१ स्व. मातुश्री मोंघीबाइना स्मरणार्थे ह. शाह शीवलाल
गुलाबचन्द वढवाणवाळा २५१

रंगुन

१ कामदार गोरधनदास मगनलालनां धर्मपत्नि अ.सौ. कमळाबेन २५१

रापर (कच्छ)

१ पूज्य वालजीभाइ न्यालचन्द २५१

लखतर

१ शाह रायचन्द ठाकरशीना स्मरणार्थे
हा. शाह शान्तीलाल रायचन्द २५१

२ भावसार हरजीवनदास प्रभुदासना स्मरणार्थे
हा. भाइ त्रीभोवनदास हरजीवनदास २५१

३ शाह चुनीलाल माणेकचन्द २५१

४ शाह जादवजी ओघडभाइ सदादवाळाना स्मरणार्थे
हा. भाइ शान्तीलाल जादवजी २५१

५ दोशी ठाकरशी गुलाबचन्दना स्मरणार्थे तेमनां धर्मपत्नि
समरतबेन वृजलाल तरफथी हा. जयन्तिलाल ठाकरशी २५१

६ शाह तलकशी हीराचंदना स्मरणार्थे ह. अमृतलाल तलकशी २५१

लालपुर

१ शेठ नेमचन्द सवजीभाइ मोदी हा. मगनलालभाइ २५१

२ शेठ मुळचन्द पोपटलाल हा. मणीभाइ तथा जेसींगलालभाइ २५१

लाखेरी (राजस्थान)

१ मास्तर जेठालाल मोनजीभाइ हा. महेता अमृतलाल
जेठालाल (सीवील एन्जोनीअर साहेब) २५१

लीमडी (पंचमहाल)

१ शाह कुंवरजी गुलाबचन्द २५१

२ छाजेड घासीराम गुलाबचन्द २५१।~

३ शेठ वीरचन्द पन्नालालजी कर्णावट २५१

लींबडी (सौराष्ट्र)

१ शाह चकुभाइ गुलाबचन्द २५१

लाकडीया (कच्छ)

१ श्री स्था. जैन संघ ह. शाह रतनशी करमण २५१

लोनावाला

१ शेठ धनराजजी मूळचन्द मूथा २५१

वढवाण शहेर

१ शाह दीलीपकुमार मचाइलाल हा. मावजीलाल ग्रंबकलाल शाह २५१
२ शाह मगनलाल गोकळदास हा. रतीलाल मगनलाल कामदार २५१
३ संघवी मुळचन्द वेचरभाइ हा. भाइ जीवणलाल गफलदास २५१
४ शेठ वृजलाल सुखलाल २५१
५ शेठ कान्तीलाल नागरदास २५१
६ वोरा चत्रभुज मगनलाल २५१
७ संघवी शीवलाल हीमजीभाइ २५१
८ शाह देवशी देवकरण २५१
९ वोरा डोसाभाइ लालचन्द स्था. जैन संघ
हा. वोरा नानचन्द शीवलाल २५१
१० वोरा धनजीभाइ लालचन्द स्था. जैन संघ
हा. वोरा पानाचन्द गोवरदास २५१
११ दोशी वीरचन्द सुरचन्द हा. दोशी नानचन्द डजमशी २५१
१२ स्व. वोरा मणीलाल मगनलाल
हा. वोरा चत्रभुज मगनलाल २५१

वटामण

१ श्री वटामण स्था. जैन संघ
हा. श्री डाह्याभाइ हल्लुभाइ पटेल २५१

वलसाड

१ शाह खीमचन्द मूळजीभाइ २५१

वणी

१ महेता नानालाल छगनलालनां धर्मपत्नि स्व. चंचळबेन तथा पुरीबेनना स्मरणार्थे हा. भाइ मनहरलाल नानालाल २५१

वडोदरा

१ कामदार केशवलाल हिमतराम प्रोफेसर साहेब (गोंडलवाळा) २५१

२ वकील मणीलाल केशवलाल शाह २५१

वडीया

१ पंचमीया भवानभाइ काळाभाइ (जेतपुरवाळा) २५१

वांकानेर

१ मास्तर कान्तीलाल त्र्यंबकलाल खंढेरीया २५१

२ दफतरी चुनीलाल पोपटलाल मोरवीवाळा हा. भाइ प्राणलाल चुनीलाल २५१

वींछीया

१ श्री स्था. जैन संघ ह. अजमेरा रायचन्द वृजपाळ २५१

वीरमगाम

१ शाह वीठ्ठलभाइ मोदी मास्तर २५१

२ शाह नागरदास माणेकचन्द २५१

३ शाह मणीलाल जीवणलाल (शाहपुरवाळा) २५१

४ शाह अमुलख (वचुभाइ) नागरदासनां धर्मपत्नि अ. सौ. बेन लीलावंतीना वरसीतपनां पारणानी खुशालीमां ह. भाइ कान्तीलाल नागरदास ३००

५ स्व. शेठ उजमशी नानचन्दना स्मरणार्थे ह. शेठ चुनीलाल नानचन्द २५१

६ स्व. शेठ मणीलाल लक्ष्मीचन्दना स्मरणार्थे ह. खीमचन्दभाइ (खाराघोडावाळा) २५१

७ स्व. शेठ हरीलाल प्रभुदासना स्मरणार्थे
हा. शेठ अनुभाइ हरीलाल २५१

८ संघवी जेचंदभाइ नारणदास २५१

९ स्व. शाह वेलशीभाइ साकरचन्दभाइना स्मरणार्थे
हा. चीमनलाल वेलशी २५१

१० पारेख मणीलाल टोकरशी लातीवाळा तरफथी
(मोटीबेनना स्मरणार्थे) २५१

११ शाह नारणदास नानजीभाइना सुपुत्र वाडीलालभाइनां धर्मपत्नि अ. सौ. नारंगीबेनना वरसीतप निमीत्ते
हा. शान्तीभाइ २५१

१२ स्व. छबीलदास गोकळदासना स्मरणार्थे तेमनां धर्मपत्नि कमळाबेन तरफथी हा. मंजुलाकुमारी २५१

१३ श्री स्था. जैन श्राविका संघ २५१
हा. प्रमुख अ. सौ. रंभाबेन वाडीलाल २५१

१४ स्व. श्रीभोवनदास देवचंद तथा स्व. अ. सौ. चांचळबेनना स्मरणार्थे हा. डो. हिंमतलाल सुखलाल २५१

१५ शाह मूळचन्द कानजीभाइ तरफथी
हा. नागरदास ओघडभाइ २५१

१६ शेठ मोहनलाल पीतांबरदास
हा. भाइ केशवलाल तथा मनसुखभाइ २५१

१७ श्रीमती हीराबेन नथुभाइना वरसीतप निमित्ते
हा. नथुभाइ नानचन्द शाह ३०१

१८ स्व. मणीयार परसोतमदास सुन्दरजीना स्मरणार्थे
हा. शेठ साकरचन्द परसोतमदास २५१

१९ शेठ मणीलाल शीवलाल २५१

वेरावल

१ शाह केशवलाल जेचन्दभाइ २५१

२ शाह खीमचन्द सौभाग्यचन्द वसनजी २५१
३ स्व. शेठ मदनजी जेचंदभाइना स्मरणार्थे तेमनां धर्मपत्नि
लाडकुंवरबाइ तरफथी ह. धीरजलाल मदनजी २५१

सरखेज

१ स्व. पिताश्री शाह फकीरचंद पुंजाभाइना स्मरणार्थे
ह. शाइ रमणलाल फकीरचंद २५१

सतारा

१ स्व. मदनलालजी कुंदनमलजी कोठारीना स्मरणार्थे
ह. तेमनां धर्मपत्नि राजकुवरबाइ मदनलालजी २५१

सादडी

१ शेठ देवराजजी जीतमलजी पूनमीया

सालवनी (बंगाळ)

१ दोशी चुनीलाल फुलचंद मोरबीवाळा २५०

साणंद

१ शाह हीराचन्द छगनलाल ह. शाह चीमनलाल हीराचन्द ३०१
२ अ. सौ. चंपाबेन ह. दोशी जीवराज लालचन्द २५१
३ पटेल महासुखलाल डोसाभाइ २५१
४ शाह साकरचन्द कानजीभाइ २५१
५ पुरीबेन चीमनलाल कल्याणजी संघवी लीमडीवाळाना
स्मरणार्थे हा. वाडीलाल मोहनलाल कोठारी २५१
६ पारेख नेमचन्द मोतीचन्द मुळीवाळाना स्मरणार्थे
ह. पारेख भीखालाल नेमचन्द २५१
७ संघवी नारणदास धरमशीना स्मरणार्थे
हा. भाइ जयन्तिलाल नारणदास २५१

सुरत

१ श्री स्था. जैन संघ हा. शाह रतीलाल लल्लुभाइ २५१
२ श्रीयुत कल्याणचन्द माणेकचन्द हडालावाळा २५१
३ श्री हरीपुरा छकोटी स्था. जैन संघ हा. बाबुलाल छोटालाल २५१

सुवइ (कच्छ)

१ सावळा शामजी हीरजी तरफथी सदानंदी जैन मुनिश्री छोटालाल महाराजना उपदेशथी सुवइ स्था. जैन संघ ज्ञानभंडारने भेट — २५१

सुरेन्द्रनगर

१ शेठ चांपशीभाइ सुखलाल — २५१
२ भावसार चुनीलाल प्रेमचन्द — २५१
३ स्व केशवलाल मूळजीभाइनां धर्मपत्नि अमृतबाइना स्मरणार्थे हा. शाह भाइलाल केशवलाल — २५१
४ शाह न्यालचन्द हरखचन्द — २५१
५ शाह वाडीलाल हरखचन्द — २५१

संजेली (पंचमहाल)

१ शाह लुणाजी गुलाबचन्द — २५१
२ श्री स्था. जैन संघ हा. शेठ प्रेमचन्द दलीचन्द — २५१

हाटीना माळीया

१ शेठ गोपालजी मीठाभाइ — २५०
२ अ. सौ. मंजुलाबेन भगवानदास गांधी — २५१

हारीज

१ अमुलखभाइ मुळजी हा. प्रकाशचन्द अमुलख — ३०१
२ स्व. बेन चन्द्रकान्ताना स्मरणार्थे हा. अमुलख मुळजीभाइ — ३०१

हुबली

१ हीराचन्द वनेचन्दजी कटारीया — २५१

ता. १५-६-५९ सुधीमां मेम्बरोनी संख्या.

६ आद्य मुरब्बीश्री
२१ मुरब्बीश्री
५३ सहायक मेम्बरो
४६० लाइफ मेम्बरो
६८ बीजा क्लासना मेम्बरो

कुल मेम्बरो ६०८

राजकोट
ता. १६-६-५९

साकरचन्द भाइचन्द शेठ,
मंत्री.

શ્રી અખિલ ભારત શ્વેતામ્બર સ્થાનકવાસી જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિની

અગત્યની અપીલ

સ્થાનકવાસી જૈન ભાઇઓ અને બહેનો :–

સ્થાનકવાસી સમાજને બે અવલંબન છે. તેમાં પહેલું મુનિવર્ગ અને બીજું શાસ્ત્રશ્રવણ છે. જ્યાં જ્યાં મુનિમહારાજોની ગેરહાજરી હોય છે (અને ભવિષ્યમાં રહેવાની છે) તે સ્થળે આ શાસ્ત્રો સ્થાનકવાસી કોમને ટકાવી રાખવા મોટામાં મોટું સાધન છે.

ઓછામાં ઓછા રૂા. ૫૦૦૦) આપી આદ્ય મુરબ્બીપદ આપ દિપાવી શકો છો.
ઓછામાં ઓછા રૂા. ૩૦૦૦) આપી એક શાસ્ત્ર આપના નામથી છપાવી શકો છો.
ઓછામાં ઓછા રૂા. ૧૦૦૦) આપી મુરબ્બીપદ મેળવી શકો છો.
ઓછામાં ઓછા રૂા. ૫૦૦) આપી સહાયક મેમ્બર બની શકો છો.

અને ઓછામાં ઓછા રૂા. ૨૫૦) આપી લાઇફ મેમ્બર તરીકે દરેક ભાઇ–બેન દાખલ થઇ શકે છે.

ઉપરના દરેક મેમ્બરોને ૩૨ સૂત્રો તથા તેના તમામ ભાગો મળી લગભગ ૭૦ ગ્રંથો જેની કિંમત લગભગ ૮૦૦ ઉપર થાય છે તે ભેટ તરીકે મળી શકે છે. અને દરેક શાસ્ત્રમાં તેમનું નામ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

દરેક શાસ્ત્ર ૪ ભાષામાં તૈયાર થાય છે. એટલે દરેક પાનામાં ૪ ભાષા જોવામાં આવશે. ઉપરમાં અર્ધમાગધી, તેની નીચે સંસ્કૃત છાયા–ટીકા ત્યાર બાદ હીન્દી રાષ્ટ્રભાષા અને છેવટે ગુજરાતીમાં અનુવાદ જોવામાં આવશે.

શ્રમણ વર્ગ, શ્રાવક વર્ગને દરેક પ્રદેશમાં વસતા સમાજનાં દરેક અંગને એક સરખી રીતે ઉપયોગી થાય તેવી રીતે ખ્યાલ કરીને શાસ્ત્રની રચના કરવામાં આવે છે.

બહાર દેશાવરમાં વસતા આપણા ભાઈઓને તેમજ ગામડામાં વસતા શ્રાવકોને તેમજ ફુરસદે વાંચન કરનાર બ્હેનો તેમજ વિદ્યાર્થીઓને એક સરખું ઉપયોગી થઇ શકે તેવું સાહિત્ય બીજી કોઇ જગ્યાએ મળી શકે તેમ નથી.

श्रीवीतरागाय नमः ॥

जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालजी-महाराज-विरचित-
विपाकचन्द्रिकाटीकासमलङ्कृतम्

श्री विपाकसूत्रम्

[मङ्गलाचरणम्]

मालिनीवृत्तम्-

परमगुणगभीरं तीर्णसंसारतीरं
वृजिनघनसमीरं कोपवह्नेः सुनीरम् ।
क्षपितमिह शरीरं कार्मणं यत् करीरं,
भविजनवरहीरं नौमि तं धीरवीरम् ॥ १ ॥

[वसन्ततिलकावृत्तम्]

आनन्तराऽऽगमसुधारसनिर्झरेण,
संसिच्य धर्मतरुमत्र शुभालवालम् ।
स्वर्गापवर्गसुखराशिफलं प्रदाय,
मोक्षं गतं तमिह गौतममानमामि ॥ २ ॥

[द्रुतविलम्बितवृत्तम्]

कमलकोमलमञ्जुपदद्विकं, विमलबोधिदबोधविबोधकम् ।
मुखलसत्सहदोरकवस्त्रिकं, गुरुवरं प्रणमामि विशोधकम् ॥ २ ॥

(अनुष्टुब्वृत्तम्)

विपाकश्रुतसूत्रस्य, भावार्थानां प्रकाशिका ।
विपाकचन्द्रिका टीका, घासीलालेन तन्यते ॥ ४ ॥

अवतरणिका—

इह खलु मिथ्यात्वाविरतिकषायादिमतां ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्मकदर्थितानां प्राणिनां संसारे वैराग्यजननार्थं भगवताऽस्य विपाकसूत्रस्यार्थः प्रतिबोधितः। कस्य कस्य कर्मणः कीदृशः कीदृशो विपाको भवतीति बोधेन वैराग्यमुत्पद्यते, वैराग्येण च परम्परया मोक्षसिद्धिः ॥

विपाकश्रुत सूत्रकी विपाकचन्द्रिका टीकाकी अवतरणिका का हिन्दी अनुवाद

संसारस्थ समस्त प्राणी, मिथ्यात्व, अविरति और कषाय आदि कर्मबन्ध कराने वाले कारणों से सदा संतप्त एवं ज्ञानावरणीय आदि आठ प्रकार के कर्मों से निरन्तर अत्यंत त्रस्त हो रहे हैं। सच्ची आत्मिक शांति क्या है? इस बात का उन्हें ज्ञान नहीं होता है। क्योंकि आत्मिक शांति का सच्चा उपाय एक वैराग्य ही है। उस वैराग्य से वे सर्वथा पराङ्मुख हैं, अतः उन्हें संसार से वैराग्य हो, इसलिये भगवान इस विपाकश्रुतसूत्र का अर्थ प्रकट करते हैं। इसमें वे यह स्पष्ट करेंगे कि, किस २ कर्म का कैसा२ विपाक होता है? इसके श्रवण से जीवों को वैराग्य की उत्पत्ति होगी, उससे अन्तमें उन्हें परंपरासंबंध से मुक्ति का लाभ और सच्ची आत्मिक शांति की प्राप्ति होगी।

વિપાકશ્રુતસૂત્રની વિપાકચન્દ્રિકા ટીકાની અવતરણિકાને। ગુજરાતી અનુવાદ

સંસારમાં રહેનારા તમામ પ્રાણીઓ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ અને કષાય આદિ કર્મબન્ધ કરાવનારા કારણો વડે હમેશાં ખૂબ સંતપ્ત, અને જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ પ્રકારનાં કર્મોથી હમેશાં બહુજ અકળાયેલાં થઈ રહ્યા છે. સાચી આત્મશાંતિ કેવી હોય? તે વિષેનુ તેને જ્ઞાન થતું નથી, કારણ કે આત્મિક શાંતિનો સાચો ઉપાય એક વૈરાગ્ય જ છે. તે વૈરાગ્યથી તે જીવો હમેશાં વિમુખ છે, તે કારણથી તેઓને સંસાર ઉપરથી વૈરાગ્ય થાય તે માટે ભગવાન આ વિપાકશ્રુત સૂત્રનો અર્થ પ્રકટ કરે છે. આ સૂત્રમાં તે આ સ્પષ્ટ કરશે કે, કયા કયા કર્મોનો કેવો કેવો વિપાક થાય છે? એનાં સાંભળવાથી જીવોને વૈરાગ્યની ઉત્પત્તિ થશે અને છેવટે તેને પરમ્પરાસમ્બન્ધથી મોક્ષનો લાભ અને સાચી આત્મિક શાંતિ પ્રાપ્ત થશે.

आस्रवात् कर्मागमनं भवति, आस्रवश्च-कायवाङ्मनसां योगः । स

कर्मों के आने का नाम आस्रव है। आस्रव से आत्मा में नवीन२ ज्ञानावरणीय आदि कर्मों का आना होता है, अर्थात्-जीव मिथ्यादर्शन-आदि-कर्मबन्धक कारणों से निरन्तर कार्मण-वर्गणाओं को योगों द्वारा खींचता रहता है। आगत कार्मण-वर्गणाएँ, कषाय के संबंध से भिन्न२ ज्ञानावरणीय-आदि-रूप से, खाये हुए भोजन के परिपाक की तरह परिणत होती रहती हैं। मन, वचन और काय की क्रिया का नाम योग है, और वही आस्रव है।

भावार्थ-मन, वचन और काय के द्वारा आत्मा के प्रदेशों में जो परिस्पन्द (हलन-चलन) होता है, उसे योग कहते हैं। योग के तीन भेद हैं- मनोयोग, वचनयोग और काययोग।

मनोयोग-मनके निमित्त से आत्मा के प्रदेशों में परिस्पन्द होना।

वचनयोग-वचन के निमित्त से आत्मा के प्रदेशों में परिस्पन्द होना।

काययोग-काय के निमित्त से आत्मा के प्रदेशों में परिस्पन्द होना।

કર્મોનું આવવું તેનું નામ આસ્રવ છે. આસ્રવ વડે કરીને આત્માને વિષે નવાં-નવાં જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મો આવે છે, અર્થાત્- જીવ મિથ્યાદર્શન આદિ કર્મબંધ કરાવનારા કારણો વડે હમેશાં કાર્મણ વર્ગણાઓને યોગો દ્વારા ખેંચતો રહે છે, અને તે કાર્મણવર્ગણાઓ કષાયના સંબંધના કારણે જુદા જુદા જ્ઞાનાવરણીય-આદિ-રૂપથી ખાધેલા ભોજનના પરિપાકની માફક પકવ થતી રહે છે. મન, વચન અને કાયાની જે ક્રિયા તેનું નામ યોગ છે, અને તેજ આસ્રવ છે.

ભાવાર્થ—મન, વચન અને કાયા દ્વારા આત્માના પ્રદેશોમાં જે પરિસ્પન્દ (હલન-ચલન) થાય છે, તેને યોગ કહે છે. તે યોગના ત્રણ ભેદ છે-મનોયોગ, વચન-યોગ અને કાયયોગ.

મનોયોગ-મનના નિમિત્ત વડે આત્માના પ્રદેશોમાં જે હલન-ચલન થાય છે તે મનોયોગ છે, વચનના નિમિત્ત વડે આત્માના પ્રદેશોમાં જે હલન-ચલન થાય છે તે વચનયોગ છે અને કાયાના નિમિત્ત વડે આત્માના પ્રદેશોમાં જે હલન-ચલન થાય છે તેને કાયયોગ કહે છે.

साम्परायिककर्मास्रवभेदाः कियन्तः ? इत्युच्यते-संपरैति=परिभ्रमति अस्मिन्नात्मेति संपरायः=चातुर्गतिकः संसारः, 'सम्' इति समन्ताद्भावे; 'परा' इति भृशार्थे; स सम्परायः प्रयोजनमस्य कर्मण इति साम्परायिकं-संसारपरिभ्रमणहेतुः । साम्परायिककर्मास्रवभेदाः-पञ्चेन्द्रियाणि श्रोत्रादीनि, चत्वारः कषायाः क्रोधादयः, पञ्चाव्रतानि हिंसादीनि, पञ्चविंशतिः क्रियाः कायिक्यादयः ।

समझना चाहिये, अर्थात् एक मध्यम समय में ही सातावेदनीय कर्म के बंध की ये भिन्न२ अवस्थाएं होती हैं, दूसरे समयों में नहीं। यह क्षीणमोह-केवली की अपेक्षा से कहा है, उपशांत मोह की अपेक्षा से अनुत्तरविमानवासी देवों की ३३ तेतीस सागरोपमकी स्थिति है।

साम्परायिक आस्रव के भेद-

चतुर्गतिरूप संसार का नाम संपराय है। यह संपराय ही जिस आस्रव का प्रयोजन हो वह साम्परायिक आस्रव है। संसारमें परिभ्रमण करनेका जो कारण है वह साम्परायिक आस्रव है, इसके भेद-श्रोत्र-आदि पांच इन्द्रिय, क्रोधादिक ४ कषाय, हिंसादिक ५ अव्रत, कायिकी आदि २५ क्रियाएँ, इस प्रकार ३९ भेद हैं। इस आस्रव की विशेषता में ये नीचे लिखे भाव कारण हैं, अर्थात् संसारमें परिभ्रमण कराने वाले इन कर्मों का बंध करने वाले सकषाय जीवों के कर्मबन्धन तुल्य ही होता हो सो बात नहीं है, किन्तु तीव्रभाव,

સમજવો જોઇએ. અર્થાત્-એક મધ્યમ સમયમાં જ સાતાવેદનીય કર્મના બંધની એ તમામ ભિન્ન-ભિન્ન અવસ્થાઓ થાય છે, બીજા સમયોમાં થતી નથી. આ ક્ષીણમોહ કેવલીની અપેક્ષાથી કહેલું છે, ઉપશાંતમોહની અપેક્ષાથી અનુત્તરવિમાનવાસી દેવોની તેત્રીસ ૩૩ સાગરોપમની સ્થિતિ છે.

સામ્પરાયિક આસ્રવના ભેદ

ચતુર્ગતિરૂપ સંસારનું નામ સંપરાય છે. આ સંપરાય જ જે આસ્રવનું પ્રયોજન હોય તે સામ્પરાયિક આસ્રવ છે. સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવાનું જે કારણ છે તે સામ્પરાયિક આસ્રવ છે. તેના ભેદ શ્રોત્રઆદિ પાંચ ઇન્દ્રિયો, ક્રોધાદિક ચાર કષાય, હિંસાદિક પાંચ અવ્રત અને કાયિકી આદિ પચીશ ક્રિયાઓ આ પ્રમાણે ૩૯ ઓગણચાલીશ ભેદ છે. આ આસ્રવની વિશેષતામાં અહીં નીચે લખેલા ભાવ કારણ છે, અર્થાત્-સંસારમાં પરિભ્રમણ કરાવવાવાળા એ કર્મોના બંધ કરનાર સકષાય જીવોને કર્મબંધ તુલ્ય જ થઇ જાય છે તે વાત નથી, પરન્તુ તીવ્રભાવ, મંદભાવ, મધ્યમભાવ,

संसारपरिभ्रमणजनकं साम्परायिकं कर्म बध्नतां सकषायजीवानां किं तत्कर्मबन्धस्तुल्य एव भवति, उत तत्र विशेषः ?।

उच्यते–अस्ति विशेषः, जीवानां हि परिणामोऽनेकरूपस्तद्भेदात् कर्मबन्धा नियमतः प्रतिविशिष्टा एव भवन्ति। तुल्या अतुल्याश्च कर्मबन्धा भवन्ति, न तु नियमतस्तुल्या एव भवन्ति, नापि वा नियमतोऽतुल्या एव। कदाचित् कदाचित् तुल्यपरिणामानां तुल्या अपि भवन्ति, विषमपरिणामानामतुल्याश्च।

ननु कतिविधास्ते परिणामा येषां विशेषाः कर्मबन्धान् विशेषयन्ति ?।

उच्यते–तीव्र–मन्द–मध्यमभावास्तथा ज्ञातभावोऽज्ञातभावश्च कर्मबन्धानां विशेषे हेतवो भवन्ति, एवं वीर्यविशेषस्तथाऽधिकरणविशेषोऽपि तत्र हेतुः।

तत्र तीव्रः=प्रकृष्टो भावः=परिणामस्तीव्रभावः, स च सातिशयः, तद्यथा–तीव्रस्तीव्रतरस्तीव्रतम इति। कारणभेदात् कार्यभेदो भवति, कार्यभेदोऽपि कारणभेदं ज्ञापयति, अतः परिणाममात्रापेक्षया आत्मा कर्म बध्नाति। तथा

मन्दभाव, मध्यमभाव, ज्ञातभाव, अज्ञातभाव, वीर्यविशेष और अधिकरण-विशेष से इस आस्रव में विशेषता मानी गई है। जीवों के परिणाम जब अनेकरूप होते हैं तब उनके भेद से आये हुए कर्मों का बंध भी अनेक प्रकार का होता है–कभी तुल्य भी होता है और कभी अतुल्य भी होता है, यह नियम नहीं है कि तुल्य ही हो या अतुल्य ही हो। तुल्यपरिणामवाले जीवों के कर्मों का बंध तुल्य और अतुल्यपरिणामवाले जीवों के कर्मों का बंध अतुल्य भी होता है। अत्यन्त बढे हुए क्रोधादि कषायों द्वारा जो प्रकृष्ट–तीव्रपरिणाम होते हैं वे तीव्रभाव हैं। "तीव्रभाव" यह सामान्य शब्द है। तीव्र, तीव्रतर और तीव्रतम इस प्रकार इस भावकी ३ अवस्थाएँ होती हैं,

---

જ્ઞાતભાવ, અજ્ઞાતભાવ, વીર્યવિશેષ અને અધિકરણવિશેષથી એ આસ્રવમાં વિશેષતા માનવામાં આવી છે.

જીવોના પરિણામ જ્યારે અનેકરૂપ થાય છે, ત્યારે તેના ભેદથી કર્મના બંધ પણ અનેક પ્રકારના થઇ જાય છે. ક્યારેક સમાન પણ હોય છે, અને ક્યારેક અસમાન પણ થાય છે. આ નિયમ નથી કે સમાન કે અસમાન જ હોય. સમાનપરિણામવાળા જીવોને કર્મોનો બંધ સમાન અને અસમાનપરિણામવાળા જીવોને કર્મોનો બંધ અસમાન પણ હોય છે, બહુજ વધેલા ક્રોધાદિક કષાયો દ્વારા જે પ્રકૃષ્ટ-તીવ્ર પરિણામ થાય છે તે તીવ્રભાવ છે. "તીવ્રભાવ" આ સામાન્ય શબ્દ છે. તીવ્ર, તીવ્રતર અને તીવ્રતમ એ પ્રમાણે આ ભાવની ત્રણ અવસ્થાઓ થાય છે, તેની ત્રણ અવસ્થાઓ થવાનું કારણ,

मन्दभावः–स्वल्पपरिणामस्तस्माच्च स्वल्प एव कर्मविशेषोऽवश्यंभावी । आन्तरः परिणामो यदा मृदुर्भवति, तदा कर्मबन्धोऽपि स्वल्पपरिणामापेक्षत्वान्मृदुरेव भवति, तत्र न कदाचित् तीव्रभावतुल्यो बन्धः । मन्दभावोऽपि सातिशयः, तद्-

इसकी इन तीन अवस्थाओं के होनेका कारण कारणभेद है । कषायों के अंश भी अनेक प्रकार के हैं। इन तमाम अंशों का समावेश इन तीनों अवस्थाओं में हो जाता है। इसी प्रकार जब तीव्र, तीव्रतर और तीव्रतम परिणाम जीवों के होते हैं तो उस समय उन परिणामों की अपेक्षा से होने वाले आस्रव में भी तीव्र, तीव्रतर और तीव्रतम ये तीन अवस्थाएँ होती हैं। तीव्र परिणामों से उपार्जित आस्रव तीव्र, और तीव्रतर परिणामों से उपार्जित आस्रव तीव्रतर, एवं तीव्रतम परिणामों से उपार्जित आस्रव तीव्रतम होगा। स्थिति-बंध में भी इस प्रकार से अन्तर समझ लेना चाहिये। स्वल्पपरिणाम से–कषायों की मंदता से जो भाव होते हैं वे मंदभाव हैं। इन में भी मन्द, मन्दतर और मंदतम ये अवस्थाएँ हुआ करती हैं। इन मंदभावों की अपेक्षा से भी आस्रव में मन्द, मन्दतर और मन्दतम इस प्रकार की ३ तीन अवस्थाएँ होंगी। अर्थात् मंदभावों से उपार्जित आस्रव भी मंद होगा, एवं मन्दतर और मंदतम परिणामों से उपार्जित मंदतर और मंदतम होगा। तीव्रभावों से जिस प्रकार आस्रव नें तीव्रता आती है, उसी प्रकार मंदभावों से उपार्जित

કારણભેદ છે. કષાયોના અંશના પણ અનેક પ્રકાર છે. એ તમામ અંશોનો સમાવેશ આ ત્રણ અવસ્થાઓમાં થઈ જાય છે. એ પ્રમાણે જ્યારે તીવ્ર, તીવ્રતર અને તીવ્રતમ એ પરિણામ જીવોને થાય છે ત્યારે તે સમયે તે પરિણામોની અપેક્ષાથી થવાવાળા આસ્રવમાં પણ તીવ્ર, તીવ્રતર અને તીવ્રતમ એ ત્રણ અવસ્થાઓ થાય છે. તીવ્ર પરિણામોથી ઉપાર્જિત આસ્રવ તીવ્ર, અને તીવ્રતર પરિણામોથી ઉપાર્જિત આસ્રવ તીવ્રતર એ પ્રમાણે તીવ્રતમ પરિણામોથી: ઉપાર્જિત આસ્રવ તીવ્રતમ થાય છે. સ્થિતિબંધમાં પણ આ પ્રમાણે અન્તર સમજી લેવું જોઈએ. સ્વલ્પપરિણામથી–કષાયોની મંદતાથી જે ભાવ થાય છે તે મંદભાવ છે. તેમાં પણ મન્દ, મન્દતર અને મન્દતમ એ અવસ્થાઓ થયા કરે છે. તે મંદભાવોની અપેક્ષાથી પણ આસ્રવમાં મન્દ, મન્દતર અને મન્દતમ આ પ્રમાણે ત્રણ અવસ્થાઓ થાય છે. અર્થાત્–મંદભાવોથી ઉપાર્જિત આસ્રવ પણ મંદ હોય છે. એ પ્રમાણે મંદતર અને મંદતમ પરિણામોથી ઉપાર્જિત મંદતર અને મંદતમ થશે. તીવ્ર ભાવોથી જે પ્રમાણે આસ્રવમાં તીવ્રતા આવે છે તે પ્રમાણે

भावार्थ–मन से संरंभ करना, मनसे समारंभ करना, और मनसे आरंभ करना, वचन से संरंभ करना, वचन से समारंभ करना, वचन से आरंभ करना, काय से संरंभ करना, काय से समारंभ करना, काय से आरंभ करना, इस प्रकार संरम्भ आदि के योगों के साथ ९ भेद होते हैं। इसी प्रकार 'मन से संरम्भ कराना' आदि ९ भेद, और 'मनसे संरंभ करने की अनुमोदना करना' आदि ९ भेद; ये १८ भेद होते हैं। सब मिलाकर २७ भेद होते हैं। ये ही २७ भेद, प्रकारान्तर से इस प्रकार समझने चाहिये–मन से स्वयं संरंभ करना, मन से दूसरों से संरंभ कराना, मन से संरंभ करनेवालों की अनुमोदना करना, तथा वचन से संरंभ करना, वचन से संरंभ कराना, और वचन से संरंभ करनेवालों की अनुमोदना करना, एवं काय से संरंभ करना, काय से संरंभ कराना और कायसे संरंभ करनेवालों की अनुमोदना करना, इस प्रकार ये ९ भंग एक संरंभ के होते हैं। इसी प्रकार समारंभ और आरंभ के भी योगों के द्वारा १८ भंग होंगे, अतः पूर्वोक्त ९ और ये १८ इस प्रकार २७ भंग हो जाते हैं। मन से जो व्यक्ति स्वयं संरंभ

"संरम्भः संकल्पः, परितापनया भवेत् समारम्भः।
प्राणिवधस्त्वारम्भः, त्रिविधो योगस्ततो ज्ञेयः॥"

ભાવાર્થ—મનથી સંરંભ કરવો, મનથી સમારંભ કરવો, મનથી આરંભ કરવો; વચનથી સંરંભ કરવો, વચનથી સમારંભ કરવો, વચનથી આરંભ કરવો; કાયથી સંરંભ કરવો, કાયથી સમારંભ કરવો, અને કાયથી આરંભ કરવો; આ પ્રકારે સંરંભ આદિના, યોગોની સાથે નવ ભેદ થાય છે. એજ પ્રકારે 'મનથી સંરભ કરાવવો' આદિ નવ ભેદ, અને 'મનથી સંરંભ કરવાની અનુમોદના કરવી' આદિ નવ ભેદ, આ અઢાર ભેદો થાય છે. બધા ભેદો મળીને સત્યાવીસ ભેદો થાય છે. એજ સત્યાવીશ ભેદો બીજા પ્રકારે આ રીતે સમજવા જોઇએ–મનથી સ્વયં સંરંભ કરવો, મનથી બીજા પાસે સંરંભ કરાવવો, મનથી સંરંભ કરવાવાળાને અનુમોદન આપવું, તથા વચનથી સંરંભ કરવો. કરાવવો, અને અનુમોદન આપવું, તેમજ કાયાથી સંરંભ કરવો, કરાવવો, અનુમોદન આપવું, એ પ્રમાણે ૯ નવ ભેદ એક સંરંભના થાય છે. એ પ્રમાણે સમારંભ અને આરંભના પણ યોગો દ્વારા ૧૮ અઢાર ભેદ થાય છે. તેથી પ્રથમનાં નવ–૯ અને બીજા ૧૮ અઢાર, એ પ્રમાણે સત્યાવીશ ભેદ થાય છે. જે વ્યક્તિ મનથી સ્વયં સંરંભ કરે છે તે કોઈ પણ કષાયના આવેશથી ×

(२) अजीवाधिकरणं च संक्षेपतस्तावच्चतुर्विधम्, तद्यथा–निर्वर्तनाधिकरणं१, निक्षेपाधिकरणं२, संयोगाधिकरणं३, निसर्गाधिकरणं४, चेति। अजीवविषयान् निर्वतना – निक्षेप–संयोग–निसर्गान् कुर्वन् रागद्वेषवान् आत्मा साम्परायिकं कर्म बध्नाति।

निर्वर्त्यमानमजीवद्रव्यसंस्थानादिकं निर्वर्तना, तद्रूपमधिकरणं निर्वर्त्तनाधिकरणम्, तद् द्विविधम्-मूलगुणनिर्वर्तनाधिकरणम् १, उत्तरगुणनिर्वर्तनाधिकरणं २

करता है, वह किसी न किसी कषाय के आवेश से ही करेगा, विना इसके नहीं, इसलिये मनसे या वचन से किसी भी योग से संरंभादि करते समय क्रोध आदि ४ चार कषायों में से किसी न किसी कषाय का सद्भाव होने से इस भावाधिकरण के १०८ भेद हो जाते हैं। इस प्रकार जीवाधिकरण का यहां तक कथन किया।

अब अजीवाधिकरण का कथन करते हैं—

यह अजीवाधिकरण संक्षेप से ४ प्रकार का है—(१) निर्वर्तनाधिकरण, (२) निक्षेपाधिकरण (३) संयोगाधिकरण, और (४) निसर्गाधिकरण। प्राणी, अजीवविषयक इन ४ अधिकरणों को करता हुआ रागद्वेष से सम्पन्न होकर सांपरायिक कर्म का बंध करता है।

(१) निर्वर्त्तनाधिकरण–रचना के विषयभूत अजीवद्रव्य का जो संस्थान आदि है वह निर्वर्तना है। 'निर्वर्तना' नाम रचना का है, रचनारूप अधिकरण ही निर्वर्तनाधिकरण कहलाता है। मूल-

---

કરે છે, તે વિના તે થતો નથી. એટલા માટે મનથી અથવા તો વચનથી કોઈ પણ યોગથી સંરંભાદિ કરવા સમયે ક્રોધ આદિ ચાર કષાયોમાંથી કોઈ એક કષાયનો સદ્ભાવ હોવાથી આ ભાવાધિકરણના એકસો આઠ (૧૦૮) ભેદ થાય છે. આ પ્રમાણે જીવાધિકરણનો પ્રસંગ અહીં સુધી કહ્યો છે.

હવે અજીવાધિકરણ સક્ષેપથી કહે છે —

આ અજીવાધિકરણ સંક્ષેપથી ચાર પ્રકારનું છે- (૧) નિર્વર્તનાધિકરણ, (૨) નિક્ષેપાધિકરણ, (૩) સંયોગાધિકરણ અને (૪) નિસર્ગાધિકરણ. પ્રાણી, અજીવ–વિષયક આ ચાર અધિકરણોને કરતાં કરતાં રાગ–દ્વેષથી સંપન્ન થઈને સાંપરાયિક કર્મનો બંધ કરે છે.

(૧) નિર્વર્ત્તનાધિકરણ–નિર્વર્ત્તના અર્થાત્ રચનાના વિષયભૂત અજીવ દ્રવ્યનાં જે સંસ્થાન આદિક છે તે નિર્વર્ત્તના છે. નિર્વર્ત્તના નામ રચનાનું છે. રચનારૂપ અધિકરણજ નિર્વર્ત્તનાધિકરણ કહેવાય છે. મૂલગુણ–નિર્વર્ત્તના અને ઉત્તરગુણ–નિર્વર્ત્તના,

च। अथ किं नाम मूलगुणनिर्वर्तनाधिकरणम्?, उच्यते—मूलं चासौ गुणश्च मूलगुणः, मूलमाद्यं संस्थानाख्यो गुणो मूलगुणः, स एव निर्वर्तनाधिकरणं मूलगुणनिर्वर्तनाधिकरणम्, मूलगुणो हि निर्वृत्तः सन् अधिकरणीभवति कर्मबन्धस्य। औदारिकादीनां पञ्चविधशरीराणां स्वस्ववर्गणाप्रायोग्यद्रव्यनिर्मापितानि संस्थानानि प्रथमसमयादारभ्य मूलगुणनिर्वर्तनाधिकरणरूपाणि, बन्धनिमित्तत्वात्। तत्रौदारिकशरीरस्याङ्गोपाङ्गशुद्धिकर्णवेधावयवसंस्थानादि, तथा वैक्रियशरीरस्याङ्गोपाङ्ग—केश—दशन—नखादिकम्, आहारकशरीरस्य चाङ्गोपाङ्ग-

---

गुणनिर्वर्तना और उत्तरगुणनिर्वर्तना इस प्रकार से निर्वर्तना के २ भेद हैं। "मूलं चासौ गुणश्च मूलगुणः, मूलमाद्यं संस्थानाख्यो गुणः मूलगुणः" मूलरूप गुण का नाम मूलगुण है। यहाँ आदि का जो संस्थान है वही मूलगुण का वाच्य है। वह निर्वर्तना का अधिकरण होने से मूलगुणनिर्वर्तनाधिकरणरूप से कहा गया है। रचना का विषयभूत हुआ यह मूलगुण, कर्मबंध का अधिकरण होता है। औदारिक, वैक्रियिक, आहारक, तैजस और कार्मण, इन पौद्गलिक पांच शरीरों के आकार, अपनी २ वर्गणारूप योग्य द्रव्यों से रचे जाते हैं। ये आकार ही कर्मबंध के कारण होने से प्रथम समय से लेकर मूलगुणनिर्वर्तना के अधिकरणरूप होते हैं। औदारिक-शरीर में हाथ-पैर आदि अंग और अंगुलि वगैरह उपांगों की शुद्धि करना, कान आदि अवयवों का बींधना, शरीरके आकार का रचनाविशेष करना, यह औदारिक शरीर की उत्तरगुणनिर्वर्तना है। वैक्रियिक शरीर के अंग, उपांग, केश, दांत और नख आदि की

આ પ્રમાણે નિર્વર્ત્તનાના બે ભેદ છે. "मूलं चासौ गुणश्च मूलगुणः, मूलमाद्यं संस्थानाख्यो गुणः मूलगुणः" અર્થાત્—મૂલરૂપ ગુણ તેનું નામ મૂલગુણ છે. અહીં આદિનું જે સંસ્થાન છે તે મૂલગુણનું વાચ્ય છે. તે નિર્વર્ત્તનાનું અધિકરણ હોવાથી મૂલગુણ—નિર્વર્ત્તનાધિકરણ કહેવાય છે. રચનાના વિષયભૂત થયેલ આ મૂલગુણ, કર્મબંધનો અધિકરણ થાય છે. ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ, એ પૌદ્ગલિક પાંચ શરીરોનાં આકાર પોત—પોતાની વર્ગણારૂપ યોગ્ય દ્રવ્યોથી રચાય છે, એ આકારજ કર્મબંધનું કારણ હોવાથી પ્રથમ સમયથી લઈને મૂલગુણ—નિર્વર્ત્તનાના અધિકરણરૂપ થાય છે. ઔદારિકશરીરમાં હાથ—પગ આદિ અંગોની, અને અંગુલી વગેરે ઉપાંગોની શુદ્ધિ કરવી. કાન આદિ—અવયવોને વીંધવું, શરીરના આકારનો રચનાવિશેષ કરવો તે ઔદારિકશરીરની ઉત્તરગુણનિર્વર્ત્તના છે. વૈક્રિયશરીરના અંગ,

दिकम् उत्तरगुणनिर्वर्तनाधिकरणं वोध्यम्, कार्मण-तैजस-शरीरयोरुत्तरगुणनिर्वर्तनाधिकरणं नास्त्येव, तयोरङ्गोपाङ्गाद्यभावात्। तथा-वाङ्मनोवर्गणायोग्यद्रव्यनिर्मापितौ वाङ्मनःसंस्थानविशेषौ मूलगुणनिर्वर्तनाधिकरणम्, तथा प्राणापानवर्गणायोग्यपुद्गलद्रव्यनिर्मापितौ उच्छ्वासनिःश्वासाकारौ मूलगुणनिर्वर्तनाधिकरणम्। एषां वागादीनामप्युत्तरगुणनिर्वर्तनाधिकरणं न संभवत्येव, अङ्गोपाङ्गाद्यभावात्। उत्तरगुणनिर्वर्तनाधिकरणं काष्ठकर्म-पुस्तकर्म-चित्रकर्मादीनि। तत्र

रचना वह वैक्रियशरीर की उत्तरगुणनिर्वर्तना है। एवं आहारकशरीर में जो अंग उपांग आदि की रचना है, वह भी उत्तरगुणनिर्वर्तना है। तैजस और कार्मण शरीर में उत्तरगुणनिर्वर्तना संभावित नहीं है, क्यों कि वहां पर अंग और उपांगों की रचना नहीं है। इसी प्रकार वचनवर्गणा एवं मनोवर्गणा से निष्पादित मन और वचन भी आकार-विशेष हैं, अतः ये मूलगुणनिर्वर्तनाधिकरण ही हैं। उत्तरगुणनिर्वर्तनाधिकरणता इनमें नहीं आती है, क्योंकि उत्तरगुणनिर्वर्तना का संबंध अंग-उपांग आदि से है। प्राण और अपान (श्वासोच्छ्वास) के वर्गणायोग्य पुद्गलद्रव्य से निष्पन्न उच्छ्वास और निःश्वास-रूप आकार भी मूलगुणनिर्वर्तना है। श्वासोच्छ्वासमें भी उत्तरगुणनिर्वर्तनारूपता इसलिये संभवित नहीं है कि वहां पर अंग-उपांगादिक का अभाव है। भाव यह है कि—शरीर, मन और श्वासोच्छ्वास की रचना का होना मूलगुणनिर्वर्तना है। उत्तरगुणनिर्वर्तनाधिकरण-काष्ठकर्म, पुस्तकर्म और

ઉપાંગ, કેશ, દાંત અને નખ આદિની જે રચના તે વૈક્રિયશરીરની ઉત્તરગુણ-નિર્વર્ત્તના છે. એજ પ્રમાણે આહારકશરીરમાં જે અંગ-ઉપાંગ આદિની રચના છે તે પણ ઉત્તરગુણ-નિર્વર્ત્તના છે. તૈજસ અને કાર્મણ શરીરમાં ઉત્તરગુણનિર્વર્ત્તના સંભાવિત નથી, કારણ કે અહીં અંગ અને ઉપાંગોની રચના નથી. એ પ્રમાણે વચનવર્ગણા અને મનોવર્ગણાથી નિષ્પાદિત મન અને વચન પણ આકારવિશેષ છે, તે કારણથી એ મૂલગુણ-નિર્વર્ત્તનાધિકરણ જ છે. ઉત્તરગુણ-નિર્વર્ત્તનાધિકરણતા તેમાં આવતી નથી, કારણ કે ઉત્તરગુણ-નિર્વર્ત્તનાનો સંબંધ અંગ-ઉપાંગ આદિ સાથે છે. પ્રાણ અને અપાન (શ્વાસોચ્છ્વાસ)ના વર્ગણાયોગ્ય પુદ્ગલદ્રવ્યથી નિષ્પન્ન ઉચ્છ્વાસ અને નિઃશ્વાસરૂપ આકાર પણ મૂલગુણનિર્વર્ત્તના છે. શ્વાસોચ્છ્વાસમાં પણ ઉત્તરગુણનિર્વર્ત્તનારૂપતા એટલા માટે સંભવિત નથી કે ત્યાં અંગ-ઉપાંગાદિકનો અભાવ છે. આનો ભાવ એ કે શરીર, મન અને શ્વાસોચ્છ્વાસની રચના થવી તે મૂલગુણનિર્વર્ત્તના છે. ઉત્તર-

काष्ठकर्म-रथपुत्तलिकादिकं, तन्निर्माणं च। पुस्तकर्मचित्रकर्मणी अपि स्त्री-पुरुषादीनामाकृतेः प्रतिकृतिरूपे, तन्निर्माणरूपे च। एवमन्यदपि लेप्यं, पत्रच्छेद्यं, जलकर्म, भूकर्मेति उत्तरगुणनिर्वर्तनाधिकरणं बोध्यम्। एवं कृपाणादिगतवधस्थानता मूलगुणनिर्वर्तनाधिकरणं, तत्र तीक्ष्णतोज्ज्वलतादि उत्तरगुणनिर्वर्तनाधिकरणं ज्ञेयम्।

(२) अथ निक्षेपाधिकरणमुच्यते-निक्षिप्यते=स्थाप्यतेऽसाविति निक्षेपः=स्थाप्यः कश्चिदजीवपदार्थ एव, तद्रूपमधिकरणं निक्षेपाधिकरणम्। तच्चतुर्वि-

---

चित्रकर्म आदि हैं। अर्थात् काष्ठ, मिट्टी आदि से चित्र वगैरह की रचना करना उत्तरगुणनिर्वर्तना है। काष्ठ से रथ, पुतली आदि का बनाना काष्ठकर्म है। मिट्टी आदि से स्त्री-पुरुष आदि का चित्रण (आकृति) बनाना पुस्तकर्म है। फोटो वगैरह बनाना यह चित्रकर्म है। इसी प्रकार लेप्यकर्म, पत्रच्छेद्यकर्म, जलकर्म, और भूकर्म आदि समस्त चित्रण-क्रियाएँ, उत्तरगुणनिर्वर्तनाधिकरण समझनी चाहियें। तलवार आदि में जो मारने की योग्यता है, अथवा तलवार आदि की जो रचना है वह मूलगुणनिर्वर्तना है, उसमें तीक्ष्णता, उज्ज्वलता आदि की रचना उत्तरगुणनिर्वर्तना है।

(२) निक्षेपाधिकरण इस प्रकार है-वस्तु के रखने का नाम निक्षेप है। अजीवपदार्थ ही रखने योग्य होता है। निक्षेपरूप जो अधिकरण है वह निक्षेपाधिकरण है। यह ४ प्रकार का है—(१) अप्रत्युपेक्षितनिक्षेपाधिकरण, (२) दुष्प्रमार्जितनिक्षेपाधिकरण, (३)

ગુણનિર્વર્ત્તનાધિકરણ-કાષ્ઠકર્મ, પુસ્તકર્મ અને ચિત્રકર્મ આદિ છે, અર્થાત્ કાષ્ઠ, માટી આદિથી ચિત્ર વગેરેની રચના કરવી તે ઉત્તરગુણનિર્વર્ત્તના છે. કાષ્ઠથી રથ, પુતલી આદિનુ બનાવવું તે કાષ્ઠકર્મ છે, માટી આદિથી સ્ત્રી-પુરુષ આદિના ચિત્રામણ (આકૃતિ) બનાવવી તે પુસ્તકર્મ છે, ફોટો વગેરે બનાવવું તે ચિત્રકર્મ છે. એ પ્રમાણે લેપ્ય-કર્મ, પત્રચ્છેદ્યકર્મ, જલકર્મ અને ભૂકર્મ આદિ સમસ્ત ચિત્રામણ ક્રિયાઓને ઉત્તરગુણનિર્વર્ત્તનાધિકરણ સમજી લેવું જોઈએ. તલવાર આદિમાં જે મારવાની યોગ્યતા છે, અથવા તલવાર આદિની જે રચના છે, તે મૂલગુણનિર્વર્ત્તના છે. તેમાં તીક્ષ્ણતા, ઉજ્જવળતા આદિની રચના તે ઉત્તરગુણનિર્વર્ત્તના છે.

(૨) નિક્ષેપાધિકરણ આ પ્રમાણે છે —વસ્તુને રાખવાનું નામ નિક્ષેપ છે, અજીવ પદાર્થ જ રાખવા યોગ્ય છે, નિક્ષેપરૂપ જે અધિકરણ છે તે નિક્ષેપાધિકરણ

धम्-अप्रत्युपेक्षितनिक्षेपणाधिकरणं १, दुष्प्रमार्जितनिक्षेपाधिकरणं २, सहसा-निक्षेपाधिकरणम् ३, अनाभोगनिक्षेपाधिकरणं ४ चेति। चक्षुषाऽनवलोकिते भूप्रदेशे निक्षेप्यस्य=स्थापनीयस्य वस्त्रपात्रादेर्निक्षेपः=स्थापनम् अप्रत्युपेक्षिताधिकरणम् १। प्रत्यवेक्षितेऽपि भूप्रदेशे दुष्प्रमार्जिते, रजोहरणेनाऽप्रमार्जिते वा निक्षेपः=स्थापनं दुष्प्रमार्जिताधिकरणम्। एकस्मिन् स्थाने त्रिःप्रमार्जनेन सुप्रमार्जितं भवति, तद्विपरीतं दुष्प्रमार्जितम् २। अप्रत्युपेक्षित-दुष्प्रमार्जितदेशे शक्त्यभावात् सहसा निक्षेपः सहसानिक्षेपाधिकरणम् ३। अनाभोगोऽत्यन्तविस्मृतिः, यस्यैव-

---

सहसानिक्षेपाधिकरण, और (४) अनाभोगनिक्षेपाधिकरण।

विना देखे जमीन पर रखने योग्य वस्त्र एवं पात्रादिक उपकरणका रखना अप्रत्युपेक्षितनिक्षेपाधिकरण है १। देख कर के भी, विना अच्छी तरह पूंजे, अथवा नहीं पूंजे स्थान पर वस्त्र-पात्रादिक का रखना-यतनारहित होकर वस्तु रखना-वह दुष्प्रमार्जितनिक्षेपाधिकरण है। रखने योग्य स्थान को कमसे कम रजोहरण द्वारा ३ बार पूंजना चाहिये तभी वह सुप्रमार्जित होता है, अन्यथा वह दुष्प्रमार्जित है २। प्रतिलेखना और अच्छी तरह प्रमार्जना किये विना भूमिपर शक्ति के अभाव से सहसा-एकदम ही वस्त्र-पात्रादिक का रख देना-वह सहसानिक्षेपाधिकरण है ३। अत्यन्त विस्मृति का नाम अनाभोग है, जिसे इतनी भी स्मृति नहीं रहती है कि मुझे ये वस्त्र-पात्रादिक अच्छी तरहसे प्रतिलेखित और प्रमार्जित किये गये

છે. તે ચાર પ્રકારનાં છે-(૧) અપ્રત્યુપેક્ષિત-નિક્ષેપાધિકરણ, (૨) દુષ્પ્રમાર્જિત-નિક્ષેપાધિકરણ, (૩) સહસા-નિક્ષેપાધિકરણ, અને (૪) અનાભોગ-નિક્ષેપાધિકરણ.

નજરે બરાબર જોયા વિના જમીન ઉપર, રાખવા યોગ્ય વસ્ત્ર અને પાત્રાદિક ઉપકરણને રાખવું તે અપ્રત્યુપેક્ષિત-નિક્ષેપાધિકરણ છે (૧). સારી રીતે જોયું હોય તો પણ સારી રીતે પૂંજ્યા વિના અથવા તો પૂંજ્યા વિનાના સ્થાન પર વસ્ત્ર-પાત્રાદિક રાખવાં, યતનારહિત થઇને કોઇ પણ વસ્તુ રાખવી તે દુષ્પ્રમાર્જિત-નિક્ષેપાધિકરણ છે. વસ્ત્ર-પાત્રાદિક રાખવા યોગ્ય સ્થાનને ઓછામાં ઓછું ત્રણ વખત રજોહરણ વડે પૂંજવું જોઇએ, ત્યારે તે સુપ્રમાર્જિત થાય છે. તેમ કર્યા વિના તે દુષ્પ્રમાર્જિત છે (૨). પ્રતિલેખના અને સારી રીતે પ્રમાર્જના કર્યા વિના જમીન ઉપર શક્તિના અભાવથી સહસા-એકદમ વસ્ત્ર-પાત્રાદિકને રાખી દેવું તે સહસા-નિક્ષેપાધિકરણ છે (૩). અત્યંત વિસ્મૃતિ-તદ્દન ભૂલી જવું, તેનું નામ અનાભોગ છે. જેથી ફરીને એટલી યાદી પણ નથી રહેતી કે:-મારે આ વસ્ત્ર-પાત્રાદિકને સારી રીતે પ્રતિલેખના-પડિલેહણ અને પ્રમાર્જિત કરેલા સ્થાન પરજ રાખવાં જોઇએ; તેના દ્વારા

मपि स्मरणं नास्ति-'मया प्रत्यवेक्षिते सुप्रमार्जिते च देशे निक्षेप्तव्यम्' इति; तेन यो निक्षेपः क्रियते तदनाभोगनिक्षेपाधिकरणम् ४ ।

(३) संयोजनं संयोगः= मिश्रणम्, एकत्वीकरणं वा, तद्रूपमधिकरणं-संयोगाधिकरणम् । तद् द्विविधम्-भक्तपानसंयोगाधिकरणम्, उपकरणसंयोगाधिकरणं चेति । तत्र भक्तम् अशन-खाद्य-स्वाद्यभेदात् त्रिधा । तस्य संयोजनं=पात्रे मुखे वा व्यञ्जन-गुडोपदंश-फल-शाकादिना सह मिश्रणम् एकत्वीकरणं वा, तथा-पानस्य द्राक्षा--दाडिमपानकादेरपि प्रासुकजलारनालादेश्च खण्डशर्करामरिचादिभिः सह पात्रे मुखे वा संयोजनं तत् । उपकरण-

---

स्थान पर ही रखना चाहिये, उसके द्वारा जो उनका निक्षेप किया जाता है वह अनाभोगनिक्षेपाधिकरण है, अर्थात् किसी वस्तु को योग्य स्थानमें न रखकर विना प्रतिलेखित, विना प्रमार्जित किये कहीं भी रख देना अनाभोगनिक्षेपाधिकरण है ४ ।

(३) संयोगाधिकरण—मिला देने का नाम अथवा एकमेक करने का नाम संयोग है । इस० रूप जो अधिकरण है । वह संयोगाधिकरण है । यह भी दो प्रकार का है—(१) भक्तपानसंयोगाधिकरण, (२) उपकरणसंयोगाधिकरण । अशन, खाद्य और स्वाद्य के भेद से भक्त ३ प्रकार का है । पात्र में अथवा मुख में व्यञ्जन, गुड़, फल और शाक आदि के साथ भक्त-भोजन को मिलाना, अथवा भोजन को इनके साथ एकमेक करना वह भक्तसंयोगाधिकरण है । इसी प्रकार पीने योग्य द्राक्षा, दाडिम आदि के रस, एवं अन्य प्रासुक जल, आरनाल (कांजी) आदि को मिश्री, शक्कर और

જે તેનો નિક્ષેપ કરવામાં આવે છે તે અનાભોગ-નિક્ષેપાધિકરણ છે, અર્થાત્-કોઈ પણ વસ્તુને યોગ્ય સ્થાન પર નહિ રાખતાં પ્રતિલેખિત કર્યા વિના અને પ્રમાર્જિત કર્યા વિના ગમે ત્યાં રાખી દેવું તે અનાભોગ-નિક્ષેપાધિકરણ છે. (૪)

(૩) સંયોગાધિકરણ-મેળવી દેવું તેનું નામ અથવા તો બે વસ્તુને એકમેક કરી દેવું તેનું નામ સંયોગ છે. સંયોગરૂપ જે અધિકરણ છે તે સંયોગાધિકરણ છે, તેના પણ બે પ્રકાર છે-(૧) ભક્તપાન-સંયોગાધિકરણ, (૨) ઉપકરણ-સંયોગાધિકરણ. અશન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્યના ભેદથી ભક્તના ત્રણ પ્રકાર છે. પાત્રમાં અથવા મુખમાં વ્યંજન, ગોળ, ફળ અને શાક આદિની સાથે ભક્ત-ભોજનને મેળવી દેવું, અથવા ભોજનને તેની સાથે એકત્રિત કરી દેવું તે ભક્તસંયોગાધિકરણ છે. એ પ્રમાણે પીવા યોગ્ય દ્રાક્ષ, દાડમ આદિનો રસ, તેમજ અન્ય પ્રાસુક પાણી, આરનાલ-કાંજી આદિને ખાંડ, સાકર અને મરી

संयोगाधिकरणं तु-उपकरणस्य वस्त्रपात्रादेः रक्तपीतादिवर्णैः, तत्प्रान्तभागस्य च शोभार्थं वस्त्रान्तरादिभिश्च नानावर्णसूत्रैश्च सह संयोजनम्।

(४) निसर्जनं निसर्गः= त्यागः-उज्झनम्, तद्रूपमधिकरणं निसर्गाधिकरणम्। तत् त्रिविधम्-कायनिसर्गाधिकरणं १, वाङ्निसर्गाधिकरणं २, मनोनिसर्गाधिकरणम् ३-इति। तत्र कायनिसर्गः कः पदार्थः? इति चेत्, उच्यते-कायः= शरीरम् औदारिकादि, तस्य निसर्गो=न्यायापेतमुज्झनम्=अविधिना त्यागः, स्वयमेव शस्त्रपातनाग्निजलप्रवेशोद्बन्धनादिभिरिति भावः। वाङ्निसर्गः=वाचो-

मिर्च आदि के साथ पात्रमें या मुख में मिश्रित करना वह पानसंयोगाधिकरण है। अर्थात्-आहार-पानी आदि को दूसरे आहार-पानी आदि के साथ मिलाना वह भक्तपानसंयोगाधिकरण है १। वस्त्र-पात्र आदि का रक्त, पीत आदि वर्णों के साथ, तथा शोभा के निमित्त उसके प्रान्तभाग को अन्य दूसरे वस्त्रों के साथ, तथा अनेक वर्ण के धागों के साथ युक्त करना सो उपकरणसंयोगाधिकरण है २।

(४) निसर्गाधिकरण-त्याग अथवा छोडने का नाम निसर्ग है। निसर्गरूप अधिकरण का नाम निसर्गाधिकरण है। यह तीन प्रकार का है-(१) कायनिसर्गाधिकरण, (२) वाङ्निसर्गाधिकरण, और (३) मनोनिसर्गाधिकरण। औदारिक आदि शरीर का अविधिरूप से त्याग करना-शस्त्र आदि से घात कर उसका त्यागना, अग्नि में गिरकर जल जाना, जल में डूबकर मर जाना, गले में फाँसी लगाकर अपनी हत्या कर लेना आदि लोकविरुद्ध अपमृत्यु के कारणों से

આદિની સાથે પાત્રમાં અથવા મુખમાં મેળવી દેવું, તે પાનસંયોગાધિકરણ છે, અર્થાત્-આહાર પાણી આદિકને બીજા આહાર-પાણી વગેરેની સાથે મેળવી દેવું તે ભકતપાનસંયોગાધિકરણ છે. વસ્ત્ર-પાત્ર આદિને લાલ, પીળા આદિ રંગોની સાથે તથા શોભા માટે તેના એક ભાગને બીજા વસ્ત્રોની સાથે તથા અનેક રંગવાળા દોરાઓની સાથે જોડી દેવું તે ઉપકરણ-સંયોગાધિકરણ છે.

(૪) નિસર્ગાધિકરણ—ત્યાગ કરવો અને છોડી દેવું તેનું નામ નિસર્ગ છે, નિસર્ગરૂપ અધિકરણનું નામ નિસર્ગાધિકરણ છે, અને તે ત્રણ પ્રકારના છે, (૧) કાયનિસર્ગાધિકરણ, (૨) વાઙ્નિસર્ગાધિકરણ, (૩) અને મનોનિસર્ગાધિકરણ. ઔદારિક આદિ શરીરને અવિધિથી ત્યાગ કરવો—શસ્ત્ર આદિથી ઘાત કરીને ત્યાગ કરવો, અગ્નિમાં પડીને બળી મરવું, પાણીમાં ડૂબીને મરણ પામવું, ગળામાં ફાંસી નાંખી પોતાની હત્યા કરવી-વગે

ऽपि त्यागः,प्रेरणं शास्त्रोपदेशादृते, इति भावः। मनोनिसर्गः= मनसो दुष्प्रवृत्तिः। अत्र बहिर्व्यापारापेक्षया शरीरादीनामजीवनिसर्गाधिकरणत्वमुक्तम्। जीवाधिकरणे चात्मनः परिस्पन्दरूपान्तर्व्यापारापेक्षया मनोवाक्कायानां ग्रहणम्, मूलगुणनिर्वर्तनाधिकरणे संस्थानमात्रं तेषामिति विशेषः।

शरीर का स्वयं विनाश करना सो कायनिसर्गाधिकरण है १। वचन की दुष्प्रवृत्ति करना–दूसरों को हिंसादिक पापकर्म करने की ओर उपदेश द्वारा प्रेरित करना वह वाङ्निसर्गाधिकरण है २। मानसिक दुष्प्रवृत्ति का नाम मनोनिसर्गाधिकरण है ३। यहां बाह्यव्यापार की अपेक्षा से मन, वचन और काय में अजीवाधिकरणता कही गयी है। जीवाधिकरण में आत्मा के परिस्पन्दरूप अन्तर्व्यापार की अपेक्षा से मन, वचन और काया का ग्रहण किया गया है। मूलगुणनिर्वर्त्तना में मन, वचन और काय का आकारमात्र गृहीत हुआ है।

भावार्थ— अजीवाधिकरण के भेदरूप मूलगुणनिर्वर्तना में तथा निसर्गाधिकरण में, एवं जीवाधिकरण के १०८ भेदों में मन, वचन, और काय का ग्रहण हुआ है, अतः इस प्रकार इनके ग्रहण करने से पुनरुक्ति-दोष का प्रसंग होता है, इस प्रकार की आशंका का परिहार करने के लिये टीकाकार कहते हैं कि–ऐसी आशंका नहीं करनी चाहिये; क्यों कि अजीवाधिकरण के भेदरूप निसर्गा-

લોકવિરુદ્ધ અપમૃત્યુના અકારણોથી પોતાના શરીરનો નાશ કરવો, તે કાયનિસર્ગાધિકરણ છે ૧. વચનની માઠી પ્રવૃત્તિ કરવી, બીજા માણસોને હિંસાદિક પાપકર્મ કરવાનો ઉપદેશ આપી પ્રેરણા કરવી તે વાઙ્નિસર્ગાધિકરણ છે ૨. માનસિક માઠી પ્રવૃત્તિનું નામ મનોનિસર્ગાધિકરણ છે ૩. અહીં બાહ્ય વ્યાપારની અપેક્ષાથી મન, વચન અને કાયામાં અજીવાધિકરણતા કહેવામાં આવે છે. જીવાધિકરણમાં આત્માના હલન-ચલનરૂપ અન્તર્વ્યાપારની અપેક્ષાથી મન, વચન અને કાયાનું ગ્રહણ કરવામાં આવ્યું છે. મૂલગુણ-નિર્વર્ત્તનામાં મન, વચન અને કાયાના આકારમાત્રનું ગ્રહણ કર્યું છે

ભાવાર્થ—અજીવાધિકરણના ભેદરૂપ મૂલગુણ નિર્વર્તનામાં, તથા નિસર્ગાધિકરણમાં, અને જીવાધિકરણના ૧૦૮ એકસો આઠ ભેદોમાં મન, વચન અને કાયાને ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે, એટલા માટે એ પ્રમાણે તેના ગ્રહણ કરવાથી પુનરુક્તિ દોષ આવવાનો પ્રસંગ બને છે. આ પ્રકારની જે શંકા થાય છે તેનો પરિહાર કરવા માટે ટીકાકાર કહે છે કે–એવી શંકા નહિ કરવી જોઈએ, કારણ કે અજીવાધિકરણના ભેદરૂપ નિસર્ગાધિકરણમાં મન, વચન અને કાયના બાહ્ય વ્યાપારને જ ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો છે; મન, વચન અને કાયરૂપ યોગનું ગ્રહણ કર્યું નથી. મનની, વચનની

साम्परायिकं कर्म ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधम् ।

"अकषायजीवस्य ईर्यापथस्यैव कर्मण आस्रवो भवति, न तु साम्परायिकस्ये"-ति यदुक्तं, तत्र किं नाम ईर्यापथं कर्मेति?, उच्यते-ईरणम् ईर्या=आगमानुसारिणी गतिः, सैव पन्थाः=मार्गः प्रवेशो यस्य कर्मणस्तदीर्यापथम्।

धिकरण में मन, वचन और काय के बाह्य व्यापार का ही ग्रहण किया गया है, मन-वचन-कायरूप योग का नहीं। मन की, वचन की और काय की बाह्य दुष्प्रवृत्ति ही वहां गृहीत हुई है। निर्वर्तनाधिकरण में मन, वचन और काय के आकार का ग्रहण हुआ है, मन, वचन और काय की प्रवृत्ति का नहीं। जीवाधिकरण में मन, वचन और कायरूप योग को, जो आत्मा के प्रदेशों का परिस्पन्दरूप अन्तरंग परिणाम है, ग्रहण किया है। योग क्या है? इस विषय का खुलाशा पीछे किया जा चुका है।

आठ प्रकार का जो ज्ञानावारणीय आदि कर्म है वही साम्परायिक कर्म है।

जो जीव कषाय से रहित हैं उनके ईर्यापथकर्म का आस्रव होता है, साम्परायिककर्म का नहीं!"-यह जो बात पहिले कही है सो ईर्यापथकर्म क्या है?-इस प्रकार की जिज्ञासा का समाधान करने निमित्त टीकाकार कहते हैं कि-"ईरणम् ईर्या=आगमानुसारिणी गतिः, सैव पन्थाः=मार्गः प्रवेशो यस्य कर्मणः, तदीर्यापथम्" आगमकी विधिके अनुसार जो गमन होता है वह ईर्या है, यह ईर्या ही जिस

અને કાયાની બાહ્ય માઠી પ્રવૃત્તિનેજ ત્યાં સ્વીકારવામાં-ગ્રહણ કરવામાં આવી છે. નિર્વર્ત્ત-નાધિકરણમાં મન, વચન અને કાયાના આકારને ગ્રહણ કરેલ છે. મન, વચન અને કાયાની પ્રવૃત્તિનું ગ્રહણ નથી જીવાધિકરણમાં મન, વચન અને કાયરૂપ યોગ, કે જે આત્માના પ્રદેશોના હલન-ચલનરૂપ અન્તરંગ પરિણામ છે, તેનું ગ્રહણ કર્યું છે. યોગ એ શું છે? એ વિષયનો ખુલાસો પાછળ કરવામાં આવ્યો છે.

આઠ પ્રકારનાં જે જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મ છે, તે સામ્પરાયિક કર્મ છે.

"જે જીવ કષાયથી રહિત છે તેને ઇર્યાપથકર્મનો આસ્રવ થાય છે, સામ્પરાયિક કર્મનો થતો નથી"-એ વાત જે પ્રથમ કહી છે તે ઇર્યાપથ કર્મ શું છે? એ પ્રકારની જિજ્ઞાસાનું સમાધાન કરવા માટે ટીકાકાર કહે છે કે:-" ईरणम् ईर्या= आगमानुसारिणी गतिः सैव पन्थाः=मार्गः प्रवेशो यस्य कर्मणः, तदीर्यापथम्" આગમની વિધિપ્રમાણે જે ગમન થાય છે તે ઇર્યા છે. તે ઇર્યા જે કર્મના આગમનનો

गतिरत्रोपलक्षणमात्रं योगमात्रप्रत्ययत्वात् । गच्छतस्तिष्ठतो वा कषाय-रहितजीवस्य त्रिसमयस्थितिको बन्धो भवति । अकषायो द्विविधः-वीतरागः सरागश्च । तत्र वीतरागस्त्रिविधः-उपशान्तमोहः, क्षीणमोहः, केवली च । तत्र क्षीणमोह-केवलिनौ सर्वथोन्मूलितघातिकर्मराशिकौ । सरागस्तु-संज्वलन-कषायवानपि यः खल्वविद्यमानोदयः सोऽकषाय एव ।

साम्परायिकेर्यापथकर्मबन्धा नियमेन प्रतिविशिष्टा एव भवन्तीत्युक्तम्,

कर्म के आगमन का मार्ग है वह ईर्यापथकर्म है। ईर्यापथकर्म के आने में जो ईर्या को कारण रूप से कहा है वह सिर्फ उपलक्षण मात्र हैं, अर्थात् ईर्यापथ कर्मका आस्रव केवल योग से ही होता है, कषाय से नहीं । वह योगी चाहे चल रहा हो, चाहे बैठा हो, उसके तीन समय की स्थितिवाला ईर्यापथ कर्म का आस्रव ही होगा, साम्परायिक कर्म का आस्रव नहीं; और उसी का बन्ध होगा। अकषायी-जिनके कषाय का उदय नहीं है ऐसे जीव दो प्रकार के होते हैं-एक सरागी और दूसरे वीतरागी । उपशान्तमोहगुणस्थानवाले, क्षीणमोहगुणस्थानवाले और केवली, ये तीन जीव सर्वथा कषाय से रहित हैं, क्यों कि कषाय का उदय १० वें गुणस्थान तक ही होता है, आगे के गुणस्थानों में नहीं । सरागी जीव यद्यपि संज्वलनकषाययुक्त भी होते हैं फिर भी जिनके इसका उदय नहीं है वे जीव भी उनके उदयाभावकी अपेक्षा कषायरहित ही माने गये हैं ।

साम्परायिक और ईर्यापथ-कर्म का बंध जीवों के नियम से

માર્ગ છે તે ઇર્યાપથકર્મ છે. ઇર્યાપથકર્મના આવવામાં જે ઇર્યાને કારણરૂપ કહેલ તે કેવળ ઉપલક્ષણ માત્ર છે; અર્થાત્ ઇર્યાપથકર્મના આસ્રવ કેવળ યોગથી જ થાય છે, કષાયથી નહિ. તે યોગી ઇચ્છા મુજબ ચાલે અથવા તો બેઠા રહે તો પણ તેને ત્રણ સમયની સ્થિતિવાળો ઇર્યાપથકર્મના આસ્રવ લાગશે જ, પણ સામ્પરાયિક કર્મનો આસ્રવ લાગશે નહિ; અને તેનો જ બંધ થશે. અકષાયી-જેને કષાયનો ઉદય નથી એવા-જીવો બે પ્રકારના હોય છે-(૧) એક સરાગી, અને (૨) બીજો વીતરાગી. ઉપશાન્તમોહ-ગુણસ્થાનવાળા, ક્ષીણમોહ-ગુણ-સ્થાનવાળા અને કેવલી, એ ત્રણ જીવો સર્વથા કષાયથી રહિત છે, કારણ કે કષાયનો ઉદય દશમા ગુણસ્થાન સુધી જ હોય છે, પણ આગળના ગુણસ્થાનોમાં થતો નથી. સરાગી જીવ જો કે સંજવલનકષાયયુક્ત પણ હોય છે, તો પણ જેને તેનો ઉદય નથી તે જીવ પણ તેના ઉદયાભાવની અપેક્ષાથી કષાયરહિત જ માનવામાં આવેલ છે.

अथ तस्य साम्परायिकस्येर्यापथस्य च कर्मणः परिणामः फलं च विपाक इत्युच्यते, स च–उदयो वेदना चेत्युभयरूपः। तत्र–उदयः=उदयावलिकाप्रवेशः; वेदना=रसानुभवः। तत् कर्म पीडानुग्रहावात्मनः प्रदाय भुक्तभक्तादिविकारवन्निवर्तते= निःसरति, अवस्थानहेत्वसद्भावात्। अत्रेदमुक्तं भवति–विपाकात् कर्मणो निर्जरा=आत्मप्रदेशेभ्यः परिपतनं भवति। देशतः कर्मक्षयो निर्जरा,

---

विशिष्ट ही होता है, अर्थात् साम्परायिक कर्म का बंध कषायसहित जीवों के होने से उसमें स्थितिबंध और अनुभागबंध विशिष्ट होता है, परन्तु ईर्यापथ कर्म के आस्रव में कषाय का सर्वथा अभाव होने से स्थिति और अनुभागबंध नहीं होता, सिर्फ प्रकृतिबंध और प्रदेशबंध ही होता है। इन दोनों प्रकार के कर्मों का जो परिणाम एवं फल है उसका नाम विपाक है। यह विपाक उदय और वेदना इस रूप से दो प्रकारका होता है। उदयावलि में कर्मों का प्रवेश होना–स्थिति को पूरी करके फल देना, उदय है। रसानुभव का नाम वेदना है। उदय और वेदना–अवस्थारूप विपाकवाला कर्म आत्मा की पीडा और अनुग्रहरूप फल देकर खाये हुए भोजन के विकृत परिपाक की तरह बाद में झड जाता है–आत्मा से दूर हो जाता है, फिर वहां अपनी स्थिति पूरी हो जाने से ठहरता नहीं है। कहने का तात्पर्य यह है–विपाक से कर्मों की निर्जरा होती है–कर्मों का थोडा२ आंशिकरूप से आत्मा के प्रदेशों से संबंध का विच्छेद होता है। निर्जरा और मोक्ष में यही अन्तर है कि संचित कर्मों का थोडा२ नाश

સામ્પરાયિક અને ઈર્યાપથ-કર્મનો બંધ જીવોને નિયમથી વિશિષ્ટ જ હોય છે, અર્થાત્-સામ્પરાયિક કર્મનો બંધ કષાયસહિત જીવોને હોવાથી તેમાં સ્થિતિબંધ અને અનુભાગબંધ વિશેષપ્રકારના હોય છે, પરંતુ ઈર્યાપથ કર્મના આસ્રવમાં કષાયનો સર્વથા અભાવ હોવાથી સ્થિતિ અને અનુભાગબંધ થતો નથી, કેવલ પ્રકૃતિબંધ અને પ્રદેશબંધ જ થાય છે. આ બન્ને પ્રકારના કર્મોનું જે પરિણામ અને ફળ છે તેનું નામ વિપાક છે. એ વિપાક ઉદય અને વેદના એ પ્રમાણે બે પ્રકારનો છે. ઉદયાવલિકામાં કર્મો પ્રવેશ થઈને સ્થિતિને પૂરી કરીને ફળ આપે છે તે ઉદય છે. રસાનુભવનું નામ વેદના છે. ઉદય અને વેદના અવસ્થારૂપ વિપાકવાળા કર્મ આત્માને પીડા અને અનુગ્રહરૂપ ફળ આપીને ખાધેલા ખોરાકના વિકૃત પરિપાકની પેઠે પછીથી છુટી જાય છે, અર્થાત્ આત્માથી દૂર થઈ જાય છે. પોતાની સ્થિતિ પૂરી થવાથી ફરીને ત્યાં સ્થિરતા કરતા નથી. કહેવાનો આશય એ છે કે:-વિપાકથી કર્મોની નિર્જરા થાય છે-કર્મોનો થોડા થોડા અંશરૂપથી આત્માના પ્રદેશો સાથેના સમ્બન્ધનો વિચ્છેદ થાય છે. નિર્જરા અને મોક્ષમાં એ જ

सर्वथा कर्मक्षयो मोक्ष इति विवेकः। निर्जरा द्विविधा-विपाकजा, अविपाकजा वा। विपाकः-उदयः। उदीरणा त्वविपाकः। संसारसागरे परिप्लवमानस्यात्मनः शुभाशुभस्य कर्मणो विपाककालप्राप्तस्य यथायथमुदयावलिकास्रोतसि पतितस्य फलोपभोगादुपजाते स्थितिक्षये या निवृत्तिः सा विपाकजा निर्जरा। यत्तु कर्म-अप्राप्तविपाककालम् औपक्रमिकक्रियाविशेषसामर्थ्यादनुदीर्णं बलादुदीर्य-उदयावलिकामनुप्रवेश्य वेद्यते पनसाम्रफलपाकवत् सा त्वविपाकजा

होना निर्जरा है और उनका सर्वथा विनाश होना मोक्ष है। विपाकजा और अविपाकजा के भेद से निर्जरा दो प्रकारकी है। उदय का नाम विपाक और उदीरणा का नाम अविपाक है। स्थिति विना पूरी किये ही कर्मों के फल देने का नाम उदीरणा है। संसारसागरमें अनादिकाल से गोते खानेवाली आत्मा के साथ क्षीरनीर की तरह संबंधित हुए शुभ और अशुभ कर्मों का यथायोग्य रीति से अपने समय पर प्राप्त फल के उपभोग से स्थिति के क्षय हो जाने पर जो आत्मा से उनकी निवृत्ति हो जाती है वह विपाकजा निर्जरा है। जिस कर्म का उदयकाल प्राप्त न हो उस कर्म को औपक्रमिकक्रिया-विशेष के प्रभाव से उदय में लाकर खपा देना इसका नाम अविपाकजा निर्जरा है। जैसे आम तथा पनस की डाली में लगा हुआ फल जो अपने समय पर पक कर टूट पडता है, उसके स्थानापन्न विपाकजा निर्जरा है। इससे आत्मा का कुछ भी हित नहीं होता है। जो फल कि जिसका विपाक काल प्राप्त नहीं हुआ है, डाली

ભિન્નતા છે કે સંચિત કર્મોનો થોડો નાશ થવો તે નિર્જરા, અને તેનો સર્વથા નાશ થવો તે મોક્ષ છે. વિપાકજા અને અવિપાકજાના ભેદથી નિર્જરાના બે પ્રકાર માનવામાં આવે છે. ઉદયનું નામ વિપાક અને ઉદીરણાનું નામ અવિપાક છે. સ્થિતિ પૂર્ણ કર્યા વિના કરેલા કર્મો જે ફળ આપે તેનું નામ ઉદીરણા છે. સંસારસાગરમાં અનાદિ કાળથી ગોથાં ખાનાર આત્માની સાથે ક્ષીર-નીર-પ્રમાણે સંબંધમાં આવેલાં શુભ અને અશુભ કર્મોનો યથાયોગ્ય રીતે પોતાના સમય ઉપર પ્રાપ્ત ફળના ઉપભોગથી સ્થિતિનો ક્ષય થતાં જે આત્માથી તેની નિવૃત્તિ થઇ જાય છે તે વિપાકજા નિર્જરા છે. જે કર્મનો ઉદયકાળ આવ્યો ન હોય તે કર્મને ઓપક્રમિક-ક્રિયા-વિશેષના પ્રભાવથી ઉદયમાં લાવીને ખપાવી દેવું તેનું નામ અવિપાકજા નિર્જરા છે. જેવી રીતે આંબા તથા પનસની ડાળીમાં લાગેલું ફળ તે પોતાના સમય પર પાકીને તુટી જાય છે, તેની માફક વિપાકજા નિર્જરા છે. તેનાથી આત્માનું કોઇ પ્રકારે હિત થતું નથી. જે ફળનો વિપાકકાળ પ્રાપ્ત

निर्जरा। विपाको निर्जरायाः कारणम्। तपोऽपि निर्जरायाः कारणं भवति। अतो द्विविधा निर्जरा भवति।

निर्जरा कर्मणः परिणामः, अतः साऽपि विपाक इति व्यपदिश्यते। तदभिप्रायेणाऽपि विपाकस्य द्वैविध्यमुच्यते, तद् यथा–विपाको द्विविधः अबुद्धिपूर्वः १, कुशलमूलश्च २। तत्राबुद्धिपूर्वः कः पदार्थः? इत्युच्यते, बुद्धिः पूर्वा यस्य स बुद्धिपूर्वः, 'कर्म शाटयामि' इत्येवंरूपा बुद्धिः प्रथमं यस्य स बुद्धिपूर्वः, न बुद्धिपूर्वोऽबुद्धिपूर्वः। ज्ञानावरणीयादिकर्मणो यदावरणादिरूपं फलं तस्मिन्

से तोडकर पाल में रख दिया जाता है, वह समय के पहिले भी पक जाता है, इसके स्थानापन्न अविपाकजा निर्जरा है। यह तपश्चर्या आदि द्वारा साध्य हुआ करती है, और इसी से आत्मकल्याण का मार्ग हाथ लगता है। जिस प्रकार विपाक निर्जरा का कारण होता है, उसी प्रकार तप भी निर्जरा का कारण होता है। इस प्रकार निर्जरा दो प्रकार होती है।

कर्म का परिणाम निर्जरा है। इस अपेक्षा से निर्जरा भी विपाक है, ऐसा व्यपदेश होता है। इस अभिप्राय से भी विपाक अबुद्धिपूर्व और कुशलमूल के भेद से दो प्रकार का माना गया है। "कर्म शाटयामि"–'मैं कर्मों की निर्जरा करूँ'–इस प्रकार की बुद्धि से प्रेरित हो जो कर्मों की निर्जरा करने में प्रवृत्ति करता है, उसका वह परिणाम–विपाक, बुद्धिपूर्व है; क्यों कि "बुद्धिः पूर्वा यस्य स बुद्धिपूर्वः"–जिस विपाक के पहिले "कर्मों की मैं निर्जरा करूँ" इस प्रकार की

નથી થયો અને ડાલી ઉપરથી તોડીને તેને ઘાસમાં રાખ્યું, તે સમય પહેલાં પણ પાકી જાય છે, તેની માફક અવિપાકજા નિર્જરા છે. આ નિર્જરા તપશ્ચર્યા આદિ દ્વારા સાધ્ય થયા કરે છે, અને તે વડે કરીને આત્મ-કલ્યાણનો માર્ગ હાથમાં આવે છે. જેવી રીતે વિપાક એ નિર્જરાનું કારણ હોય છે, તે પ્રમાણે તપ પણ નિર્જરાનું કારણ થાય છે. આ પ્રમાણે નિર્જરા બે પ્રકારે છે.

કર્મનું જે પરિણામ તે નિર્જરા છે. એ અપેક્ષાથી નિર્જરા પણ વિપાક છે, એવો વ્યપદેશ થાય છે. એ અભિપ્રાયથી પણ વિપાક અબુદ્ધિપૂર્વ અને કુશલમૂળના ભેદથી બે પ્રકારનો માનવામાં આવે છે. "कर्म शाटयामि"–'હું કર્મોની નિર્જરા કરૂં'–આ પ્રકારની બુદ્ધિથી પ્રેરિત થઈને જે કર્મોની નિર્જરા કરવામાં પ્રવૃત્તિ કરે છે તેનું તે પરિણામ–વિપાક બુદ્ધિપૂર્વ છે. કારણ કે "बुद्धिः पूर्वा यस्य स बुद्धिपूर्वः" જે વિપાકના પહેલાં 'કર્મોની હું નિર્જરા કરૂં'–આપ્રકારની બુદ્ધિ થાય છે, તે બુદ્ધિપૂર્વ માનવામાં

नरकतिर्यङ्मनुष्यदेवेषु विपच्यमानेऽनुभूयमाने सति यस्तस्य कर्मणो निर्जरणरूपो विपाकः स भवत्यबुद्धिपूर्वकः। अयं संसारानुबन्धी विपाकः। यस्तु द्वादशविधेन तपसा परीषहजयेन वा जातो विपाकः, स नियमेन बुद्धिपूर्वको भवति, स कुशलमूल इत्युच्यते। अयमात्मनः कल्याणकारको विपाकः। अयं हि यदा सकलकर्मक्षयलक्षणो भवति, तदा मोक्षस्य साक्षात्कारणं भवति। एवंविधनिर्जरारूपस्य विपाकस्य मोक्षं प्रति साक्षात्कारणत्वमिति जैना-

बुद्धि होती है वह बुद्धिपूर्व माना गया है। इसीका दूसरा नाम कुशलमूल है। इस प्रकार की बुद्धि जिस परिणाम के पूर्व में नहीं हो, वह अबुद्धिपूर्व-परिणाम है। ज्ञानावरणीय आदि कर्मों का जो आत्मिक गुणों को आवरण करनेरूप फल है, जब वह अपने समय पर नरक, तिर्यश्च, मनुष्य और देवपर्याय में परिपक्व होकर उदय में आता है तब वह अपनी स्थिति के पूर्ण होने से अवश्य२ निर्जरित हो जाता है, यही अबुद्धिपूर्वक विपाक है। क्यों कि यह विपाकरूप कर्मकी निर्जरा बुद्धिपूर्वक नहीं हुई है, किन्तु अपने समयानुसार ही हुई है, अतः यह आत्मा का हितविधायक नहीं है, प्रत्युत संसारानुबंधी ही है। जो कर्म का विपाक १२ प्रकार के तप के आराधन से, अथवा २२ प्रकार के परीषहों के जीतने से होता है वह नियम से बुद्धिपूर्वक ही होता है, इससे ही आत्मा का कल्याण होता है, और यही जिस समय समस्त कर्मों का क्षय-स्वरूप होता है उस समय मुक्ति का साक्षात्कारण होता है। इस प्रकार निर्जरारूप विपाक में मुक्ति के प्रति साक्षात्कारणता सिद्ध है; ऐसा

આવે છે, આનું બીજું નામ કુશલમૂળ છે. આ પ્રકારની બુદ્ધિ જે પરિણામના પૂર્વમાં નથી થઈ તે અબુદ્ધિપૂર્વ-પરિણામ છે. જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોનું જે આત્મિક ગુણોને આવરણ કરવા રૂપ ફળ છે તે જ્યારે પોતાના સમય ઉપર નરક, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવ પર્યાયમાં પરિપકવ થઈને ઉદય આવે છે ત્યારે તે પોતાની સ્થિતિ પૂરી થતાં અવશ્ય નિર્જરિત થઈ જાય છે-ખરી જાય છે, તે અબુદ્ધિપૂર્વ વિપાક છે. કારણ કે એ વિપાક-રૂપ કર્મની નિર્જરા બુદ્ધિપૂર્વક નથી થઈ, પરન્તુ પોતાના સમય અનુસાર જ થઈ છે, તેથી તે આત્મહિતસાધક નથી, પણ સંસારાનુબંધી જ છે. જે કર્મોના વિપાક બાર પ્રકારના તપની આરાધનાથી, અથવા બાવીશ પ્રકારના પરિષહોને જીતવાથી થાય છે તે બુદ્ધિપૂર્વક હોય છે, તેથી આત્માનું કલ્યાણ થાય છે, અને તે જે સમયે સમસ્ત કર્મોના ક્ષયસ્વરૂપ થાય છે તે સમયે મુકિતનું સાક્ષાત્કારણ થાય છે. આ પ્રમાણે

गमसिद्धान्तः ।

विपाकस्य प्रतिपादकं=बोधकं श्रुतं=प्रवचनं विपाकश्रुतम् । इदमेकादशमङ्गम् । इदं च विपाकस्य शुभाशुभकर्मसम्बन्धित्वेन शुभाशुभकर्मफलभूत-वेदनारूपं विपाकं वर्णयितुं प्रस्तुतम् । वेदनारूपो विपाकोः दुःखसुखभेदेन द्विविधः । अतोऽस्य शास्त्रस्य द्वौ श्रुतस्कन्धौ भवतः–दुःखविपाकाख्यः, सुखविपाकाख्यश्च । तत्र प्रथमश्रुतस्कन्धे दशाध्ययनानि सन्ति, तत्र प्रथमाध्ययनं वर्णयन्निदमाद्यं सूत्रमाह—" तेणं कालेणं " इत्यादि ।

जैनसिद्धान्त का कथन है, इसमें कोई भी विरोध नहीं है।

इस विपाक का प्रतिपादन करना ही इस शास्त्र का मुख्य उद्देश है, इसलिये विपाक का प्रतिपादक होने से यह सूत्र भी " विपाकश्रुत " इसी नाम से प्रसिद्धकोटि में आया है। उदय और वेदनारूप से विपाक दो प्रकारका पहिले वर्णित हुआ है। उनमें से इस शास्त्र में अशुभ और शुभ कर्मों के फलभूत वेदनारूप विपाक का कथन किया जायगा। यह वेदनारूप विपाक भी दुःख और सुख के भेद से दो प्रकार का है। इसलिये दुःखविपाक और सुखविपाक इस नाम से यह शास्त्र दो विभागों में विभक्त हुआ है। प्रथम विभाग में दश अध्ययन हैं। उनमें से प्रथम अध्ययन का वर्णन करते हुए सूत्रकार इस आदि सूत्र का कथन करते हैं– " तेणं कालेणं " इत्यादि।

નિર્જરારૂપ વિપાકમાં મુકિત તરફ સાક્ષાત્કારણતા સિદ્ધ છે. એ પ્રમાણે જૈનસિદ્ધાંત કહે છે, તેમાં કોઈ પ્રકારનો વિરોધ નથી.

એ વિપાકનું પ્રતિપાદન કરવું તે જ આ શાસ્ત્રનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે, એટલા માટે વિપાકનું પ્રતિપાદક હોવાથી આ સૂત્ર પણ "विपाकश्रुत" એ નામથી પ્રસિદ્ધકોટિમાં આવ્યું છે. ઉદય અને વેદનારૂપથી વિપાકના બે પ્રકાર પ્રથમ વર્ણવેલા છે. તેમાંથી આ શાસ્ત્રમાં અશુભ અને શુભ કર્મોનાં ફળભૂત વેદનારૂપ વિપાકનું વર્ણન કરવામાં આવશે. એ વેદનારૂપ વિપાકના પણ દુઃખ અને સુખના ભેદથી બે પ્રકાર છે. એટલા માટે દુઃખવિપાક અને સુખવિપાક એ નામથી આ શાસ્ત્ર બે વિભાગમાં વહેંચાએલું છે. પ્રથમ વિભાગમાં દશ અધ્યયન છે. તેમાંથી પ્રથમ અધ્યયનનું વર્ણન કરતાં સૂત્રકાર આ પ્રથમ સૂત્રનું કથન કરે છે–' तेणं कालेणं ' ઇત્યાદિ.

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं चंपा णामं णयरी होत्था। वण्णओ। तत्थ णं चंपाए णयरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए पुण्णभद्दे चेइए होत्था। वण्णओ। तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी अज्जसुहम्मे णामं अणगारे जाइसंपण्णे कुलसंपण्णे, वण्णओ, चउद्दसपुव्वी चउनाणोवगए पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं संपरिवुडे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे जाव जेणेव पुण्णभद्दे चेइए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता अहापडिरूवं जाव विहरइ। परिसा निग्गया। धम्मं सोच्चा निसम्म जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया ॥ सू० १ ॥

॥ टीका ॥

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले—सामान्येऽवसर्पिणीलक्षणे चतुर्थारके इत्यर्थः, तस्मिन् समये—विशिष्टे तदेकदेशभूते हीयमानलक्षणे इत्यर्थः। सूत्रे सप्तम्यर्थे तृतीया। 'चंपा णामं णयरी' चम्पा नाम नगरी 'होत्था' आसीत्। यद्यप्यधुनाऽपि साऽस्ति, तथाप्यवसर्पिणीकालस्य हीयमानत्वात् सुधर्मस्वामिनः समये सा वक्ष्यमाणवर्णकविशिष्टा नास्तीति कृत्वा 'आसीत्' इति भूतकाल-

---

'तेणं कालेणं तेणं समएणं चंपा णामं णयरी होत्था' उस काल उस समय अर्थात् अवसर्पिणी काल के चौथे आरे में चम्पा नामकी एक नगरी थी। भूतकालिक "होत्था" क्रियापद का प्रयोग इस बात को लक्ष्य में लेकर किया गया है कि—जिस प्रकार वह चंपा नगरी चौथे आरे में ऋद्धि आदि से संपन्न थी वैसी सुधर्मा स्वामी के समय नहीं रही। चंपा नगरी तो अब भी है, परन्तु पहिले

(तेणं कालेणं तेणं समएणं चंपा णामं णयरी होत्था) ते કાળ અને તે સમયમાં અર્થાત્–અવસર્પિણી કાળના ચોથા આરાને વિષે ચમ્પા નામની એક નગરી હતી. ભૂત–કાલિક "होत्था" ક્રિયાપદને પ્રયોગ એ વાતનું લક્ષ્ય રાખીને કરેલો છે કે જે પ્રમાણે તે ચંપાનગરી ચોથા આરામાં ઋદ્ધિ આદિથી સંપન્ન હતી, તેવી સુધર્મા સ્વામીના સમયમાં રહી ન હતી. ચંપા નગરી તો હાલમાં પણ છે. પરંતુ પહેલાં જેવી નથી.

विवक्षया निर्देशः। कीदृशी सा नगरी?– इयत आह–'वण्णओ' वर्णकः– अस्या वर्णनम्, स च–'रिद्धत्थिमियसमिद्धा, पमुइयजणजाणवया' इत्यादिरौपपातिकसूत्राद् विज्ञेय इत्यर्थः। तत्र ऋद्धस्तिमितसमृद्धा–ऋद्धा=नभःस्पर्शिबहुलप्रासादयुक्ता बहुलजनसंकुला च, स्तिमिता=स्वपरचक्रभयरहिता, समृद्धा=धनधान्यादिपूर्णा, पदत्रयस्य कर्मधारयः; विभवविस्तीर्णा शान्तिसम्पन्ना चेत्यर्थः, प्रमुदितजनजानपदा – प्रमुदिताः=प्रमोदं प्राप्ताः, जनाः=नागरिकाः, जानपदाः=अशेषदेशवासिनो यस्यां सा तथा, इष्टप्रभूतवस्तुसौलभ्यात् प्रमुदितनिखिलजनेत्यर्थः। 'तत्थ णं' तत्र खलु 'चंपाए णयरीए बहिया' चम्पाया नगर्या बहिः=तस्या बाह्यप्रदेशे 'उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए' उत्तरपौरस्त्ये

जैसी नहीं है। 'वण्णओ' इसका सविस्तर वर्णन औपपातिक सूत्र में 'ऋद्धत्थिमियसमिद्धा पमुइयजणजाणवया' इत्यादि है। 'ऋद्धा' उसमें ऊंचे ऊंचे महल थे, और वह जनसंख्या से भरी हुई थी। 'स्तिमिता' वहां स्वचक्र परचक्र- का भय नहीं था। 'समृद्धा' वह धन, धान्य और विभव से परिपूर्ण थी। 'पमुइयजणजाणवया' वहां का प्रत्येक जन आनंद में सदा मग्न रहता था, दूसरे देशों से आये हुए मनुष्य वहां पर किसी भी वस्तु की अप्राप्तिजन्य कष्ट का अनुभव नहीं करते थे। वे भी सदा प्रफुल्लितचित्त रहते थे, कारण कि वहां पर जीवननिर्वाह की समस्त साधन–सामग्री बहुत ही प्रचुररूप में सुलभ थी। उस नगरी में ऐसा कोई भी स्थान नहीं था जो जनसमुदाय से व्याप्त न रहता हो।

(तत्थ णं चंपाए णयरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए पुण्णभद्दे

(वण्णओ) तेनुं सविस्तर वर्णन औपपातिक सूत्रमां 'ऋद्धत्थिमियसमिद्धा पमुइयजणजाणवया' इत्यादि छे. (ऋद्धा) तेमां ऊंचा ऊंचा महेल हता, अने ते नगरी माणसोथी भरपूर हती. (स्तिमिता) स्वचक्र–परचक्रनो त्यां भय न हतो. (समृद्धा) धन, धान्य अने वैभवथी ते परिपूर्ण हती. (पमुइयजणजाणवया) त्यांना दरेक माणसो आनंदमां मग्न रहेता हता, बीजा देशोमांथी आवेला माणसो आ नगरीमां कोई वस्तु विना दुःख पामता नहि, अने ते पण हमेशां प्रफुल्लित मनथी रहेता हता; कारण के अहीं जीवन–निर्वाहनी तमाम साधन–सामग्री विशेष प्रमाणमां बहुज सुलभ हती. आ नगरीमां एवुं कोई पण स्थान न हतुं के ज्यां माणसोनी वस्ती न होय.

(तत्थ णं चंपाए णयरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए पुण्णभद्दे चेइए

दिग्भागे=ईशानकोणे, 'पुण्णभद्दे' पूर्णभद्रं=पूर्णभद्रनामकं, 'चेइए' चैत्यम्=उद्यानम्, 'होत्था' आसीत्। 'वण्णओ' वर्णकः=वर्णनम्, स च-'चिराइए, पुव्वपुरिसपण्णत्ते' इत्यादिरौपपातिकसूत्रे द्रष्टव्यः; तत्र-'चिराइए' चिरादिकं=चिरकालिकम्, अत एव-'पुव्वपुरिसपण्णत्ते' पूर्वपुरुषप्रज्ञप्त-पूर्वपुरुषैः=प्राचीनपुरुषैः प्रज्ञप्तं=कथितम्, इदं बहुकालतः प्रसिद्धमित्यर्थः।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'अंतेवासी' अन्तेवासी=शिष्यः 'अज्जसुहम्मे णामं अणगारे' आर्यसुधर्मा नामानगारो विहरतीत्यन्वयः। स कीदृशः? इत्याह-'जाइसंपण्णे' जातिसम्पन्नः=

चेइए होत्था) उस चंपा नगरी के बाह्य ईशान-कोणमें एक पूर्णभद्र नामका बहुत प्राचीन उद्यान था। (वण्णओ) इसका भी वर्णन औपपातिक सूत्र में "चिराइए पुव्वपुरिसपण्णत्ते" इत्यादि पद द्वारा किया गया है। यह उद्यान चिरकाल का बना हुआ है। पूर्वपुरुषों द्वारा इस उद्यान के बारे में अनुश्रुति चली आ रही है, अर्थात् यह उद्यान बहुत कालसे प्रसिद्ध है।

(तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी अज्जसुहम्मे णामं अणगारे जाइसंपण्णे कुलसंपण्णे, वण्णओ, चउद्दसपुव्वी चउनाणोवगए पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं संपरिवुडे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे जाव जेणेव पुण्णभद्दे चेइए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता, अहापडिरूवं जाव विहरइ) एक समय की बात है कि-भगवान महावीर के शिष्य श्री-आर्य-सुधर्मा स्वामी अनगार उसी अवसर्पिणी काल के उसी चौथे आरे में तीर्थंकरों की परंपरा से विहार करते हुए उस उद्यान में अपने ५०० शिष्यों सहित पधारे। वह कैसे थे? सो कहते हैं-जातिसंपन्न

होत्था) આ ચંપાનગરીની બહાર ઇશાનકોણમાં એક પૂર્ણભદ્ર નામનો બહુજ પ્રાચીન બગીચો હતો. (वण्णओ) તેનું વર્ણન પણ ઔપપાતિક સૂત્રમાં 'चिराइए पुव्वपुरिसपण्णत्ते' ઇત્યાદિ પદો વડે કર્યું છે. આ ઉદ્યાન બહુ લાંબા સમયનો બનેલો છે. (तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी अज्जसुहम्मे णामं अणगारे जाइसंपण्णे कुलसंपण्णे, वण्णओ, चउद्दसपुव्वी चउनाणोवगए पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं संपरिवुडे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे जाव जेणेव पुण्णभद्दे चेइए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता अहापडिरूवं जाव विहरइ) એક સમયની વાત છે કે ભગવાન મહાવીરના શિષ્ય શ્રીઆર્યસુધર્મા સ્વામી તે અવસર્પિણી કાળના તે ચોથા આરામાં તીર્થંકરોની પરંપરાથી વિહાર કરતા તે ઉદ્યાન-બગીચામાં પોતાના ૫૦૦ શિષ્યો સહિત

सुविशुद्धमातृवंशयुक्तः, 'कुलसंपण्णे' कुलसम्पन्नः—कुलं=पैतृकः पक्षस्तत्सम्पन्नः, उत्तमपैतृकपक्षयुक्त इत्यर्थः। 'वण्णओ' वर्णकः=वर्णनम्, स चान्यत्रोक्तः—'बलसंपण्णे, विणयसंपण्णे, लाघवसंपण्णे, ओयंसी, तेयंसी, वयंसी, जसंसी, जियकोहमाणमायालोहे, जीवियासामरणभयविप्पमुक्के' इत्यादि। अस्य व्याख्या—बलसम्पन्नः=बलयुक्तः, लाघवसम्पन्नः—लाघवं=द्रव्यतः स्वल्पोपधित्वं भावतो गौरवत्रयनिवारणं च, तत्सम्पन्नः, ओजस्वी—ओजः=तपःप्रभृतिप्रभावात् समुत्थतेजः, तद्वान्, तेजस्वी=तेजोलेश्यादिमान्, वचस्वी—वचः=आदेयं वचनं—सकलप्राणिगणहितसम्पादकं निरवद्यवचनं, तद्वान् इत्यर्थः, यशस्वी = यशोयुक्तः,

थे—जिनका मातृपक्ष विशुद्ध था, कुलसंपन्न थे—जिनका पितृपक्ष निर्मल था। शास्त्रों में इनका वर्णन इस प्रकार आता है—"बलसंपण्णे, विणयसंपण्णे, लाघव-संपण्णे, ओयंसी तेयंसी, वयंसी, जसंसी, जियकोहमाणमायालोहे, जीवियासा-मरणभयविप्पमुक्के" इत्यादि। वे आर्य सुधर्मा स्वामी अनगार बलयुक्त, विनयसंपन्न तथा लाघवगुणविशिष्ट थे। द्रव्य और भाव की अपेक्षा लाघव दो प्रकार का होता है। अत्यंत अल्प उपधि रखना यह द्रव्य की अपेक्षा लाघवगुण है, तीन गौरवों से रहित होना भाव की अपेक्षा लाघवगुण है। तपश्चर्या आदि के प्रभाव से जो तेज प्रकट होता है वह ओज, तथा तेजोलेश्या से उद्भूत शारीरिक चमक तेज कहलाती है, श्री सुधर्मा स्वामी इन दोनों से समन्वित थे। ओजस्वी थे और तेजस्वी भी थे। वे वचस्वी थे—उनके वचनों के प्रति समस्त प्राणियों के हृदय में स्नेह था, क्यों कि उनके

પધાર્યા છે. તે કેવા હતા ? તે કહે છેઃ—જાતિસંપન્ન હતા-જેનો માતૃપક્ષ વિશુદ્ધ હતો, કુળસંપન્ન હતા-જેનો પિતૃપક્ષ નિર્મલ હતો. શાસ્ત્રોમાં તેનું વર્ણન આ પ્રમાણે આવે છે—'बलसंपण्णे विणयसंपण्णे, लाघवसंपण्णे, ओयंसी, तेयंसी, वयंसी, जसंसी, जियकोहमाणमायालोहे, जीवियासामरणभयविप्पमुक्के' ઇત્યાદિ, તે આર્ય સુધર્માસ્વામી અણગાર બલયુક્ત, વિનયસંપન્ન તથા લાઘવગુણવિશિષ્ટ હતા, દ્રવ્ય અને ભાવની અપેક્ષા લાઘવ બે પ્રકારનું છે. બહુજ થોડી ઉપધિ-ઉપકરણ રાખવું તે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ લાઘવગુણ છે. ત્રણ ગૌરવથી રહિત થવું તે ભાવની અપેક્ષાએ લાઘવગુણ છે. તપશ્ચર્યા આદિના પ્રભાવથી જે તેજ પ્રગટ થાય છે તે ઓજ, તથા તેજોલેશ્યાથી ઉત્પન્ન શારીરિક પ્રકાશ તે તેજ કહેવાય છે, શ્રીસુધર્મા સ્વામી એ બન્નેથી સમન્વિત હતા. એટલે ઓજસ્વી અને તેજસ્વી હતા. વચસ્વી હતા—તેમના વચનો પર તમામ પ્રાણિઓના હૃદયમાં સ્નેહ હતો; કે તેમના તે વચનોથી સૌનું સદા હિત થતું હતું, કોઇપણ વખત તેઓ સાવદ્ય

जितक्रोधमानमायालोभ:=क्रोधादिकषायविजयीत्यर्थः, जीविताऽऽशामरणभयविप्रमुक्तः, पुनस्तद्वर्णनमाह – 'चउद्दसपुव्वी' चतुर्दशपूर्वी = चतुर्दशपूर्वधारी 'चउनाणोवगए' चतुर्ज्ञानोपगतः= केवलवर्जितमत्यादिचतुर्ज्ञानवान्, 'पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं संपरिवुडे' पञ्चभिरनगारशतैः सार्धं संपरिवृतः 'पुव्वाणुपुव्विं' पूर्वानुपूर्व्या = तीर्थंकरोक्तपरम्परया, 'चरमाणे' चरन्=विहरन् 'जाव' यावत्–ग्रामानुग्रामं द्रवन्नित्यर्थः, 'जेणेव पुण्णभद्दे चेइए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता' यत्रैव पूर्णभद्रं चैत्यं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य 'अहापडिरूवं' यथाप्रतिरूपं= साधुकल्प्यम् 'जाव' यावत्, यावच्छब्देन – अवग्रहम्=आज्ञाम् अवगृह्य संयमेन तपसा चात्मानं भावयन् – इत्यर्थस्य संग्रहः, 'विहरइ' विहरति ।

'परिसा निग्गया' परिषन्निर्गता=श्रीसुधर्मस्वामिनं वन्दितुं धर्मकथा–

उन वचनों से सदा हित होता था, कभी वे सावद्य वचन नहीं बोलते थे। वे यशस्वी थे–उनका यश सर्वत्र प्रसिद्ध था। वे मुनिराज क्रोध, मान, माया और लोभ के सर्वथा विजयी थे। उन्हें न जीवन से मोह था और न मरण से भय ही, जीवन और मरण के प्रति उनके हृदय में सदा समभाव था। न वे जीविताशंसी थे और न मरणाशंसी ही। ये ग्यारह अंग और चौदह पूर्व के धारी, तथा मतिज्ञान, श्रुतज्ञान अवधिज्ञान और मनःपर्ययज्ञान, इन चार ज्ञानों से सुशोभित थे।

उस उद्यान में पधार कर मुनिकल्प के अनुसार अवग्रह–आज्ञा लेकर उतरे, और तप–संयम से अपनी आत्माको भावित करते हुए विचरने लगे।

વચન બોલતા નહિ. તે યશસ્વી હતા–તેમનું યશ સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ હતું. તે મુનિરાજે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભને સર્વથા જીતી લીધા હતા. તેમને જીવન ઉપર મોહ કે મરણ પ્રતિ ભય ન હતો. જીવન અને મરણ પ્રતિ તેમના હૃદયમાં હમેશાં સમભાવ હતો. તે જીવિતાશંસી ન હતા અને મરણાશંસી પણ ન હતા. તે અગિયાર અંગ અને ચૌદ પૂર્વોનાં જ્ઞાન ધરાવનાર, તથા મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, અને મનઃપર્યયજ્ઞાન, એ ચાર જ્ઞાનોથી સુશોભિત હતા.

તે ઉદ્યાનમાં પધારીને મુનિકલ્પ અનુસાર અવગ્રહ–આજ્ઞા લઈને ઉતર્યા, અને તપ–સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા વિચરવા લાગ્યા.

(परिसा निग्गया) ચંપાનગરીના નિવાસી જનોને 'સુધર્મા સ્વામી આ ઉદ્યાનમાં પધાર્યા છે' તેવા ખબર મળ્યા કે એટલામાં પરિષદ (માણસોનો સમુદાય)

श्रवणार्थं च परिषद्=वृन्दरूपेण जनसंहतिर्नगरान्निर्गता=निःसृता, पञ्चविधाभिगमपुरस्सरं तत्र समागताच। एवमत्र योजना—धर्मः कथितः=तेन सुधर्मस्वामिना धर्म उपदिष्टः। 'धम्मं सोच्चा निसम्म जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया' धर्मं श्रुत्वा निशम्य यस्या एव दिशः परिषत् प्रादुर्भूता=आगता तामेव दिशं प्रतिगता॥ सू. १॥

(परिसा निग्गया) चंपानगरी के निवासियों को ज्यों ही सुधर्मा स्वामी के उस उद्यान में आने की खबर मिली कि इतने में ही जनपरिषद् उनकी वंदना और उनसे धर्म श्रवण करने के लिये बडी उमंग से अपने २ स्थान से प्रस्थान कर उस उद्यान में पांच प्रकार के अभिगमपूर्वक एकत्रित हुई। सुधर्मास्वामी ने आई हुई उस परिषद् को धर्मदेशना दी। (धम्मं सोच्चा निसम्म जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया) धर्म सुनकर परिषद् के जन अपने २ स्थान पर गये।

भावार्थ—अवसर्पिणी काल के चतुर्थ आरे में चंपा नाम की एक नगरी थी, जो अपनी अनुपम कांति और प्रभाव से प्रसिद्ध थी, जिस में आकाशतलचुम्बी बडे २ सुन्दर महल और मकान बने थे। जहां की जनता हरएक प्रकार से संपन्न और सुखी थी। शांति का जहां एकछत्र राज्य छाया हुआ था। जिस में ऐसा कोई सा भी स्थान नहीं था जो निर्जन हो। हरतरह से यह नगरी सुखी और लक्ष्मी से हरी-भरी थी। इसके बाहर ईशान-कोण में एक बहुत प्राचीन पूर्णभद्र नामका मनोहर उद्यान था, जो देखने-

તેમને વંદના તેમજ તેમનાથી ધર્મ સાંભળવા માટે બહુજ ઉમંગથી પોતાના સ્થાનથી પ્રયાણ કરીને તે ઉદ્યાનમાં પાંચ પ્રકારના અભિગમ-પૂર્વક એકત્ર થઇ. સુધર્માસ્વામીએ આવેલી આ પરિષદને ધર્મદેશના આપી. (धम्मं सोच्चा निसम्म जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया) ધર્મ સાંભળીને તે પરિષદ પોતપોતાના સ્થાને ગઇ.

ભાવાર્થ—અવસર્પિણી કાળના ચોથા આરામાં ચંપા નામની એક નગરી હતી, જે પોતાની અનુપમ કાંતિ અને પ્રભાવથી પ્રસિદ્ધ હતી. જેમાં આકાશનો સ્પર્શ કરતા હોય તેવા મોટા મોટા સુન્દર મહેલ અને મકાન બનેલાં હતાં. ત્યાંની જનતા તમામ પ્રકારથી સંપન્ન અને સુખી હતી. શાંતિનું જ્યાં એકછત્ર રાજ્ય હતું. જેમાં માણસ-વસ્તી વિનાનું કોઇ પણ સ્થાન ખાલી ન હતું. તમામ પ્રકારથી આ નગરી સુખી અને લક્ષ્મીથી હરી-ભરી હતી. તે નગરીની બહાર ઈશાન કોણમાં બહુજ પ્રાચીન પૂર્ણભદ્ર નામનો મનોહર ઉદ્યાન (બગીચો) હતું, જે ઉદ્યાન

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं अज्जसुहम्मस्स अंतेवासी अज्जजंबू णामं अणगारे सत्तुस्सेहे जहा गोयमसामी तहा जाव झाणकोट्ठोवगए विहरइ। तए णं अज्जजंबू णामं अणगारे जायसड्ढे जाव जेणेव अज्जसुहम्मे अणगारे तेणेव उवागए, तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ, करित्ता वंदइ णमंसइ, वंदित्ता णमंसित्ता जाव पज्जुवासइ, पज्जुवासित्ता एवं वयासी-जइ णं भंते! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दसमस्स अंगस्स पण्हावागरणाणं अयमट्ठे पण्णत्ते, एक्कारसमस्स णं भंते! अंगस्स विवागसुयस्य समणेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते?। तए णं

वालों के मन को अपनी ओर बलात् आकृष्ट कर लेता था। जहां छह ऋतुओं का निवास जनता को सब प्रकारसे सुखित और शांति प्रदान करता रहता था। एक समय की बात है कि-ग्रामानुग्राम विहार करते हुए श्री सुधर्मा स्वामी, जो कि अनेक गुण-गणोंसे मण्डित, शांत, दांत और चतुर्दशपूर्वके धारी थे, उस उद्यान में अपने ५०० शिष्यों सहित पधारे। नगरनिवासियों को ज्योंही इस उद्यान में सुधर्मा स्वामी के पधारनेकी खबर पडी त्योंही नागरिक जन सब के सब उनके वंदन, दर्शन एवं उनसे धर्मश्रवण करने के निमित्त बडी ही उत्कंठा से वहां पर आये, सुधर्मा स्वामीने धर्मका उपदेश दिया, उपदेश सुनकर वे सब अपने अपने स्थान गये॥ सू० १ ॥

(બગીચો) જોનાર માણસના મનને પોતાની તરફ આકર્ષણ કરતું હતું. જ્યાં છ ઋતુઓ નગરીની પ્રજાને સર્વ પ્રકારે સુખ અને શાંતિ આપતી હતી. એક સમયની વાત છે કે ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા શ્રીસુધર્માસ્વામી કે જે અનેક ગુણ-ગણોથી શોભતા, શાંત, દાંત, અને ચૌદ પૂર્વના ધારણ કરનાર હતા. તેઓ તે ઉદ્યાનમાં પોતાના પાંચસો શિષ્યો સહિત પધાર્યા. નગરનિવાસીઓને જે વખતે આ ઉદ્યાનમાં સુધર્મા સ્વામીના પધારવાની ખબર પડી તેજ વખતે નગરીના તમામ માણસો તેમને વંદન, દર્શન અને તેમના પાસેથી ધર્મશ્રવણ કરવાના નિમિત્તથી બહુજ ઉત્કંઠાથી ત્યાં ગયા. સુધર્મા સ્વામીએ ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો, ઉપદેશ સાંભળી તે સૌ પોતપોતાના સ્થાન પર ગયા. (સૂ૦ ૧)

अज्जसुहम्मे अणगारे जंबू-अणगारं एवं वयासी-एवं खलु जंबू! समणेणं जाव संपत्तेणं एक्कारसमस्स अंगस्स विवाग-सुयस्स दो सुयक्खंधा पण्णत्ता, तं जहा-दुहविवागा य, सुहविवागा य ॥ सू० २ ॥

'तेणं कालेणं' इत्यादि। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'अज्जसुहम्मस्स' आर्यसुधर्मणः=आर्यस्य सुधर्मस्वामिनोऽनगारस्य 'अंतेवासी' अन्तेवासी=शिष्यः, 'अज्जजंबू णामं अणगारे' आर्यजम्बूर्नामाऽनगारः, अस्य 'विहरती'-त्यत्रान्वयः। स कीदृशः? इत्याह-'सत्तुस्सहे' सप्तोत्सेधः=सप्तहस्त-प्रमाणशरीर इत्यर्थः। 'जहा गोयमसामी तहा' यथा गौतमस्वामी तथा= गौतमस्वामी प्रथमगणधरो यथा भगवतीसूत्रे वर्णितस्तथायं वर्णनीय इत्यर्थः, 'जाव' यावत्' यावच्छब्देन-'समचउरंससंठाणसंठिए, वज्जरिसहनारायसंघयणे, कणगपुलगनिघसपम्हगोरे, उग्गतवे, दित्ततवे तत्ततवे, महातवे, उराले, घोरे, घोर-

"तेणं कालेणं" इत्यादि।

(तेणं कालेणं तेणं समएणं अज्जसुहम्मस्स अंतेवासी अज्ज-जंबू णामं अणगारे) उस काल में और उस समय में आर्य सुधर्मा स्वामी के शिष्य श्रीजम्बूस्वामी कि जिनके (सत्तुस्सेहे) शरीर की उंचाई सात हाथ की थी (जहा गोयमसामी तहा जाव) भगवती सूत्र में प्रथम गणधर श्रीगौतमस्वामी का जिस प्रकार वर्णन किया गया है इसी प्रकार इनका भी वर्णन समझना चाहिये। सूत्रस्थ "जाव" यह पद "समचउरंससंठाणसंठिए, वज्जरिसहनारायसंघयणे, कणगपुलगनि-घसपम्हगोरे, उग्गतवे, दित्ततवे, तत्ततवे महातवे, उराले, घोरे घोरव्वए, घोरगुणे,

'तेणं कालेणं' ઇત્યાદિ.

(तेणं कालेणं तेणं समएणं अज्जसुहम्मस्स अंतेवासी अज्जजंबू णामं अणगारे) તે કાળમાં અને તે સમયમાં આર્ય સુધર્મા સ્વામીના શિષ્ય શ્રીજંબૂ સ્વામી હતા. તેમના શરીરની ઉંચાઇ સાત હાથ હતી. ભગવતી સૂત્રમાં પ્રથમ ગણધર શ્રી ગૌતમ સ્વામીનું જે પ્રમાણે વર્ણન કર્યું છે. તે પ્રમાણે જંબૂ સ્વામીનું વર્ણન સમજવું જોઇએ. સૂત્રમાં 'जाव' એ પદ 'समचउरंससंठाणसंठिए, वज्जरिसह-नारायसंघयणे, कणगपुलगनिघसपम्हगोरे, उग्गतवे, दित्ततवे, तत्ततवे, महातवे, उराले, घोरे, घोरव्वए, घोरगुणे, घोरतवस्सी, घोरबंभचेरवासी, उच्छूढसरीरे

व्वए, घोरगुणे, घोरतवस्सी, घोरबंभचेरवासे, उच्छूढसरीरे, संखित्तविउलतेउलेस्से, उड्ढंजाणू, अहोसिरे, कयंजलिपुडे, उक्कुडासणे' इत्येषां संग्रहः। अस्य व्याख्या— समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितः—समाः=तुल्याः—अन्यूनाधिकाः, चतस्रोऽस्रयः=हस्तपादोपर्यधोरूपाश्चत्वारोऽपि विभागाः (शुभलक्षणोपेताः) यस्य संस्थानस्य तत् समचतुरस्रं=तुल्यारोहपरिणाहं, तच्च संस्थानम्=आकारविशेष इति समचतुरस्रसंस्थानम्, तेन संस्थितः—समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितः। तथा वज्रर्षभनाराचसंहननः—नाराचम्=उभयतो मर्कटबन्धः, ऋषभः=तदुपरि वेष्टनपट्टाकृतिकोऽस्थिविशेषः, वज्रं=कीलिकाऽस्थि—उभयमस्थि दृढीकर्तुं तद्वेधकमस्थि, तेषां समाहारः, तद्रूपं संहननम्=अस्थ्नां बन्धविशेषो यस्य स वज्रर्षभनाराचसंहननः। कनकपुलकनिकष-

---

घोरतवस्सी, घोरबंभचेरवासी, उच्छूढसरीरे संखित्तविउलतेउलेस्से, उड्ढंजाणू, अहोसिरे, कयंजलिपुडे उक्कुडासणे" इन सब विशेषणों का सूचक है। इन सबका अर्थ इस प्रकार है— वे आर्य जम्बूस्वामी अनगार समचतुरस्रसंस्थानविशिष्ट थे। जिसमें हस्त, पाद, एवं ऊपर और नीचे के शरीर के विभाग न न्यून हो और न अपने प्रमाण से अधिक हो हो, वह समचतुरस्रसंस्थान है। छह संस्थानों में से यह प्रथम संस्थान है। वज्रर्षभनाराचसंहनन से वे युक्त थे। आजू-बाजू दोनों ओर मर्कटबंध का नाम नाराच, उसके ऊपर वेष्टनपट्टककी आकृति जैसी जो हड्डीविशेष है वह ऋषभ, दोनों हड्डियों को दृढ करने के लिये कील जैसी हड्डी का नाम वज्र है। इस संहनन में वज्र के समान हाड, वज्र के समान वेष्टन और वज्र के समान कीलियां होती हैं। यह सब से उत्तम प्रकारका शरीर का बांधा है। इसमें

संखित्तविउलतेउलेस्से, उड्ढंजाणू, अहोसिरे, कयंजलिपुडे, उक्कुडासणे' આ સર્વ વિશેષણોના સૂચક છે. તે સર્વનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—તે આર્ય જમ્બૂ-સ્વામી અણગાર સમચતુરસ્રસંસ્થાનવિશિષ્ટ હતા. હાથ, પગ તથા ઉપર અને નીચેના શરીરનો કોઇપણ ભાગ પોતાના પ્રમાણથી ન્યૂનાધિક ન હોય તે સમચતુરસ્રસંસ્થાન કહેવાય છે. છ સંસ્થાનોમાં એ પ્રથમ સંસ્થાન છે. વજ્રઋષભનારાચસંહનનથી તે યુક્ત હતા. આજુ-બાજુ બન્ને તરફ જે મર્કટબંધ તેનું નામ નારાચ છે, તેના ઉપર વેષ્ટનપટ્ટકની આકૃતિ જેવું જે હાડકું હોય છે તે ઋષભ છે, બન્ને હાડકાંઓને મજબૂત કરવા માટે કીલ—ખીલા જેવા હાડકાનું નામ વજ્ર છે. આ સંહનનમાં વજ્ર સમાન હાડકાં, વજ્ર સમાન વેષ્ટન—આચ્છાદાન અને વજ્ર સમાન ખીલીઓ હોય છે. એ સૌથી ઉત્તમ પ્રકારના શરીરના બાંધા છે. તેમાં આજુબાજુનાં બન્ને હાડકાં પરસ્પરમાં

पद्मगौरः-कनकस्य=सुवर्णस्य, पुलकः=खण्डं तस्य निकषः=शाणनिघृष्टरेखा, 'पद्म' शब्देन पद्मकिञ्जल्कं गृह्यते, पद्मं=पद्मकिञ्जल्कं च तद्वद् गौर इति। यद्वा-कनकस्य=सुवर्णस्य पुलकः=सारो वर्णातिशयस्तत्प्रधानो यो निकषः=शाणनिघृष्टसुवर्णरेखा, तस्य यत् पक्ष्म=बहुलत्वं तद्वद् गौरः-शाणनिघृष्टाऽनेकसुवर्णरेखावचाकचिक्ययुक्तगौरशरीरः। उग्रतपाः-उग्रं=विशुद्धं प्रवृद्धपरिणामवत्त्वात्, पारणादौ विचित्राभिग्रहवत्त्वाच्च अप्रधृष्यं तपः=अनशनादि द्वादशविधं यस्य स

आजू-बाजू के दोनों हाड परस्पर में जुडे हुए रहते हैं। इन दोनों को आरपार जोडने वाली वज्रखील होती है। इनका शारीरिक सौन्दर्य भी सुवर्ण के भीतरी भाग की, कसोटी पर कसी गई रेखा के समान अधिक उज्ज्वल और कमल के केसर के तुल्य चमकीला एवं गौरवर्ण का था। कसौटी पर सुवर्ण की रेखा जैसे अधिक उज्ज्वल और चमकीली नजर आती है, और कमल के केसर जैसे अधिक मनोमोहक होता है, ये दोनों वस्तुएँ पीतवर्ण गौरवर्ण होती हैं, जैसे इनमें अधिक कांति रहती है उसी प्रकार जम्बूस्वामी का शरीर भी अधिक सतेज और चमकीला था। अतिशय अर्थ में भी 'पुलक' शब्द का प्रयोग होता है। शाण पर बार २ एक ही जगह सोने की मिली हुई रेखाएँ जिस प्रकार अधिक से अधिक चमकीलीं होतीं हैं उसी प्रकार उनका वह शरीर भी अधिक से अधिक चमकता था, गौरवर्णयुक्त वह शरीर भी खूब जगमगाता था। अनशन आदि १२ बारह प्रकार की तपस्या करने में उनके परिणाम सदा उत्तरोत्तर वृद्धियुक्त रहा करते थे, तथा पारणाके

-જોડાએલાં રહે છે. એ બન્નેને આરપાર જોડનારી વજ્ર ખીલી હોય છે. તેનું શારીરિક સૌન્દર્ય પણ સોનાના અંદરના ભાગને કસોટી પર કસતાં જે રેખા દેખાય છે તેના સમાન અધિક ઉજ્જવલ અને કમલના કેસર તુલ્ય ચમકતું એ પ્રમાણે ગૌર વર્ણનું હતું. એ બન્ને વસ્તુ પીતવર્ણ અને ગૌરવર્ણજ હોય છે જેવી તેમાં બહુજ કાંતિ રહે છે, એ પ્રમાણે જંબૂ સ્વામીનું શરીર પણ અધિક તેજસ્વી અને પ્રકાશમાન હતું. અતિશય અર્થમાં પણ 'પુલક' શબ્દનો પ્રયોગ થાય છે. કસોટીના પથ્થર પર વારંવાર એકજ જગ્યાએ મળેલી સોનાની રેખાઓ જે પ્રમાણે અધિકથી અધિક, ચમકતી હોય છે તે પ્રમાણે તેમનું શરીર પણ વધારેમાં વધારે ચમકતું હતું, ગૌરવર્ણયુકત તે શરીર પણ ખૂબ પ્રકાશતું હતું. અનશન આદિ બાર પ્રકારની તપસ્યા કરવામાં તેમના મનના પરિણામ હંમેશાં ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિયુક્ત રહ્યા કરતા, તથા પારણાના દિવસે પણ

तथा, तीव्रतपोधारीत्यर्थः; दीप्ततपाः=दीप्तं कर्मवनदाहकत्वेनाग्निवज्ज्वलत्तेजस्कं तपो यस्य स तथा, तप्ततपाः-तप्तं=तापितं तपो येन स तप्ततपाः। तादृशं तपस्तप्तं, येन ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्म भस्मीभवति, कर्मनिर्जरणार्थं तपस्यावानित्यर्थः। महातपाः-महत्=बृहत् प्रशस्तं वा तपो यस्य स तथा। उदारः=सकलजीवैः सह मैत्रीभावात्। घोरः=परिषहोपसर्गकषायशत्रुप्रणाशविधौ भयानकः। घोरव्रतः-घोरं=कातरैर्दुश्चरं व्रतं=सम्यक्त्वशीलादिकं यस्य स तथा। घोरतपस्वी=घोरैः तपोभिः

दिवस में भी वे अनेक प्रकारके अभिग्रह करते थे, इसलिये उनकी तपस्या में किसी भी प्रकार से हीनता नहीं आने पाती थी, इसलिये वे उग्रतपस्वी थे-तीव्र तपों के तपने वाले थे। कर्मरूपी वन का विनाशक होने से अग्नि की तरह उनका तप अधिक प्रज्वलित था। अग्नि जिस प्रकार वन को भस्मसात् करती हुई आगे २ अधिक सतेज होती है, ठीक इसी प्रकार इनकी तपश्चर्या भी कर्मरूपी वन को दग्ध करने में प्रदीप्त थी। उनकी तपस्या से ज्ञानावरणीय आदि आठ कर्मों की प्रतिक्षण निर्जरा होती थी। इससे अविपाक-निर्जरा के वे अधिकरूप में धनी थे, यह बात स्पष्ट होती है। तपश्चर्या उनकी बृहत् एवं प्रशस्त थी। समस्त संसारी जीवों के साथ उनका मैत्रीभाव था। वे परीषह और उपसर्गों के विजयी थे। कषायरूप शत्रुओं के मर्दन करने में वे अतिशय धीर थे। कायरों से दुश्चर सम्यक्त्व एवं शील आदि व्रतों के वे आराधक थे। वे घोरतपस्वी

અનેક પ્રકારના અભિગ્રહ તે કરતા હતા, તેથી તેમની તપસ્યામાં પણ કોઇ પ્રકારની ખામી-ઉણપ આવતી નહિ, તેથી તે ઉગ્રતપસ્વી હતા. તીવ્ર તપોના કરનારા હતા. કર્મરૂપી વનના વિનાશક હોવાથી અગ્નિ પ્રમાણે તેમનું તપ અધિક પ્રજ્વલિત હતું. અગ્નિ જે પ્રમાણે વનને બાળી ભસ્મ કરી નાંખીને આગળ આગળ સતેજ થતો જાય છે તે પ્રમાણે તેમની તપશ્ચર્યા પણ કર્મરૂપી વનને બાળવામાં પ્રદીપ્ત હતી. તેમની તપસ્યાથી જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મોની પ્રતિક્ષણ નિર્જરા થતી હતી, તે કારણથી અવિપાક નિર્જરાના અધિક રૂપમાં ધનિક હતા, એ વાત સ્પષ્ટ છે. તેમની તપશ્ચર્યા વિશેષ એવં વખાણવા લાયક હતી. સર્વ સંસારી જીવોની સાથે તેમને મૈત્રીભાવ હતો. તેમણે પરિષહો અને ઉપસર્ગો પર વિજય મેળવ્યો હતો. કષાયરૂપ શત્રુઓનું મર્દન કરવામાં તેઓ અતિશય ધીર પુરુષ હતા. કાયર જીવોને કઠિન જણાતા સમ્યક્ત્વ અને શીલ આદિ વ્રતોના તે આરાધક હતા. ઘોરતપસ્વી હતા. ઘોરબ્રહ્મચારી હતા. બ્રહ્મચર્ય

तपस्वी। घोरब्रह्मचर्यवासी-घोरम्=अल्पसत्त्वदुश्चरत्वेन दारुणं यद् ब्रह्मचर्यं, तत्र वस्तुं शीलं यस्य स तथा, उच्छूढशरीरः-उच्छूढं=त्यक्तं शरीरं=शरीरशोभाकरणं येन स तथा, शोभनार्थशरीरसंस्कारपरित्यागीत्यर्थः। संक्षिप्तविपुलतेजोलेश्यः-संक्षिप्ता= शरीरान्तर्गतत्वेन संकुचिता, विपुला=विस्तीर्णा-अनेकयोजनपरिमितक्षेत्रगतवस्तु-भस्मीकरणसमर्था तेजोलेश्या=विशिष्टतपोजनितलब्धिविशेषसमुत्पन्नतेजोज्वाला यस्य स तथा, शरीरान्तर्लीनतेजोलेश्यावानित्यर्थः। ऊर्ध्वजानुः- ऊर्ध्वे जानुनी यस्य स तथा। अधःशिराः=नतमस्तकः, इतस्ततश्चक्षुर्व्यापारं निवर्त्य नियमितभूमिभागनियतदृष्टिरित्यर्थः। कृताञ्जलिपुटः=मस्तकन्यस्तसंपुटीकृतहस्तः। उत्कुटासनः=उत्कुटं=भूमावलग्नपुतम् आसनं यस्य स तथा, भूमदेशास्पृष्ट-पुततयोपविष्टः। ध्यानकोष्ठोपगतः-ध्यानं=धर्मध्यानं शुक्लध्यानं च, तदेव कोष्ठः=

थे, घोरब्रह्मचारी थे-ब्रह्मचर्य जैसे महान कठिन व्रत के मन, वचन, और काया से पालन करने वाले थे। शारीरिक शोभा की ओर उनका बिलकुल भी लक्ष्य नहीं था। शरीर के भीतर ही उन्हों ने तेजोलेश्या को संवृत कर रखा था, बाहर में उसका उन्होंने कहीं पर भी किसी भी समय उपयोग नहीं किया। इस लेश्या की प्राप्ति जीवों को विशिष्ट तपस्या द्वारा ही होती है। यह तेजोलेश्या अनेक योजनतक क्षेत्रस्थ वस्तुओं का संहार करनेवाली होती है। दोनों घुटनों को ऊंचे करके नतमस्तक होकर रहते थे। मस्तक पर इन्होंने अंजली कर रखी थी। वे उत्कुटासन वाले थे-जिस आसन में बैठक जमीन को स्पर्श नहीं करती है, किन्तु दानों पैरों के सहारे बैठा जाता है उसका नाम उत्कुट-आसन है। तथा जिस प्रकार कोठे के भीतर रखा हुआ धान्य आदि जहां-तहां बिखर

જેવા મહાન વ્રતનું મન, વચન અને કાયાથી પાલન કરનાર હતા. શારીરિક શોભા તરફ તેમનું બિલકુલ લક્ષ જ ન હતું, શરીરની અંદરજ તેમણે તેજોલેશ્યાને ગોપવી રાખી હતી, બહારમાં તેમણે તેનો કોઇ સ્થળે અને કોઇ સમયે ઉપયોગ કર્યો ન હતો. આ લેશ્યાની પ્રાપ્તિ જીવોને વિશિષ્ટ તપસ્યા દ્વારાજ પ્રાપ્ત થાય છે. આ તેજોલેશ્યા અનેક યોજન સુધી ક્ષેત્રસ્થ વસ્તુઓનો સંહાર કરનારી હોય છે. તેઓ બન્ને ઘુંટણોને ઉંચે રાખી નતમસ્તક થઇને રહેતા હતા. તેમણે મસ્તક-માથાપર અંજલી કરી (બે હાથ જોડેલા રાખી) હતી. તે ઉત્કુટાસનવાળા હતા. જે આસનમાં બેઠક જમીનનો સ્પર્શ કરતી નથી પરંતુ બન્ને પગના આધારે બેસાય છે, તેનું નામ ઉત્કુટાસન છે. તથા જે પ્રમાણે કોઠારમાં રાખેલું અનાજ આદિ જ્યાં ત્યાં ખરાબ થઇને

कुशूलो ध्यानकोष्ठः, तमुपगतो ध्यानकोष्ठोपगतः, यथा कोष्ठगतं धान्यं विकीर्णं न भवति, तथैव ध्यानत इन्द्रियान्तःकरणवृत्तयो बहिर्न यान्तीति भावः, नियन्त्रितचित्तवृत्तिमानित्यर्थः । 'विहरइ' अत्रैवं योजना—संयमेन तपसा चाऽऽत्मानं भावयन् विहरति=आस्ते स्म ।

ततः खलु आर्यजम्बूनामाऽनगारो यत्रैवार्यसुधर्माऽनगारस्तत्रैवोपागत इत्यन्वयः। स जम्बूनामाऽनगारः कीदृशः? इत्याह—'जायसड्ढे' जातश्रद्धः—जाता=प्रागभूता, संप्रति सामान्येन प्रवृत्ता, श्रद्धा=तत्त्वनिर्णयविषयिका वाञ्छा

कर खराब नहीं हो सकता है तथा सुरक्षित बना रहता है, ठीक इसी प्रकारसे जिनकी इन्द्रिय और मनकी वृत्ति धर्म और शुक्ल ध्यान के बल से बाह्य व्यापार से निवृत्त होकर अन्तर्मुखी बनी हुई थी। इस प्रकार उग्रतपस्यावाले, दीप्ततपवाले, तप्ततपवाले, महातपवाले, उदार—सभी जीवों के साथ मैत्री रखने वाले, घोर और घोरव्रतवाले, घोरगुणवाले, घोरतपस्यावाले, घोरब्रह्मचर्यव्रतवाले, उच्छूढशरीरवाले—शरीर की ममता नहीं करनेवाले, विपुल तेजोलेश्या का संवरण करनेवाले, ऊर्ध्वजानुसंपन्न, अधोमस्तकयुक्त, अञ्जलिविशिष्ट और ध्यानस्थ होकर संयम और तपसे आत्मा को भावित करते हुए विराजमान थे।

वे श्री आर्यजम्बू-स्वामी अनगार ग्यारहवें अंग के भाव पूछने के अभिप्राय से जहाँ श्री सुधर्मास्वामी विराजमान थे वहाँ पर पहुँचे। वे (जम्बू स्वामी) कैसे थे? सो कहते हैं— "जायसड्ढे"

વિખરાઇ નહિ જતાં સુરક્ષિત રહે છે, તેજ પ્રમાણે જેની ઇન્દ્રિયો અને મનની વૃત્તિ, ધર્મ અને શુકલ ધ્યાનના બળથી બહારના વ્યાપારથી નિવૃત્ત થઇને અન્તર્મુખી બની રહી હતી. એ પ્રમાણે ઉગ્રતપસ્યાવાળા, દીપ્તતપવાળા, તપ્તતપવાળા, મહાતપવાળા, ઉદાર—સહુ જીવોની સાથે મૈત્રી રાખવાવાળા,ઘોરવ્રતવાળા, ઘોરગુણવાળા, ઘોરતપસ્યાવાળા, ઘોરબ્રહ્મચર્યવ્રતવાળા ઉચ્છૂઢશરીરવાળા, અર્થાત્-શરીરની મમતા નહિ કરવા વાળા, તેજોલેશ્યાના સંવરણ કરવા વાળા, ઉર્ધ્વજાનુસંપન્ન, અધોમસ્તક-(નીચા મસ્તક વડે) યુક્ત, અંજલીસહિત અને ધ્યાનસ્થ થઇને સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા થકા બિરાજમાન હતા.

તે આર્ય જંબૂસ્વામી અણગાર અગિયારમાં અંગના ભાવ પૂછવાના અભિપ્રાયથી જ્યાં શ્રીસુધર્મા સ્વામી બિરાજમાન હતા ત્યાં પહોંચ્યા. તે (જમ્બૂસ્વામી) કેવા હતા તે

यस्य स तथा, वक्ष्यमाणतत्त्वजिज्ञासावानित्यर्थः, 'जायसंसए' जातसंशयः-जातः=प्रवृत्तः संशयो यस्य स तथा। दशमाङ्गे प्रश्नव्याकरणसूत्रे भगवत्प्रोक्तमास्रवसंवरयोः स्वरूपं धर्माचार्यसमीपे श्रुतं, तद्विपाकविषये संशयोत्पत्त्या जातसंशय इति भावः। 'जायकोउहल्ले' जातकुतूहलः-जातं=प्रवृत्तं कुतूहलम्='मत्प्रश्नस्य कीदृशमुत्तरं मम धर्माचार्यो वक्ष्यती'-ति रूपम् औत्सुक्यं यस्य स तथा, तच्छ्रोतुमौत्सुक्यवानित्यर्थः। 'उप्पन्नसड्ढे' उत्पन्नश्रद्धः=उत्पन्ना-विशेषेण उत्कृष्टतया जाता श्रद्धा यस्य स तथा, यद्वा-श्रद्धायाः स्वरूपस्य तिरोहितत्वे जातश्रद्धः,

---

पहिले नहीं जाग्रत हुई वह अब सामान्यरूपसे तत्त्वों के विपाक का निर्णय करने के लिये जिनकी वांछा जगी थी। 'जायसड्ढे' पद के साथ का 'जाव' यावत् शब्द-" जातसंशयः, समुत्पन्नश्रद्धः, समुत्पन्नसंशयः, समुत्पन्नकुतूहलः' इन अन्य विशेषणों का सूचक है, इनका अर्थ इस प्रकार है-' जातसंशयः' श्रीजम्बूस्वामी पहिले भगवान द्वारा प्रतिपादित दशम अंग प्रश्नव्याकरण नामक सूत्र में आस्रव और संवर के भाव श्रीसुधर्मा स्वामी के पास सुना था; अतः उनके विपाक के विषय में उन्हें संशय की उत्पत्ति हुई। 'जातकुतूहलः' जब उन्हें उस विषय में शंका उत्पन्न हुई तब 'मेरी शंकाका समाधान धर्माचार्य किस रूपमें करेंगे':- इस बातकी उनके चित्त में उत्कंठा जगी थी। "उत्पन्नश्रद्धः, उत्पन्नसंशयः, उत्पन्नकुतूहलः" ये पद यद्यपि पूर्वोक्त इन "जातश्रद्धः, जातसंशयः, जातकुतूहलः"

કહે છે 'जायसड्ढे' પ્રથમ નહિ જાગ્રત થયેલી તે હવે સામાન્યરૂપથી તત્ત્વોના નિર્ણય કરવા માટે એની ઇચ્છા જાગી હતી. 'जायसड्ढे' પદ સાથેનો 'जाव' યાવત્-શબ્દ 'जातसंशयः, जातकुतूहलः, उत्पन्नश्रद्धः, उत्पन्नसंशयः, उत्पन्नकुतूहलः, संजातश्रद्धः, संजातसंशयः, संजातकुतूहलः, समुत्पन्नश्रद्धः, समुत्पन्नसंशयः, समुत्पन्नकुतूहलः' એ બીજા વિશેષણોનો સૂચક છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે,-'जातसंशयः' શ્રી જંબૂસ્વામી પ્રથમ. ભગવાન દ્વારા પ્રતિપાદિત દશમ અંગ પ્રશ્નવ્યાકરણ નામના સૂત્રમાં આસ્રવ અને સંવરના ભાવ શ્રી સુધર્મા સ્વામી પાસે સાંભળ્યા હતા. તેના વિપાકના વિષયમાં તેમને સંશયની ઉત્પત્તિ થઇ. 'जातकुतूहलः' તેમને જ્યારે તે વિષયમાં ઉત્કંઠા ઉત્પન્ન થઇ ત્યારે 'મારી શંકાનું સમાધાન ધર્માચાર્ય પાસેથી કેવી રીતે મને મળશે ?' એ વાતની તેમના ચિત્તમાં ઉત્કંઠા જાગી હતી. 'उत्पन्नश्रद्धः, उत्पन्नसंशयः, उत्पन्नकुतूहलः' એ પદ જો

तस्याः स्वरूपस्य प्रादुर्भावे तु उत्पन्नश्रद्ध इति भावः । एवम् 'उप्पन्नसंसए, उत्पन्नकोउहल्ले'–उत्पन्नसंशयः, उत्पन्नकुतूहलः इति । 'संजायसड्ढे, संजायसंसए, संजायकोउहल्ले'–संजातश्रद्धः, संजातसंशयः, संजातकुतूहलः । अत्र 'सं' शब्दः प्रकर्षविशेषादिवाचकः, तेन सविशेषेण भिन्नभिन्नवस्तुस्वरूपनिर्णयेच्छारूपेण

पदों के समानार्थक जैसे प्रतीत होते हैं, परन्तु सूक्ष्मदृष्टि से विचार करने पर इनके अर्थ में भेद है, और वह इस प्रकार से है-"जातश्रद्धः, जातसंशयः, जातकुतूहलः" इन पदों द्वारा श्रद्धा आदि की जो उनमें जागृति प्रकट की है, वह केवल सामान्यरूपसे ही की गई समझनी चाहिये। 'उत्पन्नश्रद्धः' इत्यादि पदों द्वारा उनमें श्रद्धा, संशय और कुतूहल की उत्पत्ति विशेषरूपसे प्रकट की जा रही है। श्रद्धा–तत्त्वों के निर्णयविषयक वाञ्छा जब अपने स्वरूप से अप्रकट अवस्था में रहती है तब वह सामान्यरूपसे उत्पन्न हुई कही जाती है। इसी प्रकार संशय और कुतूहल के 'जात' और 'उत्पन्न' विशेषणों में भी यही सामान्य और विशेष धर्म की अपेक्षासे समाधान जान लेना चाहिये। सामान्यरूपसे उत्पन्न हुई श्रद्धा जब विशेषरूपसे प्रकट होती है, तब वहांपर "उत्पन्नश्रद्धः" इस पद की सार्थकता समझनी चाहिये। इसी प्रकार 'संजातश्रद्धः, संजातसंशयः, संजातकुतूहलः' इन पदों में जो "सं" यह शब्द है वह पूर्वकथित विशेष की अपेक्षा

કે પૂર્વોક્ત આ 'जातश्रद्धः, जातसंशयः, जातकुतूहलः' પદોના સમાન અર્થના સૂચવનાર જેવા દેખાય છે, પરંતુ સૂક્ષ્મદૃષ્ટિથી વિચાર કરતાં તેના અર્થમાં ભિન્નતા છે, અને તે આ પ્રમાણે છે- 'जातश्रद्धः, जातसंशयः, जातकुतूहलः,' એ પદો દ્વારા શ્રદ્ધા આદિની તેમનામાં જાગૃતિ પ્રકટ કરી છે. તે કેવલ સામાન્યરૂપથીજ કરી છે એમ સમજવું જોઇએ. 'उत्पन्नश्रद्धः' ઇત્યાદિ પદો દ્વારા તેમનામાં શ્રદ્ધા, સંશય, અને કુતૂહલની ઉત્પત્તિ, વિશેષરૂપથી કરવામાં આવી છે. શ્રદ્ધા–તત્ત્વના નિર્ણયવિષયક ઇચ્છા જ્યારે પોતાના સ્વરૂપથી અપ્રકટ અવસ્થામાં રહે છે, ત્યારે તે સામાન્યરૂપથી ઉત્પન્ન થયેલી કહેવાય છે, એ પ્રમાણે સંશય અને કુતૂહલના 'जात' અને 'उत्पन्न' એ વિશેષણોમાં પણ એ સામાન્ય અને વિશેષ ધર્મની અપેક્ષાથી સમાધાન જાણી લેવું જોઇએ. સામાન્યરૂપથી ઉત્પન્ન થયેલી શ્રદ્ધા જ્યારે વિશેષરૂપમાં પ્રકટ થાય છે ત્યારે ત્યાં આગળ 'उत्पन्नश्रद्धः' એ પદની સાર્થકતા સમજવી જોઇએ. એ પ્રમાણે 'संजातश्रद्धः, संजातसंशयः, संजातकुतूहलः' એ પદોમાં જે 'सं' એ શબ્દ છે તે પૂર્વકથિત વિશેષની અપેક્ષાએ પણ અધિક વિશેષ આદિ અર્થનો દ્યોતક છે. તે પદ શ્રદ્ધા,

जाता=प्रवृत्ता श्रद्धा यस्य स तथा । एवमग्रेऽपि । 'समुप्पण्णसड्ढे, समुप्पण्णसंसए, समुप्पण्णकोउहल्ले'–समुत्पन्नश्रद्धः, समुत्पन्नसंशयः, समुत्पन्नकुतूहलः । तत्र–समुत्पन्ना=सर्वथा संजाता श्रद्धा यस्य स तथा । एवमग्रेऽपि । श्रद्धादयः शब्दा व्याख्याता एव । अत्र श्रद्धादौ कार्यकारणभावोऽवगन्तव्यः, प्रश्नवाञ्छा जिज्ञासारूपा श्रद्धा जाता, तस्याः कारणं संशयः, कुतूहलं चेति । अन्ये त्वाहुः-

भी अधिक विशेष आदि अर्थ का द्योतक है। ये पद श्रद्धा, संशय एवं कुतूहल के भिन्न२ वस्तुस्वरूप के निर्णय में जाग्रति प्रदर्शित करते हैं। तथा 'समुत्पन्नश्रद्धः, समुत्पन्नसंशयः, समुत्पन्नकुतूहलः' ये पद भी श्रद्धा आदि की उत्पत्ति में सर्वथारूपसे जाग्रति प्रकट करने वाले हैं। "समुत्पन्ना = सर्वथा संजाता श्रद्धा यस्य सः" अर्थात् सर्व प्रकार से उत्पन्न हुई है श्रद्धा जिसके वह समुत्पन्नश्रद्ध कहलाता है।

शंका- सूत्र में सर्वप्रथम "जातश्रद्धः" इत्यादिक जो पद रखे गये हैं, वे सर्वथा व्युत्क्रमवाले हैं, क्यों कि जबतक संशय या कुतूहल नहीं होगा तबतक श्रद्धा हो ही नहीं सकती, इसीलिये सर्वप्रथम सूत्रमें संशय आदि का पाठ रखना उचित था, बाद में श्रद्धा का।

समाधान–शंका ठीक नहीं; क्यों कि इस प्रकार के पाठ से विशिष्ट अर्थ की प्रतीति सूत्रकार को करानी इष्ट है, और वह इस प्रकार से। यह यद्यपि ठीक है कि–संशयादिपूर्वक ही श्रद्धा की संगति यहां ठीक जचती है, तो भी श्रद्धा में संशय और कुतूहल-

સંશય અને કુતૂહલના ભિન્ન ભિન્ન વસ્તુસ્વરૂપના નિર્ણયમાં જાગૃતિ પ્રદર્શિત કરે છે. તથા 'समुत्पन्नश्रद्धः, समुत्पन्नसंशयः, समुत्पन्नकुतूहलः' એ પદો પણ શ્રદ્ધા આદિની ઉત્પત્તિમાં સર્વથા રૂપથી જાગૃતિ પ્રકટ કરનારાં છે.'समुत्पन्ना = सर्वथा संजाता श्रद्धा यस्य सः' અર્થાત્ સર્વ પ્રકારથી ઉત્પન્ન થયેલી શ્રદ્ધા જેને છે તે સમુત્પન્નશ્રદ્ધ કહેવાય છે.

શંકા—સૂત્રમાં સૌથી પ્રથમ 'जातश्रद्धः' ઇત્યાદિક જે પદો રાખેલાં છે તે સર્વથા વ્યુત્ક્રમવાળાં છે, કારણ કે જ્યાં સુધી સંશય અથવા કુતૂહલ નહિ થાય ત્યાં સુધી શ્રદ્ધા હોઇ શકેજ નહિ. એટલા માટે સૌથી પ્રથમ સૂત્રમાં સંશય આદિનો પાઠ રાખવો જોઈતો હતો, ત્યાર પછી શ્રદ્ધાનો.

ઉત્તર—શંકા બરાબર નથી. કારણકે આ પ્રકારના પાઠથી વિશિષ્ટ અર્થની પ્રતીતિ સૂત્રકારને કરાવવી ઇષ્ટ છે, અને તે આ પ્રકારથી. એ જો કે ઠીક છે કે સંશયાદિપૂર્વકજ શ્રદ્ધાની સંગતિ કરવી, તો પણ શ્રદ્ધામાં સંશય અને કુતૂહલ–પૂર્વકતા

जातश्रद्धादिपदत्रयेणावग्रहः, उत्पन्नश्रद्धादिपदत्रयेण ईहा, संजातश्रद्धादिपदत्रयेण अवायः, समुत्पन्नश्रद्धादिपदत्रयेण च धारणा प्रतिबोध्यते, इति । ईदृशाऽनेकगुण-

पूर्वकता आने से उनमें परस्पर में कार्य-कारणभाव प्रदर्शित होता है, प्रश्न के वश से जिज्ञासारूप श्रद्धा होती है उसका कारण संशय और कुतूहल होते हैं। (१) जातश्रद्धः जातसंशयः जातकुतूहलः, (२) उत्पन्नश्रद्धः, उत्पन्नसंशयः, उत्पन्नकुतूहलः, (३) संजातश्रद्धः, संजातसंशयः, संजातकुतूहलः, (४) समुत्पन्नश्रद्धः, समुत्पन्नसंशयः, समुत्पन्नकुतूहलः, "। यहां कोई इस प्रकार भी समाधान उपस्थित करते हैं कि-"जातश्रद्धः" इत्यादि तीन पदों से सूत्रकार यह बात पुष्ट करते हैं कि-जंबूस्वामी में जो सर्वप्रथम श्रद्धा, संशय एवं कुतूहल उत्पन्न हुए वे अवग्रहरूप में ही हुए, ईहा, अवाय और धारणारूप से नहीं। "उत्पन्नश्रद्धः" इत्यादि तीन पदों से यह पुष्ट होता है कि वे सब बाद में ही उनमें ईहारूप से, 'संजातश्रद्धः' इत्यादि तीन पदों द्वारा पश्चात् अवायरूपसे, और 'समुत्पन्नश्रद्धः' इत्यादि तीन पदों द्वारा फिर धारणारूप से पुष्ट हुए।

भाव यह है-कि आस्रव और संवर के विपाक के विषय में जो उन्हें श्रद्धा, संशय और कुतूहल हुए, वे उन्हें सर्वप्रथम अवग्रहरूप में हुए, क्यों कि सर्वप्रथम पदार्थ का अवग्रहरूप ही ज्ञान होता है। बाद में वहां पर संशय के होने पर उसके निराकरणरूप जो

આવવાથી તેમાં પરસ્પરમાં કાર્ય-કારણભાવ પ્રદર્શિત થાય છે. પ્રશ્નના વશથી જિજ્ઞાસારૂપ શ્રદ્ધા થાય છે, જેનું કારણ સંશય અને કુતૂહલ હોય છે. (१) जातश्रद्धः, जातसंशयः, जातकुतूहलः, (२) उत्पन्नश्रद्धः, उत्पन्नसंशयः, उत्पन्नकुतूहलः, (३) संजातश्रद्धः, संजातसंशयः, संजातकुतूहलः, (४) समुत्पन्नश्रद्धः, समुत्पन्नसंशयः, समुत्पन्नकुतूहलः। અહીં કોઇ આ પ્રમાણે સમાધાન કરે છે કે :- 'जातश्रद्धः' ઈત્યાદિ ત્રણ પદોથી સૂત્રકાર એ વાત પુષ્ટ કરે છે કે- જંબૂસ્વામીમાં જે સર્વપ્રથમ શ્રદ્ધા, સંશય અને કુતૂહલ ઉત્પન્ન થયાં તે અવગ્રહ રૂપમાં જ થયાં છે, ઇહા, અવાય અને ધારણા રૂપથી નહી. "उत्पन्नश्रद्धः" ઇત્યાદિ ત્રણ પદોથી એ પુષ્ટ થાય છે કે તે શ્રદ્ધાઆદિ પછીથી તેમનામાં "ईहा" રૂપથી, 'संजातश्रद्धः' ઇત્યાદિ ત્રણ પદો દ્વારા ત્યારબાદ "अवाय" રૂપથી અને 'समुत्पन्नश्रद्धः' ઇત્યાદિ પદો દ્વારા તે પછી 'धारणा' રૂપથી પુષ્ટ થાય છે.

ભાવ એ છે કે-આસ્રવ અને સંવરના વિપાકવિષયમાં જે તેમને શ્રદ્ધા, સંશય અને કુતૂહલ થયાં છે તે તેમને સર્વપ્રથમ અવગ્રહરૂપમાં થયાં છે, કારણ કે સર્વ-પ્રથમ પદાર્થના અવગ્રહરૂપ જ્ઞાન થાય છે. ત્યાર પછી સંશય થતાં તેના નિરાકરણ

संपन्नः श्रीजम्बूस्वामी, यत्रार्यः श्रीसुधर्मा स्वामी वर्तते तत्रागत्य, 'तिक्खुत्तो' त्रिकृत्वः=त्रीन् वारान् 'आयाहिणपयाहिणं' आदक्षिणप्रदक्षिणम् = अञ्जलिपुटं बद्ध्वा तं बद्धाञ्जलिपुटं दक्षिणकर्णमूलत आरभ्य ललाटप्रदेशेन वामकर्णान्तिकेन

प्रयत्नविशेष–झुकता हुआ ज्ञान होता है वह ईहा कहलाती है। विना अवग्रह के ईहा–ज्ञान नहीं होता है। ईहा के पश्चात् अवाय–पदार्थ का निश्चयस्वरूप ज्ञान होता है, और फिर धारणा, यह वह संस्कार है जो उस पदार्थ के ज्ञान को बहुत काल तक आत्मा में स्थिर कर रखता है। यहां पर भी यही बात घटित होती है, क्यों कि 'जात' पद से अवग्रह का, 'उत्पन्न' पद से ईहा का, 'संजात' पद से अवायका और 'समुत्पन्न' पद से धारणा का बोध सूत्रकारने जंबूस्वामी के आस्रव और संवर के विषय में उत्पन्न हुई श्रद्धा आदि ज्ञानविशेषों में कराया है। इनमें 'गृहीतार्थ-ग्राहकता'–पुनरुक्ति इसलिये नहीं है कि ये पूर्व–पूर्वकी अपेक्षा उत्तरोत्तर विशेष विषय के सूचक होते हैं।

श्री जम्बूस्वामीने, सुधर्मास्वामी के समीप जाकर, सुधर्मास्वामी को हाथ जोडकर आदक्षिण–प्रदक्षिणपूर्वक तीनबार वंदना–नमस्कार किये। अंजलिपुट को बांधकर दक्षिण कान से लेकर मस्तक के पास से घुमाते हुए बायें कानतक जो उन्हें घुमाकर फिर मस्तकपर

રૂપ જે પ્રયત્નવિશેષ–તે તરફ ઢળતું જ્ઞાન થાય છે તે ઇહા, પછી અવાય–પદાર્થના નિશ્ચય-સ્વરૂપ જ્ઞાન થાય છે, અને ત્યાર બાદ ધારણા, તે એ સંસ્કાર છે, જે, તે પદાર્થના જ્ઞાનને બહુજ કાળ સુધી આત્મામાં સ્થિર કરીને રાખે છે.

અહીં આગળ એ વાત પણ ઘટી શકે છે કે:– 'जात' પદથી 'અવગ્રહ'નો 'उत्पन्न' પદથી 'ઇહા'નો 'संजात' પદથી 'અવાય'નો અને 'समुत्पन्न' પદથી 'ધારણા'નો બોધ સૂત્રકારે જમ્બૂસ્વામીના આસ્રવ અને સંવરના વિષયમાં ઉત્પન્ન થયેલી શ્રદ્ધા આદિ જ્ઞાનવિશેષમાં કરાવ્યો છે. તેમાં 'ગૃહીતાર્થ–ગ્રાહકતા'–પુનરુકિત એટલા માટે નથી કે:– એ પૂર્વ–પૂર્વની અપેક્ષાએ ઉત્તરોત્તર વિશેષવિષયના સૂચક થાય છે.

શ્રીજમ્બૂસ્વામીએ સુધર્માસ્વામીની પાસે જઇને સુધર્માસ્વામીને હાથ જોડીને આદક્ષિણ–પ્રદક્ષિણાપૂર્વક ત્રણવાર વંદના–નમસ્કાર કર્યા. બે હાથ જોડી તેને જમણા કાનથી લઇને મસ્તક પાસે ફેરવીને ડાબા કાન સુધી લઇ જઇને ફરી જે મસ્તક પાસે

चक्राकारं परिभ्राम्य ललाटप्रदेशे स्थापनरूपं 'करेइ' करोति, 'करित्ता' कृत्वा=आदक्षिणप्रदक्षिणं त्रिः कृत्वा, 'वंदइ' वन्दते=स्तौति, 'णमंसइ' नमस्यति=नमस्करोति, 'वंदित्ता' वन्दित्वा 'णमंसित्ता' नमस्यित्वा 'जाव' यावत् 'पज्जुवासइ' पर्युपास्ते=सेवते। अत्र यावच्छब्देन-एवं योजनाऽवगन्तव्या-'सुस्सूसमाणे, नमंसमाणे, विणएणं पंजलिउडे, अभिमुहे'-इति। अस्यच्छाया-शुश्रूषमाणः, नमस्यन्, विनयेन प्राञ्जलिपुटः, अभिमुख इति। तत्र श्रीसुधर्मस्वामिनं सेवमानः श्रीजम्बूस्वामी 'एवं' वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्-श्रीसुधर्मस्वामिनमपृच्छदित्यर्थः।

'जइ णं भंते!' यदि खलु हे भदन्त != हे भगवन्! 'समणेणं भगवया महावीरेणं' श्रमणेन भगवता महावीरेण 'जाव संपत्तेणं' यावत् संप्राप्तेन, अत्र यावच्छब्दादेवं बोध्यम्-आदिकरेण, तीर्थकरेण, स्वयंसम्बुद्धेन, यावत्-सिद्धिगतिनामधेयं स्थानं संप्राप्तेन=गतेन, 'दसमस्स अंगस्स' दशमस्याङ्गस्य 'पण्हावागरणाणं' प्रश्नव्याकरणानां=प्रश्नव्याकरणरूपस्य 'अयमट्ठे, अयमर्थः= आस्रवसंवरनिरूपणरूपोऽर्थः 'पण्णत्त' प्रज्ञप्तः=प्ररूपितः-प्रतिबोधित इत्यर्थः, 'एका-

---

रखा जाता है वह आदक्षिण-प्रदक्षिण है। वन्दना-शब्द का अर्थ स्तुति और नमस्कार का अर्थ-दो हाथ, दो पैर और एक मस्तक, इन पांच अंगों को झुकाना है। वन्दना और नमस्कार करके पर्युपासना (सेवा) करने लगे। सूत्रस्थ 'यावत्' शब्द से "सुस्सूसमाणे, नमंसमाणे विणएणं पंजलिउडे, अभिमुहे" इन शब्दों की भी यहां योजना होती है।

श्रीसुधर्मास्वामी की सेवा करते हुए श्री जम्बूस्वामीने पूछा कि-हे भदंत! धर्म की आदि करनेवाले, तीर्थंकर, स्वयंसंबुद्ध एवं सिद्धगति को प्राप्त हुए श्रमण भगवंत श्रीमहावीर प्रभुने प्रश्न-व्याकरण नामक दशम अंग का यह भाव फरमाया है, परन्तु हे

રાખવામાં આવે છે તે આદક્ષિણ-પ્રદક્ષિણ છે. વન્દના શબ્દનો અર્થ સ્તુતિ, અને નમસ્કારનો અર્થ-બે હાથ, બે પગ, એક મસ્તક, એ પાંચ અંગોને નમાવવું તે, આ પ્રમાણે વન્દના અને નમસ્કાર કરીને પર્યુપાસના-સેવા કરવા લાગ્યા, સૂત્રસ્થ 'यावत्' શબ્દથી 'सुस्सूसमाणे, नमंसमाणे, विणएणं पंजलिउडे, अभिमुहे" એ શબ્દોની પણ અહીં યોજના થાય છે.

શ્રીસુધર્માસ્વામીની સેવા કરતાં કરતાં શ્રીજમ્બૂસ્વામીએ પૂછ્યું કે- હે ભદંત! ધર્મની આદિ કરવાવાળા, તીર્થંકર, સ્વયંસંબુદ્ધ ઇત્યાદિ વિશેષણોથી વિશિષ્ટ અને સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત કરનાર શ્રમણ ભગવંત શ્રીમહાવીર પ્રભુએ પ્રશ્નવ્યાકરણ નામના

रसमस्स णं भंते ! अंगस्स' एकादशस्य खलु हे भदन्त ! अङ्गस्य 'विवाग-सुयस्स' विपाकश्रुतस्य 'समणेणं जाव संपत्तेणं' श्रमणेन, भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिगतिनामधेयं स्थानं संप्राप्तेन 'के अट्ठे पण्णत्ते!' कोऽर्थः प्रज्ञप्तः?। 'तए' ततः=जम्बूस्वामिनः प्रश्नकरणानन्तरं 'णं' खलु 'अज्जसुहम्मे अणगारे जंबू-अणगारं' आर्यसुधर्माऽनगारो जम्बूस्वामिनमनगारम्, 'एवं वयासी' एवम् अवादीत्=वक्ष्यमाणप्रकारेणाकथयत्-'एवं खलु जंबू!' एवं खलु हे जम्बूः! 'समणेणं जाव संपत्तेणं' श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत्-सिद्धिगतिस्थानं संप्राप्तेन=गतेन 'एक्कारसमस्स अंगस्स विवागसुयस्स दो सुयक्खंधा पण्णत्ता?' एकादशस्याङ्गस्य विपाकश्रुतस्य द्वौ श्रुतस्कन्धौ प्रज्ञप्तौ, 'तंजहा' तद्यथा-'दुहविवागा य' दुःखविपाकाश्च-विपच्यन्ते=वेद्यन्ते-अनुभूयन्ते-इति विपाकाः, दुःखान्येव विपाका वाच्यतया यत्र ते दुःखविपाकाः, दुःखरूप-विपाकबोधकतया दुःखविपाकनामकः प्रथमः श्रुतस्कन्ध इत्यर्थः, 'सुहविवागा य' सुखविपाकाश्च-सुखान्येव विपाका यत्र ते सुखविपाकाः, सुखरूपविपाकबोधकतया सुखविपाकनामको द्वितीयः श्रुतस्कन्ध इत्यर्थः ॥ सू० २॥

भगवन्! ग्यारहवां अंग विपाकश्रुत का क्या भाव फरमाया है?। इस प्रकार जंबूस्वामी के पूछने पर श्री सुधर्मास्वामी कहते हैं कि-हे जंबू! सिद्धगतिप्राप्त श्रीमहावीर प्रभुने ग्यारहवें अंग श्री-विपाकश्रुत के दो श्रुतस्कंध कहे हैं- एक दुःखविपाक और दूसरा सुखविपाक। जिनका अनुभव किया जाय वे विपाक हैं। जिस श्रुतस्कंध में दुःख ही विपाक शब्द के वाच्य (अर्थ) रूपसे प्रकट किये जायें वह "दुःखविपाक" है। इस श्रुतस्कंध का नाम दुःखरूप विपाक का बोधक होने से ही दुःखविपाक है। दूसरे श्रुतस्कंध का नाम सुखविपाक है, इसमें सुख ही विपाकरूपसे वर्णित है, अतः सुखरूप विपाक का बोधक होनेसे इसका नाम "सुखविपाक" है।

દસમા અંગના એ ભાવ ફરમાવ્યા છે, પરન્તુ હે ભગવન્! અગિયારમું અંગ જે વિપાકશ્રુત, તેમાં શું ભાવ કહેલા છે?. આ પ્રમાણે જમ્બૂસ્વામીએ પૂછયું ત્યારે શ્રી સુધર્મા સ્વામી કહે છે કે-હે જમ્બૂ! સિદ્ધગતિને પામેલા શ્રીમહાવીર પ્રભુએ અગિયારમાં અંગ શ્રીવિપાકશ્રુતના બે શ્રુતસ્કંધ કહેલા છે-(૧) એક દુ:ખવિપાક અને (૨) બીજો સુખવિપાક. જેનો અનુભવ કરવામાં આવે તે વિપાક છે. જે શ્રુતસ્કંધમાં દુ:ખને જ વિપાક શબ્દના વાચ્ય (અર્થ) રૂપથી પ્રકટ કરેલ છે, તે દુ:ખવિપાક છે. આ શ્રુતસ્કંધનું નામ દુ:ખરૂપ વિપાકનો બોધ કરાવનારૂં હોવાથી 'દુ:ખવિપાક'

॥ मूलम् ॥

पढमस्स णं भंते! सुयक्खंधस्स दुहविवागाणं समणेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते ?। तए णं सुहम्मे अणगारे जम्बू-अणगारं एवं वयासी-एवं खलु जंबू! समणेणं३ आइ-

---

भावार्थ-सभा विसर्जित हो चुकने के बाद श्रीजंबूस्वामी, जहां श्रीसुधर्मास्वामी विराजमान थे वहां पहुंचे, और उन्हें अपनी सामाचारी के अनुसार ३ बार वंदना एवं नमस्कार कर उनके संमुख बैठ गये। बैठकर विनयके साथ गुरुदेव से प्रश्न किया कि-हे भदन्त! भगवान महावीर प्रभुने १० वें अंग में आस्रव और संवर तत्त्व का वर्णन भलीभांति किया है। अब मैं आप से यह जानता चाहता हूँ कि भगवानने ११ वें अंग में उनके विपाक का किस रूप में कथन किया है? सुधर्मास्वामीने जंबू स्वामी से कहा कि-हे जंबू! इस ११ वें अंगका भगवान ने दो श्रुतस्कंधो में वर्णन किया है। (१) प्रथम श्रुतस्कन्ध का नाम दुःखविपाक और दूसरे श्रुतकंध का नाम सुखविपाक है। इनमें प्रथम में दुःखरूप विपाक का और द्वितीय में सुखरूप विपाक का वर्णन है ॥सू० २॥

છે. બીજા શ્રુતસ્કંધનું નામ सुखविपाक છે. તેમાં સુખનું જ વિપાકરૂપથી વર્ણન કરાએલું છે, તેથી કરી સુખરૂપ વિપાકનો બોધક હોવાથી તેનું નામ 'सुखविपाक' છે.

ભાવાર્થ—સભા-વિસર્જન થયા પછી શ્રી જમ્બૂસ્વામી, જ્યાં શ્રીસુધર્માસ્વામી બિરાજમાન હતા ત્યાં પહોંચીને પોતાની સમાચારી પ્રમાણે ત્રણ વાર વંદના નમસ્કાર કરીને તેના સન્મુખ બેસી ગયા, બેસીને વિનય સાથે ગુરુદેવને પ્રશ્ન પૂછયો કે—હે ભદન્ત! ભગવાન મહાવીર પ્રભુએ દસમાં અંગમાં આસ્રવ અને સંવર તત્વનું વર્ણન બહુ સારી રીતે કર્યું છે. હવે હું આપના પાસેથી એ જાણવા ઇચ્છા કરૂં છું કે ભગવાને અગિયારમાં અંગમાં તેના વિપાકનું કેવી રીતે વર્ણન કર્યું છે?. સુધર્મા-સ્વામીએ જમ્બૂસ્વામીને કહ્યું કે હે જમ્બૂ! એ અગિયારમા અંગનું ભગવાને બે શ્રુતસ્કંધ-રૂપમાં વર્ણન કર્યું છે, (૧) પ્રથમશ્રુતસ્કંધનુ નામ दुःखविपाक, બીજા શ્રુતસ્કંધનું નામ सुखविपाक છે. તેમાં પ્રથમમાં દુઃખરૂપ વિપાકનું, અને બીજામાં સુખરૂપ વિપાકનું, વર્ણન કરેલું છે. (સૂ. ૨)

गरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं दस अज्झयणा पण्णत्ता, तं जहा–

मियाउत्ते[1], उज्झियए[2], अभग्ग[3], सगडे[4], बहस्सई,[5] नंदी[6] ।
उंबर[7], सोरियदत्ते[8], य, देवदत्ता[9] य, अंजू[10] य ॥ १ ॥ ॥सू० ३॥

टीका–

जम्बूस्वामी पुनः पृच्छति–'पढमस्स णं भंते !' इत्यादि । 'पढमस्स णं भंते ! सुयक्खंधस्स' प्रथमस्य खलु हे भदन्त !=हे भगवन् ! श्रुतस्कन्धस्य, 'दुहविभागाणं' दुःखविपाकानां=दुःखविपाकनामकस्य 'समणेणं जाव संपत्तेणं' यावत् संप्राप्तेन 'के अट्ठे' कोऽर्थः=को भावः 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तः? । 'तए णं' ततः खलु 'सुहम्मे अणगारे' सुधर्मा स्वामी अनगारो, 'जंबू–अणगारं'

'पढमस्स णं भंते!" इत्यादि ।

जंबूस्वामी श्रीसुधर्मास्वामी से पूछते हैं–(पढमस्स णं भंते! सुयक्खंधस्स दुहविवागाणं समणेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते?) हे भदन्त! श्रमण भगवान महावीर कि जो आदिकर–अपने शासन की अपेक्षा से धर्मके प्रथम प्रवर्तक, जो " तीर्थंकर, स्वयंसंबुद्ध–विना दूसरे के उपदेश से बोध पाये हुए इत्यादि विशेषणों से विशिष्ट, और सिद्धगति नामक स्थान में विराजमान हैं, उन्होंने दुःखविपाक नामक प्रथम श्रुतस्कंध का क्या भाव प्ररूपित किया है ? यहाँ 'यावत्' पदसे 'भगवता महावीरेण आदिकरेण तीर्थकरेण स्वयं संबुद्धेन सिद्धिगति नामधेयं स्थानं' यहाँ तक के पदों का

'पढमस्स णं भंते!' ઇત્યાદિ.

જમ્બૂસ્વામી શ્રીસુધર્માસ્વામીને પૂછે છે કે (पढमस्स णं भंते ! सुयक्खंधस्स दुहविवागाणं समणेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते ?) હે ભદન્ત! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કે જે આદિકર- પોતાના શાસનની અપેક્ષાથી ધર્મના પ્રથમ પ્રવર્તક, તીર્થંકર, સ્વયંસંબુદ્ધ-બીજાનાં ઉપદેશ વિના બોધ પામેલા આ વિશેષણોથી વિશિષ્ટ અને સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનમાં બિરાજમાન છે. તે પ્રભુએ દુઃખવિપાક નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધમાં શું ભાવ પ્રરૂપિત કર્યો છે ? અહીં 'यावत्' પદથી 'भगवता महावीरेण आदिकरेण तीर्थकरेण स्वयंसंबुद्धेन सिद्धिगतिनामधेयं स्थानं'

जम्बूनामकमनगारम्, 'एवं' वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्–'एवं खलु जंबू !' एवं खलु हे जम्बूः ! 'समणेणं ३' श्रमणेन भगवता महावीरेण 'आइगरेणं' आदिकरेण=स्वशासनापेक्षया धर्मस्य प्रथमप्रवर्तकेन, 'जाव संपत्तेणं' यावत्–सिद्धिगतिस्थानं संप्राप्तेन 'दुहविवागाणं' दुःखविपाकानां=दुःखविपाक-नाम्नः प्रथमश्रुतस्कन्धस्येत्यर्थः, 'दस अज्झयणा पण्णत्ता' दशाध्ययनानि प्रज्ञप्तानि। अध्ययननामान्याह–'तं जहा' इत्यादि। तद्यथा–'मियाउत्ते' मृगापुत्रः १, 'उज्झियए' उज्झितकः २, 'अभग्ग' अभग्नः ३, 'सगडे' शकटः ४, 'बहस्सई' बृहस्पतिः ५, 'नंदी' नन्दिः ६, 'उंबर' उदुम्बरः ७, 'सोरियदत्ते य' शौर्यदत्तश्च ८, 'देवदत्ता य' देवदत्ता च ९, 'अंजू य' अञ्जूश्च १० ॥ सू० ३ ॥

ग्रहण हुआ है। (तए णं सुहम्मे अणगारे जंबू–अणगारं एवं वयासी–एवं खलु जंबू ! समणेणं ३ आइगरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं दस अज्झयणा पण्णत्ता) इस प्रश्न के समाधान निमित्त श्री सुधर्मास्वामी अपने शिष्य श्री जम्बूस्वामी से कहते हैं कि–'आदिकर' 'आदि विशेषणों से विशिष्ट उन श्री श्रवण भगवंत महावीर प्रभुने दुःखविपाकनामक श्रुतस्कंध के अर्थ को स्पष्टरूप से प्ररूपित करने के लिये दश अध्ययनों की प्ररूपणा की है। (तं जहा) वे १० अध्ययन ये हैं—(मियाउत्ते उज्झियए अभग्ग सगडे बहस्सई नंदी। उंबर सोरियदत्ते य देवदत्ता य अंजू य ॥) (१) मृगापुत्र, (२) उज्झितक, (३) अभग्न, (४) शकट, (५) बृहस्पति, (६) नन्दि, (७) उदुम्बर, (८) शौर्यदत्त, (९) देवदत्ता, और १० अञ्जू।

भावार्थ–विपाक के दुःखविपाक और सुखविपाक इस प्रकार

અહીં સુધીના પદોનું ગ્રહણ થયું છે (तए णं सुहम्मे अणगारे जंबू–अणगारं एवं वयासी–एवं खलु जंबू ! समणेणं ३ आइगरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं दस अज्झयणा पण्णत्ता ?) આ પ્રશ્નના સમાધાન નિમિત્તે શ્રી સુધર્મા સ્વામી પોતાના શિષ્ય શ્રી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે –'આદિકર' ઇત્યાદિ વિશેષણોથી વિશિષ્ટ તે શ્રમણ ભગવંત મહાવીર પ્રભુએ દુઃખવિપાક નામના શ્રુતસ્કંધના અર્થને સ્પષ્ટ રૂપથી પ્રરૂપિત કરવા માટે દસ અધ્યયનોની પ્રરૂપણા કરી છે. (तं जहा) તે દસ અધ્યયન આ પ્રમાણે છે. (मियापुत्ते उज्झियए अभग्ग सगडे बहस्सई नंदी। उंबर सोरियदत्ते य देवदत्ता य अंजू य ॥) (૧) મૃગાપુત્ર, (૨) ઉજ્ઝિતક, (૩) અભગ્ન, (૪) શકટ, (૫) બૃહસ્પતિ, (૬) નન્દિ, (૭) ઉદુમ્બર, (૮) શૌર્યદત્ત, (૯) દેવદત્તા, (૧૦) અંજૂ.

ભાવાર્થ—વિપાકના દુઃખવિપાક અને સુખવિપાક એ પ્રમાણે બે ભેદ પ્રકટ કર્યા

॥ मूलम् ॥

जइ णं भंते ! समणेणं भगवया महावीरेणं आइगरेणं तित्थयरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं दस अज्झयणा पण्णत्ता, तं जहा–मियाउत्ते य जाव अंजू य । पढमस्स णं भंते ! अज्झयणस्स दुहविवागाणं समणेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते ?। तए णं सुहम्मे अणगारे जंबूअणगारं एवं वयासी- एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं मियागामे णामं णयरे होत्था, वण्णओ । तस्स णं मियागामस्स णयरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए चंदणपायवे णामं उज्जाणे होत्था । सव्वोउय० वण्णओ। तत्थ णं चंदणपायवस्स बहुमज्झदेसभाए सुहम्मस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था, चिराइए, जहा पुण्णभद्दे ।

तत्थ णं मियागामे णयरे विजए णामं खत्तिए राया परिवसइ । वण्णओ । तस्स णं विजयस्स खत्तियस्स मिया णामं देवी होत्था । सुकुमालपाणिपाया, अहीणपडिपुण्णपंचिंदियसरीरा, वण्णओ। तस्स णं विजयखत्तियस्स पुत्ते मियाए देवीए अत्तए मियाउत्ते णामं दारए होत्था, जाइअंधे जाइ-

---

से दो भेद प्रकट किये गये हैं, उनमें श्री सुधर्मास्वामी से जंबूस्वामी यह पूछ रहे हैं कि–हे भदन्त ! प्रथम दुःखविपाकनामक श्रुतस्कन्ध के भाव की क्या प्ररूपणा है ?। तब श्रीसुधर्मास्वामी इस श्रुतस्कन्ध को विशेषरूप से प्रतिपादित करने के लिये मृगापुत्रादि १० अध्ययनों द्वारा दुःखविपाक नामक प्रथम श्रुतस्कंध के भाव प्रगट करते हैं ॥ सू० ३ ॥

છે. તેમાં શ્રી સુધર્મા સ્વામીને જંબૂ સ્વામી એ પૂછી રહ્યા છે કે–હે ભદન્ત ! પ્રથમ દુઃખવિપાક નામક શ્રુતસ્કંધના ભાવની પ્રરૂપણા શું છે ?. ત્યારે સુધર્માસ્વામી, એ શ્રુતસ્કંધનું વિશેષરૂપથી પ્રતિપાદન કરવા માટે મૃગાપુત્રાદિ દસ અધ્યયનો દ્વારા દુઃખવિપાક નામક પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના ભાવ પ્રકટ કરે છે. (સૂ૦ ૩)

मूए, जाइबहिरे, जाइपंगुले य, हुंडे य वायव्वे य, णत्थि णं तस्स दारगस्स हत्था वा, पाया वा, कण्णा वा, अच्छी वा, णासा वा, केवलं से तेसिं अंगोवंगाणं आगिई आगिइमेत्ते। तए णं सा मियादेवी तं मियापुत्तं दारगं रहस्सियंसि भूमिघरंसि रहस्सिएणं भत्तपाणेणं पडिजागरमाणी पडिजागरमाणी विहरइ ॥ सू० ४ ॥

टीका

श्रीजम्बूस्वामी पृच्छति–'जइ णं भंते!' इत्यादि। 'जइ णं भंते!' यदि खलु हे भदन्त!=हे भगवन्! 'समणेणं भगवया महावीरेणं आइगरेणं तित्थयरेणं' श्रमणेन भगवता महावीरेण आदिकरेण तीर्थकरेण 'जाव' यावत् सिद्धिगतिस्थानं 'संपत्तेणं' संप्राप्तेन=गतेन, 'दुहविवागाणं' दुःखविपाकानां=दुःखविपाकनामकस्य प्रथमश्रुतस्कन्धस्येत्यर्थः, 'दस' दश=दशसंख्यकानि, 'अज्झयणा' अध्ययनानि 'पण्णत्ता' प्रज्ञप्तानि, 'मियाउत्ते य जाव अंजू य' तद्यथा–मृगापुत्रश्च यावद् अञ्जूश्च। तत्र 'पढमस्स णं भंते!

'जइ णं भंते!' इत्यादि।

'भंते!' हे भदन्त! 'जइ णं' यदि 'आइगरेणं तित्थयरेणं जाव संपत्तेणं' आदिकर–स्वशासन की अपेक्षा धर्मके आदि प्रवर्तक, तीर्थंकर और सिद्धिगतिनामक स्थान को प्राप्त हुए 'भगवया' भगवान् 'महावीरेणं' महावीरने 'दुहविवागाणं' दुःखविपाकनामक प्रथम श्रुतस्कंध के 'दस अज्झयणा' दश अध्ययन 'पण्णत्ता' प्ररूपित किये हैं। 'तं जहा–मियाउत्ते य जाव अंजू य' जो मृगापुत्र–अध्ययन से लेकर अञ्जू–नामक अन्तिम अध्ययन तक हैं। उनमें से 'भंते' हे भगवन्! 'दुह-

'जइ णं भंते! ઇત્યાદિ.

(भंते!) હે ભદન્ત! (जइ णं) યદિ (आइगरेणं तित्थयरेणं जाव संपत्तेणं) આદિકર–સ્વશાસનની અપેક્ષાએ ધર્મના આદિ પ્રવર્તક, તીર્થંકર અને સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલા (भगवया) ભગવાન્ (महावीरेणं) મહાવીરે (दुहविवागाणं) દુઃખવિપાક નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના (दस अज्झयणा) દસ અધ્યયન (पण्णत्ता) પ્રરૂપિત કર્યા છે. (तंजहा-मियाउत्ते य जाव अंजू य) જે મૃગાપુત્ર અધ્યયનથી આરંભીને અંજૂ નામના છેલ્લા અધ્યયન સુધી છે. તેમાંથી (भंते!) હે ભગવન્!

अज्झयणस्स' प्रथमस्य खलु हे भदन्त! अध्ययनस्य 'दुहविवागाणं' दुःखविपाकानां=दुःखविपाकश्रुतस्कन्धस्य 'समणेणं जाव' श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत्-सिद्धिगतिनामधेयं स्थानं 'संपत्तेणं' संप्राप्तेन=गतेन 'के अट्ठे पण्णत्ते?' कोऽर्थः प्रज्ञप्तः? ।

'तए णं' ततः खलु=श्रीजम्बूस्वामिनः प्रश्नकरणानन्तरं खलु 'सुहम्मे अणगारे' श्रीसुधर्मा स्वामी अनगारः श्रीजम्बूस्वामिनमनगारम्, 'एवं वयासी' एवमवादीत्-एवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्=कथयति स्म । 'एवं खलु जंबू!'-एवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण खलु हे जम्बूः! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'मियागामे णामं णयरे' मृगाग्रामो नामकं नगरम् 'होत्था' आसीत् । 'वण्णओ' वर्णकः-वर्णनं, स चौप-

---

विवागाणं' दुःखविपाकके 'पढमस्स णं अज्झयणस्स' प्रथम मृगापुत्रनामक अध्ययन का 'समणेणं जाव संपत्तेणं' आदिकर आदि विशेषणों से विशिष्ट उन श्रमण भगवान महावीरने 'के अट्ठे पण्णत्ते' क्या अर्थ कहा है?। 'तए णं' श्री जंबूस्वामी के इस प्रकार के प्रश्न करने के पश्चात् 'सुहम्मे अणगारे' वे सुधर्मा स्वामीने 'जंबूअणगारं' उन जंबू स्वामी के प्रति 'एवं वयासी' इस प्रकार से कहा-कि 'जंबू! एवं खलु' हे जम्बू! तुम्हारे प्रश्न का उत्तर इस प्रकार है, सुनो- 'तेणं कालेणं तेणं समएणं मियागामे णयरे होत्था' उस अवसर्पिणी कालके चतुर्थ आरे में मृगाग्राम नाम का एक नगर था। 'वण्णओ' औपपातिक सूत्र में जिस प्रकार से चंपानगरी का वर्णन किया गया है, ठीक इसी प्रकार से इस नगर का भी वर्णन समझना चाहिये-

---

(दुहविवागाणं) દુઃખવિપાકના (पढमस्स अज्झयणस्स) પ્રથમ મૃગાપુત્ર નામના અધ્યયનનું (समणेणं जाव संपत्तेणं) આદિકર આદિ વિશેષણોથી વિશિષ્ટ તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે (के अट्ठे पण्णत्ते?) શું અર્થ કહ્યો છે?. (तए णं) શ્રી જમ્બૂસ્વામીએ આ પ્રમાણે પ્રશ્ન કર્યો ત્યાર પછી (सुहम्मे अणगारे) તે સુધર્મા સ્વામીએ જમ્બૂ અણગાર પ્રતિ (एवं वयासी) આ પ્રમાણે કહ્યું કેઃ—(जंबू! एवं खलु) હે જમ્બૂ! તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે, સાંભળો. (तेणं कालेणं तेणं समएणं मियागामे णयरे होत्था) તે અવસર્પિણી કાળના ચોથા આરામાં મૃગાગ્રામ નામનું એક નગર હતું. (वण्णओ) ઔપપાતિક સૂત્રમાં જે પ્રમાણે ચંપાનગરીનું વર્ણન કરેલું છે, તે પ્રમાણે આ નગરીનું વર્ણન સમજી લેવું જોઇએ. ચંપાનગરી જે પ્રમાણે અદ્ભુત શોભા આદિ ગુણોથી વિશિષ્ટ છે, તે પ્રમાણે આ નગર પણ પોતાની

पातिकसूत्राच्चम्पानगरीवद् बोध्यः। 'तस्स णं मियागामस्स णयरस्स' तस्य खलु मृगाग्रामस्य नगरस्य 'बहिया' बहिः=बाह्यप्रदेशे 'उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए' उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे=ईशानकोणे, 'चंदणपायवे णामं उज्जाणे' चन्दनपादप-नामकमुद्यानम् 'होत्था' आसीत्, तत् कीदृश?-मित्याह-'सव्वोउय० वण्णओ' सार्वर्त्तुक० वर्णकः-चन्दनपादपोद्यानस्य वर्णनं सार्वर्त्तुक०-इत्यादि विज्ञेयं, तथाहि-'सव्वोउयपुप्फफलसमिद्धे रम्मे नंदणवणप्पगासे पासाईए दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे' सार्वर्त्तुकपुष्पफलसमृद्धं रम्यं नन्दनवनप्रकाशं प्रासादीयं दर्शनीयम् अभि-रूपं प्रतिरूपम्-इति। तत्र सार्वर्त्तुकपुष्पफलसमृद्धम्-सार्वर्त्तुकानि=वसन्तादि-सर्वऋतुसम्बन्धीनि यानि पुष्पफलानि तैः समृद्धं, रम्यं=रमणीयम्, नन्दनवन-प्रकाशं=नन्दनवनतुल्यं, प्रासादीयादिपदानामर्थाः पूर्ववद् बोध्याः। 'तत्थ णं

चंपानगरी जिस प्रकार की अद्भुत शोभा आदि गुणों से विशिष्ट है उसी प्रकार से यह नगर भी अपने अनुपम सौन्दर्य से युक्त है। 'तस्स णं मियागामस्स णयरस्स' उस मृगाग्राम नामके नगर के 'बहिया' बाह्यप्रदेशमें 'उत्तर-पुरत्थिमे दिसीभाए' उत्तर और पूर्वदिशा के भाग-ईशान कोण में 'चंदणपायवे णामं उज्जाणे होत्था' चंदन-पादप नाम का एक उद्यान-बगीचा था। 'सव्वोउय वण्णओ' इसका वर्णन इस प्रकार समझना चाहिये, (सव्वोउयपुप्फफलसमिद्धे रम्मे नंदणवणप्पगासे पासाईए दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे) यह समस्त-ऋतुसंबंधी पुष्प और फलों से सदा हरा-भरा बना रहता था। अनेक जाति के सुगंधित फूलों से यह सुरम्य और इन्द्र के नंदन-वन जैसा मन को आनंदित करने वाला, प्रासादीय, दर्शनीय, अभिरूप और प्रतिरूप था। 'तत्थ णं चंदणपायवस्स बहुमज्झदेसभाए'

અનુપમ સૌન્દર્યથી યુક્ત છે. (तस्स णं मियागामस्स णयरस्स) આ મૃગાગ્રામ નામના નગરમાં (बहिया) બાહ્ય પ્રદેશમાં (उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए) ઉત્તર અને પૂર્વ દિશાના ભાગ-ઇશાન કોણ-માં (चंदणपायवे णामं उज्जाणे होत्था) ચંદન-પાદપ નામનો એક ઉદ્યાન-બગીચો હતો, તે (सव्वोउय० वण्णओ) આનું વર્ણન આ પ્રકારે જાણવું જોઇએ, (सव्वोउयपुप्फफलसमिद्धे रम्मे नंदणवणप्पगासे पासाईए दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे) તમામ ઋતુનાં પુષ્પો અને ફળોથી તે બગીચો હંમેશા ભરપૂર હતો, અનેક જાતિના સુગંધિત ફૂલોથી તે સુરમ્ય અને ઇન્દ્રના નંદનવન પ્રમાણે મનને આનન્દ આપનારો, પ્રાસાદીય, દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ હતો.

चंदणपायवस्स' तत्र खलु चन्दनपादपस्य 'बहुमज्झदेसभाए' बहुमध्यदेशभागे= सर्वथा मध्यभागे 'सुहम्मस्स जक्खस्स' सुधर्मनाम्नो यक्षस्य 'जक्खायथणे' यक्षायतनम्, 'होत्था' आसीत् । तच्च यक्षायतनं वर्णयन्नाह–'चिराइए जहा पुण्णभद्दे' चिरादिकं=चिरकालिकम्, यथा पूर्णभद्रं = पूर्णभद्रचैत्यसदृशम्, अत्र पूर्वपुरुषप्रज्ञप्तमित्यादिविशेषणमौपपातिकसूत्राद् विज्ञेयम् ।

'तत्थ णं मियागामे णयरे' तत्र खलु मृगाग्रामे नगरे 'विजए णामं खत्तिए राया परिवसइ' विजयो नाम क्षत्रियो राजा परिवसति । 'वण्णओ' वर्णकः=वर्णनम्, स च 'महयाहिमवंत–महंत–मलय–मंदर–महिंदसारे' इत्यादि-रौपपातिकवद् बोध्यः, अस्य व्याख्या–महाहिमवन्महामलयमन्दरमहेन्द्रसारः– महांश्चासौ हिमवान् महाहिमवान्, महान् अन्यपर्वतापेक्षया मलयो=मलयाचलः,

---

उस चंदनपादप नामक बगीचा के ठीक मध्यभाग में 'सुहम्मस्स जक्खस्स' सुधर्म नामके यक्ष का 'जक्खायथणे होत्था' एक यक्षायतन था । 'चिराइए, जहा पुण्णभद्दे' पूर्णभद्र चैत्य की तरह यह भी बहुत अधिक प्राचीन था । इसके वर्णन में भी 'पूर्वपुरुषप्रज्ञप्तम्' इत्यादि औपपातिकसूत्रकथित समस्त विशेषणों का यहां पर भी संघटन कर लेना चाहिये ।

'तत्थ णं मियागामे णयरे' उस मृगाग्राम नगर में 'विजए णामं खत्तिए राया परिवसइ' विजय नामक एक क्षत्रिय राजा रहता था । 'वण्णओ' इस नरेश का वर्णन भी औपपातिक सूत्रमें वर्णित कूणिक राजाकी तरह समझना चाहिये, जैसे–'महयाहिमवंतमहंतमलयमंदरमहिंदसारे' इत्यादि । पर्वतों में जैसे महाहिमवान् पर्वत प्रधान माना जाता है,

---

(तत्थ णं चंदणपायवस्स बहुमज्झदेसभाए) એ ચંદનપાદપ નામના બગીચાના મધ્ય ભાગમાં (सुहम्मस्स जक्खस्स) સુધર્મ નામના યક્ષનું (जक्खायथणे होत्था) એક યક્ષાયતન હતું. (चिराइए जहापुण्णभद्दे) પૂર્ણભદ્ર ચૈત્યની પ્રમાણે આ યક્ષાયતન પણ બહુ પ્રાચીન હતું. તેના વર્ણનમાં પણ (पूर्वपुरुषप्रज्ञप्तम्) ઇત્યાદિ ઔપપાતિક સૂત્રમાં કહેલા તમામ વિશેષણોને અહિં લગાડી દેવા જોઇએ.

(तत्थ णं मियागामे णयरे) આ મૃગાગ્રામ નગરમાં (विजए णामं खत्तिए राया परिवसइ) વિજય નામના એક ક્ષત્રિય રાજા રહેતા હતા. (वण्णओ) આ રાજાનું વર્ણન પણ ઔપપાતિક સૂત્રમાં વર્ણવેલા કૂણિક રાજા પ્રમાણે સમજી લેવું જોઇએ. જેમ (महया–हिमवंत–महंत–मलय–मंदर–महिंद–सारे) ઇત્યાદિ. પર્વતોમાં જેવી રીતે મહાહિમવાન પર્વત પ્રધાન માનવામાં આવે છે, મલયાચલ જેવો શ્રેષ્ઠ

मन्दरो=मेरुगिरिः, महेन्द्रः=सुरपतिः, पर्वतविशेषो वा, तद्वत् सारः=प्रधानो यः स तथा ।

'तस्स णं विजयस्स खत्तियस्स' तस्य खलु विजयस्य क्षत्रियस्य राज्ञः 'मिया णामं देवी' मृगा नाम देवी 'होत्था' आसीत् । सा कीदृशी ?-त्याह 'सुकुमालपाणिपाया' सुकुमारपाणिपादा=कोमलकरचरणा, 'अहीणपडिपुण्णपंचिंदियसरीरा' अहीनप्रतिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरा-अहीनानि=अन्यूनानि स्वरूपतः, प्रतिपूर्णानि लक्षणतः पञ्चापीन्द्रियाणि यस्मिंस्तत् तथाविधं शरीरं यस्याः सा तथा । 'वण्णओ' वर्णकः=वर्णनं, स चास्या औपपातिकसूत्राद् धारिणीदेवीवद् विज्ञेय इत्यर्थः । 'तस्स णं विजयखत्तियस्य' तस्य खलु विजयक्षत्रियस्य=विजयनामकस्य क्षत्रियस्य राज्ञः 'पुत्ते' पुत्रः 'मियाए देवीए' मृगाया

मलयाचल जैसे श्रेष्ठ गिना जाता है, मेरु पर्वत जिस प्रकार सर्वोत्तम है और महेन्द्र-सुरेन्द्र अथवा पर्वतविशेष जैसे मुख्य माना जाता है, उसी प्रकार यह राजा भी अन्य राजाओं में प्रधान-श्रेष्ठ था ।

'तस्स णं विजयस्स खत्तियस्स मिया णामं देवी होत्था' क्षत्रिय वंश में तिलकस्वरूप उस विजय नृपति की रानी का नाम मृगादेवी था । 'सुकुमालपाणिपाया अहीण० वण्णओ' इसके हाथ और पैर अत्यंत सुकुमार थे । शरीर भी इसका स्वरूप की अपेक्षा न्यूनतारहित, तथा लक्षण की अपेक्षा परिपूर्ण पांचों इन्द्रियों से युक्त था । औपपातिक सूत्र में जिस प्रकार का वर्णन धारिणी देवी का किया गया है ठीक उसी प्रकार का वर्णन इस मृगा देवी का भी समझना चाहिये । 'तस्स णं विजयस्स खत्तियस्स पुत्ते मियाए देवीए अत्तए मियापुत्ते णामं दारए होत्था' उस विजय नामक क्षत्रिय राजा का एक पुत्र था, जिस का

માનવામાં આવે છે. મેરુ પર્વત જેવી રીતે સર્વોત્તમ છે, અને મહેન્દ્ર-સુરેન્દ્ર અથવા પર્વતવિશેષ જેવી રીતે મુખ્ય માનવામાં આવે છે તે પ્રમાણે આ રાજા પણ અન્ય રાજાઓમાં મુખ્ય અને શ્રેષ્ઠ હતો. (तस्स णं विजयस्स खत्तियस्स मिया णामं देवी होत्था) ક્ષત્રિય વંશમાં તિલકસ્વરૂપ એ વિજય રાજાની રાણીનું નામ મૃગાદેવી હતું. (सुकुमालपाणिपाया अहीण० वण्णओ) તેના હાથ-પગ બહુજ સુકોમલ હતા, તેનું શરીર પણ સ્વરૂપની અપેક્ષાએ ન્યૂનતારહિત અને લક્ષણની અપેક્ષાએ પરિપૂર્ણ પાંચ ઇન્દ્રિયોથી યુક્ત હતું. ઔપપાતિક સૂત્રમાં ધારિણી રાણીનું-દેવીનું જેવું વર્ણન કરેલું છે તેવુંજ વર્ણન મૃગાદેવીનું સમજી લેવું જોઇએ. (तस्स णं विजयस्स खत्तियस्स पुत्ते मियाए देवीए अत्तए मियापुत्ते णामं दारए होत्था) તે વિજય નામના ક્ષત્રિય રાજાને

देव्याः 'अत्तए' आत्मजः 'मियापुत्ते णामं दारए' मृगापुत्रो नाम दारकः =बालकः, 'होत्था' आसीत् । स कीदृशः ? इत्याह—'जाइअंधे' इत्यादि । 'जाइअंधे' जात्यन्धः=जन्मकालादारभ्यान्ध एवेत्यर्थः, 'जाइमूए' जातिमूकः-जन्मतो मूकः—वाक्शक्तिरहितः, 'जाइबहिरे' जातिबधिरः=जन्मतः श्रवणशक्तिरहितः, 'जाइपंगुले य' जातिपङ्गुलश्च=जन्मतः पङ्गुः=खञ्जः, चरणविकल इत्यर्थः । 'हुंडे य' हुण्डश्च=हुण्डसंस्थानवान्, सर्वावयवप्रमाणहीन इत्यर्थः । यत्र पादाद्यवयवा यथोक्तप्रमाणरहिताः प्रायस्तद् हुण्डसंस्थानम् । 'वायव्वे य' वायव्यश्च-वायुरस्यास्तीति वायव्यः=वायुरोगी—वातरोगवानित्यर्थः । 'णत्थि णं तस्स दारगस्स' न स्तः खलु तस्य दारकस्य 'हत्था वा' हस्तौ वा, 'पादा वा'

नाम मृगापुत्र था—जो मृगादेवी से उत्पन्न हुआ था। वह 'जाइअंधे, जाइमूए, जाइबहिरे, जाइपंगुले य, हुंडे य, वायव्वे य' जन्म से ही अंधा, और जन्म से ही मूंगा था। जन्म से बहिरा और जन्म से ही पांगला था। इसके शारीरिक अवयवों की रचना भी ठीक नहीं थी, क्योंकि इसका हुण्डक संस्थान था—प्रत्येक अवयव अपने२ प्रमाणमें रचना से हीन थे, उसके शरीर की बनावट सुन्दर नहीं थी—आकृति दुर्दर्शनीय थी। जिस प्रमाणमें जिस अंग और उपांग की रचना होनी चाहिये उस प्रकार की रचना से हीन अंग और उपांगों का होना ही हुण्डकसंस्थान है, इस नाम—कर्मके उदय से शरीर में अंग और उपांग किसी खास आकार के नहीं होते हैं। वह वात-रोगसे भी पीडित था। 'णत्थि णं तस्स दारगस्स हत्था वा पाया वा कण्णा वा, अच्छी वा, णासा वा' उस लड़के के न हाथ थे, न पैर थे,

---

એક પુત્ર હતો, તેનું નામ મૃગાપુત્ર હતું. જે મૃગાદેવી થકી ઉત્પન્ન થયો હતો. તે કુંવર (जाइअंधे, जाइमूए, जाइवहिरे, जाइपंगुले य हुंडे य वायव्वे य) જન્મથી આંધળો અને જન્મથીજ મૂંગો હતો, જન્મથી બહેરો અને જન્મથીજ લૂલો હતો. તેના શરીરના અવયવોની રચના પણ સારી ન હતી, કેમકે તેનું હુંડક સંસ્થાન હતું, તેના શરીરની રચનામાં સુંદરતા ન હતી—નજરે જોતાં ગમે નહિ તેવી આકૃતિ હતી. જે પ્રમાણે જે જે અંગઉપાંગોની વ્યવસ્થા થવી જોઇએ તે પ્રકારની રચનાથી હીન અંગ-ઉપાંગોનું થવું તેજ હુંડક સંસ્થાન છે. તે નામકર્મના ઉદયથી શરીરમાં અંગ અને ઉપાંગ કોઇ પણ ખાસ આકાર વિનાના રહે છે. તે વાયુના રોગથી પીડિત હતો. (णत्थि णं तस्स दारगस्स हत्था वा, पाया वा, कण्णा वा, अच्छी वा, णासा वा)

पादौ वा, 'कण्णा वा' कर्णौं वा, 'अक्खी वा' अक्षिणी=चक्षुषी वा, 'णासा वा' नासे वा। 'केवलं से तेसिं अंगोवंगाणं' केवलं तस्य तेषामङ्गोपाङ्गानाम्--अङ्गानि=शिरः १, उरः २, पृष्ठम् ३, उदरम् ४, बाहुद्वयम् ५-६, पादद्वयं ७-८ चेत्यष्टौ, उपाङ्गानि=अङ्गावयवभूतानि-कर्णनयननासाऽङ्गुल्यादीन्यनेकविधानि तेषाम् 'आगिई' आकृतिः=आकारः, 'आगिइमेत्ते' आकृतिमात्रम्=आकारमात्रं, न तु तदुचितस्वरूपमित्यर्थः। 'तए णं सा मियादेवी' ततः खलु सा मृगादेवी 'तं मियापुत्तं दारगं' तं मृगापुत्रं दारकं 'रहस्सियंसि' राहसिके=प्रच्छन्ने-गुप्ते-जनेनाविदिते इत्यर्थः, 'भूमिघरंसि' भूमिगृहे-भूम्यधोभागवर्तिनि गृहे, 'रहस्सिएणं' राहसिकेन=प्रच्छन्नेन, 'भत्तपाणेणं' भक्तपानेन 'पडिजागरमाणी२' प्रतिजाग्रती२ = पालयन्ती२ 'विहरइ' विहरति॥ सू० ४॥

न कान थे, न आँखें थीं और न नाक ही थी, 'केवलं से तेसिं अंगोवंगाणं आगिइमेत्ते' केवल अंगों-मस्तक, उरस्थल, पृष्ठ, उदर-पेट, दो बाहु, दो पांव के, और उपांगों-अंग के अवयवस्वरूप कान, नाक आंखें और अंगुलि आदि के चिह्न-मात्र ही थे। 'तए णं सा मियादेवी तं मियापुत्तं दारगं रहस्सियंसि भूमिघरंसि' इस प्रकार की परिस्थितिसंपन्न उस बालकको उस मृगादेवीने लोगोंकी दृष्टि से छुपे हुए तलघर में रक्खा था, और 'रहस्सिएणं भत्तपाणेणं पडिजागरमाणी२ विहरइ' छिपा२ कर भोजन-पान से उसका सावधानी-पूर्वक पालन-पोषण करती थी।

भावार्थ—१० अध्ययनों में से प्रथम मृगापुत्र नामक अध्ययन का क्या भाव है?-इस प्रकार श्रीजंबूस्वामी द्वारा पूछे जाने पर श्रीसुधर्मा स्वामी इस अध्ययन का स्पष्टीकरण करते हुए कहते

ते કુમારને (પુત્રને) હાથ, પગ, કાન, આંખ, નાક કાંઇ પણ ન હતું. (केवलं से तेसिं अंगोवंगाणं आगिई आगिइमेत्ते). કેવલ અંગો-મસ્તક, ઉરસ્થળ, પૃષ્ઠ, ઉદર, પીઠ, બે હાથ, બે પગના, અને ઉપાંગો-અંગના અવયવ સ્વરૂપ કાન, નાક, આંખ અને આંગળીઓના માત્ર ચિન્હજ હતા. 'तए णं सा मियादेवी तं मियापुत्तं दारगं रहस्सियंसि भूमिघरंसि' આ પ્રકારના તે બાળકને મૃગાદેવી, માણસોની નજરે ન પડે એવી રીતે ખાનગી ઘરનાં નીચેના ભાગમાં રાખતી હતી, અને 'रहस्सिएणं भत्तपाणेणं पडिजागरमाणीર विहरइ' છાની રીતે ભોજન-અન્ન, પાણી આપીને સાવધાનીપૂર્વક તેનું પાલન-પોષણ કરતી હતી.

ભાવાર્થ—દશ અધ્યયનોમાં મૃગાપુત્રનામવાળા પ્રથમ અધ્યયનનો શું ભાવ છે?. આ પ્રમાણે જમ્બૂસ્વામીએ જ્યારે પ્રશ્ન પૂછયો ત્યારે શ્રી સુધર્મા સ્વામી આ

है-मृगाग्राम-नामक एक बहुत विशाल और सुरम्य नगर था। उसके बाहर ईशानकोणकी ओर छह ऋतुओं की शोभासे विशिष्ट एक चंदनपादप-नामका, बहुत ही प्राचीन, नंदनवन जैसा विस्तृत मनोहर बगीचा था। उसके ठीक बीचोंबीच सुधर्मनामक यक्ष का एक आयतन था। उस नगर का शासक क्षत्रियकुलावतंस विजय नामक कोई एक राजा था, जो बहुत प्रतापी एवं नरपतियों का मुखिया था। उसकी रानी का नाम मृगादेवी था। वह बहुत ही सुन्दर एवं सुकुमार-अंगवाली थी। शारीरिक सौन्दर्य से जिसके समक्ष रति भी लज्जित होती थी। उसका शरीर प्रत्येक अंग और उपांगों की परिपूर्णता से भरा हुआ था, किसी भी अंग और उपांग में कोई भी न्यूनता नहीं थी। उसके एक पुत्र हुआ, जिसका नाम मृगापुत्र था। वह बेचारा जन्म से ही अंधा, बहिरा, गूंगा और लंगडा था। संस्थान भी इसका हुंडक था। न इसके हाथ-पैर आदि अंग थे और न अंग के अवयवभूत कोई उपांग ही, सिर्फ उसके शरीर में इनकी आकृतिमात्र ही थी। वह वातरोगी था। मृगादेवी उस बालक को लोगों से छिपाकर मकान के तलघर में ही रखती और वहीं पर उसे खाना-पीना देकर उसका पालन-पोषण करती थी ॥ सू० ४ ॥

અધ્યયનનું સ્પષ્ટીકરણ કરતા થકા કહે છે કેઃ— મૃગાગ્રામ નામનું એક બહુજ વિશાલ અને સુન્દર નગર હતું. તેના બહારના ભાગમાં ઇશાનકોણમાં છ ઋતુઓની શોભાથી વિશેષ શોભતો ચંદનપાદપ નામનો એક ઘણોજ પ્રાચીન નન્દનવન જેવો વિસ્તારવાળો મનોહર બગીચો હતો. તેના મધ્યભાગમાં સુધર્મ નામના યક્ષનું એક નિવાસસ્થાન હતું. તે નગરનો અમલ કરનાર ક્ષત્રિયકુલાવતંસ વિજય નામનો કોઈ એક રાજા હતો. તે ઘણોજ પ્રતાપી અને રાજાઓના સમુદાયમાં મુખ્ય હતો. તેની રાણીનું નામ મૃગાદેવી હતું. તે પણ બહુજ સુંદર અને સુકોમલ અંગવાળાં હતાં. રાણીના શરીરની સુંદરતા એવી હતી કે તેના રૂપ પાસે કામદેવની સ્ત્રી રતિ પણ લજ્જા પામી જતી હતી. રાણીના શરીર, પ્રત્યેક અંગ ઉપાંગોની પરિપૂર્ણતાથી યુકત હતું, કોઇપણ અંગ-ઉપાંગમાં કોઈ પ્રકારની ન્યૂનતા ન હતી. તે રાણીને એક પુત્ર થયો જેનું નામ મૃગાપુત્ર હતું. તે બિચારો જન્મથીજ આંધળો, બહેરો, મૂંગો અને લંગડો હતો. તે હુંડક સંસ્થાનવાળો હતો. તેને હાથ, પગ આદિ અંગ અને તેના અવયવભૂત કોઈ ઉપાંગ ન હતાં, માત્ર તેની આકૃતિ હતી. તે પુત્ર વાયુના રોગવાળો હતો. મૃગાદેવી તે બાળકને લોકોથી છુપાવીને મકાનના નીચેના ભાગમાં રાખતી હતી, અને ત્યાં આગળ ખાવા-પીવાનું આપીને તેનું પાલન પોષણ કરતી હતી (સૂ૦ ૪)

॥ मूलम् ॥

तत्थ णं मियागामे णयरे एगे जाइअंधे पुरिसे परिवसइ। से णं एगेणं सचक्खुएणं पुरिसेणं पुरओ दंडएणं पगड्ढिज्जमाणे पगड्ढिज्जमाणे फुट्टहडाहडसीसे मच्छियाचडगरपहकरेणं अण्णिज्जमाणमग्गे मियागामे णयरे गिहे गिहे कालुण्णवडियाए वित्तिं कप्पेमाणे विहरइ ॥ सू० ५ ॥

टीका—

'तत्थ णं' इत्यादि। 'तत्थ णं मियागामे णयरे' तत्र खलु मृगाग्रामे नगरे, 'एगे' एकः 'जाइअंधे' जात्यन्धः=जन्मकालतोऽन्धः 'पुरिसे परिवसइ' पुरुषः परिवसति। 'से णं एगेणं' स खलु एकेन 'सचक्खुएणं पुरिसेणं' सचक्षुष्केण पुरुषेण 'पुरओ दंडएणं' पुरतो दण्डकेन 'पगड्ढिज्जमाणे पगड्ढिज्जमाणे' प्रकृष्यमाणः प्रकृष्यमाणः=नीयमानो नीयमानः, 'फुट्टहडाहडसीसे' स्फुटितात्यर्थशीर्षः-स्फुटितं-स्फुटितकेशम् अत्यर्थम्, 'हडाहड' इति अत्यर्थवाचको देशीयशब्दः; शीर्षं=शिरो यस्य स तथा, 'मच्छियाचडगरपहकरेणं' मक्षिकाचटकरप्रकरेण-मक्षिकाणां चटकरः = प्रधानो-विस्तरवान् यः

'तत्थ णं' इत्यादि।

'तत्थ णं मियागामे णयरे' उसी मृगाग्राम नगर में 'एगे जाइअंधे' एक जन्म से अंधा कोई पुरुष रहता था। 'से णं एगेणं सचक्खुएणं' वह दूसरे किसी एक नेत्रयुक्त पुरुष की सहायता से 'पुरओ दंडएणं पगड्ढिज्जमाणे२' यष्टि-लकड़ी के सहारे चलता था। चलते चलते 'फुट्टहडाहडसीसे' इसके शिर के बाल बिलकुल अस्तव्यस्त-बिखरे हुए-थे और 'मच्छियाचडगरपहकरेणं अण्णिज्जमाणमग्गे' मक्खियों का

'तत्थ णं' ઇત્યાદિ.

'तत्थ णं मियागामे णयरे' તે મૃગાગ્રામ નગરને વિષે 'एगे जाइअंधे' એક જન્મથી આંધળો કોઇ પુરુષ રહેતો હતો. 'से णं एगेणं सचक्खुएणं' તે બીજા કોઇ નેત્રવાળા પુરુષની સહાયતાથી 'पुरओ दंडएणं पगड्ढिज्जमाणे२' લાકડીના આધારે ચાલતો હતો. ચાલતાં ચાલતાં 'फुट्टहडाहडसीसे' તેના માથાના બાલ એકદમ વિખરાએલા હતા, અને 'मच्छियाचडगरपहकरेणं अण्णिज्जमाणमग्गे' માખીઓનો

प्रकरः=समूहः स तथा तेन, 'अण्णिज्जमाणमग्गे' अन्वीयमानमार्गः=अनुगम्यमानमार्गः, तस्य जात्यन्धस्य मार्गे मक्षिकाः पृष्ठतोऽनुधावमाना आसन् मलयुक्तत्वादिति भावः । तथाविधोऽसौ, 'मियागामे णयरे गिहे गिहे' मृगाग्रामे नगरे गृहे गृहे 'कालुणवडियाए' कारुण्यवृत्त्या=दयाजनकवृत्त्या, स्वदैन्यं प्रदर्शयतस्तस्योपरि लोकानां दया यथा समुत्पद्येत तथेति भावः; 'वित्तिं' वृत्तिं=जीविकां 'कप्पेमाणे' कल्पयन्=कुर्वाणः सन् 'विहरइ' विहरति ॥ सू० ५ ।

बहुत अधिक समूह, उसके माथे के ऊपर उड़ता हुआ रास्ते भर पीछे२ चलता था। क्यों कि वह मलिन तन था। इस प्रकार की दुरवस्थासंपन्न वह विचारा 'मियागामे णयरे गिहे गिहे' उस मृगाग्राम नगर में घर घर 'कालुणवडियाए वित्ति कप्पेमाणे विहरइ' दीनतापूर्वक-दया उत्पन्न हो इस प्रकार से जीविका-भीख मांग कर अपना निर्वाह करता था।

भावार्थ-उसी मृगाग्राम नगर में एक जन्मांध मनुष्य रहता था। उसे सहारा देने वाला वहां एक और दूसरा भिखमंगा व्यक्ति था जो अंधा नहीं था। उसकी सहायता के बलपर ही यह सब अपना काम किया करता था। वह जन्मांध जब भीख मांगने निमित्त जहीं-कहीं पर जाने के लिये उद्यत होता, तो वह उसे लकडी पकडवा कर ले जाता। अधिक गंदा रहने के कारण दुर्गंध से आकृष्ट मक्खियों का झुंड का झुंड इसके आस-पास माथे पर भिनभिनाता रहता। वह घर२ अपनी दीनता प्रकाशित करता हुआ

મોટો સમૂહ તેના માથા ઉપર ઉડતો હતો, અને તેના સાથે સાથે રસ્તામાં તે સમૂહ પણ જતો, કારણકે તેનું શરીર બહુજ મેલું હતું. આ પ્રકારની દુર્દશાવાળો તે બિચારો 'मियागामे णयरे गिहे गिहे' તે મૃગાગ્રામ નગરમાં ઘરે ઘરે 'कालुणवडियाए वित्ति कप्पेमाणे विहरइ' દીનતાપૂર્વક-દયા ઉત્પન્ન થાય તેવી રીતે ભીખ માગીને પોતાનો નિર્વાહ કરતો હતો.

ભાવાર્થ—તે મૃગાગ્રામ નગરમાં એક જન્માંધ માણસ રહેતો હતો. તેને સહાય આપનારો એક ભીખારી માણસ બીજો હતો, તે આંધળો ન હતો, તેથી તેની સહાયતાના બળથી તે પોતાનું તમામ કામ કરતો હતો. તે જન્માંધ જ્યારે ભીખ માંગવા નિમિત્તે જ્યાં-ત્યાં જવા માટે તૈયાર થતો ત્યારે તે આંખવાળો તેને લાકડી પકડાવીને લઇ જતો હતો. એકદમ ગંદો રહેવાથી દુર્ગંધથી ખેંચાઇને માખીઓનાં ટોળાંઓ તેના આસ-પાસ માથા ઉપર ફર્યા કરતાં હતાં. તે ઘેર-ઘેર પોતાની દીનતા

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे जाव समोसरिए। परिसा णिग्गया। तए णं से विजए खत्तिए इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे जहा कूणिए तहा निग्गए, जाव पज्जुवासइ ॥ सू० ६ ॥

टीका–

'तेणं कालेणं' इत्यादि । 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'समणे भगवं महावीरे' श्रमणो भगवान् महावीरः 'जाव' यावत्, इह यावत्करणात् इदं द्रष्टव्यम्– 'पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे सुहंसुहेणं विहरमाणे' इत्यादि । पूर्वानुपूर्व्या चरन् ग्रामानुग्रामं द्रवन् सुखं सुखेन विहरन् यत्रैव मृगाग्रामनामकं नगरं, यत्रैव चन्दनपादपनामकमुद्यानं तत्र 'समोसरिए' समवसृतः । 'परिसा णिग्गया' परिषद् निर्गता=

भीख मांग२ कर अपना गुजारा चलाता था ॥ सू० ५ ॥

'तेणं कालेणं' इत्यादि ।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उसी काल और उसी समय में 'समणे भगवं महावीरे जाव समोसरिए' श्रमण भगवान् महावीर यावत् समवसृत हुए, यहाँ 'यावत्' शब्द से इन अन्य विशेषणों का ग्रहण हुआ है, जैसे– 'पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे सुहं--सुहेणं विहरमाणे' इत्यादि। अर्थात् वे प्रभु तीर्थंकरोचित विहारक्रिया के अनुसार एक ग्राम से दूसरे ग्राम में विचरते हुए, सुखशाता-पूर्वक वहां पर आये। 'परिसा णिग्गया' श्रीमहावीर प्रभु को वंदना

જાહેર કરીને ભીખ માંગી–માંગીને પોતાનું ગુજરાન ચલાવતો હતો. (સૂ० ૫)

'तेणं कालेणं' ઇત્યાદિ.

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાલ અને તે સમયને વિષે 'समणे भगवं महावीरे जाव समोसरिए' શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર યાવત્ સમવસૃત થયા. અહીં 'यावत्' શબ્દથી બીજા વિશેષણોનું ગ્રહણ થએલું છે, જેમ 'पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे सुहं–सुहेणं विहरमाणे' ઇત્યાદિ. અર્થાત્– તીર્થંકરોચિત વિહાર કરવાની પદ્ધતિ પ્રમાણે એક ગામથી બીજે ગામમાં વિચ-રતા થકા સુખશાન્તિપૂર્વક અહીં આવ્યા. (परिसा णिग्गया) તે નગરના પ્રજા-

श्रीमहावीरस्वामिनं वन्दितुं धर्मकथाश्रवणाय च परिषद्=वृन्दरूपेण जनसंहतिर्नगरान्निर्गता-निःसृतेत्यर्थः ।

'तए णं से विजए खत्तिए' ततः खलु स विजयः=विजयनामकः क्षत्रियो राजा, 'इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे' अस्याः कथाया लब्धार्थः सन्=श्रमणो भगवान् महावीरः पूर्वानुपूर्व्या चरन् ग्रामानुग्रामं द्रवन् इहागतः, इह संप्राप्तः, इह समवसृतः, इहैव मृगाग्रामस्य बाह्यप्रदेशे चन्दनपादपोद्याने यथाप्रतिरूपं=कथाकल्प्यम् अवग्रहमवगृह्य संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन् विहरती'-त्यस्याः कथाया ज्ञातार्थः सन्नित्यर्थः । 'जहा कूणिए तहा निग्गए' यथा कूणिकस्तथा निर्गतः-यथा कूणिकनामको राजा भगवन्तं वन्दितुं गृहान्निर्गतस्तद्वद् विजय-

---

करने तथा उनसे धर्मदेशना सुनने के लिये वहां का जनसमूह वहां पर एकत्रित हो गया। 'तए णं से विजए खत्तिए इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे' पश्चात् वह विजय नामका नृपति जब उसे यह खबर पडी कि-'श्रमण भगवान महावीर पूर्वानुपूर्वी से ग्रामानुग्राम विहार करते हुए इस मृगाग्राम नगर के बाहिर चंदनपादप नामके बगीचा में साधुसमाचारी के अनुसार अवग्रह लेकर, तप और संयम से अपनी आत्मा को भावित करते हुए विचरते हैं, तब 'जहा कूणिए तहा निग्गए' जिस प्रकार कूणिक राजा बडे ठाठ-बाट के साथ प्रभु की वन्दना एवं धर्मश्रवण करने की इच्छा से निकला उसी प्रकार यह विजयनामक क्षत्रिय राजा भी भगवान को वन्दन करने के लिये बडे ठाठ-बाट से निकला। अर्थात् भगवान के पधारने की वार्त्ता सुनते ही राजाका चित्त अपूर्व आनंद से

જનોનો સમુદાય શ્રીમહાવીર પ્રભુને વંદના કરવા તેમજ ધર્મદેશના સાંભળવાને માટે તે સ્થળે એકત્રિત થયો. 'तए णं से विजए खत्तिए इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे' પછીથી તે વિજય નામના રાજાને ખબર પડી કે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર પૂર્વાનુપૂર્વીથી ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા-કરતા આ મૃગાગ્રામ નગરના બહાર ચંદનપાદપ નામના બગીચામાં સાધુ-સમાચારી અનુસાર અવગ્રહ લઈને તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા વિચરે છે, ત્યારે 'जहा कूणिए तहा निग्गए' જે પ્રમાણે કૂણિક રાજા બહુજ ઠાઠ-માઠથી પ્રભુની વંદના અને ધર્મ શ્રવણ કરવાની ઈચ્છાથી નીકળ્યા હતા તે પ્રમાણે આ વિજય નામના ક્ષત્રિય રાજા પણ ભગવાનની વંદના કરવા માટે મોટા ઠાઠ-માઠથી નીકળ્યા, અર્થાત્ ભગવાનના પધારવાની વાત જાણતાંજ રાજાનું ચિત્ત અપૂર્વ આનંદથી ભરાઈ ગયું. હૃદયમાં અપૂર્વ ઉત્સાહ હતો.

नामकः क्षत्रियो राजा हृष्टतुष्टचित्तानन्दितः प्रीतिमनाः परमसौमनस्यितः हर्ष-वशविसर्पद्हृदयः, स्नातः, कृतबलिकर्म्मा, कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः, शुद्ध-प्रवेश्यानि-शुद्धानि=निर्मलानि, प्रवेश्यानि=राजसभाप्रवेशार्हाणि, मङ्गलानि वस्त्राणि प्रवरपरिहितः, अल्पमहार्घाभरणालङ्कृतशरीरः, आभिषेक्यं हस्तिरत्नमारूढः, पुरः-प्रस्थिताष्टाष्टमङ्गलकः सकोरण्टमाल्यदाम्ना छत्रेण ध्रियमाणेन श्वेतवरचामरैरुद्धूय-

भर गया था। हृदय में अपूर्व उत्साह था। प्रभु के दर्शन, वन्दन और उनसे धर्मश्रवण करने की तीव्र लालसा अन्तःकरण में बढती चली जा रही थी। चित्तमें थोडी सी भी उदासीनता नहीं थी। प्रभु की ओर ही विचारधारा का प्रवाह अविरत बह रहा था। उसका मन राजकाज की चिन्ता से निवृत्ति पाकर अपूर्व हर्षोल्लास से युक्त हो परमशांति का अनुभव कर रहा था। हर्ष के आवेग में राजा का हृदय भर रहा था। फिर राजा ने स्नान किया, काक आदि प्राणियों के लिए अन्न देने-रूप बलिकर्म किया, रात्रि के दुःस्वप्न आदि दोषों की निवृत्ति के लिए कौतुक-मषीतिलकादि, मंगल-दधि अक्षत आदि का धारण-रूप प्रायश्चित्त किया, और सभा में जाने के योग्य सुन्दर बहुमूल्य वस्त्र, तथा भारसे थोडे भारवाले मूल्यसे अधिकमूल्य वाले अलंकार पहिने। सब प्रकार से सज-धजकर वह सुन्दर गजराज पर आरूढ हुआ। उस समय राजाके मस्तक पर कोरण्ट के पुष्पों की माला से सुशोभित छत्र अपनी पूर्ण आभासे सूर्य की आभा को निवारण करता हुआ चमक रहा था। आजूबाजू दोनों ओर

પ્રભુના દર્શન, વન્દન અને તેમના પાસેથી ધર્મ સાંભળવાની તીવ્ર લાલસા અંતઃકરણમાં વધવા લાગી. ચિત્તમાં થોડી પણ ઉદાસીનતા ન હતી. પ્રભુની તરફજ તેમની વિચાર-ધારાનો પ્રવાહ અવિચ્છિન્ન વહેતો હતો. તેનું મન એકદમ રાજકાજની ચિન્તાથી નિવૃત્તિ પામીને અપૂર્વ હર્ષોલ્લાસથી યુકત થઇ પરમ શાંતિનો અનુભવ કરી રહ્યું હતું. હર્ષના આવેગમાં રાજાનું હૃદય ભરાઇ ગયું હતું. રાજાએ સ્નાન કર્યું અને કાગડા આદિ પ્રાણીઓને માટે અન્ન દેવા રૂપ બલિકર્મ કર્યું. રાત્રીમાં માઠાં સ્વપ્ન થયાં હોય તેના દોષોની નિવૃત્તિ માટે કૌતુક-મષીતિલકાદિ, મંગલ-દધિ, અક્ષત (ચોખા) આદિનું ધારણરૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું, અને સભામાં જવા યોગ્ય સુન્દર બહુ મૂલ્યવાન વસ્ત્ર, તથા તદ્દન ઓછા ભારવાળા છતાં મૂલ્યમાં અધિક એવા અલંકાર પહેર્યા. તમામ પ્રકારથી સજ્જયમાન થઇને એક સુંદર ગજરાજ (હાથી) પર સ્વારી કરી. તે સમયે રાજાના મસ્તક પર કોરંટના પુષ્પોની માલાથી શોભતું છત્ર, પોતાના તેજથી સૂર્યના તેજનું

मानैः वैश्रमण इव नरपतिः अमरपतिसंनिभया ऋद्धया प्रथितकीर्तिः हयगज-रथयोधकलितया चतुरङ्गिण्या सेनया समनुगम्यमानमार्गः यत्रैव चन्दनपादप-नामकमुद्यानं तत्रैव प्राधारयद् गमनाय। यस्य पुरतो महान्तोऽश्वाः, अश्ववराः, उभयपार्श्वयोर्नागाः=गजाः, नागवराः, पृष्ठतो रथसमूहः, तथा यस्य पुरतश्चाष्टाष्ट-मङ्गलानि प्रस्थितानि स विजयनामकः क्षत्रियो राजा प्रगृहीततालवृन्तः-प्रगृ-हीतं तालवृन्तं यस्मै स तथा, उच्छ्रितश्वेतच्छत्रः-उच्छ्रितम्=उपरिवितानितं, श्वेतं=शुक्लवर्णं छत्रं यस्मै स तथा, प्रवीजितबालव्यजनिकः-प्रवीजिता=प्रचा-लिता बालव्यजनिका यस्मै स तथा, सर्वर्द्धया=सकलया ऋद्धया, सर्वद्युत्या=

शरद्-ऋतुके बादलके समान शुभ्र-उज्ज्वल दो चामर ढुल रहे थे। देखने वालों को राजा उस समय साक्षात् कुबेर जैसा प्रतीत होता था। इन्द्र के समान विशिष्ट विभूति से युक्त यह नरपति अपनी चतुरंगिणी-हय गज, रथ और पदातियों से समन्वित सेना से सहित होकर जिस ओर चंदनपादप नाम का उद्यान था उसी ओर जाने का प्रस्थान किया। इस राजा के आगे बडे२ घोडों पर बैठे हुए सवार चल रहे थे। दोनों तरफ दिग्गज-जैसे मदोन्मत्त गजराज, पीछे की ओर रथों का समूह, आगे२ और भी अष्ट अष्ट मंगल इसके मार्ग को मंगलमय बनाते हुए चल रहे थे। इस प्रकार वह विजय नामक राजा कि जिसपर पंखे ढोरे जा रहे हैं, सफेद छाता जिसके ऊपर तना हुआ है, और चामर जिसके दोनों ओर ढुल रहे हैं, वह अपनी समस्त ऋद्धि, समस्त द्युति-सकल वस्त्र और

નિવારણ કરતું ચમકી રહ્યું હતું. આજુ-બાજુ બન્ને તરફ શરદ્ ઋતુના વાદળ સમાન શુભ્ર-ઉજ્જવલ બે ચામર ઢળી રહેતાં હતાં. જોનારાઓને એ સમયે રાજા સાક્ષાત્ કુબેર જેવા દેખાતા હતા. ઇન્દ્ર-સમાન વિશેષ પ્રકારની સંપત્તિથી યુક્ત એ રાજા પોતાની ચતુરંગિણી-ઘોડા, હાથી, રથ અને પાયદલથી સમન્વિત સેના સહિત જે તરફ ચંદનપાદપ નામનો બગીચો હતો તે તરફ જવા માટે ચાલતા થયા. તે રાજાના આગળ મોટા-મોટા ઘોડાઓ પર સ્વાર થયેલા રક્ષકો ચાલતા હતા. બંને તરફ દિગ્ગજ જેવા મદોન્મત્ત ગજરાજ, પાછળના ભાગમાં રથોનો સમૂહ, આગળ-આગળ આઠ-આઠ મંગળ તેના માર્ગને મંગળમય બનાવીને ચાલતાં હતાં. એ પ્રમાણે તે વિજય નામના રાજા કે જેના પર પંખા ઢોળાઇ રહ્યા છે, ઉઘાળેલું શ્વેત છત્ર જેના ઉપર શોભિત થઇ રહ્યું છે અને ચામર જેની બન્ને બાજુ ઢોળાઇ રહેલ છે, તે પોતાની સમસ્ત ઋદ્ધિ,

सकलवस्त्राभरणप्रभया, सर्वबलेन = सर्वसैन्येन, सर्वसमुदयेन = सर्वपरिवारादि-समुदायेन, सर्वादरेण, सर्वप्रयत्नेन, सर्वविभूत्या = सर्वविभूषया सर्वसंभ्रमेण=सर्वौत्सुक्येन, सर्वपुष्पगन्धमाल्यालङ्कारेण, सर्वत्रुटितशब्दसंनिनादेन=सर्वेषां त्रुटितानां=वाद्यानां यः शब्दस्तस्य संनिनादेन=प्रतिध्वनिना, महत्या ऋद्ध्या, महत्या द्युत्या, महता बलेन, महता समुदयेन, महता=बृहता वरत्रुटितयमकसमकप्रवादितेन वरत्रुटितानां=श्रेष्ठविविधवाद्यानां, यत् यमकसमकं=युगपत्प्रवादितं=तेन तथा शङ्ख–पणव–पटह–भेरी–झल्लरी– खरमुखी–हुडुक–मुरज–मृदङ्ग–दुन्दुभि–निर्घोषनादितरवेण–शङ्खादिदुन्दुभ्यन्तानां वाद्यानां निर्घोषस्य नादितरवेण=प्रतिध्वनिना समुपलक्षितः मृगाग्रामनगरस्य मध्यमध्येन निर्गत इति भावः। 'जाव पज्जुवासइ' यावत् पर्युपास्ते। अत्र यावच्छब्दादेवं योजनाऽवगन्तव्या–स विजय-नामको राजा मृगाग्रामनगरतो निर्गत्य यत्रैव चन्दनपादपनामकमुद्यानं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य किञ्चिद्दूरे छत्रादिकान् तीर्थंकरातिशयान् पश्यति, दृष्ट्वा आभिषेक्यं हस्तिरत्नं स्थापयति, स्थापयित्वा तस्माद् हस्तिरत्नात् प्रत्यवरोहति, प्रत्यवरुह्य, खड्गच्छत्रमुकुटादिकानि राजचिह्नानि

आभरणों की कान्ति, समस्त सैन्य, समस्त परिवार आदि के समूह और समस्त अपनी विभूति से अच्छी तरह सुसज्जित हो, बडे ही संभ्रमके साथ, अनेक प्रकार के साथ२ बजते हुए शंख, पणव, पटह, भेरी, झल्लरी, मृदंग, और दुन्दुभि आदि बाजों की गगनभेदी गडगडाहट से उस मृगाग्राम नगर को शब्दमय करता हुआ ठीक उसके मध्यभाग से निकला। 'जाव पज्जुवासइ' चलते२ जब वह बगीचा के निकट पहुँचा तो उसे कुछ दूर पर भगवान के अतिशय स्वरूप छत्र–चामर आदि बाह्य विभूति दृष्टिपथ हुई। उनके दिखते ही वह हाथी से उतर गया, और तलवार, छत्र एवं चामर आदि

સમસ્ત સમૃદ્ધિ, સકલ વસ્ત્ર અને આભરણોની કાંતિ, સમસ્ત સૈન્ય. સમસ્ત પરિવાર આદિનો સમૂહ અને પોતાની તમામ વિભૂતિથી સારી રીતે સુસજ્જિત થઇને મોટા સંભ્રમની સાથે, અનેક પ્રકારના એકસાથે વાગતા શંખ, પણવ, પટહ, ભેરી, ઝાલર, મૃદંગ, દુન્દુભિ આદિ વાજીંત્રોના ગગનભેદી ગડગડાટથી મૃગાગ્રામને શબ્દમય કરતા ગામના મધ્યભાગમાંથી નિકળ્યા છે. 'जाव पज्जुवासइ' ચાલતાં ચાલતાં જ્યારે તે બગીચાની નજીક પહોંચ્યા ત્યારે થોડે દૂર પર ભગવાનના અતિશયરૂપ છત્ર, ચામર આદિ બાહ્ય વિભૂતિ તેની દૃષ્ટિએ પડી, તેમને જોતાં જ તે રાજા હાથી ઉપરથી નીચે ઉતરી ગયા, અને તલવાર, છત્ર, ચામર આદિ રાજચિહ્નોનો ત્યાગ કરીને જે સ્થળે શ્રમણ

त्यक्त्वा, यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं पञ्चविधेनाभिगमेन=सत्कारविशेषेण अभिगच्छति । पञ्चविधोऽभिगमस्त्वेवम्-सचित्तानां हरितफलकुसुमादिद्रव्याणां त्यागः १, अचित्तानां वस्त्राभरणादीनामत्यागः २, एकशाटिकोत्तराऽऽसङ्गकरणम्=भाषायतनार्थमस्यूतेनैकपटेन उत्तरासङ्गकरणम् ३, चक्षुःस्पर्शे-श्रीमहावीरस्वामिनि दृष्टिपथमागते, अञ्जलिप्रग्रहः=संयोजितकरद्वय-संपुटीकरणं चेति ४, मनसस्तस्मिन्नेव भगवति स्थिरीकरणम् ५ इति । पञ्चाभिगमपूर्वकं भगवत्समीपे गत्वा श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिकृत्वः= वारत्रयम् आदक्षिणप्रदक्षिणं करोति । कृत्वा, वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा, कायिकी-वाचिकी-मानसिकीभेदेन त्रिविधया पर्युपासनया पर्युपास्ते=सेवते इति ॥ सू० ६ ॥

राजचिह्नों का परित्याग कर जहां श्रमण भगवान महावीर प्रभु विराजमान थे उस ओर पांच प्रकारके अभिगम से युक्त होकर चला। ५ प्रकार के अभिगम ये हैं- (१) सचित्त फूलमाला आदि का त्याग करना, (२) अचित्त वस्त्र-आभरण आदि का त्याग नहीं करना, (३) भाषाको संयमित करने के लिये मुख पर एक सावित वस्त्र (मुखपोतिका के सदृश) रखना, (४) प्रभु के दृष्टिपथ होते ही हाथ जोडना, (५) मनको भगवान में ही स्थिर करना। इन पांच अभिगमों से भगवान के संनिकट पहुंचकर उसने प्रभुकी ३बार आदक्षिण-प्रदक्षिणपूर्वक वंदना की और नमस्कार किया। पश्चात् मानसिक, कायिक और वाचिक इन ३ प्रकार की उपासना से प्रभु की उपासना करने लगा।

भावार्थ—उस समय श्रमण भगवान महावीर पूर्वानुपूर्वी से विहार करते हुए उस मृगाग्राम नगर के बाह्यप्रदेश में स्थित उस

ભગવાન મહાવીર પ્રભુ બિરાજમાન હતા તે તરફ પાંચ પ્રકારના અભિગમયુક્ત થઈને ચાલતા થયા. પાંચ પ્રકારના અભિગમ એ છે-(૧) સચિત્ત-ફૂલમાળાનો ત્યાગ કરવો, (૨) અચિત્ત વસ્ત્ર-આભરણ આદિનો ત્યાગ નહિ કરવો, (૩) ભાષાનો સંયમ સાચવવા માટે એક સાબિત વસ્ત્ર (મુખવસ્ત્રિકા જેવું) રાખવું, (૪) પ્રભુને જોતાંજ બે હાથ જોડવા, (૫) મનને ભગવાનમાંજ સ્થિર કરવું. આ પાંચ અભિગમો સાથે ભગવાનની નજીકમાં પહોંચીને તેણે પ્રભુની ત્રણવાર આદક્ષિણપ્રદક્ષિણપૂર્વક વંદના કરી, અને નમસ્કાર કર્યા, પછી માનસિક, કાયિક એ અને વાચિક ત્રણ પ્રકારની ઉપાસના એ પ્રભુની ઉપાસના કરવા લાગ્યા.

ભાવાર્થ—તે સમય ભગવાન મહાવીર પૂર્વાનુપૂર્વીથી વિહાર કરતા થકા તે

॥ मूलम् ॥

तए णं से जाइअंधे पुरिसे तं महाजणसद्दं जाव सुणेत्ता तं पुरिसं एवं वयासी–किन्नं देवाणुप्पिया! अज्ज मियागामे णयरे इंदमहेइ वा० जाव निग्गच्छंति?। तए णं से पुरिसे तं जाइअंधं पुरिसं एवं वयासी–नो खलु देवाणुप्पिया! इंदमहेइ वा जाव णिग्गच्छंति, एवं खलु देवाणुप्पिया! समणे

चंदनपादप नामके बगीचे में पधारे। समाचार पाते ही जनसमूह एकत्रित होकर, उनकी वंदना तथा उनसे धर्मदेशना सुनने के निमित्त उस बगीचे में जा पहुँचा। विजय राजा भी भगवान के आगमनवृत्तान्त को सुनकर अत्यंत हर्षित हो पूरे ठाटबाट के साथ अपनी समस्त सेना को साथ लेकर प्रभु की वंदना के लिये राजमहल से हाथी पर सवार होकर निकले। चलते२ जब प्रभु की बाह्य विभूति कुछ दूरसे उन्हें दृष्टि–गोचर होने लगी तब वे हाथी को खडा कर उससे उतर पडे, और राजचिह्नों का परित्याग कर, पांच अभिगमों से युक्त हो, प्रभु के निकट पहुँचे। पहुँचते ही उन्होंने भगवान की तीन वार हाथ जोडकर वंदना की, नमस्कार किया, फिर मानसिक, वाचिक एवं कायिक यह त्रिविध पर्युसना–सेवा करने लगे ॥ सू० ६ ॥

મૃગાગ્રામનગરના બાહ્યપ્રદેશમાં આવેલ ચંદનપાદપ નામના બગીચામાં પધાર્યા. સમાચાર મળતાંજ જનસમૂહ એકત્રિત થઇને તેમને વંદના કરવા તથા તેમની પાસેથી ધર્મ-ઉપદેશ સાંભળવા નિમિત્ત બગીચામાં જઇ પહોંચ્યો. વિજય રાજા પણ ભગવાનનું આગમન સાંભળીને અત્યંત હર્ષ પામી પૂરા ઠાઠ–માઠથી પોતાની તમામ સેનાને સાથે લઇને પ્રભુની વંદના કરવા માટે રાજમહેલમાંથી હાથીપર સ્વાર થઇને નીકળ્યા. ચાલતાં ચાલતાં જ્યારે પ્રભુની બાહ્ય વિભૂતિ થોડા દૂરથી નજરે પડી ત્યારે તુરતજ હાથીને ઉભો રાખી નીચે ઉતરીને રાજાના તમામ ચિહ્નોને છોડી, પાંચ અભિગમોથી યુક્ત થઇને પ્રભુની નજીક પહોંચ્યા, પહોંચતાજ તેણે પ્રભુને ત્રણવાર હાથ જોડીને વંદના–નમસ્કાર કર્યા, અને માનસિક, વાચિક અને કાયિક એ ત્રણ પ્રકારથી પર્યુપાસના–સેવા કરવા લાગ્યા (સૂ૦ ૬)

जाव विहरइ। तए णं एए जाव णिग्गच्छंति। तए णं से अंधपुरिसे तं पुरिसं एवं वयासी-गच्छामो णं देवाणुप्पिया! अम्हे वि समणं भगवं जाव पज्जुवासामो। तए णं से जाइअंधे पुरिसे पुरओ दंडएणं पगड्ढिज्जमाणे पगड्ढिज्जमाणे जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ, करित्ता वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता जाव पज्जुवासइ। तए णं समणे भगवं महावीरे विजयस्स रन्नो तीसे य महइमहालयाए परिसाए विचित्तं धम्मं परिकहेइ। जहा जीवा बज्झंति। परिसा जाव पडिगया। विजए वि गए ॥ सू० ७ ॥

टीका—

'तए णं से' इत्यादि। 'तए णं से' ततः खलु स 'जाइअंधे' जात्यन्धः=जन्मान्धः 'पुरिसे' पुरुषः 'तं महाजणसद्दं' तं महाजनशब्दं=महान्तं जनशब्दं 'जाव' यावत्, इह यावच्छब्दादिदं द्रष्टव्यम्-जनव्यूहशब्दं जनवोलं=जनानामव्यक्तवर्णकं ध्वनिम्, इति। 'सुणेत्ता' श्रुत्वा 'तं पुरिसं' तं=सचक्षुष्कं स्वसहायकं पुरुषम् 'एवं वयासी' एवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्— 'किन्नं' किं खलु 'देवाणुप्पिया!' हे देवानुप्रिय! 'अज्ज मियागामे णयरे'

'तए णं से' इत्यादि।

'तए णं' इसके अनन्तर 'से जाइअंधे पुरिसे' वह जात्यंध पुरुष 'तं महाजणसद्दं जाव सुणेत्ता' मनुष्यों के उस कोलाहल को सुनकर 'तं पुरिसं' उस अपने सहायकभूत मनुष्य से 'एवं वयासी' इस प्रकार बोला— 'देवाणुप्पिया!' हे देवानुप्रिय! 'किन्नं अज्ज मियागामे णयरे इंदमहे इ वा

'तए णं से' ઇત્યાદિ.

'तए णं' તે પછી 'से जाइअंधे पुरिसे' તે જાત્યંધ પુરુષ 'तं महाजणसद्दं जाव सुणेत्ता' મનુષ્યોના તે કોલાહલ સાંભળીને, 'तं पुरिसं' તે પોતાના સહાયક પુરુષને 'एवं वयासी' આ પ્રમાણે બોલ્યો કે:— 'देवाणुप्पिया!' હે દેવાનુપ્રિય! 'किन्नं मियागामे णयरे इंदमहे इ वा जाव 'णिग्गच्छंति' અહીં 'जाव' શબ્દથી

अद्य मृगाग्रामे नगरे 'इंदमहेइ वा' इन्द्रमहः=इन्द्रोत्सवः, अत्र 'इ वा' शब्दौ वाक्यालंकारे 'जाव णिग्गच्छंति' यावत् निर्गच्छन्ति, अत्र यावच्छब्देन– 'खंदमहे इ वा, मुगुंदमहे इ वा, णागमहे इ वा, जक्खमहे इ वा, भूयमहे इ वा, कूवमहे इ वा, तडागमहे इ वा, नईमहे इ वा, दहमहे इ वा, पव्वयमहे इ वा, जक्खमहे इ वा, चेइयमहे इ वा, थूभमहे इ वा, जं णं एए बहवे उग्गा भोगा राइन्ना इक्खागा णाया कोरव्वा खत्तिया खत्तियपुत्ता भडा भडपुत्ता' इत्यादि 'मियागामस्स नयरस्स मज्झं मज्झेणं' इत्यन्तं संग्राह्यम्। छाया–'स्कन्दमह इति वा, मुकुन्दमह इति वा, नागमह इति वा, यक्षमह इति वा, भूतमह इति वा, कूपमह इति वा, तडागमह इति वा, नदीमह इति वा, हूदमह इति वा, पर्वतमह इति वा, वृक्षमह इति वा, चैत्यमह इति वा, स्तूपमह इति वा, यत् खलु

जाव णिग्गच्छंति' यहाँ 'जाव' शब्द से 'खंदमहे इ वा, मुगुंदमहे इ वा, णागमहे इ वा, जक्खमहे इ वा, भूयमहे इ वा, कूवमहे इ वा, तडागमहे इ वा, नईमहे इ वा, दहमहे इ वा, पव्वयमहे इ वा, रुक्खमहे इ वा, चेइयमहे इ वा, थूभमहे इ वा, जं णं एए बहवे उग्गा भोगा राइन्ना इक्खागा णाया कोरव्वा खत्तिया खत्तियपुत्ता भडा भडपुत्ता' यहाँ लेकर 'मियागामस्स णयरस्स मज्झं मज्झेणं' यहाँ तक के पदों का संग्रह करना चाहिये। इसका अर्थ इस प्रकार है–क्या आज इस मृगाग्राम नगर में इन्द्रोत्सव है ?, स्कन्दोत्सव है ?, मुकुन्दोत्सव है ? नागोत्सव है ? यक्षोत्सव है ?, भूतोत्सव है ?, कूपोत्सव है ?, तडागोत्सव है ?, नदी का उत्सव है ?, हूदोत्सव है ?, पर्वतोत्सव है ?, वृक्षोत्सव है ?, चैत्योत्सव–स्मारकोत्सव है ? अथवा स्तूपोत्सव है ?,

---

'खंदमहे इ वा, मुगुंदमहे इ वा, णागमहे इ वा, जक्खमहे इ वा, भूयमहे इ वा, कूवमहे इ वा, तडागमहे इ वा, नईमहे इ वा, दहमहे इ वा, पव्वयमहे इ वा, रुक्खमहे इ वा, चेइयमहे इ वा, थूभमहे इ वा, जं णं एए बहवे उग्गा भोगा राइन्ना इक्खागा णाया कोरव्वा खत्तिया खत्तियपुत्ता भडा भडपुत्ता' અહીંથી લઇને 'मियागामस्स णयरस्स मज्झंमज्झेणं' અહીં સુધીના પદોનો સંગ્રહ કરી લેવો જોઈએ. આનો અર્થ આ પ્રકારે છે–શું આજ આ મૃગાગ્રામ નગરમાં ઇન્દ્રોત્સવ છે ? શું સ્કન્દોત્સવ છે ? મુકુન્દોત્સવ છે ? નાગોત્સવ છે ? યક્ષોત્સવ છે ? ભૂતોત્સવ છે ? કૂપોત્સવ છે ? તડાગોત્સવ છે ? નદીનો ઉત્સવ છે ? હ્રદોત્સવ છે ? પર્વતોત્સવ છે ? વૃક્ષોત્સવ છે ? ચૈત્યોત્સવ–સ્મારકોત્સવ છે ? અથવા સ્તૂપોત્સવ છે ? જે આ ઘણાં ઉગ્ર,

एते बहव उग्रा भोगा राजन्या ऐक्ष्वाका ज्ञाताः कौरव्याः क्षत्रियाः क्षत्रियपुत्राः भटा भटपुत्राः'........'मृगाग्रामस्य नगरस्य मध्य मध्येन—इति। तत्र चैत्यमहः= स्मारकोत्सव इति। 'तए णं' ततः खलु 'से पुरिसे' स सचक्षुष्कः पुरुषः 'तं जाइअंधं पुरिसं एवं' जात्यन्धं पुरुषम् एवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्—'नो खलु देवाणुप्पिया!' नो खलु हे देवानुप्रिय! अद्य मृगाग्रामे नगरे 'इंदमहे इ वा जाव निग्गच्छंति' इन्द्रमहः=इन्द्रोत्सवो यावद् निर्गच्छन्ति, 'एवं खलु देवाणुप्पिया!' एवं खलु हे देवानुप्रिय! 'समणे जाव' श्रमणो यावत्, इह यावच्छब्देनैवं दृश्यम्—भगवान् महावीरः पूर्वानुपूर्व्या चरन् ग्रामानुग्रामं द्रवन् इह समागतः, इह संप्राप्तः, इह समवसृतः, इहैव मृगाग्रामे बाह्यप्रदेशे चन्दनपादपोद्याने यथाप्रतिरूपमवग्रहमवगृह्य संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन् 'विहरइ' विहरति। 'तए णं एए' ततः खलु एते

जो ये बहुतसे उग्र, भोग, राजन्य, ईक्ष्वाकुवंशी, ज्ञातवंशी, कौरव, क्षत्रिय, क्षत्रियपुत्र, भट और भटपुत्र आदि मृगाग्राम नगर के मध्यमध्य से होकर चले जा रहे हैं?। 'तए णं से पुरिसे तं जाइअंधं पुरिसं' इस बात को सुनकर वह चक्षुष्मान् पुरुष उस अंध पुरुष से 'एवं वयासी' इस प्रकार बोला कि—'देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रिय! 'नो इंदमहेइ वा जाव णिग्गच्छंति' आज इस नगर में इन्द्रोत्सव आदि नहीं है, किन्तु 'एवं खलु देवाणुप्पिया!' हे देवानुप्रिय! बात यह है कि 'समणे जाव विरहइ' श्रमण भगवान् महावीर ग्रामानुग्राम विहार करते हुए तप और संयम से आत्मा को भावित करते हुए इस नगर के बाह्य प्रदेश में स्थित चंदनपादप नामके उद्यान में, जो ईशान कोण की ओर है, आये हुए हैं। 'तए णं एए जाव णिग्गच्छंति' इसलिये उनके

ભોગ, રાજન્ય, ઈક્ષ્વાકુવંશી, જ્ઞાતવંશી, કૌરવ, ક્ષત્રિય, ક્ષત્રિયપુત્ર, ભટ, અને ભટપુત્ર આદિ મૃગાગ્રામ નગરના મધ્ય–મધ્યથી થઈને ચાલ્યા જાય છે. 'तए णं से पुरिसे तं जाइअंधं पुरिसं' આ વાત સાંભળીને તે દેખતો માણસ–આંખવાળો માણસ, આંધળા માણસને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો કે– 'देवाणुप्पिया' હે દેવાનુપ્રિય! 'नो इंदमहेइ वा जाव णिग्गच्छंति' આજે આ નગરમાં ઈન્દ્રોત્સવ આદિ નથી, પરંતુ 'एवं खलु देवाणुप्पिया' હે દેવાનુપ્રિય! વાત એમ છે કે 'समणे जाव विहरइ' શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતા, તપ અને સંયમથી આત્માને ભાવિત કરતા થકા, આ નગરના બહારના પ્રદેશમાં ઈશાનકોણમાં રહેલો ચંદનપાદપ નામનો બગીચો છે, ત્યાં પધાર્યા છે. 'तए णं एए जाव णिग्गच्छंति' તેથી તેમને વંદના

'जाव णिग्गच्छंति' यावन्निर्गच्छन्ति=उग्रा भोगा यावदेकस्यां दिशि एकाभिमुखा निर्गच्छन्तीत्यर्थः । 'तए णं से अंधपुरिसे तं पुरिसं एवं वयासी' ततः खलु सोऽन्धपुरुषस्तं=सचक्षुष्कं पुरुषमेवमवादीत्–'गच्छामो णं देवाणुप्पिया ! अम्हे वि समणं भगवं जाव पज्जुवासामो' गच्छामः खलु हे देवानुप्रिय ! वयमपि श्रमणं भगवन्तं महावीरं यावत् पर्युपास्महे ।

'तए णं से जाइअंधे पुरिसे पुरओ दंडएणं' ततः खलु स जात्यन्धः पुरुषः पुरतो दण्डकेन 'पगड्ढिज्जमाणे पगड्ढिज्जमाणे' प्रकृष्यमाणः प्रकृष्यमाणः=नीयमानो नीयमानः 'जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य 'तिक्खुत्तो' त्रिकृत्वः=

वंदन एवं उनसे धर्मश्रवण करने के लिये ये उग्र, भोग आदि और अन्य समस्त नगरनिवासी जन मृगाग्राम नगर के मध्यमध्य से एक ही दिशा की ओर चले जा रहे हैं, इसलिये जनसमूह का यह कोलाहल हो रहा है। 'तए णं से अंधपुरिसे तं पुरिसं एव वयासी' इस बात को सुनकर पश्चात् वह जन्मांध व्यक्ति उस अपने सहायक व्यक्ति से कहने लगा कि 'गच्छामो णं देवाणुप्पिया अम्हे वि' हे देवानुप्रिय ! चलो, अपने भी चलें, और 'समणं भगवं जाव पज्जुवासामो' वहां चलकर श्रमण भगवान महावीर की वंदना, नमस्कार और त्रिविधरूप से पर्युपासना करें। 'तए णं से जाइअंधे पुरिसे' इस प्रकार उस जन्मांध के कथन को सुनकर वह चक्षुष्मान् पुरुष उस जन्मांध को 'पुरओ दंडएण पगड्ढिज्जमाणे पगड्ढिज्जमाणे जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' दंडे का अन्तभाग पकडवाकर और

કરવા અને તેમનાથી ધર્મ સાંભળવા, આ ઉગ્ર ભોગ આદિ અને બીજા સમસ્ત નગરનિવાસી માણસો મૃગાગ્રામ નગરના મધ્ય મધ્યથી એક દિશામાંજ ચાલ્યા જાય છે, એટલા માટે જનસમૂહનો આ કોલાહલ થઇ રહ્યો છે. 'तए णं से अंधपुरिसे तं पुरिसं एवं वयासी' આ વાતને સાંભળીને પછી તે જન્માધ માણસ પોતાના સહાયક માણસને કહેવા લાગ્યો કેઃ–'गच्छामो णं देवाणुप्पिया ! अम्हे वि' હે દેવાનુપ્રિય ! આપણે પણ ત્યાં જઇએ, અને 'समणं भगवं जाव पज्जुवासामो' ત્યાં જઇને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદના નમસ્કાર અને ત્રિવિધરૂપથી પર્યુપાસના–સેવા કરીએ. 'तए णं से जाइअंधे पुरिसे' આ પ્રમાણે તે જન્માંધ માણસનાં વચનને સાંભળીને તે નેત્રવાળો માણસ તે જન્માંધ માણસના 'पुरओ दंडएणं पगड्ढिज्जमाणे पगड्ढिज्जमाणे जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' હાથમાં લાકડીનો એક છેડો

त्रीन् वारान् 'आयाहिणपयाहिणं' आदक्षिणप्रदक्षिणम्=अञ्जलिपुटं बद्ध्वा तं बद्धाञ्जलिपुटं दक्षिणकर्णमूलत आरभ्य ललाटप्रदेशेन वामकर्णान्तिकेन चक्राकारं त्रिः परिभ्राम्य ललाटदेशे स्थापनरूपं 'करेइ' करोति, 'करित्ता' कृत्वा=आदक्षिणप्रदक्षिणं कृत्वा 'वंदइ नमंसइ' वन्दते नमस्यति, 'वंदित्ता नमंसित्ता जाव पज्जुवासइ' वन्दित्वा नमस्यित्वा यावत् पर्युपास्ते ।

'तए णं समणे भगवं महावीरे' ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरो 'विजयस्स रन्नो' विजयस्य=विजयनामकस्य राज्ञः 'तीसे य महइमहालयाए परिसाए' तस्याश्च महातिमहत्याः परिषदः 'विचित्तं' विचित्रम्=अनेकविधं-श्रुतचारित्ररूपं 'धम्मं परिकहेइ' धर्मं परिकथयति, 'जहा जीवा बज्झंति' यथा

दूसरा भाग स्वयं पकड कर उसके सहारे उसे लेकर उसी मार्ग से आगे२ चला। इस प्रकार उस चक्षुष्मान् पुरुष के सहारे चलता२ वह अन्ध पुरुष जहाँ भगवान महावीर विराजमान थे वहां क्रमशः पहुँचा, 'उवागच्छित्ता तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ' पहुँचते ही उसके साथ उसने भगवान् महावीर को हाथ जोडकर तीनबार अंजलि की, 'करित्ता वंदइ नमंसइ' फिर वंदना की और नमस्कार किया, 'वंदित्ता नमंसित्ता जाव पज्जुवासइ' वन्दना नमस्कार करने बाद त्रिविधरूप से उनकी सेवा करने लगा। 'तए णं समणे भगवं महावीरे विजयस्स रन्नो तीसे य महइमहालयाए परिसाए विचित्तं धम्मं परिकहेइ' तदनन्तर श्रमण भगवान महावीर ने विजयनरेश और महती जनमेदिनी के समक्ष श्रुत और चारित्ररूप धर्म की देशना दी, जिसमें यह प्रकट किया गया कि 'जहा जीवा बज्झंति' यह जीव कर्मों से

આપી બીજો છેડો પોતાના હાથમાં રાખી, તે અંધ માણસને લઇને તેજ માર્ગે ચાલતો થયો. આ પ્રકારે તે નેત્રવાળા માણસની સહાયતાથી ચાલતો૨ તે અંધ માણસ જ્યાં ભગવાન મહાવીર બિરાજમાન હતા ત્યાં હળવે હળવે પહોંચ્યો. 'उवागच्छित्ता तिक्खुत्तो आयाहिण-पयाहिणं करेइ' પહોંચતાની સાથેજ તેમણે ભગવાન મહાવીરને હાથ જોડીને ત્રણવાર અંજલી કરી, 'करित्ता वंदइ नमंसइ' ફરી વંદના કરી અને નમસ્કાર કર્યા, 'वंदित्ता नमंसित्ता जाव पज्जुवासइ' વંદના નમસ્કાર કર્યા પછી ત્રિવિધ રૂપથી તેમની સેવા કરવા લાગ્યા. 'तए णं समणे भगवं महावीरे विजयस्स रन्नो तीसे य महइमहालयाए परिसाए विचित्तं धम्मं परिकहेइ' તે પછી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે, વિજય રાજા અને મોટી માનવમેદિનીના સમક્ષ શ્રુત અને ચારિત્રરૂપ ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો. તે ઉપદેશમાં એ પ્રગટ કર્યું કે.– 'जहा जीवा बज्झंति' આ જીવ

जीवा बध्यन्ते-इत्यादि । 'परिसा जाव पडिगया' परिषद् यावत् प्रतिगता । अत्र यावच्छब्दादेवं योजना-परिषत्=जनसंहतिः भगवतः समीपे सविधिवन्दन-पुरस्सरं धर्मकथां श्रुत्वा यस्या दिशः सकाशात् प्रादुर्भूता=आगता, तामेव दिशं प्रतिगता, इति। 'विजए वि गए' विजयोऽपि गतः । विजयनामकः क्षत्रियो राजाऽपि धर्मकथां श्रुत्वा भगवन्तं वन्दित्वा नमस्कृत्य स्वस्थानं प्रतिगत-इत्यर्थः ॥ सू० ७ ॥

किस प्रकार बंधाता है और उनसे किस प्रकार छूटता है? इत्यादि। 'परिसा जाव पडिगया विजए वि गए' धर्मकथा का श्रवण कर वह परिषद् प्रभु को सविधि वन्दना कर के जिस ओर से आई थी उसी ओर प्रफुल्लितचित्त होकर चली गई। विजय राजा भी धर्म-कथा को सुनकर भगवान को वंदना और नमस्कार कर अपने स्थान गया।

भावार्थ—एक दिशा की ओर ही एक तरफ जाते हुए जन-समूह के कोलाहल की आवाज जब उस जन्मांध व्यक्ति के कानों में पडी, तब वह अपने सहायभूत उस सूझते हुए व्यक्ति से पूछने लगा कि-हे भाई! आज यह कोलाहल इस नगर में क्यों हो रहा है? क्या कोई आज-यहां इन्द्रमहोत्सव आदि विशिष्ट उत्सव है? उसकी इस प्रकार की बात सुनकर वह सूझता व्यक्ति बोला कि-भाई! इस नगर में इस समय कोई भी उत्सव नहीं है, किन्तु यह कोलाहल जो हो रहा है उसका कारण यह है कि श्रमण भगवान महावीर इस नगर के चंदनपादप नामक बगीचे में आकर विराजमान

કર્મોથી કેવી રીતે બંધાય છે?, અને કેવી રીતે છૂટે છે?, ઇત્યાદિ. 'परिसा जाव पडिगया विजएवि गए' ધર્મકથાને સાંભળી તે માનવસમુદાય, પ્રભુને સવિધિ વંદના કરીને જે ઠેકાણેથી આવ્યો હતો તે તરફ પ્રફુલ્લિતચિત્તથી ચાલ્યો ગયો, અને વિજય રાજા પણ ધર્મકથા સાંભળીને ભગવાનને વંદના અને નમસ્કાર કરીને પોતાને સ્થાનકે ગયા.

ભાવાર્થ—એકજ દિશા તરફ જતા જનસમુદાયના કોલાહલનો અવાજ જ્યારે જન્માંધ માણસે સાંભળ્યો ત્યારે તે પોતાને સહાય કરનાર નેત્રવાળા માણસને પૂછવા લાગ્યો કે-હે ભાઇ! આ નગરમાં આજે આ શું કોલાહલ થાય છે? શું આજે અહીં ઇન્દ્રમહોત્સવ આદિ વિશિષ્ટ ઉત્સવ છે?. તેની આ પ્રકારની વાત સાંભળીને તે નેત્રવાળા માણસે જવાબ આપ્યો કે-ભાઇ! આ નગરમાં આજે કોઇ પણ ઉત્સવ નથી, પરન્તુ જે કોલાહલ થઇ રહ્યો છે, તેનું કારણ એ છે કે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર આ નગરના

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठ अंतेवासी इंदभूई णामं अणगारे जाव विहरइ। तए णं से भगवं गोयमे तं जाइअंधं पुरिसं पासइ, पासित्ता जायसड्ढे जाव एवं वयासी–अत्थि णं भंते! केइ पुरिसे

हुए हैं। राजा और प्रजा दोनों भक्ति और आनंद के आवेग से प्रेरित होकर बडी सजधज के साथ उनके दर्शन एवं उनसे धर्म-श्रवण करने के लिये जा रहे हैं। उसकी इस प्रकार की बात को हृदयंगम कर वह जन्मांध व्यक्ति भी "चलो, अपने भी प्रभु के दर्शन आदि के लिये चलें"–इस भावना से प्रेरित होकर उसकी सहायता के बलपर प्रभु के दर्शन के लिये चला। वहाँ पहुँच कर वह भगवान् महावीर को सविधि वंदना नमस्कार कर के सेवा करने लगा। भगवानने उस आई हुई परिषद् एवं विजय नरेश के समक्ष श्रुत-चारित्र–रूप धर्म का उपदेश किया। उसमें यह प्रकट किया कि यह जीव कर्मों से किस प्रकार बंधता है और किस प्रकार छूटता है-इत्यादि इस प्रकार उपदेश श्रवण कर राजा और प्रजा सभी प्रभु को वंदना–नमस्कार करके अपने२ स्थान पर हर्षोल्लसित होकर चले गये ॥ सू० ७ ॥

ચંદનપાદપ નામના બગીચામાં આવીને બિરાજમાન થયા છે, રાજા અને પ્રજા બન્ને ભકિત અને આનંદના વેગમાં ઉત્સાહપૂર્વક ભારે ઠાઠ–માઠથી તેમનાં દર્શન અને ધર્મશ્રવણ કરવા માટે જઇ રહ્યા છે. તેની આ વાતને હૃદયમાં ઉતારીને તે જન્માંધ માણસ પણ 'ચાલો આપણે પણ પ્રભુનાં દર્શન આદિ માટે જઇએ' આવી ભાવનાથી મનમાં વિચાર કરીને તેની સહાયતાના બળ પર પ્રભુનાં દર્શન કરવા માટે ચાલ્યો. પ્રભુની પાસે જઇને ભગવાન મહાવીરને વિધિપૂર્વક વંદના–નમસ્કાર કરીને સેવા કરવા લાગ્યો. ભગવાને તે આવેલી જનસમુદાયરૂપ પરિષદ્ અને વિજય રાજાના સમક્ષમાં શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો. તેમાં એ વસ્તુ જણાવી કે–'આ જીવ કર્મો વડે કેવી રીતે બંધાય છે, અને કયા પ્રકારે છુટી શકે છે.' ઇત્યાદિ. આ પ્રકારના ઉપદેશ સાંભળીને રાજા અને પ્રજા સઘળા મનુષ્યો પ્રભુને વંદના નમસ્કાર કરીને પોતાના ઘર હર્ષ અને ઉલ્લાસ પામીને ચાલ્યાં ગયાં. (સૂ૦ ૭)

जाइअंधे, जाइअंधरूवे? हंता! अत्थि। कहि णं भंते! से पुरिसे जाइअंधे जाइअंधरूवे? एवं खलु गोयमा! इहेव मियागामे णयरे विजयस्स खत्तियस्स पुत्ते मियादेवीए अत्तए मियापुत्ते नामं दारए जाइअंधे जाइअंधरूवे, नत्थि णं तस्स दारगस्स जाव आगिइमित्ते। तए णं सा मियादेवी जाव पडिजागरमाणी२ विहरइ।

तए णं से भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी–इच्छामि णं भंते! अहं तुब्भेहिं अब्भणुन्नाए समाणे मियापुत्तं दारगं पासित्तए। अहासुहं देवाणुप्पिया!। तए णं से भगवं गोयमे समणेणं भगवया महावीरेणं अब्भणुन्नाए समाणे हट्ठे तुट्ठे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता अतुरियं जाव सोहेमाणे सोहेमाणे जेणेव मियागामे णयरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता मियागामं णयरं मज्झंमज्झेणं अणुपविसइ, अणुपविसित्ता जेणेव मियादेवीए गिहे तेणेव उवागच्छइ ॥ सू० ८ ॥

टीका–

'तेणं कालेणं' इत्यादि। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'जेट्ठे अंतेवासी' ज्येष्ठोऽन्तेवासी=मुख्यशिष्यः, 'इंदभूई णामं अणगारे' इन्द्र-

---

'तेणं कालेणं' इत्यादि।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उसी काल और उसी समय में, 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमण भगवान महावीर के 'जेट्ठे

'तेणं कालेणं' ઇત્યાદિ.

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાળ અને તે સમયને વિષે 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના 'जेट्ठे अंतेवासी' મોટા શિષ્ય

भूतिर्नामाऽनगारः, 'जाव विहरइ' यावद्विहरति। अत्र यावच्छब्देन-सप्तोत्सेधः=सप्तहस्तप्रमाणशरीरः, समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितः-इत्यादि वर्णनं भगवतीसूत्रतो विज्ञेयम्। तथाविधोऽसौ ऊर्ध्वजानुः, अधःशिराः, कृताञ्जलिपुटः, उत्कुटुकासनः, ध्यानकोष्ठोपगतः संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन् विहरतीत्यर्थः।

'तए णं से भगवं गोयमे तं जाइअंधं पुरिसं पासइ' ततः खलु स भगवान् गौतमस्तं जात्यन्धं=जन्मान्धं पुरुषं पश्यति, 'पासित्ता जायसड्ढे' दृष्ट्वा जातश्रद्धो 'जाव' यावत्-जातसंशयः, जातकुतूहलः-इत्यारभ्य समुत्पन्नकुतूहलः,

---

अंतेवासी' बडे शिष्य 'इंदभूई णामं अणगारे' इन्द्रभूति नामके अनगार थे, 'जाव विहरइ' जो सात हाथ की अवगाहनावाले और समचतुरस्र-संस्थान से युक्त थे। जो जानु को ऊंचे और मस्तक को नीचे किये हुए हाथ जोड कर उकडे आसन से बैठते थे। ये ध्यानरूपी कोष्ठ में निमग्न हुए संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए विचरते थे। 'तए णं से भगवं गोयमे' तदनन्तर उन गौतम स्वामीने 'तं जाइअंधं पुरिसं पासइ' उस जात्यंध-जन्मांध पुरुष को देखा, 'पासित्ता' देखकर उन्हें अन्धों के विषय में पूछने की श्रद्धा उत्पन्न हुई, संशय उत्पन्न हुआ, और उत्सुकता भी उत्पन्न हुई। इसी तरह उन्हें उसके विषय में और भी द्वितीय सूत्र में प्रतिपादित उत्पन्नश्रद्धा आदि परिणाम उद्भूत हुए। यही बात 'जायसड्ढे जाव' इस पद द्वारा यहां प्रदर्शित की गई है। 'जातश्रद्धा' आदि परिणामों में और 'उत्पन्नश्रद्धा'-आदि परिणामों में क्या अन्तर है? इस विषय का स्पष्टीकरण यहीं द्वितीय सूत्र की व्याख्या में

'इंदभूई नामं अणगारे' ઇંદ્રભૂતિ નામના અણગાર હતા. 'जाव विहरइ' તે સાત હાથની અવગાહનાવાળા અને સમચતુરસ્ર-સંસ્થાનથી યુક્ત હતા, જે ઢીંચણોને ઉંચે રાખીને તથા મસ્તકને નીચે નમાવીને હાથ જોડીને ઉકડુ-આસનથી બેઠા હતા, અને તે ધ્યાનરૂપી કોષ્ઠમાં એકતાર થઈને સંયમ તથા તપથી આત્માને ભાવિત કરતા થકા વિચરતા હતા. 'तए णं से भगवं गोयमे' તે પછી તે ગૌતમસ્વામીએ 'तं जाइअंधं पुरिसं पासइ' તે જાત્યંધ જન્માંધ પુરુષને જોયા, 'पासित्ता' જોઈને અંધોના વિષયમાં પૂછવાની તેને શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ, સંશય ઉત્પન્ન થયો, અને ઉત્સુકતા પણ ઉત્પન્ન થઈ. એ જ પ્રમાણે તેમને બીજા સૂત્રમાં કથિત 'ઉત્પન્નશ્રદ્ધા' આદિ પરિણામ ઉત્પન્ન થયાં. એ વાત 'जायसड्ढे जाव' આ પદ દ્વારા અહીં પ્રદર્શિત કરી છે. 'जातश्रद्धा' આદિ મોમાં અને 'उत्पन्नश्रद्धा' આદિ પરિણામોમાં શું અંતર છે? એ વિષયનું

इत्यन्तो द्वितीयसूत्रे प्रागुक्तोऽर्थो विज्ञेयः। एवंभूतः सन् गौतमस्वामी यत्र श्रमणो भगवान् महावीरस्वामी वर्तते तत्रागत्य त्रीन् वारान् आदक्षिणप्रदक्षिणं कृत्वा वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत्–'अत्थि णं भंते!' अस्ति खलु हे भदन्त!=हे भगवन्! 'केइ पुरिसे जाइअंधे जाइअंधरूवे' कोऽपि पुरुषो जात्यन्धो जात्यन्धरूपः=एवमन्योऽपि कश्चित् पुरुषः जात्यन्धः=जन्मान्धः-जन्मत एव दर्शनशक्तिरहितः, जात्यन्धरूपः=जन्मान्धरूपः–आदित एव नयनयोरनुत्पत्त्याऽतीव दृष्टिहीनः-कुत्सिताङ्गरूप इत्यर्थः, अतो नात्र पुनरुक्तिदोषः। भगवानाह–'हंता! अत्थि' हन्त! अस्ति, 'हन्त' इति स्वीकारार्थ-

किया जा चुका है। 'एवं वयासी' उस जन्मांध को देखकर पूर्वोक्त श्रद्धा आदि परिणामों से युक्त वे गौतम गणधर, श्री श्रमण भगवान महावीर स्वामी के समीप आकर और उन्हें अपने आचार के अनुसार तीन वार वंदना और नमस्कार कर विनययुक्त बोले– 'भंते! अत्थि णं केइ पुरिसे जाइअंधे जाइअंधरूवे' हे भगवन्! इस के अतिरिक्त और भी कोई जात्यंध और जात्यंधरूप पुरुष है क्या?। जन्म से ही दर्शनशक्ति से जो विकल होता है वह जात्यन्ध, एवं जन्म से ही जो नयन–नेत्र की अनुत्पत्ति से युक्त होता है, वह जात्यंध-रूप है। जात्यंध के नेत्र की आकृति तो होती है पर वह देखने की शक्ति से हीन होता है, जात्यंधरूप के नेत्रों की आकृति तक भी नहीं होती वह कुत्सितरूप होता है, यही जात्यंध और जात्यंध-रूप में अन्तर है। इस प्रश्न के उत्तर में भगवान ने कहा कि हे गौतम! 'हंता अत्थि' हां है। पुनः गौतमस्वामीने प्रश्न किया–

સ્પષ્ટીકરણુ અહીં બીજા સૂત્રની વ્યાખ્યામાં કરેલુ છે. 'एवं वयासी' તે જન્માંધને જોઇને પૂર્વ કહેલી શ્રદ્ધા આદિથી યુકત તે ગૌતમ ગણુધર, શ્રીશ્રમણુ ભગવાન મહાવીર સ્વામીના સમીપ આવીને તેમને પોતાના આચાર-અનુસાર ત્રણુવાર વંદના અને નમસ્કાર કરી વિનયયુકત બોલ્યા કે:— 'भंते! अत्थि णं केइ पुरिसे जाइअंधे जाइअंधरूवे' હે ભગવન્! આનાથી બીજો કોઇ જાત્યંધ અને જાત્યંધરૂપ પુરુષ છે?. નેત્રથી જોવાની શકિતને દર્શનશકિત કહે છે, તે શકિતથી જે વિકલ-રહિત હોય છે તે જાત્યંધ છે અને જન્મથીજ નેત્રની ઉત્પત્તિ જેને થઈ ન હોય તે જાત્યંધરૂપ છે. જાત્યંધને નેત્રની આકૃતિ તો હોય છે પરન્તુ દેખવાની શકિત હોતી નથી, જાત્યંધરૂપને તો નેત્રોની આકૃતિ પણુ હોતી નથી, અને કુત્સિતરૂપ-ધિક્કારવાયોગ્ય રૂપ હોય છે. આટલું અંતર જાત્યંધ અને જાત્યંધરૂપમાં છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ભગવાને કહ્યું કે:– હે ગૌતમ!

क्रमन्वयम्, हे गौतम! अस्त्येवं जन्मान्धो जन्मान्धरूप इत्यर्थः। गौतमः पुनः पृच्छति–'कहि णं भंते!' इत्यादि। 'कहि णं भंते! से पुरिसे जाइअंधे जाइअंधरूवे' कुत्र खलु हे भदन्त! स पुरुषो जात्यन्धो जात्यन्धरूपः ?, भगवान् कथयति–'एवं खलु गोयमा!' इत्यादि। 'एवं खलु गोयमा!' एवं खलु हे गौतम! 'इहेव मियागामे णयरे' इहैव मृगाग्रामे नगरे 'विजयस्स खत्तियस्स पुत्ते' विजयस्य=विजयनामकस्य क्षत्रियस्य राज्ञः पुत्रो 'मियादेवीए अत्तए' मृगादेव्या आत्मजो 'मियापुत्ते नाम दारए' मृगापुत्रो नाम दारकः=बालकः, 'जाइअंधे जाइअंधरूवे' जात्यन्धो जात्यन्धरूपः, 'नत्थि णं तस्स दारगस्स जाव आगिइमेत्ते' न स्तः खलु तस्य दारकस्य यावदाकृतिमात्रम्, इह यावच्छब्देन–'हस्तौ वा पादौ वा' इत्यादिरत्रैव चतुर्थसूत्रे द्रष्टव्यः, न सन्ति तस्य हस्ताद्यङ्गोपाङ्गानि, किन्तु केवलं तेषामङ्गोपाङ्गानाम् आकृतिमात्रं तस्य विद्यते इत्यर्थः। 'तए णं' ततः खलु 'सा मियादेवी' सा मृगादेवी 'जाव' यावत्, इह यावच्छब्दादेवं योजनीयम्–तं मृगापुत्रं दारकं राहसिके भूमिगृहे

'कहि णं भंते! से पुरिसे जाइअंधे जाइअंधरूवे' भगवन्! वह जात्यन्ध और जात्यन्धरूप पुरुष कहां है?, कहिये। 'एवं खलु गोयमा!' हे गौतम! सुनो, 'इहेव मियागामे णयरे विजयस्स खत्तियस्स पुत्ते मियादेवीए अत्तए मियापुत्ते नामं दारए जाइअंधे जाइअंधरूवे' इसी मृगाग्राम नगर में जो विजय नृपति और उनकी रानी जो मृगादेवी हैं, उन दोनों का एक पुत्र कि जिसका नाम मृगापुत्र है वह जात्यंध एवं जात्यंधरूप है। 'नत्थि णं तस्स दारगस्स जाव आगिइमित्ते' उसके कोई भी हाथ पैर आदि अंग और उपांग नहीं हैं। सिर्फ उनकी आकृति–मात्र ही है। 'तए णं सा मियादेवी जाव पडिजागरमाणी२ विहरइ' इसीलिये वह मृगादेवी उस

'हंता अत्थि' હા, છે. ફરીથી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો– 'कहि णं भंते! से पुरिसे जाइअंधे जाइअंधरूवे' હે ભગવન્! તે જાત્યંધ અને જાત્યંધરૂપ પુરુષ ક્યાં છે? કહો! 'एवं खलु गोयमा' હે ગૌતમ! સાંભળો. 'इहेव मियागामे णयरे विजयस्स खत्तियस्स पुत्ते मियादेवीए अत्तए मियापुत्ते नामं दारए जाइअंधे जाइअंधरूवे' આ મૃગાગ્રામ નગરમાં જે વિજય રાજા અને તેની રાણી જે મૃગાદેવી છે. તે બન્નેને એક પુત્ર છે, જેનું નામ મૃગાપુત્ર છે. તે જાત્યંધ અને જાત્યંધરૂપ છે. 'नत्थि णं तस्स दारगस्स जाव आगिइमित्ते' તેને કોઈ પણ હાથ પગ આદિ અંગ અને ઉપાંગ નથી. કેવળ તેની આકૃતિમાત્ર જ છે. 'तए णं सा मियादेवी जाव पडि- [illegible] २ विहरइ' એટલા માટે મૃગાદેવી તે વિરૂપ–કુરૂપ પોતાના પુત્ર મૃગાપુત્રને

राहसिकेन भक्तपानेन 'पडिजागरमाणी२' प्रतिजाग्रती२=पालयन्ती२ 'विहरइ' विहरति। 'तए णं से भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ' ततः खलु स भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति, 'वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी' वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत्-'इच्छामि णं भंते! अहं तुब्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे मियापुत्तं दारगं पासित्तए' इच्छामि खलु हे भदन्त! अहं युष्माभिरभ्यनुज्ञातः सन् मृगापुत्रं दारकं द्रष्टुम्। भगवानाह-'अहासुहं देवाणुप्पिया!' यथासुखं हे देवानुप्रिय!=यथा ते सुखं भवेत् तथा क्रियतामित्यर्थः। 'तए णं से भगवं गोयमे समणेणं भगवया

कुरूप अपने पुत्र मृगापुत्र को मकान के एकान्त तलघर (भोंयरे) में छिपाकर रखती है, और वहीं पर उसे खाना-पीना देती है, और बडी सावधानी से उसका पालन-पोषण करती है। 'तए णं' इस प्रकार प्रभु के द्वारा कहे जाने पर पश्चात् 'से भगवं गोयमे' उन गौतम स्वामीने 'समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ' श्री श्रमण भगवान महावीर स्वामी को तीनवार प्रदक्षिणापूर्वक वंदना की और नमस्कार किया, 'वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी' वंदना नमस्कार कर के फिर उन्होंने कहा कि- 'भंते' हे भदन्त! 'तुब्भेहिं अब्भणुन्नाए समाणे अहं मियापुत्तं दारगं पासित्तए इच्छामि' यदि आप आज्ञा प्रदान करें तो मैं उस मृगापुत्र को देखना चाहता हूँ। इस प्रकार गौतम-स्वामी की आकांक्षा देखकर श्रमण भगवान महावीर बोले कि- 'अहासुहं देवाणुप्पिया!' हे देवानुप्रिय! तुम्हें जैसा सुख हो वैसा करो। 'तए णं' भगवान की इस प्रकार आज्ञा पाकर 'से भगवं

મકાનના એકાંત તળીયાના ભાગમાં (ભોંયરામાં) છુપાવીને રાખે છે, અને તેને તે ઠેકાણે જ ખાવા-પીવાનું આપે છે, અને ભારે સાવધાનીથી તેનું પાલન-પોષણ કરતી રહે છે. 'तए णं' આ પ્રમાણે પ્રભુના દ્વારા આ વાત સાંભળીને પછી 'से भगवं गोयमे' તે ગૌતમ સ્વામીએ 'समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ' શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીને ત્રણવાર પ્રદક્ષિણાપૂર્વક વંદના અને નમસ્કાર કર્યા. 'वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी' વંદના નમસ્કાર કરીને ફરીથી તેમણે કહ્યું કે, 'भंते' હે ભદન્ત! 'तुब्भेहिं अब्भणुन्नाए समाणे अहं मियापुत्तं दारगं पासित्तए इच्छामि' જો આપ આજ્ઞા આપો તો હું તે મૃગાપુત્રને જોવાની ઇચ્છા રાખું છું. આ પ્રમાણે ગૌતમસ્વામીની ઇચ્છા જોઇને શ્રમણ ભગવાન મહાવીર બોલ્યા કે- 'अहासुहं देवाणुप्पिया!' હે દેવાનુપ્રિય! તમને જે પ્રકારે સુખ થાય તેમ કરો.

महावीरेणं अब्भणुन्नाए समाणे हट्ठे तुट्ठे समणस्स भगवओ महावीरस्स' ततः खलु स भगवान् गौतमः श्रमणेन भगवता महावीरेणाभ्यनुज्ञातः सन् हृष्टस्तुष्टः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'अंतियाओ' अन्तिकात्=समीपात् 'पडिनिक्खमइ' प्रतिनिष्क्रामति=निर्गच्छति, 'पडिनिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य, 'अतुरियं' अत्वरितं मनःस्थैर्यात्, 'जाव' यावत्, अत्र यावच्छब्दादेवं द्रष्टव्यम्-'अचवलमसंभंते जुगंतरपलोयणाए दिट्ठीए पुरओ ईरियं' अचपलं-कायचापल्याभावात्, अत्वरितमचपलमिति-द्वयं क्रियाविशेषणम्। तथा 'असंभंते' असंभ्रान्तः=संभ्रमरहितः 'जुगंतरपलोयणाए दिट्ठीए' युगान्तरप्रलोकनया दृष्ट्या-युगं=यूपस्तत्प्रमाणो-ऽूसराप्रमाणः-चतुर्हस्तप्रमाणो भूमिभागोऽपि युगम्, तस्यान्तरे=मध्ये प्रलोकनं यस्याः सा तथा तया दृष्ट्या=चक्षुषा 'पुरओ' पुरतः=अग्रे 'ईरियं' ईर्याम्-ईर्या=गतिः, अत्रेर्याशब्देन गतिविषयो मार्गोऽपि गृह्यते, अतः ईर्या=मार्गं, 'सोहेमाणे सोहेमाणे' शोधयन् शोधयन्=प्रेक्षमाणः प्रेक्षमाणो 'जेणेव मियागामे णयरे तेणेव

गोयमे' वे गौतमस्वामी 'समणेणं भगवया महावीरेणं' श्रमण भगवान महावीर प्रभु द्वारा 'अब्भणुन्नाए समाणे' आज्ञा पाकर 'हट्ठे तुट्ठे' बहुत ही अधिक आनंदित होते हुए, 'समणस्स भागवओ महावीरस्स अंतियाओ' उन श्रमण भगवान महावीर के पास से 'पडिनिक्खमइ' निकले, और 'पडिनिक्खमित्ता' निकलकर 'अतुरियं' धीरे धीरे 'जाव'-'जाव' शब्द से यहाँ पर 'अचवलमसंभंते जुगंतरपलोयणाए दिट्ठीए पुरओ ईरियं' यहाँ तक संगृहीत हुआ है। इसका अर्थ यह है-मानसिक स्थिरता से युक्त और कायिक चपलता से रहित होकर, झूसराप्रमाण या चार हाथ प्रमाण आगे की भूमि का अच्छी तरह से अवलोकन करनेवाली दृष्टि से मार्ग को 'सोहेमाणे२' देखते देखते ईर्यासमिति-

---

'तए णं' ભગવાનની એ પ્રમાણે આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને 'से भगवं गोयमे' તે ગૌતમ સ્વામી 'समणेणं भगवया महावीरेणं' શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુ દ્વારા 'अब्भणुन्नाए समाणे' આજ્ઞા મેળવીને 'हट्ठे तुट्ठे' બહુજ વધારે આનંદ પામીને 'समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ' તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના પાસેથી 'पडिनिक्खमइ' નીકળ્યા, અને 'पडिनिक्खमित्ता' નીકળીને 'अतुरियं' ધીરે ધીરે 'जाव' અહીં 'जाव' શબ્દથી 'अचवलमसंभंते जुगंतरपलोयणाए दिट्ठीए पुरओ ईरियं' એટલા પદોનો સંગ્રહ થયેલો છે. આનો અર્થ એ પ્રમાણે છે-માનસિક સ્થિરતાથી યુકત અને કાયિક ચપળતાથી રહિત થઇને, ધોંસરા અર્થાત્ ચાર હાથ પ્રમાણ આગળ કરીને ભૂમિનું સારી રીતે અવલોકન તેવી દૃષ્ટિથી માર્ગને 'सोहेमाणेर' જોતાં ૨ ઈર્યાસમિતિપૂર્વક ગમન કરીને

उवागच्छइ' यत्रैव मृगाग्रामो नगरं तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता मियागामं णयरं' उपागत्य मृगाग्रामं नगरं 'मज्झं मज्झेणं अणुपविसइ' मध्यमध्येन अनुप्रविशति, 'अणुपविसित्ता जेणेव मियादेवीए गिहे' अनुप्रविश्य यत्रैव मृगादेव्या गृहं 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति ॥ सू० ८॥

पूर्वक गमन करते हुए 'जेणेव मियागामे णयरे तेणेव उवागच्छइ' जहां मृगाग्राम-नामका नगर था वहां पर पहुँचे, 'उवागच्छित्ता मियागामं णयरं मज्झंमज्झेण अणुपविसइ' पहुँचते ही वे उस नगर में ठीक उसके बीचोबीच मार्ग से प्रविष्ट हुए, 'अणुपविसित्ता जेणेव मियादेवीए गिहे तेणेव उवागच्छइ' प्रविष्ट होकर जहां मृगादेवी का महल था वहां पहुँचे ।

भावार्थ—भगवान के बडे शिष्य गौतम स्वामी, जो कि सात हाथ की अवगाहनावाले और समचतुरस्रसंस्थान आदि विशेषणों से युक्त थे, उन्हों ने उस जन्मांध व्यक्ति को देखकर बडे विनय और नम्रता के साथ दोनों हाथ जोडकर प्रभु से प्रश्न किया कि-हे भगवन्! जिस प्रकार यह मनुष्य जन्मांध और जन्मांधरूप है, क्या इस प्रकार का और भी कोई व्यक्ति है?। प्रभु ने उत्तर देते हुए कहा कि-हे गौतम! हां है, और वह इसी मृगाग्राम नगर के राजा विजय और रानी मृगादेवी का पुत्र है, उसके न कोई अंग हैं और न उपांग, सिर्फ इनकी उसमें आकृतिमात्र ही दृष्टिगोचर होती है। रानी उस अपने पुत्र को महल के भोंयरे

'जेणेव मियागामे णयरे तेणेव उवागच्छइ' જ્યાં મૃગાગ્રામ નામનું નગર હતું ત્યાં પહોંચ્યા. 'उवागच्छित्ता मियागामं णयरं मज्झंमज्झेणं अणुपविसइ' પહોંચતાંજ બરાબર નગરના વચલા માર્ગથી પ્રવેશ કર્યો. 'अणुपविसित्ता जेणेव मियादेवीए गिहे तेणेव उवागच्छइ' પ્રવેશ કરીને જ્યાં મૃગાદેવીનો મહેલ હતો ત્યાં ગયા.

ભાવાર્થ—ભગવાનના મોટા શિષ્ય શ્રીગૌતમસ્વામી કે જેઓ સાત હાથની અવગાહનાવાળા અને સમચતુરસ્રસંસ્થાન આદિ વિશેષણોથી યુક્ત હતા, તેમણે એ જન્માંધ વ્યક્તિને જોઇને બહુજ વિનય અને નમ્રતા સાથે બે હાથ જોડીને પ્રભુને પ્રશ્ન કર્યો કે.—હે ભગવાન્! જે પ્રમાણે આ માણસ જન્માંધ અને જન્માંધરૂપ છે, તેવી રીતે બીજો કોઇ માણસ છે?. પ્રભુએ ઉત્તર આપતાં કહ્યું કે—હે ગૌતમ! હા છે, અને તે આ મૃગાગ્રામ નગરના રાજા વિજય અને રાણી મૃગાદેવીનો પુત્ર છે, તેને કોઇ અંગ નથી તેમજ કોઇ ઉપાંગ પણ નથી, કેવળ તેની આકૃતિમાત્ર તેનામાં છે. રાણી

॥ मूलम् ॥

तए णं सा मियादेवी भगवं गोयमं एज्जमाणं पासइ, पासित्ता हट्ठ-तुट्ठ जाव एवं वयासी–संदिसंतु णं देवाणुप्पिया ! किमागमणप्पओयणं ?। तए णं भगवं गोयमे मियादेविं एवं वयासी–अहण्णं देवाणुप्पिए ! तव पुत्तं पासिउं हव्वमागए। तए णं सा मियादेवी मियापुत्तस्स दारयस्स अणुमग्गजायए चत्तारि पुत्ते सव्वालंकारविभूसिए करेइ, करित्ता भगवओ गोयमस्स पाएसु पाडेइ, पाडित्ता एवं वयासी–एए णं भंते! मम पुत्ते पासह। तए णं से भगवं गोयमे मियादेविं एवं वयासी–नो खलु देवाणुप्पिए! अहं एए तव पुत्ते पासिउं हव्वमागए, तत्थ णं जे से तव जेट्ठे मियापुत्ते दारए जाइ-अंधे जाइअंधरूवे, जं णं तुमं रहस्सियंसि भूमिघरंसि रहस्सि-एणं भत्तपाणेणं पडिजागरमाणी२ विहरसि, तं णं अहं पासिउं हव्वमागए ॥ सू० ९ ॥

में रखती है और वहीं उसे खानापीना देती है। प्रभु द्वारा इस प्रकार कहे जाने पर गौतम स्वामीने फिर साधुसमाचारी के अनु-सार विनयावनत भाव से प्रभु से प्रार्थना की कि भगवन्! यदि आपकी आज्ञा हो तो मैं उस मृगापुत्र को देखना चाहता हूं, भगवानने कहा–जैसा सुख हो वैसा करो। गौतम स्वामी वहां से प्रभु की आज्ञा प्राप्त कर उस को देखने के लिये शान्तभाव से मृगाग्राम की ओर ईर्यासमितिपूर्वक चले, और जहां मृगादेवी का महल था वहां आये॥ सू. ८॥

પોતાના પુત્રને મહેલના ભોંયરામાં રાખે છે અને તેને ત્યાં ખાવા-પીવા આપે છે. પ્રભુ પાસેથી આ વાત સાંભળીને ગૌતમસ્વામીએ ફરીથી સાધુસમાચારીના નિયમાનુસાર વિનય-ભાવથી પ્રભુને પ્રાર્થના કરી કે હે ભગવાન્ ! જો આપની આજ્ઞા હોય તો હું તે મૃગાપુત્રને જોવાની ઇચ્છા રાખું છુ. ભગવાને કહ્યું કે–જેમ સુખ ઉપજે તેમ કરો. ગૌતમસ્વામી ની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને ત્યાંથી તે મૃગાપુત્રને જોવા માટે શાન્તભાવથી મૃગાગ્રામ તરફ મિતિપૂર્વક ચાલ્યા, અને જ્યાં મૃગાદેવીનો મહેલ હતો ત્યાં આવ્યા. (સૂ૦ ૮)

टीका–

'तए णं' इत्यादि । 'तए णं सा मियादेवी भगवं गोयमं' ततः खलु सा मृगादेवी भगवन्तं गौतमम् 'एज्जमाणं' आगच्छन्तं 'पासइ' पश्यति, 'पासित्ता हट्ठतुट्ठ जाव एवं वयासी' दृष्ट्वा हृष्टतुष्ट यावत् एवमवादीत्–'संदिसंतु णं देवाणुप्पिया !' संदिशन्तु=ब्रुवन्तु खलु हे देवानुप्रियाः ! 'किमागमणपओयणं' किमागमनप्रयोजनम् ?। 'तए णं भगवं गोयमे मियादेविं एवं वयासी' ततः खलु भगवान् गौतमो मृगादेवीमेवमवादीत्–'अहण्णं देवाणुप्पिए ! तव पुत्तं पासिउं' अहं खलु हे देवानुप्रिये ! तव पुत्रं द्रष्टुं 'हव्वमागए' शीघ्रमागतोऽस्मि ।

'तए णं सा मियादेवी मियापुत्तस्स दारगस्स' ततः खलु सा मृगा-

'तए णं' इत्यादि –

'तए णं' उसके बाद 'सा मियादेवी' उस मृगादेवीने 'एज्जमाणं भगवं गोयमं पासइ' आते हुए भगवान गौतमस्वामी को देखा, 'पासित्ता' देख कर 'हट्ठतुट्ठ जाव एवं वयासी' वह बहुत ही अधिक हर्षित और भक्ति से पुलकित अन्तःकरण हो कर बोली – 'संदिसंतु णं देवाणुप्पिया ! किमागमणपओयणं' कहिये, भदंत ! आपका किस निमित्त से पधारना हुआ है ? 'तए णं भगवं गोयमे मियादेविं एवं वयासी' मृगादेवी के इस विनयपूर्ण प्रश्न को सुनकर भगवान गौतम ने उससे कहा कि—'देवाणुप्पिए ! अहं णं तव पुत्तं पासिउं हव्वमागए' हे देवानुप्रिये ! मैं तेरे पुत्र को देखने के लिये ही यहां आया हूं। 'तए णं' इस प्रकार गौतमस्वामी की बात सुनकर

'तए णं' ઇત્યાદિ.

'तए णं' ત્યારપછી 'सा मियादेवी' તે મૃગાદેવીએ 'एज्जमाणं भगवं गोयमं पासइ' આવતા ભગવાન ગૌતમ સ્વામીને જોયા, 'पासित्ता' જોઈને 'हट्ठ-तुट्ठ-जाव एवं वयासी' બહુજ હર્ષિત અને સંતુષ્ટ થઈને તેમના સમીપ નજીકમાં આવીને વિનય અને ભક્તિથી પુલકિત-અંતઃકરણ થઈને બોલી-'संदिसंतु णं देवाणुप्पिया ! किमागमणपओयणं' કહો- ભદંત ! આપનું શું નિમિત્તથી અહીં પધારવું થયું છે ?. 'तए णं भगवं गोयमे मियादेविं एवं वयासी' મૃગાદેવીના વિનયપૂર્ણ એ પ્રશ્નને સાંભળીને ભગવાન ગૌતમે તેમને કહ્યું કે :— 'देवाणुप्पिए ! अहं णं तव पुत्तं पासिउं हव्वमागए' હે દેવાનુપ્રિયે ! હું તારા પુત્રને જોવા માટે અહીં આવ્યો છું. 'तए णं' આ પ્રમાણે ગૌતમસ્વામીની વાત

॥ मूलम् ॥

तए णं सा मियादेवी भगवं गोयमं एवं वयासी–से के णं गोयमा ! तहारूवे णाणी वा तवस्सी वा जेणं तव एसमट्ठे मम ताव रहस्सिकए तुब्भं हव्वमक्खाए, जओ णं तुब्भे जाणह ?। तए णं भगवं गोयमे मियादेविं एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पिया ! मम धम्मायरिए समणे भगवं महावीरे, जओ णं अहं जाणामि। जावं च णं मियादेवी भगवया गोयमेणं सद्धिं एयमट्ठं संलवइ, तावं च णं मियापुत्तस्स दारगस्स भत्तवेला जाया यावि होत्था।

तए णं सा मियादेवी भगवं गोयमं एवं वयासी–तुब्भे णं भंते ! इह चेव चिट्ठह, जा णं अहं तुब्भं मियापुत्तं

किस कारण आप यहां पधारे ?। इस बात को सुनकर गौतम स्वामीने कहा कि–हे देवानुप्रिये ! मेरे आनेका मुख्य कारण तुम्हारे पुत्र को देखना है। इस प्रकार गौतमस्वामी का वचन सुनकर वह अपने मृगापुत्र के पीछे उत्पन्न हुए चार पुत्रों को वस्त्र और भूषण आदि से अलंकृत करके चरणों में उपस्थित किये। गौतम स्वामीने इन्हें देखकर मृगादेवी से कहा कि–मैं तुम्हारे इन पुत्रों को देखने के लिये नहीं आया हूँ, मैं तो उस पुत्र को देखना चाहता हूं कि जो इन सबों से बडा है, और जिसे तुम एकान्त अपने महल के भोंयरे में रखे हुए हो, तथा वहीं पर जिसके खाने–पीने की पूर्ण व्यवस्था कर रही हो ॥ सू० ९ ॥

હે ભદન્ત ! કહો, આજ શું કારણથી આપ અહીં પધાર્યા છો ?. આ વાતને સાંભળીને ગૌતમ સ્વામીએ કહ્યું કે:– હે દેવાનુપ્રિયે ! મારૂં આવવાનું મુખ્ય કારણ તમારા પુત્રને જોવાનું છે. આ પ્રમાણે ગૌતમ સ્વામીનાં વચન સાંભળીને તેણે પોતાના મૃગાપુત્રની પછીથી થયેલા ચાર પુત્રોને વસ્ત્રો અને ઘરેણાં આદિથી શણગારીને તેમના ચરણોમાં ઉભા રાખ્યા. ગૌતમે તેને જોઇને મૃગાદેવીને કહ્યું કે– હું તમારા આ પુત્રોને જોવા માટે આવ્યો નથી, હું તો તે પુત્રને જોવા ઇચ્છું છું કે જે સૌથી મોટો છે અને જેને તમે એકાન્તમાં તમારા મહેલના ભોંયરામાં રાખેલો છે, તથા ત્યાં જેને માટે ખાવા–પીવાની વ્યવસ્થા તમે કરો છો. (સૂ० ૯)

दारगं उवदंसेमि-त्ति कट्टु, जेणेव भत्तपाणघरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता वत्थपरियट्टयं करेइ, वत्थपरियट्टयं करित्ता, कट्ठ-सगडियं गिण्हइ, गिण्हित्ता विउलस्स असणपाणखाइमसाइ-मस्स भरेइ, भरित्ता तं कट्ठसगडियं अणुकड्ढमाणी२ जेणेव भगवं गोयमे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता भगवं गोयमं एवं वयासी-एह णं तुब्भे भंते! मम अणुगच्छह, जा णं अहं तुब्भं मियापुत्तं दारगं उवदंसेमि। तए णं से भगवं गोयमे मियं देविं पिट्ठओ समणुगच्छइ ॥ सू० १० ॥

टीका-

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं सा मियादेवी भगवं गोयमं एवं वयासी' ततः खलु सा मृगादेवी भगवन्तं गौतममेवमवादीत्-'से के णं गोयमा!' स कः खलु हे गौतम! 'तहारूवे' तथारूपः=तादृशो 'णाणी वा तवस्सी वा जेणं तव एसमट्ठे' ज्ञानी वा तपस्वी वा येन तव एषोऽर्थो 'मम ताव' मम तावद् 'रहस्सिकए' राहसिकः=प्रच्छन्नः-गुप्तः 'तुब्भं हव्वमक्खाए' युष्मभ्यं शीघ्र-माख्यातः, 'जओ णं तुब्भे जाणह' यतः खलु यूयं जानीथ?। 'तए णं भगवं

'तए णं' इत्यादि।

'तए णं' भगवान गौतम की इस प्रकार की बात सुनकर 'सा मियादेवी' वह मृगादेवी 'भगवं गोयमं एवं वयासी' भगवान गौतम से इस प्रकार बोली कि-'गोयमा! से के णं तहारूवे णाणी वा तवस्सी वा' हे भदन्त! यह तो कहिये ऐसा वह कौन-सा ज्ञानी अथवा तपस्वी है 'जेणं' जिसने 'तव' आपसे 'मम एसमट्ठो ताव रहस्सिकए हव्वमक्खाए' हमारा यह गुप्त समाचार कहा है, 'जओ णं तुब्भे जाणह'

'तए णं' इत्यादि.

'तए णं' ભગવાન ગૌતમની આ પ્રકારની વાત સાંભળીને 'सा मियादेवी' તે મૃગાદેવીએ 'भगवं गोयमं एवं वयासी' ભગવાન ગૌતમને આ પ્રમાણે કહ્યું-'गोयमा! से के णं तहारूवे णाणी वा तवस्सी वा' હે ભદન્ત! એ તો કહો, એવા તે કોણ જ્ઞાની અથવા તપસ્વી છે, 'जेणं' જેણે 'तव' આપને 'मम एसमट्ठो ताव रहस्सिकए हव्वमक्खाए' અમારા આ ગુપ્ત સમાચાર કહ્યા છે, 'जओ णं तुब्भे जाणह' અને જેનાથી આપે આ સમાચાર જાણ્યા છે. 'तए णं' મૃગાદેવીની

'गोयमे मियादेवीं एवं वयासी' ततः खलु भगवान् गौतमो मृगादेवीमेव-मवादीत्-'एवं खलु देवाणुप्पिया ! मम धम्मायरिए समणे भगवं महावीरे' एवं खलु हे देवानुप्रिये ! मम धर्माचार्यः श्रमणो भगवान् महावीरः, 'जओ णं अहं जाणामि' यतः खलु अहं जानामि । 'जावं च णं' यावत्=यावति काले च खलु 'मियादेवी भगवया गोयमेणं सद्धिं' मृगादेवी भगवता गौतमेन सार्धम्, 'एयमट्ठं' एतमर्थं 'संलवइ' संलपति=भाषते, 'तावं च णं मियापुत्तस्स दारगस्स' तावत्काले च खलु मृगापुत्रस्य दारकस्य 'भत्तवेला' भक्तवेला=भोजनावसरः, 'जाया यावि होत्था' जाता चाप्यभवत् ।

'तए णं सा मियादेवी भगवं गोयमं एवं वयासी' ततः खलु सा मृगादेवी भगवन्तं गौतममेवमवादीत्-'तुब्भे णं भंते !' यूयं खलु हे भदन्त !

जिससे कि आपने इस समाचारको जाना है। 'तए णं' मृगादेवी की इस बात को सुनने के बाद 'भगवं गोयमे मियादेविं एवं वयासी' गौतमस्वामी ने उससे कहा कि 'देवाणुप्पिया ! एवं खलु' हे देवानुप्रिये ! यह सब बात इस प्रकार है-'मम धम्मायरिए समणे भगवं महावीरे' मेरे धर्माचार्य श्रमण भगवान महावीर हैं, 'जओ णं अहं जाणामि' उनसे मैंने इस गुप्त बात को जानी है, 'मियादेवी जावं च णं भगवया गोयमेणं सद्धिं एयमट्ठं संलवइ' मृगादेवी जबतक भगवान गौतम के साथ इस प्रकार की बातचीत कर रही थी कि 'तावं च णं मियापुत्तस्स दारगस्स भत्तवेला जाया यावि होत्था' इतने में ही मृगापुत्र के भोजन का समय भी हो गया।

'तए णं सा मियादेवी भगवं गोयमं एवं वयासी' पश्चात् वह मृगादेवी भगवान गौतमस्वामी से इस प्रकार कहने लगी कि-

---

આ વાત સાંભળીને પછી 'भगवं गोयमे मियादेविं एवं वयासी' ગૌતમસ્વામીએ તેને કહ્યું કેઃ-'देवाणुप्पिये ! एवं खलु' હે દેવાનુપ્રિયે ! આ તમામ વાત એ પ્રકારે છે કેઃ-'मम धम्मायरिए समणे भगवं महावीरे' મારા ધર્માચાર્ય શ્રમણ ભગવાન મહાવીર છે. 'जओ णं अहं जाणामि' તેઓની પાસેથી મેં આ ગુપ્ત વાતને જાણી છે. 'मियादेवी जावं च णं भगवया गोयमेणं सद्धिं एयमट्ठं संलवइ' મૃગાદેવી જ્યારે ભગવાન ગૌતમની સાથે આ પ્રકારની વાતચીત કરતી હતી, 'तावं च णं मिया-पुत्तस्स दारगस्स भत्तवेला जाया यावि होत्था' એટલામાં મૃગાપુત્રના ભોજનનો સમય પણ થઈ ગયો.

'तए णं सा मियादेवी भगवं गोयमं एवं वयासी' તે મૃગાદેવી ભગવાન ગૌતમ-સ્વામીને આ પ્રમાણે કહેવા લાગી કે:

'इह चेव चिट्ठह' इहैव तिष्ठत । 'जा णं' यावत् खलु-यावति काले खलु 'अहं तुब्भं मियापुत्तं दारगं' अहं युष्मभ्यं मृगापुत्रं दारकम् 'उवदंसेमि' उपदर्शयामि, 'त्ति कट्टु' इति कृत्वा=इत्युक्त्वा 'जेणेव भत्तपाणघरे तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव भक्तपानगृहं तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य, 'वत्थपरियट्टयं' वस्त्रपरिवर्त्तं-वस्त्रस्य परिवर्त्तं=परिवर्त्तनम् - साधारणवस्त्रपरिधानं 'करेइ' करोति, 'करित्ता' कृत्वा 'कट्ठसगडियं' काष्ठशकटिकां=काष्ठमयं लघुशकटं-'गाडी'-इति प्रसिद्धं 'गिण्हइ' गृह्णाति 'गिण्हित्ता' गृहीत्वा 'विउलस्स असण-पाणखाइमसाइमस्स' विपुलस्याऽशनपानखाद्यस्वाद्यस्य 'भरेइ' भरति=पूरयति, अत्र कर्मणः शेषत्वविवक्षायां षष्ठी, 'भरित्ता' भृत्वा 'तं कट्ठसगडियं' तां काष्ठ-शकटिकाम् 'अणुकड्ढमाणी२' अनुकर्षन्ती२ 'जेणेव भगवं गोयमे तेणेव उवा-गच्छइ' यत्रैव भगवान् गौतमस्तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता भगवं गोयमं

'भंते ! तुब्भे णं इह चेव चिट्ठह' हे भगवन् ! आप कुछ समय तक यहीं पर ठहरिये । 'जा णं अहं तुब्भं मियापुत्तं दारगं उवदंसेमि' मैं जब तक आपके लिये मृगापुत्र को दिखलाती हूं,-'त्तिकट्टु' ऐसा कह कर 'जेणेव भत्तपाणघरे तेणेव उवागच्छइ' वह जहां भक्तपानगृह था वहां पर गई, और 'उवागच्छित्ता' जाकर 'वत्थपरियट्टयं करेइ' वस्त्रपरिवर्तन करने लगी 'वत्थपरियट्टयं करित्ता' वस्त्रपरिवर्तन कर लेने के बाद 'कट्ठसगडियं' गिण्हइ' उसने एक छोटी सी लकडी की बनी हुई गाडी ली, और उसमें उसने 'विउलस्स असणपाणखाइमसाइमस्स भरेइ' विपुल अशन, पान, खाद्य और स्वाद्यके भेद से चारों प्रकार के आहार-पानी भरे, भर कर 'तं कट्ठसगडियं अणुकड्ढमाणी२' वह उसे खेंचती हुई 'जेणेव भगवं गोयमे' जहां गौतमस्वामी खडे थे 'तेणेव उवागच्छइ'

'भंते ! तुब्भे णं इह चेव चिट्ठह' હે ભગવાન ! આપ થોડા સમય રોકાઓ, 'जा णं अहं तुब्भं मियापुत्तं दारगं उवदंसेमि' એટલામાં હું આપને મૃગાપુત્ર બતાવું, 'त्ति कट्टु' એ પ્રમાણે કહીને 'जेणेव भत्तपाणघरे तेणेव उवागच्छइ' તે જ્યાં ભોજનગૃહ હતું ત્યાં ગઇ, અને 'उवागच्छित्ता' જઇને 'वत्थपरियट्टयं करेइ' વસ્ત્રપરિવર્ત્તન કરવા લાગી, 'वत्थपरियट्टयं करित्ता' વસ્ત્ર બદલાવ્યા પછી 'कट्ठसग-डियं गिण्हइ' તેણે એક નાની લાકડાની બનાવેલી ગાડી લીધી અને તેમાં તેણે 'विउलस्स असणपाणखाइमसाइमस्स भरेइ' સારી રીતે અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્યના ભેદથી ચારેય પ્રકારના આહાર-પાણી પૂરી રીતે ભરીને 'तं कट्ठसगडियं अणुकड्ढमाणी२' તે તેને ખેંચતી થકી 'जेणेव भगवं गोयमे' જ્યાં ગૌતમ સ્વામી

एवं वयासी' उपागत्य भगवन्तं गौतममेवमवादीत्-'एह णं तुब्भं भंते !' एत=आगच्छत खलु यूयं हे भदन्त ! 'मम अणुगच्छह' मम अनुगच्छत-मम पश्चाद्भागतः समागच्छतेत्यर्थः, 'जा णं' यावत्=यावत्काले खलु, 'अहं तुब्भं मियापुत्तं दारगं' अहं युष्मभ्यं मृगापुत्रं दारकम्, 'उवदंसेमि' उपदर्शयामि । 'तए णं से भगवं गोयमे मियं देविं पिट्ठओ समणुगच्छइ' ततः खलु स भगवान् गौतमो मृगां देवीं पृष्ठतः समनुगच्छति ॥ सू० १० ॥

वहां ही पहुँची, 'उवागच्छित्ता' और पहुँच कर 'भगवं गोयमं एवं वयासी' भगवान् गौतम से इस प्रकार कहने लगी-'भंते ! तुब्भं एह णं' हे भदन्त ! आप आइये और 'मम अणुगच्छह' मेरे पीछे२ चलिये, 'जा णं अहं तुब्भं मियापुत्तं दारगं उवदंसेमि' मैं आपको मृगापुत्र दिखलाती हूँ । 'तए णं से भगवं गोयमे मियं देविं पिट्ठओ समणुगच्छइ' मृगादेवी की इस प्रकार की बात सुनकर वे श्रीगौतमस्वामी उसके पीछे२ चले ।

भावार्थः—गौतमस्वामी की इस प्रकार की मृगापुत्र को देखने की इच्छा जान कर मृगादेवी विस्मित सा होकर कहने लगी-भगवन् ! कहिये तो सही, आपको हमारे इस पुत्र का समाचार किससे ज्ञात हुआ है ? । मृगादेवी के इस प्रश्न का उत्तर देते हुए गौतमने कहा कि-हे देवी ! मेरे धर्माचार्य धर्मगुरु श्रीश्रमण भगवान महावीर हैं, मैं उन्हीं का अन्तेवासी हूं, अतः मुझे यह समाचार

ઉભા હતા, 'तेणेव उवागच्छइ' ત્યાંજ પહોંચી, 'उवागच्छित्ता' અને પહોંચીને 'भगवं गोयमं एवं वयासी' ભગવાન ગૌતમને આ પ્રમાણે કહેવા લાગી, 'भंते ! तुब्भं एह णं' હે ભદન્ત ! આપ આવો, અને 'मम अणुगच्छह' મારા પાછળ-પાછળ ચાલો, 'जा णं अहं तुब्भं मियापुत्तं दारगं उवदंसेमि' હું આપને મૃગાપુત્ર બતાવું છું. 'तए णं से भगवं गोयमे मियं देविं पिट्ठओ समणुगच्छइ' મૃગાદેવીની આ પ્રકારની વાત સાંભળીને તે શ્રીગૌતમસ્વામી તેના પાછળ પાછળ ચાલ્યા.

ભાવાર્થ—ગૌતમસ્વામીની આ પ્રકારની મૃગાપુત્રને જોવાની ઇચ્છા જાણીને તે મૃગાદેવી આશ્ચર્ય પામીને કહેવા લાગી કે-હે ભગવાન ! કહો તો ખરા; આપને અમારા આ પુત્રના સમાચાર કોના પાસેથી જાણવામાં આવ્યા છે. મૃગાદેવીના આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા થકા ગૌતમે કહ્યું કે:- દેવી ! મારા ધર્માચાર્ય ધર્મગુરુ શ્રીશ્રમણ ભગવાન મહાવીર છે, હું તેમનો અન્તેવાસી (શિષ્ય) છું, તેથી મને આ સમાચાર

॥ मूलम् ॥

तए णं सा मियादेवी तं कट्ठसगडियं अणुकड्ढमाणी२ जेणेव भूमिघरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता चउप्पुडेणं वत्थेणं मुहं बंधेइ, मुहं बंधमाणी भगवं गोयमं एवं वयासी- तुब्भे वि णं भंते! मुहपोत्तियाए मुहं बंधेह। तए णं से भगवं गोयमे मियादेवीए एवं वुत्ते समाणे मुहपोत्तियाए मुहं बंधेइ। तए णं सा मियादेवी परम्मुही भूमिघरस्स दुवारं विहाडेइ, तओ णं गंधे निग्गच्छइ, से जहा नामए अहिमडेइ वा जाव तओऽवि णं अणिट्ठतराए चेव जाव गंधे पण्णत्ते। तए णं से मियापुत्ते दारए तस्स विउलस्स असणपाणखाइ-

---

उन्हीं से परिज्ञात हुआ है। परस्पर में उन दोनों की जब तक इस प्रकार बातचीत हो रही थी कि इतने में ही मृगापुत्र के भोजन का समय भी हो गया। भोजन की वेला जान कर मृगादेवीने कहा कि-हे भदन्त! आप थोडा ठहरिये, मैं आपको उसे दिखलाती हूं। ऐसा कह कर वह मृगादेवी वहां से उठी और एक काष्ठनिर्मित गाडी पर खाने-पीने आदि की समस्त विपुल सामग्री को भर कर वह पुनः गौतमस्वामी के समीप पहुँच कर कहने लगी-भदन्त! आइये और मेरे पीछे२ पधारिये, मैं आप को मृगापुत्र दिखलाती हूं। मृगादेवी की इस प्रकार बात सुनकर गौतम स्वामी उसके पीछे२ चलने लगे ॥ सू० १० ॥

તેમના પાસેથી જાણવામાં આવ્યા છે. પરસ્પરમાં એ બન્નેની જ્યારે આ પ્રકારે વાતચીત થતી હતી તેવામાં મૃગાપુત્રના ભોજનનો સમય પણ થઇ ગયો, ભોજનની વેળા જાણીને મૃગાદેવીએ કહ્યું કે:- હે ભદન્ત! આપ થોડો સમય થોભી જાઓ, હું આપને તે મૃગાપુત્ર બતાવું છું. આ પ્રમાણે કહીને તે મૃગાદેવી ત્યાંથી ઉઠી અને એક લાકડાની ગાડીમાં તે પુત્રને ખાવાપીવાની તમામ સામગ્રી સારા પ્રમાણમાં ભરીને તે ફરી ગૌતમ સ્વામીનાં નજીક જઈને કહેવા લાગી – હે ભદન્ત! આવો, અને આપ મારા પાછળ-પાછળ પધારો, હું આપને મૃગાપુત્ર બતાવું છું. મૃગાદેવીની આ પ્રકારની વાત સાંભળીને ગૌતમસ્વામી તેના પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યા (સૂ૦ ૧૦)

मसाइमस्स गंधेणं अभिभूए समाणे तंसि विपुलंसि असण-पाणखाइमसाइमंसि मुच्छिए, तं विउलं असणं४ आसएण आहारेइ, आहारित्ता खिप्पामेव विद्धंसेइ, विद्धंसित्ता तओ पच्छा पूयत्ताए य सोणियत्ताए य परिणामेइ । तंपि य णं पूयं च सोणियं च आहारेइ ॥ सू० ११ ॥

टीका

'तए णं' इत्यादि । 'तए णं सा मियादेवी तं कट्ठसगडियं' ततः खलु सा मृगादेवी तां काष्ठशकटिकाम् 'अणुकड्ढमाणी२' अनुकर्षन्ती२ 'जेणेव भूमिघरे तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव भूमिगृहं तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'चउप्पुडेणं वत्थेणं' चतुष्पुटेन वस्त्रेण 'मुहं बंधमाणी' मुखं=घ्राणं बध्नती=आच्छादयन्ती 'भगवं गोयमं एवं वयासी' भगवन्तं गौतमम् एवमवादीत् 'तुब्भे वि णं भंते!' यूयमपि खलु हे भदन्त ! 'मुहपोत्तियाए मुहं बंधेह'

'तए णं' इत्यादि ।

'तए णं' इसके बाद 'सा मियादेवी' वह मृगादेवी 'तं कट्ठसगडियं' उस गाडी को 'अणुकड्ढमाणी२' खेंचती२ 'जेणेव भूमिघरे' जहां पर भोंयरा था 'तेणेव उवागच्छइ' वहां पर पहुँची, और 'उवागच्छित्ता' पहुँचते ही उसने 'चउप्पुडेणं वत्थेणं' चार पुट किये हुए वस्त्र से 'मुहं बंधेइ' मुख को, अर्थात् नाक को ढक लिया, और 'मुहं बंधमाणी' मुख को अर्थात् नासिका को ढंकती हुई 'भगवं गोयमं एवं वयासी' भगवान गौतम से कहने लगी कि–'भंते !' हे भदन्त ! 'तुब्भे वि णं मुहपोत्तियाए मुहं बंधेह' आप भी अपनी नाकको मुखप्रोंछनिका से, अर्थात्–धूलि

'तए णं' ઇત્યાદિ.

'तए णं' ત્યાર પછી 'सा मियादेवी' તે મૃગાદેવી 'तं कट्ठसगडियं' તે ગાડીને 'अणुकड्ढमाणी२' ખેંચતી ખેંચતી 'जेणेव भूमिघरे' જ્યાં આગળ ભોંયરૂં હતું 'तेणेव उवागच्छइ' ત્યાં આગળ પહોંચી, અને 'उवागच्छित्ता' પહોંચીને તેણે 'चउप्पुडेणं वत्थेणं' ચારઘડીવાળેલા વસ્ત્રથી 'मुहं बंधेइ' મુખને, અર્થાત નાકને ઢાંકી લીધાં, અને 'मुहं बंधमाणी' મુખને–નાસિકાને ઢાંકીને 'भगवं गोयमं एवं वयासी' ભગવાન ગૌતમને કહેવા લાગી કે—'भंते !' ...ન્ત ! 'तुब्भे वि णं मुहपोत्तियाए मुहं बंधेह' આપ પણ આપના નાકને

मुखपोतिकया=मुखप्रोञ्छनिकया-रजःस्वेदादिप्रोञ्छनार्थं यदन्यद् वस्त्रखण्डं हस्ते ध्रियते सा मुखप्रोञ्छनिकेत्युच्यते तया, 'मुहं बंधेह' मुखं बध्नीत=घ्राणमाच्छादयतेत्यर्थः, 'तए णं से भगवं गोयमे मियादेवीए एवं वुत्ते समाणे मुहपोत्तियाए मुहं बंधेइ' ततः खलु स भगवान् गौतमो मृगादेव्या एवमुक्तः सन् मुखपोतिकया मुखं बध्नाति-नासिकामाच्छादयतीत्यर्थः।

'मुहं बंधमाणी' 'मुहं बंधेह' 'मुहं बंधेइ' इति वाक्यत्रये 'मुह'-शब्दो लक्षणया घ्राणस्य बोधकः। भूमिगृहद्वारोद्घाटनकाले दुर्गन्धाऽऽघ्राणवारणाय मुखबन्धनमनुपपन्नम्, मुखेन गन्धग्रहणाऽसंभवात्, तस्मादत्र 'मुह'-शब्दो न मुखपरः, किन्तु यथा-'गङ्गायां घोषः' इत्यत्र प्रवाहरूपे मुख्यार्थे घोषान्व-

---

एवं पसीना आदि को पोंछने के लिये जो एक दूसरा वस्त्रखंड हाथ में रखा जाता है उसको मुखप्रोञ्छनिका कहते हैं उससे अपनी नाँक को ढक लीजिए। 'तए णं' तत्पश्चात् 'से भगवं गोयमे' वे गौतम स्वामी 'मियादेवीए एवं वुत्ते समाणे' मृगादेवीके द्वारा इस प्रकार कहे जाने पर 'मुहपोत्तियाए' मुखप्रोञ्छनिका से 'मुहं बंधेइ' अपनी नाक को ढक लिया।

'मुहं बंधमाणी' 'मुहं बंधेह' 'मुहं बंधेइ' इस वाक्यत्रय में 'मुख' यह पद लक्षणा से 'नाक' इस अर्थ का बोधक है, ऐसा समझना चाहिये। क्यों कि यहां पर जो मुख का आवरण करना प्रकट किया गया है वह नाक को ढकने के उद्देश से ही समझना चाहिये, कारण कि भूमिगृह के द्वार का उद्घाटन करने से जो तीव्रतम-असह्य दुर्गंध आवेगी उस का सूंघना-कार्य मुख नहीं कर

મુખપ્રોંછનિકાથી, અર્થાત ધૂલ અને પરસેવા આદિને લુછવા માટે જે એક બીજું વસ્ત્રખંડ-કપડાનો ટુકડો હાથમાં રાખવામાં આવે છે તેને મુખપ્રોંછનિકા કહે છે, તેના વડે આપના નાકને ઢાંકી લ્યો. 'तए णं' ત્યારપછી 'से भगवं गोयमे' તે ગૌતમસ્વામી 'मियादेवीए एवं वुत्ते समाणे' મૃગાદેવીના કથન પ્રમાણે 'मुहपोत्तियाए' મુખપ્રોંછની વડે 'मुहं बंधेइ' પોતાનું નાક ઢાંકી લીધું.

'मुहं बंधमाणी' 'मुहं बंधेह' 'मुहं बंधेइ' આ ત્રણ વાક્યમાં 'મુખ' એ પદ લક્ષણાથી 'નાક' એ અર્થનો બોધ કરે છે, એમ સમજવું જોઈએ. કારણ કે અહીં આગળ જે મુખનું આવરણ કરવાનું પ્રકટ કર્યું છે તે નાક ઢાંકવાના ઉદ્દેશથી જ સમજવું જોઈએ, કેમ કે ભોંયરાંના દરવાજાને ઉઘાડવાથી જે તીવ્રતમ-અસહ્ય દુર્ગંધ આવે, તેની ગંધ લેવી તે કાર્ય મુખનું નથી, એ કામ તો નાકનું છે,

यतात्पर्यानुपपत्त्या तत्समीपवर्तिनि तीरे लक्षणा मन्यते, तथा दुर्गन्धाऽऽघ्राण-वारणोद्देशेन मुखोपरि वस्त्रबन्धनं नोपपद्यते, मुखबन्धने कृतेऽपि घ्राणेन्द्रियस्यानावरणेन तदुद्देशसिद्ध्यसम्भवादिति बन्धनान्वयतात्पर्यानुपपत्त्या तत्समीपवर्तिनि घ्राणे लक्षणा गम्यते। किञ्च-मुखोपरि सदोरकमुखवस्त्रिका बद्धासीत्, तत्र पुनर्वस्त्रबन्धनविधानमनर्थकम्। तस्मादत्र 'मुहं' इति पदं नासिकार्थे लाक्षणिकमिति। हनुकपोलनासानयनभ्रूभालादेर्मुखावयवतया मुखत्वव्यपदेशो भवति, हनुकपोलादौ विकृते सति 'अस्य मुखं विकृतं, विरूपम्, असुन्दर'-मिति, शोभने तु तस्मिन्, 'अस्य मुखं सुन्दरं सुरूपं कमनीय'-मिति च प्रयोगो लोके दृश्यते, तत्र नासाऽपेक्षया मुखस्य प्रधानतया मुखशब्दः प्रयुक्तः, मुखसमीपवर्तित्वाद् गन्धग्रहणशक्तिमत्त्वाच्च घ्राणस्य बोधः सुकर इति भावः।

सकता है, यह काम तो नासिका का है, अतः जिस प्रकार 'गङ्गायां घोषः' इस वाक्य में गंगापद की लक्षणा तीर में होती है, क्यों कि घोष का सद्भाव प्रवाहरूप मुख्य अर्थ में बाधित होता है, अतः तत्समीपवर्ती तीररूप अर्थ में लक्षणा से उसका सद्भाव अंगीकार किया जाता है, ठीक इसी प्रकार दुर्गंध को वारण करने के लिये मुख के ऊपर वस्त्र का आवरण करना भी युक्तिसंगत प्रतीत नहीं होता है। कारण कि मुखके आवृत कर लेने पर भी दुर्गंध को नहीं सूंघने का जो उद्देश है वह किसी प्रकार से सिद्ध नहीं होता है, इस उद्देश की सिद्धि का तो जो साक्षात्कारण नासिका है, उस के आवृत करने से ही सिद्ध होता है इसीलिये जिस प्रकार गंगापद की लक्षणा तत्समीपवर्ती तीर में गृहीत होती है इसी प्रकार यहां पर भी 'मुख' शब्द लक्षणा से तत्समीपवर्ती नासिका का ही बोधक होगा।

તેથી કરી જેવી રીતે 'गङ्गायां घोषः' એ વાકયમાં ગંગાપદની લક્ષણા 'તીર-કાંઠામાં હોય છે, કારણ કે ઘોષનો સદ્‌ભાવ પ્રવાહરૂપ મુખ્ય અર્થમાં બાધિત થાય છે, તેથી કરી તત્સમીપવર્તી તીરરૂપ અર્થમાં લક્ષણાથી તેનો સદ્‌ભાવ અંગીકાર કરવામાં આવે છે, એ પ્રમાણે દુર્ગંધનું વારણ કરવા માટે મુખ ઉપર વસ્ત્રને ઢાંકવું તે યુક્તિસંગત જણાતું નથી, કારણ કે મુખને ઢાંકવાથી પણ દુર્ગંધ નહિ સુંઘવાનો જે ઉદ્દેશ છે તે કોઇ પ્રકારે સિદ્ધ થતો નથી. કારણ કે એ ઉદ્દેશની સિદ્ધિનું સાક્ષાત્‌કારણ જે નાસિકા (નાક) છે તેને ઢાંકવાથીજ સિદ્ધ થાય છે. એટલા માટે જે પ્રમાણે ગંગાપદ લક્ષણાથી તત્સમીપવર્તી તીરનો બોધક થાય છે, એ પ્રમાણે અહીં પણ 'મુખ' શબ્દથી લક્ષણા સમીપવર્તી નાસિકા-નાક-નોજ બોધ થઇ શકે છે.

केचित्तु वदन्ति–गौतमस्वामिनो मुखोपरि मुखवस्त्रिका बद्धा नासीत्, किन्तु हस्त एव धृता, अत एव मृगादेवी दुर्गन्धाघ्राणप्रतिबन्धाय 'तुब्भे वि णं भंते! मुहपोत्तियाए मुहं बंधेह' इति प्रार्थितवतीति, तन्न सम्यक्, अनावृतमुखे संपातिमसूक्ष्मव्यापिजीवानां रक्षणार्थं, तथोड्डीयमानसचित्तरजोरक्षणार्थं, वायुकायरक्षणार्थं च मुखवस्त्रिकाबन्धनस्य सकलजैनागमतात्पर्यविषयतया मुखवस्त्रिका नासीदिति कल्पनं तावन्मिथ्यात्वविलसितं सकलागमविरुद्धं च। अधिकं

तथा–गौतमस्वामीने जब अपने मुख पर डोरे–सहित मुखपोतिका बांध ही रखी थी, तब क्या आवश्यकता थी कि वे वहां पुनः वस्त्र से बंधन करते, अतः वहां पुनः वस्त्र का बंधन सर्वथा अनर्थक ही है, इसलिये भी यही मानना चाहिये कि–मुखशब्द लक्षणा से 'नासिका' इस अर्थ का ही बोधक है, मुख का नहीं। दाढी, गाल, नाक, नेत्र, भ्रू, और भाल आदि, ये सब मुख के ही अवयव हैं, इसलिये इनमें मुख का व्यपदेश होता है। जब किसी प्राणी के दाढी, कपाल आदि विकृत होते हैं तब व्यवहार में यही कहा जाता है कि इसका मुख सुन्दर नहीं है, और दाढी कपोल आदि जब सुन्दर होते हैं तब कहा जाता है कि, देखो, इसका मुख कितना सुन्दर है। यहां पर 'नाक' न कह कर जो उस अर्थ में 'मुख' शब्द का प्रयोग सूत्रकार ने किया है उसका कारण यही है कि नाक की अपेक्षा मुख की ही प्रधानता मानी जाती है। फिर 'मुख' शब्द से नाकका ही जो यहां पर ग्रहण किया

વળી, ગૌતમ સ્વામીએ પોતાના મુખ પર દોરાસહિત મુખપોતિકા બાંધી જ રાખી હતી. તો પછી ફરીને વસ્ત્ર બાંધવાની શું આવશ્યકતા હતી ?, માટે આ સ્થળે ફરી વસ્ત્ર બાંધવાની હકીકત સર્વથા નિરર્થક છે, તેથીજ પણ એજ માનવું જોઈએ કે 'મુખ' શબ્દ લક્ષણાથી "નાસિકા–નાક" એ અર્થનો જ બોધક છે, મુખનો નહિ. દાઢી, ગાલ, નાક, નેત્ર, ભ્રૂ અને કપાલ આદિ એ તમામ મુખના જ અવયવો છે, એટલા માટે તેમાં મુખનો વ્યપદેશ–વ્યવહાર થાય છે. જ્યારે કોઈ પ્રાણીની દાઢી, ગાલ આદિ વિકૃત હોય છે ત્યારે વ્યવહારમાં એવી રીતે કહેવામાં આવે છે કે તેનું મુખ સુંદર નથી, અને દાઢી, ગાલ આદિ જ્યારે સુન્દર હોય છે ત્યારે કહેવામાં આવે છે કે, જુઓ; તેનું મુખ કેટલું સુંદર છે. અહીં આગળ 'નાક' નહિ કહેતાં તે અર્થમાં 'મુખ' શબ્દનો પ્રયોગ સૂત્રકારે કર્યો છે. તેનું કારણ એ છે કે નાકની અપેક્ષા મુખની પ્રધાનતા માનવામાં આવે છે. બીજું કારણ એ છે કે, 'મુખ' શબ્દથી નાકનું જે અહીં ગ્રહણ

जिज्ञासमानैस्तु दशवैकालिकसूत्रस्य मत्कृताऽऽचारमणिमञ्जूषाटीकायां प्रथमाध्ययने मुखवस्त्रिकाविचारो द्रष्टव्यः ।

गया वह इस लिये कि एक तो वह मुख के बिलकुल समीपवर्ती है, दूसरे गन्ध के ग्रहण करने में वही शक्तिसम्पन्न है अन्य नहीं।

कोई २ ऐसा जो कहते हैं कि, गौतमस्वामीने मुख पर मुखवस्त्रिका नहीं बांधी थी, किन्तु उसे हाथमें ही रक्खा था। जो मुख पर मुखवस्त्रिका बंधी होती तो मृगादेवी 'तुब्भे वि णं भंते! मुहपोत्तियाए मुहं बंधेह'–हे भदन्त! आप भी अपने मुख को मुखवस्त्रिका से आवृत कर लीजिये, ऐसा क्यों कहती!, अतः इस कथन से यही साबित होता है कि–उन्होंने उसे हाथ में ही ले रखी थी।–ऐसा कहना ठीक नहीं है, क्यों कि–इस प्रकार की मान्यता, मिथ्यात्व का विलास तथा आगममार्ग से विपरीत है। मुख पर जब मुखवस्त्रिका बंधी नहीं होती तो संपातिम सूक्ष्म जीवों का संरक्षण, तथा उडते हुए सचित्तरजःकणों का, एवं वायुकाय के जीवों का भी रक्षण कैसे हो सकता?, इन्हीं सब जीवों की रक्षा को लक्ष्य में रखकर ही तो मुख पर साधुजन मुखवस्त्रिका बांधते हैं, और इसी उद्देश से मुख पर मुखवस्त्रिका बांधने का आगममें विधान किया गया है। विशेष रीति से इस विषय को जिसे जानने की अभिलाषा हो, वे

કરવામાં આવ્યું છે, તે એટલા માટે છે કે, એક તો નાક તે મુખના એકદમ નજીક છે, બીજી વાત એ છે કે ગન્ધને ગ્રહણ કરવામાં તે નાકજ શકિત ધરાવે છે, બીજું અવયવ નહિ.

કોઇ કોઇ એવી રીતે જે કહે છે કે, ગૌતમ સ્વામીએ મુખ પર મુખવસ્ત્રિકા બાંધી ન હતી, પરન્તુ તેમણે હાથમાંજ રાખી હતી. જો મુખ પર મુખવસ્ત્રિકા બાંધી હોત તો મૃગાદેવી 'तुब्भे त्रि णं भंते! मुहपोत्तियाए मुहं बंधेह' હે ભદન્ત! આપ પણ આપના મુખને મુખવસ્ત્રિકાથી ઢાંકી લેજો.–આ પ્રમાણે શા માટે કહે? એટલા માટે આ કથનથી સાબિત થાય છે કે તેમણે (ગૌતમસ્વામીએ) તેને હાથમાં જ લઇ રાખી હતી, તે કહેવું ઠીક નથી; કારણ કે એ પ્રકારની માન્યતા મિથ્યાત્વનો વિલાસ તથા આગમમાર્ગથી વિપરીત છે. જો મુખ પર મુખવસ્ત્રિકા બાંધી ન હોય તો સંપાતિમ સૂક્ષ્મ જીવોનું સંરક્ષણ, તથા ઉડતાં સચિત્ત રજકણો તથા વાયુકાયના જીવોનું પણ રક્ષણ કેવી રીતે થઇ શકે?, એ તમામ જીવોની રક્ષાને લક્ષમાં રાખીનેજ સાધુ પુરુષ મુખવસ્ત્રિકા બાંધે છે, અને એજ ઉદ્દેશથી મુખવસ્ત્રિકાને મુખ પર બાંધવાનું માં વિધાન કરવામાં આવ્યું છે. વિશેષપણે આ વિષયને જેઓ જાણવાની અભિ-

'तए णं सा मियादेवी' ततः खलु सा मृगादेवी 'परम्मुही' पराङ्मुखी= विमुखी भूमिगृहस्य द्वारं 'विहाडेइ' विघाटयति-उद्घाटयतीत्यर्थः । 'तओ णं' ततः= तस्माद् भूमिगृहात् खलु 'गंधे निग्गच्छइ' गन्धो निर्गच्छति-दुर्गन्धो बहिर्निःसरतीत्यर्थः । कीदृशः स दुर्गन्धः? इति दृष्टान्तं प्रदर्शयितुमाह-'से जहानामए' स यथा नामकम्-'नामकम्' इति वाक्यालङ्कारे, सः=दुर्गन्धः यथा=यत्प्रकारस्तथा दृष्टान्तेन दर्शयतीति भावः । तथा हि-'अहिमडेइ वा' अहिमृतक इति वा, 'इति वा' उभयमपि वाक्यालङ्कारे, अहिमृतकस्य यथा गन्धो भवेदित्यर्थः, यथा मृतसर्पकलेवरस्य गन्धो दुःसहस्ततोऽप्यनिष्टतरो गन्ध इत्यग्रेऽन्वयः, 'जाव' यावत्-इह यावच्छब्दात्-"गोमडेइ वा, सुणगमडेइ वा, दीवगमडेइ वा, मज्जारमडेइ वा, मणुस्समडेइ वा, महिसमडेइ वा, मूसगमडेइ वा, आसमडेइ वा, हत्थिमडेइ वा, सीहमडेइ वा, वग्घमडेइ वा, विगमडेइ वा, दीवियमडेइ वा" इति । अस्य छाया-गोमृतकः, शुनकमृतकः दीपकमृतकः, मार्जारमृतकः,

---

'दशवैकालिक सूत्र' के प्रथम अध्ययन की 'आचारमणिमञ्जूषा' नाम की टीका में देख सकते हैं ।

मृगादेवी के वचन से जब गौतम स्वामीने वस्त्र से नाक को बांध लिया, 'तए णं' तब 'सा मियादेवी' उस मृगादेवीने 'परम्मुही' तिरछा मुख करके 'भूमिघरस्स दुवारं विहाडेइ' उस भूमिघर-भौंयरे के द्वार को खोल दिया, खुलते ही 'तओ णं' उससे 'गंधे निग्गच्छइ' दुर्गन्ध निकली। 'से जहा नामए' वह कैसी थी? सो कहते हैं- 'अहिमडे इ वा जाव' जिस प्रकार यहाँ 'यावत्' शब्द से 'गोमडे इ वा, सुणगमडे इ वा, दीवगमडे इ वा, मज्जारमडे इ वा, मणुस्समडे इ वा, महिसमडे इ वा, मूसगमडे इ वा, आसमडे इ वा, हत्थिमडे इ वा, सीहमडे इ वा,

---

લાષા રાખતા હોય તેમણે 'दशवैकालिक सूत्र' ના પહેલા અધ્યયનની 'आचारमणिमंजूषा' નામની ટીકામાં જોઇ લેવું.

મૃગાદેવીના વચનથી ગૌતમસ્વામીએ વસ્ત્રથી જ્યારે નાકને ઢાંકી લીધું, 'तए णं' ત્યારે 'सा मियादेवी' તે મૃગાદેવીએ 'परम्ममुही' ત્રાંસું મુખ કરીને 'भूमिघरस्स दुवारं विहाडेइ' તે ભોંયરાંનો દરવાજો ઉઘાડયો. ઉઘાડતાંજ 'तओ णं' તેમાંથી 'गंधे निग्गच्छइ' દુર્ગન્ધ નીકળી. 'से जहा नामए' તે કેવી હતી?, તે કહે છે-'अहिमडे इ वा जाव' જે પ્રકારે સર્પના મડદા, અહીં 'यावत्' શબ્દથી 'गोमडे इ वा, सुणगमडे इ वा, दीवगमडे इ वा, मज्जारमडे इ वा, मणुस्समडे इ वा, महिसमडे इ वा, मूसगमडे इ वा, आसमडे इ वा, हत्थिमडे इ वा,

मनुष्यमृतकः, मूषकमृतकः, अश्वमृतकः, हस्तिमृतकः, सिंहमृतकः, व्याघ्रमृतकः, वृकमृतकः, द्वीपिकमृतकः। तत्र गोमृतकः–गोर्मृतको=मृतकलेवरमित्यर्थः। शुनकमृतकः–शुनकस्य=कुक्कुरस्य=मृतको मृतकलेवरम्। दीपकमृतकः–दीपकः=कृकलासः 'गिरगिट' इतिप्रसिद्धस्तस्य मृतकः=शवः–मृतकलेवरमित्यर्थः। एवं–मार्जारमृतकादयो व्याख्येयाः, द्वीपिको=व्याघ्रविशेषः–'चित्ता' इति भाषाप्रसिद्धः। कीदृशोऽहिमृतकादिरिति तद्विशेषणान्याह–'मय-कुहिय-विणट्ठ–दुरभि-वावण्ण–दुब्भिगंधे' इत्यादि। मृत–कुथित–विनष्ट–दुरभि–व्यापन्न–दुरभिगन्धः' मृतो=जीवविमुक्त एव सन् कुथितः=कोथमुपगतः–शटित इत्यर्थः, तथा विनष्टः=स्वरूपादपेतः सन् दुरभिः=तीव्रतरदुष्टगन्धोपेतः, तथा व्यापन्नः=शकुनिशृगालादिभिर्भक्षितत्वाद् विरूपां=बीभत्सावस्थां प्राप्तः सन् दुरभिगन्धः=दुरभिगन्धोऽस्यास्तीत्यर्थश्च, परमतीव्रदुर्गन्धवानित्यर्थः। ततः पदत्रयस्य कर्मधारयः। 'किमिजालाउलसंसत्ते' कृमिजालाकुलसंसक्तः–कृमिजालैः=कीटसमूहैराकुलं=व्याप्तं यथा भवति तथा संसक्तः=परिपूर्णः। तथा–'असुइ–विलीण–विगय–बीभच्छ–दरिसणिज्जे' अशुचि–विलीन–विकृत–बीभत्स–दर्शनीयः– अशुचिः – स्पर्शकरणायोग्यत्वात्, विलीनः–जुगुप्सासमुत्पादकत्वात्, विकृतः–चित्तसमुद्वेगजनकत्वात्, बीभत्सः–

वग्घमडे इ वा, विगमडे इ वा, दीवियमडे इ वा, मय–कुहिय–विणट्ठ–दुरभि–वावण्ण–दुब्भिगंधे, किमिजालाउलसंसत्ते, असुइ–विलीण–विगय–बीभच्छ–दरिसणिज्जे' इतने पदों का संग्रह हुआ है। इन पदों के अर्थ इस प्रकार हैं–सर्प के मृतक, गाय के, कुत्ते के, गिरगिट के, मार्जार के, मनुष्य के, महिष के, चूहे के, घोडे के, हाथी के, सिंह के, व्याघ्र के, वृक–(भेडिया) के और द्वीपिक चीता के मृतक–मरे हुए शरीर, जो कि कुथित-सडे हुए, अतएव विनष्ट–आकृतिरहित, दुरभि–दुर्गन्ध-युक्त और व्यापन्न–शृगालादि से खाये जाने के कारण विरूप आकार के हैं, और जिन में कीडों का समूह बिलबिला रहा है, और इसी लिये जो स्पर्श के अयोग्य होने से अशुचि, घृणा का उत्पादक होने

सीहमडे इ वा, वग्घमडे इ वा, विगमडे इ वा, दीवियमडे इ वा, मय-कुहिय–विणट्ठ–दुरभि–वावण्ण–दुब्भिगंधे, किमिजालाउलसंसत्ते, असुइ–विलीण–विगय–बीभच्छ–दरिसणिज्जे' એટલા પદોનો સંગ્રહ થયો છે. આ પદોના અર્થ આ પ્રકારે છે–સિંહ, વાઘ, ઘેટું, ચિત્તો વગેરેનાં મુડદાં, કે જે સડેલાં, આકૃતિ વિનાનાં, દુર્ગન્ધથી ભરપૂર અને શિયાળો દ્વારા ભક્ષિત થવાને કારણે વિરૂપ આકારવાળાં છે. અને જેમાં કીડાઓનો સમૂહ ખીચોખીચ ભર્યો છે (ખદબદી રહ્યો છે), એટલા માટે જે સ્પર્શ કરવા યોગ્ય

द्रष्टुमयोग्यत्वात्, एवं दर्शनीयः=दृश्यमानः यः स तथा। एवंभूते सर्पादिमृतके यादृशो गन्धो भवेत्, ततोऽप्यनिष्टतरो गन्धो भूमिगृहतो निर्गच्छतीत्याह–'तओ वि णं अणिट्ठतराए' इत्यादि। 'तओ वि णं' ततोऽपि=अहिमृतकादेरपि खलु, 'अणिट्ठतराए चेव जाव गंधे' अनिष्टतरक एव यावद् गन्धः=दुर्गन्धः 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तः।

'तए णं से मियापुत्ते दारए तस्स विउलस्स असणपाणखाइमसाइमस्स गंधेणं अभिभूए समाणे' ततः खलु स मृगापुत्रो दारकस्तस्य विपुलस्याशनपानखाद्यस्वाद्यस्य गन्धेन अभिभूतः=आकृष्टः सन् तस्मिन् विपुलेऽशनादिके मूर्च्छितः, 'तं विउलं असणं ४' तं विपुलमशनं पानं खाद्यं स्वाद्यम् 'आसएणं'

से विलीन, चित्त में उद्वेग का जनक होने से विकृत, और देखने के अयोग्य होने से बीभत्स होता है, और उनसे जिस प्रकार असह्य दुर्गन्ध निकलती है, 'तओवि णं अणिट्ठतराए चेव जाव गंधे पण्णत्ते' उससे भी अधिक अनिष्ट दुर्गंध उस भोंयरे से निकली।

'तए णं' जब मृगादेवीने भोंयरे के किवाड खोले और अशन–पान आदि की गाडी वहां पर धकेली उस समय 'से मियापुत्ते दारए' वह मृगापुत्र 'तस्स विउलस्स असणपाणखाइमसाइमस्स गंधेण' उन विपुल अशन, पान, खादिम, और स्वादिम वस्तुओं की सुगंध से 'अभिभूए समाणे' आकृष्ट होता हुआ 'तंसि विउलंसि असणपाणखाइमसाइमंसि मुच्छिए' उस अनेक प्रकार की विपुल अशनादिक खाद्यसामग्री में मूर्च्छित होकर, 'तं विउलं असणं ४ आसएणं आहारेइ' उस

નહિ હોવાથી અશુચિ, ઘૃણાપાત્ર હોવાથી વિલીન, ચિત્તમાં ઉદ્વેગનું કારણ હોવાથી વિકૃત અને દેખાવમાં અયોગ્ય હોવાથી બીભત્સ જણાય છે, અને તેમાંથી જે પ્રકારે અસહ્ય દુર્ગન્ધ નિકળે છે, 'तओ वि णं अणिट्ठतराए चेव जाव गंधे पण्णत्ते' તેનાથી પણ વધારે અનિષ્ટ દુર્ગન્ધ તે ભોંયરામાંથી નીકળી.

'तए णं' જ્યારે મૃગદેવીએ ભોંયરાનું કમાડ ઉઘાડ્યું અને અશનપાન (ભોજન–પાણી) આદિની ગાડી ત્યાં આગળ ધકેલી તે સમયે 'से मियापुत्ते दारए' તે મૃગાપુત્ર 'तस्स विउलस्स असणपाणखाइमसाइमस्स गंधेण' તે પુષ્કળ અશન, પાન, ખાદિમ અને સ્વાદિમ વસ્તુઓની સુગંધથી 'अभिभूए समाणे' આકર્ષણ પામતો થકો, 'तंसि विउलंसि असणपाणखाइमसाइमंसि मुच्छिए' તે અનેક પ્રકારની પુષ્કળ અશનાદિક ખાદ્યસામગ્રીમાં મૂર્ચ્છિત થઇને 'तं विउलं असणं४ आसएणं आहारेइ' તે સમસ્ત ખાદ્ય સામગ્રીને પોતાના મુખથી ઉપાડી ઉપાડીને ખાઇ ગયો,

आस्येन=मुखेन 'आहारेइ' आहारयति=भुङ्क्ते । 'आहारित्ता' आहार्य=भुक्त्वा तदशनादिकं 'खिप्पामेव विद्धंसेइ' क्षिप्रमेव विध्वंसयति=विनाशयति, जठराग्नौ पाचयतीति भावः । 'विद्धंसित्ता' विध्वंस्य 'ततो पच्छा' ततः पश्चात् 'पूयत्ताए य' पूयतया च-दुर्गन्धश्वेतवर्णविकृतरक्ततयेत्यर्थः; 'सोणियत्ताए य' शोणिततया च 'परिणामेइ' परिणमयति । 'तं पि य णं पूयं च सोणियं च आहारेइ' तदपि च खलु पूयं च शोणितं च वमति, वान्त्वा आहारयति=भुङ्क्ते ॥ सू० ११ ॥

समस्त खाद्यसामग्री को अपने मुख से ही उठा२ कर खा गया, 'आहारित्ता खिपामेवं विद्धंसेइ' खाते के साथ ही उसका वह समस्त आहार भस्म हो गया-जठराग्नि द्वारा पचा दिया गया, 'विद्धंसित्ता तओ पच्छा पूयत्ताए य सोणियत्ताए य परिणामेइ' और पचते ही उसका परिणमन पीप और शोणित के रूप में हो गया । 'तं पि य णं पूयं च सोणियं च आहारेइ' पश्चात् उस मृगापुत्र ने पीप और खून की उल्टी (वमन) की, और उस छर्दित पीव और खून को भी वह चाट गया ।

भावार्थ—मृगादेवी के पीछे२ चलते हुए गौतम स्वामी भोंहरे के पास पहुँचे । मृगादेवीने पहुँचते ही अशनादिक से भरी हुई गाडी को रोककर चार पुट किये गये कपडे से अपनी नाकको आवृत किया, और गौतम स्वामी से भी नांक ढंकने के लिये प्रार्थना की । जब उसने और गौतमस्वामी ने अपनी२ नाकको अच्छी तरह आवृत कर लिया, तब मृगादेवीने उस भोंहरे का

'आहारित्ता खिप्पामेव विद्धंसेइ' ખાવાની સાથેજ તેનો એ આહાર ભસ્મ થઇ ગયો-જઠરાગ્નિ દ્વારા તે આહારનું પાચન થઇ ગયું, 'विद्धंसित्ता तओ पच्छा पूयत्ताए य सोणियत्ताए य परिणामेइ' પાચન થતાંજ તેનું પરિણમન પરુ અને લોહીના રૂપમાં થઇ ગયું, 'तं पि य णं पूयं च सोणियं च आहारेइ' પછી તે મૃગાપુત્રને પરૂ અને લોહીની ઉલટી થઇ અને તે ઉલટીમાં બહાર આવેલ પરૂ અને લોહીને પણ તે ચાટી ગયો.

ભાવાર્થ—મૃગાદેવીના પાછળ-પાછળ ચાલતા થયેલા ગૌતમસ્વામી, ભોંયરાની પાસે પહોંચ્યા. મૃગાદેવી ત્યાં પહોંચતાજ તે અશનાદિક (ખોરાક)ની ભરેલી ગાડીને રોકીને ચાર પટવાળા કપડાથી પોતાના નાકને ઢાંકી લીધું, અને ગૌતમસ્વામીને નાક ઢાંકવા માટે પ્રાર્થના કરી. જ્યારે તેણે તથા ગૌતમસ્વામીએ પોતાના નાકને સારી રીતે ઢાંકી ત્યારે મૃગાદેવીએ તે ભોંયરાનો દરવાજો, ત્રાસું મુખ રાખીને ઉઘાડયો. તે ઉઘાડ-

॥ मूलम् ॥

तए णं भगवओ गोयमस्स तं मियापुत्तं दारयं पासित्ता अयमेयारूवे अज्झत्थिए चिंतिए कप्पिए पत्थिए मणोगए संकप्पे समुप्पज्जित्था-'अहो णं इमे दारए पुरापोराणाणं दुच्चिण्णाणं दुप्पडिकंताणं असुभाणं पावाणं कडाणं कम्माणं पावगं फलवित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणे विहरइ। ण मे दिट्ठा णरगा वा णेरइया वा, पच्चक्खं खलु अयं पुरिसे णरयपडिरूवियं वेयणं वेएइ'- त्ति कट्टु मियं देविं आपुच्छइ, आपुच्छित्ता मियादेवीए गिहाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता, मियागामं णयरं मज्झंमज्झेणं निग्गच्छइ, निग्गच्छित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ, करित्ता वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता एवं वयासी ॥सू० १२॥

दरवाजा पीछे की ओर मुखकर उघाडा। उसके उघडते ही वहां से जो दुर्गंध निकली, वह मरे हुए सर्पादिक के सड़े-गले कलेवर की दुर्गंधसे भी अधिक असह्य थी। उस खाद्यसामग्री की सुगन्धि से आकृष्ट हो वह मृगापुत्र उसमें अधिक आसक्तचित्त बनकर उसे अपने मुख से ही उठार कर खा गया। खाते के साथ ही वह शीघ्र पच गया और पचते ही वह पीप और खून के रूप में परिणत भी हो गया। मृगापुत्र को उसी समय खून और पीप की उल्टी (वमन) हुई, वह उसको भी चाट गया ॥ सू० ११ ॥

તાંની સાથેજ તેમાંથી દુર્ગન્ધ નીકળી, તે મરી ગયેલા સર્પ આદિના સડી અને કોહાઇ ગયેલા કલેવરમાંથી જે દુર્ગન્ધ નીકળે તેનાથી પણ અધિક અસહ્ય દુર્ગન્ધ નીકળી હતી. પછી તે ખાવાની સામગ્રીની સુગન્ધથી આકર્ષણ પામીને તે મૃગાપુત્ર તેમાં અધિક આસકત-ચિત્ત બનીને તેને પોતાના મુખથી ઉપાડી-ઉપાડી ખાઇ ગયો. ખાવાની સાથે જ એકદમ તુરત તેને પાચન થઇ ગયું, અને પચતાંની સાથે તે પરૂ અને લોહીરૂપે પરિણુત પણ થઇ ગયું. તે સમયે મૃગાપુત્રને લોહી અને પરૂની ઉલટી થઇ તેને પણ તે ચાટી ગયો. (સૂ૦ ૧૧)

टीका

'तए णं इत्यादि। 'तए णं भगवओ गोयमस्स' ततः खलु भगवतो गौतमस्य 'तं मियापुत्तं दारयं पासित्ता' तं मृगापुत्रं दारकं दृष्ट्वा 'अयमेयारूवे' अयमेतद्रूपः=वक्ष्यमाणस्वरूपः, 'अज्झत्थिए' आध्यात्मिकः=आत्मगतः, 'चिंतिए' चिन्तितः=पर्यालोचितः--पुनः पुनः स्मृतः, 'कप्पिए' कल्पितः=कल्पनायुक्तः, 'पत्थिए' प्रार्थितः=जिज्ञासितो 'मनोगए' मनोगतः=मनोवर्ती 'संकप्पे' संकल्पः=विचारः 'समुप्पज्जित्था' समुदपद्यत=प्रादुर्भूतः-'अहो ! णं' अहो ! आश्चर्यं खलु 'इमे दारए अयं दारकः 'पुरापोराणाणं' पुरापुराणानां=पूर्वसम्बन्धिनां पुरातनानां 'दुच्चिण्णाणं'

'तए णं भगवओ०' इत्यादि ।

'तए णं' इसके बाद 'मियापुत्तं दारयं' मृगापुत्र की परिस्थिति का 'पासित्ता' अवलोकन कर 'भगवओ गोयमस्स' भगवान गौतम को 'अयमेयारूवे' इस प्रकार का 'अज्झत्थिए' आत्मगत 'संकप्पे' संकल्प 'समुप्पज्जित्था' उत्पन्न हुआ। जिसमें 'चिंतिए' उन्हों ने बार२ विचार किया, 'कप्पिए' उस विचार में उनके हृदय में अनेक प्रकार की कल्पना भी उठी, 'पत्थिए' इन कल्पनाओं में सिर्फ एक यही विचार बार२ जिज्ञासित था कि-यह इस प्रकारकी हालत से युक्त क्यों हुआ है ?, 'मणोगए' यह उनका संकल्प अभीतक आत्मगत होकर भी बाह्यरूप में प्रकट नहीं हुआ था-सिर्फ मनके भीतर ही था। वह मनोगत संकल्प इस प्रकार का था- कि 'अहो इमे दारए पुरापोराणाणं दुच्चिण्णाणं दुप्पडिकंताणं असुभाणं पावाणं कडाणं कम्माणं पावगं फल-

---

'तए णं भगवओ' ઇત્યાદિ.

'तए णं' ત્યાર બાદ 'मियापुत्तं दारयं' મૃગાપુત્રની પરિસ્થિતિનું 'पासित्ता' અવલોકન કરીને, 'भगवओ गोयमस्स' ભગવાન ગૌતમને 'अयमेयारूवे' આ પ્રકારનો 'अज्झत्थिए' આત્માને વિષે 'संकप्पे' સંકલ્પ 'समुप्पज्जित्था' ઉત્પન્ન થયો. જેમાં 'चिंतिए' તેમણે વારંવાર વિચાર કર્યો, 'कप्पिए' તે વિચારમાં તેમના હૃદયમાં અનેક પ્રકારની કલ્પના પણ થવા લાગી, 'पत्थिए' આ કલ્પનાઓમાં કેવલ એક એ વિચારની વારંવાર જીજ્ઞાસા થઈ કે:-આ મૃગાપુત્ર આ પ્રકારની હાલતમાં કેવી રીતે આવ્યો ?, 'मणोगए' આ પ્રમાણે તેમનો સંકલ્પ હજુ સુધી આત્મગત થઈને પણ બાહ્યરૂપમાં પ્રકટ થયો ન હતો-કેવળ મનની અંદરજ હતો. તે મનોગત સંકલ્પ આ પ્રકારનો હતો—'अहो इमे दारए पुरापोराणाणं दुच्चिण्णाणं दुप्पडिकंताणं असुभाणं पावाणं कडाणं कम्माणं पावगं फलवित्तिविसेसं पच्चणुब्भव-

दुश्चीर्णानां=दुष्टभावेनाचरितानां, 'दुप्पडिकंताणं' दुष्प्रतिक्रान्तानां—प्रायश्चित्तप्रतिपत्त्यादिना अप्रतिक्रान्तानाम्—पश्चात्तापादिभिरनिवर्तितानामित्यर्थः, 'असुभाणं' 'अशुभानाम्—अशुभजनकानाम्, 'पावाणं' पापानां 'कडाणं कम्माणं' कृतानां कर्मणां ज्ञानावरणीयादीनां 'पावगं' पापकम्=अशुभम् 'फलवित्तिविसेसं' फलवृत्तिविशेषं—फलरूपः=परिणामरूपो यो वृत्तिविशेषः=अवस्थाविशेषस्तम्, 'पच्चणुब्भवमाणे' प्रत्यनुभवन्=भुञ्जानो 'विहरइ' विहरति । ततो भगवान् गौतमो 'ण मे दिट्ठा णरगा वा णेरइया वा' न मया दृष्टा नरका वा नैरयिका वा, 'पच्चक्खं खलु अयं पुरिसे' प्रत्यक्षं खलु अयं पुरुषः 'णरयपडिरूवियं' नरकप्रतिरूपिकां=नरकसदृशीं, 'वेयणं' वेदनां 'वेएइ' वेदयति=अनुभवति, त्तिकट्टु' इति कृत्वा=इति मनसि कृत्वा 'मियं देविं'

वित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणे विहरइ' अहो! इस बालक की इस दुर्दशा का कारण एक इसके पूर्वभव–उपार्जित ज्ञानावरणीयादिक अशुभ कर्म ही है, जिन्हें इसने पूर्वभव में बडे ही प्राणातिपातादिरूप दुष्ट भावों से अर्जित किये हैं, और उपार्जित करके भी जिनका इसने प्रायश्चित्त–आदि द्वारा संशोधन नहीं किया है, और इसी कारण जिनकी यह परम्परा वर्द्धित होती चली आ रही है, ऐसे इन अशुभ कर्मों के खोटे फल को यह भोग रहा है।

यद्यपि 'ण मे दिट्ठा णरगा वा णेरइया वा' मैंने प्रत्यक्षरूप में नरक और नारकियों को नहीं देखा है, तो भी इसे देखकर मुझे नरक और नारकियों का प्रत्यक्ष अनुभव होता है, क्यों कि 'पच्चक्खं खलु अयं पुरिसे णरयपडिरूवियं वेयणं वेएइ' यह पुरुष प्रत्यक्षरूप में ही नरक–जैसी वेदना का अनुभव कर रहा है, 'त्तिकट्टु' ऐसा मनमें विचार कर 'मियादेविं' उन्होंने मृगादेवी से

माणे विहरइ' અહો! આ બાળકની આવી દુર્દશાનું કારણ એક તેના પૂર્વભવના સંચિત જ્ઞાનાવરણીય–આદિક અશુભ કર્મજ છે, જેને આ જીવે પૂર્વભવમાં મોટા પ્રાણાતિપાત–આદિરૂપ દુષ્ટભાવોથી ઉપાર્જિત કરેલ છે, અને ઉપાર્જિત કરીને પણ જેણે તે પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ દ્વારા સંશોધન કર્યું નથી, અને તેથીજ જેની પરમ્પરામાં વૃદ્ધિ થતી રહી છે, એવા તે અશુભ કર્મોનું માઠું ફળ આ ભોગવી રહેલ છે.

જો કે 'ण मे दिट्ठा णरगा वा णेरइया वा' પ્રત્યક્ષરૂપમાં નરક અને નારકીના જીવોને મેં દેખ્યા નથી, તો પણ આ જીવને જોઈને મને નરક અને નારકીઓનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થાય છે, કારણ કે– 'पच्चक्खं खलु अयं पुरिसे णरयपडिरूवियं वेयणं वेएइ' આ પુરુષ પ્રત્યક્ષરૂપમાંજ નરક જેવી વેદનાનો અનુભવ કરી રહ્યો છે,

मृगादेवीं 'गच्छामी'ति 'आपुच्छइ' आपृच्छति, 'आपुच्छित्ता' आपृच्छय 'मियादेवीए गिहाओ' मृगादेव्या गृहात् 'पडिनिक्खमइ' प्रतिनिष्क्रामति, 'पडिनिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'मियागामं नयरं मज्झंमज्झेणं निग्गच्छइ' मृगाग्रामस्य नगरस्य मध्यमध्येन निर्गच्छति, 'निग्गच्छित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' निर्गत्य यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरो विद्यते, तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो' उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिकृत्वः 'आयाहिणपयाहिणं' आदक्षिणप्रदक्षिणम्—अञ्जलिपुटं बद्ध्वा तं बद्धप्राञ्जलिपुटं दक्षिणकर्णमूलत आरभ्य ललाटप्रदेशे वामकर्णान्तिकेन चक्राकारं त्रिः परिभ्राम्य ललाटदेशे स्थापनरूपं 'करेइ' करोति, 'करित्ता वंदइ नमंसइ' कृत्वा वन्दते नमस्यति, 'वंदित्ता नमंसित्ता' वन्दित्वा नमस्यित्वा, 'एवं' वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्=अभाषत ॥सू० १२॥

'आपुच्छइ' जाने के लिये पूछा, और 'आपुच्छित्ता' पूछकर 'मियादेवीए गिहाओ पडिनिक्खमइ' फिर वे मृगादेवी के घर से निकले, और 'पडिनिक्खमित्ता' निकलकर 'मियागामं णयरं मज्झंमज्झेणं निग्गच्छइ' मृगाग्राम नगर के ठीक बीचोबीच होकर 'जेणेव समणे भगवं महावीरे' जहां पर श्रमण भगवान महावीर विराजमान थे 'तेणेव उवागच्छइ' वहां पर आ पहुँचे, 'उवागच्छित्ता' आते ही उन्होंने 'समणं भगवं महावीरं' श्रमण भगवान महावीर को 'तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ, करित्ता वंदइ नमंसइ' तीन बार प्रदक्षिणापूर्वक वन्दना और नमस्कार किया, 'वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी' वन्दना और नमस्कार करने के बाद वे भगवान महावीर से इस प्रकार बोले—

'त्ति कट्टु' એ પ્રમાણે મનમાં વિચાર કરીને, 'मियादेविं' તેમણે મૃગાદેવીને 'आपुच्छइ' જવા માટે પૂછ્યું, અને 'आपुच्छित्ता' પૂછીને 'मियादेवीए गिहाओ पडिनिक्खमइ' પછી તે મૃગાદેવીના ઘેરથી નિકળ્યા, અને 'पडिनिक्खमित्ता' નિકળીને, 'मियागामं णगरं मज्झंमज्झेणं निग्गच्छइ' મૃગાગ્રામ નગરના બરાબર વચમાં થઇને 'जेणेव समणे भगवं महावीरे' જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિરાજમાન હતા 'तेणेव उवागच्छइ' ત્યાં આવી પહોંચ્યા, 'उवागच्छित्ता' આવતાં તરતજ તેમણે 'समणं भगवं महावीरं' શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને 'तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ, करित्ता वंदइ नमंसइ' ત્રણવાર પ્રદક્ષિણાપૂર્વક વન્દના અને નમસ્કાર કર્યા, 'वंदित्ता नमंसित्ता [illegible]' વંદના અને નમસ્કાર કરીને ભગવાન મહાવીર પાસે આ પ્રમાણે બોલ્યા.

भावार्थ—गौतमस्वामीने अपनी आँखों से उस मृगापुत्र की ऐसी परिस्थिति देखकर बड़ा ही आश्चर्य किया। उनके हृदयमें अनेक प्रकार की कल्पनाएँ होने लगीं। उन्होंने सोचा कि–इस प्रकारकी इसकी हालत का मूल कारण क्या है ?। क्यों यह इस प्रकारसे अत्यंत दुःखी हो रहा है ?। जब उनकी विचारधाराने स्थिरता का रूप धारण किया तो उन्हें ज्ञात हुआ कि, इसने पूर्वभव में बड़े ही अशुभ भावों से जो अशुभतम कर्मों का बंध किया है, वे ही इसको इस कठिनतम आपत्ति के मूलकारण हैं। जो इसने पहिले अशुभतम कर्म कमाये हैं उनकी इसके द्वारा किसी भी रूप में प्रायश्चित्त करके शुद्धि नहीं की गई है, यही कारण है कि वे अब इसे फूट२ कर निकल रहे हैं। नरक और नारकी ये दोनों बातें शास्त्रप्रतिपादित वस्तुएँ हैं, फिर भी इसे देखकर उन दोनों बातों का मुझे प्रत्यक्ष भान होता है। नरकों में नारकी जीव भी इसी तरह की भयंकर वेदना का अनुभव करते हैं अर्थात् इसकी यह करुणाजनक परिस्थिति साक्षात् नरकों की और नारकी जीवों की प्रत्यक्षता की ज्ञापक है। नरकों में भी तो नारकी जीव ऐसे ही अनंत कष्टों का अनुभव करते रहते हैं। इस प्रकार विचार कर वे गौतमस्वामी मृगादेवी से पूछ कर वहांसे निकले, और निकल कर

ભાવાર્થ—ગૌતમસ્વામી પોતાની નજરે એ મૃગાપુત્રને એવી પરિસ્થિતિમાં જોઇને બહુ જ આશ્ચર્ય પામ્યા. તેના હૃદયમાં અનેક પ્રકારની કલ્પનાઓ થવા લાગી. તેમણે વિચાર કર્યો કે–આ પ્રમાણે આ જીવની હાલત-દશા થવાનું મૂળ કારણ શું છે? શું કારણથી આ પ્રમાણે તે અત્યંત દુઃખી થઇ રહેલ છે. જ્યારે તેમની વિચારધારા સ્થિરતા પામી ત્યારે તેણે જાણ્યું કે આ જીવે પૂર્વ ભવમાં મોટા અશુભ ભાવોથી જે અશુભતમ કર્મોનો બંધ કર્યો છે, તેજ એની આ મહાન કઠિન આપત્તિનું મૂળ કારણ છે. એ જીવે પહેલાં જે અશુભ કર્મની કમાણી કરી હતી તેની કોઇ પણ રૂપમાં તેણે પ્રાયશ્ચિત્ત કરીને શુદ્ધિ કરી નથી. તે જ કારણે તે કર્મ આજે ફૂટી-ફૂટીને નીકળી રહ્યાં છે. નરક અને નારકી એ બન્ને વાતો શાસ્ત્રથી પ્રતિપાદન કરેલી વસ્તુઓ છે, તો પણ આને જોઇને એ બન્ને વાતોનું મને પ્રત્યક્ષ ભાન થાય છે. નરકમાં નારકી જીવ પણ એવીજ ભયંકર વેદનાનો અનુભવ કરે છે. અર્થાત્ એની આ કરૂણાજનક પરિસ્થિતિ સાક્ષાત્ નરકોની અને નારક જીવોની પ્રત્યક્ષતાની જ્ઞાપક–જ્ઞાન કરાવનાર–છે, નરકોમાં પણ નારકી જીવો આવીજ રીતે અનંત કષ્ટોનો અનુભવ કરે છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને ગૌતમસ્વામીએ મૃગાદેવીને પૂછીને ત્યાંથી પ્રયાણ કર્યું, અને

॥ मूलम् ॥

एवं खलु अहं तुब्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे मियागामं णयरं मज्झंमज्झेणं अणुपविसामि० जेणेव मियादेवीए गिहे तेणेव उवागए। तए णं सा मियादेवी ममं एज्जमाणं पासइ, पासित्ता हट्ठ तं चेव सव्वं जाव पूयं च सोणियं च आहारेइ। तए णं मम इमे अज्झत्थिए चिंतिए कप्पिए पत्थिए मणोगए संकप्पे समुप्पज्जित्था-अहो णं इमे दारए पुरा जाव विहरइ, से णं भंते! पुरिसे पुव्वभवे के आसि, किंणामए वा, किंगोत्तए वा, कयरंसि गामंसि वा, णयरंसि वा, किं वा दच्चा, किं वा भोच्चा, किं वा समायरित्ता, केसिं वा पुरापोराणाणं दुच्चिण्णाणं दुप्पडिकंताणं असुभाणं पावाणं कडाणं कम्माणं पावगं फलवित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणे विहरइ ॥ सू० १३ ॥

टीका

'एवं खलु' इत्यादि। हे भगवन्! 'एवं खलु अहं तुब्भेहिं अब्भणु-

मृगाग्राम नगर के बीचों-बीच होते हुए जहां श्रीश्रमण भगवान महावीर विराजमान थे वहां पर आये, और आते ही उन्होंने भगवान को तीन वार प्रदक्षिणापूर्वक वंदना और नमस्कार किया। पश्चात् भगवान से उन्होंने अपने जाने से आने तक का समस्त वृत्तान्त इस प्रकार कहा ॥ सू० १२ ॥

'एवं खलु अहं' इत्यादि।

हे भगवन्! 'एवं खलु अहं तुब्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे' आपकी

પ્રયાણ કરીને મૃગાગ્રામ નગરના મધ્યભાગમાં થઈને જ્યાં શ્રી-શ્રમણ ભગવાન મહાવીર બિરાજમાન હતા ત્યાં આગળ આવ્યા, અને આવતાંજ તેમણે ભગવાનને ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણાપૂર્વક વંદના અને નમસ્કાર કર્યા. પછી તે ગૌતમસ્વામીએ પોતે ત્યાંથી ગયા અને પાછા આવ્યા ત્યાં સુધીની તમામ હકીકત આ પ્રમાણે કહી. (સૂ૦ ૧૨)

'एवं खलु अहं' ઇત્યાદિ.

હે ભગવાન્! 'एवं खलु अहं तुब्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे' આપની આજ્ઞા

ण्णाए समाणे मियागामं णयरं' एवं खलु अहं युष्माभिरभ्यनुज्ञातः सन् मृगाग्रामनामकं नगरं 'मज्झंमज्झेणं मध्यमध्येन=सर्वथा मध्यमार्गेण 'अणुपविसामि०' अनुप्रविशामि-अनुप्रविष्ट इत्यर्थः, ततोऽहं 'जेणेव मियादेवीए गिहे तेणेव उवागए' यत्रैव मृगादेव्या गृहं तत्रैवोपागतः, 'तए णं सा मियादेवी' ततः खलु सा मृगादेवी 'ममं एज्जमाणं' मामेजमानम्=आगच्छन्तं 'पासइ' पश्यति, 'पासित्ता हट्ठ तं चेव सव्वं जाव पूयं च सोणियं च आहारेइ' दृष्ट्वा हृष्ट-तुष्टा यावत् तदेव सर्वं यावत् पूयं च शोणितं चाहारयति। 'तए णं मम' ततः खलु मम 'इमे' अयम् 'अज्झत्थिए' आध्यात्मिकः=आत्मगतः, 'चिंतिए' चिन्तितः=पर्यालोचितः, 'कप्पिए' कल्पितः=कल्पनायुक्तः 'पत्थिए' प्रार्थितः=

आज्ञा प्राप्तकर मैं 'मियागामं णयरं' मृगाग्राम नगरमें 'मज्झंमज्झेणं' ठीक उसके मध्यमार्ग से 'अणुपविसामि' गया, और जहां मृगादेवी का महल था वहीं पर पहुँचा। 'तए णं' बाद में 'सा मियादेवी' उस मृगादेवीने 'ममं एज्जमाणं पासइ' मुझे आते हुए देखा, और 'पासित्ता' देख कर वह 'हट्ठ तं चेव सव्वं जाव पूयं च सोणियं च आहारेइ' वह बहुत ही अधिक हर्षित और संतुष्ट हुई। इस प्रकार गौतम-स्वामीने अपने जाने से लेकर 'वह मृगापुत्र पीप और शोणित का आहार करता है' यहां तक का समस्त वृत्तान्त श्रीश्रमण भगवान महावीर से सविनय निवेदन किया, और फिर यह भी निवेदन किया कि-'तए णं मम इमे अज्झत्थिए चिंतिए कप्पिए पत्थिए मणोगए संकप्पे समुप्पज्जित्था' मैंने उस मृगापुत्र की यह परिस्थिति देखी और देखकर मेरे अन्तःकरण में उसके प्रति यह अध्यवसाय

પ્રાપ્ત કરીને હું 'मियागामं णयरं' મૃગાગ્રામ નગરમાં, 'मज्झंमज्झेणं' બરાબર નગરના મધ્યમાર્ગે થઇને 'अणुपविसामि' ગયો-પ્રવેશ કર્યો, અને જ્યાં મૃગાદેવીનો મહેલ હતો ત્યાં પહોંચ્યો. 'तए णं' તે પછી 'सा मियादेवी' તે મૃગાદેવી 'ममं एज्जमाणं पासइ' મને આવતો જોયો, અને 'पासित्ता' જોઇને તે 'हट्ठ तं चेव सव्वं जाव पूयं च सोणियं च आहारेइ' તે બહુજ હર્ષ અને સંતોષ પામી. આ પ્રમાણે ગૌતમસ્વામીએ પોતે ત્યાં ગયા ત્યાંથી આરંભી 'તે મૃગાપુત્ર પરૂ અને શોણિતનો આહાર કરે છે' ત્યાં સુધીની વાત શ્રીશ્રમણ ભગવંત મહાવીરને વિનયસહિત જણાવી, અને એ પણ નિવેદન કર્યું કે, 'तए णं मम इमे अज्झत्थिए चिंतिए कप्पिए पत्थिए मणोगए संकप्पे समुप्पज्जित्था' મેં તે મૃગાપુત્રની એ પરિસ્થિતિ જોઇ અને તેને જોયા પછી મારા અન્તઃકરણમાં તેના માટે આ પ્રમાણે અધ્યવસાય ઉત્પન્ન

जिज्ञासितः, 'मणोगए' मनोगतः=मनस्यवस्थितः, 'संकप्पे' संकल्पः=विचारः, 'समुप्पज्जित्था' समुदपद्यत=संजातः-'अहो ! णं इमे दारए पुरा जाव विहरइ' अहो ! खलु अयं दारकः पुरा यावद् विहरति, अत्र यावच्छब्दात् 'पुराणानां= पुरातनानां पूर्वभवसम्बन्धिनामित्यर्थः, दुश्चीर्णानां=दुश्चरितानां, दुष्प्रतिक्रान्तानाम् अशुभानां पापानां कृतानां कर्मणां पापकं फलवृत्तिविशेषं प्रत्यनुभवन्'- इति योज्यम् । मृगापुत्रस्य दारकस्य यथादृष्टं वृत्तं भगवतः पुरतोऽभिधाय गौतमः पृच्छति- 'से णं भंते !' इत्यादि । 'भंते' हे भदन्त !=हे भगवन् ! 'से णं पुरिसे' स खलु पुरुषः 'पुव्वभवे' पूर्वभवे=पूर्वजन्मनि 'के आसी' क आसीत् ?, 'किणामए वा' किंनामको वा, 'किंगोत्तए वा' किंगोत्रको वा, 'कयरंसि गामंसि वा णयरंसि वा' कस्मिन् ग्रामे वा नगरे वा, 'किं वा दच्चा' किं वा कुपात्रे दानं दत्त्वा, 'किं वा भोच्चा' किं वा भुक्त्वा मद्यमांसादिकं, 'किं वा समाय-

---

उत्पन्न हुआ कि, 'अहो ! णं इमे दारए पुरा जाव विहरइ' इसकी इस परिस्थिति का कारण इसके द्वारा पूर्वभव में अशुभतम भावों से अर्जित अशुभतम ज्ञानावरणीयादि कर्मों का निकाचित बंध है। इन अशुभतम कर्मों की, कि जो इसे सदा पाप प्रकृतियों के ही बंध कराने वाले हुए हैं; इसने कभी भी आलोचना आदि से शुद्धि नहीं की। इस प्रकार गौतमस्वामी मृगापुत्र के वृत्तान्त को और अपने मानसिक परिणामों को भगवान् से सुस्पष्ट कह कर फिर पूछने लगे कि-'भंते' हे भदन्त ! 'से णं पुरिसे' वह मृगापुत्र 'पुव्वभवे के आसी' पूर्वभवमें कौन था ?, 'कणामए वा किंगोत्तए वा' उसका क्या नाम और क्या गोत्र था?, 'कयरंसि गामंसि वा णयरंसि वा, किं वा दच्चा, किं वा भोच्चा, किं वा समायरित्ता' किस ग्राम अथवा नगर में वह

થયો કે, 'अहो ! णं इमे दारए पुरा जाव विहरइ' આ જીવની આવી પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થવામાં કારણરૂપ તેણે પૂર્વભવમાં અશુભતમ ભાવોથી ઉપાર્જિત કરેલ અશુભતમ જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોનો નિકાચિત બંધ છે, એ અશુભતમ કર્મો, જે તેને પાપ-પ્રકૃતિઓનો બંધ કરાવવાવાળાં થયાં છે, તેની તેણે કોઇ સમય પણ આલોચના આદિથી શુદ્ધિ કરી નથી. આ પ્રમાણે ગૌતમસ્વામી મૃગાપુત્રના વૃત્તાન્તને તથા પોતાના માનસિક પરિણામોને ભગવાન પાસે સ્પષ્ટરૂપથી કહીને ફરીથી પૂછવા લાગ્યા કે-'भंते' હે ભદન્ત ! તે મૃગાપુત્ર 'पुव्वभवे के आसी' પૂર્વભવમાં કોણ હતો ? 'किणामए वा किंगोत्तए वा' તેનું નામ શું અને ગોત્ર શું હતું ?. 'कयरंसि गामंसि वा [illegible] वा, किं वा दच्चा, किं वा भोच्चा, किं वा समायरित्ता' ક્યા ગ્રામ

रित्ता' किं वा समाचर्य=किं प्राणातिपातादि दुष्कर्म कृत्वेत्यर्थः, 'केसिं वा पुरापोराणाणं दुच्चिण्णाणं दुप्पडिक्कंताणं असुभाणं पावाणं कम्माणं पावगं फलवित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणे विहरइ' केषां वा पुरापुराणानां दुश्चीर्णानां दुष्प्रतिक्रान्तानाम् अशुभानां पापानां कृतानां कर्मणां पापकं फलवृत्तिविशेषं प्रत्यनुभवन् विहरति ॥ सू० १३ ॥

रहता था? ऐसा क्या इसने पूर्वभवमें कुपात्र को दान दिया, अथवा मद्य, मांस आदि अभक्ष्य का भक्षण किया, या प्राणातिपातादिक दुष्कर्मों का आचरण किया? अथवा 'केसिं वा पुरापोराणाणं दुच्चिण्णाणं दुप्पडिक्कंताणं असुभाणं पावाणं कम्माणं पावगं फलवित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणे विहरइ' पूर्वभवों में उपार्जित, दुष्ट भाव से आचरित, अशुभ फलजनक, किये हुए किन पाप कर्मों के अशुभपरिणामरूप अवस्था का उपभोग कर रहा है?

भावार्थ—हे भगवन्! आपसे आज्ञा प्राप्तकर मैं मृगाग्राम नगर के मध्यभाग से मृगादेवी के घर पहुँचा, ज्यों ही मृगादेवीने मुझे अपने महलमें आते हुए देखा त्यों ही वह विशेषरूपसे हर्षित और संतुष्ट हुई, और उसने सविनय वन्दन कर मेरे वहां पहुंचने का कारण पूछा, मेरे आगमन के कारण से परिचित हो वह मृगा-पुत्र के खाने-पीने आदि की समस्त विपुल सामग्री को एक काष्ठ की गाडी में भरकर उसे खेंचती हुई मेरे आगे२ चली, मैं उसके

અથવા નગરમાં રહેતો હતો, એવું કયું પાપ એણે પૂર્વભવમાં કર્યું? શું કુપાત્રને દાન આપ્યું, અથવા મદ્ય, માંસ આદિ અભક્ષ્યનું ભક્ષણ કર્યું, અથવા પ્રાણાતિપાતાદિક દુષ્ટ કર્મોનું આચરણ કર્યું? અથવા 'केसिं वा पुरा पोराणाणं दुच्चिण्णाणं दुप्पडिक्कंताणं असुभाणं पावाणं कम्माणं पावगं फलवित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणे विहरइ' પૂર્વભવોમાં ઉપાર્જિત, દુષ્ટભાવથી આચરિત, અશુભફળજનક, કરેલા કયા પાપકર્મોની અશુભપરિણામરૂપ અવસ્થાનો ઉપભોગ કરી રહ્યો છે?

ભાવાર્થ—હે ભગવન્! આપની આજ્ઞા મેળવીને હું મૃગાગ્રામ નગરના મધ્ય-ભાગથી તે મૃગાદેવીને ઘેર પહોંચ્યો, જ્યાં મૃગાદેવીએ મને પોતાના મહેલમાં આવતો જોયો કે તે જ વખતે તે બહુજ હર્ષ અને સંતોષ પામી, અને તેણે સવિનય વન્દન કરીને મારૂં અહિંઆં આવવાનું કારણ પૂછ્યું, મારા આવવાનું કારણ પુરૂં જાણીને તે મૃગાપુત્ર માટે ખાવા-પીવાની આદિ તમામ સામગ્રી પૂરી રીતે એક લાકડાની ગાડીમાં ભરીને તેને ખેંચતી થકી મારા આગળ-આગળ ચાલી, હું તેના પાછળ પાછળ ચાલ્યો,

॥ मूलम् ॥

गोयमाइ समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं एवं वयासी-एवं खलु गोयमा! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव

पीछे२ चला,-यहां से लेकर 'वह मृगापुत्र पीप और शोणित का आहार करता है' यहां तक का समस्त वृत्तान्त श्रीगौतमस्वामीने श्रीश्रमण भगवान् महावीर के समक्ष सुस्पष्टरूप से कह सुनाया और साथमें मृगापुत्र की दयनीय परिस्थिति को देखकर जो उनके मनमें अनेक प्रकार के संकल्प-विकल्परूप मानसिक अध्यवसाय उठे थे वे भी सब कह दिये। पश्चात् फिर निवेदन किया कि-भगवन्! यह तो कृपा कर कहिये कि यह मृगापुत्र जो इस प्रकार की नारकीय यातना भोग रहा है उसका क्या कारण है? इसने कौन से ऐसे अशुभतम कर्मों का निकाचित बंध किया है जो इसे इस प्रकार की परिस्थिति का कारण हुआ है?, यह पूर्वभवमें कौन था?, क्या इसका नाम और क्या गोत्र था?, किस ग्राम अथवा नगर का यह निवासी था?, कौन से अकृत्यों से इसने इस प्रकार की अपनी हालत को बिगाडने वाले कर्मों का बंध किया था? तथा कौन से पुराने बहुत-कालके दुश्चीर्ण प्राणातिपातादिक से उपार्जित कर्मों का यह फल भोग रहा है? ॥ सू० १२ ॥

અહીંથી લઈને જ્યાં સુધી 'તે મૃગાપુત્ર પરૂ અને લોહીનો આહાર કરે છે' ત્યાં સુધીનો તમામ વૃત્તાન્ત શ્રીગૌતમસ્વામીએ શ્રીશ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસે સ્પષ્ટરૂપમાં કહી સંભળાવ્યો, અને તે સાથે મૃગાપુત્રની દયાજનક પરિસ્થિતિને જોઈને જે તેમના મનમાં અનેક પ્રકારના સંકલ્પ-વિકલ્પરૂપ માનસિક અધ્યવસાય ઉઠયા હતા તે પણ તમામ કહ્યા, પછી ફરીને નિવેદન કર્યું કે:-હે ભગવન્! કૃપા કરીને એ તો કહો કે:-આ મૃગાપુત્ર જે આ પ્રકારની નારકીય યાતના ભોગવી રહેલ છે, તેનું શું કારણ છે? તેણે એવા કયા અશુભતમ કર્મોનો નિકાચિતબંધ કર્યો છે કે જે તેને આવા પ્રકારની પરિસ્થિતિ થવામાં કારણભૂત થયો છે? તે પૂર્વભવમાં કોણ હતો?, તેનું નામ અને ગોત્ર શું હતું? કયા ગામ અથવા નગરમાં તે રહેતો હતો?, કયા પ્રકારના અકૃત્યોથી તેણે આ પ્રકારે હાલતને બગાડે તેવાં કર્મોનો બંધ કર્યો હતો?, તથા કયા પુરાણા ઘણાજ લાંબા સમયનાં દુશ્ચીર્ણ પ્રાણાતિપાતાદિક વડે પ્રાપ્ત કરેલ કર્મોનું આ ફળ ભોગવી રહ્યો છે?. (સૂ. ૧૨)

जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे सयदुवारे णामं णयरे होत्था, रिद्धत्थिमियसमिद्धे, वण्णओ । तत्थ णं सयदुवारे णयरे धणवई णामं राया होत्था, वण्णओ। तस्स णं सयदुवारस्स णयरस्स अदूरसामंते दाहिणपुरत्थिमे दिसिभाए विजयवद्धमाणे णामं खेडे होत्था, रिद्धत्थिमिय० वण्णओ ।

तस्स णं विजयवद्धमाणस्स खेडस्स पंच गामसयाइं आभोए यावि होत्था । तंसि णं विजयवद्धमाणखेडंसि एक्काई णामं रट्ठकूडे होत्था–अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे । से णं इक्काई णामं रट्ठकूडे विजयवद्धमाणस्स खेडस्स पंचण्हं गामसयाणं आहेवच्चं पोरेवच्चं सामित्तं भट्टित्तं महत्तरगत्तं आणाईसरसेणावच्चं कारेमाणे पालेमाणे विहरइ ॥ सू० १४ ॥

टीका

'गोयमाइ' इत्यादि। 'गोयमाइ !' गौतम इति=हे गौतम ! इत्येवमामन्त्र्य 'समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं एवं वयासी' श्रमणो भगवान् महावीरो भगवन्तं गौतमम् एवमवादीत्–'एवं खलु गोयमा !' एवं खलु हे गौतम ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे'

'गोयमाइ' इत्यादि।

तब 'गोयमाइ' हे गौतम ! इस प्रकार संबोधित कर 'समणे भगवं महावीरे' श्रमण भगवान महावीर स्वामीने 'भगवं गोयमं एवं वयासी' भगवान गौतम के प्रति इस प्रकार से कहना प्रारंभ किया कि, 'एवं खलु गोयमा !' हे गौतम ? तुम जो पूछ रहे हो सो उसका उत्तर इस प्रकार है–'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल

'गोयमाइ' ઇત્યાદિ.

ત્યારે 'गोयमाइ' હે ગૌતમ ! આ પ્રમાણે સંબોધન કરીને 'समणे भगवं महावीरे' શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ 'भगवं गोयमं एवं वयासी' ભગવાન ગૌતમ પ્રતિ આ પ્રમાણે કહેવાનો આરંભ કર્યો કે:– 'एवं खलु गोयमा' હે ગૌતમ ! તમે જે પૂછો છો તેનો ઉત્તર આ પ્રકારે છે. 'तेणं कालेणं तेणं समएणं'

अहम्मप्पलोई, अहम्मजीवी, अहम्मप्पलज्जणे, अहम्मसीलसमुदायारे, अहम्मेणं चेव वित्तिं कप्पेमाणे विहरइ,* 'हण, छिंद, भिंद, विकत्तए, लोहियपाणी, चंडे, रुद्दे, खुद्दे, असमिक्खियकारी, साहस्सिए, उक्कंचण-वंचण-माई, नियडी, कूडमाई साइसंपओगबहुले, दुप्परिचए, दुच्चरिए, दुरणुणए, दुस्सीले, दुव्वए, इति। तत्र-अधर्मानुगतः-अधर्मं=श्रुतचारित्राभावमनुगतः, अधर्मसेवी-अधर्मं सेवितुं शीलं यस्य स तथा। तत्र हेतुं प्रदर्शयन् विशेषणान्याह-अधर्मेष्टः-अधर्म एवेष्टो यस्य स तथा, अत एव-अधर्माख्यायी=अधर्मोपदेशकः, अधर्मानुरागी= अधर्मानुरागवान्, अधर्मप्रलोकी=अधर्ममुपादेयतया प्रलोकयति=प्रेक्षते यः सोऽधर्मप्रलोकी। अधर्मजीवी=अधर्मेणैव जीवनशीलः, अधर्मप्ररञ्जनः=अधर्मे

* 'हण' इत्यारभ्य 'दुप्पडियाणंदे' इत्यन्तानि विशेषणानि 'दशाश्रुतस्कन्धे' वर्तन्ते।

अहम्मसेवी, अहम्मिट्ठे' इत्यादि पदों का यहां पर ग्रहण हुआ है, इनका अर्थ इस प्रकार है-यह 'अहम्माणुगए' अधर्मानुगत था-श्रुत-चारित्ररूप धर्म की पालना से रिक्त था, यह 'अहम्मसेवी' अधर्मसेवी-अधर्म का ही उपासक था, इसमें कारण यह था कि यह 'अहम्मिट्ठे' अधर्मेष्ट था-अधर्म ही इसे अभीष्ट था। यह 'अहम्मक्खाई' अधर्माख्यायी-सदा अधर्म की ही प्ररूपणा करता था। 'अहम्माणुराई' अधर्मानुरागी-अधर्म में ही यह सदा अनुरागी था, 'अहम्मप्पलोई' अधर्मप्रलोकी-यह इसलिये था कि यह अधर्म को ही उपादेयरूप से मानता था, 'अहम्मजीवी' अधर्मजीवी-अधर्म ही इसका जीवन था, अतः 'अहम्मपलज्जणे' अधर्मप्ररञ्जन-अधर्म में ही मस्त रहता था, यह 'अहम्मसीलसमुदायारे' अधर्मशीलसमुदाचार-सुन्दर आचार और विचारों से सदा रहित था,

अहम्मिट्ठे' ઇત્યાદિ પદનું આ સ્થળે ગ્રહણ થયું છે, તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે-તે 'अहम्माणगए' અધર્માનુગત—અધર્મ માર્ગે ચાલનાર શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મ પાલનથી દૂર હતો; તે 'अहम्मसेवी' અધર્મસેવી-અધર્મનું સેવન કરનાર, અને અધર્મનો ઉપાસક હતો, તેમાં કારણ એ હતું કે એ 'अहम्मिट्ठे' અધર્મેષ્ટ હતો, એટલે કે તેને અધર્મજ વહાલો હતો. તે 'अहम्मक्खाई' અધર્માખ્યાયી-અધર્મી હોવાથી હંમેશાં અધર્મનીજ પ્રરૂપણા કરતો હતો, 'अहम्माणुराई' અધર્માનુરાગી-અધર્મમાંજ તે હંમેશા પ્રીતિવાળો હતો, 'अहम्मप्पलोई' અધર્મપ્રલોકી-તે અધર્મનેજ ઉપાદેય માનતો હતો, 'अहम्मजीवी' અધર્મજીવી-અધર્મ એજ તેનું જીવન હતું, તેથી 'अहम्मप्पलज्जणे' અધર્મપ્રરંજન-અધર્મમાંજ પ્રસન્ન રહેનાર-અધર્મમાં મસ્ત ર હતો. તે 'अहम्मसीलसमुदायारे' અધર્મશીલસમુદાચાર-એટલે કે સુન્દર

प्ररज्यते यः स तथा, अधर्मशीलसमुदाचारः=आचारविचारशून्यः, अधर्मेणत्र वृत्तिं=जीविकां कल्पयन्=कुर्वाणो विहरति। पुनः-जहि=मारय, छिन्धि=छेदय, भिन्धि=भेदय-इति भाषणशीलः, विकर्त्तकः=नासिकादिकर्त्तनशीलः, अतएव-लोहितपाणिः=रुधिरखरण्टितहस्तः, चण्डः=कोपनः, रुद्रः=भयजनकः, क्षुद्रः=क्षुद्रबुद्धिकः, असमीक्षितकारी=अविमृश्यकारी, अत एव-साहसिकः=दुस्साहसवान्, उत्कञ्चनः=उत्कोचग्राही, वञ्चनः=प्रतारकः, मायी=मायाकरणशीलः, निकृतिः=निकृतिमान्-गूढमायी, कूटमायी=गूढमायाच्छादनार्थं पुनर्मायाकारकः, साति-

और यह 'अहम्मेणं चेव वित्तिं कप्पेमाणे विहरइ' अधर्म से ही अपनी आजीविका करता था। फिर यह* 'हण, छिंद, भिंद'-मारो, काटो, भेदन करो'-इत्यादि वाक्य बोलता रहता था। 'विकत्तए' विकर्त्तक-प्राणियों के नाक आदि अवयवों को काटनेवाला था, इसलिए 'लोहियपाणी' लोहितपाणि-इसके हाथ खून से भरे रहते थे। यह 'चंडे' चंड-बडा क्रोधी और 'रुद्दे' रुद्र-भयानक था, 'खुद्दे' क्षुद्रबुद्धि इसकी तुच्छ थी, यह 'असमिक्खियकारी' असमीक्षितकारी-बिना विचारे कार्य कर बैठता था, अतः यह 'साहस्सिए' साहसिक-बडा ही दुस्साहस वाला था, 'उक्कंचण-वंचण-माई' यह 'उत्कंचन'-घूँस-रिश्वत-खानेवाला पूरा था, 'वञ्चन' दूसरे को ठगने में बडा चतुर था, 'मायी' कपटशील था, 'नियडी' निकृतिवाला-गूढकपटी और 'कूडमाई' कूटमायी-किये हुए एक कपट को दूसरे कपट से छिपा लेता था,

* 'हण' यहाँ से लेकर 'दुप्पडियाणंदे' तक के विशेषण 'दशाश्रुतस्कन्ध' में हैं।

આચાર અને વિચારોથી હંમેશાં રહિત હતો, અને તે 'अहम्मेणं चेव वित्तिं कप्पेमाणे विहरइ' અધર્મથી આજીવિકા કરતો હતો. ફરી તે *'हण, छिंद, भिंद' મારો, કાટો, ભેદન કરો-ઇત્યાદિ વાકય બોલતો રહેતો હતો. 'विकत्तए' વિકર્ત્તક-પ્રાણીઓના નાક આદિ અવયવોને કાપવાવાળો હતો, તેથી કરી 'लोहियपाणी'-તેના હાથ લોહીથી ખરડાએલા રહેતા. તે 'चंडे'-મહાન ક્રોધી અને 'रुद्दे'-ભયાનક હતો, 'खुद्दे'-તુચ્છ બુદ્ધિવાળો હતો. તેમજ 'असमिक्खियकारी'-અસમીક્ષિતકારી-વિના વિચારે કાર્ય કરી બેસતો હતો, તેથી તે 'साहस्सिए'-સાહસિક-ભારે સાહસ કરનાર હતો, 'उक्कंचण-वंचण-माई' તે ઉત્કંચન-લાંચરૂશ્વત ખાવાવાળો પૂરો હતો, વંચન-બીજાને ઠગવામાં બહુજ ચતુર હતો, માયી—માયામાં-કપટમાં કુશળ હતો. 'नियडी'-ગુઢકપટી હતો. 'कूडमाई'-કરેલા એક કપટને બીજા કપટ વડે

* 'हण' અહીંથી લઇને 'दुप्पडियाणंदे' અહીં સુધીના વિશેષણો 'दशाश्रुतस्कंध' માં છે.

संप्रयोगबहुलः-सातिसंप्रयोगः=लोकवञ्चनार्थं बहुमूल्यवस्तुनि हीनमूल्यवस्तुसंमेलनं, स बहुलो यस्य स तथा, दुष्परिचयः=दुस्सङ्गकारकः, दुश्चरितः=दुष्टचरित्रवान्, दुरनुनयः=अविनीतः-केनापि वशीकर्तुमशक्यः, दुःशीलः-दुष्टं=दोषयुक्तं शीलं=स्वभावो यस्य स तथा, दुर्व्रतः-दुष्टं=मांसभक्षणादिकं व्रतम्=आचरणं यस्य स तथा, 'दुप्पडियाणंदे' दुष्प्रत्यानन्दः=दुष्कृत्यकरणेष्वेव प्रसन्नमनाः, 'से णं एक्काई णामं रट्ठकूडे' स खलु एकादिर्नाम राष्ट्रकूटः, 'विजयवद्धमाणस्स खेडस्स पंचण्हं गामसयाणं' विजयवर्धमानस्य खेटस्य पञ्चानां ग्रामशतानाम् 'आहेवच्चं' आधिपत्यं, 'पोरेवच्चं' पौरोवर्त्यं=पुरोवर्तित्वम्-अग्रेसरत्वम्,

'साइसंपओगबहुले' सातिसंप्रयोगबहुल-अच्छी वस्तु में बुरी वस्तु को मिलाकर अच्छी वस्तु के भाव से बेच देता था। 'दुप्परिचए' दुष्परिचय-उसके दुष्टों की ही संगति थी, 'दुच्चरिए' दुश्चरित-बडा दुश्चरित्र था, और 'दुरणुणए' दुरनुनय-किसीका भी कहना नहीं मानने वाला था, 'दुस्सीले' दुश्शील-इसका स्वभाव भी दुष्ट था, 'दुव्वए' दुर्व्रत-मांसभक्षणादिक करना इसका दैनिक आचार था। 'दुप्पडियाणंदे' दुष्प्रत्यानन्द-यह दुष्कृत्य करने में ही सदा आनन्द मानता था। 'से णं एक्काई णामं रट्ठकूडे' यह एकादि नामका मांडलिक नरपति 'विजयवद्धमाणस्स णयरस्स पंचण्हं गामसयाणं आहेवच्चं' इस वर्द्धमान खेट के पांचसौ गाँवों का स्वयं अधिपतित्व करता था और अपने नियोगिजनों से भी उनका अधिपतित्व कराता था। 'पोरेवच्चं' स्वयं उनका मुखिया बना हुआ था, और अपने नियोगि-

छुपावनारो हतो, 'साइसंपओगबहुले' सारी वस्तुमां नठारी वस्तु भेळवीने ते सारी वस्तुना भावथी वेची देतो हतो. 'दुप्परिचए' तेने दुष्ट माणसोनी सोबत हती, 'दुच्चरिए' बहुज भूंडा चारित्र-वाळो हतो, अने 'दुरणुणए' कोईनुं कहेवुं नहि मानवावाळो हतो, 'दुस्सीले' दुश्शील हतो-तेनो स्वभाव पण दुष्ट हतो, 'दुव्वए' दुर्व्रत हतो-मांसभक्षण करवुं ते तो तेनो हंमेशानो आचार हतो, अने 'दुप्पडियाणंदे' दुष्प्रत्यानंद हतो-दुष्टकर्म करवामांज हमेशां आनन्द मानतो हतो. 'से णं एक्काई णामं रट्ठकूडे' ते एकादि नामनो मांडलिक राजा, 'विजयवद्धमाणस्स णयरस्स पंचण्हं गामसयाणं आहेवच्चं' आ वर्द्धमान खेडना पांचसो गामोनुं पोते अधिपतिपणुं करतो हतो, अने पोताना नियोगी जनो पासे ते गामोनुं अधिपतित्व करावतो हतो. 'पोरेवच्चं' पोते तेओनो उपरी बनीने रहेतो हतो, अने तेणे पोताना नियोगीजनो ने (रहेनार विश्वासु माणसोने) पण तेना मुख्य बनाव्या हता. 'सामित्तं'

'सामित्तं' स्वामित्वं=नायकत्वं 'भट्टित्तं' भर्तृत्वम्=पोषकत्वम्, 'महत्तरगत्तं' महत्तरकत्वम्=उत्तमत्वम् 'आणाईसरसेणावच्चं' आज्ञेश्वरसेनापत्यम्–आज्ञायाम्=आज्ञाप्रदाने ईश्वरः=समर्थो यः सेनापतिस्तस्य भावस्तत्त्वं 'कारेमाणे' कारयन्=संपादयन् नियोगिकैरिति भावः, 'पालेमाणे' पालयन्=स्वयमेव रक्षन् 'विहरइ' विहरति ॥ सू० १४ ॥

जनों को भी उनका मुखिया बनाये हुए था, 'सामित्तं' स्वयं भी उनका नायक था और अपने नियोगिजनों को भी उनके नायक बना रक्खे थे, 'भट्टित्तं' स्वयं भी उनका पोषक था और अपने नियोगिजनों को भी उनके पोषक किये हुए था, 'महत्तरगत्तं' स्वयं भी यह उन गाँवों में महत्तर–सर्वोत्तम–रूप से विख्यात था, तथा अपने नियोगिजनों को भी यह उनमें महत्तररूप से प्रसिद्ध किये था। 'आणाईसरसेणावच्चं कारेमाणे पालेमाणे विहरइ' इसकी और इसके नियोगिजनों की आज्ञा उन गाँवों में प्रधानरूप से चलती थी।

भावार्थ—अब श्रीश्रमण भगवान महावीर मृगापुत्र के पूर्व-भव का वर्णन करते हैं कि– हे गौतम! इस जंबूद्वीप के भरतक्षेत्र में उस काल और उस समय जन और धन आदि से सर्वप्रकार से परिपूर्ण शतद्वार नामका एक सुन्दर नगर था। यह अपने वैभव आदिसे देवलोक की तुलना करता था। जनता इसकी निर्भय

पोते सौनो नायक हतो, अने तेणे पोतानां विश्वासु माणसोने पण नायक तरीके राखेलां हतां, 'भट्टित्तं' पोते तेनो पोषक हतो तेमज तेणे पोताना विश्वासु माणसोने पण तेना पोषक बनाव्या हतां. 'महत्तरगत्तं' पोतेज ते गामोमां सर्वोत्तमरूपथी प्रख्यात हतो. तथा तेणे पोताना विश्वासु माणसोने पण सर्वोत्तमरूपथी प्रसिद्ध कर्या हता. 'आणाईसरसेणावच्चं कारेमाणे पालेमाणे विहरइ' अने तेमनी तथा तेना विश्वासु माणसो-नी आज्ञा ते गामोमां प्रधानपणे चालती हती.

भावार्थ—हवे श्रीश्रमण भगवान महावीर मृगापुत्रना पूर्वभवनुं वर्णन करे छे के, हे गौतम! आ जम्बूद्वीपना भरत क्षेत्रमां ते काळ अने ते समयने विषे जन अने धन आदि सर्वप्रकारथी परिपूर्ण शतद्वार नामनुं एक सुन्दर नगर हतुं. ते पोताना वैभव आदि वडे देवलोकनी तुलना करतुं हतुं. त्यांना माणसो भयरहितपणे रहेतां हतां. दरेक प्रकारे प्रजामां तेनुं एकछत्र राज्य हतुं.

होकर रहती थी। हरतरह से प्रजा में आनन्द का एकछत्र राज्य था। इस नगर का शासक धनपति नामका नरेश था, जिसके शौर्य और पराक्रम की धाक के मारे प्रबल पराक्रमी शत्रुजन भी काँपते रहते थे। इसी नगर के कुछ निकट अग्निकोण में विजयवर्धमान नामका एक खेट बसा हुआ था। इसमें पांचसौ गाँव लगते थे। इसका अधिपति 'एकादि' इस नाम का एक मांडलिक राजा था। यह नीति और न्याय मार्ग से विपरीत-वृत्तिवाला था। धर्म-कर्म से इसे बिलकुल ही प्रीति नहीं थी। यह महाअधर्मी और महाअन्यायी था, दुराचारी और व्यभिचारी था, मांसादिक भक्षण करना और कराना इसका दैनिक आचार था। इसकी आजीविका भी ऐसे ही अधार्मिक कार्यों से संपन्न होती थी। श्रुत-चारित्ररूप धर्म का नाम सुनते ही इसके मस्तिष्क का पारा अपनी मर्यादा को उल्लंघन कर जाता था। स्वयं अधर्मी, दुराचारी, और अन्यायी तो यह था ही और दूसरों को भी इसी प्रकार से बनने का उपदेश आदि देता रहता था। उस खेट में और उससे लगे हुए उन पांचसौ ग्रामों में इसकी और इसके नियोगिजनों की आज्ञा चलती थी। यह और इनके नियोगीजन वहां के अधिपति थे, मुखिया थे, रक्षक थे, स्वामी थे और सेनापति आदि थे ॥ सू. १४ ॥

આ નગરનો શાસક ધનપતિ નામનો રાજા હતો, જેનાં શૌર્ય અને પરાક્રમના ભયથી પ્રબળ પરાક્રમી શત્રુઓ પણ કાંપતા હતા. આ નગરની થોડી નજીકમાં-અગ્નિકોણમાં વિજયવર્દ્ધમાન નામનો એક ખેડ વસેલો હતો. તેના તાબામાં પાંચસો ગામ હતાં, તેનો રાજા "એકાદિ" આ નામનો એક માંડલિક અધિપતિ હતો. તે નીતિ તથા ન્યાયમાર્ગથી વિપરીત-વૃત્તિ-વાળો હતો, ધર્મ-કર્મમાં તેને બિલકુલ પ્રીતિ ન હતી, તે મહા-અધર્મી અને મહા-અન્યાયી હતો, દુરાચારી અને વ્યભિચારી હતો, માંસાદિક ભક્ષણ કરવું અને કરાવવું એ તેનો દૈનિક આચાર હતો, તેની આજીવિકા પણ એવીજ અધાર્મિક કાર્યોથી સમ્પન્ન થતી હતી. શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનું નામ સાંભળતાંજ તેના મસ્તકનો પારો પોતાની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરી જતો હતો. પોતે અધર્મી, દુરાચારી, અને અન્યાયી તો તે હતોજ અને બીજાને પણ એપ્રમાણે બનવાનો ઉપદેશ આપતો હતો. તે ખેડ-કસબો અને તેની સાથેના તે પાંચસો ગામોમાં તેની અને તેના નિયોગીજનો-વિશ્વાસુ માણસોની આજ્ઞા ચાલતી હતી. તે પોતે તથા તેના વિશ્વાસુ માણસો ત્યાંના અધિપતિ હતા, મુખ્ય હતા, રક્ષક હતા, સ્વામી હતા અને સેનાપતિ આદિ હતા. (સૂ૦ ૧૪)

॥ मूलम् ॥

तए णं से एक्काई रट्ठकूडे विजयवद्धमाणस्स खेडस्स पंच गामसयाइं बहूहिं करेहि य भरेहि य विद्धीहि य उक्कोडाहि य पराभवेहि य दिज्जेहि य भिज्जेहि य कुंतेहि य लंछपोसेहि य आलीवणेहि य पंथकोट्टेहि य ओवीलेमाणे ओवीलेमाणे, विहम्मेमाणे विहम्मेमाणे, तज्जेमाणे तज्जेमाणे, तालेमाणे तालेमाणे, निद्धणं करेमाणे२ विहरइ ।

तए णं से एक्काई रट्ठकूडे विजयवद्धमाणस्स खेडस्स बहूणं राईसर-तलवर-मांडबिय-कोडुंबिय-सेट्ठि-सत्थवाहाणं अन्नेसिं च बहूणं गामेल्लपुरिसाणं बहूसु कज्जेसु य, कारणेसु य, मंतेसु य, कुडुंबेसु य, गुज्झेसु य, रहस्सेसु य, निच्छएसु य, ववहारेसु य सुणमाणे भणइ—न सुणेमि, असुणमाणे भणइ—सुणेमि, एवं पासमाणे भासमाणे गिण्हमाणे जाणमाणे। तए णं से एक्काई रट्ठकूडे एयकम्मे, एयप्पहाणे, एयविज्जे, एयसमायारे सुबहुं पावकम्मं कलिकलुसं समज्जिणमाणे विहरइ ॥ सू० १५ ॥

टीका

'तए णं से' इत्यादि । 'तए णं से' ततः खलु सः 'एक्काई' एकादिः=एकादिनामको 'रट्ठकूडे' राष्ट्रकूटः, 'विजयवद्धमाणस्स खेडस्स पंच गामसयाइं' विजयवर्धमानस्य खेटस्य पञ्च ग्रामशतानि 'बहूहिं' बहुभिः 'करेहि

"तए णं से एक्काई" इत्यादि ।

'तए णं से एक्काई' फिर वह एकादि नामका मांडलिक राजा, 'विजयवद्धमाणस्स' उस विजय वर्धमान खेट के 'पंच गामसयाइं' उन पांचसौ गांवों के निवासी जनों को 'बहूहिं' बहुत अधिक 'करेहि य' करों से, 'भरेहि य' करों की अधिकतासे, 'विद्धीहि य' वृद्धि—

'तए णं से एक्काई' ઇત્યાદિ.

'तए णं से एक्काई' પછી તે એકાદિ નામનો માંડલિક રાજા 'विजयवद्धमाणस्स' તે વિજયવર્ધમાન ખેડના 'पंच गामसयाइं' તે પાંચસો ગામનો નિવાસી જનોને 'बहूहिं' બહુજ અધિક 'करेहि य' કરોથી, 'भरेहि य' કરોની અધિકતાથી,

य' करैश्च=क्षेत्रादिनिमित्तकैः राज्ञे देयद्रव्यैश्च, 'भरेहि य' भरैश्च=राजग्राह्यकराणामेवाधिक्यैः, 'विद्धीहि य' वृद्धिभिश्च=कृषीवलादीनां दत्तस्य धान्यस्य द्विगुणादेर्ग्रहणैश्च, 'उक्कोडाहि य' उत्कोटैश्च-'उक्कोडा' इति देशीयः शब्दो लञ्चार्थकः, 'लाँच', घूस' इति भाषायाम्, 'पराभवेहि य' पराभवैश्च=तिरस्कारकरणैश्च, 'दिज्जेहि य' देयैश्च=सकलवस्तुषु करविशेषैश्च, 'भिज्जेहि य' भेद्यैश्च=दण्डद्रव्यैः-कश्चिदपराधमाश्रित्य संपूर्णग्रामादिषु ग्राह्यैरित्यर्थः, 'कुंतेहि य' कुन्तैश्च=कुन्तकम्-'एतावद् द्रव्यं त्वया देय'-मित्येवं नियन्त्रणया धनग्रहणैश्च, 'लंछपोसेहि य' लञ्छपोषैश्च=लञ्छाः=चौरविशेषाः, तेषां पोषाः=पोषणानि तैः, 'आलीवणेहि य' आदीपनैश्च=ग्रामादीनां दाहनैश्च, 'पंथकोट्टेहि य' पान्थकुट्टैश्च=पान्थानां शस्त्रप्रहारेण धनापहरणैश्च, 'ओवीलेमाणे२' अवपीडयन्२ 'विहम्मेमाणे२' विधर्मयन्२=सदाचारच्युतानि कुर्वन्२, 'तज्जेमाणे२' तर्जयन्२,

---

किसान आदि को दिये गये धान्य आदि को दूने आदि रूप में लेने से, 'उक्कोडाहि य' लांच-घूस आदि से, 'पराभवेहि य' तिरस्कार आदि से, 'दिज्जेहि य' समस्त चीजों पर कर 'टेक्स' आदि के लेने से, 'भिज्जेहि य' भेद्य-किसीपर कोई अपराध लगाकर समस्त गांव पर दण्ड कर के वसूल किये द्रव्य से, 'कुंतेहि य' 'तुम्हें इतना द्रव्य देना पड़ेगा' इस प्रकार की अनुचित यन्त्रणा से लिये गये द्रव्य से, 'लंछपोसेहि य' ग्राम आदि को लुटवाने के अभिप्राय से किये गये चौरों के पोषण से, 'आलीवणेहि य' ग्राम आदि में अग्नि के लगाने से, 'पंथकोट्टेहि य' रास्तागीरों को शस्त्रों के प्रहार द्वारा लूटने से, 'ओवीलेमाणे२' सदा दुःखित और 'विहम्मेमाणे२' सदाचार से भ्रष्ट करता हुआ, 'तज्जेमाणे२' तर्जित-करता हुआ-'देखो, याद रखो, जो

'विद्धीहि य' वृद्धि-ખેડુત આદિને આપેલાં ધાન્ય આદિને બમણા રૂપમાં લેવાથી 'उक्कोडाहि य' લાંચ-રૂશ્વત આદિથી, 'पराभवेहि य' તિરસ્કાર આદિથી, 'दिज्जेहि य' તમામ ચીજો પર કર (ટેકસ) આદિ લેવાથી, 'भिज्जेहि य' ભેદ્ય-કોઈપણ માણસ પર કોઈપણ પ્રકારનો અપરાધ-ગુન્હો મૂકીને સમસ્ત ગામનો દંડ કરીને મેળવેલા દ્રવ્યથી, 'कुंतेहि य' 'તમારે આટલું દ્રવ્ય-ધન આપવું પડશે' આવા પ્રકારના અનુચિત હુકમ વડે લીધેલા દ્રવ્યથી, 'लंछपोसेहि य' ગામ આદિને લુંટવાના અભિપ્રાયે કરેલા ચોર લોકોના પોષણથી, 'आलीवणेहि य' ગામ-આદિને અગ્નિ લગાડવાથી, 'पंथकोट्टेहि य' રસ્તાગીરોને હથીઆરના પ્રહાર દ્વારા લૂંટવાથી, 'ओवीलेमाणे २' સદા દુઃખિત અને-'विहम्मेमाणे २' સદાચારથી ભ્રષ્ટ

'अरे ! ज्ञास्यसि अथ यन्ममेदं न दत्से' इत्येवमङ्गुल्यादिनिर्देशेन भीषयन्निस्यर्थः, 'तालेमाणे२' ताडयन्२–कशाचपेटादिभिरिति भावः, 'निद्धणे करेमाणे२' निर्धनानि कुर्वन्२' 'विहरइ' विहरति ।

'तए णं से एकाई रट्ठकूडे विजयवद्धमाणस्स खेडस्स' ततः खलु स एकादी राष्ट्रकूटो विजयवर्धमानस्य खेटस्य 'बहूणं' बहूनां 'राईसर-तलवर-माडंबिय-कोडुंबिय-सेट्ठि-सत्थवाहाणं' राजेश्वर-तलवर-माडम्बिक-कौटुम्बिक-श्रेष्ठि-सार्थवाहानाम्–त्रत राजेश्वराः=युवराजाः तलवराः=नगररक्षकाः–'कोटवाल'इति ख्याताः, माडम्बिकाः=मडम्बाधिपतयः, मडम्बश्च ग्रामविशेषः, यस्य चतुर्दिक्षु योजनपर्यन्तमन्यः कोऽपि ग्रामो न विद्यते स इत्यर्थः; कौटुम्बिकाः=ग्रामप्रधानाः,

---

तुम लोग मुझे अमुक वस्तु न दोगे तो फिर तुम्हारा भला नहीं' इस प्रकार अंगुली उठाकर उनकी भर्त्सना करता हुआ, एवं 'ताडेमाणे२' ताडित करता हुआ–कोडा, थप्पड़, लात और घूसा आदि से उन पर प्रहार करता हुआ, अन्तमें 'निद्धणे करेमाणे२ विहरइ' उन्हें निर्धन–दरिद्री बनाता हुआ रहता था ।

'तए णं से एकाई रट्ठकूडे' जब वह एकादि मांडलिक राजा, 'विजयवद्धमाणस्स खेडस्स' विजयवर्द्धमान खेट के 'बहूहिं राईसर-तलवर-माडंबिय-कोडुंबिय-सेट्ठि-सत्थवाहाणं अन्नेसिं च बहूणं गामेल्लपुरिसाणं' अनेक युवराज, तलवर–नगररक्षक कोटवाल, मडम्बाधिपति, जिसके चारों ओर एक एक योजन तक कोई भी गांव न हो वह मडंब कहा जाता है, उसके जो शासक होते हैं वे मडंबाधिपति कहे जाते हैं; कौटुम्बिक–गांव के मुखिया पुरुष, अथवा मनुष्यों

કરતો થકો, 'तज्जेमाणे २' તર્જિત કરતો થકો,–'જુઓ, યાદ રાખો; જો તમે લોકો મને અમુક વસ્તુ નહિ આપો તો પછી તમારી સલામતી નથી.' એ પ્રમાણે આંગળી ઉંચી કરીને તેઓની ભર્ત્સના કરતો થકો, એવં 'ताडेमाणे २' તાડિત-કરતો થકો–કોયડા, થપ્પડ, લાત, ઠોંસા આદિ વડે તેના પર પ્રહાર કરતો થકો, છેવટે 'निद्धणे करेमाणे २ विहरइ' તેઓને નિર્ધન-દરિદ્રી બનાવતો થકો રહેતો હતો.

'तए णं से एक्काई रट्ठकूडे' જ્યારે તે એકાદિ માંડલિક રાજા, 'विजयवद्धमाणस्स खेडस्स' વિજયવર્દ્ધમાન ખેડના 'बहूहिं राइसर-तलवर-मांडबिय-कोडुंबिय-सेट्ठि-सत्थवाहाणं अन्नेसिं च बहूणं गामेल्लपुरिसाणं' અનેક યુવરાજ, તલવર, નગરરક્ષક, કોટવાલ, માડંબિક-મંડંબાધિપતિ, જેની ચારે બાજુ એક યોજન સુધી કોઈ પણ ગામ ન હોય તેને મંડંબ કહે છે, તેનો જે શાસક હોય

कुटुम्बं-परिजनस्तस्य नायका वा, श्रेष्ठिनः-'शेठ' इति प्रसिद्धा महाजनाः, सार्थवाहाः=स्वद्रव्येण व्यापारं कारयित्वा लोकोपकारकाः, तेषां द्वन्द्वः, तेषां, 'अन्नेसिं च बहूणं' अन्येषां च बहूनां 'गाममेल्लपुरिसाणं' ग्रामीणपुरुषाणां-ग्रामीणाः=ग्रामनिवासिनो ये पुरुषास्तेषामित्यर्थः, 'बहूसु' बहुषु 'कज्जेसु य' कार्येषु च=कर्तव्येषु प्रयोजनेष्विति यावत्, 'कारणेसु य' कारणेषु च=कार्य-जातसंपादकहेतुषु 'मंतेसु य' मन्त्रेषु च=कर्त्तव्यनिश्चयार्थं गुप्तविचारेषु 'कुडुंबेसु य' कुटुम्बेषु=बान्धवेषु च, 'गुज्झेसु य' गुह्येषु=लज्जया गोपनीयेषु व्यवहारेषु च, 'रहस्सेसु य' रहस्येषु च=रहसि एकान्ते भवा रहस्याः=प्रच्छन्नव्यवहारा-स्तेषु च 'निच्छएसु य' निश्चयेषु=पूर्णनिर्णयेषु च, 'ववहारेसु य' व्यवहारेषु=व्यवहारप्रष्टव्येषु च, 'सुणमाणे' शृण्वन् 'भणइ' भणति=वदति, 'न सुणेमि' न शृणोमि, 'असुणमाणे भणइ' अशृण्वन् भणति=वदति, 'सुणेमि' शृणोमि, एवं

में प्रधान माने गये व्यक्ति, सेठ-साहूकार-महाजन, सार्थवाह-अपनी पुंजी देकर व्यापार कराकर लोगों के उपकारक, इन सबों के, तथा और भी बहुत से ग्रामीण अन्य पुरुषों के 'बहूसु कज्जेसु य, कारणेसु य, मंतेसु य, कुडुंबेसु य, गुज्झेसु य, निच्छएसु य, ववहारेसु य' अनेक कार्यों-कर्तव्ययोग्य प्रयोजनों को, कारणों-कार्यसाधक हेतुओंको, मंत्रों-कर्तव्य को निश्चय करने के लिये किये गये गुप्त विचारों को, अपने२ कुटुंब के योग्य सलाहों को, अथवा कुटुम्बीजनों के लज्जा आदि वश गोपनीय व्यवहारों को, रहस्य-गुप्त बातों को, निश्चय-अनिश्चित विषय के पूर्ण निश्चय को, और व्यवहार-व्यावहारिक बातों को 'सुणमाणे' सुनता हुआ भी 'भणइ' कहता था, 'न सुणेमि' हमने नहीं सुना है, और तथा 'असुणमाणे' जो कोई की बात

તેને મડંબાધિપતિ કહે છે; કૌટુંબિક-ગામના મુખ્ય પુરુષ, અથવા માણસોમાં મુખ્ય માનવામાં આવતા પુરુષ, શેઠ-શાહૂકાર-મહાજન, સાર્થવાહ-પોતાની મૂડી આપીને વેપાર કરાવીને લોકો પર ઉપકાર કરનાર આ બધાંના, તથા બીજા પણ ઘણાં ગ્રામીણ અન્ય પુરુષોનાં 'बहूसु कज्जेसु य, कारणेसु य, मंतेसु य, कुडुंबेसु य, गुज्झेसु य, निच्छएसु य, ववहारेसु य' અનેક કાર્યો-કરવા યોગ્ય પ્રયોજનોને, કારણો-કાર્યસાધક હેતુઓને, મંત્રો-કર્ત્તવ્યોનો નિશ્ચય કરવા માટે કરેલા ગુપ્ત વિચારોને, પોતપોતાના કુટુંબને યોગ્ય સલાહોને, અથવા કુટુંબી જનોના લાંછન આદિ ખાનગી રાખવા યોગ્ય વ્યવહારોને, રહસ્ય-ગુપ્ત વાતોને, નિશ્ચય-અનિશ્ચિત વિષયના પૂર્ણ નિશ્ચયને અને વ્યાવહારિક વાતોને 'सुणमाणे' સાંભળતો થકો 'भणइ' કહેતો કે

'पासमाणे' पश्यन् 'भासमाणे' भाषमाणः, 'गिण्हमाणे' गृह्णन्, 'जाणमाणे' जानन्, अयमर्थः=पश्यन् वदति न पश्यामीति, अपश्यन् वदति–पश्यामीति, तथा भाषमाणो वदति–नाहं ब्रवीमीति, अभाषमाणस्तु वदति–अहं ब्रवीमीति, तथा गृह्णन् वदति–न गृह्णामीति, अगृह्णन् भणति–गृह्णामीति, जानन् भणति–न जानामीति, अजानन् वदति–जानामीति। 'तए णं से एक्काई रट्ठकूडे' ततः खलु स एकादी राष्ट्रकूटः 'एयकम्मे' एतत्कर्मा 'एयप्पहाणे' एतत्प्रधानः=एतन्निष्ठः, 'एयविज्जे' 'एतद्विद्यः–एषैव विद्या=विज्ञानं यस्य स तथा, 'एय-

---

सुनने में न आई हो तो उसे अपने मन से पैदा कर 'भणइ' कहता–'सुणेमि' अरे! भाई! यह क्या बात है, जो तुम्हारी मैं इस बात को सुन रहा हूं। 'एवं पासमाणे भासमाणे गिण्हमाणे जाणमाणे' इसी प्रकार नहीं देखे को देखा और देखे हुए को अदेखा, कही हुई बात को नहीं कही हुई और नहीं कही हुई को कही हुई, नहीं लिये हुए को लिया हुआ और लिये हुए का नहीं लिया हुआ, और ज्ञात को अज्ञात और अज्ञात को ज्ञात कहता था। 'तए णं' इस प्रकार की वंचनामय अशुभतम मायाचारी–परिणति से 'से एकाई रट्ठकूडे एयकम्मे एयप्पहाणे एयविज्जे एयसमायारे' उस एकादि राष्ट्रकूट–मांडलिक राजा कि जो इस प्रकार वंचनामय मायाचारी–परिणति को ही अपना कर्तव्य समझे हुए था, जीवन में जिसके यही एक कार्य प्रधान था–यही जिसके जीवन की साधना थी, यही जिसका एक अनुपम विज्ञान था, और यही जिसके सिद्धान्तानुसार

'न सुणेमि' સાંભળ્યું નથી. તથા 'असुणमाणे' જો કોઇની વાત સાંભળવામાં ન આવી હોય તો તેને પોતાના મનમાંથી પેદા કરીને 'भणइ' કહેતો કે 'सुणेमि' અરે ભાઇ! આ શું વાત છે જે તમારી હું એ વાતને સાંભળી રહ્યો છું. 'एवं पासमाणे भासमाणे गिण्हमाणे जाणमाणे' આ પ્રમાણે નહિ જોએલીને જોઇ છે અને જોએલીને નથી જોઇ, કહેલી વાતને નથી કહી અને નહિ કહેલી વાતને કહી છે, નહિ લીધેલી (વસ્તુ)ને લીધી છે અને લીધેલીને નથી લીધી, અને જાણેલને નથી જાણતો અને નથી જાણતો તેને જાણું છું, એમ કહેતો હતો. 'तए णं' આ પ્રમાણે ઠગાઇ ભરેલ અશુભતમ માયાચારી–પરિણતિથી 'से एक्काई रट्ठकूडे एयकम्मे एय-प्पहाणे एयविज्जे एयसमायारे' તે એકાદિ રાષ્ટ્રકૂટ–માંડલિક નરેશ કે જે આ પ્રમાણે પરવંચનામય માયાચારી–પરિણતિને જ પોતાનું કર્ત્તવ્ય સમજતો હતો, જીવનમાં જેને એજ કામ મુખ્ય હતું, એજ જેના જીવનની સાધના હતી, એજ જેના

समायारे' एतत्समाचारः- एषः समाचारः=आचरणं यस्य स तथा, 'सुबहुं पावकम्मं' सुबहु पापकर्म=ज्ञानावरणीयादिकमशुभं कर्म, 'कलिकलुसं' कलिकलुषं-कलहहेतुकलुषं 'समज्जिणमाणे' समर्जयन् 'विहरइ' विहरति ॥ सू० १९ ॥

सर्वोत्तम आचरण था, तथा जो 'कलिकलुसं' आत्मा को अतिशय कलह-दुःखों के दाता होने से मलीमस-मैलतुल्य मलिन 'सुबहुं पावकम्मं' अधिक उत्कृष्टस्थितिसंपन्न बहुत ज्यादा ज्ञानावरणीयादिक अशुभ पाप कर्मोंका 'समज्जिणमाणे विहरइ' बंध करता हुआ रहता था।

भावार्थ—मनमानी करने वाले उस एकादि मांडलिक राजा के राज्य में किसी को सुख नहीं था। प्रजा हरतरह से दुःखी थी। वह प्रजा को अपनी आँखों से सुखी नहीं देख सकता था। जोर-जुल्म से प्रजा पर अपने अधिकार का दुरुपयोग करता था। अपनी अनुचित आवश्यकताओं की पूर्ति के लिये, अथवा प्रजा में अपने भयंकर आतंक का सिक्का जमाने के लिये वह हर एक अवैध उपायों द्वारा उसके जन और धनका संहार और अपहरण कर आनंदित होता था। करवृद्धि से प्रजा दुःखी रहती थी। कृषक आदिकों के लिये जो इसकी ओर से क्षेत्रों में बोने आदि के लिये धान्य वितरित किया जाता उसे यह दुगुना-तिगुना कर उन

જીવનમાં અનુપમ વિજ્ઞાન હતું, અને એજ જેણે પોતાના સિદ્ધાંત પ્રમાણે સર્વોત્તમ આચરણ માન્યું હતું, તથા-જે 'कलिकलुसं' આત્માને અતિશય કલહ-દુઃખોને આપનાર હોવાથી મલીમસ-મેલ જેવાં મલિન 'सुबहुं पावकम्मं' અધિકઉત્કૃષ્ટસ્થિતિસંપન્ન અહુજ વધારે જ્ઞાનાવરણીય આદિ અશુભ કર્મોનો 'समज्जिणमाणे विहरइ' બંધ કરતો થકો રહેતો હતો.

ભાવાર્થ—મનમાની કરવાવાળા તે એકાદિ માંડલિક રાજાના રાજ્યમાં કોઈને સુખ ન હતું. પ્રજા દરેક પ્રકારથી દુઃખી હતી. તે પોતાની આંખોથી પ્રજાને સુખી જોઇ શકતો ન હતો. જોર-જુલમથી પ્રજા પર પોતાના અધિકારનો દુરુપયોગ કરતો હતો. પોતાની ખોટી આવશ્યકતાઓની પૂર્તિ માટે અથવા પ્રજામાં પોતાની ભયંકરતાનો પ્રભાવ જમાવવા માટે તે દરેક અવૈધ ઉપાયો દ્વારા તેના જન અને ધનનો સંહાર અને અપહરણ કરીને આનંદ પામતો હતો. કરવૃદ્ધિથી પ્રજા દુઃખી રહેતી હતી. ખેડુતોને તે પોતાના પાસેથી જે ખેતરમાં વાવવા માટે અનાજ આપતો હતો, તે પાછું લેતો ત્યારે બમણું ત્રણગણું કરીને

॥ मूलम् ॥

तए णं तस्स एक्काइयस्स रट्ठकूडस्स अण्णया कयाइं सरीरगंसि जमगसमगमेव सोलस रोगातंका पाउब्भूया, तंजहा—सासे १, कासे २, जरे ३, दाहे ४, कुच्छिसूले ५, भगंदरे ६, अरिसा ७, अजीरए ८, दिट्ठि ९,—मुद्धसूले १०, अरो-

से बड़ी निर्दयता से वसूल करता था। लांच और घूस का इस अन्यायी राजा के राज्य में सर्वत्र एकच्छत्र राज्य छाया हुआ था। इसकी कृपा से दुर्जन और प्रजापीडक जन वहां आनन्दित रहते, और न्यायी एवं धर्मात्माओं को अपना जीवन कष्टमय बिताना पड़ता था। इसके शासन में सज्जनों एवं न्यायप्रिय व्यक्तियोंका कोई आदर नहीं था, झूठे और दगाबाजोंकी ही वहां चलती थी। प्रत्येक वस्तु, चाहे वह उपयोगी हो चाहे अनुपयोगी हो सब पर, कर (टेक्स) की मुद्रा लगी हुई रहती थी। जरा-जरा से अपराध में लोगों मनमाना दण्ड किया जाता था, दण्ड की तो यहां तक दशा थी कि किसी एक व्यक्ति के अपराधी घोषित होने पर उस के पूरे गांववालों से इच्छानुसार दण्ड लिया जाता था। 'तुम्हें इतना दण्ड देना पड़ेगा!'—इस प्रकार की राजघोषणा होने पर फिर उसकी किसी भी कचहरी में अपील नहीं होती थी। राजाज्ञा

બહુજ નિર્દયતાથી વસુલ કરતો હતો. લાંચ અને રૂશ્વતનું તે અન્યાયી રાજ્યમાં તમામ ઠેકાણે એકછત્ર રાજ્ય છવાઇ ગયું હતું. તેની કૃપાથી દુર્જન અને પ્રજાને પીડા કરનાર માણસો તેના રાજ્યમાં આનન્દ કરતા હતા, અને જે ન્યાયપરાયણ તથા ધર્માત્મા હતા તેઓને પોતાનું જીવન કષ્ટથી વીતાવવું પડતું હતું. તેના શાસનમાં સજ્જનો અને ન્યાયપ્રિય માણસોને કોઈ પ્રકારે આદર-ભાવ મળતો નહિ, જૂઠા અને દગાબાજોનું ત્યાં તમામ પ્રકારે ચાલતું હતું. દરેક વસ્તુઓ કે જે ઉપયોગી હોય અગર ઉપયોગી ન હોય તે તમામ પર કર (ટેક્સ)ની છાપ લાગેલી રહેતી હતી. જરા- જેટલા અપરાધમાં પણ માણસો પર પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે દંડ કરતો, દંડની તો ત્યાં સુધી દશા કરી હતી કે-કોઈ એક માણસનો અપરાધ જાણવામાં આવતાં તેનો તમામ ગામવાળા માણસો પાસેથી ઈચ્છાનુસાર દંડ લેવામાં આવતો હતો. "તમારે આટલો દંડ આપવોજ પડશે" —આ પ્રકારનો રાજા તરફથી ઢંઢેરો થતાં તેની કચેરીમાં

यए ११, ॥ १ ॥ अच्छिवेयणा १२, कन्नवेयणा १३, कंडू १४, उदरे १५, कोढे १६ ॥ तए णं से एक्काई रट्ठकूडे सोलसहिं रोगातंकेहिं अभिभूए समाणे कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी—गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया ! विजयवद्धमाणे खेडे सिंघाडग-तिय-चउक्क-चच्चर-महापह-पहेसु महया२ सद्देणं उ-

---

ही सर्वोपरि मान्य थी। इस राजा के शासन में चोरों को इस लिये पुष्ट किया जाता था कि वे प्रजाका धन अपहरण कर राज-भण्डार की वृद्धि करें। जो व्यक्ति राजाकी आज्ञा के अनुसार नहीं चलते, अपने कर्तव्यका पालन करते हुए नीतिमार्गका अनुसरण करते, तो राजा उनके घरों में आग लगवा देता था। पथिकों को सदा तस्करों द्वारा किये गये अनेक प्रहारों के साथ २ धनका अपहरण सहन करना पड़ता था। जो कोई विरोध करता तो राजाकी तरफ से वह दण्डित किया जाता—दुःखित किया जाता था। सदाचारियों को सदाचार से च्युत और धर्मात्माओं को धर्म से पराङ्मुख करवाने में या करने में ही राजा को आनंद आता था। तर्जना, भर्त्सना और ताडनाजन्य दुःखों को सदा प्रत्येक प्रजाजन को भोगाना और निर्धन बनाकर उन्हें रखना बस यही राजाकी नीति और रीति थी। यह था इस राजा के मनमाने शासन का नमूना।

કોઈ પ્રકારે અપીલ થઇ શકતી નહિ. રાજાની આજ્ઞાજ સર્વોપરિ માન્ય રાખવી પડતી હતી. આ રાજાના રાજ્યમાં ચોર લોકોને એટલા માટે પુષ્ટ રાખવામાં આવતા હતા કે તે ચોર લોકો પ્રજાના ધનને હરણ કરી રાજાના ભંડારમાં વધારો કરે. જે માણસ રાજાની આજ્ઞા પ્રમાણે નહિ ચાલીને—પોતાના કર્ત્તવ્યનું પાલન કરતા થકા નીતિમાર્ગથી ચાલતાં તો રાજા તે માણસના ઘરમાં આગ લગાડી દેતો હતો. મુસાફરોને હમેશાં ચોરો દ્વારા થયેલા પ્રહારો સાથે ધનનું અપહરણ પણ સહન કરવું પડતું હતું. જો કોઈ વિરોધ કરતો તો તેને રાજા તરફથી દંડ કરવામાં આવતો હતો. તથા તેને દુઃખી કરવામાં આવતો હતો. સદાચારીઓને સદાચારથી ભ્રષ્ટ અને ધર્માત્માઓને ધર્મથી વિમુખ કરવામાં રાજાને આનંદ આવતો હતો. તર્જના (તિરસ્કાર), ભર્ત્સના (અપમાનજનક વચન) અને તાડના (મારવું)—જન્ય દુઃખો હમેશાં દરેક પ્રજાજનને ભોગવવાં અને પ્રજાને નિર્ધન બનાવી રાખવી એજ તે રાજાની નીતિ અને રીતિ હતી. આ હતો તે રાજાના મનમાન્યા કારભારનો નમુનો.

ग्घोसेमाणा२ एवं वदह—एवं खलु देवाणुप्पिया ! एक्काइरट्ठकूडस्स सरीरगंसि सोलस रोगायंका पाउब्भूया, तं जहा—सासे १, कासे २, जरे ३, जाव कोढे १६, तं जो णं इच्छइ देवाणुप्पिया ! विज्जो वा विज्जपुत्तो वा जाणओ वा जाणयपुत्तो वा, तेइच्छिओ वा तेइच्छियपुत्तो वा, एक्काइरट्ठकूडस्स एएसिं सोलसण्हं रोगायंकाणं एगमवि रोगायंकं उवसामित्तए, तस्स

राजा, ईश्वर, तलवर माडंबिक आदि जनों साथ बैठ कर कार्यों, कारणों, मंत्र (सलाह) और गुप्त बातों आदि के विषय में विचारविमर्श करते समय सुनी हुई बात के लिये वह कहता कि, यह बात मैंने नहीं सुनी है। तथा जिस बात का कोई भी विषय नहीं होता उसे यह अपनी मानसिक कल्पना से खडी कर देता और लोगों को दुःखित किया करता। इसी प्रकार देखी गई, कही गई, ग्रहण की गई और जानी गई को अदेखी, नहीं कही गई, नहीं ग्रहण की गई और नहीं जानी गई कहता और विपरीत को अविपरीत कहता था। इस प्रकार की मायाचारी—परिणति से ही यह अपने शासन को चलाता था। इस अशुभतम परिणतिमें मग्न यह राजा, संक्लिष्टयोग और कषायों से, उत्कृष्ट स्थिति को लिये हुए दुःखदायी प्रकृष्ट ज्ञानावरणीय आदि पाप कर्मों का उपार्जन करता रहता था ॥ सू० १५ ॥

રાજા ઈશ્વર, તલવર, માડંબિક આદિ તમામ માણસોની સાથે બેસીને, કાર્યો, કારણો, મંત્રો અને ગુપ્ત વાતો આદિ માટે વિચાર–વિમર્શ કરતી વખતે સાંભળેલી વાતને માટે કહેતો કે આ વાત મેં સાંભળી નથી. તથા જે વાતનો કોઇ પતો પણ ન હોય તેને તે પોતાની માનસિક કલ્પનાથી ઉભી કરી દેતો અને લોકોને દુઃખી કર્યા કરતો. આ પ્રમાણે જોયેલી, કહેલી, ગ્રહણ કરેલી અને જાણેલીને નહિ જોયેલી, નહિ કહેલી, નહિ ગ્રહણ કરેલી અને નહિ જાણેલી કહેતો, અને વિપરીતને અવિપરીત કહેતો હતો. આ પ્રકારની માયાચારી–પરિણતિથીજ તે પોતાનું રાજકાજ ચલાવતો હતો. આ અશુભતમ–પરિણતિમાં મગ્ન આ રાજાએ, સંક્લિષ્ટ યોગ અને કષાયોથી, ઉત્કૃષ્ટ-સ્થિતિયુકત દુઃખદાયી પ્રકૃષ્ટજ્ઞાનાવરણીય આદિ પાપ કર્મોને ઉપાર્જન કરતો રહેતો હતો. (સૂ० ૧૫)

णं एक्काई रट्ठकूडे विपुलं अत्थसंपयं णं दलयइ । दोच्चंपि तच्चंपि उग्घोसेह, उग्घोसित्ता एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह । तए णं ते कोडुंबियपुरिसा जाव पच्चप्पिणंति ॥ सू० १६ ॥

टीका

'तए णं तस्स' इत्यादि । 'तए णं तस्स' ततः खलु तस्य 'एक्काइयस्स' एकादिकस्य=एकादिनामकस्य 'रट्ठकूडस्स' राष्ट्रकूटस्य 'अण्णया कयाइं' अन्यदा कदाचित्=कस्मिंश्चिदन्यस्मिन् समये 'सरीरगंसि' शरीरे 'जमगसमगमेव' युगपदेव=एकस्मिन्नेव समये, घोरप्राणातिपातादिकर्मफलोदयवशात् षोडश रोगातङ्का उत्पन्ना इत्याह—'सोलस' इत्यादि । 'सोलस रोगातंका पाउब्भूया' षोडश रोगातङ्काः—रोगाश्चातङ्काश्चेति द्वन्द्वः, तत्र रोगाः=दाहज्वरादयः, आतङ्काः=शूलादयः, यद्वा—रोगाश्च ते आतङ्का रोगातङ्काः—रोगा=व्याधयस्त एव आतङ्काः=तीव्रकष्टकारिणः, प्रादुर्भूताः=समुत्पन्नाः । 'तं जहा' तद्यथा—

'तए णं तस्स' इत्यादि ।

'तए णं' कुछ कालके पश्चात् 'तस्स एक्काइयस्स रट्ठकूडस्स' उस एकादि नामक राष्ट्रकूटके 'सरीरगंसि' शरीर में 'अण्णया कयाइं' कोई एक समय 'जमगसमगमेव' एक ही साथ 'सोलस रोगायंका' सोलह रोग और आतङ्क—दाहज्वर आदि रोग और शूल वगैरह आतंक, अथवा तीव्र कष्टकारक होने से रोगरूप आतंक 'पाउब्भूया' उत्पन्न हुए, 'तं जहा' वे ये हैं—'सासे १, कासे २, जरे ३, दाहे ४, कुच्छिसूले ५, भगंदरे ६, अरिसा ७, अजीरए ८, दिट्ठि ९—मुद्धसूले १०, अरोयए ११, अच्छिवेयणा १२, कण्णवेयणा १३, कंडू १४,—उदरे १५,

"तए णं तस्स" ઇત્યાદિ.

'तए णं' કેટલોક કાળ વીત્યા પછી 'तस्स एक्काइयस्स रट्ठकूडस्स' તે એકાદિ નામક રાષ્ટ્રકૂટના 'सरीरगंसि' શરીરમાં 'अण्णया कयाइं' કોઈ એક સમયે 'जमगसमगमेव' એકીસાથે 'सोलस रोगातंका' સોળ રોગ અને આતંક-દાહજ્વર આદિ રોગ અને શૂલ વગેરે આંતક, અથવા તીવ્ર કષ્ટકારક હોવાથી રોગરૂપ આંતક, 'पाउब्भूया' ઉત્પન્ન થયા, 'तंजहा' ते એવી રીતે કે :— १-सासे, २-कासे, ३-जरे, ४-दाहे, ५-कुच्छिसूले, ६-भंगदरे, ७-अरिसा ८-अजीरए, ९-दिट्ठि—१०-मुद्धसूले, ११-अरोयए, १२-अच्छिवेयणा, १३-[illegible]वेयण, १४-कंडू, १५-उदरे, १६-कोढे ॥ १—શ્વાસ—દમ-શ્વાસ; २—કાસ—

'सासे' श्वासः=ऊर्ध्वश्वासः १, 'कासे' कासः=श्लेष्मविकारः २, 'जरे' ज्वरस्तापः ३, 'दाहे' दाहः=दाहज्वरः ४, 'कुच्छिसूले' कुक्षिशूलः ५, 'भगंदरे' भगन्दरः ६, 'अरिसा' अर्शः=गुदाङ्कुररोगः ७, 'अजीरए' अजीर्णकः=आहारस्यापरिणतिः ८, 'दिट्ठिमुद्धसूले' दृष्टिमूर्द्धशूलम्-दृष्टिशूलं=नेत्रशूलम् ९, मूर्धशूलम्=मस्तक-पीडा १०, 'अरोअए' अरोचकः=आहारादावरुचिः ११, 'अच्छिवेयणा' अक्षि-वेदना १२, 'कण्णवेयणा' कर्णवेदना १३, 'कंडू' कण्डूः=खर्जूः-'खाज' इति प्रसिद्धो रोगः १४, 'उदरे' उदरम्=उदररोगः-जलोदरम् १५, 'कोढे' कुष्ठः १६।

'तए णं से' ततः खलु स 'एक्काई रट्ठकूडे' एकादी राष्ट्रकूटः 'सोलसहिं रोगातंकेहिं अभिभूए समाणे' षोडशभी रोगातङ्कैरभिभूतः सन् 'कोडुंबियपुरिसे' कौटुम्बिकपुरुषान्=आदेशकारिणः पुरुषान् 'सद्दावेइ' शब्दयति=आह्वयति 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा=आहूय, 'एवं वयासी' एवम् अवादीत्-'गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया!' गच्छत खलु यूयं हे देवानुप्रियाः! 'विजय-

---

कोढे १६' श्वास-उर्ध्वश्वास १, कास-श्लेष्मविकार २, ज्वर-ताव ३, दाह-दाहज्वर ४, कुक्षिशूल-उदरशूल ५, भगंदर ६, अर्श-बवासीर ७, अजीर्ण-अपच ८, दृष्टिशूल ९, मस्तकशूल १०, आहारादिक में अरुचि ११, नेत्रवेदना १२, कर्णवेदना १३, कंडू-खाज १४, उदर-रोग-जलोदर १५, और कुष्ठ-कोढ १६।

'तए णं' पश्चात् 'से एक्काई रट्ठकूडे सोलसहिं रोगातंकेहिं' उस एकादि राजाने इन सोलह रोगों से 'अभिभूए समाणे' अत्यंत पीडित होकर 'कोडुंबियपुरिसे' अपने आज्ञाकारी पुरुषोंको 'सद्दावेइ' बुलाया, और 'सद्दावित्ता' बुलाकर, 'एवं वयासी' इस प्रकार कहा कि-'गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया!' हे देवानुप्रिय! आप लोग जाओ,

---

ઉધરસ-શ્લેષ્મવિકાર, ૩-જ્વર-તાવ, ૪-દાહ-દાહજ્વર, ૫-કુક્ષિશૂલ-ઉદરશૂલ, ૬-ભગં-દર, ૭-અર્શ-બવાશીર, ૮-અજીર્ણ-અપચો, ૯-દૃષ્ટિશૂલ, ૧૦-મસ્તકશૂલ, ૧૧-અરૂચિ, ૧૨-નેત્રવેદના, ૧૩-કાનની વેદના, ૧૪-કંડુ-ખરજ, ૧૫-ઉદરરોગ-જલોદર, અને ૧૬-કુષ્ઠ-કોઢ.

'तए णं' પછી 'से एक्काई रट्ठकूडे सोलसहिं रोगातंकेहिं' તે એકાદિ રાજાએ તે સોળ રોગોથી 'अभिभूए समाणे' અત્યંત પીડિત થતાં 'कोडुंबियपुरिसे' પોતાના આજ્ઞાકારી પુરુષોને 'सद्दावेइ' બોલાવ્યા, અને 'सद्दाविता' બોલાવીને 'एवं वयासी' આ પ્રમાણે કહ્યું-કે 'गच्छह णं तुब्भे

वद्धमाणे खेडे' विजयवर्धमाने खेटे 'सिंघाडग-तिय-चउक्क-चच्चर-महापह-पहेसु' शृङ्गाटक-त्रिक-चतुष्क-चत्वर-महापथ-पथेषु-शृङ्गाटकं=त्रिकोणमार्गः, त्रिकं=त्रिपथम्-यत्र त्रयो मार्गा मिलिताः सन्ति तत् स्थानम्, चतुष्कं=चतुष्पथं-यत्र चत्वारो मार्गा मिलितास्तत् स्थानम्, चत्वरम्=अनेकमार्गसंगमस्थानम्, महापथः=राजमार्गः, पन्थाः=मार्गः, एषां द्वन्द्वः, तेषु शृङ्गाटकादिषु जनसमूहस्थानेषु 'महया२' महता२ 'सद्देणं' शब्देन=नादेन 'उग्घोसेमाणा२' उद्घोषयन्तः२ 'एवं वदह' एवं वदत-'एवं खलु देवाणुप्पिया!' एवं खलु हे देवानुप्रियाः! 'एक्काइरट्ठकूडस्स सरीरगंसि' एकादिराष्ट्रकूटस्य शरीरे 'सोलस' षोडश 'रोगायंका' रोगातङ्काः 'पाउब्भूया' प्रादुर्भूताः, 'तं जहा' तद् यथा-'सासे १ कासे २ जरे ३ जाव कोढे १६' श्वासः १, कासः २, ज्वरः ३, यावत्कुष्ठः १६, 'तं' तत्=तस्मात् 'जो णं इच्छइ देवाणुप्पिया!' यः खलु इच्छति हे देवानुप्रियाः! 'विज्जो वा' वैद्यो वा, 'विज्जपुत्तो वा' वैद्यपुत्रो वा, 'जाणओ वा'

और 'विजयवद्धमाणे खेडे सिंघाडग-तिय-चउक्क-चच्चर-महापह-पहेसु' विजयवर्द्धमान खेट के शृंगाटक-तीन कोने वाले मार्गमें, त्रिक-त्रिपथ-तीन मार्ग जहां मिलते हों वहां, चतुष्क-चतुष्पथ-चार रास्ते जहां मिलते हों वहां, चत्वर-बहुत रास्ते जहां मिलते हों वहां, महापथ-राजमार्ग में और पथ-सामान्य मार्ग में 'महया२' जोर २ की 'सद्देणं' आवाज से 'उग्घोसेमाणा २ एवं वदह' बार बार घोषणा कर यह कहो कि, 'एवं खलु देवाणुप्पिया!' हे देवानुप्रियो! 'एक्काइरट्ठकूडस्स सरीरगंसि सोलस रोगातंका पाउब्भूया' एकादि राष्ट्रकूट राजाके शरीर में सास, कास-आदि सोलह रोग एक साथ उत्पन्न हुए हैं, 'तं' सो 'जो णं' जो कोई व्यक्ति चाहे वह 'विज्जो वा विज्जपुत्तो वा जाणओ वा जाणय-

देवाणुप्पिया!' હે દેવાનુપ્રિય! તમે જાઓ, અને 'विजयवद्धमाणे खेडे सिंघाडग-तिय-चउक्क-चच्चर-महापह-पहेसु' વિજયવર્દ્ધમાન ખેડના શૃંગાટક-ત્રણ ખુણા વાળા માર્ગમાં, ત્રિક-ત્રિપથ-ત્રણ માર્ગ જ્યાં મળે છે ત્યાં, ચતુષ્ક-ચતુષ્પથ-ચાર રસ્તા જ્યાં મળે છે ત્યાં, ચત્વર-ઘણા રસ્તા જ્યાં મળતા હોય ત્યાં, મહાપથ-રાજમાર્ગમાં અને પથ-સામાન્ય માર્ગમાં 'महया२' જોર-જોર 'सद्देणं' અવાજથી 'उग्घोसेमाणा२ एवं वदह' વારંવાર ઘોષણા કરી એમ કહો કે- 'एवं खलु देवाणुप्पिया!' હે દેવાનુપ્રિયો! 'एक्काइरट्ठकूडस्स सरीरगंसि सोलस रोगातंका पाउब्भूया' એકાદિ રાષ્ટ્રકૂટ રાજાના શરીરમાં શ્વાસ, કાસ આદિ સોળ રોગ એકસાથે ઉત્પન્ન થયા છે, 'तं' તે 'जो णं' જે કોઈ માણસ ગમે તે 'विज्जो वा विज्जपुत्तो

ज्ञायको वा, 'जाणयपुत्तो वा' ज्ञायकपुत्रो वा, 'तेइच्छिओ वा' चैकित्सिको वा, 'तेइच्छियपुत्तो वा' चैकित्सिकपुत्रो वा, 'एक्काइरट्ठकूडस्स एएसिं सोलसण्हं रोगायंकाणं एगमवि रोगायंकं' एकादिराष्ट्रकूटस्य एषां षोडशानां रोगातङ्कानां मध्ये एकमपि रोगातङ्कम्, 'उवसामित्तए' उपशमयितुं=चिकित्सयितुं, 'यः खलु इच्छति-' इत्यत्र 'इच्छती-'त्यस्य धातूनामनेकार्थत्वात्--शक्नोतीत्यर्थः, 'तस्स णं एक्काई रट्ठकूडे विउलं' तस्य खलु एकादिराष्ट्रकूटो विपुलाम् 'अत्थसंपयं णं' अर्थसंपदं खलु 'दलयइ' ददाति=दास्यति। भो देवानुप्रियाः! एवमिदं वाक्यं 'दोच्चंपि तच्चंपि उग्घोसेह' द्वितीयवारमपि तृतीयवारमपि उद्घोषयत, उद्घोष्य 'एयमाणत्तियं' एताम्=उक्तरूपाम्, आज्ञप्तिकाम्=आज्ञावचनं

पुत्तो वा तेगिच्छिओ वा तेगिच्छियपुत्तो वा' वैद्य हो या वैद्यका पुत्र हो, ज्ञायक-(रोगोंका ज्ञाता) हो या ज्ञायकका पुत्र हो, इलाज करने वाला हो या इलाज करने वाले का पुत्र हो, कोई भी क्यों न हो 'एक्काइरट्ठकूडस्स एएसिं सोलसण्हं रोगायंकाणं एगमवि रोगायकं उवसामित्तए इच्छइ' एकादि राष्ट्रकूट के इन १६ प्रकार के रोगों में से किसी एक रोग को भी दूर कर सकता हो तो 'तस्स णं एक्काई रट्ठकूडे विउलं अत्थसंपयं णं दलयइ' उसके लिये निश्चय से यह एकादि राष्ट्रकूट बहुत अधिक अर्थसंपत्ति प्रदान करेगा। 'दोच्चंपि तच्चंपि उग्घोसेह' इस प्रकार की घोषणा एक बार, दो बार और तीन बार तक करो, 'उग्घोसित्ता एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह' और घोषणा करके पीछे मुझे खबर दो कि-'हमने इस घोषणा को कर दी है।'-इस

वा जाणओ वा जाणयपुत्तो वा तेइच्छिओ वा तेइच्छियपुत्तो वा' वैद्य હોય કે વૈદ્યનો પુત્ર હોય, રોગના જાણકાર હોય કે જાણકારનો પુત્ર હોય, ઇલાજ કરવા-વાળો હોય અથવા ઇલાજ કરનારનો પુત્ર હોય, કોઈ પણ કેમ ન હોય 'एक्काइरट्ठकूडस्स एएसिं सोलसण्हं रोगातंकाणं एगमवि रोगातंकं उवसामित्तए इच्छइ' એકાદિ રાષ્ટ્રકૂટના એ સોળ પ્રકારના રોગોમાંથી કોઇ પણ એક રોગને પણ દૂર કરવાની ઇચ્છા રાખતા હોય અર્થાત્ દૂર કરી શકતા હોય તો 'तस्स णं एक्काई रट्ठकूडे विउलं अत्थसंपयं णं दलयइ' તેને માટે નિશ્ચયથી તે એકાદિ રાષ્ટ્રકૂટ રાજવી ઘણીજ અર્થ-સંપત્તિ પ્રદાન કરશે, 'दोच्चंपि तच्चंपि उग्घोसेह' આ પ્રકારની ઘોષણા એક વાર, બે વાર અને ત્રણ વાર સુધી કરો, 'उग्घोसित्ता एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह' પછી મને ખબર આપો કે-'અમે એ

'पच्चप्पिणह' प्रत्यर्पयत-मदुक्तानुसारं कार्यं संपाद्य मां कथयतेत्यर्थः। 'तए णं ते कोडुंबियपुरिसा जाव' ततः खलु ते कौटुम्बिकपुरुषा यावत् शृङ्गाटकादिषु घोषणां कृत्वा, 'पच्चप्पिणंति' प्रत्यर्पयन्ति='स्वामिन्! भवदाज्ञानुसारेणास्माभिः शृङ्गाटकादिषूद्घोषितमिति निवेदयन्तीत्यर्थः ॥ सू० १६ ॥

प्रकार राजाकी आज्ञा पाकर 'ते कोडुंबियपुरिसा जाव पच्चप्पिणंति' उन कौटुंबिक पुरुषों ने विजयवर्द्धमान नगर में जाकर शृंगाटक, त्रिपथ और चतुष्पथ आदि मार्गों में राजा की पूर्वोक्त घोषणा बार २ उद्‌घोषित कर, पीछे लौट कर "घोषणा कर दी है" इस प्रकार राजा को खबर दी।

भावार्थ—जब उस राजा की अधार्मिक प्रवृत्ति से और अनीति मार्ग के आसेवन से संचित अशुभ कर्मों का विपाक हुआ तब उस राजा के शरीर में कुछ काल के बाद ही एक ही साथ श्वास, कास, ज्वर से लेकर कुष्ठ तक भयंकर १६ रोग फूट निकले। जो उस बात को प्रमाणित करते थे कि, संसार में रहकर अधार्मिक प्रवृत्ति ही चालू रखना मनुष्य के लिये हितकर मार्ग नहीं है। राजा इन रोगों से अत्यंत त्रस्त था। उसने अपने आदेशकारी जनों को बुलाकर कहा कि-'हे देवानुप्रिय! तुम जाओ और नगरमें प्रत्येक मार्ग पर इस बात की जोरदार शब्दों में बार २ घोषणा करो कि-'एकादि राजा के शरीर में श्वासकासादिक रोगों ने

ઘોષણા કરી દીધી છે.'-આ પ્રમાણે રાજાની આજ્ઞા પામીને 'ते कोडुंबियपुरिसा जाव पच्चप्पिणंति' તે કૌટુંબિક પુરુષોએ વિજયવર્દ્ધમાન નગરમાં જઈને શૃંગાટક, ત્રિપથ અને ચતુષ્પથ આદિ માર્ગોમાં રાજાએ કહેલી પૂર્વોક્ત ઘોષણા વારંવાર કરી, પછી આવીને 'ઘોષણા કરી દીધી છે.' આ પ્રમાણે રાજાને ખબર આપ્યા.

ભાવાર્થ—જ્યારે તે રાજાની અધાર્મિક પ્રવૃત્તિ અને અનીતિમાર્ગના સેવનથી સંચય કરેલા અશુભ કર્મોનો વિપાક (પરિપાક) થયો, ત્યારે તે રાજાના શરીરમાં કેટલાક સમય પછી એકજ સાથે શ્વાસ, કાસ, જ્વરથી આરંભીને કોઢ સુધીના ભયંકર સોળ રોગો ફૂટી નીકળ્યા, જે એ વાતની સાક્ષી પૂરતા હતા કેઃ-સંસારમાં રહીને અધર્મમય પ્રવૃત્તિ ચાલૂ રાખવી તે માણસ માટે હિતકર માર્ગ નથી. રાજા આ રોગોથી અત્યંત ત્રાસ પામતો હતો. તેણે પોતાના આજ્ઞાકારી માણસોને બોલાવીને કહ્યું કે-હે દેવાનુપ્રિય! તમે જાઓ, અને નગરમાં પ્રત્યેક માર્ગ પર આ વાતની મજબૂત જોર-શોર શબ્દોથી વારંવાર ઘોષણા કરો કેઃ—'એકાદિ રાજાના શરીરમાં

॥ मूलम् ॥

तए णं विजयवद्धमाणे खेडे इमं एयारूवं उग्घोसणं सोच्चा निसम्म बहवे विज्जा य ६ सत्थकोसहत्थगया सएहिंतो २ गिहेहिंतो पडिनिक्खमंति, पडिनिक्खमित्ता विजयवद्धमाणस्स खेडस्स मज्झंमज्झेणं जेणेव एक्काइरट्ठकूडस्स गिहे तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता एक्काइसरीरयं परामुसंति, तेसिं रोगाणं नियाणं पुच्छंति। एक्काइरट्ठकूडस्स बहूहिं अब्भंगेहि य उवट्टणाहि य सिणेहपाणेहि य वमणेहि य विरेयणेहि य सिंचणेहि य अवदहणेहि य अणुवासणाहि य बत्थिकम्मेहि य निरूहेहि य सिरावेहेहि य तच्छणेहि य पच्छणेहि य सिरबत्थीहि य तप्पणेहि य पुडपागेहि य छल्लीहि य वल्लीहि

भयंकर रूप से अपना घर बना लिया है, सो जो भी कोई वैद्य, ज्ञायक, चिकित्सक या उनके पुत्र, कि जो इन रोगों की चिकित्सा करने में सिद्धहस्त हों वे आकर राजाकी चिकित्सा करें, राजा उन के लिये अधिक से अधिक अर्थसंपत्ति का प्रदान करेगा'। राजा की यह आज्ञा पाकर उन व्यक्तियों ने (सेवकों ने) विजयवर्द्धमान नगर में जाकर प्रत्येक मार्ग पर खडे हो२ कर बार बार राजा की आज्ञाकी जोर२ से घोषणा की, और पीछे आकर "आप की पूर्ण आज्ञा सुना दी गई है"–इस प्रकार की राजा को खबर दी ॥ सू० १६ ॥

શ્વાસ કાસ–આદિ સોળ રોગોએ ભયંકર રૂપથી પોતાનું ઘર બનાવી દીધું છે, તો જે કોઈ પણ વૈદ્ય, જ્ઞાયક, ચિકિત્સક, અથવા તેના પુત્ર એ રોગોની ચિકિત્સા કરવામાં સિદ્ધહસ્ત હોય તે આવીને રાજાની ચિકિત્સા કરશે તો રાજા તેને વધારેમાં વધારે ધન-સંપત્તિ આપશે'. રાજાની આ પ્રમાણેની આજ્ઞા પામીને તે સેવકોએ વિજય-વર્દ્ધમાન નગરમાં જઈ પ્રત્યેક રસ્તા પર ઉભા રહીને વારંવાર રાજાની આજ્ઞાની જોર–શોરથી ઘોષણા કરી, પછી આવીને 'આપની પૂર્ણ આજ્ઞા સંભળાવી દીધી છે' આ પ્રમાણે રાજાને ખબર આપ્યા. (સૂ. ૧૬)

य मूलेहि य कंदेहि य पुप्फेहि य पत्तेहि य फलेहि य बीएहि य सिलियाहि य गुलियाहि य ओसहेहि य भेसज्जेहि य इच्छंति तेसिं सोलसण्हं रोगायंकाणं एगमवि रोगायंकं उवसामित्तए, णो चेव णं संचाएंति उवसामित्तए।

तए णं ते बहवे विज्जा य विज्जपुत्ता य० जाहे नो संचाएंति तेसिं सोलसण्हं रोगायंकाणं एगमवि रोगायंकं उवसामित्तए, ताहे संता तंता परितंता जामेव दिसिं पाउब्भूया, तामेव दिसिं पडिगया ॥ सू० १७ ॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं विजयवद्धमाणे खेडे इमं एयारूवं उग्घोसणं सोच्चा निसम्म बहवे' ततः खलु विजयवर्धमाने खेटे इमामेतद्रूपामुद्घोषणां श्रुत्वा निशम्य बहवो 'विज्जा य ६' वैद्याश्च वैद्यपुत्राश्च, ज्ञायकाश्च ज्ञायकपुत्राश्च, चैकित्सिकाश्च चैकित्सिकपुत्राश्च, 'सत्थकोसहत्थगया' शस्त्रकोशहस्तगताः-शस्त्रकोशो=नखच्छेदनादिभाजनं हस्ते गतोऽवस्थितो येषां ते तथा, 'सएहिंतो२'

'तए णं' इत्यादि।

'तए णं' घोषणा किये जाने के बाद, 'विजयवद्धमाणे खेडे इमं एयारूवं उग्घोसणं सोच्चा' विजयवर्द्धमान खेट में राजा की पूर्वोक्त घोषणा को सुनकर, और 'निसम्म' हृदय में उसका निश्चय कर, 'बहवे विज्जा य ६' अनेक वैद्य और वैद्यों के पुत्र, ज्ञायक और उनके पुत्र, चिकित्सक और उनके पुत्र ये सब 'सत्थकोसहत्थगया' छुरा, नहरणी आदि शस्त्रों की पेटी को हाथ में ले लेकर 'सएहिंतो२ गिहेहिंतो' अपने२ घरों

'तए णं' ઇત્યાદિ.

'तए णं' જાહેરાત કર્યા બાદ, 'विजयवद्धमाणे खेडे इमं एयारूवं उग्घोसणं सोच्चा' વિજયવર્દ્ધમાન ખેડમાં રાજાની પૂર્વોક્ત જાહેરાતને સાંભળીને, અને 'निसम्म' હૃદયમાં તેનો નિશ્ચય કરીને 'बहवे विज्जा य ६' અનેક વૈદ્ય અને વૈદ્યોના પુત્રો, જાણકાર અને તેના પુત્રો, ચિકિત્સક અને તેના પુત્રો, એ તમામ 'सत्थकोसहत्थगया' છરી, નહરણી, આદિ શસ્ત્રોની પેટીને હાથમાં લઇને

स्वकेभ्यः स्वकेभ्यः, 'गिहेहिंतो' गृहेभ्यः 'पडिनिक्खमंति' प्रतिनिष्क्रामन्ति=निर्गच्छन्ति, 'पडिनिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य, 'विजयवद्धमाणस्स खेडस्स मज्झंमज्झेणं' विजयवर्धमानस्य खेटस्य मध्यमध्येन 'जेणेव' यत्रैव 'एक्काइरट्ठकूडस्स गिहं' एकादिनामकस्य राष्ट्रकूटस्य गृहं 'तेणेव उवागच्छंति' तत्रैवोपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'एक्काइसरीरयं' एकादिशरीरकम्=एकादिनामकस्य राष्ट्रकूटस्य शरीरं 'परामुसंति' परामृशन्ति=स्पृशन्ति। 'तेसिं रोगाणं' तेषां रोगाणां 'नियाणं'=निदानम् उत्पत्तिकारणं 'पुच्छंति' पृच्छन्ति। 'एक्काइरट्ठकूडस्स' एकादिराष्ट्रकूटस्य 'बहूहिं' बहुभिः=बहुविधैः 'अब्भंगेहि य' अभ्यङ्गैश्च=तैलमर्दनैश्च 'उव्वट्टणाहि य' उद्वर्त्तनैश्च=मलापकर्षकद्रव्यसंयोगविशेषेण शरीरोपमर्दनैश्च, 'सिणेहपाणेहि य' स्नेहपानैश्च=औषधपरिपक्वघृतादिपानैश्च, 'वमणेहि

से 'पडिनिक्खमंति' निकले, और 'पडिनिक्खमित्ता' निकल कर 'विजयवद्धमाणस्स खेडस्स' विजयवर्धमानखेट के 'मज्झंमज्झेणं' बीचों बीच होकर 'जेणेव एक्काइरट्ठकूडस्स गिहे' जहां एकादि राष्ट्रकूट राजा का गृह था 'तेणेव उवागच्छंति' वहां पर पहुँचे, और 'उवागच्छित्ता' पहुँच कर उन्होंने 'एक्काइसरीरयं' एकादि नृपति के शरीर का 'परामुसंति' स्पर्श किया। पश्चात् 'तेसिं रोगाणं' उन रोगों का 'नियाणं' निदान- 'उत्पत्ति का मूल कारण क्या है?' यह 'पुच्छइ' पूछा। पूछने के बाद उन्होंने 'एक्काइरट्ठकूडस्स' उस एकादि राष्ट्रकूट का 'बहूहिं अब्भंगेहि य' बहुत प्रकार के अभ्यंगों-तैलों की मालिश के द्वारा 'उव्वट्टणाहि य' उद्वर्त्तना-मल को शरीर से बाहर निकालने वाली ओषधियों के संयोगविशेष से शारीरिक मालिश

'सएहिंतो २ गिहेहिंतो' પોતપોતાના ઘરોથી 'पडिनिक्खमंति' નીકળ્યા, અને 'पडिनिक्खमित्ता' નિકળીને 'विजयवद्धमाणस्स खेडस्स' વિજયવર્દ્ધમાન ખેડનાં 'मज्झंमज्झेणं' વચ્ચોવચ્ચ થઈને 'जेणेव एक्काइरट्ठकूडस्स गिहे' જ્યાં એકાદિ રાષ્ટ્રકૂટ રાજાનું નિવાસ્થાન હતું 'तेणेव उवागच्छंति' ત્યાં આવ્યા, અને 'उवागच्छित्ता' આવીને 'एक्काइसरीरयं' તેમણે એકાદિ રાજાના શરીરનો 'परामुसंति' સ્પર્શ કર્યો. પછી 'तेसिं रोगाणं' તે રોગોનું 'नियाणं' નિદાન- ઉત્પત્તિનું મૂલ કારણ શું છે? એ 'पुच्छंति' પૂછ્યું, પૂછયા પછી તેમણે 'एक्काइरट्ठकूडस्स' તે એકાદિ રાષ્ટ્રકૂટના 'बहूहिं अब्भंगेहि य' ઘણાંજ પ્રકારનાં અભ્યંગો-તેલોના માલિશ દ્વારા, 'उव्वट्टणाहि य' પીઠીઓ-મળોને શરીરમાંથી બહાર કાઢનારી ઓષધિઓનાં સંયોગવિશેષથી શારીરક માલિશ દ્વારા, 'सिणेहपाणेहि

य' वमनैश्च, 'विरेयणेहि य' विरेचनैश्च, 'सिंचणेहि य' सेचनैश्च=उष्णजलाभिषेकैश्च, 'अवदहणेहि य' अवदहनैः=दम्भनैः-तप्तलोहकोशादिना शरीरावयवविशेषे दाहकरणैः 'डांभ' इति भाषाप्रसिद्धैश्च, 'अणुवासणाहि य' अनुवासनैः=विरेचनविशेषैः-यन्त्रद्वाराऽपानमार्गेणोदरे तैलादिप्रवेशनरूपैः-'इनीमा' इति प्रसिद्धैश्च, 'वत्थिकम्मेहि य' वस्तिकर्मभिश्च=मलनिर्गमार्थं गुदे वर्त्यादिप्रक्षेपैश्चेत्यर्थः, 'निरूहेहि य' निरूहैश्च-द्रव्यपक्वतैलरूपविरेचनविशेषैश्च, 'सिरावेहेहि य' शिरावेधैश्च-विकृतरुधिरनिःसारणार्थं नाडीवेधैश्चेत्यर्थः, 'तच्छणेहि य' तक्षणैश्च-क्षुरमादिना त्वक्छेदनैश्च, 'पच्छणेहि य' प्रतक्षणैश्च=क्षुरमादिना हस्तलाघवेन

के द्वारा 'सिणेहपाणेहि य' ओषधि डाल कर पकाये गये घृतादिक के पिलाने द्वारा 'वमणेहि य' उल्टी-कय करवाने के द्वारा 'विरेयणेहि य' विरेचनों द्वारा 'सिंचणेहि य' गरम-गरम जल से अभिसेचन द्वारा, 'अवदहणेहि य' अग्नि में लाल किये हुए लोहे के तकुवे आदि से डांभ देने द्वारा, 'अणुवासणाहि य' यन्त्र से गुदा द्वारा पेट में तैल आदि के प्रवेश, अर्थात् इनीमा के प्रयोग द्वारा, 'वत्थिकम्मेहि य' बस्तिकर्म-संचित दूषित मलको निकालने के लिये गुदा में ओषधिनिर्मित बत्ती आदिके प्रक्षेप द्वारा, 'निरुहेहि य' निरूह-ओषधियां डालकर पकाये गये तैल रूप विरेचनविशेष द्वारा, 'सिरावेहेहि य' शिरावेध-विकृत रस-रुधिर को निकालने के लिये नाडी के वेध-काटने द्वारा, 'तच्छणेहि य' तक्षण-क्षुरा आदि से चमडी को छेदने द्वारा, 'पच्छणेहि य' प्रतक्षण-अपने सधे हुए हाथों से सफाईपूर्वक बढी हुई चमडी को

य' ઓષધિ મેળવીને પકાવેલા ઘૃતાદિકના પાન દ્વારા, 'वमणेहि य' ઉલટી કરાવવા દ્વારા, 'विरेयणेहि य' વિરેચનો-જુલાબો દ્વારા, 'सिंचणेहि य' ગરમ-ગરમ પાણીના અભિસેચન દ્વારા, 'अवदहणेहि य' અગ્નિમાં તપાવેલી લોઢાની તરાક આદિથી ડાંભ દેવા દ્વારા, 'अणुवासणाहि य' યન્ત્રથી ગુદા દ્વારા પેટમાં તેલ આદિને પ્રવેશ કરાવવા દ્વારા અર્થાત્ એનીમા દ્વારા, 'वत्थिकम्मेहि य' બસ્તિકર્મથી-સંચિત દૂષિત મળને કાઢવા માટે ગુદામાં ઓષધિની બનાવેલી વાટ આદિ નાખીને તે દ્વારા, 'निरुहेहि य' નિરૂહ-ઔષધો નાખીને પકાવેલા તેલરૂપ એક પ્રકારના વિરેચન દ્વારા 'सिरावेहेहि य' શિરાવેધ-વિકૃત રસ-રૂધિરને કાઢવા માટે નાડીના વેધ-કાપવા દ્વારા, 'तच्छणेहि य' તક્ષણ-ક્ષુરા વડે ચામડીના છેદન દ્વારા, 'पच्छणेहि य' પ્રતક્ષણ-પોતાના સાધેલા હાથોવડે ચતુરતાપૂર્વક વધેલી ચામડીને છુરી આદિથી છોલવા દ્વારા,

त्वचः प्रतनूकरणैश्चेत्यर्थः, 'सिरवत्थीहि य' शिरोबस्तिभिश्च=शिरसि चर्मकोशं दत्त्वा तत्र संस्कृततैलादिपूरणैश्चेत्यर्थः, 'तप्पणेहि य' तर्पणैश्च-स्निग्धद्रव्येण शरीरसंवाहनैश्च 'पुडपागेहि य' पुटपाकैश्च=पाकविशेषनिष्पन्नौषधविशेषैश्च, 'छल्लीहि य' छल्लीभिश्च=निम्बादित्वग्भिश्च, 'वल्लीहि य' वल्लीभिश्च=गुडूच्यादिलताभिश्च, 'मूलेहि य कंदेहि य पुप्फेहि य पत्तेहि य फलेहि य बीजेहि य' मूलैश्च, कन्दैश्च, पुष्पैश्च, पत्रैश्च, फलैश्च, बीजैश्च, 'सिलियाहि य' शिलिकाभिश्च, शिलिका=किराततिक्तः 'चिरायता' इति प्रसिद्ध ओषधिविशेषः, 'गुलियाहि य' गुलिकाभिश्च 'ओसहेहि य' औषधैश्च 'भेसज्जेहि य' भैषज्यैश्च-अनेकौषधिमिश्रितरूपैः, 'इच्छंति' इच्छन्ति 'तेसिं सोलसण्हं रोगायंकाणं एगमवि रोगायंकं

क्षुरा आदि से छीलने आदि द्वारा, 'सिरवत्थीहि य' शिरोबस्ति-सिर में चर्मका कोस बांधकर दबासे निर्मित तैल के भरने द्वारा, 'तप्पणेहि य' तर्पण-स्निग्ध द्रव्यसे शारीरिक मालिश द्वारा 'पुडपागेहि य' पुटपाक-पाकविशेष से तैयार की गई ओषधियों द्वारा, 'छल्लीहि य' नीम वगैरह की भीतरकी छाल द्वारा, 'वल्लीहि य' गुडूची आदि लताओं द्वारा, 'मूलेहि य, कंदेहि य, पुप्फेहि य, पत्तेहि य, फलेहि य, बीएहि य, सिलियाहि य, गुलियाहि य, ओसहेहि य, भेसज्जेहि य' मूल, कन्द, पुष्प, पत्र, फल, बीज, शिलिका-चिरायता, गुलिका, औषध और भैषज्यरूप अनेक ओषधियों से मिश्रित दवा-विशेष द्वारा

'सिरवत्थीहि य' શિરોબસ્તી-શિરમાં ચામડાનો કોશ નાખી દવાથી બનાવેલું તેલના ભરવા દ્વારા, 'तप्पणेहि य' તર્પણ-સ્નિગ્ધ દ્રવ્યથી શારીરિક માલિશ દ્વારા, 'पुडपागेहि य' પુટપાક-પાકવિશેષથી તૈયાર કરેલી ઓષધિઓ દ્વારા, 'छल्लीहि य' લીંબડા વગેરેની અંતરછાલ દ્વારા, 'वल्लीहि यं' ગળો આદિ લતાઓ દ્વારા, 'मूलेहि य, कंदेहि य, पुप्फेहि य, पत्तेहि य, फलेहि य, बीएहि य, सिलियाहि य, गुलियाहि य, ओसहेहि य, भेसज्जेहि य' મૂલ, કન્દ, ફૂલ, પત્ર, ફળ, બીજ, કરીઆતું, ગુલિકા, ઔષધ અને ભેષજ્ય આદિ અનેક ઓષધિઓથી મિશ્રિત દવાવિશેષ દ્વારા

उवसामित्तए' तेषां षोडशानां रोगातङ्कानामेकमपि रोगातङ्कमुपशमयितुम्, किन्तु 'णो चेव णं' नो चैव खलु 'संचाएंति उवसामित्तए' शक्नुवन्त्युपशमयितुम्, एकमपि रोगातङ्कं निवारयितुं न शक्नुवन्तीत्यर्थः। 'तए णं ते बहवे विज्जा य विज्जपुत्ता य०' ततः खलु ते बहवो, वैद्याश्च वैद्यपुत्राश्च०, अत्र ज्ञायकादीनामपि समुच्चयो बोध्यः, 'जाहे' यदा 'नो संचाएंति' नो शक्नुवन्ति, 'तेसिं सोलसण्हं रोगायंकाणं एगमवि रोगायंकं उवसामित्तए' तेषां षोडशानां रोगातङ्कानामेकमपि रोगातङ्कमुपशमयितुम्, 'ताहे' तदा 'संता' श्रान्ताः=श्रमातुराः, 'तंता' तान्ताः=खिन्नाः, 'परितंता' परितान्ताः=सर्वथा खिन्नाः=रोगातङ्कमपनेतुमसमर्थाः सन्तः 'जामेव दिसं पाउब्भूया तामेव दिसं पडिगया' यस्या एव दिशः प्रादुर्भूताः=आगतास्तामेव दिशं प्रतिगताः ॥ सू० १७ ॥

'इच्छंति तेसिं सोलसण्हं रोगायंकाणं एगमवि रोगायंकं उवसामित्तए' उन पूर्वोक्त १६ रोगों को दूर करने लगे; परंतु 'णो चेव णं संचाएंति उवसामित्तए' उन १६ सोलह रोगों में से वे एक भी रोग को दूर करने के लिये समर्थ नहीं हुए। 'तए णं' इस के बाद 'ते बहवे विज्जा य विज्जपुत्ता य जाहे नो संचाएंति तेसिं सोलसण्हं रोगायंकाणं एगमवि रोगायंकं उवसामित्तए' जब कि वे समस्त वैद्य और उनके पुत्र आदि उन १६ रोगोंमें से एक भी रोग को उपशांत करने के लिये समर्थ नहीं हुए 'ताहे संता तंता परितंता जामेव दिसिं पाउब्भूया, तामेव दिसिं पडिगया' तब थक कर, खेदखिन्न हो और हताश हो कर जहां से वे आये थे वहीं पर वापिस चले गये।

'इच्छंति तेसिं सोलसण्हं रोगायंकाणं एगमवि रोगायंकं उवसामित्तए' ते पूर्वोक्त सोળ રોગોને દૂર કરવાને મહેનત કરવા લાગ્યા, પરન્તુ 'णो चेव णं संचाएंति उवसामित्तए' તે સોળ રોગોમાંથી એક પણ રોગને તે દૂર કરવા માટે સમર્થ થયા નહિ. અર્થાત્ એક પણ રોગ મટાડી શક્યા નહિ. 'तए णं' તે પછી. 'ते बहवे विज्जा य विज्जपुत्ता य० जाहे नो संचाएंति तेसिं सोलसण्हं रोगायंकाणं एगमवि रोगायंकं उवसामित्तए' જ્યારે તે તમામ વૈદ્ય અને તેના પુત્ર આદિ તે સોળ રોગોમાંથી એક પણ રોગને નિવારણ કરવા સમર્થ થયા નહિ. 'ताहे संता तंता परितंता जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया' ત્યારે થાકીને ખેદખિન્ન થઈ અને હતાશ બનીને જ્યાંથી તે આવ્યા હતા, ત્યાં પાછા ચાલ્યા ગયા.

भावार्थ—उन रोगों से अत्यंत ही पीडित हुए उस राजाने कि जिसे वेदना के मारे न रात को नींद थी और न दिन को चैन ही था। अपने आज्ञाकारी मनुष्यों द्वारा जब सारे नगर में अपने रोगों की चिकित्सा करने वालों के लिये धनसंपत्ति के लाभ की घोषणा करवाई तब उस घोषणा को सुन कर वहां के जितने भी वैद्य और उनके पुत्र आदि चिकित्सक थे वे सब अपने२ रोग का इलाज करने के साधनों से सज्जित हो कर राजा के पास आ पहुँचे। आते ही सब ने राजा के शरीर का, तापमान आदि जानने के लिये, अपने २ हाथों से स्पर्श किया, तथा 'रोग का मूल कारण क्या है!' ऐसा पूछ कर परस्पर में विचार किया। विचार-विमर्श हो चुकने पर राजा की चिकित्सा प्रारंभ हुई। चिकित्सामें अनेक प्रकार के तैल आदि के मालिशों का, उद्धर्त्तनों-(उबटनों-पीठियों) का, ओषधि में परिपक्व किये गये घृतादिकों का, वमनकारक ओषधियों का, विरेचक चूर्णों का, गर्म जल का, डांभ देने का, बस्तिकर्म का- गुदाभाग में इनीमा-बत्ती आदि लगाने का, विशेष२ विरेचक दवाइयों का, नाडी को काटने का, छुरा आदिसे चमडी के छेदन करने आदिका प्रयोग किया

ભાવાર્થ—તે રોગોથી બહુજ પીડા પામીને તે રાજાને વેદનાથી રાત્રિ અને દિવસ નિદ્રા આવતી નહિ, તેમજ કોઈ ઠેકાણે ચેન પડતું નહિ. પોતાની આજ્ઞામાં રહેનારા માણસો દ્વારા જ્યારે આખા નગરમાં પોતાના રોગની ચિકિત્સા કરવાવાળા માટે 'ઘણીજ ધન-સંપત્તિ આદિનો લાભ મળશે' એવી જાહેરાત કરાવી ત્યારે, તે જાહેરાતને સાંભળીને ત્યાંના જેટલા વૈદ્ય અને તેના પુત્રો આદિ ચિકિત્સક હતા તે સર્વ, રોગના ઇલાજ કરવાનાં પોત-પોતાના સાધનો લઈને રાજાની પાસે આવી પહોંચ્યા, આવીને તુરતજ સૌ વૈદ્યોએ રાજાના શરીરનો તાપમાન વગેરે જાણવા માટે પોત-પોતાના હાથથી સ્પર્શ કર્યો, તથા રોગનું મૂળ કારણ શું છે ? એ પૂછીને પરસ્પરમાં વિચાર કર્યો. પરસ્પર વિચારવિનિમય કર્યા પછી, રાજાની ચિકિત્સા કરવાનો પ્રારંભ કર્યો. ચિકિત્સા-ઉપચારમાં અનેક પ્રકારના તેલો વડે માલિશ, ઉદ્વર્ત્તનો-ચોળવાના ઔષધોથી પરિપક્વ કરેલા ઘૃતાદિકના માલિશ, વમન (ઉલટી) કરાવનારી દવાઓ, વિરેચન ઔષધો, ગરમ જલ, ડાંમ દેવા, બસ્તિ કર્મ-ગુદાભાગમાં એનીમા નાખવી, વિશેષ-વિશેષ વિરેચક દવાઓ, નાડીનું કાપવું, છરી વડે કરી ચામડી-નું છેદન-ભેદન આદિ ઉપર જણાવેલા તમામ પ્રયોગો કર્યા. પરન્તુ અતિશય પ્રબળ-

॥ मूलम् ॥

तए णं एक्काई रट्ठकूडे विज्जेहि य ६ पडियाइक्खिए परियारगपरिच्चत्ते निव्विण्णोसहभेसज्जे सोलसरोगायंकेहिं अभिभूए समाणे रज्जे य रट्ठे य जाव अंतेउरे य मुच्छिए, रज्जं च रट्ठं च आसाएमाणे पत्थेमाणे पीहेमाणे अभिलसमाणे अट्ट-दुहट्टवसट्टे अड्ढाइज्जाइं वाससयाइं परमाउयं पालइत्ता काल-मासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उक्कोसेणं सागरोवमट्ठिइएसु नेरइएसु नेरइयत्ताए उववन्ने। से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव मियागामे णयरे विजयखत्तियस्स मियादेवीए कुच्छिंसि पुत्तत्ताए उववन्ने ॥ सू० १८ ॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं एक्काई रट्ठकूडे विज्जेहि ६ य' ततः खलु एकादी राष्ट्रकूटः वैद्यैश्च वैद्यपुत्रैश्च, ज्ञायकैश्च ज्ञायकपुत्रैश्च, चैकित्सिकैश्च

उस राजा को इन तमाम प्रकारकी चिकित्साओं द्वारा वे लोग थोडा सा भी लाभ न पहुँचा सके। दवा करते२ वे लोक थक गये, परन्तु राजाका उन रोगों में से एक भी रोग दूर नहीं हुआ। जब उन्होंने रोगकी थोडीसी भी क्षीणता नहीं देखी, तब हताश और खेदखिन्न हो कर वे सब के सबही अपने २ घर पर वापिस लौट गये ॥ सू १७ ॥

'तए णं एक्काई' इत्यादि।

'तए णं' इसके पश्चात् जब वह 'एक्काई रट्ठकूडे' एकादि

તાની સાથે આ અશુભ કર્મોના ઉદય થવાથી તે રાજાને તે તમામ પ્રકારના ઉપચારોથી જરા પણ લાભ થયો નહિ. જ્યારે તે વૈદ્ય આદિને રોગોની ક્ષીણતા જરા પણ જોવામાં નહિ આવી ત્યારે તે બધા એકદમ હતાશ થઇ, અને મનમાં ખેદ પામી પોત–પોતાના સ્થાને પાછા ચાલ્યા ગયા. (સૂ. ૧૭)

'तए णं एक्काई' ઇત્યાદિ.

'तए णं' ત્યાર પછી જ્યારે તે 'एकाई रट्ठकूडे' એકાદિ રાષ્ટ્રકૂટ રાજાને

चैकित्सिकपुत्रैश्च 'पडियाइक्खिए' प्रत्याख्यातः=परित्यक्तः, 'परियारगपरिच्चत्ते' परिचारकपरित्यक्तः=सेवाकारिभिरपि परित्यक्तः-असाध्यरोगदर्शनादिति भावः, 'निव्विण्णोसहभेसज्जे' निर्विण्णौषधभैषज्यः=औषधभैषज्यकरणे विरक्तः 'सोलसरोगायंकेहिं अभिभूए समाणे' षोडशरोगातङ्कैरभिभूतः सन् 'रज्जे य' राज्ये च, 'रट्ठे य' राष्ट्रे च, 'जाव' यावत् 'अंतेउरे य' अन्तःपुरे च 'मुच्छिए' मूर्च्छितः, 'रज्जं च रट्ठं च' राज्यं च राष्ट्रं च 'आसाएमाणे' आस्वादयन् 'पत्थेमाणे' प्रार्थयन्, 'पीहेमाणे' स्पृहयन्=विशेषेण वाञ्छन् 'अभिलसमाणे'

राष्ट्रकूट 'विज्जेहि य ६ पडियाइक्खिए' वैद्य, वैद्यपुत्र आदि चिकित्सकों द्वारा असाध्य जानकर छोड दिया गया, तथा 'परियारगपरिच्चत्ते' इसके जो परिचारक जन थे उन्होंने भी इसे छोड दिया तब 'निव्विण्णोसहभेसज्जे' राजाने भी स्वयं ओषधि और भैषज्य के सेवन से उपेक्षावृत्ति करली। इस अवस्था में 'सोलसरोगायंकेहिं अभिभूए समाणे' इसके सोलह रोग-आतंक दिन-प्रतिदिन अधिकाधिकरूप में बढते गये और वह उनसे बहुत ही अधिकरूप में पीडित होने लगा। फिर भी 'रज्जे य रट्ठे य जाव अंतेउरे य मुच्छिए' राज्य, राष्ट्र और अन्तःपुर आदि में अत्यंत मूर्च्छित बना हुआ यह 'रज्जं च रट्ठं च आसाएमाणे, पत्थेमाणे, पीहेमाणे, अभिलसमाणे' भोगे हुए राज्य सुखों की अभिलाषा से राज्य आदिमें गृद्ध होता हुआ रातदिन इन्हीं विचारों में मग्न रहा करता कि-'कहीं इस अवस्था में मेरा यह राज्य मुझ से छूट न जाय?', अतः इसकी प्रार्थना

'विज्जेहि य ६ पडियाइक्खिए' वैद्य, वैद्यपुत्र આદિ ચિકિત્સકોએ રોગ અસાધ્ય જાણી છોડી દીધો, તથા 'परियारगपरिच्चत्ते' તેની જે સારવાર કરનાર પરિચારક જન હતા તેમણે પણ રાજાને છોડી દીધા, ત્યારે 'निव्विण्णोसहभेसज्जे' રાજાએ પોતે પણ ઔષધ સેવન કરવામાં ઉપેક્ષાવૃત્તિ કરી લીધી. તે અવસ્થામાં 'सोलसरोगायंकेहिं अभिभूए समाणे' તેના સોળ રોગો દિન-પ્રતિદિન વધારે-વધારે થતા ગયા, અર્થાત્ એકદમ વધતા ગયા, અને તે કારણથી તે રાજા ઘણોજ પીડા પામવા લાગ્યો, તો પણ 'रज्जे य रट्ठे य जाव अंतेउरे य मुच्छिए' રાજ્ય, રાષ્ટ્ર અને અન્તઃપુર આદિમાં એકદમ ભારે મૂર્ચ્છા પામેલો તે રાજા 'रज्जं च रट्ठं च आसाएमाणे, पत्थेमाणे, पीहेमाणे, अभिलसमाणे' ભોગવેલા રાજ્યસુખોની અભિલાષાથી રાજ્ય આદિમાં આસકત થયેલો રાત્રિ-દિવસ તેના વિચારોમાં ડુબ્યો રહેતો કે-'કયાંક મારી આ અવસ્થા-સ્થિતિમાં મારૂં રાજ્ય

अभिलषन्, 'अट्टदुहट्टवसट्टे' आर्तदुःखार्तवशार्तः—आर्तः=मनसा दुःखितः, दुःखार्तः—देहेन, वशार्तः=राज्यसमासक्तेन्द्रियवशेन तत्सुखवियोगसम्भावनया पीडितः, एषां कर्मधारये आर्तदुःखार्तवशार्तः—आर्तध्यानोपगत इत्यर्थः, 'अड्ढाइज्जाइं वाससयाइं' अर्धतृतीयानि वर्षशतानि=सार्धद्वयवर्षशतानि, 'परमाउयं' परमायुष्कम्=उत्कृष्टायुष्कं 'पालित्ता' पालयित्वा 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालं कृत्वा 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' अस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्याः, 'उक्कोसेणं' उत्कर्षेण 'सागरोवमट्ठिइएसु' सागरोपमस्थितिकेषु 'नेरइएसु नेरइयत्ताए उववन्ने' नैरयिकेषु नैरयिकतया उत्पन्नः। 'से णं' स खलु 'तओ अणंतरं' ततोऽनन्तरं=ततः पश्चात्, 'उव्वट्टित्ता' उद्वर्त्य=निःसृत्य

का, स्पृहा—चाहना का और अभिलाषा—वाञ्छा का यदि कोई विषय था तो वह एक राज्य ही था, उसी में यह स्पृहाशील और अभिलाषासंपन्न बना हुआ था। 'अट्टदुहट्टवसट्टे' मानसिक दुःखों और शारीरिक कष्टों की परंपरा से, एवं इन्द्रियसंबंधी वैषयिक सुखों की अभिलाषा से अत्यंत दुःखित बना हुआ यह राजा 'अड्ढाइज्जाइं वाससयाइं परमाउयं पालइत्ता' ढाई सौ (२५०) वर्ष की उत्कृष्ट आयु का पालन कर 'कालमासे कालं किच्चा' अन्त में स्थिति के क्षय होते ही काल प्राप्त होकर, 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' इस रत्नप्रभा पृथिवी के 'उक्कोसेणं सागरोवमट्ठिइएसु नेरइएसु नेरइयत्ताए उववन्ने' उत्कृष्ट एक सागर की स्थितिवाले प्रथम नरकमें नारकीरूप से उत्पन्न हुआ। वहां के अनंत दुःखों को भोगते२ जब इसकी नारकीय स्थिति पूर्ण हो गई, तब 'से' वह 'अणंतरं' पश्चात् 'तओ' वहां से

मारी पासेथी छुटी न जाय', तेथी तेने प्रार्थना, स्पृहा अने अभिलाषानो कोईपणु विषय होय तो ते एक राज्यज हतो, तेथी राज्यमांज तेनी स्पृहा अने अभिलाषा कायम रहेती हती. 'अट्टदुहट्टवसट्टे' मानसिक दुःखो अने शारीरिक कष्टोनी परंपराथी, अने ईन्द्रियसंबंधी विषयना सुखोनी अभिलाषाथी बहुज दुःखित बनेलो ते राजा 'अड्ढाइज्जाइं वाससयाइं परमाउयं पालइत्ता' अढीसो (२५०) वर्षनुं उत्कृष्ट आयुष्य पालन करीने 'कालमासे कालं किच्चा' अन्तमां आयुस्थितिनो क्षय थतांज काळ (मरण) पामीने 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' ए रत्नप्रभा पृथ्वीना 'उक्कोसेणं सागरोवमट्ठिइएसु नेरइएसु नेरइयत्ताए उववन्ने' उत्कृष्ट एक सागरोपमनी स्थितिवाळा प्रथम—पहेला—नरकमां नारकीपणे उत्पन्न थयो. त्यांना अनंत दुःखोने भोगवतो—भोगवतो ज्यारे तेनी नारकीनी स्थिति पूरी

'इहेव मियागामे णयरे' इहैव मृगाग्रामे नगरे 'विजयखत्तियस्स' विजयक्षत्रियस्य=विजयनामकस्य क्षत्रियस्य राज्ञः, 'मियादेवीए' मृगादेव्याः 'कुच्छिसि' कुक्षौ=गर्भे 'पुत्तत्ताए' पुत्रतया 'उववन्ने' उत्पन्नः ॥ सू० १८ ॥

'उव्वट्टित्ता' निकल कर 'इहेव' इसी भरतक्षेत्र में स्थित इस मृगाग्राम नगर में 'विजयखत्तियस्स' विजय क्षत्रिय राजा की 'मिया-देवीए' रानी मृगादेवी की 'कुच्छिसि' कुक्षि-कूँख में 'पुत्तत्ताए उववन्ने' पुत्ररूप से उत्पन्न हुआ।

भावार्थ—जब वैद्य आदिकों के वापिस अपने२ घर लौट जाने से, राजा के परिचारकों को 'राजा की बीमारी असाध्यकोटि में पहुँच चुकी है' यह निश्चय हो गया तब उन्होंने भी राजाकी परिचर्या-आदि करने की ओर से विमुखता धारण कर ली, ऐसा होने पर स्वयं राजाने भी ओषधि और भैषज्य आदि का सेवन करना छोड दिया। इस परिस्थिति में रोगों का उपद्रव राजा के शरीर ऊपर दिन दूना और रात चौगुना होने लगा, राजा की इस समय की अवस्था बडी ही दयनीय थी। इस हालत में भी वह राज्य, राष्ट्र एवं अन्तःपुर में ही बडा मूर्च्छित बना हुआ था। वह रात-दिन यही चिन्ता करता रहता था कि-'यदि मैं इस हालत से आक्रान्त होकर मर गया तो ये सब सुख मुझ से छूट

થઈ ગઈ ત્યારે 'से' તે 'अणंतरं' પછી 'तओ' ત્યાંથી 'उव्वट्टित्ता' નીકળીને 'इहेव' ભરત ક્ષેત્રમાં રહેલા એજ મૃગાગ્રામ નગરમાં 'विजयखत्तियस्स' વિજય ક્ષત્રિય રાજાની 'मिया-देवीए' રાણી મૃગાદેવીની કૂખ-ગર્ભમાં 'पुत्तत्ताए उववन्ने' પુત્રરૂપથી ઉત્પન્ન થયો.

ભાવાર્થ—જ્યારે વૈદ્ય આદિ ઉપચારકો પોત-પોતાના સ્થાને પાછા ચાલ્યા ગયા તેથી રાજાનાં પરિવારોને ખાત્રી થઈ કે, રાજાને રોગ અસાધ્ય સ્થિતિમાં આવી ગયો છે. આ પ્રકારનો નિશ્ચય થઈ ગયા પછી તેઓએ પણ રાજાની સેવા (સારવાર) કરવામાં ઉપેક્ષા ધારણ કરી લીધી. આ પ્રમાણે જ્યારે થયું ત્યારે રાજા પણ જાણી ગયો અને પોતે પણ ઔષધ ખાવાનું અને ઉપચારો કરવાનું છોડી દીધું. આ પરિસ્થિતિમાં રાજાના શરીરમાં રોગોનો ઉપદ્રવ દિન-પ્રતિદિન વધારેમાં વધારે વધવા લાગ્યો. આ સમયની રાજાની અવસ્થા ઘણીજ કરુણાજનક હતી. આવી હાલતમાં પણ તે રાજા પોતાના રાજ્ય, રાષ્ટ્ર અને અંતઃપુરમાંજ બહુજ આસક્ત બની ગયો હતો, અને તે દિવસ-રાત્રિ એનીજ ચિન્તા કરતો હતો કે:-જો આવી સ્થિતિમાં હું

जायेंगे, हाय ! मैं इन्हें कैसे छोड़ूं ! यह राज्य कि जिसमें मैंने देवदुर्लभ सुखों का सेवन किया है, अपनी मनमानी इच्छाओं की पूर्ति जहां मैंने की है, विलास और वैभव में ही मैं जहाँ लगा हुवा रहता था, हाय ! इतना सुन्दर यह राज्य मुझ से कैसे छोडा जायगा ! मुझे इस संसार में कुछ नहीं चाहिये, बस; मेरी यही चाह, यही इच्छा और यही अभिलाषा है कि-'मैं और मेरा यह राज्य, ये दोनों सदा इस संसार में स्थिर रहें'। इस प्रकार के अनेक संकल्पों और विकल्पों में पडा हुआ वह नरेश कि जिसकी शारीरिक स्थिति अत्यंत बिगड चुकी थी, जो मरणतुल्य कष्ट से अत्यंत त्रस्त था। राज्य के ऊपर जिसका अत्यंत मोह था, इन्द्रिय-संबंधी विषयभोगों के भोगने के लिये जिसे इस दशामें भी तीव्र लालसा जग रही थी। वह अपनी ढाईसौ (२५०) वर्ष की आयु समाप्त कर आर्त्तध्यान से बिलबिलाता हुआ मरकर १सागर की उत्कृष्ट स्थितिवाले प्रथम नरक में जाकर उत्पन्न हुआ, और वहां के अनंत और अमर्यादित अशुभतम शीतादिवेदनाजन्य अपार कष्टों को भोगकर अपनी वहां की स्थिति के पूर्ण होते ही वहां

દુઃખી થઇ મરણ પામીશ તો આ તમામ સુખ મારા પાસેથી જતું રહેશે, હાય ! હું તેને કેવી રીતે છોડી શકું ?. આ રાજ્ય કે જેની અંદર દેવોને પણ દુર્લભ એવાં સુખોનું મેં સેવન કર્યું છે, મારી દરેક મનમાની ઇચ્છાઓની આ રાજ્યમાં મેં પરિપૂર્ણ કરી છે, વિલાસ અને વૈભવમાંજ હું લાગેલો રહેતો હતો, હાય ! આટલું સુન્દર આ રાજ્ય હું કેવી રીતે છોડી શકીશ ?. મને આ સંસારમાં બીજું કશું ય જોઇતું નથી, ફક્ત મારી એક એજ અભિલાષા અને ચાહના છે કેઃ—હું અને મારૂં આ રાજ્ય બન્ને હંમેશ માટે આ સંસારમાં સ્થિર રહીએ.' આ પ્રકારના અનેક સંકલ્પ અને વિકલ્પોમાં પડેલો તે રાજા કે જેની શારીરિક સ્થિતિ બહુજ બગડી ગઇ હતી, અને જે મરણતુલ્ય કષ્ટથી બહુજ ત્રાસ પામતો હતો, રાજ્ય ઉપર જેને ઘણોજ મોહ હતો, ઇન્દ્રિયોસબન્ધી વિષયભોગો ભોગવવા માટે આવી દશામાં પણ જેને તીવ્ર લાલસા જાગતી હતી. તે રાજા પોતાની અઢીસો (૨૫૦) વર્ષની આયુષ્ય પૂરી કરીને આર્ત્ત-ધ્યાનથી બડબડાતો થકો મરણ પામીને એક સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પ્રથમ નરકમાં નારકીપણે ઉત્પન્ન થયો, અને ત્યાંના અનંત અને અમર્યાદિત અશુભતમ શીત-આદિ વેદનાજન્ય અપાર કષ્ટોને ભોગવીને, ત્યાંની સ્થિતિને પૂર્ણ કરી ત્યાંથી

॥ मूलम् ॥

तए णं तीसे मियादेवीए सरीरे वेयणा पाउब्भूया, उज्जला जाव जलंता। जप्पभिइं च णं मियापुत्ते दारए मियादेवीए कुच्छिसि गब्भत्ताए उववन्ने तप्पभिइं च णं मियादेवी विजयस्स खत्तियस्स अणिट्ठा अकंता अप्पिया अमणुण्णा अमणामा यावि होत्था। तए णं तीसे मियादेवीए अण्णया कयाइं पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि कुडुंबजागरियं जागरमाणीए इमे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था—एवं खलु अहं विजयस्स खत्तियस्स पुव्विं इट्ठा कंता पिज्जा वेसासिया अणुमया आसी, जप्पभिइं च णं मम इमे गब्भे कुच्छिसि गब्भत्ताए उववन्ने, तप्पभिइं च णं विजयस्स खत्तियस्स अहं अणिट्ठा जाव अमणामा जाया यावि होत्था, नेच्छइ णं विजए खत्तिए मम नामं वा गोत्तं वा गिण्हित्तए, किमंग! पुण दंसणं वा परिभोगं वा, तं सेयं खलु मम एयं गब्भं बहूहिं साडणाहि य पाडणाहि य गालणाहि य मारणाहि य साडित्तए वा ४, एवं संपेहेइ, संपेहित्ता बहूणि खाराणि य कडुयाणि य तूवराणि य गब्भसाडणाणि य खायमाणी य, पीयमाणी य, इच्छइ तं गब्भं साडित्तए वा ४, नो चेव णं से गब्भे सडइ वा ४। तए णं सा मियादेवी जाहे नो संचाएइ तं गब्भं साडित्तए वा ४, ताहे संता तंता परि-

---

से निकल कर इस मृगाग्राम नगर में विजय क्षत्रिय राजा के यहां मृगादेवी की कुक्षि में पुत्ररूपसे उत्पन्न हुआ ॥ सू० १८॥

નીકળીને, આ મૃગાગ્રામ નગરમાં વિજય ક્ષત્રિય રાજાને ત્યાં મૃગાદેવીની કુક્ષિમાં–કૂખમાં પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થયો—ગર્ભમાં આવ્યો (સૂ૦ ૧૮)

तंता अकामिया अस्सवसा तं गब्भं दुहं–दुहेणं परिवहइ। तस्स णं दारगस्स गब्भगयस्स चेव अट्ठ नालीओ अब्भिंतरप्पवहाओ, अट्ठ नालीओ बाहिरप्पवहाओ, अट्ठ पूयप्पवहाओ, अट्ठ सोणियप्पवहाओ, दुवे दुवे कण्णंतरेसु, दुवे दुवे अच्छितरेसु, दुवे दुवे नक्कंतरेसु, दुवे दुवे धमणिअंतरेसु, अभिक्खणं अभिक्खणं पूयं च सोणियं च परिस्सवमाणीओ २ चेव चिट्ठंति।

तस्स णं दारगस्स गब्भगयस्स चेव अग्गिए नामं वाही पाउब्भूए, जेणं से दारए जे आहारेइ, से णं खिप्पामेव विद्धंसमागच्छइ, पूयत्ताए य सोणियत्ताए य परिणमइ। तं पि य से पूयं च सोणियं च आहारेइ।

तए णं सा मियादेवी अन्नया कयाइं नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दारगं पयाया जाइअंधं जाव आगिइमेत्तं ॥सू० १९॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं तीसे मियादेवीए' ततः खलु तस्या मृगादेव्याः 'सरीरे' शरीरे=देहे 'वेयणा' वेदना=पीडा, 'पाउब्भूया' प्रादुर्भूता=समुत्पन्ना, सा वेदना कीदृशी?–त्याह–'उज्जला' उज्ज्वला=उत्कटा, 'जाव

'तए णं तीसे०' इत्यादि।

'तए णं' उस एकादि–जीव के गर्भमें आने के बाद 'तीसे मियादेवीए' उस मृगादेवी के 'सरीरे' शरीरमें 'वेयणा' अनेक वेदनायें 'पाउब्भूया' उत्पन्न हुईं, जो वेदनायें 'उज्जला जाव जलंता' उज्ज्वल–महाविकट, विपुल–विशाल, कर्कश–कठोर, प्रगाढ–निबिड, चण्ड–उग्र–

'तए णं तीसे' ઇત્યાદિ.

'तए णं' તે એકાદિ જીવના ગર્ભમાં આવ્યા પછી 'तीसे मिया–देवीए' તે મૃગાદેવીના 'सरीरे' શરીરમાં 'वेयणा' વેદનાઓ 'पाउब्भूया' ઉત્પન્ન થઇ, જે વેદનાઓ 'उज्जला जाव जलंती' ઉજ્જવળ–મહાવિકટ, વિપુલ–વિશાળ, ભારે

जलंता' यावत् ज्वलन्ती, अत्र यावच्छब्दादेवं द्रष्टव्यम्-'विउला, कक्कसा, पगाढा, चंडा, दुहा, तिव्वा, दुरहियासा' इति। तत्र-विपुला=महती, कर्कशा=कठोरा, प्रगाढा=निविडा-वेदनाया विरामाभावात् निरन्तरेत्यर्थः, चण्डा=उग्रा-भयावहेत्यर्थः, 'दुहा' दुःखा=दुःखोत्पादिका 'तिव्वा' तीव्रा=दुस्सहा-कष्टसह्येत्यर्थः 'दुरहियासा' दुरधिसह्या=कदाचित् कष्टतरेण सह्या, ज्वलन्ती=ज्वलन्तीव ज्वलन्ती-दाहं कुर्वतीव। 'जप्पभिइं च णं' यत्प्रभृति=यदारभ्य-यस्माद्दिवसादारभ्य च खलु 'मियापुत्ते दारए' मृगापुत्रो दारकः=मृगापुत्रनामकः पुत्रः, 'मियादेवीए कुच्छिंसि' मृगादेव्याः कुक्षौ 'गब्भत्ताए उववन्ने' गर्भत्वेनोत्पन्नः=गर्भावस्थां प्राप्तः-गर्भे समागत इत्यर्थः, 'तप्पभिइं च णं' तत्प्रभृति=तदारभ्य-तस्माद्दिवसादारभ्य च खलु 'मियादेवी विजयस्स खत्तियस्स' मृगादेवी विजयस्य क्षत्रियस्य राज्ञः, 'अणिट्ठा' अनिष्टा=प्रतिकूला, 'अकंता' अकान्ता=अकमनीया-अमनोहरेत्यर्थः, 'अप्पिया' अप्रिया=द्वेष्या, 'अमणुण्णा' अमनोज्ञा=असुन्दरा, 'अमणामा' अमनोऽमा=अमनोगता=मनस्यनवस्थितेत्यर्थः, 'यावि' चापि 'होत्था' अभवत्, गर्भधारणकालतः प्रभृति स्वपतिनाऽपमानिता जातेत्यर्थः।

भयावह, दुःखोत्पादक, तीव्र-दुःसह कष्ट से सहन योग्य, दुरधिसह-अधिककष्ट से सहन करने योग्य और शरीरभर में दाह उत्पन्न करनेवाली थीं। तथा 'जप्पभिइं च णं' जिस दिन से लेकर 'मियादेवीए' मृगादेवी की 'कुच्छिंसि' कुक्षि में 'मियापुत्ते दारए' वह मृगापुत्र दारक 'गब्भत्ताए उववन्ने' गर्भरूप से उत्पन्न हुआ 'तप्पभिइं च णं' उसी दिन से लगाकर 'मियादेवी' वह मृगादेवी 'विजयस्स खत्तियस्स' अपने पति विजय राजा के लिये 'अणिट्ठा, अकंता, अप्पिया, अमणुण्णा, अमणामा यावि होत्था' अनिष्ट-प्रतिकूल, अकमनीय-अमनोहर, अप्रिय-द्वेष्य, अमनोज्ञ-असुन्दर और अमनोज्ञ-मन में नहीं रहने योग्य-अनगमती बन गई।

सणत, પ્રગાઢ-ચંડ-નિબિડ, ઉગ્ર-ભયાનક, દુઃખ ઉત્પન્ન કરનારી, તીવ્ર-દુસ્સહ કષ્ટથી સહન કરવા યોગ્ય. દુરધિસહ-અધિક કષ્ટથી સહન કરવા યોગ્ય અને આખા શરીરમાં દાહ ઉત્પન્ન કરનારી હતી. 'जप्पभिइं च णं' જે દિવસથી 'मिया-देवीए' મૃગાદેવીની કૂંખમાં-ઉદરમાં 'मियापुत्ते दारए' મૃગાપુત્ર દારક 'गब्भत्ताए उववन्ने' ગર્ભરૂપથી ઉત્પન્ન થયો, 'तप्पभिइं च णं' તે દિવસથી આરંભીને 'सा मियादेवी' તે મૃગાદેવી 'विजयस्स खत्तियस्स' પોતાના પતિ વિજય ક્ષત્રિય માટે 'अणिट्ठा, अकंता, अप्पिया, अमणुण्णा, अमणामा यावि होत्था' પ્રતિકૂલ, અમનોહર,

'तए णं तीसे मियादेवीए' ततः खलु तस्या मृगादेव्याः, 'अण्णया कयाइं' अन्यदा=कदाचित् कस्मिंश्चिदन्यस्मिन् समये 'पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि' पूर्वरात्रापररात्रकालसमये-रात्रेः पूर्वो भागः पूर्वरात्रः, रात्रेरपरो भागः-अपररात्रः, तावेव-तदुभयमिलितो यः कालसमयः=कालरूपः समयः, मध्यरात्र इत्यर्थः, तस्मिन्, 'अवरत्त'-इत्यत्र चार्षत्वादेकरेफलोपः 'अपररात्र'-इतिच्छाया; 'कुडुंबजागरियाए' 'कुटुम्बजागरिकया=कुटुम्बार्थजागरणेन-कुटुम्बचिन्तया, 'जागरमाणीए' जाग्रत्याः=अजातनिद्रायाः, 'इमे' अयम् 'अज्झत्थिए' आध्यात्मिकः=आत्मविषयः 'जाव समुप्पज्जित्था' यावत् संकल्पो=विचारः समुदपद्यत-'एवं खलु अहं विजयस्स खत्तियस्स पुव्विं इट्ठा' एवं खलु अहं विजयस्य क्षत्रियस्य पूर्वमिष्टा, 'कंता' कान्ता, 'धिज्जा' ध्येया=चिन्तनीया, 'विस्सासिया' विश्वासिता-विश्वासः संजातोऽस्यामिति तथा, विश्वासपात्रमित्यर्थः, 'अणुमया' अनुमता=संमता 'आसी' आसम्, 'जं पभिइं च णं मम इमे गब्भे' यत्प्रभृति च खलु ममायं गर्भः, 'कुच्छिसि' कुक्षौ=उदरे 'गब्भत्ताए उववन्ने' गर्भत्वे-

'तए णं तीसे मियादेवीए अण्णया कयाइं पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि कुडुंबजागरियं जागरमाणीए' कुछ समय पश्चात् एक दिन रात्रि के पूर्वभाग और अपरभाग से मिलित समय में-मध्यरात्रि में-वह मृगादेवी कुटुम्ब की चिन्ता से जग रही थी उस समय 'अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था' उसके निज मन में, चिन्तित, कल्पित, प्रार्थित और मनोगत ऐसा विचार उत्पन्न हुआ कि-'एवं खलु अहं विजयस्स खत्तियस्स पुव्विं इट्ठा कंता धिज्जा वेसासिया अणुमया आसी' मैं अपने पति विजय राजा के लिये पहिले, इष्ट, कांत, मनोज्ञ, ध्येय-चिन्तनीय, विश्वासपात्र और संमत थी, परन्तु 'जप्पभिइं च णं मम

અપ્રિય, અમનોજ્ઞ-અસુન્દર અને અણગમતી બની ગઈ.

'तए णं तीसे मियादेवीए अण्णया कयाइं पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि कुडुंबजागरियं जागरमाणीए' કેટલાક સમય પછી એક દિવસ રાત્રીના પૂર્વભાગ અને અપરભાગથી મિશ્રિત સમયમાં એટલે મધ્યરાત્રિમાં તે મૃગાદેવી, કુટુંબની ચિન્તાથી જાગી રહી હતી, તે સમયે 'इमे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था' તેના મનમાં ચિન્તિત, કલ્પિત, પ્રર્થિત અને મનોગત વિચારો ઉત્પન્ન થયા કે- 'एवं खलु अहं विजयस्स खत्तियस्स पुव्विं इट्ठा, कंता, धिज्जा वेसासिया, अणुमया आसी' હું મારા પતિ વિજયરાજાને પ્રથમ ઇષ્ટ, વ્હાલી, કાંત, સુંદર, મનોજ્ઞ-મનહરણ કરનારી, ધ્યેય-ચિન્તનીય અને વિશ્વાસપાત્ર તથા માનીતી હતી; પરંતુ

नोत्पन्नः, 'तं पभिइं च णं विजयस्स खत्तियस्स अहं अणिट्ठा जाव अमणामा जाया यावि होत्था' तत्प्रभृति च खलु विजयस्य क्षत्रियस्याहमनिष्टा यावत् अमनोऽमा=अमनोगता जाता चाप्यभवम्। 'नेच्छइ णं विजए खत्तिए' नेच्छति खलु विजयः क्षत्रियो राजा 'मम नामं वा गोत्तं वा' मम नाम वा गोत्रं वा 'गिण्हित्तए' ग्रहीतुम्, 'किमंग पुण दंसणं वा परिभोगं वा करित्तए' किमङ्ग! पुनर्दर्शनं वा परिभोगं वा कर्तुमिति, 'तं' तत्=तस्मात् कारणात् 'सेयं' श्रेयः खलु 'मम एयं गब्भं' मम एतं गर्भं 'बहूहिं' बहीभिः 'साडणाहि य' शाटनाभिश्च=गर्भस्य खण्डशः करणेन विनाशनैश्च, 'पाडणाहि य' पातनाभिश्च 'गालणाहि य' गालनाभिश्च 'मारणाहि य' मारणाभिश्च 'साडित्तए वा ४'

इमे गब्भे कुच्छिसि गब्भत्ताए उववन्ने' जिस दिन से मेरी कुक्षि में यह जीव आया है 'तप्पभिइं च णं विजयस्स खत्तियस्स अहं अणिट्ठा जाव अमणामा जाया यावि होत्था' उसी दिन से लेकर मैं अपने पति के लिये अनिष्ट, अकांत, अप्रिय, अमनोज्ञ और अमनोगत हो गई हूं। 'णेच्छइ णं विजए खत्तिए मम नामं वा गोत्तं वा गिण्हित्तए, किमंग! पुण दंसणं वा परिभोगं वा, तं सेयं खलु मम एयं गब्भं बहूहिं साडणाहि य पाडणाहि य गालणाहि य मारणाहि य, साडित्तए वा ४ एवं संपेहेइ' अरे! क्या कहूं!, प्राणनाथ तो मेरे नाम और गोत्र को भी लेने में लज्जित होते हैं, तो फिर उनकी मुझे देखने की और परिभोग की तो बात ही क्या है?, अतः अब इसी में मेरी भलाई है कि-मैं इस गर्भ को विनाश करनेवाले प्रयोगों द्वारा खण्ड खण्ड

'जप्पभिइं च णं मम इमे गब्भे कुच्छिंसि गब्भत्ताए उववन्ने' જે દિવસથી મારા ગર્ભમાં આ જીવ આવ્યો છે 'तप्पभिइं च णं विजयस्स खत्तियस्स अहं अणिट्ठा जाव अमणामा जाया यावि होत्था' તે દિવસથી હું મારા પતિ વિજયરાજાને અનિષ્ટ, અકાંત, અપ્રિય અને અણુમાનીતી થઇ ગઇ છું. 'णेच्छइ णं विजए खत्तिए मम नामं वा गोत्तं वा गिण्हित्तए, किमंग! पुण दंसणं वा परिभोगं वा, तं सेयं खलु मम एयं गब्भं बहूहिं साडणाहि य पाडणाहि य गालणाहि य मारणाहि य साडित्तए वा ४ एवं संपेहेइ' અરે! શું કહું! મારા પ્રાણનાથને તો મારું નામ અને મારા ગોત્રનું નામ લેવામાં પણ લજ્જા આવે છે, તો પછી જોવાની કે પરિભોગની વાતજ ક્યાં રહી?, માટે માટે બસ એજ માર્ગ સારો છે કે-આ ગર્ભનો વિનાશ થાય તેવા પ્રયોગો દ્વારા એના ટુકડે ટુકડા કરી નાખું, ગર્ભ ગળી જાય તેવા ઉપાયો દ્વારા ગાળી નાખું,

तत्र षोडशसु नाडीषु 'अट्ठ पूयप्पवहा, अष्टौ पूयप्रवहाः, 'अट्ठ सोणियप्पवहा' अष्टौ शोणितप्रवहा इति । केन प्रकारेण ता अष्टाष्टसंख्यका इति जिज्ञासाया-माह-'दुवे दुवे' इत्यादि । 'दुवे दुवे' द्वे द्वे=द्वे पूयप्रवहे द्वे शोणितप्रवहे 'कण्णंतरेसु' कर्णान्तरयोः=श्रोत्ररन्ध्रयोः, 'दुवे दुवे' द्वे द्वे 'अच्छितरेसु' अक्ष्य-न्तरयोः, 'दुवे दुवे नक्कंतरेसु' द्वे द्वे नासान्तरयोः 'दुवे दुवे' द्वे द्वे=द्वे पूय-प्रवहे, द्वे शोणितप्रवहे 'धमणिअंतरेसु' धमन्यन्तरेषु=हृदयकोष्ठकान्तर्वर्तिनाडी-मध्येषु, 'अभिक्खणं अभिक्खणं' अभीक्ष्णमभीक्ष्णं=पुनः पुनः 'पूयं च सोणियं च' पूयं च शोणितं च 'परिस्सवमाणीओ२ चेव' परिस्रवन्त्यः२ एव=वहन्त्यः२ एव 'चिट्ठंति' तिष्ठन्ति ।

'तस्स णं दारगस्स गब्भगयस्स चेव' तस्य खलु दारकस्य गर्भगतस्यैव 'अग्गिए नामं वाही' अग्निकनामको व्याधिः=भस्मकनामको वातजनितो रोग-विशेषः 'पाउब्भूए' प्रादुर्भूतः । अग्निकव्याधेः स्वभावमाह-'जेणं से' इत्यादि ।

शरीर से बाहिर पीप आदि को। इस प्रकार ये सोलह नाडियां जो शरीर के भीतर और बाहर रुधिर एवं पीप आदि अपवित्र और अशुचि द्रवरूप रस को बहाती थीं, उनमें से दो दो नाडियां कानों के दोनों रन्ध्रों में, दो दो आंखों के भीतर में, दो दो नाक के नथनों के भीतर में और दो दो हृदयकोष्ठ के भीतर रही हुई नाडियों के बीच में निरन्तर बार२ पीप और शोणित को बाहर और भीतर बहाती रहती थीं। 'तस्स णं दारगस्स गब्भगयस्स चेव अग्गिए नामं वाही पाउब्भूए, जेणं से दारए जे आहारेइ से णं खिप्पामेव विद्धंसमागच्छइ, पूयत्ताए य सोणियत्ताए य परिणमइ' तथा गर्भ में रहे हुए ही इस मृगापुत्र का वहाँ पर एक भस्मक व्याधि भी उत्पन्न हो चुकी थी, जिससे जो कुछ भी यह माता के द्वारा खाये हुए

આ પ્રમાણે સોળ નાડીઓ શરીરની અંદર અને બહાર લોહી અને પરૂ આદિ અપવિત્ર પ્રવાહીરૂપ રસને વહેવરાવતી હતી, તેમાંથી બે બે નાડીઓ કાનના બન્ને છિદ્રોમાં, બે બે નાડીઓ નેત્રની અંદર, બે બે નાકના નસકોરામાં, બે બે નાડી હૃદયના કોઠાની અંદર રહેલી નાડીઓના વચમાં નિરંતર બારંવાર પરૂ અને રુધિરને બહાર અને અંદર વહેવરાવતી હતી. 'तस्स णं दारगस्स गब्भगयस्स चेव अग्गिए नामं वाही पाउब्भूए, जेणं से दारए जे आहारेइ, से णं खिप्पामेव विद्धंस-मागच्छइ, पूयत्ताए य सोणियत्ताए य परिणमइ' તથા ગર્ભમાં રહેલા તે મૃગાપુત્રને એક ભસ્મક નામનો રોગ પણ ઉત્પન્ન થઈ ચુકયો હતો, તેથી તેની માતા

'जेणं से दारए जे आहारेइ' येन व्याधिना स दारकः यत् खलु आहारयति, 'से णं खिप्पामेव विद्धंसमागच्छइ' तत् खलु क्षिप्रमेव विध्वंसमागच्छति=परिणामान्तरं प्राप्नोति, तदेवाह—'पूयत्ताए' इत्यादि। 'पूयत्ताए सोणियत्ताए य परिणमइ' पूयतया शोणिततया च परिणमति। 'तं पि य' तदपि च 'से' सः=दारकः, 'पूयं च सोणियं च आहारेइ' पूयं च शोणितं च आहारयति।

'तए णं सा मियादेवी' ततः खलु सा मृगादेवी 'अण्णया कयाइं' अन्यदा कदाचित् 'नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं' नवानां मासानां बहुप्रतिपूर्णानां 'दारगं' दारकं=पुत्रं, 'पयाया' प्रजाता=प्रजनितवती। कीदृशं दारकमित्याह—'जाइअंधं' जात्यन्धम्—जन्मकालादारभ्यान्धं=नेत्रहीनम्, 'जाव' यावत्—इह यावत्करणात् 'जाइमूयं' जातिमूकम् इत्यादि बोध्यम्, 'आगिइमेत्तं' आकृतिमात्रम्=अङ्गोपाङ्गानाम् आकारमात्रधारिणम् ॥ सू० १९ ॥

आहार आदि को लेता था वह शीघ्र ही भस्म हो जाता, और पीप तथा रुधिर के रूप में परिणत हो जाता। 'तं पि य से पूयं च सोणियं च आहारेइ' उस पीप और रुधिरको भी यह खा जाता। 'तए णं सा मियादेवी अन्नया कयाइं नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दारगं पयाया जाइअंधं जाव आगिइमेत्तं' मृगादेवी के जब गर्भ के नौ माह के पूरे दिन निकल चुके तब उसके इस पुत्र का जन्म हुआ, जो जन्म से ही अंधा और गूंगा आदि था। इसके कोई भी अंग और उपांग पूर्ण नहीं थे; किन्तु उन सबकी केवल आकृति-मात्र ही थी।

भावार्थ—मृगापुत्र के अशुभ कर्मों की अतिशय प्रबलता प्रकट करते हुए सूत्रकार कहते हैं कि—जब से यह गर्भ में आया

દ્વારા ખાધેલ ખોરાકમાંથી જે કાંઈ આહાર તે મૃગાપુત્ર લેતો હતો તે તુરત જ બળીને ભસ્મ થઈ જતો હતો, અને પરૂ તથા રુધિરના રૂપમાં પરિણત પણ થઈ જતો હતો, 'तं पि य से पूयं च सोणियं च आहारेइ' તેને પણ તે ખાઈ જતો હતો. 'तए णं सा मियादेवी अन्नया कयाइं नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दारगं पयाया जाइअंधं जाव आगिइमेत्तं' મૃગાદેવીને જ્યારે ગર્ભને નવ માસના પૂરા દિવસ થયા ત્યારે તેને એક પુત્રનો જન્મ થયો, તે જન્મથીજ આંધળો અને મૂંગો હતો, તેનું કોઈ પણ અંગ-ઉપાંગ પૂરું ન હતું, પરન્તુ તે તે તમામની આકૃતિ માત્ર જ હતી.

ભાવાર્થ—મૃગાપુત્રના અશુભ કર્મોની પ્રબળતા પ્રગટ કરતાં સૂત્રકાર કહે છે છે કે:—જ્યારથી તે ગર્ભમાં આવ્યો હતો તે સમયથી તેને સુખ મળ્યું ન હતું,

था तभी से इसे सुख नहीं मिला, और इसके निमित्त से विचारी माताको भी सुख नहीं मिला। इस अभागे के गर्भ में आते ही माता को अनेक प्रकार के शारीरिक और मानसिक असह्य दुःखों को भोगना पड़ा। अपने पति के लिये यह गर्भावस्था के पहिले जितनी प्राणों से भी अधिक प्रिय आदि रूप में थी, गर्भ रहने पर वह उतनी ही अपने पति के लिये अप्रिय और अनगमती बन गई। इसके पति की तो इसके ऊपर यहां तक उपेक्षावृत्ति हो गई कि इसका नाम लेना भी उसको नहीं गमता। हर तरह से पति द्वारा उपेक्षित हुई उसने, एक दिन जब कि वह कुटुम्ब की चिन्ता से अत्यंत व्यथित होने की वजह से मध्यरात्रि तक में भी निद्रा से वंचित हो रही थी, इस अपने पति की उपेक्षा का मूल कारण एकमात्र गर्भ ही निश्चित किया। उसने उस गर्भ को नष्ट-विनष्ट आदि करने के लिये अनेक गर्भविध्वंसक क्षार आदि ओषधियों का और अन्य उपायों का आश्रय लिया, परन्तु फिर भी वह नष्ट न हुआ और न गिरा, न गला और न मरा ही। जब उसका कोई उपाय और वश न चला तब उसने किसी तरह से बडी उपेक्षा और दुःखित चित्तवृत्ति से उसे वहन किया।

તેમજ તેના નિમિત્તથી બિચારી તેની માતાને પણ સુખ મળ્યું ન હતું. એ અભાગી જીવ ગર્ભમાં આવતાં જ માતાને અનેક પ્રકારની શારીરિક અને માનસિક અસહ્ય પીડા-દુઃખ વગેરે ભોગવવું પડયું. ગર્ભાવસ્થા પહેલાં પોતાના પતિને તે જે પ્રમાણે પ્રાણથી અધિક પ્રિય આદિ રૂપમાં હતી, તે બાળક ગર્ભમાં આવ્યા પછી તે મૃગાદેવી પોતાના પતિને તેટલી વહાલી ન રહી; પરન્તુ ઉલટી અપ્રિય અને અણગમતી બની ગઇ. તેના ઉપર તેના પતિને એટલે સુધી અણગમો અને ઉપેક્ષાવૃત્તિ થઇ ગઇ કે તેણે તેણીનું નામ લેવું પણ ગમતું નહિ. દરેક રીતે પતિદ્વારા ઉપેક્ષિત થયેલી તેને, એક દિવસ કુટુમ્બની ચિન્તાથી બહુજ દુઃખિત થવાના કારણે અર્ધરાત્રિ સુધીમાં પણ નિદ્રા ન આવી, ત્યારે તેણે પોતાની તરફ પોતાના પતિની ઉપેક્ષાનું મૂળ કારણ એક માત્ર આ ગર્ભજ છે, એ પ્રમાણે નિશ્ચય કર્યો. પછી તેણે તે ગર્ભનો નાશ આદિ કરવા માટે અનેક પ્રકારના ગર્ભનાશ કરનારા ક્ષાર આદિ ઔષધોનો અને ઉપાયોનો આશ્રય લીધો. પરન્તુ તે ગર્ભ નાશ પામ્યો નહિ તેમજ ગર્ભપાત પણ થયો નહિ, જ્યારે તેનો કોઇ પણ ઉપાય ચાલ્યો નહિ ત્યારે તે વાતની ઉપેક્ષા કરીને બહુજ દુઃખ પામીને તેણી ગર્ભને ધારણ કરવા લાગી.

गर्भ-अवस्था में ही इस बालक की १६ नाडियाँ रात और दिन खून और पीप की धाराएँ बहाती रहतीं। इनमें ८ नाडियां तो शरीर के भीतर खून आदि बहातीं और ८ नाडियां शरीर के बहार पीप आदि बहातीं। इस प्रकार जो ८ नाडियां रक्त को और ८ नाडियां पीप को बहाने वाली थीं, इनमें से २-२ खून और पीपको बहाने वाली नाडियों का स्राव कानों के भीतर और बाहर था, २-२ का आंखों के भीतर और बाहर, २-२ का नासिका के भीतर और बाहर, और २-२ का हृदयकोष्ठ के भीतर और बाहर था। इस पुण्यहीन अभागे गर्भ के दुःखों का अन्त नहीं था। इसके एक और भयंकर, अनिष्ट व्याधि थी, जिसके कारण इसके आहार किये हुए भोजन का खाते२ ही पचन हो जाता था और यह भूखे का भूखा ही बना रहता था। इस व्याधि का नाम भस्मक व्याधि है। इसमें खाया हुआ भोजनादि पदार्थ पेटमें पहुँचते ही भस्म हो जाता है, क्षुधा की निवृत्ति एक क्षण के लिये भी नहीं होती है, यही दशा इस गर्भस्थ बालककी थी। खाये हुए भोजन का परिपाक रुधिर और पीप के ही रूपमें होता था, उसे भी यह खा जाता था अपने नौ माह की पूरी स्थिति पूर्ण कर यह मृगादेवी की कुक्षि से जन्मा, और जन्म से ही

ગર્ભાવસ્થામાંજ આ બાળકની ૧૬ નાડીઓ રાત્રિ અને દિવસ રુધિર અને પરૂની ધારાઓ વહેવરાવની રહેતી. તેમાંથી આઠ નાડીઓ તો શરીરની અંદર રુધિરને વહેવરાવતી અને આઠ નાડીઓ શરીરની બહાર પરૂને વહેવરાવતી. આ પ્રમાણે જે આઠ નાડીઓ રુધિર અને પરૂને વહેવરાવતી હતી તેમાંથી બે બે રુધિર અને પરૂને વહેવરાવતી નાડીઓનો સ્રાવ કાનોની અંદર અને બહાર હતો, બે બે નો નેત્રમાં તથા નેત્રની બહાર, બે બે નો નાસિકાની અંદર અને બહાર, અને બે બે નો હૃદયના કોઠાની અંદર અને બહાર હતો. આ પુણ્યહીન અભાગી ગર્ભને દુઃખનો છેડો ન હતો. તેને બીજી પણ એક અનિષ્ટ ભયંકર વ્યાધિ હતી. તેના કારણથી તેનું ખાધેલું ભોજન ખાવાની સાથેજ પાચન થઇ જતું હતું, તેથી ભૂખ્યો ભૂખ્યો થઇ રહેતો હતો. આ વ્યાધિ-રોગનું નામ ભસ્મક રોગ હતું. આ રોગમાં ખાધેલો ખોરાક પેટમાં જતાંજ ભસ્મ થઇ જાય છે. તેથી ક્ષુધા-ભૂખ એક ક્ષણ માત્ર પણ મટતી નહિ. આવી દશા આ ગર્ભમાં રહેલા બાળકની હતી. ખાધેલા ખોરાકનો પરિપાક રુધિર અને પરૂના રૂપમાં થતો હતો, તેને પણ આ મૂકતો નહિ, એટલે કે ખાઇ જતો હતો. પોતાના નવ માસની સ્થિતિ પૂરી કરીને તે

॥ मूलम् ॥

तए णं सा मियादेवी तं दारगं हुंडं अंधरूवं पासइ, पासित्ता भीया तत्था उव्विग्गा संजायभया अम्मधाइं सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी–गच्छ णं देवाणुप्पिया ! तुमं एयं दारगं एगंते उक्कुरुडियाए उज्झाहि। तए णं सा अम्मधाई मियादेवीए तहत्ति एयमट्ठं पडिसुणेइ, पडिसुणित्ता जेणेव विजए खत्तिए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता करयलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं वयासी–एवं खलु सामी ! मियादेवी नवण्हं मासाणं जाव आगिइमेत्तं। तए णं सा मियादेवी तं हुंडं अंधरूवं पासइ, पासित्ता भीया तत्था उव्विग्गा संजायभया ममं सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी–गच्छ णं तुमं देवाणुप्पिया! एयं दारगं एगंते उक्कुरुडियाए उज्झाहि, तं संदिसह णं सामी! तं दारगं अहं एगंते उज्झामि, उदाहु मा!। तए णं से विजए खत्तिए तीसे अम्माधाईए अंतिए एयमट्ठं सोच्चा तहेव संभंते उट्ठाए उट्ठेइ, उट्ठित्ता जेणेव मियादेवी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता मियादेविं एवं वयासी–देवाणुप्पिया ! तुम्हं पढमे गब्भे, तं जइ णं तुमं एयं एगंते उक्कुरुडियाए उज्झासि, तओ णं तुम्हं पया नो थिरा भविस्सइ। तो णं तुमं एयं

अंधा और गूंगा, आदि हुआ। किसी भी अंग और उपांग की पूर्त्ति इसके नहीं थी, किन्तु यह केवल उन सबकी आकृतिमात्र से ही युक्त था ॥ सू० १९ ॥

મૃગાદેવીના ઉદરથી જન્મ પામ્યો, અને જન્મથીજ તે આંધળો અને મૂંગો હતો. તેને કોઇ પણ અંગ કે ઉપાંગની પૂર્તિ ન હતી, પરન્તુ તેની આકૃતિમાત્ર હતી. (સૂ. ૧૯)

दारगं रहस्सियगंसि भूमिघरंसि रहस्सिएणं भत्तपाणेणं पडिजागरमाणी२ विहराहि, तो णं तुम्हं पया थिरा भविस्सइ।

तए णं सा मियादेवी विजयस्स खत्तियस्स तहत्ति एयमट्ठं विणएणं पडिसुणेइ, पडिसुणित्ता तं दारगं रहस्सियंसि भूमिघरंसि रहस्सिएणं भत्तपाणेणं पडिजागरमाणी२ विहरइ। एवं खलु गोयमा! मियापुत्ते दारए पुरा पुराणाणं जाव पच्चणुब्भवमाणे विहरइ ॥ सू० २० ॥

टीका

'तए णं इत्यादि। 'तए णं सा मियादेवी तं दारगं' ततः खलु सा मृगादेवी तं दारकं 'हुंडं' हुण्डम्=अव्यवस्थिताङ्गावयवं—सर्वावयवप्रमाणविकलसंस्थानेन युक्तमित्यर्थः, 'अंधरूवं' अन्धरूपं 'पासइ' पश्यति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'भीया' भीता=भययुक्ता भयजनकविकृताकारदर्शनात् 'तत्था' त्रस्ता=त्रासमुपगता, "अयमस्माकं कीदृशमशुभं विधास्यती"ति—चिन्तनात्, 'उव्विग्गा' उद्विग्ना=व्याकुला-

---

'तए णं सा' इत्यादि।

'तए णं' बालक के जन्म होनेके पश्चात् 'सा मियादेवी' उस मृगादेवीने 'हुंडं' हुण्डक—खास आकार से रहित एवं समस्त अवयवों के प्रमाण से शून्य संस्थानवाला, तथा 'अंधरूवं' अंधरूप 'तं दारगं' उस पुत्र को 'पासइ' देखा, 'पासित्ता' देखते ही यह इस विचार से कि—"यह हमारा क्या अनिष्ट करेगा?" 'भीया, तत्था, उव्विग्गा, संजायभया' अत्यंत डर गई एवं त्रस्त हुई, उद्विग्न—व्याकुल हुई, तथा भय से उसका शरीर कांपने लग गया। पश्चात् 'अम्मधाइं' धाय माता को 'सद्दावेइ' बुलाया, 'सद्दावित्ता'

'तए णं सा.' ઇત્યાદિ.

'तए णं' બાળકનો જન્મ થયા પછી 'सा मियादेवी' તે મૃગાદેવીએ 'हुंडं' હુંડ—ખાસ આકારરહિત એટલે કે તમામ અવયવોનાં પ્રમાણથી શૂન્ય સંસ્થાનવાળા, તથા 'अंधरूवं' અંધરૂપ 'तं दारगं' તે પુત્રને 'पासइ' જોયો, 'पासित्ता' દેખતાંજ તે "એ વિચારથી કે આ અમારૂં કેવું અનિષ્ટ કરશે" 'भीया तत्था उव्विग्गा संजायभया' બહુજ ભય પામી ગઇ, અને પીડિત થઇ, વ્યાકુળ પણ થઇ, તથા ભય વડે તેનું શરીર કંપવા લાગ્યું, પછી 'अम्मधाइं' ધાય માતાને 'सद्दावेइ'

कम्पमानहृदयेत्यर्थः, 'संजायभया' संजातभया=भयजनितकम्पेन प्रचलितगात्रा, 'अम्मधाइं' अम्बाधात्रीं 'सद्दावेइ' शब्दयति=आह्वयति, 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा 'एवं वयासी' एवमवादीत्–'गच्छ णं देवाणुप्पिया ! तुमं एयं दारगं एगंते' गच्छ खलु हे देवानुप्रिये ! त्वमेतं दारकमेकान्ते=निर्जने, 'उक्कुरुडियाए' 'उत्कुरुटिकायाम्=कचवरनिक्षेपस्थाने 'उज्झाहि' उज्झ=उत्सृज–क्षिपेत्यर्थः। 'तए णं सा' ततः खलु सा 'अम्मधाई' अम्बाधात्री 'मियादेवीए' मृगादेव्याः 'तहत्ति' तथाऽस्तु–इत्युक्त्वा 'एयमट्ठं' एतमर्थं 'पडिसुणेइ' प्रतिशृणोति=स्वीकरोति, 'पडिसुणित्ता जेणेव विजए खत्तिए, तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता' प्रतिश्रुत्य यत्रैव विजयः क्षत्रियः, तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य 'करयलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं वयासी' करतलपरिगृहीतं शिरआवर्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा एवमवादीत्–'एवं खलु सामी !' एवं खलु हे स्वामिन् !

बुलाकर 'एवं वयासी' उसने ऐसा कहा कि–'देवाणुप्पिया ! गच्छ णं तुमं' हे देवानुप्रिये ! तुम शीघ्र जाओ, और 'एयं दारगं एगंते उक्कुरुडियाए' इस बालक को ले जाकर किसी एकान्त स्थान में उकुरडी–कचरे के पुंजमें 'उज्झाहि' डाल आओ। 'तए णं सा अम्मधाई' मृगादेवी के इस प्रकार के कहे हुए वचनों को सुनकर वह धायमाता 'तहत्ति' 'तथास्तु' ऐसा कहकर, 'मियादेवीए एयमट्ठं पडिसुणेइ' मृगादेवी के कथित अभिप्राय को स्वीकृत किया, 'पडिसुणित्ता' स्वीकृत कर 'जेणेव विजए खत्तिए तेणेव उवागच्छइ' वह फिर जहां पर विजय क्षत्रिय थे वहां पर आई, 'उवागच्छित्ता करयलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं वयासी' आकर उसने दोनों हाथ जोड मस्तक पर

બોલાવી, 'सद्दावित्ता' બોલાવીને 'एवं वयासी' તેને આ પ્રમાણે કહ્યું કે:—'देवाणुप्पिया गच्छ णं तुमं' હે દેવાનુપ્રિયે ! તમે જલદી જાઓ, અને 'एयं दारगं एगंते उक्कुरुडियाए' આ બાળકને લઈ જઈને કોઈ પણ એકાન્ત સ્થાનમાં ઉકરડા કે કચરાના ઢગલામાં 'उज्झाहि' નાખી આવો. 'तए णं सा अम्मधाई' મૃગાદેવીનાં આ પ્રકારનાં કહેલાં વચનોને સાંભળીને ધાયમાતા 'तहत्ति' તથાસ્તુ (તમે કહ્યું તે પ્રમાણે કરીશ) – એ પ્રમાણે કહીને, 'मियादेवीए एयमट्ठं पडिसुणेइ' મૃગાદેવીના કહેલા અભિપ્રાયનો સ્વીકાર કર્યો, 'पडिसुणित्ता' સ્વીકાર કરીને 'जेणेव विजए खत्तिए तेणेव उवागच्छइ' તે પછી જ્યાં વિજય ક્ષત્રિય હતા ત્યાં આવી 'उवागच्छित्ता करयलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं वयासी' આવીને તેણે બન્ને હાથ જોડી માથા પર અંજલી કરીને આ પ્રમાણે નિવેદન કર્યું—

'मियादेवी नवण्हं मासाणं जाव' मृगादेवी नवानां मासानां यावत्, अत्र यावच्छब्देनेवं द्रष्टव्यम्--बहुप्रतिपूर्णानां दारकं प्रजनितवती जात्यन्धं यावत् अङ्गोपाङ्गानाम् 'आगिइमेत्तं' आकृतिमात्रम्। 'तए णं सा मियादेवी तं हुंडं अंधरूवं पासइ' ततः खलु सा मृगादेवी तं हुण्डमन्धरूपं पश्यति, 'पासित्ता भीया तत्था उव्विग्गा संजायभया ममं सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी' दृष्ट्वा भीता त्रस्ता उद्विग्ना संजातभया मां शब्दयति, शब्दयित्वा एवमवादीत्-'गच्छ णं तुमं देवाणुप्पिया!' गच्छ खलु त्वं हे देवानुप्रिये! 'एयं दारगं एगंते उक्कुरुडियाए' एतं दारकमेकान्ते उत्कुरुटिकायां=कचवरस्थाने, 'उज्झाहि' उज्झ=क्षिप, 'तं' तत्=तस्मात् 'संदिसह णं सामी' संदिशत खलु यूयं हे स्वामिन्! 'तं दारगं

अञ्जलि करके इस प्रकार निवेदन किया-'सामी' हे स्वामिन्! 'मियादेवी नवण्हं मासाणं जाव आगिइमेत्तं' मृगादेवी के नौ मास के पूर्ण समय होने पर पुत्र प्रसव हुआ है, वह जन्मान्ध और जन्मान्धरूप है, एवं जिसके कोई भी अंग और उपांग पूर्ण नहीं है, सिर्फ उन सबकी उसमें आकृतिमात्र ही है। 'तए णं सा मियादेवी तं हुंडं अंधरूवं पासइ पासित्ता भीया तत्था उव्विग्गा, संजायभया मम सद्दावेइ' जब मृगादेवीने उस हुण्डक और अंधरूप बालक को देखा तो देखते ही बहुत कुछ डर गई, चित्तमें विशेष उद्विग्न हुई, एवं मारे भयके उसके समस्त शरीर में कपकपी छूटने लगी। ऐसी हालत में उसने मुझे बुलाया और 'सद्दावित्ता एवं वयासी' बुलाकर इस प्रकार कहने लगी कि-'देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रिये! 'तुमं णं गच्छ' तुम जाओ, और 'एयं दारगं एगंते उक्कुरुडियाए उज्झाहि' इस बालक को किसी एकांत

'सामी!' હે સ્વામિન્! 'मियादेवी नवण्हं मासाणं जाव आगिइमेत्तं' મૃગાદેવીને નવ માસનો સમય પૂરો થતાં પુત્રનો જન્મ થયો છે, તે જન્માંધ અને જન્માંધરૂપ છે, એટલે કે તેને કોઈ પણ અંગ અને ઉપાંગ પૂર્ણ નથી, કેવળ તે સર્વની તેનામાં આકૃતિમાત્ર જ છે. 'तए णं सा मियादेवी त हुंडं अंधरूवं पासइ पासित्ता भीया तत्था उव्विग्गा संजायभया ममं सद्दावेइ' જ્યારે મૃગાદેવીએ તે હુંડક અને અંધરૂપ બાળકને જોયો, તથા જોતાંની સાથેજ તે બહુજ ડરી ગઈ. ચિત્તમાં વિશેષપણે ઉદ્વેગ પામી અને ભયના કારણે તેના શરીરમાં કંપારી છૂટી. આવી હાલતમાં તેણે મને બોલાવી અને 'सद्दावित्ता' બોલાવીને 'एवं वयासी' આ પ્રમાણે કહેવા લાગી કે 'देवाणुप्पिया' હે દેવાનુપ્રિયે! 'तुमं णं गच्छ' તમે જાઓ અને 'एयं दारगं एगंते उक्कुरुडियाए उज्झाहि' આ બાળકને કોઈ એકાંત સ્થાનમાં ઉકરડામાં કે કચરામાં નાખી

प्रतिश्रुत्य=स्वीकृत्य 'तं दारगं रहस्सियंसि भूमिघरंसि रहस्सिएणं भत्तपाणेणं पडिजागरमाणी २ विहरइ' तं दारकं राहसिके भूमिगृहे राहसिकेन भक्तपानेन प्रतिजाग्रती २=पालयन्ती २ विहरति।

'एवं खलु गोयमा!' एवं खलु हे गौतम! 'मियापुत्ते दारए' मृगापुत्रो दारकः 'पुरा पोराणाणं' पुरा=पूर्वकाले कृतानामिति भावः, अत एव पुराणानां=चिरन्तनानां 'जाव पच्चणुब्भवमाणे' यावत् प्रत्यनुभवन् अत्र यावच्छब्देन 'दुच्चिण्णाणं दुप्पडिक्कंताणं असुभाणं पावाणं कडाणं कम्माणं पावगं फलवित्तिविसेसं' इति, अत्रत्यत्रयोदशसूत्रगतः पाठोऽनुसन्धेयः। दुश्चीर्णानां दुष्प्रतिक्रान्तानामशुभानां पापानां कृतानां कर्मणां पापकं फलवृत्तिविशेषं प्रत्यनुभवन् विहरतीत्यन्वयः ॥ सू० २० ॥

रहस्सियंसि भूमिघरंसि रहस्सिएणं भत्तपाणेणं पडिजागरमाणी२ विहरइ' स्वीकार कर उस बालक को एकान्त गुप्तरूप भौंहरे में रखकर, प्रच्छन्नरूप से दिये गये भोजन और पान से उसका पालन-पोषण करने लगी। 'एवं खलु गोयमा! मियापुत्ते दारए पुरा पोराणाणं जाव पच्चणुब्भवमाणे विहरइ' इस प्रकार हे गौतम! मृगापुत्र दारक पूर्वकालीन अत एव चिरन्तन और दुश्चीर्ण- अशुभतम खोटे अध्यवसायों से उपार्जित तथा आलोचना आदि शुद्धि से अनिवर्तित-दूर नहीं किये गये ऐसे अशुभ अपने किये हुए पापकर्मों का अशातारूप अशुभ फल भोग रहा है।

भावार्थ—इस बालक का हुण्डक संस्थान है, इसके अवयव किसी खास आकार के नहीं हैं, और न वे अपने प्रमाणानुसार ही हुए हैं, यह तो एक विलक्षण आकृतिमात्र है, न जाने इसके

रमाणी२ विहरइ' स्वीकार करीने ते બાળકને એકાન્ત ગુપ્તરૂપ ભોંયરામાં રાખીને ગુપ્તરૂપથી ભોજન-પાન આપીને પાલન-પોષણ કરવા લાગી. 'एवं खलु गोयमा! मियापुत्ते दारए पुरा पोराणाणं जाव पच्चणुब्भवमाणे विहरइ' એ પ્રમાણે હે ગૌતમ! મૃગાપુત્ર દારક પૂર્વકાળના હોવાના કારણે પુરાતન અને દુશ્ચીર્ણ-અશુભતમ માઠા અધ્યવસાયોથી ઉપાર્જિત (મેળવેલાં), તથા આલોચના-આદિ શુદ્ધિ વડે કરી દૂર નહિ કરેલાં એવાં અશુભ પોતાના કરેલા પાપકર્મોનાં અશાતારૂપ અશુભ ફળને ભોગવી રહ્યો છે.

ભાવાર્થ-આ બાળકનું હુંડક સંસ્થાન છે, તેના અવયવોમાં કોઇ પ્રકારનો ખાસ આકાર નથી, અને તે અવયવો પોતાના પ્રમાણ-અનુસાર પણ નથી. આ તો એક વિલક્ષણ આકૃતિમાત્ર છે, ન જાણે આથી શું અશુભ થશે? અને એ કેવા પ્રકારનું

कारण क्या अशुभ होनेवाला है ?, और यह कौन सा अनिष्ट करेगा ?, इत्यादि विचारों से त्रस्त एवं उद्विग्न बनी हुई मृगादेवी का शरीर सहसा भावी अनिष्ट की आशंका से कंप उठा। उस से रहा नहीं गया और धायमाता को बुलाकर कहा कि, तुम इस बालकको किसी एकान्त स्थानमें जाकर उकरडी पर कूडे-कचरे में छोड़ आओ। रानी की इस बात को सुनते ही वह 'तथास्तु' कहकर विजय नरेश के निकट उनका अभिप्राय जानने के लिये पहुँची और रानी के उस पुत्रप्रसव का समस्त समाचार एवं रानी का हार्दिक विचार आद्योपांत कह सुनाया। राजा सुनकर आश्चर्यचकित हो उठा, और जैसा बैठा था वैसा ही रानी के निकट आपहुँचा। आते ही उसने अपना निजी विचार रानी से प्रकट करते हुए कहा कि—ऐसा करना योग्य नहीं है, कारण कि यह तुम्हारा प्रथम गर्भ है। इसमें इस प्रकारका कृत्य भावी संतान की स्थिरता में बाधक होगा, अतः अब यह जैसा हुआ है सो सब ठीक है, इस विषयमें विशेष चिन्ता न कर इसके पालन-पोषण की ही चिन्ता करना अब विशेष श्रेयस्कर है, इसलिये इसका सर्वोत्तम यही उपाय है कि तुम इसे अपने महलके भोंहरे में गुप्तरूप से रखो, वह स्थान ऐसा है कि जहां पर कोई भी

અનિષ્ટ કરશે ?, ઇત્યાદિ વિચારોથી ત્રાસ અને ઉદ્વેગ પામેલી તે મૃગાદેવીનું શરીર એકદમ ભવિષ્યમાં અનિષ્ટ થવાની શંકાથી કંપવા લાગ્યું. પોતાથી ન રહી શકાયું માટે ધાયમાતાને બોલાવીને કહ્યું કે–તમે આ બાળકને કોઇ એકાન્તસ્થાનમાં જઇને ઉકરડામાં મૂકી આવો. રાણીની આ વાતને સાંભળીને 'તથાસ્તુ' કહીને તે, વિજય નરેશ પાસે તેમનો અભિપ્રાય જાણવા માટે પહોંચી, અને રાણીના તે પુત્ર–પ્રસવના તમામ સમાચાર, તથા રાણીના અંતરનો જે વિચાર હતો તે તમામ પહેલેથી છેલ્લે સુધીના કહી સંભળાવ્યા. રાજા હકીકત સાંભળીને આશ્ચર્યચકિત થઇ, તરતજ જ્યાં રાણી હતા ત્યાં આવી પહોંચ્યા, આવીને રાજાએ પોતાના વિચારો પ્રગટ કરતાં કહ્યું કે–એ પ્રમાણે કરવું તે યોગ્ય નથી, કારણ કે આ તમારો પ્રથમ ગર્ભ છે. તેમાં આ પ્રકારનું કૃત્ય તમારા ભાવી સંતાનોની સ્થિરતામાં બાધક નિવડશે, તેથી જે થયું તે સર્વ ઠીક છે. આ બાબતમાં વિશેષ ચિન્તા ન કરતાં તેનાં પાલન–પોષણની ચિન્તા કરવી તે જ વિશેષ કલ્યાણકારી છે. માટે તમે એ બાળકને પોતાના મહેલના ભોંયરામાં ગુપ્તરૂપમાં રાખો. તે એવું સ્થાન છે કે જ્યાં આગળ કોઇ પણ વ્યક્તિ આવી કે જઇ

॥ मूलम् ॥

मियापुत्ते णं भंते! दारए इओ कालमासे कालं किच्चा कहिं गमिहिइ ?, कहिं उववज्जिहिइ ? गोयमा! मियापुत्ते दारए बत्तीसं वासाइं परमाउयं पालइत्ता कालमासे कालं किच्चा इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे वेयड्ढगिरिपायमूले सीहकुलंसि सीहत्ताए पच्चायाहिइ, से णं तत्थ सीहो भविस्सइ अहम्मिए जाव साहसिए बहुं पावं जाव समज्जिणइ, समज्जिणित्ता कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उक्कोसं सागरोवम-ट्ठिइएसु जाव उववज्जिहिइ। से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता सरीसिवेसु उववज्जिहिइ। तत्थ णं कालं किच्चा दोच्चाए पुढवीए

व्यक्ति आ-जा नहीं सकता. अतः वहीं पर गुप्तरूप से इसके खाने-पीने की पूर्ण व्यवस्था रखो, ऐसा करने से भावी संतान स्थिर होगी और इसका भी पालन-पोषण हो जायगा। राजा की इस संमति को स्वीकृत कर, रानीने राजाके द्वारा प्रदर्शित पद्धति के अनुसार ही उस बालक की सब प्रकारकी व्यवस्था कर उसका पालन-पोषण करने लगी। श्रीवीर प्रभु गौतमस्वामी से कहते हैं कि-हे गौतम। यह तुम्हारे प्रश्न का उत्तर है, इससे तुम समझ गये होंगे कि-यह मृगापुत्र पूर्वभव में बांधे हुए चिरन्तन अपने दुश्चीर्ण और दुष्प्रतिक्रान्त अशुभ पाप कर्मों का अशुभ फल भोग रहा है॥ सू० २० ॥

શકે તેમ નથી, તેથી ત્યાં ગુપ્તપણે તેના ખાવા-પીવાની પૂરી વ્યવસ્થા રાખો અને તે પ્રમાણે કરવાથી ભાવી સંતાન પણ સ્થિર થશે, અને આ બાળકનું પણ પાલન-પોષણ થઇ જશે. રાજાની આ પ્રકારની સંમતિનો સ્વીકાર કરીને રાજાએ બતાવેલી પદ્ધતિ પ્રમાણે જ તે બાળક માટે રાણી તમામ પ્રકારની ગોઠવણ કરીને પાલન-પોષણ કરવા લાગી. શ્રીવીરપ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-હે ગૌતમ! આ પ્રમાણે તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર છે. આ ઉપરથી તમે સમજી ગયા હશો કે:-આ મૃગાપુત્ર પૂર્વભવમાં બાંધેલા ચિરન્તન-પુરાતન પોતાના દુશ્ચીર્ણ અને દુષ્પ્રતિક્રાન્ત અશુભ પાપકર્મોનું અશુભ ફલ ભોગવી રહ્યો છે. (સૂ. ૨૦)

उक्कोसेणं तिन्नि सागरोवमाइं०, से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता पक्खीसु उववज्जिहिइ, तत्थ वि कालं किच्चा तच्चाए पुढवीए सत्त सागरोवमाइं०, से णं तओ सीहेसु य०, तयाणंतरं चउत्थीए०, उरगो, पचमीए० इत्थी, छट्टीए० मणुओ, अहे सत्तमाए० ।

तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता से जाइं इमाइं जलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं मच्छ–कच्छभ–गाह–मगर-सुंसुमाराऽऽदीणं अद्धतेरसजाइकुलकोडिजोणिपमुहसयसहस्साइं, तत्थ णं एगमेगंसि जोणिविहाणंसि अणेगसयसहस्सखुत्तो उद्दाइ, उद्दाइत्ता तत्थेव भुज्जो भुज्जो पच्चायाइस्सइ ।

से णं तओ उव्वट्टित्ता एवं चउप्पएसु उरपरिसप्पेसु भुयपरिसप्पेसु खहयरेसु चउरिंदिएसु तेइंदिएसु बेइंदिएसु वणप्फइएसु कडुयरुक्खेसु कडुयदुद्धिएसु वाऊसु तेऊसु आऊसु पुढवीसु अणेगसयसहस्सक्खुत्तो०, से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता सुपइट्ठपुरे णयरे गोणत्ताए पच्चायाहिइ ।

से णं तत्थ उम्मुक्कबालभावे जोव्वणगमणुपत्ते अन्नया कयाइं पढमपाउसंसि गंगाए महाणईए खलीणमट्टियं खणमाणे तडीए पल्लिए समाणे कालं गए तत्थेव सुपइट्ठपुरे णयरे सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाइस्सइ ॥ सू० २१ ॥

॥ टीका ॥

मृगापुत्रस्य पूर्वभववृत्तान्तं सर्वं भगवद्वचनादवगत्य गौतमो भगवन्तं पृच्छति–'मियापुत्ते णं भंते !' इत्यादि । 'भंते !' हे भदन्त !=हे भगवन् !

'मियापुत्ते णं' इत्यादि ।

इस प्रकार श्रीगौतमस्वामीने श्रीवीर प्रभु के मुख से

'मियापुत्ते णं' ઇત્યાદિ.

આ પ્રમાણે શ્રીગૌતમસ્વામીએ શ્રીવીરપ્રભુના મુખથી મૃગાપુત્રનાં સમસ્ત પૂર્વ-

मियापुत्ते णं दारए' मृगापुत्रः खलु दारकः 'इओ' इतः=अस्माद् भवात्, 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे=मरणावसरे कालं कृत्वा, 'कहिं गमिहिइ' कुत्र गमिष्यति ?, 'कहिं उववज्जिहिइ' कुत्रोत्पत्स्यते ?, भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा !' हे गौतम ! 'मियापुत्ते दारए' मृगापुत्रो दारकः 'बत्तीसं वासाइं' द्वात्रिंशद् वर्षाणि, 'परमाउयं पालइत्ता' परमायुष्कं पालयित्वा 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे=मरणसमये प्राप्ते कालं कृत्वा=मरणं प्राप्य 'इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे' इहैव जंबूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे 'वेयड्ढगिरिपायमूले' वैताढ्यगिरिपादमूले=वैताढ्यनामकपर्वतस्याधोभागसमीपे 'सीहकुलंसि' सिंहकुले 'सीहत्ताए' सिंहतया 'पच्चायाहिइ' प्रत्यायास्यति=उत्पत्स्यते, 'से णं तत्थ सीहे भविस्सइ' स खलु तत्र सिंहो भविष्यति, कीदृशोऽसौ भविष्यती ? तत्राह–'अहम्मिए' अधार्मिकः 'जाव साहसिए' यावत् साहसिकः, अत्र याव-

मृगापुत्र का समस्त पूर्वभव का वृत्तान्त जानकर पुनः प्रभु से यह पूछा कि–'भंते' हे भदन्त ! 'मियापुत्ते णं दारए इओ कालमासे कालं किच्चा कहिं गमिहिइ' मृगापुत्र बालक इस भव में काल के अवसर में काल कर कहां जायगा ? 'कहिं उववज्जिहिइ' कहां पर उत्पन्न होगा ?। प्रत्युत्तर में प्रभुने कहा–'गोयमा !' हे गौतम ! 'मियापुत्ते दारए बत्तीसं वासाइं परमाउयं पालइत्ता कालमासे कालं किच्चा इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे' यह मृगापुत्र बालक बत्तीस वर्ष की उत्कृष्ट आयु का पालन कर स्थिति के क्षय होने पर मर कर इस मध्य जंबूद्वीप के भरत क्षेत्र में 'वेयड्ढगिरिपायमूले' वैताढ्य पर्वत की तलहटी में 'सीहकुलंसि' सिंह के कुलमें 'सीहत्ताए पच्चायाहिइ' सिंह की पर्याय से उत्पन्न होगा। 'से णं तत्थ सीहे भविस्सइ अहम्मिए जाव साहसिए'

ભવનાં વૃત્તાન્તને જાણીને ફરી પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછ્યું કે:—'भंते !' હે ભદન્ત ! 'मियापुत्ते णं दारए इओ कालमासे कालं किच्चा कहिं गमिहिइ' મૃગાપુત્ર બાલક આ ભવમાં મરણ પામીને ક્યાં જશે ?. 'कहिं उववज्जिहिइ' ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ? પ્રત્યુત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું–'गोयमा ! હે ગૌતમ ! 'मियापुत्ते दारए बत्तीसंवासाइं परमाउयं पालइत्ता कालमासे कालं किच्चा इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे' આ મૃગાપુત્ર બાળક બત્રીશ વર્ષના ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યનું પાલન કરીને સ્થિતિનો ક્ષય થતાં મરણ પામીને. આ મધ્યજંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં 'वेयड्ढगिरिपायमूले' વૈતાઢ્ય પર્વતની તળેટીમાં, 'सीहकुलंसि' સિંહના કુળમાં, 'सीहत्ताए पच्चायाहिइ' સિંહની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થશે, 'से णं तत्थ सीहे भविस्सइ अहम्मिए जाव साहसिए'

च्छब्देन-'सूरे दढप्पहारी' इत्यादि बोध्यम्। एवंविधः स 'बहुं पावं जाव' बहु पापं यावत्, तत्र-बहु=बहुविधं पापं=प्राणातिपातादिलक्षणं, यावत्पदेन-कलिकलुषम्-इत्यस्य संग्रहः, 'समज्जिणइ' समर्जयति, अस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्याँ 'समज्जिणित्ता' संमर्ज्य=पापकर्मोपार्जनं कृत्वा, 'काल मासे कालं किच्चा' कालमासे कालं कृत्वा, 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' अस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्याम् 'उक्कोसं' उत्कर्षं यथा स्यात्तथा 'सागरोवमट्ठिइएसु जाव' सागरोपमस्थितिकेषु यावत्-'नैरयिकेषु नैरयिकतया' इति संग्रहः, 'उववज्जिहिइ' उपपत्स्यते। 'से णं' स खलु 'तओ अणंतरं' ततोऽनन्तरम्=तत्पश्चात् 'उव्वट्टित्ता' उद्वृत्य=रत्नप्रभापृथिव्या निर्गत्य 'सरीसिवेसु' सरीसृपेषु=नकुला-

---

वह वहां अधर्मी, शूर, दृढप्रहारी एवं साहसिक सिंह होगा। 'जाव' शब्द से यहां 'सूरे दढप्पहारी' इन पदों का संग्रह किया गया है। 'बहुं पावं जाव समज्जिणइ' यावत् शब्द से यहां पर भी 'कलिकलुसं' इस पद का ग्रहण हुआ है। वह सिंह अपनी पर्याय से अनेक प्रकार के कलिकलुष प्राणातिपातादिरूप पापकर्मों का संचय करेगा। 'समज्जिणित्ता कालमासे कालं किच्चा' उनका संचय कर के कालमास-मृत्यु अवसर में मरकर वह 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उक्कोसं सागरोवमट्ठिइएसु जाव उववज्जिहिइ' इसी रत्नप्रभा-पृथिवी के एक सागर की उत्कृष्ट स्थितिवाले प्रथम नरकमें नारकीरूपसे उत्पन्न होगा। 'से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता सरीसिवेसु उववज्जिहिइ, तत्थ णं कालं किच्चा दोच्चाए पुढवीए उक्कोसेण तिन्नि सागरोवमाइं' पश्चात् वह वहां से निकल कर सरीसृप-नकुल आदि योनियों में उत्पन्न

તે ત્યાં અધર્મી, શૂરવીર, દઢપ્રહારી અને સાહસિક સિંહ થશે. 'जाव' શબ્દથી અહીં, 'सूरे दढप्पहारी' આદિપદોનો સંગ્રહ કર્યો છે. 'बहुं पावं जाव समज्जिणइ' યાવત શબ્દથી અહીં પણ 'कलिकलुसं' એ પદનું ગ્રહણ થયું છે, તે સિંહ પોતાના પર્યાયથી અનેક પ્રકારના કલિકલુષ પ્રણાતિપાતાદિરૂપ પાપ કર્મોનો સંચય કરશે. 'समज्जिणित्ता कालमासे कालं किच्चा' તેનો સંચય કરીને મૃત્યુના અવસરે મરણ પામીને 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उक्कोसं सागरोवमट्ठिइएसु जाव उववज्जिहिइ' પછી તે જીવ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીનાં ઉત્કૃષ્ટ એક સાગરની સ્થિતિવાળા પહેલા નરકમાં નારકીરૂપે ઉત્પન્ન થશે. 'से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता सरीसिवेसु उववज्जिहिइ, तत्थ णं कालं किच्चा दोच्चाए पुढवीए उक्कोसेणं तिन्नि सागरोवमाइं' પછી તે ત્યાંથી નીકળી સરીસૃપ-નકુલ (નોળીયા) આદિની

दिषु 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते। 'तत्थ णं कालं किच्चा' तत्र खलु कालं कृत्वा 'दोच्चाए पुढवीए' द्वितीयस्यां पृथिव्याम्, 'उक्कोसेणं तिन्नि सागरोवमाइं' उत्कर्षेण त्रीणि सागरोपमानि स्थितिं प्राप्स्यति। 'से णं तओ अणंतरं' स खलु ततोऽनन्तरम् 'उव्वट्टित्ता' उद्वृत्त्य=द्वितीयस्याः पृथिव्या निर्गत्य 'पक्खीसु उववज्जिहिइ' पक्षिषूत्पत्स्यते। 'तत्थ वि कालं किच्चा' तत्रापि कालं कृत्वा 'तच्चाए पुढवीए' तृतीयस्यां पृथिव्यां 'सत्त सागरोवमाइं०' सप्त सागरोपमानि स्थितिं प्राप्स्यति। 'से णं' स खलु 'तओ' ततः=तत्पश्चात् 'सीहेसु य०' सिंहेसु चोत्पत्स्यते। 'तयाणंतरं' तदनन्तरं 'चउत्थीए०' चतुर्थ्यां पृथिव्यां नैरयिकेषु नैरयिकतयोत्पत्स्यते। तत उद्वृत्त्य 'उरगो' उरगः=सर्पो भविष्यति। तत्रापि कालं कृत्वा 'पंचमीए' पञ्चम्यां पृथिव्यां नैरयिके-

होगा। पश्चात् वहां की स्थिति के क्षय होने पर वह द्वितीय नरक कि जहाँ पर तीन सागर की उत्कृष्ट स्थिति है, उसमें जन्म धारण करेगा, फिर 'से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता पक्खीसु उववज्जिहिइ' वह वहां से निकलकर पक्षियों के कुल में उत्पन्न होगा। 'तत्थ वि कालं किच्चा तचाए पुढवीए सत्त सागरोवमाइं० से णं तओ सीहेसु य०, तयाणंतरं चउत्थीए०, उरगो०, पंचमीए०, इत्थी, छट्टीए०, मणुओ, अहे सत्तमाए०' वहां से मर कर सातसागर की उत्कृष्ट-स्थितिवाले तृतीय नरक में, वहां से निकल कर तिर्यग्गति में सिंह की पर्याय में, वहां से मर कर दस सागर की उत्कृष्ट स्थितिवाले चतुर्थनरक में, वहां से अपने समय में मर कर सर्पपर्याय में, वहां से मर कर फिर सत्रह (१७) सागर की उत्कृष्ट स्थितिवाले पंचम नरक में, वहां

યોનિઓમાં ઉત્પન્ન થશે. પછી ત્યાંની સ્થિતિનો ક્ષય કરીને તે બીજા નરકમાં જ્યાં આગળ ત્રણ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે, તેમાં જન્મ ધારણ કરશે. પછી 'से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता पक्खीसु उववज्जिहिइ' તે ત્યાંથી નીકળીને પક્ષીઓના કુળમાં ઉત્પન્ન થશે. 'तत्थवि कालं किच्चा तच्चाए पुढवीए सत्त सागरोवमाइं०, से णं तओ सीहेसु य०, तयाणंतरं चउत्थीए०, उरगो, पंचमीए०, इत्थी, छट्टीए० मणुओ, अहे सत्तमाए०' પછી ત્યાંથી નીકળીને તિર્યંચ ગતિમાં સિંહની પર્યાયમાં મરણ પામીને સાત સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ-સ્થિતિ-વાળા ત્રીજા નરકમાં, ત્યાંથી નીકળીને તિર્યંચ ગતિમાં સિંહની પર્યાયમાં, ત્યાંથી મરણ પામીને દસ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ-સ્થિતિ-વાળા ચોથા નરકમાં, ત્યાંની તે સ્થિતિ પૂરી કરીને સર્પપર્યાયમાં, ત્યાંથી મરણ પામીને ફરી સત્તર (૧૭) સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ-

षूत्पत्स्यते । तत उद्वृत्य स खलु 'इत्थी' स्त्री भविष्यति । तत्रापि कालं कृत्वा 'छट्ठीए' षष्ठ्यां पृथिव्यां नैरयिकेषूत्पत्स्यते । तत उद्वृत्य स खलु 'मणुओ' मनुजः=मनुष्यो भविष्यति, तत्रापि कालं कृत्वा 'अहेसत्तमाए' अधः-सप्तम्यां पृथिव्यां नैरयिकेषु नैरयिकतयोत्पत्स्यते ।

'तओ अणंतरं' ततोऽनन्तरम् 'उव्वट्टित्ता' उद्वृत्य=अधःसप्तम्याः पृथिव्या निर्गत्येत्यर्थः, 'से' स मृगापुत्रदारकजीवः, 'जाइं इमाइं' यानि इमानि 'जलयर-पंचिंदिय-तिरिक्खजोणियाणं मच्छ-कच्छभ-गाह-मगर-सुंसुमारादीणं' जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मत्स्यकच्छपग्राहमकरसुंसुमारादीनां 'अद्धतेरसजाइकुलकोडिजोणिपमुहसयसहस्साइं' अर्धत्रयोदशजातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि--जातौ=पञ्चेन्द्रियजातौ कुलकोटीनां योनिप्रमुखाणि=योनिद्वारकाणि तेषां यानि शतसहस्राणि=लक्षाणि तानि, अर्धत्रयोदश च तानि जातिकुलकोटीयोनिप्रमुखशतसहस्राणि च—अर्द्धत्रयोदशजातिकुलकुकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि—पञ्चेन्द्रियजातौ सार्धद्वादशलक्षकुलकोटीः प्राप्स्यति । 'तत्थ णं' तत्र खलु

से मर कर स्त्रीपर्यायमें, वहां से पश्चात् मर कर बाईस सागर की उत्कृष्ट स्थितियुक्त छठवें नरकमें, वहां से निकलकर मनुष्य पर्याय में, और अन्त में वहां से भी मर कर तेतीस (३३) सागर की उत्कृष्ट स्थितिवाले सातवें नरक में उत्पन्न होगा। 'तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता से जाइं इमाइं जलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं मच्छ-कच्छभ-गाह-मगर-सुंसुमारादीणं अद्धतेरसजाइकुलकोडिजोणिपमुहसयसहस्साइं' पश्चात् वहां से निकल कर वह मृगापुत्र का जीव पंचेन्द्रिय-तिर्यंचों के भेदस्वरूप जलचर-मत्स्य, कच्छप, ग्राह मगर और सुंसुमार आदि तिर्यंचगति-नामकर्मविशिष्ट तिर्यञ्च जीवों की पञ्चेन्द्रियजातिमें -जो साढ़े बारह (१२॥) लाख कुलकोटि हैं उनमें-उत्पन्न होगा।

સ્થિતિવાળા પાંચમા નરકમાં, ત્યાંની સ્થિતિ પૂરી કરીને સ્ત્રીપર્યાયમાં, ત્યાંથી મરણ પામીને બાવીસ (૨૨) સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ-સ્થિતિ-વાળા છટ્ઠા નરકમાં, ત્યાંથી નીકળીને મનુષ્ય પર્યાયમાં અને અન્તમાં ત્યાંથી મરણ પામીને તેત્રીસ (૩૩) સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ-સ્થિતિવાળા સાતમા નરકમાં ઉત્પન્ન થશે. 'तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता से जाइं इमाइं जलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं मच्छ--कच्छभ--गाह--मगर--सुंसुमारादीणं अद्धतेरसजाइकुलकोडिजोणिपमुहसयसहस्साइं' પછી ત્યાંથી નીકળીને તે મૃગાપુત્રનો જીવ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના ભેદ-સ્વરૂપ જલચર, મચ્છ, કાચબો, ગ્રાહ, મગર અને સુંસુમાર આદિ તિર્યંચગતિનામકર્મવિશિષ્ટ તિર્યંચ જીવોની પંચેન્દ્રિયજાતિમાં કે

'एगमेगंसि' एकैकस्मिन् 'जोणिविहाणंसि' योनिविधाने=योनिभेदे 'अणेगसयसहस्सक्खुत्तो' अनेकशतसहस्रकृत्वः=अनेकलक्षवारम् 'उद्दाइ' अवद्राति=म्रियते, 'उद्दाइत्ता' अवद्राय=मृत्वा 'तत्थेव' तत्रैव 'भुज्जो२,' भूयो भूयः=पुनःपुनः, 'पच्चायाइस्सइ' प्रत्यायास्यति=उत्पत्स्यते। 'से णं' स खलु 'तओ' ततः 'उव्वट्टित्ता' उद्वृत्य=निर्गत्य, एवं 'चउप्पएसु' चतुष्पदेषु गवादिषु 'उरपरिसप्पेसु' उरःपरिसर्पेसु=उरगेषु-सर्पादिषु 'भुयपरिसप्पेसु' भुजपरिसर्पेषु=भुजगामिषु नकुलगोधिकादिषु 'खहयरेसु' खचरेषु=गगनचरेषु पक्षिषु, 'चउरिंदिएसु' चतुरिन्द्रियेषु, 'तेइंदिएसु' त्रीन्द्रियेषु, 'बेइंदिएसु' द्वीन्द्रियेषु, 'वणप्फइएसु' वनस्पतिकेषु, 'कडुयरुक्खेसु' कटुकवृक्षेषु, 'कडुयदुद्धिएसु' कटुकदुग्धकेषु=अर्कादिषु, 'वाऊसु' वायुषु, 'तेऊसु' तेजस्सु, 'आऊसु' अप्सु, 'पुढवीसु' पृथिवीषु 'अणेगसयसहस्सखुत्तो०' अनेकशसहस्रकृत्वः=अनेक-

---

'तत्थ णं एगमेगंसि जोणिविहाणंसि अणेगसयसहस्सखुत्तो उद्दाइत्ता२ तत्थेव भुज्जो भुज्जो पच्चायाइस्सइ' उनमें एक२ **योनि के भेद में लाखों बार जन्म-मरण करेगा।** 'से णं तओ उव्वट्टित्ता एवं चउप्पएसु, उरपरिसप्पेसु, भुयपरिसप्पेसु, खहयरेसु, चउरिंदिएसु, तेइंदिएसु, वेइंदिएसु, वणप्फइएसु, कडुयदुद्धिएसु, वाऊ०, तेऊ०, आऊ०, पुढवीसु, अणेगसयसहस्सखुत्तो' **पश्चात् वहांसे निकल कर वह चतुष्पद-गाय आदि तिर्यचों में, उरपरिसर्प-सर्पादिकों में, भुजपरिसर्प-नकुल गोह आदिकों में, खचर-पक्षियों में, चतुरिन्द्रियों में, तेइन्द्रियों में, द्वीन्द्रिय जीवों में और एकेन्द्रिय वनस्पतिकाय कटुकवृक्षों में, कटुकदुग्धवाले आकडा आदि वृक्षों में, वायुकाय में, तेजस्काय में, अप्काय में, और पृथिवीकाय में लाखोंवार उत्पन्न होगा।** 'से णं तओ अणंतरं उव्वट्टिता सुपइट्ठपुरे णयरे

જેના સાડાબાર લાખ (૧૨॥) કુલકોટી છે તેમાં, ઉત્પન્ન થશે. 'तत्थ णं एगमेगंसि जोणिविहाणंसि अणेगसयसहस्सखुत्तो उद्दाइत्ता२ तत्थेव भुज्जो भुज्जो पच्चायाइस्सइ' તેમાં એક એક યોનિના ભેદમાં લાખો વાર જન્મ અને મરણ કરશે. 'से णं तओ उव्वट्टित्ता एवं चउप्पएसु, उरपरिसप्पेसु, भुयपरिसप्पेसु, खहयरेसु, चउरिंदिएसु, तेइंदिएसु, वेइंदिएसु, वणप्फइएसु, कडुयरुक्खेसु, कडुयदुद्धिएसु वाऊ०, तेऊ, आउ०, पुढवीसु, अणेगसयसहस्सखुत्तो' પછી ત્યાંથી નીકળીને તે જીવ ચતુષ્પદ-ગાય આદિ તિર્યંચોમાં, ઉરપરિસર્પ-સર્પાદિકોમાં, ભુજપરિસર્પ-નોળીઆ-ઘો આદિમાં, ખેચર-પક્ષિયોમાં, ચતુરિન્દ્રિયોમાં, તેઇન્દ્રિયોમાં, દ્વીન્દ્રિય જીવોમાં અને એકેન્દ્રિય વનસ્પતિકાયિક કટુક વૃક્ષોમાં, કટુકદૂધવાળા-આકડા આદિ વૃક્ષોમાં, વાયુકાયમાં, અગ્નિ-કાયમાં, અપ્કાયમાં અને પૃથિવીકાયમાં લાખોવાર ઉત્પન્ન થશે. 'से णं तओ अणंतरं

लक्षवारम् उत्पत्स्यते। 'से णं' स खलु 'तओ अणंतरं' ततोऽनन्तरम् 'उव्वट्टित्ता' उद्वृत्य=निर्गत्य 'सुपइट्ठपुरे णयरे' सुप्रतिष्ठपुरे नगरे, 'गोणत्ताए' गोत्वेन=वृष-भत्वेन-बलीवर्दतयेत्यर्थः, 'पच्चायाहिइ' प्रत्यायास्यति=उत्पत्स्यते।

'से णं तत्थ' स खलु तत्र 'उम्मुक्कबालभावे' उन्मुक्तबालभावः= बाल्यावस्थामतिक्रान्तः, 'जोव्वणगमणुपत्ते' यौवनकमनुप्राप्तः=तारुण्यमुपागतः, 'अन्नया कयाइं' अन्यदा कदाचित्=कस्मिंश्चिदन्यस्मिन् समये 'पढमपाउसंसि' प्रथमप्रावृषि=प्रथमवर्षाकाले, 'गंगाए महाणईए' गङ्गाया महानद्याः 'खलीण-मट्टियं' खलीनमृत्तिकां-खलीनं=नदीतटं तस्य या मृत्तिका ताम्, 'खणमाणे' खनन्=उत्खनन् 'तडीए' तट्यां, पतितायामिति शेषः, 'पेल्लिए समाणे' पीडितः सन् 'कालं गए' कालं गतः=मृतः। तत्पश्चात् 'तत्थेव' तत्रैव 'सुपइट्ठपुरे' सुप्रतिष्ठपुरे=सुप्रतिष्ठपुरनामके 'णयरे' नगरे 'सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए' श्रेष्ठिकुले पुत्रतया 'पच्चायाइस्सइ' प्रत्यायास्यति=उत्पत्स्यते॥ सू० २१॥

गोणत्ताए पच्चायाहिइ' पश्चात् वहां से निकलकर वह सुप्रतिष्ठितपुर नगरमें गोण-बेलरूप से उत्पन्न होगा। 'से णं तत्थ' वहां पर वह 'उम्मुक्कबालभावे' बाल्यावस्था को छोडकर 'जोव्वणगमणुपत्ते' जब यौवन अवस्थाको प्राप्त करेगा, तब 'अन्नया कयाइं' कोई एक समय 'पढमपाउसंसि' प्राथमिक वर्षकाल में गंगाए महाणईए' गंगामहानदी 'के खलीणमट्टियं खणमाणे तडीए पेल्लिए समाणे कालं गए' तीर की मिट्टी को अपने सींगों से खोदेगा और खोदते२ जब तट उस पर गिर पडेगा तब उसके नीचे दब जाने से उसकी मृत्यु हो जायगी, और मर कर वह 'तत्थेव सुपइट्ठपुरे णयरे सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाइस्सइ' वहीं पर सुप्रतिष्ठपुर नगर में किसी एक श्रेष्ठी-सेठ के घरमें पुत्ररूप से उत्पन्न होगा।

उव्वट्टित्ता सुपइट्ठपुरे णयरे गोणत्ताए पच्चायाहिइ' पछी त्यांथी नीકળીને તે સુપ્રતિષ્ઠપુર નગરમાં ગોણ-સાંઢ-બળદ-રૂપથી ઉત્પન્ન થશે. 'से णं तत्थ' ત્યાં તે 'उम्मुक्कबालभावे' બાલ્યાવસ્થાને પૂરી કરીને 'जोव्वणगमणुपत्ते' જ્યારે યુવાવસ્થાને પ્રાપ્ત કરશે, ત્યારે 'अन्नया कयाइं' કોઈ એક સમય 'पढमपाउसंसि' પ્રાથમિક વર્ષા-કાલમાં 'गंगाए महाणईए' ગંગા મહાનદીના 'खलीणमट्टियं खणमाणे तडीए पेल्लिए समाणे कालं गए' તીરની માટીને પોતાના શીંગડાથી ખોદશે, અને ખોદતાં ખોદતાં તે તેના ઉપર પડી જશે, અને તેના પર માટી પડવાથી તે દબાઈ જશે, તેથી તેનું મૃત્યુ થશે, અને તે મરણ પામીને 'तत्थेव सुपइट्ठपुरे णयरे सेट्ठिकुलंसि

भावार्थ—श्रमण भगवान महावीर के श्रीमुख से मृगापुत्र का समस्त पूर्वभवीय वृत्तान्त यथावत् जानकर श्रीगौतमस्वामीने उनसे फिर यह प्रश्न किया कि–हे प्रभो! आप यह और प्रकट करने की कृपा करें कि वह मृगापुत्र मरकर कहां उत्पन्न होगा?, तब प्रभुने गौतमस्वामीके इस प्रश्न का उत्तर देते हुए इस प्रकार कहा कि–हे गौतम! वह मृगापुत्र अपनी उत्कृष्ट बत्तीस (३२) वर्ष की आयु को समाप्त कर जब इस पर्याय का परित्याग करेगा, तब वह सर्वप्रथम इस जंबूद्वीपस्थित भरतक्षेत्रान्तर्गत वैताढ्य पर्वत की तलहटी में सिंह की पर्याय को धारण करेगा। उसमें वह अपनी अधार्मिक, शौर्यविशिष्ट, दृढप्रहारकारी एवं साहसिक प्रवृत्ति से अनेक प्रकार के अशुभतम प्राणातिपातादिरूप पापकर्मों का उपार्जन करेगा। उसके प्रभाव से अपनी आयु के परिसमाप्त होते ही यह मरकर प्रथम नरक का नैरयिक होगा, वहां की १ सागर की स्थिति समाप्त कर, वहां से निकल कर यह तिर्यंच-पर्याय में सरीसृप-आदि जीवों की पर्याय को धारण कर, और मर कर द्वितीय नरकका नैरयिक होगा। वहां की तीन सागर की स्थिति

पुत्तत्ताए पच्चायाइस्सइ' ત્યાં સુપ્રતિષ્ઠપુર નગરમાં કોઇ એક શેઠના ઘેર પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થશે.

ભાવાર્થ—શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના મુખથી મૃગાપુત્રના તમામ પૂર્વ-ભવનાં વૃત્તાન્તને યથાવત્ જાણીને શ્રીગૌતમસ્વામીએ ભગવાનને ફરીથી આ પ્રશ્ન કર્યો કે:—હે પ્રભો! આપ એ પણ જણાવવાની કૃપા કરો કે તે મૃગાપુત્ર મરણ પામી કયાં ઉત્પન્ન થશે?. ત્યારે પ્રભુએ ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં આ પ્રમાણે કહ્યુ કે:—હે ગૌતમ! તે મૃગાપુત્ર પોતાનું ઉત્કૃષ્ટ બત્રીશ (૩૨) વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને જ્યારે તે પર્યાયનો ત્યાગ કરશે, ત્યારે તે સૌથી પ્રથમ આ જમ્બૂદ્વીપમાં રહેલ ભરતક્ષેત્રની અંદરના વૈતાઢય પર્વતની તળેટી માં સિંહની પર્યાયને ધારણ કરશે, તેમાં તે પોતાની અધાર્મિક, શૌર્યવિશિષ્ટ, દૃઢપ્રહારકારી, સાહસિક પ્રવૃત્તિથી અનેક પ્રકારનાં અશુભતમ પ્રાણાતિપાતાદિરૂપ પાપ-કર્મોનું ઉપાર્જન કરશે. તેના પ્રભાવથી પોતાનુ આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને મરણ પામી પ્રથમ નરકનો નારકી થશે. ત્યાંની એક ૧ સાગરની સ્થિતિ પૂર્ણ કરીને, ત્યાંથી નીકળીને પાછો તે તિર્યંચ-પર્યાયમાં સરીસૃપ આદિ જીવોની પર્યાયને ધારણ કરશે, પછી ત્યાંથી મરણ પામીને બીજા નરકમાં નારકી થશે, ત્યાંની ત્રણ સાગરની

भोगकर जब वहां से निकलेगा तब फिर से यह पक्षियों के कुल में पक्षीरूप से जन्मेगा। यहां की प्राप्त स्थिति भोगकर, फिर मर कर तृतीय नरक में जायगा। वहां की सातसागर की उत्कृष्ट स्थिति की समाप्ति कर, मर कर वहां से पुनरपि सिंह के भव को प्राप्त करेगा। यहां से मरकर चतुर्थनरक, कि जहां १० सागर की उत्कृष्ट स्थिति है उसमें नैरयिक का जीव होगा। वहां से मर कर १७ सागर की पांचवें नरककी स्थिति को और वहां के दुःखों को भोगते२ आयुष्य को समाप्त कर के निकल कर स्त्रीपर्याय में आयेगा। यहां मर कर छठे नरक की २२ सागर की स्थिति को वहां नारकी की पर्याय लेकर समाप्त कर, वहाँ से निकल फिर मानव पर्याय को पा, सातवें नरक का नैरयिक होगा, जहां ३३ सागर तक यह अनंत अपार कष्टों का भोक्ता बनेगा। सप्तम नरक की ३३ सागरप्रमाण स्थिति को भोगकर यह वहां से निकल जलचर-पंचेन्द्रिय-तिर्यञ्चों में साढे बारह (१२॥) लाख कुलकोडि की अनेक योनियों में लाखों बार जन्म-मरण कर, चतुष्पद-गाय आदि की पर्याय में, उरपरिसर्प-आदिकों में, चतुरिन्द्रिय जीवों में, तेइन्द्रिय जीवों में, द्वीन्द्रिय जीवों में और एकेन्द्रियजीव-वनस्पति-

---

સ્થિતિ ભોગવીને અને ત્યાંથી નીકળીને તે પક્ષિયોના કુળમાં પક્ષીરૂપથી જન્મ પામશે. ત્યાંની પ્રાપ્ત સ્થિતિ ભોગવીને, મરણ પામીને ત્રીજા નરકમાં જશે. ત્યાં સાત ૭ સાગરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને પૂર્ણ કરી, મરણ પામીને ત્યાંથી ફરી પણ સિંહના ભવમાં આવશે. ત્યાંથી મરણ પામીને ચોથું નરક કે જ્યાં દસ ૧૦ સાગરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે તેમાં નારકીનો જીવ થશે. તે સ્થિતિ પૂર્ણ થતાંજ તે સર્પની યોનિમાં જન્મ પામશે. ત્યાંથી મરણ પામીને સત્તર (૧૭) સાગરની પાંચમા નરકની સ્થિતિ વડે ત્યાંના દુઃખોને ભોગવીને આયુષ્યને સમાપ્ત કરતાં મરણ પામીને પછી સ્ત્રીપર્યાયમાં આવશે. ત્યાંથી મરણ પામીને છઠ્ઠા નરકની ૨૨ બાવીસ સાગરની સ્થિતિને નારકી જીવ પણે સમાપ્ત કરીને ત્યાંથી નીકળીને મનુષ્યપર્યાયને પામીને સાતમા નરકમાં નારકી જીવ થશે, જ્યાં ૩૩ તેત્રીશ સાગર સુધી અનંત-અપાર કષ્ટોને ભોગવશે. સાતમા નરકની તેત્રીશ-સાગરપ્રમાણ સ્થિતિને ભોગવીને તે ત્યાંથી નીકળીને જલચર-પંચેન્દ્રિય-તિર્યંચોમાં સાડા બાર લાખ (૧૨॥) કુલકોટીની અનેક યોનિયોમાં લાખો વાર જન્મ-મરણ કરીને ચતુષ્પદ-ગાય આદિની પર્યાયમાં, ઉરપરિસર્પ આદિમાં, ચતુરિન્દ્રિય જીવોમાં, તેઇંદ્રિય જીવોમાં, દ્વીન્દ્રિય જીવોમાં અને એકેન્દ્રિય જીવ-

॥ मूलम् ॥

से णं तत्थ उम्मुक्कबालभावे विण्णायपरिणयमेत्ते जोव्वणगमणुपत्ते तहारूवाणं थेराणं अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइस्सइ। से णं तत्थ अणगारे भविस्सइ-ईरियासमिए जाव गुत्त बंभयारी।

से णं तत्थ बहूइं वासाइं सामण्णपरियागं पाउणित्ता आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा सोहम्मे कप्पे देवत्ताए उववज्जिहिइ। से णं तओ अणंतरं चयं चइत्ता महाविदेहे वासे जाइं कुलाइं भवंति अड्ढाइं जहा दढपइन्ने सा चेव वत्तव्वया, कलाओ जाव सव्वदुक्खाणमंतं करिस्सइ।

एवं खलु जंबू! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते त्तिबेमि ॥सू० २२॥

विवागसुए दुहविवागाणं मिगापुत्तीयं णामं पढमं अज्झयणं समत्तं ॥ १ ॥

काय में, कटुकवृक्षों में, कटुकक्षीरवाले अर्क आदि वृक्षों में, वायुकाय में, तैजसकाय में, अप्काय एवं पृथिवीकाय में लाखों वार जन्म-मरण करेगा। पश्चात् सुप्रतिष्ठितपुर नामक नगर में वह एक मदोन्मत्त सांढ होगा। यह सांढ जब अपनी बाल्यावस्था को व्यतीत कर अपनी पूर्ण जवानी के जोशमें चढ़ेगा तब गंगानदी के तट की मिट्टी को सींगों द्वारा खोदेगा। उस नदी का तट उस पर गिर पडेगा, इससे वह मर कर उसी नगर में किसी एक सेठ के यहां पुत्र होगा॥ सू० २१ ॥

વનસ્પતિ કાયમાં, કટુક વૃક્ષોમાં, કટુકદૂધવાળા આકડા આદિ વૃક્ષોમાં, વાયુકાયમાં, તૈજસકાયમાં, અપ્કાયમાં, અને પૃથ્વીકાયમાં પણ લાખો વાર જન્મ-મરણ કરશે. પછીથી સુપ્રતિષ્ઠિતપુર નામના નગરમાં તે એક મન્દોમત્ત સાંઢ થશે. તે સાંઢ જ્યારે પોતાની બાલ્યાવસ્થાને પૂરી કરીને પોતાની પૂરી જુવાનીના જોશમાં ચઢશે ત્યારે ગંગા નદીના કાંઠે તે કાંઠાની માટીને શીંગડા દ્વારા ખોદશે, ત્યારે તે નદીનો કાંઠો તેના ઉપર પડશે, તેથી મરણ પામીને તે જ નગરમાં કોઈ એક શેઠના ઘેર પુત્રરૂપે જન્મ પામશે. (સૂ૦ ૨૧)

टीका

'से णं' इत्यादि। 'से णं' स खलु 'उम्मुक्कबालभावे' उन्मुक्तबाल-भावः=बाल्यावस्थामतिक्रान्तः, 'विण्णायपरिणयमेत्ते' विज्ञातपरिणतमात्रः–विज्ञा-तम्=विज्ञानं–विशिष्टं ज्ञातं, तत् परिणतमात्रं यस्य स तथा, परिपक्वविज्ञान इत्यर्थः, 'जोव्वणगमणुपत्ते' यौवनकमनुप्राप्तः, 'तहारूवाणं थेराणं अंतिए' तथारूपाणां स्थविराणामन्तिके 'धम्मं' धर्मं 'सोचा निसम्म मुंडे भवित्ता' श्रुत्वा निशम्य मुण्डो भूत्वा, 'अगाराओ' अगारात् अगारं=गृहं परित्यज्येत्यर्थः, 'अणगारियं पव्वइस्सइ' अनगारितां प्रव्रजिष्यति=साधुत्वं प्राप्स्यति। 'से णं तत्थ अण-गारे भविस्सइ' स खलु तत्र अनगारो भविष्यति। कीदृशः? इत्याह–'ईरि-यासमिए' ईर्यासमितः=विवेकपूर्वकगमनवान् 'जाव' यावद् 'गुत्त बंभयारी' गुप्त ब्रह्मचारी=पूर्ण ब्रह्मचर्यपालकः 'से णं तत्थ बहूइं वासाइं' स खलु तत्र बहूनि

'से णं तत्थ' इत्यादि।

'से णं तत्थ' वह पुत्र, वहां 'उम्मुक्कबालभावे विण्णायपरिणयमेत्ते जोव्वणगमणुपत्ते' कौमार-अवस्था बीत जाने पर परिपक्वविज्ञानवाला हो, जब यौवन–अवस्था में प्राप्त होगा, तब 'तहारूवाणं थेराणं अंतिए धम्मं सोचा निसम्म' तथारूप स्थविर आचार्यों के समीप धर्म का श्रवण और उसे हृदय में धारण कर 'मुंडे भवित्ता' मुंडित हो 'अगाराओ' गृहका परित्याग करके 'अणगारियं पव्वइस्सइ' अनगार–अवस्था को अंगीकार करेगा। 'से णं तत्थ अणगारे भविस्सइ, ईरिया-समिए जाव बंभयारी' वह मुनि पांच समिति और तीन गुप्ति का आराधक और गुप्त ब्रह्मचारी होगा। 'से णं तत्थ बहूइं वासाइं सामण्णपरियागं पाउणित्ता' वह उस अवस्था में अनेक वर्षों तक उस श्रमणपर्याय का–

'से णं तत्थ०' ઇત્યાદિ.

'से णं तत्थ' તે પુત્ર ત્યાં 'उम्मुक्कबालभावे विण्णायपरिणयमेत्ते जो-व्वणगमणुपत्ते' બાલ્યાવસ્થા પૂરી થયા પછી પરિપક્વ–વિજ્ઞાનવાળા થઇને જ્યારે યુવાન–અવસ્થામાં આવશે, ત્યારે 'तहारूवाणं थेराणं अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म' તથારૂપ સ્થવિર આચાર્યોની પાસે જઇ ધર્મને સાંભળી, તે ધર્મને હૃદયમાં ધારણ કરીને 'मुंडे भवित्ता' મુંડિત થઇને 'अगाराओ' ઘરનો પરિત્યાગ કરીને 'अणगारियं पव्वइस्सइ' અણગાર (સાધુ)–અવસ્થાને અંગીકાર કરશે. 'से णं तत्थ अणगारे भविस्सइ ईरियासमिए जाव बंभयारी' પછી તે મુનિ પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિના આરાધક અને ગુપ્તબ્રહ્મચારી થશે. 'से णं तत्थ बहूइं वासाइं साम-

वर्षाणि 'सामण्णपरियागं' श्रामण्यपर्यायं=संयमपर्यायं 'पाउणित्ता' पालयित्वा, 'आलोइयपडिक्कंते' आलोचितप्रतिक्रान्तः-आलोचितं=गुरवे निवेदितं यदतिचारजातं तत् प्रतिक्रान्तं=गुरूपदिष्टप्रायश्चित्तेन पुनरकरणप्रतिज्ञया विशोधितं येन स तथा, 'समाहिपत्ते' समाधिप्राप्तः-समाधिं=शुभध्यानम् प्राप्तः=उपगतः, 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालं कृत्वा 'सोहम्मे कप्पे' सौधर्मे कल्पे=प्रथमे देवलोके, 'देवत्ताए' देवत्वेन 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते। 'से णं तओ अणंतरं चयं' स खलु ततोऽनन्तरं चयं=शरीरं-देवदेहमित्यर्थः, 'चइत्ता' त्यक्त्वा, 'महाविदेहे वासे' महाविदेहे वर्षे=महाविदेहक्षेत्रे 'जाइं कुलाइं भवंति' यानि कुलानि भवन्ति 'अड्ढाइं' आढ्यानि, तेषां खलु अन्यतरस्मिन् कुले पुत्रतयोत्पत्स्यते। 'जहा दढपइन्ने' यथा दृढप्रतिज्ञः-औपपातिकसूत्रे यथा दृढप्रतिज्ञनामको भव्यो वर्णितस्तथाऽयमपि वाच्य इत्यर्थः। 'सा चेव वत्तव्वया' सैव वक्तव्यता-या दृढ-

---

संयमभाव का-पालन कर, 'आलोइयपडिक्कंते' अपने लगे हुए अतिचारों को गुरुदेव से निवेदन कर, और उनके द्वारा कथित शुद्धि के अनुसार फिर नहीं करने की प्रतिज्ञा से उनका संशोधन कर, 'समाहिपत्ते' शुभ-ध्यानरूप समाधि में लवलीन हो, 'कालमासे कालं किच्चा' अपने आयुकर्म की स्थिति पूर्ण होने पर काल कर वहां से 'सोहम्मे कप्पे' सौधर्म-नामक प्रथम देवलोक में 'देवत्ताए उववज्जिहिइ' देवरूप में उत्पन्न होगा। 'से णं तओ अणंतरं चयं चइत्ता महाविदेहे वासे जाइं कुलाइं भवंति अड्ढाइं जहा दढपइन्ने सा चेव वत्तव्वया, कलाओ जाव सव्वदुक्खाणमंतं करिस्सइ' पश्चात् अपनी पूर्ण आयु का परिभोग कर उस देवपर्याय का परित्याग कर वह वहां से च्यवकर, महा-

---

ण्णपरियागं पाउणित्ता' ते मुनि-અવસ્થામાં અનેક વર્ષો સુધી શ્રમણ-પર્યાય -સંયમભાવને પાળીને, 'आलोइयपडिक्कंते' પોતાને લાગેલા અતિચારોને ગુરુદેવ પાસે નિવેદન કરી, અને તેમણે કહેલી શુદ્ધિને અનુસરીને ફરીથી અતિચાર નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞાથી તેનું સંશોધન કરી 'समाहिपत्ते' શુભધ્યાનરૂપ સમાધિમાં તલ્લીન થઇ, 'कालमासे कालं किच्चा', અને પોતાના આયુષ્યકર્મની સ્થિતિ પૂર્ણ થતાં મરણ પામીને ત્યાંથી 'सोहम्मे कप्पे' સૌધર્મનામના પ્રથમ દેવલોકમાં 'देवत्ताए उववज्जिहिइ' દેવરૂપમાં ઉત્પન્ન થશે. 'से णं तओ अणंतरं चयं चइत्ता महाविदेहे वासे जाइं कुलाइं भवति अड्ढाइं जहा दढपइन्ने सा चेव वत्तव्वया कलाओ जाव सव्वदुक्खाणमंतं करिस्सइ' પછી પોતાના પૂર્ણ આયુષ્યને ભોગવીને તે દેવપર્યાયનો ત્યાગ કરી, ત્યાંથી ચવીને, મહાવિદેહક્ષેત્રમાં

प्रतिज्ञस्य वक्तव्यता=वर्णनं, सैवास्यापि वक्तव्यतेत्यर्थः। तामेव स्मारयन्नाह–'कलाओ' इति। 'कलाओ' कलाः, काः? द्वासप्ततिसंख्यकाः कला स्तेन ग्रहीष्यन्ते, यथा दृढप्रतिज्ञेन गृहीता इति भावः। 'जाव सव्वदुक्खाणमंतं करिस्सइ' यावत् सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति, इति भावः, अत्र यावच्छब्देन सर्वं चरित्रं वाच्यम्। सेत्स्यति, भोत्स्यते, मोक्ष्यते, परिनिर्वास्यति–इत्येषां संग्रहः। तत्र सेत्स्यति=सिद्धो भविष्यति–कृतकृत्यो भविष्यति, भोत्स्यते=केवलज्ञानेन सर्वं ज्ञेयं ज्ञास्यति, मोक्ष्यते=सकलकर्मबन्धाद् विमुक्तो भविष्यति, परिनिर्वास्यति=पारमार्थिकसुखं प्राप्स्यति। सर्वदुःखानाम् अन्तं=नाशं करिष्यति।

विदेह क्षेत्र में जो भी समृद्धिशाली कुल हैं उनमें से किसी एक कुल में पुत्रपने उत्पन्न होगा। औपपातिक सूत्र में जिस प्रकार से दृढप्रतिज्ञ का वर्णन किया गया है ठीक उसी प्रकार से इसे भी समझना चाहिये। 'कलाओ जाव सव्वदुक्खाणमंतं करिस्सइ' यही बात इन पदों से सूत्रकारने स्पष्ट की है कि जिस प्रकार दृढप्रतिज्ञ ७२ कलाओं में प्रवीण था उसी प्रकार से यह भी उनमें निपुणमति होगा, वह जिस प्रकार समस्त कर्मों का अन्त करने वाला हुआ, यह भी उसी प्रकार होगा। यावत् शब्द से 'सेत्स्यति भोत्स्यते, मोक्ष्यते, परिनिर्वास्यति' इन पदों का ग्रहण है, इनका अर्थ इस प्रकार है–'सेत्स्यति' वह सिद्ध–कृतकृत्य होगा, 'भोत्स्यते' केवल ज्ञान से समस्त ज्ञेयों का ज्ञाता होगा, 'मोक्ष्यते' समस्त कर्मों के बन्धन से सर्वथा मुक्त होगा, 'परिनिर्वास्यति' पारमार्थिक आत्मिक अनन्त अव्याबाध सुखों को प्राप्त करेगा, 'सर्वदुःखानाम् अन्तं करिष्यति' इस

જે સમૃદ્ધિશાળી કુળ છે તેમાંના કોઇ પણ એક કુળમાં પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થશે. ઔપપાતિક સૂત્રમાં જે પ્રમાણે દૃઢપ્રતિજ્ઞનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, બરાબર તેજ પ્રમાણે અહીં પણ સમજવું જોઇએ. 'कलाओ जाव सव्वदुक्खाणमंतं करिस्सइ' એજ વાત, આ પદોથી સૂત્રકારે સ્પષ્ટ કરી છે કે:–જે પ્રમાણે દૃઢપ્રતિજ્ઞ બહોતેર (૭૨) કલાઓમાં પ્રવીણ હતો. તે પ્રમાણે આ પણ તેમાં નિપુણબુદ્ધિવાળો થશે, તે જે પ્રમાણે સમસ્ત કર્મોનો અન્ત કરનાર થયો તે જ પ્રમાણે આ પણ થશે. 'यावत्' શબ્દથી 'सेत्स्यति, भोत्स्यते, मोक्ष्यते, परिनिर्वास्यति' એ પદોનું ગ્રહણ કરવાનું છે. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે– તે સિદ્ધ–કૃતકૃત્ય થશે, કેવળજ્ઞાનથી જાણવા યોગ્ય સમસ્ત પદાર્થોનો જાણકાર થશે, સમસ્ત કર્મોના બન્ધનથી સર્વથા મુક્ત થશે, પારમાર્થિક આત્મિક અવ્યાબાધ સુખોને પ્રાપ્ત કરશે, 'सर्वदुःखानाम् अन्तं करिष्यति'

श्री सुधर्मा स्वामी जम्बूस्वामिनमाह–'एवं खलु जंबू !' इत्यादि। 'एवं खलु जंबू !' एवं खलु हे जम्बूः ! 'समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं' श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिगतिस्थानं संप्राप्तेन 'दुहविवागाणं' दुःखविपाकानां=दुःखविपाकनामकस्य प्रथमश्रुतस्कन्धस्येत्यर्थः, 'पढमस्स अज्झयणस्स' प्रथमस्याध्ययनस्य 'अयमट्ठे' अयमर्थः–मृगापुत्रस्यातीतवर्तमानानागतभवसम्बन्धिदुःखविपाकरूपोऽर्थः, 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तः=कथितः। 'त्ति बेमि' इति ब्रवीमि=हे जम्बूः ! यथा भगवताऽभिहितं तथैव त्वां कथयामि, न तु स्वबुद्ध्या कल्पयित्वेति भावः ॥ सू० २२ ॥

प्रकार वह समस्त दुःखों का और उनके कारणभूत समस्त कर्मों का विनाश करने वाला होगा।

'एवं खलु जंबू ! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते त्ति बेमि' इस प्रकार श्री सुधर्मास्वामी जंबूस्वामी से कहते हैं कि– हे जम्बू ! सिद्धिगति नामक स्थान को प्राप्त हुए श्रीमहावीरप्रभुने दुःख विपाक नामक प्रथम श्रुतस्कंध के प्रथम अध्ययन का यह मृगापुत्र के अतीत, अनागत और वर्तमान–भवसंबंधी दुःखविपाकरूप भाव का कथन किया है। उन्होंने जैसा कहा वैसा ही मैंने तुम से कहा है, इसमें निजकल्पना से मैंने कुछ भी नहीं कहा है।

भावार्थ—वह पुत्र जब क्रमशः अपने कुमारावस्था के बीतने पर परिपक्वविज्ञानवाला हो यौवन–अवस्था को प्राप्त करेगा, तब वह तथारूप स्थविरों के पास धर्म की देशना के श्रवण से और

આ પ્રકારે તે સમસ્ત દુઃખો અને તેના કારણભૂત સમસ્ત કર્મોનો વિનાશ કરનારા થશે.

एवं खलु जंबू ! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते–त्ति बेमि' આ પ્રમાણે શ્રીસુધર્માસ્વામી જંબૂસ્વામીને કહે છે કે–હે જંબૂ ! સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત થયેલા શ્રી મહાવીરપ્રભુએ દુઃખવિપાક–નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધનાં પ્રથમ અધ્યયનનો આ મૃગાપુત્રના અતીત (ગયા સમયના), અનાગત આવતા સમયના અને વર્તમાનભવસંબંધી દુઃખવિપાકરૂપ ભાવનું કથન કર્યું છે. તેમણે જે પ્રમાણે કહ્યું હતું તેવુંજ મેં તમને કહ્યું છે, તેમાં મેં મારી સ્વતંત્ર કલ્પનાથી કાંઇ પણ કહ્યું નથી.

ભાવાર્થ—તે પુત્ર જ્યારે ક્રમે–ક્રમે પોતાની બાલ અવસ્થાને પૂર્ણ કરી, પરિપકવવિજ્ઞાનવાળા થઇ યૌવનાવસ્થાને પ્રાપ્ત કરશે, ત્યારે તે તથારૂપ સ્થવિરો સેથી ધર્મના ઉપદેશને સાંભળવાથી અને હૃદયમાં તેનું મનન કરવાથી, સંસાર,

॥ इति श्रीविश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषाकलितललित-
कलापालापक–प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक–वादिमानमर्दक–श्रीशाहूछत्र-
पतिकोल्हापुरराजप्रदत्त–' जैन-शास्त्राचार्य '–पदभूषित–कोल्हापुरराज-
गुरु–बालब्रह्मचारि–जैनाचार्य–जैनधर्मदिवाकर–पूज्यश्री-
घासीलाल–व्रतिविरचितायां विपाकश्रुते प्रथमश्रुत-
स्कन्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां
मृगापुत्रीयं नाम प्रथममध्ययनं सम्पूर्णम् ॥१॥

हृदय में उसका मनन करने से, संसार, शरीर और भोगों से विरक्त हो, गृहस्थावस्था को त्याग कर, मुनिदीक्षा को अंगीकार कर, संयमी हो जावेगा। उस अवस्था में यह अनेक वर्षोंतक संयमभाव की सच्ची आराधना करने वाला होगा, और जो कुछ अतीचार लगे होंगे इनकी आलोचना और प्रतिक्रमण से शुद्धि कर, शुभ-ध्यानरूप समाधि में मग्न होकर, अपनी आयु को पूर्ण कर के यह सर्वप्रथम प्रथम देवलोकमें देव होगा। वहां को सुखराशि को भोगकर फिर वहां से चवेगा, और महाविदेह क्षेत्रमें किसी समृद्धिशाली कुल में पुत्ररूप से जन्म लेकर, दृढप्रतिज्ञ की तरह प्रत्येक कलाओं में विशारद बन, अन्त में समस्त कर्मों का अन्त कर निर्वाणस्थान को प्राप्त करने वाला होगा।

इस प्रकार श्री सुधर्मास्वामी अपने शिष्य श्री जंबूस्वामी को संबोधन करते हुए कहते हैं कि–हे जम्बू! इस दुःखविपाक-नामक प्रथम श्रुतस्कंध के प्रथम अध्ययन का यह मृगापुत्र के

શરીર અને ભોગોથી વિરક્ત થઇને ગૃહસ્થાવસ્થાનો ત્યાગ કરી, મુનિદીક્ષાને અંગી-કાર કરી, સંયમી થઇ જશે. તે અવસ્થામાં અનેક વર્ષો સુધી સંયમભાવની સાચી આરાધના કરવાવાળા થશે, અને જે કાંઇ અતીચાર લાગ્યા હશે તેની આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કરી શુદ્ધ બની, શુભધ્યાનરૂપ સમાધિમાં તલ્લીન થઇને, પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને સૌથી પ્રથમ પહેલા દેવલોકમાં દેવ થશે ત્યાંના સુખોનાં ભંડારને ભોગવી, પછી ત્યાંથી ચવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં કોઇ સમૃદ્ધિશાલી કુળમાં પુત્રરૂપે જન્મ પામીને, **દૃઢપ્રતિજ્ઞ**ની માફક દરેક કળાઓમાં વિશારદ બની, અંતમાં સમસ્ત કર્મોનો અંત કરી નિર્વાણસ્થાનને પ્રાપ્ત કરનાર થશે.

આ પ્રમાણે સુધર્માસ્વામી પોતાના શિષ્ય શ્રીજમ્બૂસ્વામીને સંબોધન કરીને કહે છે કે–હે જંબૂ! આ દુઃખવિપાક નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના પહેલા

अतीत, अनागत, और वर्तमान-भव-संबंधी दुःखविपाकरूप अर्थ का कथन श्रीवीरप्रभुने किया है, अतः जैसा मैंने उनसे सुना वैसा ही तुमसे कहा है, अपनी कल्पना से कुछ नहीं कहा है ॥ सू० २२ ॥

इति विपाकश्रुत के दुःखविपाकनामक प्रथम श्रुतस्कंध की
विपाकचन्द्रिका नामक संस्कृत टीका के हिन्दी
अनुवाद में मृगापुत्रनामक प्रथम
अध्ययन संपूर्ण हुआ ॥ १ ॥

અધ્યયનનો આ મૃગાપુત્રનાં ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન-ભવસંબંધી દુઃખવિપાક રૂપ અર્થનું કથન શ્રીપ્રભુએ કર્યું છે, તેથી જે રીતે મેં તેમની પાસેથી સાંભળ્યું છે, તેવું જ મેં તમને કહ્યું છે, મારી પોતાની કલ્પનાથી કાંઈપણ કહ્યું નથી. (સૂ૦ ૨૨)

ઇતિ વિપાકશ્રુતના દુઃખવિપાક નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધની **વિપાકચંદ્રિકા**
નામની ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદમાં **મૃગાપુત્ર** નામનું
પ્રથમ અધ્યયન સંપૂર્ણ થયું. (૧)

॥ अथ द्वितीयमध्ययनम् ॥

श्रीजम्बूस्वामी दुःखविपाकश्रुतस्कन्धस्य प्रथमाध्ययनगतं संपूर्णमर्थं श्रुत्वा द्वितीयाध्ययनार्थं श्रोतुमुत्कण्ठितः सन् श्रीसुधर्मस्वामिनं पृच्छति- 'जइ णं भंते !' इत्यादि ।

॥ मूलम् ॥

जइ णं भंते ! समणेणं जाव संपत्तेणं दुहाविवागाणं पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, दोच्चस्स णं भंते ! अज्झयणस्स दुहविवागाणं समणेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते? तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबू-अणगारं एवं वयासी-एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं वाणियग्गामे णामं णयरे होत्था, रिद्धत्थिमियसमिद्धे, तस्स णं वाणियग्गामस्स उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए दूइपलासे णामं उज्जाणे होत्था, तत्थ णं दूइपलासे सुहम्मस्स जक्खस्स जक्खायतणे होत्था, वण्णओ ॥ सू० १ ॥

टीका

'जइ णं भंते !' यदि खलु हे भदन्त ! हे भगवन् ! 'समणेणं जाव संपत्तेणं' श्रमणेन यावत्संप्राप्तेन, अत्र 'यावत्' पदेन-श्रमणेन भगवता

द्वितीय अध्ययन

श्री जंबूस्वामी, दुखविपाक-श्रुतस्कंध के प्रथम अध्ययन के अन्तर्गत संपूर्ण अर्थ का अवधारण कर द्वितीय अध्ययन को सुनने के लिये उत्कंठित होते हुए श्री सुधर्मास्वामी से पूछते हैं- 'जइ णं भंते !' इत्यादि ।

'भंते' हे भदन्त ! 'जइ णं' यदि 'समणेणं जाव संपत्तेणं' श्रमण

દ્વિતીય અધ્યયન

શ્રીજમ્બૂસ્વામી, દુઃખવિપાક શ્રુતસ્કંધના પ્રથમ અધ્યયનમાં આવેલા સમ્પૂર્ણ અર્થ સાંભળીને, બીજા અધ્યયનને સાંભળવાની ઉત્કંઠાથી શ્રીસુધર્મા સ્વામીને પૂછે છે- 'जइ णं भंते !' ઇત્યાદિ.

'भंते !' હે ભદન્ત ! 'जइ णं' જો 'समणेणं जाव संपत्तेणं'

महावीरेण' इत्यारभ्य सिद्धिगतिनामधेयं स्थानम्' इत्यन्तानि पदानि संग्राह्याणि, 'दुहविवागाणं' दुःखविपाकानां=दुःखविपाकस्य श्रुतस्कन्धस्येत्यर्थः आदरार्थे विपाकबाहुल्यविवक्षया वा इह बहुवचनम्, 'पढमस्स अज्झयणस्स' प्रथमस्याध्ययनस्य 'अयमट्ठे' अयमर्थः-पूर्वमुक्तोऽर्थः 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तः, 'दोच्चस्स णं भंते! अज्झयणस्स' द्वितीयस्य खलु हे भदन्त! अध्ययनस्य 'दुहविवागाणं' दुःख विपाकानां=दुःखविपाकश्रुतस्कन्धसम्बन्धिनः, 'समणेणं जाव संपत्तेणं' श्रमणेन यावत् संप्राप्तेन-श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिगतिस्थानं संप्राप्तेन कोऽर्थः प्रज्ञप्तः ?-भगवता दुःखविपाकश्रुतस्कन्धस्य द्वितीयाध्ययने कोऽर्थः कथित इत्यर्थः।

'तए णं से सुहम्मे अणगारे' ततः खलु स सुधर्माऽनगारः, 'जंबू-अणगारं' जम्ब्वनगारम्-जम्बूनामकमनगारम् 'एवं वयासी' एवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'एवं खलु जंबू' एवं खलु हे जम्बूः! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन समये 'वाणियग्गामे णामं णयरे' वाणिजग्रामो

भगवान महावीरने, कि जो सिद्धिगतिनामक स्थान को प्राप्त कर चुके हैं, 'दुहविवागाणं' दुःखविपाक-नामक प्रथम श्रुतस्कंध के 'पढमस्स अज्झयणस्स' प्रथम अध्ययन का 'अयमट्ठे पण्णत्ते' यह पूर्वोक्त अर्थ प्रतिपादित किया है तो 'भंते!' हे भदन्त! 'दुहविवागाणं दोच्चस्स अज्झयणस्स' इसी दुःखविपाकनामक श्रुतस्कंध के द्वितीय अध्ययन का 'समणेणं जाव संपत्तेणं' उन्हीं श्री श्रमण भगवान महावीर प्रभुने कि जो सिद्धिगतिनामक स्थान को प्राप्त हो चुके हैं, 'के अट्ठे पण्णत्ते?' क्या भाव प्रतिपादित किया है? 'तए णं से सुहम्मे अणगारे' इस प्रकार श्री जंबूस्वामी के प्रश्न को सुनकर वे सुधर्मा स्वामी अनगार 'जंवू-अणगारं' जंबूस्वामी अनगार के प्रति 'एवं वयासी' इस प्रकार बोले-'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल उस समय में 'वाणियग्गामे

મહાવીરે કે જેણે સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત કરેલ છે તેણે "दुहविवागाणं" દુઃખવિપાક-નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના 'पढमस्स अज्झयणस्स' પ્રથમ અધ્યયનનો પૂર્વોક્ત અર્થ પ્રતિપાદન કર્યો છે તો 'भंते' હે ભદન્ત! 'दुहविवागाणं दोच्चस्स अज्झयणस्स' આ દુઃખવિપાક શ્રુતસ્કંધના બીજા અધ્યયનનો समणेणं जाव संपत्तेणं' તે શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુ કે જે સિદ્ધગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત થઈ ચુકયા છે તેણે 'के अट्ठे पणत्ते' શું ભાવ પ્રતિપાદન કર્યો છે? 'तए णं से सुहम्मे अणगारे' આ પ્રકારના શ્રીજમ્બૂસ્વામીના પ્રશ્નને સાંભળીને સુધર્મા સ્વામી અણગાર 'जम्बू-अणगारं' જમ્બૂસ્વામી અણગાર પ્રતિ 'एवं वयासी' આ પ્રમાણે બોલ્યા- 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાળ અને તે સમયને

नाम नगरम् 'होत्था' आसीत् । तत् कीदृश ?-मित्याह-'रिद्धत्थिमियसमिद्धे' ऋद्धस्तिमितसमृद्धम्-ऋद्धं=नभःस्पर्शिबहुलप्रासादयुक्तं बहुजनसंकुलं च, स्तिमितं=स्वचक्रपरचक्रभयरहितं, समृद्धं च=धनधान्यादिमहर्द्धिसम्पन्नम्, अत्र पदत्रयस्य कर्मधारयः ।

'तस्स णं वाणियग्गामस्स' तस्य खलु वाणिजग्रामस्य 'उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए' उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे, ईशानकोणे इत्यर्थः; 'दूइपलासे णामं उज्जाणे' दूतीपलाशं नामोद्यानम् 'होत्था' आसीत् । 'तत्थ णं दूइपलासे तत्र खलु दूतीपलाशे 'सुहम्मस्स' सुधर्मणः=सुधर्मनामकस्य 'जक्खस्स' यक्षस्य 'जक्खाययणे' यक्षायतनम्=व्यन्तरदेवविशेषस्थानम्, 'होत्था' आसीत् 'वण्णओ' वर्णकः=यक्षायतनस्य वर्णनम्, स चान्यत्रोक्तरीत्या बोध्य इत्यर्थः ॥ सू० १ ॥

णामं णयरे होत्था' वाणिजग्राम नाम का एक नगर था, 'रिद्धित्थिमियसमिद्धे' जिसमें नभस्तलस्पर्शी अनेक बडे२ ऊँचे प्रासाद थे, और जो अनेकानेक जनों से व्याप्त था। जहां पर प्रजा सदा स्तिमित-स्वचक्र और परचक्र के भय से रहित थी। जो धन और धान्य आदि महा ऋद्धियों से संपन्न था। 'तस्स णं वाणियग्गामस्स उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए' उस वाणिजग्राम नगर के ईशान कोण में 'दूइपलासे णामं उज्जाणे होत्था।' एक 'दूतीपलाश' इस नाम का बगीचा था। 'तत्थ णं दूइपलासे सुहम्मस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था, उस बगीचे में सुधर्मा नामके व्यन्तरदेव का एक आयतन था। 'वण्णओ' इसका वर्णन औपपातिक सूत्रमें 'चिराइए' इत्यादि पदों द्वारा वर्णित पूर्णभद्र चैत्य जैसा समझना चाहिये।

વિષે 'वाणियग्गामे णामं णयरे होत्था' વાણિજગ્રામ નામનું એક નગર હતું 'रिद्धत्थिमियसमिद्धे' જે નગરમાં આકાશનો સ્પર્શ કરે તેવા ઘણા મોટા-મોટા ઉંચા મહેલો હતા, અને જે ઘણા માણસોથી પરિપૂર્ણ હતું, જ્યાં પ્રજા હમેશાં ચંચળતારહિત, તથા સ્વચક્ર અને પરચક્રના ભયથી રહિત હતી, જે ધન-ધાન્ય આદિ મહાન ઋદ્ધિથી ભરેલું હતું. 'तस्स णं वाणियग्गामस्स उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए' તે વાણિજગ્રામ નગરના ઇશાનકોણમાં 'दूइपलासे णामं उज्जाणे होत्था' એક 'દૂતીપલાસ' નામનો બગીચો હતો 'तत्थ णं दूइपलासे सुहम्मस्स जक्खस्स जक्खायणे होत्था' તે બગીચામાં સુધર્મ નામના વ્યન્તર દેવનું એક રહેવાનું સ્થાન હતું. 'वण्णओ' તેનું વર્ણન ઔપપાતિકસૂત્રમાં 'चिराइए' ઇત્યાદિ પદો વડે કરેલ પૂર્ણભદ્ર ચૈત્યના વર્ણન પ્રમાણે સમજી લેવું.

भावार्थ—श्री जंबूस्वामी सुधर्मा स्वामी से दुःखविपाक श्रुतस्कंध के प्रथम अध्ययन का भाव यथावत् श्रवण कर द्वितीय अध्ययन के भाव को श्रवण करने के लिये उत्कंठित होकर उनसे पूछते हैं कि- हे भदन्त! इसके द्वितीय अध्ययन का क्या भाव है? तब श्री सुधर्मा स्वामी कहते हैं- हे जंबू! उस काल और उस समय में नभस्तलस्पर्शी प्रासादों एवं जनमेदिनी से परिपूर्ण एक वाणिजग्राम नाम का नगर था। जहां पर प्रजामें हरएक प्रकार का सुख और आनंद था, कोई भी किसी भी प्रकार से दुःखी नहीं था। वहां प्रजा को न अपने राजा की तरफ से कोई कष्ट था, और न अन्य राजाओं की तरफ से कष्ट था। प्रजा में धन-धान्य-आदि ऋद्धियों की कमी नहीं थी। उस नगर के ईशान कोण में दूतीपलाश नामका एक उद्यान था, जो बहुत प्राचीन था। हरएक प्रकार के वृक्षों से और षड् ऋतु की शोभा से जो सदा अलंकृत रहता था। यहां सुधर्मनामके एक व्यंतर देव का आयतन था। इसकी शोभा पूर्णभद्र चैत्य जैसी थी ॥ सू० १ ॥

ભાવાર્થ:—શ્રીજમ્બૂસ્વામી શ્રીસુધર્માસ્વામી પાસેથી દુ:ખવિપાક શ્રુતસ્કંધના પ્રથમ અધ્યયનનો ભાવ યથાવત્ સાંભળીને દ્વિતીય- બીજા અધ્યયનનાં ભાવને સાંભળવાની ઉત્કંઠા થવાથી તેમને પૂછવા લાગ્યા કે–હે ભદન્ત! દુ:ખવિપાક-નામક શ્રુતસ્કંધના આ બીજા અધ્યયનનો ભાવ શું છે? ત્યારે શ્રી સુધર્માસ્વામી કહે છે કે:–હે જમ્બૂ! તે કાળ અને તે સમયને વિષે આકાશનો સ્પર્શ કરે તેવા બહુજ ઉંચા મહેલો અને માનવમેદિનીથી ભરપૂર એક વાણિજગ્રામ નામનું નગર હતું, જ્યાં પ્રજાને તમામ પ્રકારનાં સુખો અને આનંદ મળતાં હતાં, કોઇ પ્રકારે કોઇ પણ માણસ દુ:ખી ન હતો, તેમજ તે નગરની પ્રજાને પોતાના રાજવી તરફથી પણ કોઇ પ્રકારે દુ:ખ ન હતું, તેમજ પરરાજ્ય અર્થાત્ બીજા રાજ્યો તરફનો પણ ભય ન હતો. પ્રજાને ધન–ધાન્ય આદિ તમામ પ્રકારની ઋદ્ધિઓની ખોટ ન હતી. તે નગરના ઇશાનકોણમાં ‘ દૂતીપલાશ ’ નામનો એક બગીચો હતો, તે ઘણોજ પ્રાચીન હતો, દરેક પ્રકારનાં વૃક્ષોથી અને છ ઋતુઓની શોભાથી હમેશાં તે શોભતો હતો. ત્યાં સુધર્મનામના એક વ્યંતરદેવનું નિવાસસ્થાન હતું. તેની શોભા ઔપપાતિકસૂત્રમાં વર્ણવેલ પૂર્ણભદ્ર ચૈત્ય જેવીજ હતી (સૂ૦૧)

मूलम्

तत्थ णं वाणियग्गामे मित्ते णामं राया होत्था। तत्थ णं मित्तस्स रन्नो सिरी णामं देवी होत्था। वण्णओ। तत्थ णं वाणियग्गामे कामज्झया णामं गणिया होत्था। अहीण-जाव सुरूवा बावत्तरिकलापंडिया चउसट्ठिगणियागुणोववेया एगूणतीसे विसेसे रममाणी एक्कतीसरइगुणप्पहाणा बत्तीसपुरिसोवयारकुसला णवंगसुत्तपडिबोहिया अट्ठारसदेसीभासाविसारया सिंगारागार-चारुवेसा गीयरइगंधव्वणट्टकुसला, संगय-गय-हसिय-भणिय-विहिय-विलास-ललिय-संलाव-निउण-जुत्तोवयार-कुसला सुंदर-थण-जहण-वयण-करचरण-लावण्णविलास-कलिया ऊसियज्झया, सहस्सलंभा विदिण्णछत्तचामरबालवीयणिया, कण्णीरहप्पयाया वि होत्था। बहूणं गणियासहस्साणं आहेवच्चं पोरेवच्चं सामित्तं भट्टित्तं महत्तरगत्तं आणाईसरसेणावच्चं कारेमाणी पालेमाणी विहरइ।

तत्थ णं वाणियग्गामे विजयमित्ते णामं सत्थवाहे परिवसइ, अड्ढे। तस्स णं विजयमित्तस्स सुभद्दा णामं भारिया होत्था, अहीण०। तस्स णं विजयमित्तस्स पुत्ते सुभद्दाए भारियाए अत्तए उज्झियए णामं दारए होत्था। अहीण जाव सुरूवे ॥ सू० २ ॥

टीका

'तत्थ णं' इत्यादि। 'तत्थ णं वाणियग्गामे' तत्र खलु वाणिजग्रामे 'मित्ते णामं राया' मित्रो नाम राजा, 'होत्था' आसीत्। 'तत्थ णं मित्तस्स

'तत्थ णं' इत्यादि।

'तत्थ णं' उस 'वाणियग्गामे' वाणिजग्राम नगर में 'मित्ते णामं राया होत्था' मित्र इस नाम से प्रसिद्ध एक राजा था। 'तत्थ णं'

'तत्थ णं' ઇત્યાદિ.

'तत्थ णं' त्यां 'वाणियग्गामे' વાણિજગ્રામ નગરમાં 'मित्ते णामं राया होत्था' મિત્ર એ નામથી પ્રસિદ્ધ એક રાજા હતા. 'तत्थ णं' ત્યાં 'मित्तस्स

रण्णो' तत्र खलु मित्रस्य राज्ञः 'सिरी णामं देवी' श्रीर्नाम राज्ञी 'होत्था' आसीत् । 'वण्णओ' वर्णकः=वर्णनम्, तच्चौपपातिकसूत्रे द्वादशसूत्रोक्तधारिणीदेवीवर्णनवद् बोध्यम् ।

'तत्थ णं वाणियग्गामे' तत्र खलु वाणिजग्रामे 'कामज्झया णामं गणिया' कामध्वजा नाम गणिका, 'होत्था' आसीत् । सा कीदृशीत्याह—'अहीण—जाव सुरूवा' अहीन—यावत्सुरूपा, अत्र यावच्छब्दादेवं योजना, द्रष्टव्या—'अहीणपडिपुण्णपंचिंदियसरीरा, लक्खणवंजणगुणोववेया, माणुम्माणप्पमाणपडिपुण्णसुजायसव्वंगसुंदरंगी, ससिसोमाकारा कंता पियदंसणा, सुरूवा' इति । तत्र 'अहीनप्रतिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरा'—अहीनानि—लक्षणतः, संपूर्णलक्षणानीत्यर्थः; परिपूर्णानि—स्वरूपतः, नातिह्रस्वानि नातिदीर्घाणि नातिपीनानि नातिकृशा-

---

वहां उस 'मित्तस्स रण्णो सिरी णामं देवी होत्था' मित्र राजा की श्री नाम की रानी थी। 'वण्णओ' औपपातिकसूत्र के १२ वें सूत्र में धारिणी देवी का जैसा वर्णन किया गया है, ठीक इसी प्रकार से इसका भी वर्णन समझना चाहिये। 'तत्थ णं वाणियग्गामे कामज्झया णामं गणिया होत्था' उसी वाणिजग्राम नगर में 'कामध्वजा' इस नामकी एक गणिका—वेश्या थी। 'अहीण—जाव—सुरूवा' जो अहीन यावत् सुरूप थी, यहां 'जाव' शब्द से 'अहीणपडिपुण्णपंचिंदियसरीरा, लक्खणवंजणगुणोववेया, माणुम्माणप्पमाणपडिपुण्णसुजायसव्वंगसुंदरंगी, ससिसोमाकारा, कंता, पियदंसणा, सुरूवा,' इन पदों का ग्रहण हुआ है। जिनका अर्थ इस प्रकार है—लक्षण की अपेक्षा अहीन—अर्थात् समस्त लक्षणों से युक्त, तथा स्वरूप की अपेक्षा परिपूर्ण— न अधिक

रण्णो सिरी णामं देवी होत्था' ते मित्रराजाने श्री नामनी राणी हती. 'वण्णओ' तेनुं वर्णन औपपातिकसूत्रना (१२मा) बारमा सूत्रमां धारिणी देवीनुं जे प्रमाणे वर्णन करेलुं छे ते ज प्रमाणे आ श्री-नामनी राणीनुं वर्णन समजी लेवुं. 'तत्थ णं वाणियग्गामे कामज्झया णामं गणिया होत्था' ते वाणिजग्राम नगरमां कामध्वजा नामनी एक गणिका—वेश्या रहेती हती. 'अहीण—जाव—सुरूवा' ते अहीन यावत् सुरूप हती. आ स्थळे 'जाव' शब्दथी 'अहीणपडिपुण्णपंचिंदियसरीरा, लक्खणवंजणगुणोववेया, माणुम्माणप्पमाणपडिपुण्णसुजायसव्वंगसुंदरंगी, ससिसोमाकारा कंता पियदंसणा सुरूवा' आ उपर कहेलां पदो ग्रहण करवामां आव्यां छे. तेमनो अर्थ आ प्रमाणे छे :- लक्षणनी अपेक्षाए अहीन अर्थात् समस्त लक्षणोथी युक्त, तथा स्वरूपनी अपेक्षाए परिपूर्ण अर्थात् — ह्रस्वता-दीर्घता

नीत्यर्थः, एतादृशानि पञ्च इन्द्रियाणि यत्र तद्अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियं, तादृशं शरीरं यस्याः सा तथा, 'लक्षणव्यञ्जनगुणोपपेता' लक्षणानि=चिह्नानि-हस्तरेखादिरूपाणि स्वस्तिकादीनि, व्यञ्जनानि-मशतिलादीनि, तान्येव गुणाः प्रशस्तरूपाः, तैरुपपेता-सुसंपन्ना । 'मानोन्मानप्रमाणप्रतिपूर्णसुजातसर्वाङ्गसुन्दराङ्गी, मानं= जलादिपरिपूर्णकुण्डादिप्रविष्टे पुरुषादौ यदा द्रोणपरिमितं जलादि निःसरति, तदा स पुरुषादिर्मानवानुच्यते, तस्य शरीरावगाहनाविशेषो मानमत्र गृह्यते । उन्मानम्=ऊर्ध्वमानं-यत् तुलायामारोप्य तोलनेऽर्धभारप्रमाणं भवति तत् । प्रमाणं=निजाङ्गुलीभिरष्टोत्तरशताङ्गुलिपरिमितोच्छ्रायः, मानं च उन्मानं च प्रमाणं

ह्रस्व न अधिक दीर्घ, न अधिक पीन और न अधिक कृश, अपने२ प्रमाण से विशिष्ट ऐसी पांचों इन्द्रियों से जिसका शरीर सुशोभित था। हस्त की रेखा आदि चिह्नरूप जो स्वस्तिक आदि हुआ करते हैं वे लक्षण कहे जाते हैं। मसा. तिल आदि जो शरीर में हुआ करते हैं वे व्यञ्जन हैं। इन दोनों प्रकार के चिह्नों से जो संपन्न थी। जल से भरे हुए कुण्ड में मनुष्य के प्रविष्ट होने पर जब उससे द्रोणपरिमित जल बाहर निकलता है तब वह पुरुष मानवाला कहलाता है। यह मान शरीर की अवगाहना-विशेषरूप ही यहां गृहीत हुआ है। तराजू पर चढाकर तो तोलने पर जो अर्धभार प्रमाण होता है वह उन्मान है। अपनी अंगुलियोंद्वारा १०८ अंगुलि-परिमित जो उंचाई होती है वह प्रमाण है। अर्थात् उसके शरीर के मस्तक से लेकर पैरतक के समस्त माल उन्मान एवं प्रमाण से युक्त थे,

---

(લાંબાપણું અને ટુંકાપણું), સ્થૂલતા-કૃશતા (જાડાપણા અને દુબળાપણા) થી રહિત પોતપોતાના પ્રમાણુથી વિશિષ્ટ સંપૂર્ણ શક્તિવાળી પાંચ ઇન્દ્રિયોથી જેનું શરીર સુશોભિત હતું, હાથની રેખા વગેરેના ચિહ્નરૂપ જે સ્વસ્તિક આદિ હોય છે તેને લક્ષણ કહેવામાં આવે છે, મસા, તિલ, આદિ જે ચિન્હ શરીરમાં થાય છે તેને વ્યંજન કહે છે. તે ઉપર જણાવેલા બન્ને પ્રકારના ચિહ્નોથી તે યુક્ત હતી. પાણીના ભરેલાં કુંડમાં મનુષ્ય પ્રવેશ કરતાં તેમાંથી દ્રોણ-પ્રમાણુ પાણી બહાર નીકળે ત્યારે કરતાં તેમાંથી દ્રોણ-પ્રમાણુ પાણી બહાર નીકળે ત્યારે તે પુરુષ માનવાળા કહેવાય છે. એ માનને તે શરીરની અવગાહનાવિશેષરૂપે જ અહીં ગ્રહણ કરેલ છે. ત્રાજવા પર ચઢાવીને તોળવાથી જે અર્ધભાર પ્રમાણુ થાય છે તે ઉન્માન છે. પોતાની આંગળીઓથી ૧૦૮ આંગળીઓના પ્રમાણુમાં જે ઉંચાઇ હોય તે પ્રમાણુ કહેવાય છે. અર્થાત્ તે વેશ્યાનું તમામ શરીર મસ્તકથી લઇને પગ સુધીના તમામ અવયવો માન. ઉન્માન અને પ્રમાણુથી યુક્ત હતા, તથા જે જે અવયવોની

चेति मानोन्मानप्रमाणानि, तैः प्रतिपूर्णानि=संपन्नानि, अत एव सुजातानि= यथोचितावयवसंनिवेशयुक्तानि, सर्वाणि=सकलानि, अङ्गानि=मस्तकादारभ्य चरणान्तानि यस्मिंस्तादृशम्, अत एव सुन्दरमङ्ग=वपुर्यस्याः सा तथोक्ता। 'शशिसौम्याकारा कान्ता प्रियदर्शना'–शशीव=चन्द्र इव, सौम्यः=सुन्दरः, आकारः= स्वरूपं यस्याः सा तथा, कान्ता=कमनीया–मनोहरा, प्रियं=हृदयाह्लादकं दर्शनं यस्याः सा तथा। सुरूपा–शोभनं रूपं यस्याः सा तथा। 'बावत्तरिकलापंडिया' द्वासप्ततिकलापण्डिता, 'चउसट्ठिगणियागुणोववेया' चतुःषष्टिगणिकागुणोपपेता, 'एगूणतीसे विसेसे रममाणी' एकोनत्रिंशति विशेषेषु रममाणा, 'एक्कतीसरइगुणप्पहाणा' एकत्रिंशद्रतिगुणप्रधाना, 'बत्तीसपुरिसोवयारकुसला' द्वात्रिंशत्पुरुषोपचारकुशला, 'णवंगसुत्तपडिबोहिया' नवाङ्गसुप्तप्रतिबोधिता, 'अट्ठारसदेसी-

---

तथा जिन अवयवों की जैसी सुन्दर रचना होनी चाहिये, वैसी ही सुन्दर रचना से वे विशिष्ट थे– किसी भी अंग की रचना न्यूनाधिक नहीं थी। इसीलिये जिसका शरीर सर्वाङ्गसुन्दर था। जिसका आकार चन्द्रमा के समान सौम्य था। जो मन को हरण करनेवाली होने से कमनीय थी। जिसका दर्शन भी अन्तःकरण को आह्लादकारी था। इसीलिये जिसका रूप विशिष्ट शोभा से युक्त था। वह 'बावत्तरिकलापंडिया' बहत्तर (७२) कलाओं में निपुण थी। 'चउसट्ठिगणियागुणोववेया' गणिका के चोसठ (६४) गुणों से युक्त थी। 'एक्कतीसरइगुणप्पहाणा' रतिसंबंधी ३१ गुणों में अतिशय चतुर थी, 'बत्तीसपुरिसोवयारकुसला' ३२ ऐसे गुण कि–जिनसे पुरुषवर्ग अपनी ओर आकृष्ट हो–रीझें, उनमें विशेष चतुर, 'णवंगसुत्तपडिबोहिया'

જેવી રીતે સુન્દરતા અને રચના હોવી જોઈએ તેવીજ સુન્દર રચનાથી તે પૂર્ણ હતી, કોઈ પણ અંગની રચના ન્યૂનાધિક ન હતી, એટલે કે તેનું શરીર સર્વાંગસુન્દર હતું, જેનો આકાર ચન્દ્રમાસમાન સૌમ્ય હતો, જે મનને હરણ કરવાવાળી હોવાથી કમનીય હતી. જેનું દર્શન પણ અન્તઃકરણને આહ્લાદ આપનારૂં હતું. તેથીજ જેનું રૂપ વિશિષ્ટશોભાપૂર્ણ હતું, તે 'बावत्तरिकलापंडिया' બહોંતેર (૭૨) કલાઓમાં નિપુણ હતી. 'चउसट्ठिगणियागुणोववेया' ગણિકાના ચોસઠ ગુણો તેનામાં પૂરા હતા. 'एगूणतीसे विसेसे रममाणी' ઓગણત્રીશ (૨૯) વિષયસંબંધી વિશેષોમાં રમણ કરવા વાળી હતી. 'एक्कतीसरइगुणप्पहाणा' રતિસંબંધી એકત્રીસ (૩૧) ગુણોમાં અતિશય ચતુર હતી. 'बत्तीसपुरिसोवयारकुसला' એવા બત્રીસ ગુણો તેનામાં હતા કે જેનાથી પુરુષવર્ગનું પોતાના તરફ આકર્ષણ થાય અને તેના પર પ્રસન્ન થાય તે ગુણોમાં વિશેષ ચતુર

भासाविसारया' अष्टादशदेशीयभाषाविशारदा 'सिंगारागारचारुवेसा' शृङ्गारागारचारुवेषा–शृङ्गारस्य=शृङ्गाररसस्य अगारमिव=गृहमिव चारुः=शोभनो वेषो=नेपथ्यं वस्त्रादिरचना यस्याः सा तथा। 'गीय-रइ-गंधव्व-णट्ट-कुसला' गीत-रति-गन्धर्व-नाट्य-कुशला=गीतरतिश्चासौ गन्धर्व–नाट्य कुशला चेति समासः। गन्धर्व–नृत्ययुक्तगीतम्, नाट्यं तु नृत्यमेव, तत्र कुशला। 'संगय-गय-हसिय-भणिय-विहिय-विलास-ललिय-संलाव-निउण-जुत्तोवयार-कुसला' संगत-गत-हसित-भणित-विहित-विलास-ललित-संलाप-निपुण-युक्तोपचार-कुशला–संगतेषु = समुचितेषु गत–हसित–भणित–विहित–विलास–ललितसंलापेषु निपुणा, तत्र गतं–गमनं गजहंसादिवत्, हसितं–स्मितं, भणितं वचनं कोकिलवीणादिस्वरेण च युक्तं, विहितं–चेष्टितं, विलासो–नेत्रचेष्टा, ललितसंलापः–वक्रोक्त्याद्यलङ्कारसहितं परस्परं भाषणं, तेषु

सोये हुए नव अंग–दो कान, दो नेत्र, दो नाँक, एक जीभ, एक चमडी और एक मन–ये जिसके जग चुके हैं, अर्थात् जिसकी समस्त इन्द्रियां अपना२ विषय ग्रहण करने में बडी निपुण हैं, ऐसी थी। अट्ठारसदेसीभासाविसारया' वह १८ देशों की भाषा जाननेवाली थी. 'सिंगारागारचारुवेसा' शृंगार रस का घर, सुन्दर वस्त्राभूषणों से सज्जित वेषभूषावाली, गीय-रइ-गंधव्व-णट्ट-कुसला' विद्या में, रतिविद्या में और गन्धर्व, नाट्यकला (नृत्ययुक्त गीत का नाम गंधर्व, और केवल नाचने का नाम नाट्य) इनमें कुशल, संगय-गय-हसिय-भणिय-विहिय-विलास-ललिय-संलाव-निउण-जुत्तोव-यार-कुसला संगत-समुचित गत–गज एवं हंस आदि जैसी चाल चलने में. हसित–हसने में, भणित कोकिल जैसी वाणी बोलने में, विहित–अनेक प्रकार की मनको लुभाने वाली चेष्टाओं में विलास–नेत्र की चेष्टा में, ललितसंलाप-

હતી. 'णवंगसुत्तपडिबोहिया' સુતેલાં નવ અંગ–બે કાન, બે નેત્ર, નાકના બે છિદ્ર, એક જીભ, એક ચામડી અને એક મન, તે જેનામાં જાગી ચૂકેલાં હતાં, અર્થાત્ જેની તમામ ઇન્દ્રિયો પોત–પોતાના વિષયોનું ગ્રહણ કરવામાં બહુજ નિપુણ હતી. 'अट्ठारसदेसीभासाविसारया' જે અઢાર દેશની ભાષા જાણનારી હતી, 'सिंगारागारचारुवेसा' શૃંગારરસનું ઘર, સુન્દર વસ્ત્રાભૂષણોથી સજ્જિત વેષ ભૂષાવાળી, 'गीय-रइ-गंधव्व-णट्ट-कुसला' સંગીત–વિદ્યામાં, રતિ–વિદ્યામાં અને ગંધર્વ, નાટ્યકલા (નૃત્યયુક્ત ગીતનું નામ ગંધર્વ, અને ફક્ત નાચવાનું નામ નાટ્ય) તેમાં કુશલ, संगय-गय-हसिय-भणिय-विहिय-विलास-ललिय-संलाव-निउण-जुत्तोवयार कुसला, સંગત–સમુચિત ગત–ગજ અને હંસ આદિ જેવી ચાલ ચાલનારી, હસિત–હસવામાં, ભણિત–કોકિલા જેવી વાણી બોલવામાં, વિહિત–અનેક પ્રકારની મનને લોભાવે તેવી ચેષ્ટાઓમાં, વિલાસ–

निपुणा=चतुरा, तथा युक्तेषु=समुचितेषूपचारेषु कुशला, ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः। 'सुंदर-थण-जहण-वयण-कर-चरण-नयण-लावण्ण-विलास-कलिया' सुन्दर-स्तन-जघन-वदन-कर-चरण-नयन-लावण्य-विलासकलिता, सुन्दरस्तनजघनादिनयनान्तेषु लावण्यविलासयुक्तेत्यर्थः; ऊसियज्झया' उच्छ्रितध्वजा—ऊर्ध्वीकृतजयपताका, 'सहस्सलंभा' सहस्रलाभा, सहस्रलाभः—गीतनृत्यादिकलाप्रदर्शनस्य शुल्कं यस्याः सा तथा, 'विदिण्णछत्तचामरवालवीयणिया' वितीर्णछत्रचामरवालव्यजनिका=छत्रं च चामरं च वालव्यजनिका चेति द्वन्द्वः, छत्रचामरवालव्यजनिकाः, ता वितीर्णाः—भूपेन पारितोपिकतया दत्ता यस्यै सा तथा, 'कण्णीरहप्पयाया वि'

निपुण-वक्रोक्ति आदि अलंकारसहित परस्पर संभाषण करने में विशेष विशारद, उचित उपचार करने में बहुत ही कुशल 'सुंदर-थण-जहण-वयण-कर-चरण-लावण्ण-विलास-कलिया', सुन्दर अंग-प्रत्यगों से युक्त, रमणीय जंघाओं से मनोहर, चंद्रतुल्य मुख से संपन्न, कमल जैसे कर-चरण वाली, तथा लावण्य और विलास से विशिष्ट, अथवा लावण्य के विलास से सहित थी, 'ऊसियज्झया' जिसके विलासभवन पर सदा विजयपताका फहराती रहती थी, 'सहस्सलंभा' जिसके गीत, नृत्य आदि कलाओं का शुल्क (फीस) सहस्रमुद्रायें थीं, 'विदिण्णछत्त-चामरवालवीयणिया' राजा की ओर से जिसे पारितोषिकरूप में छत्र चामर और वालव्यजन प्रदान किये गये थे, और 'कण्णीरहप्पयायावि' जो कर्णीरथ-प्रवहणविशेष में बैठकर गमन करनेवाली थी, ऐसी वह कामध्वजा नामकी वेश्या 'होत्था' थी। 'कण्णीरहप्पयाया वि' में

નેત્રની ચેષ્ટામાં લલિતસંલાપનિપુણ-વક્રોક્તિ આદિ અલંકારસહિત પરસ્પર સંભાષણ કરવામાં વિશેષ વિશારદ, ઉચિત ઉપચાર કરવામાં બહુજ કુશળ, 'सुन्दर-थण-जहण-वयण-कर-चरण-लावण्ण-विलास-कलिया' સુંદર અંગ-પ્રત્યંગોથી યુક્ત, રમણીય જંઘાઓથી મનોહર, ચંદ્રતુલ્ય મુખવાળી, કમળ સરખા કર-ચરણવાળી તથા લાવણ્ય અને વિલાસથી વિશિષ્ટ અથવા લાવણ્યપૂર્ણ-વિલાસ સહિત હતી, 'ऊसियज्झया' અને જેના વિલાસભવન ઉપર તેના નામની સદાય વિજયધ્વજા ફરકતી હતી. એવી 'सहस्सलंभा' જેના ગીત, નૃત્ય આદિ કલાઓનું શુલ્ક (ફીસ) સહસ્રમુદ્રાઓ હતું. 'विदिण्णछत्तचामरवालवियणिया' રાજા તરફથી જેણે ઇનામમાં છત્ર, ચામર અને બાલવ્યજન મેળવ્યા હતા, અને 'कण्णीरहप्पयायावि' જે કર્ણીરથ-વિશિષ્ટ પ્રકારની સવારીમાં બેસીને પ્રયાણ કરવાવાળી હતી. આ પ્રમાણે શક્તિ ધરાવનારી તે 'કામધ્વજા' નામની વેશ્યા 'होत्था' હતી.

कर्णीरथप्रयाताऽपि–कर्णीरथः=प्रवहणविशेषः, तेन प्रयातं–गमनं यस्याः सा तथा, कर्णीरथोहि केषाश्चिदेव ऋद्धिमतां भवतीति, सोऽपि तस्या अस्तीत्यतिशय-प्रतिपादनार्थोऽपिशब्द इति । 'होत्था' आसीत्, सा कामध्वजानाम्नी वेश्या एवंविधाऽऽसीदिति भावः । सा गणिकासु मुख्याऽऽसीदित्याह–'बहूणं' इत्यादि । 'बहूणं गणियासहस्साणं' बहूनां गणिकासहस्राणाम् 'आहेवच्चं' आधिपत्यं=नेतृत्वम्, 'पोरेवच्चं' पौरोग्र्यं=पुरोवर्तित्वम्--अग्रेसरत्वमित्यर्थः, 'सामित्तं' स्वामित्वं=प्रभुत्वं 'भट्टित्तं'. भर्तृत्वं=पोषकत्वम्, 'महत्तरगत्तं' महत्तरकत्वम्=अन्य-वेश्यापेक्षया श्रेष्ठत्वम्, 'आणाईसरसेणावच्चं' आज्ञेश्वरसेनापत्यम्–आज्ञेश्वरः=आज्ञाप्रधानो यः सेनापतिस्तस्य भावः कर्म वा–आज्ञेश्वरसेनापत्यम्, तदिव तत्तथा, तत् 'कारेमाणी' कारयन्ती परैः, 'पालेमाणी' स्वयं पालयन्ती 'विहरइ' विहरति ।

अपि शब्द इस बात की पुष्टि के निमित्त सूत्रकारने दिया है कि यह कर्णीरथ विशेषधनिक व्यक्तियों के ही घर पर होता है; वह भी उसके पास था, इससे उसके ऋद्धि की अतिशयता जानी जाती है । 'बहूणंगणियासहस्साणं आहेवच्चं पोरेवच्चं सामित्तं भट्टित्तं महत्तरगत्तं आणाईसरसेणावच्चं कारेमाणी पालेमाणी विहरइ' वह वेश्या समस्त गणिकाओं में मुख्य थी इसीलिए हजारों वेश्याओं का नेतृत्व करती थी, उन सब में अग्रेसर मानी जाती थी। स्वामिनीरूप से उनमें प्रसिद्ध थी। उन सबका यह पोषण करती थी, अन्य वेश्याजनों की अपेक्षा इसी कारण यह श्रेष्ठ गिनी जाती थी। जिस प्रकार अपनी सेना का नायक सेनापति समस्त अपनी सेना में आज्ञा-प्रधान सेनापतित्व पद का उपभोग करता है, अथवा अपनी आज्ञा-

---

"कण्णीरहप्पयायात्रि" આ પદમાં "अपि" શબ્દ, એ વાતની પુષ્ટિ માટે સૂત્રકારે આપેલ છે કે–આ કર્ણીરથ, વિશેષ ધનવાન માણસોના ઘેર જ હોય છે, તે રથ પણ તેની પાસે હતો, તે ઉપરથી તેની ઋદ્ધિની વિશેષતા જાણી શકાય છે. 'बहूणं गणियासहस्साणं. आहेवच्चं पोरेवच्चं सामित्तंभट्टित्तं महत्तरगत्तं आणाईसरसेणावच्चं कारेमाणी पाले-माणी विहरइ' તે વેશ્યા સમસ્ત વેશ્યાઓમાં મુખ્ય હતી; તેથી કરીને આ કામધ્વજા બીજી હજારો વેશ્યાઓનું નેતૃત્વ–નેતાપણું કરતી હતી, અને તે સર્વમાં અગ્રેસર મનાતી હતી, બીજી તમામ વેશ્યાઓમાં સ્વામિનીરૂપથી તેની પ્રસિદ્ધિ હતી, અને તે સૌ વેશ્યાઓનું પોષણ કરતી હતી, આ કારણથી તે સૌમાં શ્રેષ્ઠ ગણાતી હતી. જે પ્રમાણે પોતાની સેનાનો નાયક–સેનાપતિ પોતાની તમામ સેનામાં આજ્ઞાપ્રધાન–સેનાપતિપદનો ઉપભોગ કરે છે, અથવા પોતાની આજ્ઞાપ્રમાણે

'तत्थ णं वाणियग्गामे णयरे' तत्र खलु वाणिजग्रामे नगरे 'विजयमित्ते णामं सत्थवाहे परिवसइ' विजयमित्रो नाम सार्थवाहः परिवसति । स कीदृशः ? इत्याह–'अड्ढे' आढ्यः=समृद्धिसम्पन्नः । 'तस्स णं विजयमित्तस्स' तस्य खलु विजयमित्रस्य 'सुभद्दा णामं भारिया' सुभद्रा नाम भार्या 'होत्था' आसीत्, सा कीदृशी ?–त्याह–'अहीणपडिपुण्णपंचिंदियसरीरा' अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरा । 'तस्स णं विजयमित्तस्स पुत्ते' तस्य खलु विजयमित्रस्य पुत्रः, 'सुभद्दाए भारियाए' सुभद्राया भार्याया 'अत्तए' आत्मजः=अङ्गजः, 'उज्झियए णामं दारए' उज्झितको

नुसार उसका संचालन करता है, ठीक यह भी समस्त वेश्याजन-रूप अपनी सेना का संचालन करती और उसमें अपनी आज्ञा का एकच्छत्र राज्य स्थापित करती थी। इसकी इच्छा के विरुद्ध वहां एक भी वेश्या प्रवृत्ति नहीं करती। जो भी कोई नियम यह बनाती उसका यह स्वयं पालन करती हुई दूसरी वेश्या से भी पालन कराती थी।

'तत्थ णं वाणियग्गामे' उस वाणिजग्राम नगर में 'विजयमित्ते णामं सत्थवाहे परिवसइ' विजयमित्र नामका एक सार्थवाह रहता था। 'अड्ढे' वह बहुत अधिक धनी था। 'तस्स णं विजयमित्तस्स सुभद्दा णामं भारिया होत्था' उस विजयमित्र सार्थवाह की सुभद्रा नाम की पत्नी थी। 'अहीण०' वह अहीन और परिपूर्ण पंचेन्द्रियों से विशिष्ट शरीरवाली थी। 'तस्स णं विजयमित्तस्स पुत्ते सुभद्दाए भारियाए अत्तए उज्झियए णामं दारए होत्था' उस विजयमित्र सार्थवाह का एक पुत्र था, जो सुभद्राभार्या का अंगजात था, एवं जिसका नाम उज्झित था।

તે સેનાનું સંચાલન કરે છે, બરાબર તેવીજ રીતે કામધ્વજા વેશ્યા પણ તમામ વેશ્યાજનરૂપ પોતાની સેનાનું, સંચાલન કરતી અને તેના પર પોતાની આજ્ઞાનું એકછત્ર રાજ્ય સ્થાપિત કરતી હતી, તેની ઈચ્છાવિરુદ્ધ ત્યાંની એક પણ વેશ્યા કોઈ પણ કામ કરતી નહિ. પોતે જે કાંઇ નિયમ કરે તેનું પોતે પાલન કરતી, અને બીજી વેશ્યાઓ પાસે પાલન કરાવતી હતી.

'તત્થ णं वाणियग्गामे' તે વાણિજ્યગ્રામ નગરમાં 'विजयमित्ते णामं सत्थवाहे परिवसइ' વિજયમિત્ર નામનો એક સાર્થવાહ (શેઠ) રહેતો હતો. 'अड्ढे' તે બહુજ ધનવાન

1. तस्स णं विजयमित्तस्स सुभद्दा णामं भारिया होत्था' તે વિજયમિત્ર સાર્થની સુભદ્રા નામની પત્ની હતી. 'अहीण०' તે ખોડ–ખાપણ વિનાની સમ્પૂર્ણ અંગવાળી) અને તમામ પાંચ ઈન્દ્રિયોથી વિશિષ્ટ શરીરવાળી હતી

'तस्स णं विजयमित्तस्स पुत्ते सुभद्दाए भारियाए अत्तए उज्झियए णामं दारए होत्था' તે વિજયમિત્ર સાર્થવાહને એક પુત્ર હતો, જેનું નામ ઉજ્ઝિત હતું,

नाम दारकः=बालकः, 'होत्था' आसीत्, स कीदृशः ? इत्याह–'अहीण जाव सुरूवे' अहीन–यावत्–सुरूपः=सुन्दराकृतिकः, अत्र 'यावत्'–पदेन 'अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरः, इत्यारभ्य सुरूपः इत्यन्तः पदसमूहः संग्राह्यः ॥ सू० २ ॥

यह 'अहीण जाव सुरूवे' अहीन यावत् सुरूप थी। यहां 'जाव' पद से 'अहीणपडिपुण्णपंचिंदियसरीरे, लक्खणवंजणगुणोववेए, माणुम्माणप्पमाणपडिपुण्णसुजायसव्वंगसुंदरंगे, ससिसोमाकारे, कंते, पियदंसणे सुरूवे' इन सूत्रोक्त समस्त पदों का संग्रह करना चाहिये । इनका अर्थ पिछले सूत्रमें स्पष्ट लिखा जा चुका है ।

भावार्थ–उस वाणिजग्राम नामके नगर में मित्र नामसे प्रसिद्ध एक राजा था। उसकी रानी का नाम श्रीदेवी था । वह समस्त स्त्रियों के उचित सद्‌गुणों से विभूषित थी । रानी धारिणी जैसी ही यह थी। उस नगर में कामध्वजा नाम की एक वेश्या रहती थी । जो सौन्दर्य से भरी हुई थी । वेश्याओं में जितने भी गुण होने चाहिये वे सब इसमें थे । ७२ कलाओं की यह पूर्ण चतुर थी। गणिका के ६४ गुणों से यह तन्मय थी । २९ प्रकार के विशेषों में यह पूर्ण दक्ष थी । ३१ प्रकार के रतिविषयक गुणों की यह पूर्ण जानकार थी । परपुरुषों के रिझाने में हेतुभूत ३२ प्रकार के उपचारों में यह पूर्णरूप से कुशल थी। श्रृंगाररस की यह परा-

---

જે સુભદ્રા સ્ત્રી થકી જન્મ પામેલા હતા, તે 'अहीण जाव सुरूवे' अहीन यावत् सुरुप હતા. 'अहीणपडिपुण्णपंचिंदियसरीरे, लक्खणवंजणगुणोववेए माणुम्माणप्पमाणडिपुण्णसुजायसव्वंगसुंदरंगे ससिसोमाकारे कंते पियदंसणे, सुरूवे' આ સૂત્રમાં કહેલા એ તમામ વિશેષણોથી યુકત હતા. એ પદોના અર્થ પાછળના સૂત્રમાં સ્પષ્ટ લખ્યો છે.

ભાવાર્થ :–તે વાણિજગ્રામ નગરમાં મિત્ર નામથી પ્રસિદ્ધ એક રાજા હતા. તેની રાણીનું નામ શ્રી દેવી હતું. તે તમામ સ્ત્રીઓના ઉચિત સદ્‌ગુણોથી શોભાયમાન હતી. ધારિણી રાણી જેવી તે હતી. તે નગરમાં કામધ્વજા નામની એક વેશ્યા રહેતી હતી. તે સૌંદર્યથી ભરપૂર હતી. વેશ્યાઓમાં જેટલા ગુણો હોવા જોઇએ તે તમામ તેનામાં હતાં, બહોંતેર કલાઓમાં તે પૂરી ચતુર હતી, ગણિકાના ચોસઠ ગુણોમાં તે તન્મય હતી. ઓગણત્રીશ (૨૯) વિશેષોમાં તે પૂરી રીતે કુશળ હતી, એકત્રીશ ૩૧ પ્રકારના રતિવિષયક ગુણોની પૂરી જાણકાર હતી પરપુરુષને રીઝાવવામાં ઉપયોગી બત્રીસ (૩૨) પ્રકારના ઉપચારોમાં તે પૂરી રીતે કુશલ હતી.

काष्ठा थी । सुन्दर वेषभूषा से यह सदा सुसज्जित रहा करती, एवं गीत, रति और गंधर्वनृत्य में यह विशेषरूप से प्रसिद्ध थी। इसकी चाल मत्तगजराज जैसी थी। कोकिल एवं वीणा का स्वर भी इसके सामने फीका था। चेष्टाएँ भी इसकी मनको मुग्ध करने वाली थीं। नेत्रों का नर्तन इसका अजीबप्रकार का था। वक्रोक्ति आदि अलंकार तो इसके भाषण में भरे ही रहते थे। इसके सब अंग-प्रत्यंग सुन्दर थे। चंद्रमा भी इसके मुखश्री के समक्ष लज्जित होता रहता था। इसके करपल्लव कमल के समान कोमल थे। अनियारे दीर्घ नयनों की चितवन तो अद्भुत ही थी। इसके विलासभवन पर सदा ध्वजा फहराती रहती थी। एक बार के ही गीतनृत्य आदि में जिस हजारों मुद्राओं की प्राप्ति हो जाया करती थी। राजा की ओर से भी इसे पुरस्काररूप में छत्र चामर आदि प्राप्त हुए थे। जहां पर भी यह जाती थी कर्णीरथ में बैठकर ही जाती, इतनी तो यह विभूतिमती थी। यह अपने समस्त गणिकाओं के समूह का नेतृत्व करती थी। सब ही इसकी आज्ञानुसार चलती और इसके प्रत्येक आदेश को शिर-माथे पर चढाती थी। मतलब कहने का यह कि-जिस प्रकार सेनापति अपनी सेना

શૃંગારરસની તો તે અવધિ હતી, સુન્દર વેષ-ભૂષાથી એ હમેશાં સુસજ્જિત રહેતી હતી એ પ્રમાણે ગીત, રતિ અને ગંધર્વ નૃત્યમાં તે ખાસ કરીને વધારે પ્રસિદ્ધ હતી. તેની ચાલ મદોન્મત્ત હાથી જેવી હતી. સ્વરમાં કોયલ અને વાણીના સ્વર પણ તેના સ્વર પાસે ફીકા લાગતા હતા. તેની દરેક ચેષ્ટાઓ પણ મનને મુગ્ધ કરનારી હતી. નેત્રના પલકારા પણ વિચિત્ર પ્રકારના હતા. વક્રોકિત આદિ અલંકાર તો તેના ભાષણમાં ભરેલાજ રહેતા હતા. તેના તમામ અંગ-ઉપાંગ સુન્દર હતાં. ચન્દ્રમા પણ તેના મુખ પાસે લજ્જાયમાન થઇ જતો હતો. તેના બન્ને હાથ કમલ જેવા કોમળ હતા, સૌથી અજબ લાંબા નેત્રોની ચિતવન અદ્દ્ભુતજ હતી, તેના વિલાસભવન પર હમેશાં ધ્વજા ફરકતી રહેતી, એકજ વખતના તેને ગીત અને નૃત્યમાં હજારો રૂપિઆની પ્રાપ્તિ થતી હતી, એટલુંજ નહિ પણ રાજા તરફથી તેને છત્ર, ચામર આદિ સત્કારરૂપે મળેલાં હતાં, અને જ્યાં જતી હતી ત્યાં કર્ણીરથમાં બેસીને જતી હતી. આ પ્રમાણે તે વૈભવશાલી હતી. તે પોતાની તમામ ગણિકાઓનું નેતાપણું કરતી, અને તમામ તેની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલતી, તેમજ તેના દરેક હુકમને ગણિકાઓ પોતાના માથા પર ચઢાવતી હતી, તાત્પર્ય એજ કે-જે પ્રમાણે સેનાપતિ

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं भगवं जाव समोसढे। परिसा निग्गया। रायावि निग्गओ, जहा कूणिओ निग्गओ धम्मो कहिओ। परिसा राया पडिगया ॥ सू० ३ ॥

टीका

'तेणं कालेणं' इत्यादि। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे' तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणो भगवान् महावीरः 'जाव' यावत्= पूर्वानुपूर्व्या चरन् ग्रामानुग्रामं द्रवन् यत्रैव वाणिजग्रामनगरस्य दूतीपलाशनामक-मुद्यानं, यत्रैव सुधर्मयक्षस्य यक्षायतनं वर्तते, तत्रैव 'समोसढे' समवसृतः=

का संचालन करता है-ठीक उसीप्रकार यह भी वेश्याओं की सेना-पति जैसी ही संचालिका थी। उस नगर में एक विजयमित्र नाम का सार्थवाह रहता था जो विशेषरूप से धनसंपन्न था। इसकी पत्नी का नाम सुभद्रा था। इसके उज्झित नामका एक पुत्र था। यह बहुत ही अधिक सौन्दर्यसंपन्न था। इसका प्रत्येक अंग और उपांग लावण्यता से भरा हुआ था ॥ सू० २ ॥

'तेणं कालेणं' इत्यादि

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल उस समय में 'समणे भगवं जाव समोसढे' श्रमण भगवान महावीर प्रभु पूर्वानुपूर्वी से ग्रामानुग्राम विहार करते हुए जहां वाणिजग्राम नाम के नगर में दूतीपलाश नाम का उद्यान था, और उसमें जहां पर सुधर्मयक्ष का

પોતાની સેનાનું સંચાલન કરે છે તેજ પ્રમાણે કામધ્વજા પણ વેશ્યાઓનું સેનાપતિપ્રમાણે સંચાલન કરતી હતી તે નગરમાં એક વિજયમિત્ર નામનો સાર્થવાહ (ધનવાન સંઘનો નાયક) રહેતો હતો. અને તે વિશેષરૂપમાં ધનસંપન્ન હતો. તેની પત્નીનું નામ સુભદ્રા હતું. તેને ઉજ્ઝિત નામનો એક પુત્ર હતો, તે પણ બહુજ વધારે સૌંદર્યથી સંપન્ન હતો. તેના પ્રત્યેક અંગ અને ઉપાંગ લાવણ્યતાથી ભરેલાં શોભતાં હતાં. (સૂ૦ ૨)

'तेणं कालेणं' ઇત્યાદિ.

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાળ અને તે સમયને વિષે 'समणे भगवं जाव समोसढे' શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુ પૂર્વાનુપૂર્વીથી ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા થકા જ્યાં વાણિજગ્રામ નામના નગરનું દૂતીપલાશ નામનું ઉદ્યાન (બગીચો)

समागतः। 'परिसा' परिषद्=जनसंहतिः, 'निग्गया' निर्गता-भगवद्वन्दनार्थं नगरतो निःसृता। 'रायावि' राजाऽपि मित्रनामा नृपश्च 'निग्गओ' निर्गतः= भगवन्तं वन्दितुं स्वनगरतो निःसृतः। 'जहा कूणिओ निग्गओ' यथा कूणिको निर्गतः, यथा कूणिको राजा हस्तिस्कन्धवरगतः सकोरण्टमाल्यदाम्ना छत्रेण ध्रियमाणेन श्वेतवरचामरैरुद्धूयमानैः वैश्रमण इव नरपतिः, अमरपतिसंनिभया

आयतन था वहां पर पधारे। 'परिसा निग्गया' प्रभु का आगमन सुनकर नगर की परिषद् एकत्रित होकर प्रभु के दर्शन और धर्म-श्रवण के लिये हर्षित होती हुई निकली। 'राया वि निग्गओ जहा कूणिओ निग्गओ' राजा भी कूणिक राजा की तरह बड़े ही ठाटबाट से अपने राजमहल से प्रभु को वंदन करने के लिये निकला। प्रभु को वंदना के लिये कूणिक राजा जिस प्रकार की तैयारी के साथ निकला था, उसका वर्णन इस प्रकार है—श्री श्रमण भगवान महावीर जिस समय चं[illegible]नगरी के उद्यान में विहार करते हुए पधारे थे उस समय उनके आगमन का वृत्तान्त सुनकर उनके वंदन के लिये राजा कूणिक भी श्रेष्ठ गजराज पर बैठ कर गया था उसके ऊपर छत्रधारियोंने जो राज्यचिह्नस्वरूप श्वेत छत्र ताना था वह कोरंट के पुष्पों की माला से चारों ओर से वेष्टित था, कोरंट की मालाएँ उसके चारों ओर लटक रही थीं। उसके दोनों पार्श्वभाग की तरफ सफेद सुन्दर दो चामर ढुल रहे थे। राजा उस

હતું, અને તેમાં જે ઠેકાણે સુધર્મયક્ષનું નિવાસસ્થાન હતું તે ઠેકાણે પધાર્યા 'परिसा निग्गया' પ્રભુનું આગમન સાંભળીને નગરની પરિષદ એકઠી થઈને પ્રભુનાં દર્શન અને તેમની પાસેથી ધર્મ સાંભળવા માટે હર્ષ પામીને નીકળી. 'राया वि निग्गओ जह कूणिओ निग्गओ' નગરના રાજા પણ કૂણિક રાજા જે પ્રમાણે ઠાઠ-માઠથી ગયા હતા, તે પ્રમાણે ઠાઠમાઠથી પોતાના રાજમહેલથી પ્રભુને વંદના કરવા માટે નીકળ્યા, પ્રભુની વંદના માટે કૂણિક રાજા જે પ્રમાણે તૈયારી કરીને નીકળ્યા હતા, તેનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે:-- શ્રીશ્રમણ ભગવાન મહાવીર જે સમયે ચંપાનગરીના ઉદ્યાનમાં વિહાર કરતા થકા પધાર્યા હતા તે સમયે તેમનાં આવવાની વાત સાંભળીને તેમને વંદન કરવા માટે રાજા કૂણિક પણ સૌથી સારા હાથી પર બેસીને ગયા હતા તેના ઉપર છત્રધારીઓએ જે સફેદ રાજ્યચિહ્નસ્વરૂપ છત્ર રાખ્યું હતું તેને કોરંટના પુષ્પોની માળા ચારે બાજુ વીંટાએલી હતી, અને ચારે બાજુ તે માળાઓ લટકતી હતી. અને તેની બન્ને બાજુ-તરફ સફેદ સુન્દર બે ચામર ઢળી રહ્યાં હતાં. આ સમયે રાજાનો દેખાવ, લોકોને કુબેર જેવો જણાતો હતો. ઇન્દ્ર જેવી વિભૂતિથી તેની નિર્મલ

ऋद्ध्या प्रथितकीर्तिः, हयगजरथप्रवरयोधकलितया चतुरङ्गिण्या सेनया समनुगम्यमानमार्गः सर्वालङ्कारविभूषितो महत्या ऋद्ध्या महत्या द्युत्या महता बलेन महता समुदयेन महता वरत्रुटितयुगपत्प्रवादितेन शङ्ख-पणव-पटह-भेरि-झल्लरि-खरमुखी-हुडुक्क-मुरज-मृदङ्ग-दुन्दुभि-निर्घोषनादितरवेण चम्पाया नगर्या मध्यमध्येन भगवन्तं वन्दितुं निर्गतस्तथा मित्रनामको भूपोऽपि वाणिजग्रामनगरान्निर्गत इत्यर्थः। निर्गत्य यत्रैव दूतीपलाशाख्यमुद्यानं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य

समय देखनेवालों को कुबेर जैसा मालूम होता था। इन्द्र जैसी विभूति से इसकी निर्मल कीर्त्ति खूब बढ रही थी। इसके आगे २ हाथी, घोडा, रथ और बलिष्ठ योद्धाओं का समूहरूप चतुरंगिणी सेना चल रही थी। इसके शरीर पर राज्यविभूति के परिचायक और नृपति के धारण करने योग्य समस्त अलंकार अपनी पूर्ण आभासे चमक दमक करते हुए सुशोभित हो रहे थे। इस प्रकार यह राजा विशिष्ट ऋद्धि से शरीर की विशिष्ट कान्ति से, अपनी समस्त सेना से, उमराव आदि सर्व प्रकार के परिवार के समुदाय से और सर्व प्रकारके वादित्रों के एक ही साथ किये गये गर्जनरवसे युक्त शंख, पणव, पटह, भेरी, झालर, खरमुखी, हुडुक्क, मुरज, मृदङ्ग और दुंदुभी आदि के निर्घोषों की महाध्वनि से सहित होकर चंपानगरी के ठीक बीचोबीच से होकर प्रभु को वंदन करने के लिये निकला था, इसी प्रकार की सजावट से मित्रराजा भी प्रभु के आगमन का वृत्तान्त सुनकर उनके वंदन के लिये अपने नगर से निकला। निकल कर वह वहां पहुँचा, जहां दूतीपलाश नाम का बगीचा था। उसके कुछ पास

કીર્તિ ખૂબ વધતી જતી હતી. તેના આગળ-આગળ હાથી, ઘોડા, રથ અને બળવાન યોદ્ધાઓનો સમૂહ રૂપ ચતુરંગિણી સેના ચાલતી હતી. તેના શરીર પર રાજ્ય વિભૂતિની ઓળખાણ આપનારા અને રાજાએ ધારણ કરવા યોગ્ય તમામ અલંકાર તે ધારણ કરવાથી પૂર્ણ કાંતિથી ચકચકાટ કરતાં શોભતા હતા. આ પ્રમાણે આ રાજા વિશેષ પ્રકારની સંપત્તિથી, શરીરની વિશેષ કાન્તિથી, પોતાની સમસ્ત સેનાથી, ઉમરાવ આદિ સર્વ પ્રકારના પરિવારસમુદાયથી અને સર્વ પ્રકારના વાજિંત્રોના એક સાથે થતી ગર્જનાથી યુક્ત, શંખ, પણવ, પટહ, ભેરી, ઝાલર, ખરમુખી, હુડુક્ક, મુરજ, મૃદંગ અને દુંદુભી આદિના અવાજના મહાધ્વનિસહિત ચંપાનગરીના મધ્ય રસ્તા પર થઈને પ્રભુને વંદન કરવા માટે નીકળ્યા હતા, આવા જ પ્રકારની સજાવટથી મિત્રરાજા પણ પ્રભુના આગમનની હકીકત સાંભળીને તેમના વંદન માટે પોતાના નગરથી નીકળ્યા, અને નીકળીને ત્યાં દૂતીપલાશ નામનો બગીચો હતો ત્યાં પહોંચી ગયાં. નજીકમાં જતાં જ તેણે ભગવાનના

श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य नातिदूरे नातिसमीपे छत्रादिकं तीर्थकरातिशयं पश्यति, दृष्ट्वा आभिषेक्यं हस्तिरत्नं स्थापयति, स्थापयित्वा आभिषेक्याद् हस्तिरत्नात् प्रत्यवरोहति, प्रत्यवरुह्य खड्गच्छत्रचामरमुकुटादिराजचिह्नानि त्यक्त्वा यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं पञ्चविधेनाभिगमेन अभिगच्छति। पञ्चविधेनाभिगमेन अभिगत्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य त्रीन् वारान् आदक्षिणप्रदक्षिणं करोति। कृत्वा वन्दते नमस्यति। वन्दित्वा नमस्यित्वा कायिक्यादिक्या त्रिविधपर्युपासनया पर्युपास्ते।

पहुँचते ही उसने भगवान् की छत्र चामर आदि बाह्यविभूति के, जो तीर्थंकर प्रकृति के अतिशयस्वरूप थी; दिखते ही अपने गजराज को महावत से खडा करवाया- और उससे उत्तर कर वह अपने समस्त खड्ग, छत्र, चमर और मुकुट आदि राजचिह्नों का परित्याग कर पांच अभिगमों से युक्त हो जहां प्रभु विराजमान थे वहां पहुँचा। पांच अभिगम ये हैं- पुष्पमाला आदि सचित्त द्रव्यों का छोडना १, अचित्त द्रव्य-वस्त्र आभरण आदि का रखना २, मुख की यतना के लिये एकपट-अखंडवस्त्रका उत्तरासंग करना ३, प्रभु को देखते ही हाथ जोडना ४, और मन को अन्य कार्यों से हटाकर उनकी ही भक्ति में तन्मय करना ५। पहुँचते ही उसने प्रभु को तीनवार प्रदक्षिणापूर्वक नमस्कार किया। पश्चात् मन वचन और काया से प्रभु की उपासना-सेवा करने लगा। प्रभु के समक्ष अपने समस्त अंगों का संकोचन करना और नम्रीभूत होकर दोनों हाथ जोड उनके सन्मुख बैठना यह काय से उपासना है, प्रभु के वचन निकलते ही 'भदन्त!

છત્ર ચામર આદિ બહારની વિભૂતિ, કે જે તીર્થંકરપ્રકૃતિના અતિશયરૂપ હતી, તેને જોતાં જ પોતાના માવતને સૂચના કરી હાથીને ઉભો રાખ્યો. અને હાથી ઉપરથી ઉતરીને પોતાના તમામ ખડ્ગ, છત્ર, ચામર અને મુકુટ આદિ જે રાજચિહ્નો હતા તેને છોડીને પાંચ અભિગમોથી યુક્ત થઇને જ્યાં પ્રભુ વિરાજમાન હતા ત્યાં પહોંચ્યા. પાંચ અભિગમો આ પ્રમાણે છે:— પુષ્પની માલા આદિ સચિત્ત દ્રવ્યોને ત્યજી દેવું (૧), અચિત્ત દ્રવ્ય-વસ્ત્ર-આભરણ આદિ રાખવું (૨), મુખની યતના માટે એકપટ અખંડવસ્ત્રનું ઉત્તરાસંગ કરવું. (૩) પ્રભુને જોતાં જ હાથ જોડવા (૪), અને મનને બીજા કામમાંથી હઠાવીને પ્રભુની જ ભક્તિમાં તન્મય કરવું. (૫) ત્યાં પહોંચીને તેણે પ્રભુને ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણપૂર્વક નમસ્કાર કર્યા, પછી મન, વચન અને કાયાવડે પ્રભુની ઉપાસના-સેવા કરવા લાગ્યા. પ્રભુના સમક્ષ પોતાના તમામ અંગોનું સંકોચન કરવું અને નમ્ર થઇને બે હાથ જોડીને સન્મુખ બેસવું તે કાયાવડેની ઉપાસના છે; પ્રભુના

'धम्मो कहिओ' धर्मः-श्रुतचारित्रलक्षणो धर्मः कथितः-भगवता निगदितः। 'परिसा राया पडिगया' परिषत्, राजा मित्रभूपश्च, सर्वे प्रतिगताः-यस्या एव दिशः प्रादुर्भूतास्तामेव दिशं प्रतिगता इत्यर्थः ॥ सू० ३ ॥

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अंतेवासी इंदभूई जाव तेउलेस्से छट्ठं-छट्ठेणं जहा पण्णत्तीए पढमाए जाव जेणेव वाणियग्गामे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता वाणियग्गामे उच्चनीचमज्झिमकुलाइं अडमाणे जेणेव रायमग्गे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता तत्थ णं बहवे हत्थी पासइ, सण्णद्धबद्धवम्मियगुडिए उप्पीलियकच्छे उद्दामियघंटे णाणामणिरयणविविहगेवेज्जे उत्तरकंचुइए परिकप्पियज्झयपडागवरपंचामेले आरूढहत्थारोहे गहियाउहप्पहरणे। अण्णे य तत्थ बहवे आसे पासइ, सण्णद्धबद्धवम्मियगुडिए, आविद्धगुडे, ओसारियपक्खरे उत्तरकंचुइए ओचूलमुहचंडाधरचामरथासकप-

धन्य हैं, आपके वचन बिलकुल सत्य हैं' इत्यादि वचनों का उच्चारण करना सो वचन से उपासना है, भगवान की सेवा भक्ति में मन लगाना सो मनद्वारा उपासना है! 'धम्मो कहिओ' प्रभुने आई हुई परिषद और राजा को धर्मका उपदेश दिया। 'परिसा राया पडिगया' श्रुत चारित्ररूप धर्म का उपदेश श्रवणकर परिषद् जहां से आई थी वहां वापिस गई। राजा भी अपने नगर को वापिस गया ॥ सू० ३ ॥

વચન નીકળતાં જ "ભદન્ત! ધન્ય છો, આપનાં વચન બિલકુલ સત્ય છે" ઇત્યાદિ વચનોનું ઉચ્ચારણ કરવું તે વચનની ઉપાસના છે, ભગવાનની સેવા-ભક્તિમાં મન લગાડવું તે મન દ્વારા ઉપાસના છે. 'धम्मो कहिओ' પ્રભુએ પરિષદ તથા રાજાને ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો. 'परिसा राया पडिगया' શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનો ઉપદેશ સાંભળીને પરિષદ જ્યાંથી આવી હતી ત્યાં પાછી ગઈ, રાજા પણ પોતાના નગર તરફ પાછો ગયો. (સૂ૦ ૩)

रिसंडियकडिए, आरूढस्सारोहे गहिआउहप्पहरणे, तेसिं च णं पुरिसाणं मज्झगयं एगं पुरिसं पासइ, अवओडगबंधणं उक्कत्त-कण्णणासं णेहतुप्पियगत्तं बज्झकरकडिजुयणियत्थं कंठे पगुण-रत्तमल्लदामं चुण्णगुंडियगायं चुण्णयं वज्झपाणप्पियं तिलं२ चेव छिज्जमाणं काकणिमंसखाविज्जं णवीखक्खरसएहिं हम्ममाणं अणेगणरणारिसंपरिवुडं, चच्चरे चच्चरे खंडपडहएणं उग्घोसिज्जमाणं इमं च णं एयारूवं उग्घोसणं सुणेइ–'णो खलु देवाणुप्पिया! उज्झियगस्स दारगस्स केइ राया वा रायपुत्तो वा अवरज्झइ, अप्पणो से सयाइं कम्माइं अवरज्झंति' ॥ सू० ४ ॥

टीका

'तेणं कालेणं' इत्यादि। तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स' तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'जेट्ठे अंतेवासी ज्येष्ठोऽन्तेवासी=शिष्यः 'इंदभूई' इन्द्रभूतिः, 'जाव तेउलेस्से यावत् तेजोलेश्यः, अत्र यावच्छब्दात्–'णामं अणगारे गोयमगोत्ते' इत्यादि 'संखित्तविउलतेउलेस्से' छाया–इन्द्रभूतिनामकोऽनगारो गौतमगोत्रो यावत् संक्षिप्तविपुलतेजोलेश्यः- इति द्रष्टव्यम् 'छट्ठं–छट्ठेणं जहा पण्णत्तीए' षष्ठ-षष्ठेन

'तेणं कालेणं' इत्यादि।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल उस समय में 'समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अंतेवासी इंदभूई' भगवान महावीर के बडे शिष्य इन्द्रभूति अनगार 'जाव तेउलेस्से' जो गौतम गोत्रके थे एवं तपके प्रभाव से उत्पन्न विस्तृत तेजोलेश्या जिन्होने अपने शरीरके भीतर ही संक्षिप्त करके दबा रखी थी 'छट्ठंछट्ठेणं जहा पण्ण-

---

"तेणं कालेणं" ઇત્યાદિ.

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાલ અને તે સમયમાં भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अंतेवासी इंदभूई' ભગવાન મહાવીરના મોટા શિષ્ય ઇન્દ્રભૂતિ અણગાર 'जाव तेउलेस्से' જે ગૌતમ ગોત્રના હતા, તપના પ્રભાવથી ઉત્પન્ન થયેલી વિસ્તૃત તેજોલેશ્યા જેમણે પોતાના શરીરની અંદરજ સંક્ષિપ્ત કરીને દબાવી રાખી હતી, 'छट्ठं–छट्ठेणं जहा पणत्तीए' અને જે છઠ્ઠ–છઠ્ઠનું તપ કરતા હતા. છઠ્ઠ

यथा प्रज्ञप्तौ=भगवतीसूत्रे यथा कथितं तथा वाच्यमित्यर्थः; तत्र हि 'छट्ठं-छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ, तए णं से भगवं गोयमे छट्ठक्खमणपारणगंसि' इत्युक्तम्। अस्य च्छाया-षष्ठ-षष्ठेन अनिक्षिप्तेन तपः कर्मणाऽऽत्मानं भावयन् विहरति। ततः खलु स भगवान् गौतमः षष्ठक्षपणपारणके, 'पढमाए' प्रथमायां 'जाव' यावत्-इह यावत्-करणादिदं द्रष्टव्यम् 'पोरिसीए सज्झायं करेइ, बीयाए पोरिसीए झाणं झियाइ, तइयाए पोरिसीए अचवलमसंभंते मुहपोत्तियं पडिलेहेइ वत्थाइं पडिलेहेइ, भायणाणि पमज्जइ, भायणाणि उग्गाहेइ, उग्गाहित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी-इच्छामि णं भंते! तुब्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे छट्ठक्खमणपारणगंसि वाणियगामे णयरे उच्चणीयमज्झिमाइं कुलाइं घरसमुदाणस्स भिक्खायरियाए अडित्तए। अहासुहं देवाणुप्पिया! मा पडिबंधं करेह। तएणं भगवं गोयमे समणेणं भगवया महावीरेणं अब्भणुण्णाए समाणे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता अतुरियमचवलमसंभंते जुगंतरपलोयणाए दिट्ठीए पुरओ इरियं सोहेमाणे' इति। पौरुष्यां स्वाध्यायं करोति, द्वितीयायां पौरुष्यां ध्यानं ध्यायति, तृतीयायां पौरुष्याम् अचपलमसंभ्रान्तो मुखपोतिकां-सदोरकमुखवस्त्रिकामित्यर्थः प्रतिलेखयति, वस्त्राणि प्रतिलेखयति, भाजनानि=पात्राणि प्रमार्जयति, भाजनानि उद्ग्राहयति गृह्णातीत्यर्थः, यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा

त्तीए' और जो छठ-छठ तप करते थे। छठ (बेले) के पारणाके दिन भगवतीसूत्रमें कही विधिके अनुसार 'पढमाए जाव' प्रथम पौरुषीमें जिन्होंने स्वाध्याय और द्वितीय पौरुषीमें ध्यान किया। तृतीय पौरुषीमें अचपलरीति से असंभ्रान्त होकर सदोरकमुखवस्त्रिका की तथा वस्त्रों की एवं पात्रों की प्रतिलेखना कर, उन पात्रों को लेकर वे जहां श्रमण भगवान् महावीर थे वहां आये, आकर उन्होंने उन्हें वंदन एवं नमस्कार किया। वंदन और नमस्कार कर प्रभुसे

(બેલા)ના પારણાના દિવસે ભગવતીસૂત્રમાં કથિત વિધિ-અનુસાર 'पढमाए जाव' પ્રથમ પૌરુષીમાં જેમણે સ્વાધ્યાય અને બીજી પૌરુષીમાં ધ્યાન કર્યું. ત્રીજી પૌરુષીમાં ચંચલતારહિત અસંભ્રાંત થઇને દોરાસાથેની મુખવસ્ત્રિકા, વસ્ત્રો, અને પાત્રાની પ્રતિલેખના કરીને તે પાત્રોને લઇને તે જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર હતા ત્યાં આવ્યા, આવીને તેમને વંદન-નમસ્કાર કર્યા, વંદના-નમસ્કાર કરી પ્રભુને

नमस्यित्वा एवमवादीत्-इच्छामि खलु हे भदन्त! युष्माभिरनुज्ञातः षष्ठक्षपण-पारणके वाणिजग्रामे नगरे उच्चनीचमध्यमानि कुलानि गृहसमुदायस्य भिक्षा-चर्यायै अटितुम्, भिक्षानयनार्थं गन्तुमिच्छामीत्यर्थः। भगवानाह-'अहासुहं' इत्यादि। यथासुखं हे देवानुप्रिय! प्रतिबन्धं=विलम्बं मा कुरु। ततः खलु भगवान् गौतमः श्रमणेन भगवता महावीरेणाभ्यनुज्ञातः सन् श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिकात्=भगवतः समीपात्, प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य अत्व-रितम्=शीघ्रतारहितम् अचपलम्-चंचलतारहितं यथास्यात्तथा असंभ्रान्तः=उद्वेग-रहितः युगान्तरप्रलोकनया=पुरोवर्त्तिचतुर्हस्तप्रमाणभूभागमध्यावलोकनतत्परया दृष्ट्या पुरतः ईर्या=गमनं शोधयन् 'जेणेव वाणियग्गामे णयरे तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव वाणिजग्रामो नगरं तत्रैवोपागच्छति 'उवागच्छित्ता वाणियग्गामे उच्चनीयमज्झिमाइंकुलाइं' वाणियग्रामे उच्चनीचमध्यमानि कुलानि, 'अडमाणे' अटन=विचरन् 'जेणेव' यत्रैव 'रायमग्गे' राजमार्गः,-'तणेव उवा-

---

इस प्रकार कहा-हे भदन्त! आज मेरी यह इच्छा है कि मैं यदि आप आज्ञा प्रदान करें कि इस षष्ठ-क्षपण के पारणा के निमित्त वाणिजग्राम में उच्च, नीच एवं मध्यम कुलोंके घरों में भिक्षाचर्या के लिये जाऊँ। उनकी इसप्रकार प्रार्थना सुनकर भगवान्ने कहा कि-हे देवानुप्रिय! तुम्हें जैसा सुख हो वैसा करो, विलम्ब न करो। इस तरह प्रभुके फरमाने पर गौतमस्वामी भगवान् के पास से उठकर अचपलगति से उद्वेगरहित होकर 'जेणेव वाणियग्गामे तेणेव उवागच्छइ' वाणिजग्राम में आये। 'उवागच्छित्ता वाणियग्गामस्स उच्चनीचमज्झिमकुलाइं अडमाणे' आकर वहां के उच्च नीच एवं मध्यम कुलों के घरों में फिरते हुए 'जेणेव रायमग्गे तेणेव उवागच्छइ' जहां राजमार्ग था वहां आये। 'उवागच्छित्ता तत्थ णं बहवे अत्थि हत्थी

આ પ્રમાણે કહ્યું-હે ભદન્ત! આજે મારી એ ઇચ્છા છે કે જો આપ આજ્ઞા આપો તો હું આ ષષ્ઠ-ક્ષપણના (પારણાનિમિત્તે) વાણિજગ્રામમાં ઉચ્ચ, નીચ અને મધ્યમ કુળોનાં ઘરોમાં ભિક્ષાચર્યા કરવા માટે જઉં. તેમની એ પ્રમાણેની પ્રાર્થના સાંભળી ભગવાને કહ્યું કે-હે દેવાનુપ્રિય! તમને જે પ્રકારે સુખ થાય તે પ્રમાણે કરો, વિલમ્બ ન કરો. આ પ્રમાણે પ્રભુની આજ્ઞા થતાં ગૌતમસ્વામી ભગવાનની પાસેથી ઉઠીને અચપળપણે ઉદ્વેગરહિત થઇ 'जेणेव वाणियग्गामे तेणेव उवागच्छइ' વાણિજગ્રામમાં આવ્યા, 'उवागच्छित्ता वाणियग्गामस्स उच्चनीचमज्झिमकुलाइं अडमाणे' આવીને ત્યાંના તમામ ઉચ્ચ, નીચ અને મધ્યમ કુળવાળાના ઘરમાં ફરીને 'जेणेव रायग्गे तेणेव उवागच्छइ' જ્યાં રાજમાર્ગ હતો ત્યાં આવ્યા, 'उवाग-

गच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता उपागत्य, तत्थ णं बहवे' तत्र खलु बहून् 'हत्थी' हस्तिनः=गजान् 'पासइ' पश्यति। कीदृशान् हस्तिनो पश्यति? इत्याह–'सण्णद्ध०' इत्यादिना। 'सण्णद्धबद्धवम्मियगुडिए' संनद्धबद्धवर्मितगुडितान्–सनद्धं बद्धाः संनद्धबद्धाः=रज्ज्वादिना कवचस्य दृढबन्धनं प्राप्ताः, अत एव वर्मिताः=कवचिताः–संनाहयुक्ताः, ते चामी गुडिताः=गुडाः–हस्तिकवचाः–संजाता एषामिति गुडिताः–हस्तिकवचधारका इत्यर्थः, अत्र गोबलीवर्दन्यायेन वर्मितेति विशेषणोपादानम्, तान् 'उप्पीलियकयत्थे' उत्पीडितवरत्रान् उत्पीडिता = गाढतरसंलग्ना वरत्रा=हस्तिमध्यबन्धनरज्जुर्येषां ते तथा तान् 'कयत्थ' इति देशीयः शब्दो वरत्रावाचकः। यद्वा–'कयत्थ' इति पृष्ठरक्षार्थमुपधानाकारं तूलपूर्णमुपकरणं 'कूंथ' इति प्रसिद्धम्, तत्र उत्पीडितं–गाढतरबद्धं येषां ते तथा तान्, तथा 'उद्दामियघंटे' उद्दामितघण्टान्–उद्दामिताः प्रलम्बिता, घण्टा येषां ते तथा तान्, तथा–'णाणामणिरयणविविहगेवेज्जे' नानामणिरत्नविविधग्रैवेयकान्=नानामणिरत्नमयानि विवि-

---

पासइ' आते ही उन्होंने वहां अनेक हाथियों को देखा। वे हाथी किस प्रकार के थे? सो कहेते हैं–'सन्नद्धबद्धवम्मियगुडिए' इन सब हाथियों को जो कवच पहिराये गये थे, वे सब मोटेर रस्सों से उन पर कस कर बंधे हुए थे। 'उप्पीलियकयत्थे' 'कयत्थ' यह देशीय शब्द है, इसका अर्थ 'वरत्रा अर्थात् हाथियों के मध्य भाग के बांधने की रस्सी' ऐसा है। अथवा 'कयत्थ' शब्द का अर्थ भाषा में 'कूंथ' भी होता है। यह हाथियों पर पृष्ठ–पीठ की रक्षा के निमित्त बांधी जाती है। इसमें रूई भरी होती है, और इसका आकार विस्तृत तकिया जैसा होता है। 'उद्दामियघंटे' इन प्रत्येक हाथियों की आजू–बाजू झूल के पास दोनों ओर बडेर घंट लटक रहे थे। 'णाणाम-

---

च्छित्ता तत्थ णं बहवे हत्थी पासइ' આવતાં જ તેમણે ત્યાં અનેક હાથીઓને જોયા. તે હાથી કેવા પ્રકારના હતા ? તે કહે છે– 'सन्नद्धबद्धवम्मियगुडिए' એ તમામ હાથી-ઓને જે કવચ પહેરાવેલાં હતાં, તે તમામ મોટાં મોટાં દોરડાંથી તેનાપર કસી કરીને બાંધેલાં હતાં 'उप्पीलियकयत्थे' "कयत्थ" આ શબ્દ દેશી છે. તેનો અર્થ વરત્રા અર્થાત્–હાથિઓના મધ્ય ભાગને બાંધવાની રસ્સી (દોરડી) એવો થાય છે. અથવા 'કયત્થ' શબ્દનો, અર્થ ભાષામાં 'કૂંથ' પણ થાય છે. તે હાથીઓના પીઠની રક્ષા માટે બાંધવામાં આવે છે, તેમાં રૂ ભરેલું હોય છે, અને એનો આકાર મોટા ઓશિકા જેવો હોય છે. 'उद्दामियघंटे' તે પ્રત્યેક હાથીઓને આજુ–બાજુ ઝુલની પાસે બન્ને બાજુ મોટા–મોટા ઘંટ લટકી રહ્યા હતા. 'णाणामणिरयणविविहगेवेज्जे'

थानि ग्रैवेयकाणि=ग्रीवाभरणानि येषां ते तथा तान्, 'उत्तरकंचुइए' उत्तरकञ्चुकितान्–उत्तरकञ्चुकाः=तनुत्राणविशेषाः संजाता येषां ते तथा तान्, 'पडिकप्पियज्झयपडागवरपंचामेलं' परिकल्पितध्वजपताकावरपञ्चापीडान्–परिकल्पिताः= चित्रिता ध्वजाः पताकाश्च वराः पञ्च आपीडाः=शिरोभूषणानि येषां ते तथा तान्, ध्वजत्रितयमध्ये पताकाद्वयमेतत्पञ्चकं हस्तिशिरोभूषणमिति भावः। 'आरूढहत्थारोहे' आरूढहस्त्यारोहान्–आरूढाः हस्त्यारोहाः –हस्तिपकाः 'महावत' इति प्रसिद्धाः येषु ते तथा, तान् 'गहियाउहप्पहरणे' गृहीतायुधप्रहरणान्, गृहीतानि=स्थापितानि। आयुधानि=शस्त्राणि प्रहरणानि= अस्त्राणि येषु ते तथा तान्, एवंविधान् गजान् गौतमः पश्यति स्मेत्यर्थः। अन्यांश्च तत्र बहून् अश्वान् पश्यति। कीदृशानश्वान्? इत्याह–'सण्णद्ध' इत्यादि। 'सण्ण-

---

णिरयणविविहगेवेज्जे' इन सबों के गलों में ग्रैवेयक–कण्ठाभरण पहिनाये गये थे। जो कण्ठाभरण ये पहिने हुए थे वे नाना प्रकार के मणियों एवं रत्नों से खचित थे। 'उत्तरकंचुइए' तनुत्राणविशेष का नाम उत्तरकंचुक है, ये भी सभी हाथियों को पहिनाये गये थे। 'परिकप्पियज्झयपडागवरपंचामेले' जो धारण किये इन हाथियों के शिर पर चित्रित तीन ध्वजायें और दो पताकायें इस प्रकार पाँच शिरोभूषण थे। इस शिरोभूषण में धारण किये तीन ध्वजाओं के बीच में दो पताकाएँ होती हैं। 'आरूढहत्थारोहे' इन सब पर हस्तिपक–महावत बैठे हुए थे। 'गहियाउहप्पहरणे' शस्त्र एवं अस्त्र इन सब हाथियों पर लदे हुए थे, अथवा इन समस्त हस्तिपकों (महावतों) के हाथो में अस्त्र-शस्त्र सुसज्जित थे। 'अण्णे य तत्थ बहवे आसे पासइ' हाथियों के बाद

તે હાથીઓના ગળામાં ગ્રૈવેયક–કંઠાભરણુ પહેરાવેલાં હતાં. જે જે કંઠાભરણુ પહેર્યાં હતાં તે તમામ નાના પ્રકારના મણિયો. અને રત્નોથી જડેલાં હતાં. 'उत्तरकंचुइए' તનુત્રાણવિશેષનું નામ ઉત્તરકંચુક છે તે પણુ તમામ હાથીઓને પહેરાવેલાં હતાં, 'परिकप्पियज्झयपडागवरपंचामेले' આ હાથીઓનાં માથાં ઉપર, ચિત્રિત ત્રણુ ધ્વજાઓ અને બે પતાકાઓ આ પ્રકારે પાંચ શિરોભૂષણુ હતા. આ શિરોભૂષણુમાં ત્રણુ ધ્વજાઓના વચમાં બે પતાકાઓ હોય છે. 'आरूढहत्थारोहे' એ તમામ ઉપર મહાવત બેઠા હતા. કોઇ પણુ એવો હાથી ન હતો કે જેના પર મહાવત બેઠો ન હોય 'गहियाउहप्पहरणे' શસ્ત્ર અને અસ્ત્ર એ તમામ હથીઆરો તે તમામ હાથી પર લાદેલાં હતાં, અથવા તો એ તમામ મહાવતોના હાથમાં અસ્ત્ર–શસ્ત્ર સુસજ્જિત હતાં. 'अण्णे य तत्थ बहवे आसे पासइ' હાથીઓ પછી ગૌતમસ્વામીએ અનેક

द्धबद्धवम्मियगुडिए' संनद्धबद्धवर्मितगुडितान्=संनद्धबद्धाः, अत एव वर्मिताः=धृत-कवचाः गुडिताः=अश्वकवचवन्तः, गुडशब्दोऽश्वकवचेऽर्थेऽपि वर्तते, अत्र पदत्रयस्य कर्मधारयसमासः; तान् । एतत्पदबोधितमेवार्थं स्पष्टीकुर्वन्नाह – 'आविद्धगुडे, ओसारियपक्खरे उत्तरकंचुइए' इति । आविद्धगुडान्–आविद्धाः=संलग्नाः, गुडाः=कवचा येषां ते तथा, तान्, तथा अवसारितपक्खरान्–अवसारितानि=अवलम्बितानि, पक्खराणि=कवचा येषां ते तथा, तान् 'पक्खर' इति देशीयः शब्दोऽश्वकवचवाचकः । तथा उत्तरकञ्चुकितान्–उत्तरकञ्चुकाः=तनुत्राणविशेषाः संजाता येषामिति तथा, तान् । 'ओचूलमुहचंडाधरचामरथासगपरिमंडियकडिए' अवचूलकमुखचण्डाधरचामरस्थासकपरिमण्डितकटीन्=अवचूलमुखं=वल्गायुक्तमुखम्, अत एव चण्डाधरं=भयानकाधरोष्ठं येषां ते तथा, चामरैः, स्थासकैः=दर्पणैः परिमण्डिता कटिर्येषां ते तथा, ततः कर्मधारयः, तान् । 'आरूढस्सारोहे' आरूढाश्वारोहान्-आरूढाः अश्वारोहा येषु ते तथा तान्। 'गहियाउहप्पहरणे' गृहीतायुधप्रहर-

---

गौतमस्वामीने अनेक घोडों को भी देखा । ये घोडे भी 'सन्नद्धबद्धवम्मियगुडिए, आविद्धगुडे, ओसारियपक्खरे, उत्तरकंचुइए, ओचूलमुहचंडाधरचामरथासगपरिमंडियकडिए' हाथियों के जैसे कवच धारण किये हुए थे वैसे इन घोडों के भी थे, फर्क सिर्फ इतना ही था कि हाथी हस्तिकवचों से युक्त थे और ये घोडे घोडेसंबंधी कवचों से युक्त थे । तात्पर्य इनका यह है कि—ये घोडे ऐसे थे कि जिन पर कवच लटक रहे थे, और शरीर की रक्षा के लिये जिन्हें विशेष परिधान भी पहिनाये गये थे । इनके मुखमें लगामें लगी हुई थीं, उनकी वजह से इनके मुखके अधरोष्ठ बडे भयानक दीखते थे । इनका कटिभाग स्थासकों (दर्पणों) से शोभित हो रहा था । इन सब पर भी बडे २ अश्वारोही–सवार थे । इन पर भी अस्त्र शस्त्र लदे हुए, अथवा

ઘોડાઓને પણ જોયા. એ ઘોડાઓએ પણ 'सन्नद्धबद्धवम्मियगुडिए, आविद्धगुडे, ओसारियपक्खरे, उत्तरकंचुइए. ओचूलमुहचंडाधरचामरथासगपरिमंडियकडिए' હાથીઓ જેવા કવચ ધારણ કરેલાં હતાં. ફરક માત્ર એટલો જ હતો કે હાથી હાથીના કવચોથી યુક્ત હતા, ત્યારે આ ઘોડાઓ ઘોડાસંબંધી કવચોથી યુકત હતા. તાત્પર્ય એજ કે–ઘોડાઓ એવા હતા કે જેના ઉપર કવચ લટકી રહ્યાં હતાં, અને શરીરની રક્ષા માટે જેને વિશેષ પરિધાન પણ પહેરાવ્યાં હતાં. તેના મોઢામાં લગામ લાગેલી હતી, તે કારણથી તેના મોઢાનો નીચેનો ભાગ ભયાનક દેખાતો હતો, તેની કમરનો ભાગ દર્પણોથી શોભતો હતો. તે દરેક ઘોડાઓ ઉપર મોટા-મોટા સ્વાર બેઠા હતા. તે ઘોડાઓ ઉપર પણ અસ્ત્ર-શસ્ત્ર લાદેલાં હતાં, અથવા તમામ સ્વારોના

णान्-गृहीतानि=स्थापितानि, आयुधानि=शस्त्राणि, प्रहरणानि=अस्त्राणि येषु ते तथा तान्, तथा-'तेसिं च णं पुरिसाणं मज्झगयं एगं पुरिसं पासइ' तेषाम् हस्त्यारूढानाम् अश्वारूढानां च खलु पुरुषाणां मध्यगतम् एकं पुरुषं पश्यति। कथम्भूतं पुरुषं पश्यती ?-त्याह-'अवओडगवंधणं' इत्यादि। 'अवओडगबंधणं' अवकोटकबन्धनम्=रज्ज्वा गलं हस्तद्वयं च मोटयित्वा पृष्ठभागे हस्तद्वयस्य बन्धनं यस्य स तथा तम्, 'उक्कत्तकण्णनासं' उत्कृत्तकर्णनासम्=छिन्नकर्णनासिकम्. 'णेहतुप्पियगत्तं' स्नेहतुप्पियगात्रम्-स्नेहेन=घृतेन 'तुप्पिय' लिप्त-स्निग्धमित्यर्थः गात्रं यस्य स तथा तम्, 'तुप्पिय' इति देशीयः शब्दो घृतलिप्तवाचकः। वज्झकरकडिजुयणियत्थं' वद्धकरकडियुगन्यस्तम्, बद्धौ करौ कडियुगे न्यस्तौ=निक्षिप्तौ यस्य स तथा तम्, 'कडि' इति-लोहमयं बन्धनं 'हथकडी'-इति भाषाप्रसिद्धम्। 'कंठे गुणरत्तमल्लदामं' कण्ठे गुणरक्तमाल्यदामानं=कण्ठे=गले गुण इव=कण्ठसूत्रमिव रक्तं=लोहितं माल्यदाम=पुष्पमाला यस्य स तथा तं रक्तकणेर-

---

सब सवारों कि हाथों में अस्त्र शस्त्र सुसज्जित थे। गौतमस्वामीने इन घोडो के देखने के पश्चात् 'तेसिं च णं पुरिसाणं मज्झगयं एगं पुरिसं पासइ' उन सब हस्तिपकों एवं घुडसवारों के बीचमें एक ऐसे पुरुष को देखा जो गले और दोनों हाथों को मरोड कर और उन दोनों हाथों के पृष्ठ भाग में लाकर गले के साथ उनको बांधना अवकोटक बन्धन है 'अवओडगबंधणं' अवकोटकबन्धनसे युक्त था 'उक्कत्तकण्णनासं' कान और नाक जिसके कटे हुए थे 'णेहतुप्पियगायं' घी से जिसका शरीर चिकना हो रहा था। 'वद्धकरकडिजुयणियत्थं' जिसके वंधे हुए हाथ हथकडियों से युक्त थे-जिसके दोनों हाथों में हथकडियां पडी हुई थीं 'कंठेगुणरत्तमल्लदामं' जिसके कंठमें लाल डोरे के समान कनेर के लाल पुष्पोंकी माला पहिनी हुई थी। 'चुण्ण-

---

હાથમાં હથિઆર શોભતાં હતાં, એટલે કે તે સવારો હથિઆરોથી સુસજ્જ હતા. ગૌતમસ્વામીએ આ ઘોડાઓને જોયા પછી 'तेसिं च णं पुरिसाणं मज्झगयं एगं पुरिसं पासइ' તે તમામ હાથીના મહાવતો અને ઘોડેસવારોના વચ્ચમાં એક એવા પુરુષને જોયો કે જે 'अवओडगवंधणं' અવ કોટક, બંધનથી યુક્ત હતો. ગળા અને બન્ને હાથોને મરડીને, અને તે બન્ને હાથોને પૃષ્ઠ ભાગમાં લાવીને ગળાની સાથે તેને બાંધવું તે અવકોટક બંધન છે 'उक्कत्तकण्णनासं' કાન અને નાક જેનાં કપાઇ ગયેલાં હતાં, 'णेहतुप्पियगायं' જેનું શરીર ઘી વડે કરીને ચીકાસવાળું થઇ રહેલ હતું. 'वद्धकरकडिजुयणियत्थं' જેના બાંધેલા હાથ હાથકડીઓથી યુકત હતા. જેના બન્ને હાથમાં હાથકડી પડી હતી. 'कंठेगुणरत्तमल्लदामं' જેના કંઠમાં (ગળામાં)

पुष्पमालायुक्तमित्यर्थः । 'चुण्णगुंडियगायं' चूर्णगुण्डितगात्रम्=चूर्णेन गैरिकेण गुण्डितं=लिप्तं गात्रं=शरीरं यस्य स तथा तम्, गैरिकरागरक्तदेहमित्यर्थः, 'चुण्णयं' चूर्णकं=संत्रस्तम् 'वज्झपाणप्पियं' वध्यप्राणप्रियं=वध्याः-वधदण्ड-योग्याः प्राणाः=उच्छ्वासादयः प्रिया यस्य स तथा तम्, प्राणदण्डं प्राप्तुमर्ह-मित्यर्थः । 'तिलं तिलं चेव छिज्जमाणं' तिलं तिलं चैव छेद्यमानम्-तिलश-स्तिलशश्छेद्यमानमित्यर्थः, 'काकणिमंसखाविज्जं' कागणिमांसखाद्यं 'कागणि' लघुतराणि मांसानि=मांसखंडानि-काकादिभिः खाद्यानि यस्य स तथा तम्, 'णवीखक्खरसएहिं हम्ममाणं' नव्यखर्खरशतैर्हन्यमानम्-खर्खरः=अश्वत्रासनार्थ-चर्ममयतोत्रविशेषः, 'चाबूक' इति भाषाप्रसिद्धः, स्फुटितवंशो वा। शतसंख्यकाश्च ते नव्याः खर्खरास्तैर्हन्यमानं = ताड्यमानम्, 'अणेगणरणारिसंपरिवुडं' अनेक-नरनारीसंपरिवृतं, 'चच्चरे चच्चरे' चत्वरे चत्वरे-अनेकमार्गसंमिलिते स्थाने २ 'खंडपडहएणं' खण्डपटहेन-खण्डः = खण्डितः स्फुटितो यः पटहः

गुंडियगायं' शरीर भी जिसका गैरिक-गेरु-के चूर्ण से लिप्त हो रहा था। 'चुण्णयं' जो अत्यंत संत्रस्त था। 'वज्झपाणप्पियं' जिसके उच्छ्वास आदि प्यारे प्राण, वधदंड के योग्य हो रहे थे-जो प्राणदंड प्राप्ति के योग्य हो रहा था। 'तिलंतिलं चेव छिज्जमाणं' जिसका शरीर तिल-तिल के बराबर काटा जा रहा था, 'काकणिमंसखाविज्जं' जिसका मांस छोटे२ टुकड़े कर, कौवा आदि पक्षियों के खिलाने के लायक हो रहा था। 'णवीखक्खरसएहिं हम्ममाणं' सैंकडों नवीन चर्मनिर्मित कोडों से जो पीटा जा रहा था। 'अणेगणरणारिसंपरिवुडं' जिसे देखने के लिये अनेक नर और नारियों का समूह एकट्ठा हुआ था, और इसीलिये जो इन सब से घिरा हुआ था। 'चच्चरे २ खंडपडहएणं

લાલ દોરા જેવી લાલ કરેણના ફૂલોની માળા હતી. 'चुण्णगुंडियगायं' શરીર પણ જેનું ગેરૂના ચૂર્ણથી લિપ્ત થઇ રહ્યું હતું, 'चुण्णयं' અને જે બહુ જ ત્રાસી ગયેલ હતો. 'वज्झपाणप्पियं' જેનાં શ્વાસોચ્છ્વાસ આદિ વહાલા પ્રાણ વધ દંડને લાયક થઇ રહ્યાં હતાં-જે પ્રાણદંડ પામવા યોગ્ય બની રહ્યો હતો. 'तिलं तिलं चेव छिज्जमाणं' જેના શરીરના તલ-તલ જેવડા નાના-નાના કકડા કરવામાં આવતા હતાં. 'काकणिमंसखाविज्जं' જેનું માંસ નાના-નાના ટુકડા કરીને કાગડા આદિ પક્ષિઓને ખવરાવવા લાયક થઇ રહ્યું હતું 'णवीखक्खरसएहिं हम्ममाणं' સેંકડો નવીન ચામડાના તૈયાર કરેલા કોયડા વડે કરીને જેને માર મારવામાં આવતો હતો 'अणेगणरणारिसंपरिवुडं' જેને જોવા માટે અનેક નર નારીઓનો સમુદાય એકઠો થયો હતો; અને તે માટે તે સૌથી ઘેરાએલો હતો. 'चच्चरे२ खंडपडहएणं उग्घोसि-

॥ मूलम् ॥

तए णं से भगवओ गोयमस्स तं पुरिसं पासित्ता इमे एयारूवे अज्झत्थिए, चिंतिए कप्पिए, पत्थिए, मनोगए संकप्पे समुप्पज्जित्था अहो णं इमे पुरिसे जाव णरयपडिरूवियं वेयणं वेएइत्तिकट्टु वाणियग्गामे णयरे उच्चनीयमज्झिमकुलेसु जाव अडमाणे अहापज्जत्तं समुदाणं गिण्हइ, गिण्हित्ता वाणियग्गामस्स मज्झं-मज्झेणं जाव पडिदंसेइ, पडिदंसित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ णमंसइ, वंदित्ता णमंसित्ता एवं वयासी-एवं खलु

जो बंधा हुआ है, कान और नासिका जिसकी काटी जा चुकी है, गले में लाल कनेर के पुष्पों की माला जिसे पहिनायी गई है, जिसकी दशा बहुत बुरी की जा रही है, प्राणदंड के योग्य जो घोषित किया जा चुका है, जिसका मांस कौवा और कुत्तों के खाने योग्य हो रहा है। ऐसी दयनीय दशासे परिपूर्ण इस पुरुष को देखकर इन्हें बडा ही अफसोस हुआ। इसके विषय में यह घोषणा भी जो उस समय प्रत्येक चोराहे पर की जा रही थी उन्होंने सुनी। घोषणा में यह कहा जा रहा था कि-इस पुरुष की इस दशा का कारण न यहां का राजा है, और न राजा का पुत्र है; किन्तु यह स्वयं ही अपने किये हुए कर्मों का फल भोग रहा है ॥ सू० ४ ॥

એવો પુરુષ છે કે જે બાંધેલો છે, જેના નાક અને કાન કાપી નાખેલાં છે, ગળામાં લાલ કરેણના પુષ્પોની માળા જેને પહેરવી છે. જેની દશા બહુજ બુરી કરાય છે પ્રાણદંડ યોગ્ય હોવાની જાહેરાત થઇ ચૂકી છે જેનું માંસ કાગડા અને કુતરાને ખાવા યોગ્ય થઇ રહ્યું છે. આવી દયાજનક દશાથી પરિપૂર્ણ આ પુરુષને જોઇને તેમને ભારે અફસોસ થયો. આ માણસની બાબતમાં જે જાહેરાત તે સમયે દરેક સ્થળે ચૌટામાં થઇ રહી હતી તે પણ સાંભળી, જાહેરાતમાં કહેવામાં આવતું હતું કે:-આ પુરુષની આવી દશા થવાનું કારણ અહીંના રાજા નથી, તેમજ રાજાનો પુત્ર પણ નથી; પરન્તુ આ પોતે જ કરેલા કર્મોનું ફળ ભોગવી રહેલ છે. (સૂ૦૪)

अहं भंते ! तुब्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे वाणियग्गामं जाव तहेव निवेएइ। से णं भंते ! पुरिसे पुव्वभवे के आसि ? जाव पच्चणुब्भवमाणे विहरइ ॥ सू० ५ ॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं' ततः खलु 'से' तस्य 'भगवओ गोयँमस्स' भगवतो गौतमस्य 'तं पुरिसं पासित्ता' तं पुरुषं दृष्ट्वा, 'इमे' अयम् 'अज्झत्थिए, चिंतिए, कप्पिए, पत्थिए, मनोगए' आध्यात्मिकः, चिन्तितः, कल्पितः, प्रार्थितः, मनोगतः, 'अज्झत्थिए' इत्यादीनां पञ्चानां पदानां व्याख्या प्रथमाध्ययने द्वादशसूत्रे कृता। 'संकप्पे' संकल्पः=विचारः 'समुप्पज्जित्था' समुदपद्यत=समुत्पन्नः-'अहो ! णं इमे पुरिसे' अहो ! खलु अयं पुरुषः 'जाव' यावत्-अत्र यावच्छब्देन-प्रथमाध्ययगतद्वादशसूत्रस्य पाठो योजनीयः-'पुरापोराणाणं

'तए णं से' इत्यादि-

"तए णं' इस प्रकार इस विकट भयंकर हृदय को कंपाने वाले दुःखमय दृश्य के देखने 'से भगवओ गोयमस्स' उस भगवान गौतमस्वामी के हृदय में यह 'अज्झत्थिए चिंतिए, कप्पिए पत्थिए मणोगए संकप्पे' आध्यात्मिक- आत्मविषयक विचार, चिन्तित-बार बार स्मरणरूप विचार, कल्पित-भगवान को पूछनेरूप कार्य के आकार में परिणत हुआ विचार, प्रार्थित-पूछने का अभीष्टरूप से स्वीकृत विचार, और मनोगत संकल्प-'मुझे इस विषयमें भगवान को अवश्य पूछना है' इस प्रकार का मानसिक निश्चयरूप विचार उत्पन्न हुआ; और मन ही मन कहने लगे कि-'अहो णं इमे पुरिसे जाव णिरयपडिरूवियं वेयणं वेएइ' अहो देखो; यह पुरुष (यावत्) पूर्वकाल में पूर्वभवसंबन्धी दुश्चीर्ण,

---

'तए णं से०' ઇત્યાદિ.

'तए णं' આ પ્રકારે આ વિકટ-ભયંકર હૃદયને કંપાવે તેવા દુઃખમય દૃશ્યને જોવાથી 'से भगवओ गोयमस्स' તે ભગવાન ગૌતમસ્વામીના હૃદયમાં આ 'अज्झत्थिए. चिंतिए, कप्पिए, पत्थिए, मणोगए संकप्पे' **આધ્યાત્મિક** આત્મવિષયક વિચાર, **ચિન્તત**-વારંવાર સ્મરણરૂપ વિચાર, **કલ્પિત**-ભગવાનને પૂછવારૂપ કાર્યના આકારમાં પારિણિત થયેલો વિચાર, **પ્રાર્થિત**-પૂછવાના અભિષ્ટ રૂપથી સ્વીકૃત વિચાર અને **મનોગતસંકલ્પ**-'મારે આ વિષયમાં ભગવાનને જરૂર પૂછવું છે, આ પ્રકારના માનસિક નિશ્ચયરૂપ વિચાર ઉત્પન્ન થયો, અને પોતાના મન વડે મનમાં જ કહેવા લાગ્યા, 'अहो णं इमे पुरिसे जाव णिरयपडिरूवियं वेयणं वेएइ' અહો! જુઓ, આ પુરુષ (યાવત્) પૂર્વકાળમાં પૂર્વભવ સંબન્ધી દુશ્ચીર્ણ દુષ્પ્રતિક્રાન્ત

दुच्चिण्णाणं दुप्पडिक्कंताणं असुभाणं पावाणं कडाणं कम्माणं पावगं फलवित्ति-विसेसं पच्चणुब्भवमाणे विहरइ, न मे दिट्ठा णरगा वा णेरइया वा, पच्चक्खं खलु अयं पुरिसे णरयपडिरूवियं' छाया-'पुरा पुराणानां दुश्चीर्णानां दुष्प्रति-क्रान्तानाम् अशुभानां पापानां कृतानां कर्मणां पापकं फलवृत्तिविशेषं प्रत्यनुभवन् विहरति, न मे दृष्टा नरका वा नैरयिका वा, प्रत्यक्षं खलु अयं पुरुषो नरक-प्रतिरूपिकाम् , इति । पुरा पूर्वकाले पुराणानां=पूर्वभवसम्बन्धिनां दुश्चीर्णानां=दुश्चरितानां, दुष्प्रतिक्रान्तानाम्=अकृतप्रायश्चित्तानाम्-अनिवर्तितविपाकानामित्यर्थः अशुभानाम्=असुखहेतूनाम्, पापानां=दुष्टस्वभावानां कृतानां कर्मणां=ज्ञानावरणी-यादीनाम्, पापकं फलवृत्तिविशेषं प्रत्यनुभवन् विहरति । न मे=मया दृष्टाः नरका वा नैरयिका वा, प्रत्यक्षं=प्रत्यक्षदृष्टः खलु अयं पुरुषः 'णरयपडिरूवियं' नरकप्रतिरूपिकां=नरकतुल्यां वेदनां 'वेएइ' वेदयति=अनुभवति । 'त्ति कट्टु' इति कृत्वा=इति मनसि निधाय, 'वाणियग्गामे णयरे' वाणिजग्रामे नगरे 'उच्च-णीयमज्झिमकुलेसु' उच्चनीचमध्यमकुलेषु 'जाव अडमाणे' यावत् अटन्=विचरन्, 'अहापज्जत्तं' यथा पर्याप्तम्=स्वमर्यादाऽनुसारेण यथा पर्याप्तं=परिपूर्णं भवेत्तथा 'समुदाणं' समुदानम्=अनेकगृहेभ्यः स्वल्पं स्वल्पं याच्यमानभिक्षासमूहं 'गिण्हइ' गृह्णाति, 'गिण्हित्ता' गृहीत्वा 'वाणियग्गामस्स णयरस्स' वाणिजग्रामस्य नगरस्य

दुष्प्रतिक्रान्त-प्रायश्चित्त जिनका नहीं किया गया-ऐसे दुःखके हेतु, अपने किये हुए अशुभ कर्मों-ज्ञानावरणीयादिकों का पापमय फलको भोग रहा है, न मैंने नरक को देखा और नारकी को, किन्तु यह साक्षात् नरक जैसी वेदना भोग रहा है । इस में कारण इसके पूर्वकाल में संचित अशुभतम कर्म है । 'ति कट्टु वाणियग्गामे णयरे उच्चनीचमज्झिमकुलेसु जाव अडमाणे अहापज्जत्तं समुयाणं गिण्हइ' इस प्रकार विचार कर उन्होंने उस वाणिजग्राम नगर में उच्च, नीच एवं मध्यम कुलों के घरों से यथापर्याप्त समुदानी भिक्षा ली । फिर वे 'गिण्हित्ता

પ્રાયશ્ચિત્ત જેનું કર્યું નથી એવા દુઃખના હેતુરૂપ પોતે કરેલાં અશુભ-જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોના પાપમય ફળને ભોગવી રહ્યો છે. મેં નરકને જોયું નથી, તેમજ નારકી જીવોને પણ જોયા નથી, પરન્તુ આ સાક્ષાત્ નરક જેવી વેદના ભોગવી રહ્યો છે. તેનું કારણ તેણે પૂર્વ કાળમાં સંચય કરેલાં અશુભતમ કર્મ છે. 'त्ति कट्टु वाणियग्गामे णयरे उच्च-नीच-मज्झिम-कुलाइं जाव अडमाणे अहापज्जत्तं समुयाणं गिण्हइ' આ પ્રમાણે વિચાર કરીને ગૌતમ સ્વામીએ તે વાણિજગ્રામ નગરમાં ઉચ્ચ, નીચ અને મધ્યમ કુળોમાંથી યથાપર્યાપ્ત-જરૂરપૂરતી સમુદાની ભિક્ષા લીધી, 'गिण्हित्ता वाणिय-

'मज्झं-मज्झेणं' मध्यमध्येन, 'जाव पडिदंसेइ' यावत् प्रतिदर्शयति, धर्माचार्यस्य भगवतो महावीरस्य पुरतः स्थापयित्वा दर्शयतीत्यर्थः; 'पडिदंसित्ता' प्रतिदर्श्य-भैक्षं दर्शयित्वा, 'समणं भगवं महावीरं वंदइ णमंसइ' श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, 'वंदित्ता णमंसित्ता' वन्दित्वा नमस्यित्वा, 'एवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण, 'वयासी' अवादीत्-'एवं खलु अहं भंते!' एवं खलु अहं हे भदन्त! 'तुब्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे वाणियग्गामं' युष्माभिरभ्यनुज्ञातः सन् वाणिजग्रामं 'जाव तहेव निवेएइ' यावत् तथैव निवेदयति, 'से णं भंते! पुरिसे' स खलु हे भदन्त! पुरुषः 'पुव्वभवे के आसि' पूर्वभवे क आसीत्? 'जाव पच्चणुब्भवमाणे' यावत् प्रत्यनुभवन्, अत्र यावच्छब्देन-प्रथमाध्ययनोक्तत्रयोदशसूत्रस्थपाठोऽनुसन्धेयः-'किंणामए वा किंगोत्ते वा कयरंसि

वाणियग्गामस्स णयरस्स मज्झं-मज्झेणं जाव पडिदंसेइ' उसे लेकर उस वाणिजग्राम नगर के ठीक बीचोंबीच होते हुए अपने स्थान पर आये। आकर प्राप्त भिक्षा प्रभु को दिखलायी। दिखलाने के बाद उन्हों ने 'समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ' श्रमण भगवान् महावीर को वंदन और नमस्कार किया, 'वंदित्ता णमंसित्ता एवं वयासी' वंदना और नमस्कार करने के अनन्तर फिर उन्होंने प्रभु से इस प्रकार कहा-'एवं खलु अहं भंते! तुब्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे वाणियग्गामं जाव तहेव निवेएइ' हे भदन्त! मैं आप से आज्ञा पाकर जब भिक्षाचर्या के लिये वाणिजग्राम नगर में गया-तब वहां राजमार्ग पर इस पूर्वोक्त प्रकार का दृश्य देखा। प्रभो! कहिये, 'सेणं भंते! पुरिसे पुव्वभवे के आसि? जाव पच्चणुब्भवमाणे विहरइ' वह पुरुष पूर्वभव में कौन था? 'जाव' शब्द से 'किंणामए' इत्यादि पदों का ग्रहण किया गया है। उन का

ग्गामस्स णयरस्स मज्झं-मज्झेणं जाव पडिदंसेइ' ભિક્ષા લીધા પછી તેઓ વાણિજગ્રામ નગરના બરાબર મધ્ય ભાગના રસ્તા પર થઈને પોતાના સ્થાન પર આવ્યા; આવીને મળેલી ભિક્ષા પ્રભુને બતાવી. પછી તેમણે 'समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ' શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદન અને નમસ્કાર કર્યા, 'वंदित्ता णमंसित्ता एवं वयासी' વંદના અને નમસ્કાર કરીને પછી તેમણે પ્રભુને આ પ્રકારે કહ્યું— 'एवं खलु अहं भंते! तुब्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे वाणियग्गामे जाव तहेव निवेएइ' હે ભદન્ત! હું આપની આજ્ઞા મેળવીને જ્યારે ભિક્ષાચર્યા કરવા માટે વાણિજગ્રામ નગરમાં ગયો ત્યારે ત્યાં રાજમાર્ગો પર આ પૂર્વોક્ત પ્રકારનું એક દૃશ્ય જોયું. હે પ્રભુ! કહો; 'से णं भंते! पुरिसे पुव्वभवे के आसि जाव पच्चणुब्भवमाणे विहरइ' તે પુરુષ પૂર્વભવમાં કોણ હતો? અને તેનું નામ અને ગોત્ર શું

गामंसि वा णयरंसि वा किं वा दच्चा किं वा भोच्चा किं वा समायरित्ता केसिं वा पुरापोराणाणं दुच्चिण्णाणं दुप्पडिकंताणं असुभाणं पावाणं कडाणं कम्माणं पावगं फलवित्तिविसेसं' छाया-किंनामको वा किंगोत्रो वा, कतरस्मिन् ग्रामे वा नगरे वा, किं वा दत्त्वा किं वा भुक्त्वा, किं वा समाचर्य, केषां वा पुरापुराणानां दुश्चीर्णानां दुष्प्रतिक्रान्तानामशुभानां पापानां कृतानां कर्मणां पापकं फलवृत्ति-विशेषम्-इति । 'पच्चणुब्भवमाणे' प्रत्यनुभवन् 'विहरइ' विहरति ॥ सू० ५॥

अर्थ इस प्रकार है-उसका नाम और गोत्र क्या था? वह किस गाम और किस नगर में रहता था? इसने कौन ऐसे कुपात्र को दान दिया? अथवा किस मद्य-मांस आदि अभक्ष्य का भक्षण किया? या किन प्राणातिपादिक दुष्कर्मों का आचरण किया?, अथवा कौनसे ऐसे पूर्वके अनेक भवों में दुर्भावों से उपार्जित दुष्कर्मों का निकाचित बंध किया?, कि जिसके कारण यह इस प्रकार के भयंकर दुखरूप फलको भोग रहा है?।

भावार्थ—प्रभु गौतमने जब उसकी इस प्रकार दयनीय दशा का अवलोकन किया तब उनके अन्तःकरण में अनेक विचारधाराओं की उथल-पुथल होने लगी। वे वाणिजग्राम नगर से यथापर्याप्त भिक्षा लेकर प्रभु के समीप आये। प्राप्तभिक्षा प्रभुको दिखला कर, एवं उन्हें वंदन एवं नमस्कार कर फिर इस प्रकार बोले-हे नाथ! आज मैं आप से आज्ञा लेकर गोचरी के लिये वाणिजग्राम नगर में गया था। वहां के उच्चनीचादि कुलों से यथापर्याप्त भिक्षा प्राप्तकर ज्योंही

હતું?, તે કયા ગામમાં અને કયા નગરમાં રહેતા હતા?, તેણે કોણ એવા કુપાત્રને દાન આપ્યું?, અથવા તો મદ્ય-માંસાદિ કયા અભક્ષ્યનું ભક્ષણ કર્યું?, અથવા તો કયા પ્રાણ તિપાતાદિક દુષ્કર્મોનું આચરણ કર્યું?, અથવા કેવા પ્રકારનાં પૂર્વનાં અનેક ભવોમાં દુર્ભાવોથી ઉપાર્જન કરેલાં દુષ્કર્મોનો નિકાચિત બંધ કર્યો?, કે જેના કારણથી તે આ પ્રકારનાં ભયંકર દુઃખો રૂપ ફળને ભોગવી રહ્યો છે.?

ભાવાર્થ—પ્રભુ ગૌતમે જ્યારે તેની આ પ્રકારની દયાજનક દશાનું અવલોકન કર્યું, ત્યારે તેનાં અંતઃકરણમાં અનેક પ્રકારે વિચારધારાઓની ઉથલ-પાથલ થવા લાગી. તે વાણિજગ્રામ નગરમાંથી યથાપર્યાપ્ત ભિક્ષા લઇને પ્રભુની સમીપમાં આવ્યા, પ્રાપ્ત ભિક્ષા પ્રભુને બતાવીને તેમને વંદન અને નમસ્કાર કરીને પછી આ પ્રમાણે બોલ્યા-હે નાથ! આજ હું આપની આજ્ઞા લઇને ગોચરી માટે વાણિજગ્રામ નગરમાં ગયો હતો. ત્યાંના ઉચ્ચ નીચ આદિ કુલોમાંથી યથાપર્યાપ્ત ભિક્ષા પ્રાપ્ત કરીને હું જ્યાં આવતો

॥ मूलम् ॥

एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे हत्थिणाउरे णामं णयरे होत्था, रिद्ध० । तत्थ णं हत्थिणाउरे णयरे सुणंदे णामं राया होत्था महयाहिमवंतमलयमंदर० । तत्थ णं हत्थिणाउरे णयरे बहुमज्झदेसभाए महं एगे गोमंडवे होत्था ; अणेगखंभसयसण्णिविट्ठे पासाईए ४ । तत्थ णं बहवे गोरूवा सणाहा य अणाहा य णयरगावीओ य णयरबलीवद्दा य णयरपड्डियाओ य णयरमहिसीओ य णयरमहिसा य णयरवसभा य पउरतणपाणियणिब्भया णिरुव्विग्गा सुहं–सुहेणं परिवसंति ।

तत्थ णं हत्थिणाउरे णयरे भीमे णामं कूडग्गाहे होत्था, अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे । तस्स णं भीमस्स कूडग्गाहस्स उप्पला णामं भारिया होत्था, अहीण० ॥ सू० ६ ॥

टीका

गौतमवचनं श्रुत्वा भगवानाह–'एवं खलु गोयमा' इत्यादि ।

'एवं खलु गोयमा !' एवं खलु हे गौतम ! 'तेणं कालेणं तेणं

मैं आरहा था कि राजमार्ग में एक पुरुष का करुणाजनक बडा दृश्य देखा । हे भगवन् ! कहिये–यह पुरुष इस प्रकार की दशा का पात्र क्यों हुआ है ?, इसने पूर्व भव में ऐसे कौनसे अशुभ कर्म किये हैं कि जिनकी वजह से यह इस भयंकर दशाको भोग रहा है ?, पूर्वभव में इसका क्या नाम था ?, क्या गोत्र था ?, इत्यादि ॥सू० ५॥

હતો ત્યાં રાજમાર્ગમાં એક પુરુષનું કરૂણાજનક મોટું દૃશ્ય જોયું. હે ભગવાન! કહો તે માણસ આવી દશાને શા કારણથી પ્રાપ્ત થયો ?, તેણે પૂર્વભવમાં એવું કયું અશુભ કર્મ કર્યું છે કે જેના કારણથી તે આવી ભયંકર દશાને ભોગવી રહ્યો છે ? પૂર્વભવમાં એનું નામ શું હતું ? શું ગોત્ર હતું ? ઇત્યાદિ. (સૂ૦ ૫)

समएणं इहेव जंबुदीवे दीवे भारहे वासे हत्थिणाउरे णामं णयरे होत्था' तस्मिन् काले तस्मिन् समये इहैव जम्बूद्वीपे भारते वर्षे हस्तिनापुरंनाम नगरमासीत्। तत् कीदृश? मित्याह–'रिद्ध०' इत्यादि। ऋद्धस्तिमितसमृद्धं–ऋद्धम्–नभःस्पर्शिबहुलप्रासादयुक्तं बहुलजनसंकुलं च, स्तिमितं=स्वपरचक्रभयरहितं, समृद्धम्–धनधान्यादिपरिपूर्णम्।

'तत्थ णं हत्थिणाउरे णयरे' तत्र खलु हस्तिनापुरे नगरे 'सुणंदे णामं राया' सुनन्दे नाम राजा 'होत्था' आसीत्। स कीदृशः?–इत्याह–'महया' इत्यादि। 'महयाहिमवंतमहंतमलयमंदरमहिंदसारे' महाहिमवन्महामलय-मन्दरमहेन्द्रसारः, अस्य व्याख्या ज्ञातासूत्रस्य प्रथमाध्ययने श्रेणिकभूपवर्णनेऽ-

---

'एवं खलु' इत्यादि।

गौतम के पूर्वोक्त वचनों को सुनकर प्रभुने कहा–'गोयमा' हे गौतम सुनो; 'एवं खलु' तुम्हारे प्रश्नों का उत्तर इस प्रकार है–'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल और उस समय में 'इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे हत्थिणाउरे णामं णयरे होत्था' इस मध्य-जम्बूद्वीप के भरतक्षेत्र में एक हस्तिनापुर नाम का नगर था यह नगर 'रिद्ध०' 'ऋद्ध'–नभस्तलस्पर्शी अनेक प्रासादों से युक्त एवं बहुलजनों से व्याप्त, 'स्तिमित'–स्वचक्र एवं परचक्र के भय से रहित, और 'समृद्ध'–धनधान्यादि से परिपूर्ण था। 'तत्थ णं हत्थिणाउरे णयरे सुणंदे णामं राया होत्था' उस हस्तिनापुर में एक सुनंद नामका राजा रहता था। 'महयाहिमवंतमहंतमलयमंदरमहिंदसारे' यह महाहिमवान् महामलय, मन्दर, एवं महेन्द्र के जैसे विशिष्ट सार से युक्त था। (इन पदों

'एवं खलु' ઇત્યાદિ.

ગૌતમના પૂર્વોકત વચનો સાંભળીને પ્રભુએ કહ્યું-'गोयमा' હે ગૌતમ! સાંભળો; 'एवं खलु' તમારા પ્રશ્નોનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે—'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાળ અને તે સમયને વિષે 'इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे हत्थिणाउरे णामं णयरे होत्था' આ મધ્ય જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં એક હસ્તિનાપુર નામનું નગર હતું. આ નગર 'रिद्ध०' ઋદ્ધ–નભતલસ્પર્શી (આકાશનો સ્પર્શ કરે તેવા ઉંચા-ઉંચા) અનેક મહેલોથી યુકત અને ઘણી જ વસ્તીથી ભરપૂર, स्तिमित સ્વચક્ર અને પરચક્રના ભયથી રહિત, તથા समृद्ध ધનધાન્યાદિકથી પરિપૂર્ણ હતું. 'तत्थ णं हत्थिणाउरे णयरे सुणंदे णामं राया होत्था' તે હસ્તિનાપુરમાં એક સુનંદ નામના રાજા રહેતા હતા. 'महयाहिमवंतमहंतमलयमंदरमहिंदसारे' તે મહાહિમવાન, મહામલય, મન્દર એવા મહેન્દ્રના જેવા વિશિષ્ટ સારથી યુકત હતા. (આ પદોની

समभिरुक्ता। 'तत्थ णं हत्थिणाउरे णयरे' तत्र खलु हस्तिनापुरे नगरे 'बहुमज्झदेसभाए' बहुमध्यदेशभागे=सर्वथा मध्यभागे 'महं एगे गोमंडवे होत्था' महान् एको गोमण्डप आसीत्। स कीदृशः? इत्याह-'अणेगखंभसयसण्णिविट्ठे अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टः-अनेकानि स्तम्भशतानि संनिविष्टानि यत्र स तथा, अनेकशतस्तम्भयुक्त इत्यर्थः। तथा-'पासाईए' प्रासादीयः=मनःप्रसन्नताजनकः, अत्र-'दरिसणिज्जे' 'अभिरूवे' 'पडिरूवे' इति पदत्रयस्य संग्रहः, दर्शनीयः-यस्य दर्शने चक्षुषोः श्रान्तिर्न भवतीत्यर्थः। अभिरूपः-अभिमतरूपः-यस्य दर्शनं पुनः पुनरभिलषितं भवतीत्यर्थः। प्रतिरूपः-प्रति=नवं नवमिव दृश्यमानं रूपं यस्य स तथा। 'तत्थ णं बहवे गोरूवा' तत्र खलु बहवो गोरूपाः=गोप्रकाराः-पशव इत्यर्थः। कीदृशास्ते पशवः? इत्याह-'सणाहा य अणाहा य णयरगावीओ य णयरबलीवद्दा य' सनाथाश्च अनाथाश्च नगरगव्यश्च नगरबलीवर्दाश्च,

---

की व्याख्या ज्ञातासूत्र के प्रथम अध्ययन में की गई है।) 'तत्थ णं हत्थिणाउरे णयरे बहुमज्झदेसभाए महं एगे गोमंडवे होत्था' उस हस्तिनापुर में ठीक उसके मध्यभाग में एक विशाल गोमंडप-गोशाला था। 'अणेगखंभसयसण्णिविट्ठे पासाईए ४' वह गोमण्डप अनेक खंभों से युक्त था। देखने वालों के चित्त में प्रसन्नता का उत्पादक था। देखते२ जिससे आंखे नहीं थकती थी। एकबार जिसे देखनेपर पुनः दर्शकको जिसके देखने की इच्छा होती रहती थी। जिसकी सुन्दरता देखनेवालों के लिये नवीन२ जैसी ही प्रतिभासित होती थी। 'तत्थ णं बहवे गोरूवा सणाहा य अणाहा य' नगर में रही हुई इस शाला में नगर के अनेक सनाथ और अनाथ पशु रहते थे, 'णयर गावीओ य' नगर को अनेक गायें रहती थीं। 'णयरबलीवद्दा य' नगर के

વ્યાખ્યા જ્ઞાતાસૂત્રના પ્રથમ અધ્યયનમાં કરવામાં આવી છે.) 'तत्थ णं हत्थिणाउरे णयरे बहुमज्झदेसभाए महं एगे गोमंडवे होत्था' તે હસ્તિનાપુર નગરમાં બરાબર તેના મધ્યભાગમાં એક વિશાલ ગોમંડપ-(ગોશાળા) હતો. 'अणेगखंभसयणिविट्ठे पासाईए ४' તે ગોમંડપ અનેક સ્તંભોથી યુક્ત હતો, જોનારના ચિત્તને પ્રસન્ન કરે તેવો હતો, જેને જોતાં જોતાં નેત્રને થાકજ લાગતો નહિ, એક વખત જોયા પછી પણ જોનાર માણસને તેને ફરીથી જોવાની ઇચ્છા રહ્યા કરતી, જેની સુંદરતા જોનાર માણસને માટે નવીન-નવીન હોય તેવી દેખાતી હતી. 'तत्थ णं बहवे गोरूवा सणाहा य अणाहा य' નગરની એ ગોશાળામાં નગરના અનેક સનાથ અને અનાથ પશુઓ રહેતા હતા, (णयरगावीओ य) નગરની અનેક ગાયો રહેતી હતી, (णयर बली वद्दा य) નગરના અનેક બળદો રહેતા હતા, નગરની (णयर पड्डियाओ य)

'णयरपड्डियाओ य' 'पड्डिया' इति देशीयः शब्दः, नगरावस्थायिन्यो बालमहिष्यः, 'पाडी' इति भाषाप्रसिद्धाः, 'णयरमहिसीओ य' नगरमहिष्यश्च, 'णयरमहिसा य' नगरमहिषाश्च 'णयरवसभा य' नगरवृषभाश्च 'सांढ' इति भाषाप्रसिद्धाश्च, 'पउरतणपाणियणिब्भया' प्रचुरतृणपानीयनिर्भयाः-अधिकतरतृणपानीयलाभेन बलाधिक्यान्निर्भयाः, 'णिरुव्विग्गा' निरुद्विग्नाः-आहारादिचिन्तारहिताः, 'सुहं सुहेणं परिवसंति' सुखंसुखेन=अतिसुखेन परिवसन्ति ।

'तत्थ णं हत्थिणाउरे णयरे भीमे णामं' तत्र खलु हस्तिनापुरे नगरे भीमो नाम 'कूडग्गाहे' कूटग्राहः, कूटेन=कपटेन जीवान् गृह्णातीति कूटग्राहः-मायाप्रपञ्चकरणेन जीवग्राहकः, 'होत्था' आसीत् । स कीदृशः ? इत्याह-'अहम्मिए' अधार्मिकः, 'जाव दुप्पडियाणंदे' यावद्-अत्र यावच्छब्दबोध्यः पाठः प्रथमाध्ययने चतुर्दशसूत्रव्याख्यावसरेऽस्माभिः प्रदर्शितः । दुष्प्रत्यानन्दः-दुः=दुःखेन

अनेक बेल रहते थे । 'णयरपड्डियाओ य' नगर की अनेक बालभैंसें-पाडियाँ रहती थीं, 'णयरमहिसीओ य' नगर की अनेक भैंसें रहती थीं, 'णयरमहिसा य' नगरके अनेक भैंसे रहते थे, 'णयरवसहा य' नगर के अनेक सांड रहते थे, 'पउरतणपाणियणिब्भया' इन्हें वहां यथासमय पानी और घास मिलता था, ये सब जानवर वहां सुरक्षितरीति से निर्भय बन कर रहते थे, 'णिरुव्विग्गा य सुहं सुहेणं परिवसंति' आहारादिक की इन्हें चिन्ता ही नहीं थी, इसलिये ये सबके सब चौपाये निरुद्विग्नचित्त होकर सुखपूर्वक शांति से रहते थे ।

'तत्थ णं हत्थिणाउरे भीमे णामं कूडग्गाहे होत्था' उसी हस्तिनापुर में भीम नामका एक कूटग्राह-मायाके प्रपञ्च से जीवों को फँसानेवाला रहता था । 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' यह महा अधार्मिक एवं दुष्प्रत्यानंदी-बहुत कठिनता से आनन्द प्राप्त करनेवाला था । 'तस्स

અનેક બાળ ભેંસો (પાડીઓ) રહેતી હતી. (णयर महिसीओ य) નગરની અનેક ભેંસો રહેતી હતી. (णयर महिसा य) નગરના અનેક પાડા રહેતા, (णयर वसहा य) નગરના અનેક સાંઢ પણ રહેતા હતા, (पउरतणपाणियणिब्भया) તે તમામને યથાસમય પાણી અને ઘાસ મળતું હતું, અને તે તમામ જાનવર ત્યાં સુરક્ષિતપણે નિર્ભય થઈને રહેતા હતા. णिरुव्विग्गा य सुहं सुहेणं परिवसंति) ખાવા-પીવાની તેને ચિંતાજ ન હતી, તેથી કરીને તમામ ચાર પગવાળાં જાનવરો ઉદ્વેગરહિત ચિત્તથી સુખ-શાંતિ પૂર્વક રહેતા હતા.

'तत्थ णं हत्थिणाउरे भीमे णामं कूडग्गाहे होत्था' તે હસ્તિનાપુરમાં ભીમ નામનો એક કૂટગ્રાહ-માયાના પ્રપંચ વડે જીવોને ફસાવનાર પણ રહેતો હતો. 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' તે મહા અધર્મી અને દુષ્પ્રત્યાનંદી મહા મુશ્કેલીએ

कृच्छ्रेण प्रतिगतः=प्रतिलब्धः आनन्दः आल्हादो यस्य स तथा, कष्टप्राप्तसुख इत्यर्थः। 'तस्स णं भीमस्स कूडग्गाहस्स' तस्य खलु भीमस्य कूटग्राहस्य 'उप्पला णामं भारिया' उत्पला नाम्नी भार्या=पत्नी 'होत्था' आसीत्। सा कीदृशी ?–त्याह–'अहीण०' इति, 'अहीणपडिपुण्णपंचिंदियसरीरा' अहीनपरिपूर्ण-पञ्चेन्द्रियशरीरा, प्रथमाध्ययने चतुर्थसूत्रे व्याख्यातमिदमस्माभिः, 'लक्षणव्यञ्जन-गुणोपपेता' इत्यादिवर्णकग्रन्थस्तु औपपातिकसूत्रादवसेयः। ॥ सू० ६ ॥

णं भीमकूडग्गाहस्स उप्पला णामं भारिया होत्था' इस भीम कूटग्राह की स्त्री का नाम उत्पला था, 'अहीण०' यह सौन्दर्य से युक्त एवं रूप-लावण्य से भरी थी। इसका शरीर, प्रमाण एवं लक्षण से युक्त था। इसके पांचों इन्द्रियाँ पूरी थीं।

भावार्थ– गौतम के प्रश्नों का उत्तर देने के लिये भगवान् ने इस प्रकार कहा–चतुर्थकाल के इस चौथे आरे में इस जंबूद्वीप में जो भरतक्षेत्र है इसमें एक हस्तिनापुर नामका नगर था। यह बडा ही सुरम्य एवं जन–धनादि से खूब परिपूर्ण था। इसमें मकानात बहुत ऊँचे बडे ही विस्तृत बने हुए थे। यह जन–धन से परिपूर्ण था। जनता को यहां किसी भी प्रकार का भय नहीं था। यहां का राजा सुनंद था। यह विशिष्ट शक्ति और बल का घर था। हिमवान आदि पर्वतों जैसा यह बलिष्ठ था। इस नगर में एक गोशाला थी। इसमें नगर के समस्त सनाथ अनाथ पशु रहते हैं। उनकी सर्वप्रकार की यहां खाने पीने की पूर्ण व्यवस्था थी। गोशाला की बनावट बहुत

આનંદ પ્રાપ્ત કરવાવાળો હતો. 'तस्स णं भीमकूडग्गाहस्स उप्पला णामं भारिया होत्था' આ ભીમ કુટગ્રહની સ્ત્રીનું નામ ઉત્પલા હતું, 'अहीण' તે સૌન્દર્યથી પૂર્ણ અને રૂપ લાવણ્યથી ભરપૂર હતી તેનું શરીર પ્રમાણ અને લક્ષણોથી પૂર્ણ હતું: તેને પાંચ ઇન્દ્રિયો પૂરી હતી.

ભાવાર્થ–ગૌતમના પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપવા માટે ભગવાને આ પ્રમાણે કહ્યું:– ચતુર્થકાલના એ ચોથા આરામાં આ જંબૂદ્વીપમાં જે ભરતક્ષેત્ર છે, તેમાં એક હસ્તીનાપુર નામનું નગર હતું. તે ઘણુંજ રમ્ય અને માણસ તથા ધન–ધાન્ય આદિથી પરિપૂર્ણ હતું. તેમાં મકાનો બહુજ ઉંચા અને મોટા વિસ્તારવાળા હતા, જન–ધનથી પરિપૂર્ણ હોવાથી ત્યાંની જનતાને કોઈપણ પ્રકારનો ભય ન હતો, ત્યાંના રાજા સુનંદ નામના હતા, તે પૂરા શક્તિશાળી અને બળવાન હતા, હિમવાન આદિ પર્વતો જેવા તે બળવાન હતા. આ નગરમાં એક ગોશાળા હતી, તેમાં નગરનાં તમામ સનાથ અને અનાથ પશુ રહેતાં હતાં, તે તમામ પશુઓ માટે સર્વ પ્રકારની ખાવા–પીવાની

॥ मूलम् ॥

तए णं सा उप्पला कूडग्गाहिणी अण्णया कयाइं आव-ण्णसत्ता जाया यावि होत्था । तए णं तीसे उप्पलाए कूड-ग्गाहिणीए तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं अयमेयारूवे दोहले पाउब्भूए । धण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ जाव सुलद्धे जम्मजीवियफले, जाओ णं बहूणं णयरगोरूवाणं सणाहाण य जाव वसभाण य ऊहेहि य, थणेहि य वसणेहि य, छिप्पाहि य, ककुएहि य वहेहि य कण्णेहि य अक्खीहि य णासाहि य जिब्भाहि य ओट्ठेहि य कंबलेहि य सोल्लेहि य तलिएहि य भज्जिएहि य परिसुक्केहि य लावणिएहि य सुरं च महुं च मेरगं च जाइं च सीहुं च पसण्णं च आसाएमाणीओ विसाएमाणीओ परिभाएमाणीओ परिभुंजेमाणीओ दोहलं विणेंति, तं जइ णं अहमवि बहूणं णयर० जाव विणेमि-त्ति कट्टु तंसि दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि सुक्का भुक्खा निम्मंसा ओलग्गा ओलग्गसरीरा न्नित्तेया दीणविवण्णवयणा पंडुइयमुही जाव झियायइ ॥ सू० ७ ॥

ही सुन्दर एवं चित्ताकर्षक थी। अनेक खंभों से यह सुशोभित थी। इसी नगर में एक कूटग्राह-वंचना कर के जीवोंको फँसाने वाला भी रहता था। जिसका नाम भीमकूटग्राह था। यह बडा ही पापी एवं लुच्चा था। शांति एवं संतोष से यह रहित था, इसकी रूपवती उत्पला नाम की भार्या थी ॥ सू० ६ ॥

त्यां पूरी व्यवस्था हती, गोशाळानी रचना बहुज सुंदर चित्ताकर्षक हती, अनेक स्तंभोथी ते सुशोभित हती, आ नगरमां एक कूटग्राह-वंचना करीने जीवोने फसावनार पण रहेतो हतो. तेनुं नाम भीम कूटग्राह हतुं, ते महापापी अने लुच्चो हतो, शांति अने संतोषथी ते रहित हतो, तेनी स्त्रीनुं नाम उत्पला हतुं, अने ते बहुज रूपवान हती (सू० ६)

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं' ततः खलु 'उप्पला' कूडग्गाहिणी उत्पला-उत्पलानाम्नी कूटग्राहिणी 'अन्नया कयाइं' अन्यदा कदाचित्=कस्मिंश्चिदन्यस्मिन् समये 'आवण्णसत्ता' आपन्नसत्त्वा=गर्भवती-'जाया यावि होत्था' जाता चाप्यभवत्। 'तए णं' ततः खलु 'तीसे उप्पलाए' तस्या उत्पलायाः 'कूडग्गाहिणीए' कूटग्राहिण्याः=भीमनामकस्य कूटग्राहस्य भार्यायाः, 'तिण्हं मासाणं' त्रयाणां मासानां 'बहुपडिपुण्णाणं' बहुप्रतिपूर्णानां=सर्वथा पूर्णानां-मासत्रयेषु सर्वथा पूर्णेषु सत्सु इत्यर्थः, 'अयमेयारूवे' अयमेतद्रूपः=वक्ष्यमाणस्वरूपः, 'दोहले' दोहदः-गर्भस्थजीवप्रभावजनितोऽभिलाषः, 'पाउब्भूए' प्रादुर्भूतः=संजातः। स कीदृशः? इत्याह-'धण्णाओ णं' इत्यादि। 'धण्णाओ णं' धन्याः=प्रशंसनीयाः खलु 'ताओ अम्मयाओ' ता अम्बाः=मातरः, 'जाव' यावत्-अत्र यावच्छब्देन-'संपुण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ, कयत्थाओ णं ताओ अम्मयाओ, कयपुण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ, कयलक्खणाओ णं ताओ अम्मयाओ, कयविहवाओ णं ताओ अम्मयाओ, तासिं अम्मयाणं' इत्यस्य संग्रहः। सपुण्याः खलु ता अम्बाः, कृतपुण्याः खलु ता अम्बाः, कृतलक्षणाः खलु ता अम्बाः, कृतविभवाः खलु ता अम्बाः, तासामम्बानां 'सुलद्धे' सुलब्धं=सुष्ठु प्राप्तं, 'जम्मजीवियफले' जन्मजीवितफलम्, ताभिर्जननीभिः स्वकं जन्म जीवितं च सफ-

---

'तए णं सा उप्पला' इत्यादि।

'तए णं सा उप्पला' उसके बाद वह उत्पला 'अण्णया कयाइं' किसी एक समय 'आवण्णसत्ता जाया' गर्भवती हुई। 'तए णं तीसे उप्पलाए कूडग्गाहिणीए तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं अयमेयारूवे दोहले पाउब्भूए' उस उत्पला कूटग्राहिणी के गर्भ के तीन मास जब पूरे निकल चुके तब उसे इस प्रकार का दोहला उत्पन्न हुआ- 'धण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ ४ जाव सुलद्धे जम्मजीवियफले' वे माताएँ धन्य हैं, कृतार्थ हैं, कृतलक्षण हैं, उन्होंने अपने जन्म और जीवित का

'तए णं सा उप्पला' ઇત્યાદિ

'तए णं सा उप्पला' ત્યારપછી તે ઉત્પલા 'अण्णया कयाइं' કોઈ એક સમયે 'आवण्णसत्ता जाया' ગર્ભવતી થઈ. 'तए णं तीसे उप्पलाए कूडग्गाहिणीए तिण्हं मासणं बहुपडिपुण्णाणं अयमेयारूवे दोहले पाउब्भूए' તે ઉત્પલા કૂટગ્રાહિણીને ગર્ભના ત્રણ માસ જ્યારે પૂરા થઈ ગયા ત્યારે તેને એક પ્રકારનો દોહલો ઉત્પન્ન થયો, धण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ ४ जाव सुलद्धे जम्मजीवियफले તે માતા ધન્ય છે-કૃતાર્થ છે, કૃતલક્ષણ છે, તેઓજ પોતાના જન્મ અને

लीकृतमित्यर्थः। कास्ता अम्बाः? इत्याकाङ्क्षायामाह-'जाओ णं' इत्यादि। 'जाओ णं' या खलु अस्वाः, 'वहूणं' बहूनां=बहुविधानां, 'णयरगोरूवाणं' नगरगोरूपाणां 'सणाहाण य' सनाथानां च 'जाव वसभाण य' यावद् वृषभाणाम्, अत्र यावच्छब्देन-अनाथानां नगरगवीनां बलीवर्दानां, नगरपड्डिकानां=बालमहिषीणाम्, नगरमहिषीणां, नगरमहिषाणां, नगरवृषभाणाम्, इति बोध्यम्, 'ऊहेहि य' ऊधोभिश्च=गवादीनां स्तनोपरिभागैः, 'थणेहि य' स्तनैश्च 'वसणेहि य' वृषणैः=अण्डकोशश्च, 'छिप्पाहि य' पुच्छैश्च, 'छिप्पा' इति देशीयः शब्दः पुच्छवाचकः, 'ककुएहि य' ककुदैश्च 'वहेहि य' वहैः=स्कन्धैश्च, 'कण्णेहि य' कर्णैश्च, अक्खीहि य' अक्षिभिश्च, 'णासाहि य' नासाभिश्च, 'जिब्भाहि य' जिह्वाभिश्च 'ओट्ठेहि य' ओष्ठैश्च, कंवलेहि य' कम्बलैः=सास्नाभिश्च, 'सोल्लेहि य' पक्वैः-संदंशनेन वह्निपक्वैश्च, 'तलिएहि य' तलितैः=तैले घृते वा पक्वैश्च, 'भज्जिएहि य' भर्जितैश्च, 'परिसुक्केहि य' परिशुष्कैश्च, 'लावणिएहि य'

फल अच्छी तरह पाया है, 'जाओ णं वहूणं णयरगोरूवाणं सणाहाण य जाव वसभाण य' जो नगरनिवासी अनेक सनाथ एवं अनाथ गाय आदि से लेकर सांड पर्यन्त जानवरों के 'ऊहेहि य' स्तन के उपर के भाग 'थणेहि य' स्तन, 'वसणेहि य' अंडकोश, 'छिप्पाहि य' पुच्छ, 'ककुएहि य' ककुद 'वहेहि य' स्कंध, कण्णेहिय कान 'अक्खीहिय' आँख, 'णासाहि य' नाक, 'जिब्भाहि य' जिह्वा, 'ओट्ठेहि य' ओष्ठ और 'कंवलेहि य' सास्ना (गले के नीचे लटकती हुई चमडी) ये सभी काट-काट कर लाये हुए हों, और फिर से 'सोल्लेहि य' संडासी द्वारा अग्नि में पके हुए हों, 'तलिएहि य' तैल अथवा घृत में तले गये हों, 'भज्जिएहि य' भूंजे गये हों, 'परिसुक्केहि य' सुकाये हुए हों,

---

જીવનનું ફળ સારી રીતે પ્રાપ્ત કર્યું છે 'जाओ णं वहूणं णयरगोरूवाणं सणाहाण य जाव वसभाण य' જે નગરમાં રહેનારી અનેક સનાથ અને અનાથ ગાય આદિથી લઈને સાંઢ પર્યન્તના જાનવરોના 'ऊहेही य' સ્તનના ઉપરના ભાગ 'थणेहि य' સ્તન 'वसणेहि य' અંડકોશ 'छिप्पाहि य' પુંછડાઓ 'ककुएहि य' કકુદો (સાંઢના કાંધના પાછળના ભાગનું માંસપિંડ) 'वहेहि य' સ્કંધ 'कण्णेहि य' કાન 'अक्खीहि य' આંખ 'णासाहि य' નાક 'जिब्भाहि य' જીભ 'ओट्ठेहि य' હોઠ અને 'कंवलेहि य' સાસ્ના - ગળાની નીચે લટકતી ચામડી, એ બધા કાપી-કાપીને લાવેલા હોય, અને ફરી 'सोल्लेहि य' સાંણસી દ્વારા અગ્નિમાં પકાવેલા હોય, 'तलिएहि य' ઘી અથવા તેલમાં તળેલા હોય, 'भज्जिएहि य' ભુંજેલા હોય, 'परिसुक्केहि य' સુકવેલા હોય, અને

लावणिकैः=लवणादिसंस्कृतैश्च, 'सुरं च' सुरां=मदिरां च, 'महुं च' मधु च= पुष्पनिष्पन्नं मद्यविशेषं 'मेरगं' मेरकं=मद्यविशेषं तालफलनिष्पन्नम्, 'जाइं च' जातिं च-मद्यविशेषं च, 'सीहुं च' सीधु=मद्यविशेषं-गुडधातकीसंभवं च, 'पसण्णं च' प्रसन्नां च, प्रसन्ना=द्राक्षादिद्रव्यजन्या मदिरा, तां च, 'आसाएमाणीओ' आस्वादयन्त्यः=ईषत् स्वादयन्त्यः, 'विसाएमाणीओ' विस्वादयन्त्यः=विशेषेण स्वादयन्त्यः, 'परिभाएमाणीओ' परिभाजयन्त्यः=विभागं कुर्वन्त्यः-अन्याभ्यो ददत्यः, 'परिभुंजेमाणीओ' परिभुञ्जानाः 'दोहलं' दोहदं, 'विणेंति' विनयन्ति, विशेषेण अपनयन्ति, पूरयन्तीत्यर्थः, 'तं' तत्=तस्मात्, 'जइ णं' यदि खलु 'अहमवि बहूणं' अहमपि बहूनां 'णयर-जाव विणेमि' नगर-यावत्-विनयामि, अत्र यावच्छब्दाद्-नगरगोरूपाणां सनाथाना-मनाथानां

एवं 'लावणिएहि य' नमक मिर्च आदि मसाला से सुसंस्कृत किये गये हों, उनके साथ 'सुरं च' मदिरा को, 'महुं च' मधु एक प्रकार के मद्य को, 'मेरगं च' मेरक-ताडी को, 'जाइं च' जाति-मद्यविशेष को, 'सीहुं च' सीधु-गुड एवं महुओं के संयोग से बनी हुई मदिरा को 'पसण्णं च' प्रसन्ना-द्राक्षा आदि फलों से बनाई गई मदिरा को 'आसाएमाणीओ' रुच रुच कर आस्वादन करती हैं, 'विसाएमाणीओ' विशेषरीति से उसे खाती हैं, 'परिभाएमाणीओ' दूसरों को भी देती हैं, एवं 'परिभुंजेमाणीओ' सब के साथ हिलमिल कर जो आनंद के साथ मनमानेरूप से खाती हैं, और इस प्रकार जो 'दोहलं विणेंति' अपने गर्भ के प्रभाव से उद्भूत दोहले-मनोरथ को पूर्ण करती हैं, 'तं जइ णं अहमवि बहूणं णयर० जाव विणेमि-त्ति कट्टु' तो जो इसी तरह से मैं भी उन नगर के सनाथ अनाथ गाय

'लावणिएहि य' મીઠું, મરચાં આદિ મસાલાથી તૈયાર કરેલા હોય, તેની સાથે 'सुरं च' મદીરાને, 'महुं च' મધુને, 'मेरगं च' મેરકને તાડીને 'जाइंच' જાતિને-મદ્ય વિશેષને 'सीहुं च' સીધુને-ગોળ અને મહુડાના યોગથી બનેલી મદિરાને 'पसण्णंच' પ્રસન્ના-દ્રાક્ષાદિક ફળોથી તૈયાર કરાએલી મદિરાને 'आसाएमाणीओ' રાજી-ખુશીથી ધીમે ધીમે સ્વાદ લઇને ખાય છે. 'विसाएमाणीओ' વિશેષ રીતથી સ્વાદ લઈને ખાય છે, 'परिभाएमाणीओ' બીજાઓને પણ આપે છે, અને 'परिभुंजेमाणीओ' સૌની સાથે હળીમળીને આનંદ-પૂર્વક ઇચ્છા પ્રમાણે ખાય છે, અને આ પ્રમાણે જે 'दोहलं विणेंति' પોતાના ગર્ભના પ્રભાવથી ઉત્પન્ન થયેલા દોહલા-મનોરથને પૂર્ણ કરે છે. 'तं जइ णं अहमवि बहूणं णयर० जाव विणेमि-त्तिकट्टु' તો જો આ પ્રમાણે હું પણ એ નગરની સનાથ-અનાથ ગાય આદિથી લઇને સાંઢ પર્યન્તના

नगरगवीनां नगरबलीवर्दानां नगरपड्डिकानां नगरमहिषीणां नगरमहिषाणां नगर-वृषभाणाम्, ऊधःस्तनवृषणपुच्छककुदादिभिरग्निपक्कैस्तलितैर्भर्जितैः परिशुष्कैर्लव-णादिसंस्कृतैः सहानेकविधां सुरां मधु चास्वादयन्ती विस्वादयन्ती परिभाजयन्ती परिभुञ्जाना दोहदं विनयामीत्यर्थों बोध्यः। इति कृत्वा=इति मनसि निधाय तंसि 'दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि' तस्मिन् दोहदे अविनीयमाने=अपूर्यमाणे सति, 'सुक्का' शुष्का 'भुक्खा' बुभुक्षिता 'निम्मंसा' निर्मासा 'ओलग्गा' अवरुग्णा 'ओल-ग्गसरीरा' अवरुग्णशरीरा, 'णित्तेया' निस्तेजाः=गतकान्तिः, 'दीणविवण्णवयणा' दीनविवर्णवदना=दीनं-दैन्ययुक्तम्, अत एव विवर्णं-शोभारहितं, वदनं-मुखं यस्याः

आदि से लेकर सांड पर्यंत के जानवरों के काटे हुए एवं संडासी द्वारा पकड कर अग्नि में पकाये हुए, तले हुए, भुंजे हुए,सुकाये हुए, नमक आदि मसाला से तैयार किये हुए ऊधस से लेकर सास्नातक के मांस को सुरा, मधु, मेरक आदि जातिवाली मदिरा के साथ खाऊँ, खिलाऊँ और विभक्तकर दूसरों को भी दूं, इस प्रकार मैं अपना दोहद पूर्ण करूँ। इस प्रकार उसने विचार किया। परन्तु 'तंसि दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि' उस के उस दोहले की पूर्ति नहीं हुई, इसलिये वह दिन प्रतिदिन 'सुक्का' सूकने लगी, और 'भुक्खा' भूखी रहने लगी, 'निम्मंसा' पर्याप्त भोजन नहीं खाने के कारण उसका शरीर भी मांसरहित हो गया और वह 'ओलग्गा' 'ओलग्गसरीरा' बीमार जैसी रहने लगी, 'नित्तेया' कांति उसकी फीकी पड गई, 'दीणविवण्णवयणा पंडुइयमुही' मुख भी उसका दीन और शोभा से रहित होता हुआ

જાનવરોના કાપેલા અને સાણસીથી પકડીને અગ્નિમાં પકાવેલા, તળેલા, ભૂંજેલા, સુકાવેલા, અને મીઠા આદિ મસાલાથી તૈયાર કરેલા ઉધસથી લઈને સાસ્ના (ગળાની નીચે લટકતી ચામડી) સુધીના માંસને સુરા, મધુ, મેરક આદિ જાતિની મદિરા સાથે ખાઉં, ખવરાવું, અને વહેંચીને બીજાને આપું આ પ્રકારે હું પોતાના દોહદને પૂર્ણ કરૂં.—આ પ્રકારે તેણે વિચાર કર્યો પરંતુ 'तंसि दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि' सुक्का भुक्खा निम्मंसा ओलग्गा ओलग्ग-सरीरा नित्तेया दीणविवण्णवयणा पंडुइयमुही जाव झियायइ' તેના તે દોહલાની પૂર્તિ થઈ નહિ, તે માટે તે 'सुक्का' દિન-પ્રતિદિન સૂકાવા લાગી, અને 'भुक्खा' ભૂખી રહેવા લાગી, 'निम्मंसा' પૂરી રીતે ભોજન નહિ ખાવાથી તેનું શરીર પણ માંસ વિનાનું થઈ ગયું, અને તે 'ओलग्गा ओलग्गसरीरा' બીમાર જેવી રહેવા લાગી, 'नित्तेया' કાંતિહીણ થઈને ફીકી પડી ગઈ. 'दीण विवण्णवयणी पंडुइयमुही' મુખ પણ દીન અને

सा तथा, 'पंडुइयमुही' पाण्डुकितमुखी-पाण्डुरीभूतवदना 'जाव' यावत्, यावच्छब्देन-'ओमंथियनयणवयणकमला जहोचियं पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारं अपरिभुंजमाणी करयलमलियव्व कमलमाला ओहयमणसंकप्पा' इति संग्रहः। अवमथितनयनवदनकमला=अधःकृतनेत्रमुखकमला यथोचितं=यथायोग्यं पुष्पवस्त्रगन्धमाल्यालङ्कारम् अपरिभुञ्जाना=असेवमाना करतलमलिता=हस्ततलमर्दिता कमलमालेव कान्तिहीना, अपहतमनःसंकल्पा=कर्त्तव्याकर्त्तव्यविवेकविकला सती ध्यायति=आर्तध्यानं करोति ॥ सू० ७ ॥

बिलकुल पीला पड गया, 'ओमंथियनयणवयणकमला' चिंता के मारे उसके नेत्र और मुख नीचे की ओर हो रहता था, 'जहोचियं पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारं अपरिभुंजमाणी' पुष्प, वस्त्र, गंध, माला और अलंकारों को भी यथोचितरूप से धारण नहीं करती, वह 'करयलमलिय व्व कमलमाला' हाथ से कुचली हुई कमलमाला के समान कान्तिहीन हो गई और 'ओहयमणसंकप्पा झियायइ' आर्त्तध्यान में ही अपना सब समय व्यतीत करने लगी ॥

भावार्थः- एक समय की बात है कि वह उत्पला गर्भवती हुई। जब उसका गर्भ ठीक तीन माह का हो चुका तब गर्भ के प्रभाव से उसे इस प्रकारका एक दोहला उत्पन्न हुआ कि- वे माताएँ धन्य हैं, और उन्हीं का जन्म और जीवन सफल है जो अपने दोहलों की पूर्त्ति जानवरों के मांस के साथ अनेक प्रकार की मदिरा के सेवन से करती हैं। खुद खाती पीती हैं और दूसरों को भी खिलाती पिलाती रहती हैं। उन जैसी भाग्यशालिनी और

શોભાહીન બની ગયું. અને એકદમ પીળી પડી ગઈ, તે 'ओमंथियनयणवयणकमला' ચિંતાના કારણથી તેનાં નેત્ર અને મુખ નીચે રહેતાં-ઢળેલાં રહેતાં. 'जहोचियं पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारं अपरिभुंजमाणी' ફૂલ, વસ્ત્ર, ચંદન, માલા અને અલંકારોને પણ જોઈએ તેવા પ્રમાણમાં ધારણ કરતી નહિ, 'करयलमलियव्व कमलमाला' તે હાથ વડે કરીને કચરી નાંખેલી કમળની માળા સમાન કાન્તિહીન થઈ ગઈ 'ओहयमणसंकप्पा झियायइ' અને આર્ત્તધ્યાનમાંજ પોતાનો તમામ સમય વીતાવવા લાગી.

ભાવાર્થ—એક સમયની વાત છે કે ઉત્પલા ગર્ભવતી થઇ, જ્યારે તેનો ગર્ભ બરાબર ત્રણ માસનો થયો ત્યારે તે ગર્ભના પ્રભાવથી તેને એવા પ્રકારનો એક દોહલો ઉત્પન થયો કે તે માતાઓ ધન્ય છે. અને તેનો જન્મ તથા જીવન સફળ છે કે જે પોતાના દોહલાની પૂર્તિ જાનવરોનાં માંસ સાથે અનેક પ્રકારના મદિરાસેવનથી કરેછે, ખુદ પોતે ખાય-પીયે છે, અને બીજાને પણ ખવરાવે-પીવરાવે છે, તેનાં જેવી

॥ मूलम् ॥

इमं च णं भीमे कूडग्गाहे जेणेव उप्पला कूडग्गाहिणी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता ओहय जाव पासइ, पासित्ता एवं वयासी–किण्णं तुमं देवाणुप्पिया! ओहय जाव झियायसि?

तए णं सा उप्पला भारिया भीमकूडग्गाहं एवं वयासी–एवं खलु देवाणुप्पिया! मम तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दोहले पाउब्भूए, धण्णाओ णं ४ जाओ णं बहूणं णयर गोरूवाणं जाव ऊहेहि य जाव लावणिएहि य सुरं च ६ आसाएमाणीओ ४ दोहलं विणेंति०। तए णं अहं देवाणुप्पिया! तंसि दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि जाव झियामि।

कौन हो सकती हैं? जो पकाये गये भुंजे गये और तले गये ऊधस आदि अवयवों को अनेक प्रकार की मदिराओं के साथ खा खा कर जो आनंद मनाती हैं। मैं भी अपने को भाग्यशालिनी तब ही मानूंगी कि जब मुझे भी इस प्रकार का अवसर हाथ लगे–मैं भी जानवरों के पकाये गये ऊधस् आदि अवयवों के साथ अनेक प्रकार की मदिरा पीऊँ और पिलाऊँ! उसका जब यह दोहद पूर्ण नहीं हुआ तब वह उसकी पूर्ति की चिंता के मारे रातदिन चिन्तित रहने लगी और वह बहुत दुबली भी हो गई। खाने पीने की रुचि उसकी जाती रही। बीमार जैसी उसकी हालत हो गई। मुख उसका निस्तेज और विवर्ण बन गया। सारा शरीर उसका पीला पड गया ॥ सू० ७ ॥

ભાગ્યશાળીની બીજી કોણ હોઈ શકે છે? કેજે પકાવેલા ભુંજેલા અને તળેલા ઉધસ આદિ અવયવોને અનેક પ્રકારની મદિરાઓની સાથે ખાઈને આનંદ માણે છે. હું પણ પોતાને ત્યારેજ ભાગ્યશાળી માનું કે જ્યારે મને પણ એવો સમય હાથમાં આવે–હું પણ જાનવરોના પકાવેલા ઉધસ અવયવોની સાથે અનેક પ્રકારની મદિરા પીઉં અને પાઉં. તેનો જ્યારે આ દોહદ પૂર્ણ થયો નહિ, ત્યારે તે તેની પૂર્તિની ચિંતાને કારણે ઘણીજ દુબલી પડી ગઈ, ખાવા–પીવાની રૂચિ પણ જતી રહી, અને બીમાર જેવી તેની હાલત થઇ ગઈ, તેનું મુખ તેજ હીન અને ફીકું પડી ગયું, અને તમામ શરીર પીળું પડી ગયું. (સૂ૦ ૭)

तए णं से भीमकूडग्गाहे उप्पलं भारियं एवं वयासी—मा णं तुमं देवाणुप्पिया! ओहय० झियाहि, अहं णं तं तहा करिस्सामि जहा णं तव दोहलस्स संपत्ती भविस्सइ, ताहिं इट्ठाहिं कंताहिं जाव समासासेइ ॥ सू० ८ ॥

टीका

'इमं च णं' इत्यादि। 'इमं च णं' इतश्च खलु 'भीमे कूडग्गाहे' भीमः कूटग्राहो 'जेणेव उप्पला कूडग्गाहिणी' यत्रैव उत्पला नाम्नी कूटग्राहिणी भार्या 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य उत्पलां कूटग्राहिणीं भार्याम् 'ओहय जाव' अपहत—यावत्,--यावच्छब्देन 'आहयमणसंकप्पं करयलपल्हत्थमुहिं भूमिगयदिट्ठियं अट्टज्झाणोवगयं' इति सङ्ग्रहः। अपहतमनःसंकल्पाम्--अपहतो=विनष्टः मनःसंकल्पो=मानसिको विचारो यस्याः सा तथा ताम्, करतलपर्यस्तमुखीं—करतले पर्यस्तं=निक्षिप्तं--निहितं मुखं यया सा तथा ताम्, भूमिगतदृष्टिकाम्—अधोदृष्टिकाम् आर्तध्यानोपगताम्, 'पासइ' पश्यति, 'पासित्ता एवं वयासी' दृष्ट्वा एवमवादी-त्-'किण्णं तुमं देवाणुप्पिया!' किं=कस्मात् खलु त्वं हे देवानुप्रिये! 'ओहय जाव झियासि' अपहतमनःसंकल्पा यावद् ध्यायसि। 'तए णं सा उप्पला भारिया भीमकूडग्गाहं एवं वयासी'

'इमं च णं' इत्यादि।

'इमं च णं' अब एक समय की बात है कि, वह 'भीमे कूडग्गाहे' भीम कूटग्राह 'जेणेव उप्पला कूडग्गाहिणी' जहां वह उत्पला कूटग्राहिणी थी 'तेणेव उवागच्छइ' वहां आये 'उवागच्छित्ता ओहय जाव पासइ' आकर उसने उसे आर्त्तध्यान में तन्मय देखा। 'पासित्ता एवं वयासी' देख कर फिर इस प्रकार बोला 'किण्णं तुमं देवाणुप्पिया! ओहय जाव झियासि' हे देवानुप्रिये! तुम क्यों चिन्तामग्न बन कर आर्त्तध्यान कर रही हो? क्या कारण है?। 'तए णं सा उप्पला भारिया 'भीम-

---

'इमं च णं' ઇત્યાદિ

'इमं च णं' હવે એક સમયની વાત છે કે તે 'भीमे कूडग्गाहे' ભીમ કૂટગ્રાહ 'जेणेव उप्पला कूडग्गाहिणी' જ્યાં તે ઉત્પલા કૂટગ્રાહિણી હતી, 'तेणेव उवागच्छइ' ત્યાં આવ્યો, 'उवागच्छित्ता ओहय जाव पासइ' આવીને તેણે તે ઉત્પલાને આર્ત્તધ્યાનમાં તન્મય જોઈ, 'पासित्ता एवं वयासी' જોઈને તે બોલ્યો— 'किण्णं तुमं देवाणुप्पिया! ओहय जाव झियायसि' હે દેવાનુપ્રિયે! તમે શા માટે ચિંતાતુર થઈને આર્ત્તધ્યાન કરી રહ્યા છો? શું કારણ છે? 'तए णं सा उप्पला भारिया भीमकूडग्गाहं एवं वयासी' આ પ્રમાણે

ततः खलु सा उत्पला भार्या भीमकूटग्राहमेवमवादीत्–'एवं खलु देवाणुप्पिया! मम तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दोहले पाउब्भूए' एवं खलु हे देवानुप्रियाः! मम त्रयाणां मासानां बहुप्रतिपूर्णानां दोहदः प्रादुर्भूतः, 'धण्णाओ णं ४' धन्याः खलु ता अम्बाः, पुण्याः खलु ता अम्बाः, कृतार्थाः खलु ता अम्बाः, कृतलक्षणाः खलु ता अम्बाः, तासामम्बानां सुलब्धं जन्मजीवितफलं, 'जाओ णं बहूणं णयरगोरूवाणं' याः खलु बहूनां नगरगोरूपाणां, 'जाव' यावद् यावत्पदेन–'नगरवृषभाणाम्' इत्यन्तः पाठः संग्राह्यः; 'ऊहेहि य जाव' ऊधोभिश्च यावत्; अत्र यावच्छब्देन–स्तनैश्च वृषणैश्च पुच्छैश्च ककुद्भिश्च स्कन्धैश्चेत्यारभ्य कम्बलैश्च पक्वैश्च तलितैश्च=भर्जितैश्च परिशुष्कैश्चेत्यन्तः पदसमूहो बोध्यः तथा 'लावणिएहि य' लावणिकैश्च=लवणमरिचजीरकादिभिः संस्कृतैश्च सह 'सुरं च' सुरां चानेकविधां मधु च, 'आसाएमाणीओ ४' आस्वादयन्त्यो विस्वादयन्त्यः परिभाजयन्त्यः परिभुञ्जाना दोहदं 'विणेंति' विनयन्ति=पूरयन्ति।

कूडग्गाहं एवं वयासी' इस प्रकार अपने पति के वचन सुनकर उस उत्पला कूटग्राहिणीने कहा कि– 'एवं खलु देवाणुप्पिया! मम तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दोहले पाउब्भूए' हे देवानुप्रिय सुनो, मेरी चिन्ता का कारण यह है कि, मेरे गर्भ के ३ माह अब पूर्ण हो चुके हैं; अतः मुझे इस प्रकार का एक दोहला उत्पन्न हुआ है कि, 'धण्णाओ णं ४ जाओ णं बहूणं गोरूवाणं ऊहेहि य जाव लावणिएहि य सुरं च ६ आसाएमाणीओ ४ दोहलं विणेंति' वे माताएँ धन्य हैं ४, जो अनेक गोरूप जानवरों के पके, तले एवं भुंजे हुए, एवं नमक–मिर्च–मसाला डालकर तैयार किये गये ऊधस आदि अवयवों को, अनेक प्रकार की ६ मदिरा के साथ खाती हैं, दूसरों को खिलाती हैं, एवं बाटती हैं, और इस प्रकार से अपने गर्भ के प्रभाव से उत्पन्न हुए दोहले

પોતાના પતિના વચન સાંભળીને તે ઉત્પલા કૂટગ્રાહિણીએ કહ્યું 'एवं खलु देवाणुप्पिया! मम तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दोहले पाउब्भूए' દેવાનુપ્રિય! સાંભળો મારી ચિંતાનું કારણ એ છે કે મારા ગર્ભને હાલમાં ત્રણ માસ પૂરા થઈ ગયા છે, તેથી મને આ પ્રકારનો એક દોહલો ઉત્પન્ન થયો કે– 'धण्णा णं४ जाओ णं बहूणं गोरूवाणं ऊहेहि य जाव लावणिएहि य सुरं च६ आसाएमाणीओ४ दोहलं विणेंति' તે માતાને ધન્ય છે ૪, જે અનેક ગોરૂપ જાનવરોના પકાવેલા, તળેલાં ભુંજેલા અને મીઠું–મરચાં વગેરે મશાલા નાખીને સારાં બનાવેલાં ઉધસ આદિ અવયવોના માંસને અનેક પ્રકારની મદિરા સાથે ખાય છે, બીજાને પણ ખવરાવે છે અને વહેંચે છે, અને એ પ્રમાણે પોતાના ગર્ભના પ્રભાવથી

'तए णं अहं देवाणुप्पिया ! ' ततः खलु अहं हे देवानुप्रियाः ! 'तंसि दोहलंसि' तस्मिन् दोहदे 'अविणिज्जमाणंसि जाव' अविनीयमाने=अपूर्यमाणे यावत् 'झियामि' ध्यायामि=आर्तध्यानं करोमि। 'तए णं से भीमकूडग्गाहे' ततः खलु स भीमकूटग्राहः, 'उप्पलं भारियं एवं वयासी' उत्पलां भार्यामेवमवादीत्– 'मा णं तुमं देवाणुप्पिया !' मा खलु त्वं हे देवानुप्रिये ! 'ओहय०' अपहत-मनःसंकल्पा यावत् 'झियाहि' ध्याय, आर्तध्यानं मा कुरु इत्यर्थः; 'अहं णं' अहं खलु 'तं' तत्–तस्मात् 'तहा करिस्सामि' तथा करिष्यामि, 'जहा णं' यथा खलु, 'तव दोहलस्स' तव दोहदस्य 'संपत्ती' सम्पत्तिः=सिद्धिः, 'भविस्सइ' भवि-ष्यति। इत्युक्त्वा 'ताहिं' ताभिः प्रसिद्धाभि 'इट्ठाहिं' इष्टाभिः, 'कंताहिं' कान्ताभिः 'जाव' यावत् 'वग्गूहिं' वाग्भिः 'समासासेइ' समाश्वासयति ॥सू० ८॥

की पूर्ति करती हैं। 'तए णं अहं देवाणुप्पिया ! तंसि दोहलंसि अवि-णिज्जमाणंसि जाव झियामि' हे देवानुप्रिय ! मुझे भी अपने दोहले की इसी प्रकार के साधनोंद्वारा पूर्ति करने का विचार हुआ है; परन्तु वह पूरा नहीं हो रहा है। 'किस प्रकार से उसकी पूर्ति हो सकती है' इसी विचार में मैं तन्मय बनी हूँ, और यही मेरे आर्त्तध्यान का कारण है। 'तए णं से भीमकूडग्गाहे उप्पलं भारियं एवं वयासी' इस तरह उसकी बात सुनकर उस भीमकूटग्राहने उससे कहा कि– 'मा णं तुमं देवाणुप्पिया ! ओहय० झियाहि' हे देवानुप्रिये ! तुम चिन्ता मत करो, और न आर्त्तध्यान ही करो, 'अहं णं तं तहा करिस्सामि जहा णं तव दोहलस्स संपत्ती भविस्सइ' मैं इस प्रकार का उपाय करूँगा कि जिससे तुम्हारे इस दोहद की भले प्रकार से पूर्ति हो जायगी, 'ताहिं इट्ठाहिं कंताहिं जाव समासासेइ' इस प्रकार भीम कूटग्राहने उस

ઉત્પન્ન થયેલ દોહલાની પૂર્તિ કરે છે. 'तए णं अहं देवाणुप्पिया!तंसि दो-हलंसि अविणिज्जमाणंसि जाव झियामि' મને પણ મારા દોહલાની એ પ્રમાણેનાં સાધનોદ્વારા પૂર્તિ કરવાનો વિચાર ઉત્પન્ન થયો છે, પરન્તુ તે વિચાર પૂરો થતો નથી, 'કયા ઉપાયથી તેની પૂર્તિ થઇ છે?, આજ વિચારમાં હું તન્મય બની ગએલી છું. અને તે જ મારા આર્ત્તધ્યાનનું કારણ છે. 'तए णं से भीमकूडग्गाहे उप्पलं भारियं एवं वयासी' આ પ્રમાણે તેની વાત સાંભળીને તે ભીમકૂટગ્રાહે તેને કહ્યું કે— 'मा णं तुमं देवाणुप्पिया! ओहय० झियाहि, હે દેવાનુપ્રિયે! તમે ચિન્તા કરશો નહિ અને આર્ત્તધ્યાન પણ કરશો નહિ 'अहं णं तहा करिस्सामि जहा णं तव दोहलस्स संपत्ती भविस्सइ' હું હમણાંજ એવા પ્રકારનો ઉપાય કરીશ કે જેના વડે કરીને તમારા એ દોહદની રૂડી રીતે પૂર્તિ થઇ જશે, 'ताहिं इट्ठाहिं कंताहिं जाव समासासेइ' આ પ્રમાણે

अपनी भार्या को इन इष्ट और कान्त वचनों से आश्वासित किया।

भावार्थ— एक समय की बात है कि भीमकूटग्राह जहां उसकी भार्या उत्पला बैठी हुई थी, वहां पहुँचा। पहुंचते ही उसने उसकी आकृति देखी। देखकर वह बोला कि- हे देवानुप्रिये! यह क्या बात है कि तुम आज मुझे चिन्तित एवं विवर्णवदन (तेजहीन मुखवाली) दिखती हो, इसका कारण मुझे जल्दी कहो। पति के इस प्रकार के वचन सुनकर वह बोली- हे नाथ! गर्भ के अब तीन महीने पूर्ण हो चुके हैं, इस समय मुझे इस प्रकार का एक दोहला उत्पन्न हुआ है कि धन्य हैं वे माताएँ जो गो आदि जानवरों के पके-तले ऊधस आदि अवयवों के मांस का, अनेक प्रकार की मदिराओं के साथ परिभोग करती हुई अपने दोहले की पूर्ति करती हैं। मैं भी इसी प्रकार से करूं, पर विवश हूं नाथ! क्या करूं? अभीतक मेरा यह मनोरथ सफल नहीं हो सका है, मैं अपने आप को इसीलिये अधन्य मान रही हूं, और यही मेरी चिन्ता और आर्तध्यान का कारण है। इस प्रकार उसका अभिप्राय जानकर उसने उसकी चिन्ता की निवृत्ति के लिये कहा- हे देवानुप्रिये! तुम खेदखिन्न मत होओ, मैं इस प्रकार का उपाय करूँगा कि जिससे तुम्हारा यह दोहद पूर्ण हो जायगा। इस प्रकार

ભીમકૂટગ્રાહે તે પોતાની પત્નીને આવા ઇષ્ટ અને કાન્ત વચનોથી આશ્વાસન આપ્યું.

ભાવાર્થ–એક સમયની વાત છે કે:– ભીમકૂટગ્રાહ જ્યાં તેની ભાર્યા ઉત્પલા બેઠી હતી ત્યાં ગયો, જતાંની સાથે જ તેણે તેની આકૃતિ જોઇ, જોઇને બોલ્યો કે–હે દેવાનુપ્રિયે! આ શું વાત છે કે તમે આજે બહુજ ચિન્તાતુર અને વિવર્ણવદન (તેજ હીન મુખવાળી) દેખાઓ છો? તેનું કારણ મને જલ્દી કહો? પતિનાં આ પ્રકારનાં વચન સાંભળીને તે બોલી કે–હે નાથ? હાલ મારા ગર્ભના ૩ માસ પૂરા થઇ ચુકયા છે, આ સમયે મને આ પ્રકારનો એક દોહલો ઉત્પન્ન થયો છે કે:— ધન્ય છે તે માતાઓ જે ગો આદિ જાનવરોના પકાવેલા–તળેલા ઉધસ આદિ અવયવોના માંસનો અનેક પ્રકારની મદિરાની સાથે ઉપભોગ કરતી થકી પોતાના દોહલાની પૂર્તિ કરે છે. હું પણ એ પ્રમાણે કરૂં, પણ હું લાચાર છું. નાથ! શું કરૂં! આજ સુધી મારો એ મનોરથ સફળ થયો નથી, તેથી હું પોતાને ભાગ્યશાળી માનતી નથી, અને એજ મારી તે ચિંતા અને આર્ત્તધ્યાનનું કારણ છે. આ પ્રમાણે તેનો અભિપ્રાય જાણીને તે ભીમ કૂટગ્રાહે પોતાની પત્નીની ચિન્તા–નિવારણ માટે કહ્યું–હે દેવાનુપ્રિયે! તમે ખેદ ન કરો–ખિન્ન ન થાઓ, હું એવા પ્રકારનો ઉપાય કરીશ કે જેથી તમારો એ દોહદ પૂર્ણ થશે. આ

॥ मूलम् ॥

तए णं से भीमे कूडग्गाहे अद्धरत्तकालसमयंसि एगे अबीए सण्णद्धजाव–पहरणे साओ गिहाओ णिग्गच्छइ, णिग्गच्छित्ता हत्थिणाउरं मज्झं मज्झेणं जेणेव गोमंडवे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता बहूणं णयरगोरूवाणं जाव वसभाण य अप्पेगइयाणं ऊहे छिंदइ, अप्पेगइयाणं कंबलए छिंदइ, अप्पेगइयाणं अण्णमण्णाइं अंगोवंगाइं वियंगेइ, वियंगित्ता जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता उप्पलाए कूडग्गाहिणीए उवणेइ । तए णं सा उप्पला भारिया तेहिं बहूहिं गोमंसेहिं सोल्लेहिं सुरं च ६ आसाएमाणी ४, तं दोहलं विणेइ । तए णं सा उप्पला कूडग्गाहिणी संपुण्णदोहला संमाणिय दोहला विच्छिण्णदोहला संपण्णदोहला तं गब्भं सुहंसुहेणं परिवहइ ॥सू० ९॥

टीका

'तए णं' इत्यादि । 'तए णं से भीमे कूडग्गाहे' ततः खलु स भीमः कूटग्राहः 'अद्धरत्तकालसमयंसि' अर्धरात्रिकालसमये, 'एगे' एकः=एकाकी–अन्यजनसहायरहित इत्यर्थः, 'अबीए' अद्वितीयः–धर्माभावाद् यस्य द्वितीयः

भीमने अपनी पत्नी को प्रिय वचनों द्वारा संतुष्ट किया ॥सू० ८॥

'तए णं से' इत्यादि ।

'तए णं से भीमे कूडग्गाहे' उस को समझा बुझा देने के बाद वह भीमकूटग्राह 'अद्धरत्तकालसमयंसि' अर्धरात्रि के समय 'एगे' अकेला ही–किसी अन्यजन की सहायता के विना ही, 'अबीए' धर्म

પ્રકારે ભીમકૂટગ્રાહે પોતાની પત્નીને પ્રિયવચનો વડે સંતુષ્ટ કરી. (સૂ० ૮)

'तए णे से' ઇત્યાદિ.

'तए णं से भीमे कूडग्गाहे' તેને સમજાવી–બોધ આપીને પછી તે ભીમ કૂટગ્રાહ 'अद्धरत्तकालसमयंसि' અર્ધ રાત્રિના સમયને વિષે 'एगे' એકલોજ– કોઈ બીજા માણસની સહાયતા વિના જ 'अबीए' ધર્મની ભાવનાથી રહિત 'सण्णद्ध जाव पहरणे

सहायो धर्मोऽपि नास्ति स इत्यर्थः, 'सण्णद्ध-जाव-पहरणे' अत्र 'जाव' शब्दात्-'सण्णद्ध वद्धवम्मियकवए, उप्पीलियसरासणपट्टिए,' इत्यादि-'गहियाउहप्पहरणे' इत्येवं योजनाऽवगन्तव्या। 'सन्नद्धवद्धवर्मितकवचः,उत्पीडितशरासनपट्टिकः'-इत्यादि गृहीतायुधप्रहरणः, इत्येवं छाया वोध्या। 'साओ गिहाओ' स्वकाद् गृहात्, 'णिग्गच्छइ' निर्गच्छति=निःसरति, 'णिग्गच्छित्ता हत्थिणाउरं मज्झं-मज्झेणं जेणेव गोमंडवे तेणेव उवागच्छइ' निर्गत्य हस्तिनापुरं मध्यमध्येन यत्रैव गोमण्डपस्तत्रैवोपागच्छति. 'उवागच्छित्ता वहूणं णयरगोरूवाणं जाव वसभाण य अप्पेगइयाणं ऊहे' उपागत्य वहूनां नगरगोरूपाणां यावत् वृषभाणां चाप्येकेषाम् ऊधः, 'छिंदइ' छिनत्ति, 'अप्पेगइयाणं कंवले छिंदइ' अप्येकेषां कम्वलान् छिनत्ति, अप्पेगइयाणं 'अप्येकेषाम् 'अण्णमण्णाइं' अन्यान्यानि अन्यान्यप्रकारकाणि 'अंगोवंगाइं' अङ्गोपाङ्गानि, 'वियंगेइ' व्यङ्गयति=छिनत्ति, 'वियंगित्ता' व्यङ्गयित्वा=छित्वा 'जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव

की भावना से रहित 'सण्णद्ध जाव पहरणे साओ गिहाओ णिग्गच्छइ' कवच पहिर, हाथ में धनुष ले अपने घर से निकला, 'णिग्गच्छित्ता हत्थिणाउरं मज्झंमज्झेणं जेणेव गोमंडवे तेणेव उवागच्छइ' निकल कर ठीक हस्तिनापुर के बीचोंबीच से होकर जहां वह गोशाला थी वहां पहुँचा, 'उवागच्छित्ता वहूणं णयरगोरूवाणं जाव वसभाणं अप्पेगइयाणं ऊहे छिंदइ' वहां पहुँच कर उसने गो आदि पशुओं में किन्हीं२ के ऊधस को काटा, 'अप्पेगइयाणं कंवलए छिंदइ' किन्हीं के गलकंवलों को काटा, और, 'अप्पेगइयाणं अण्णमण्णाइं अंगोवंगाइं वियंगेइ' किन्हीं किन्हीं पशुओं के जुदे जुदे प्रकार के अंग और उपांगों को काटा। इस प्रकार 'वियंगित्ता जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ' काटकर वह जहां अपना घर था

साओ गिहाओ णिग्गच्छइ' કવચ પહેરી હાથમાં ધનુષ લઇને પોતના ઘરેથી નીકળ્યો, 'णिग्गच्छित्ता हत्थिणाउरं मज्झमज्झेणं जेणेव गोमंडवे तेणेव उवागच्छइ' નીકળીને બરાબર હસ્તિનાપુર શહેરના મધ્ય-ભાગમાં થઇને જ્યાં તે ગોશાળા હતી ત્યાં પહોંચ્યો, 'उवागच्छित्ता वहूणं णयरगोरुवाणं जाव वसभाणं अप्पेगइयाणं ऊहे छिंदइ' ત્યાં પહોંચીને તેણે ગાય આદિ પશુઓમાંથી કેટલીકના ઉધસને કાપ્યાં. 'अप्पेगइयाणं कंवलए छिंदइ' કેટલીના ગલકંબલ (ગળાના ભાગની ચામડી) ને કાપ્યા, અને 'अप्पेगइयाणं अण्णमण्णाणं अंगोवंगाइं वियंगेइ' કોઇ-કોઇ પશુઓનાં જુદી જુદી જાતનાં અંગ અને ઉપાંગોને કાપ્યાં, આ પ્રમાણે 'वियंगित्ता जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ' કાપીને તે જ્યાં પોતાનું ઘર હતું ત્યાં પાછો આવ્યો, અને

स्वकं गृहं तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता उप्पलाए कूडग्गाहिणीए' उपागत्य, उत्पलायाः कूटग्राहिण्याः 'उवणेइ' उपनयति=पुरतः स्थापयति। 'तए णं सा उप्पला भारिया तेहिं बहूहिं गोमंसेहिं' ततः खलु सा उत्पला भार्या तैर्बहुभिर्गोमांसैः=गोमांसादिभिः, 'सोल्लेहिं ५' पक्वैः ५ 'सुरं च ६ आसाएमाणी ४' सुरां चास्वादयन्ती विस्वादयन्ती परिभाजयन्ती परिभुञ्जाना 'तं दोहलं' तं दोहदं 'विणेइ' विनयति=विशेषेण प्राप्नोति पूरयतीत्यर्थः। 'तए णं सा उप्पला कूडग्गाहिणी' ततः खलु सा उत्पला कूटग्राहिणी संपुण्णदोहला' संपूर्णदोहदा समस्ताभिलषितपूरणात्, 'संमाणियदोहला' संमानितदोहदा–वाञ्छितार्थसमानयनात्, विच्छिण्णदोहला' विच्छिन्नदोहदा=निवृत्ताभिलाषा–अभिलषितलाभेन वाञ्छाया विच्छेदादिति भावः। संपण्णदोहला 'संपन्नदोहदा' अभिलषितवस्तुभक्षणात् 'तं गब्भं' तं गर्भं 'सुहंसुहेणं' सुखसुखेन=अतिसुखेन 'परिवहइ' परिवहति–धारयति ॥ सू० ९ ॥

वहां वापिस आया, और 'उवागच्छित्ता' आकर उसने 'उप्पलाए कूडग्गाहिणीए उवणेइ' जानवरों के काटे हुए वे समस्त अंग और उपांग अपनी भार्या के लिये दिये। 'तए णं सा उप्पला भारिया तेहिं बहूहिं गोमंसेहिं सोल्लेहिं० सुरं च० आसाएमाणी ४ तं दोहलं विणेइ' पीछे उस उत्पला कूटग्राहिणीने पकाये गये, भूंजे गये, एवं तलकर नमक-मिर्च आदि मसालेद्वारा तैयार किये गये गाय आदि के ऊधस आदि अवयवों के मांस को अनेक प्रकारकी मदिरा के साथ खा कर अपने दोहले की पूर्ति की। 'तए णं सा उप्पला कूडग्गाहिणी' इस प्रकार वह उत्पला कूटग्राहिणी, 'संपुण्णदोहला' समस्त दोहद–अभिलषित की पूर्ति से 'संमाणियदोहला' वांछित पदार्थ की प्राप्ति से 'विच्छिण्ण दोहला' अभिलषित के लाभ से एवं 'संपण्णदोहला' इच्छित वस्तु के

'उवागच्छित्ता उप्पलाए कूडग्गाहिणीए उवणेइ' આવીને તેણે કાપેલાં જાનવરોનાં સમસ્ત અંગ–ઉપાંગો પોતાની સ્ત્રીને આપ્યાં 'तए णं सा उप्पला तेहिं बहूहिं गोमंसेहिं सोल्लेहिं० सुरं च० ६ आसाएमाणी४ दोहलं विणेइ' પછી તે ઉત્પલા કૂટગ્રાહિણીએ પકાવેલા, ભુંજેલા, સેકેલા, તળેલા અને મીઠું–મર્ચું આદિ મસાલા નાખીને સ્વાદિષ્ટ બનાવેલા ગૌ આદિના ઉધસ આદિ અવયવોના માંસને અનેક પ્રકારની મદિરાની સાથે જમીને પોતાના દોહલાને પૂરો કર્યો 'तए णं सा उत्पला कूडग्गाहिणी' આ પ્રમાણે તે ઉત્પલા કૂટગ્રાહિણી 'संपुण्णदोहला' તમામ દોહદ–ઇચ્છાની પૂર્તિ થવાથી, 'संमाणिय दोहला' વાંછિત પદાર્થની પ્રાપ્તિથી 'विच्छिण्ण दोहला' ઇચ્છેલી વસ્તુનો લાભ મળવાથી અને 'संपण्ण दोहला'

॥ मूलम् ॥

तए णं सा उप्पला कूडग्गाहिणी अण्णया कयाइं नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दारगं पयाया। तए णं तेणं दारएणं जायमेत्तेणं चेव महया२ सद्देणं विघुट्ठे विस्सरे आरसिए, तए णं तस्स दारगस्स आरोयसद्दं सोच्चा णिसम्म हत्थिणाउरे णयरे बहवे णयरगोरूवा जाव वसभा य भीया ४ सव्वओ समंता विप्पलाइया। तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो इयमेयारूवं

भक्षण से प्रसन्न होकर, 'तं गब्भं सुहं सुहेणं परिवहइ' उस गर्भ को सुखपूर्वक धारण करने लगी।

भावार्थ—पत्नी को आश्वासित एवं समझा-बुझाकर भीम-कूटग्राहने उसके दोहद की पूर्ति करने का उपाय किया। वह उसी दिन अर्धरात्रि के समय घरसे कवच एवं अस्त्रशस्त्रों से सुसज्जित हो धनुष-बाण हाथ में लेकर एकाकी निकला और चलते२ उस गोशाला में पहुँचा। वहाँ उसने समस्त जानवरों के अंग एवं उपांगों का छेदन किया। छेदन कर वह वापिस उसी रात अपने घर लौट आया, और आकर उसने वे अपनी भार्या को दे दिये। उसने उन्हें भूंजकर, तलकर, एवं उनमें नमक मिर्च मसाले मिलाकर मदिरा के साथ खा पीकर अपने दोहद की पूर्ति की, और सुखपूर्वक उस गर्भ को धारण करने लगी ॥ सू० ९ ॥

ઇચ્છેલી વસ્તુના ભક્ષણથી પ્રસન્ન થઇને, 'तं गब्भं सुहं सुहेणं परिवहइ' તે ગર્ભને સુખપૂર્વક ધારણ કરવા લાગી.

ભાવાર્થ—પત્નીને આશ્વાસન આપી અને સમજાવીને ભીમકૂટગ્રાહે તેના દોહદની પૂર્તિ કરવાનો ઉપાય કર્યો. તે તે જ દિવસે અર્ધરાત્રીના સમયે ઘેરથી કવચ અને અસ્ત્ર-શસ્ત્રોથી સુસજ્જિત થઇને, ધનુષ-બાણ હાથમાં લઈને, એકલોજ ચાલી નીકળ્યો અને ચાલતાં-ચાલતાં તે ગોશાળામાં પહોંચ્યો. ત્યાં જઇને તેણે તમામ જાનવરોનાં અંગ-ઉપાંગોને કાપ્યાં. પછી તે પાછો તેજ રાત્રીમાં પોતાને ઘેર પહોંચ્યો, અને આવીને તેણે લાવેલા તમામ પદાર્થો પોતાની સ્ત્રીને આપ્યાં, તેણે તે પદાર્થોને, સેકી, તળીને તેમાં મીઠું મરચું મસાલા મેળવીને મદિરાની સાથે ખાઇ-પીને પોતાના દોહદની પૂર્તિ કરી અને તે સુખપૂર્વક ગર્ભ ધારણ કરવા લાગી. (સૂ. ૯)

णामधेज्जं करेंति-जम्हा णं अम्हं इमेणं दारएणं जायमेत्तेणं चेव महया २ सद्देणं विघुट्ठे विस्सरे आरसिए, तए णं एयस्स दारगस्स आरसियसद्दं सोच्चा णिसम्म हत्थिणाउरे णयरे बहवे णयरगोरूवा जाव भीया ४ सव्वओ समंता विप्पलाइया, तम्हा णं होउ अम्हं दारए गोत्तासे णामेणं। तए णं से गोत्तासे दारए उम्मुक्कबालभावे जाव जाए यावि होत्था ॥सू० १०॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं सा उप्पला कूडग्गाहिणी अण्णया कयाई नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं' ततः खलु सा उत्पला कूटग्राहिणी अन्यदा कदाचित् नवानां मासानां बहुप्रतिपूर्णानां 'दारगं' दारकं=बालकं 'पयाया' प्रजाता-प्रजनितवतीत्यर्थः। 'तए णं तेणं दारएणं' ततः खलु तेन दारकेण 'जायमेत्तेणं चेव' जातमात्रेणैव 'महया २ सद्देणं' महता २ शब्देन 'विघुट्ठे' विघुष्टं=चीत्कृतं, 'विस्सरे' विस्वरं=कर्णकटुस्वरयुक्तं 'आरसिए' आरसितं=क्रन्दितम् 'तए णं तस्स दारगस्स' ततः खलु तस्य दारकस्य 'आरोयसद्दं'

'तए णं सा' इत्यादि।

'तए णं' अनन्तर 'सा उप्पला कूडग्गाहिणी' उस उत्पला कूटग्राहिणीने 'अण्णया कयाइं' किसी एक समय 'णवण्हं मासाणं' नौ महिना के 'बहुपडिपुण्णाणं' पूर्ण होने पर 'दारगं पयाया' पुत्र को जन्म दिया। 'तए णं तेणं दारएणं जायमेत्तेणं चेव महया२ सद्देणं विघुट्ठे' उत्पन्न होते ही उस बालकने बडे जोर-शोर के शब्दों से रोना-चिल्लाना प्रारंभ किया। 'विस्सरे आरसिए' रोने-चिल्लाने का उसका वह शब्द बडा ही कर्णकटुक था। 'तए णं तस्स दारगस्स आरोयसद्दं

'तए णं सा' ઇત્યાદિ.

'तए णं' ત્યાર પછી 'सा उप्पला कूडग्गाहिणी' તે ઉત્પલા ફૂટગ્રાહિણીએ 'अण्णया कयाइं' કોઇ એક સમય 'णवण्हं मासाणं' નવ માસ 'बहुपडिपुण्णाणं' પૂરાં થતાં 'दारगं पयाया' પુત્રને જન્મ આપ્યો. 'तए णं तेणं दारएणं जायमेत्तेणं चेव महया२ सद्देणं विघुट्ठे' ઉત્પન્ન થતાંજ તે બાળકે બહુજ જોર શોરના શબ્દોથી રોવા અને રાડ પાડવાનો પ્રારંભ કર્યો. 'विस्सरे आरसिए' રોવા અને ચીસો પાડવાનો તેનો એ શબ્દ બહુજ કર્ણકટુ હતો.

आरोदशब्दं=रोदनशब्दं 'सोच्चा' श्रुत्वा 'णिसम्म' निशम्य, 'हत्थिणाउरे णयरे बहवे णयरगोरूवा जाव सभा य' हस्तिनापुरे नगरे बहवो नगरगोरूपा यावद् -नगरवृषभाश्च, 'भीया' भीताः=भययुक्ताः-भयजनकशब्दश्रवणात्, 'भीया' इत्यत्र -'तत्था, उव्विग्गा, संजायभया' इति द्रष्टव्यम्; 'तत्था' त्रस्ताः=त्रास-मुपगताः-'कोऽप्यस्माकं प्राणापहारको जन्तुः समागतः' इतिज्ञानात्, 'उव्विग्गा' उद्विग्नाः=व्याकुलाः-कम्पमानहृदया इत्यर्थः, संजायभया' संजातभयाः=भय-जनितकम्पेन प्रचलितगात्राः सन्तः, 'सव्वओ समंता' सर्वतः समन्तात्=दिक्षु विदिक्षु 'विप्पलाइया' विपलायिताः=हस्तिनापुरनगरस्य गोबलीवर्दादयो भया-दुद्विग्नाः सर्वासु दिक्षु विदिक्षु पलायिता इत्यर्थः। 'तए णं' ततः खलु 'तस्स दारगस्स' तस्य दारकस्य 'अम्मापियरो' मातापितरौ 'इमेयारूवं' इदमे-वद्रूपं=वक्ष्यमाणस्वरूपं 'णामधेज्जं करेंति' नामधेयं कुरुतः-'जम्हा णं' यस्मात् खलु 'अम्हं' अस्माकम् 'इमेणं दारएणं जायमेत्तेणं चेव महया २ सद्देणं विघुट्ठे

सोच्चा णिसम्म हत्थिणाउरे णयरे बहवे णयरगोरूवा जाव वसभा य भीया ४ सव्वओ समंता विप्पलाइया' उस बालक के आरोदन शब्द को सुनकर, और 'यह बड़ा अप्रिय है'-ऐसा विचार कर हस्तिनापुर नगर में नगर के गाय आदि से लेकर सांड तक समस्त ही पशु 'कोई हमारे प्राणों का अपहारक जीव आया है' इस ख्याल से भयान्वित हुए। उन सबका हृदय कंपित होने लगा, और हृदय के कंपन से जब उनके समस्त शरीर में कंपन बढ गया तो वे विचारे सब के सब इधर-उधर दिशा और विदिशाओं में भागने लगे। 'तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो इमेयारूवं णामधेज्जं करेंति' इस प्रकार की परिस्थिति देखकर उस बालक के मातापिताने इस ख्याल से उसका नाम ऐसा रखा कि 'जम्हा णं अम्हं इमेणं दारएणं जायमेत्तेणं चेव महया२ सद्देणं

'तए णं तस्स दारगस्स आरोयसद्दं सोच्चा णिसम्म हत्थिणाउरे णयरे बहवे णयरगोरूवा जाव वसभा य भीया४ सव्वओ समंता विप्पलाइया' ते બાળકનાં આ રૂદન (રોવા અને ચીસો) ના શબ્દને સાંભળીને અને "આ મહાઅપ્રિય છે" એવું વિચારીને હસ્તિનાપુર નગરના ગાય આદિથી લઇને સાંઢ સુધીનાં તમામ પશુઓ, 'કોઈ અમારા પ્રાણોનો નાશ કરનારો જીવ આવ્યો છે'-આ ખ્યાલથી ભયભીત થઇ ગયાં, તે સૌના હૃદય કંપવા લાગ્યાં, અને હૃદય કંપવાથી જ્યારે તેનાં તમામ શરી-રમાં કંપારી વધી ગઇ ત્યારે તે બિચારાં તમામ જ્યાં-ત્યાં દિશા-વિદિશાઓમાં ભાગી ગયાં. 'तए ण तस्स दारगस्स अम्मापियरो इमेयारूवं णामधेज्जं करेंति' આ પ્રકારની પરિસ્થિતિ જોઇને તે બાળકના માતા-પિતાએ તે ખ્યાલથી તેનું નામ આવું

विस्सरे आरसिए,तए णं एयस्स दारगस्स' अनेन दारकेण जातमात्रेणैव महता २ शब्देन विघुष्टं विस्वरमारसितम्, ततः खलु एतस्य दारकस्य 'आरसियसद्दं सोच्चा णिसम्म' आरसितशब्दं=क्रन्दितं श्रुत्वा निशम्य 'हत्थिणाउरे णयरे बहवे णयरगोरूवा जाव भीया ४ सव्वओ समंता विप्पलाइया' हस्तिनापुरे नगरे बहवो गोरूपा यावद् भीताः ४ सर्वतः समन्ताद् विपलायिताः=विद्रुताः, 'तम्हा णं' तस्मात् खलु 'होउ' भवतु 'अम्हं दारए' अस्माकं दारकः 'गोत्तासे णामेणं' गोत्रासो नाम्ना, अयमस्माकं पुत्रो गोत्रासनामको भवतु इत्यर्थः। 'तए णं से गोत्तासे दारए' ततः खलु स गोत्रासो दारकः 'उम्मुक्कबालभावे' उन्मुक्तबालभावः=बाल्यावस्थामतिक्रान्तः यावत् 'यावत्पदेन विण्णयपरिणामसेत्ते इत्यारभ्य 'जोव्वणगमणुपत्ते' इत्यन्तः पदसमूहः संग्राह्यः,' 'जाए यावि होत्था' जातश्चाप्यभवत् ॥ सू० १० ॥

विघुट्ठे, विस्सरे आरसिए' जब यह बालक उत्पन्न हुआ तब बहुत जोर शोर से रोया और चिल्लाया। 'तए णं एयस्स दारगस्स आरसिए सद्दे सोच्चा णिसम्म हत्थिणाउरे णयरे बहवे गोरूवा जाव भीया ४ सव्वओ समंता विप्पलाइया' उसके उस शब्द को कि-जो अत्यंत कर्णकटुक था, सुनकर हस्तिनापुर नगर में अनेक गो-आदि पशुओं के हृदय में त्रास उत्पन्न हुआ, और वे सब चारों ओर भगने लगे। 'तम्हा होउ अम्हं दारए गोत्तासे णामेणं' इस लिये हमारे इस लडके का नाम 'गोत्रास' हो, अर्थात् उस बालक का नाम 'गोत्रास' रक्खा। 'तए णं से गोत्तासे दारए उम्मुक्कबालभावे जाव जाए यावि होत्था' यह गोत्रास अब क्रमशः अपनी बाल्यावस्था को छोडकर तरुणावस्था को प्राप्त हुआ।

भावार्थ— गर्भ जब नौ माह का हो गया तब उत्पला के

રાખ્યું કે-'जम्हा णं अम्हं इमेणं दारएणं जायमेत्तेणं चेव महयार सद्देणं विघुट्ठे, विस्सरे आरसिए, જ્યારે તે બાળક ઉત્પન્ન થયો ત્યારે બહુજ જોર-શોરથી રોયો અને ચીસો પાડી. ત્યારે તે શબ્દ બહુજ કર્ણકટુ હતો. 'तए णं एयस्स दारगस्स आरसियसद्दं सोच्चा णिसम्म हत्थिणाउरे णयरे बहवे गोरूवा जाव भीया४ सव्वओ समंता विप्पलाइया' તે સાંભળીને હસ્તિનાપુર નગરમાં અનેક ગો-આદિ પશુઓનાં હૃદયમાં ત્રાસ ઉત્પન્ન થયો. 'तम्हा होउ णं अम्हं दारए गोत्तासे णामेणं' આ કારણથી અમારા આ પુત્રનું નામ ગોત્રાસ થાઓ, અર્થાત્ એનું નામ ગોત્રાસ રાખ્યું. 'तए णं से गोत्तासे दारए उम्मुक्कबालभावे जाव जाए यावि होत्था' આ ગોત્રાસ હવે ક્રમશઃ પોતાની બાલ્યાવસ્થા મૂકીને તરુણ અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયો.

ભાવાર્થ— ગર્ભ બરાબર જ્યારે નવ માસનો થઇ ગયો ત્યારે ઉત્પલાને એક

॥ मूलम् ॥

तए णं से भीमे कूडग्गाहे अण्णया कयाइं कालधम्मुणा संजुत्ते । तए णं से गोत्तासे दारए बहुणा मित्तणाइणियग-सयणसंबंधिपरिजणेणं सद्धिं संपरिवुडे रोयमाणे कंदमाणे विल-वमाणे भीमस्स कूडग्गाहस्स णीहरणं करेइ, करित्ता बहूइं लोइयमयकिच्चाइं करेइ । तए णं से सुणंदे राया गोत्तासं दारयं अण्णया कयाइं सयमेव कूडग्गाहत्ताए ठवेइ। तए णं से गोत्तासे दारए कूडग्गाहे जाए यावि होत्था, अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे ॥ सू० ११ ॥

टीका ।

'तए णं' इत्यादि । 'तए णं से भीमे कूडग्गाहे' ततः खलु स भीमः

एक पुत्र हुआ। उत्पन्न होते ही इसने बूरी तरह से रोना चिल्लाना प्रारंभ कर दिया। उसका वह शब्द लोगों को बडा ही कर्णकटुक लगा। यहांतक कि गो-आदि पशु भी त्रस्त हुए, वे सब के सब अपने२ स्थान से इधर-उधर भागने लगे। मातापिताने जब यह हालत देखी, तब गो आदि पशुओं को इसके विस्वर शब्द से त्रास होनेके कारण उन्होंने इसका नाम गोत्रास रख दिया। यह गोत्रास नाम से जनता में प्रसिद्ध हो गया, और यह गोत्रास क्रमशः बडते२ तरुणावस्था को प्राप्त हुआ ॥ सू० १० ॥

'तए णं से भीमे' इत्यादि ।

'तए णं' इसके अनंतर 'से भीमे कूडग्गाहे' वह भीम कूटग्राह

પુત્ર થયો, તે ઉત્પન્ન થતાંજ તેણે બહુજ ભૂંડી રીતે રોવા અને ચીસો પાડવાનું શરૂ કર્યું, તેનો તે શબ્દ લોકોના કાનને ઘણોજ કડવો લાગ્યો, એટલે સુધી-કે ગો-ગાય આદિ પશુ પણ ત્રાસ પામી ગયાં, તે સૌ પોત-પોતાના સ્થાનથી જ્યાં-ત્યાં ભાગવા લાગ્યાં, માતા-પિતાએ જ્યારે આ પ્રમાણેની પરિસ્થિતિ-હાલત જોઈ ત્યારે ગાય આદિ પશુઓને આ બાળકના વિરસ શબ્દથી ત્રાસ થવાના કારણે તેણે એ બાળકનું નામ 'ગોત્રાસ' રાખ્યું. તે ગોત્રાસ નામથી જનતામાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગયો, અને તે ગોત્રાસ ક્રમે-ક્રમે વધતો તરુણાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયો. (સૂ૦ ૧૦)

'तए णं से भीमे०' ઇત્યાદિ.

'तए णं' તે પછી 'से भीमे कूडग्गाहे' તે ભીમકૂટગ્રાહ 'अण्णया

कूटग्राहः 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित्=अन्यस्मिन् कस्मिंश्चित् समये, 'कालधम्मुणा संजुत्ते' कालधर्मेण संयुक्तः=मरणं प्राप्त इत्यर्थः 'तए णं से गोत्तासे दारए' ततः खलु स गोत्रासो दारकः, 'बहुणा' बहुना, 'मित्तणाइ-णियगसयणसंबंधिपरिजणेणं' मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनेन, 'सद्धिं' सार्धं 'संपरिवुडे' संपरिवृतः, 'रोयमाणे कंदमाणे विलवमाणे' रुदन् क्रन्दन् विलपन् 'भीमस्स कूडग्गाहस्स' भीमस्य कूटग्राहस्य 'णीहरणं' निर्हरणं=निर्गमनं-नगराद् बहिर्निःसारणं 'करेइ' करोति=स्वपितरं भीमकूटग्राहं दग्धुं श्मशानभूमौ नयतीत्यर्थः, 'करित्ता बहुइं' कृत्वा बहूनि 'लोइयमयकिच्चाइं' लौकिकमृतकृत्यानि अग्निसंस्कारादारभ्य तन्निमित्तकदानभोजनादिपर्यन्तानि कर्माणि 'करेइ' करोति।

'तए णं से' ततः खलु स 'सुणंदे राया' सुनन्दो राजा=सुनन्दनामको राजा, 'गोत्तासं दारयं अण्णया कयाइं' गोत्रासं दारकमन्यदा कदाचित् 'सयमेव'

'अण्णया कयाइं' किसी एक समय 'कालधम्मुणा संजुत्ते' काल धर्म को पाया-मर गया। 'तए णं से गोत्तासे दारए' पिताकी मृत्यु होनेके बाद गोत्रास दारक ने 'बहुणा मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरिजणेण सद्धिं संपरिवुडे' अनेक मित्र ज्ञातिजन, एवं अपने स्वजन संबंधी परिजनों के साथ मिलकर, 'रोयमाणे' रोते हुए 'कंदमाणे' आक्रन्द करते हुए एवं 'विलवमाणे' विलाप करते हुए 'भीमस्स कूडग्गाहस्स णीहरणं करेइ' भीमकूटग्राह की श्मशानयात्रा निकाली। 'करित्ता बहुइं लोइयमयकिच्चाइ करेइ' दाहसंस्कार होने के पश्चात् गोत्रास दारकने पिता के और भी लौकिक मरणकृत्य किये।

'तए णं से सुणंदे राया गोत्तासं दारगं अण्णया कयाइ सयमेव कूडग्गाहत्ताए ठवेइ' मरणकृत्यों से अवकाश पा चुकने के बाद गोत्रास

कयाइं' કોઈ એક સમયે 'कालधम्मुणा संजुत्ते' કાલ ધર્મને પામ્યો-મરણ પામ્યો. 'तए णं से गोत्तासे दारए' પિતાનું મૃત્યુ થયા પછી ગોત્રાસ દારકે, 'बहुणा मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरिजणेणं सद्धिं संपरिवुडे' અનેક મિત્ર, જ્ઞાતિજન અને પોતાના સ્વજન, સંબંધી પરિજનોની સાથે મળીને 'रोयमाणे' રડતો થકો, कंदमाणे આક્રંદન કરતો થકો, અને 'विलवमाणे' વિલાપકરતો થકો, भीमस्स कूडग्गाहस्स णीहरणं करेइ' ભીમકૂટગ્રાહની શ્મશાનયાત્રા કાઢી. 'करित्ता बहूइं लोइयमयकिच्चाइ करेइ' અગ્નિસંસ્કાર કરી રહ્યા પછી ગોત્રાસ દારકે પિતાની બીજી પણ લૌકિક ક્રિયા કરી.

तए णं से सुणंदे राया गोत्तासं दारगं अण्णया कयाइं सयमेव कूडग्गाहत्ताए ठवेइ' મરણક્રિયા કરી રહ્યા પછી જ્યારે અવકાશ મળ્યો ત્યાર પછી

स्वयमेव 'कूडग्गाहत्ताए' कूटग्राहतया 'ठवेइ' स्थापयति। 'तए णं से गोत्तासे दारए' ततः खलु स गोत्रासो दारकः 'कूडग्गाहे जाए' कूटग्राहो जातः= पितुः पदे तदधिकारं कूटग्राहतां प्राप्तश्चाप्यभवत् । स कीदृशः कूटग्राहो जातः? इत्याह-'अहम्मिए' अधार्मिकः, 'जाव' यावत्-अत्र यावच्छब्दात्-अधम्माणुए, अधम्मिट्ठे अधम्मक्खाई, अधम्मपलंजणे, अधम्मसीलसमुदायारे, अहम्मेणं चेव वित्तिं कप्पेमाणे विहरइ दुस्सीले दुव्वए' इति संग्रहः। अधर्मानुगः, अधर्मिष्ठः, अधर्माख्यायी, यद्वा अधर्मख्यातिः, अधर्मप्रलोकी, अधर्मपरञ्जनः, अधर्मशीलसमुदाचारः, अधर्मेणैव वृत्तिं कल्पमानो विहरति, दुःशीलः, दुर्व्रतः इति, एषां व्याख्याऽत्रैव प्रथमाध्ययने चतुर्दशे सूत्रे कृताऽस्माभिः तथा 'दुप्पडियाणंदे' दुष्प्रत्यानन्दः=कष्टप्राप्तसुखः ॥ सू० ११ ॥

दारकको किसी एक समय सुनंद राजाने इसके पिता के स्थान पर-कूटग्राह के पद पर-स्थापित किया। 'तए णं से गोत्तासे कूडग्गाहे जाए यावि होत्था' अब वह गोत्रास 'कूडग्राह' इस नाम से जनता में प्रसिद्ध हो गया। यह 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' महा अधार्मिक एवं दुष्प्रत्यानंदी-बहुत कठिनायी से आनन्द प्राप्त करने वाला था।

भावार्थ—गोत्रास के तरुण होने पर उसका पिता भीमकूटग्राह कालकवलित हो गया। गोत्रासने मित्र-ज्ञाति आदिजनों के साथ मिलकर पिताकी श्मशान यात्रा निकाली। दाहसंस्कार से निवृत्त हो चुकने के पश्चात् उसने उस समय के और भी लौकिक मरणकृत्य किये। जब वह सर्व प्रकार से निश्चिन्त हो चुका तब वहां के राजाने इसे अपने पिता के पद पर नियुक्त कर दिया।

તે ગોત્રાસ દારકને, કોઈ એક સમય સુનંદ નરેશે તેના પિતાના સ્થાનપર એટલે કે કૂટગ્રાહના પદ પર સ્થાપિત કર્યો 'तए णं से गोत्तासे कूडग्गाहे जाए यावि होत्था' હવે તે ગોત્રાસ 'કૂટગ્રાહ' આ નામથી જનતામાં પ્રસિદ્ધ પણ થઈ ગયો, 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' તે મહા અધર્મી અને દુષ્પ્રત્યાનંદી બહુ જ મુશ્કેલીથી આનંદ પામવાવાળો હતો.

ભાવાર્થ-ગોત્રાસ જ્યારે તરૂણ થયો તે પછી તેનો પિતા ભીમકૂટગ્રાહ કાળનો કોળીઓ થઈ ગયો મૃત્યુ પામ્યો. ગોત્રાસે મિત્ર, જ્ઞાતિજનોની સાથે મળીને પિતાની સ્મશાનયાત્રા કાઢી. દાહસંસ્કાર કરી પછી તે મરણ સંબંધી બીજી પણ લૌકિક ક્રિયા કરી. જ્યારે તે સર્વ પ્રકારથી નિશ્ચિંત થઈ ગયો ત્યારે તે ગામના રાજાએ તેને તેના પિતાના પદ પર નિયુકત કરી દીધો. તે પણ પોતાના પિતાના

॥ मूलम् ॥

तए णं से गोत्तासे दारए कडग्गाहे कल्लाकल्लिं अद्धरत्त-कालसमयंसि एगे अबीए सण्णद्धबद्धकवए जाव गहियाउह-पहरणे साओ गिहाओ णिज्जाइ, णिज्जित्ता जेणेव गोमंडवे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता बहूणं णयरगोरूवाणं सणाहाण य जाव वियंगेइ, वियंगित्ता जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ। तए णं से गोत्तासे कूडग्गाहे तेहिं बहूहिं गोमंसेहिं सोल्लेहिं सुरं च ६ आसाएमाणे ४ विहरइ ॥ सू० १२ ॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं से गोत्तासे दारए कूडग्गाहे' ततः खलु स गोत्रासो दारकः कूटग्राहः 'कल्लाकल्लिं' कल्याकल्यम्=प्रतिदिनम् 'अद्धरत्तकालसमयंसि' अर्धरात्रिकालसमये-मध्यरात्रे 'एगे' एकः-एकाकी सहा-

---

यह भी अपने पिता के स्थान पर बैठते ही उस जैसा कूटग्राह बन गया। जैसा वह महा अधार्मिक एवं दुष्प्रत्यानंदी था, ठीक उसी तरह का यह भी उसकी प्रतिच्छाया की तरह लोगों की दृष्टि में आ गया ॥ सू० ११ ॥

'तए णं से गोत्तासे' इत्यादि—

'तए णं' इसके बाद 'से गोत्तासे दारए' वह गोत्रास दारक जो कूटग्राहपने से प्रसिद्ध हो चुका था, 'कल्लाकल्लिं' प्रतिदिन 'अद्धरत्तकालसमयंसि' अर्धरात्रि के समय उठकर 'एगे' अकेला ही बिना किसी

સ્થાન પર બેસતાં જ તેના પિતા જેવો કૂટગ્રાહ બની ગયો. જેવો પિતા અધર્મી અને દુષ્પ્રત્યાનંદી હતો, બસ તેવી જ રીતે આ પણ તેની પ્રતિચ્છાયાની માફક લોકોની દૃષ્ટિમાં આવી ગયો, અર્થાત્ બીજો ભીમ કૂટગ્રાહ હોય તેમ લોકોમાં દેખાવા લાગ્યો. (સૂ૦૧૧)

'तए णं से गोत्तासे' ઇત્યાદિ.

'तए णं' તે પછી 'से गोत्तासे दारए' તે ગોત્રાસ દારક જે કૂટગ્રાહ પણાથી પ્રસિદ્ધ થયો હતો, 'कल्लाकल्लिं' પ્રતિદિન 'अद्धरत्तकालसमयंसि' અર્ધરાત્રિના સમયે ઉઠીને 'एगे' એકલોજ-બીજા કોઇ માણસની સહાયતા વિનાજ

यकद्वितीयजनरहितः, 'अवीए' अद्वितीयः- यस्य धर्मोऽपि द्वितीयः, सहायो नास्ति स इत्यर्थः, 'सण्णद्धवद्धकवए जाव गहियाउहपहरणे' सन्नद्धवद्धकवचो यावत् गृहीतायुधप्रहरणः, 'साओ गिहाओ' स्वस्माद् गृहाद् 'णिज्जाइ' निर्यातिनिर्गच्छति, 'णिज्जित्ता' निर्याय=निर्गत्य, 'जेणेव गोमंडवे तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव गोमण्डपस्तत्रैवोपागच्छति. 'उवागच्छित्ता बहूण णयरगोरूवाणं उपागत्य बहूनां नगरगोरूपाणां 'सणाहाण य जाव' सनाथानां च यावत् यावत्पदेन- 'अनाथानाम् इत्यारभ्य 'अङ्गोपाङ्गानि' इत्यन्तः पाठः संग्राह्यः;'वियंगेइ' व्यङ्गयति= छिनत्ति 'वियंगित्ता' व्यङ्गयित्वा=छित्वा, 'जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव स्वकं गृहं तत्रैवोपागच्छति । 'तए णं से गोत्तासे कूडग्गाहे तेहिं बहूहिं गोमंसेहिं' ततः खलु स गोत्रासः कूटग्राहस्तै बहुभिर्गोमांसैः=गोमांसादिभिः 'सोल्लेहिं' पक्वैः 'सुरं' सुरां च ६, अत्र-'महुं च, मेरगं च, जाइं च, सीहुं च, पसण्णं च' इत्यस्यैवाध्ययनस्य सप्तमसूत्रोक्तपाठोऽनुसन्धेयः, व्याख्याऽपि मत्कृता तत्रैव द्रष्टव्या, 'आसाएमाणे ४' आस्वादयन् विस्वादयन् परिभाजयन् परिभुञ्जानः 'विहरइ' विहरति ॥ सू० १२ ॥

दूसरे की सहायता के विना ही, 'अवीए' धर्मकी भावना से रहित, 'सण्णद्धवद्धकवए जाव गहियाउहपहरणे' कवच पहन कर और आयुध एवं प्रहरण लेकर 'साओ गिहाओ' अपने घर से 'णिज्जाइ' निकला, 'णिज्जित्ता जेणेव गोमंडवे तेणेव उवागच्छइ' और निकलकर जहां वह गोशाला थी वहाँ गया, 'उवागच्छित्ता बहूणं णयरगोरूवाणं सणाहाण य जाव वियंगेइ' जाकर वह वहां के सनाथ अनाथ अनेक गो-आदि समस्त पशुओं के अग और उपाँगों को काटा, 'वियंगित्ता जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ' काटकर फिर वह वापिस अपने घर आया । 'तए णं से गोत्तासे कूडग्गाहे तेहिं बहुहिं गोमंसेहिं सोल्लेहिं सुरं च ६ आसाएमाणे ४ विहरइ' बाद में वह गोत्रास कूटग्राह उस नाना प्रकार के गोमांस

'अवीए' धर्मनी भावनाथी रहित 'सण्णद्धवद्धकवए जाव गहियाउहपहरणे' કવચ પહેરીને અને આયુધ-હથિઆરને લઈને 'साओ गिहाओ' પોતાના ઘેરથી 'णिज्जाइ' નિકળતો. 'णिज्जित्ता जेणेव गोमंडवे तेणेव उवागच्छइ' અને નીકળીને જ્યાં તે ગોશાળા હતી ત્યાં જતો. 'उवागच्छित्ता बहूणं णयरगोरूवाणं सणाहाण य जाव वियंगेइ' જઈને તે ત્યાંનાં સનાથ અને અનાથ અનેક ગાય આદિ સમસ્ત પશુઓના અંગ-ઉપાંગોને કાપતો હતો. 'वियंगित्ता जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ' કાપીને પછી તે પાછો પોતાના ઘેર આવતો હતો. 'तए णं से गोत्तासे कूडग्गाहे तेहिं बहूहिं गोमंसेहिं सोल्लेहिं सुरं च६ आसाएमाणे४ विहरइ' પછી તે ગોત્રાસ કૂટગ્રાહ તે નાના પ્રકારના ગોમાંસની સાથે-સાથે

॥ मूलम् ॥

तए णं से गोत्तासे कूडग्गाहे एयकम्मे एयपहाणे एयविज्जे एयसमायारे सुबहुं पावकम्मं समज्जिणित्ता पंचवाससयाइं परमाउं पालइत्ता अट्टदुहट्टोवगए कालमासे कालं किच्चा दोच्चाए

के साथ २, जो पका भूंजा एवं तला हुआ होता था; अनेक प्रकार की मदिरा का आस्वादन–विस्वादन आदि करता हुआ अपना समय निकालने लगा।

भावार्थ—गोत्रास में माता के दोहद की पूर्ति के संस्कार अब जग उठे। जब यह पिता के पद पर आसीन हो चुका तब उस संस्कार की जागृति से वह गोत्रास प्रतिदिन अर्धरात्रि के समय अकेला उठता और निर्भय होकर कवच आदि से सुसज्जित हो अस्त्र–शस्त्र ले अपने घर से निकल उसी गोशाला में जाता–जहां पहिले इसके पिता गया था। वहाँ पहुँच कर यह वहाँ के पशुओं के अंग एवं उपांगों को काट कर चुप के से अपने घर ले आता, और उस गो आदि पशुओं के पकाये हुए मांस के साथ नाना प्रकार की मदिरा का सेवन करता और दूसरो को भी देता। इस प्रकार की नृशंस (निर्दय) क्रियाओं के करते २ गोत्रास का अपना समय निकलने लगा॥ सू. १२ ॥

જે પકાવેલા, સેકેલા, તળેલાં થયા કરતાં હતાં, અનેક પ્રકારની મદિરાનું આસ્વાદન–વિસ્વાદન આદિ કરીને પોતાનો સમય પૂરો કરવા લાગ્યો.

ભાવાર્થ—ગોત્રાસમાં માતાના દોહદની પૂર્તિના સંસ્કાર હાલમાં જાગી ઉઠયા જ્યારે તે પોતાના પિતાના સ્થાન–પદ પર આરૂઢ થયો ત્યારે તે સંસ્કાર જાગૃત થવાથી તે ગોત્રાસ–પ્રતિદિન અર્ધરાત્રિના સમયે એકલો ઉઠીને અને નિર્ભય થઇને કવચ આદિથી સજ્જ થઇ અસ્ત્ર–શસ્ત્ર લઇને ઘેરથી નીકળીને તે ગોશાળામાં જતો, જ્યાં પ્રથમ તેના પિતા ગયા હતા; ત્યાં જઇને તે ત્યાંના પશુઓનાં અંગ–ઉપાંગોને કાપીને છાનો–માનો પોતાને ઘેર લઇ આવતો. અને તે ગાય આદિ પશુઓનાં પકાવેલાં માંસની સાથે જુદા–જુદા પ્રકારની મદિરાનું સેવન કરતો હતો અને બીજાને પણ આપતો હતો આવા પ્રકારની ઘાતકી ક્રિયાઓ કરીને ગોત્રાસ પોતાનો સમય પૂરો કરવા લાગ્યો, (સૂ૦ ૧૨)

पुढवीए उक्कोसं तिसागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णे। तए णं सा विजयमित्तस्स सत्थवाहस्स सुभद्दा भारिया जाइणिंदुया यावि होत्था जीए जाया २ दारगा विणिहायमावज्जंति ॥ सू० १३ ॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं से गोत्तासे कूडग्गाहे' ततः खलु स गोत्रासः कूटग्राहः 'एयकम्मे' एतत्कर्मा=गवादिहिंसामद्यपानादिक्रियाकारकः, 'एयप्पहाणे' एतत्प्रधानः=गवादिहिंसामद्यपानादितत्परः, 'एयविज्जे' एतद्विद्यः=हिंसादिपापवुद्धिः, 'एयसमायारे' एतत्समाचारः=गवादिहिंसाविविधमद्यपानाऽऽचरणशीलः, 'सुवहुं पावकम्मं' सुवहु पापकर्म 'समज्जिणित्ता समर्ज्य=उपार्जितं कृत्वा, 'पंचवाससयाइं' पञ्चवर्षशतानि 'परमाउं' परमायुः=उत्कृष्टमायुः 'पालित्ता'

'तए णं से गोत्तासे' इत्यादि।

'तए णं' इस प्रकार 'से गोत्तासे कूडग्गाहे' वह गोत्रास कूटग्राह, 'एयकम्मे' कि जिसका गो-आदि की हिंसा और मद्यपान आदि क्रिया करना यही एकमात्र कर्तव्य था; 'एयप्पहाणे' इन्हीं क्रियाओं के करने में जो रातदिन तत्पर रहा करता था; 'एयविज्जे' यही एक जिसके जीवन की विद्या थी और 'एयसमायारे' यही गो-आदिकों की हिंसा करना और मदिरा के नशे में धुत रहना ही जिसका एक आचरण बन चुका था; 'सुवहुं पावकम्मं समज्जिणित्ता' अनेकविध पापकर्मों का उपार्जन कर 'पंचवाससयाइं परमाउं पालइत्ता'

'तए णं से गोत्तासे' ઇત્યાદિ.

'तए णं' આ પ્રમાણે 'से गोत्तासे कूडग्गाहे' તે ગોત્રાસ કૂટગ્રાહ, 'एयकम्मे' કે જેનું ગાય આદિની હિંસા અને મદ્યપાન આદિ ક્રિયા કરવી એજ એકમાત્ર કર્ત્તવ્ય હતું; 'एयप्पहाणे' ક્રિયાઓ કરવામાં જે રાત્રિ-દિવસ તૈયાર રહેતો હતો, 'एयविज्जे' એજ જેના જીવનની એક વિદ્યા હતી. અને 'एयसमायारे' તે ગાય આદિ પશુઓની હિંસા કરવી અને મદિરા પાનના નશામાં ચકચૂર રહેવું એજ જેનું એક આચરણ હતું; 'सुवहुं पावकम्मं समज्जिणित्ता' અનેકવિધ પાપકર્મોનું ઉપાર્જન (કમાણી) કરીને 'पंचवाससयाइं परमाउं पालइत्ता' ૫૦૦ પાંચસો

पालयित्वा, 'अट्टदुहट्टोवगए' आर्तदुर्घट्टोपगतः=आर्तम्=आर्तध्यानं, दुघट्टं=दुर्धर्षं दुर्वारम् उपगतः=प्राप्तः, 'कालमासे कालं किच्चा दोच्चाए पुढवीए' कालमासे कालं कृत्वा द्वितीयस्यां पृथिव्याम्, 'उक्कोसं' उत्कृष्टम् 'तिसागरोवमट्ठिइएसु' त्रिसागरोपमस्थितिकेषु 'णेरइएसु' नैरयिकेषु 'णेरइयत्ताए' नैरयिकतया 'उववण्णे' उपपन्नः=उत्पन्नः ।

'तए णं सा विजयमित्तस्स सत्थवाहस्स सुभद्दा भारिया' ततः खलु सा विजयमित्रस्य सार्थवाहस्य सुभद्रा भार्या 'जाइणिंदुया यावि' जातिनिन्दुका चाऽपि=जातेर्जन्मत आरभ्य, निन्दुका-निन्दुरेव निन्दुका-मृतवत्सा चापि, जन्मकालादेव मृतवत्सात्वदोषयुक्ताचापीत्यर्थः; 'होत्था' आसीत्, तस्याः 'जाया जाया जाता जाता दारगा' दारकाः= ये ये शिशवः समुत्पन्नास्ते ते, 'विणिहायमावज्जंति' विनिघातमापद्यन्ते=मृता भवन्तीत्यर्थः ॥ सू० १३ ॥

पांचसौ (५००) वर्ष की अपनी उत्कृष्ट आयु भोगकर, 'अट्टदुहट्टोवगए कालमासे कालं किच्चा' मृत्यु के अवसर पर आर्त्तध्यान से मरा और मरकर, 'दोच्चाए पुढवीए उक्कोसं तिसागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णे' दूसरी पृथिवी कि जहाँ उत्कृष्ट तीनसागर की स्थिति है ऐसे नरक में नारकीकी पर्याय से उत्पन्न हुआ। 'तए णं सा विजयमित्तस्स सत्थवाहस्स सुभद्दा भारिया जाइणिंदुया यावि होत्था' उस समय विजयमित्र सार्थवाह की भार्या सुभद्रा सार्थवाही थी, जो 'जातिनिंदुका' थी, अर्थात्- 'जाया जाया दारगा विणिहायमावज्जंति' जिसके बच्चे होते ही मर जाते थे।

वर्षनी पोतानी उत्कृष्ट आयुष्य भोगवीने 'अट्टदुहट्टोवगए कालमासे कालं किच्चा' मरण समये आर्त्तध्यानथी मरण पामीने, 'दोच्चाए पुढवीए उक्कोसं तिसागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णे' बीजी पृथ्वीमां ज्यां उत्कृष्ट त्रण सागरनी स्थिति छे एवा नरकमां नारकीनी पर्यायथी उत्पन्न थयो. 'तए णं सा विजयमित्तस्स सत्थवाहस्स सुभद्दा भारिया जाइणिंदुया यावि होत्था' विजयमित्र सार्थवाहनी भार्या सुभद्रा सार्थवाही हती. जे जातिनिंदुका हती, एटले के 'जाया जाया दारगा विणिहायमावज्जंति' तेने बच्चां-बाळक थतां ज मृत्यु पामता हता.

॥ मूलम् ॥

तए णं से गोत्तासे कूडग्गाहे दोच्चाओ पुढवीओ अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव वाणियग्गामे णयरे विजयमित्तस्स सत्थवाहस्स सुभद्दाए भारियाए कुच्छिसि पुत्तत्ताए उववण्णे। तए णं सा सुभद्दा सत्थवाही अण्णया कयाइं णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दारयं पयाया। तए णं सा सुभद्दा सत्थवाही तं दारगं जायमेयं चेव एगंते उक्कुरुडियाए उज्झावेइ, उज्झावित्ता दोच्चंपि गिण्हावेइ, गिण्हावित्ता अणुपुव्वेणं सारक्खेमाणी संगोवेमाणी संवड्ढेइ। तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो ठिइवडियं च चंदसूरपासणियं च जागरियं च महया इड्ढिसक्कारसमुदएणं करेंति। तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो एक्कारसमे

भावार्थ-गोत्रासने अपनी ५०० वर्ष की आयु का समस्त समय गो-आदिक पशुओं की हिंसा करने में और मांस खाने में एवं मदिरा के पीने में नष्ट कर दिया। इसके फलस्वरूप अशुभतम कर्मों का बंध कर वह जब मृत्यु के अवसर पर मरा तब आर्त्तध्यानी होकर मरा और मर कर द्वितीय पृथिवी के उत्कृष्ट तीनसागर की स्थिति-वाले नरक में नारकीकी पर्याय से उत्पन्न हुआ। विजयमित्र सार्थ-वाह की भार्या का नाम सुभद्रा था, जो जातिनिंदुका थी, अर्थात् जिसके बच्चे होते ही मर जाते थे ॥ सू० १३ ॥

ભાવાર્થ—ગોત્રાસે પોતાની ૫૦૦ પાંચસો વર્ષની આયુષ્યનો સમસ્ત સમય ગાય આદિ પશુઓની હિંસા કરવામાં અને માંસમદિરા ખાવા-પીવામાં નાશ કર્યો હતો. તેના ફલસ્વરૂપ અશુભતમ કર્મોનો બંધ કરીને તેને જ્યારે મરણનો સમય આવ્યો ત્યારે તે આર્ત્તધ્યાન કરતાં મરણ પામ્યો. તેથી બીજી પૃથ્વીના ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા નરકમાં નારકી જીવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થયો. વિજયમિત્ર સાર્થવાહની ભાર્યાનું નામ સુભદ્રા હતું, જે જાતિનિંદુકા હતી, એટલે તે કારણથી તેનાં બાળકો જન્મતાંજ મરણ પામતાં હતાં. (સૂ. ૧૩)

दिवसे णिवत्ते, संपत्ते बारसाहे इयमेयारूवं गोणं गुणणिप्फण्णं णामधेज्जं करेंति, जम्हा णं अम्हे इमे दारए जायमेत्तए चेव एगंते उक्कुरुडियाए उज्झिए, तम्हा णं होउ अम्हं दारए उज्झिए णामेणं ॥ सू० १४ ॥

टीका

'तए णं से' इत्यादि । 'तए णं से गोत्तासे कूडग्गाहे' ततः खलु स गोत्रासः कूटग्राहो 'दोच्चाओ पुढवीओ द्वितीयायाः पृथिव्याः 'अणंतरं' अनन्तरम्=अन्तररहितम् 'उव्वट्टित्ता' उद्वृत्य=निःसृत्य, 'इहेव वाणियग्गामे णयरे विजयमित्तस्स सत्थवाहस्स सुभद्दाए भारियाए' इहैव वाणियग्रामे नगरे विजयमित्रस्य सार्थवाहस्य सुभद्राया भार्यायाः 'कुच्छिसि' कुक्षौ=उदरे 'पुत्तत्ताए उववण्णे' पुत्रतयोत्पन्नः । 'तए णं सा सुभद्दा सत्थवाही' ततः खलु सा सुभद्रा सार्थवाही 'अण्णया कयाइं' अन्यदा कदाचित्=कस्मिंश्चिदन्यस्मिन् समये

'तए णं से' इत्यादि ।

'तए णं' इसके अनन्तर 'से गोत्तासे कूडग्गाहे' वह गोत्रास कूटग्राह का जीव 'दोच्चाओ पुढवीओ' उस द्वितीय पृथिवी से 'अणंतरं उव्वट्टित्ता' सीधा निकल कर 'इहेव वाणियग्गामे णयरे' इसी वाणिज-ग्राम नगर में 'विजयमित्तस्स सत्थवाहस्स' विजयमित्र सार्थवाह की 'सुभद्दाए भारियाए कुच्छिसि' सुभद्रा नामक भार्या की कुक्षि में 'पुत्तत्ताए उववण्णे' पुत्ररूप से उत्पन्न हुआ। 'तए णं सा सुभद्दा सत्थवाही अण्णया कयाइं णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दारयं पयाया' सुभद्राने किसी

'तए णं से' ઇત્યાદિ.

'तए णं' 'से गोत्तासे कूडग्गाहे' તે ગોત્રાસ કૂટગ્રાહનો જીવ 'दोच्चाओ पुढवीओ' તે બીજી પૃથ્વીથી 'अणंतरं उव्वट्टित्ता' નીકળીને સીધો 'इहेव वाणियग्गामे णयरे' આ વાણિજગ્રામ નગરમાં 'विजयमित्तस्स सत्थवाहस्स' વિજયમિત્ર સાર્થવાહની सुभद्दाए सत्थवाहीए कुच्छिसि સુભદ્રા નામની ભાર્યાની કુંખમાં 'पुत्तत्ताए उववण्णे' પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થયો. 'तए णं सा सुभद्दा सत्थवाही अण्णया कयाइं णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दारयं पयाया' સુભદ્રાને કોઈ

'णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं' नवानां मासानां बहुप्रतिपूर्णानाम् अत्र सप्तम्यर्थे षष्ठी आर्षत्वात्, नवसु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेषु इत्यर्थः, 'दारयं पयाया' दारकं प्रजाता=प्रजनितवती ।

'तए णं सा सुभद्दा सत्थवाही तं दारगं' ततः खलु सा सुभद्रा सार्थवाही तं दारकं 'जायमेयं चेव' जातमात्रमेव 'एगंते' एकान्ते 'उक्कुरुडियाए' उत्कुरुटिकायां=कचवरपुञ्जे 'उज्झावेइ' उज्झयति=निक्षेपयति–त्याजयति, 'उज्झावित्ता' उज्झयित्वा=निक्षेप्य 'दोच्चंपि' द्वितीयस्मिन्नपि=द्वितीयस्मिन्नेव क्षणे 'गिण्हावेइ' ग्राहयति=आनाययतीत्यर्थः, 'गिण्हावित्ता' ग्राहयित्वा=आनाय्य 'अणुपुव्वेणं' आनुपूर्व्या=क्रमेण, सा सुभद्रा सार्थवाही, 'सारक्खेमाणी' संरक्षन्ती=अपायेभ्यः पालयन्ती, 'संगोवेमाणी' संगोपयन्ती=वस्त्राच्छादनगर्भगृहप्रवेशनादिभिर्निलीनं कुर्वती 'संवड्ढेइ' संवर्धयति=पोषयति ।

'तए णं तस्स दारगस्स' ततः खलु तस्य दारकस्य 'अम्मापियरो' मातापितरौ=विजयमित्रसार्थवाहः सुभद्रा चेत्यर्थः, 'ठिइवडियं' स्थितिपतितां=कुल-

---

एक समय कि जब गर्भ के नौ मास ठीकर पूर्ण हो चुके तब पुत्र को जन्म दिया। 'तए णं सा सुभद्दा सत्थवाही तं दारगं जायमेयं चेव एगंते उक्कुरुडियाए उज्झावेइ' पुत्र के जन्म होते ही सुभद्रा सार्थवाहीने जातिनिन्दुक दोष की निवृत्ति के लिये उसे एकान्त में उक्कुरडी पर जहां कूडे–करकट का ढेर था; वहां रखवा दिया, 'उज्झावित्ता दोच्चंपि गिण्हावेइ' रखवा कर द्वितीय क्षण में ही वहांसे उसे उठवा लिया 'गिण्हावित्ता अणुपुव्वेणं सारक्खेमाणी संगोवेमाणी संवड्ढेइ' उठवाकर फिर उसका क्रमशः अच्छी तरह से लालन–पालन करना प्रारंभ कर दिया। यह सदा इसे वस्त्रों से ढके रहती और भौंहरे में इसे लेकर बैठी रहती। बच्चा भी क्रमशः बढने लगा। 'तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो ठिइ-

---

એક સમય જ્યારે ગર્ભનાં નવ માસ બરાબર પૂરા થઇ ગયા ત્યારે તેણે પુત્રને જન્મ આપ્યો. 'तए णं सा सुभद्दा सत्थवाही तं दारगं जायमेयं चेव एगंते उक्कुरुडियाए उज्झावेइ' પુત્રનો જન્મ થતાંજ સુભદ્રા સાર્થવાહીએ જાતિનિન્દુક દોષની નિવૃત્તિ માટે એકાન્તમાં ઉકરડી પર જ્યાં કચરાના પુંજ–ઢગલા હતાં ત્યાં નખાવી દીધે. 'उज्झावित्ता दोच्चंपि गिण्हावेइ' નખાવ્યા પછી બીજીજ ક્ષણે ત્યાંથી ઉઠાવી લેવરાવ્યો. गिण्हावित्ता आणुपुव्वेण सारक्खेमाणी संगोवेमाणी संवड्ढेइ' લેવરાવીને તેણે તે પુત્રનું સારી રીતે લાલન પાલન કરવાનું શરૂ કર્યું, તે હમેશાં તેને વસ્ત્રથી ઢાંકી રાખતી અને ભોંયરામાં તેને લઇને બેઠી રહેતી. બાળક પણ ક્રમે-ક્રમે મોટો થવા લાગ્યો. 'तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो ठिइवडियं च

क्रमागतां वर्द्धापनिकादिकां पुत्रजन्महर्षक्रियां 'चंदसूरपासणियं च' चन्द्रसूर्यदर्शन-रूपं तृतीयदिवसोत्सवं च, 'जागरियं च' जागरिकां च=षष्ठरात्रिजागरणरूपमुत्सवं च 'महया' महता 'इड्ढिसक्कारसमुदएणं' ऋद्धिसत्कारसमुदयेन=उदारभावेन मित्र-स्वजनादिसत्कारपूर्वकं 'करेंति' कुरुतः। 'तए णं तस्स दारगस्स' ततः खलु तस्य दारकस्य 'अम्मापियरो' मातापितरौ 'एक्कारसमे दिवसे णिवत्ते' एकादशे दिवसे निवृत्ते=व्यतीते सति, 'संपत्ते बारसाहे' संप्राप्ते द्वादशाहे=द्वादशे दिवसे समागते सतीत्यर्थः, 'इयमेयारूवं' इदमेतद्रूपं=वक्ष्यमाणस्वरूपं 'गोणं' गौणं=गुणसम्बन्धि, 'गुणणिप्फण्णं' गुणनिष्पन्नं=गुणमाश्रित्य संजातं 'णामधेज्जं' नाम-धेयं, 'करेंति' कुरुतः —'जम्हा णं' यस्मात् खलु 'अम्हे' अस्माभिः 'इमे दारए जायमेत्तए चेव एगंते' अयं दारकः जातमात्र एव एकान्ते 'उक्कुरुडियाए'

वडियं च चंदसूरपासणियं च जागरियं च महया इड्ढिसक्कारसमुदएणं करेंति' तत्पश्चात् उस बच्चे के मातापिता–सुभद्रा सार्थवाही और विजयमित्र सार्थवाह ने कुलक्रमानुसार की जाने वाली बधाई बांटने–आदिरूप पुत्रजन्मक्रिया, तीसरे दिन किये जाने वाला चन्द्रसूर्यदर्शनरूप उत्सव, और छठी रात का जागरणरूप उत्सव स्वजन–संबन्धियों का सत्कार आदि करते हुए बडे ठाठबाट से किया। 'तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो एक्कारसमे दिवसे णिव्वत्ते, संपत्ते बारसाहे' पश्चात् जब बच्चे की उत्पत्ति के ११ दिन भलिभाँति निकल गये और १२ वां दिवस जब प्रारंभ हुआ तब मातापिताने 'इमेयारूवे' इस प्रकार का 'गोणं गुणनिप्फण्णं' गुणके अनुसार इसका 'नामधिज्जं करेंति' नाम रखा, कि 'जम्हा णं अम्हे इमं दारए जायमेत्तए चेव एगंते उक्कुरुडियाए उज्झिए' हमारा यह दारक उत्पन्न होते ही एकान्तस्थानरूप कूडाकरकट डालने

चंदसूरपासणियं च जागरियं च महया इड्ढिसक्कारसमुदएण करेंति त्यार पछी ते બાળકના માતાપિતા સુભદ્રા–સાર્થવાહી અને વિજયમિત્ર સાર્થવાહે કુલક્રમથી થતી આવતી વધામણીરૂપ પુત્રજન્મોત્સવ, ત્રીજે દિવસે થતો ચંદ્રસૂર્ય દર્શનરૂપ ઉત્સવ, અને છઠ્ઠી રાતના જાગરણ કરવા રૂપ ઉત્સવ, પોતાના સ્વજન સંબંધીઓના સત્કાર સાથે ઘણાજ ઠાઠમાઠથી કર્યા. 'तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो एक्का-रसमे दिवसे णिव्वत्ते संपत्ते बारसाहे' પછી જ્યારે તે બાળકના જન્મના ૧૧ અગીયાર દિવસ સારી રીતે નીકળી ગયા અને બારમા દિવસનો જ્યારે પ્રારંભ થયો ત્યારે માતાપિતાએ 'इमेयारूवे' આમ 'गोणं गुणनिप्फण्णं' તેના ગુણ પ્રમાણે 'नामधिज्जं करेंति' તેનું નામ રાખ્યું કે–'जम्हा णं अम्हे इमे दारए जायमेत्तए चेव एगंते उक्कुरुडियाए उज्झिए' અમારો આ દારક–બાલક ઉત્પન્ન થતાં જ

उत्कुरुटिकायां=कचवरपुञ्जे 'उज्झिए' उज्झितः=निक्षिप्तः, 'तम्हा णं' तस्मात् खलु 'होउ' भवतु 'अम्हंदारए' अस्माकं दारकः 'उज्झिए णामेणं' उज्झितो नाम्ना, नाम्ना उज्झितो भवतु, इत्यन्वयः ॥ सू० १४ ॥

के स्थान पर छुडवाया दिया गया था, 'तम्हा णं' इस लिये 'होउ अम्हं दारए उज्झिए णामेणं' इस हमारे बालकका नाम 'उज्झित' एसा होओ।

भावार्थ–गोत्रास का जीव, नारकीय विविध यातनाओं को भोगते हुए जब अपनी नारकीय स्थिति को पूर्ण कर के वहां से निकला, तो इसी सुभद्रा सार्थवाही के गर्भ में पुत्ररूप से आया। यह तो जातिनिन्दुका थी, अर्थात् इसके बच्चे पेदा होते ही मरजाते थे; अतः इस पुत्र के जन्मते ही इसने इसे शीघ्र ही किसी उकुरडी पर डलवा दिया, ता कि जातिनिन्दुक दोष की निवृत्ति हो जाय। उकुरडी पर डलवाने के बाद ठीक दूसरे ही क्षण इसने वहां से इसे उठवा लिया। बालक का अब पालन–पोषण होने लगा। सुभद्रा इसे बाहर नहीं निकालती थी, और न कभी इसे उघाडा ही रखती थी। भोंहरे में कपडे से ढका हुआ ही रखती थी। बालक क्रमशः बढने लगा। मातापिताने कुलक्रमागत पुत्रजन्म-संबन्धी सभी उत्सव बडे ही ठाठबाट से किये। जब बालक ११ दिन का हो गया और १२ वां दिन प्रारंभ हुआ तब माता पिताने

એકાન્ત સ્થાનરૂપ ઉકરડામાં છોડવામાં આવ્યો હતો 'तम्हा णं' તેથી 'होउ अम्हं दारए उज्झिए' અમારા બાળકનું નામ "ઉજ્ઝિત" એવું થાય.

ભાવાર્થ—ગોત્રાસનો જીવ નારકીય વિવિધ યાતનાઓને ભોગવીને જ્યારે ત્યાંની સ્થિતિ પૂરી કરીને ત્યાંથી નીકળ્યો ત્યારે આજ સુભદ્રા સાર્થવાહીના ગર્ભમાં પુત્રરૂપથી આવ્યો, આતો જાતિનિન્દુકા હતી, એટલે તેના પુત્રો ઉત્પન્ન થતાં જ મરી જાતા હતા; માટે આ પુત્રને જન્મતાંજ તેણે તે બાળકને તુરતજ કોઈ એક ઉકરડામાં નંખાવી આવ્યો કે જેથી તેનાં જાતિનિન્દુક દોષની નિવૃત્તિ થઈ જાય. ઉકરડામાં નખાવ્યા પછી બીજીજ ક્ષણે તેણે તે બાળકને ત્યાંથી પાછો ઉઠાવી લેવરાવ્યો, અને બાળકનું પાલન–પોષણ થવા લાગ્યું, સુભદ્રા તેને બહાર કાઢતી નહિ, અને ઉઘાડો પણ રાખતી નહિ. ભોંયરામાં કપડાંથી ઢાંકીને રાખતી. આ પ્રમાણે સમય જતાં બાળક ક્રમે–ક્રમે વધવા લાગ્યો. માતાપિતાએ કુળક્રમાગત પુત્રજન્મસંબંધી વધામણીરૂપ ઉત્સવ ઠાઠમાઠથી કર્યા જ્યારે બાળક અગિયાર ૧૧ દિવસનો થઈ ગયો, અને બારમા (૧૨) દિવસનો પ્રારંભ થયો ત્યારે માતા–પિતાએ મળીને પરસ્પર સલાહ કરીને

॥ मूलम् ॥

तए णं से उज्झिए दारए पंचधाईपरिग्गहिए । तं जहा–खीरधाई १, मज्जणधाई २, मंडणधाई ३, कीलामणधाई ४, अंकधाई ५, जहा दढपइण्णे, जाव णिव्वायणिव्वाघायगिरिकंदरमल्लीणेव चंपगपायवे सुहंसुहेणं संवड्ढेइ ॥ सू० १५ ॥

टीका

'तए णं' इत्यादि । 'तए णं से उज्झिए दारगे' ततः खलु स उज्झितो दारकः 'पंचधाईपरिग्गहिए' पञ्चधात्रीपरिगृहीतः=पञ्चभिर्धात्रीभिः सुरक्षितोऽभवदित्यर्थः, 'तं जहा' तद् यथा–ता धात्र्यो यास्ताः प्रोच्यन्ते– 'खीरधाई १, मज्जणधाई २, मंडणधाई ३, कीलामणधाई ४, अंकधाई ५' क्षीरधात्री १, मज्जनधात्री २, मण्डनधात्री ३, क्रीडापनधात्री ४, अङ्कधात्री ५ । 'जहा

परस्पर में सलाह कर इसका नाम 'उज्झित' रखा । यह नाम इसका इस लिये रखा गया कि–यह उत्पन्न होते ही कूडे कचरे के ढेर में छोडा गया था, अतः यह इसका नाम गुणनिष्पन्न गुणानुसार हुआ ॥ सू० १४ ॥

'तए णं से उज्झिए' इत्यादि ।

'तए णं' पश्चात् 'से उज्झिए दारए' यह उज्झित दारक 'पंचधाईपरिग्गहिए' पांच धायमाताओ की देख–रेख में सुरक्षित रहने लगा; 'तं जहा' पांच धायमाताओं के नाम इस प्रकार हैं– 'खीरधाई' १–क्षीरधात्री, 'मज्जणधाई' २–मज्जनधात्री, 'मंडणधाई' ३–मंडनधात्री, 'कीलामणधाई' ४–क्रीडापनधात्री, एवं 'अंकधाई' ५–अंकधात्री, 'जहा दढपइण्णे'

તેનું નામ 'ઉજ્ઝિત' રાખ્યું, આ નામ એટલા માટે રાખ્યું હતું કે તે ઉત્પન્ન થતાંની સાથે ઉકરડામાં મૂકવામાં આવ્યો હતો, તેથી આ નામ ગુણ નિષ્પન્ન ગુણાનુસાર થયું. (સૂ. ૧૪)

'तए णं से उज्झिए०' ઇત્યાદિ

'तए णं' પછી 'से उज्झिए दारए' આ ઉજ્ઝિત બાળક 'पंचधाईपरिग्गहिए' પાંચ ધાયમાતાઓની દેખરેખમાં સુરક્ષિત રહેવા લાગ્યો 'तं जहा' પાંચ ધાયમાતાઓના નામ આ પ્રમાણે છે—'खीरधाई १' ક્ષીરધાત્રી 'मज्जणधाई २' મજ્જનધાઇ 'मंडणधाई ३' મંડનધાઇ 'कीलावण धाइ ४' ક્રીડાપનધાઈ અને 'अंकधाई ५' અંકધાઇ 'जहा दढपइण्णे' જે પ્રમાણે દૃઢપ્રતિજ્ઞનું પાંચ

दढपइण्णे' यथा दृढप्रतिज्ञः-यथा दृढप्रतिज्ञस्य धात्रीपञ्चकैर्बह्वीभिर्दासीभिश्च क्षीरपान-मज्जन-मण्डन-क्रीडापनादिभिः सुरक्षणं परिवर्धनं च संजातं तद्वदस्य-उज्झितस्य दारकस्य सुरक्षणं परिवर्धनंचाभूदिति भावः। 'जाव' यावत्, अत्र यावच्छब्देन-अन्याभिश्च बह्वीभिः कुब्जाभिश्चिलातिकाभिः.... विदेशपरिमण्डिताभिः स्वदेशनेपथ्यगृहीतवेषाभिर्विनीताभिरिङ्गितचिन्तितप्रार्थितविज्ञायिकाभिर्निपुणकुश-लाभिश्चेटिकाचक्रवालवरतरुणीवृन्दपरिवारसंपरिवृतः, इत्यादि, 'रम्येषु मणिकुट्टिमतलेषु परिगृह्यमाणः' इतिपर्यन्त पाठो बोध्यः। 'णिव्वायणिव्वाघायगिरिकंदर-मल्लीणेव' निर्वात निर्व्याघातगिरिकन्दरालीन इव 'चंपगपायवे' चम्पकपादपः= चम्पकवृक्षः, यथा वायुकृतोपद्रवरहितो वन्यजन्तुकृतव्याघातरहितश्च पर्वतकन्दरा-वस्थितश्चम्पकवृक्षः परिवर्धते, तथाऽयमुज्झितो दारकः 'सुहंसुहेणं' सुखसुखेन 'वड्ढइ' वर्धते ॥ सू० १५ ॥

जिस प्रकार दृढप्रतिज्ञ का पंचधात्रियों एवं अनेक दासियोंने क्षीर-पान, मज्जन, मंडन एवं क्रीडापन आदि द्वारा सुरक्षण एवं परिवर्धन किया उसी प्रकार इन पूर्वोक्त धायमाताओंने 'जाव' यावत् और भी कई एक कुब्जा आदि दासियों के समूहने भी सुन्दर महल में रखकर इस उज्झित दारक का रक्षण एवं परिवर्धन किया, 'णिव्वाय-णिव्वाघायगिरिकंदरमल्लीणे व चंपगपायवे सुहंसुहेणं संवड्ढेइ' जिस प्रकार पर्वत की गुफा में अवस्थित चंपक का वृक्ष वायुकृत उपद्रव से एवं जंगली जानवरों के व्याघातों से रहित होकर आनंद से बढता रहता है उसी प्रकार इन पांच धायमाता आदि की देख-रेख में रहा हुआ यह उज्झित दारक भी आनंदपूर्वक बढने लगा ॥

भावार्थ—उज्झित दारकने सार्थवाह के यहां जन्म लिया इस लिये इसकी रक्षा एवं पालन के लिये भिन्न२ कामों को करने वाली ५

ધાયઓએ અને અનેક દાસીઓએ ક્ષીરપાન (દૂધપાવું) મજ્જન-સ્નાન, મંડન-શણગાર અને ક્રીડાપન-રમાડવું આદિ વડે રક્ષણ અને પરિવર્ધન કર્યું તે પ્રમાણે આગળ કહેલી ધાયમાતાઓએ 'जाव' યાવત્ ત્યાં સુધી કે બીજી પણ અનેક કુબ્જા-કુબડી આદિ દાસીઓના સમૂહે પણ સુંદર મહેલમાં રાખીને આ ઉજ્ઝિત દારકનું રક્ષણ અને પરિવર્ધન કર્યું, 'णिव्वायणिव्वाघायगिरिकंदरमल्लीणेव चंपगपायवे सुहंसुहेणं वड्ढेइ' જે પ્રમાણે પર્વતની ગુફામાં રહેલ ચંપનું ઝાડ, વાયુના ઉપદ્રવથી અને જંગલી જાનવરોના પ્રહારથી રહિત બની આનંદથી વધે છે. તે પ્રમાણે તે પાંચ ધાયમાતા આદિની દેખ-રેખમાં રહીને આ ઉજ્ઝિત બાળક પણ આનંદપૂર્વક વધવા લાગ્યો.

ભાવાર્થ—ઉજ્ઝિત બાળકે સાર્થવાહના ઘેર જન્મ લીધો તેથી તેની રક્ષા અને

॥ मूलम् ॥

तए णं से विजयमित्ते सत्थवाहे अण्णया कयाइं गणिमं च धरिमं च मेज्जं च पारिच्छेज्जं च चउव्विहं भंडगं गहाय लवणसमुद्दं पोयवहणेणं उवगए। तए णं से विजयमित्ते तत्थ लवणसमुद्दे पोयविवत्तीए णिव्वुड्डभंडसारे अत्ताणे असरणे कालधम्मुणा संजुत्ते ।

तए णं तं विजयमित्तं सत्थवाहं जे जहा बहवे ईसर-तलवर-माडंबिय-कोडुंबिय-इब्भ-सेट्ठि-सेणावइ-सत्थवाहा लवणसमुद्दे पोयविवत्तीए निव्वुड्डभंडसारं कालधम्मुणा संजुत्तं सुणेंति, ते तहा हत्थणिक्खेवं च बाहिरभंडसारं च गहाय एगंतं अवक्कमंति ।सू०१६।

टीका

'तए णं' इत्यादि । 'तए णं से विजयमित्ते सत्थवाहे' ततः खलु स विजयमित्रः सार्थवाहः 'अण्णया कयाइं' अन्यदा कदाचित्=कस्मिंश्चिदन्य-

---

धायें नियुक्त हुईं । इनमें किसीने इसे दूध पिलाया, किसीने इसे स्नान कराया. किसीने इसे खिलाया, किसीने इसे मंडित किया और किसीने इसे गोद में लेकर लालन-पालन किया। इस प्रकार दृढप्रतिज्ञ की तरह इस उज्झित दारक का लालन-पालन बडे ही आनंद और ठाट-बाट के साथ होने लगा। पर्वत की गुफामें रहने वाला चंपकवृक्ष जैसे निरुपद्रव रीति से बढता है उसी प्रकार उज्झित दारक भी निर्विघ्नरीति से बढने लगा ॥ सू० १५ ॥

પાલન માટે જુદાં-જુદાં કામો કરનારી પંચ ધાયોને રાખવામાં આવી, તેમાં એક બાળકને દૂધ પાતી, બીજી સ્નાન કરાવતી, ત્રીજી ભોજન કરાવતી, ચોથી મંડિત કરતી, અને પાંચમી પોતાના ખોળામાં બેસાડીને લાલન-પાલન કરતી. આ પ્રમાણે દૃઢપ્રતિજ્ઞની પ્રમાણે ઉજ્ઝિત બાલકનું લાલન-પાલન ભારે આનંદથી અને ઠાઠ-માઠથી થવા લાગ્યું. પર્વતની ગુફામાં રહેલું ચંપાનું ઝાડ જેવી રીતે ઉપદ્રવ રહિત રહીને વધે છે, તે પ્રમાણે ઉજ્ઝિત બાળક પણ નિર્વિઘ્ન પણે વધવા લાગ્યો. (સૂ૦ ૧૫)

स्मिन् समये 'गणिमं च' गणिमं च-गणनया=संख्यया विक्रयणीयं वस्तु-नारिकेलादिकं च, 'धरिमं च' तुलायामुत्तोल्य विक्रयणीयं वस्तु धान्यादिकं च, 'मेज्जं च' मेयं च=मानयोग्यं च-मापनयोग्यं-वस्त्रादिकम्, 'पारिच्छेज्जं च' परिच्छेद्यं च=यस्य विक्रयः परिच्छेदेन=परीक्षणेन भवति तद्वस्तु-रत्नादिकमित्यर्थः; 'चउव्विहं भंडगं' चतुर्विधं भाण्डकं=पण्यं विक्रयणीयं वस्तु 'गहाय' गृहीत्वा 'लवणसमुद्दं' लवणसमुद्रं 'पोयवहणेणं' पोतवहनेन=नौरूपेण यानेन, 'उवगए' उपगतः=प्रविष्टः। 'तए णं से विजयमित्ते' ततः खलु स विजयमित्रः सार्थवाहः, 'तत्थ' तत्र=लवणसमुद्रे 'पोयविवत्तीए' पोतविपत्त्या-पोतस्य=जलयानस्य विपत्तिः=ब्रुडनं पोतविपत्तिस्तया-समुद्रस्य प्रबलतरतरङ्गतः संघट्टं प्राप्य पोतस्य

'तए णं से' इत्यादि।

'तए णं' इसके अनन्तर 'से विजयमित्ते सत्थवाहे' वह विजयमित्र सार्थवाह 'अण्णया कयाइं' किसी एक समय 'गणिमं च धरिमं च मेज्जं च परिछेज्जं च चउव्विहं भंडगं गहाय' गणिम-गिनकर जो बेचे जाते हैं ऐसे नारियल आदि, धरिम-तुला से तोलकर जो बेचे जाते हैं ऐसे चावल धान्य आदि, मेय-मापकर जो बेचा जाता है ऐसा कपडा आदि और परिच्छेद्य-जिनकी परिक्षा से बिक्री होती है ऐसे रत्न आदि, इन चारों प्रकार की विक्रयणीय वस्तुओं को भरकर 'लवणसमुद्दं पोयवहणेणं उवगए' जहाजद्वारा लवणसमुद्र में प्रविष्ट हुआ। 'तए णं से विजयमित्ते तत्थ लवणसमुद्दे पोयविवत्तीए निव्वुड्डभंडसारे अत्ताणे असरणे कालधम्मुणा संजुत्ते' जब इसका जहाज आगे बढ रहा था तब समुद्र की उछलती हुई तरङ्गों से टकरा कर वह उलट पडा और डूब

'तए णं से' ઇત્યાદિ

'तए णं' તે પછી 'से विजयमित्ते सत्थवाहे' તે વિજયમિત્ર સાર્થવાહ 'अण्णया कयाइं' કોઇ એક સમયે 'गणिमं च धरिमं च मेज्जं च परच्छेज्जं च चउव्विहं भंडगं गहाय' ગણિમ-ગણીને જે વેચવામાં આવે છે તે નારિયેલ આદિ, ધરિમ-તોળીને જે વેચવામાં આવે છે એવા ચાવલ ચોખા ધાન્ય આદિ, મેય-માપ કરીને વેચાય છે એવા કપડાં આદિ, અને પરિચ્છેદ્ય જેની પરીક્ષા કરીને વેચાય છે એવા રત્ન આદિ એવી ચાર પ્રકારની વેચાણ કરવા યોગ્ય વસ્તુઓ ભરીને 'लवणसमुद्दं पोयवहणेणं उवगए' વહાણ દ્વારા લવણ સમુદ્રમાં પ્રવેશ કર્યો. 'तए णं से विजयमित्ते तत्थ लवणसमुद्दे पोयविवत्तीए निव्वुड्डभंडसारे अत्ताणे असरणे कालधम्मुणा संजुत्ते' જ્યારે તેનું વહાણ આગળ વધી રહ્યું હતું ત્યારે સમુદ્રના ભારે ઊન્નત તરંગોથી અથડાઇને ઉંધું પડી ગયું અને ડુબી ગયું અને વહાણમાં

ब्रुडनेनेत्यर्थः, 'णिव्वुड्डभंडसारे' निमग्नभाण्डसारः=निमग्नानि जलान्तर्गतानि भाण्डानि=पण्यानि तान्येव साराणि=धनानि यस्य स तथा, 'अत्ताणे' अत्राणः 'असरणे' अशरणः 'कालधम्मुणा संजुत्ते' कालधर्मेण संयुक्तः=मरणं प्राप्तवानित्यर्थः।

'तए णं' ततः खलु तं 'विजयमित्तं सत्थवाहं' विजयमित्रसार्थवाहं 'जे जहा बहवे' ये यथा बहवः, 'ईसर-तलवर-माडंबिय-कोडुंबिय-इब्भ-सेट्ठि-सेणावइ-सत्थवाहा' ईश्वर-तलवर-माडम्बिक-कौटुम्बिके-भ्य-श्रेष्ठि-सेनापति-सार्थवाहाः 'लवणसमुद्दे' लवणसमुद्रे 'पोयविवत्तीए' पोतविपत्त्या=पोतस्य विपत्तिः=नाशः पोतविपत्तिस्तया 'निव्वुड्डभंडसारं' निमग्नभाण्डसारं-निमग्नानि=समुद्रान्तर्गतानि भाण्डानि=विक्रयणीयानि साराणि=धनानि यस्य स निमग्नभाण्डसारस्तम्, 'कालधम्मुणा संजुत्तं' कालधर्मेण संयुक्तं=मृतं 'सुणेंति' शृण्वन्ति, 'ते' ते=ईश्वरादयः 'तहा' तथा=साक्षिरहितं 'हत्थणिक्खेवं' हस्तनिक्षेपं हस्ते निक्षेपो यस्य तत् तथा तत्, हस्तनिक्षिप्तं धनमित्यर्थः, 'बाहिरभंडसारं च' बाह्यभाण्ड-

---

गया। इस प्रकार समस्त वस्तुसार के जलमें मग्न हो जाने पर यह भी अरक्षित एवं अशरण दशामें वहीं पर डूब कर मर गया। 'तए णं तं विजयमित्तं सत्थवाहं जे जहा बहवे ईसर-तलवर-माडंबिय-कोडुंबिय-इब्भ-सेट्ठि-सेणावइ-सत्थवाहा लवणसमुद्दे पोयविवत्तीए निव्वुड्डभंडसारं कालधम्मुणा संजुत्तं सुणेंति' **कुछ समय बाद जब समस्त भांडसार के साथ लवणसमुद्र में विजयमित्र की नौका के डूब जाने का और साथ में स्वयं उसके भी डूब कर मर जानेका समाचार ईश्वर, तलवर, माडम्बिक, कौटुम्बिक, श्रेष्ठी, सेनापति और सार्थवाहोंने सुना** 'ते तहा हत्थणिक्खेवं च बाहिरभंडसारं च गहाय एगंतं अवक्कमंति' **तो वे ईश्वर तलवर आदि कि जिनके पास सार्थवाह का हस्तनिक्षेप-साक्षिरहित-दूसरों की**

ભરેલી તમામ વસ્તુઓ પાણીમાં ડુબી જતાં તે પણ અત્રાણ અને અશરણ દશામાં આવી જતાં ત્યાં ડૂબીને મરણ પામ્યો. 'तए णं तं विजयमित्तं सत्थवाहं जे जहा बहवे ईसर-तलवर-माडंबिय-कोडुंबिय-इब्भ-सेट्ठि-सेणावइ-सत्थवाहा लवणसमुद्दं पोयविवत्तीए निव्वुड्डभंडसारं कालधम्मुणा संजुत्तं सुणेंति' કેટલોક સમય ગયા પછી લવણ સમુદ્રમાં સકળ ભાંડસાર (મૂળ ધન) સહિત વિજયમિત્રના વહાણના ડુબવાના સમાચાર અને તેની સાથે તે વિજયમિત્રના મરણના સમાચાર પણ જ્યારે ઇશ્વર, તલવર, માડમ્બિક, કૌટુમ્બિક, શેઠ, સેનાપતિ અને સાર્થવાહોએ સાંભળ્યા 'ते तहा हत्थणिक्खेवं च बाहिरभंडसारं च गहाय एगंतं अवक्कमंति' ત્યારે તરતજ તે ઇશ્વર, તલવર આદિ સૌ કે જેમની પાસે સાર્થવાહના હસ્તનિક્ષેપ-

सारं, बाह्यं=बहिष्कृतं-जनैर्विदितंससाक्षिकं प्रदत्तं पण्यधनं चेत्यर्थः, 'गहाय' गृहीत्वा 'एगंतं' एकान्तम्=अलक्षितस्थानम् 'अवक्कमंति' अपक्रामन्ति=वाणिजग्रामतः पलाय्य प्रयान्तीत्यर्थः ॥ सू० १६ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं सा सुभद्दा सत्थवाही विजयमित्तं सत्थवाहं लवणसमुद्दे पोयविवत्तीए णिव्वुड्डभंडसारं कालधम्मुणा संजुत्तं सुणेइ, सुणित्ता महया पइसोएणं अप्फुण्णा समाणी परसुनियत्ता विव चंपगलया धसत्ति धरणीतलंसि सव्वंगेहिं संणिवडिया। तए णं सा सुभद्दा मुहुत्तंतरेणं आसत्था समाणी

साक्षी के विना दिया हुआ धन था, और जिन के पास बाह्यभाण्डसार-साक्षिसहित-अन्य लोगों की जान में दिया हुआ धन था, उन सभी धन को लेकर वे वहांसे बाहर दूसरी जगह किसी अन्य स्थान में चले गये।

भावार्थ— एक समय की बात है कि विजयमित्र सार्थवाह दूसरे अन्य देश में व्यापार करने के लिये बेचने योग्य समस्त वस्तुओं को जहाज में भरकर लवणसमुद्र में होकर जा रहा था कि- इतने में समुद्र की उछलनी हुई, तरंगों ने उसके जहाज को उलट दिया। उलटते ही जहाज सब सामानसहित डूब गया। विजयमित्र भी बचने का कोई उपाय न होने से वहीं पर डूब कर मर गया। जब यह समाचार नगर में लोगों को ज्ञात हुआ तो, जिन पर इसका थापण आदि था वे सब के सब बडे से बडे महाजन वाणिजग्राम को छोडकर ऐसी जगह जा पहुँचे, जहाँ उनका पता लगना भी मुश्किल हो ॥ सू० १६ ॥

સાક્ષી વિના આપેલું ધન-હતું, અને જેમની પાસે તેનો બાહ્ય ભાંડસાર- બીજાની સાક્ષીમાં આપેલું ધન હતું, તે લઇને ત્યાંથી બહાર બીજા સ્થળે ચાલ્યા ગયા.

ભાવાર્થ—એક સમયની વાત છે કે- વિજયમિત્ર સાર્થવાહ બીજા દેશમાં વેપાર કરવા માટે વેચાણ કરવા યોગ્ય તમામ વસ્તુઓનું વહાણ ભરીને લવણસમુદ્રમાં થઇને જતો હતો, એવામાં સમુદ્રના ભારે તરંગોએ વહાણને ઉંધું નાખી દીધું, ઉંધું પડતાંજ તમામ સામાનસહિત વહાણ ડૂબી ગયું, વિજયમિત્રને પણ બચવાનો કોઇ ઉપાય નહિ રહેવાથી ત્યાં તે પણ ડૂબીને મરી ગયો. જ્યારે આ સમાચાર નગરના લોકોના જાણવામાં આવ્યા ત્યારે, જેની પાસે તેની થાપણ હતી તે તમામ મોટા મહાજન પણ વાણિજગ્રામને છોડી, તેની જગ્યાએ જઇ પહોંચ્યા, કે જ્યાં તેનો પત્તો લાગવો પણ મુશ્કેલ થઇ પડે. (સૂ. ૧૬)

बहूहिं मित्त—जाव परिवुडा रोयमाणी कंदमाणी विलवमाणी विजयमित्तस्स सत्थवाहस्स लोइयाइं मयकिच्चाइं करेइ। तए णं सा सुभद्दा अण्णया कयाइं लवणसमुद्दोतरणं च लच्छिविणासं च पोतविणासं च पइमरणं च अणुचिंतेमाणी २ कालधम्मुणा संजुत्ता। तए णं णयरगुत्तिया सुभद्दं सत्थवाहिं कालगयं जाणित्ता उज्झियगं दारगं साओ गिहाओ णिच्छुभंति. णिच्छुभित्ता तं गिहं अण्णस्स दलयंति ॥ सू० १७ ॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं सा सुभद्दा सत्थवाही विजयमित्तं सत्थवाहं लवणसमुद्दे' ततः खलु सा सुभद्रा सार्थवाही विजयमित्रं सार्थवाहं लवणसमुद्रे 'पोयविवत्तीए' पोतविपत्त्या=पोतविनाशेन 'निव्वुड्डभंडसारं' निमग्नभाण्डसारम्=समुद्रान्तःपतितसमस्तपण्यधनकमित्यर्थः, 'कालधम्मुणा संजुत्तं' कालधर्मेण संयुक्तं=मृतं 'सुणेइ' शृणोति, 'सुणित्ता महया पइसोगेणं' श्रुत्वा महता पतिशोकेन 'अप्फुण्णा समाणी' आस्पृष्टा=आहता—व्याकुला सती 'परसुनियत्ताविव

'तए णं सा' इत्यादि।

'तए णं' इस घटना के घट जाने के बाद 'सा सुभद्दा सत्थवाही' उस सुभद्रा सार्थवाहीने जब 'विजयमित्तं सत्थवाहं' अपने पति विजयमित्र सार्थवाह के 'लवणसमुद्दे पोयवियत्तीए णिव्वुड्डभंडसारं' लवण समुद्र में जहाज उलट गया है, और समस्त पण्ययोग्य वस्तुएँ भी डूब गई हैं, 'कालधम्मुणा संजुत्तं' और स्वयं वे कालधर्म से युक्त हो चुके हैं, इस वृत्तान्त को सुना तो 'सुणित्ता' सुनते ही वह 'महया पइसोएणं' पति के असह्य मरणशोक से 'अप्फुण्णा समाणी' व्याकुल

'तए णं से०' ઇત્યાદિ.

'तए णं' આ ઘટના બની ગયા પછી 'सा सुभद्दा सत्थवाही' તે સુભદ્રા સાર્થવાહીએ જ્યારે 'विजयमित्तं सत्थवाहं' પોતાના પતિ વિજયમિત્ર સાર્થવાહનું 'लवणसमुद्दे पोयवित्तीए णिव्वुड्डभंडसारं' લવણ-સમુદ્રમાં વહાણ ઉંધું વળી ગયું છે અને વેપારમાં વેચાણ કરવા યોગ્ય તમામ વસ્તુઓ પણ ડૂબી ગઇ છે, 'कालधम्मुणा संजुत्तं' અને પોતે વિજયમિત્ર પણ કાલધર્મ પામી ગયા છે, આ વૃત્તાન્તને સાંભળ્યા ત્યારે 'सुणित्ता' તે સાંભળતાંજ તે 'महया पइसोएणं' પતિ—મરણના

चंपगलया' परशुनिकृत्तेव चम्पकलता–परशुना=कुठारेण निकृत्ता=छिन्ना चम्पकलतेव, 'धसत्ति' 'धस' इतिशब्दपूर्वकं 'धरणीतलंसि' धरणीतले=भूमौ, 'सव्वंगेहिं' सर्वाङ्गैः=सकलावयवैः–छिन्नकदलीस्तम्भवत् 'संणिवडिया' संनिपातिता।

'तए णं सा सुभद्दा मुहुत्तंतरेणं' ततः खलु सा सुभद्रा मुहूर्तान्तरेण 'आसत्था' आस्वस्था=ईषत्स्वस्था=प्राप्तचेतनेत्यर्थः, 'समाणी सती, 'बहूहिं' बहुभिः मित्त–जाव–परिवुडा' मित्र यावत्–परिवृता, अत्र यावच्छब्देन मित्रज्ञातिस्वजनसम्बन्धिपरिवृतेत्यर्थो बोध्यः। 'रोयमाणी, कंदमाणी, विलवमाणी' रुदती=अश्रूणि मुञ्चन्ती, क्रन्दन्ती=उच्चस्वरेण क्रन्दनं कुर्वती, विलपन्ती=आर्तस्वरेण करुणवचनं ब्रुवती, 'विजयमित्तस्स सत्थवाहस्स' विजयमित्रस्य सार्थवाहस्य 'लोइयाइं' लौकिकानि, 'मयकिच्चाइं' मृतकृत्यानि 'करेइ' करोति। 'तए णं सा सुभद्दा अण्णया कयाइं' ततः खलु सा सुभद्रा अन्यदा कदाचित्

होती हुई 'परसुनियत्ता विव चंपगलया' तीक्ष्ण फरशा से निकृत्त–कटी हुई चंपकलता के समान 'धसत्ति धरणीतलंसि' 'धस'–इस शब्दपूर्वक धडाम से भूमि पर 'सव्वंगेहिं संणिवडिया' सर्वांगों से पछाड खाकर गिर पडी।

'तए णं' गिरने के पीछे 'सा सुभद्दा' वह सुभद्रा 'मुहुत्तंतरेणं आसत्था समाणी' जब थोडी देर के बाद सचेत हुई तो 'बहूहिं मित्त-जाव परिवुडा रोयमाणी कंदमाणी विलवमाणी विजयमित्तस्स सत्थवाहस्स' अनेक मित्रादि स्वजन परिजनों से परिवृत होती हुई, आंसू बहाती हुई, आक्रंदन करती हुई–उच्चस्वर से रुदन करती हुई, और आर्त्तस्वर से करुणवचन बोलती हुई उसने अपने पति विजयमित्र सार्थवाह के 'लोइयाइं मयकिच्चाइं करेइ' मृत्यु के अवसर के समस्त लौकिक कृत्य

અસહ્ય શોકથી 'अप्फुण्णा समाणी' વ્યાકુળ થઇ ગઇ, અને 'परसुनियत्ता विव चंपगलया' તીક્ષ્ણ ફરશી-કુહાડીથી કાપેલી ચંપાની વેલ સમાન 'धसत्ति धरणीतलंसि' 'धस' આ શબ્દપૂર્વક ધડામ કરીને ભૂમિ પર 'सव्वंगेहिं संणिवडिया' સર્વાંગોથી પછાડ ખાઇને પડી ગઇ.

'तए णं' ત્યાર પછી 'सा सुभद्दा' તે સુભદ્રા 'मुहुत्तंतरेण आसत्था समाणी' જ્યારે થોડી વાર પછી સચેત થઇ ત્યારે 'बहूहिं मित्त–जाव–परिवुडा रोयमाणी कंदमाणी विलवमाणी विजयमित्तस्स सत्थवाहस्स' અનેક મિત્રાદિ સ્વજનોથી વીંટાઇને રૂદન કરતી-આંસૂ ટપકાવતી, આક્રન્દન કરતી–ઉંચા સ્વરથી રુદન કરતી, ખુબ વધારે વિલાપ કરતી–આર્ત્તસ્વરથી કરૂણ વચન બોલતી તેણે પોતાના પતિ વિજયમિત્ર સાર્થવાહની 'लोइयाइं मयकिच्चाइं करेइ' મૃત્યુ સમયની તમામ લૌકિક

'लवणसमुद्दोतरणं च' लवणसमुद्रावतरणं च-लवणसमुद्रे प्रवेशं च, 'लच्छिविणासं च' लक्ष्मीविनाशं च=संपद्विनाशं च, 'पोतविणासं च' जलयानविनाशं च, 'पइमरणं च' 'पतिमरणं च अणुचिंतेमाणी २' अनुचिन्तयन्ती २ 'कालधम्मुणा संजुत्ता' 'कालधर्मेण संयुक्ता-पतिशोकेन मृतेत्यर्थः।

'तए णं' ततः खलु 'णयरगुत्तिया' नगरगोप्तृकाः=नगररक्षकाः 'सुभद्दं सत्थवाहिं कालगयं जाणित्ता' सुभद्रां सार्थवाहीं कालगतां ज्ञात्वा 'उज्झियगं दारगं साओ गिहाओ' उज्झितकं दारकं स्वकाद् गृहाद् 'णिच्छुभंति' निक्षिपन्ति=बहिर्निःसारयन्ति, तस्य दुराचारित्वादिति भावः; 'णिच्छुभित्ता तं गिहं अण्णस्स' निक्षिप्य, तद् गृहमन्यस्मै 'दलयंति' ददति ॥ सू० १७ ॥

किये। 'तए णं सा सुभद्दा अण्णया कयाइं लवणसमुद्दोतरणं च लच्छिविणासं च पोतविणासं च पइमरणं च अणुचिंतेमाणी२ कालधम्मुणा संजुत्ता' **किसी एक समय वह सुभद्रासार्थवाही भी' पतिका लवणसमुद्र में जाना, वहां उनके जहाजका डूबना, लक्ष्मी का विनाश होना और पति का भी मरण होना, इन्हीं सब बातों का बारंबार सोच विचार एवं शोक करते२ मर गई।** 'तए णं णयरगुत्तिया सुभद्दं सत्थवाहिं कालगयं जाणित्ता उज्झियगं दारगं साओ गिहाओ णिच्छुभंति' **नगररक्षकों ने सुभद्रा को भी जब मरी हुई जाना तब उसके पुत्र उज्झित दारक को दुराचारी होने से उसके अपने घर से निकाल दिया और** 'णिच्छुभित्ता तं गिहं अण्णस्स दलयंति' **निकाल कर उसके घर को किसी दूसरे के लिये सौंप दिया।**

ક્રિયાઓ કરી. 'तए णं सा सुभद्दा अण्णया कयाइं लवणसमुद्दोतरणं च लच्छिविणासं च पोयविणासं च पतिमरणं च अणुचिंतेमाणी२ कालधम्मुणा संजुत्ता' કોઈ એક સમયને વિષે તે સુભદ્રા સાર્થવાહી પણ પતિનું લવણ સમુદ્રમાં જવું, ત્યાં તેના વહાણનું ડૂબવું, લક્ષ્મીનો નાશ થવો અને પતિનું પણ મરણ પામવું, આવી તમામ વાતોને વારંવાર સંભારી સંભારીને શોક કરતી-કરતી મરણ પામી. 'तए णं णयरगुत्तिया सुभद्दं सत्थवाहिं कालगयं जाणित्ता उज्झियगं दारगं साओ गिहाओ णिच्छुभंति' નગરના રક્ષણ કરનારાઓને જ્યારે 'સુભદ્રા પણ મરણ પામી છે' એવું જાણવામાં આવ્યું ત્યારે તેના પુત્ર ઉજ્ઝિત બાળકને દુરાચારી થવાથી તેના પોતાના ઘરમાંથી કાઢી મૂક્યો, અને 'णिच्छुभित्ता तं गिहं अण्णस्स दलयंति' એને બહાર કાઢીને તેનું ઘર બીજાને સોંપી દીધું.

॥ मूलम् ॥

तए णं से उज्झियदारए सयाओ गिहाओ निच्छूढे समाणे वाणियग्गामे णयरे सिंघाडग-जाव-पहेसु जूयखलएसु वेसियाघरएसु पाणागारेसु य सुहंसुहेणं विहरइ। तए णं से उज्झियए दारए अणोहट्टए अणिवारए सच्छंदमई, सइरप्पयारे मज्जप्पसंगी चोरजूयवेसदारप्पसंगी जाए यावि होत्था। तए णं से उज्झिए दारए अण्णया कयाइं कामज्झयाए

भावार्थ- सुभद्रा सार्थवाहीने ज्यों ही अपने पति का लवणसमुद्रमें जहाज के पलट जाने से मरण सुना तो वह विचारी सुनते ही मूर्च्छा खा कर धडाम से एकदम जमीन पर गिर पडी। कुछ समय बाद सचेत होने पर फिर उसने रो-रो कर एवं चिल्लाचिल्लाकर अपने मित्रादि परिजनों के साथ मृत्यु के अवसर पर किये जाने वाले समस्त ही लौकिक कृत्य किये। अब यह रात-दिन पति के शोक से व्याकुल एवं लक्ष्मी के विनाश से चिन्तित रहने लगी। चिन्ता करतेर ही यह विचारी स्वयं भी एक दिन मर गई। अब उज्झित दारक का अपना संसार में कोई नहीं रहा। यह निःसहाय बन गया। राज्यकर्मचारियों ने इसे दुराचारी समझकर घर से बाहिर निकाल दिया और इसका घर दूसरों को सोंप दिया ॥ सू० १७॥

ભાવાર્થ—સુભદ્રા સાર્થવાહીએ જ્યારે પોતાના પતિનું વહાણુ લવણસમુદ્રમાં ઉંધું વળવાથી પતિનું મરણ થયાનું સાંભળ્યું તો તે બીચારી સાંભળતાંજ મૂર્છા ખાઇને ધડામ કરીને એકદમ જમીન પર ઢળી પડી. થોડા સમય પછી સચેત થતાં પછી ફરીથી તે કરુણ સ્વરથી રડવા અને વિલાપ કરવા લાગી, અને પોતાના સંબંધીજનો સહિત મરણના સમયે કરવા યોગ્ય-તમામ લૌકિક ક્રિયાઓ કરી. હવે તે સાર્થવાહી રાત્રિ-દિવસ પતિશોકથી વ્યાકુળ તથા લક્ષ્મીના નાશથી ચિન્તાતુર રહેવા લાગી, ચિન્તા કરતી-કરતીજ તે પણ દુઃખમાં ને દુઃખમાં એક દિવસ મૃત્યુ પામી. હવે ઉજ્ઝિત દારકને સંસારમાં સ્વજન-પોતાના તરીકે કોઇ ન રહ્યું, અને નિઃસહાય બની ગયો, રાજ્યના કર્મચારીઓએ તેને દુરાચારી સમજી તેના ઘરમાંથી તેને બહાર કાઢી મૂક્યો, અને તેનું ઘર બીજાને સોંપી દીધું. (સૂ૦ ૧૭)

गणियाए सद्धिं संपलग्गे जाए यावि होत्था, कामज्झयाए गणियाए सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ ॥सू०१८॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं से उज्झियदारए सयाओ गिहाओ' ततः खलु स उज्झितदारकः स्वकाद् गृहाद् 'निच्छूढे' निक्षिप्तः=बहिष्कृतः-निःसारितः 'समाणे' सन् 'वाणियग्गामे णयरे' वाणिजग्रामे नगरे 'सिंघाडग-जाव-पहेसु' शृङ्गाटक-यावत्-पथेषु, अत्र यावच्छब्दादेवं योज्यम्-शृङ्गाटक-त्रिक-चतुष्क-चत्वर-महापथ-पथेषु इति। 'जूयखलएसु' द्यूतखलकेषु=द्यूतक्रीडास्थानेषु, 'वेसियाघरएसु' वेश्यागृहकेषु 'पाणागारेसु य' पानागारेषु च-मद्यगृहेषु च 'सुहंसुहेणं' सुखसुखेन=अतिसुखेन 'विहरइ' विहरति-विचरति। 'तए णं से उज्झियए दारगे' ततः खलु स उज्झितको दारकः 'अणोहट्टए' अनपघट्टकः-अविद्यमानोऽपघट्टको=यदृच्छया प्रवर्तमानस्य हस्तग्रहादिना निवर्तको यस्य स

'तए णं से' इत्यादि।

'तए णं' इसके अनन्तर 'से उज्झियदारए' वह उज्झित दारक 'सयाओ गिहाओ' अपने घर से 'णिच्छूढे समाणे' निकाला गया होकर 'वाणियग्गामे णयरे सिंघाडग-जाव-पहेसु' उसी वाणिजग्राम नगर में शृंगाटक (त्रिकोण) आदि मार्गों से लगाकर छोटी२ और बडी२ गलियों तक में 'जूयखलएसु वेसियाघरएसु' तथा जुआ खेलने के अड्डों में, वेश्याओं के पाडों में, एवं 'पाणागारेसु' दारु के पीठों में-मदिरा पीने के स्थानों में 'सुहंसुहेणं' विना किसी संकोच के 'विहरइ' फिरने लगा। 'तए णं' इस से 'से उज्झियए दारए' वह उज्झित दारक 'अणोहट्टए' अनपघट्टक-निरङ्कुश बन गया, इच्छानुसार प्रवृत्ति करने से कोई रोकने वाला नहीं होने से यह यथेच्छ प्रवृत्ति

'तए णं से' ઇત્યાદિ.

'तए णं' તે પછી 'से उज्झियदारए' તે ઉજ્ઝિત દારક 'सयाओ गिहाओ' પોતાના ઘરમાંથી णिच्छूढे समाणे' કાઢી મૂકાયેલો 'वाणियग्गामे णयरे सिंघाडग -जाव- पहेसु' તે વાણિજ્યગ્રામ નગરમાં શૃંગાટક (ત્રિકોણ) આદિ માર્ગો પર થઇને નગરની તમામ નાની-મોટી ગલીઓમાં 'जूयखलएसु वेसियाघरएसु' તથા જુગાર ખેલનારના અડ્ડામાં, વેશ્યાઓના વાડામાં, અને 'पाणागारेसु' દારૂના પીઠાંઓમાં-મદિરા પીવાના સ્થાનોમાં 'सुहंसुहेणं' કોઇ પ્રકારના સંકોચ વિના 'विहरइ' ફરવા લાગ્યો. 'तए णं' તે કારણથી 'से उज्झियए' તે ઉજ્ઝિત દારક 'अणोहट्टए' નિરંકુશ બની ગયો, અને ઇચ્છાનુસાર પ્રવૃત્તિ કરતા તેને કોઇ રોકવાવાળું નહિ હોવાથી

तथा, निरङ्कुश इत्यर्थः; 'अणिवारए' अनिवारकः—नास्ति निवारको 'मैवं कार्षी'-रित्येवं निषेधको यस्य स तथा, प्रतिषेधकरहित इत्यर्थः; 'सच्छंदमई' स्वच्छन्दमतिः 'सइरप्पयारे' स्वैरप्रचारः=स्वच्छन्दचारी, 'मज्जप्पसंगी' मद्यप्रसङ्गी=मदिराऽऽसक्तः, 'चोरजूयवेसदारप्पसंगी' चौरद्यूतवेश्यादारप्रसङ्गी, 'जाए यावि होत्था' जातश्चाप्यभवत्। 'तए णं से उज्झियए दारगे' ततः खलु स उज्झितको दारकः 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित्—कस्मिंश्चिदन्यस्मिन् समये 'कामज्झयाए' कामध्वजया=कामध्वजानाम्न्या 'गणियाए' गणिकया=वेश्यया, 'सद्धिं' सार्धं 'संपलग्गे' संप्रलग्नः=संमिलितो 'जाए यावि होत्था' जातश्चाप्यभवत्, 'कामज्झयाए गणियाए सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ' कामध्वजया गणिकया सार्धमुदारान् मानुष्यकान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति ॥ सू० १८ ॥

करने वाला हो गया। 'अणिवारए' 'अरे भाई! ऐसा मत कर' ऐसा कहने वाला इसे कोई नहीं रहा। इससे यह 'सच्छंदमई' स्वच्छंदमति और 'सइरप्पयारे' स्वेच्छानुसार चलनेफिरने वाला हो गया। 'मज्जप्पसंगी' मद्यपान एवं 'चोरजूयवेसदारप्पसंगी' चोरी, जूआ, वेश्या और परस्त्रीसेवन करने में भी खूब चतुर हो गया। संसार में जितनी भी बुरी आदतें और बुरे काम होते हैं उन सब का यह उस समय प्रधान सेवक माना जाने लगा। 'तए णं से उज्झियए दारए अण्णया कयाइं कामज्झयाए गणियाए सद्धिं संपलग्गे जाए यावि होत्था' किसी एक समय की बात है कि उज्झित दारक का मिलाप—वहाँ की एक प्रसिद्ध गणिका कि जिसका नाम कामध्वजा था, उसके साथ हो गया। 'कामज्झयाए गणियाए सद्धिं उरालाइं

મરજી પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરવા વાળો થઇ ગયો. 'अणिवारए' 'અરે ભાઇ! આ પ્રમાણે તમે ન કરો' આવી સૂચના કે આજ્ઞા કરી રોકનાર તેને કોઇ રહ્યું નહિ 'सच्छंदमई' સ્વચ્છંદમતિ થઇ ગયો. 'सइरप्पयारे' સ્વેચ્છાનુસાર વર્તન કરવાવાળો થઇ ગયો, 'मज्जप्पसंगी' મદ્યપાન, અને 'चोरजूयवेसदारप्पसंगी' ચોરી, જુગાર, વેશ્યા અને પરસ્ત્રી સેવન કરવામાં પણ ખૂબ હોશિયાર બની ગયો, સંસારમાં જેટલી—જેટલી ખરાબ ટેવ અને ભુંડા કામ હોય છે, તે તમામનો તે દારક મુખ્ય સેવક ગણાતો હતો, 'तए णं से उज्झियए दारए अण्णया कयाइं कामज्झयाए गणियाए सद्धिं संपलग्गे जाए यावि होत्था' કોઇ એક સમયની વાત છે કે ઉજ્ઝિત દારકનો મેળાપ ત્યાંની એક મહાન્ પ્રસિદ્ધ ગણાતિ ગણિકા કે જેનું નામ કામધ્વજા હતું તેની સાથે થઇ ગયો. 'कामज्झयाए गणियाए सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं

माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ' इस से वह उस कामध्वजा वेश्या के साथ मनुष्यसम्बन्धी विविध भोगों को-कामसुखों को भोगने लगा।

भावार्थ—उज्झित दारक घर से निकलते ही स्वेच्छाचारी हो गया। शरम और धरम इसने दोनों को त्याग दिया। जहां इच्छा होती वहां जाना, जिस की चाहना होती वही खाना और दिनभर पागलों की तरह अवारा फिरना यही सब बातें हैं, जिन्होंने उज्झित के जीवन को धूल में मिला दिया। नगर की ऐसी कोई सी भी छोटी-बडी गली नहीं थी जो उज्झितने न देखी हो। नगर का ऐसा कोई सा भी त्रिक-चतुष्क आदि मार्ग न था, जहां पर फिरते हुए लोगोंने इसे न देखा हो। इसकी दृष्टि से वहां का क्या दारुपीठ, क्या वेश्या के पाडे, क्या द्यूतगृह, ऐसा कोई सा भी पतन का स्थान नहीं बचा, जहां यह नहीं पहुँचा हो। सब पर इसनें चक्कर काटे-सब पर यह घूमा। रोकने वाला तो इसे कोई था ही नहीं, जो मनमें आया वही काम करता था। इस प्रकार स्वेच्छाचारी हो जाने के कारण इसका भयंकर से भयंकर पतन हो चुका। वहीं की एक वेश्या कि जिस का नाम कामध्वजा था, उसके साथ वह फँस गया। तात्पर्य यही है कि-उस समय के दुराचारी पुरुषों में यह अग्रेसर

भुंजमाणे विहरइ' પછી તે એ ગણિકા કામધ્વજા સાથે મનુષ્યસમ્બન્ધી વિવિધ ભોગો-કામસુખોને ભોગવવા લાગ્યો.

ભાવાર્થ—ઉજ્ઝિત દારક ઘેરથી નીકળતાંજ તુરતમાં સ્વેચ્છાચારી થઇ ગયો, શરમ અને ધર્મ તેણે બન્નેનો ત્યાગ કરી દીધો. જ્યાં ઇચ્છા થાય ત્યાં જવું મનમાં ખાવાની જે ઇચ્છા થાય તે પદાર્થ ખાવો અને દિવસ ભર ગાંડાની માફક ફરવું એજ બધી વાતોએ ઉજ્ઝિતના જીવનને ધૂળમાં મેળવી દીધું નગરની નાની મોટી એવી કોઇ પણ ગલી ન હતી કે જે ઉજ્ઝિતે ન જોઇ હોય, નગરનો કોઇ પણ ત્રિકોણ કે ચાર શેરી વાળો એવો રસ્તો ન હતો કે, જે રસ્તા પર ફરતા ઉજ્ઝિતને લોકોએ ન દેખ્યો હોય, તેની નજર બહાર ત્યાંના કોઇ પણ દારૂપીઠાં, વેશ્યાવાડા, જુગારખાનાં તેમજ પતન થવાના સ્થાન રહ્યા ન હતાં કે જ્યાં તે પહોંચ્યો ન હોય પતનના સર્વ ઠેકાણાં તે ફરી વળ્યો હતો, કારણ કે તેને રોકનાર તો કોઇ હતુંજ નહિ. તેથી જે કાંઇ મનમાં ઇચ્છા થાય તે પ્રમાણે કામ કરતો હતો. આ પ્રમાણે સ્વેચ્છાચારી થવાના કારણે તેનું મહાન ભયંકર પતન થઇ ગયું. તે નગરીની એક વેશ્યા કે જેનું નામ કામધ્વજા હતું. તેની સાથે તે ફસાઇ ગયો તાત્પર્ય એ છે કે- એ સમયના દુરાચારી પુરુષોમાં આ અગ્રેસર

॥ मूलम् ॥

तए णं तस्स मित्तस्स रण्णो अण्णया कयाइं सिरीए देवीए जोणीसूले पाउब्भूए यावि होत्था। णो संचाइए मित्ते राया सिरीए देवीए सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरित्तए। तए णं से मित्ते राया अण्णया कयाइं उज्झिययं दारयं कामज्झयाए गणियाए गिहाओ णिच्छुभावेइ, णिच्छुभावित्ता कामज्झयं गणियं अब्भिंतरयं ठवेइ, ठवित्ता कामज्झयाए गणियाए सद्धिं उरालाइं जाव विहरइ। तए णं से उज्झिए दारए कामज्झयाए गणियाए गिहाओ णिच्छुभाविए समाणे कामज्झयाए गणियाए मुच्छिए गिद्धे गढिए अज्झोववण्णे अण्णत्थ कत्थइ सुइं च रइं च धिइं च अविंदमाणे तच्चित्ते तम्मणे तल्लेसे तदज्झवसाणे तदट्ठोवउत्ते तयप्पियकरणे तब्भावणाभाविए कामज्झयाए गणियाए बहूणि अंतराणि य छिद्दाणि य विवराणि य पडिजागरमाणे २ विहरइ ॥ सू० १९ ॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं' ततः खलु 'तस्स मित्तस्स रण्णो' तस्य मित्रस्य=मित्रनामकस्य राज्ञः, 'अण्णया कयाइं सिरीए देवीए' अन्यदा

बन गया और सातों ही दुर्व्यसनों के सेवन में विशेष निपुण हो गया। कोई भी उस समय ऐसा दुराचार कर्म न बचा था, जिसका सेवन उज्झितने न किया हो। उज्झित पक्का दुराचारी बन गया ॥ सू० १८ ॥

બની ગયો અને સાત પ્રકારનાં દુર્વ્યસનોનું સેવન કરવામાં વિશેષ હોશિઆર બની ગયો. તે સમયે કોઇ પણ એવું દુરાચાર વાળું કર્મ ન હતું કે જેનાથી તે બચી ગયો હોય, જેનું સેવન ઉજ્ઝિતે ન કર્યું હોય અર્થાત્ ઉજ્ઝિત પાકો દુરાચારી બની ગયો. (સૂ૦ ૧૮)

कदाचित् श्रियो देव्याः=श्रीदेवीनाम्न्या राजपत्न्याः 'जोणीसूले' योनिशूलं= योनिशूलनामको रोगः, 'पाउब्भूए' प्रादुर्भूतः=संजातः 'यावि होत्था' चाप्यभवत्, 'णो संचाएइ मित्ते राया सिरीए देवीए सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ' नो शक्नोति मित्रो राजा श्रीदेव्या सार्धमुदारान् मानुष्यकान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहर्तुम्। 'तए णं से मित्ते राया' ततः खलु स मित्रो राजा 'अण्णया कयाइं' अन्यदा कदाचित्=कस्मिंश्चिदन्यस्मिन् समये 'उज्झियगं दारगं' उज्झितकं दारकं 'कामज्झयाए गणियाए गिहाओ' कामध्वजाया गणिकाया गृहात् 'णिच्छुभावेइ' निक्षेपयति=बहिर्निःसारयति, 'णिच्छुभावित्ता' निक्षेप्य=बहिर्निःसार्य 'कामज्झयं गणियं' कामध्वजां गणिकाम् 'अब्भिंतरयं' आभ्यन्तरिकां=भवनाभ्यन्तरवर्तिनीं कृत्वा, 'त्वया गृहाद् बहिर्निर्गन्तव्य'-मिति विवशां कृत्वेत्यर्थः 'ठवेइ' स्थापयति, 'ठवित्ता' स्थाप-

---

'तए णं तस्स मित्तस्स' इत्यादि।

'तए णं तस्स मित्तस्स रण्णो' तदनन्तर उस मित्र राजा की 'सिरीए देवीए' महारानी श्रीदेवी को 'अण्णया कयाइं' किसी एक समय 'जोणीसूले पाउब्भूए यावि होत्था' योनि में शूल उत्पन्न हुआ। इससे वह 'णो संचाएइ मित्ते राया सिरीए देवीए सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरित्तए' मित्रराजा श्री-देवी के साथ उदार मनुष्य-सम्बन्धी कामभोगों को भोगने के लिये समर्थ नहीं हो सका। 'तए णं' अतः 'से मित्ते राया' उस मित्रराजाने 'अण्णया कयाइं' किसी एक समय 'उज्झियगं दारगं कामज्झयाए गणियाए गिहाओ णिच्छुभावेइ' उज्झित दारक को कामध्वजा वेश्या के घर से बाहर निकलवा दिया। 'णिच्छुभावित्ता कामज्झयं गणियं अब्भिंतरयं ठवेइ' और निकलवा कर

'तए णं तस्स मित्तस्स०' ઇત્યાદિ

'तए णं तस्स मित्तस्स रण्णो' ત્યાર પછી તે મિત્ર રાજાની 'सिरीए देवीए' મહારાણી શ્રીદેવીને 'अण्णया कयाइं' કોઈ એક સમય 'जोणीसूले पाउब्भूए यावि होत्था' યોનિમાં શૂલ ઉત્પન્ન થયું, એ કારણથી તે 'णो संचाएइ मित्ते राया सिरीए देवीए सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरित्तए' મિત્ર રાજા શ્રી દેવીની સાથે ઉદાર, મનુષ્યસમ્બન્ધી કામભોગોને ભોગવવા માટે સમર્થ થઈ શક્યો નહિ 'तए णं' તે કારણથી 'से मित्ते राया' તે મિત્ર રાજાએ 'अण्णया कयाइं' કોઈ એક સમય 'उज्झियगं दारगं कामज्झयाए गणियाए गिहाओ णिच्छुभावेइ' ઉજ્ઝિત દારકને કામધ્વજા વેશ્યાના ઘરથી બહાર કાઢી મૂકાવ્યો. 'णिच्छुभावित्ता कामज्झयं गणियं अब्भिंतरयं ठवेइ' અને કઢાવીને તે

यित्वा, 'कामज्झयाए गणियाए सद्धिं' कामध्वजया गणिकया सार्धम्, 'उरालाइं जाव विहरइ' उदारान् यावद् विहरति। अत्र यावत्पदेन-'मानुष्यान् भोगभोगान् भुञ्जानः' इति संग्राह्यम्।

'तए णं से उज्झिए दारए कामज्झयाए गणियाए गिहाओ' ततः खलु उज्झितको दारकः कामध्वजाया गणिकाया गृहात् 'णिच्छुभाविए समाणे' निक्षेपितः=निःसारितः सन् 'कामज्झयाए गणियाए कामध्वजायां गणिकायां 'मुच्छिए' मूर्च्छितः=आसक्तः 'गिद्धे' गृद्धः=आकाङ्क्षावान्, 'गढिए' ग्रथितः= तत्प्रेमजालबद्धः, 'अज्झोववण्णे' अध्युपपन्नः-अधि-आधिक्येन उपपन्नः-संलग्न-मनाः, अत एव-'अण्णत्थ कत्थइ सुइं च रइं च धिइं च अविंदमाणे' अन्यत्र कुत्रापि स्मृतिं=स्मरणं च, रतिं=प्रीतिं च, धृतिं=चित्तस्थैर्यं च अविन्दन्=अलभमानः, 'तच्चित्ते' तच्चित्तः-तस्यामेव चित्तं यस्य स तथा, 'तम्मणे' तन्मनाः-तस्यामेव

उस कामध्वजा वेश्या को उसके मकान के अंदर ही बंद कर दिया, तथा 'तूँ अब बाहर मत आना-जाना!' इस प्रकार उस से कह दिया। 'ठविचा कामज्झयाए गणियाए सद्धिं उरालाइं जाव विहरइ' मकान में ही रोक कर राजाने उस कामध्वजा वेश्या के साथ, उदार मनुष्यसम्बन्धी कामभोगों को भोगने लगा। 'तए णं से उज्झिए दारए कामज्झयाए गणियाए मुच्छिए गिद्धे गढिए अज्झोववण्णे अण्णत्थ कत्थइ सुइं च रइं च धिइं च अविंदमाणे' वह उज्झित दारक कामध्वजा वेश्या में इतना अधिक मूर्च्छित गृद्ध एवं प्रेमपाश से जकडा हुआ था, तथा इतना अधिक उस में मग्न था कि जब वह उससे वियुक्त-अलग किया गया तो उसे और कहीं पर भी न किसी की याद आई, न उसकी किसी से प्रीति ही बढी और न चित्त में स्थिरता ही रही। 'तच्चित्ते

કામધ્વજા વેશ્યાને પણ તેના મકાનની અંદરજ બંધ કરી દીધી. તથા "તારે હવેથી બહાર જવું નહિ." એ પ્રમાણે તેને હુકમ કર્યો. 'ठवित्ता कामज्झयाए गणियाए सद्धिं उरालाइं जाव विहरइ' મકાનમાંજ તેને રોકી રાખીને રાજા તે કામધ્વજા વેશ્યાની સાથે ઉદાર, મનુષ્યસમ્બન્ધી કામભોગોને ભોગવવા લાગ્યો. 'तए णं से उज्झिए दारए कामज्झयाए गणियाए अज्झोववण्णे अण्णत्थ कत्थइ सुइं च रइं च धिइं च अविंदमाणे' તે ઉજ્ઝિત દારક કામધ્વજા વેશ્યામાં એટલો અધિક મૂર્ચ્છિત ગૃદ્ધ અર્થાત્ પ્રેમપાશથી જકડાએલો હતો તથા એટલો બધો તેનામાં મગ્ન હતો કેઃ- જ્યારે તેને તે વેશ્યાથી જુદો કર્યો ત્યારે તેને કોઇ સ્થળે કોઇ પણ યાદ ન આવ્યું, તેમજ તેની કોઇ સાથે પ્રીતિ ન બંધાણી અને તેના ચિત્તમાં કોઇ પ્રકારની સ્થિરતા રહી નહિ. 'तच्चित्ते

मनो यस्य स तथा, 'तल्लेस्से' तल्लेश्यः-तद्गताऽशुभात्मपरिणामविशेषवान्, 'तदज्झवसाणे' तदध्यवसानः-तस्यां=तद्विषयकम् अध्यवसानं=चिन्तनं यस्य स तथा, 'तदट्ठोवउत्ते' तदर्थोपयुक्तः-तदर्थं=तत्प्राप्तये-उपयुक्तः=उपयोगवान्, 'तयप्पियकरणे तदर्पितकरणः-तस्यामेवार्पितानि-करणानि=इन्द्रियाणि येन स तथा, 'तब्भावणाभाविए' तद्भावनाभावितः-तद्भावनया-कामध्वजाचिन्तया भावितः-वासितो यः स तथा, 'कामज्झयाए गणियाए' कामध्वजाया गणिकाया 'बहूणि' बहूनि 'अंतराणि य' अन्तराणि च अवसरान्-'कदा राजाऽस्या गृहान्निःसरिष्यती'ति भावः। छिद्दाणि य' छिद्राणि च-राजपुरुषनिर्गमनरूपाणि 'राजपुरुषा अपि इतः कदा निःसरिष्यन्तीति भावः। विवराणि य' अन्यजनाभावेन तत्र निःशङ्कगमनयोग्यावसान् 'पडिजागरमाणे २' प्रतिजाग्रत् २- गवेषयन् २ 'विहरइ' विहरति-कामध्वजाया गृहोपान्ते इतस्ततो भ्राम्यतीत्यर्थः ॥ सू० १९ ॥

तम्मणे तल्लेस्से तदज्झवसाणे तदट्ठोवउत्ते तयप्पियकरणे तब्भावणाभाविए' केवल कामध्वजा में ही इसका मन लवलीन रहा, उसी में इसकी आत्मा की दुश्चित्तवृत्तिरूपी परिणति जाग्रत रही, उसी एक की रटन चित्त में जमकर बैठीर इसे सताती रही, उसी में इसकी समस्त इन्द्रियों का व्यापार अर्पित रहा और कामध्वजा की चिन्ता से ही यह सदा वासित भी बन रहा। तथा 'कामज्झयाए गणियाए' उस कामध्वजा वेश्या से मिलने के लिये 'बहूणि अंतराणि य' अनेक अवसरों की- 'राजा इसके यहां से कब निकले और मैं कब इसके पास जाऊँ' इस प्रकार के समय की 'छिद्दाणि य' छिद्रों की- 'राजपुरुष भी यहां से कब हटें और मैं कब उस से मिलूं' इस प्रकार के अवसर की, तथा विवराणि य विवरोंकी-अन्यजनों के अभाव से उसके पास निःशंकरूप

तम्मणे तल्लेसे तदज्झवसाणे तदट्ठोवउत्ते तयप्पियकरणे तब्भावणाभाविए' કેવલ કામધ્વજામાંજ તેનું મન લવલીન રહ્યું તેનામાં જ તેના આત્માની દુશ્ચિત્તવૃત્તિરૂપી પરિણતિ જાગ્રત રહી, તે એકનું જ રટણ તેનાં મનમાં સર્વદા સ્થિર રહ્યું, તેનામાંજ તે દારકની તમામ ઇન્દ્રિયોનો વ્યાપાર અર્પિત રહ્યો, અને તેની ચિન્તામાંજ તે સદા નિમગ્ન રહેતો. તથા 'कामज्झयाए गणियाए' તે કામધ્વજા વેશ્યાને મળવા માટે 'बहूणि अंतराणि य' અનેક અવસરો (તક) ની-'રાજા તેની પાસેથી ક્યારે નીકળે અને હું ક્યારે તેના પાસે (વેશ્યા પાસે) જાઉં' આપ્રકારની તકની 'छिद्दाणि य' છિદ્રોની-'રાજપુરુષ પણ ક્યારે ત્યાંથી જાય અને હું ક્યારે તેને મળું' આ પ્રકારના અવસરની, તથા 'विवराणी य' અન્ય માણસોના અભાવથી તેની નિઃશંકપણે

से जाने के समय की 'पडिजागरमाणे२' गवेषणा-प्रतीक्षा करता हुआ कामध्वजा वेश्या के मकान के ही आसपास इतस्ततः 'विहरइ' घूमता-फिरता रहा।

भावार्थ- एक समय की बात है कि- मित्रराजा की रानी श्रीदेवी के योनिशूल की व्याधि उत्पन्न हुई, इस से राजा उसके साथ यथेच्छ प्रसंग करने से वंचित रहने लगा। विषयसेवन का उपाय उसने उसी कामध्वजा वेश्या को समझा, अतः उसने उसे ही अपनी विषयवासना का लक्ष्य बनाया। परन्तु एक म्यान में दो तलवारों का रहना जिस प्रकार असंभव है उसी प्रकार एक स्त्री को चाहनेवाले दो पुरुषों का परस्पर निभाव होना असंभव है, इस लिये राजाने तुरंत ही उज्झित को-जो इस वेश्या में लगा हुआ था उसे अपने पुरुषों से पकडवा कर वहां से बाहिर निकलवा दिया। उज्झित को इस बात से असह्य कष्ट हुआ। राजाने वेश्या को उसके मकान के भीतर ही बंद कर रखा। उज्झित जो वेश्या के प्रेम में पागल हो चुका था, एवं अपना सब कुछ भूल चुका था, जिसे एक क्षण भी उसके विना चैन नहीं पडती थी, अब इस अवसर की प्रतीक्षा करने लगा कि-'कब राजा यहाँ से निकले और मैं कब कामध्वजा के साथ रहूँ।' बस इसी ख्याल से वह उस के

વસવાના સમયની 'पडिजागरमाणे' ગવેષણુ-પ્રતીક્ષા કરતા થકો કામધ્વજા વેશ્યાના મકાનની આસપાસ આમ-તેમ 'विहरइ' ફર્યા કરતો હતો.

ભાવાર્થ—એક સમયની વાત છે કે મિત્ર રાજાની રાણી શ્રી દેવીને યોનિ-શૂલનો રોગ ઉત્પન થયો, તે કારણે તેની સાથે રાજા ઇચ્છા-પ્રમાણે વિષય સુખ ભોગવાથી વંચિત રહેવા, લાગ્યો. વિષયસેવનનો ઉપાય તેણે તે કામધ્વજા વેશ્યાને સમજીને તેને જ પોતાની વિષયવાસનાનું લક્ષ્ય બનાવ્યું. પરન્તુ એક મ્યાનમાં બે તલવારોનુ રહેવું જે પ્રમાણે અસંભવિત છે, તેજ પ્રમાણે એક સ્રીને ચાહવાવાળા બે પુરુષોનું પરસ્પર નભવું અસંભવ છે, તેથી તે રાજાએ તુરતજ ઉજ્ઝિતને-કે જે વેશ્યામાં લાગી રહ્યો હતો તેને પોતાના નોકરો દ્વારા પકડાવીને ત્યાંથી બહાર કાઢી મૂકયો. ઉજ્ઝિતને આ વાતથી અસહ્ય દુઃખ થયું. રાજાએ વેશ્યાને તેજ ઘરમાં, કે જે ઘરમાં તે રહેતી હતી; પૂરી દીધી તે ઉજ્ઝિત કે જે તે વેશ્યાના પ્રેમમાં ગાંડો બની ગયો હતો, અને જે પોતાના સઘળા મિત્રોને ભૂલી ગયો હતો, જેને તે વેશ્યા વિના એક ક્ષણ પણ ચેન પડતું નહિ, તે એક તકની રાહ જોવા લાગ્યો કે 'કયારે રાજા ત્યાંથી નીકળે અને હું કયારે કામધ્વજા વેશ્યા સાથે રહું.' બસ એજ ધૂનમાં તે વેશ્યાના

॥ मूलम् ॥

तए णं से उज्झियए दारए अण्णया कयाइं कामज्झयाए गणियाए अंतरं लभेइ, लभित्ता कामज्झयाए गणियाए गिहं रहस्सियं अणुप्पविसइ, अणुप्पविसित्ता कामज्झयाए सद्धिं उरालाइं जाव विहरइ। इमं च णं मित्ते राया ण्हाए जाव कयबलिकम्मे कयकोउयमंगलपायच्छित्ते सव्वालंकारविभूसिए मणुस्सवागुराए परिक्खित्ते जेणेव कामज्झयाए गणियाए गिहे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता तत्थ णं उज्झियं दारयं कामज्झयाए गणियाए सद्धिं उरालाइं जाव विहरमाणं पासइ, पासित्ता आसुरुत्ते ४ तिवलिं भिउडिं णिलाडे साहट्टु उज्झियं दारयं पुरिसेहिं गिण्हावेइ, गिण्हावित्ता अट्ठिमुट्ठिजाणुकोप्पर-प्पहारेणं संभग्गमहियगत्तं करेइ, कारित्ता अवउडगबंधणं कारेइ, कारित्ता एएणं विहाणेणं वज्झं आणवेइ।

एवं खलु गोयमा! उज्झियए दारए पुरा पोराणाणं जाव पच्चणुभवमाणे विहरइ ॥ सू० २० ॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं से उज्झियए दारए अण्णया कयाइं कामज्झयाए गणियाए' ततः खलु स उज्झितको दारकः, अन्यदा कदाचित्

मकान के ही आसपास फिरता रहा। दूसरी जगह कहीं पर भी नहीं गया ॥ सू० १९ ॥

'तए णं से उज्झियए' इत्यादि।

'तए णं' इसके अनन्तर 'से उज्झियए दारए' उस उज्झित

મકાનની આસપાસ ફરતો રહ્યો અને બીજી કોઈ જગ્યાએ ગયો નહિ (સૂ० १९)

'तए णं से उज्झियए' ઇત્યાદિ

'तए णं' તે પછી 'से उज्झियए दारए' તે ઉજ્ઝિત દારક 'अण्णया

कामध्वजाया गणिकाया 'अंतरं' अन्तरम्=गृहे प्रवेष्टुमवसरं 'लभेइ' लभते, 'लभित्ता' लब्ध्वा 'कामज्झयाए गणियाए गिहं' कामध्वजाया गणिकाया गृहं 'रहस्सियं' राहसिकं=प्रच्छन्नम् 'अणुप्पविसइ' अनुप्रविशति, 'अणुप्पविसित्ता कामज्झयाए गणियाए सद्धिं उरालाइं जाव विहरइ' अनुप्रविश्य कामध्वजया गणिकया सार्धम् उदारान् यावद् विहरति। इह यावत्पदेन-मानुष्यकान् भोगभोगान् भुञ्जानः'-इति संग्राह्यम् ।

'इमं च णं' इतश्च खलु=अस्मिन्नवसरे इत्यर्थः, 'मित्ते राया ण्हाए जाव' मित्रो राजा स्नातो यावत् 'कयवलिकम्मे 'कृतवलिकर्मा' कयकोउयमंगल-पायच्छित्ते सव्वालंकारविभूसिए' कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः सर्वालङ्कारविभूषितः 'मणुस्सवागुराए' मनुष्यवागुरया-मनुष्याणां वागुरा=समूहः, तया 'परिक्खित्ते' परिक्षिप्तः=वेष्टितः, 'जेणेव कामज्झयाए गणियाए गिहं तेणेव उवागच्छइ,

---

दारकने 'अण्णया कयाइं' किसी एक समय 'कामज्झयाए गणियाए' कामध्वजा गणिका के घर में प्रवेश करने के लिये 'अंतरं लभेइ' अवकाश प्राप्त कर लिया। 'लभित्ता कामज्झयाए गणियाए गिहं रहस्सियं अणुप्पविसइ' अवसर पाते ही वह कामध्वजा वेश्या के घर में प्रच्छन्न-रीति से घुस गया, 'अणुप्पविसित्ता कामज्झयाए गणियाए सद्धिं उरालाइं जाव विहरइ' और घुसकर उसने कामध्वजा गणिका के साथ उदार मनुष्यसंबंधी कामभोगों को भोगने लगा। 'इमं च णं मित्ते राया ण्हाए जाव कयवलिकम्मे कयकोउयमंगलपायच्छित्ते सव्वालंकारविभूसिए मणुस्सवागुराए परिक्खित्ते' इस अवसर में मित्रराजा स्नान करके कौए आदि पक्षियों को अन्नदेनेरूप बलिकर्म से निपट कर कौतुक मंगल एवं प्रायश्चित्तविधि समाप्त कर और वस्त्र-आभूषण आदि पहिन

कयाइं' કોઇ એક સમય 'कामज्झयाए गणियाए' કામધ્વજા વેશ્યાના ઘરમાં પ્રવેશ કરવા માટે 'अंतरं लभेइ' અવકાશ મેળવી લીધો. 'लभित्ता कामज्झयाए गणियाए गिहं रहस्सियं अणुप्पविसइ' અવસર મળતાંજ તે કામધ્વજા વેશ્યાના ઘરમાં છાની રીતે પેસી ગયો, 'अणुप्पविसित्ता कामज्झयाए गणियाए सद्धिं उरालाइं जाव विहरइ' અને પેસીને કામધ્વજા વેશ્યા સાથે ઉદાર મનુષ્ય-સંબંધી કામભોગોને ભોગવવા લાગ્યો. 'इमं च णं मित्ते राया ण्हाए जाव कयवलिकम्मे कयकोउयमंगलपायच्छित्ते सव्वालंकारविभूसिए मणुस्सवागुराए परिक्खित्ते' એટલામાં મિત્ર રાજા સ્નાન કરીને કાગડા આદિ પક્ષીઓને અન્ન આપવારૂપ બલિ કર્મથી નિવૃત્ત થઇ, કૌતુક, મંગલ અને પ્રાયશ્ચિત્તવિધિ પૂરી કરીને અને વસ્ત્ર-આભૂષણ આદિ પહેરીને રાજકર્મચારીઓથી વીંટાઇને 'जेणेव कामज्झयाए

उवागच्छित्ता तत्थ णं उज्झियं दारयं कामज्झयाए गणियाए सद्धिं' यत्रैव कामध्वजाया गणिकाया गृहं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य तत्र खलु उज्झितकं दारकं कामध्वजया गणिकया सार्द्धम्, 'उरालाइं जाव विहरमाणं पासइ' उदारान् यावद् विहरन्तं पश्यति, अत्र यावत्पदेन–'मानुष्यकान् भोगभोगान् भुञ्जानम्' इति संग्राह्यम्; 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'आसुरुत्ते ४' आशुरुष्टः=शीघ्रमेव रोषाक्रान्तः, अत्र–'कुपितः चण्डकितः मिसमिसायमानः' इति संग्रहः; 'तिवलिं भिउडिं' त्रिवलिं भ्रुकुटिं 'णिलाडे' ललाटे=भाले 'साहट्टु' संहृत्य=संकोच्य, भ्रूविकारेण ललाटे रेखात्रयं कृत्वेत्यर्थः, 'उज्झियं दारयं' उज्झितं दारकं, 'पुरिसेहिं' पुरुषैः=स्वभृत्यपुरुषैः 'गिण्हावेइ' ग्राहयति, 'गिण्हावित्ता' ग्राहयित्वा 'अट्ठिमुट्ठिजाणुकोप्परप्पहारेणं' अस्थिमुष्टिजानुकूर्परप्रहारेण–अस्थि='हड्डी' इति प्रसिद्धम्, मुष्टिः प्रसिद्धः, जानुः–प्रसिद्धः, कूर्परः=कफोणिः–भुजमध्यग्रन्थिः, एतेषां समाहारस्तत्र प्रहारेण=आघातेन 'संभग्गमहियगत्तं' संभग्नमथितगात्रं 'कारेइ'

कर राज्यकर्मचारियों से परिवृत हो 'जेणेव कामज्झयाए गणियाए गिहे तेणेव उवागच्छइ' जहां कामध्वजा वेश्या का घर था वहां गया। 'उवागच्छित्ता' जाकर उसने 'तत्थ णं उज्झियं दारयं कामज्झयाए गणियाए सद्धिं उरालाइं जाव विहरमाणं पासइ' वहां उज्झित दारक को कामध्वजा गणिका के साथ उदार मनुष्यसंबंधी भोगभोगों को भोगते हुए देखा। 'पासित्ता आसुरुत्ते ४ तिवलिं भिउडिं णिलाडे साहट्टु उज्झियं दारयं पुरिसेहिं गिण्हावेइ' देखते के साथ ही राजा रोषाक्रान्त बन गया और भ्रूविकार के कारण उस के ललाट में तीन रेखायें प्रकटित हो गयीं, फिर उसने उस उज्झित दारक को अपने पुरुषों से पकडवा लिया। 'गिण्हावित्ता अट्ठिमुट्ठिजाणुकोप्परप्पहारेणं संभग्गमहियगत्तं कारेइ' पकडवा कर अस्थि, मुष्टि, जानु एवं कूर्परों-कुहनियों के ऊपर बहुत

गणियाए गिहे तेणेव उवागच्छइ' જ્યાં કામધ્વજા વેશ્યાનું ઘર હતું ત્યાં ગયો. 'उवागच्छित्ता' જઈને તેણે 'तत्थ णं उज्झियं दारयं कामज्झयाए गणियाए सद्धिं उरालाइं जाव विहरमाणं पासइ' ત્યાં ઉજ્ઝિત દારકને કામધ્વજા વેશ્યાની સાથે ઉદાર મનુષ્યસંબંધી ભોગોને ભોગવતો જોયો. 'पासित्ता आसुरुत्ते ४ तिवलिं भिउडिं णिलाडे साहट्टु उज्झियं दारयं पुरिसेहिं गिण्हावेइ' જોતાંની સાથેજ રાજા એકદમ ક્રોધમાં આવી ગયો અને ભ્રૂવિકાર-ભમરો ચડી જવાને કારણે તેના લલાટ-કપાલમાં ત્રણ રેખાઓ પ્રકટિત થઈ, અનેક રીતે રાજાએ તે ઉજ્ઝિત દારકને પોતાના માણસોને આજ્ઞા કરી પકડાવી લીધો. 'गिण्हावित्ता अट्ठिमुट्ठिजाणु-कोप्परप्पहारेणं संभग्गमहियगत्तं कारेइ' પકડાવીને અસ્થિ, મુષ્ટિ જાનુ કોણિયો ઉપર સખત રીતે આઘાત કરીને

कारयति, 'कारित्ता' कारयित्वा 'अवउडगबंधणं' अवकोटकबन्धनम्-अवकोटकेन=कृकाटिकाया अधोनयनेन बन्धनं यस्य स तथा तं, ग्रीवायाः पश्चाद्भागेन बद्धमित्यर्थः, 'कारेइ' कारयति, 'कारित्ता' कारयित्वा 'एएणं विहाणेणं' एतेन विधानेन=एतदध्ययनगत- चतुर्थसूत्रोक्तप्रकारेण 'वज्झं' वध्यं=हन्तव्यम्, 'आणवेइ' आज्ञापयति-'ताडनबन्धनपूर्वकमयं हन्तव्यः' इति स्वपुरुषानादिशतीत्यर्थः।

उपसंहरन्नाह-'एवं खलु गोयमा!' एवं खलु हे गौतम! 'उज्झियए दारए' उज्झितको दारकः 'पुरापोराणाणं' पुरापुराणानां पुरा=पूर्वकाले-पूर्वभवे कृतानां पुरातनानां 'जाव' यावत्-इह यावच्छब्देन-'दुच्चिण्णाणं दुप्पडिक्कंताणं' इत्यारभ्य 'पावगं फलवित्तिविसेसं' इत्यन्तस्य संग्रहः। 'दुश्चीर्णानां दुष्प्रतिक्रान्तानाम्, इत्यारभ्य, पापकं फलवृत्तिविशेषम्' एषां पदानां व्याख्या प्रथमाध्ययने द्वादशसूत्रे कृताऽस्माभिः। 'पच्चणुभवमाणे विहरइ' प्रत्यनुभवन् विहरति ॥ सू० २० ॥

बुरी तरह से प्रहार करवाया कि जिस से वह अधमरा हो गया। 'कारित्ता अवउडगबंधणं कारेइ' अधमरा करा कर अवकोटक बन्धन से-अर्थात्-गले और दोनों हाथों को मरोड़ कर और उन दोनों हाथों को पृष्ठ भाग में लाकर, गले के साथ उन दोनों हाथों को बन्धनरूप अवकोटक बन्धन से बँधवा दिया, 'कारित्ता एएणं विहाणेणं वज्झं आणवेइ' बँधवाकर फिर उस राजाने, इस अध्ययन के चतुर्थ सूत्रमें उक्त प्रकारों से इसको मारने के लिये अपने पुरुषों को आज्ञा दी।

भगवान कहते हैं-'एवं खलु गोयमा!' हे गौतम! इस प्रकार यह 'पुरापोराणाणं जाव पच्चणुभवमाणे विहरइ' अपने पूर्वभव में उपार्जित दुश्चीर्ण एवं दुष्प्रतिक्रान्त पुराने पापकर्मों का फल भोग रहा है॥

તેને અધમુવા જેવો કરી નખાવ્યો. 'कारित्ता अवउडगबंधणं कारेइ' અધમુવા કરાવીને પછી તે રાજાએ તેને અવકોટક બંધનથી-એટલે ગળા અને બન્ને હાથોને મરડી ને, અને તે બન્ને હાથોને પૃષ્ઠ ભાગમાં લાવીને ગળાની સાથે તે બન્ને હાથોનું બંધનરૂપ અવકોટક બંધનથી બંધાવ્યો, 'कारित्ता एएणं विहाणेणं वज्झं आणवेइ' તેને બંધાવીને પછી તે રાજાએ આ અધ્યયનના ચતુર્થ સૂત્રોકત પ્રકારથી તેને મારવા માટે બંધાવીને પોતાના માણસોને આજ્ઞા કરી.

ભગવાન કહે છે કે-'एवं खलु गोयमा!' હે ગૌતમ! આ પ્રમાણે તે 'पुरा पोराणाणं जाव पच्चणुभवमाणे विहरइ' પોતાના પૂર્વભવમાં મેળવેલા દુશ્ચીર્ણ અને દુષ્પ્રતિકાન્ત પુરાણા પાપકર્મોનું ફળ ભોગવી રહ્યો છે.

॥ मूलम् ॥

उज्झियए णं भंते दारए इओ कालमासे कालं किच्चा कहिं गमिहिंइ ?, कहिं उववज्जिहिइ ?। गोयमा उज्झियए दारए

भावार्थ–किसी समय उज्झित दारक को ऐसा मौका हाथ लग गया कि जिसकी वजह से वह प्रच्छन्नरीति से कामध्वजा वेश्या के पास जा पहुँचा और उसके साथ मनुष्यसंबंधी भोग भोगने लगा। जब यह कामध्वजा वेश्या के साथ मनुष्यसंबंधी कामभोगों को भोग रहा था, उसी समय अचानक ही राजा स्नानादि से निपट कर अपने सेवकों के साथ कामध्वजा के मकान पर आया। उज्झित दारक को देखकर वह क्रोधित हो गया, और शीघ्र ही उसने अपने पुरुषों से उसे पकडवा कर खूब पीटवाया। उन्होंने भी उसे इतनी बुरी तरह से पीटा की वह उनकी मार खातार अधमरा हो गया। इसको अधमरा कर फिर उन्होंने इसके दोनों हाथों को पीठ की तरफ मोडकर कस कर बांध दिया। जब वह अच्छी तरह से बंध चुका तब राजाने अपने पुरुषों से कहा कि इसे प्राणदंड की सजा दे दो। भगवान् कहते हैं–हे गौतम ! इस प्रकार यह अपने पूर्वभव में उपार्जित दुश्चीर्ण एवं दुष्प्रतिक्रान्त पुराने पापकर्मों का फल भोग रहा है ॥सू० २०॥

ભાવાર્થ—કોઈ એક સમયે તે ઉજ્ઝિત દારકને એવો જોગ હાથમાં આવી ગયો કે જેના આધારે તે ગુપ્ત–છાની–રીતે કામધ્વજા વેશ્યાની પાસે જઈ પહોંચ્યો, અને તેની સાથે મનુષ્ય સંબંધી ભોગ ભોગવવા લાગ્યો જ્યારે તે કામધ્વજા વેશ્યા સાથે મનુષ્યસંબંધી કામ–ભોગોને ભોગવી રહ્યો હતો તેવામાં જ રાજા સ્નાન આદિ કામથી નિવૃત્ત થઈને પોતાના સેવકોની સાથે કામધ્વજાના મકાન પર આવ્યો અને ઉજ્ઝિત દારકને જોઈને તે બહુજ ક્રોધમાં આવી ગયો, અને તુરતજ પોતાના માણસોથી પકડાવી તેને ખૂબ માર મરાવ્યો, તે માણસોએ તેને એવો સખત રીતે માર માર્યો કે તે માર ખાતાં–ખાતાં અર્ધ મુવા જેવો થઈ ગયો, તેને એવી રીતે અર્ધ–મુવા જેવો કરીને પછી તેઓએ તેના બન્ને હાથોને પીઠની તરફ લઈ જઈને કસીને બાંધી દીધા, જ્યારે તેના હાથ સારી રીતે બંધાઈ ગયા ત્યારે રાજાએ પોતાના માણસોને હુકમ કર્યો કે– આ માણસને પ્રાણદંડની સજા કરો. ભગવાન કહે છે કે હે ગૌતમ! આ પ્રકારે તે ઉજ્ઝિત દારક, તેણે પોતાના પૂર્વ ભવમાં પ્રાપ્ત કરેલાં દુશ્ચીર્ણ અને દુષ્પ્રતિક્રાન્ત પુરાણા પાપકર્મોનાં ફળને ભોગવી રહ્યો છે (સૂ૦ ૨૦)

पणवीसं वासाइं परमाउं पालइत्ता अज्जेव तिभागावसेसे दिवसे सूलभिण्णे कए समाणे कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ । से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे वेयड्ढगिरिपायमूले वाणरकुलंसि वाणरत्ताए उववज्जिहिइ । से णं तत्थ उम्मुक्कबालभावे तिरियभोएसु मुच्छिए गिद्धे गढिए अज्झोववण्णे, जाए जाए वाणरपोए वहेहिइ । एयकम्मे ४ कालमासे कालं किच्चा इहेव जंबूदीवे भारहे वासे इंदपुरे णयरे गणियाकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ । तए णं तं दारगं अम्मापियरो जायमेत्तगं वद्धेहिंति । तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो णिव्वत्ते एगारसमे दिवसे संपत्ते वारसाहे इमं एयारूवं णामधेज्जं करेहिंति । होउ णं पियसेणे णपुंसए ।

तए णं से पियसेणे णपुंसए उम्मुक्कबालभावे जोव्वणगमणुपत्ते विण्णायपरिणयमित्ते रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य उक्किट्ठे उक्किट्ठसरीरे भविस्सइ । तए णं से पियसेणे णपुंसए इंदपुरे णयरे बहवे राईसर जाव पभिईओ बहूहि य विज्जापओगेहि य मंतचुण्णेहि य उड्डावणेहि य णिण्हवणेहि य पण्हवणेहि य, वसीकरणेहि य आभिओगेहि य अभियोगित्ता उरालाइं माणुस्साइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरिस्सइ । तए णं से पियसेणे णपुंसए एयकम्मे ४ सुबहुं पावकम्मं

समज्जिणित्ता एक्कवीसं वाससयं परमाउं पालइत्ता कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ।

तओ सरीसिवेसु, संसारो, तहेव जहा पढमे जाव पुढवीसु से णं तओ अणंतरं उवट्टित्ता इहेव जंबूदीवे भारहे वासे चंपाए णयरीए महिसत्ताए पच्चायाहिइ। से णं तत्थ अण्णया कयावि गोट्ठिल्लएहिं जीवियाओ ववरोविए समाणे तत्थेव चंपाए णयरीए सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ ॥सू० २१॥

टीका

पुनर्गौतमस्वामी पृच्छति–'उज्झियए णं भंते!' इत्यादि।

'उज्झियए णं भंते! दारए' उज्झितकः खलु भदन्त! दारकः 'इओ' इतः=अस्मात् भवात् 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालं कृत्वा 'कहिं गमिहिइ' क्व गमिष्यति? 'कहिं उववज्जिहिइ' कुत्रोत्पत्स्यते?। भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा! उज्झियए दारए पणवीसं वासाइं' हे गौतम! उज्झितको दारकः पञ्चविंशतिं वर्षाणि 'परमाउं' परमायुः=पूर्णमायुः 'पालित्ता' पालयित्वा, 'अज्जेव' अद्यैव 'तिभागावसेसे' त्रिभागावशेषे–अवशिष्यते इत्य-

---

'उज्झियए णं भंते' इत्यादि।

गौतमने पुनः पूछा–'भंते!' हे भदन्त! 'उज्झियए णं दारए' यह उज्झित दारक 'इओ' इस भव से 'कालमासे' मृत्यु के अवसर पर 'कालं किच्चा' मर कर 'कहिं गमिहिइ' कहां जायगा? 'कहिं उववज्जिहिइ' कहां उत्पन्न होगा?। भगवानने कहा–'गोयमा' हे गौतम! 'उज्झियए दारए' यह उज्झित दारक 'पणवीसं वासाइं परमाउं पालइत्ता' पच्चीस (२५) वर्ष की उत्कृष्ट आयु को भोगकर 'अज्जेव तिभागावसेसे' आज

'उज्झियए णं भंते' ઈત્યાદી

ગૌતમે ફરીથી પૂછ્યું 'भंते' હે ભદન્ત! 'उज्झियए णं दारए' તે ઉજ્ઝિત દારક 'इओ' આ ભવમાંથી 'कालमासे' મરણના સમયે 'कालं किच्चा' મરણ પામીને 'कहिं गमिहिइ' ક્યાં જશે? 'कहिं उववज्जिहिइ' ક્યાં ઉત્પન્ન થશે? ભગવાને કહ્યું–'गोयमा!' હે ગૌતમ! 'उज्झियए दारए' તે ઉજ્ઝિત દારક 'पणवीसं वासाइं परमाउं पालइत्ता' (૨૫) પચીસ વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ભોગવીને 'अज्जेव तिभागावसेसे' આજેજ દિવસના ત્રણ પ્રહર વીતતાં દિવસનાં

बशेषः, त्रिभागेभ्योऽवशेषः-त्रिभागावशेषस्तस्मिन् दिवसे-दिवसस्य चतुर्थप्रहरे इत्यर्थः, 'सूलभिण्णे कए समाणे' शूलभिन्नः कृतः सन्, 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालं कृत्वा 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' अस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां 'णेरइयत्ताए' नैरयिकतया 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते। 'से णं तओ अणंतरं' स खलु ततोऽनन्तरम् 'उव्वट्टित्ता' उद्वर्त्य=निःसृत्य, 'इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे' इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे 'वेयड्ढगिरिपायमूले' वैताढ्यगिरिपादमूले-वैताढ्यनामकपर्वताधोभागे 'वाणरकुलंसि' वानरकुले 'वाणरत्ताए' वानरतया 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते। 'से णं तत्थ उम्मुक्कबालभावे' स खलु तत्रोन्मुक्तबालभावः=बाल्यावस्थामतिक्रान्तः, 'तिरियभोएसु' तिर्यग्भोगेषु 'मुच्छिए' मूर्च्छितः=आसक्तः 'गिद्धे' गृद्धः=आकाङ्क्षावान् 'गढिए' ग्रथितः=तत्प्रेमजालबद्धः, 'अज्झोववण्णे' अध्युपपन्नः-अधि=आधिक्येन उपपन्नः=संलग्नमनाः सन्

ही त्रिभाग से अवशिष्ट दिवस में-दिवस के चतुर्थ प्रहर में 'सूलभिण्णे कए' शूल से विदीर्ण हो, 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' इस रत्नप्रभा पृथिवी में 'णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ' नारकी की पर्याय से उत्पन्न होगा। 'से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता' वहां से बाद में निकल कर 'इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे वेयड्ढगिरिपायमूले वाणरकुलंसि वाणरत्ताए उववज्जिहिइ' यह इसी जंबूद्वीप के भरतक्षेत्र में जो वैताढय पर्वत है, उसको तलहटी में वानरकुल में वानर की पर्याय से उत्पन्न होगा। 'से णं तत्थ उम्मुक्कबालभावे तिरियभोएसु मुच्छिए गिद्धे गढिए अज्झोववण्णे जाए जाए वाणरपोए वहेहिइ' वहां पर जब यह बाल्य अवस्था को अतिक्रान्त होकर यौवन अवस्थावाला होगा, तब तिर्यंचसंबंधी भोगों में मूर्च्छित, गृद्ध, एवं तत्संबंधी अधिक आसक्ति में रात-दिन जकडा रहकर, तथा 'अज्झोववण्णे' अध्युपपन्न-उन्हीं के सेवन में क्षण२

ચોથા પ્રહરમાં 'सूलभिण्णे कए' શૂલથી વિદીર્ણ થઈ, 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' આ રત્નપ્રભા પૃથિવીમાં 'णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ' નારકીના પર્યાયથી ઉત્પન્ન થશે 'से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता' પછી ત્યાંથી નીકળીને 'इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे वेयड्ढगिरिपायमूले वाणरकुलंसि वाणरत्ताए उववज्जिहिइ' તે આ જમ્બૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં જે વૈતાઢય પર્વત છે, તેની તળેટીમાં વાનરકુલમાં વાનરની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થશે. 'से णं तत्थ उम्मुक्कबालभावे तिरियभोएसु मुच्छिए गिद्धे गढिए अज्झोववण्णे, जाए जाए वाणरपोए वहेहिइ' ત્યાં તે બાલ-અવસ્થાને પૂરી કરીને જ્યારે યૌવન અવસ્થામાં આવશે ત્યારે તિર્યંચસમ્બન્ધી ભોગોમાં મૂર્છિત, ગૃદ્ધ અને તે

'जाएजाए' जातान् जातान् 'वाणरसीए' वानरपोतान्=वानरशिशून्, पुंस्त्वविशिष्टान् वानरशिशूनिति भावः; 'वहेहिइ' हनिष्यति=मारयिष्यतीत्यर्थः। 'एयकम्मे ४' एतत्कर्मा=एतद्-जातमात्रवानरार्भकवधकरणरूपं कर्म यस्य स तथा, अत्र 'एयप्पहाणे, एयविज्जे, एयसमायारे' इति त्रयाणां पदानां संग्रहः, एषां व्याख्या अस्मिन्नेवाध्ययने (१३) त्रयोदशसूत्रे कृताऽस्माभिः। 'कालमासे कालं किच्चा इहेव जंबुदीवे भारहे वासे इंदपुरे णयरे गणियाकुले पुत्तत्ताए' कालमासे कालं कृत्वा इहैव जम्बूद्वीपे भारते वर्षे इन्द्रपुरे नगरे गणिकाकुले पुत्रतया 'पच्चायाहिइ' प्रत्यायास्यति=उत्पत्स्यते। 'तए णं तं दारगं' ततः खलु तं दारकम् 'अम्मापियरो' मातापितरौ 'जायमेत्तगं' जातमात्रकं 'वद्धेहिंति' वर्धयिष्यतः=वर्धितकं करिष्यतः-नपुंसकचेष्टारूपकुकर्मकरणार्थं लिङ्ग

में वासित अन्तःकरण वाला बना हुआ यह वानरियों के पुरुषजाति के बच्चों को मारता रहेगा। उस पर्याय में इसका 'एयकम्मे' वानरियों के जातमात्र बच्चों का वध करना यही एक मात्र काम होगा, 'एयप्पहाणे' इसी क्रिया में यह तत्पर रहेगा, 'एयविज्जे' यही एक इसके जीवन की विद्या होगी, 'एयसमायारे' यह वानरियों के बच्चों को मारने की धुन में ही लगा रहेगा। फिर 'कालमासे कालं किच्चा इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे इंदपुरे णयरे गणियाकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ' जब वहां की पर्याय की इसकी आयु पूर्ण हो जायगी, तब वहां से मरण के अवसर पर मर कर यह इसी जंबूद्वीप के भरतक्षेत्र में रहे हुए इंद्रपुर नगर में वेश्या के कुल में पुत्ररूप से उत्पन्न होगा। 'तए णं तं दारगं अम्मापियरो जायमेत्तगं वद्धेहिंति' उत्पन्न होते ही इसके माता-पिता इसे वर्धित कर डालेंगे, नपुंसक बना देंगे।

संबंधी अधिक आसक्तिमां रात्री-दिवस बंधाएलो तथा अध्युपपन्न तेना सेवनमां क्षणे-क्षणे भावित अन्तःकरणवाळो थईने ते वांदरीनां पुरुषजातिना बच्चांओने मारतो रहेशे. ते पर्यायमां तेने 'एयकम्मे' वांदरीओनां तरतना जन्मेला बाळकोनो नाश करवो एज एक मात्र काम रहेशे. 'एयप्पहाणे' ए क्रियामां ते तत्पर रहेशे. 'एयविज्जे' ए एक तेना जीवननी विद्या हशे. 'एयसमायारे' ते वांदरीओनां बच्चांओने मारवानी धूनमांज लाग्यो रहेशे. पछी 'कालमासे कालं किच्चा इहेव जंबुदीवे दीवे भारहे वासे इंदपुरे णयरे गणियाकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ' वानरपर्यायनुं आयुष्य पूरुं करीने मरण समये मरण पामीने ते आ जम्बूद्वीप भरतक्षेत्रमां रहेलां इंद्रपुर नगरमां वेश्याना कुलमां पुत्ररूपथी उत्पन्न थशे. 'तए णं तं दारगं अम्मापियरो जायमेत्तगं वद्धेहिंति'

छित्त्वा नपुंसकं करिष्यत इत्यर्थः। 'तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो' ततः खलु तस्य दारकस्य मातापितरौ 'णिव्वत्ते एक्कारसमे दिवसे' निवृत्ते=व्यतीते, एकादशे दिवसे 'संपत्ते बारसाहे' संप्राप्ते द्वादशाहे=द्वादशे दिवसे 'इमं एयारूवं णामधेज्जं करिस्संति' इदमेतद्रूपं नामधेयं करिष्यतः 'होउ णं' भवतु खलु 'पियसेणे णपुंसए' प्रियसेनो नपुंसक इति। पूर्वभवकृतनरजातिद्वेषजन्य-कर्मफलमेतदित्यवधेयम्।

'तए णं से पियसेणे णपुंसए उम्मुक्कबालभावे जोव्वणगमणुपत्ते' ततः खलु स प्रियसेनो नपुंसकः, उन्मुक्तबालभावः, यौवनकमनुप्राप्तः, 'विण्णा-यपरिणयमेत्ते' विज्ञातपरिणतमात्रः, 'रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य' रूपेण च यौवनेन च, लावण्येन च, 'उक्किट्ठे' उत्कृष्टः= उत्कर्षवान् 'उक्किट्ठसरीरे'

'तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो णिव्वत्ते एगारसमे दिवसे संपत्ते बारसाहे इमं एयारूवं णामधेज्जं करेहिंति' इस बालक की उत्पत्ति के ११ ग्यारह दिवस जब पूर्ण हो जायेंगे और १२ वाँ दिन ज्यों ही प्रारंभ होगा तब इसके माता-पिता इसका नाम ऐसा धरेंगे कि-'होउ णं पियसेणे णपुंसए' यह हमारा पुत्र 'प्रियसेन नपुंसक' इस नाम वाला होओ। पूर्व भवकी वानरपर्याय में नरजातिके साथ किये गये द्वेषजन्य कर्मों का यह फल होवेगा, ऐसा समझना चाहिए। 'तए णं से पियसेणे णपुंसए उम्मुक्कबालभावे जोव्वणगमणुपत्ते' यह प्रियसेन नपुंसक क्रमशः बाल्यावस्था का परित्याग कर तरुणावस्थाको प्राप्त होगा। विण्णाय-परिणयमित्ते' उस समय यह अपनी युवावस्था को जानता हुआ 'रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य उक्किट्ठे उक्किट्ठसरीरे भविस्सइ' रूप,

---

ઉત્પન્ન થતા જ તેના માતા-પિતા તેને વર્ધિત-કરી નાખશે-નપુંસક બનાવી દેશે. 'तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो णिव्वत्ते एगारसमे दिवसे संपत्ते बारसाहे इमं एयारूवं णामधेज्जं करेहिंति' તે બાળકની ઉત્પત્તિના અગિયાર ૧૧ દિવસો વીતતાં બારમે દિવસે તેના માતા-પિતા તેનું નામ એવું પાડશે 'होउ णं पियसेणे णपुंसए' આ અમારો પુત્ર 'પ્રિયસેન નપુંસક' આ નામ-વાળો થાઓ. પૂર્વભવમાં નરજાતિની સાથે કરેલા દ્વેષરૂપ કર્મોનું આ ફળ થશે, એમ સમજી લેવું 'तए णं से पियसेणे णपुंसए उम्मुक्कबालभावे जोव्वणगमणुपत्ते' તે પ્રિયસેન નપુંસક ક્રમે ક્રમે બાલ-અવસ્થા પૂરી કરીને યૌવન અવસ્થાને પ્રાપ્ત થશે. 'विण्णायपरिणयमित्ते' તે સમયે તે પોતાની યુવાવસ્થાને જાણતા થકા. 'रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य उक्किट्ठे उक्किट्ठसरीरे भविस्सइ' રૂપ, યૌવન

उत्कृष्टशरीरः 'भविस्सइ' भविष्यति। 'तए णं से पियसेणे नपुंसए इंदपुरे णयरे' ततः खलु स प्रियसेनो नपुंसकः, इन्द्रपुरे नगरे 'बहवे' बहून् 'राईसर-जाव-पभिईओ' राजेश्वर-यावत्-प्रभृतीन्=राजे-श्वर-तलवर-माडम्बिक-कौटुम्बिके-भ्य-श्रेष्ठि-सार्थवाहप्रभृतीन् 'बहूहि य' बहुभिश्च 'विज्जापओगेहि य' विद्याप्रयोगैश्च=मन्त्रप्रयोगैश्च, कीदृशैर्विद्याप्रयोगैरित्याह-'मंतचुण्णेहि य' मन्त्रचूर्णैश्च, 'उड्डावणेहि य' उड्डायनैश्च=आकर्षणैश्चेत्यर्थः, णिण्हवणेहि य' निह्नवनैश्च=अदृश्यकरणैश्च, 'पण्हवणेहि य' प्रस्नवनैश्च=क्षरणैः प्रस्रवणैरित्यर्थः, काष्ठपाषाणादितोऽपि जल-दुग्धादिनिर्झरणैरिति भावः। 'वसीकरणेहि य' वशीकरणैश्च=वश्यताकारकैश्च, एवंविधैः 'अभिओगेहिं' आभियोगिकैः-अभियोगः=पारवश्यं प्रयोजनं येषां ते आभियोगिकास्तैः, 'अभिओगित्ता' अभियोज्य=वशीकृत्य 'उरालाइं माणुस्साइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरिस्सइ' उदारान् मानुष्यकान् भोगभोगान् भुञ्जानो

यौवन एवं लावण्य के उत्कर्ष से सहित होता हुआ उत्कृष्ट शरीर संपन्न हो जायगा। 'तए णं' इसके बाद 'से पियसेणे णपुंसए' यह प्रियसेन नपुंसक 'इंदपुरे णयरे' उसी इन्द्रपुर नगर में 'बहवे राईसर-जाव-पभिईओ बहूहि य विज्जापओगेहि य मंतचुण्णेहि य उड्डावणेहि य णिण्हवणेहि य पण्हवणेहि य वसीकरणेहि य आभिओगेहि य आभिओगित्ता उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरिस्सइ' अनेक राजा, ईश्वर, तलवर माडम्बिक, कौटुम्बिक, इभ्य, श्रेष्ठी, सेनापति एवं सार्थवाह आदि जनों को मंत्रित चूर्ण आकर्षण अदृश्य करनेवाले विद्या, काष्ठ पाषाण से भी जल-दूध आदि की धारा बहवाने वाले उपाय, और वशीकरण आदि साधन रूप अनेक प्रकार के विद्याप्रयोगों से मोहित कर उदार ऐसे मनुष्यसंबंधी कामभोगों को भोगता हुआ

અને લાવણ્યના ઉત્કર્ષ સાથે ઉત્કૃષ્ટશરીરસંપન્ન થઇ જશે. 'तए णं' તે પછી 'से पियसेणे णपुंसए' તે પ્રિયસેન નપુંસક 'इंदपुरेणयरे' તે ઇન્દ્રપુર નગરમાં 'बहवे राईसर० जाव पभिईओ बहूहि य विज्जापओगेहि य मंतचुण्णेहि य उड्डावणेहिय णिण्हवणेहि य पण्हवणेहि य [illegible]सीकरणेहि य आभिओगेहि य आभिओगित्ता उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरिस्सइ' અનેક રાજા, શેઠ, તલવર, માડંબિક, કૌટુમ્બિક, ઇભ્ય, શ્રેષ્ઠી સેનાપતિ અને સાર્થવાહ આદિ માણસોને જેમાં મંતરેલા ચૂર્ણ, આકર્ષણ, અદૃશ્ય કરનારા વિધાન, લાકડાં અને પથ્થરમાંથી પણ પાણી અને દૂધ આદિની ધારા વહે. તેવી વિધાન ઉપાયે અને વશીકરણ આદિ સાધનરૂપ અનેક પ્રકારની વિદ્યાઓના પ્રયોગોથી મોહિત કરીને ઉદાર એવા મનુષ્ય-સમ્બન્ધી કામ-

विहरिष्यति। 'तए णं से पियसेणे णपुंसए' ततः खलु स प्रियसेनो नपुंसकः 'एयकम्मे ४' एतत्कर्मा ४–एतत्=मन्त्रप्रयोगादिरूपं कर्म यस्य स तथा, 'सुबहुं पावकम्मं' सुबहु पापकर्म 'समज्जिणित्ता' समर्ज्य=समुपार्ज्य 'एक्कवीसं वाससयं' एकविंशतिं वर्षशतानि 'परमाउं' परमायुः=उत्कृष्टमायुः 'पालइत्ता' पालयित्वा 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालं कृत्वा, 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए णेरइयत्ताए' अस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकतया 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते, 'तओ' ततः=रत्नप्रभापृथिवीदुःखभोगानन्तरं 'सरीसिवेसु' सरीसृपेषु=नकुलादिषु 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते। 'संसारो तहेव जहा पढमे' संसारस्तथैव यथा प्रथमे–संसारः=भवाद् भवान्तरे भ्रमणम् तथैव यथा प्रथमे=प्रथमाध्ययने मृगापुत्रस्य वर्णितः, 'जाव पुढवीसु' यावद् पृथिवीषु अनेकशत-

---

रहेगा। 'तए णं से पियसेणे णपुंसए एयकम्मे ४ सुबहु पावकम्मं समज्जिणित्ता एक्कवीसं वाससयं परमाउं पालइत्ता कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ' इस प्रकार यह प्रियसेन नपुंसक इन मन्त्रों के प्रयोगरूप कर्मों में ही मग्न हो कर अनेकविध पापकर्मों का उपार्जन करता २ अपनी २१०० इक्कीससौ वर्ष की समस्त आयु को समाप्तकर मृत्यु के अवसरमें मर कर उन संचित पापकर्मों के उदय से प्रथमपृथिवी (रत्नप्रभा) का नारकी होगा। 'तओ सरीसिवेसु संसारो तहेव जहा पढमे जाव पुढवीसु' वहां से निकलकर फिर यह सरीसृप–नकुल आदि में उत्पन्न होगा। इसका एक भवसे दूसरे भवों में भ्रमण प्रथम अध्ययनमें वर्णित मृगापुत्र के भ्रमण की तरह जान लेना चाहिये। यह अन्त में लाखों बार पृथिवीकाय

ભોગોને ભોગવતો રહે. 'तए णं से पियसेणे णपुंसए एयकम्मे४ सुबहु पावकम्मं समज्जिणित्ता एक्कवीसं वाससयं परमाउं पालइत्ता कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ' આ પ્રમાણે તે પ્રિયસેન નપુંસક તેના મંત્રોના પ્રયોગરૂપ કર્મોમાં જ મગ્ન થઇને અનેકવિધ પાપકર્મોનું ઉપાર્જન કરતો–કરતો એકવીસસો ૨૧૦૦ વર્ષનું તમામ આયુષ્ય પૂરૂં કરીને મૃત્યુ પામીને તે સંચય કરેલા પાપકર્મોના ઉદયથી પ્રથમ પૃથિવી–રત્નપ્રભામાં નારકી થશે. 'तओ सरीसिवेसु संसारो तहेव जहा पढमे जाव पुढवीसु' ત્યાંથી નીકળીને ફરી તે સરીસૃપ–નોળીઆ–આદિમાં ઉત્પન્ન થશે. તેનું એક ભવમાંથી બીજા ભવોમાં ભ્રમણ તે પ્રથમ અધ્યયનમાં વર્ણવેલા મૃગાપુત્રના ભ્રમણ પ્રમાણે જાણી લેવું જોઇએ. તે છેવટે લાખો વાર પૃથિવીકાયમાં ઉત્પન્ન થશે. અહીં જે કાંઇ ભાવ છે, તે પ્રથમ

सहस्रकृत्वः=अनेकलक्षवारमुत्पत्स्यते। अत्र यद्वाच्यं तदत्र प्रथमाध्ययनस्यैकविंशतितमे सूत्रे द्रष्टव्यम्।

'से णं' स खलु 'तओ अणंतरं' ततः=तस्माद् भवात् अनन्तरम्, 'उव्वट्टित्ता' उद्वृत्य=निःसृत्य, 'इहेव जंबूदीवे भारहे वासे चंपाए णयरीए' इहैव जम्बूद्वीपे भारते वर्षे चम्पायां नगर्यां 'महिसत्ताए' महिषतया 'पच्चायाहिइ' प्रत्यायास्यति=उत्पत्स्यते। 'से णं तत्थ अण्णया कयावि' स खलु तत्रान्यदा कदाचित् 'गोट्ठिल्लएहिं' गौष्ठिकैः=एकमण्डलीसदस्यैः समानवयस्कैः पुरुषैः 'जीवियाओ' जीवितात्, 'ववरोविए समाणे' व्यपरोपितः सन् 'तत्थेव चंपाए णयरीए सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए' तत्रैव चम्पायां नगर्यां श्रेष्ठिकुले पुत्रतया 'पच्चायाहिइ' प्रत्यायास्यति=उत्पत्स्यते ॥ सू० २१ ॥

में उत्पन्न होगा। यहां पर जो कुछ भाव है प्रथम अध्ययन के २१ वें सूत्र से देख लेना चाहिये। इसके बाद 'से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे चंपाए णयरीए महिसत्ताए पच्चायाहिइ' यह वहां से निकल कर इस जंबूद्वीप के भरतक्षेत्रमें जो चंपा नाम की नगरी है वहां महिष (पाडा) की पर्याय से उत्पन्न होगा। 'से णं तत्थ अण्णया कयावि गोट्ठिलएहिं जीवियाओ ववरोविए समाणे तत्थेव चंपाए णयरीए सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ' वहां यह गोष्ठि कों–एक मण्डली के सदस्य समानवयवाले पुरुषोद्वारा मारे जाने पर उसी चम्पानगरी में किसी श्रेष्ठिकुल में पुत्ररूपसे उत्पन्न होगा।

भावार्थ—गौतम ने पुनः पूछा कि–हे भदन्त! यह उज्झित दारक इस पर्याय से मरकर अब कहाँ जायगा और कहाँ उत्पन्न होगा?। प्रभु ने गौतम के इस प्रश्न का उत्तर मृगापुत्र–अध्ययन के

અધ્યયનનાં ૨૧ એકવીસના સૂત્રમાં જોઇ લેવું જોઇએ. તે પછી 'से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे चंपाए णयरीए महिसत्ताए पच्चायाहिइ' તે ત્યાંથી નીકળીને આ જંબૂદ્રીપનાં ભરત ક્ષેત્રમાં જે ચંપા નામની નગરી છે ત્યાં મહિષ (પાડા) ની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થશે 'से णं तत्थ अण्णया कयावि गोट्ठिल्लएहिं जीवियाओ ववरोविए समाणे तत्थेव चंपाए णयरीए सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चयाहिइ' ત્યાં તે ગૌષ્ઠિકો–એક મંડળીના સદસ્ય સમાનવયવાળા પુરૂષો દ્વારા મરાયા પછી તે જ ચમ્પાનગરીમાં કોઇ શેઠના કુલમાં પુત્રરૂપથી ઉત્પન્ન થશે.

ભાવાર્થ—ગૌતમે ફરીવાર પૂછયું કે:-હે ભદન્ત! તે ઉજ્ઝિત દારક આ પર્યાયથી મરણ પામીને હવે કયાં જશે? અને કયાં ઉત્પન્ન થશે? પ્રભુએ ગૌતમના

२१ वे सूत्र में दिया हैं। वे इस में यह प्रकट कर रहे हैं कि–हे गौतम! उज्झित के जीवन का आज अन्तिम समय है। इसका जीवन आज चतुर्थ प्रहर में समाप्त हो जायगा। यह मरकर प्रथम नरक का नैरयिक होगा। क्यों कि इसने अपने जीवन का प्रत्येक क्षण पापमय व्यापारों के सेवन में ही व्यतीत किया है, उससे जिन अशुभतम पापकर्मों का इसने बंध किया है, उन्हीं के उदय का इसे प्रबल दुःख प्रथम नरक में जाकर भोगना है। इसने २५ पच्चीस वर्ष की अपनी आयु पापों के सेवन करने में ही समाप्त की है। प्रथम नरक की स्थिति समाप्त कर जब यह वहाँ से निकलेगा, तो वैताढय पर्वत की तलहटी में बंदर होगा वहाँ भी यह विषय-भोगों में अत्यन्त गृद्ध होगा। 'मेरे सामने अन्य बंदर विषय को न भोग सके'–इस ख्याल से यह वहां जितने भी बंदरियों के पुरुष जाति के शिशु होंगे उन सब का घातक होगा। जब यह यहां से मरेगा तो इंद्रपुर में किसी वेश्या के घर में जन्म लेगा। वहां इस का नाम 'प्रियसेन नपुंसक' होगा। क्यों कि इसनें बंदर की पर्याय में पुरुष जाति से द्वेष किया था, इसलिये इसका फल इसे इस पर्याय में भोगने को मिलेगा। उत्पन्न होते ही इसे नपुंसक

એ પ્રશ્નનો ઉત્તર મૃગાપુત્ર–અધ્યયન ૨૧ એકવીસમા સૂત્રમાં આપ્યો છે તે એમાં એ હકીકત પ્રગટ કરી રહ્યા છે કે—હે ગૌતમ! ઉજ્ઝિતના જીવનનો આજે છેલ્લો સમય છે. તેનું જીવન આજ ચોથા પ્રહરમાં પૂરું થઇ જશે, અને તે મરણ પામીને પ્રથમ નરકનો નારકી થશે. કારણ કે તેણે પોતાના જીવનની દરેક ક્ષણ, પાપમય વ્યાપારોના સેવનમાંજ વ્યતીત કરી છે તેથી જે અશુભતમ પાપકર્મોનો તેણે બંધ કર્યો છે. તેના ઉદયનું તેને પ્રબલ દુઃખ પ્રથમ નરકમાં જઇને ભોગવવાનું છે. તેણે પોતાની ૨૫ વર્ષની આયુષ્ય પાપોનું સેવન કરવામાંજ પૂરી કરી છે. તે પ્રથમ નરક-ની સ્થિતિ પૂરી કરીને જ્યારે ત્યાંથી નીકળશે, તે પછી વૈતાઢ્ય પર્વતની તલેટીમાં વાનર થશે ત્યાં પણ તે વિષયભોગોમાં અત્યંત આસક્ત રહેશે. 'મારા સામે બીજા વાંદરા વિષયો ન ભોગવી શકે' એજ દૃષ્ટિથી તે ત્યાં આગળ જેટલા નરજાતિના વાનર બાળક હશે તે સર્વનો નાશ કરનાર થશે. જ્યારે તે સ્થળમાં મરણ પામશે ત્યાર પછી ઇંદ્રપુરમાં કોઇ વેશ્યાના ઘરમાં જન્મ લેશે ત્યાં તેનું નામ 'પ્રિયસેન નપુંસક' રહેશે. કારણકે તેણે વાનરની પર્યાયમાં નરજાતિ સાથે દ્વેષ કર્યો હતો; એ માટે તેનું ફળ એ પર્યાયમાં ભોગવવાનુ મળશે. ઉત્પન્ન થતાં જ તેને નપુંસક બનાવી

॥ मूलम् ॥

से णं तत्थ उम्मुक्कबालभावे तहारूवाणं थेराणं अंतिए केवलं बोहिं बुज्झिहिइ। अणगारे०, सोहम्मे कप्पे जहा पढमे जाव अंतं करेहिइ, णिक्खेवो ॥ सू० २२ ॥

विवागसुए दुहविवागाणं उज्झियईयं णामं बिइयं अज्झयणं समत्तं ॥ २ ॥

बना दिया जायगा। बाल्यावस्था से जब यह युवावस्था में आवेगा, और जब यह समझदार हो जावेगा, एवं रूप, यौवन तथा लावण्य से संपन्न होगा, तब यह अनेक प्रकार की विद्याओं के प्रयोगों से वहां के लोगों को मुग्ध कर मनुष्यसंबंधी भोगों को भोगता हुआ अपना समय व्यतीत करेगा। इसी प्रकार के कुकृत्यों में यह २१०० इक्कीस सौ वर्ष की अपनी आयु को समाप्त कर अनेकविध पापकर्मों का संचय करता हुआ ही मरेगा, और रत्नप्रभा नरक का फिर भी नैरयिक बनेगा। वहां की एक सागर की उत्कृष्ट स्थिति को समाप्त कर यह सरीसृपों-नकुल आदि योनियों में जन्म लेकर मृगापुत्र की तरह संसार में अनेक योनियों में परिभ्रमण करेगा। पश्चात् चंपा नगरी में यह भैंसा की पर्याय से उत्पन्न होगा, और वहां एक मंडली के सदस्य समवयस्क मित्रों द्वारा मारा जायगा। अन्त में भैंसा की पर्याय छोडकर उसी नगरी में सेठ के कुल में पुत्ररूप से उत्पन्न होगा ॥ सू० २१ ॥

દેવામાં આવશે, બાલ-અવસ્થા પૂરી કરીને જ્યારે તે યુવાવસ્થામાં આવશે અને જ્યારે તે સમજણવાળો થઇ જશે, અને રૂપ, યૌવન તથા લાવણ્યથી સંપન્ન થશે, ત્યારે તે અનેક પ્રકારની વિદ્યાઓના પ્રયોગોથી ત્યાંના લોકોને મુગ્ધ કરી મનુષ્ય-સમ્બન્ધી ભોગોને ભોગવતો થકો પોતાનો સમય પૂરો કરશે. આ પ્રકારના કુકર્મોમાં તે ૨૧૦૦ એકવીસ સો વર્ષની પોતાની આયુષ્ય પૂરી કરીને અનેક વિધ પાપ કર્મોનો સંચય કરીને મરણ પામશે, અને રત્નપ્રભા નરકમાં ફરીને નારકીપણે ઉત્પન્ન થશે, ત્યાંની એક સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને પૂરી કરીને તે સરીસૃપ-નોળીઆ-આદિ યોનિમાં જન્મ લઇને મૃગાપુત્રના ભ્રમણ પ્રમાણે સંસારમાં અનેક યોનિઓમાં પરિ-ભ્રમણ કરશે, પછી ચંપા નગરીમાં પાડાની પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થશે, અને ત્યાં એક મંડળીના સદસ્ય સમાનવયના મિત્રો દ્વારા મરણ પામશે છેવટે તેજ નગરીમાં પાડાની પર્યાયથી છૂટીને શેઠના કુલમાં પુત્રરૂપથી ઉત્પન્ન થશે. (સૂ. ૨૧)

टीका ।

'से णं तत्थ' इत्यादि । 'से णं तत्थ उम्मुक्कबालभावे तहारूवाणं-थेराणं अंतिए' स खलु तत्रोन्मुक्तबालभावस्तथारूपाणां स्थविराणामन्तिके 'केवलं बोहिं' केवलां बोधिं 'बुज्झिहिइ' भोत्स्यते, सम्यक्त्वं लप्स्यते इत्यर्थः । 'अणगारे०' अनगारो भावितात्मा भविष्यति । ततः स कालमासे कालं कृत्वा 'सोहम्मे कप्पे' सौधर्मे कल्पे 'जहा पढमे' यथा प्रथमेऽध्ययने प्रोक्तं तथाऽत्र वाच्यमित्यर्थः, तेनायमर्थो लभ्यते-'देवत्ताए उववज्जिहिइ' देवत्वेनोत्पत्स्यते । स खलु ततोऽनन्तरं देवशरीरं त्यक्त्वा महाविदेहे वर्षे यानि कुलानि भवन्ति आढ्यानि, तेषां खलु अन्यतरस्मिन् कुले पुत्रतयोत्पत्स्यते । 'जाव अंतं करेहिइ' यावद् अन्तं करिष्यति-सर्वदुःखानामन्तं=नाशं करिष्यति ।

'णिक्खेवो' निक्षेपः=निगमनं-समाप्तिवाक्यं वाच्यमित्यर्थः, तद्यथा-

---

'से णं तत्थ' इत्यादि ।

'से णं तत्थउम्मुक्कबालभावे' यह जब वहां बाल्यावस्थासे तरुणावस्था को प्राप्त करेगा, तब 'तहारूवाणं थेराणं अंतिए केवलं बोहिं बुज्झिहिइ' तथारूप स्थविरों के समीप निर्मल समकित को प्राप्त करेगा, भावितात्मा अनगार होगा, 'सोहम्मे कप्पे जहा पढमे जाव अंत करेहिइ, णिक्खेवो' पश्चात् यह मृत्यु के अवसर मर कर सौधर्मकल्प में देवपने उत्पन्न होगा । वहां की स्थिति समाप्त कर यह फिर महाविदेह क्षेत्र में जो वहां आढ्य कुल हैं उनमें से किसी एक आढ्यकुल में पुत्ररूप से उत्पन्न होगा, पश्चात् योग्य समय पर भागवती दीक्षा अंगीकार कर समस्त कर्मों का सर्वथा नाश कर मोक्ष को पावेगा । 'णिक्खेवो' यह पद द्वितीय अध्यय की समाप्ति का सूचक है, जिसका

'से णं तत्थ' ઇત્યાદિ.

'से णं तत्थ उम्मुक्कबालभावे' તે જ્યારે ત્યાં બાલ-અવસ્થા પૂરી કરીને તરૂણાવસ્થાને પ્રાપ્ત કરશે, ત્યારે तहारूवाणं थेराणं अंतिए केवलं बोहिं बुज्झिहिइ' તથારૂપ સ્થવિરોની પાસે જઈને નિર્મલ સમકિતને પ્રાપ્ત કરશે, ભાવિતાત્મા અણગાર-મુનિ થશે. 'सोहम्मे कप्पे जहा पढमे जाव अंत करेहिइ णिक्खेवो' પછી તે મૃત્યુના સમયે મરણ પામીને સૌધર્મકલ્પમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થશે. ત્યાંની સ્થિતિ પૂરી કરીને, તે પછી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જે ત્યાં આઢય (સર્વ સંપત્તિ સમ્પન્ન) કુળો છે તેમાંનાં કોઈ એક આઢય કુળમાં પુત્ર રૂપથી ઉત્પન્ન થશે. પછી યોગ્ય સમય પ્રાપ્ત થતાં ભાગવતી દીક્ષા અંગીકાર કરીને સમસ્ત કર્મોનો સર્વથા નાશ કરીને મોક્ષપદને પામશે. 'णिक्खेवो' આ પદ બીજા અધ્યયનની

'एवं खलु जम्बू! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं बिइयस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, त्तिबेमि'। अस्याध्ययनस्य समाप्तिकाले श्रीसुधर्मा स्वामी कथयति-'एवं खलु' इत्यादि। एवं खलु हे जम्बूः! श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिस्थानं संप्राप्तेन दुःखविपाकानां द्वितीयस्याध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्तः इति। ब्रवीमि=यथा भगवता प्रोक्तं तथैव त्वां कथयामि, न तु स्वबुद्ध्या कल्पयित्वेति भावः॥ सू० २२॥

॥ इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललित-कलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-'जैन-शास्त्राचार्य'-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां विपाकश्रुतगत-दुःखविपाकनामक-प्रथमश्रुतस्कन्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायाम् उज्झितकीयं नाम द्वितीयमध्ययनं सम्पूर्णम्॥ १। २॥

भाव यह है- 'एवं खलु जंबू! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं बिइयस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते-त्तिबेमि' इस अध्ययन की समाप्ति के समय श्री सुधर्मास्वामी कहते हैं कि-हे जम्बू! सिद्धिगतिनामक स्थान को प्राप्त श्रमण भगवान महावीर ने, दुःखविपाक नामक प्रथम श्रुतस्कंध के इस द्वितीय अध्ययन में उज्झित दारक के आख्यानरूप जो यह भाव प्रकट किया है, सो मैंने तुझसे कहा है। यह जो कुछ भी तुमसे कहा है वह अपनी कल्पना से नहीं कहा है, किन्तु प्रभु के कथनानुसार ही कहा है॥ सू० २२॥

श्री विपाकश्रुतके दुःखविपाकनामक प्रथम श्रुतस्कन्धमें 'विपाकचन्द्रिका' नामक संस्कृत टीका के हिन्दी अनुवाद में 'उज्झितकीय' नामक द्वितीय अध्ययन सम्पूर्ण॥ १। २॥

સમાપ્તિનું સૂચક છે; જેનો ભાવ એ છે કે- 'एवं खलु जम्बू समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं बिइयस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णते त्ति बेमि' આ અધ્યયનની સમાપ્તિના સમયે શ્રી સુધર્મા સ્વામી કહે છે કે—હે જમ્બૂ! સિદ્ધિગતિ નામક સ્થાનને પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે, દુઃખવિપાક-નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના આ બીજા અધ્યયનમાં ઉજ્ઝિત દારકના આખ્યાનરૂપ જે આ ભાવ પ્રગટ કર્યો છે, તે મેં તમને કહ્યું છે આ જે કાંઇ તમને કહ્યું છે તે મારી કલ્પનાથી કહેલું નથી, પરન્તુ પ્રભુના કહેવા પ્રમાણેજ કહેલ છે. (સૂ૦ ૨૨)

શ્રી વિપાકશ્રુતના દુઃખવિપાક નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધની 'विपाकचन्द्रिका' નામની ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદમાં 'उज्झितकीय' નામનું બીજું અધ્યયન સંપૂર્ણ. ॥ ૧। ૨॥

॥ अथ तृतीयमध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

तच्चस्स उक्खेवो। एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं पुरिमताले णामं णयरे होत्था, रिद्ध०। तस्स णं पुरिमतालस्स णयरस्स उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए एत्थ णं अमोहदंसी उज्जाणे, तत्थ णं अमोहदंसिस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था ॥ सू० १ ॥

टीका

'तच्चस्स' इत्यादि। 'तच्चस्स' तृतीयस्याध्ययनस्य 'उक्खेवो' उत्क्षेपः=प्रारम्भवाक्यम्। तृतीयाध्ययनस्य प्रारम्भवाक्यमत्र वक्तव्यमिति भावः। अत्रैवमुत्क्षेपोऽनुसन्धेयः—

'जइ णं भंते ! समणेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं दोच्चस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, तच्चस्स णं भंते ! अज्झयणस्स दुहविवागाणं समणेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते ? तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबू–अणगारं एवं वयासी–' इति।

जम्बूस्वामी सुधर्मस्वामिनं पृच्छति–'जइ णं' इत्यादि। यदि खलु हे भदन्त !=हे भगवन् ! श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिस्थानं

॥ तृतीय अध्ययन ॥

'तच्चस्स' इत्यादि।

'तच्चस्स उक्खेवो' **तीसरे अध्ययन का उत्क्षेप यहाँ बोलना चाहिये, वह इस प्रकार–जंबूस्वामी ने श्री सुधर्मा स्वामी से पूछा–** 'जइ णं भंते ! समणेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं दोच्चस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते ?' **हे भदंत ! सिद्धिगति को प्राप्त श्रमण भगवान् महावीर ने**

त्रीजुं अध्ययन

'तच्चस्स' ઇત્યાદિ.

'तच्चस्स उक्खेवो' ત્રીજા અધ્યયનનો ઉત્પેક્ષ અહીં બોલવો જોઈએ, તે આ પ્રમાણે–જંબૂ સ્વામીએ શ્રી સુધર્મા સ્વામીને પૂછ્યું– 'जइ णं भंते ! समणेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं दोच्चस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते'

प्राप्तेन दुःखविपाकानां द्वितीयस्याध्ययनस्य अयमर्थः=विजयमित्रसार्थवाहपुत्रस्योज्झितकस्य स्वकृतदुष्कृतफलदुःखविपाकरूपोऽर्थः प्रज्ञप्तः, तृतीयस्य खलु हे भदन्त ! अध्ययनस्य दुःखविपाकानां श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिस्थानं संप्राप्तेन कोऽर्थः प्रज्ञप्तः ?। ततः खलु स सुधर्माऽनगारो जम्बूनामकमनगारमेवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'एवं खलु जंबू' इत्यादि।

'एवं खलु जंबू !' एवं खलु हे जम्बूः ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं पुरिमताले णामं णयरे होत्था' तस्मिन् काले तस्मिन् समये पुरिमतालनामकं नगरमासीत्, तत् कीदृशम् ? इत्याह-'रिद्ध०' इत्यादि। ऋद्धस्तिमितसमृद्धम्-ऋद्धं=नभःस्पर्शिबहुलप्रासादयुक्तं, बहुजनसंकुलं च, 'स्तिमितं'=स्वचक्र-

---

दुःखविपाक के द्वितीय अध्ययन का 'विजयमित्र सार्थवाह के पुत्र उज्झित ने अपने पूर्वोपार्जित दुष्कृतों के फलस्वरूप अनेकविध दुखों को भोगा है' इसरूप जो भाव कहा है वह तो हमने सुन लिया है, 'तच्चस्स णं भंते ! अज्झयणस्स दुहविवागाणं समणेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते?' अब हे भदन्त ! दुःखविपाक के तृतीय अध्ययन का सिद्धिगति को प्राप्त उन्हीं श्रमण भगवान् महावीर ने क्या भाव प्रतिपादित किया है ? 'तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबू-अणगारं एवं वयासी' इस प्रकार जंबूस्वामी के प्रश्न को सुनकर श्री सुधर्मास्वामी कहते हैं- 'एवं खलु जंबू' हे जंबू ! इस तृतीय अध्ययन का भाव इस प्रकार है- 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल और उस समय में 'पुरिमताले णामं णयरे होत्था' एक पुरिमताल नामका नगर था। यह नगर 'रिद्ध०' नभःस्पर्शी बहुत से मकानों से युक्त एवं बहुजनों

હે ભદન્ત ! સિદ્ધિ ગતિને પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે, જે દુઃખવિપાકના બીજા અધ્યયનના 'વિજયમિત્ર સાર્થવાહના પુત્ર ઉજ્ઝિતે પોતાના પૂર્વભવના મેળવેલાં દુષ્કૃતોનાં ફળસ્વરૂપ અનેકવિધ દુઃખોને ભોગવ્યાં છે' તે રૂપ જે ભાવ કહ્યાં છે. તે તો મેં સાંભળી લીધાં છે, 'तच्चस्स णं भंते ! अज्झयणस्स दुहविवागाणं समणेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते ?' હવે હે ભદન્ત ! સિદ્ધિગતિમાં વિરાજમાન તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે દુઃખવિપાકનાં ત્રીજા અધ્યયનના શું ભાવ પ્રતિપાદન કર્યા છે ? 'तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबू-अणगारं एवं वयासी' આ પ્રકારના જમ્બૂસ્વામીના પ્રશ્નને સાંભળીને શ્રી સુધર્મા સ્વામી કહે છે કેઃ- 'एवं खलु जंबू' હે જમ્બૂ ! આ ત્રીજા અધ્યયનના ભાવ આ પ્રમાણે છે :- 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાલ અને તે સમયને વિષે, 'पुरिमताले णामं णयरे होत्था' એક પુરિતમાલ નામનું નગર હતું. તે નગર 'रिद्ध०' આકાશને

परचक्रभयरहितम्, 'समृद्धं'=धनधान्यादिपूर्णम्। 'तस्स णं पुरिमतालस्स णयरस्स' तस्य खलु पुरिमतालस्य नगरस्य'उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए'उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे–ईशानकोणे इत्यर्थः। अत्र खलु 'अमोहदंसी' अमोघदर्शि अमोघदर्शिनामकम् 'उज्जाणे'उद्यानमासीत्।'तत्थ णं'तत्र खलु'अमोहदंसिस्स जक्खस्स'अमोघदर्शिनः=अमोघदर्शिनामकस्य यक्षस्य 'जक्खाययणे होत्था' यक्षायतनमासीत्॥ सू० १॥

॥ मूलम् ॥

तत्थ णं पुरिमताले महब्बले णामं राया होत्था। तस्स णं पुरिमतालस्स णयरस्स उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए देसप्पंते एत्थ णं अडवीसंसिया सालाडवी णामं चोरपल्ली होत्था, विसमगिरिकंदरकोलंबसण्णिविट्ठा, वंसीकलंकपागारपरिक्खित्ता, छिण्णसेलविसमप्पवायफलिहोवगूढा, अब्भिंतरपाणिया सुदुल्लभजलपेरंता अणेगखंडी विइयजणदिण्णणिग्गमप्पवेसा सुबहुयस्सवि कुवियस्स जणस्स दुप्पवेस्सा यावि होत्था॥ सू० २॥

से संकुल था। यहां के निवासियों को स्वप्न में भी स्वचक्र और परचक्र का भय नहीं था। यहां की प्रजा बिलकुल निर्भय थी। नगर में सर्व तरफ धन और धान्य की राशियों के ढेर लगे रहते थे। 'तस्स णं पुरिमतालस्स णयरस्स उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए' उस पुरिमतालनगर के ईशानकोणमें 'तत्थ णं अमोहदंसी उज्जाणे' एक अमोघदर्शी नामका उद्यान था। 'तत्थ णं अमोहदंसिस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था' उस उद्यान में अमोघदर्शीनामक यक्षका एक यक्षायतन था॥ सू० १॥

સ્પર્શ કરે તેવા ઉંચા ઘણાંજ મકાનોથી યુક્ત અને ઘણીજ વસ્તીથી ભરપૂર હતું. ત્યાંના નિવાસીઓને સ્વપ્નામાં પણ સ્વચક્ર અને પરચક્રનો ભય ન હતો. ત્યાંની પ્રજા એકદમ નિર્ભય હતી. નગરમાં ચારેય બાજુ ધન અને ધાન્યના ઢગલા લાગેલા હતા. 'तस्स णं पुरिमतालस्स णयरस्स उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए' તે પુરિતમાલ નગરના ઈશાન કોણમાં 'तत्थ णं अमोहदंसी उज्जाणे' એક અમોઘદર્શી નામનો બગીચો હતો. 'तत्थ णं अमोहदंसिस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था' તે ઉદ્યાન-બગીચામાં અમોઘદર્શી નામના યક્ષનું એક યક્ષસ્થાન હતું. (૧)

टीका

'तत्थ णं' इत्यादि । 'तत्थ णं' तत्र खलु 'पुरिमताले' पुरिमताले=पुरिमतालनामके नगरे 'महब्बले णामं राया होत्था' महाबलो नाम राजाऽऽसीत् । 'तस्स णं पुरिमतालस्स णयरस्स' तस्य खलु पुरिमतालस्य नगरस्य 'उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए' उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे=ईशानकोणे 'देसप्पंते' देशप्रान्ते=जनपदसीमायाम् 'एत्थ णं' अत्र खलु 'अडवीसंसिया' अटवीसंश्रिता=महावनान्तर्गता 'सालाडवी णामं चोरपल्ली' शालाटवी नाम चोरपल्ली=चोराणां वृक्षवंशलतादिगहनाश्रितं वासस्थानम् 'होत्था' आसीत् । सा कीदृशी आसीत् ? —'विसमगिरिकंदरकोलंबसण्णिविट्ठा' विषमगिरिकन्दरकोलम्बसन्निविष्टा=विषमं यद् गिरेः कन्दरं, तस्य यः कोलम्बः=प्रान्तस्तत्र संनिविष्टा या सा तथा, 'वंसीकलंकपागारपरिक्खित्ता' वंशीकलङ्कप्राकारपरिक्षिप्ता=वंशीकलङ्का=वंशजालमयी वृतिः, सैव प्राकारस्तेन परिक्षिप्ता=वेष्टिता 'छिण्णसेलविसमप्पवायफलिहोवगूढा

'तत्थ णं' इत्यादि ।

'तत्थ णं पुरिमताले' उस पुरिमताल नगर में 'महब्बले णामं राया होत्था' 'महाबल' इस नाम का एक राजा था। 'तस्स णं पुरिमतालणयरस्स'-उस पुरिमताल नगर के 'उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए' ईशानकोण में 'देसप्पंते' जनपद की सीमा पर 'अडवीसंसिया' एक अटवी में रही हुई 'सालाडवी णामं चोरपल्ली होत्था' 'शालाटवी' इस नाम से प्रसिद्ध चोरपल्ली थी। यह 'विसमगिरिकंदरकोलंबसण्णिविट्ठा' गिरियों-पहाडो के दुर्गम कंदरों के प्रान्तभाग में स्थित थी। 'वंसीकलंकपागारपरिक्खित्ता' इसके चारों ओर बाँसो का झुरमुट सघनवन था, उससे यह ऐसी मालूम पडती थी कि यह कोट से घिरी है, 'छिन्नसेल-

---

'तत्थ णं' ઇત્યાદિ.

'तत्थ णं पुरितमाले' તે પુરિમતાલ નગરમાં 'महब्बले णामं राया होत्था' મહાબલ એ નામનો રાજા હતો. 'तस्स णं पुरिमतालणयरस्स' તે પુરિમતાલ નગરના 'उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए' ઇશાન કોણમાં 'देसप्पंते' જનપદની સીમા પર 'अडवीसंसिया' એક અટવી-વનમાં રહેલી 'सालाडवी णामं चोरपल्ली होत्था' 'શાલાટવી નામથી પ્રસિદ્ધ એક ચોરપલ્લી (ચોરોનુ ગામ) હતી. તે 'विसमगिरिकंदरकोलंबसण्णिविट्ठा' ગિરિઓ-પહાડોના દુર્ગમ કંદરો (ગુફાઓ) ના પ્રાન્ત ભાગોમાં (ખુણામાં) રહેલી હતી. 'वंसीकलंकपागारपरिक्खित्ता' તેની ચારેય બાજુ વાંસોનું ઝુંડ હતું તેથી કરીને તે એવી રીતે દેખાતી હતી કે જાણે તે કોટથી ઘેરાયલી હોય.

छिन्नशैलविषमप्रपातपरिखोपगूढा छिन्नः=विदीर्णः शैलस्तस्य ये विषमप्रपाताः= गर्ताः, त एव परिखाः, ताभिरुपगूढा=वेष्टिता, 'अब्भितरपाणिया' अभ्यन्तर-पानीया=अभ्यन्तरजलयुक्ता 'सुदुल्लभजलपेरंता' सुदुर्लभजलपर्यन्ता सुदुर्लभम्= अतिदुर्लभं जलं पर्यन्ते यस्याः 'सा तथा, 'अणेगखंडी' अनेकखंडी=अनेकाः खण्ड्यः=अपद्वाराणि–गुप्तद्वाराणि यस्याः सा तथा, 'विइयजणदिण्णणिग्गमप्प-वेसा' विदितजनदत्तनिर्गमप्रवेशा=विदितानां=परिचितानामेव जनानां दत्तः निर्गमः प्रवेशश्च यस्यां सा तथा, पुनः 'सुबहुयस्सवि कुवियस्स जणस्स दुप्प-वेसा' सुबहुकस्यापि कुपितस्य=कोपाविष्टस्य वैरिण इत्यर्थः, जनस्य दुष्प्रवेशा= दुष्करः प्रवेशो यस्यां सा तथा, 'यावि' चापि 'होत्था' आसीत् ॥ सू० २ ॥

विसमप्पवायफलिहोवगूढा' इसके आस-पास की छोटी२ टेकरियां खोद डाली गई थीं, इससे भूमि में जगह२ खड्डे हो गये थे, इससे देखने वालों को ऐसा ज्ञात होता था कि मानो यह खाई से घिरी हुई हो। 'अब्भितरपाणिया' चोरपल्ली के भीतर ही पानी का प्रबंध था। पानी लाने के लिये वहां से लोगों को बाहर नहीं जाना पडता था। 'सुदुल्लभजल-पेरंता' क्यों कि इसके बाहर बहुत दूर तक पानी का कोई साधन नहीं था। 'अणेगखंडी' इसमें अनेक गुप्तद्वार भी थे। 'विइयजणदिण्ण-णिग्गमप्पवेसा' जान पहिचान वाले जन ही इसमें आ-जा सकते थे, अपरिचित नहीं। 'सुबहुयस्सवि कुवियस्स जणस्स दुप्पवेसा यावि होत्था' बहु संख्यक कुपित शत्रुओं को भी इसमें प्रवेश करना मुश्किल था। उनके लिये तो यह सर्वथा दुष्प्रवेश थी।

'छिन्नसेलविसमप्पवायफलिहोवगूढा' તેની આસપાસની નાની ટેકરીઓ ખોદી નાંખેલી હતી, તે કારણથી જમીનપર ઠેકાણે ઠેકાણે ખાડા થઇ ગયા હતા તેથી જોનાર માણસને એવું લાગતું હતું કે જાણે તે ખાઇઓથી ઘેરાયલી હોય. 'अब्भितरपाणिया' ચોરપલ્લીની અંદરજ (ચોરોનું ગામ) પાણીનો પ્રબંધ હતો, તેથી, પાણી લાવવા માટે ત્યાંના લોકોને બહાર જવું પડતું નહિ 'सुदुल्लभजलपेरंता' કારણ કે તેનાથી બહાર બહુજ દૂર સુધી પાણી માટે કોઇ સાધન હતું નહિ. 'अणेगखंडी' તેમાં અનેક ગુપ્તદ્વાર પણ હતાં. 'विइयजणदिण्णणिग्गमप्पवेसा' જે જાણુવા–પીછાણુવા વાળો માણસ ...ય તેજ તેમાં આવી જઇ શકતો હતો, અજાણ્યો માણસ આવી શકતો નહિ. ...बहुयस्सवि कुवियस्स जणस्स दुप्पवेसा यावि होत्था' બહુ મોટી સંખ્યા-...ના કુપિતશત્રુઓને પણ તેમાં પ્રવેશ કરવો કઠણ હતો.

॥ मूलम् ॥

तत्थ णं सालाडवीए चोरपल्लीए विजए णामं चोरसेणावई परिवसइ, अहम्मिए जाव लोहियपाणी बहुणयरणिग्गयजसे सूरे दढप्पहारे साहसिए सद्दवेही असिलट्ठिपढममल्ले। से णं तत्थ सालाडवीए चोरपल्लीए पंचण्हं चोरसयाणं आहेवच्चं जाव विहरइ। तए णं से विजए चोरसेणावई बहूणं चोराण य पारदारियाण य गंठिभेयगाण य संधिच्छेयगाण य, खंडपट्टाण य अण्णेसिं च बहूणं छिण्णभिण्णबाहिराहियाणं कुडंगे यावि होत्था। तए णं से विजए चोरसेणावई पुरिमतालस्स णयरस्स

भावार्थ– पुरिमताल नगर के राजा का नाम महाबल था। नगर के ईशान कोण में जनपद की सीमा पर एक घनी अटवी थी। इसमें एक चोरपल्ली थी। इसका नाम शालाटवी था। इसके आस–पास गिरियों–पहाडों की दुर्गम कंदराएँ थीं। चोरपल्ली चारों ओर से वांसोंके झुरमुट से घिरी हुई थी। इस के पास के पहाडों की छोटी२ टेकरियां खोद डाली गई थीं, अतः उनके गढे इस शालाटवी की खाई–जैसे मालूम देते थे। चोरों ने सब प्रकार की व्यवस्था इसके भीतर ही कर रखी थी। पानी वगैरह लाने के लिये वहां के निवासियों को बाहर नहीं जाना पडता था। परिचित के सिवाय और दूसरे जनों का यहां आना–जाना अशक्य था ॥ सू० २ ॥

ભાવાર્થ— પુરિતમાલ નગરના રાજાનું નામ મહાબલ હતું. નગરના ઇશાન ખુણામાં એક ઘેરી અટવી (વન) હતી. તેમાં એક ચોરપલ્લી હતી. તેનું નામ શાલાટવી હતું. તેની આસપાસ ગિરિની (પર્વતની) દુર્ગમ ગુફાઓ હતી. ચોરપલ્લી ચારેય બાજુથી વાંસોના ઝુંડથી ઘેરાયલી હતી. તેની આજુબાજુના પહાડોની નાની નાની ટેકરીઓ ખોદેલી હતી, તેથી તેના ખાડા તે શાલાટવીની ખાઇ જેવા દેખાતા હતા, ચોરોએ તમામ પ્રકારની અનુકૂળતાની વ્યવસ્થા તેની અંદરજ કરી રાખેલી હતી, ત્યાંના નિવાસીઓને પાણી લેવા માટે પણ બહાર જવું પડતું નહિ, અને તે અટવીના માર્ગના જાણનાર વિના કોઇ બીજા માણસથી તેમાં આવવા–જવાનું બની શકતું નહિ. (સૂ૦ ૨)

उत्तरपुरत्थिमिल्लं जणवयं बहुहिं गामघायएहि य णयरघायएहि य गोग्गहणेहि य बंदिग्गहणेहि य पंथकोट्टेहि य खत्तखणणेहि य उव्वीलेमाणे २ विद्धंसेमाणे २ तज्जेमाणे २ तालेमाणे २ णित्थाणं, णिद्धणं, णिक्कणं, करेमाणे २ विहरइ । महब्बलस्स रण्णो अभिक्खणं २ कप्पाइं गिण्हइ । तत्थ णं विजयस्स चोरसेणावइस्स खंधसिरी णामं भारिया होत्था । अहीण० तत्थ णं विजयचोरसेणावइस्स पुत्ते खंधसिरीए भारियाए अत्तए अभग्गसेणे णामं दारए होत्था, अहीण० ॥ सू० ३ ॥

टीका

'तत्थ णं' इत्यादि । 'तत्थ णं' तत्र खलु 'सालाडवीए चोरपल्लीए' शालाटव्यां चोरपल्ल्यां 'विजए णामं' विजयो नाम=विजयनामकः, 'चोरसेणावई' चोरसेनापतिः=चोराणां नायकः, 'परिवसइ' परिवसति । 'अहम्मिए' अधार्मिकः 'जाव' यावत्–अत्र यावच्छब्देन 'अधम्माणुए, अधम्मिट्ठे, अधम्मक्खाई, अहम्मप्पलोई, अधम्मप्पलज्जणे, अधम्मसीलसमुदायारे, अधम्मेणं, चेव वित्तिं कप्पेमाणे दुस्सीले दुव्वए' इति संग्रहः । अधर्मानुगः, अधर्मिष्ठः, अधर्माख्यायी, अधर्मप्रलोकी, अधर्मप्ररञ्जनः, अधर्मशीलसमुदाचारः, अधर्मेणैव वृत्तिं कल्पयन्, दुःशीलः, दुर्व्रतः, इति । एषां पदानां व्याख्याऽत्रैव प्रथमाध्ययने

'तत्थ णं सालाडवीए' इत्यादि ।

'तत्थ णं सालाडवीए चोरपल्लीए' उस शालाटवी–नामक चोरपल्ली में 'विजए णामं सेणावई परिवसइ' वजय–नामक एक चोरों का सरदार रहता था । यह 'अहम्मिए जाव लोहियपाणी' महा–अधार्मिक, अधर्मानुग, अधर्मिष्ठ, अधर्मख्यायी, अधर्मप्रलोकी अधर्मप्ररञ्जन, अधर्मशीलसमुदाचारी, एवं अधर्म से ही अपनी आजीविका चलाने वाला था।

'तत्थ णं सालाडवीए चोरपल्लीए' ઇત્યાદિ.

'तत्थ णं सालाडवीए चोरपल्लीए' ते શાલાટવી નામની ચોરપલ્લીમાં 'विजए णामं चोरसेणावई परिवसइ' વિજય–નામનો એક ચોરોનો સરદાર રહેતો હતો, તે 'अहम्मिए जाव लोहियपाणी' મહા–અધર્મી, અધર્માનુગ, અધર્મિષ્ઠ અધર્મખ્યાયી, અધર્મપ્રલોકી, અધર્મપ્રરંજન અને અધર્મથીજ પોતાની આજીવિકા

चतुर्दशसूत्रव्याख्यावसरे कृताऽस्माभिः। 'लोहियपाणी लोहितपाणिः-लोहितौ=शस्त्रकर्तितपशुपक्षिदेहोद्गतरुधिरसंपर्केण रक्तौ पाणी=हस्तौ यस्य स तथा, 'बहुणगरणिग्गयजसे' बहुनगरनिर्गतयशाः=बहुषु नगरेषु निर्गतं=प्रसृतं यशः=प्रसिद्धिर्यस्य स तथा, 'सूरे' शूरः 'दढप्पहारे' दृढप्रहारः' दृढः=कठोरः=दुस्सहः प्रहारो यस्य स तथा, 'साहसिए' साहसिकः=असमीक्ष्यकारी, 'सद्दवेही' शब्दवेधी-शब्दं=ध्वनिम् अनुसृत्य वेधितुं=बाणेन विद्धं कर्तुं शीलमस्येति तथा 'असिलट्ठिपढममल्ले' असियष्टिप्रथममल्लः-असिः=खड्गः, यष्टिः='लाठी' इति भाषाप्रसिद्धा, तयोः प्रथमः=प्रधानो मल्लः=योद्धा, खड्गयष्टिप्रहरणकुशल इत्यर्थः। 'से णं तत्थ सालाडवीए चोरपल्लीए' स खलु तत्र शालाटव्यां चोरपल्ल्यां 'पंचण्हं

साथ में दुःशील एवं दुराचारी भी था। इसके दोनों हाथ सदा खून से ही रंगे रहते थे, क्यों कि यह शस्त्र से प्रतिदिन पशु एवं को मारा करता था। 'बहुणयरणिग्गयजसे सूरे दढप्पहारे साहसिए सद्दवेही असिलट्ठिपढममल्ले' इसकी प्रसिद्धि अनेक नगरों में हो चुकी थी, 'सूरे' यह बडा ही शूरवीर था, 'दढप्पहारे' इसका प्रहार बडा कठोर होता था, 'साहसिह' यह बडा ही साहसिक था विना विचारे ही यह समस्त काम कर डालता था-'भविष्य में इसका परिणाम क्या होगा?' इसे इसकी बिलकुल चिन्ता ही नहीं होती थी, 'सद्दवेही' यह शब्दवेधी-बाणविद्या में विशेष पटु था, 'असिलट्ठिपढममल्ले' तलवार और लाठी के चलाने में इसने विशिष्ट निपुणता प्राप्त की थी-तलवार और लाठी इन दोनों द्वारा प्रहार करने में यह प्रथम नम्बर गिना जाता था। 'से णं तत्थ सालाडवीए चोरपल्लीए पंचण्हं चोरसयाणं

ચલાવનાર હતો, સાથે દુઃશીલ અને દુરાચારી પણ હતો. તેના બન્ને હાથ હંમેશાં લોહીથી રંગાએલા રહેતા હતા, કારણ કે તે હથિઆરો વડે હમેશાં પશુ-પક્ષીઓને માર્યા કરતો હતો. बहुणयरणिग्गयजसे' सूरे दढप्पहारे साहसिए सद्दवेही असिलट्ठिपढममल्ले' તેની પ્રસિદ્ધિ અનેક નગરોમાં થઇ ચુકી હતી, 'सूरे' તે બહુજ શૂરવીર હતો. 'दढप्पहारे' તેનો પ્રહાર બહુજ કઠોર થતો હતો, 'साहसिए, તે બહુજ સાહસિક હતો-કોઇ પ્રકારનો વિચાર કર્યા વિના તે તમામ કામ કરતો હતો-'ભવિષ્યમાં તેનુ શું પરિણામ આવશે' તેની બિલકુલ ચિંતા તે કરતોજ નહિ, 'सद्दवेही' તે શબ્દવેધી-બાણવિદ્યામાં વિશેષ કુશળ હતો, 'असिलट्ठिपढममल्ले' તલવાર અને લાઠી ચલાવવામાં તેણે ઉત્તમ પ્રકારની કુશળતા પ્રાપ્ત કરી હતી-તલવાર અને લાઠી એ બન્ને વડે પ્રહાર કરવામાં તે પહેલા નંબરમાં ગણાતો હતો. 'से णं तत्थ सालाडवीए चोरपल्लीए पंचण्हं चोरसयाणं आहेवच्चं जाव

चोरसयाणं आहेवच्चं' पञ्चानां चोरशतानामाधिपत्यं 'जाव' यावत्-अत्र यावच्छब्देन-'पोरेवच्चं, सामित्तं, भट्टित्तं, महत्तरगत्तं, आणाईसरसेणावच्चं, कारेमाणे, पालेमाणे.' इति संग्राह्यम् । एषां व्याख्याऽत्रैव प्रथमाध्ययने चतुर्दशसूत्रे कृताऽस्माभिः । 'विहरइ' विहरति सुखेन तिष्ठतीत्यर्थः । 'तए णं से विजए चोरसेणावई' ततः खलु स विजयनामकश्चोर सेनापतिः 'बहूणं चोराण य' बहूनां चोराणां च 'पारदारियाण य' पारदारिकाणां च=परस्त्रीलम्पटानां च 'गंठिभेयगाण य' ग्रन्थिभेदकानां च, 'संधिच्छेयगाण य' सन्धिच्छेदकानां च, 'खंडपट्टाण य' खण्डपट्टानां च खण्डः=अपरिपूर्णः पट्टः=परिधानवस्त्रं येषां ते तथा तेषाम्, ये खलु वस्त्रखंडेन चरणं परिवेष्ट्य कुष्ठव्रणादिव्याजेन गमनशक्त्यभावं ज्ञापयन्ति, अथवा-स्वचरित्रं गोपयन्तो ये कन्थां धारयन्ति तेषामित्यर्थः।

आहेवच्चं जाव विहरइ' यह उस चोरपल्ली में ५०० चोरों का आधिपत्य करता था । इनमें यह अग्रेसर था । इनका स्वामी एवं पोषक था । इनमें यह पूरा मान्य था और इन सबका आज्ञाप्रधानसेनापतित्व अपने द्वारा नियोजितजनों से कराता हुआ रहता था । 'तत्थ णं से विजए चोरसेणावई बहूणं चोराण य यावि होत्था' ५०० चोरों के आधिपत्य करने के सिवाय वह विजय चोर सेनापति वहाँ पर बहुत से अन्य चोरों का, 'पारदारियाण य' परदारलंपटों का, 'गंठिभेयगाण य' गांठ-कतरनेवालों का, 'संधिच्छेयगाण य' संधिभेदकों का-मकानों में सेंध लगाकर जो चोरी करने वाले थे उनका, 'खंडपट्टाण य' खंडवस्त्रवालों का-जो व्रणादिक के बहाने से पैरों में चीथडे लपेटकर 'हम में चलने की शक्ति नहीं है'-इस प्रकार का देखाव करनेवाले

विहरइ' ते विजयचोर सेनापति ते चोरपल्लीमां ५०० पांचसो चोरोनुं अधिपतिपणुं करतो हतो, तेओमां ते अग्रेसर हतो, तेओनो स्वामी अर्थात् पोषण करनार हतो. ते चोरोमां तेनुं पूरुं मान हतुं अने ते सौनुं आज्ञाप्रधान-सेनापतिपणुं पोते नियोजित पुरुषो द्वारा करावतो रहेतो हतो. 'तत्थ णं से विजए चोरसेणावई बहूणं चोराण य पारदारियाण य गंठिभेयगाण य संधिच्छेयगाण य खंडपट्टाण य अण्णेसिं च बहूणं छिण्णभिण्णबाहिराहियाणं कुडंगे यावि होत्था' ते विजयचोर सेनापति त्यां ५०० चोरो सिवाय बीजा घणा चोरोना, 'पारदारियाण य' परस्त्रीलंपटोना, 'गंठिभेयगाण य' गठियाना 'संधिच्छेयगाण य' संधिभेदकोना घरमां खातर पाडीने चोरी करनाराओना 'खंडपट्टाण य' खंडवस्त्र वाळाओना जे गुमडां थवानां बहानाथी पगमां लुगडानां चीथरा वींटीने 'अमारामां चालवानी शक्ति नथी.' आ प्रकारना देखाव करनारा होय छे तेना, अथवा जे

'अण्णेसिं च बहूणं' अन्येषां च बहूनां 'छिण्णभिण्णबाहिराहियाणं' छिन्नभिन्नबहिराहितानां-छिन्ना नासिकादिषु, भिन्ना हस्तादिषु, बहिराहिताः=नगराद् बहिष्कृताः, एतेषां द्वन्द्वः-छिन्नभिन्नबहिराहितास्तेषां, 'कुडंगे' कुटङ्कः-कुटङ्क इव कुटङ्कः=वंशगहनमिव तेषामावरकः-गोपक इत्यर्थः 'यावि होत्था' चाप्यभवत् ।

'तए णं से विजए चोरसेणावई' ततः खलु स विजयश्चोरसेनापतिः, 'पुरिमतालस्स णयरस्स' पुरिमतालस्य नगरस्य 'उत्तरपुरत्थिमिल्लं' उत्तरपौरस्त्यम्=उत्तरपूर्वान्तरालस्थं 'जणवयं' जनपदं 'बहूहिं' बहुभिः 'गामघायएहि य' ग्रामघातकैश्च 'णयरघायएहि य' नगरघातकैश्च 'गोग्गहणेहि य' गोग्रह-

---

होते हैं उनका, अथवा अपने चरित्र को छुपाते हुए जो कन्था को धारण करने वाले होते हैं उनका, एवं 'अण्णेसिं च बहूणं छिण्णभिण्ण बाहराहियाणं' और भी बहुत से नासिका आदि अङ्ग-छिन्न-जिनका हाथ वगैरह कटा रहता था, भिन्न जिनकी नाक आदि कटी रहती थी, एवं जो बहिराहित-नगर से बहिष्कृत किये हुए होते थे, उन सबका भी यह 'कुडंगे यावि होत्था' कुटंक-बांस की झाडी के समान गोपक था, अर्थात्-जिस प्रकार बांस की झाडी अपने अंदर छिपी हुइ वस्तु की रक्षा करती है-उसे प्रकट नहीं होने देती है-उसी प्रकार से यह भी इन सब की रक्षा करता था, इसके सहारा पाने पर किसी का भी कोई बाल बांका नहीं कर सकता था । 'तए णं से विजयचोरसेणावई पुरिमतालस्स णयरस्स उत्तरपुरित्थिमिल्लं जणवयं' यह विजय चोरसेनापति पुरिमताल नगर के उत्तर और पूर्वदिशा के अन्तराल में रहे हुए जनपदों को 'बहूहिं' बहुत से 'गामघायएहि य' ग्रामों के घातनेरूप, 'णयरघायएहि य' नगरों के घातनेरूप, 'गोग्ग-

---

પોતાના ચરિત્રને છુપાવીને ગોદડી ધારણ કરનારા હોય છે તેના તથા 'अण्णेसिं च बहूणं छिण्णभिण्ण बाहिराहियाणं' બીજા પણ ઘણાજ, જેના નાક વગેરે અંગો કપાઈ ગયેલા રહેતા હતા, જેના હાથ વગેરે અંગો કપાયેલા હતા તે. તેમજ જે ગામમાંથી બહાર કાઢી મૂકેલા હતા તે, તથા ઉપર ગણાવેલા સૌ માટે તે 'कुडंगे यावि होत्था' વાંસની ઝાડી પ્રમાણે તેનો રક્ષક હતો, એટલે જે પ્રમાણે વાંસની ઝાડી પોતાની અંદરની વસ્તુનું રક્ષણ કરે છે-તેને પ્રગટ થવા દેતી નથી-તે પ્રમાણે આ ચોર પણ સૌની રક્ષા કરતો હતો. તેનો સહકાર મળતાં તેના આશ્રયે રહેનારનો કોઈ પણ વાળ વાંકો કરી શકતા નહિ. 'तए णं विजयचोरसेणावई पुरिमतालस्स णयरस्स उत्तरपुरत्थिमिल्लं जणवयं बहूहिं गामघायएहि य णयरघायएहि य गोग्गहणेहि य बंदिग्गहणेहि य पंथकोट्टेहि य खत्तखणणेहि य उव्वीलेमाणे२

णैश्च=गवापहरणैः, 'वंदिग्गहणेहि य' बन्दिग्रहणैश्च=वन्दिनः=कारागारस्थास्तेषां ग्रहणैरपहरणैरित्यर्थः, 'पंथकोट्टेहि य' पान्थकुट्टैश्च=बलात् पान्थानां हननेन ताडनेन वा तद्धनापहरणैश्चेत्यर्थः, 'खत्तखणणेहि य' खातखननैश्च-'खत्त' इति देशीयः शब्दः खातवाचकः, खातं=गृहे प्रवेशार्थं तद्भित्तौ छिद्रं 'सेन्ध' इति भाषाप्रसिद्धं तस्य खननैश्चेत्यर्थः, 'उव्वीलेमाणे २' उत्पीडयन् २=स्वर्णरूप्यकरजतवस्त्राद्यपहरणैः पुनः पुनर्व्यथयन्, 'विद्धंसमाणे २' विध्वंसयन् २ कपाटमञ्जूषादिभङ्गकरणैर्भूयोभूयो विनाशयन्, 'तज्जेमाणे २' तर्जयन् २ दुर्वचनैः, 'तालेमाणे २' ताडयन् २ कशादिभिः, 'णित्थाणं' निःस्थानं=स्थानवर्जितं गृहात् निष्कासनेन, 'णिद्धणं' निर्धनं=गोमहिष्यादिरहितं, 'णिक्कणं' निष्कणं=धान्यकणरहितं सर्वधान्यापहरणादिति भावः, 'करेमाणे २' 'विहरइ' कुर्वन् २

हणेहि य' गायों को चुरानेरूप, 'वंदिग्गहणेहि य' कारागार में बंद हुए बंदियों को भगानेरूप, 'पंथकोट्टेहि य' मुसाफिरों को बलात्कार से मारने या ताडन करने से उनका धनापहरण करनेरूप एवं 'खत्त खणणेहि य' मकानों में सेन्ध लगाकर घुसनेरूप क्रियाओं द्वारा 'उव्वलिमाणे २' स्वर्ण, चांदी एवं वस्त्र आदिकों के हरण करने से उत्पीडित करता, 'विद्धंसमाणे २' वहां के कपाट-मञ्जूषा-आदिके तोडने-फोडने से विध्वंस करता, 'तज्जेमाणे २' दुर्वचनों द्वारा तर्जित करता, 'तालेमाणे २' कशा-कोडाओं से ताडित करता, एवं 'णित्थाणं' वहां के जनों को स्थानान्तरित करता, 'णिद्धणं' धनरहित करता, 'णिक्कणं' खाने-पीने की वस्तुओं के चुराने से कणरहित करता

विद्धंसेमाणे२ तज्जेमाणे२ तालेमाणे२ णित्थाणं णिद्धणं णिक्कणं करेमाणे२ विहरइ' ते विजय चोर सेनापति पुरिमताल नगरना उत्तर अने पूर्वदिशाना मध्यमां रहेता जनपदोने-देशोने, 'बहूहिं' घणा 'गामघाएहि य' गामोने मारवारूप, 'नगरघाएहि य' नगरोनो घात करवारूप, 'गोग्गहणेहि य' गायोने चोरवारूप, 'वंदिग्गहणेहि य' बंदीखानामां-जेलमां पडेला चोरने नसाडवारूप, 'पंथकोट्टेहि य' मुसाफरोने जोर-जुलमथी मारवा रूप अने तेनी पासेथी धन माल हरण करवा रूप, अने 'खत्तखणणेहि य' मकानोमां खातर पाडवारूप क्रियाओथी 'उव्वीलेमाणे २' लोकोना सोना, चांदी अने वस्त्रोनुं हरण करीने पीडा-दुःख आपतो 'विद्धंसेमाणे२' त्यांना कपाट, पेटीओ तोडी-फोडीने तेनो नाश करतो, 'तज्जेमाणे२' खराब वचनोथी तिरस्कार करतो, अने 'तालेमाणे२' कशा-कोयडाओ वडे त्यांना माणुसोने मारतो, 'णित्थाणं' एक स्थळेथी बीजे स्थळे लइ जतो, 'णिद्धणं' धनविनाना 'णिक्कणं' खावा-पीवानी वस्तुओनी चोरी करीने कणुरहित करतो हतो. तथा

विहरति । 'महब्बलस्स रण्णो' महाबलस्य राज्ञः 'अभिक्खणं २' अभीक्ष्णम् २=पुनः पुनः 'कप्पाइं' कल्प्यानि=ग्राह्याणि द्रव्याणि, 'गिण्हइ' गृह्णाति-जनपदे राज्ञोंऽशे स्वभागं कल्पयित्वाऽपहरतीत्यर्थः ।

'तत्थ णं' तत्र=शालाटव्यां चोरपल्ल्यां खलु 'विजयस्स चोरसेणावइस्स' विजयस्य=विजयनामकस्य चोरसेनापतेः 'खंदसिरी णामं भारिया' स्कन्दश्रीर्नाम भार्या 'होत्था' आसीत् । सा कीदृशीत्याह-'सुकुमालपाणिपाया' सुकुमारपाणिपादा=कोमलकरचरणा, 'अहीणपडिपुण्णपंचिंदियसरीरा' अहीनप्रतिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरा, अहीनानि=अन्यूनानि स्वरूपतः, प्रतिपूर्णानि लक्षणतः, पञ्चापीन्द्रियाणि यस्मिन् तत्, यथाविधं शरीरं यस्याः सा तथा ॥ सू० ३ ॥

रहता था, तथा 'महब्बलस्स रण्णो अभिक्खणं २ कप्पाइं गिण्हइ' महाबल राजा के कल्प्य-ग्राह्य द्रव्यादिकों का महसूल आदि का भी अपहरण करता रहता था, अर्थात् राजपुरुषों से ऐसा कह कर कि 'राजा के ग्राह्य अंश कर में मेरा भी हिस्सा है अतः मुझे दो' राजाके ग्राह्य अंश को लेता रहता था । 'तत्थ णं विजयस्य चोरसेणावइस्स खंधसिरिणामं भारिया होत्था' इस विजय चोरसेनापति की भार्या का नाम स्कंदश्री था। 'अहीण०' यह प्रमाण और लक्षण से उपेत पांचों इन्द्रियों से परिपूर्ण शरीर युक्त थी। इसके हाथ और पैर बहुत ही सुकुमार थे।

भावार्थ—इस चोरपल्ली में ५०० चोरों का नायक एक विजय नामका चोरसेनापति रहता था । इसका व्यवहार जनता के प्रति महारौद्र-निकृष्ट था । जीवन भी इसका महा अधार्मिक था । शुभ कार्य क्या है? सहृदयता का व्यवहार कैसा होता है? यह इस

'महबलस्स रण्णो अभिक्खणं२ कप्पाइं गिण्हइ' મહાબલ રાજાને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય મહેસૂલ આદિ પણ હરણ કરતો હતો, એટલે તે રાજપુરુષોને કહેતો હતો કે–રાજાનો જે મહેસૂલ હક છે તેમાં (રાજાના કરવેરામાં)મારો પણ ભાગ છે. તેથી તે મને આપો એમ કહીને રાજાનો ભાગ લેતો હતો. 'तत्थ णं विजयस्स चोरसेणावइस्स खंधसिरीणामं भारिया होत्था' આ વિજયચોર સેનાપતિની સ્ત્રીનું નામ સ્કંદશ્રી હતું 'अहीण०' તે લક્ષણ અને પ્રમાણો સહિત પાંચ ઇન્દ્રિયોથી પરિપૂર્ણ સુંદર શરીરવાળી હતી. તેના હાથ પગ પણ બહુજ સુકોમળ હતા.

ભાવાર્થ—તે ચોરપલ્લીમાં ૫૦૦ પાંચસો ચોરોનો નાયક વિજય નામનો ચોરોનો સેનાપતિ રહેતો હતો. માણસો સાથે તેનો વ્યવહાર બહુજ હલકા પ્રકારનો હતો તેનું જીવન પણ મહા અધર્મથી ભરેલું હતું, સારૂં કામ કેવું કહેવાય? સહૃદયતાનો વ્યવહાર કેવો હોય? તે વાતને સ્વપ્નમાં પણ જાણતો નહિ રાત્રી–

बातको स्वप्न में भी नहीं जानता था। रातदिन शिकार करना और पशु-पक्षियों के रुधिर से अपने हाथों को रंगे रखना, बस यही इसका दैनिक कार्य था। इसकी निर्दयता की कथा गांव में फैल चुकी थी। लोग इसका नाम सुनकर कांप जाते थे। यह सशक्तशरीर था। प्रहार इसका अति असह्य होता था। जो भी कुछ काम यह करता आगे पीछे का उसमें बिलकुल विचार नहीं करता था। शब्दवेधी बाणविद्या में यह बडी निपुणता रखता था। लकडी और तलवार चलाने में यह प्रथम नंबर का माना जाता था। यह प्रथम नंबर का बदमाश, निर्दयी और हत्यारा था। मानव के रूप में दानव था- मनुष्य के रूप में राक्षस था। संसार की जितनी दुर्वृत्तियों थीं उन सबका सम्मिलितरूप में यह एक घर था। इसके अधीन ५०० चोर थे। उन सब का यह सरदार था। साकार पापकी मूर्ति था। जितने भी परदारलंपटी थे, ग्रन्थिछेदक थे, संधिकर्ता थे, खंडपट्टधारक थे, लुच्चे लफंगे और बदमाश थे, नकटे लंगडे प्राणी थे, जनता से बहिष्कृत मनुष्य थे-वे सब इसके पासही आश्रय पाते थे। यह इन सब की दुर्वृत्तियों को प्रोत्साहित करता हुआ इन्हें कुमार्गगामी बनाने का ही जाल रचा करता था। इसके आतंक से पुरिमताल

દિવસ શિકાર કરવો પશુ-પક્ષિઓનાં લોહી વડે પોતાના હાથને રંગીને રાખવા, એજ તેનું હમેશાંનું કામ હતું. તેની નિર્દયતા વિષેની વાત આખા ગામમાં ફેલાઇ ગઇ હતી, ગામનાં માણસો તેનું નામ સાંભળીને કંપતા હતા. તે શરીરે શક્તિવાન હતો. તેનો માર બહુજ અસહ્ય હતો. તે જે જે કામ કરતો તેના વિષે આગળ-પાછળના પરિણામનો કાંઈ પણ વિચારજ કરતો નહિ. શબ્દવેધી બાણવિદ્યામાં તે બહુજ કુશળતા રાખતો હતો, લાકડી અને તલવાર ચલાવવામાં તે પહેલા નંબરનો ગણાતો હતો, તેમજ પ્રથમ નંબરનો બદમાસ. નિર્દય અને હત્યારો હતો. માણસના રૂપમાં તે અસુર-રાક્ષસ હતો. સંસારનાં જેટલાં ભૂંડા-ભયંકર કામો છે તે તમામ તેનામાં ઘર કરીને રહેલાં હતાં, તેની આજ્ઞામાં ૫૦૦ પાંચસો ચોર રહેતા હતા. તે સૌનો આ વિજય ચોરસેનાપતિ સરદાર હતો, તે પાપની સાક્ષાત્ મૂર્તિ હતો, તે સઘળા ચોરો પરસ્રીલંપટ અને મહા દુરાચારી હતા. ગંઠીછોડા હતા, મકાનમાં કાણા પાડી ચોરી કરનારા હતા. ખંડપટ્ટ-ચીંથરા ધારણ કરનાર, તથા લુચ્ચા, બદમાસ, નક્ટ-નકટા. ગામમાંથી બહિષ્કૃત કરેલા આ તમામ અધમ માણસોને તેની પાસે આશ્રય મળતો હતો. તે સૌ પાપીઓની પ્રવૃત્તિને ઉત્તેજન આપતો અને તે હમેશાં કુમાર્ગે જવાની જાળ રચતો

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे जेणेव पुरिमतालणामं णयरे जेणेव अमोहदंसी उज्जाणे, तेणेव,

---

नगर के आस पास के जितने भी जनपद थे वे सब आतङ्कित बन चुके थे। इसने कितनेक गांवों को भस्मसात् कर दिया था—वहां के अनेक निवासियों को मौत के घाट उतारा था। अनेक नगरों को ऊजड कर दिया था। जगह२ की गायों का हरण कर वहां की जनता को त्रसित कर रक्खा था। बंदियों को कारागार से भगाकर इसने अपनी वीरता का परिचय दिया था। अनेक रास्तागीरों को मार पीट कर बलात्कार से उनका धन छीन लेता था। कई मकानों में सेन्ध लगाकर इसने चोरियाँ की थीं। जनता इससे हरतरह दुःखी थी और कण२ के लिये तरसा करती थी। कई लोग तो इसके भय के मारे अपने२ स्थानों को छोड कर दूसरी जगह रहने लगे थे। राजा भी इससे तंग आ गया था। इस विजय चोरसेनापति की भार्या का नाम स्कन्धश्री था। विजय चोरसेनापति का स्कन्धश्री भार्या की कुक्षि से उत्पन्न हुआ एक पुत्र था, जिसका नाम अभग्नसेन था। यह भी अपनी माता जैसा ही सुंदर था ॥सू० ३॥

રહેતો હતો, તેના ભયથી પુરિમતાલનગરની આસપાસ જેટલાં નગરો હતાં તેની પ્રજા હમેશાં ભયભીત બની રહેતી હતી તેણે કેટલાક ગામોને મૂળથી બાળી નાંખ્યા હતા, ત્યાંના નિવાસીઓને મોતના પંજામાં મુકયાં હતાં, અનેક નગરોને સાવ ઉજ્જડ કરી નાખ્યાં હતાં. દરેક ઠેકાણેથી ગાયોનું હરણ કરી ત્યાંની જનતાને ત્રાસ પમાડી દીધી હતી. જેલમાં પડેલા ચોર લોકોને જેલમાંથી ભગાડીને પોતાની શૂરવીરતા બતાવી હતી, રસ્તે ચાલતા અનેક માણસોને મારી–કૂટી બળાત્કારથી તેઓનાં સોના, ચાંદી આદિ ધન માલ લૂંટી લેતો હતો. કેટલાક મકાનોમાં કાણાં પાડી તેણે ચોરીઓ કરી હતી, જનતા દરેક રીતે તેનાથી દુઃખી હતી અને કણ–કણ માટે તરસ્યા કરતી હતી. કેટલાક માણસો તેના ભયથી પોતાનાં સ્થાન મુકીને બીજા સ્થળે રહેવા ગયા હતા, રાજા પણ તેનાથી તંગ–સખ્ત મુંઝવણવાળો થઈ ગયો હતો. રાજાનો પ્રજા પાસેથી આવતો કર તે પણ પોતે લઈ લેતો હતો, આ વિજય ચોરસેનાપતિની સ્ત્રીનું નામ સ્કંધશ્રી હતું. વિજય ચોરસેનાપતિની સ્કંધશ્રી સ્ત્રીના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલો એક પુત્ર હતો. તેનું નામ અભગ્નસેન હતું, તે પોતાની માતા જેવોજ સુંદર હતો. (સૂ. ૩)

समोसढे। परिसा निग्गया। राया निग्गओ। धम्मो कहिओ। परिसा पडिगया। रायावि गओ ॥ सू० ४ ॥

टीका

'तेणं कालेणं' इत्यादि। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'समणे भगवं महावीरे' श्रमणो भगवान् महावीरः 'जेणेव पुरिमतालणामं णयरे' यत्रैव पुरिमतालनामकं नगरं 'जेणेव अमोहदंसी' यत्रैव अमोघदर्शि=अमोघदर्शिनामकम्, 'उज्जाणे' उद्यानं 'तेणेव' तत्रैव 'समोसढे' समवसृतः=समागतः। 'परिसा' परिषत्=जनसंहतिः 'निग्गया' निर्गता—श्रीमहावीरस्वामिनं वन्दितुं नगरान्निर्गतेत्यर्थः, 'राया' राजा=महाबलनामको नृपश्च 'निग्गओ' निर्गतः—श्रीमहावीरस्वामिनं वन्दितुं नगराद् निस्सृत इत्यर्थः। यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागत्य भगवन्तमादक्षिणप्रदक्षिणं करोति, कृत्वा वन्दते नमस्यति, यावत् पर्युपास्ते 'धम्मो कहिओ' धर्मः कथितः= भगवता श्रुतचारित्रलक्षणो धर्म उपदिष्टः। 'परिसा पडिगया' परिषत् प्रतिगता—परिषत् धर्मकथां श्रुत्वा भगवन्तं वन्दित्वा नमस्कृत्य प्रतिगता 'राया वि' राजाऽपि 'गओ' गतः=स्वस्थानं प्रतिगत इत्यर्थः ॥ सू० ४ ॥

'तेणं कालेणं' इत्यादि।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उसी काल और उसी समय 'समणे भगवं महावीरे' श्रमण भगवान् महावीर 'जेणेव पुरिमतालणामं णयरे उस पुरिमताल नगर में जेणेव' 'अमोहदंसी' जहां वह अमोघदर्शी 'उज्जाणे' उद्यान था 'तेणेव' वहां 'समोसढे' समवसृत हुए। 'परिसा णिग्गया' परिषद प्रभु का आगमन सुनकर उस बगीचे में पहुँची। 'राया निग्गओ' महाबल राजा भी पहुंचा। 'धम्मो कहिओ' आई हुई परिषद एवं राजा को प्रभु ने श्रुत—चारित्र रूप धर्म का उपदेश दिया।

'तेणं कालेणं' ઇત્યાદિ

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાલ અને તે સમયને વિષે 'समणे- भगवं महावीरे' શ્રમણ ભગવાન મહાવીર 'जेणेव पुरिमताले णामं णयरे' તે પુરિમતાલ નગરમાં 'जेणेवअमोहदंसी' જ્યાં તે અમોઘદર્શી 'उज्जाणे' બગીચો હતો 'तेणेव' ત્યાં 'समोसढे' સમવસૃત થયા 'परिसा निग्गया' પરિષદ્ પ્રભુનું આગમન સાંભળીને તે બગીચામાં પહોંચી 'राया निग्गओ' મહાબલ રાજા પણ ત્યાં પહોંચ્યા 'धम्मो कहिओ' આવેલી પરિષદ્ અને રાજાને પ્રભુએ શ્રુત—ચારિત્રરૂપ

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अंतेवासी गोयमे जाव रायमग्गं समोगाढे, तत्थ णं बहवे हत्थी जाव पासइ। तए णं तं पुरिसं रायपुरिसा पढमंसि चच्चरंसि णिसियाविंति णिसियावित्ता अट्ठ चुल्लपिउए अग्गओ घाएंति, घाइत्ता, कसप्पहारेहिं, तालेमाणा २ कलुणं काकणिमंसाइं खावेंति, खावित्ता रुहिरपाणं च पाएंति १।

तयाणंतरं च णं दोच्चंसि चच्चरंसि अट्ठ लहुमाउयाओ अग्गओ घाएंति, घाइत्ता० २, एवं तच्चे० अट्ठ महापिउए० ३, चउत्थे० अट्ठ महामाउयाओ ४, पंचमे० पुत्ता ५, छट्ठे० सुण्हा ६, सत्तमे० जामाउए० ७, अट्ठमे० धूयाओ ८, णवमे णत्तुए ९, दसमे णत्तुइणीओ १०, एगारसे णत्तुयावई ११, बारसमे णत्तुईओ १२, तेरसमे पिउस्सियावई १३, चउद्दसमे पिउस्सियाओ १४, पण्णरसमे माउस्सियावई १५, सोलसमे माउस्सियाओ १६, सत्तरसमे माउला १७, अट्ठारसमे माउलियाओ १८, एगूणवीसइमे अवसेसं मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरियणं अग्गओ घाएंति, घाइत्ता कसप्पहारेहिं तालेमाणा२ कलुणं काकणिमंसाइं खावेंति, रुहिरपाणं च पाएंति ॥ सू० ५ ॥

'परिसा पडिगया रायावि गओ' राजा प्रजा दोनों धर्मदेशना सुनकर अपने२ स्थान पर वापिस गये। ॥ सू० ४ ॥

धर्मनो उपदेश आप्यो, 'परिसा पडिगया रायावि गओ' राजा प्रजा बन्ने धर्मनो उपदेश सांभळीने पोताना स्थानके पाछा गयां. (सू. ४)

टीका

'तेणं कालेणं' इत्यादि । 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'जेट्ठ अंतेवासी गोयमे' ज्येष्ठोऽन्तेवासी=शिष्यः गौतमो 'जाव' यावत्, इह यावच्छब्देन-अत्रैव द्वितीयाध्ययने चतुर्थसूत्रस्य व्याख्यायां वर्णितेन विधिना भगवदाज्ञामुपादाय भिक्षानयनार्थं पुरिमतालनगरे उच्चनीचमध्यमकुलानि अटन्-इति संग्राह्यम् । 'रायमग्गं' राजमार्गं 'समोगाढे' समवगाढः=समागतः । 'तत्थ णं' तत्र खलु 'बहवे हत्थी' बहून् हस्तिनः 'जाव पासइ' यावत् पश्यति । अत्र-यावच्छब्दादिदं द्रष्टव्यम्-'अन्यांश्च तत्र बहूनश्वान् पश्यति । तेषां हस्त्यारूढानामश्वारूढानां च खलु पुरुषाणां मध्यगतमेकं पुरुषं पश्यति' इति ।

'तेणं कालेणं' इत्यादि ।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उसी काल और उसी समय 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमण भगवान् महावीर के 'जेट्ठे अंतेवासी गोयमे' बडे शिष्य गौतम स्वामी जो विशिष्ट तपस्वी थे वे द्वीतीय अध्ययन में वर्णित विधि के अनुसार अपनी कृत तपस्या की पारणा के निमित्त भगवान से आज्ञा लेकर भिक्षा लाने के लिये पुरिमताल नगर में उच्च नीच एवं मध्यम कुलों के घरों में गोचरी के लिये घूमते हुए 'रायमग्गं' राजमार्ग पर 'समोगाढे' आ निकले 'तत्थ णं बहवे हत्थी जाव पासइ' वहां उन्होंने अनेक हाथियों को कि जिन पर महावत बैठे हुए हैं देखा । इसी प्रकार अनेक घोडों को भी देखा । महावतों एवं घुडसवारों के मध्य में एक पुरुष को भी देखा ।

'तेणं कालेणं' ઇત્યાદિ.

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાલ તે સમયને વિષે 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના 'जेट्ठे अंतेवासी गोयमे' મોટા શિષ્ય ગૌતમ સ્વામી જે વિશિષ્ટ તપસ્વી અને મહાન લબ્ધીધારક હતા તે બીજા અધ્યયનમાં વર્ણવેલ વિધિ પ્રમાણે પોતાની કરેલી તપસ્યાના પારણા નિમિત્તે ભગવાનની આજ્ઞા લઇને ભિક્ષા લેવા માટે પુરિતમાલનગરને વિષે ઉચ્ચ નીચ અને મધ્યમ કુલોનાં ઘરોમાં ગોચરી માટે ફરતા-ફરતા 'रायमग्गं' રાજમાર્ગપર 'समोगाढे' આવ્યા 'तत्थ णं बहवे हत्थी जाव पासइ' ત્યાં આગળ તેમણે અનેક હાથીઓને કે જેના ઉપર મહાવત બેઠા હતા તેને જોયા, તેજ પ્રમાણે અનેક ઘોડાઓને પણ જોયા. મહાવતો અને ઘોડેસ્વારોના વચ્ચમાં એક પુરુષને પણ જોયો 'तए णं तं पुरिसं रायपुरिसा पढमंसि

'तए णं' ततः खलु, 'तं पुरिसं' तं पुरुषं 'रायपुरिसा' राजपुरुषाः 'पढमंसि चच्चरंसि' प्रथमे चत्वरे=चतुष्पथे, 'णिसियाविंति' निषादयन्ति=उपवेशयन्ति। 'णिसियाविता' निषाद्य=उपवेश्य, 'अट्ठ' अष्टौ 'चुल्लपिउए' क्षुल्लपितॄन्=पितुर्लघुभ्रातॄन्, 'अग्गओ' अग्रतः-तस्य पुरुषस्याग्रे इत्यर्थः, 'घाएंति' घातयन्ति=मारयन्ति। 'घाइत्ता' घातयित्वा, कसप्पहारेहिं कशाप्रहारैः, तं पुरुषं 'तालेमाणा२' ताडयन्तः २, 'कलुणं' करुणम्, इदं क्रियाविशेषणम्-सरोदनमित्यर्थः, 'काकणिमंसाइं' काकणीमांसानि काकणीरूपाणि तिलशः कृतानि मांसानि- लघुलघूनि मांसखण्डानि घातितानां तेषामित्यर्थः 'खावेंति' खादयन्ति। 'खावित्ता' खादयित्वा 'रुहिरपाणं च' रुधिरपानं च 'पाएंति' पाययन्ति, तस्य पुरुषस्य पितुर्लघुभ्रातॄणां रक्तानि पाययन्तीत्यर्थः। 'तणाणंतरं च णं' तदनन्तरं च खलु 'दोच्चंसि' द्वितीये 'चच्चरंसि' चत्वरे=चतुष्पथे, 'अट्ठ' अष्टौ, 'लहुमाउयाओ' लघुमातृकाः=लघुमातॄः-मातुर्लघुयातॄः, 'काकी' इति

'तए णं तं पुरिसं रायपुरिसा पढमंसि चच्चरंसि णिसियाविंति' साथ में यह भी देखा कि उस पुरुष को राजपुरुषों ने प्रथम चौहट्टे पर बैठा दिया है और 'णिसियावित्ता अट्ठ चुल्लपिउए अग्गओ घाएंति' बैठाकर उसी के समक्ष उसके पिता के आठ छोटे भाइयों को उन्होंने जान से मारडाला। 'घाइत्ता कसप्पहारेहिं तालेमाणा२ कलुणं काकणिमंसाइं खावेंति' मार कर फिर उन्हों ने कशाओं के प्रहारों से उसे ताडित किया ताडित करने के पश्चात् करुण विलाप करते हुए उस पुरुष को उन्हों ने काकणिप्रमाण-तिल२ बराबर करके मारे हुए उन पुरुषों के मांस को खिलाया 'खावित्ता रुहिरपाणं च पाएंति' खिलाकर बाद में उसके लिये फिर रुधिरका पान करवाया। 'तयाणंतरं च णं' इसके अनन्तर 'दोच्चंसि चच्चरंसि अट्ठ लहुमाउयाओ अग्गओ घाएंति' वे

चच्चरंसि णिसियाविंति' સાથે તે પણ જોયું કે જે વચ્ચમાં પુરુષ હતો તેને રાજ-પુરુષોએ પ્રથમ ચૌટા-ચાર રસ્તા પર બેસારી દીધો અને 'णिसियावित्ता अट्ठ चुल्लपिउए अग्गओ घाएंति' બેસાડીને તેની સમક્ષમાં તેના પિતાના આઠ નાના ભાઈઓને તેઓએ જાનથી મારી નાંખ્યા 'घाइत्ता कसप्पहारेहिं तालेमाणा२ कलुणं काकणिमंसाइं खावेंति' મારીને પાછી તેને કોયડાના પ્રહારોથી માર મારી અને પછીથી કરૂણ વિલાપ કરતા તે પુરુષને તેઓએ તલતલ જેવડા ટુકડા કરીને મારેલા પુરુષોનાં માંસને ખવરાવ્યું. 'खावित्ता रुहिरपाणं च पाएंति' ખવરાવીને પછી ફરીને તેને રૂધિરનું પાન કરાવ્યું 'तयाणंतरं च णं' તે પછી 'दोच्चंसि चच्चरंसि अट्ठ लहुमाउयाओ अग्गओ घाएंति' તેને બીજા ચૌટા પર લઈ ગયા ત્યાં

भाषाप्रसिद्धाः 'अग्गओ घाएंति' अग्रतो घातयन्ति। घातयित्वा तं पुरुषं तासां लघुमांसखण्डानि सकरुणं खादयन्ति, रुधिरं च पाययन्तीति समन्वयो बोध्यः, एवमग्रेऽपि सर्वत्र चत्वरे समन्वयः। 'एवं तच्चे०' एवम्=उक्तप्रकारेण तृतीयेऽपि चत्वरे 'अट्ठ' अष्टौ 'महापिउए' महापितृकान् पितुर्ज्येष्ठभ्रातॄन् इत्यर्थः। अग्रतो घातयन्ती-त्यादि पूर्ववत्। 'चउत्थे०' चतुर्थे-चत्वरे 'अट्ठ महामाउयाओ' अष्ट महामातृकाः=मातुर्ज्येष्ठयातॄः-'बडीमाँ' इति भाषाप्रसिद्धाः, अग्रतो घातयन्तीत्यादि पूर्ववत्। 'पंचमे०' पञ्चमे चत्वरे 'पुत्ता' पुत्रान्, 'छट्ठे०' षष्ठे चत्वरे 'सुण्हा' स्नुषाः=पुत्रवधूः, 'सत्तमे०' सप्तमे चत्वरे 'जामाउए' जामातृकान्-जामातॄन् 'अट्ठमे०' अष्टमे चत्वरे 'धूयाओ' दुहितॄः=पुत्रीः, 'नवमे०' नवमे चत्वरे 'णत्तुए' नप्तृकान्-पौत्रान् दौहित्रांश्च, दशमे चत्वरे 'णत्तुइणीओ' नप्तृकीः=नप्तार एव नप्तृकास्तेषां भार्याः नप्तृक्यस्ताः-पौत्रपत्नीः,दौहित्रपत्नीश्च, अग्रतो घातयन्ती-त्यादि पूर्ववत्। 'एगारसे' एकादशे चत्वरे 'णत्तुयावई' नप्तृकापतीन्=पौत्रीपतीन् दौहित्रीपतींश्च, तथा 'बारसमे' द्वादशे चत्वरे 'णत्तुईओ नप्त्रीः=पौत्रीः, दौहित्रीश्च, 'तेरसमे' त्रयोदशे 'पिउस्सियावई' पितृष्वसृपतीन्, 'फूफा'- इति प्रसिद्धान्, 'चउद्दसमे' चतुर्दशे 'पिउस्सियाओ' पितृष्वसॄः 'भुआ--फूफी' इति भाषाप्रसिद्धाः, 'पण्णरसमे' पञ्चदशे 'माउस्सियावई' मातृष्वसृपतीन् 'मासा' इति

सब के सब उसे द्वितीय चौराहे पर ले गये वहां बैठाकर उसके समक्ष ही उन्होंने आठ जो उसकी काकियां थीं उन सबको मारा 'घाइत्ता०' मारकर फिर उन्होंने उस व्यक्ति को कशा के प्रहारों से ताडित किया, पश्चात् विलाप करते हुए उसे उन्हों ने मारी हुई काकियों का मांस तिल२ बराबर कर खिलाया और खून पिलाया। 'एवं' इसी प्रकार वे उसे 'तच्चे अट्ठ महापिउए, चउत्थे अट्ठ महामाउयाओ पंचमे पुत्ता, छट्ठे सुण्हा, सत्तमे जामाउए, अट्ठमे धूयाओ, णवमे णत्तुए, दसमे णत्तुइणीओ, एगारसे णत्तुयावई, बारसमे णत्तुईओ तेरसमे पिउस्सियावई, चउद्दसमे पिउस्सियाओ, पण्णरसमे माउस्सियावई, सोलसमे-माउस्सियाओ सत्तर-

---

તેની સમક્ષમાં જ તે રાજપુરુષોએ તે આઠ તેની જે કાકીઓ હતી તે તમામને મારી નાંખી 'घाइत्ता०' મારીને પછી તેઓએ તે વ્યકિતને કોયડાના પ્રહાર કર્યા. અને તે પછી વિલાપ કરતા એવા તેને તેઓએ મારેલી કાકીઓનાં માંસના તલ-તલ જેવડા ટુકડા કરીને ખવરાવ્યા. તથા રૂધિર પાયું આ પ્રમાણે તેને तच्चे अट्ठ महापिउए, चउत्थे अट्ठ महामाउयाओ, पंचमे पुत्ता, छट्ठे सुण्हा, सत्तमे जामाउए, अट्ठमे ..., णवमे णत्तुए, दसमे णत्तुइणीओ, एगारसे णत्तुयावई, बारसमे णत्तु- तेरसमे पिउस्सियावई, चउद्दसमे पिउस्सियाओ, पण्णरसमे माउस्सिया-

प्रसिद्धान्, 'सोलसमे' षोडशे 'माउस्सियाओ' मातृष्वस्रः 'मासी' इति प्रसिद्धाः, 'सत्तरसमे' सप्तदशे 'माउला' मातुलान् 'मामा' इतिप्रसिद्धान्, 'अट्ठारसमे' अष्टादशे 'माउलियाओ' मातुलानीः='मामी' इति प्रसिद्धाः, 'एगूणवीसइमे' एकोनविंशतितमे 'अवसेसं' अवशेषं 'मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरियणं' मित्र-ज्ञाति-निजक-स्वजन-सम्बन्धि-परिजनम्-मित्राणि=सुहृदः, ज्ञातयः=समानगोत्रजाः, निजकाः=पितरो मातरश्च, स्वजनाः=मातुलपुत्रादयः, सम्बन्धिनः=श्वशुर-

---

समे माउला, अट्ठारसमे माउलियाओ, एगूणवीसइमे अवसेसं मित्तणाइणियग-सयणसंबंधिपरियणं अग्गओ घाएंति' तृतीय चत्वर-(अनेक रास्ता जहां मिले वहां) पर ले गये, वहां उन्हों ने उसी के समक्ष उसके आठ पिताके ज्येष्ठ भाईयों को, चौथेचौटे पर लेजाकर उसकी आठ बडी माताओं को, पांचवें चौटे पर लेजाकर उसके आठ पुत्रों को, छठवें चौटे पर उसकी आठ पुत्रवधुओं को, सातवें चौटेपर जमाइयों को, आठवें चौटे पर पुत्रियों को, नवमें चौटे पर पौत्रों एवं दौहित्रों को, दशवें चौटे पर पौत्रों और दौहीत्रों की पत्नियों को, ग्यारहवें पर पौत्रियों के एवं दौहित्रियों के पतियोंको, बारहवें पर पौत्री एवं दौहित्रियों को, तेरहवें पर पिता की बहिनों के पतियों (फूफों) को, चौदह पर पिता की बहिनों (फूफियों) को पन्द्रहवें पर मौसियों के पतियों (मासों) को, सोलहवें पर मोसियों को, सत्तरहवें पर मामाओं को अठारहवें पर मामियों को और उन्नीसवें पर बाकी और भी जो उसके मित्र-सुहृद, ज्ञाति-समानगोत्रज, निजक-मातापिता, स्वजन-मामापुत्र आदि,

---

वई, सोलसमे माउस्सियाओ, सत्तरसमे माउला, अट्ठारसमे माउलियाओ, एगूणवीसइमे अवसेसं मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरियणं अग्गओ घाएंति' त्रीजा चत्वर (अनेक रस्ता ज्यां भेगा थाय छे त्यां) पर लई गया, त्यां आगळ तेओए तेना समक्ष तेना पिताना आठ मोटा भाईओने, चोथा चत्वरमां लई जईने तेनी आठ मोटी माताओने, पांचमा चत्वर पर लई जईने तेना आठ पुत्रोने, छठा चत्वर पर तेनी आठ पुत्रवधुओने, सातमा चत्वर पर जमाईओने, आठमां चत्वर पर पुत्रीओने, नवमां चत्वर पर पौत्रो-दिकराना दिकराओने, तथा दोहित्रोने, दसमापर पौत्रो तथा दोहित्रोनी पत्नीओने अगीआरमां पर पौत्रिओ तथा दोहित्रीओना पतिओने बारमा पर पौत्रिओ अने दोहित्रिओने, तेरमा पर पितानी बेनो (फोई) ना पतिओने (फुवाओने) चौदमां पर पितानी बेनो-फोइओने, पंदरमां पर मासाने, सोलमा पर मासीयोने, सत्तरमां पर बाकी रहेला बीजा तेना मित्र-सुहृद, ज्ञाति-समानगोत्रज, निजक-माता-पिता, स्वजन-मामापुत्र

वालकादयः, परिजनो=दासोदासादिः, तेषां समाहारः, तत्तथा तत्, सर्वान् मित्रादीन् इत्यर्थः 'अग्गओ' अग्रतः, 'घाएंति' घातयन्ति, 'घाइत्ता' घातयित्वा, तं पुरुषं 'कसप्पहारेहिं' कशाप्रहारैः, 'तालेमाणा२' ताडयन्तः२ 'कलुणं' करुणं 'काकणिमंसाइं' काकणीरूपाणि लघुलघूनि मांसानि=मांसखण्डानि, 'खावेंति' खादयन्ति, 'रुहिरपाणं च' रुधिरपानं च 'पाएंति' पाययन्ति ॥सू० ५॥

सम्बन्धी-श्वशुर के पुत्र साले आदि, परिजन-दासदासी आदि थे उन सब को उन्होंने उसके समक्ष मारे और 'घाइत्ता कसप्पहारेहिं तालेमाणा२ कलुणं काकणिमंसाइं खावेंति रुहिरपाणं च पाएंति' मार कर कशा के प्रहारों द्वारा उसे भी खूब पीटा, फिर बाद में बुरी तरह विलाप करते हुए उसे सब का भिन्न२ चौहट्टे पर बैठा तिल२ बराबर कर मांस खिलाया और उनका उसे पानी के स्थान पर खून पिलाया ।

भावार्थ—जनता के वापस चले जाने पर भगवान् के बडे शिष्य श्री गौतम स्वामी जो विशिष्ट तपस्वी थे अपने स्थान से उठे और उठकर प्रभु के निकट आये । आकर प्रार्थना की कि-हे भदंत ! आज छट्ठ के पारणे मैं आप से पुरिमताल नगर में भिक्षाचर्या के निमित्त जाने की आज्ञा चाहता हूँ । प्रभु ने गौतम की प्रार्थना स्वीकार कर पुरिमताल नगर में जाने की आज्ञा प्रदान की। आज्ञा प्राप्त करते ही गौतम अमोघदर्शी उद्यान से चलकर भिक्षा के लिये पुरितमाल में आये । उँच नीच एवं मध्यम कुलो में पर्यटन

આદિ, સંબંધી-સસરાના પુત્ર (સાળા) આદિ, પરિજન-દાસ-દાસી આદિ જે હતાં તે તમામને તે વ્યકિતની સમક્ષમાં માર્યાં અને ' घाइत्ता कसप्पहारेहिं तालेमाणा २ कलुणं काकणिमंसाइं खावेंति रुहिरपाणं च पाएंति ' મારીને કોયડાના પ્રહારદ્વારા તેને પણ ખૂબ પીટ્યો-માર્યો, પછીથી ખૂબ ભૂંડી રીતે વિલાપ કરતા તેને જૂદા-જૂદા ચૌટા પર બેસારીને તલ-તલ બરાબર કરીને તેઓનું માંસ ખવરાવ્યું અને તેને પાણી પીવા દેવાને બદલે તેઓનું રૂધિર પાયું.

ભાવાર્થ—માણસો પાછા ગયા પછી ભગવાનનાં મોટા શિષ્ય શ્રી ગૌતમસ્વામી જે વિશિષ્ટ તપસ્વી હતા, તે પોતાના સ્થાનથી ઉઠયા અને પ્રભુની નજીક આવ્યા, આવીને પ્રાર્થના કરી કે ભદન્ત ! છઠના પારણાના નિમિત્તે હું પુરિમતાલ નગરમાં ભિક્ષાચર્યા કરવા જવા માટેની આપની આજ્ઞા ચાહું છું. પ્રભુએ ગૌતમની પ્રાર્થના સ્વીકારીને પુરિમતાલ નગરમાં જવાની આજ્ઞા આપી. આજ્ઞા મેળવીને ગૌતમ અમોઘદર્શી બગીચામાંથી નીકળીને ભિક્ષા માટે પુરિમતાલ નગરમાં આવ્યા, ઉચ્ચ-નીચ અને મધ્યમ

॥ मूलम् ॥

तए णं से भगवओ गोयमस्स तं पुरिसं पासित्ता अयमेयारूवे अज्झत्थिए५ संकप्पे समुप्पण्णे जाव तहेव णिग्गए०, एवं वयासी-एवं खलु अहं भंते ! ० से णं भंते ! पुरिसे पुव्वभवे के आसी जाव विहरइ ॥ सू० ६ ॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं' ततः खलु 'से' तस्य 'भगवओ गोयमस्स' भगवतो गौतमस्य 'तं पुरिसं पासित्ता' तं पुरुषं दृष्ट्वा 'अयमेयारूवे'

करते हुए जब वे राजमार्ग पर आये तो वहां उन्होंने अनेक हाथी और घोडों को सब साज-बाज से सजे हुए देखा। साथ में महावत और घुडसवारों के बीच में एक ऐसा भी व्यक्ति उन की दृष्टि में आया जिसे राजपुरुष वहां के १९ चोहट्टों पर क्रमशः बिठा-बिठाकर एक एक चौहट्टे पर उसके ही समक्ष उसके काका आदि से लेकर परिजनों तक की हत्या कर उन का मांस तिल२ बराबर कर के उसे खिलाते थे और पानी के स्थान पर उनका लोहू पिलाते थे। जब२ यह नहीं खाता तो वे इसे कोडों द्वारा इतनी बुरी तरह पीटते कि वेचारा अधमरा हो जाता था। मार पडते समय यह बडी बुरी रीति से कि जिसे सुनकर दया आजाय चिल्लाता-रोता और बिल्लाता था॥ सू० ५॥

કુલોમાં ફરીને જ્યારે તે રાજમાર્ગ પર આવ્યા તો ત્યાં તેમણે અનેક હાથી અને ઘોડાઓને સર્વ સાજથી સજેલા જોયા, સાથે મહાવત અને ઘોડેસ્વારોની વચમાં એક એવી પણ વ્યક્તિ તેમના જોવામાં આવી કે જેને રાજપુરુષો ત્યાંના ૧૯ ચૌટા પર ક્રમશઃ બેસાડીને એક એક ચૌટાપર તેની સમક્ષમાં તેના કાકા આદિથી લઇને પરિ-જનોની હત્યા કરીને તેઓનાં માંસના તલ તલ બરાબર કટકા કરીને તેને ખવરાવતા હતા, અને પાણીના ઠેકાણે તેઓનું રૂધિર-લોહી પાતા હતા, જ્યારે તે ન ખાતો પીતો ત્યારે તેને કોયડાથી બહૂજ બુરી રીતે મારતા હતા કે જેથી તે બિચારો અર્ધમરણતુલ્ય થઇ જતો. માર પડવા સમયે તે ભારે ભૂંડી રીતે કે જેને સાંભળીને દયા આવી જાય તેમ ચિલ્લાતો રોતો અને બિલ-બિલ કરતો હતો. (સૂ૦ ૫)

अयमेतद्रूपः=वक्ष्यमाणस्वरूपः 'अज्झत्थिए ५' आध्यात्मिकः, अत्रेमानि चत्वारि पदानि विज्ञेयानि—'चिंतिए, कप्पिए, पत्थिए, मणोगए' इति। चिन्तितः, कल्पितः, प्रार्थितः, मनोगतः, 'अज्झत्थिए' इत्यादीनां पञ्चानां पदानां व्याख्या प्रथमाध्ययने द्वादशसूत्रे कृता। 'संकप्पे' संकल्पः=विचारः 'समुप्पण्णे' समुत्पन्नः। 'जाव तहेव णिग्गए' यावत् तथैव निर्गतः—यथाऽत्रैव द्वितीयाध्ययने पञ्चमसूत्रे वर्णितस्तथा निर्गत इत्यर्थः। तथा च—अत्र यावच्छब्देनैवं द्रष्टव्यम्—'अहो! खलु अयं पुरुषः पुरापुराणानां दुश्चीर्णानां दुष्प्रतिक्रान्तानामशुभानां पापानां कृतानां कर्मणां पापकं फलवृत्तिविशेषं प्रत्यनुभवन् विहरति, न मे दृष्टा नरका वा नैरयिका वा, प्रत्यक्षं खलु अयं पुरुषः नरकप्रतिरूपिकां वेदनां वेदयतीति कृत्वा पुरिमतालनगरे उच्चनीचमध्यमकुलेषु यावत् अटन् यथापर्याप्तं समुदानं=भैक्षं गृह्णाति, गृहीत्वा पुरिमतालनगरस्य मध्यमध्येन निर्गतः।

'तए णं भगवओ गोयमस्स०' इत्यादि।

'तए णं भगवओ गोयमस्स' भगवान् गौतम को 'तं पुरिसं पासित्ता' उस पुरुष को देखकर 'अयमेयारूवे अज्झत्थिए५ समुप्पण्णे जाव तहेव णिग्गए' आध्यात्मिक चिन्तित, कल्पित, प्रार्थित एवं मनोगत संकल्प इस विधि से ५ पांच प्रकार का विचार उद्भूत हुआ। अहो! आश्चर्य है यह पुरुष पूर्वभव में उपार्जित प्राचीन दुश्चीर्ण दुष्प्रतिक्रान्त ऐसे अशुभतम पापमय कृत कर्मों का पापस्वरूप ही फल भोग रहा है, न तो मैंने नरक देखे और न नारकी ही देखे, परन्तु इसकी वेदना देखकर ऐसा ही मालूम पडता है कि प्रत्यक्षरूप में नरककी जैसी वेदना का यह अनुभव कर रहा है। इस प्रकार विचार कर वे उस पुरिमताल नगर से उच्च नीच कुलादिकों से यथापर्याप्त भिक्षा प्राप्तकर अपने स्थान पर वापिस आगये। आते

'तए णं भगवओ गोयमस्स०' ઇત્યાદિ.

'तए णं भगवओ गोयमस्स' ભગવાન્ ગૌતમને 'तं पुरिसं पासित्ता' તે પુરુષને જોઇને 'अयमेयारूवे अज्झत्थिए५ समुप्पण्णे० जाव तहेव णिग्गए' આધ્યાત્મિક, ચિન્તિત, કલ્પિત, પાથિત અને મનોગત સંકલ્પ, આ વિધિથી પાંચ પ્રકારનો વિચાર ઉત્પન્ન થયો—અહો આશ્ચર્ય છે કે આ પુરુષ પૂર્વભવમાં સંચય કરેલાં પ્રાચીન જૂના દુશ્ચીર્ણ દુષ્પ્રતિક્રાન્ત એવા અશુભતમ પાપમય કરેલાં કર્મોનાં પાપસ્વરૂપજ ફળને ભોગવી રહ્યો છે. મેં નરક જોયાં નથી તેમજ નારકીના જીવોને પણ જોયા નથી પરન્તુ આ માણસની વેદના-પીડા જોતાંજ એવું જણાય છે કે પ્રત્યક્ષ રૂપમાં નરકના જેવીજ વેદના-પીડાનો અનુભવ કરી રહેલ છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે પુરિમતાલ નગરમાંથી ઉંચ-નીચ કુલોમાંથી પર્યાપ્ત ભિક્ષા મેળવીને પોતાના સ્થાન પર પાછા આવી ગયા, આવીને તે જ્યાં

निर्गत्य यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं यावत् भिक्षां प्रतिदर्शयति, प्रतिदर्श्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा, 'एवं वयासी' एवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्=उक्तवान्।

'एवं खलु अहं भंते!' एवं खलु अहं भदन्त! ०=हे भदन्त! युष्माभिरभ्यनुज्ञातः सन् पुरिमतालनगरं भिक्षानयनार्थमनुप्रविष्टोऽहं राजमार्गे चत्वरे चत्वरे राजपुरुषैस्ताड्यमानमेकं पुरुषं नरकप्रतिरूपिकां वेदनां वेदयन्तमपश्यम्। इत्युक्त्वा गौतमो भगवन्तं पृच्छति-'से णं भंते! पुरिसे' स खलु हे भदन्त! पुरुषः 'पुव्वभवे के आसी' पूर्वभवे क आसीत्? 'जाव विहरइ' यावद् विहरति। अत्र यावच्छब्देन प्रथमाध्ययनोक्तत्रयोदशसूत्रस्थपाठो द्रष्टव्यः। केषां पूर्वकृतपापकर्मणां फलं प्रत्यनुभवन् विहरतीति संक्षिप्तार्थः ॥ सू० ६ ॥

ही वे वहां पहुँचे जहां श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे, वंदना नमस्कार कर प्राप्तभिक्षा प्रभु को दिखलायी। दिखलाकर फिर वंदना नमस्कार कर प्रभु से 'एवं वयासी' इसप्रकार कहने लगे कि-'एवं खलु अहं भंते' हे भदन्त! आप से आज्ञा पाकर आज मैं पुरिमताल नगर में भिक्षा लेने के लिये गया था। ज्यों ही मैं राजमार्ग पर आया तो वहां प्रत्येक चतुष्पथ (चार रास्ते) पर राजपुरुषोंद्वारा पीटा जाता एक पुरुष देखा-जो नरक जैसी वेदना भोग रहा था। इस प्रकार कहकर गौतम ने भगवान से पूछा 'से णं भंते पुरिसे पुव्वभवे के आसी' हे भदन्त! यह पुरुष पूर्वभव में कौन था। 'जाव विहरइ' यह किन पूर्वकृत पाप कर्मों का इस प्रकार का फल भोग रहा है?।

શ્રમણ ભગવાન મહાવીર બિરાજમાન હતા ત્યાં પહોંચ્યા. વંદના નમસ્કાર કરી લાવેલી ભિક્ષા પ્રભુને બતાવી. પછી ફરી વંદના નમસ્કાર કરીને પ્રભુને 'एवं वयासी' એ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા કે 'एवं खलु अहं भंते' હે ભદન્ત! આપની પાસેથી આજ્ઞા મેળવીને આજ હું પુરિમતાલ નગરમાં ભિક્ષા લેવા માટે ગયો હતો, જ્યાં હું રાજમાર્ગ પર આવ્યો તો ત્યાં આગળ દરેક ચાર રસ્તા પર રાજપુરુષો જેને મારતા હતા તેવો એક પુરુષ જોયો, જે નરકના જેવી વેદના ભોગવી રહ્યો હતો આ પ્રમાણે કહીને ભગવાનને ગૌતમે પૂછ્યું-'से णं भंते पुरिसे पुव्वभवे के आसी' હે ભદન્ત! તે પુરુષ પૂર્વભવમાં કોણ હતો? 'जाव विहरइ' તે કયા પૂર્વકૃત પાપકર્મોનું આ પ્રકારે ફળ ભોગવી રહ્યો છે.?

॥ मूलम् ॥

एवं खलु गोयमा! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे पुरिमताले णामं णयरे होत्था, रिद्ध० ३। तत्थ णं पुरिमताले उदये णामं राया होत्था, महया०। तत्थ णं पुरिमताले निन्नए णामं अंडयवाणियए होत्था, अड्ढे० जाव अपरिभूए, अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे।

तस्स णं निण्णयस्स अंडयवाणियस्स बहवे पुरिसा दिण्ण-भइभत्तवेयणा कल्लाकल्लिं कोद्दालियाओ य पत्थिए य पडिए य गेण्हंति, गेण्हित्ता पुरिमतालस्स णयरस्स परिपेरंते सुबहुए कागिअंडए य घूइअंडए य पारेवइअंडए य टिट्टिभिअंडए य बगिअंडए य मऊरिअंडए य कुक्कुडिअंडए य, अण्णेसिं

भावार्थ—दुर्दशासंपन्न उस व्यक्ति को देखकर गौतम स्वामी को अनेक प्रकार के विचार उत्पन्न होने लगे। वे वहां से यथा-पर्याप्त भिक्षा प्राप्त कर वापिस अपने स्थान पर आये और आते ही जो कुछ भिक्षा में मिला था उसे प्रभु को दिखलाया। वंदना नमस्कार करने के अनंतर उस पुरुष पर बीतती हुई वह सब घटना प्रभु से निवेदन की। निवेदन करने के पश्चात् प्रभु से उन्होंने यह भी पूछा कि—हे प्रभो! इस प्रकार नरक जैसी दुर्दशा का पात्र यह व्यक्ति किन उपार्जित कर्मों के उदय से हो रहा है। पूर्वभव में यह कौन था॥ सू० ६॥

ભાવાર્થ—દુર્દશાને પામેલ તે વ્યકિતને જોઇને ગૌતમ સ્વામીને અનેક પ્રકારના વિચારો ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા. તે નગરમાંથી જે મળે તે ભિક્ષાને લઇને પાછા પોતાના સ્થાન પર આવ્યા, અને આવતાંજ જે કાંઇ ભિક્ષા લાવ્યા હતા તે પ્રભુને બતાવી, પછી વંદના-નમસ્કાર કર્યા બાદ, તેમણે જે દુઃખી વ્યકિતને જોયેલ અને તેના પર જે વીતતી હતી તે તમામ હકીકત પ્રભુ પાસે નિવેદન કરી, નિવેદન કર્યા પછી પ્રભુને તેમણે એ પૂછ્યું કે—હે પ્રભુ! આવી નરકના જેવી દુર્દશાને પામેલ આ વ્યકિત કયા સંચય કર્મોના ઉદયથી. આવું ફળ ભોગવી રહેલ છે? પૂર્વભવમાં તે કોણ હતો? (સૂ-૬)

चेव बहूणं जलयर–थलयर–खहयरमाईणं अंडाइं गेण्हंति, गेण्हित्ता पत्थियपडिगाइं भरेंति, भरित्ता जेणेव निण्णए अंडवाणियए तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता निण्णयस्स अंडवाणियस्स उवणेंति।

तए णं तस्स निण्णयस्स बहवे पुरिसा कागिअंडए य जाव कुक्कुडिअंडए य अण्णेसिं च बहूणं जल–थल–खयर-माईणं अंडए तवएसु य कंडएसु य भज्जणएसु य इंगालेसु य तलंति भज्जंति सोल्लंति, तलित्ता भज्जित्ता सोल्लित्ता य रायमग्गंसि अंतरावणंसि अंडयपणिएणं वित्तिं कप्पेमाणा विह-रंति। अप्पणोवि य णं से निण्णए अंडवाणियए तेहिं बहूहिं काइअंडएहि य जाव कुक्कुडिअंडएहि य तलिएहिं भज्जिएहिं सोल्लिएहिं सुरं च ५ आसाएमाणे ४ विहरइ ॥ सू० ७ ॥

टीका

भगवानाह–'एवं खलु गोयमा!' इत्यादि। 'एवं खलु गोयमा!' एवं खलु हे गौतम! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे पुरिमताले णामं णयरे होत्था' तस्मिन् काले तस्मिन् समये इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे पुरिमतालनामकं नगरमासीत्। तत् कीदृशमित्याह–'रिद्ध०

'एवं खलु गोयमा० ' इत्यादि।

भगवान्ने कहा 'गोयमा!' हे गौतम! तुमने जो पूछा है उसका समाधान इस प्रकार है– 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल और उस समय में 'इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे पुरिमताले णामं णयरे होत्था रिद्ध०' इस जंबूद्वीप के भरत क्षेत्र में पुरिमताल नामका

'एवं खलु गोयमा' ઇત્યાદિ.

ભગવાને કહ્યું 'गोयमा' હે ગૌતમ! તમે જે પૂછ્યું છે તેનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે–'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાલ અને તે સમયને વિષે 'इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे पुरिमताले णामं णयरे होत्था रिद्ध०' આ જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં પુરિમતાલ નામનું એક નગર હતું, તે ગગનસ્પર્શી અનેક

इत्यादि। 'रिद्धत्थिमियसमिद्धे' ऋद्धस्तिमितसमृद्धम्, ऋद्धं=नभःस्पर्शिबहुलप्रासादयुक्तं बहुलजनसंकुलं च, स्तिमितं=स्वपरचक्रभयरहितम्, समृद्धम्=धनधान्यादिपूर्णं, पदत्रयस्य कर्मधारयः। विभवविस्तीर्णं शान्तिसम्पन्नं चेत्यर्थः। 'तत्थ णं पुरिमताले' तत्र खलु पुरिमतालनगरे 'उदये णामं राया' उदयो नाम राजा 'होत्था' आसीत्, स कीदृशः? इत्याह–'महया०' महाहिमवन्महामलयमन्दरमहेन्द्रसारः। 'तत्थ णं पुरिमताले' तत्र खलु पुरिमताले नगरे 'निन्नए णामं अंडयवाणियए' निर्नयो नाम अण्डकवाणिजकः–अण्डान्येवाण्डकानि, तेषां वाणिजकः व्यापारी 'होत्था' आसीत्। स कीदृशः? इत्याह–'अड्ढे जाव अपरिभूए' इत्यादि, आढ्यो यावदपरिभूतः, तत्र–आढ्यः=धनसम्पन्नः, यावद् अपरिभूतः=परकृतपराभवरहितः 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' अधार्मिको यावद् दुष्प्रत्यानन्दः। एषां पदानां व्याख्याऽत्रैव प्रथमाध्ययने चतुर्दशसूत्रे गता।

नगर था। यह गगनस्पर्शी अनेक प्रासादों से युक्त और अनेक जनों से संकुल था। स्वचक्र और परचक्रका यहां भय नहीं था। एवं धान्यादिक से यह सदा परिपूर्ण रहता था। 'तत्थ णं पुरिमताले उदये णामं राया होत्था' वहां पुरिमताल नगर में उदय नामका एक राजा था। वह राजा कैसा था सो कहते है 'महया०' विशिष्ट शक्ति एवं बल से संपन्न था। 'तत्थ णं पुरिमताले निन्नए णामं अंडयवाणियए होत्था' उसी पुरिमताल नगर में एक निर्नय नामका व्यापारी था। इसके यहां अंडों का व्यापार होता था। 'अड्ढे० जाव अपरिभूए' यह धनशाली था, साथ में परकृत पराभव से भी रहित था। 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' अधार्मिक एक नंबर का था। संतोष और शांति से रहित था, यह दूसरों को दुःख पहुंचाने में ही आनन्द मानता था।

મહેલોથી યુક્ત અનેક વસ્તીથી વ્યાપ્ત હતું, સ્વચક્ર અને પરચક્રનો ત્યાં ભય ન હતો, ધન અને ધાન્યથી હંમેશાં તે પૂર્ણ હતું. 'तत्थ णं पुरिमताले उदये णामं राया होत्था' ત્યાં પુરિમતાલ નગરમાં ઉદય નામનો એક રાજા હતો. તે રાજા કેવો હતો, તે કહે છે. 'महया०' વિશિષ્ટ શક્તિ અને બલ સંપન્ન હતો 'अड्ढे० जाव अपरिभूए' તે ધનવાન હતો, સાથે બીજા કોઈ પણ તેનો પરાભવ કરી શકે તેવો હતો 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' અધર્મમાં પૂરો હતો અર્થાત પહેલા નંબરનો હતો. સંતોષ અને શાંતિથી રહિત હતો, અને તે બીજા જીવોને દુઃખ પહોંચાડવામાંજ આનન્દ માનતો હતો.

'तस्स णं' तस्य खलु 'णिण्णयस्स' निर्नयस्य 'अंडयवाणियस्स' अण्डकवाणिजकस्य 'बहवे पुरिसा' बहवः पुरुषाः 'दिण्णभइभत्तवेयणा दत्तभृतिभक्तवेतनाः-दत्तं भृतिभक्तरूपं वेतनं येषां ते तथा, तत्र भृतिः=द्रव्यादि, भक्तम्=अन्नादि। 'कल्लाकल्लिं' कल्याकल्ये-अनुदिनमित्यर्थः 'कोद्दालियाओ य' कुद्दालिकाः 'कुदाली' इति भाषाप्रसिद्धाः। पत्थिए य' पत्थिकाः=वंशदलिकनिर्मितभाजनानि 'टोकरी' इति भाषायाम्, 'पडिए य' पटिकाः=वस्त्रिकाः=वस्त्रनिर्मितभाजनानि 'थैला' इति प्रसिद्धाः, 'गेण्हंति' गृह्णन्ति, 'गेण्हित्ता पुरिमतालस्स णयरस्स' गृहीत्वा पुरिमतालस्य नगरस्य 'परिपेरंते' परिपर्यन्ते समीपे 'सुबहुए' सुबहूनि, 'कागि-अंडए य' काकाण्डकानि=काक्या अण्डकानि च 'घूई-अंडए य' घूकाण्डकानि घूक्याः=उलूक्या अण्डकानि च, 'पारेवइ-टिट्टिभि-बगि-मऊरि-कुक्कुडि-अंडए य' पारावताण्डकानि, टिट्टिभाण्डकानि, बकाण्डकानि, मयूरा-

---

'तस्स णं णिण्णस्स अंडयवाणियस्स बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा' **उस निर्नय अंडव्यापारी के पास ऐसे कितनेक पुरुष थे, जिन्हें इसकी तरफ से द्रव्यादिरूप भृति एवं अन्नादिरूप भक्त वेतन में प्राप्त होता था।** 'कल्लाकल्लिं कोद्दालियाओ य पत्थिए य पडिए य गेण्हंति' **प्रतिदिन कुदाली टोकरी एवं थैला लेते थे** 'गेण्हित्ता' **ले लेकर** 'पुरिमतालस्स णयरस्स परिपेरंते' **पुरिमताल नगर के आसपास चारों ओर फिरते रहते और** 'कागि-अंडए य घूइअंडए य, पारेवइ-अंडए य टिट्टिभि-अंडए य, बगी-अंडए य, मऊरी-अडए य, कुक्कुडि-अंडए य' अण्णेसिं चेव बहूणं जलयर-थलयर--खहयर-माईणं अंडाइं गेण्हंति' **कौवी के अंडों को, उल्लू के अंडों को, कबूतरी के अंडों को, टिट्टिभी के अंडों को, बगुली के अंडों को, मयूरी के अंडों को, मुर्गी के अंडों को,**

'तस्स णं णिण्णयस्स अंडयवाणियस्स बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा' ते निर्नय अंड-ईंडाना वेपारीना पासे एवा केटलाक पुरुषो हता केः—जेओने तेना तरफथी द्रव्यादिरूप भृति एटले के अन्नादिरूप खावाना पदार्थो, वेतन-पगाररूपे मळता हता. 'कल्लाकल्लिं कोद्दालियाओ य पत्थिए य पडिए य गेण्हंति' हमेशां कोदाळी टोपली अने थेला लेता 'गेण्हित्ता' लईने 'पुरिमतालस्स णयरस्स परिपेरंते' पुरिमताल नगरनी आसपास चारे तरफ फरता रहेता अने 'कागिअंडए य, घूइअंडए य, पारेवइअंडए य, टिट्टिभिअंडए य, वगीअंडए य, मऊरिअंडए य, कुक्कुडिअंडए य, अण्णेसिं चेव बहूणं जलयर-थलयर-खहयरमाईणं अंडाइं गेण्हंति' कागडीनां ईंडां, घुवडनां ईंडां, कबूतरनां ईंडां, टिट्टिभ-कायर जेवुं प्राणी तेना ईंडा, बगलीनां ईंडां, मोरडीनां ईंडां, मरघीनां ईंडां तथा बीजा जलचर, थलचर अने

ण्डकानि, कुक्कुटाण्डकानि च, 'अण्णेसिं चेव बहूणं' अन्येषां चैव बहूनां 'जलयर–थलयर–खहयर–माईणं' जलचर–स्थलचर–खेचरादीनाम्, 'अंडाइं' अण्डानि 'गेण्हंति' गृह्णन्ति। 'गेण्हित्ता' गृहीत्वा 'पत्थियपडिगाइं' पत्थिकापटिकाः=वंशदलिकनिर्मितभाजनानि वस्त्रनिर्मितभाजनानि च 'भरेंति' भरन्ति=पूरयन्ति। 'भरित्ता' भृत्वा=पूरयित्वा, 'जेणेव' यत्रैव 'णिण्णए' निर्नयः 'अंडवाणियए' अण्डवाणिजकः, 'तेणेव उवागच्छंति' तत्रैवोपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'णिण्णयस्स अंडवाणियस्स' निर्नयस्याण्डवाणिजकस्य 'उवणेंति' उपनयन्ति=पुरतः स्थापयन्ति।

'तए णं तस्स अंडवाणियस्स बहवे पुरिसा' ततः खलु तस्य निर्नयस्याण्डवाणिजकस्य बहवः पुरुषाः 'दिण्णभइभत्तवेयणा' दत्तभृतिभक्तवेतनाः 'बहुए काइअंडए य जाव कुक्कुडिअंडए य अण्णेसिंच बहूणं जल–थल-खहयर-माईणं अंडए' बहूनि काकाण्डकानि च, यावत् कुक्कुटाण्डकानि च, अन्येषां च बहूनां जल-स्थ-लखेचरादीनामण्डकानि 'तवएसु य' तपकेषु='तवा' इति-

---

तथा और भी जलचर, थलचर एवं खेचर आदि पक्षियों के अंडों को ढूंढ२ कर ग्रहण कर लेते और 'गेण्हित्ता पत्थियपडिगाइं भरेंति' मिलने पर अपनी२ टोकरियों में अपने२ थेली में भर लिया करते थे। 'भरित्ता जेणेव णिण्णए अंडवाणियए तेणेव उवागच्छंति' और भर कर निर्नय अंडव्यापारी के यहाँ ले आते 'उवागच्छित्ता णिण्णयस्स अंडवाणियस्स उवणेंति' एवं लाकर उस अंडव्यापारी को सौंप देते।

'तए णं तस्स णिण्णयस्स बहवे पुरिसा' उस निर्नय व्यापारी के यहां ऐसे भी और कई मनुष्य काम पर नियुक्त थे जो 'काइ–अंडए य जाव कुक्कुडिअंडए य अण्णेसिं च बहूणं जल–थल–खहयर–माईणं अंडए' उन कौवी आदि के अंडों को एवं जल, थल और खेचर आदिकों के अंडों को 'तवएसु य' तवों पर रखकर 'कंडुएसु य' कडाहियो में

ખેચર આદિ પક્ષિઓનાં ઇંડાંને જ્યાં ત્યાંથી શોધી-શોધીને મેળવતા અને 'गेण्हित्ता पत्थियपडिगाइं भरेंति' મેળવી લઇને પોતાની સાથે લાવેલ ટોપલીઓમાં થેલાઓમાં ભરતા હતા 'भरित्ता जेणेव णिण्णए अंडवाणियए तेणेव उवागच्छंति' અને ભરીને પછી નિર્નય ઇંડાના વેપારીને ઘેર લાવતા હતા. 'उवागच्छित्ता णिण्णयस्स अंडवाणियस्स उवणेंति' અને તે ઇંડાના વેપારીને સોંપી દેતા હતા.

'तए णं तस्स णिण्णयस्स बहवे पुरिसा' તે નિર્નય વેપારીને ત્યાં એવા કેટલાક માણસોને કામપર લગાડેલા હતા કે જેઓ 'काइअंडए य जाव कुक्कुडिअंडए य अण्णेसिंच बहूणं अंडए' તે કાગડી આદિનાં ઇંડાંઓ તથા જલ, થલ અને ખેચર આદિ પક્ષિયોનાં ઇંડાંઓને 'तवएसु य' તાવડામાં રાખીને 'कंडुएसु'

भाषाप्रसिद्धेषु तलनपात्रेषु च, 'कंडएसु य' कन्दुकेषु च कटाहेषु 'भज्जणएसु य' भर्जनकेषु=भर्जनपात्रेषु च, 'इंगालेसु य' अङ्गारेषु च=निर्धूमेषु काष्ठाग्निषु 'तलंति' तलयन्ति 'भज्जेंति' भर्जयन्ति, 'सोलंति' पचन्ति—अङ्गारोपरि पचन्तीत्यर्थः । 'तलित्ता, भज्जित्ता, सोल्लित्ता य' तलयित्वा भर्जयित्वा पक्त्वा च, 'रायमग्गंसि' राजमार्गे 'अंतरावणंसि' अन्तरापणे हट्टस्य क्रय्यशालायाम् 'अंडयपणिएणं' अण्डकपण्येन=अण्डविक्रयेण 'वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति' वृत्तिं कल्पयन्तो विहरन्ति । 'अप्पणावि य णं से' आत्मनाऽपि च=स्वयमपि च खलु स 'णिण्णए अंडवाणियए' निर्नयनामकोऽण्डवाणिजकः—'तेहिं' तैर्भृत्यानीतैः, 'बहुहिं काइअंडएहि य जाव कुक्कुडिअंडएहि य' बहुभिः काक्या अण्डकैश्च यावत् कुक्कुटया अण्डकैश्च 'तलिएहिं' तलितैः, 'भज्जिएहिं' भर्जितैः, 'सोल्लिएहिं' पक्वैः सह 'सुरं च' सुरां=मदिरां नानाविधां च, 'आसाएमाणे' आस्वादयन्, अत्र विस्वादयन् परिभाजयन् परिभुञ्जानः, इति संग्राह्यम् 'विहरइ' विहरति ॥ सू० ७ ॥

रखकर 'भज्जणएसु य' भुंजने के पात्र में रखकर 'इंगालेसु य' और अंगारो पर रखकर 'तलेंति' भज्जंति, सोल्लंति' तलते थे, भुंजते थे, और पकाते थे, 'तलित्ता भज्जित्ता सोलित्ता य' तलकर भुंजकर और पका कर फिर वे उन्हें 'रायमग्गंसि' राजमार्ग पर अंतरावणंसि' दुकानों के भीतर रखकर वेचते थे, इस प्रकार 'अंडयपणिएणं वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति' अंडों की विक्री से वे अपनी आजीविका चलाते थे । 'अप्पणावि य णं से णिण्णए अंडवाणियए तेहिं बहूहिं काइ-अंडएहि य जाव कुक्कुडि-अंडएहि य तलिएहिं भज्जिएहिं सोल्लिएहिं सुरंच५ आसाएमाणे४ विहरइ' वह निर्नय व्यापारी स्वयं भी उन अनेक कौवी से लेकर कुक्कुडी-मुर्गी आदि के अंडों के साथ२ जब कि वे तलकर भुंजकर और पकाकर तैयार

કડાઈઓમાં રાખીને 'भज्जणएसु य' ભુંજવાના પાત્રમાં રાખીને 'इंगालेसु य' અને અંગાર પર રાખીને 'तलेंति भज्जेंति सोल्लंति' તલતા ભૂંજતા અને પકવતા હતા 'तलित्ता भज्जित्ता सोलित्ता य' તળીને; ભુંજીને તથા પકાવીને પછી તે 'रायमग्गंसि' રાજમાર્ગ પર 'अंतरावणंसि' દુકાનોમાં રાખીને વેચતા હતા. આ પ્રમાણે 'अंडयपणिएणं वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति' ઇંડાઓના વેપારથી તે પોતાની આજીવિકા ચલાવતા હતા. 'अप्पणावि य णं से णिण्णए अंडवाणियए तेहिं बहूहिं काइअंडएहि य जाव कुक्कुडिअंडएहि य तलिएहिं भज्जिएहिं सोल्लिएहिं सुरं च५ आसाएमाणे४ विहरइ' તે નિર્નય વ્યાપારી પોતે પણ તે કાગડી આદિના ઇંડાઓ જે તળીને સેકીને તથા પકાવીને તૈયાર કરાએલાં

कर दिये जाते थे उनके साथ अनेक प्रकार की मदिरा का सेवन आदि करता हुआ अपना समय बीताता था ॥

भावार्थ—गौतम के प्रश्न का समाधान करने के लिये प्रभुने इस प्रकार कहा- इस जंबूद्वीप के भरतक्षेत्र में पुरिमताल नाम का एक नगर था। इसमें एक राजा रहता था। जिसका नाम उदय था। यहां एक व्यापारी रहता था। इसका नाम निर्नय था। इसके यहां अंडों का व्यापार था। अंडों का संग्रह करने के लिये इसके यहां अनेक नौकर चाकर नियुक्त थे। वे प्रतिदिन टोकरी एवं कोथला लेकर नगर के बाहर ही आस पास अंडों के अन्वेषण के लिये घूमा करते और जहां जिसे जो भी अंडे मिलते उन्हें उठाकर अपनी२ टोकरी या कोथलों में भर लिया करते। कई नौकर ऐसे भी थे जो उन सब अंडों को तलते थे, भुंजते थे और पकाते थे। और उन सब को लेकर बाजार में दुकानों के अन्दर रखकर बेचते थे। इस प्रकार उन सब की भरण पोषण की वृत्ति उनकी विक्री की आय से चला करती थी। निर्नय व्यापारी भी इन तले हुए भुंजे हुए एवं पकाये हुए अंडों के साथ२ अनेक प्रकार की मदिरा का भोगोपभोग करता हुवा अपना समय बीताता था ॥ सू० ७ ॥

મળતાં તેની સાથે અનેક પ્રકારની મદિરા-દારૂ આદિનું સેવન કરીને પોતાનો સમય વીતાવતો હતો

ભાવાર્થ—ગૌતમના પ્રશ્નનું સમાધાન કરવા માટે પ્રભુએ આ પ્રમાણે કહ્યું- આ જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં પુરિમતાલ નામનું નગર હતું, તેમાં એક રાજા રહેતો હતો જેનું નામ ઉદય હતું. ત્યાં એક વેપારી રહેતો હતો તેનું નામ નિર્નય હતું. તેને ત્યાં ઇંડાઓનો વેપાર હતો. ઇંડાઓનો સંગ્રહ કરવા માટે તેને ત્યાં અનેક નોકર ચાકર રાખવામાં આવ્યા હતા, તેઓ હમેશાં ટોપલા અને કોથળાઓ લઈને નગરની બહાર આસપાસ ઇંડાઓની શોધમાં ફરતા હતા અને જે ઠેકાણેથી જેને જે કોઇ પ્રાણીનાં ઇંડાં મળતાં તેને લઇને પોતાની ટોપલીઓમાં અથવા તો કોથળામાં ભરી લેતા હતા. કેટલાક એવા નોકર પણ હતા કે જેઓ તમામ ઇંડાંઓને લઇને બજારમાં દુકાનોની અંદર રાખીને વેચતા હતા, આ પ્રમાણે તે તમામ માણસોની ભરણ-પોષણની ગોઠવણ તે વેપારની આવકમાંથી ચાલતી હતી. નિર્નય વેપારી પણ એ તળેલાં શેકેલાં અને પકાવેલાં ઇંડાઓની સાથે અનેક પ્રકારની મદિરા-દારૂનો ભોગ-ઉપભોગ કરતો થકો પોતાનો સમય વીતાવતો હતો. (સૂ૦ ૭)

॥ मूलम् ॥

तए णं से णिण्णए अंडयवाणियए एयकम्मे ४ सुबहु पावं समज्जिणित्ता एगं वाससहस्सं परमाउं पालइत्ता कालमासे कालं किच्चा तच्चाए पुढवीए उक्कोसं सत्तसागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णे । से णं ताओ अणंतरं उवट्टित्ता इहेव सालाडवीए चोरपल्लीए विजयस्स चोरसेणावइस्स खंदसिरीए भारियाए कुच्छिंसि पुत्तत्ताए उववण्णे ॥ सू० ८ ॥

टीका

'तए णं' इत्यादि । 'तए णं से णिण्णए अण्डवाणियए' ततः खलु स निर्णयोऽण्डकवाणिजकः, 'एयकम्मे' एतत्कर्मा=अण्डकसंग्रहविक्रयकर्मकरणशीलः, अत्र-'एयप्पहाणे, एयविज्जे, एयसमायारे' इति पदत्रयं संग्राह्यम् , 'एतत्प्रधानः' =अण्डकसंग्रहविक्रयतत्परः, एतद्विद्यः=अण्डकसंग्रहविक्रयाचरणनिष्ठः, एतत्समाचारः=अण्डकक्रयविक्रयसमाचरणतत्परः, 'सुबहु पावं, घोरं पापकर्म 'समज्जिणित्ता' समर्ज्य उपार्जितं कृत्वा 'एगं वाससहस्सं' एकं वर्षसहस्रं 'परमाउं' परमायुष्कं=उत्कृष्टमायुः 'पालइत्ता' पालयित्वा 'कालमासे कालं किच्चा'

'तए णं से णिण्णए०' इत्यादि ।

'तए णं से णिण्णए अंडयवाणियए' इस प्रकार उस निर्नय अंड-व्यापारी ने कि जिसका 'एयकम्मे४' अंडों का व्यापार करना आदि और स्वयं भी उनका खाने पीने में उपयोग करना यही एक जीवन-भर तक कर्म रहा 'सुबहु पावं समज्जिणित्ता' अनेक प्रकार के पापकर्मों का उपार्जन करके 'एगं वाससहस्सं' एक हजार वर्ष की 'परमाउं पालइत्ता' उत्कृष्ट अपनी आयु समाप्त कर वह जब 'कालमासे कालं किच्चा' कालमास में मरा तब 'तच्चाए पुढवीए' तृतीय पृथिवी के 'उक्कोसं

'तए णं से णिण्णए' ઇત્યાદિ.

तए णं से णिण्णए अंडयवाणियए' આ પ્રમાણે તે નિર્નય ઇંડાનો વેપારી કે જેને 'एयकम्मे४' ઇંડાઓનો વેપાર કરવો વગેરે અને પોતે પણ ખાવા-પીવામાં તેનો ઉપયોગ કરવો એજ એક જીવનભર સુધીનું કર્મ રહ્યું. 'सुबहु पावं समज्जिणित्ता' અનેક પ્રકારનાં પાપકર્મોનો સંચય કરી-મેળવીને 'एगं वाससहस्सं' એક હજાર વર્ષની 'परमाउं पालइत्ता' ઉત્કૃષ્ટ પોતાની આયુષ્ય પૂરી કરીને તે જ્યારે 'कालमासे कालं किच्चा' કાલ માસમાં મરણ પામ્યો ત્યારે 'तच्चाए पुढवीए'

कालमासे कालं कृत्वा 'तच्चाए पुढवीए' तृतीयस्यां पृथिव्याम् 'उक्कोसं' उत्कर्षतः 'सत्तसागरोवमट्ठिइएसु' सप्तसागरोपमस्थितिकेषु 'णेरइएसु' नैरयिकेषु 'णेरइत्ताए' नैरयिकतया 'उववण्णे' उत्पन्नः। 'से णं' स खलु 'ताओ' तस्याः=तृतीयपृथिव्याः, 'अणंतरं' अनन्तरं 'उव्वट्टित्ता' उद्वर्त्य=निःसृत्य 'इहेव' इहैव 'सालाडवीए' शालाटव्यां 'चोरपल्लीए' चोरपल्ल्यां 'विजयस्स चोरसेणावइस्स' विजयस्य चोरसेनापतेः 'खंदसिरीए भारियाए' स्कन्दश्रीनाम्न्या भार्यायाः 'कुच्छिसि' कुक्षौ 'पुत्तत्ताए' पुत्रतया 'उववण्णे' उत्पन्नः ॥ सू० ८ ॥

सत्तसागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णे' उत्कृष्ट सात सागर की स्थितिवाले नरक में नारकी की पर्याय से उत्पन्न हुआ 'से णं ताओ अणंतरं उव्वट्टित्ता' वहां की स्थिति पूर्ण भोग कर जब वह वहां से निकला तो 'इहेव सालाडवीए चोरपल्लीए विजयस्स चोरसेणावइस्स खंदसिरीए भारियाए कुच्छिंसि पुत्तत्ताए उववण्णे' इसी शालाटवी नामकी चोरपल्ली में चोरों के सेनापति विजय की स्कंदश्री भार्या की कुक्षि में पुत्ररूप से उत्पन्न हुआ ॥

भावार्थ—इस प्रकार निर्नय व्यापारी ने अपनी एक हजार वर्ष की आयु इन्हीं पापमय कर्मों के करने२ में ही व्यतीत कर दी। जब वह मरा तो कृत पाप कर्मों के उदय से तृतीय नरक का जहां सात सागर की उत्कृष्ट आयु है नारकी हुआ। वहां की स्थिति भोग यह वहां से भी निकला और शालाटवी नामकी चोरपल्ली में चोरों के सरदार विजय की भार्या स्कन्दश्री की कुक्षि (गर्भ) में पुत्ररूप से उत्पन्न हुआ ॥ सू० ८ ॥

त्रीજી પૃથ્વીના 'उक्कोसं सत्तसागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णे' ઉત્કૃષ્ટ સાત સાગરની સ્થિતિવાળા નરકમાં નારકી જીવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થયો, 'से णं ताओ अणंतरं उव्वट्टित्ता' ત્યાંની સ્થિતિ પૂરી ભોગવીને જ્યારે તે ત્યાંથી નીકળ્યો પછી 'इहेव सालाडवीए चोरपल्लीए विजयस्स चोरसेणावइस्स खंदसिरीए भारियाए कुच्छंसि पुत्तत्ताए उववण्णे' આ શાલાટવી નામની ચોરપલ્લીમાં ચોર લોકોના સેનાપતિ વિજયની સ્કંદશ્રી પત્નીના ઉદરમાં પુત્રરૂપથી ઉત્પન્ન થયો.

ભાવાર્થ—આ પ્રમાણે નિર્નય વેપારીએ પોતાનું ૧૦૦૦ એક હજાર વર્ષનું આયુષ્ય તે પાપમય કર્મો કરવામાંજ વીતાવ્યું. પછી તે જ્યારે મરણ પામ્યો ત્યારે કરેલાં પાપ કર્મોના ઉદયથી તે ત્રીજું નરક કે જ્યાં સાત સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ આયુ છે ત્યાં નારકીપણે ઉત્પન્ન થયો, ત્યાંની સ્થિતિ ભોગવીને ત્યાંથી પણ તે નીકળ્યો ને શાલાટવી નામની ચોરપલ્લીમાં ચોરોના સરદાર વિજયની ભાર્યા-સ્ત્રીના ગર્ભમાં પુત્રરૂપથી ઉત્પન્ન થયો. (સૂ૦ ૮)

॥ मूलम् ॥

तए णं तीसे खंदसिरीए भारियाए अण्णया कयाइं तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं इमेयारूवे दोहले पाउब्भूए—धण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ ४ जाओ णं बहुहिं मित्तणाइ-णियगसयणसंबंधिपरियणमहिलाहिं अण्णाहि य चोरमहिलाहिं सद्धिं संपरिवुडा ण्हाया० जाव पायच्छित्ता सव्वालंकारविभूसिया विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं सुरं च५ आसाएमाणीओ ४ विहरंति। जिमियभुत्तुत्तरागयाओ, पुरिसणेवत्था, सण्णद्ध० जाव पहरणा भरिएहि य फलएहिं, णिक्किट्ठाहिं असिहिं, अंस-गएहिं तोणेहिं, सजीवेहि धणुहिं, समुक्खित्तेहिं सरेहिं, समु-ल्लासियाहि य दामाहिं, लंबियाहि य ओसारियाहिं उरुघंटाहिं, छिप्पतूरेणं वज्जमाणेणं २ महया २ उक्किट्ठ—जाव—समुद्दरवभूयं पिव करेमाणीओ सालाडवीए चोरपल्लीए सव्वओ समंता आलोए-माणीओ२ आहिंडमाणीओ२ दोहलं विणेंति। तं सेयं, जइ णं अहंपि बहुहिं मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरियणमहि-लाहिं अण्णाहि य जाव सालाडवीए चोरपल्लीए सव्वओ समंता आलोएमाणी२ आहिंडमाणी२ दोहलं विणिज्जामि—त्तिकट्टु तंसि दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि जाव झियाइ॥ सू० १॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं' ततः खलु 'तीसे' तस्या 'खंदसिरीए

'तए णं तीसे०' इत्यादि।

'तए णं' गर्भ स्थित हो जाने के बाद 'तीसे खंदसिरीए भारियाए'

'तए णं तीसे०' ઇત્યાદિ.

'तए णं ગર્ભ સ્થિત થયા પછી 'तीसे खंदसिरीए भारियाए' તે સ્કંદશ્રી સ્રીને

भारियाए' स्कन्दश्रियः भार्यायाः, 'अण्णया कयाइं तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं' अन्यदा कदाचित् त्रिषु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेषु 'इमेयारूवे' अयमेतद्रूपः=वक्ष्यमाणस्वरूपः 'दोहले' दोहदः=गर्भप्रभावजनितोऽभिलाषः, 'पाउब्भूए' प्रादुर्भूतः=समुत्पन्नः-'धण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ ४' धन्याः=प्रशंसनीयाः खलु ता अम्बाः, 'कृतपुण्याः खलु ता अम्बाः, कृतार्थाः खलु ता अम्बाः, कृतलक्षणाः खलु ता अम्बाः, तासामम्बानां सुलब्धं जन्मजीवितफलम्, कास्ता अम्बाः? इत्याकाङ्क्षायामाह-'जाओ णं' इत्यादि। 'जाओ णं बहुहिं मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरियणमहिलाहिं' याः खलु अम्बाः बहुभिर्मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनमहिलाभिः, 'अण्णाहि य चोरमहिलाहिं सद्धिं' अन्याभिश्च चोरमहिलाभिः सार्धं 'संपरिवुडा ण्हाया०' संपरिवृताः स्नाताः 'जाव पायच्छित्ता' यावत्-कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ताः, सव्वालंकार विभूसिया' सर्वालङ्कारविभूषिताः 'विउलं' विपुलम् 'असणं पाणं' अशनं पानं 'खा-

---

उस स्कंदश्री भार्या को 'अण्णया कयाइं' किसी एक समय जब कि 'तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं' गर्भ पूरे तीन मास का हो चुका था 'इमेयारूवे दोहले पाउब्भूए' इस प्रकार दोहला उत्पन्न हुआ, 'धण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ' वे माताएँ धन्य हैं, कृतपुण्य हैं, कृतार्थ हैं, कृत लक्षण हैं, एवं उन्हीं का जन्म और जीवन सफल है कि 'जाओ णं' जो निश्चय से 'बहुहिं मित्त-णाइ-णियग-सयण-संबंधि-परियणमहिलाहिं' अनेक मित्रों की, ज्ञाति की, निजजनों की, स्वजनों की, संबंधियों की एवं परिजनों की स्त्रियों के तथा 'अण्णाहि य चोरमहिलाहिं सद्धिं' अन्य चोरों की स्त्रियों के साथ२ 'संपरिवुडा' परिवृत होती हुई 'ण्हाया० जाव पायच्छित्ता सव्वालंकारविभूसिया' स्नानसे, कौतुक, मंगल, एवं प्रायश्चित्त से निवृत्त होकर, तथा समस्त वस्त्र एवं आभूषणों से सुसज्जित बन कर 'विउलं

'अण्णया कयाइं' કોઇ એક સમય જ્યારે કે 'तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं' ગર્ભ પૂરા ત્રણ માસનો થઇ ગયો ત્યારે 'इमेयारूवे दोहले पाउब्भूए' આ પ્રમાણે દોહલો ઉત્પન્ન થયો કે-'धण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ' તે માતાઓ ધન્ય છે, પુણ્યવાન છે, કૃતાર્થ છે, કૃતલક્ષણ છે. અને તેનો જ જન્મ અને જીવન સફળ છે કે-'जाओ णं' જેઓ નિશ્ચયથી बहूहिं मित्त-णाइ-णियग-सयण-संबंधि-परियण-महिलाहिं' અનેક મિત્રોની, જ્ઞાતિની, સ્વજનોની, નિજજનોની, સંબંધીઓની અને પરિજનોની સ્ત્રીઓ તથા 'अण्णाहि य चोरमहिलाहिं सद्धिं' અન્ય ચોરોની સ્ત્રીઓ સાથે સાથે 'संपरिवुडा' વીંટાઇને 'ण्हाया० जाव पायच्छित्ता सव्वालंकारविभूसिया' સ્નાનથી કૌતુક, મંગલ અને પ્રાયશ્ચિતથી નિવૃત્ત થઇને, તથા તમામ પ્રકારના વસ્ત્ર તથા આભૂષણથી સમ્પૂર્ણ તૈયાર થઇને 'विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं सुरं च ५ आसाए

इमं साइमं' खाद्यं स्वाद्यं 'सुरं च' सुरां च ५ नानाविधां 'आसाएमाणीओ' आस्वादयन्त्यः=ईषत् स्वादयन्त्यः, अत्र 'विसाएमाणीओ' विस्वादयन्त्यः= विशेषेण स्वादयन्त्यः 'परिभाएमाणीओ' परिभाजयन्त्यः=विभागं कुर्वन्त्यः 'परिभुंजेमाणीओ' परिभुञ्जानाः, इति पदत्रयं संग्राह्यम्, 'विहरंति' विहरन्ति। 'जिमियभुत्तुत्तरागयाओ' जिमितभुक्तोत्तरागताः-जिमिताः-कृतभोजनाः, भुक्तोत्तरम्=भोजनानन्तरम् आगताःयोग्यं स्थानं प्राप्ताः, 'पुरिसणेवत्था' पुरुषनेपथ्याः=पुरुषवेषधारिण्यः, 'सण्णद्ध-जाव-पहरणा' सन्नद्ध-यावत्-प्रहरणा अत्र यावच्छब्दादेवं योजना बोध्या-'सण्णद्धवद्धवम्मियकवया, उप्पीलियसरासणपट्टिया, पिणद्धगेविज्जविमलवरचिंधपट्टा, गहियाउहप्पहरणा' इति। सन्नद्धवद्धवर्मितकवचाः-कवचं=तनुत्राणं, वर्म=लोहमयकुतूलिकादिरूपं संजातमस्मिन् इति वर्मितम्=सन्नद्धं शरीरे आरोपणाद्, बद्धं-गाढतरबन्धनेन बन्धनात्, कवचं याभिस्ताः सन्नद्धवद्धवर्मितकवचाः। 'उत्पीडितशरासनपट्टिकाः' उत्पीडिता= गुणसारणेन वक्रीकृता शरासनपट्टिका=धनुर्दण्डो याभिस्तास्तथा। 'पिनद्धग्रैवेयक-

---

असणं पाणं खाइमं साइमं सुरं च आसाएमाणीओ४ विहरंति' विपुल अशन पान खादिम एवं स्वादिम इस तरह चारों प्रकार के आहार को तथा सब प्रकार की मदिरा को आस्वादती-ईषत्‌रूप से स्वाद लेती हैं, विस्वादती-विशेषरूप से स्वाद लेती हैं, परिभाजती-विभाग करती हैं और परिभोग करती हैं। इस प्रकार अपने समय को व्यतीत करती हैं 'जिमियभुत्तुत्तरागयाओ' तथा जो भोजन करने के बाद योग्य-स्थान पर आकर 'पुरिसणेवत्था सण्णद्ध-जाव-पहरणा' पुरुषवेष से सुसज्जित हो, लोहमयकुतूलिकावाले कवच को पहिन कर, डोरी के चढाने से वक्र हुए धनुष को तान कर, कण्ठाभरण पहिन कर एवं वीरांगनाओं के चिह्नस्वरूप पट्ट को बांध कर, बाण और तलवार आदि को लेकर

माणीओ४ विहरंति' પુષ્કળ અશન, પાન, ખાદિમ અને સ્વાદિમ, આ પ્રમાણે ચાર પ્રકારના આહારને તમામ પ્રકારની મદિરા-દારૂની સાથે ખાઈ સ્વાદ લે છે, વિશેષ રૂપથી સ્વાદ લે છે. તથા સૌને વહેંચીને પરિભોગ કરે છે. એ પ્રમાણે પોતાનાં સમયને વ્યતીત કરે છે. 'जिमियभुत्तुत्तरागयाओ' તથા જે ભોજન કર્યા પછી યોગ્ય સ્થાન પર આવીને 'पुरिसणेवत्था सण्णद्धजाव-पहरणा' પુરુષવેષથી સુસજ્જિત થઈને, લોહમય કુતૂલિકાવાળા કવચને પહેરીને, દોરીને ચઢાવવાથી વક્ર થયેલા ધનુષને તાણીને, કંઠાભરણ પહેરીને અર્થાત્ વીરાંગનાઓના ચિહ્ન જેવો પટ્ટો બાંધીને બાણ અને તલવાર આદિ લઈને તથા 'भरिएहिं य' ભરિત હાથમાં લીધેલી

विमलवरचिह्नपट्टाः'-ग्रैवेयकं=ग्रीवाभूषणं, विमलवरश्चिह्नपट्टः=योधचिह्नपट्टश्चेति पद-द्वयस्य द्वन्द्वः ग्रैवेयकविमलवरचिह्नपट्टौ, तौ पिनद्धौ=बद्धौ याभिस्तास्तथा, 'गृहीतायुधप्रहरणाः' गृहीतानि आयुधानि=अस्त्राणि शरादीनि, प्रहरणानि=शस्त्राणि खड्गादीनि याभिस्तास्तथा 'भरिएहिं य' भरितैश्च=हस्ते धृतैः 'फल-एहिं' फलकैः 'ढाल' इतिप्रसिद्धैः 'णिकट्ठाहिं' निष्कृष्टैः=कोशादाकृष्टैः 'असिहिं' असिभिः=खड्गैः, 'अंसगएहिं' अंशगतैः स्कन्धधृतैः 'तोणेहिं' तूणैः=शरधिभिः, 'भाता' इति भाषायाम्, 'सजीवेहिं' सजीवैः जीवा=धनुर्गुणः 'धनुषडोरी' इति भाषायाम्, तत्सहितानि सजीवानि तैस्तथा 'धणुहिं' धनुर्भिः 'समुक्खित्तेहिं' समुत्क्षिप्तैः=प्रक्षेपणार्थं धनुषि योजितैः, 'सरेहिं' शरैः, 'समुल्लालियाहि य' समुल्लालिताभिश्च, 'दामाहिं' दामभिः=पाशकविशेषैः, 'लंबियाहि य' लम्बिताभिः 'ओसारियाहिं' उत्सारिताभिः=चालिताभिः, 'उरुघंटाहिं' उरुघण्टाभिः जङ्घाऽवस्थितघण्टाभिः, 'छिप्पतूरेणं' क्षिप्रतूर्येण=शीघ्रवाद्यमानतूर्येण शीघ्रं शीघ्रं यद् वाद्यते तेनेत्यर्थः, 'वज्जमाणेणं२' वाद्यमानेन२, 'महया२' महता२ 'उक्किट्ठ-जाव समुद्दरवभूयं पिव' उत्कृष्ट-यावत् समुद्ररवभूतमिव, अत्र याव-

---

तथा 'भरिएहिं य' भरित-हाथ में ली हुई 'फलएहिं' ढालों से 'णिक्किट्ठाहिं असिहिं' म्यान से बाहर की गई तलवारों से 'अंसगएहिं तोणेहिं' कंधे पर लटकते हुए तूणीरों से 'सजीवेहिं धणुहिं' डोरीसहित धनुषों से समुक्खित्तेहिं सरेहिं' लक्ष्य वेधन करने के लिये धनुष पर आरोपित किये गये बाणों से 'समुल्लालियाहिं दामाहिं' समुल्लालित-ऊंची की गई पाशों-फाँसी देने की रस्सियों से 'लंबियाहि य ओसारियाहिं' लटकती हुई एवं उत्सारित-ऊपर सरकाई गई 'ऊरुघंटाहिं' उरुघंटाओं-जंघा में अवस्थित घंटाओं से 'महया महया छिप्पतूरेणं वज्जमाणेणं२' बडे२ जल्दी२ बजने वाले बजाये गये बाजों से 'उक्किट्ठं जाव समुद्दरवभूयं पिव

'फलएहिं' ઢાલોથી 'णिक्किट्ठाहिं असिहिं' મ્યાનમાંથી બહાર કાઢેલી તલવારોથી, 'असंगएहिं तोणेहिं' ખંભા ઉપર લટકતા બાણોના ભાતાઓથી 'सजीवेहिं धणुहिं' દોરીસહિત ધનુષોથી 'समुक्खित्तेहिं सरेहिं' લક્ષ્ય વેધન કરવા માટે ધનુષપર ચઢાવેલા બાણોથી 'समुल्लालियाहिं दामाहिं' સમુલ્લાલિત-ઉંચી કીધેલી પાશો-ફાંસી દેવાની દોરડિયોથી 'लंबियाहिं उस्सारियाहिं' લટકતી રહેલી અને ઉપર સરકાએલી 'उरुघंटाहिं' ઉરૂઘંટાઓ-જાંઘમાં અવસ્થિત ઘંટાઓથી 'महया महया छिप्पतूरेणं वज्जमाणेणं २' મોટા મોટા અને જલદી જલદી વાગે તેવા વગાડેલા વાજાંથી 'उक्किट्ठ-जाव-समुद्दरवभूयं पिव करेमाणीओ' આનંદની મહાધ્વનિથી

च्छन्देनैवं योजना—'उक्किट्ठसीहणायबोलकलकलरवेणं' इति। उत्कृष्टसिंहनादबोलकलकलरवेण=उत्कृष्टः—आनन्दमहाध्वनिः, सिंहनादः=प्रसिद्धः बोलश्च=वर्णव्यक्तिरहितो ध्वनिः, कलकलश्च=व्यक्तवचनः, स एव यो रवः=शब्दस्तेन, समुद्ररवभूतमिव=समुद्रशब्दं प्राप्तमिव गगनमण्डलं 'करेमाणीओ' कुर्वाणाः 'सालाडवीए चोरपल्लीए' शालाटव्यां चोरपल्ल्यां सर्वतः समन्तात् 'आलोएमाणीओ' आलोकमानाः२ 'आहिंडमाणीओ२' आहिण्डमानाः२=भ्रमन्त्यः२ 'दोहलं' दोहदं'=गर्भप्रभावजनिताऽभिलापं, 'विणेंति' विनयन्ति=पूरयन्ति 'तं' तत् 'सेयं' श्रेयः=श्रेयस्करं भवति 'जइ णं' यदि खलु 'अहंपि' अहमपि, 'बहुहिं' बहुभिः, 'मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरियणमहिलाहिं' मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनमहिलाभिः, 'अण्णाहि य' अन्याभिश्च=चोरमहिलाभिः सार्धं 'जाव' यावत् संपरिवृता, स्नाता यावत् कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ता सर्वालङ्कार-

---

करेमाणीओ' आनंद की महाध्वनि से, सिंहनादों से, वर्णों की अव्यक्त ध्वनि से, एवं कलकल-वर्णों के व्यक्त शब्दों से मानो समुद्र की गर्जना को प्राप्त न हुआ हो इस प्रकार गगनमंडल को गुञ्जित करती हुई 'सालाडवीए चोरपल्लीए' शालाटवी नामकी चोरपल्ली में 'सव्वओ समंता' सब तरफ चारों ओर 'आलोएमाणीओ२' देखतीं२ 'आहिंडमाणीओ२' एवं घूमतीं२ 'दोहलं विणेंति' अपने दोहले की पूर्ति करती हैं। तं सेयं जइ णं अहंपि बहूहिं मित्तणाइ..........विणिज्जामि' मुझे भी यही बात श्रेयस्कर है कि—मैं भी इसी तरह अनेक मित्र, ज्ञाति, निजक, स्वजन, संबंधी, एवं परिजनों की स्त्रियों एवं अन्य चोरस्त्रियों के साथ२ स्नान कर कौतुक मंगल एवं प्रायश्चित्त से निवट कर तथा समस्त अलङ्कारों से विभूषित होकर एवं विपुल अशनादि का भोजन

સિંહનાદોથી, વર્ણોના અવ્યક્ત—ન સમજાય એવા ધ્વનિથી, કલકલ—વર્ણોના વ્યક્ત—સમજાય એવા શબ્દોથી એટલે કે સમુદ્રની ગર્જના થતી ન હોય, એવી રીતે ગગન-મંડળને ગુંજિત કરતી 'सालाडवीए चोरपल्लीए' શાલાટવી નામની ચોરપલ્લીમાં 'सव्वओ समंता' તમામ ઠેકાણે ચારેય તરફ 'आलोएमाणीओ' જોતી જોતી 'आहिंडमाणीओ' અને ફરતી ફરતી 'दोहलं विणेंति' પોતાના દોહલાની પૂર્તિ કરે છે 'तं सेयं जइ णं अहंपि बहूहिं मित्तणाइ० विणिज्जामि' મારા માટે પણ એ વાત હિતકર છે કે—હું પણ એ પ્રમાણે અનેક મિત્ર, જ્ઞાતિ, નિજજન, સ્વજન સંબંધી અને પરિજનોની સ્ત્રીઓ તથા અન્ય ચોરસ્ત્રીઓની સાથે સાથે સ્નાન કરી, કૌતુક મંગલ અને પ્રાયશ્ચિતથી નિવૃત્ત થઈને તથા તમામ અલંકારોથી શણગાર સજીને

विभूषिताः विपुलमशनादिकं भुक्त्वा पुरुषवेषेण तथैव 'सालाडवीए' शालाटव्यां 'चोरपल्लीए' चोरपल्ल्यां 'सव्वओ समंता' सर्वतः समन्तात् 'आलोएमाणीओ२' आलोकमानाः२ 'आहिंडमाणीओ२' आहिण्डमानाः२ 'दोहलं' दोहदं 'विणिज्जामि' विनयामि=पूरयामि 'त्तिकट्टु' इतिकृत्वा 'तंसि दोहलंसि' तस्मिन् दोहदे 'अविणिज्जमाणंसि' अविनीयमाने=अपूर्यमाणे सति 'जाव' यावद् 'झियाइ' ध्यायति=आर्तध्यानं करोति 'कथमयं मम दोहदः पूर्णः स्या'-दिति चिन्तयतीत्यर्थः ॥सू० ९॥

कर इसी शालाटवी नामकी चोरपल्ली में सब तरफ चारों ओर देखती२ घूमती२ अपने दोहले की पूर्ति करूँ। 'त्तिकट्टु' इस प्रकार विचार करने के अनन्तर जब 'तंसि दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि' उसका यह दोहला पूर्ण नहीं हुआ तो 'जाव झियाइ' उसके चित्त में 'मेरा यह दोहला कैसे पूर्ण होगा' इस प्रकार का विचारात्मक आर्त्तध्यान उद्भूत हुआ ॥

भावार्थ—गर्भ जब ठीक तीन माह का हो चुका-तब स्कंदश्री को एक दोहला उत्पन्न हुआ, उस में इस ने विचारा कि वे माताएँ धन्य हैं जो अपने उद्भूत दोहले की पूर्ति से प्रसन्नवदन होती रहती हैं। स्त्रीपर्याय पाना उन्हीं नारियों का सफल है जो इस अवस्था में अपनी परिचित सहेलियों के साथ बैठ कर अनेक प्रकार का भोजन करती हैं, उनके साथ विविध प्रकार की मदिरा का सेवन करती हैं। खुद खाती हैं और दूसरों को भी खिलाती हैं। उन्हों का जन्म कृतार्थ एवं पुण्यशाली है जो भोजन के बाद

અને પુષ્કલ અશનાદિનું ભોજન કરીને આ શાલાટવી નામની ચોરપલ્લીમાં તમામ ઠેકાણે ચારેય બાજુ જોતી-જોતી તથા ફરતી ફરતી મારા દોહલાની પૂર્તિ કરૂં. 'त्तिकट्टु' આ પ્રકારનો વિચાર કર્યા પછી જ્યારે 'तंसि दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि' તેનો એ દોહલો પૂર્ણ થયો નહિ ત્યારે તેનાં ચિત્તમાં 'મારો આ દોહલો કેવી રીતે પૂર્ણ થશે' આ પ્રકારના વિચારનું આર્ત્તધ્યાન થયું.

ભાવાર્થ—ગર્ભ જ્યારે બરાબર ત્રણ માસનો થઇ ગયો ત્યારે સ્કંદશ્રીને એક દોહલો ઉત્પન્ન થયો, તેમાં તેણે વિચાર કર્યો કે તે માતાઓ ધન્ય છે કે-જે પોતાને ઉત્પન્ન થયેલા દોહલાની પૂર્તિ થવાથી પ્રસન્ન મુખથી રહે છે સ્ત્રીપર્યાય પ્રાપ્ત થયો તે સ્ત્રીઓનો સફળ છે કે જે એ અવસ્થામાં પોતાની પરિચિત સખી સાહેલીઓની સાથે બેસીને અનેક પ્રકારનાં ભોજન કરે છે, તેઓની સાથે વિવિધ પ્રકારની મદિરા-દારૂનું સેવન કરે છે. પોતે ખાય છે અને બીજાઓને પણ ખાવા આપે છે, તેનોજ જન્મ કૃતાર્થ છે. અને પુણ્યશાલી છે કે-

॥ मूलम् ॥

तए णं से विजए चोरसेणावई खंदसिरिं भारियं ओहय-जाव पासइ, पासित्ता एवं वयासी-किण्णं तुमं देवाणुप्पिया! ओहय-जाव झियासि, तए णं सा खंदसिरी भारिया विजयं चोर-सेणावइं एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पिया! मम तिण्हं मासाणं जाव झियामि।

तए णं से विजए चोरसेणावई खंदसिरीए भारियाए अंतिए एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म खंदसिरिं भारियं एवं वयासी-अहासुहं देवाणुप्पिए, एयमट्ठं पडिसुणेइ। तयाणंतरं सा खंद-सिरी भारिया विजएणं चोरसेणावइणा अब्भणुण्णाया समाणी

अनेक प्रकार के पुरुषवेषों से सुसज्जित बन, कवच आदि धारण करती हैं और वीरांगनाओं जैसी होकर एक हाथ में ढाल और दूसरे हाथ में चमचमाती हुई तलवार को ले कर घर से बाहर निकलती हैं, एवं इस शालाटवी में चारों ओर देखतीं एवं घूमती हुई भ्रमण करती हैं। ताने गये धनुषों की टंकारों से, बजाये गये बाजों की गडगडाहट से, सिंहनादादिक शब्दों से और जंघाओं में बांध कर लटकाई गई घंटिओं के निनादों से समुद्र की गर्जना की तरह आकाशमार्ग को गुञ्जित करती हैं। मैं भी इसी प्रकार से चाहती हूँ। परन्तु उसका यह विचार सफल नहीं हो सका अतः उसके हृदय में बडी भारी चिन्ता बढ गई ॥ सू० ९ ॥

જે ભોજન કર્યા પછી, અનેક પ્રકારનાં પુરુષવેષોથી સુસજ્જિત થઈને કવચ અને હથિઆર ધારણ કરે છે, અને વીરાંગનાઓ જેવી થઈને એક હાથમાં ઢાલ અને બીજા હાથમાં ચમકતી તલવારને પકડીને ઘેરથી બહાર નીકળે છે. અને તે શાલા-ટવીમાં ચારેય તરફ જોતી અને ફરતી ફરે છે. તાણેલાં ધનુષોના ટંકારથી, વાગતાં વાજાંઓના ગડગડાટથી, સિંહનાદ જેવા શબ્દોથી અને બે જાંઘોમાં બાંધેલી અને લટકતી ઘંટડીઓના અવાજોથી સમુદ્રની ગર્જના પ્રમાણે આકાશ માર્ગને ક્ષુભિત-ગુંજિત કરે છે. હું પણ એ પ્રમાણે ઈચ્છા રાખું છું. પરન્તુ તેનો એ વિચાર સફળ થઈ શકયો નહિ તેથી તેના હૃદયમાં ભારે ચિન્તા વધવા લાગી. (સૂ૦ ૯)

हट्ठतुट्ठ० बहुहिं मित्त–जाव अण्णाहि य बहुहिं चोरमहिलाहिं सद्धिं संपरिवुडा ण्हाया जाव विभूसिया विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं सुरं च५ आसाएमाणी४ विहरइ। जिमियभुत्तुत्तरागया पुरिसणेवत्था सण्णद्धबद्ध–जाव आहिंडमाणी दोहलं विणेइ। तए णं सा खंदसिरी भारिया संपण्णदोहला संमाणियदोहला विणीयदोहला, वोच्छिण्णदोहला संपुण्णदोहला तं गब्भं सुहं–सुहेणं परिवहइ ॥ सू० १० ॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं से विजए चोरसेणावई खंदसिरिं भारियं' ततः खलु स विजयश्चोरसेनापतिः स्कन्दश्रियं भार्याम् 'ओहय–जाव पासइ' अपहत०–यावत् पश्यति। अपहतमनःसंकल्पाम् आर्तध्यानं कुर्वतीं पश्यति, 'पासित्ता एवं वयासी' दृष्ट्वा ताम् एवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्–किण्णं तुमं देवाणुप्पिया ओहय जाव झियासि' किं=कुतः खलु त्वं हे देवानुप्रिये! अपहतमनःसंकल्पा यावद् ध्यायसि। 'तए णं सा खंदसिरी भारिया विजयं चोर-

---

'तए ण से विजए०' इत्यादि।

'तए णं' कुछ समय के बाद 'से विजए चोरसेणावई' उस विजय चोरसेनापति ने 'खंदसिरिं भारियं' अपनी स्कंदश्री भार्या को 'ओहय जाव पासइ' आर्त्तध्यान करती हुई देखा–चिन्ता में तन्मय देखा। 'पासित्ता एवं वयासी' देखकर वह उससे इस प्रकार बोला– 'किण्णं तुमं देवाणुप्पिया! ओहय जाव झियासि' हे देवानुप्रिये! तुम किस कारण से चिन्ता में तन्मय बनी हुई विचारों में मग्न हो। 'तए णं सा खंदसिरी भारिया विजयं चोरसेणावइं एवं वयासी' पति के इस प्रकार वचन सुनने

'तए णं से विजए०' ઇત્યાદિ.

'तए णं' કેટલાક સમય પછી 'से विजए चोरसेणावई' તે વિજય ચોર સેનાપતિએ 'खंदसिरिं भारियं' પોતાની સ્કંદશ્રી સ્ત્રીને 'ओहय जाव पासइ' આર્ત્તધ્યાન કરતી ચિન્તાતુર સ્થિતિમાં પડેલી જોઇ 'पासित्ता एवं वयासी' જોઈને તે સ્ત્રીને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો, 'किण्णं तुमं देवाणुप्पिया! ओहय जाव झियासि' હે દેવાનુપ્રિયે! તું શા કારણથી ચિન્તાતુર થઇને વિચારોમાં મગ્ન થઇ ગઇ છે. 'तए णं सा खंदसिरी भारिया विजयं चोरसेणावइं एवं वयासी'

सेणावइं एवं वयासी—एवं खलु देवाणुप्पिया ! ममं तिण्हं मासाणं' ततः खलु सा स्कन्दश्रीर्भार्या विजयं चोरसेनापतिमेवमवादीत्—एवं खलु हे देवानुप्रिय ! मम त्रिषु मासेषु, 'जाव झियामि' यावद् ध्यायामि=अत्र यावच्छब्देनैवं योजनाऽवगन्तव्या—बहुप्रतिपूर्णेषु एवं दोहदः प्रादुर्भूतः—बहुभिर्मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनमहिलाभिः, अन्याभिश्च चोरमहिलाभिः सार्धं संपरिवृता स्नाता यावत् सर्वालङ्कारविभूषिता विपुलमशनादिकं सुरां च ५ आस्वादयन्ती विस्वादयन्ती परिभाजयन्ती परिभुञ्जाना विहरामि, तदनन्तरं पुरुषवेषं धृत्वा गृहीतायुधप्रहरणा यावत् शालाटव्यां चोरपल्ल्यां सर्वतः समन्तात् आलोकमाना २, आहिण्डमाना २ दोहदं विनयामि, इतिकृत्वा=इति मनसि निधाय, तस्मिन् दोहदे अपूर्यमाणे सति यावद् ध्यायामि, इति।

के पश्चात् इस स्कंदश्री भार्याने विजय चोरसेनापति से इस प्रकार कहा— 'एवं खलु देवाणुप्पिया ममं तिण्हं मासाणं जाव झियामि' हे नाथ ! मेरे गर्भ के अब ठीक तीन माह पूर्ण हो चुके हैं। मुझे इस समय ऐसा दोहला उत्पन्न हुआ है कि—मैं अनेक मित्र, ज्ञाति, निजक, स्वजन, संबंधी और परिजनों की महिलाओं एवं अन्य चोरों की महिलाओं के साथ घिरी हुई नहा धोकर और समस्त अलंकारों से विभूषित बन विपुल अशनादिक सामग्री एवं विविध प्रकार की मदिरा को आस्वादती विशेषरूप से स्वादती उनका परिभोग करती एवं दूसरोंको बांटती हुई विचरूँ, फिर पुरुष के वेष से सज्जित होकर आयुध एवं प्रहरण लेकर इस शालाटवी में चारों ओर देखती हुई घूमूं भ्रमण करूँ एवं अपने दोहद की पूर्ति करूँ, परन्तु हे नाथ ! इस दोहद की अभीतक भी पूर्ति नहीं हो रही है, अतः पूर्ति के लिये चिन्तित हूं।

પોતાના પતિના આ પ્રકારના વચન સાંભળીને પછી તે સ્કંદશ્રી સ્ત્રીએ વિજય ચોરસેનાપતિને આ પ્રમાણે કહ્યું—'एवं खलु देवाणुप्पिया ! ममं तिण्हं मासाणं जाव झियामि' હે નાથ ! મારા ગર્ભને બરાબર હાલમાં ત્રણ માસ પૂરા થઈ ગયા છે. આ વખતે મને એવો દોહલો ઉત્પન્ન થયો છે કે હું અનેક મિત્ર જ્ઞાતિ નિજક, સ્વજન. સંબંધી અને પરિજનોની સ્ત્રીઓ અને બીજા ચોરોની સ્ત્રીઓની સાથે વીંટાઈ સ્નાન કરીને પછી તમામ અલંકારો-ઘરેણા—થી શોભાયમાન થઈ પુષ્કલ અશનાદિક સામગ્રી અને વિવિધ પ્રકારની મદિરા—દારૂ—નો સ્વાદ લેતી વિશેષ સ્વાદ લેતી તેનો પરિભોગ કરતી તથા બીજાને પણ દેતી વિચરૂં, પછી પુરુષના વેષમાં તૈયાર થઈને આયુધ અને પ્રહરણ લઈને આ શાલાટવીમાં ચારે તરફ જોતી જોતી ફરૂં અને મારા દોહદની પૂર્તિ કરૂં. પરન્તુ હે નાથ ! આ મારા દોહદની આજ સુધી

'तए णं से विजए चोरसेणावई' ततः खलु स विजयश्चोरसेनापतिः 'खंदसिरीए भारियाए अंतिए' स्कन्दश्रियः भार्यायाः अन्तिके 'एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म खंदसिरिं भारियं एवं वयासी'–एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य स्कन्दश्रियं भार्याम् एवमवादीत्–'अहासुहं' यथासुखं कुरु 'देवाणुप्पिए' हे देवानुप्रिये!, इत्युक्त्वा 'एयमट्ठं' एतमर्थं स 'पडिसुणेइ' प्रतिशृणोति=स्वीकरोति। 'तयाणंतरं' तदनन्तरं 'सा खंदसिरी भारिया विजएणं चोरसेणावइणा अब्भणुण्णाया समाणी' सा स्कन्दश्रीभार्या विजयेन चोरसेनापतिनाऽभ्यनुज्ञाता सती 'हट्ठतुट्ठ० बहुहिं मित्तजाव अण्णाहिं बहुहिं चोरमहिलाहिं सद्धिं हृष्टतुष्टहृदया बहुभिः मित्र–यावत्–परिजनमहिलाभिः अन्याभिश्च बहुभिश्चोरमहिलाभिः सार्धं 'संपरिवुडा ण्हाया जाव विभूसिया' परिवृता स्नाता यावत् सर्वालङ्कारविभूषिता 'विउलं

'तए णं से विजए चोरसेणावई खंदसिरीए भारियाए अंतिए एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म' इस प्रकार विजय चोरसेनापति ने अपनी भार्या स्कंदश्री के मुख से इस अभिप्राय को सुनकर और उसका अच्छी-तरह विचार कर 'खंदसिरिं भारियं एवं वयासी' अपनी भार्या स्कंदश्री से इस प्रकार कहा कि–'अहासुहं देवाणुप्पिए' हे देवानुप्रिये ! तुझे जिस मे सुख मिले वैसा करो 'एयमट्ठं पडिसुणेइ' इस प्रकार कहकर उसने उसके अभिप्राय को स्वीकृत कर लिया। 'तयाणंतरं सा खंदसिरी भारिया' इस के बाद उस स्कंदश्री भार्या ने 'विजएणं चोरसेणावइणा एवमब्भणुण्णाया समाणी' जब कि उसको अपने पति विजय चोरसेनापति की आज्ञा मिल चुकी तब 'हट्ठतुट्ठ० बहुहिं मित्त–जाव अण्णाहिं बहुहिं चोरमहिलाहिं सद्धिं' हृष्ट तुष्ट हृदय होकर अनेक मित्रादिकों एवं चोरों की महिलाओं के साथ 'संपरिवुडा ण्हाया जाव विभूसिया' घिरकर नहा

પૂર્તિ થઇ શકી નથી. તેની પૂર્તિ માટે હું ચિન્તાતુર છું. 'तए णं से विजए चोरसेणावई खंदसिरीए भारियाए अंतिए एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म' આ પ્રમાણે વિજય ચોરસેનાપતિએ પોતાની સ્ત્રી સ્કંદશ્રીના મુખથી આ અભિપ્રાય સાંભળીને અને તે વિષે સારી રીતે વિચાર કરીને 'खंदसिरिं भारियं एवं वयासी' પોતાની સ્કંદશ્રી સ્ત્રીને આ પ્રમાણે કહ્યું કે:–'अहासुहं देवाणुप्पिए' હે દેવાનુપ્રિયે! તને જેમાં સુખ મળે તે પ્રમાણે કરો. 'एयमट्ठं पडिसुणेइ' આ પ્રમાણે કહીને તેણે તેના અભિપ્રાયને સ્વીકારી લીધો. 'तयाणंतरं सा खंदसिरी भारिया' તે પછી એ સ્કંદશ્રી સ્ત્રીએ 'विजएणं चोरसेणावइणा एवमब्भणुण्णाया समाणी' જ્યારે પોતના પતિ વિજય ચોરસેનાપતિની આજ્ઞા મળી ગઇ ત્યારે 'हट्ठतुट्ठ० बहुहिं मित्त–जाव अण्णाहिं बहुहिं चोरमहिलाहिं सद्धिं' હૃષ્ટ-તુષ્ટ હૃદય બનીને

असणं पाणं खाइमं साइमं सुरं च५ आसाएमाणी४ विहरइ' विपुलमशनं पानं खाद्यं स्वाद्यं सुरां च ५ आस्वादयन्ती ४ विहरति, 'जिमियभुत्तुत्तरागया' जिमितभुक्तोत्तरागता 'पुरिसणेवत्था' पुरुषनेपथ्या 'सन्नद्धबद्ध-जाव' सन्नद्धबद्ध-वर्मितकवचा गृहीतायुधप्रहरणा, 'जाव आहिंडमाणी' यावत्-आहिण्डमाना, अत्र यावच्छब्देन-शालाटव्यां चोरपल्ल्यां सर्वतः समन्तात् आलोकमाना २' इति संग्राह्यम् । आहिण्डमाना२-भ्रमन्ती २ 'दोहलं विणेइ' दोहदं विनयति-पूरयतीत्यर्थः । ततः खलु सा स्कन्दश्रीभार्या 'संपण्णदोहला' सम्पन्नदोहदा=संप्राप्तदोहदा, 'संमाणियदोहला' संमानितदोहदा-संमानितः=आदृतः दोहदः=अभिलषितं यस्या सा तथा 'विणीयदोहला' विनीतदोहदा, पूर्णतया संपादनात्; 'वोच्छिण्णदोहला' व्युच्छिन्नदोहदा=इष्टवस्तुप्राप्त्याऽभिलाषाऽभावात्, 'संपुण्ण-दोहला' संपूर्णदोहदा=अभिलाषस्य सर्वथाऽभावात् तं गर्भं 'सुहंसुहेणं' सुखसुखेन=दोहदपूरणाद् अतिसुखेन 'परिवहइ' परिवहति=धारयति ॥ सू० १० ॥

धोकर और सर्वालंकारों से विभूषित बन 'विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं' विपुल अशन, पान, खाद्य और स्वाद्य सामग्री का एवं 'सुरं च५' विचित्र प्रकार की मदिरा का 'आसाएमाणी४ विहरइ' खूब आस्वाद लिया, विस्वाद लिया, परिभोग किया तथा दूसरों को भी अशनादि दिया, और जीमने के बाद अपने स्थान पर आकर पुरुषवेष से सज्जित होकर, कवचादि धारणकर और आयुध एवं प्रहरणों को लेकर चोरपल्ली में चारों ओर निरीक्षण करती हुई घूमने लगी। 'तए णं सा खंदसिरी भारिया संपण्णदोहला संमाणियदोहला विणीयदोहला वोच्छिण्णदोहला संपुण्ण दोहला तं गब्भं सुहं सुहेणं परिवहइ' इस प्रकार उस स्कंदश्री भार्या ने कि जिसका दोहद अच्छी तरह पूर्ण हुआ. पतिने जिसके दोहद को

અનેક મિત્રાદિક અને બીજા ચોરોની સ્ત્રીઓની વચમાં 'संपरिवुडा ण्हाया जाव विभूसिया' ઘેરાઇ રહીને નાહી-ધોઇ અને સર્વ પ્રકારના અલંકારોથી શણગાર સજીને, 'विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं सुरं च ५' પુષ્કલ અશન-પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય પદાર્થોનો તેમજ વિવિધ પ્રકારની મદિરા-દારૂ-નો 'आसाएमाणी४ विहरइ' ખૂબ સ્વાદ લીધો, વિસ્વાદ લીધો, પરિભોગ કર્યો તથા બીજાને પણ અશનાદિ આપ્યાં, પછી, પોતાના સ્થાન પર આવીને પુરુષના વેષથી તૈયાર થઈને કવચાદિક ધારણ કરીને તથા આયુધ પ્રહરણોને લઇ ચોરપલ્લીમાં ચારે બાજુએ જોતી જોતી ફરવા લાગી 'तए णं सा खंदसिरी भारिया संपण्णदोहला संमाणियदोहला विणीयदोहला वोच्छिण्णदोहला संपुण्णदोहला तं गब्भं सुहंसुहेणं परिवहइ' આ પ્રમાણે તે સ્કંદશ્રી સ્ત્રીનો દોહદ સારી રીતે પૂર્ણ થયો. પોતાના પતિએ તેના દોહદને આદરભાવની

आदर की दृष्टि से देखा, तथा हर तरह से जिसकी पूर्ति करने में कोई त्रुटि नहीं की गई, एवं इष्ट वस्तु की प्राप्तिसे जिसकी प्रत्येक अभिलाषाएँ शान्त हो गई और जिसे फिर आगे कोई अभिलाषा भी उद्भूत नहीं हुई सुखपूर्वक गर्भ को वहने लगी ॥

भावार्थ—एक समय की बात है कि जब स्कंदश्री अपने विचारों की धारा में मग्न बैठी हुई थी तब सहसा विजयने उसे देख लिया। पास जाकर विजयने उससे पूछा—हे देवानुप्रिये ! तुम मुझे चिन्तामग्न क्यों दृष्टिपथ में आरही हो। पति के वचनों को सुनकर स्कंदश्री ने कहा—हे नाथ ! यह तो आपको ज्ञात ही है कि—मेरा यह गर्भका तीसरा महिना समाप्त हो चुका है। मुझे इस समय इस प्रकार का दोहद-मनोरथ उत्पन्न हुआ है कि—"मैं मित्र, ज्ञाति आदि परिजनोंकी महिलाओं के साथ एवं अन्य चोरमहिलाओं के साथ२ परिवृत होकर समस्त अलंकारों को पहिन कर अनेक प्रकार की भोजनसामग्री का एवं विविध जाति की मदिराका सेवन करूँ। फिर पुरुषवेष को पहिन कर विविध अस्त्र शस्त्रों को लेकर इस शालाटवी में चारों ओर घूमूँ"। अपनी पत्नी के इस दोहले को सुनकर विजयने उससे कहा—हे देवानुप्रिये ! जैसा तुम्हें रुचे वैसा

દૃષ્ટિથી જોયું. તથા દરેક પ્રકારે તેની પૂર્તિ કરવામાં કોઇ પ્રકારે ખામી નહિ રાખી. અર્થાત્ ઇચ્છિત વસ્તુની પ્રાપ્તિ થવાથી તેની પ્રત્યેક અભિલાષાઓ શાન્ત થઇ ગઇ અને તેને ફરીથી આગળ ઉપર પણ કોઇ અભિલાષા ઉત્પન્ન થઈ નહિ અને સુખપૂર્વક ગર્ભને વહન કરવા લાગી.

ભાવાર્થ—એક સમયની વાત છે કે જ્યારે સ્કંદશ્રી પોતાના વિચારોની ધારામાં મગ્ન થઇને બેઠી હતી, ત્યારે એકદમ વિજયે તે સ્કંદશ્રીને જોઇ લીધી. પછી તેની પાસે જઇને વિજયે તેને પૂછયું કે હે દેવાનુપ્રિયે! તમે આજે ચિંતામાં ડૂબી ગયા હોય તેવાં મને કેમ દેખાઓ છો ? કહો શું હકીકત છે ? પતિનાં વચનો સાંભળીને સ્કંદશ્રીએ કહ્યું કે—હે નાથ ! એ તો આપ જાણો છો કે—મારા આ ગર્ભનો ત્રીજો માસ પૂરો થઇ ગયો છે, મને આ સમયે એક પ્રકારનો દોહદ—મનોરથ ઉત્પન્ન થયો છે કે—'હું મિત્ર, જ્ઞાતિ, આદિ પરિજનોની પત્ની—સ્ત્રી—ઓની સાથે તથા અન્ય ચોરમહિલાઓની સાથે વચમાં બેસીને તમામ પ્રકારના અલંકારો પહેરીને અનેક પ્રકારની ભોજનસામગ્રી તથા વિવિધ પ્રકારની મદિરા—દારૂ—નું સેવન કરૂં, અને પછી પુરુષનો વેષ પહેરીને વિવિધ અસ્ત્ર—શસ્ત્ર લઇ કરીને આ શાલાટવીમાં ચારેય બાજુ ફરૂં, પોતાની પત્નીના આ પ્રકારના દોહલા—મનોરથને સાંભળીને વિજયે તેને કહ્યું હે—દેવાનુ-

॥ मूलम् ॥

तए णं सा खंदसिरी चोरसेणावइणी णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दारयं पयाया। तए णं से विजयचोरसेणावई तस्स दारगस्स इड्ढिसक्कारसमुदएणं दसरत्तट्ठिइवडियं करेइ। तए णं से विजयचोरसेणावई तस्स दारगस्स अईए एक्कारसमे दिवसे संपत्ते बारसाहे विउलं असणं ४ उवक्खडावेइ, उवक्खडावित्ता मित्तणाइ० आमंतेइ, आमंतित्ता जाव तस्सेव मित्तणाइ० पुरओ एवं वयासी–जम्हा णं अम्हं इमंसि दारगंसि गब्भगयंसि समाणंसि इमेयारूवे दोहले पाउब्भूए, से य, अभग्गे तम्हा णं होउ अम्हं दारए अभग्गसेणे णामेणं ॥ सू० ११ ॥

टीका ।

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं सा खंदसिरी' ततः खलु सा स्कन्दश्रीः 'चोरसेणावइणी' चोरसेनापत्नी, 'णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं' नवानां मासानां बहुप्रतिपूर्णानाम्, अत्र सप्तम्यर्थे षष्ठी–नवसु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेषु=

ही करो। इस प्रकार पतिद्वारा अपने दोहले की पूर्ति करने के लिये अनुमोदित हुई। उस स्कंदश्री ने उत्पन्न हुई इच्छानुसार अपने दोहले की पूर्ति होनेसे गर्भ भी उसका आनंद के साथ बढने लगा। (सू०१०)

'तए णं सा खंदसिरी' इत्यादि।

'तए णं' जब गर्भ अच्छी तरह से बढ चुका तब 'सा खंदसिरी चोरसेणावइणी' उस चोरसेनापति की पत्नी स्कन्दश्रीने णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं' नौ महिनों के ठीक साढे सात दिन अधिक

પ્રિયે! જેવી રીતે તમને રૂચે તે પ્રમાણે કરો. આ પ્રમાણે પતિદ્વારા પોતાના દોહલાની પૂર્તિ કરવા માટે અનુમોદન મળ્યું ત્યારે તે સ્કંદશ્રીએ પોતાને જે પ્રમાણે ઈચ્છા થઈ હતી તે પ્રમાણે દોહલાની પૂર્તિ કરી, દોહલાની પૂર્તિ થવાથી ગર્ભ પણ તેનો આનંદથી વધવા લાગ્યો. (સૂ૦ ૧૦)

'तए णं सा खंदसिरी' ઇત્યાદિ.

'तए णं' જ્યારે ગર્ભ સારી રીતે વધીને પૂરા દિવસો ગયા ત્યારે 'सा खंडसिरी चोरसेणावइणी' તે ચોરસેનાપતિની પત્ની સ્કંદશ્રીએ 'णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं' નવ માસ અને બરાબર સાડાસાત દિવસ વધારે પૂરા

साधिकं पूर्णेषु सार्धसप्तदिवसाधिकेषु सत्सु इत्यर्थः । 'दारयं पयाया' दारकं प्रजाता=प्रजनितवती । 'तए णं से विजय चोरसेणावई तस्स दारगस्स' ततः खलु स विजयचोरसेनापतिस्तस्य दारकस्य 'इड्डिसक्कारसमुदएणं' ऋद्धिसत्कारसमुदयेन—ऋद्ध्या=वस्त्रसुवर्णादिना सत्कारः=संमानं, तस्य समुदयः=समूहस्तेन 'दसरत्तट्ठिइवडियं' दशरात्रस्थितिपतितं=दशरात्रं यावत् स्थितिपतितं—स्थितिः= मर्यादा-कुलरीतिस्तत्र पतितं=समागतं—कुलपरम्परागतमर्यादाऽनुगतपुत्रजन्मोत्सवमित्यर्थः, 'करेइ' करोति । 'तए णं से विजयचोरसेणावई' ततः खलु स विजयचोरसेनापतिः 'तस्स दारगस्स अईए एक्कारसमे दिवसे' तस्य दारकस्यातीते एकादशे दिवसे 'संपत्ते बारसाहे' संप्राप्ते द्वादशे दिवसे, 'विउलं असणं४' विपुलम् अशनं पानं खाद्यं स्वाद्यं 'उवक्खडावेइ' उपस्कारयति=पाचयति, उपस्कारयित्वा 'मित्तणाइ०' मित्र-ज्ञाति-निजक-स्वजन-सम्बन्धि-परिजनम् 'आमं-

---

पूर्ण होते ही 'दारयं पयाया' पुत्र को जन्म दिया । 'तए णं से चोरसेणावई' अनन्तर विजय चोरसेनापतिने 'तस्स दारगस्स' उस दारक का 'इड्डिसक्कारसमुदएणं' अपनी ऋद्धि—वस्त्र सुवर्णद्वारा संमानपूर्वक 'दसरत्तट्ठिइवडियं करेइ' दस रात्रि तक कुलरीत के अनुसार जन्मोत्सव मनाया । 'तए णं से विजयचोरसेणावई तस्स दारगस्स' पश्चात् उस विजय चोरसेनापतिने उस दारक की उत्पत्ति के जब 'अईए एक्कारसमे दिवसे' ११ ग्यारह दिन समाप्त हो चुके, तब 'संपत्ते बारसाहे' बारहवां दिवस लगते ही विउलं असणं ४ उवक्खडावेइ' विपुल अशनादिक सामग्री रंधवाई । 'उवक्खडावित्ता मित्तणाइ० आमंतेइ' रंधवाकर फिर उसने अपने मित्र, ज्ञाति, परिजनों को आमंत्रित किया ।

थया त्यारे 'दारयं पयाया' पुत्रने જન્મ આપ્યો. 'तए णं से विजयचोरसेणावई' પુત્રજન્મ થયા પછી વિજય ચોરસેનાપતિએ 'तस्स दारगस्स' તે દારક-બાળકનો 'इड्डिसक्कारसमुदएणं' પોતાની ઋદ્ધિ-વસ્ત્ર સુવર્ણદ્વારા સન્માનપૂર્વક 'दसरत्तट्ठिइवडिय करेइ' દસ રાત્રિ સુધી કુલરીતિ પ્રમાણે જન્મોત્સવ ઉજવ્યો. 'तए णं से विजयचोरसेणावई तस्स दारगस्स' પછી તે વિજય ચોરસેનાપતિએ તે બાળકના જન્મનો જ્યારે 'अईए एक्कारसमे दिवसे' અગિયારમો દિવસ પૂરો થઈ ગયો ત્યારે 'संपत्ते बारसाहे' ૧૨ બારમો દિવસ પ્રારંભ થતાંજ 'विउलं असणं४ उवक्खडावेइ' પુષ્કલ અશનાદિક સામગ્રીની રસોઈ કરાવી 'उवक्खडावित्ता मि. णा.इ० आमंतेइ' રસોઈ કરાવીને પછી તેણે પોતાના મિત્ર, જ્ઞાતિ, પરિજનોને પોતાની સંબંધમાં રહેનારાને) આમંત્રણ આપ્યું, 'आमंतित्ता जाव तस्सेव

तेइ' आमन्त्रयति, 'आमंत्तित्ता जाव तस्सेव मित्तणाइ० पुरओ' आमन्त्रयित्वा यावत् तस्यैव मित्रज्ञातिप्रभृतेः पुरतः=अग्रे 'एवं वयासी' एवमवादीत्-'जम्हा णं' यस्मात् खलु 'अम्हं' अस्माकम्. 'इमंसि दारगंसि गब्भगयंसि समाणंसि' अस्मिन् दारके गर्भगते सति, 'इमेयारूवे दोहले' अयमेतद्रूपो दोहदः 'पाउब्भूए' प्रादुर्भूतः, 'से य अभग्गे' स चाभग्नः 'तम्हा णं' तस्मात् खलु 'होउ' भवतु 'अम्हं दारए' अस्माकं दारकः 'अभग्गसेणे णामेणं' अभग्नसेनो नाम्ना ॥सू० ११॥

'आमंतित्ता जाव तस्सेव मित्तणाइ० पुरओ एवं वयासी' आमंत्रित करने के पश्चात् जब वे सब के सब एकत्रित हो चुके, तब उन सब के समक्ष उसने इस प्रकार कहा-'जम्हा णं अम्हं इमंसि दारगंसि गब्भगयंसि समाणंसि इमेयारूवे दोहले पाउब्भूए से य अभग्गे तम्हा णं होउ अम्हं दारए अभग्गसेणे णामेणं' जब यह हमारा बालक अपनी माता के गर्भ में आया था तब इसकी माता को इस२ प्रकार का दोहद अभग्न हुवा इसलिये इसका नाम 'अभग्नसेन' रहे।

भावार्थ—कुछ अधिक दिन सहित नौ माह व्यतीत होने पर स्कंदश्री के पुत्र हुआ। विजय ने इस के जन्म का बडे ही ठाट-बाट के साथ उत्सव मनाया। ग्यारह दिन निकलने के बाद बारहवें दिन सर्व प्रकार का भोजन तैयार किया गया और मित्र ज्ञाति आदि परिजनों को आमंत्रित कर जिमाया गया। जीम कर जब सब एक जगह बैठ गये-तब विजय ने उनके समक्ष इस बालक का नाम दोहले के अनुसार अभग्नसेन रखा ॥ सू० ११ ॥

मित्तणाइ० पुरओ एवं वयासी' આમંત્રણ આપ્યા પછી જ્યારે તે તમામ એકઠા થયાં ત્યારે તે સૌના સમક્ષમાં તેણે આ પ્રમાણે કહ્યું- 'जम्हा णं अम्हं इमंसि दारगंसि गब्भगयंसि समाणंसि इमेयारूवे दोहले पाउब्भूए सेय अभग्गे तम्हा णं होउ अम्ह दारए अभग्गसेणे णामेण' આ અમારો બાળક પોતાની માતાના ગર્ભમાં આવ્યો હતો, ત્યારે તેની માતાને અમુક અમુક પ્રકારના દોહલા-મનોરથ અભગ્ન થયા તે માટે આ બાળકનું નામ અભગ્નસેન રહે હોય.

ભાવાર્થ—થોડા વધારે દિવસ નવ માસ પૂરા થતાં સ્કંદશ્રીને પુત્ર ઉત્પન્ન થયો, વિજયે તેના જન્મનો મોટા ઠાઠ-માઠથી ઉત્સવ ઉજવ્યો, અગિયાર દિવસ પૂરા થઈને બારમા દિવસે અનેક પ્રકારનાં ભોજન તૈયાર કરાવ્યાં, અને મિત્ર જ્ઞાતિ આદિ પરિજનો સૌને આમંત્રણ આપ્યું ને જમાડયા, જમી રહ્યા પછી સૌ એક સ્થળે જ્યારે બેઠા હતા ત્યારે વિજયે તેઓના સમક્ષ આ બાળકનું નામ દોહલા પ્રમાણે અભગ્નસેન રાખ્યું (સૂ૦ ૧૧)

॥ मूलम् ॥

तए णं से अभग्गसेणे कुमारे पंचधाई जाव परिवड्ढइ। तए णं से अभग्गसेणे णामं कुमारे उम्मुक्कबालभावे यावि होत्था। अट्ठ दारियाओ जाव अट्ठओ दाओ, उप्पिपासाय० भुंजमाणे विहरइ। तए णं से विजए चोरसेणावई अण्णया कयाइं कालधम्मुणा संजुत्ते। तए णं से अभग्गसेणे कुमारे पंचहिं चोरसएहिं सद्धिं संपरिवुडे रोयमाणे कंदमाणे विलवमाणे विजयस्स चोरसेणावइस्स महया इड्ढिसक्कारसमुदएणं णीहरणं करेइ, करित्ता बहूइं लोइयाइं मयकिच्चाइं करेइ, करित्ता कालेणं अप्पसोए जाए यावि होत्था। तए णं ते पंच चोरसयाइं अन्नया कयाइ अभग्गसेणं कुमारं सालाडवीए चोरपल्लीए महया२ इड्ढि० चोरसेणावइत्ताए अभिसिंचंति। तए णं से अभग्गसेणे कुमारे चोरसेणावई जाए, अहम्मिए जाव कप्पायं गेण्हइ ॥ सू० १२ ॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। तए णं से ततः खलु स 'अभग्गसेणे कुमारे' अभग्नसेनः कुमारः 'पंचधाई जाव परिवड्ढइ' पञ्चधात्रीपरिवृतः यावत् निर्वात-निर्व्याघात-गिरिकन्दरालीनचम्पकपादप इव सुखं-सुखेन परिवर्धते। पञ्चधात्रीनामान्यत्रैव द्वितीयाध्ययने पञ्चदशसूत्रे प्रोक्तानि। 'तए णं से'

'तए णं से अभग्गसेणे कुमारे' इत्यादि।

'तए णं' नामसंस्कार हो चुकने के बाद 'से अभग्गसेणे कुमारे' वह अभग्नसेन कुमार 'पंचधाई जाव परिवड्ढइ' अब पंचधाय माताओं से पालित होता हुआ वृद्धिंगत होने लगा 'तए णं से अभग्गसेणे

'तए णं से अभग्गसेणे कुमारे' ઈત્યાદિ.

'तए णं' નામસંસ્કાર થયા પછી 'से अभग्गसेणे कुमारे' તે અભગ્નસેન કુમાર 'पंचधाई जाव परिवड्ढइ' હવે પાંચ ધાયમાતાઓથી પાલિત થતો વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. 'तए णं से अभग्गसेणे णामं कुमारे उम्मुक्कबालभावे यावि

ततः खलु सः 'अभग्गसेणे णामं कुमारे' अभग्नसेननामकः कुमारः 'उम्मुक्कबालभावे यावि' उन्मुक्तबालभावश्चापि=बाल्यावस्थामतिक्रान्तश्चापि 'होत्था' अभवत्। 'अट्ठ दारियाओ जाव अट्ठओ दाओ' अष्ट दारिकाः परिणीतवान्, यावत् अष्टौ दायान् लब्धवान् 'उप्पिं पासाय॰' उपरि–भवनावतंसकेऽष्टभिर्भार्याभिः सह मानुष्यकान् भोगभोगान् 'भुंजमाणे विहरइ' भुञ्जानो विहरति। 'तए णं से विजए चोरसेणावई' ततः खलु स विजयश्चोरसेनापतिः 'अण्णया कयाइं' अन्यदा कदाचित् 'कालधम्मुणा संजुत्ते' कालधर्मेण संयुक्तः–मृत इत्यर्थः।

'तए णं से अभग्गसेणे कुमारे पंचहिं चोरसएहिं सद्धिं' ततः खलु सोऽभग्नसेनकुमारः पञ्चभिश्चौरशतैः सार्धं 'संपरिवुडे' संपरिवृतः, 'रोयमाणे' रुदन्=अश्रूणि मुञ्चन्, 'कंदमाणे' क्रन्दन्=उच्चस्वरेण रुदन् 'विलवमाणे' विलपन्='हे पितः!' इत्यादि व्यक्तं रुदन् 'विजयस्स चोरसेणावइस्स' विजयस्य

णामं कुमारे उम्मुक्कबालभावे जाए यावि होत्था' क्रमशः वृद्धिंगत होते२ यह बाल्य अवस्था को लांघकर तरुणावस्था को प्राप्त हुवा 'अट्ठ दारियाओ जाव अट्ठओ दाओ उप्पिं पासाय॰ भुंजमाणे विहरइ' पिताने इसका विवाह आठ कन्याओंके साथ कर दिया। प्रत्येक कन्या के पिताने इसे दहेज में वस्तुएँ आठ२की संख्या में प्रदान कीं। यह उन आठ स्त्रियों के साथ एक स्वतंत्र भवन में मनुष्यभवसंबंधी कामभोगों को भोगते हुए रहने लगा। 'तए णं से विजयचोरसेणावई अण्णया कयाइं कालधम्मुणा संजुत्ते' एक समय इसका पिता विजय चोर-सेनापति कालधर्म को प्राप्त हो गया। 'तए णं से अभग्गसेणे कुमारे पंचहिं चोरसएहिं सद्धिं संपरिवुडे' अभग्नसेन कुमार ने पांचसौ चोरों के साथ मिलकर 'रोयमाणे कंदमाणे विलवमाणे' रोते हुए आक्रन्दन करते हुए एवं विलाप करते हुए 'विजयस्स चोरसेणावइस्स' अपने पिता

होत्था' ક્રમશ: વૃદ્ધિ પામતાં પામતાં તે બાલ્યાવસ્થા પૂરી કરીને તરૂણ અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયો. अट्ठ दारियाओ जाव अट्ठओ दाओ उप्पिं पासाय॰ भुंजमाणे विहरइ' ત્યારે તેના પિતાએ તેનો વિવાહ આઠ કન્યાઓની સાથે કર્યો. પ્રત્યેક કન્યાના પિતાએ તેને પહેરામણીમાં પ્રત્યેક વસ્તુઓ આઠ આઠની સંખ્યામાં આપી. તે આઠ સ્ત્રીઓની સાથે એક સ્વતંત્ર ભવનમાં મનુષ્યભવસંબંધી કામભોગોને ભોગવતો રહેવા લાગ્યો. 'तए णं से विजए चोरसेणावई अण्णया कयाइं कालधम्मुणा संजुत्ते' એક સમયે તેના પિતા વિજય ચોરસેનાપતિ મૃત્યુ પામ્યા. 'तए णं से अभग्गसेणे कुमारे पंचहिं चोरसएहिं सद्धिं संपरिवुडे' અભગ્નસેન કુમારે પાંચસો ચોરોની સાથે મળીને 'रोयमाणे कंदमाणे विलवमाणे' રૂદન તથા આક્રંદન–વિલાપ

चोरसेनापतेः, 'महया इड्ढिसक्कारसमुदएणं' महता ऋद्धिसत्कारसमुदयेन 'णीहरणं' निर्हरणं=श्मशानदेशनयनं 'करेइ' करोति। 'करित्ता' कृत्वा 'बहूइं' बहूनि 'लोइयाइं' लौकिकानि 'मयकिच्चाइं' मृतकृत्यानि दानादीनि 'करेइ' करोति। 'करित्ता' कृत्वा 'कालेणं' कियता कालेन 'अप्पसोए' अल्पशोकः 'जाए यावि होत्था' जातश्चाप्यभवत्। 'तए णं से' ततः खलु सः 'पंचचोरसयाइं' पञ्च चोरशतानि 'अन्नया कयाइं अभग्गसेणं कुमारं' अन्यदा कदाचित् अभग्नसेनं कुमारं 'सालाडवीए चोरपल्लीए' शालाटव्यां चोरपल्ल्यां 'महया२' महता२ 'इड्ढि०' ऋद्धिसत्कारसमुदयेन 'चोरसेणावइत्ताए' चोरसेनापतित्वेन 'अभिसिंचंति' अभिषिञ्चन्ति, 'तए णं से अभग्गसेणे कुमारे चोरसेणावई जाए' ततः खलु सोऽभग्नसेनकुमारश्चोरसेनापतिर्जातः, चोरसेनापतेः पदं प्राप्त इत्यर्थः। ततः स कीदृशो जातः? किं च करोती?-त्याह-'अहम्मिए' इत्यादि।

विजय चोरसेनापतिकी 'इड्ढिसक्कारसमुदएणं णीहरणं करेइ' ऋद्धि एवं सत्कार के साथ श्मशानयात्रा निकाली 'करित्ता बहुइं लोइयाइं मयकिच्चाइं करेइ, तदनन्तर अभग्नसेनने पिता की मृत्युके उस अवसर पर होने वाले और भी अनेक लौकिक कृत्य किये 'करित्ता कालेणं अप्पसोए जाए यावि होत्था' लौकिक कृत्यों के समाप्त होने के बाद क्रमशः अभग्नसेन शोकरहित हो गया। 'तए णं ते पंचचोरसयाइं' तत्पश्चात् उन पांचसौ चोरोंने 'अणया कयाइं' किसी एक समय 'अभग्गसेणं कुमारं' उस अभग्नसेन कुमार को'सालाडवीए........अभिसिंचंति' शालाटवी नामक चोरपल्ली में गाजे बाजे के साथ चोरों के सेनापतिपद पर स्थापित कर दिया। 'तए णं से अभग्गसेणे कुमारे चोरसेणावई जाए' इस तरह वह अभग्नसेन कुमार अब चोरों का सेनापति बन गया।

કરવા સાથે 'विजयस्स चोरसेणावइस्स' પોતાના પિતા વિજય ચોરસેનાપતિની 'इड्ढिसक्कारसमुदएणं णीहरणं करेइ' ઋદ્ધિ (સંપત્તિ) અનુસાર સત્કાર સાથે શ્મશાનયાત્રા કાઢી 'करित्ता बहुइं लोइयाइं मयकिच्चाइं करेइ' તે પછી અભગ્નસેને પિતાના મૃત્યુ પછીના થતા તમામ લોકવ્યવહારો પણ કર્યા. 'करित्ता कालेणं अप्पसोए जाए यावि होत्था' લૌકિક ક્રિયાઓ પૂરી થયા પછી થોડા સમય પછી હળવે હળવે અભગ્નસેન શોકરહિત થઇ ગયો. 'तए णं से पंचचोरसयाइं' તે પછી તે પાંચસો ચોરોએ 'अन्नया कयाइं' કોઇ એક સમય 'अभग्गसेणं कुमारं' તે અભગ્નસેનને 'सालाडवीए अभिसिंचंति' શાલાટવી નામની ચોરપલ્લીમાં ગાજતે વાજતે બહુજ આનંદથી ચોરોના સેનાપતિપદ પર સ્થાપિત કર્યો 'तए णं से अभग्गसेणे कुमारे चोरसेणावई जाए' એ પ્રમાણે તે અભગ્નસેન કુમાર હવે ચોરોના

अधार्मिको 'जाव' यावत्-अत्र यावच्छब्दगम्योर्थोऽस्मिन्नेवाऽध्ययने तृतीयसूत्रे प्रोक्तः। 'कप्पायं' कल्पायं-कल्पः=उचितः, आयः प्रजातो लाभः कल्पायः= प्रजाभिर्देयो राजभागः, कर इत्यर्थः तं 'गेण्हइ' गृण्हाति=पुरिमतालनगराधीशस्य महाबलनामकस्य राज्ञः करं प्रजाभ्यः पितृवत् सोऽभग्नसेनकुमारो बलादपहरतीति भावः ॥ सू० १२ ॥

'अहम्मिए जाव कप्पायं गेण्हइ' और यह महा अधार्मिक होता हुआ प्रजा से प्रदत्त राजभाग को अपने लिये बलपूर्वक ग्रहण करने लगा।

भावार्थ-अभग्नसेन के लालन पालन के लिये विजयसेनने पांच धायोंको नियुक्त कर दिया। पांच धायोंकी देखरेख में पलकर जब अभग्नसेन तरुण होगया, तो विजयसेनने उसका विवाह आठ कन्याओं के साथ कर दिया। कन्या के पिताने इसे खूब दहेज दिया। अब वह उपरीमहलमें उन आठ स्त्रियों के साथ मनुष्यसम्बन्धी कामभोगोंको भोगते हुवे रहने लगा। एक दिन की बात है कि अचानक अभग्नसेन के पिता विजयका मरण हो गया। ठाटबाट के साथ अभग्नसेनने पांचसौ चोरों के साथ मिलकर पिताकी श्मशानयात्रा निकाली। दाहसंस्कार संपन्न हो चुकने के बाद अभग्नसेनने और भी जो उस समय के लौकिक कृत्य होते थे वे भी सब किये। जब सब बातों से यह निवृत्त हो चुका और पितृमरणजन्य शोक भी जब इसका हट गया, तब चोरों ने मिलकर इसे महोत्सवपूर्वक पिता के पद पर शालाटवी में अभिषिक्त कर दिया। इस प्रकार

સેનાપતિ બની ગયા, 'अहम्मिए जाव कप्पायं गेण्हइ' અને તે મહા અધાર્મિક થઈને પ્રજાએ આપેલા રાજભાગને પોતાના માટે બળપૂર્વક પ્રજા પાસેથી પોતે લેવા લાગ્યો.

ભાવાર્થ—અભગ્નસેનના લાલન-પાલન માટે વિજયે પાંચ ધાયોની ગોઠવણુ કરી દીધી; પાંચ ધાયોની દેખરેખમાં પાલન પામી જ્યારે અભગ્નસેન તરૂણુ થયો ત્યારે વિજયે તેનો વિવાહ આઠ કન્યાઓની સાથે કર્યો. અને કન્યાના પિતાએ તેને ખૂબ પહેરામણી પણ આપી. પછી તે ઉપરના મહેલમાં આઠ સ્ત્રીઓની સાથે મનુષ્યસંબંધી કામભોગોને ભોગવતો રહેવા લાગ્યો. એક દિવસની વાત છે કે, અચાનક અભગ્નસેનના પિતા વિજયનું મૃત્યુ થયું, પછી ઠાઠ-માઠની સાથે અભગ્નસેને પાંચસો ચોરોની સાથે મલીને પિતાની શ્મશાનયાત્રા કાઢી, અગ્નિસંસ્કાર થયા પછી અભગ્નસેને બીજા જે જે લૌકિકવ્યવહારસમ્બન્ધી કાર્યો હતાં તે પણ કર્યાં, જ્યારે તે તમામ કામથી નિવૃત્ત થયો અને પિતાના મરણસંબંધી શોક પણ મટી ગયો, ત્યારે તમામ ચોરલોકોએ મળી મોટા મહોત્સવપૂર્વક પિતાના પદ પર શાલાટવીમાં તેને બેસાડયો અને તે ચોરોનો

॥ मूलम् ॥

तए णं ते जाणवया पुरिसा अभग्गसेणचोरसेणावइणा बहुग्गामघायावणाहिं ताविया समाणा अण्णमण्णं सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पिया ! अभग्गसेण-चोरसेणावई पुरिमताले णयरे पुरिमतालणयरस्स उत्तरिल्लं जणवयं बहुहिं गामघाएहिं जाव णिद्धणं करेमाणे विहरइ, तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! महब्बलस्स रण्णो एयमट्ठं विण्ण-वित्तए । तए णं जाणवया पुरिसा एयमट्ठं अण्णमण्णं पडि-सुणेंति पडिसुणित्ता महत्थं महग्घं महरिहं रायरिहं पाहुडं गिण्हंति, गिण्हित्ता जेणेव पुरिमताले णयरे, तेणेव उवा-गच्छंति, उवागच्छित्ता जेणेव महब्बले राया तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता महब्बलस्स रण्णो तं महत्थं जाव पाहुडं उवणेंति, करयल० अंजलिं कट्टु महब्बलं रायं एवंवयासी-एवं खलु सामी ! सालाडवीए चोरपल्लीए अभग्गसेणे चोरसेणावई अम्हं बहुहिं गामघाएहि य जाव णिद्धणे करेमाणे विहरइ, तं इच्छामो णं सामी ! तुब्भं बाहुच्छायापरिग्गहिया णिब्भया निरुव्विग्गा सुहं-सुहेणं परिवसित्तए-त्तिकट्टु पायवडिया पंजलिउडा महब्बल-रायं एयमट्ठं विण्णवेंति ॥सू० १३ ॥

अभिषिक्त होकर यह चोरोंका सेनापति बन गया। अभग्नसेन चोर सेनापति ठीक अपने पिताके ही अनुरूप हो चला और महा अधार्मिक वृत्ति से युक्त होते हुए प्रजासे बलपूर्वक राजभाग को भी छीनने लग गया ॥ सू० १२ ॥

સેનાપતિ બની ગયો, અભગ્નસેન ચોરસેનાપતિ બરાબર પોતાના પિતા પ્રમાણેજ ચાલવા લાગ્યો અને મહા અધાર્મિક વૃત્તિથી યુક્ત બનીને પ્રજા પાસેથી બલવડે રાજભાગને લેવા લાગ્યો. (સૂ૦ ૧૨)

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं ते जाणवया पुरिसा' ततः खलु ते जानपदाः पुरुषाः=देशनिवासिनः पुरुषा 'अभग्गसेणचोरसेणावइणा' अभग्नसेन-चोरसेनापतिना 'बहुग्गामघायावणाहिं' बहुग्रामघातनाभिश्च=बहूनां ग्रामाणां लुण्टनैः 'ताविया समाणा' तापिताः सन्तापिताः=सन्तः 'अण्णमण्णं' अन्योन्यं=परस्परम् 'सद्दावेंति' शब्दयन्ति=आह्वयन्ति, 'सद्दावित्ता एवं वयासी शब्दयित्वा एवमवादिषुः-'एवं खलु देवाणुप्पिया!' एवं खलु हे देवानुप्रियाः! 'अभग्ग-सेणचोरसेणावई' अभग्नसेनचोरसेनापतिः 'पुरिमताले णयरे' पुरिमताले नगरे 'पुरिमतालणयरस्स' पुरिमतालनगरस्य 'उत्तरिल्लं' उत्तरीयम्=उत्तरदिगवस्थितम् 'जणवयं' जनपदं=देशं 'बहुहिं' बहुभिः 'गामघाएहिं' ग्रामघातैः=ग्रामलुण्टनैः

'तए णं ते जाणवया' इत्यादि।

'तए णं' इसके बाद 'ते जाणवया पुरिसा' उन देशनिवासी पुरुषों ने 'अभग्गसेणचोरसेणावइणा' अभग्नसेन चोरसेनापतिद्वारा 'बहुग्गामघाया-वणाहिं ताविया समाणा' अनेक ग्रामोंकी घातना आदि से संतापित होकर 'अण्णमण्णं सद्दावेइ' परस्पर मिलकर विचार करने का इरादा किया, इसके लिये उन्हों ने सबके पास सूचना पहुँचादी 'सद्दावित्ता एवं वयासी' सूचना मिलतेही जब सब एकत्रित हो चुके तब उन्होंने इस प्रकार कहना आरंभ किया— 'एवं खलु देवाणुप्पिया' भाईयों! सुनो— हम सब लोग यहां पर इसलिये एकत्रित हुए हैं कि 'अभग्गसेण चोरसेणावई' चोरों का सरदार यह अभग्नसेन 'पुरिमताले नयरे' पुरि-मताल नगर में 'पुरिमतालणयरस्स उत्तरिल्लं जणवयं' पुरिमताल नगर के उत्तर दिशा में रहे हुए जनपद को 'बहुहिं गामघाएहिं जाव णिद्धणं

'तए णं ते जाणवया' ઇત્યાદિ.

'तए णं' તે પછી 'ते जाणवया पुरिसा' તે દેશના નિવાસી પુરુષોએ 'अभग्गसेणचोरसेणावइणा' અભગ્નસેન ચોરસેનાપતિદ્વારા 'बहुग्गामघायावणाहिं ताविया समाणा' અનેક ગામોની ઘાતના આદિથી સંતાપિત થઇને 'अण्णमण्णं सद्दावेइ' પરસ્પર મલીને વિચાર કરવાનો ઇરાદો કર્યો. અને તે માટે સૌને તેઓએ સમયસર સૂચના પહોંચાડી આપી 'सद्दावित्ता एवं वयासी' સૂચના મળતાં જ તમામ માણસો એકઠા થઇ ગયાં ત્યારે તેઓની પાસે આ પ્રમાણે કહેવાનો પ્રારંભ કર્યો 'एवं खलु देवाणुप्पिया!' ભાઇઓ! સાંભળો! આપણે તમામ માણસો અહીંઆ એટલા માટે એકઠા થયા છીએ કે 'अभग्गसेणचोरसेणावई' ચોરોનો સરદાર એ અભગ્નસેન 'पुरिमतालणयरे' પુરિમતાલ નગરમાં 'पुरिमतालणयरस्स उत्तरिल्लं जणवयं' પુરિમતાલ નગરની ઉત્તર દિશામાં રહેલાં જનપદોને 'बहुहिं गामघाएहिं

'जाव' यावत् 'णिद्धणं' निर्धनं 'करेमाणे विहरइ' कुर्वन् विहरति। 'तं' तत्=तस्मात् 'सेयं' श्रेयः खलु 'देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रियाः! 'महाबलस्य रण्णो' महाबलस्य राज्ञः 'एयमट्ठं' एतमर्थं 'विण्णवित्तए' विज्ञापयितुम्। 'तए णं जाणवया पुरिसा' ततः खलु ते जानपदाः=देशनिवासिनः पुरुषा 'एयमट्ठं' एतमर्थं 'अण्णमण्णं' अन्योन्यं=परस्परं 'पडिसुणेंति' प्रतिशृण्वन्ति=स्वीकुर्वन्ति। 'पडिसुणित्ता' प्रतिश्रुत्य 'महत्थं' महार्थं=विशिष्टप्रयोजनकं, 'महग्घं' महार्घं=महामूल्यकं 'महरिहं' महार्हं=महतां योग्यं, 'रायरिहं' राजार्हं=राजयोग्यं 'पाहुडं' प्राभृतम्=उपहारं 'भेट' इति भाषायाम्। गिण्हंति' गृह्णन्ति, 'गिण्हित्ता जेणेव पुरिमताले णयरे तेणेव उवागच्छंति' गृहीत्वा यत्रैव पुरि-

---

करेमाणे विहरइ' अनेक ग्रामों को विध्वंस आदि दुष्कृत्यों से निर्धन कर रहा है 'तं सेयं खलु देवाणुप्पिया! इसलिये हम सब की भलाइ अब इसी में है कि हम सब लोग 'एयमट्ठं महब्बलस्स रण्णो विण्णवित्तए' इस बात को महाबल राजा के निकट पहुँचावें। तए णं जाणवया पुरिसा' इस प्रकार जनपदनिवासी पुरुषों ने 'एयमट्ठं अण्णमण्णं पडिसुणेंति' इस बात को एकमत होकर स्वीकार करलिया। 'पडिसुणित्ता महत्थं महग्घं महरिहं रायरिहं पाहुडं गिण्हंति' स्वीकृति मिलते ही राजा के पास जाने के लिये उन्हों ने विशिष्ट प्रयोजन का सिद्धिकारक महामूल्य एवं महार्ह–बडे पुरुषों के योग्य ऐसा प्राभृत जो राजा की भेंट के योग्य था साथ में लिया! गिण्हित्ता जेणेव पुरिमतालणयरे तेणेव उवागच्छंति' और लेकर पुरिमताल नगर की ओर चल दिये उवागच्छित्ता

जाव णिद्धणं करेमाणे विहरइ' અનેક ગામોનો નાશ આદિ દુષ્ટ કર્મોથી નિર્ધન કરી રહ્યો છે. 'तं सेयं खलु देवाणुप्पिया!' એટલા માટે સૌની કુશળતા એમાં છે કે આપણે તમામ માણસો 'एयमट्ठं महब्बलस्स रण्णो विण्णवित्तए' મળી આ હકીકતને મહાબલ રાજા પાસે પહોંચાડીએ. 'तए णं जाणवया पुरिसा' આ પ્રમાણે જનપદના નિવાસી પુરુષોએ 'एयमट्ठं अण्णमण्णं पडिसुणेंति' સૌએ મળીને આ વાતનો સ્વીકાર કરી લીધો 'पडिसुणित्ता महत्थं महग्घं महरिहं रायरिहं पाहुडं गिण्हंति' સૌ એ મળીને સ્વીકાર કર્યા પછી રાજાની પાસે જવા માટે તેઓએ વિશેષ પ્રકારની પ્રયોજનસિદ્ધિકારક મહામૂલ્યવાન વસ્તુ મોટા પુરુષો માટે યોગ્ય એવા રાજાને ભેટ ધરવા યોગ્ય વસ્તુ હતી તે સાથે લીધી. 'गिण्हित्ता जेणेव पुरिमतालणयरे तेणेव उवागच्छंति' અને લઈને પુરિતમાલ નગરની તરફ ચાલ્યા 'उवागच्छित्ता

मतालनगरं तत्रैवोपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'जेणेव महब्बले राया तेणेव उवागच्छंति' यत्रैव महाबलो राजा तत्रैवोपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता महब्बलस्स रण्णो तं महत्थं जाव पाहुडं 'उवणेंति' उपागत्य महाबलस्य राज्ञस्तन्महार्थं यावत् प्राभृतम् उपनयन्ति=पुरतः स्थापयन्ति। 'करयल० अंजलिं कट्टु महब्बलं रायं एवं वयासी' करतलपरिगृहीतं, शिरसावर्त्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा महाबलं राजानमेवमवादिषुः-'एवं खलु सामी!' एवं खलु हे स्वामिन्! 'सालाडवीए चोरपल्लीए अभग्गसेणे चोरसेणावई' शालाटव्यां चोरपल्ल्याम् अभग्नसेनश्चोरसेनापतिः, अम्हं' अस्मान् 'बहुहिं' बहुभिः 'गामघाएहि य' ग्रामघातैश्च=ग्रामलुण्टनैश्च यावत् निर्धनान् कुर्वन् विहरति 'तं' तत्=तस्मात् 'इच्छामो णं सामी!' इच्छामः खलु हे स्वामिन्! 'तुब्भं' युष्माकं 'बाहुच्छायापरिग्गहिया'

जेणेव महब्बले राया तेणेव उवागच्छंति' वहां पहुँचकर वे राजा महाबल के पास गये। 'उवागच्छित्ता महब्बलस्स रण्णो' जाकर उन्हों ने महाबल राजा के लिये 'तं महत्थं जाव पाहुडं उवणेंति' बडे पुरुषों के अनुरूप उस नजराने को भेंट किया। तथा 'करयल० अंजलिं कट्टु महब्बलं एवं वयासी' दोनों हाथ जोड कर महाबल राजा से इस प्रकार प्रार्थना की कि- 'एवं खलु सामी' हे स्वामिन् सुनिये हमारी यह प्रर्थना है कि- 'सालाडवीए चोरपल्लीए अभग्गसेणे चोरसेणावई' शालाटवी नामकी चोरपल्ली में अभग्नसेन जो चोरों का सरदार है 'अम्हं बहुहिं गामघाएहिं य जाव णिद्धणे करेमाणे विहरइ' हम लोगों को ग्रामघात आदि दुष्कृत्यों द्वारा निर्धन करता हुआ विचर रहा है 'तं इच्छामो णं सामी!' इसलिये हे स्वामिन्! हम सब चाहते हैं कि 'तुब्भं बाहुच्छायापरिग्ग-

---

जेणेव महब्बले राया तेणेव उवागच्छंति' त्यां पहोंचीने महाबल राजानी पासे गया 'उवागच्छित्ता महब्बलस्स रण्णो' जईने तेओए महाबल राजा माटे 'तं महत्थं जाव पाहुडं उवणेंति' मोटा पुरुषोने योग्य ते भेट आपी (नजराणुं कर्युं) तथा 'करयल० अंजलि कट्टु महब्बलं एवं वयासी' बे हाथ जोडी महाबल राजा पासे आ प्रमाणे प्रार्थना करी- 'एवं खलु सामी' हे स्वामिन्! सांभळो अमारी आ प्रार्थना छे के 'सालाडवीए चोरपल्लीए अभग्गसेणे चोरसेणावई' शालाटवी नामनी चोरपल्लीमां अभग्नसेन जे चोरोनो सरदार छे ते 'अम्हं बहुहिं गामघाएहिं य जाव णिद्धणे करेमाणे विहरइ' अमारा माणसोने ग्रामघात-गाम भांगवा आदि दुष्ट कर्मो वडे निर्धन करी नाखीने विचरे छे, 'तं इच्छामो णं सामी!' एटला माटे हे स्वामिन्! अमे सौ इच्छा करीए छीए के-तुब्भं बाहुच्छायापरिग्गहिया णिब्भया णिरुव्विग्गा सुहंसुहेणं परिवसित्तए'

बाहुच्छायापरिगृहीताः 'णिब्भया' निर्भया 'निरुव्विग्गा' निरुद्विग्नाः सन्तः 'सुहंसुहेणं' सुखंसुखेन अतिसुखेन 'परिवसित्तए' परिवस्तुम्, 'त्ति कट्टु' इति कृत्वा=इत्युक्त्वा 'पायवडिया' पादपतिताः=चरणोपरि प्रणताः, 'पंजलिउडा' प्राञ्जलिपुटाः सन्तः 'महब्बलं रायं' महाबलं राजानम् 'एयमट्ठं' एतमर्थम्=उक्तमर्थं 'विण्णवेंति' विज्ञापयन्ति ॥ सू० १३ ॥

हिया णिब्भया णिरुव्विग्गा सुहंसुहेणं परिवसित्तए' आपकी छत्रच्छाया के सहारे रहे हुए हम सब प्रजाजन निर्भय एवं निरुद्विग्न होते हुए सुखपूर्वक रहें। 'त्तिकट्टु पायवडिया पंजलिउडा महब्बलरायं एयमट्ठं विण्णवेंति' ऐसा कह कर वे सब के सब राजाके पैरों में पड- और हाथ जोड कर विनयपूर्वक इस प्रकार अपना निवेदन राजा को सुना दिया ॥

भावार्थ—इस प्रकार जब अभग्नसेन के कुकृत्यों से प्रजाजन अधिक दुःखी हो चुके। उसके हिंसक कृत्यों से जब वे खूब ऊब चुके, तब उन्होंने परस्पर में मिलकर यह सर्वसम्मति से विचार किया कि—भाइयों! हम सब लोगों को अपनी रक्षा का उपाय अब क्या करना चाहिये? अभग्नसेन अपने दुष्कृत्यों से नहीं हटता है, ऐसा कौनसा उपाय या मार्ग ग्रहण करना चाहिये? सब ने एक स्वर में यही कहा कि जैसे भी हो सके, हम सब को मिलकर महाबल राजा के पास इस बात को पहुँचाना चाहिये ताकि अभग्न-सेन का उपद्रव हट सके। इस प्रकार का विचार स्थिर होते ही समस्त प्रजाजन बहुमूल्य नजराना लेकर राजा के निकट पहुँचे,

આપની છત્રછાયામાં રહેલા અમે સૌ પ્રજાજન નિર્ભય અને ઉદ્વેગરહિત થઇ સુખપૂર્વક રહીએ. 'त्तिकट्टु पायवडिया पंजलिउडा महब्बलं रायं एयमट्ठं विण्णवेंति' એ પ્રમાણે કહીને તે સૌ રાજાના પગમાં પડી ગયા અને હાથ જોડીને વિનય પૂર્વક એ પ્રમાણે પોતાનું નિવેદન રાજાને સંભળાવી દીધું.

ભાવાર્થ— આ પ્રકારે જ્યારે અભગ્નસેનનાં ભૂડાં કૃત્યોથી પ્રજા વધારે દુ:ખી થવા લાગી. તેના હિંસક કૃત્યોથી તે સૌ ખૂબ કંટાળી ગયા ત્યારે તે સૌએ પરસ્પર મલીને સૌની સંમતિથી વિચાર કર્યો કે-ભાઇઓ! આપણા સૌની રક્ષા માટે હવે આપણે શું ઉપાય કરવો જોઇએ, અભગ્નસેન પોતાના દુષ્ટ કર્મોથી અટકતો નથી માટે હવે એવો કયો ઉપાય અથવા માર્ગ લેવો જોઇએ? કે જેથી આપણો બચાવ થઇ શકે? તે સાંભળી તમામ મલીને એકજ અવાજથી કહ્યું કે-જેવી રીતે બની શકે તેવી રીતે આપણે સૌએ મલીને આ વાત રાજા મહાબલને પહોંચાડવી જોઇએ, કે જેથી કરી અભગ્નસેન તરફથી થતો ઉપદ્રવ મટી શકે, આ પ્રમાણે સૌનો વિચાર સ્થિર થતાંજ સમસ્તપ્રજાજન બહુજ મૂલ્યવાન નજરાણાની વસ્તુ લઇ રાજાની પાસે પહોંચ્યા અને પોતાના દુઃખની વાત કહીને

॥ मूलम् ॥

तए णं से महब्बले राया तेसिं जाणवयाणं पुरिसाणं अंतिए एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म आसुरुत्ते जाव मिसमिसेमाणे तिवलियं भिउडिं णिलाडे साहट्टु दंडं सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी-गच्छणं तुमं देवाणुप्पिया ! सालाडविं चोरपल्लिं विलुंपाहि अभग्गसेणं चोरसेणावइं जीवग्गाहं गिण्हाहि, गिण्हित्ता ममं उवणेहि । तए णं से दंडे तहत्ति एयमट्ठं पडिसुणेइ । तए णं से दंडे बहुहिं पुरिसेहिं सण्णद्ध-जाव-पहरणेहिं सद्धिं संपरिवुडे, मग्गइएहिं फलएहिं जाव छिप्पतूरेणं वज्जमाणेणं२ महया उक्किट्ठसीहणाय० करेमाणे पुरिमतालणयरस्स मज्झंमज्झेणं णिग्गच्छइ, णिग्गच्छित्ता जेणेव सालाडवी चोरपल्ली तेणेव पहारेत्थ गमणाए ॥ सू० १४ ॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं से महब्बले राया' ततः खलु स महाबलो राजा 'तेसिं जाणवयाणं पुरिसाणं अंतिए' तेषां जानपदानां पुरुषाणाम्

और अपने दुःख की बात कह कर उनसे अपनी रक्षा करने के लिये प्रार्थना की, और साथ में यह भी कहा कि महाराज ! आप जैसे नरेशों की छत्रच्छाया में हमारी इस प्रकार दुर्दशा हो यह शोभा की बात नहीं है, हम तो यही चाहते हैं कि आप के सहारे हमारा जीवन आदि सुरक्षित रहे ॥ सू० १३ ॥

'तए णं से महब्बले०' इत्यादि ।

'तए णं' इस प्रकार 'से महब्बले राया' उस महाबल राजा ने 'तेसिं जाणवयाणं पुरिसाणं' उन देशनिवासी पुरुषों के 'अंतिए' पास से

પોતાના રક્ષણ માટે પ્રાર્થના કરી. અને સાથે સાથે તે પણ કહ્યું કે મહારાજ ! આપ જેવા રાજવીની છત્રછાયામાં અમારી આવી દુર્દશા થાય છે તે શોભારૂપ નથી, અમે તો એ ઇચ્છીએ છીએ કે આપની સહાયથી અમારૂં જીવન વગેરે સુરક્ષિત રહે. (સૂ. ૧૩)

'तए णं से महब्बले०' ઇત્યાદિ.

'तए णं' આ પ્રમાણે 'से महब्बले राया' તે મહાબલ રાજાએ 'तेसिं जाणवयाणं पुरिसाणं' તે નગરના રહેનારા પુરુષો 'अंतिए' પાસેથી

अन्तिके 'एयमट्ठं सोच्चा' एतमर्थं श्रुत्वा=निशम्य 'आसुरत्ते' आशुरक्तः 'जाव' यावत् 'मिसमिसेमाणे' मिसमिसायमानः=क्रोधानलेन जाज्वल्यमानः, 'तिवलियं' त्रिवलिकां, 'भिउडिं' भ्रुकुटिं 'णिलाडे' ललाटे 'साहट्टु' संहृत्य=संकोच्य, 'दंडं' दण्ड=दण्डनामकं सेनापतिम् 'सद्दावेइ' शब्दयति, 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा 'एवं वयासी' एवमवादीत्-'गच्छ णं तुमं देवाणुप्पिया' गच्छ खलु त्वं हे देवानुप्रिय ! 'शालडविं चोरपल्लिं' शालाटवीं चोरपल्लीं 'विलुंपाहि' विलुम्प=विध्वंसय-लुण्टयेत्यर्थः, 'अभग्गसेणं चोरसेणावइं' अभग्नसेनं चोरसेनापतिं 'जीवग्गाहं गिण्हाहि' जीवग्राहं गृहाण जीवन्तं गृहाणेत्यर्थः, 'गिण्हित्ता' गृहीत्वा 'ममं उवणेहि' माम् उपनय=मत्समीपमानयेत्यर्थः । 'तए णं से दंडे सेणावई' ततः खलु स दण्डः सेनापतिः 'तहत्ति' तथेति-'तथाऽस्तु' इतिकृत्वा 'एयमट्ठं'

'एयमट्ठं' इस बात को 'सोच्चा' सुनकर एवं 'निसम्म' पूर्वापर इस पर अच्छी तरह विचार कर 'आसुरत्ते जाव मिसमिसायमाणे' शीघ्र ही कुपित हो क्रोधरूपी अग्नि से अत्यंत ज्वलित होते हुए तथा 'तिवलियं' त्रिवलित 'भिउडिं' भ्रकुटि को 'णिलाडे' मस्तक पर 'साहट्टु' चढाते हुए 'दंडं सद्दावेइ' दंड सेनापति को अपने निकट बुलाया। 'सद्दावित्ता एवं वयासी' बुलाकर उससे इस प्रकार कहा— 'गच्छ णं तुमं देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रिय ! तुम शीघ्र ही यहांसे जाओ और 'सालाडविं चोरपल्लिं विलुंपाहि' शालाटवी नामकी चोरपल्ली को विध्वंस करदो और 'अभग्गसेणं चोरसेणावइं जीवग्गाहं गिण्हाहि' चोरों के सरदार अभग्नसेन को जीवित ही पकड लो । 'गिण्हित्ता ममं उवणेहि' पकड कर उसे मेरे पास ले आओ । 'तए णं से दंडे तहत्ति एयमट्ठं पडिसुणेइ' महाबल राजा की आज्ञा को सुनने के बाद उस दंडसेनापति ने 'तहत्ति' 'तथा इति' कहकर

'एयमट्ठं' ते वातने 'सोच्चा' सांभळीने अने 'णिसम्म' ते वात माटे सारी रीते पूर्वापर विचार करीने 'आसुरत्ते जाव मिसमिसायमाणे' तुरत ज कोप करी क्रोधरूपी अग्निथी अत्यंत बळता थका तथा 'तिवलियं' त्रिवलित 'भिउडिं' भ्रुकुटीने 'णिलाडे' माथापर 'साहट्टु' चढावीने 'दंडं सद्दावेइ' दंड सेनापतिने पोतानी पासे बोलाव्या; 'सद्दावित्ता एवं वयासी' बोलावीने तेने आ प्रमाणे कह्युं- 'गच्छ णं तुमं देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रिय ! तमे तुरतज अहींथी जाओ अने 'सालाडविं चोरपल्लिं विलुंपाहि' शालाटवी नामनी चोरपल्लीनो नाश करी नांखो. अने 'अभग्गसेणं चोरसेणावइं जीवग्गाहं गिण्हाहि' चोरोना सरदार अभग्नसेनने जीवतोज पकडी लो 'गिण्हित्ता ममं उवणेहि' पकडीने तेने मारी पासे लइ आवो 'तए णं से दंडे तहत्ति एयमट्ठं पडिसुणेइ' महाबल राजानी आ प्रमाणे आज्ञाने सांभळीने पछी ते दंडसेनापतिए 'तहत्ति' कहीने तेमना ए

एतमर्थं 'पडिसुणेइ' प्रतिशृणोति=स्वीकरोति। 'तए णं से दंडे' ततः खलु स दण्डः, 'बहुहिं पुरिसेहिं' बहुभिः पुरुषैः 'सण्णद्ध जाव पहरणेहिं सद्धिं' सन्नद्ध-बद्धवर्मितकवचैः, यावद् गृहीतायुधप्रहरणैः सार्धं 'संपरिवुडे' संपरिवृतः, 'मग्गइएहिं' हस्तपाशितैः हस्ते बद्धैरित्यर्थः 'मग्गइअ' इति देशीयशब्दः। 'फल-एहिं' फलकैः-'ढाल' इति भाषाप्रसिद्धैः, 'जाव छिप्पतूरेहिं' अत्र यावच्छ-ब्देन-'णिक्किट्ठाहिं असीहिं, अंसगएहिं तोणेहिं, सजीवेहिं, धणुहिं, समुक्खि-त्तेहिं सरेहिं समुल्लालियाहि य दामाहिं, लंबियाहि य, ओसारियाहिं, उरुघंटाहिं' इति संग्राह्यम्। एषां पदानां व्याख्याऽत्रैवाध्ययने नवमसूत्रे कृताऽस्माभिः। 'छिप्पतूरेणं' क्षिप्रतूर्येण=शीघ्रवाद्येन, शीघ्रं शीघ्रं यत् वाद्यते तेनेत्यर्थः। 'वज्ज-माणेणं२' वाद्यमानेन २ 'महया उक्किट्ठसीहणाय०' महता-उत्कृष्टसिंहनाद-बोलकलकलरवेण समुद्रमिव गगनमण्डलं 'करेमाणे' कुर्वन् 'पुरिमतालणयरस्स मज्झंमज्झेणं' पुरिमतालनगरस्य मध्यमध्येन 'णिग्गच्छइ' निर्गच्छति-निःसरति, 'णिग्ग-च्छित्ता' निर्गत्य, 'जेणेव सालाडवी चोरपल्ली' यत्रैव शालाटवी चोरपल्ली 'तेणेव' तत्रैव 'पहारेत्थ' प्राधारयद्, उद्युक्तोऽभवत्, 'गमणाए' गमनाय॥ सू० १४॥

उनके उस आदेश को स्वीकार किया। 'तए णं से दंडे बहुहिं पुरिसेहिं सण्णद्ध जाव छिप्पतूरेणं वज्जमाणेणं महया उक्किट्ठसीहणाय० करेमाणे पुरि-मतालणयरस्स मज्झंमज्झेणं णिग्गच्छइ' इस प्रकार राजा के आदेश को स्वीकार करने के बाद वह दंड सेनापति अनेक योद्धा पुरुषों से कि जो कवच आदि पहिर कर सन्नद्ध हो चुके थे एवं आयुध और प्रहरणों को जो अच्छी तरह अपने२ हाथों मे संभाल कर ले चुके थे, ढालों को जिन्होंने अपने हाथों में बांध लिया था, इस प्रकार शस्त्र युक्त होकर जल्दी२ बजनेवाले बजते हुए वादित्रों की गडगडाहट के शब्दों से समुद्रकी तरह गगनमण्डलको गुञ्जित करता हुआ ठीक पुरिमताल के बीच में के मार्गसे-भीतरसे-होकर निकला। और 'णिग्गच्छित्ता जेणेव

હુકમનો સ્વીકાર કર્યો 'तए णं से दंडे बहुहिं पुरिसेहिं सणण्द्ध जाव छिप्पतूरेणं वज्जमाणेणं महया उक्किट्ठसीहणाय०करेमाणे पुरिमतालणयरस्स मज्झंमज्झेणं णिग्गच्छइ' એ પ્રમાણે નરેશના આદેશનો સ્વીકાર કર્યા પછી તે દંડસેનાપતિ અનેક યોદ્ધા પુરુષોથી કે જે કવચ આદિ પહેરીને તૈયાર થઇ ગયેલા હતા અને જેણે આયુધોને સારી રીતે પોતાના હાથમાં સંભાળીને લઇ લીધાં હતા, જેણે પોતાના હાથમાં ઢાલોને બાંધી લીધી હતી, તેઓથી યુકત થઇને જલદી જલદી વાગનારા વાજીંત્રોના ગડગડાટ સાથે સમુદ્રની ગર્જના જેમ આકાશ મંડળને ગુંજીત કરતો પુરિમતાલના મધ્ય બજારના માર્ગના અંદરના ભાગમાંથી નીકળ્યો, અને णिग्गच्छित्ता जेणेव सालाडवी चोर-

॥ मूलम् ॥

तए णं तस्स अभग्गसेणस्स चोरसेणावइस्स चोरपुरिसा इमीसे कहाए लद्धट्ठा समाणा जेणेव सालाडवी चोरपल्ली जेणेव अभग्गसेणे चोरसेणावई तेणेव उवागया, करयल-जाव एवंवयासी-'एवं खलु देवाणुप्पिया पुरिमताले णयरे महब्बलेणं रण्णा महया भडचडगरेणं परिवारेणं दंडे आणत्ते-गच्छ णं

सालाडवी चोरपल्ली तेणेव पहारेत्थ गमणाए' निकल कर जहाँ वह शालाटवी नामकी चोरपल्ली थी वहाँ पर जाने के लिये प्रस्थित हुआ।

भावार्थ—प्रजाजनों की प्रार्थना सुनने के बाद महाबल राजा ने उन्हें धैर्य बंधाया और क्रोधायमान होकर उसने उसी समय अपने दंड नामके सेनापति को पास में बुलाकर यह आदेश दिया कि-हे सेनापति! तुम यहाँ से शीघ्र जाओ और जाकर शालाटवी नामकी चोरपल्ली को नष्ट-भ्रष्ट कर दो। तथा चोरों के सरदार अभग्नसेन को जीवित पकड कर मेरे साम्हने उपस्थित करो। राजा के इस आदेश को प्रमाण मानकर दंड सेनापति अपनी सेनाके योद्धाओं को अस्त्रशस्त्रादिक से सुसज्जित कर वहाँ से शीघ्र ही चल पडा और बाजों को बजाता हुआ वह ठीक पुरिमताल नगरके भीतर से निकलकर उस चोरपल्ली की ओर चला ॥ सू० १४ ॥

पल्ली तेणेव पहारेत्थ गमणाए' જ્યાં તે શાલાટવી નામની ચોરપલ્લી હતી ત્યાં જવા માટે પ્રસ્થિત થયો.

ભાવાર્થ—પ્રજાજનોની પ્રાર્થના સાંભળીને પછી મહાબલ રાજવીએ પ્રજાજનોને ધીરજ આપી પછી ક્રોધાયમાન થઈને તેમણે તે જ વખતે પોતાના દંડ નામના સેનાપતિને પોતાની પાસે બોલાવીને એ પ્રમાણે હુકમ કર્યો કે-હે સેનાપતિ! તમે અહીંથી તુરતજ જાઓ અને જઈને શાલાટવી નામની ચોરપલ્લીનો નાશ કરી નાંખો, તથા ચોરોના સરદાર અભગ્નસેનને જીવતો પકડીને મારા સામે ઉભો રાખો, રાજાના આ પ્રમાણે હુકમનો સ્વીકાર કરીને દંડસેનાપતિ પોતાની સેનાના યોદ્ધાઓને અસ્ત્ર-શસ્ત્ર સાથે તૈયાર કરી ત્યાંથી તુરતજ ચાલી નીકળ્યા અને વાજીંત્ર વગાડતા તે ઠીક પુરિમતાલ નગરની અંદરથી નિકળીને ચોરપલ્લી તરફ ચાલતા થયા. (સૂ. ૧૪)

तुमं देवाणुप्पिया ! सालाडविं चोरपल्लिं विलुंपाहि, अभग्गसेण-चोरसेणावइं जीवग्गाहं गिण्हाहि, गिण्हित्ता ममं उवणेहि।' तए णं से दंडे महया भडचडगरेणं जेणेव सालाडवी चोरपल्ली तेणेव पहारेत्थ गमणाए।

तए णं से अभग्गसेणे चोरसेणावई तेसिं चोरपुरिसाणं अंतिए एयमट्ठं सोच्चा, णिसम्म, पंचचोरसयाइं सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी–एवं खलु देवाणुप्पिया ! पुरिमताले णयरे महब्बले जाव तेणेव पहारेत्थ गमणाए, तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हं तं दंडं सालाडविं चोरपल्लिं असंपत्तं अंतरा चेव पडिसेहित्तए ॥ सू० १५ ॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तत: खलु तस्स अभग्गसेणस्स चोरसेणावइस्स चोरपुरिसा' ततः खलु तस्य अभग्नसेननामकस्य चोरसेनापतेश्चोरपुरुषा 'इमीसे कहाए' अस्याः कथायाः 'लद्धट्ठा' लब्धार्थाः=ज्ञातार्थाः सन्तः 'जेणेव सालाडवी चोरपल्ली' यत्रैव शालाटवी चोरपल्ली, 'जेणेव अभग्गसेणे चोरसेणावई तेणेव उवागया' यत्रैव अभग्नसेनचोरसेनापतिस्तत्रैवोपागताः सन्तः 'करयल–

'तए णं' इत्यादि।

'तए णं' बाद में 'तस्स अभग्गसेणस्स चोरसेणावइस्स' चौरों के सरदार उस अभग्नसेन के 'चोरपुरिसा' चोरपुरुषोंने 'इमीसे कहाए लद्धट्ठा समाणा' इस वृत्तान्त–समाचार को जाना तब 'जेणेव सालाडवी चोरपल्ली जेणेव अभग्गसेणे चोरसेणावई तेणेव उवागया' वे सब के सब शालाटवी नामक चोरपल्ली में जहां वह अभग्नसेन चोरसेनापति था वहां आये

'तए णं तस्स' इत्यादि.

'तए णं' ते पछी 'तस्स अभग्गसेणस्स चोरसेणावइस्स' चोरोना सरदार ते अभग्नसेनना 'चोरपुरिसा' चोर पुरुषोए ज्यारे इमीसे कहाए लद्धट्ठा समाणा' आ समाचार जाण्या त्यारे 'जेणेव सालाडवी चोरपल्ली जेणेव अभग्गसेणे चोरसेणावई तेणेव उवागया' ते सौ मळी शालाटवी नामनी चोरपल्लीमां ज्यां ते अभग्नसेन चोर सेनापति हतो त्यां आव्या अने 'करयल जाव

जाव एवं वयासी' करतलपरिगृहीतं शिरसावर्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा, एवं=वक्ष्य-माणप्रकारेण 'वयासी' अवादिषुः=उक्तवन्तः-'एवं खलु देवाणुप्पिया' एवं खलु हे देवानुप्रियाः! 'पुरिमताले णयरे महब्बलेणं रण्णा' पुरिमताले नगरे महाबलेन राज्ञा 'महया भडचडगरेणं' महता भटचटकरेण=भटसमूहेन परिवारेण 'दंडे' दण्डः=दण्डसेनापतिः, 'आणत्ते' आज्ञप्तः-'गच्छ खलु तुमं देवाणुप्पिया' गच्छ खलु त्वं हे देवानुप्रिय! 'सालाडविं' शालाटवीं चोरपल्लीं 'विलुंपाहि' विलुम्प=लुण्टय 'अभग्गसेणचोरसेणावइं' अभग्नसेनचोरसेनापतिं 'जीवग्गाहं गिण्हाहि' जीवग्राहं गृहाण=जीवन्तं गृहाण. 'गिण्हित्ता ममं उवणेहि' गृहीत्वा मामुपनय=मत्समीपमानय। 'तए णं से दंडे' ततः खलु स दण्डो महया भडचडगरेणं' महता भटचटकरेण=योधवृन्देन सार्धं 'जेणेव सालाडवी चोर-पल्ली तेणेव' यत्रैव शालाटवी चोरपल्ली तत्रैव 'पहारेत्थ गमणाए' प्राधार-यद् गमनाय, प्रस्थित इत्यर्थः।

और 'करयल जाव एवं वयासी' दोनों हाथ माथे पर रखकर इस प्रकार कहने लगे-'एवं खलु देवाणुप्पिया!' हे देवानुप्रिय! सुनिये हम एक समाचार आपको सुनाते हैं, वह इस प्रकार है-'पुरिमताले णयरे महब्बलेणं रण्णा' पुरिमताल नगरमें महाबल राजाने 'महया भडचडगरेणं परिवारेणं' भटसमूहरूप परिवारसे उपलक्षित 'दंडे आणत्ते' दंडसेनापतिको इस प्रकार आदेश दिया है कि-'गच्छ णं तुमं देवाणुप्पिया! सालाडविं चोरपल्लिं विलुंपाहि' हे देवानुप्रिय! तुम जाओ और शालाटवी नामकी चोरपल्ली को नष्ट करदो तथा 'अभग्गसेणं चोरसेणावइं जीवग्गाहं गिण्हाहि' अभग्नसेन चोरसेनापति को जीता ही पकडलो 'गिण्हित्ता ममं उवणेहि' पकड कर उसे मेरे पास ले आओ! 'तए णं से दंडे महया भडचड-गरेणं जेणेव सालाडवी चोरपल्ली तेणेव पहारेत्थ गमणाए' इस प्रकार

एवं वयासी' બન્ને હાથ માથાપર રાખીને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા 'एवं खलु देवाणुप्पिया!' હે દેવાનુપ્રિય! અમે આપને એક સમાચાર સંભળાવીએ છીએ તે આ પ્રમાણે છે.- 'पुरिमताले णयरे महब्बलेणं रण्णा' પુરિમતાલ નગરમાં મહાબલ રાજાએ 'महया भडचडगरेणं परिवारेणं' ભટસમૂહરૂપ પરિવારોથી ઉપલક્ષિત 'दंडे आणत्ते' દંડ સેનાપતિને આ પ્રમાણે હુકમ કર્યો છે કે 'गच्छ णं तुमं देवाणुप्पिया! सालाडविं चोरपल्लिं विलुंपाहि' હે દેવાનુપ્રિય! તમે જાઓ અને શાલાટવી નામની ચોરપલ્લીનો નાશ કરી દો તથા 'अभग्गसेणं चोरसेणावइं जीवग्गाहं गिण्हाहि' અભગ્નસેન ચોરસેનાપતિને જીવતો પકડી લો 'गिण्हित्ता ममं उवणेहि' પકડીને તેને મારી પાસે લઇ આવો 'तए णं से दंडे महया भडचड-गरेणं जेणेव सालाडवी चोरपल्ली तेणेव पहारेत्थ गमणाए' આ પ્રકારનો

'तए णं से अभग्गसेणे चोरसेणावई' ततः खलु स अभग्नसेनः, चोरसेनापतिः 'तेसिं चोरपुरिसाणं अंतिए' तेषां चोरपुरुषाणामन्तिके 'एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म' एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य 'पंचचोरसयाइं सद्दावेइ' पञ्चचोरशतानि शब्दयति 'सद्दावित्ता एवं वयासी' शब्दयित्वा एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्- 'एवं खलु देवाणुप्पिया' एवं खलु हे देवानुप्रियाः! 'पुरिमताले णयरे' पुरिमताले नगरे 'महब्बले जाव' महाबलो यावत्, अत्र यावच्छब्देन-'महाबलो राजा दण्डमाज्ञप्तवान्-शालाटवीं चोरपल्लीं लुण्टयित्वा, अभग्नसेनचोरसेनापतिं जीवग्राहं गृहीत्वा मामुपनय। तदाज्ञया महता योधवृन्देन सह दण्डो यत्रैव

महाबल राजाका आदेश पाकर वह दंडसेनापति सबल भटसमूह से युक्त होकर इस शालाटवी नामक चोरपल्लीकी ओर आनेके लिये प्रस्थित हो चुका है।

'तए णं से अभग्गसेणे चोरसेणावई तेसिं चोरपुरिसाणं अंतिए एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म पंचचोरसयाइं सद्दावेइ' अपने गुप्तचर चोरों से इस प्रकार समाचार पाने के बाद उस अभग्नसेन चोरसेनापतिने सोच समझकर अपने उन पांचसौ चोरोंको बुलाया 'सद्दावित्ता एवं वयासी' और बुलाकर इस प्रकार कहा- 'एवं खलु देवाणुप्पिया! पुरिमताले णयरे महब्बले जाव तेणेव पहारेत्थ गमणाए' हे देवानुप्रियो! मेरे शूरवीर योद्धाओ! सुनो तुम्हें जिस कारण को लेकर यहां एकत्रित किया है वह कारण इस प्रकार है-आज पुरिमताल नगरमें महाबल राजाने भटसमूह से युक्त दंडसेनापतिको इस प्रकार आदेश दिया है कि-तुम जा कर शालाटवी को नष्ट करदो और अभग्नसेन को

મહાબલ રાજવીનો હુકમ મેળવીને, તે દંડ સેનાપતિએ બલવાન યોદ્ધાઓના સમૂહથી તૈયાર થઈને આ શાલાટવી નામની ચોરપલ્લીની તરફ આવવા માટે પ્રસ્થાન કરી દીધું છે.

'तए णं से अभग्गसेणचोरसेणावई तेसिं चोरपुरिसाणं अंतिए एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म पंचचोरसयाइं सद्दावेइ' પોતાના ખાનગી ખબર આપનારા ચોરો પાસેથી આ પ્રકારના સમાચાર મળ્યા પછી તે અભગ્નસેન ચોરપતિએ વિચાર કરી સમજીને પોતાના તે પાંચસો ચોરોને બોલાવ્યા 'सद्दावित्ता एवं वयासी' બોલાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું કે-'एवं खलु देवाणुप्पिया! पुरिमताले णयरे महब्बले जाव तेणेव पहारेत्थ गमणाए' હે દેવાનુપ્રિયો! મારા શૂરવીર યોદ્ધાઓ સાંભળો! તમને જે કારણ માટે અહીં એકત્રિત-એકઠા કર્યા છે, તેનું કારણ એ છે કે-આજ પુરિમતાલનગરમાં મહાબલ રાજાએ મોટા યોદ્ધાઓના, સમૂહ સાથે દંડ સેનાપતિને આ પ્રમાણે હુકમ કર્યો છે કે, તમે જઈને શાલાટવીનો નાશ કરો અને

शालाटवी चोरपल्ली' इति बोध्यम्। 'तेणेव पहारेत्थ गमणाए' तत्रैव प्राधारयद् गमनाय-आगमनायेत्यर्थः प्रवृत्तः, 'तं' तत्=तस्मात् 'सेयं' श्रेयः खलु 'देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रियाः! 'अम्हं' अस्माकं यत् तं दण्डं महाबलस्य राज्ञः सैन्यसहितं सेनापतिम्, 'सालाडविं चोरपल्लिं' शालाटवीं चोरपल्लीम् 'असंपत्तं' असंप्राप्तम्=शालाटवीं चोरपल्लीमसंप्रविष्टम् 'अंतरा चेव' अन्तरैव, मार्गमध्य एव 'पडिसेहित्तए' प्रतिषेधयितुम्-निरोद्धुम्, अस्माकं श्रेय इति पूर्वेण सम्बन्धः ॥ सू० १५ ॥

जीता पकडकर मेरे पास उपस्थित करो। इस प्रकार वह अपने मालिक के आदेश के अनुसार पुरिमताल नगर से भटों से परिवृत्त होकर शालाटवी की ओर प्रस्थित हो चुका है 'तं सेयं खलु देवाणुप्पिया! अम्हं तं दंडं सालाडविं चोरपल्लिं असंपत्तं अंतरा चेव पडिसेहित्तए' अतः हे देवानुप्रियो! अब हमारी भलाई इसी में है कि हम सब मिलकर उस का साम्हना करें और जबतक वह शालाटवी तक नहीं पहुंचे तबतक उसे बीच ही में रोक लें।

भावार्थ—अनेक सुसज्जित योद्धाओं सहित दंड सेनापति के चोरपल्ली को नष्ट-भ्रष्ट करने को आने के समाचार जब अभग्नसेन को अपने गुप्तचरोंद्वारा ज्ञात हुए, तो उसने सबही चोरों को एकत्रित किया और ये समाचार उन्हें सुना दिये। साथ में उसने सब ही के लिये यह भी आदेश दिया कि-देखो यह हमें जीता पकडना चाहता है और राजा के पास भेजना चाहता है अतः हे मेरे वीर योद्धाओ!

અભગ્નસેનને જીવતો પકડીને મારી પાસે ઉભો રાખો. તે પોતાના રાજા-ધણીના હુકમ પ્રમાણે પુરિમતાલ નગરથી ભટોના સમૂહ સાથે શાલાટવી તરફ રવાના થઇ ગયા છે 'तं सेयं खलु देवाणुप्पिया! अम्हं तं सालाडविं चोरपल्लिं असंपत्तं अंतरा चेव पडिसेहित्तए' તેથી હે દેવાનુપ્રિયો! હવે આપણું હિત એમાં છે કે-આપણે સૌ મળીને તેનો સામનો કરીએ જ્યાં સુધી તે શાલાટવી સુધી આવી પહોંચ્યા નથી ત્યાં સુધીમાં તેને રસ્તામાં (વચમાં) જ રોકી દેવા.

ભાવાર્થ—અનેક સુસજ્જિત યોદ્ધાઓસહિત દંડ સેનાપતિ ચોરપલ્લીનો નાશ કરવા આવે છે. તે સમાચાર જ્યારે અભગ્નસેનના ગુપ્તચરો પાસેથી તેને જાણવામાં આવ્યા ત્યારે તેણે તમામ ચોરોને એકઠા કર્યા અને તે સમાચાર તેને સંભળાવ્યા. સાથે તેણે સૌને એ આજ્ઞા પણ કરી કે જુઓ તે મને જીવતો પકડવા ઇચ્છે છે. અને રાજાની પાસે મોકલવા ચાહે છે. તો હે મારા વીર યોદ્ધાઓ!

॥ मूलम् ॥

तए णं ताइं पंचचोरसयाइं अभग्गसेणस्स तहत्ति जाव पडिसुणेंति । तए णं से अभग्गसेणे चोरसेणावई विउलं असणं ४ उवक्खडावेइ, उवक्खडावित्ता पंचहिं चोरसएहिं सद्धिं ण्हाए जाव पायच्छित्ते भोयणमंडवंसि तं विउलं असणं ४ सुरं च ५ आसाएमाणे ४ विहरइ । जिमियभुत्तुत्तरागए वि य णं समाणे आयंते चोक्खे परमसुइभूए पंचहिं चोरसएहिं सद्धिं अल्लं चम्मं दूरुहइ दूरुहित्ता सण्णद्ध जाव पहरणे मग्गइएहिं जाव रवेणं समुद्दरवभूयं पिव करेमाणे पच्छावरण्हकालसमयंसि सालाडवीओ चोरपल्लीओ णिग्गच्छइ, णिग्गच्छित्ता विसमदुग्गगहणट्ठिए गहियभत्तपाणए तं दंडं पडिवालेमाणे २ चिट्ठइ ॥सू०१६॥

टीका

'तए णं' इत्यादि । 'तए णं ताइं पंचचोरसयाइं' ततः खलु तानि पञ्चचोरशतानि 'अभग्गसेणस्स' अभग्नसेनस्य 'तहत्ति' तथेति–'तथाऽस्तु' 'इत्युक्त्वा' 'जाव पडिसुणेंति' यावत् प्रतिशृण्वन्ति=स्वीकुर्वन्ति । 'तए णं से

तुम्हारा कर्तव्य है और मेरी भी यही सम्मति है कि शत्रु जबतक हमारे स्थान तक नहीं पहुंचता है तबतक हम इसे बीच ही में रोक दें। इसी में भलाई समाई हुई है ॥ सू० १५ ॥

'तए णं ताइं पंचचोरसयाइं' इत्यादि ।

'तए णं ताइं पंचचोरसयाइं' इसके पश्चात् उन पांचसौ चोरोंने 'अभग्गसेणस्स तहत्ति जाव पडिसुणेंति' अपने सरदार अभग्नसेन के इस

તમારૂં કર્ત્તવ્ય અને મારી પણ એ સંમતિ છે કે શત્રુ જ્યાં સુધી આપણા સ્થાન સુધી પહોંચ્યા નથી ત્યાં સુધીમાં આપણે તેને વચમાં જ રોકી દેવા, તેમાં આપણું હિત સમાએલું છે. (સૂ. ૧૫)

'तए णं ताइं पंचचोरसयाइं' ઇત્યાદિ

'तए णं ताइं पंचचोरसयाइं' તે પછી એ પાંચસો ચોર લોકોએ अभग्गसेणस्स तहत्ति जाव पडिसुणेंति' પોતાના સરદાર અભગ્નસેનના એ હુકમને

अभग्गसेणे चोरसेणावई विउलं असणं ४' ततः खलु सोऽभग्नसेनश्चोरसेनापतिर्विपुलम् अशनं पानं खाद्यं स्वाद्यं 'उवक्खडावेइ' उपस्कारयति=पाचयति, 'उवक्खडावित्ता' उपस्कार्य पाचयित्वा 'पंचहिं चोरसएहिं सद्धिं' पञ्चभिश्चोरशतैः सार्धं 'ण्हाए जाव पायच्छित्ते' स्नातः यावत् कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः, राजसैन्यप्रतिषेधकार्ये विजयप्राप्तिविघ्ननिवृत्तिकामनयेति भावः 'भोयणमंडवंसि' भोजनमण्डपे 'तं विउलं असणं ४' तं विपुलमशनं पानं खाद्यं स्वाद्यं 'सुरं च' सुरां च=मदिरां च, अत्र–'महुं च, मेरगं च, जाइं च, सीधुं च, पसण्णं च' इति संग्राह्यम्, एषां पदानां व्याख्याऽत्रैव द्वितीयाऽध्ययनेऽष्टमसूत्रे निगदिता। 'आसाएमाणे ४' आस्वादयन्, अत्र–विस्वादयन्, परिभाजयन्, परिभुञ्जानः, इत्यपि बोध्यम् 'विहरइ' विहरति। 'जिमियभुत्तुत्तरागएवि य णं' जिमित-

---

आदेश को 'तहत्ति' कह कर स्वीकार कर लिया 'तए णं से अभग्गसेणे चोरसेणावई' जब उसका आदेश सबने सहर्ष मान लिया पश्चात् उस अभग्नसेन चोरसेनापतिने 'विउलं असणं ४ उवक्खडावेइ' बहुत ही अधिक मात्रा में चार प्रकार के आहार को तैयार करवाया 'उवक्खडावित्ता पंचहिं चोरसएहिं सद्धिं ण्हाए जाव पायच्छित्ते' सब प्रकार का भोजन तैयार करवा कर फिर पांचसौ चोरों के साथ उसने स्नान किया और कौतुक मंगल एवं प्रायश्चित्त आदि कृत्य भी किये। उसने जो ये कौतुक मंगल एवं प्रायश्चित्त कृत्य किये वे राजा की सेना को रोकने के लिये एवं विजयलाभ में आने वाले विघ्नों की निवृत्ति की इच्छा से ही किये 'भोयणमंडवंसि तं विउलं असणं ४ सुरं च५ आसाएमाणे४ विहरइ' इसके बाद उसने भोजनशाला में बैठकर उस तयार किये हुए ४ प्रकार के आहार का और नाना प्रकार की मदिरा का आस्वाद किया

'तहत्ति' કહીને સ્વીકારી લીધો 'तए णं से अभग्गसेणे चोरसेणावई' જ્યારે તેના હુકમને સૌએ સહર્ષ થઇને સ્વીકારી લીધો ત્યાર પછી તે અભગ્નસેન ચોર સેનાપતિએ 'विउलं असणं४ उवक्खडावेइ' બહુજ વિશેષ પ્રમાણમાં ચાર પ્રકારના આહારને તૈયાર કરાવ્યા 'उवक्खडावित्ता पंचहिं चोरसएहिं सद्धिं ण्हाए जाव पायच्छित्ते' તમામ પ્રકારનું ભોજન તૈયાર કરાવીને પછી પાંચસો ચોરોની સાથે તેણે સ્નાન કર્યું અને કૌતુક મંગલ એવં પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ કાર્યો પણ કર્યા તેણે જે કૌતુક મંગલ પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યા. તે રાજાની સેનાને રોકવા માટે એટલે પોતાના વિજયલાભમાં આવનારાં વિઘ્નોની નિવૃત્તિ થવાની ઇચ્છાથી કર્યા. भोयणमंडवंसि तं विउलं असणं४ सुरं च ५ असाएमाणे४ विहरइ' તે પછી તેણે ભોજનશાળામાં બેસીને તે તૈયાર કરેલા ચાર પ્રકારના આહાર તથા નાના પ્રકારની મદિરાનો

भुक्तोत्तरागतोऽपि च खलु जिमितः=कृतभोजनः, भुक्तोत्तरं=भोजनानन्तरम् आगतः-भोजनस्थानादन्यत्रागतः सन् 'आयंते' आचान्तः=कृतचुलुकः, 'चोक्खे' चोक्षः करमुखप्रक्षालनेन शुद्धः, 'चोक्ख' इति देशीयः शब्दः। 'परमसुइभूए' परमशुचिभूतः-सर्वथा पवित्रो भूत्वा, 'पंचहिं चोरसएहिं सद्धिं' पञ्चभिश्चौरशतैः सार्धम् 'अल्लं' आर्द्रं, 'चम्मं' चर्म 'दूरुहइ' दूरोहति। 'सण्णद्ध जाव पहरणे' सन्नद्धबद्धवर्मितकवचः, यावद् गृहीतायुधप्रहरणः, 'मग्गइएहिं' हस्तबद्धैः, 'जाव-रवेण' यावत्-फलकैः, निष्कृष्टाभिरसिभिः अंसगतैस्तूणैः, सजीवैर्धनुर्भिः, समुत्क्षिप्तैः शरैः, क्षिप्ततूर्येण वाद्यमानेन २ महता महता उत्कृष्टसिंहनादबोलकलकलरवेण,

विस्वाद किया और दूसरों को भी खिलाया पिलाया। 'जिमियभुत्तुत्त-रागएवि य णं समाणे आयंते चोक्खे परमसुइभूए पंचहिं चोरसएहिं सद्धिं अल्लं चम्मं दूरुहइ' भोजन कर चुकने पर फिर वह वहां से निकला और निकल कर उसने कुल्ला किया-हाथ मुँह को साफ कर शुद्ध किया। अच्छी तरह जब यह शुद्ध हो चुका तब पांचसौ चोरों के साथ२ गीले चमडे के आसन पर बैठा 'दूरुहित्ता' बैठ कर सब चोरों को सज्जित होने का आदेश दिया। अपने सेनापति का आदेश पाकर वे सब के सब सज्जित होगये। उसने भी स्वयं 'सण्णद्ध जाव पहरणे' कवच को पहिरा और आयुध प्रहरण आदि अनेक प्रकार के शस्त्रों को लिया। इस प्रकार 'मग्गइएहिं जाव रवेणं' हाथों में पकडी हुई ढालों से, म्यान से बाहिर काढी गई तलवारों से, कंधों पर टांगे गये भातों से, प्रत्यञ्चासहित धनुषों से, उनपर आरोपित बाणों से सज्जित योधाओं के साथ२ जल्दी२ बजते हुए बादित्रों

આસ્વાદ-વિસ્વાદ કર્યો અને બીજાઓને પણ ખવરાવ્યા પીવરાવ્યા, 'जिमियभुत्तुत्तरागएवि य णं समाणे आयंते चोक्खे परमसुइभूए पंचहिं चोरसएहिं सद्धिं अल्लं चम्मं दूरुहइ' ભોજન કર્યા પછી તે ત્યાંથી નીકળ્યા અને નીકળીને પછી કોગળા કર્યા હાથ મુખને સાફ કરી શુદ્ધ કરી બરાબર જ્યારે શુદ્ધ થઇ ગયું ત્યારે પાંચસો ચોરોની સાથે ગીલા-ભીના ચામડાના આસન પર બેઠા. 'दूरुहित्ता' બેસીને તમામ ચોરોને તૈયાર થવાનો હુકમ કર્યો, પછી પોતાના સેનાપતિનો હુકમ થતાં તે સૌ સજ્જ-તૈયાર થઇ ગયા. તેણે પોતે પણ 'सण्णद्धजावपहरणे' કવચ પહેર્યું અને આયુધ પ્રહરણ આદિ અનેક પ્રકારનાં શસ્ત્રો લીધા, આ પ્રમાણે 'मग्गइएहिं जाव रवेणं' હાથોમાં પકડેલી ઢાલોથી, મ્યાનમાંથી બહાર કાઢેલી તલવારોથી, ખંભાપર ટાંગેલા તીરોના ભાથાથી પ્રત્યંચા સહિત ધનુષોથી, તેના પર રાખેલા બાણોથી સજ્જિત યોદ્ધાઓની સાથે એકી સાથે જલદી ૨ વાગનારા વાજીંત્રોના

'समुद्दरवभूयं पिव' समुद्ररवभूतमिव गगनमण्डलं 'करेमाणे' कुर्वन् 'पच्छावरह्णकालसमयंसि' पश्चादपराह्णकालसमये=दिवसस्य चतुर्थप्रहरे 'सालाडवीओ चोरपल्लीओ' शालाटव्याश्चोरपल्ल्याः 'णिग्गच्छइ' निर्गच्छति=निःसरति 'णिग्गच्छित्ता' निर्गत्य 'विसमदुग्गगहणट्ठिए' विषमदुर्गगहनस्थितः—विषमम्=उच्चनीचं, दुर्गं=दुर्गमं यद् गहनं=वनं तत्र स्थितः, 'गहियभत्तपाणए' गृहीतभक्तपानकः—गृहीते भक्तपानके=आहारपानीये येन स तथा, तं दण्डं=सैन्यसहितं सेनापतिं 'पडिवालेमाणे २' प्रतिपालयन् २=प्रतीक्षमाणः २ 'चिट्ठइ' तिष्ठति ॥ सू० १६ ॥

के शब्दों एवं उत्कृष्ट सिंहनाद बोल और कलकलरव से समुद्र की तरह गगनमण्डल को गर्जित करता हुआ 'पच्छावरह्णकालसमयंसि' दिवस के चतुर्थ प्रहर में 'सालाडवीओ चोरपल्लीओ णिग्गच्छइ' उस शालाटवी चोरपल्ली से निकला। 'णिग्गच्छित्ता' निकल कर 'विसमदुग्गगहणट्ठिए गहियभत्तपाणए तं दंडं पडिवालेमाणे२ चिट्ठइ' विषम और दुर्गम वन में ठहर गया। साथ में यह अपने घर से पर्याप्त आहार पानी का इन्तजाम करके ले गया था इसलिये निश्चिन्त होकर वह वहां बैठे२ सैन्यसहित उस दंडसेनापति की प्रतीक्षा करने लगा।

भावार्थ—सेनापति को बीच में ही रोक लेने की अभग्नसेन की सलाह सबको पसंद आगई। चोरसेनापतिने सब के खाने पीने का पर्याप्तमात्रा में इंतजाम किया। चारों प्रकार का आहार पर्याप्तमात्रा में तयार करवाया गया। भोजन के तयार होने पर सेनापति ने सब के साथ स्नान किया। कौतुक मंगल आदि कार्य भी उसने

શબ્દો એટલે કે ઉત્કૃષ્ટ સિંહનાદ, બોલ અને કલકલરવથી સમુદ્રની માફક ગગનમંડળને ગજાવતા થકા 'पच्छावरह्णकालसमयंसि' દિવસના ચોથા પ્રહરમાં 'सालाडवीओ चोरपल्लीओ णिग्गच्छइ' તે શાલાટવી ચોરપલ્લીથી નીકળ્યા 'णिग्गच्छित्ता' નિકળીને 'विसमदुग्गगहणट्ठिए गहियभत्तपाणए तं दंडं पडिवालेमाणे२ चिट्ठइ' વિષમ અને દુર્ગમ વનમાં રહ્યા પોતાના સાથે ઘેરથી પરિપૂર્ણ આહાર-પાણી વગેરેની ગોઠવણ કરી લીધી હતી તેથી ચિંતારહિત બની તેઓ ત્યાં આગળ બેઠા અને સૈન્યસહિત તે દંડ સેનાપતિ આવે છે તેની રાહ જોવા લાગ્યા.

ભાવાર્થ—સેનાપતિને વચમાંજ રોકી લેવાની અભગ્નસેનની સલાહ સૌને પસંદ પડી, ચોરસેનાપતિએ સૌના માટે ખાવા-પીવાની સંપૂર્ણ રીતે ગોઠવણ કરી હતી. ચાર પ્રકારના આહાર પૂરા પ્રમાણમાં તૈયાર કરાવ્યા હતા, ભોજન તૈયાર થતાં સેનાપતિએ સૌની સાથે સ્નાન કર્યું, કૌતુક મંગલ આદિ કાર્ય પણ તેણે

॥ मूलम् ॥

तए णं से दंडे जेणेव अभग्गसेणे चोरसेणावई तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता अभग्गसेणेणं चोरसेणावइणा सद्धिं संपलग्गे यावि होत्था । तए णं से अभग्गसेणे चोरसेणावई

शत्रुसैन्य को रोकने एवं विजय में आने वाले विघ्नों की निवृत्ति की कामना से किये। शारीरिक कार्यों से निपट कर फिर वह सबके साथ भोजनशाला में गया। वहां उसने सबके संग में भोजन किया, भोजन करके हाथ मूँह साफ किये। पश्चात् वहां से आकर गीले चमडे के आसन पर बैठकर उसने सब अपने ५०० चोरों को सज्जित होने का आदेश दिया। सेनापति का आदेश पाकर वे सब के सब बहुत जल्दी अस्त्र शस्त्रों से सज्जित होगये। सेनापति भी स्वयं कवच आदि से सज्जित हुआ। सब के ढाल, तलवार, धनुष आदि से सज्जित हो चुकने पर वह अभग्नसेन दिवस के चोथे प्रहर में बजते हुए बाजों की गड-गड ध्वनि से समुद्रकी तरह आकाश मंडल को शब्द मय करता हुआ चोरपल्ली से सब के साथ निकला। चलतेर वह एक दुर्गम जंगल में आ पहुँचा। पास में पर्याप्त आहार पानी का इन्तजाम था ही। इसलिये निश्चिन्त होकर वह इस बात की प्रतीक्षा करने लगा कि कब यहां से होकर दंडसेनापति निकलता है ॥सू०१६॥

શત્રુસૈન્યને રોકવા માટે વિજયમાં આવનારાં વિઘ્નોની નિવૃત્તિની ભાવનાથી કર્યાં, શારીરિક કાર્યોથી નિવૃત્ત થઇને પછી સૌની સાથે ભોજનશાળામાં ગયાં, ત્યાં સૌની સાથે ભોજન કર્યું. ભોજન કર્યા પછી મુખ અને હાથ સાફ કર્યા, પછી ત્યાંથી આવીને ભીના ચામડાના આસન પર બેસીને તેણે તમામ પોતાના ૫૦૦ ચોરોને તૈયાર થવાનો હુકમ આપ્યો, સેનાપતિનો હુકમ મળતાં તે તમામ બહુ જ ઉતાવળથી અસ્ત્ર-શસ્ત્રોથી સજ્જયમાન થઈ તૈયાર થઇ ગયા, સેનાપતિ પોતે કવચ આદિ ધારણ કરી સજ્જિત થઇ તૈયાર થયા. તમામ માણસો (યોધાઓ) સૌ ઢાલ, તલવાર, ધનુષ આદિથી તૈયાર થઇ ગયા પછી તે અભગ્નસેન દિવસના ચોથા પ્રહરમા વાગતાં વાજાંઓની ધ્વનિ વડે આકાશમંડળને ગજવતા-શબ્દમય કરતા થકા ચોરપલ્લીથી સૌની સાથે નીકળ્યા. ચાલતાં ચાલતાં એક દુર્ગમ જંગલમાં આવી પહોંચ્યા, પોતાની પાસે સંપૂર્ણ રીતે આહાર પાણીની ગોઠવણ હતી. તેથી ચિન્તારહિત થઇને તેઓ એ વાતની રાહ જોવા લાગ્યા કે હવે ક્યારે અહીં આગળ થઇને દંડ સેનાપતિ નીકળશે. (સૂ. ૧૬)

तं दंडं खिप्पामेव हयमहिय-जाव-पडिसेहइ । तए णं से दंडे अभग्गसेणचोरसेणावइणा हय-जाव-पडिसेहिए समाणे अत्थामे अबले अवीरिए अपुरिसक्कारपरक्कमे अधारणिज्जमितिकट्टु जेणेव पुरिमताले णयरे जेणेव महब्बले राया तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता करयल-जाव एवं वयासी-एवं खलु सामी ! अभग्गसेणे चोरसेणावई विसमदुग्गगहणट्ठिए गहियभत्तपाणए, णो खलु से सक्के केणइ सुबहुएणावि आसबलेण वा हत्थिबलेण वा जोहबलेण वा रहबलेण वा चाउरंगिणीबलेणंपि उरं-उरेणं गिण्हित्तए, ताहे सामेण य भेएण य उवप्पदाणेण य वीसंभमाणे उवत्ते या वि होज्जा । तए णं से महब्बले राया जेवि य से अब्भितरगा सीसगसमा मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरियणा, तेवि य णं विउलेणं धणकणगरयणसंतसारसावएज्जेणं भिंदइ, अभग्गसेणस्स य चोरसेणावइस्स अभिक्खणं २ महत्थाइं महग्घाइं महरिहाइं रायरिहाइं पाहुडाइं पेसेइ, पेसित्ता अभग्गसेणं चोरसेणावइं वीसंभमाणेइ ॥सू० १७॥

टीका

'तए णं' इत्यादि । 'तए णं से दंडे' ततः खलु स दण्डः=दण्डसेनापतिः 'जेणेव अभग्गसेणे चोरसेणावई तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव अभग्नसेनश्चोरसेनापतिस्तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता अभग्गसेणेणं' उपागत्य अभग्नसेनेन

'तए णं से दंडे' इत्यादि ।

'तए णं' बाद में 'से दंडे' वह दंड सेनापति 'जेणेव अभग्गसेणे तेणेव उवागच्छइ' चलते२ वहीं पर आ पहुँचा कि जहाँ वह अभग्नसेन चोरों का सरदार इसकी प्रतीक्षा में ठहरा हुआ था । 'उवागच्छित्ता'

'तए णं से दंडे' ઇત્યાદિ.

'तए णं' તે પછી 'से दंडे' તે દંડ સેનાપતિ 'जेणेव अभग्गसेणे तेणेव उवागच्छइ' ચાલતાં ચાલતાં ત્યાં આગળ આવી પહોંચ્યા જ્યાં તે અભગ્ન સેન ચોરોનો સરદાર તેની રાહ જોઈ રહેલો હતો, 'उवागच्छित्ता' આવતાં ૨

'चोरसेणावइणा सद्धिं' चोरसेनापतिना सार्धं 'संपलग्गे' संप्रलग्नः=योद्धुं प्रवृत्तः 'यावि होत्था' चाप्यभवत्। 'तए णं से अभग्गसेणे चोरसेणावई तं' ततः खलु सोऽभग्नसेनचोरसेनापतिस्तं दण्डं=सेनापतिं 'खिप्पामेव' क्षिप्रमेव 'हयमहिय जाव' अत्र 'जाव' इतिपदेन-'हयमहियपवरवीरघाइयनिवडियचिंधद्धयपडागं दिसोदिसिं' इति संग्रहः। हतमथितप्रवरवीरघातितनिपातितचिह्नध्वजपताकम्-हतः= शस्त्राघातं प्राप्तः, मथितः=मुष्टिपादप्रहारादिना मूर्छितः, प्रवरवीरघातितः-प्रवरवीराः=सुभटाः घातिताः=विनाशिता यस्य स तथा, निपातितचिह्नध्वजपताकः-निपातिताः चिह्नध्वजाः=गरुडादिचिह्नयुक्तकेतवः, पताकाश्च यस्य स तथा, ततश्चतुर्णां पदानां कर्मधारयस्तम्। 'दिसोदिसिं' दिशोदिशं-तदभिमुखस्थाया दिशोऽपरां दिशम् 'पडिसेहइ' प्रतिषेधयति=निवर्तयति परावर्तयतीत्यर्थः। 'तए णं से दंडे अभग्गसेणचोरसेणावइणा हय-जाव-पडिसेहिए समाणे' ततः खलु

आते ही 'अभग्गसेणेणं चोरसेणावइणा सद्धिं' अभग्नसेन का चोरसेनापति के साथ 'संपलग्गे यावि होत्था' उसका संग्राम प्रारंभ हो गया। 'तए णं से अभग्गसेणे चोरसेणावई' संग्राम प्रारंभ होते ही उस अभग्नसेन चोरसेनापति ने 'तं दंडं' उस दंड सेनापति को 'खिप्पामेव हयमहिय-जाव पडिसेहेइ' पहिले तो शीघ्र ही शस्त्रों से वेधा, बाद में मुष्टि एवं पावों के प्रहारों से उसे मूर्च्छित कर दिया। पश्चात् इसके सेना के सुभटों को क्षत विक्षत कर खूब मारा पीटा, इसकी गरुड आदि चिह्नों से युक्त ध्वजा और पताकाएँ छुडाकर जमीन पर पटक दीं, और उसे उसके साम्हने की दिशा से दूसरी दिशा की तरफ खदेड दिया। 'तए णं से दंडे अभग्गसेणचोरसेणावइणा' इस प्रकार वह दण्डसेनापति उस अभग्नसेन चोरसेनापतिद्वारा 'हय-जाव पडिसेहिए समाणे' हत,

---

'अभग्गसेणचोरसेणावइणा सद्धिं' અભગ્નસેન ચોર સેનાપતિની સાથે 'संपलग्गे यावि होत्था' તેના યુદ્ધનો આરંભ થઇ ગયો 'तए णं से अभग्गसेणे चोरसेणावई' યુદ્ધ પ્રારંભ થતાં જ તે અભગ્નસેન ચોરસેનાપતિએ 'तं दंडं' તે દંડ સેનાપતિને 'खिप्पामेव हयमहियजाव पडिसेहेइ' પ્રથમ તો તુરત જ શસ્ત્રોથી વિંધી નાંખ્યો, પછીથી મુઠી અને પગના પ્રહારોથી તેને મૂર્ચ્છિત કરી દીધો તે પછી તેની સેનાના સુભટોને ક્ષત-વિક્ષત (જખમી-ઘવાએલ) કરીને ખૂબ માર માર્યો અને તેની ગરૂડ આદિ ચિન્હોથી યુક્ત ધ્વજા અને પતાકાઓ છોડાવીને જમીન પર નાંખી દીધી અને તેને પોતાની સામેની દિશામાંથી બીજી દિશામાં કાઢી મૂક્યા तए णं से दंडे अभग्गसेणचोरसेणावइणा' આ પ્રમાણે તે દંડસેનાપતિએ અભગ્નસેન ચોરસેનાપતિદ્વારા 'हयजाव पडिसेहिए समाणे' હતમથિત (ઘવાએલ-

स दण्डोऽभग्नसेनचोरसेनापतिना हतमथित–यावत्–प्रतिषेधितः सन् 'अत्थामे' अस्थामा=अस्थिरः, 'अबले' अबलः–शारीरिकबलहीनः, 'अवीरिए' अवीर्यः= मनोबलरहितः 'अपुरिसक्कारपरक्कमे' अपुरुषकारपराक्रमः=उद्योगशक्तिरहितः 'अधारणिज्जं' अधारणीयम्, अधारणीयं=धारयितुमशक्यं चोरबलम् अस्माभिः' 'इति–कट्टु' इति कृत्वा=इति–विदित्वा, स दण्डः–'जेणेव पुरिमताले णयरे जेणेव महब्बले राया तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव पुरिमतालं नगरं यत्रैव महाबलो राजा तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता करयल जाव' उपागत्य करतलपरिगृहीतं शिरआवर्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा 'एवं'=वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अब्रवीत्–'एवं खलु सामी !' एवं खलु हे स्वामिन् ! 'अभग्गसेणे चोरसेणावई' अभग्नसेनश्चोरसेनापतिः 'विसमदुग्गगहणट्ठिए' विषमदुर्गगहनस्थितः=विषमम्=उच्च-

मथित आदि दशासंपन्न हुआ 'अत्थामे अबले अवीरिए अपुरिसक्कारपरक्कमे अधारणिज्जमिति कट्टु' अस्थिर, बलहीन, मानसिकशक्तिरहित एवं उद्योग-शक्तिविहीन बन कर 'इस चोर सैन्य का हम साम्हना नहीं कर सकते यह दुष्प्रधर्ष (जिसका दमन करना मुश्किल हो ऐसा) है' ऐसा विचार कर 'जेणेव पुरिमताले णयरे जेणेव महब्बले राया तेणेव उवागच्छइ' वह पुरिमताल नगर की ओर महाबल राजा के निकट वापिस वहाँ से लौट आया। 'उवागच्छित्ता' आकर 'करयल जाव एवं वयासी' उसने दोनों हाथ जोडकर राजा का अभिवादन किया और इस प्रकार फिर वह बोला–'एवं खलु सामी' हे स्वामिन् । मेरे लौट आने का कारण यह है कि 'अभग्गसेणे चोरसेणावई' वह अभग्नसेन चोरसेनापति 'विसमदुग्गगहणट्ठिए' विषम और दुर्गम

वलोवायेल) आदिदशाप्राप्त थईने 'अत्थामे अबले अवीरिए अपुरिसक्कारपरक्कमे अधारणिज्जमिति कट्टु' अस्थिर, बलहीन, मानसिकशक्तिरहित अने उद्योग-शक्तिरहित बनीने 'आ चोरसैन्यनो अमे सामनो करी शकता नथी. आ दुष्प्रधर्ष (जेनुं दमन मुश्केलीथी थाय एवो) छे' ए प्रमाणे विचार करीने 'जेणेव पुरिमताले णयरे जेणेव महब्बले राया तेणेव उवागच्छइ' ते पुरिमताल नगरनी तरफ महाबल राजानी पासे त्यांथी पाछा फरी आव्या 'उवागच्छित्ता' आवीने 'करयल जाव एवं वयासी' तेणे बन्ने हाथ जोडीने राजाने वंदन कर्युं अने पछी आ प्रमाणे बोल्या–'एवं खलु सामी' हे स्वामिन्! मारुं पाछुं फरी आववानुं कारण ए छे के–'अभग्गसेणे चोरसेणावई' ते अभग्नसेन चोरसेनापति 'विसमदुग्गगहणट्ठिए' विषम अने दुर्गम महावननी अंदर छुपाईने बेठो

नीचं, दुर्गं=दुर्गमं, यद् गहनं=वनं, तत्र स्थितः, 'गहियभत्तपाणए' गृहीतभक्तपानकः=सहानीताहारपानीयकः, 'णो खलु से सक्के केणइ सुबहुएणवि आसबलेण वा हत्थिबलेण वा जोहबलेण वा रहबलेण वा चउरंगिणीबलेणंपि' नो खलु स शक्यः केनापि सुबहुकेनापि अश्वबलेन वा हस्तिबलेन वा योधबलेन वा रथबलेन वा चतुरङ्गिणीबलेनापि 'उरंउरेणं' साक्षात्, 'उरंउरेणं' इत्यव्ययं देशीयपदम् 'गिण्हित्तए' ग्रहीतुम्-अभग्नसेनः केनापि बलेन साक्षाद् ग्रहीतुं न शक्य इति संक्षिप्तोऽर्थः, 'ताहे' तदा, 'सामेण य' साम्ना=प्रियवचनेन च, 'भेएण य' भेदेन-आभ्यन्तरिकैर्बन्धुमित्रादिभिर्वैमत्योत्पादनेन च, 'उवप्पदाणेण य' उपप्रदानेन=अभिमतवस्तुदानेन च, 'वीसंभमाणे' विश्रम्भमाणः-उपजातविश्वासः, 'उवत्ते' उपात्तः=गृहीतः 'यावि होज्जा' चापि भवेत्

महावन के भीतर छिपा हुआ बैठा था 'गहियभत्तपाणए' खाने पीने की समस्त सामग्री उसके पास थी। ऐसी परिस्थिति में तो 'णो खलु से सक्के केणइ सुबहुएणवि आसबलेण वा हत्थिबलेण वा जोहबलेण वा रहबलेण वा चउरंगिणीबलेणंपि उरंउरेणं गिण्हित्तए' वह किसी भी उपाय से चाहे बहुत भी घोडों का बल हो हाथियों का बल हो, यौधाओं का बल हो, रथों का बल हो, अथवा चतुरंगिणी सेना का भी बल हो, किसी के भी द्वारा पकडा नहीं जा सकता-किसी भी बल से वह साक्षात् गृहीत नहीं हो सकता। हां कुछ उपाय ऐसे अवश्य हैं जिनके द्वारा यह हाथ आ सकता है, जैसे-'सामेण य' प्रिय वचन से 'भेएण य' बन्धुमित्रादिको में परस्पर में खटपट करा देने से, 'उवप्पदाणेण य' इच्छित वस्तु प्रदान करने से, सर्व प्रथम इन उपायों से 'वीसंभमाणे' इसे अपने ऊपर विश्वासु बना लेना

હતો 'गहियभत्तपाणए' ખાવા-પીવાની તમામ સામગ્રી તેના પાસે હતી, આવી પરિસ્થિતિમાં તો 'णो खलु से सक्के केणइ सुबहुएणवि आसबलेण वा हत्थिबलेण वा जोहबलेण वा रहबलेण वा चाउरंगिणीबलेणंपि उरंउरेणं गिण्हित्तए' તે કોઇ પણ ઉપાયથી ચાહે ઘણા ઘોડાઓનું બલ હોય, હાથિઓનું બલ હોય, યોધાઓનું બલ હોય, રથોનું બલ હોય, અથવા ચતુરંગિણી સેનાનુ પણ બલ હોય, કોઇપણ દ્વારા પકડી શકાતો નથી. કોઇ પણ પ્રકારના બલથી તે સાક્ષાત્ પકડી નહિ શકાય, હા એક એવો ઉપાય જરૂર છે કે જેના દ્વારા તે હાથમાં આવી શકશે. જેમ કે 'सामेण य' પ્રિય વચનથી 'भेएण य' બન્ધુ મિત્રાદિકોમાં પરસ્પર ખટપટ કરાવવાથી 'उवप्पदाणेण य' ઈચ્છિત વસ્તુ આપવાથી, સર્વ પ્રથમ એ ઉપાયોથી 'विसंभमाणे' તેને આપણા પર વિશ્વાસુ બનાવી લેવો

ग्रहीतुं शक्यः स्यादित्यर्थः। 'तए णं से महब्बले राया' ततः खलु स महाबलो राजा 'जेवि य' येऽपि च 'से' तस्याभग्नसेनस्य 'अब्भिंतरगा' आभ्यन्तरकाः=आसन्ना मन्त्रिप्रभृतयः, 'सीसगसमा' शीर्षकसमाः—यथा शीर्षकं=मस्तकं शरीरस्य रक्षकं तथा ये तस्य रक्षकास्ते तथा इत्यर्थः, तथा 'मित्त-णाइ-णियग-सयण-संबंधि-परियणा' मित्र-ज्ञाति-स्वजन-सम्बन्धि-परिजनाः, 'तेवि य णं' तानपि च खलु 'विउलेणं' विपुलेन 'धणकणगरयणसंतसारसावएज्जेणं' धनकनकरत्नसत्सारस्वापतेयेन, 'भिंदइ' भिनत्ति, तेषाम् 'अभग्नसेनचोरसेनापतौ स्नेहं भञ्जयति, स्वस्मिन् स्नेहमुत्पादयतीत्यर्थः। 'अभग्गसेणस्स य चोरसेणावइस्स' अभग्नसेनस्य च चोरसेनापतेः समीपे 'अभिक्खणं २' अभीक्ष्णम् २ पुनः पुनः 'महत्थाइं' महार्थानि=महाप्रयोजनानि, 'महग्घाइं' महार्घाणि=महामूल्यानि, 'महा-

चाहिये, जब इसे पुरा विश्वास जम जायगा तब सरल रीति से 'उवत्ते' यह अपने द्वारा गृहीत हो जायगा। 'तए णं से महब्बले राया' सेनापति की इस प्रकार सलाह सुन चुकने के बाद उस महाबल राजा ने 'से' उस अभग्नसेन के 'जेवि य' जितने भी 'अब्भिंतरगा' सदा उसके निकट बैठने वाले, मंत्री आदि जन थे, 'सीसगसमा' जितने भी उसके अंगरक्षक थे, 'मित्त-णाइ-णियग-सयण-संबंधी-परियणा' और जो भी उसके मित्र, ज्ञाति, निजक, स्वजन, संबंधी, परिजन थे 'तेवि य णं' उन सब को 'धणकणगरयणसंतसारसावएज्जेणं भिंदइ' धन से, कनक से, रत्नों से उत्तमोत्तमवस्तुओं से एवं रुप्या पैसा आदि से फोड लिया, अभग्नसेन के ऊपर जो इन सब का स्नेह था, उसे दूर कर दिया और अपने ऊपर अनुरक्तियुक्त बना लिया। तथा 'अभग्गसेणस्स चोरसेणावइस्स अभिक्खणं अभिक्खणं महत्थाइं महग्घाइं

જોઈએ, જ્યારે તેનો આપણા પર પૂરો વિશ્વાસ જામી જાય ત્યારે સરલ રીતિથી 'उवत्ते' તે આપણાથી પકડાઈ જશે 'तए णं स महब्बले' સેનાપતિની આ પ્રકારની સલાહ સાંભળી લીધા પછી તે મહાબલ રાજવીએ 'से' તે અભગ્નસેનના 'जेवि य' જેટલા તેના 'अब्भिंतरगा' હમેશાં તેની પાસે બેસવા વાળા મંત્રિ આદિ માણસો હતા, 'सीसगसमा' જેટલા તેના અંગરક્ષક હતા 'मित्तणाइणियग-सयणसंबंधिपरियणा' અને બીજા જે તેના મિત્ર, જ્ઞાતિ, નિજક, સ્વજન, સંબંધી પરિજન હતાં 'तेवि य णं' તે તમામને 'धणकणगरयणसंतसारसावएज्जेणं भिंदइ' ધનથી, સોનાથી, રત્નોથી, ઉત્તમોત્તમ વસ્તુઓથી અને રૂપિયા-પૈસા આદિથી ફોડી લીધા, અભગ્નસેનના ઉપર તે સૌનો સ્નેહ હતો તેને દૂર કરી અને પોતાના પર પ્રસન્ન રહે તેમ બનાવી લીધા તથા 'अभग्गसेणस्स चोरसेणावइस्स

रिहाइं' महार्हाणि=महतां योग्यानि, 'रायरिहाइं' राजार्हाणि=राजयोग्यानि 'पाहुडाइं' प्राभृतानि=उपहारवस्तूनि' 'पेसेइ' प्रेषयति, 'पेसित्ता' प्रेषयित्वा, 'अभग्गसेणं चोरसेणावइं' अभग्नसेनचोरसेनापतिं 'वीसंभमाणेइ' विश्रम्भमानयति स महाबलो राजा तस्याभग्नसेनस्य विश्वासमुत्पादयतीत्यर्थः ॥ सू० १७ ॥

महारिहाइं रायरिहाइं पाहुडाइं पेसेइ' अभग्नसेन चोरसेनापति के निकट निरन्तर बारंबार महार्थ-महाप्रयोजनसाधक, महार्घ-महामूल्यवाले, महार्ह-महापुरुषादि के योग्य एवं राजार्ह-राजा महाराजाओं के अनुरूप नजरानों को भेजना प्रारंभ किया। 'पेसित्ता' इस प्रकार नजराना-उपहार भेजर कर राजा ने उसे अपने ऊपर 'विसंभमाणेइ' विश्वासयुक्त बना लिया।

भावार्थ – दंडसेनापति के आते ही अभग्नसेन क्रोध से आरक्त बन उसके ऊपर भूखे वाघ की तरह झपटा। दोनों का वहीं पर घमसान-युद्ध प्रारंभ हो गया। अभग्नसेन ने पहिले से ही इसे आते ही तीक्ष्ण बाणों से घायल कर दिया। बाद में मुष्टि एवं पाँवों के प्रहारों से इसकी खूब खबर ली। इसकी सेना को तितर बितर कर ध्वजाएँ एवं पताकाएँ छीनकर जमीन पर पटक दीं। इस प्रकार अपनी दुर्दशा को देख कर वह दंडसेनापति एकदम घबरा गया, उसका साम्हना करने की उसमें बिलकुल शक्ति नहीं रही। वह सर्वथा निर्वीर्य बन पुरुषार्थ से भी क्षीण एवं मलीन होता हुआ

अभिक्खणं महत्थाइं महग्घाइं महरिहाइं रायरिहाइं पाहुडाइं पेसेइ' અભગ્નસેન ચોરસેનાપતિના પાસે હમેશાં વારંવાર મહાર્થ-મહાપ્રયોજન સાધક મહાર્ઘ મહામૂલ્યવાળાં, મહાર્હ-મહાપુરુષોને યોગ્ય અને રાજાર્હ-રાજા-મહારાજાઓને લાયક નજરાણાં ભેટ મોકલવાનો પ્રારંભ કર્યો 'पेसित्ता' આ પ્રમાણે નજરાણાં ઉપહાર મોકલી મોકલીને રાજાએ તેને પોતાના ઉપર 'विसंभमाणेइ' વિશ્વાસ રાખે તેવો બનાવી દીધો.

ભાવાર્થ—દંડ સેનાપતિ આવતાં જ અભગ્નસેન ક્રોધથી લાલ-ચોળ બનીને તેના પર ભૂખ્યા વાઘ પ્રમાણે પડયો, બન્નેનું ત્યાં આગળ ઘમસાણ યુદ્ધ થવા લાગ્યું. અભગ્નસેને પહેલેથીજ તેના આવતાંની સાથે જ તીક્ષ્ણ બાણોથી ઘાયલ કરી દીધો, પછી મુઠીઓ તથા પગના પ્રહાર વડે તેની ખૂબ ખબર લીધી. તેની સેનાને અસ્ત-વ્યસ્ત (વેરણ-છેરણ) કરી ધ્વજા-પતાકા પડાવીને જમીન પર નાખી દીધા. આ પ્રમાણે પોતાની દુર્દશા જોઇને તે દંડસેનાપતિ એકદમ ગભરાઇ ગયો, અને તેનો સામનો કરવાની તેનામાં બીલકુલ શકિત રહી નહિ, તે તદ્દન નિર્વીર્ય બની પુરુષાર્થથી પણ ક્ષીણ મલિન થઇ ગયો. 'આ ચોરસેનાપતિ દુર્જય છે' એવા

'यह चोरसेनापति दुर्जय है' इस प्रकार के विचार से अपने नगर को वापिस लौट आया। वहां आकर राजा से यथावत् समस्त वृत्तान्त आद्योपान्त कह सुनाया। उसने उसमें अभग्नसेन की शक्ति के गौरव का वर्णन करते हुए बतलाया कि-हे नाथ! मैं ज्यों ही यहां से ससैन्य शालाटवी की ओर प्रस्थित हुआ, एक गहन दुर्गम अटवी में अपने पूर्णरूप से खाने पीने की व्यवस्था कर छिपे हुए उस अभग्नसेन ने मेरा सामना किया। उस साम्हने में मुझे यह पूर्णरूप से विश्वास हो गया है कि जब यह इस प्रकार के उसके समक्ष न अश्वबल काम दे सकता है, न हस्तिबल टिक सकता है, न योद्धाओं की शक्ति उसे विजित कर सकती है, न रथबल उसे अपनी दुष्प्रवृत्ति से रोक सकता है और न चतुरंगिणी सेना ही उसे जीत सकती है। यह शक्तिबल से तो वश में किया नहीं जा सकता, तब मेरी राय तो अब यही है कि-उसे साम दाम दण्ड और भेद से वश करने का प्रयत्न करना चाहिये। प्रवल शत्रु इनके द्वारा ही परास्त किये जाते हैं। इस प्रकार दंड सेनापति की उचित सलाह मानकर महाबल राजा ने ऐसा ही किया। धनादिक की सहायताद्वारा उसने अभग्नसेन के पक्ष के मनुष्यों को फोड कर

વિચારથી પોતાના નગરમાં પાછો ફરી આવ્યો, આવીને રાજાને જે કાંઇ હકીકત હતી તે તમામ પહેલેથી છેલ્લે સુધી કહી સંભળાવી, તેણે અભગ્નસેનની શકિતનાં ગૌરવનું વર્ણન કરતાં જણાવ્યું કે-હે નાથ! હું જ્યાં અહીંથી સૈન્ય સાથે શાલાટવીની તરફ પ્રસ્થિત થયો તેવામાં એક ગહન દુર્ગમ વનમાં પોતાના પૂરા પ્રમાણમાં ખાન-પાનની ગોઠવણ કરીને સંતાઈ રહેલ તે અભગ્નસેને મારો સામનો કર્યો, તેણે અમારો સામનો કર્યો તેમાં મને પૂરી રીતે વિશ્વાસ આવી ગયો કે:- જ્યારે આ પ્રકારે તેની પાસે અશ્વબલ કામ આપી શકતું નથી, હાથીનું બળ ટકી શકતું નથી. યોદ્ધાઓની શકિત પણ તેને જીતી શકતી નથી. રથોનું બળ પણ તેની દુષ્પ્રવૃત્તિને રોકી શકતું નથી. અને ચતુરંગિણી સેના પણ તેને જીતી શકતી નથી, તે શક્તિ-બળ વડે તો કોઇ રીતે વશ કરી શકાશે નહિ, ત્યારે મારો વિચાર હાલમાં એ છે કે તેને સામ, દામ, દંડ અને ભેદ નીતિ વડે કરીને વશ કરવાના પ્રયત્નો કરવા જોઇએ. મહાબળવાન શત્રુનો પણ તેના દ્વારા પરાજય કરી શકાય છે. આ પ્રમાણે દંડ સેનાપતિની ઉચિત સલાહ માનીને મહાબલ રાજાએ તે પ્રમાણે કર્યું. ધન આદિની સહાયતાદ્વારા તેણે અભગ્નસેનના પક્ષમાં રહેનારાં મનુષ્યોને ફોડયાં અને

॥ मूलम् ॥

तए णं से महब्बले राया अण्णया कयाइं पुरिमताले णयरे एगं महं महइमहालयं कूडागारसालं कारेइ, अणेगक्खंभसयसंनिविट्ठं पासाईयं ४। तए णं से महब्बले राया अण्णया कयाइं पुरिमताले णयरे उस्सुक्कं जाव दसरत्तं पमोयं उग्घोसावेइ, उग्घोसावित्ता कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी-गच्छह णं तुम्हे देवाणुप्पिया! सालाडवीए चोरपल्लीए, तत्थ णं तुम्हे अभग्गसेणं चोरसेणावइं करयल जाव एवं वयह-एवं खलु देवाणुप्पिया! पुरिमताले णयरे महब्बलेणं रन्ना उस्सुक्के जाव दसरत्ते पमोए उग्घोसिए तं किण्णं देवाणुप्पिया! विउलं असणं ४, पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारे य इहं हव्वमाणेज्जा उदाहु सयमेव गच्छेज्जा? ॥ सू० १८ ॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं से महब्बले राया अण्णया कयाइं पुरिमताले णयरे एगं महं' ततः खलु स महाबलो राजाऽन्यदा कदाचित् पुरिमताले नगरे एकां महतीं प्रशस्ताम् 'महइमहालयं' महातिमहालयाम्=

अपनी ओर कर लिया। तथा अभग्नसेन को भी अनेक प्रकार की भेटों द्वारा अपने ऊपर विश्वस्त बना लिया॥ सू० १७॥

'तए णं से' इत्यादि।

'तए णं' इस के बाद 'से महब्बले राया' इस महाबल राजा ने 'अण्णया कयाइं' कोइ एक समय 'पुरिमतालणयरे' पुरिमताल नगर में 'एगं' एक 'महं' प्रशस्त 'महइमहालयं' अतिशय विशाल 'कूडागारसालं'

પોતાના પક્ષમાં કરી લીધાં. તથા અભગ્નસેનને પણ અનેક પ્રકારની ભેટો દ્વારા પોતાનો વિશ્વાસુ બનાવી લીધો. (સૂ૦ ૧૭)

'तए णं से' ઇત્યાદિ.

'तए णं' તે પછી 'से महब्बले राया' તે મહાબલ રાજાએ 'अण्णया कयाइं' કોઈ એક સમય 'पुरिमतालणयरे' પુરિમતાલ નગરમાં 'एगं' એક 'महं' વખાણવા યોગ્ય 'महइमहालयं' અતિશયવિશાલ 'कूडागारसालं'

अतिविशालां 'कूडागारसालं' कूटागारशालां='कारेइ' कारयति, तां कीदृशी ?-मित्याह-' अणेगक्खंभसयसंनिविट्ठं ' अनेकस्तम्भशतसंनिविष्टाम्=अनेकशतस्तम्भयुक्ताम् 'पासाइयं' प्रासादीयां=प्रसन्नताकारिणीम्, अत्र-' दरिसणिज्जं, अभिरूवं, पडिरूवं ' इति त्रीणि पदानि संग्रहीतव्यानि । दर्शनीयाम्, अभिरूपाम्, प्रतिरूपाम् । 'तए णं से महब्बले राया अण्णया कयाइं पुरिमताले णयरे' ततः खलु स महाबलो राजा, अन्यदा कदाचित् पुरिमताले नगरे 'उस्सुकं' उच्छुल्कम्=शुल्कग्रहणरहितं, 'उस्सुक्कं' इत्यादीनि वक्ष्यमाणस्य प्रमोदस्य विशेषणानि । 'जाव' यावत्, अत्र यावच्छब्देन-'उक्करं, अभडप्पवेसं, अदंडिमकुदंडिमं, अधरिमं, अधारणिज्जं, अणुद्धुयमुयंगं, अमिलायमल्लदामं, गणियावरनाडइज्जकलियं, अणेगतालायराणुचरियं, पमुइयपक्कीलियाभिरामं, महरिहं' इति संग्रहः । तत्र 'उत्करम्'=करवर्जितं-यत्र क्षेत्रगवादिकं प्रति राज्ञे द्रव्यं न देयं भवति तमित्यर्थः । 'अभटप्रवेशम्' यत्र अविद्यमानः भटानां=राजाज्ञानिवे-

---

कूटागारशाला 'कारेइ' बनवाई । 'अणेगक्खंभसयसंनिविट्ठं' जो अनेक खंभों से युक्त थी । 'पासाईयं' चित्त को आनंद प्रदान करनेवाली थी । 'दरिसणिज्जं अभिरूवं पडिरूवं' दर्शनीय थी, अभिरूप था, एवं विशिष्ट शोभा का पात्र होने से जो अद्वितीय मानी जाती थी । 'तए णं से महब्बले राया अण्णया कयाइं' एक दिन की बात है कि उस महाबल राजा ने किसी एक समय 'पुरिमतालणयरे' पुरिमताल नगर में उस्सुक्कं जाव दसरत्तं पमोयं उग्घोसावेइ' दश दिन तक भरने वाले एक उत्सव की घोषणा करवाई । यहां यावत् शब्द से घोषणा में राजपुरुषों ने यह प्रकट किया कि 'उक्करं' इस उत्सव में आई हुई किसी भी वस्तु पर राज्य कर नहीं लेगा, इसमें दुकानों के लिये लीगई जमीन

કૂટાગારશાલા 'कारेइ' બનાવરાવી 'अणेगक्खंभसयसंनिविट्ठं' જે અનેક થાંભલાઓથી જોડાએલી હતી, 'पासाईयं, दरिसणिज्जं, अभिरूवं, पडिरूवं' ચિત્તને આનંદ આપનારી હતી જોવા લાયક હતી. અનુરૂપ-મળતે મળતી જેવી જોઈએ તેવી હતી અને વિશેષ શોભાપાત્ર હેવાથી તે અદ્વિતીય-અજોડ માનવામાં આવતી હતી. 'तए णं से महब्बले राया अण्णया कयाइं' એક દિવસની વાત છે કે તે મહાબલ રાજાએ કોઈ એક સમય 'पुरिमतालणयरे' પુરિમતાલ નગરમાં 'उस्सुक्कं जाव दसरत्तं पमोयं उग्घोसावेइ' ૧૦ દસ દિવસ ભરાય તેવા એક ઉત્સવની ઘોષણા કરાવી, અહીં યાવત્ શબ્દથી ઘોષણામાં રાજપુરુષોએ એ વસ્તુ પ્રકટ કરી કે-'उक्करं' આ ઉત્સવમાં આવેલી કોઈ પણ વસ્તુ ઉપર રાજ્ય તરફથી કર (ટેકસ) લેવમાં આવશે નહિ તેમજ આ ઉત્સવમાં દુકાનો કરવા માટે જે જમીન

दकानां राजपुरुषाणां कौटुम्बिकगृहेषु प्रवेशो यत्र तम्, 'अदंडिमकुदंडिमं' दण्डोऽपराधानुसारेण निग्रहस्तेन निर्वृत्तं राज्ञे देयतया व्यवस्थापितं दण्डिमम्, कुदण्डः=अनुचितनिग्रहस्तेन निर्वृत्तं कुदण्डिमम्, ते उभे अविद्यमाने यत्र प्रमोदे सोऽदण्डिमकुदण्डिमस्तम्, 'अधरिमं' अविद्यमानं धरिमं=ऋणद्रव्यं यत्र स तथा तम्, उत्तमर्णाधमर्णाभ्यां परस्परं तद्दृणनिवारणार्थं न कलहनीयं किन्तु तद् द्रव्यं राज्ञा देयं भविष्यतीति भावः। 'अधारणिज्जं' अविद्यमानः धारणीयोऽधमर्णो यत्र स तथा तम्, केनापि जनेन कस्मादपि ऋणं न ग्राह्यम्; तस्मै ऋणग्राहकाय राज्ञा धनमपुनर्ग्रहणाय दास्यते इति भावः। 'अणुद्धुयमुयंगं' अनुद्धूतमृदङ्गम्—अनुद्धूताः=वादकैरानुपूर्व्येण वादनार्थमुत्क्षिप्ताः, मृदङ्गा यत्र स तथा तम्, यद्वा-अनुद्धूतमृदङ्गम्, अनुद्धूता=अत्यक्ता वादकैर्वादनार्थं परिगृहीता मृदङ्गा यत्र स तथा तम्, 'अमिलायमल्लदामं' अम्लानमाल्यदामानम्

का भाडा तथा विक्री के लिये लाई गई गाय आदि पर का महसूल बिलकुल माफ किया गया है. 'अभडप्पवेसं' राजा कि तर्फ से कोई भी राजपुरुष किसी के घर पर आकर नवीन आज्ञा की घोषणा नहीं कर सकेंगे, 'अदंडिमकुदंडिमं' उचित और अनुचित सब प्रकार का दंड इसमें माफ रहेगा, 'अधरिमं' कोई भी साहूकार किसी भी कर्जदार को इस उत्सव में अपना ऋण अदा करने के लिये कह न सकेगा और न इसके लिये वे दोनों परस्पर में किसी भी प्रकार से अशान्ति ही उत्पन्न कर सकेंगे। 'अधारणिज्जं' कर्जदार के कर्ज को राजा अपनी तरफ से चुकता करेगा, अणुद्धुयमुयंगं' गाने बजाने की इसमें पूर्ण व्यवस्था रहेगी, 'अमिलायमल्लदामं' माला गूंथने लायक अम्लान-खिले हुए पुष्पों की दुकानें भी यहां खोली जायेंगी।

આપવામાં આવશે તેનું ભાડું લેવાશે નહિ. અને વેચાણ કરવા માટે લાવેલી ગાય આદિ પરનો કર તદ્દન માફ કરેલો છે. 'अभडप्पवेसं' રાજ્ય તરફથી કોઇ પણ નોકર કોઈના ઘેર આવીને નવા હુકમની જાહેરાત કરશે નહિ. 'अदंडिमकुदंडिमं' ઉચિત-અને અનુચિત તમામ પ્રકારના દંડ તેમાં માફ રહેશે. 'अधरिमं' કોઇપણ શાહુકાર કોઈપણ કરજદારને આ ઉત્સવમાં પોતાનું દેણું આપવા માટે કહી શકશે નહિ. અને લેણદાર તથા દેણદાર બન્ને પરસ્પર અશાન્તિ ઉત્પન્ન કરી શકશે નહિ.. 'अधारणिज्जं' કરજદારનું જે કરજ છે, તે રાજા પોતાના તરફથી ચૂકવી આપશે. 'अणुद्धयमुयंगं' તથા ગાવ.-બજાવવાની તેમાં પૂરી વ્યવસ્થા રહેશે. 'अमिलायमल्लदामं' માલા ગુંથવા લાયક અમ્લાન-નહિ કરમાએલા (ખીલેલા) પુષ્પોની

'गणियावरनाडइज्जकलियं' गणिकावरनाटकीयकलितं=गणिकावरैर्नाटकपात्रैश्च कलितो यः स तथा, तम्, 'अणेगतालायराणुचरियं' अनेकतालाचरानुचरितम्-अनेकैः, तालाचरैः=प्रेक्षकविशेषैः तालवादकैरित्यर्थः, अनुचरितम्=आसेवितमित्यर्थः, 'पमुइयपक्कीलियाभिरामं' प्रमुदितप्रक्रीडिताभिरामम्=प्रमुदितैः=प्रहृष्टैः प्रक्रीडितैः=प्रक्रीडनैश्चाभिरामं=मनोहरम् 'महारिहं' महार्हं=महतां योग्यम्, 'दसरत्तं' दशरात्रं=दशाहोरात्रव्यापकम् 'पमोयं' प्रमोदम्=हर्षम्=उत्सवम्, 'उग्घोसावेइ' उद्घोषयति, स्वपुरुषैरुद्घोषणां कारयतीत्यर्थः। 'उग्घोसावित्ता कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' उद्घोषयित्वा, कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति=आह्वयति, 'सद्दावित्ता'

'गणियावरनाडइज्जकलियं' वेश्याओं एवं नाटक करने वालों के नाच, गान एवं अभिनय, इस अवसर पर देखने को मिलेंगे। 'अणेगतालायराणुचरियं' तालविद्या में निपुण जनों का यहां अच्छा जमघट रहेगा. 'पमुइयपक्कीलियाभिरामं' अनेक प्रकार के खेल और तमाशे यहां जनता को दिखलाये जावेंगे, जनता के प्रत्येक आवश्यकीय कार्यों की एवं उसकी सुखसुविधा की यहां सुन्दर से सुन्दर व्यवस्था की जावेगी. 'महारिहं' इसे जहां तक हो सकेगा-दर्शनीय एवं अनुकरणीय बनाने की हर तरह से चेष्टा की जायगी। 'दसरत्तं पमोयं उग्घोसावेइ' वह उत्सव दश दिन तक होगा इस प्रकार राजाने अपने जनों द्वारा उत्सव की घोषणा कराई। 'उग्घोसावित्ता' इस घोषणा के हो चुकने पर फिर राजा ने 'कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' अपने आज्ञाकारी पुरुषों को अपने निकट बुलवाया 'सद्दावित्ता' और बुला कर 'एवं

હતો. પણ ત્યાં જોવામાં આવશે. 'गणियावरनाडइज्जकलियं' વેશ્યાઓ અર્થાત્ નાટક કરનારાઓનો નાચ, ગાયન અને અભિનય, આ અવસર ઉપર જોવા મળશે, 'अणेगतालायराणुचरियं' તાલવિદ્યામાં કુશળ માણસોની અહીં સારી રીતે જમાવટ થશે. 'पमुइयपक्कीलियाभिरामं' અનેક પ્રકારના ખેલ અને તમાશા અહીં મનુષ્યોને બતાવવામાં આવશે. માણસોની તમામ પ્રકારની જરૂરીયાતો અને તેઓના સુખ માટે અહીં સારામાં સારી જોગવાઈ કરવામાં આવશે. 'महारिहं' તેને બનશે ત્યાં સુધી દર્શનીય અર્થાત્ અનુકરણીય બનાવવા માટે દરેક પ્રકારના પ્રયત્નો કરવામાં આવશે 'दसरत्तं पमोयं उग्घोसावेइ' તે ઉત્સવ દશ દિવસ સુધી ચાલશે આ પ્રમાણે રાજાએ પોતાના માણસો દ્વારા ઉત્સવની ઢોલ-જાહેરાત કરાવી 'उग्घोसावित्ता' આ પ્રમાણે જાહેર કરાવ્યા પછી ફરીથી રાજાએ 'कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' પોતાની આજ્ઞામાં રહેનારા પુરુષોને પોતાની પાસે બોલાવ્યા 'सद्दावित्ता' બોલાવીને 'एवं वयासी' આ પ્રમાણે કહ્યું—

शब्दयित्वा=आहूय, 'एवं'=वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्='गच्छह णं तुम्हे देवाणुप्पिया' गच्छत खलु यूयं हे देवानुप्रियाः! 'सालाडवीए चोरपल्लीए' शालाटव्यां चोरपल्ल्याम्, 'तत्थ णं तुम्हे अभग्गसेणं चोरसेणावइं करयल जाव एवं' तत्र खलु यूयम् अभग्नसेनं चोरसेनापतिं करतलपरिगृहीतं शिरआवर्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा, एवं=वक्ष्यमाण प्रकारेण 'वयह' वदत–'एवं खलु हे देवाणुप्पिया!' एवं खलु हे देवानुप्रियाः! 'पुरिमताले णयरे महब्बलेणं रण्णा' पुरिमताले नगरे महाबलेन राज्ञा 'उस्सुक्के जाव दसरत्ते पमोए' उच्छुल्को यावत् दशरात्रव्यापकः प्रमोदः=उत्सवः, 'उग्घोसिए' उद्घोषितः, 'तं' तस्मात् 'किण्णं' किं खलु 'तुम्हे' यूयं 'देवाणुप्पिया!' हे देवानुप्रियाः! 'विउलं असणं ४' विपुलमशनादिकं 'पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारे य' पुष्पवस्त्रगन्धमाल्या-

---

वयासी' इस प्रकार कहा कि– 'गच्छह णं तुम्हे देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रियो! आप लोग जाओ, जाकर 'सालाडवीए चोरपल्लीए' शालाटवी स्थित चोरपल्ली में 'तत्थ णं तुम्हे अभग्गसेणं चोरसेणावइं' अभग्नसेन चोरसेनापति को 'करयल जाव एवं वयह' योग्य शिष्टाचारपूर्वक अभिवादन कर हमारी ओर से यह खबर दो 'एवं खलु देवाणुप्पिया!' देखो समाचार यह है कि– 'पुरिमताले णयरे महब्बलेण रण्णा उस्सुक्के जाव दसरत्ते पमोए उग्घोसिए' पुरिमताल नगर में महाबल राजा ने दश दिन तक एक उत्सव मनाने की योजना की है, इस में आने वाली चीजों पर चुंगी आदि सब प्रकार के कर राज्य की ओर से माफ किये गये है। इस उत्सव में मनोविनोद की प्रत्येक सामग्री का पूर्ण प्रबंध किया गया है 'तं किण्णं देवाणुप्पिया' इस लिये हे देवानुप्रिय! आप 'विउलं असणं४ पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारे य' विपुल,

---

'गच्छह णं तुम्हे देवाणुप्पिया' હે દેવાનુપ્રિયે! આપ લોકો જાઓ! જઈને 'सालाडवीए चोरपल्लीए' શાલાટવીસ્થિત ચોરપલ્લીમાં 'तत्थ णं तुम्हे अभग्गसेणं चोरसेणावइं' અભગ્નસેન ચોરસેનાપતિને 'करयल जाव एवं वयह' શિષ્ટાચાર-યોગ્ય અભિનંદન કરીને અમારા તરફથી એ ખબર આપો– 'एवं खलु देवाणुप्पिया!' સમાચાર એ છે કે 'पुरिमताले णयरे महब्बलेणं रण्णा उस्सुक्के जाव दसरत्ते पमोए उग्घोसिए' પુરિમતાલ નગરમાં મહાબલ રાજાએ દસ દિવસ સુધીનો એક ઉત્સવ ઉજવવાની એક યોજના કરી છે. તેમાં આવનારી ચીજોપર ચુંગી (દાણ) આદિ સર્વ પ્રકારના કર રાજ્ય તરફથી માફ કરેલા છે આ ઉત્સવમાં મનોરંજનની તમામ સામગ્રીનો પૂરો પ્રબંધ કર્યો છે 'तं किण्णं देवाणुप्पिया!' એટલા માટે હે દેવાનુપ્રિય! આપ 'विउलं असणं४ पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारे य' પુષ્કળ અશન, પાનાદિક અને

लङ्कारांश्च 'इहं' इह 'हव्वं' अर्वाक्=शीघ्रम् 'आणेज्जा' आनाययेत=आनाययिष्यथ 'उदाहु' उताहो=अथवा 'सयमेव गच्छेज्जा' स्वयमेव गमिष्यथ ? ॥ सू० १८ ॥

अशन-पानादिक एवं पुष्प, वस्त्र, गंध, मालादिक समस्त सामग्री इहं हव्वमाणेज्जा' यहां मंगवायेंगे 'उदाहु' अथवा 'सयमेव गच्छेज्जा' आप स्वयं वहां पधारेंगे ? ।

भावार्थ— महाबल राजा ने दंडसेनापति की सम्मति के अनुसार अभग्नसेन को अपने वश में करने के लिये आयोजन प्रारंभ कर दिया । इसमें उसने सर्व प्रथम नगर में किसी एक समय एक सुन्दर कूटागारशाला का जो विशेष विशालता लिये हुए थी निर्माण करवाया । राजाने इसे विशेषचित्ताकर्षक बनवाया । भवन पूर्णरूप से जब सांगोपांग निर्मित हो चुका तब राजाने अपने राजपुरुषोंद्वारा नगर में यह घोषणा करवाई कि-नगर में दश दिन तक एक महान उत्सव होगा, जिसमें जनता के लिये हरएक प्रकार से सुविधा दी जायगी, बहार अथवा शहर के समस्त दुकानदारों से किसी भी वस्तु पर राज्य कर नहीं लेगा । दुकान के लिये जमीन राज्य की ओर से मुफ्त दी जायगी । उत्सव में कोई भी व्यक्ति किसी भी व्यक्ति के लिये ऋण आदि अदा करने के लिये बाध्य नहीं कर सकेगा । कर्ज राजा की तरफ से चुकाया जायगा । राजकर्मचारी पुरुष मेले में सम्मिलित हुए किसी भी व्यक्ति को किसी रूप से

પુ૰ વસ્ત્ર, ગંધમાલાદિક તમામ સામગ્રી 'इहं हव्वमाणेज्जा' અહીં મંગાવશો 'उदाहु' અથવા 'सयमेव गच्छेज्जा' આપ પોતે ત્યાં પધારશો.

ભાવાર્થ—મહાબલ નરેશે દંડ સેનાપતિની સલાહ પ્રમાણે, અભગ્નસેનને પોતાના વશ કરવા માટે આયોજન (પ્રવૃત્તિ) પ્રારંભ કરી દીધો. તેમાં તેણે સૌ પહેલાં નગરમાં કોઇ એક સમયે એક સુંદર વિશેષ વિશાલતાવાળી કૂટાગારશાલા નિર્માણ કરાવી, રાજાએ તેને ખાસ કરીને ચિત્તનું આકર્ષણ કરે તેવી બનાવી, તે ભવન પૂરી રીતે જ્યારે સાંગોપાંગ તૈયાર થઇ ગયું ત્યારે રાજાએ પોતાના રાજપુરુષદ્વારા નગરમાં એવી ઘોષણા-જાહેરાત કરાવી કે, નગરમાં દશ દિવસ સુધી એક મહાન ઉત્સવ થશે, જેમાં માણસો માટે દરેક પ્રકારની સગવડ આપવામાં આવશે, બહાર અથવા શહેરના તમામ દુકાનદારો પાસેથી કોઇ પણ વસ્તુ પર રાજ્ય તરફથી કર-દાણ લેવાશે નહિ, દુકાનો માટે રાજ્ય તરફથી જમીન મફત આપવામાં આવશે ઉત્સવમાં કોઇ પણ માણસ કોઇ માણસ પાસેથી લેણું વસુલ કરવા માટે હરકત કરી શકશે નહિ, દેણું હશે તે રાજ્ય તરફથી ચુકવી અપાશે, રાજના નોકરો આ ઉત્સવમાં આવેલા કોઇ પણ માણસને કોઇ

॥ मूलम् ॥

तए णं ते कोडुंबियपुरिसा महब्बलस्स रण्णो करयल-जाव पडिसुणेंति, पडिसुणित्ता पुरिमतालाओ णयराओ पडि-णिक्खमंति, पडिणिक्खमित्ता णाइविकिट्ठेहिं अद्धाणेहिं सुहेहिं पायरासेहिं जेणेव सालाडवी चोरपल्ली तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता अभग्गसेणं चोरसेणावइं करयल जाव एवं वयासी- एवं खलु देवाणुप्पिया ! पुरिमतालनयरे महब्बलेणं रण्णा उस्सुक्के जाव उदाहु सयमेव गच्छेज्जा ?। तए णं से अभ-

---

दबा नहीं सकेंगे। व्यवस्था हरएक प्रकार की इस उत्सव में सुन्दर से सुन्दर बनाने की तरफ ध्यान दिया गया है। आदि२ और भी उत्सव की जिस प्रकार से व्यवस्था चित्ताकर्षक बन सके उन२ बातों को राजा ने अपने व्यक्तियों द्वारा घोषित करवा दिया।

घोषणा हो चुकने पर राजा ने कौटुम्बिक पुरुषों को फिर से अपने निकट बुलवाया और कहा कि शालाटवी में जाकर चोर-पल्ली में रहने वाले अभग्नसेन से यह समाचार कहते हुए कहना कि-राजा ने इस उत्सव में सम्मिलित होने के लिये आपको सादर आमंत्रित किया है और यह पुछवाया है कि क्या आप उत्तम खाने पीने की सामग्री एवं पुष्प वस्त्र गंध माला आदि समस्त सामग्री यहां मंगवायेंगे अथवा आप स्वयं वहां पधारेंगे ? ॥सू० १८॥

પણ પ્રકારે દબાવી શકશે નહિ આ ઉત્સવમાં દરેક પ્રકારની વ્યવસ્થા સારામાં સારી રાખવા માટે ધ્યાન આપવામાં આવ્યું છે. તેમજ ઉત્સવ ચિત્તનું આકર્ષણ કરે તેવા બનાવવા માટેની તમામ સૂચના રાજાએ પોતાના નોકરો દ્વારા કરાવી દીધી. સૂચના કરાવ્યા પછી રાજાએ કૌટુમ્બિક પુરુષોને ફરીથી પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને કહ્યું કે શાલાટવીમાં જાઓ અને ચોરપલ્લીમાં રહેવાવાળા અભગ્નસેનને આ સમાચાર કહો અને કહેવું કે-રાજાએ આ ઉત્સવમાં સમ્મિલિત થવા માટે આપને આદરપૂર્વક આમંત્રણ કર્યું છે અને પૂછાવ્યું છે કે-આપ ઉત્તમ ખાવાપીવાની સામગ્રી તથા પુષ્પ, વસ્ત્ર, ગંધ, માલા આદિ સમસ્ત સામગ્રી અહિયા મંગાવશો અથવા આપ પોતે ત્યાં પધારશો ? (સૂ ૧૮)

ग्गसेणे ते कोडुंबियपुरिसे एवं वयासी–'अहण्णं देवाणुप्पिया! पुरिमतालणयरे सयमेव गच्छामि। तए णं से कोडुंबियपुरिसे सक्कारेइ,सम्माणेइ,सक्कारित्ता सम्माणित्ता पडिविसज्जेइ ॥सू० १९॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं ते कोडुंबियपुरिसा महब्बलस्स रण्णो करयल जाव पडिसुणेंति' ततः खलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः महाबलस्य राज्ञः करतलपरिगृहीतं शिरआवर्तं मस्तके अञ्जलिं कृत्वा तथेति–'तथाऽस्तु' इति कृत्वा प्रतिशृणोति=आज्ञां स्वीकरोति। 'पडिसुणित्ता पुरिमतालाओ णयराओ' प्रतिश्रुत्य, पुरिमतालान्नगरात् 'पडिणिक्खमंति' प्रतिनिष्क्रामन्ति=निर्गच्छन्ति, 'पडिणिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'णाइविकिट्ठेहिं' नातिविकृष्टैः=अनतिदीर्घैः, 'अद्धाणेहिं' अध्वभिः=मार्गैः 'सुहेहिं' सुखैः=सुखजनकैः, 'पायरासेहिं' प्रातराशैः= प्रातरशनीयैः=प्रातःकाले भोजनीयैः सह 'जेणेव सालाडवी चोरपल्ली तेणेव

'तए णं ते' इत्यादि।

'तए णं' इस प्रकार के आदेश को सुनने के बाद 'ते कोडुंबियपुरिसा' उन कौटुम्बिकपुरुषोंने 'महब्बलस्स रण्णा' महाबल राजा को 'करयल जाव पडिसुणेंति' सादर करबद्ध नमस्कार कर उनके द्वारा प्रदत्त आदेश को स्वीकार किया। 'पडिसुणित्ता' एवं स्वीकार कर 'पुरिमतालाओ णयराओ' वे पुरिमताल नगर से 'पडिणिक्खमंति' शालाटवी की ओर जाने के लिये निकले 'पडिणिक्खमित्ता' निकल कर 'णाइविकिट्ठेहिं अद्धाणेहिं' अतिदूर नहीं ऐसे नजदीक के मार्ग से चलते हुए 'सुहेहिं' सुखपूर्वक 'पायरासेहिं' रास्ते में कलेवा करते२ वे सब के सब 'जेणेव सालाडवी चोरपल्ली' जहां वह शाला-

---

'तए णं ते' ઇત્યાદિ.

'तए णं' આ પ્રમાણે આદેશને સાંભળીને પછી 'ते कोडुंबियपुरिसा' તે કૌટુમ્બિક પુરુષોએ 'महब्बलस्स रण्णो' મહાબલ રાજાને 'करयल जाव पडिसुणेंति' સાદર બે હાથ જોડી નમસ્કાર કરી તેમણે આપેલા હુકમનો સ્વીકાર કર્યો 'पडिसुणित्ता' એ પ્રમાણે સ્વીકાર કરીને 'पुरिमतालाओ णयराओ' તે પુરિમતાલ નગરથી 'पडिणिक्खमंति' શાલાટવી તરફ જવા માટે નીકળ્યા 'पडिणिक्खमित्ता' નીકલીને 'णाइविकिक्कट्ठेहिं अद्धाणेहिं' બહુ દૂર નહિ એવા નજીકના માર્ગેથી ચાલતા થકા 'सुहेहिं' સુખપૂર્વક 'पायरासेहिं' રસ્તામાં કલેવા (નાસ્તા, ચા–પાણી) કરતા કરતા તે સૌ 'जेणेव सालाडवी चोरपल्ली' જ્યાં તે શાલાટવી ચોરપલ્લી હતી, 'तेणेव उवागच्छंति' ત્યાં આવી પહોંચ્યા

उवागच्छंति' यत्रैव शालाटवी चोरपल्ली तत्रैवोपागच्छन्ति। 'उवागच्छित्ता अभग्गसेणं चोरसेणावइं करयल जाव' उपागत्य, अभग्नसेनं चोरसेनापतिं करतल-यावत् मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा, 'एवं'-वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादिषुः- 'एवं खलु देवाणुप्पिया ! पुरिमतालणयरे' एवं खलु हे देवानुप्रियाः ! पुरिमतालनगरे 'महब्बलेणं रण्णा' महाबलेन राज्ञा, 'उस्सुक्के' उच्छुल्कः शुल्कग्रहणरहितः, 'जाव' यावत्-अत्र यावच्छब्देन-उत्करः, अभटप्रवेशः, इत्यादि यावत् दशरात्रव्यापकः प्रमोदः=उत्सव उद्घोषितः, तस्मात् किं खलु यूयं हे देवानुप्रियाः ! विपुलमशनादिकं पुष्पवस्त्रगन्धमाल्यालङ्कारांश्च, इह शीघ्रमानाययि-

---

टवी चोरपल्ली थी 'तेणेव उवागच्छंति' वहाँ आ पहुँचे । 'उवागच्छित्ता' आते ही उन्हों ने 'अभग्गसेणं चोरसेणावइं' अभग्नसेन चोरसेनापति के लिये सादर 'करयल जाव एवं वयासी' हाथ जोड इस प्रकार कहना प्रारंभ किया- 'देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रिय ! सुनिये 'एवं खलु' हमारे मुख से राजाने आप के लिये इस प्रकार समाचार कहलवाया है कि- 'पुरिमतालणयरे महब्बलेणं रण्णा उस्सुक्के जाव उदाहु सयमेव गच्छेज्जा' पुरिमताल नगर में मुझ महाबल राजाने एक १० दिन का उत्सव उद्घोषित किया है, उसमें किसी भी प्रकार का कर सम्मिलित होनेवाली जनता से नहीं लिया जायगा । जनता के मनोविनोद के लिये ही यह उत्सव किया गया है । इत्यादि पूर्वोक्त समस्त बातें इस उत्सव के साथ लगती हुई उन्हों ने अभग्नसेन से कहीं । और साथ में यह भी निवेदन किया कि हे देवानुप्रिय ! आप से राजाने यह भी पुछवाया है कि-आप क्या खाने पीने की सामग्री को एवं पुष्प वस्त्र गंध माला आदि सामग्री को यहीं मंगवायेंगे अथवा आप

'उवागच्छित्ता' આવીને તેઓએ 'अभग्गसेणं चोरसेणावइं' અભગ્નસેન ચોરસેનાપતિને સાદર 'करयलजाव एवं वयासी' હાથ જોડી નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે કહેવાનો પ્રારંભ કર્યો 'देवाणुप्पिया' હે દેવાનુપ્રિય! સાંભળો 'एवं खलु' આપના માટે રાજાએ આ પ્રમાણે સમાચાર કહેવરાવ્યા છે તે અમારા મુખથી સાંભળો 'पुरिमतालणयरे महब्बलेणं रण्णा उस्सुक्के जाव उदाहु सयमेव गच्छेज्जा' પુરિમતાલ નગરમાં મેં-મહાબલ રાજાએ એક દસ દિવસનો ઉત્સવ ઉજવવાનું જાહેર કર્યું છે, તેમાં આવનારી જનતા પાસેથી કોઈ પણ પ્રકારનો કર-દાણ લેવામાં આવશે નહિ, માણસોના મનોરંજન માટે જ એ ઉત્સવ કરવામાં આવ્યો છે. ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત આગળ કહેલી તમામ વાત આ ઉત્સવને લગતી જે હતી તે અભગ્નસેનને કહી, અને સાથે તે પણ જણાવ્યું કે-હે દેવાનુપ્રિય ! આપને રાજાએ તે વાત પણ પૂછાવી છે કે: આપ શું ખાવા-પીવાની સામગ્રી તથા પુષ્પ, વસ્ત્ર, ગંધ માલા આદિ સામગ્રી

ष्यथ, इति विज्ञेयम्, 'उदाहो' उताहो=अथवा, 'सयमेव' स्वयमेव 'गच्छेज्जा' गच्छेत=आगमिष्यथेत्यर्थः। 'तए णं' ततः खलु 'से अभग्गसेणे ते कोडुंबियपुरिसे एवं वयासी' सोऽभग्नसेनस्तान् कौटुम्बिकपुरुषान् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'अहण्णं देवाणुप्पिया!' अहं खलु हे देवानुप्रियाः! 'पुरिमतालणयरे सयमेव गच्छामि' पुरिमतालनगरे स्वयमेव गच्छामि=आगमिष्यामि 'तए णं' ततस्तदनन्तरं खलु 'कोडुंबियपुरिसे' कौटुम्बिकपुरुषान् 'सक्कारेइ सम्माणेइ' सत्कारयति, सम्मानयति, 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता पडिविसज्जेइ' सत्कारयित्वा सम्मानयित्वा प्रतिविसर्जयति ॥ सू० १९ ॥

स्वयं वहां पधारेंगे। 'तए णं से अभग्गसेणे ते कोडुंबियपुरिसे एवं वयासी' इस प्रकार उन कौटुम्बिकपुरुषों की बात सुन कर वह अभग्नसेन उनसे इस प्रकार बोला 'अहण्णं देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रिय! मैं 'पुरिमतालणयरे सयमेव गच्छामि' पुरिमताल नगर में स्वयं आऊँगा। 'तए से कोडुंबियपुरिसे सक्कारेइ सम्माणेइ' इस प्रकार अपना अभिप्राय कहकर उस अभग्नसेनने उन सब का अच्छी तरह से आदर सत्कार एवं सन्मान किया। 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता पडिविसज्जेइ' सत्कार एवं संमान करके बाद में उसने उन आये हुए राजपुरुषों को विसर्जित किये।

भावार्थ—महाबल राजा का आदेश प्रमाण कर वे समस्त कौटुम्बिक पुरुष पुरिमताल नगर से शीघ्र प्रस्थित होकर ऐसे मार्ग से उस शालाटवीस्थित चोरपल्ली की ओर रवाना हुए जो वहां से विशेष दूर नहीं पडता था। रास्ते में खाते पीते हुए वे लोग

આપના પાસે અહીં મંગાવશો કે આપ પોતે જ ત્યાં પધારશો? 'तए णं अभग्गसेणे ते कोडुंबियपुरिसे एवं वयासी' આ પ્રમાણે કૌટુમ્બિક પુરુષોની વાત સાંભળીને તે અભગ્નસેન તેઓને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો– 'अहण्णं देवाणुप्पिया' હે દેવાનુપ્રિય! હું 'पुरिमतालणयरे सयमेव गच्छामि' પોતે જ પુરિમતાલ નગરમાં આવીશ 'तए णं कोडुंबियपुरिसे सक्कारेइ सम्माणेइ' આ પ્રમાણે પોતાનો અભિપ્રાય કહીને તે અભગ્નસેને તે આવેલા સૌનો સારી રીતે આદર સત્કાર અને સન્માન કર્યું. 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता पडिविसज्जेइ' સન્માન અને સત્કાર કર્યા પછી, તેણે આવેલા સૌ રાજપુરુષોને વિદાય-રવાના કર્યા.

ભાવાર્થ—મહાબલ રાજાની આજ્ઞાને પ્રમાણ કરીને તે તમામ કૌટુમ્બિક પુરુષો પુરિમતાલ નગરથી તુરત જ તૈયાર થઇને બહુ દૂર ન થાય તેવા માર્ગથી શાલાટવીમાં રહેલી ચોરપલ્લી તરફ રવાના થયા, રસ્તામાં ખાતા-પીતા આનંદ કરતા

॥ मूलम् ॥

तए णं से अभग्गसेणे चोरसेणावई बहुहिं मित्त-जाव-पडिवुडे ण्हाए जाव पायच्छित्ते सव्वालंकारविभूसिए सालाडवीओ चोरपल्लीओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता जेणेव पुरिमतालणयरे, जेणेव महब्बले राया तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता करयलपरिग्गहियं० महब्बलं रायं जएणं विजएणं वद्धावेइ, वद्धावित्ता महत्थं जाव पाहुडं उवणेइ। तए णं से महब्बले राया अभग्गसेणस्स चोरसेणावइस्स तं महत्थं जाव पडिच्छइ, अभग्गसेणं चोरसेणावइं सक्कारेइ, सम्माणेइ, सक्कारित्ता सम्माणित्ता विसज्जेइ, कूडागारसालं च से आवसहं दलयइ। तए णं से अभग्गसेणचोरसेणावई महब्बलेणं रण्णा विसज्जिए समाणे जेणेव कूडागारसाला तेणेव उवागच्छइ ।सू०२०।

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं से अभग्गसेणे चोरसेणावई बहुहिं'

आनंदपूर्वक चोरपल्ली में जा पहुँचे। पहुँचते ही उन्होंने अभग्नसेन चोरसेनापति को हाथ जोड नमस्कार किया। और राजाद्वारा पुरिमताल नगर में मनाये जाने वाले उत्सव का यथावत् समस्त समाचार कह सुनाया। सुनते ही अभग्नसेन ने भी अपना हार्दिक अभिप्राय उनसे कह दिया। पश्चात् उसने उन सबको अच्छी तरह आदर सत्कार के साथ वहां से पुरिमताल नगर के लिये विसर्जित कर दिये ॥ सू० १९ ॥

'तए णं से अभग्गसेणे०' इत्यादि।

તે માણસો ચોરપલ્લીમાં જઈ પહોંચ્યા પહોંચતાં જ તેઓએ અભગ્નસેન ચોરસેનાપતિને હાથ જોડીને નમસ્કાર કર્યા અને રાજાએ કહેલા પુરિમતાલ નગરમાં ઉજવવામાં આવનાર ઉત્સવ વિષેના તમામ સમાચાર કહી સંભળાવ્યા. સમાચાર સાંભળીને અભગ્નસેને પણ પોતાના અંતરના અભિપ્રાય તેઓને કહ્યો, પછી તેણે આવેલા તમામને સારી રીતે આદર સત્કાર કર્યો, પછી તે સૌને પુરિમતાલ નગર જવા માટે રજા આપી. (સૂ. ૧૯)

'तए णं से अभग्गसेणे०' ઇત્યાદિ

ततः खलु सोऽभग्नसेनश्चोरसेनापतिर्बहुभिः, 'मित्त-जाव-परिवुडे' मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनैः परिवृतः, 'ण्हाए जाव पायच्छित्ते' स्नातः यावत् कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः, 'सव्वालंकारभूसिए' सर्वालङ्कारविभूषितः, 'सालाडवीओ चोरपल्लीओ' शालाटवीतश्चोरपल्लीतः 'पडिणिक्खमइ' प्रतिनिष्क्रामति=निःसरति। 'पडिणिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'जेणेव पुरिमतालणयरे जेणेव महब्बले राया तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव पुरिमतालनगरं यत्रैव महाबलो राजा तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता करयलपडिग्गहियं महब्बलं रायं जएणं विजएणं वद्धावेइ' उपागत्य करतलपरिगृहीतं शिरआवर्तं मस्तकेऽञ्जलिंकृत्वा महाबलं राजानं जयेन

'तए णं' कौटुम्बिक पुरुषों के वहां से प्रस्थान कर चुकने बाद 'से अभग्गसेणे चोरसेणावई' उस अभग्नसेन चोरसेनापतिने 'बहुहिं मित्त जाव परिवुडे' अनेक अपने मित्र, ज्ञाति, निजक, स्वजन सम्बन्धी एवं परिजनों से परिवृत होकर 'ण्हाए जाव पायच्छित्ते' स्नान किया। स्नान करने के बाद उसने कौतुक मंगल एवं प्रायश्चित्त कृत्य किये। इन सब से निवृत्त होकर बाद में 'सव्वालंकार-विभूसिए' समस्त अलंकारों से विभूषित होकर वह 'सालाडवीओ चोरपल्लीओ' शालाटवीस्थित चोरपल्ली से 'पडिणिक्खमइ' निकला 'पडिणिक्खमित्ता' निकल कर जेणेव पुरिमतालणयरे जेणेव महब्बले राया तेणेव उवागच्छइ' पुरिमताल नगर पहुँचा और वहाँ पहुँचते ही वह महाबल राजा के निकट जाकर उपस्थित होगया। 'उवागच्छित्ता' उपस्थित होकर 'करयलपरिग्गहियं० महब्बलं रायं जएणं विजएणं वद्धावेइ' उसने राजा को हाथ जोड नमस्कार किया और जय विजय के नाद

'तए णं' કૌટુમ્બિક પુરુષો ત્યાંથી રવાના થયા પછી. 'से अभग्गसेणे चोरसेणावई' તે અભગ્નસેન ચોરસેનાપતિએ 'बहुहिं मित्त-जाव परिवुडे' પોતાના અનેક મિત્ર, જ્ઞાતિ, નિજક, સ્વજન, સમ્બન્ધી અને પરિજનોની સાથે મલીને 'ण्हाए जाव पायच्छित्ते' સ્નાન કર્યું. સ્નાન કર્યા પછી તેણે કૌતુક મંગલ અને પ્રાયશ્ચિત્ત કાર્ય કર્યું. એ તમામ કામથી નિવૃત્ત થઇને પછી 'सव्वालंकारविभूसिए' તમામ અલંકારોથી શણગાર સજીને તે 'सालाडवीओ चोरपल्लीओ' શાલાટવીસ્થિત ચોરપલ્લીથી 'पडिणिक्खमइ' નિકળ્યો 'पडिणिक्खमित्ता' નીકલી કરીને 'जेणेव पुरिमतालणयरे जेणेव महब्बले राया तेणेव उवागच्छइ' પુરિમતાલ નગર આવી પહોંચ્યો અને પહોંચતા જ તુરતજ મહાબલ રાજાની પાસે જઇને ઉભો રહ્યો 'उवागच्छित्ता' ઉપસ્થિત થઇને (નજીક ઉભા રહીને) 'करयलपरिग्गहियं० महब्बलं रायं जएणं विजएणं वद्धावेइ' તેણે રાજાને હાથ જોડીને નમસ્કાર કર્યા

विजयेन वर्धयति, 'वद्धावित्ता' वर्धयित्वा महत्थं महार्थं 'जाव' यावत् 'पाहुडं' प्राभृतम्=उपहारम्, 'उवणेइ' उपनयति=पुरतः स्थापयति। 'तए णं से महब्बले राया' ततः खलु स महाबलो राजा 'अभग्गसेणस्स चोरसेणावइस्स तं महत्थं जाव' अभग्नसेनस्य चोरसेनापतेः तं महार्थं यावत् प्राभृतं 'पडिच्छइ' प्रतीच्छति=गृह्णाति। 'अभग्गसेणं चोरसेणावइं सक्कारेइ सम्माणेइ' अभग्नसेनं चोरसेनापतिं सत्कारयति संमानयति, 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता विसज्जेइ' सत्कृत्य संमान्य विसर्जयति, 'कूडागारसालं च' कूटागारशालां च 'आवसहं' आवसथं=वसतिं 'दलयइ' ददाति। 'तए णं से अभग्गसेण चोरसेणावई महब्बलेणं रण्णा विसज्जिए समाणे' ततः खलु सोऽभग्नसेनसेनापतिर्महाबलेन राज्ञा विसर्जितः सन् 'जेणेव कूडागारसाला तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव कूटागारशाला तत्रैवोपागच्छति॥ सू० २०॥

से वधाया। 'वद्धावित्ता महत्थं जाव पाहुडं उवणेइ' वधाकर फिर उसने महार्थ महामूल्य विशिष्ट नजराना राजा के सन्मुख भेट स्वरूप में रखदिया। 'तए णं से महब्बले राया अभग्गसेणस्स चोरसेणावइस्स तं महत्थं० पडिच्छइ' राजाने भी चोरों के सेनापति उस अभग्नसेन का वह महार्थ महामूल्य नजराना स्वीकृत कर लिया और 'अभग्गसेणचोरसेणावइं सक्कारेइ' उसका अच्छी तरह से आदर सत्कार किया एवं 'सम्माणेइ' सन्मान किया। 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता' जब अभग्नसेन का अच्छी तरह से अपनी ओर से सत्कार एवं सन्मान हो चुका तब 'विसज्जेइ' वहां से उसकी बिदा की कूडागारसालं च से आवसहं दलयइ' बिदाकर उसे कूटागारशाला में डेरा दिलाया। 'तए णं से अभग्गसेणचोरसेणावई' कूटागारशाला में ठहरना निश्चित हो जाने के बाद वह अभग्नसेन चारसेनापति 'महब्बलेणं रण्णा' महाबल राजा

અને જય-વિજયના ધ્વનિથી વધાવ્યા, 'वद्धावित्ता महत्थं जाव पाहुडं उवणेइ' વધાવીને પછી તેણે મહામૂલ્યવાન નજરાણું રાજાના સન્મુખ ભેટ તરીકે રાખી દીધું 'तए णं से महब्बले राया अभग्गसेणस्स चोरसेणावइस्स तं महत्थं पडिच्छइ' રાજાએ પણ ચોરસેનાપતિ અભગ્નસેને મૂકેલું નજરાણું લઇ તેનો સ્વીકાર કર્યો અને 'अभग्गसेणं चोरसेणावइं सक्कारेइ' તે અભગ્નસેન ચોર સેનાપતિનો સારી રીતે આદર સત્કાર કર્યો અને 'सम्माणेइ' સન્માન કર્યું 'सक्कारित्ता सम्माणित्ती' જ્યારે અભગ્નસેન નો સારી રીતે પોતાના તરફથી સત્કાર સન્માન થઇ ગયો ત્યારે 'विसज्जेइ' પછી તેને ત્યાંથી વિદાયગીરી આપી 'कूडागारसालं च से आवसहं दलयइ' વિદાય કરીને તેને કૂટાગારશાળામાં તંબુ આપ્યા 'तए णं से अभग्गसेणं चोरसेणावई' કૂટાગારશાળામાં રહેવાનું નક્કી થયા પછી તે અભગ્નસેન ચોરસેનાપતિ

द्वारा 'विसज्जिए समाणे जेणेव कूडागारसाला तेणेव उवागच्छइ' विसर्जित होकर जहां वह कूटागारशाला थी वहां आया।

भावार्थ—अभग्नसेन ने पुरिमताल नगर में मनाये जाने वाले उत्सव में सम्मिलित होने के अभिप्राय से अपनी तैयारी प्रारंभ की- उसने सर्वप्रथम अपने मित्रों को एवं स्वजन संबंधी आदिकों को इसकी खबर भिजवा दी। वे सब के सब ठीक समय पर इसके पास आ पहुँचे। सबके आ जाने पर अभग्नसेन ने स्नान किया, और मषीतिलकादि किये उसके बाद वह अपने शरीर पर बहुमूल्य वस्त्र आभरण पहिर कर अपने स्थान से सब के साथ पुरिमताल नगर की तरफ बडे ठाट-बाट से चला। वहां पहुँच कर उसने महाबल राजा से मुलाकात की। नमनपूर्वक उसने राजा का अभिनंदन किया और जय विजय नाद से राजा को वधाया, और राजा के लिये जो यह उपहार लाया था, वह उसने राजा की सेवा में अर्पित किया। राजाने बहुत आनंद के साथ इसकी प्रदत्त भेट को स्वीकार कर इसका आदर सत्कार किया तथा उसके ठहरने आदि की व्यवस्था कूटागारशाला में करने की अपने परिचारकों को आज्ञा दी। अभग्नसेन भी राजा से बिदा होकर उस कूटागारशाला की ओर चल दिया। वहां आकर वह ठहर गया ॥ सू० २० ॥

'महाब्बलेणं रण्णा' મહાબલ રાજાદ્વારા 'विसज्जिए समाणे जेणेव कूडागारसाला तेणेव उवागच्छइ' વિદાય પામી જ્યાં તે કૂટાગારશાલા હતી ત્યાં આવ્યા.

ભાવાર્થ—અભગ્નસેને પુરિમતાલ નગરમાં થતા ઉત્સવમાં હાજરી આપવાના અભિપ્રાયથી ત્યાં જવા માટે પોતાની તૈયારીનો પ્રારંભ કર્યો, તેણે સૌથી પ્રથમ પોતાના મિત્રો, સ્વજન, સંબંધી આદિ સૌને આ વાતની ખબર મોકલાવી દીધી. એટલે તે સૌ બરાબર સમય પ્રમાણે તેની પાસે આવી પહોંચ્યા, સૌ આવી ગયા પછી, અભગ્નસેને સ્નાન કર્યું અને મષી-તિલક આદિ કર્યાં. તે પછી પોતાના શરીર પર બહુજ મૂલ્યવાન વસ્ત્ર અને આભૂષણ પહેરીને પોતાના સ્થાનથી સૌના સાથે પુરિમતાલ નગર તરફ ભારે ઠાઠમાંઠથી ચાલ્યો, ત્યાં પહોંચીને મહાબલ રાજાની મુલાકાત કરી નમનપૂર્વક તેણે રાજાને અભિનંદન કર્યું અને જય-વિજય નાદથી રાજાને વધાવ્યા તથા રાજા માટે જે ભેટ લાવ્યા હતા તે તેણે રાજાની સેવામાં અર્પણ કરી, રાજાએ ઘણા જ આનંદની સાથે તેણે આપેલી ભેટનો સ્વીકાર કર્યો, અને સ્વીકાર્યા પછી તેનો આદર સત્કાર કર્યો, તથા તેને રહેવા વગેરેની વ્યવસ્થા કૂટાગારશાલામાં કરવાની પોતાના નોકરોને આજ્ઞા કરી. પછી અભગ્નસેન પણ રાજાની પાસેથી વિદાય લઈ તે કૂટાગારશાલા તરફ ચાલતો થયો, અને ત્યાં આવી મુકામ કર્યો. (સૂ૦ ૨૦)

॥ मूलम् ॥

तए णं से महब्बले राया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी-गच्छह णं तुम्हे देवाणुप्पिया! विउलं असणं ४ उवक्खडावित्ता तं विउलं असणं ४ सुरं च ५ सुबहुं पुप्फगंधमल्लालंकारं च अभग्गसेणस्स चोरसेणावइस्स कूडागारसालाए उवणेइ। तए णं ते कोडुंबियपुरिसा करयल जाव उवणेंति। तए णं से अभग्गसेणचोरसेणावई बहुहिं मित्त० सद्धिं संपरिवुडे ण्हाए जाव सव्वालंकारविभूसिए तं विउलं असणं ४ सुरं च५ आसाएमाणे ४ पमत्ते विहरइ ॥सू० २१॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं से महब्बले राया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता' ततः खलु स महाबलो राजा कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वा 'एवं'=वक्ष्यमाणप्रकारेण, 'वयासी' अवादीत्-'गच्छह णं तुम्हे देवाणुप्पिया!' गच्छत खलु यूयं हे देवानुप्रियाः! 'विउलं असणं ४' विपुलमशनं पानं खाद्यं स्वाद्यं 'उवक्खडावेह' उपस्कारयत=पाचयत 'उवक्खडावित्ता' उप-

---

'तए णं से महब्बले०' इत्यादि।

'तए णं' अभग्नसेन के कूटागार शाला में ठहर चुकने के बाद 'से महब्बले राया' महाबल राजाने कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' कौटुम्बिक-पुरुषों को अपने पास बुलवाया। 'सद्दावित्ता' और बुलाकर 'एवं वयासी' इस प्रकार कहा कि- 'गच्छह णं तुम्हे देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रिय! आप लोग यहां से जाओ और 'विउलं असणं४ उवक्खडावेह' विपुल

'तए णं से महब्बले' ईत्यादि.

'तए णं' અભગ્નસેન કૂટાગારશાલામાં સ્થિર થયા પછી 'से महब्बले राया' મહાબલ રાજાએ 'कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' કૌટુમ્બિક પુરુષોને પોતાના પાસે બોલાવ્યા 'सद्दावित्ता' અને બોલાવીને 'एवं वयासी' તેઓને આ પ્રમાણે કહ્યું કે- 'गच्छह णं तुम्हे देवाणुप्पिया' હે દેવાનુપ્રિય! તમે લોકો સૌ અહીંથી જાઓ અને 'विउलं असणं४ उवक्खडावेह' પુષ્કલ અશનાદિ તૈયાર કરો

स्कार्य=पाचयित्वा, 'तं विउलं असणं४ सुरं च५' तं विपुलमशनादिकं सुरां च, मेरकं च, जातिं च, सीधुं च, मसन्नां च, तथा 'सुवहुं पुप्फगंधमल्लालंकारं च' सुवहु पुष्पगन्धमाल्यालङ्कारं च, 'अभग्गसेणस्स चोरसेणावइस्स' अभग्नसेनस्य चोरसेनापतेः 'कूडागारसालाए' कूटागारशालायाम् 'उवणेह' उपनयत=समीपे प्रापयत। 'तए णं से कोडुंबिय पुरिसा करयल जाव' ततः खलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः करतलपरिगृहीतं यावत् मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा तथेति राजाज्ञां स्वीकृत्य तदनुसारेण विपुलमशनादिकं सुवहुं पुष्पगन्धमाल्यालङ्कारं च अभग्नसेनस्य 'उवणेंति' उपनयन्ति=समीपे प्रापयन्ति। 'तए णं से अभग्गसेण–

अशनादि तैयार कराओ 'उवक्खडावित्ता' भोजन तयार हो जाय तब 'तं विउलं असणं४ सुरं च५ सुवहुं पुप्फगंधमल्लालकारं च अभग्गसेणस्स चोरसेणावइस्स कूडागारसालाए उवणेह' उस निष्पन्न हुए भोजन को एवं साथ में अनेक प्रकार की मदिरा को तथा पुष्प, गंध, माला और अलंकार आदि सामग्री को चोरों के सेनापति अभग्नसेन के पास कूटागारशाला में ले जाओ। 'तए णं' राजा के इस प्रकार के आदेश होने के बाद 'ते कोडुंबियपुरिसा करयल जाव उवणेंति' वे कौटुम्बिक पुरुष राजा की आज्ञा प्रमाण कर और उन्हें नमन कर वहाँ से चले आये और भोजनशाला में आकर समस्त सामग्री तयार करवाई, और निष्पन्न हुई उस खाने पीने की समस्त सामग्री को, अनेक प्रकार की मदिरा को, एवं पुष्प गंध माला आदि को साथ में लेकर कूटागारशाला में जाकर उपस्थित हुए, और नमन कर सब लाई हुई उस सामग्री आदि को चोरों के सेनापति अभग्नसेन के समक्ष रख दिया।

'उवक्खडावित्ता' ભોજન તૈયાર થઈ જાય ત્યારે 'तं विउलं असणं सुरं च५ सुवहुं पुप्फगंधमल्लालंकारं च अभग्गसेणस्स चोरसेणावइस्स कूडागारसालाए उवणेह' એ તૈયાર થયેલા ભોજનને અને સાથે અનેક પ્રકારની મદિરા તથા પુષ્પ, ગંધ, માલા અને અલંકાર આદિ સામગ્રીને ચોરસેનાપતિ અભગ્નસેનની પાસે કુટાગારશાલામાં લઈ જાઓ. 'तए णं' રાજાનો આ પ્રકારનો હુકમ થયા પછી 'ते कोडुंबियपुरिसा करयल जाव उवणेंति' તે કૌટુમ્બિક પુરુષો રાજાની આજ્ઞા પ્રમાણું કરીને તથા તેને નમન કરીને ત્યાંથી ભોજનશાલામાં આવી સમસ્ત ભોજન સામગ્રી તૈયાર કરાવી અને તૈયાર થયેલી ખાવા–પીવાની તમામ સામગ્રી તથા અનેક પ્રકારની મદિરા અને પુષ્પમાલા આદિ સામગ્રી સાથે લઈને કૂટાગારશાળામાં જઈને ઉભા રહ્યા. તે નમન કરીને જે સામગ્રી લાવ્યા હતા તે તમામને ચોરસેનાપતિ અભગ્નસેનની

चोरसेणावई बहुहिं मित्त०' ततः खलु सोऽभग्नसेनचोरसेनापतिर्बहुभिः मित्र-ज्ञातिप्रभृतिभिः 'सद्धिं संपरिवुडे ण्हाए जाव सव्वालंकारविभूसिए' सार्धं संपरिवृतः स्नातो यावत् सर्वालंकारविभूषितस्तं 'विउलं असणं ४ सुरं च' विपुल-मशनादिकं सुरां च विविधाम् 'आसाएमाणे' आस्वादयन् विस्वादयन् परिभाजयन् परिभुञ्जानः 'पमत्ते पमत्तः=प्रमादयुक्तः, 'विहरइ' विहरति=तिष्ठति ॥ सू० २१ ॥

'तए णं' बाद में 'से अभग्गसेणचोरसेणावइ बहुहिं मित्त० सद्धिं संपरिवुडे ण्हाए जाव सव्वालंकारविभूसिए तं विउलं असणं४ सुरं च५ आसाएमाणे४ पमत्ते विहरइ' उस अभग्नसेन चोरसेनापति ने अपने सब मित्रजनों आदि के साथ स्नान आदि कर एवं अच्छी तरह कपडे और अलंकारों से सुसज्जित होकर उस आई हुई समस्त खाने पीने की सामग्री का और अनेक प्रकार की मदिरा का इच्छानुसार आस्वादन किया, परिभोग किया और पश्चात् नशे के आवेश में वह होशरहित हो गया।

भावार्थ— जब अभग्नसेन अपनी मित्रादिमंडलीसहित कूटागार शाला में ठहर चुका, तब उस समय उसकी पाहुनगति करने के लिये महाबल राजाने अपने कोटुम्बिक पुरुषों को बुलाकर यह आदेश प्रदान किया-कि तुम सब लोग यहां से शीघ्र जाओ और भोजन-शाला में पहुँचकर खाने पीने का सब प्रकार का सामान अधिक मात्रा में तयार कराओ। जब सब चीज तयार हो जावे तब उसे मदिरा आदि एवं पुष्पमाला आदि के साथ लेकर कूटागार शाला में

નજીક રાખી દીધી 'तए णं' તે પછી 'से अभग्गसेणचोरसेणावई बहुहिं मित्त० सद्धिं संपरिवुडे ण्हाए जाव सव्वालंकारविभूसिए असणं४ सुरं च५ आसाएमाणे४ पमत्ते विहरइ' તે અભગ્નસેન ચોરસેનાપતિએ પોતાના તમામ મિત્રજનો આદિ સાથે સ્નાન આદિ કરીને તથા સારી રીતે કપડાં પહેરી તથા અલંકારોથી સુસજ્જિત થઇને તે આવેલી તમામ ખાવા-પીવાની સામગ્રી તથા અનેક પ્રકારની મદિરાનું ઇચ્છાનુસાર આસ્વાદન કર્યું, પરિભોગ કર્યો અને પછી નિશા-કેફ-ના આવેશમાં હોશરહિત-(ચેતનરહિત-ભાનવિનાનો) થઇ ગયો.

ભાવાર્થ—જ્યારે અભગ્નસેન પોતાની મિત્રમંડલી સાથે કૂટાગારશાલામાં રહ્યો ત્યારે તે સમયે તેની મેમાનગતિ કરવા માટે મહાબલ રાજાએ પોતાના કૌટુમ્બિક પુરુષોને બોલાવીને એ આજ્ઞા કરી કે-તમે સૌ લોકો અહીંથી તાકીદથી જાઓ અને ભોજનશાલામાં પહોંચીને ખાવા-પીવાના તમામ પ્રકારના સામાનને વધારે પ્રમાણમાં તૈયાર કરાવો અને જ્યારે તમામ વસ્તુ તૈયાર થઇ જાય ત્યારે તે તમામને મદિરા આદિ પુષ્પમાલા વગેરેની સાથે લઇને કૂટાગારશાલામાં અભગ્નસેનની પાસે લઇ

॥ मूलम् ॥

तए णं से महब्बले राया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी–'गच्छह णं तुम्हे देवाणुप्पिया! पुरिमतालस्स णयरस्स दुवाराइं पिहेह, अभग्गसेणं चोरसणाइं जीवग्गाहं गिण्हह, गिण्हित्ता ममं उवणेह'। तए णं ते कोडुंबियपुरिसा करयल जाव पडिसुणेंति। पडिसुणित्ता पुरिमतालस्स णयरस्स दुवाराइं पिहेंति, अभग्गसेणं चोरसेणावइं जीवग्गाहं गिण्हंति। गिण्हित्ता महब्बलस्स रण्णो उवणेंति। तए णं से महब्बले राया अभग्गसेणं चोरसेणावइं एएणं विहाणेणं वज्झं आणवेइ। एवं खलु गोयमा! अभग्गसेणे चोरसेणावई पुरा पोराणाणं जाव विहरइ ॥ सू० २२ ॥

अभग्नसेन के निकट जाओ। राजा की इस आज्ञा को स्वीकार कर वे सब भोजनशाला में पहुँचे और वहां सब प्रकार की खाने पीने की सामग्री तयार करवाकर राजा के आदेशानुसार उसे कूटागारशाला में ठहरे हुए अभग्नसेन के पास ले गये। अभग्नसेन ने नहा धोकर एवं अपने नैमित्तिक कर्मों से निवृत्त होकर अपनी मित्रमंडलीसहित उस आई हुई सामग्री का बडे आनंद के साथ उपभोग किया। खा चुकने पर वे सब के सब नशा के आवेश से बेभान हो गये। अभग्नसेन भी बेहोश हो गया। ॥ सू० २१ ॥

જાઓ. રાજાની આ પ્રકારની આજ્ઞાને સ્વીકારીને તે સૌ ભોજનશાળામાં પહોંચ્યા અને ત્યાં ખાવા–પીવાની સામગ્રી તૈયાર કરાવીને રાજાની આજ્ઞા પ્રમાણે કૂટાગારશાળામાં રહેલા અભગ્નસેનની પાસે લઈ ગયા, અભગ્નસેને ન્હાઈ ધોઈને તથા પોતાના નૈમિત્તિક કર્મોથી નિવૃત્ત થઈને પોતાની મિત્રમંડલી સહિત તે આવેલી સામગ્રીનો ઘણા જ આનંદ સાથે ઉપભોગ કર્યો. ખાધા પછી તે સૌ મદિરાના નિશા–કેફ–ના આવેશમાં બેભાન થઈ ગયા, અભગ્નસેન પણ બેભાન થઈ ગયો. (સૂ. ૨૧)

टीका ।

'तए णं' इत्यादि । 'तए णं से महब्बले राया कोडुंबिय पुरिसे सद्दावेइ सद्दावित्ता' ततः खलु स महाबलो राजा कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति=आह्वयति शब्दयित्वा=आहूय 'एवं' वक्ष्यमाणप्रकारेण, 'वयासी' अवादीत्-'गच्छह णं तुम्हे देवाणुप्पिया ! पुरिमतालस्स णयरस्स' गच्छत खलु यूयं हे देवानुप्रियाः ! पुरिमतालस्य नगरस्य 'दुवाराइं' द्वाराणि निर्गमप्रवेशमार्गान् 'पिहेह' पिधत्त, 'अभग्गसेणं चोरसेणावइं' अभग्नसेनं चोरसेनापतिं 'जीवग्गाहं गिण्हह' जीवग्राहं गृहाण-जीवन्तं गृहाणेत्यर्थः । गिण्हित्ता' गृहीत्वा 'ममं उवणेह' मामुपनयत= मत्समीपमानयतेत्यर्थः । 'तए णं ते कोडुंबिय पुरिसा करयल जाव पडिसुणेंति' ततः खलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः करतलपरिगृहीतं यावत् प्रतिशृण्वन्ति=

'तए णं से महब्बले०' इत्यादि ।

'तए णं' अभग्नसेन एवं उसके साथियों के बेहोश होने के बाद 'से महब्बले राया' उस महाबल राजा ने कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' कौटुम्बिक पुरुषों को बुलाया 'सद्दावित्ता' बुलाकर 'एवं वयासी' फिर ऐसा कहा-'गच्छह णं देवाणुप्पिया! हे देवानुप्रिय ! तुम जाओ, और 'पुरिमतालस्स णयरस्स दुवाराइं पिहेह' पुरिमताल नगर के समस्त दरवजो को बंद कर दो । तथा अभग्गसेणं चोरसेणावइं' अभग्नसेन चोरसेनापति को 'जीवग्गाहं गिण्हह' जीवित ही पकडलो गिण्हित्ता ममं उवणेह' पकडकर उसे मेरे पास ले आओ । 'तए णं' नृपका यह आदेश सुनने के पश्चात् 'ते कोडुंबियपुरिसा करयल० जाव पडिसुणेंति' उन कौटुम्बिक पुरुषों ने राजा के प्रदत्त आदेश को बडी भक्ति के साथ

'तए णं से महब्बले' ઇત્યાદિ.

'तए णं' અભગ્નસેન તથા તેના સાથીદારો બેભાન થઇ ગયા પછી 'से महब्बले राया' તે મહાબલ રાજાએ 'कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' કૌટુંબિક પુરુષોને બોલાવ્યા 'सद्दावित्ता' બોલાવીને 'एवं वयासी' પછી આ પ્રમાણે કહ્યું 'गच्छह णं देवाणुप्पिया !' હે દેવાનુપ્રિય ! તમે જાઓ 'पुरिमतालस्स णयरस्स दुवाराइं पिहेह' પુરિમતાલ નગરના તમામ દરવાજાઓને બંધ કરી દો, તથા 'अभग्गसेणं चोरसेणावइं' અભગ્નસેન ચોરસેનાપતિને 'जीवग्गाहं गिण्हह' જીવતો જ પકડી લીઓ. 'गिण्हित्ता ममं उवणेह' પકડીને તેને મારી પાસે લઇ આવો. 'तए णं' રાજાના આ પ્રકારના હુકમને સાંભળીને પછી 'ते कोडुंबियपुरिसा करयल० जाव पडिसुणेंति' તે કૌટુમ્બિક પુરુષોએ રાજાએ આપેલા હુકમને મહાન-

राजाज्ञां स्वीकुर्वन्ति, 'पडिसुणित्ता' प्रतिश्रुत्य=स्वीकृत्य, 'पुरिमतालस्स णयरस्स दुवाराइं' पुरिमतालस्य नगरस्य द्वाराणि 'पिहेंति' पिदधति=आवृण्वन्ति, 'अभग्गसेणं चोरसेणावइं जीवग्गाहं गिण्हंति' अभग्नसेनं चोरसेनापतिं जीवग्राहं गृह्णन्ति। गिण्हित्ता महब्बलस्स रण्णो' गृहीत्वा महाबलस्य राज्ञः, 'उवणेंति' उपनयन्ति=समीपमानयन्ति। 'तए णं से महब्बले राया अभग्गसेणं चोरसेणावइं' ततः खलु स महाबलो राजा अभग्नसेनं चोरसेनापतिम्, 'एएणं विहाणेणं' एतेन विधानेन 'वज्झं' वध्यम्='अयं हन्तव्यः' इति, 'आणवेइ' आज्ञापयति। अभग्नसेनं हन्तुं महाबलेन राज्ञा कौटुम्बिकपुरुषा आज्ञप्ताः। इति पर्यन्तमुक्त्वा भगवान् पुनर्गौतमं संबोध्याह–'एवं खलु गोयमा!' इत्यादि, हे गौतम! 'अभग्गसेणचोरसेणावई' अभग्नसेनश्चोरसेनापतिः 'पुरा पोराणाणं' पुरा पुराणानां पुरा=पूर्वभवे पुराणानां=पूर्वकालकृतानाम्, 'जाव' यावत् अत्र यावच्छब्देन– 'दुच्चीण्णाणं दुप्पडिकंताणं असुभाणं पावाणं कडाणं कम्माणं पावगं फलवित्ति-

---

नमनपूर्वक स्वीकार किया। 'पडिसुणित्ता पुरिमतालस्स णयरस्स दुवाराइं पिहेंति' स्वीकार कर चुकने पर उन्हों ने शीघ्र ही पुरिमताल नगर के समस्त द्वारों को बन्द कर दिया, एवं 'अभग्गसेणं चोरसेणावइं जीवग्गाहं गिण्हंति' अभग्नसेन चोरसेनापति को जिन्दा ही पकड लिया। गिण्हित्ता महब्बलस्स रण्णो उवणेंति' पकडकर वे उसे अपने स्वामी महाबल राजा के निकट ले आये। 'तए णं' बाद में 'से महब्बले राया' उस महाबल राजा ने 'अभग्गसेणं चोरसेणावइं एएणं विहाणेणं वज्झं आणवेइ' अभग्नसेन चोरसेनापति के लिये अपने पुरुषों को इस प्रकार से 'यह मारने योग्य है,' ऐसी आज्ञा प्रदान की।

'एवं खलु गोयमा' इस प्रकार हे गौतम! 'अभग्गसेणे चोरसेणावई पुरा पोराणाणं जाव विहरइ' यह अभग्नसेन चोरसेनापति पूर्वो-

---

ભક્તિ સાથે નમનપૂર્વક સ્વીકારી લીધો. 'पडिसुणित्ता पुरिमतालस्स णयरस्स दुवाराइं पिहेंति' સ્વીકાર કર્યા પછી તુરત જ તેઓએ પુરિમતાલ નગરના તમામ દરવાજાને બંધ કરી દીધા અને 'अभग्गसेणं चोरसेणावइं जीवग्गाहं गिण्हंति' અભગ્નસેન ચોરસેનાપતિને જીવતોજ પકડી લીધો. 'गिण्हित्ता महब्बलस्स रण्णो उवणेंति' પકડી કરીને તેઓ તેને પોતાના ધણી મહાબલ રાજાની નજીક લઈ આવ્યા. 'तए णं' તે પછી 'से महाब्बले राया' તે મહાબલ રાજાએ 'अभग्गसेणं चोरसेणावइं एएणं विहाणेणं वज्झं आणवेइ' તે અભગ્નસેન ચોરસેનાપતિ માટે પોતાના પુરુષોને 'આ પ્રકારથી એ મારવા યોગ્ય છે.' એવી આજ્ઞા આપી.

'एवं खलु गोयमा' આ પ્રમાણે હે ગૌતમ! 'अभग्गसेणे चोरसेणावई

त्रिसेसं पच्चणुब्भवमाणे' इति संग्राह्यम् । दुश्चीर्णानां दुष्प्रतिक्रान्तानाम् अशुभानां पापानां कृतानां कर्मणां पापकं फलवृत्तिविशेषं प्रत्यनुभवन् , एषां पदानां व्याख्याऽत्रैव प्रथमाध्ययने द्वादशसूत्रे कृता 'विहरइ' विहरति=वर्तते ॥ सू० २२ ॥

पार्जित दुश्चीर्ण, दुष्प्रतिक्रान्त अपने अशुभ पाप कर्मों का विशेष फल भोग रहा है ।

भावार्थ–अभग्नसेन एवं उसकी मित्रमंडली जब खा पी कर अच्छी तरह बेसुध बन चुकी तब राजाने उन का समाचार ज्ञातकर कौटुम्बिक पुरुषों को अपने पास बुलाया, और उनके आने पर यह आज्ञा प्रदान करते हुए उनसे कहा कि–तुम शीघ्र जाओ और पुरिमताल नगर के समस्त दरवाजों को बंद कर दो, तथा बंद करने के बाद ही जल्दी से जल्दी जीते हुए अभग्नसेन को पकड कर मेरे पास ले आओ। राजा की उक्त आज्ञा शिरोधार्य कर उन लोगों ने वैसा ही किया। प्रथम नगर के समस्त दरवाजे बंद किये, बाद में जीते हुए अभग्नसेन को पकड कर राजा के समीप उपस्थित कर दिया। राजा ने उसे मारने की आज्ञा दी ।

इस प्रकार हे गौतम ! यह अभग्गसेन अपने पूर्वोपार्जित निकाचित दुश्चीर्ण दुष्प्रतिक्रान्त अशुभ पाप कर्मों के उदयजन्य फल को भोग रहा है ॥ सू० २२ ॥

पुरा पोराणाणं जाव विहरइ' તે અભગ્નસેન ચોરસેનાપતિ પૂર્વના મેળવેલા દુશ્ચીર્ણ દુષ્પ્રતિક્રાન્ત પોતાના અશુભ પાપકર્મોના વિશેષ ફળને ભોગવી રહ્યો છે.

ભાવાર્થ—અભગ્નસેન અને તેની મિત્રમંડલી જ્યારે સારી રીતે બેભાન થઇ ગઇ ત્યારે રાજાએ એવા સમાચાર જાણીને કૌટુમ્બિક પુરુષોને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને તેઓ આવ્યા ત્યારે તેઓને આજ્ઞા કરતાં બોલ્યા કે–તમે તુરત જ જાઓ અને પુરિમતાલ નગરના તમામ દરવાજાઓને બંધ કરી આપો, તથા બંધ કર્યા પછી જલદી જઇને જીવતો જ અભગ્નસેનને પકડી કરીને મારી પાસે લાવો, રાજાની આ પ્રકારની આજ્ઞા માથે ચઢાવીને તેઓએ રાજાના કહેવા પ્રમાણે કર્યું. પ્રથમ નગરના તમામ દરવાજાને બંધ કરી દીધા, તે પછી જીવિતદશામાં અભગ્નસેનને પકડીને રાજાની નજીક ઉભો રાખ્યો, પછી રાજાએ તેને મારવાની પોતાના માણુસોને આજ્ઞા આપી.

આ પ્રમાણે હે ગૌતમ! તે અભગ્નસેન પોતાનાં પૂર્વે મેળવેલાં, નિકાચિત દુશ્ચીર્ણ દુષ્પ્રતિક્રાન્ત અશુભ પાપકર્મોનાં ઉદયજન્ય ફળને ભોગવી રહ્યો છે. (સૂ૦ ૨૨)

॥ मूलम् ॥

अभग्गसेणे णं भंते! चोरसेणावई कालमासे कालं किच्चा कहिं गच्छिहिइ, कहिं उववज्जिहिइ?। गोयमा! अभग्गसेणे चोरसेणावई सत्तावीसं वासाइं परमाउयं पालइत्ता अज्जेव तिभागावसेसे दिवसे सूलभिन्ने कए समाणे कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उक्कोसेणं एगसागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ। से णं ताओ अणंतरं उव्वट्टित्ता, एवं संसारो जहा पढमे जाव पुढवीसु। तओ उव्वट्टित्ता वाणारसीए णयरीए सूयरत्ताए पच्चायाहिइ। से णं तत्थ सोयरिएहिं जीवियाओ ववरोविए समाणे तत्थेव वाणारसीए णयरीए सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ ॥सू० २३॥

टीका

गौतमस्वामी भगवन्तं पृच्छति–'अभग्गसेणे णं भंते!' इत्यादि। 'भंते' हे भदन्त!=हे भगवन्! 'अभग्गसेणे णं चोरसेणावई कालमासे कालं किच्चा' अभग्नसेनः खलु चोरसेनापतिः कालमासे कालं कृत्वा 'कहिं' कुत्र 'गच्छिहिइ' गमिष्यति, कुत्र 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते?।

'अभग्गसेणे' णं भंते' इत्यादि।

अभग्गसेनकी भुज्यमान अत्यंत दारूण वेदनाका कारण जानकर श्री गौतमस्वामीने श्रमण भगवान् महावीरसे पुनः यह प्रश्न किया कि–भंते! हे भदन्त 'अभग्गसेणे चोरसेणावई' यह अभग्नसेन चोरसेनापति 'कालमासे' अपनी आयु पूर्ण होने पर' कालं किच्चा' मर कर 'कहिं गच्छिहिइ' कहां जायगा? 'कहिं उववज्जिहिइ' कहां

'अभग्गसेणे णं भंते!' ઇત્યાદિ.

અભગ્નસેનની ભુજ્યમાન (ભોગવાતી) અત્યંત દારૂણ વેદનાનું કારણ જાણી કરીને શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને ફરીથી એ પ્રશ્ન કર્યો કે– 'भंते' હે ભદન્ત 'अभग्गसेणे चोरसेणावई' તે અભગ્નસેન ચોરસેનાપતિ 'कालमासे' પોતાની આયુષ્ય પૂરી થયા પછી 'कालं किच्चा' મરણ પામીને 'कहिं गच्छिहिइ' ક્યાં જશે?' 'कहिं उववज्जिहिइ' ક્યાં ઉત્પન્ન થશે? ગૌતમનો

भगवानाह–'गोयमा !' इत्यादि हे गौतम ! 'अभग्गसेणे चोरसेणावई' अभग्नसेनश्चौरसेनापतिः, 'सत्तावीसं वासाइं' सप्तविंशतिं वर्षाणि 'परमाउयं' परमायुष्कम्=उत्कृष्टमायुष्यम् ,'पालइत्ता' पालयित्वा=उपभोगं कृत्वा 'अज्जेव' अद्यैव 'तिभागावसेस' त्रिभागावशेषे=भागत्रयतोऽवशिष्ट चतुर्थप्रहरे इत्यर्थः, दिवसे 'सूलभिन्ने' शूलभिन्नः=शूलं=लोहमयसुतीक्ष्णकण्टकं, 'शूली' इति भाषाप्रसिद्धं, तेन भिन्नः=विद्धः कृतः सन् 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालं कृत्वा 'इमीसे' अस्यां 'रयणप्पभाए पुढवीए' रत्नप्रभायां पृथिव्याम् , 'उक्कोसेणं' उत्कर्षेण 'एगसागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए' एकसागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु नैरयिकतया 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते । 'से णं ताओ अणंतरं' स खलु ततोऽनन्तरम् 'उव्वट्टित्ता' उद्वर्त्य=रत्नप्रभायाः पृथिव्याः निःसृत्य, 'एवं' अमुना प्रकारेण, संसारः=भवाद् भवान्तरे भ्रमणम् , 'जहा पढमे जाव पुढवीसु' यथा–प्रथमे यावत् पृथिवीषु प्रथमाध्ययनवत् सरीसृपेषूत्पत्स्यते, तत्र खलु कालं

उत्पन्न होगा ? । गौतम का यह प्रश्न सुनकर श्रमण भगवान महावीरने कहा – 'गोयमा !' हे गौतम 'अभग्गसेणे चोरसेणावई' यह अभग्नसेन चोरसेनापति 'सत्तावीसं वासाइं' सत्तावीस २७ वर्षकी 'परमाउयं पालइत्ता' उत्कृष्ट आयुको भोगकर 'अज्जेव तिभागावसेसे दिवसे' आजही दिनके चौथे प्रहरमें 'सूलभिन्ने कए समाणे' शूलीपर आरोपित होकर 'कालमासे कालं किच्चा' मृत्यु के अवसर में मर कर 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' इस रत्नप्रभा पृथिवी में 'उक्कोसेणं एगसागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए' उत्कृष्ट एकसागर की स्थितिवाले नारकी की पर्याय से 'उववज्जिहिइ' पत्पन्न होगा । 'से णं ताओ अणंतरं उव्वट्टित्ता एवं संसारो जहा पढमे जाव पुढवीसु' वहां की स्थिति पूर्ण भोगकर जब यह वहांसे निकलेगा तो प्रथम अध्ययनमें–

આ પ્રશ્ન સાંભળીને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે કહ્યું–'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'अभग्गसेणे चोरसेणावई' તે અભગ્નસેન ચોર સેનાપતિ 'सत्तावीसं वासाइं' સત્તાવીસ ૨૭ વર્ષની 'परमाउयं पालइत्ता' ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ભોગવીને 'अज्जेव तिभागावसेसे दिवसे' આજનાજ દિવસના ચોથા પ્રહરમાં 'सूलभिन्ने कए समाणे' શૂલીપર આરોપિત થઈને 'कालमासे कालं किच्चा' મૃત્યુના અવસરે મરણ પામીને 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં 'उक्कोसेणं एगसागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए' ઉત્કૃષ્ટ એક સાગરની સ્થિતિ વાળા નરકમાં નારકીની પર્યાયથી 'उववज्जिहिइ' ઉત્પન્ન થશે. 'से णं ताओ अणंतरं उव्वट्टित्ता एवं संसारो जहा पढमे जाव पुढवीसु' ત્યાંની સ્થિતિ પૂરી ભોગવીને જ્યારે ત્યાંથી નીકળશે

कृत्वा द्वितीयस्यां पृथिव्यां त्रिसागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु, ततोऽनन्तरं पक्षिषु, ततस्तृतीयस्यां पृथिव्या'-मित्यादि-'पृथिवीकायेषु अनेकशतसहस्रकृत्व उत्पत्स्यते' इति पर्यन्तं पुनः-पुनर्भवाटवीभ्रमणं प्रथमाध्ययनस्यैकविंशतितम-सूत्रतोऽवगन्तव्यम् । 'तओ उव्वट्टित्ता' ततः=अनेकलक्षवारं पृथिवीकायेषु भ्रमणं कृत्वा तदनन्तरम्, उद्वर्त्य=निःसृत्य, 'वाणारसीए णयरीए' वाराणस्यां-काश्यां नगर्यां 'सूयरत्ताए' शूकरतया 'पच्चायाहिइ' प्रत्यायास्यति=उत्पत्स्यत इत्यर्थः। 'से णं तत्थ' स खलु तत्र 'सोयरिएहिं' शौकरिकैः=शूकरजीविकैः शूकरघातकैरित्यर्थः, 'जीवियाओ ववरोविए' जीविताद् व्यपरोपितः सन् 'तत्थेव वाणारसीए णयरीए सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए' तत्रैव वाराणस्यां नगर्यां श्रेष्ठिकुले पुत्रतया 'पच्चायाहिइ' प्रत्यायास्यति=उत्पत्स्यते ॥ सू० २३ ॥

वर्णित प्रकारकी तरह सरीसृपोंमें उत्पन्न होगा, वहांसे निकलकर द्वितीय पृथिवीमें तीनसागर की उत्कृष्ट स्थितिसे नारकी पर्याय में, वहांसे निकलकर पक्षियों के भवों में, यहाँसे मरकर तृतीय पृथिवीमें सात सागरकी उत्कृष्ट स्थितिसे युक्त नारकीपर्यायमें उत्पन्न होगा इत्यादि । इस प्रकार लाखों बार पृथिवी कायमें जन्म मरण के दुःखो को भोगता हुआ यह भवरूपी अटवीमें भ्रमण करता रहेगा। भ्रमण का प्रकार प्रथम अध्ययन के २१वें सूत्रमें प्रदर्शित किया गया है, वही प्रकार यहां भी समझलेना चाहिये । 'तओ उव्वट्टित्ता' पृथिवीकाय के भ्रमण को समाप्त कर फिर यह 'वाणारसीए णयरीए' बनारस-काशी नगरीमें 'सूयरत्ताए' सूकर की पर्यायसे 'पच्चायाहिइ' उत्पन्न होगा । 'से णं तत्थ सोयरिएहिं जीवियाओ ववरोविए समाणे' यह उस पर्यायमें शिकारियों द्वारा मारा जाकर 'तत्थेव वाणारसीए णयरीए सेट्ठिकुलंसि

ત્યારે પ્રથમ અધ્યયનમાં વર્ણવેલા પ્રકારો પ્રમાણે સરીસૃપોમાં ઉત્પન્ન થશે, ત્યાંથી નીકળીને બીજી પૃથ્વીમાં ત્રણ સાગરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી નારકી પર્યાયમાં, ત્યાંથી નીકળીને પક્ષિઓના ભવોમાં. ત્યાંથી મરણ પામીને ત્રીજી પૃથ્વીમાં સાત સાગરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી યુક્ત નારકી પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થશે ઈત્યાદિ: આ પ્રમાણે લાખોવાર પૃથ્વીકાયમાં જન્મ મરણનાં દુઃખને ભોગવતો થકો આ ભવરૂપી અટવી (વન) માં ભ્રમણ કરતો રહેશે. ભ્રમણના પ્રકાર પ્રથમ અધ્યયનના ૨૧ એકવીસમાં સૂત્રમાં જણાવેલા છે તે જ પ્રકાર અહીં પણ સમજી લેવાં જોઈએ 'तओ उव्वट्टित्ता' પૃથ્વીકાયનાં ભ્રમણને પૂરૂં કરી ફરી તે 'वाणारसीए णयरीए' બનારસ-કાશી નગરીમાં 'सूयरत्ताए' સૂકર-ભૂંડના પર્યાયથી 'पच्चायाहिइ' ઉત્પન્ન થશે. 'से णं तत्थ सोयरिएहिं जीवियाओ ववरोविए समाणे' તે એ પર્યાયમાં શિકારીઓદ્વારા

॥ मूलम् ॥

से णं तत्थ उम्मुक्कबालभावे, एवं जहा पढमे जाव अंतं काहिइ । णिक्खेवो ॥ सू० २४ ॥

पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ' पुनः उसी बनारस नगरी में किसी एक श्रेष्ठी के कुल में पुत्ररूपसे उत्पन्न होगा ।

भावार्थ—अभग्नसेन की दारुण परिस्थिति का हेतु परिज्ञातकर गौतम स्वामीने पुनः श्रमण भगवान महावीर प्रभु से यह प्रश्न पूछा कि–हे भदन्त ! यह इस परिस्थिति में मर कर कहां जायगा ? कहां उत्पन्न होगा ?। गौतम की जिज्ञासाका समाधान करते हुए महावीर प्रभुने कहा कि–हे गौतम ! यह २७ वर्ष की अपनी उत्कृष्ट आयु का परिपालन कर आज ही दिन के चौथे पहर में शूलीद्वारा मर कर प्रथम नरक में नारकी की पर्याय में उत्पन्न होगा । वहां की एक सागर की उत्कृष्ट स्थिति को भोगकर जब यह वहां से निकलेगा तो जिस प्रकार प्रथम अध्ययन में २१वें सूत्रमें मृगापुत्र का भ्रमणप्रकार वर्णित किया गया है, उसी प्रकार इसका भी होगा । बाद में यह बनारस नगरी में सूकर की पर्याय में जन्म धारण करेगा । वहां यह शिकारियों द्वारा मारा जावेगा और वहीं पर किसी सेठ के कुलमें पुत्ररूपसे उत्पन्न होगा ॥ सू० २३ ॥

માર્યો જશે. પછી 'तत्थेव वाणारसीए णयरीए सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ' ફરીને તે બનારસ કાશી નગરીમાં કોઇ એક શેઠીયાના કુળમાં પુત્રરૂપથી ઉત્પન્ન થશે.

ભાવાર્થ—અભગ્નસેનની દારૂણ પરિસ્થિતિનું કારણ જાણી કરીને ગૌતમ સ્વામીએ ફરીથી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુને એ પ્રશ્ન પૂછયો કે–હે ભદન્ત ! તે આવી પરિસ્થિતિમાં મરણ પામીને કયાં જશે ? કયાં ઉત્પન્ન થશે ? ગૌતમની જીજ્ઞાસાનું સમાધાન કરવા પ્રભુએ કહ્યું કે–હે ગૌતમ ! તે ૨૭ સત્તાવીશ વર્ષની પોતાની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ભોગવીને આજના દિવસના ચોથા પ્રહરમાં શૂલીદ્વારા મરણ પામીને પહેલી નરકમાં નારકીના પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થશે, ત્યાં એક સાગરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને ભોગવીને જયારે ત્યાંથી નીકળશે તે પછી જે પ્રમાણે પહેલા અધ્યયનના ૨૧ માં એકવીસમા સૂત્રમાં મૃગાપુત્રના ભ્રમણનો પ્રકાર વર્ણવેલો છે, તે પ્રમાણે એના પણ ભવભ્રમણનો પ્રકાર થશે, પછી તે બનારસ-કાશી નગરીમાં સૂકર-ભૂંડની પર્યાયમાં જન્મ પામશે. ત્યાં તે જીવ શીકારીઓદ્વારા માર્યો જશે અને પછી તેજ બનારસ-કાશી નગરીમાં કોઇ એક શેઠના કુળમાં પુત્રરૂપથી ઉત્પન્ન થશે. (સૂ૦ ૨૩)

टीका

'से णं तत्थ' इत्यादि। 'से णं तत्थ उम्मुक्कबालभावे' सः=पूर्ववर्णितोऽभग्नसेनजीवः खलु तत्रोन्मुक्तबालभावः, 'एवं जहा पढमे' एवं यथा प्रथमे प्रथमाध्ययनवत् तत्र यद्वाविंशतितमसूत्रोक्तवर्णनवद् वर्णनं बोध्यम्। यावत् 'अंतं' सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति। 'णिक्खेवो' निक्षेपः=निगमनं समाप्तिवाक्यं वाच्यमित्यर्थः, तद् यथा—

'एवं खलु जंबू! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं तच्चस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते त्तिबेमि'

'से णं तत्थ' इत्यादि।

सेठ के यहां पुत्ररूप से उत्पन्न हो जाने पर जब 'से' वह अभग्नसेनका जीव 'तत्थ' वहां 'उम्मुक्कबालभावे' अपने बाल्यकाल के बाद यौवन अवस्था संपन्न होगा तब प्रथम अध्ययन में २२वें सूत्र में जिस प्रकार मृगापुत्र की अवस्था का वर्णन किया है, उसी प्रकार इसका भी वर्णन समझ लेना चाहिये। जिस प्रकार मृगापुत्र ने तथारूप स्थविरों के समीप धर्म श्रवणकर अनगारधर्म स्वीकार कर अन्तमें अपने समस्त कर्मों का विनाश कर मुक्ति का लाभ करेगा उसी प्रकार यह भी तथारूप स्थविरों के समीप धर्म का श्रवण कर मुनिधर्म अंगीकार कर अन्तमें मुक्तिगामी बनेगा। इस प्रकार का वहां का यह समस्त वर्णन यहां पर अनुवर्तित कर लेना चाहिये। सूत्रस्थ 'निक्खेवो' यह पद इस अध्ययन की समाप्ति का सूचक है, वह इस प्रकार 'एवं खलु जंबू! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं

'से णं तत्थ०' ઇત્યાદિ.

શેઠના ઘેર પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થયા પછી જ્યારે 'से' તે અભગ્નસેનનો જીવ 'तत्थ' ત્યાં 'उम्मुक्कबालभावे' પોતાના બાલ્યકાલ પછી જ્યારે યૌવન અવસ્થાને પામશે, ત્યારે પ્રથમ અધ્યયના ૨૨ બાવીસમાં સૂત્રમાં જે પ્રમાણે મૃગાપુત્રની અવસ્થાનું વર્ણન કર્યું છે, તેજ પ્રમાણે આનું પણ સમજી લેવું જોઈએ. જે પ્રમાણે મૃગાપુત્રે તથારૂપ સ્થવિરોની પાસે ધર્મ શ્રવણ કરીને અણગાર ધર્મનો સ્વીકાર કરીને અન્તમાં પોતાના તમામ કર્મોનો સંપૂર્ણ પણે નાશ કરી મુકિતનો લાભ પ્રાપ્ત કર્યો, તેજ પ્રમાણે આ પણ તથારૂપ સ્થવિરોની સમીપ-પાસે ધર્મને સાંભળીને મુનિધર્મ અંગીકાર કરીને અન્તમાં મુકિતગામી બનશે. તે પ્રમાણે ત્યાંનું એ તમામ વર્ણન અહીં આગળ અનુંવર્તિત કરી (યોજી) લેવું જોઇએ, સૂત્રસ્થ 'निक्खेवो' એ પદ આ અધ્યયનની સમાપ્તિનું સૂચક છે તે આ પ્રમાણે- 'एवं खलु जंबू! समणेणं भगवया महा-

अस्याध्ययनस्य समाप्तिकाले श्री सुधर्मा स्वामी कथयति-'एवं खलु' इत्यादि। हे जम्बूः ! एवं खलु श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिस्थानं सम्प्राप्तेन दुःखविपाकानां तृतीयस्याध्ययनस्याऽयमर्थः प्रज्ञप्तः । इति ब्रवीमि=यथा भगवता निगदितं तथैव त्वां कथयामि, न तु स्वबुद्ध्या कल्पयित्वेति भावः।

ननु यत्र देशे तीर्थङ्करा विहरन्ति, तत्र पञ्चविंशतेर्योजनानां मध्ये वैरादयोऽनर्था न भवन्ति । उक्तञ्च—

"पुव्वुप्पन्ना रोगा, पसमंति य ईइ वेरमारीओ ।
अइवुट्ठि-अणावुट्ठी, न होइ दुब्भिक्ख डमरं च" ॥ १ ॥

दुहविवागाणं तच्चस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते त्तिबेमि' इस अध्ययन की समाप्ति के अवसर में श्रीसुधर्मा स्वामी कहते हैं कि-हे जम्बू ! इस प्रकार श्रमण भगवान महावीर ने जिन्होंने सिद्धिस्थान को प्राप्त किया है, इस दुःखविपाकके तृतीय अध्ययन का यह भाव प्रतिपादित किया है, ऐसा मैं कहता हूं । मैने इसमें अपनी निज कल्पना से कुछ भी नहीं कहा है, श्रमण भगवान महावीर के मुखसे जैसा मैंने सुना है वैसा ही तुमसे कहा है अतः यह श्रद्धेय-ग्राह्य है ।

शंका—जिस देशमें तीर्थंकर विचरते हैं वहां २५ पचीस योजन के भीतर२ जीवों में परस्पर वैर आदि अनर्थ उत्पन्न नहीं होते हैं, उक्तञ्च-

'पुव्वुप्पन्ना रोगा, पसमंति य ईइ वेरमारीओ ।
अइवुट्ठि-अणावुट्ठी. न होइ दुब्भिक्ख डमरं च ॥ १ ॥

वीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं तच्चस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते त्तिबेमि' આ અધ્યયનની સમાપ્તિના અવસરે શ્રી સુધર્મા સ્વામી કહે છે કે-હે જમ્બૂ ! આ પ્રમાણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે જેણે સિદ્ધિસ્થાનને પ્રાપ્ત કર્યું છે તેણે આ દુઃખ-વિપાકના ત્રીજા અધ્યયનના જે ભાવ પ્રતિપાદન કરેલા છે, એવાજ હું કહું છું, મેં આ વિષે મારી પોતાની કલ્પનાથી કાંઇ કહ્યું નથી. શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના મુખથી જેવું મેં સાંભળ્યું છે, તેવું જ મેં તમને કહ્યું છે. તેથી તે શ્રદ્ધા કરવા યોગ્ય તથા ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે.

શંકા-જે દેશમાં તીર્થંકર વિચરે છે, ત્યાં આગળ પચીસ (૨૫) યોજનની અંદર-અંદર જીવોમાં પરસ્પર વૈર આદિ અનર્થ ઉત્પન્ન થતા નથી, જેમ કહ્યું છે-

'पुप्फुप्पन्ना रोगा, पसमंति य ईइ वेरमारीओ ।
अइवुट्ठि-अणावुट्ठी, न होइ दुब्भिक्ख डमरं च' ॥ १ ॥

छाया- पूर्वोत्पन्ना रोगाः, प्रशाम्यन्ति च ईति-वैर-मार्यः ।
अतिवृष्टिरनावृष्टिर्न भवति दुर्भिक्षं डमरं च ॥ १ ॥

तत्कथं श्रीमन्महावीरे भगवति पुरिमताले नगरेऽवस्थिते सत्येवाभग्नसेनं प्रति महाबलस्य राज्ञः पूर्ववर्णितो वैरभावः संजातः ? इति । अत्रोच्यते-

सर्वमिदमनिष्टमिष्टं वा प्राणिनां स्वकृतकर्मवशादेव समुत्पद्यते, कर्म च द्विविधम्-सोपक्रमं निरुपक्रमं च, तत्र यानि वैरादीनि सोपक्रमकर्मजन्यानि,

---

भावार्थ- जहां तीर्थंकरों का विचरण होता रहता है वहां जीवों के पूर्वोत्पन्न रोग स्वतः शांत हो जाते हैं, वैर एवं मरी आदि विमारियां नष्ट हो जाती हैं। अतिवृष्टि, अनावृष्टि एवं दुर्भिक्ष आदि सब प्रकारके उपद्रव भी शांत हो जाते हैं। अब यह सिद्धान्त का कथन है तो श्री भगवान् महावीर के पुरिमताल नगरमें विराजने पर भी अभग्नसेन के प्रति महाबल राजा का यह पूर्वोक्त वैरभाव कैसे हुआ?

उत्तर-सिद्धान्त में सोपक्रम और निरुपक्रम के भेद से कर्म दो प्रकार से वर्णित किये हैं। प्राणियों का जितना भी इष्ट और अनिष्ट होता है वह सब अपने कृत कर्मोंद्वारा ही साध्य होता है, इनमें जो वैरभाव आदि सोपक्रमकर्मद्वारा उत्पन्न होते हैं, वे ही जिनेन्द्र के अति-

---

ભાવાર્થ—જ્યાં તીર્થંકરોનું વિચરવાનું થાય છે ત્યાં જીવોમાં પૂર્વોત્પન્ન રોગ પોતાની મેળે જ શાંત થઇ જાય છે, વૈર અને મરી (કોલેરા) આદિ નાશ પામે છે. અતિવૃષ્ટિ, અનાવૃષ્ટિ-દુષ્કાળ આદિ તમામ પ્રકારના ઉપદ્રવો પણ શાંત થઇ જાય છે. આવું જ્યાં સિદ્ધાન્તવચન છે, તો શ્રી ભગવાન મહાવીર પુરિમતાલ નગરમાં બિરાજતા છતાં અભગ્નસેનના પ્રતિ મહાબલ રાજાને એ પૂર્વે કહેલો વૈરભાવ શા માટે થયો?

ઉત્તર—સિદ્ધાન્તમાં સોપક્રમ અને નિરૂપક્રમના ભેદથી કર્મના બે પ્રકાર વર્ણવેલા છે. પ્રાણીઓનું જેટલું ઇષ્ટ અને અનિષ્ટ થાય છે તે સર્વ પોતાનાં કરેલાં કર્મોદ્વારા જ સાધ્ય થાય છે તેમાં જે વૈરભાવ આદિ સોપક્રમકર્મદ્વારા ઉત્પન્ન થાય છે.

तान्येव जिनातिशयादुपशाम्यन्ति साध्यव्याधिवत्। यानि तु निरुपक्रमकर्मोद्भवानि, तान्यवश्यं विपाकवेद्यानि, असाध्यव्याधिवत् ॥ सू० २४ ॥

॥ इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललित-कलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्र-पतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-'जैन-शास्त्राचार्य'-पदभूषित-कोल्हापुरराज-गुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचितायां विपाकश्रुते दुःखविपाकनामक-प्रथमश्रुतस्कन्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायाम् अभग्नसेन नामकं तृतीयमध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ १ । ३ ॥

शय से उपशांत होते हैं। जिस प्रकार वैद्य की दवा से साध्यरोग ही शांत किये जाते हैं, असाध्य नहीं। जिन वैर आदि भावों का हेतु निरुपक्रम कर्म है, वे नियम से जीवों को अपना फल देते ही हैं॥ सू०२४ ॥

॥ इति श्री विपाकश्रुतके दुःखविपाकनामक प्रथम श्रुतस्कन्ध की अनुवाद में 'विपाकचन्द्रिका' नामक संस्कृत टीका के हिन्दी 'अभग्नसेन' नामक तृतीय अध्ययन सम्पूर्ण हुआ ॥ १ । ३ ॥

તેજ જિનેન્દ્રના અતિશયથી ઉપશાંત થાય છે. જે પ્રમાણે વૈદ્યની દવાથી સાધ્ય રોગજ શાંત કરી શકાય છે. અસાધ્ય નહિ. જે વૈરભાવનું કારણ નિરૂપક્રમ કર્મ છે. તે નિયમપ્રમાણે જીવોને પોતાનું ફળ આપેજ છે. (સૂ૦ ૨૪)

ઇતિશ્રી વિપાકશ્રુત સૂત્રની 'વિપાકચન્દ્રિકા' ટીકામાં દુઃખવિપાક નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધમાં 'અભગ્નસેન' નામના ત્રીજા અધ્યયનનો ગુજરાતી ભાષાનુવાદ સંપૂર્ણ થયો. ॥ ૧ । ૩ ॥

॥ अथ चतुर्थाध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

जइ णं भंते! चउत्थस्स उक्खेवो। एवं खलु जम्बूः! तेणं कालेणं तेणं समएणं सोहंजणी णामं णयरी होत्था, रिद्धत्थिमियसमिद्धा। तीसे णं सोहंजणीए णयरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए देवरमणे णामं उज्जाणे होत्था। तत्थ णं अमोहस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था, पुराणे ॥ सू० १ ॥

टीका

श्री जम्बूस्वामी तृतीयाध्ययनस्यार्थं श्रुत्वा, श्रीसुधर्मस्वामिनं पृच्छति- 'जइ णं भंते!' इत्यादि। 'चउत्थस्स उक्खेवो' चतुर्थस्य=चतुर्थाऽध्ययनस्य —'उक्खेवो' उपक्षेपः=प्रारम्भवाक्यम्। अत्रैवमुपक्षेपोऽनुसन्धेयः—

'जइ णं भंते समणेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं तच्चस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, चउत्थस्स णं भंते अज्झयणस्स दुहविवागाणं समणेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते, तए णं से सुहम्मे अणगारे जम्बू-अणगारं 'एवं वयासी' इति।

'जइ णं भंते' यदि खलु हे भदन्त!=हे भगवन्! 'समणेणं भगवया महावीरेण जाव' श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिस्थानं 'संपत्तेणं

॥ चतुर्थ अध्ययन ॥

जंबू स्वामी तृतीय अध्ययन का अर्थ सुनकर श्री सुधर्मस्वामी से अब चौथे अध्ययनके विषयमें पूछते हैं-'जइ णं भंते' इत्यादि। हे भदन्त! श्रमण भगवान् महावीरने जो कि सिद्धिस्थान को प्राप्त हुए हैं, दुःखविपाकनामक प्रथमश्रुतस्कंध के तृतीय अध्ययन का जो यह भाव प्रतिपादित किया है कि-अभग्नसेन ने अपने द्वारा कृत दुष्कर्मोंका महाभयंकर फल भोगा है, वह तो मैने सुना अब श्री

॥ ચોથું અધ્યયન ॥

જંબૂ સ્વામી ત્રીજા અધ્યયનનો અર્થ સાંભળીને શ્રી સુધર્મા સ્વામીને હવે ચોથા અધ્યયનના વિષયમાં પૂછે છે- 'जइ णं भंते ? ઇત્યાદિ.

હે ભદંત ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જે સિદ્ધિસ્થાનને પ્રાપ્ત થયા છે. દુઃખ-વિપાક નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના ત્રીજા અધ્યયનનાં જે ભાવ પ્રતિપાદિત કર્યા છે કે-અભગ્નસેને પોતાના કરેલા દુષ્કર્મોના મહા ભયંકર ફળ ભોગવ્યાં છે, તે તો મેં સાંભળ્યું

दुहविवागाणं तच्चस्स अज्झयणस्स' संप्राप्तेन दुःखविपाकानां तृतीयस्याध्ययनस्य 'अयमट्ठे' अयमर्थः—अभग्नसेनस्य यः स्वकृतदुष्कृतफलविपाकस्तद्रूपोऽर्थः 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तः, 'चउत्थस्स णं भंते अज्झयणस्स दुहविवागाणं समणेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते' चतुर्थस्य खलु हे भदन्त ! अध्ययनस्य दुःखविपाकानां श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिस्थानं संप्राप्तेन कोऽर्थः प्रज्ञप्तः ? । 'तए णं से सुहम्मे अणगारे जम्बू-अणगारं' ततः खलु स सुधर्माऽनगारो जम्बूनामकमनगारम् एवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्—

एवं खलु हे जम्बूः ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'सोहंजणी णामं णयरी' शोभाञ्जनी नाम नगरी, 'होत्था' आसीत् । सा कीदृशी ?—त्याह—'रिद्धत्थिमियसमिद्धा' ऋद्धस्तिमितसमृद्धा= ऋद्धा=नभःस्पर्शिबहुलप्रासादयुक्ता बहुजनसंकुला च, स्तिमिता=स्वचक्रपरचक्रभयरहिता, समृद्धा=धनधान्यादिपूर्णा, अत्र पदत्रयस्य कर्मधारयसमासः । सक-

---

श्रमण भगवान् महावीरने जो सिद्धस्थान को पा चुके हैं, उन्होंने इस चतुर्थ अध्ययन का क्या भाव प्रतिपादित किया है ? इस प्रकार जंबूस्वामी की जिज्ञासा जानकर श्री सुधर्मा स्वामी इस चौथे अध्ययन का भाव फरमाते हैं—'एवं खलु' इत्यादि ।

'एवं खलु जंबू' हे जम्बू ! सुनो, इस चतुर्थ अध्ययन का अर्थ श्रमण भगवान महावीरने इस प्रकार से कहा है—'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल में और उस समय में 'सोहंजणी णामं णयरी होत्था' शोभाञ्जनी इस नामकी एक नगरी थी । 'रिद्धत्थिमियसमिद्धा' यह नभःस्पर्शी अनेक प्रासादों से युक्त तथा अनेक जनों से व्याप्त थी । स्वचक्र और परचक्र का भय इस में रहने वाली प्रजा को बिलकुल ही नहीं था । यह सदा धन धान्य आदिसे खूब परिपूर्ण थी ।

હવે શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જે સિદ્ધિસ્થાનને પામી ચુક્યા છે, તે ચોથા અધ્યયનના ભાવ શું પ્રતિપાદન કર્યા છે ? આ પ્રમાણે જંબૂસ્વામીની જીજ્ઞાસા જાણીને શ્રી સુધર્મા સ્વામી આ અધ્યયનના ભાવ જણાવે છે- 'एवं खलु' ઇત્યાદિ.

'जंबू' હે જમ્બૂ ! સાંભળો આ ચોથા અધ્યયનનો અર્થ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે આ પ્રમાણે કહ્યો છે.- 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાળ અને તે સમયને વિષે 'सोहंजणी णामं णयरी होत्था' શોભાંજની નામની એક નગરી હતી. 'रिद्धत्थिमियसमिद्धा' તે આકાશ સુધી સ્પર્શ કરે એવા અનેક મહેલોથી યુક્ત તથા અનેક માણસોથી વ્યાપ્ત હતી. તે નગરીમાં રહેવાવાળી પ્રજાને સ્વચક્ર અને પરચક્રનો જરાપણ ભય ન હતો. તે હમેશાં ધન ધાન્ય વગેરેથી પરિપૂર્ણ હતી.

लविभवपूर्णा शान्तिसम्पन्ना चेत्यर्थः। 'तीसे णं' तस्याः खलु 'सोहंजणीए णयरीए' शोभाञ्जन्या नगर्याः 'बहिया' बहिः 'उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए' उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे—ईशानकोणे इत्यर्थः। 'देवरमणे णामं उज्जाणे' देवरमणं नामोद्यानं—देवरमणनामकमुद्यानम् 'होत्था' आसीत्। तत्र खलु 'अमोहस्स जक्खस्स' अमोघस्य=अमोघनामकस्य यक्षस्य 'जक्खाययणे' यक्षायतनं=यक्षस्थानम्, आसीत्। तत् कीदृश ?—मित्याह—'पुराणे' पुराणं=पुरातनम् ॥सू० १॥

तात्पर्य यह है कि-यह नगरी सदा विभव से पूर्ण एवं शांति से संपन्न थी। 'तीसे णं सोहंजणीए णयरीए' उस शोभाञ्जनी नगरी के बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए' बाहर की ईशान कोण में 'देवरमणे णामं' देवरमण इस नामका एक 'उज्जाणे होत्था' उद्यान था। 'तत्थ णं' उस उद्यान में 'अमोहस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था' अमोघ नामके यक्ष का एक यक्षायतन था। 'पुराणे' यह बहुत प्राचीन था।

भावार्थ—तृतीय अध्ययन का स्पष्टीकरण सुनकर जंबूस्वामी की चतुर्थ अध्ययन के भाव को परिज्ञात करनेकी जिज्ञासा बढी। इस अपनी बढी हुई जिज्ञासा की शांति के लिये वे श्री सुधर्मा स्वामी से पूछ रहे हैं—हे भदन्त! श्रमण भगवान् महावीर ने जो तृतीय अध्ययन का स्पष्टीकरण के निमित्त अभग्नसेन का परिषदा के भीतर जीवनवृत्तान्त सुनाया था, वह तो मैंने आपके मुखारविन्द से सुनलिया, अब मैं यह सुनना चाहता हूं कि उन्हीं श्रमण भगवान् महावीरने चतुर्थ अध्ययनका क्या भाव फरमाया है? इस प्रकार

તાત્પર્ય એ છે કે—તે નગરી હંમેશાં વૈભવથી પૂર્ણ અને શાંતિ-સુખથી સંપન્ન હતી. 'तीसे णं सोहंजणीए णयरीए' તે શોભાંજની નગરીના 'बहिया उत्तरपुरित्थिमे दिसीभाए' બહારના ઇશાન કોણમાં 'देवरमणे णामं' દેવરમણ એ નામનો એક 'उज्जाणे होत्था' બગીચો હતો 'तत्थ णं' તે ઉદ્યાનમાં 'अमोहस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था' અમોઘ નામના યક્ષનું એક નિવાસસ્થાન હતું. 'पुराणे' તે બહુજ પ્રાચીન હતું

ભાવાર્થ—ત્રીજા અધ્યયનનું સ્પષ્ટીકરણ સાંભળીને જમ્બૂસ્વામીને ચોથા અધ્યયનના ભાવને સાંભળવાની—જાણવાની જીજ્ઞાસા વધી, તેથી પોતાની વધી રહેલી જીજ્ઞાસાને શાંત કરવા માટે શ્રી સુધર્મા સ્વામીને પૂછી રહ્યા છે—હે ભદન્ત! શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે જે ત્રીજા અધ્યયનનાં સ્પષ્ટીકરણના નિમિત્તે અભગ્નસેનનું જીવનવૃત્તાન્ત પરિષદમાં સંભળાવ્યું હતું, તે તો મેં આપના મુખકમલથી સાંભળી લીધું. હવે હું તે સાંભળવાની ચાહના—ઇચ્છા કરૂં છું કે તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ચોથા અધ્યયનના ભાવ

॥ मूलम् ॥

तत्थ णं सोहंजणीए णयरीए महच्चंदे नामं राया होत्था, महया० । तस्स णं महच्चंदस्स रण्णो सुसेणे नामं अमच्चे होत्था, साम-भेय-दंड०-णिग्गह कुसले । तत्थ णं सोहंजणीए णयरीए सुदंसणा नामं गणिया होत्था । वण्णओ ॥ सू० २ ॥

टीका

'तत्थ णं इत्यादि । 'तत्थ णं सोहंजणीए णयरीए' तत्र खलु शोभाञ्जन्यां नगर्यां 'महच्चंदेनामं राया' महाचन्द्रनामकः, राजा 'होत्था' आसीत् । स कीदृशः? इत्याह-'महया०' अनेन 'महयाहिमवंतमहंतमलयमंदरमहिंदसारे' इति संग्राह्यम्, महाहिमवन्महामलयमन्दरमहेन्द्रसारः=महांश्चासौ हिमवान् महाहिमवान्, स इव महान् अन्यमहापर्वतापेक्षया, मलयो=मलयाचलः, मन्दरो=

जंबूस्वामी के पूछने पर श्री सुधर्मास्वामी फरमाते हैं-हे जंबू ! उस काल में और उसी समय में शोभाञ्जनी नामकी एक नभस्तलचुंबी प्रासादों से अलंकृत, अनेक जनों से संकुल, स्वचक्र परचक्र के भयसे निर्मुक्त एवं धन धान्यादि से सदा परिपूर्ण नगरी थी । इस के बाहिर ईशान कोण में देवरमण नामका एक सुन्दर बगीचा था । उसमें अमोघनामक यक्ष का बहुत प्राचीन एक यक्षायतन था ॥ सू० १ ॥

'तत्थ णं' इत्यादि ।

'तत्थ णं सोहंजणीए णयरीए' इस शोभाञ्जनी नगरीमें 'महच्चंदेनामं राया होत्था' एक महाचंद नामका राजा था । मलयाचल सुमेरुगिरि और

શું કહ્યા છે? આ પ્રમાણે જંબૂ સ્વામીએ પૂછ્યું ત્યારે શ્રી સુધર્મા સ્વામી કહે છે-હે જમ્બૂ ! તે કાલ અને તે સમયમાં શોભાંજની નામની એક નગરી હતી, તે મોટા-મોટા આકાશનો સ્પર્શ કરે તેવા મહેલોથી શોભતી, અનેક માણસોની વસ્તીથી ભરપૂર સ્વચક્ર-પરચક્રના ભયથી રહિત અને ધન તથા ધાન્યાદિથી હમેશાં પરિપૂર્ણ હતી. તે નગરીના બહારના ઇશાન કોણના ભાગમાં દેવરમણ નામનો એક સુંદર બગીચો હતો તે બગીચામાં અમોઘ નામના યક્ષનું બહુજ પ્રાચીન નિવાસસ્થાન હતું. (સૂ૦ ૧)

'तत्थ णं' ઇત્યાદિ.

'तत्थ णं सोहंजणीए णयरीए' તે શોભાંજની નગરીમાં 'महच्चंदे नामं राया होत्था' એક મહાચંદ નામના રાજા હતા 'महया०' તે હિમાલય પર્વત જેવા મહાન

मेरुगिरिः, महेन्द्रः=पर्वतविशेषस्तद्वत् सारः=प्रधानो यः स तथा। 'तस्सणं महचंदस्स रण्णो' तस्य खलु महाचन्द्रस्य राज्ञः 'सुसेणे णामं अमच्चे' सुषेणो नाम=सुषेणनामकः, अमात्यः=मन्त्री 'होत्था' आसीत्। स कीदृशः? इत्याह-'सामभेयदंड०' इति। 'सामभेयदंडउवप्पयाणणीतिसुप्पउत्तणयविहिन्नू' इति संग्राह्यम्। सामभेददण्डोपप्रदाननीतिसुप्रयुक्तनयविधिज्ञः- परस्परोपकारप्रदर्शनगुणकीर्तनादिना शत्रोरात्मवशीकरणं साम, शत्रुपरिवारस्य परस्परं स्नेहापनयनं भेदः, धनहरणादिको दण्डः, गृहीतधनप्रतिदानादिकमुपप्रदानं, तद्रूपा या राजनीतयः, तासां सुप्रयुक्तं-सुष्ठु प्रयोगो=व्यापारणं यस्य स तथा, नयानां=न्यायानां उक्तलक्षणनीतीनां च विधिं-प्रकारं जानाति यः स तथा, पश्चात् पदद्वयस्य कर्मधारयः। 'णिग्गहकुसले' निग्रहकुशलः-निग्रहः=नियमनं वशीकरणं, तत्र कुशलः=निपुणः। 'तत्थ णं सोहं-

---

महेन्द्र के जैसा अन्यनृपतियों में प्रधान था। 'तस्स णं महचंदस्स रण्णो' उस महाचंद्र राजा का 'सुसेणे णामं अमच्चे होत्था' सुषेण इस नामका एक मंत्री था। 'सामभेयदंड० णिग्गहकुसले' यह साम, भेद एवं दण्ड आदि राजनीति प्रयुक्त करने में पटु एवं, परचित्तरंजन करने में कुशल था। यहां दंड के आगे के शून्य से 'उवप्पयाणणीतिसुप्पउत्तणयविहिन्नू' इस पाठ काग्रहण हुआ है। इन साम आदि पदों की व्याख्या इस प्रकार है-आपस में एक दूसरे के उपकार के दिखलाने से एवं गुणों के कथन आदिसे शत्रु को अपने वश करना साम है। जिस उपाय से शत्रु के पक्ष के परिवार में फूट डाली जाति है उसका नाम भेद है। शत्रु के धन आदि का हरण कर लेना दण्ड है। शत्रु के गृहीत धन को वापिस कर देना उपप्रदान है। 'णिग्गहकुसले' वह सचिव इन राज-नीतियों के प्रयोग करने में एवं न्याय करने की विधि में विशेष

હતા. મલયાચલ. સુમેરૂ પર્વત અને મહેન્દ્રના જેવા બીજા રાજાઓમાં મુખ્ય હતા. 'तस्स णं महच्चंदस्स रण्णो' તે મહાચંદ રાજાને 'सुसेणे णामं अमच्चे होत्था' સુષેણ નામના એક મંત્રી હતા; 'सामभेयदंड० णिग्गहकुसले' તે સામ, ભેદ અને દંડ આદિ રાજ-નીતિનો ઉપયોગ કરવામાં અને બીજાઓનાં ચિત્તને રંજન કરવામાં કુશળ હતા. અહીં દંડ શબ્દની પાસે જે શૂન્ય છે તે શૂન્યવડે 'उवप्पयाणणीतिसुप्पउत्तणयविहिन्नू' આ પાઠને ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો છે, તે સામ આદિ પદોની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે પરસ્પરમાં એક બીજાનો ઉપકાર બતાવીને ગુણોનું કથન કરીને શત્રુને પોતાને વશ કરી લેવા તે સામ છે. જે ઉપાયથી શત્રુના પક્ષના પરિવારમાં કે આપસમાં ફુટ પાડવી તેનું નામ ભેદ છે. શત્રુનાં ધન વગેરે પદાર્થોનું હરણ કરવું તે દંડ છે, શત્રુનાં લઈ લીધેલા ધનને પાછું આપવું તે ઉપપ્રદાન છે, તે પ્રધાન (મંત્રી) 'णिग्गह कुसले'

जणीए णयरीए' तत्र खलु शोभाञ्जन्यां नगर्या 'सुदंसणा णाम गणिया' सुदर्शना नाम–सुदर्शनानाम्नी गणिका 'होत्था' आसीत् । 'वण्णओ' वर्णकः=अस्या वर्णनम्, स चान्यत्र विज्ञेयः ॥ सू० २ ॥

॥ मूलम् ॥

तत्थ णं सोहंजणीए णयरीए सुभद्दे णामं सत्थवाहे होत्था, अड्ढे जाव अपरिभूए। तस्स णं सुभद्दस्स सत्थवाहस्स भद्दाणामं भारिया होत्था, सुकुमालपाणिपाया अहीण०। तस्स णं सुभद्दस्स सत्थवाहस्स पुत्ते भद्दाए भारियाए अत्तए सगडे णामं दारए होत्था, अहीण० ॥ सू० ३ ॥

विचक्षण था। किस निति एवं किस न्याय से क्या काम करना होता है, किस की किस समय आवश्यकता पडती है, ये सब बातें वह भली प्रकार जानता था। 'तत्थ णं सोहंजणीए णयरीए' उसी शोभाञ्जनी नगरी में सुदंसणा णामं गणिया होत्था' एक वेश्या रहती थी जिसका नाम सुदर्शना था । 'वण्णओ' इसका वर्णन कामध्वजा वेश्या के समान है।

भावार्थ—इस नगरी के राजा का नाम महाचंद था । यह विशिष्ट प्रतापशाली था। इस का एक मंत्री था । जिसका नाम सुषेण था। यह राजनीति एवं न्याय में विशेष चतुर था । किसी को निग्रह–वश करने में अतिशय बुद्धिसंपन्न था। यहां पर सुदर्शना नामकी एक वेश्या रहती थी। जो रूप लावण्य से संपन्न थी ॥ सू० २ ॥

તે રાજનીતિનો પ્રયોગ કરવામાં અને ન્યાય કરવાની કળામાં વિશેષ કુશળ હતા, કઇ નીતિથી અને કયા ન્યાય વડે કયું કામ કરવું જોઇએ, કયા સમયે કોની જરૂરીયાત પડે છે તે તમામ વાત બહુજ સારી રીતે જાણતો હતો 'तत्थ णं सोहंजणीए णयरीए' તે શોભાંજની નગરીમાં 'सुदंसणाणामं गणिया होत्था' એક સુદર્શના નામની વેશ્યા પણ રહેતી હતી. તેનું 'वण्णओ' વર્ણન કામધ્વજા વેશ્યાના જેવું છે.

ભાવાર્થ—આ નગરીના રાજવીનું નામ મહાચંદ હતું તે વિશેષ પ્રતાપી હતા તેને એક મંત્રી હતા, જેનું નામ સુષેણ હતું તે મંત્રી રાજનીતિ અને ન્યાયમાં ઘણા જ ચતુર હતા, કોઇને પણ વશ કરવામાં કે કબજે કરવામાં બહુજ બુદ્ધિસંપન્ન હતા, આ નગરીમાં એક સુદર્શના નામની વેશ્યા રહેતી હતી, તે પણ રૂપ અને લાવણ્યથી પૂર્ણ હતી. (સૂ૦ ૨)

टीका

'तत्थ णं' इत्यादि। 'तत्थ णं सोहंजणीए णयरीए' तत्र खलु शोभाञ्जन्यां नगर्या 'सुभद्दे णामं' सुभद्रो नाम=सुभद्रनामकः 'सत्थवाहे' सार्थवाहः 'होत्था' आसीत्। स कीदृशः? इत्याह-'अड्ढे जाव अपरिभूए' इति। आढ्यः=धनवान् यावद् अपरिभूतः। 'तस्स णं सुभद्दस्स सत्थवाहस्स' तस्य खलु सुभद्रस्य सार्थवाहस्य 'भद्दाणामं' भद्रानाम=भद्रानाम्नी 'भारिया' भार्या, 'होत्था' आसीत्। सा कीदृशी?-त्याह-'सुकुमालपाणिपाया' सुकुमारपाणिपादा=कोमलकरचरणा, तथा-'अहीण०'-'अहीणपडिपुण्णपंचिंदियसरीरा' अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरा-अहीनानि=अन्यूनानि स्वरूपतः, परिपूर्णानि लक्षणतः, पञ्चापीन्द्रियाणि यस्मिंस्तत्, तथाविधं शरीरं यस्याः सा तथा। 'तस्स णं सुभद्दस्स सत्थवाहस्स' तस्य खलु सुभद्रस्य सार्थवाहस्य 'पुत्ते' पुत्रः, भद्दाए भारियाए भद्राभार्यायाः 'अत्तए' आत्मजः 'सगडे णामं दारए' शकटो नाम=शकटनामकः, दारकः 'होत्था' आसीत्। स कीदृशः? इत्याह-'अहीणपडिपुण्णपंचिंदियसरीरे' इति, अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरः॥ सू० ३॥

'तत्थ णं' इत्यादि।

'तत्थ णं सोहंजणीए णयरीए' उस सोभाञ्जनी नगरी में 'सुहद्दे णामं सत्थवाहे होत्था' सुभद्र नामका एक सार्थवाह रहता था। 'अड्ढेजाव अपरिभूए' यह जन धन आदि से परिपूर्ण था। 'तस्स णं सुभद्दस्स सत्थवाहस्स भद्दाणामं भारिया होत्था' इस सुभद्र की भार्या का नाम भद्रा था। 'सुकुमालपाणिपाया अहीण०' इसके कर और चरण दोनों सुकुमार थे। शरीर भी पांचों इन्द्रियों के यथावस्थित प्रमाण से परिपूर्ण था। 'तस्स णं सुभद्दस्स सत्थवाहस्स पुत्ते भद्दाए भारियाए अत्तए' उस सुभद्र सार्थवाह का एक पुत्र था जो इसकी भद्रा पत्नी की कुक्षि से उत्पन्न हुआ था। 'सगडे णामं

'तत्थ णं' ઇત્યાદિ.

'तत्थ णं सोहंजणीए णयरीए' શોભાંજની નગરીમાં 'सुहद्दे णामं सत्थवाहे होत्था' સુભદ્ર નામના એક સાર્થવાહ પણ રહેતા હતા 'अड्ढे जाव अपरिभूए' તે માણસોથી અને ધનાદિકથી પરિપૂર્ણ હતા. 'तस्स णं सुभद्दस्स सत्थवाहस्स भद्दाणामं भारिया होत्था' ને સુભદ્રની પત્નીનું નામ ભદ્રા હતું 'सुकुमाल०' 'अहीणं' તેના હાથ અને પગ બન્ને સુકુમાલ કોમલ હતા, શરીર પણ પાંચ ઇન્દ્રિયોના યથા-યોગ્ય પ્રમાણથી પરિપૂર્ણ હતું 'तस्स णं सुभद्दस्स सत्थवाहस्स पुत्ते भद्दाए भारियाए अत्तए' તે સુભદ્ર સાર્થવાહને એક પુત્ર હતો તે તેની ભદ્રા પત્નીના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયો હતો 'सगडे णामं दारए होत्था' ને બાળકનું નામ શકટ

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे० समोसढे । परिसा णिग्गया । राया वि णिग्गओ । धम्मो कहिओ । परिसा पडिगया ॥ सू० ४ ॥

टीका

'तेणं कालेणं' इत्यादि । 'तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे' तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणो भगवान् महावीरो यावत् शोभाञ्जन्यां नगर्यां यत्रैव देवरमणनामकमुद्यानं तत्रैव 'समोसढे' समवसृतः । 'परिसा' परिषत् जनानां संहतिः 'णिग्गया' निर्गता-श्रीमहावीरस्वामिनं वन्दितुं शोभाञ्जनीनगरीतो बहिर्निःसृता । 'राया वि' राजाऽपि=महाचन्द्रनामको भूपतिश्च 'णिग्गओ' निर्गतः । यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागत्य भगव-

---

दारए होत्था' इसका नाम शकट था । 'अहीण०' यह भी परिपूर्ण अंगोपांग वाला और रूप लावण्य से युक्त था । ॥ सू० ३ ॥

तेणं कालेणं०' इत्यादि ।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल और उस समय में 'समणे भगवं महावीरे० समोसढे' श्रमण भगवान महावीर विहार करते हुए उस शोभाञ्जनी नगरी में जहां देवरमण नामका उद्यान था वहां पर पधारे । प्रभुका आगमन जानकर 'परिसा णिग्गया' जनता उनके दर्शन एवं उनसे धर्म श्रवण करने के लिये अपने२ स्थान से निकली । 'राया वि णिग्गओ' महाचन्द्र राजा भी निकला । वे सब के सब चलकर वहां पर आये जहां श्रमण भगवान महावीर विराजमान थे ।

હતું. 'अहीण०' તે પણ અંગોપાંગ પરિપૂર્ણ અને રૂપ-લાવણ્યથી શોભાયમાન હતો.(सू०३)

'तेणं कालेणं' ઇત્યાદિ

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાળ અને તે સમયને વિષે 'समणे भगवं महावीरे० समोसढे' શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિહાર કરતા થકા તે શોભાંજની નગરીમાં જ્યાં દેવરમણ નામનો બગીચો હતો ત્યાં પધાર્યા પ્રભુનું આગમન જાણીને 'परिसा . णिग्गया' ત્યાંની જનતા તેમનાં દર્શન અને તેમનાં પાસેથી ધર્મશ્રવણ કરવા માટે પોતાના સ્થાનથી નીકળી. 'राया वि णिग्गओ' મહાચન્દ્ર રાજવી પણ નીકળ્યા. તે સૌ ચાલી કરીને જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર બિરાજમાન હતા

टीका

'तत्थ णं' इत्यादि। 'तत्थ णं सोहंजणीए णयरीए' तत्र खलु शोभाञ्जन्यां नगर्यां 'सुभद्दे णामं' सुभद्रो नाम=सुभद्रनामकः 'सत्थवाहे' सार्थवाहः 'होत्था' आसीत्। स कीदृशः? इत्याह-'अड्ढे जाव अपरिभूए' इति। आढ्यः=धनवान् यावद् अपरिभूतः। 'तस्स णं सुभद्दस्स सत्थवाहस्स' तस्य खलु सुभद्रस्य सार्थवाहस्य 'भद्दाणामं' भद्रानाम=भद्रानाम्नी 'भारिया' भार्या, 'होत्था' आसीत्। सा कीदृशी?-त्याह-'सुकुमालपाणिपाया' सुकुमारपाणिपादा=कोमलकरचरणा, तथा-'अहीण०'-'अहीणपडिपुण्णपंचिंदियसरीरा' अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरा-अहीनानि=अन्यूनानि स्वरूपतः, परिपूर्णानि लक्षणतः, पञ्चापीन्द्रियाणि यस्मिंस्तत्, तथाविधं शरीरं यस्याः सा तथा। 'तस्स णं सुभद्दस्स सत्थवाहस्स' तस्य खलु सुभद्रस्य सार्थवाहस्य 'पुत्ते' पुत्रः, भद्दाए भारियाए भद्राभार्यायाः 'अत्तए' आत्मजः 'सगडे णामं दारए' शकटो नाम=शकटनामकः, दारकः 'होत्था' आसीत्। स कीदृशः? इत्याह-'अहीणपडिपुण्णपंचिंदियसरीरे' इति, अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरः ॥ सू० ३ ॥

'तत्थ णं' इत्यादि।

'तत्थ णं सोहंजणीए णयरीए' उस सोभाञ्जनी नगरी में 'सुहद्दे णामं सत्थवाहे होत्था' सुभद्र नामका एक सार्थवाह रहता था। 'अड्ढेजाव अपरिभूए' यह जन धन आदि से परिपूर्ण था। 'तस्स णं सुभद्दस्स सत्थवाहस्स भद्दाणामं भारिया होत्था' इस सुभद्र की भार्या का नाम भद्रा था। 'सुकुमालपाणिपाया अहीण०' इसके कर और चरण दोनों सुकुमार थे। शरीर भी पांचों इन्द्रियों के यथावस्थित प्रमाण से परिपूर्ण था। 'तस्स णं सुभद्दस्स सत्थवाहस्स पुत्ते भद्दाए भारियाए अत्तए' उस सुभद्र सार्थवाह का एक पुत्र था जो इसकी भद्रा पत्नी की कुक्षि से उत्पन्न हुआ था। 'सगडे णामं

'तत्थ णं' ઇત્યાદિ.

'तत्थ णं सोहंजणीए णयरीए' શોભાંજની નગરીમાં 'सुहद्दे णामं-सत्थवाहे होत्था' સુભદ્ર નામના એક સાર્થવાહ પણ રહેતા હતા 'अड्ढे जाव-अपरिभूए' તે માણસોથી અને ધનાદિકથી પરિપૂર્ણ હતા. 'तस्स णं सुभद्दस्स सत्थवाहस्स भद्दाणामं भारिया होत्था' તે સુભદ્રની પત્નીનું નામ ભદ્રા હતું 'सुकुमाल०' 'अहीणं' તેના હાથ અને પગ બન્ને સુકુમાલ કોમલ હતા, શરીર પણ પાંચ ઇંદ્રિયોના યથા-યોગ્ય પ્રમાણથી પરિપૂર્ણ હતું 'तस्स णं सुभद्दस्स सत्थवाहस्स पुत्ते भद्दाए भारियाए अत्तए' તે સુભદ્ર સાર્થવાહને એક પુત્ર હતો તે તેની ભદ્રા પત્નીના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયો હતો 'सगडे णामं दारए होत्था' તે બાળકનું નામ શકટ

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे० समोसढे। परिसा णिग्गया। राया वि णिग्गओ। धम्मो कहिओ। परिसा पडिगया ॥ सू० ४ ॥

टीका

'तेणं कालेणं' इत्यादि। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे' तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणो भगवान् महावीरो यावत् शोभाञ्जन्यां नगर्यां यत्रैव देवरमणनामकमुद्यानं तत्रैव 'समोसढे' समवसृतः। 'परिसा' परिषत् जनानां संहतिः 'णिग्गया' निर्गता-श्रीमहावीरस्वामिनं वन्दितुं शोभाञ्जनीनगरीतो वहिर्निःसृता। 'राया वि' राजाऽपि=महाचन्द्रनामको भूपतिश्च 'णिग्गओ' निर्गतः। यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागत्य भगव-

---

दारए होत्था' इसका नाम शकट था। 'अहीण०' यह भी परिपूर्ण अंगोपांग वाला और रूप लावण्य से युक्त था। ॥ सू० ३ ॥

तेणं कालेणं०' इत्यादि।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल और उस समय में 'समणे भगवं महावीरे० समोसढे' श्रमण भगवान महावीर विहार करते हुए उस शोभाञ्जनी नगरी में जहां देवरमण नामका उद्यान था वहां पर पधारे। प्रभुका आगमन जानकर 'परिसा णिग्गया' जनता उनके दर्शन एवं उनसे धर्म श्रवण करने के लिये अपने२ स्थान से निकली। 'राया वि णिग्गओ' महाचन्द्र राजा भी निकला। वे सब के सब चलकर वहां पर आये जहां श्रमण भगवान महावीर विराजमान थे।

હતું. 'अहीण०' તે પણ અંગોપાંગ પરિપૂર્ણ અને રૂપ-લાવણ્યથી શોભાયમાન હતો.(સૂ૦૩)

'तेणं कालेणं' ઇત્યાદિ

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાળ અને તે સમયને વિષે 'समणे भगवं महावीरे० समोसढे' શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિહાર કરતા થકા તે શોભાંજની નગરીમાં જ્યાં દેવરમણ નામનો બગીચો હતો ત્યાં પધાર્યા પ્રભુનું આગમન જાણીને 'परिसा . णिग्गया' ત્યાંની જનતા તેમનાં દર્શન અને તેમનાં પાસેથી ધર્મશ્રવણ કરવા માટે પોતાના સ્થાનથી નીકળી. 'राया वि णिग्गओ' મહાચન્દ્ર રાજવી પણ નીકળ્યા. તે સૌ ચાલી કરીને જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર બિરાજમાન હતા

न्तमादक्षिणप्रदक्षिणं करोति, कृत्वा वन्दते नमस्यति, यावत् पर्युपास्ते। 'धम्मो कहिओ' धर्मः कथितः=भगवता श्रुतचारित्रलक्षणो धर्म उपदिष्टः। 'परिसा पडिगया' परिषत् प्रतिगता=धर्मकथां श्रुत्वा भगवन्तं वन्दित्वा नमस्कृत्य प्रतिनिवृत्ता। राजाऽपि प्रतिगतः ॥ सू० ४ ॥

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अंतेवासी जाव रायमग्गे ओगाढे। तत्थ णं हत्थी आसे पुरिसे। तेसिं णं पुरिसाणं मज्झगयं पासइ एगं सइत्थियं पुरिसं अवउडगबंधणं उक्कित्तजाव उग्घोसणं, चिंता तहेव जाव भगवं वागरेइ ॥ सू० ५ ॥

टीका

'तेणं कालेणं' इत्यादि। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स' तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'जेट्ठे अंतेवासी' ज्येष्ठोऽन्तेवासी=शिष्यः, गौतमः, 'जाव' यावत्—एवमत्र योजना प्रागुक्त-

---

सबोंने प्रभु को वंदना की, नमस्कार किया एवं पर्युपासना की। 'धम्मो कहिओ' भगवानने श्रुतचारित्ररूप धर्म का उपदेश दिया। 'परिसा पडिगया' धर्मकथा सुनकर सबके सब भगवान को वंदना एवं नमस्कार कर वापिस अपने स्थान पर गये। राजा भी वापिस गया। ॥ सू० ४ ॥

'तेणं कालेणं०' इत्यादि।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल और उस समय में 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमण भगवान् महावीर के 'जेट्ठे अंतेवासी जाव रायमग्गे ओगाढे' बडे शिष्य गौतम स्वामी, भगवान की आज्ञा

त्यां आगळ आव्या. आ सौए प्रभुने वंदना करी नमस्कार कर्या, अने पर्युपासना अर्थात् सेवामां बेठा. 'धम्मो कहिओ' प्रभुए तमामने श्रुतचारित्ररूप धर्मनो उपदेश आप्यो, 'परिसा पडिगया' धर्मकथा सांभळीने ते सौ भगवानने वंदना—नमस्कार करीने पोताना स्थान पर पाछा गया, राजा पण पोताना स्थानपर गया. (सू० ४)

'तेणं कालेणं' ઇत्यादि.

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' ते काळ अने ते समयने विषे 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमण भगवान महावीरना 'जेट्ठे अंतेवासी जाव रायमग्गे ओगाढे' मोटा शिष्य गौतम स्वामी, भगवाननी आज्ञा प्राप्त करीने भिक्षा माटे

रीत्या-भगवदाज्ञामुपादाय भिक्षानयनार्थं शोभाञ्जनीनगर्यामुच्चनीचमध्यमकुलान्यटन् 'रायमग्गे' राजमार्गे 'ओगाढे' अवगाढः=समागतः। तत्र खलु 'हत्थी' हस्तिनः पश्यति, 'आसे' अश्वान् पश्यति 'पुरिसे' पुरुषान् पश्यति, 'तेसिं णं पुरिसाणं मज्झगयं' तेषां हस्त्यारूढानामश्वारूढानां च खलु पुरुषाणां मध्यगतम् 'एगं' एकं 'सइत्थियं' सस्त्रीकं=स्त्रीसहितं 'पुरिसं' पुरुषं 'पासइ' पश्यति । कथम्भूतं पुरुष ?-मित्याह-' अवउडगबंधणं ' इति। अवकोटकबन्धनं-अवकोटकेन=कृकाटिकाया अधोनयनेल बन्धनं यस्य स तथा तम्, गलाधोभागतः पृष्ठदेशमानीतया रज्ज्वा पृष्ठदेशे बद्धं हस्तद्वयं यस्य तमित्यर्थः। 'उक्कित्तकण्णणासं' उत्कृत्तकर्णनासम् 'जाव उग्घोसणं' यावद् उद्घोषणाम्, इह एवं योजना-'णेहतुप्पियगत्तं' इत्यादि 'इमं च णं एयारूवं उग्घोसणं सुणेइ-णो खलु देवाणुप्पिया! 'इमस्स पुरिसस्स केई राया वा रायपुत्तो वा अवरज्झइ, अप्पणो से सयाइं कम्माइं अवरज्झइ' इति। एषां पदानां व्याख्याऽस्यैव द्वितीयाध्ययने चतुर्थसूत्रे द्रष्टव्या। 'चिंता' चिन्ता-तं पुरुषं दृष्ट्वा श्रीगौतमस्वामिन-श्चिन्ता=मनसि संकल्पः समुदपद्यत इत्यर्थः।

प्राप्तकर भिक्षा के लिये शोभाञ्जनी नगरी में उच्च नीच एवं मध्यम कुलों में फिरते हुए राजमार्ग पर आये। 'तत्थ णं हत्थी आसे पुरिसे' वहां उन्होंने हाथियों, घोडों एवं मनुष्यों को देखा। 'तेसिणं पुरिसाणं मज्झगयं' उन हाथी एवं घोडों पर चढे हुए पुरुषों के मध्य में रहे हुए 'एगं' एक 'सइत्थियं पुरिसं अवओडगबंधणं उक्कित्त जाव उग्घोसणं चिंता तहेव जाव भगवं वागरेइ' स्त्रीसहित पुरुष को देखा। उसके गर्दन के नीचे के भाग से लेकर पृष्ठदेशपर्यन्त रस्सी से दोनों हाथ बंधे हुए थे। उस की नाक और कान दोनों कटे हुए थे। आदि२ स्थिति-युक्त उस पुरुष को देखकर, एवं उस के विषय में की जाती हुई घोषणा को सुनकर गौतम स्वामी के मन में इस प्रकार विचार

શોભાંજની નગરીમાં ઉચ્ચ-નીચ અને મધ્યમ કુલોમાં ફરતા થકા રાજમાર્ગ પર આવ્યા. 'तत्थ णं हत्थी आसे पुरिसे' ત્યાં તેમણે હાથીઓ, ઘોડાઓ અને મનુષ્યોને જોયા 'तेसि णं पुरिसाणं मज्झगयं' તે હાથી-ઘોડાઓ પર ચઢેલા પુરુષોના મધ્યમાં રહેલા 'एगं' એક 'सइत्थियं पुरिसं अवओडगबंधणं उक्कित्त० जाव उग्घोसणं चिंता तहेव जाव भगवं वागरेइ' સ્ત્રીસહિત પુરુષને જોયો. તેના ડોકની નીચેના ભાગથી લઈ પાછળની પીઠના તમામ ભાગ સુધી દોરડાથી બન્ને હાથ બાંધેલા હતા, તેના નાક અને કાન બન્ને કાપેલા હતા, આવી સ્થિતિમાં તે પુરુષને જોઇને અને તેના સંબંધમાં જે જાહેરાત થતી તે સાંભળીને ગૌતમસ્વામીના મનમાં આ પ્રમાણે

'तहेव जाव भगवं वागरेइ' तथैव यावद् भगवान् व्याकरोति। 'तथैव यावद्' इत्यनेनास्यैव द्वितीयाध्ययने पञ्चमसूत्रे यथा वर्णितं तद्वदेवात्रापि बोध्यम्। अहो! खलु अयं पुरुषः पूर्वभवकृतानामशुभानां कर्मणां फलं नरकप्रतिरूपिकां वेदनामनुभवतीति विचिन्त्य स श्रीगौतमस्वामी उच्चनीचमध्यमकुलेषु यावदटन् यथापर्याप्तां समुदानीभिक्षां गृहीत्वा भगवतः समीपमागत्य तत् सर्वं प्रदर्श्य भगवन्तं वन्दित्वा नमस्कृत्यैवमवादीत्—हे भगवन्! एवं खलु अहं भवताऽभ्यनुज्ञातः सन् शोभाञ्जन्यां नगर्यां भिक्षार्थं गच्छन् राजमार्गे सस्त्रीकमेकं पुरुषं नरकप्रतिरूपिकां वेदनामनुभवन्तं दृष्टवान्। स खलु हे भगवन्! पूर्वभवे क आसीत्? यावत् प्रत्यनुभवन् विहरति?। ततो भगवान् व्याकरोति=वक्ष्यमाणप्रकारेण गौतमस्वामिनं प्रति तस्य पुरुषस्य चरित्रं वर्णयतीत्यर्थः॥ सू० ५॥

उत्पन्न हुआ– आश्चर्य है कि यह पुरुष पूर्वभव में कृत अशुभ कर्मों के फलस्वरूप नरक जैसी वेदना का अनुभव कर रहा हैं। इस प्रकार विचार कर गौतम स्वामी उच्च नीच मध्यम कुलों में फिर कर यथापर्याप्त भिक्षा ले भगवान के समीप आये। आते ही उन्होंने समस्त गृहीत भिक्षा भगवान को दिखलाई, और उन्हे वन्दन एवं नमस्कार कर वे फिर इस प्रकार बोले कि–हे भगवान् मैं आज आप से आज्ञा प्राप्तकर शोभाञ्जनी नगरी में भिक्षा के लिये गया, जाते२ मार्ग में मैंने सस्त्रीक एक पुरुष को देखा–जो नरक जैसी वेदना का अनुभव कर रहा था। हे भदन्त! यह पुरुष पूर्वभव में कौन था – जो इस प्रकार की दारुण व्यथा का पात्र बना हुआ है। फिर भगवान उस पुरुषका चरित्र कहते हैं॥ सू० ५॥

વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે—આશ્ચર્ય છે કે આ પુરુષ પૂર્વભવમાં કરેલાં અશુભ કર્મોના ફળ સ્વરૂપ નરક જેવી વેદનાનો અનુભવ કરી-રહેલ છે આ પ્રમાણે વિચાર કરીને ગૌતમ સ્વામી ઉચ્ચ—નીચ મધ્યમ કુલોમાં ફરીને પુરતી ભિક્ષા લઇને ભગવાનની પાસે આવ્યા. આવતાંની સાથેજ તેઓ જે ભિક્ષા લાવ્યા હતા તે તમામ ભગવાનને બતાવી અને વંદન—નમસ્કાર કરીને પછી આ પ્રમાણે બોલ્યા કે:— ભગવાન ! હું આપની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને આજે શોભાંજની નગરીમાં ભિક્ષા લેવા માટે ગયો, જતાં જતાં માર્ગમાં મેં એક પુરુષને સ્ત્રીની સાથે જોયો. તે નરકના જેવી વેદનાનો અનુભવ કરી રહ્યો હતો. હે ભદન્ત ! તે પુરુષ પૂર્વભવમાં કોણ હતો જે આ પ્રકારની દારૂણ વેદના ભોગવવાનું પાત્ર બન્યો છે? હવે ભગવાન તેનું ચરિત્ર કહે છે. (સૂ. ૫)

॥ मूलम् ॥

एवं खलु गोयमा! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे छगलपुरे णयरे होत्था। तत्थ सीहगिरी णामं राया होत्था, महया। तत्थ णं छगलपुरे णयरे छण्णिए णामं छागलिए परिवसइ, अड्ढे जाव अपरिभूए अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे। तत्थ णं छण्णियस्स छागलियस्स बहूणं अयाण य, एलयाण य, रोज्झाण य, वसभाण य ससयाण य, पसयाण य, सूयराण य, सिंघाण य, हरिणाण य, संभराण य, महिसाण य, सयबद्धाणि य, सहस्सबद्धाणि य, जूहाणि य वाडगंसि सण्णिरुद्धाइं चिट्ठंति। अण्णे य तत्थ बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा, बहवे अए य, जाव महिसे य सारक्खमाणा संगोवेमाणा चिट्ठंति। अण्णे य से बहवे पुरिसा अयाण य जाव जूहाणि य गिहंसि सण्णिरुद्धाइं किच्चा चिट्ठंति। अण्णे य से बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा, बहवे अए य, जाव महिसे य जीवियाओ ववरोवित्ता मंसाइं कप्पणीकप्पियाइं करेंति, करित्ता छण्णियस्स छागलियस्स उवणेंति। अण्णे य से बहवे पुरिसा ताइं बहुयाइं अयमंसाइ य जाव महिसमंसाइ य तवएसु य कवल्लीसु य कंदुसु य भज्जणएसु य इंगालेसु य तलेंति य, भज्जेंति य, सोल्लेंति य, तलित्ता य३ रायमग्गंसि वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति। अप्पणावि य णं से छण्णिए छागलिए बहुविहेहिं अयमंसेहिं जाव महिसमंसेहि य तलिएहि य भज्जिएहि य सोल्लिएहि य सुरं च५ आसाएमाणे४ विहरइ ॥ सू० ६ ॥

टीका।

'एवं खलु०' इत्यादि। 'एवं खलु गोयमा' एवं खलु हे गौतम! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबूद्दीवे दीवे भारहे वासे' तस्मिन् काले तस्मिन् समये इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे 'छगलपुरे णयरे' छगलपुरनामकं नगरं 'होत्था' आसीत्। 'तत्थ' तत्र 'सीहगिरी णामं' सिंहगिरिर्नाम= सिंहगिरिनामकः, 'राया' राजा 'होत्था' आसीत्। स कीदृशः? इत्याह— 'महयाहिमवंतमहंतमलयमंदरमहिंदसारे' महाहिमवन्महामलयमन्दरमहेन्द्रसारः, अस्य व्याख्याऽस्मिन्नेवाध्ययने प्रागुक्ता। 'तत्थ णं छगलपुरे णयरे छण्णिए णामं छागलिए परिवसइ' तत्र खलु छगलपुरे नगरे छन्निको नाम छागलिकः परिवसति, स कीदृशः? इत्याह—'अड्ढे' इत्यादि। आढ्यः, 'जाव अपरिभूए'

'एवं खलु०' इत्यादि।

गौतमस्वामी के पूछने पर भगवान फरमाते हैं कि—'एवं खलु' 'गोयमा!' हे गौतम! इस प्रकार 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल में एवं उस समय में 'इहेव जंबूद्दीवे दीवे भारहे वासे' इसी जंबूद्वीप नामक द्वीप में और इसी भरतक्षेत्र में 'छगलपुरे णयरे होत्था' एक छगलपुर नामका नगर था। 'तत्थ सीहगिरी णामं राया होत्था' उस नगर का राजा सिंहगिरि था। वह 'महयाहिमवंतमहंतमलयमंदर-महिंदसारे' महाहिमवान पर्वत जैसा, मलयाचल सुमेरुगिरि और महेन्द्र पर्वत के समान अन्य राजाओं में प्रधान था। 'तत्थ णं छगल-पुरे णयरे छण्णिए णामं छागलिए परिवसइ अड्ढे जाव अपरिभूए' उसी छगलपुर नगर में छन्निक नाम का एक कसाई भी रहता था। वह आढ्य जन धन धान्य आदिसे खूब परिपूर्ण एवं यावत् सबके

'एवं खलु' ઇત્યાદિ.

ગૌતમ સ્વામીએ પૂછયું ત્યારે ભગવાન કહે છે કે—'ગોયમા!' હે ગૌતમ! 'एवं खलु' આ પ્રમાણે 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાળ અને તે સમયને વિષે 'इहेव जंबूद्दीवे दीवे भारहे वासे' આ જમ્બૂદ્વીપનાં આ ભરત ક્ષેત્રને વિષે 'छगलपुरे णयरे होत्था' છગલપુર નામનું એક નગર હતું. 'तस्स सीहगिरी णामं राया होत्था' તે નગરના સિંહગિરિ નામના રાજા હતા, તે 'महयाहिमवंतमहंत-मलयमंदरमहिंदसारे' મહાહિમવાન પર્વત જેવા મલયાચલ સુમેરૂગિરિ અને મહેન્દ્ર પર્વત સમાન અન્ય રાજાઓમાં પ્રધાન—મુખ્ય હતા. 'तत्थ णं छगलपुरे णयरे छण्णिए णामं छागलिए परिवसइ अड्ढे जाव अपरिभूए' તે છગલપુર નગરમાં છન્નિક નામનો એક કસાઈ પણ રહેતો હતો, તે ખૂબ ધન, ધાન્ય આદિ સંપત્તિથી

'यावदपरिभूतः, 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' अधार्मिको यावद् दुष्प्रत्यानन्दः।
'तत्थ णं छणियस्स छागलियस्सबहूणं' तत्र खलु छन्निकस्य छागलिकस्य बहूनाम् 'अयाण य' अजानां च=छागानां च, 'एलयाण य' एलकानां=मेषाणां च, 'रोज्झाण य' रोज्झानां=पशुविशेषाणाम् 'रोझ' इति भाषाप्रसिद्धानाम्। 'वसभाण य' वृषभाणां च, 'ससयाण य' शशकानां च, 'पसयाण य' पसकानां=मृगशिशूनां च, 'सूयराण य शूकराणां च 'सिंघाण य' सिंहानां च, 'हरिणाण य' हरिणानां च 'संभराण य साम्भराणां च 'महिसाण य' महिषाणां च 'सयबद्धाणि य' शतबद्धानि शतं शतमजादीन् योजयित्वा बद्धानि च, 'सहस्सबद्धाणि य' सहस्रबद्धानि-सहस्रं सहस्रं योजयित्वा बद्धानि च 'जूहाणि य' यूथानि च 'वाडगंसि' वाटके=परिधिरूपेण कण्टकादिना वेष्टितं स्थानं वाटः स एव वाटकस्तस्मिन्, 'सण्णिरुद्धाइं' संनिरुद्धानि 'चिट्ठंति' तिष्ठन्ति 'अण्णे य तत्थ

अपरिभूत-किसी से पराभव नहीं पाता था। वह बडा 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' अधार्मिक अधर्मसेवी एवं अधर्म से ही अपनी आजीविका चलाता था। यावत् दुष्प्रत्यानन्द-दूसरे को दुःख पहुंचाने में ही अपना आनन्द मानता था।

'तत्थ णं छणियस्स छागलियस्स बहूणं' वहां उस छन्निक कसाई के यहां बहुतसे 'अयाण य एलयाण य' बकरों का मेषों का, 'रोज्झाण य' रोझों का, 'वसभाण य' बैलों का 'ससयाण य' खरगोशों का 'पसयाण य' बालमृगों का सूयराण य' सूअरों का 'सिंघाण य' सिंहों का हरिणाण य' हिरणों का 'संभराण य' सांभरों का 'महिसाण य' एवं महिषों का 'सयबद्धाणि' सौ सौ के बंधे हुए 'सहस्सबद्धाणि' हजार हजार के बंधे हुए 'जूहाणि य' समूह 'वाडगंसि' बाडा-कांटों की बाड से वेष्टित स्थान में 'सण्णिरुद्धाइं' बन्धे हुए 'चिट्ठंति' रहते थे। 'अण्णे य तत्थ बहवे

પૂર્ણ હતો અને કોઇથી પરાભવ પામે તેવો ન હતો. અને બહુ જ 'अहम्मिए जाव दुप्पाडियाणंदे' અધર્મી અધર્મસેવી અધર્મથી જ પોતાની આજીવિકા ચલાવતો હતો, બીજાને દુઃખ પહોંચાડવામાં જ પોતાનો આનન્દ સમજતો હતો.

'तत्थ णं छणियस्स छागलियस्स बहूणं' તે શહેરમાં છન્નિક કસાઇને ત્યાં ઘણુંજ 'अयाण य एलयाण य' બકરાઓનાં ઘેટાઓના 'रोज्झाण य' રોઝોના 'वसभाण य' બલદોના 'ससयाण य' સસલાઓના 'पसयाण य' બાલમૃગોના 'सूयराण य' સૂઅરોના 'सिंघाण य' સિંહોના 'हरियाण य' હરણોના 'सभराण य' સાંભરોના 'महिसाण य' પાડાઓના 'सयबद्धाणि' સો સોના બાંધેલા 'सहस्सबद्धाणि' હજાર હજારના બાંધેલા 'जूहाणि' સમૂહ 'वाडगंसि' વાડાઓ-કાંટાની વાડથી વિંટાયેલા સ્થાનમાં 'सण्णिरुद्धाइं' બાંધેલા 'चिट्ठंति' રહેતા હતા

बहवे पुरिसा' अन्ये च तत्र बहवः पुरुषाः 'दिण्णभइभत्तवेयणा' दत्त भृति भक्तवेतनाः, इदमसकृद्व्याख्यातम् 'बहवे अये जावमहिसे य' बहूनजांश्च यावद् महिषांश्च 'सारक्खमाणो' संरक्षन्तः, 'संगोवेमाणा चिट्ठंति' संगोपायन्तस्तिष्ठति। 'अण्णेय से बहवे पुरिसा' अन्ये च 'से' तस्यछन्निकछागलिकस्य, बहवः पुरुषा 'अयाण य जाव जूहाणि य' अजानां यावद् महिषाणां यूथानि 'गिहंसि' गृहे 'संणिरुद्धाइं' संनिरुद्धानि 'किच्चा' कृत्वा 'चिट्ठंति' तिष्ठन्ति । अण्णेय से बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा बहवे अए य जाव महिसे य, अन्ये च तस्य बहवः पुरुषा दत्तभृत्तिभक्तवेतनाः बहून् अजान् यावद् महिषांश्च, 'जीवियाओ ववरो विंति' जीविताद् व्यपरोपयन्ति=जीवितात् पृथक्कुर्वन्ति=मारयन्तीत्यर्थः। 'ववरोवित्ता' व्यपरोप्य=मारयित्वा, 'मंसाइं' मांसानि 'कप्पणीकप्पियाइं'

पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा' इसके पास और दूसरे अनेक पुरुष काम करते थे। यह कसाई उन्हें उनकी नौकरी के उपलक्ष्य में भोजन एवं वेतन प्रदान करता था। 'बहवे अए य जाव महिसे य' इसमें कितनेक नौकर चाकर उन सब ही बकरों से लेकर महिषों तक के समस्त जानवरों की 'सारक्खमाणा संगोवेमाणा चिट्ठंति' रक्षा करते थे, सार-संभाल करते थे। 'अण्णे य से बहवे पुरिसा' कितनेक उसके पुरुष-नौकर चाकर 'अयाण य जाव जूहाणि य' उन समस्त अजादिक जानवरों के समूहों को 'गिहंसि' उनके अपने२ स्थानों में 'मणिरुद्धाइं किच्चा चिट्ठंति' बंद किये हुए रहते थे। 'अण्णे य से बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा' एवं दूसरे कई नौकर चाकर कि जिन्हें इसकी ओर से भोजन एवं वेतन प्राप्त होता था वे 'बहवे अए य जाव महिसे य जीवियाओ ववरोविंति' बहुत से उन अजादि से लेकर महिषों तक

'अण्णे य तत्थ बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा' तेना पासे बीजा अनेक माणसो काम करता हता, ते कसाई ते माणसोनी नोकरीना पगारमां तेमने भोजन अने पैसा आपतो हतो. 'बहवे अए य जाव महिसे य' ते नोकरोमां केटलाक नोकरो ते तमाम बकराथी लइने पाडा सुधीनां तमाम जानवरोनी 'सारक्खमाणा संगोवेमाणा चिट्ठंति' रक्षा करता, सार संभाल करता हता, 'अण्णे य से बहवे पुरिसा' केटलाक तेना नोकर-चाकर 'अयाण य जाव जूहाणि य' ते तमाम बकरा आदि जानवरोना समूहोने 'गिहंसि' पोत-पोताना स्थानोमां 'सणिरुद्धाइं किच्चा चिट्ठंति' बंध करीने रहेता हता, 'अण्णे य से बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा' बीजा केटलाक नोकरो के जेमने कसाई तरफथी भोजन अने पगार मळतो हतो तेवा 'बहवे अए य जाव महिसे य जीवियाओ ववरोविंति' घणा बकरा आदिथी

कल्पनीकल्पितानि=कर्तरीकर्तितानि लघुलघूनि खण्डानीत्यर्थः, 'करेंति' कुर्वन्ति। 'करित्ता छण्णियस्स छागलियस्स' कृत्वा छन्निकस्य छागलिकस्य 'उवणेंति' उपनयन्ति=समीप आनयन्ति। 'अण्णेय से बहवे पुरिसा ताइं बहुयाइं अयमंसाइ य जाव महिस मंसाइ य' अन्ये च तस्य बहवः पुरुषास्तानि बहुकानि अजमांसानि=छागमांसानि यावद् महिषमांसानि च 'तवएसु य' तपकेषु च-तपकाः=लघुतलनपात्राणि तेषु, 'तवा' इति ख्यातेषु 'कवल्लीसु य' कवल्लीषु च='कडाह' इति प्रसिद्धेषु, 'कंदूसु य' कन्दूषु=लघुकटाहेषु च 'भज्जणएसु य' भर्जनकेषु च, भर्जनकानि=भर्जनपात्राणि तेषु च, 'इंगालेसु य' अङ्गारेषु=निर्धूमेषु काष्ठाद्यग्निषु च, 'तलेंति य' तलयन्ति च, तलधातुश्चुरादिपठितः, तलनपात्रे घृतादीनि निक्षिप्य तत्र पचन्तीत्यर्थः, 'भज्जेंति य' भृज्जन्ति च, 'सोल्लेंति य' सोल्लयन्ति=शूले धृत्वा पचन्ति। 'तलित्ता य' तलयित्वा च, अत्र भृष्ट्वा सोलयित्वा च, इत्यपि बोध्यम्। 'रायमग्गंसि' राजमार्गे 'वित्तिं कप्पेमाणा'

जानवरों को जीवन से पृथक करते थे-मारते थे। 'ववरोवित्ता' मारकर 'मंसाइं कप्पणीकप्पियाइं करेंति' उनके मांस के फिर वे कैंची से कतर२ कर टुकडे करते थे। 'करित्ता छण्णियस्स छागलियस्स उवणेंति' टुकडे कर पश्चात् उस छन्निक कसाई के पास उन्हें ले जाते। 'अण्णे य से बहवे पुरिसा' कोई पुरुष ऐसे भी कर्मचारी थे जो 'ताइं बहुयाइं अयमंसाइं य जाव महिसमंसाइं तवएसु य कवल्लीसु य कंदूसु य भज्जणएसु य इंगालेसु य तलेंति३' इन लाये हुए समस्त अजादिक के मांसखंडों को लोहे के तवों पर, बडे२ कडाहों में, छोटे२ कडैयों में, भूंजने के पात्रों में एवं अंगारों के ऊपर यथाक्रम से घी में तलते थे, भूंजते थे एवं सेकते थे 'तलित्ता य३' तलकर भूंजकर और सेककर फिर वे, 'रायमग्गंसि' राजमार्ग में- मनुष्यों के आने जाने के मार्ग

લઇને પાડાઓ સુધીના જાનવરોને મારતા હતા. 'ववरोवित्ता' મારીને 'मंसाइं कप्पणीकप्पियाइं करेंति' તેના માંસના કાતર વડે કતરીને ટુકડા કરતા હતા. 'करित्ता छण्णियस्स छागलियस्स उवणेंति' ટુકડા કર્યા પછી તેને છન્નિક કસાઇ પાસે તે લઇ જતા હતા. 'अण्णे य से बहवे पुरिसा' કેટલાક એવા નોકર પણ હતા કે 'ताइं बहुयाइं अयमंसाइं य जाव महिसमंसाइं तवएसु य कवल्लीसु य कंदूसु य भज्जणएसु य इंगालेसु य तलेंति३' તે લાવેલા સમસ્ત બકરા આદિના માંસના ટુકડાઓને લોઢાના તવા-તાવડા પર, મોટા કડાઇઓમાં, નાની કડાઇઓમાં, સેકવાના વાસણમાં અને અંગારાપર યથાક્રમ ઘીમાં તળતા હતા, ભુંજતા હતા અને સેકતા હતા 'तलित्ता य३' તળીને ભૂંજીને સેકીને પછી 'रायमग्गंसि' રાજમાર્ગમાં

वृत्तिं कल्पयन्तः=तेषां मांसानां विक्रयेण जीविकां कुर्वन्तः, 'विहरंति' विहरन्ति। 'अप्पणाविय णं छण्णिए छागलिए बहुविहेहिं अयमंसेहिं जाव महिसमंसेहि य तलियेहि य भज्जिएहि य' आत्मनाऽपि च खलु स छन्निकश्छागलिको बहुविधै-रजमांसैर्यावद् महिषमांसैश्च तलितैश्च भृष्टैश्च, 'सोल्लिएहि य' शूलपक्वैश्च सह 'सुरं च५' सुरां=मदिरां नानाविधां च, 'आसाएमाणे ४' आस्वादयन् विस्वादयन् परिभुञ्जानः परिभाजयंश्च 'विहरइ' विहरति ॥ सू० ६ ॥

में 'वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति' रखकर उन्हें बेचते और उस बिक्री की आय से अपनी जीविका चलाते। 'अप्पणा वि य णं से छण्णिए छागलिए बहुविहेहिं अयमंसेहिं जाव महिसमंसेहिं' वह छन्निक कसाई भी अजादिक से लेकर महिषतक के अनेक प्रकार के मांस के साथ जो 'तलिएहिं य भज्जिएहिं य' तला हुआ होता, भूंजा हुआ होता एवं 'सोल्लेहिं य' शूल पर रखकर जो पकाया हुआ होता उस के साथ 'सुरं च४ आसाएमाणे४ विहरइ' अनेक प्रकार की मदिरा का आसेवन आदि करता।

भावार्थ—गौतमस्वामी का इस प्रकार प्रश्नसुनकर वीर प्रभु ने कहा-हे गौतम! उस काल एवं उस समय में इस जम्बूद्वीप नाम के द्वीप में स्थित इस भरत क्षेत्र में एक छगलपुर नाम का नगर था। उसका शासक राजा सिंहगिरि था। यह बहुत ही अधिक पराक्रम-शाली था। इसके शत्रु भी इसका नाम सुनकर भय से कंपित हो उठते थे। इसी नगर में एक धनिक बहुत परिवार वाला एवं

માણસોને જવા-આવવાના રસ્તા ઉપર 'वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति' રાખીને તેને વેચતા હતા અને તે વેચાણની આવકમાંથી પોતાની આજીવિકા ચલાવતા હતા. 'अप्पणा वि य णं से छण्णिए छागलिए बहुविहेहिं अयमंसेहिं जाव महिसमंसे हिं' તે છન્નિક કસાઇ પણ બકરાદિકથી લઇને પાડાઓ સુધીના અનેક પ્રકારનાં માંસની સાથે જે 'तलिएहिं य भज्जिएहिं य' તળેલા, સેકેલા 'सोल्लेहिं य' શૂલપર રાખીને પકાવેલા તેઓની સાથે 'सुरं च५ आसाएमाणे४ विहरइ.' અનેક પ્રકારની મદિરાનું પણ સેવન કરતો હતો.

ભાવાર્થ—ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રકારના પ્રશ્નને સાંભળીને વીર પ્રભુએ કહ્યું કે-હે ગૌતમ! તે કાલ અને તે સમયને વિષે આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં રહેલા આ ભરત ક્ષેત્રમાં એક છગલપુર નામનું નગર હતું, તેના રાજાનું નામ સિંહગિરિ હતું તે બહુજ વધારે પરાક્રમ વાળો હતો. તેના શત્રુઓ પણ તેનું નામ સાંભળીને ભયથી કંપી ઉઠતા હતા. તે નગરમાં એક ધનિક મોટા પરિવારવાળો અને મહા

॥ मूलम् ॥

तए णं से छण्णिए छागलिए एयकम्मे एयप्पहाणे एयविज्जे एयसमायारे सुबहु पावकम्मं कलिकलुसं समज्जिणित्ता

महा अधार्मिक छन्निक नामका कसाई भी रहता था। इसके यहां अनेक अज आदि जानवर एक वाडे में अनेकों की संख्या में घिरे हुए बंधे रहते थे। इन पशुओं की सार-संभार के लिये उसके यहां अनेक नौकर चाकर काम काज किया करते थे। वह उन्हें खाना पीना एवं वेतन देता था। उन सब का काम अलग२ बटा हुआ था। कोई उनकी रक्षा करते थे। किसी२ का काम यह था कि वह उन्हें उनके बांधनेयोग्य स्थान में बांधता, और वहीं पर रोककर रखता, ताकि वे कहीं बाहिर भाग नहीं सकते। कोई उनके वध करने के लिये नियुक्त थे। वे उनका वधकर उनके मांस को कैंची आदि से कतर२ कर टुकडे२ करते और अपने मालिक के पास उन्हें ले जाते। जब मालिक उनका अच्छी तरह निरीक्षण कर चुकता, तब उन टुकडों को तवा आदि पर तलकर भूंजकर एवं पकाकर बेचने के लिये राजमार्ग पर लेकर बैठते थे, और उनकी विक्री से जो भी आय होतो उससे अपनी आजीविका चलाते। तथा स्वयं वह छन्निक कसाई भी तले हुए, भूंजे हुए, एवं पके हुए, उस मांस के साथ अनेक प्रकार की मदिरा का आसेवन करता था। ॥ सू० ६ ॥

અધાર્મિક છન્નિક નામનો કસાઇ પણ રહેતો હતો. તેને ત્યાં બકરા આદિ ઘણાં જ જાનવરો મોટી સંખ્યામાં એક વાડામાં બાંધી રાખવામાં આવતાં હતાં, તેની સારવાર માટે ઘેર અનેક નોકર-ચાકર કામ કર્યા કરતા હતા, નોકરોને ખાવા-પીવાનું અને પગાર પણ આપતો હતો. તે તમામ નોકરોનું કામ-કાજ સૌને વહેંચી આપેલું હતું, કેટલાક પશુઓના રક્ષણનું કામ કરતા હતા, કેટલાક સારી રીતે બાંધતા હતા, કેટલાક ત્યાં બાંધેલા પશુઓ બહાર જતાં ન રહે તે સંભાળ રાખતા હતા, કેટલાક તેને મારવા માટે રાખેલા હતા, તે પશુઓનો વધ કરી તેના માંસને કાતરથી ટુકડા કરીને પોતાના માલિકની પાસે લઇ જતા, અને માલિક બરાબર તેને જોઇ લેતા તે પછી તે માંસના ટુકડાઓને, તાવડા આદિ પર તળીને સેકીને, પકાવીને, તે વેચવા માટે રાજમાર્ગ પર રાખીને બેસતા હતા, અને તેને વેચાણની આવકમાંથી પોતાની આજીવિકા ચલાવતા હતા. પોતે છન્નિક કસાઇ પણ, તળેલાં શેકેલા અને પકાવેલાં માંસની સાથે અનેક પ્રકારની મદિરાનું સેવન કરતો હતો. (સૂ૦ ૬)

सत्तवाससयाइं परमाउं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा चउत्थीए पुढवीए उक्कोसेणं दससागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णे। तए णं सुभद्दस्स सत्थवाहस्स भद्दा भारिया जाइणिंदुया यावि होत्था, जाया२ दारगा विणिहायमावज्जंति। तए णं से छण्णिए छागलिए चउत्थीए पुढवीए अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव सोहंजणीए णयरीए सुभद्दस्स सत्थवाहस्स भद्दाए भारियाए कुच्छिसि पुत्तत्ताए उववण्णे ॥ सू० ७ ॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं से छण्णिए छागलिए' ततः खलु स छन्निकश्छागलिकः, 'एयकम्मे' एतत्कर्मा—एतत्=अजादीनां—यावन्महिषाणां यानि यूथानि तानि शतबद्धानि सहस्रबद्धानि कृत्वा, तेषां मारणं तन्मांसानि पक्त्वा तेषां विक्रयेण वृत्तिकल्पनं, तथा तैर्मांसैः सह नानाविधसुरासेवनरूपं च कर्म=क्रिया यस्य स एतत्कर्मा। 'एयप्पहाणे' एतत्प्रधानः—एतत्=उक्तं कर्म प्रधानं यस्य स तथा, अजादियावन्महिषयूथमारणतन्मांसविक्रयभक्षणमद्यपानतत्पर इत्यर्थः। 'एय विज्जे' एतद्विद्यः—अजादियावन्महिषयूथमारणादिविधिज्ञः। 'एयसमायारे'

'तए णं से०' इत्यादि।

'तए णं' पश्चात् 'से छण्णिए छागलिए' वह छन्निक कसाई 'एयकम्मे' कि जिसका अजादि से लगाकर महिषों तक के पशुओं का शतबद्ध एवं सहस्रबद्ध समुदाय का मारना, एवं उनके मांस का पकवाना, तथा उसकी बिक्री से आजीविका करना उनके मांसादिकों के साथ नाना२ प्रकार की मदिरा का आसेवन आदि करना यही एक मात्र कार्य था। 'एयप्पहाणे' यही जिसका प्रधान कर्तव्य था। 'एयविज्जे'

'तए णं से' ઇત્યાદિ

'तए णं' તે પછી 'से छण्णिए छागलिए' તે છન્નિક કસાઇ 'एयकम्मे' જેનું બકરા આદિથી લઇને પાડાઓ સુધીના પશુઓને સેંકડો અને હજારોની સંખ્યામાં મારવાં અને તેનાં માંસને રાંધવું તથા તેનાં વેચાણમાંથી આજીવિકા ચલાવવી, પશુઓના માંસાદિકની સાથે નાના પ્રકારની મદિરાઓનું સેવન કરવું એજ એક માત્ર કામ હતું 'एयप्पहाणे' તેજ જેનું મુખ્ય કામ હતું. 'एयविज्जे' બકરાદિક પશુઓને

एतत्समाचारः—अजादियावन्महिषयूथमारणाद्याचरणशीलः। 'सुबहु पावकम्मं कलिकलुसं' सुबहुपापकर्म कलिकलुषं 'समज्जिणित्ता' समुपार्ज्य=उपार्जितं कृत्वा, 'सत्तवाससयाइं परमाउं' सप्तवर्षशतानि=सप्तशतसंवत्सरान् परमायुः=उत्कृष्टमायुः 'पालयित्ता कालमासे कालं किच्चा चउत्थीए पुढवीए उक्कोसेणं' पालयित्वा कालमासे कालं कृत्वा, चतुर्थ्यां पृथिव्यामुत्कर्षेण 'दससागरोवमट्ठिइएसु णेरइयासु णेरइयत्ताए' दशसागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु नैरयिकतया 'उववण्णे' उत्पन्नः। 'तए णं सुभद्दस्स सत्थवाहस्स भद्दा भारिया' ततः खलु सुभद्रस्य सार्थवाहस्य भद्रा नाम्नी भार्या 'जाइणिंदुया' जातिनिन्दुका=जन्मतो मृतवत्सा, 'यावि होत्था' चाप्यभवत्। 'जाया जाया दारगा' जाता जाता दारकाः=शिशवः 'विणिहायमावज्जंति' विनिघातमापद्यन्ते—जाता एव म्रियन्ते इत्यर्थः। 'तए णं से छण्णिए छागलिए चउत्थीए पुढवीए अणंतरं' ततः खलु स छन्निकश्छागलि-

---

अजादिक पशुओं की मारने की विधि में जो विशेष निपुण था 'एयसमायरे' यही जिसका आचरण था 'सुबहु पावकम्मं कलिकलुसं' अत्यंत घोरतर निकाचितबंधसहित अनेक पापकर्मों को 'समज्जिणित्ता' उपार्जित कर 'सत्तवाससयाइं परामाउं पालित्ता' ७०० वर्ष की उत्कृष्ट आयु को भोगकर 'कालमासे कालं किच्चा' मृत्यु के अवसर पर मरकर 'चउत्थीए पुढवीए' चौथी पृथिवी में कि जहां 'उक्कोसेणं दससागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु' उत्कृष्ट १० सागर की स्थिति वाले नारकावास हैं, उनमें 'णेरइत्ताए' नारकी की पर्याय से 'उववण्णे' उत्पन्न हुआ। 'तए णं सुभद्दस्स सत्थवाहस्स भद्दा भारिया जाइणिंदुया यावि होत्था' सुभद्र सेठ की भद्रा भार्या जातिनिन्दुक थी 'जाया२ दारगा विणिहायमावज्जंति' उत्पन्न होते ही इसके बच्चे मरजाते थे 'तए णं से छण्णिए छागलिए'

મારવાની વિધિમાં તે વિશેષ કુશળ હતો. 'एयसमायारे' એજ જેનું આચરણ હતું 'सुबहु पावकम्मं कलिकलुसं' અત્યંત ઘોરતર નિકાચિતબંધસહિત અનેક પાપ-કર્મોને 'समज्जिणित्ता' ઉપાર્જન કરી મેળવીને 'सत्तवाससयाइं परमाउं पालित्ता' ૭૦૦ સાતસો વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યને ભોગવીને 'कालमासे कालं किच्चा' મૃત્યુનો સમય આવતાં મરણ પામીને 'चउत्थीए पुढवीए' ચોથી પૃથ્વીમાં કે જ્યાં 'उक्कोसेणं दससागरोवसट्ठिइएसु णेरइएसु' ઉત્કૃષ્ટ ૧૦ દસ સાગરની સ્થિતિવાળા નરકવાસ છે તેમાં 'णेरइयत्ताए' નારકોની પર્યાયથી 'उववण्णे' ઉત્પન્ન થયો. 'तए णं सुभद्दस्स सत्थवाहस्स भद्दा भारिया जाइणिंदुया यावि होत्था' સુભદ્ર શેઠની ભદ્રા નામની પત્ની જાતિનિન્દુક હતી 'जाया२ दारगा विणिहायमावज्जंति' તેનાં બાળકો અવતરતાંની સાથે જ તુરત મરણ પામતાં હતાં 'तए णं

कश्चतुर्थ्याः पृथिव्या अनन्तरम्, 'उव्वट्टित्ता' उद्वर्त्य=निस्सृत्य 'इहेव सोहंजणीए णयरीए' इहैव शोभाञ्जन्यां नगर्यां 'सुभद्दस्स सत्थवाहस्स भद्दाए भारियाए' सुभद्रस्य सार्थवाहस्य भद्रानाम्न्या भार्यायाः 'कुच्छिंसि' कुक्षौ=उदरे 'पुत्तत्ताए' पुत्रतया= पुत्रगर्भतया 'उववण्णे'=उत्पन्नः भद्राया गर्भे जन्म लब्धवान् ॥ सू० ७ ॥

से छण्णिए छागलिए' वह छन्निक कसाई 'चउत्थीए पुढवीए' अब उस चतुर्थी पृथिवी से 'अणंतरं उव्वट्टित्ता' अपनी आयु के समाप्त होने के अनन्तर ही निकलकर 'इहेव सोहंजणीए णयरीए' इसी शोभाञ्जनी नगरी में 'सुभद्दस्स सत्थवाहस्स' उस सुभद्र सेठ की 'भद्दाए भारियाए' भद्राभार्या की 'कुच्छिंसि पुत्तत्ताए उववण्णे' कुक्षि में पुत्ररूप से उत्पन्न हुआ।

भावार्थ—एक समय की बात है कि वह छन्निक कसाई कि जिसने अपना ७०० वर्ष का समस्त जीवन इन्हीं पशुओं के मारने में, उनके मांस की बिक्री से अपनी आजीविका करने में, स्वयं मांस खाने एवं मदिरा के पोने में ही व्यतीत किया है। जब अपनी आयु का अन्तिम समय समीप आजाता है, तब वह काल के गाल का अतिथी बनकर उपार्जित पापकर्मों के निकाचित बंध को भोगने के लिये १० सागर की स्थितियुक्त चतुर्थ नरक में वहां का नारकी उत्पन्न होता है। अब सुभद्र सेठ की कथा सुनिये-इस की जो भद्रा भार्या थी वह जाति निन्दुका थी कि इसकी संतान होते ही मरजातोथी।

से छण्णिए छागलिए' તે છન્નિક કસાઇ 'चउत्थीए पुढवीए' હાલમાં તે ચોથી પૃથિવીમાંથી 'अणंतरं उव्वट्टित्ता' પોતાની આયુષ્ય પૂરી થયા પછી ત્યાંથી નીકળીને 'इहेव सोहंजणीए णयरीए' આ શોભાંજની નગરીમાં 'सुभद्दस्स सत्थवाहस्स' તે સુભદ્ર શેઠની 'भद्दाए भारियाए' ભદ્રા પત્નીના 'कुच्छिंसि पुत्तत्ताए उववण्णे' ઉદરમાં પુત્રરૂપથી ઉત્પન્ન થયો છે.

ભાવાર્થ—એક સમયની વાત છે કે તે છન્નિક કસાઇ કે જેણે પોતાની ૭૦૦ સાતસો વર્ષની આયુષ્યનો તમામ સમય પશુઓ મારવામાં. તેના માંસના વેચાણથી પોતાની આજીવિકા ચલાવવામાં, પોતે માંસ સાથે મદિરાનું પાન કરવામાં જ વીત વ્યો છે, જ્યારે પોતાની આયુષ્યનો છેલ્લો સમય નજીક આવે છે, ત્યારે તે કાળનાં મુખનો અતિથિ બનીને મેળવેલાં પાપકર્મોના નિકાચિત બંધને ભોગવવા માટે ૧૦ દસ સાગરની સ્થિતિવાળા ચોથા નરકમાં ત્યાંનો નારકી થઇને ઉત્પન્ન થાય છે, હવે સુભદ્ર શેઠની કથા સાંભળો-તેની જે પત્ની ભદ્રા, તે જાતિનિન્દુકા હતી. તેને સંતાન જન્મ પામતાંની સાથે જ મરણ પામતાં હતાં, તેથી તે સંતાન વિનાની હતી.

॥ मूलम् ॥

तए णं तीसे भद्दाए सत्थवाहीए अन्नया कयाइं तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं इमे एयारूवे दोहले पाउब्भूए-धन्नाओ णं ताओ अम्मयाओ सपुण्णाओ णं कयत्थाओ णं जाव सुलद्धे तासिं माणुस्सए जम्मजीवियफले जाओ णं बहूणं णाणाविहाणं नयरगोरूवाणं पसूण य जलयर-थलयर-खहयर-माईणं पक्खीण य बहूहिं मंसेहिं तलिएहिं भज्जिएहिं सोल्लेहिं सद्धिं सुरं च महुं च मेरगं च जाइं च सीहुं च पसन्नं च आसाएमाणीओ विसाएमाणीओ परिभुंजेमाणीओ परिभाएमाणीओ दोहलं विणेंति, तं जइ णं अहमवि बहूणं जाव विणिज्जामि-त्ति कट्टु तंसि दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि सुक्का भुक्खा जाव झियाइ। तए णं से सुभद्दे सत्थवाहे भद्दं भारियं ओहय जाव पासइ एवं वयासी-किं णं तुमं देवाणुप्पिया! ओहय जाव झियासि?। तए णं सा भद्दा सत्थवाही सुभद्दं सत्थवाहं एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पिया! मम तिण्हं मासाणं जाव झियामि। तए णं से सुभद्दे सत्थवाहे भद्दाए भारियाए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म भद्दा भारियं एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पिया! तुह गब्भंसि अम्हाणं पुव्वकयपावप्पभावेणं केई अहम्मिए जावदुप्पडियाणंदे जीवे ओयरिए तेणं एयारिसे दोहले पाउब्भूए, तं होउ णं एयस्स

वह निस्संतान थी। वह छन्निक का जीव १० सागर की वहां की आयू पूर्ण होनेपर निकलकर इसी सेठ की सेठानी के गर्भ में पुत्ररूप से उत्पन्न हुआ। ॥ सू० ७ ॥

તે છન્નિકનો જીવ ૧૦ દસ સાગરની ત્યાંની આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં ત્યાંથી નીકળીને તે શેઠની શેઠાણીના ગર્ભમાં પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થયો. (સૂ૦ ૭)

पसायणं–ति कट्टु से सुभद्दे सत्थवाहे केणवि उवाएणं तं दोहलं विणेइ। तए णं सा भद्दा सत्थवाही संपुण्णदोहला संमाणियदोहला विणीयदोहला वोच्छिन्नदोहला संपन्नदोहला तं गब्भं सुहंसुहेणं परिवहइ ॥ सू० ८ ॥

टीका

'तए णं तीसे०' इत्यादि।

'तए णं' ततः गर्भस्थित्यनन्तरं खलु 'तीसे भद्दाए सत्थवाहीए अन्नया कयाइं' तस्याः भद्रायाः सार्थवाह्या अन्यदा कदाचित्=कस्मिंश्चिदन्यस्मिन् समये 'तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं' त्रिषु मासेषु सर्वथा परिपूर्णेषु सत्सु 'इमे एयारूवे' अयमेतद्रूपः 'दोहले' दोहदः=गर्भस्थजीवप्रभावजनितोऽभिलाषः 'पाउब्भूए' प्रादुर्भूतः=संजातः। स कीदृशः? इत्याह 'धण्णाओ णं' इत्यादि। धन्याः= प्रशंसनीयाः खलु 'ताओ अम्मयाओ' ता अम्बाः=जनन्यः एवं 'सपुण्णाओ णं कयत्थाओ णं जाव' सपुण्याः=पुण्यवत्यः ता अम्बाः कृतार्थाः=कृतेष्टसिद्धयः खलु ता अम्बाः, अत्र यावत्करणात् 'कयपुण्णाओ ण ताओ अम्मयाओ, कयलक्खणाओ णं ताओ अम्मयाओ, कयविहवाओ णं ताओ अम्मयाओ' इत्येषां

'तए णं तीसे०' इत्यादि।

'तए णं तीसे भद्दाए सत्थवाहीए अन्नया कयाइं तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं इमे एयारूवे दोहले पाउब्भूए' तदनन्तर उस भद्रा सार्थवाही के गर्भ के ३ मास जब पूर्ण हो चुके तब उस को इस प्रकार का दोहला उत्पन्न हुआ। 'धण्णाओ ण ताओ अम्मयाओ सपुण्णाओ णं कयत्थाओ णं जाव' वे माताएँ धन्य हैं पुण्यवती हैं और कृतार्थ हैं, यावत् शब्द से कयपुण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ कयलक्खणाओ णं ताओ अम्मयाओ, कयविहवाओ णं ताओ अम्मयाओ' इन पदों का संग्रह है। वे माताएँ

'तए णं तीसे' ઇત્યાદિ.

'तए णं तीसे भद्दाए सत्थवाहीए अन्नया कयाइं तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं इमे एयारूवे दोहले पाउब्भूए' તે પછી તે ભદ્રા સાર્થવાહીના ગર્ભનાં ત્રણ ૩ માસ જ્યારે પૂર્ણ થઈ ગયાં ત્યારે તેને આ પ્રકારે દોહલો-અભાવ (મનોરથ) ઉત્પન્ન થયો કે–'धण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ सपुण्णाओ णं कयत्थाओ णं जाव' તે માતાઓ ધન્ય છે; પુણ્યવતી છે, અને કૃતાર્થ છે, યાવત્ શબ્દથી-'कयपुण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ, कयलक्खणाओ णं ताओ अम्मयाओ, कयविहवाओ णं ताओ अम्मयाओ' આ પદોના સંગ્રહ છે, તે માતાઓ પુણ્યશાળી

सङ्ग्रहः। कृतपुण्याः-पूर्वमेव कृतं पुण्यं=सुखजनकं कर्म याभिस्ताः, कृतलक्षणाः-कृतं फलयुक्तं लक्षणं=सुखजीवनरेखादिरूपं याभिस्ताः, कृतविभवाः-कृतः=सफलीकृतः दानादिशुभकार्ययोगेन विभवः=ऐश्वर्यसंपत्तिरूपो याभिस्ताः, 'सुलद्धे तासिं माणुस्सए जन्मजीवियफले' सुलब्धं खलु तासां मानुष्यकं जन्मजीवितफलं-सुलब्धं=शोभनप्रकारेण प्राप्तं खलु=निश्चयेन तासां मातॄणां मानुष्यकं=मनुष्यसम्बन्धि जन्मजीवितफलं=जन्मनो जीवितस्य च फलं, 'जाओणं बहूणं णाणाविहाणं णयरगोरूवाणं पसूणय' याः खलु मातरः बहूनां=बहुसंख्यकानां नानाविधानाम्=अनेकप्रकाराणां नगरगोरूपाणां=नागरिकगवादीनां पशूनां च, तथा 'जलयर-थलयर-खहयरमाईणं' जलचरस्थलचरखेचरादीनां 'पक्खीण य' पक्षिणां च 'बहुहिं मंसेहिं' बहुभिर्मांसैः=प्रचुरमांसैः कीदृशैः? इत्याह-'तलिएहिं' तलितैः घृततैलादिना, 'भज्जिएहिं' भर्जितैः=अग्निपक्वैः, 'सोल्लेहिं' सोल्लैः=शूलं धृत्वा पक्वैः 'सद्धिं सुरं च' सार्द्धं सुरां च=मदिरां, कीदृशीम्? इत्याह-'महुं

कृतपुण्य हैं उन्होंने पूर्वभवमें पुण्य उपार्जित किया है, वे कृतलक्षण-सुख जीवन आदि शुभरेखाओंसे युक्त हैं, कृतविभव-उन्होंने अपने विभव-संपत्ति को दानादि शुभ कार्य में सफल किया है। 'सुलद्धे णं तासिं माणुस्सए जम्मजीवियफले' उन्हीं का ही मनुष्यसम्बन्धी जन्म और जीवन सफल है, 'जाओ णं बहूणं णाणाविहाणं णयरगोरूवाणं पसूण य जलयर-थलयर-खहयर-माईणं पक्खीणं य' जिन्हों ने बहुत से अनेक प्रकार के नगरगोरूप-नगर के गाय आदि पशुओं के तथा जलचरादि पक्षियों के 'बहूहिं मंसेहिं' बहुत मांस जो कि 'तलिएहिं भज्जिएहिं सोल्लेहिं' घृत तैल आदि से तला गया हो, अग्निपक्क किया गया हो और शूलपर रखकर पकाया गया हो, उसके साथ 'सुरं च महुं च मेरगं च जाइं च सीधुं च पसन्नं च' मधु-पुष्पों से बनी

છે, તેઓએ પૂર્વભવમાં પુણ્ય મેળવેલું હશે, તે કૃતલક્ષણ-સુખ જીવન; આદિ શુભ રેખાઓથી યુક્ત છે, કૃતવિભવ-તેમણે પોતાનો વૈભવ અને સંપત્તિને દાનાદિ શુભ કાર્યમાં સફળ કરી છે 'सुलद्धे णं तासिं माणुस्सए जम्मजीवियफले' તેમનો જ મનુષ્યસમ્બન્ધી જન્મ અને જીવન સફળ છે 'जाओ णं बहूणं णाणाविहाणं णयरगोरुवाणं पसूण य जलयर-थलयर-खहयर-माईण पक्खीण य' જેણે ઘણાંજ પ્રકારનાં નગરગોરૂપ-નગરના ગાય આદિ પશુઓના તથા જલચરાદિ પક્ષિઓના 'बहूहिं मसेहि' ઘણાંજ માંસ જે 'तलएहिं भज्जिएहिं सोल्लहिं' ઘી-તેલ આદિથી તળેલા હોય, અગ્નિથી પકાવ્યાં હોય અને શૂળ પર રાખીને પકાવ્યાં હોય, તેની સાથે 'सुरं च महुं च मेरगं च जाइं च सीधुं च पसन्नं च' મધુ-પુષ્પોમાંથી બનાવેલી

च' मधु च=पुष्पनिष्पन्नं मद्यम्, 'मेरगं च' मेरकं च=तदेव तालवृक्षनिष्पन्नम्, 'जाइं च' जातिं च=मद्यविशेषमेव, 'सीहुं च' सीधुं च=गुडधातकीसंभवं मद्यम्, 'पसन्नां च' प्रसन्नां च=द्राक्षादिद्रव्यजनिताम्, इत्येवरूपां मध्वादिपञ्चविधां मदिरां 'आसाएमाणीओ' आस्वादयन्त्यः=ईषत्स्वादयन्त्यः, 'विसाएमाणीओ' विस्वादयन्त्यः=विशेषेण स्वादयन्त्यः, 'परिभुञ्जेमाणीओ' परिभुञ्जानाः=तेषां परिभोगं कुर्वाणाः, 'परिभाए माणीओ' परिभाजयन्त्यः=अन्याभ्यो विभागं कुर्वत्यः 'दोहलं विणेंति' दोहदं विनयन्ति पूरयन्तीत्यर्थः, 'तं जइ णं अहमवि बहूणं जाव' तद् यदि खलु अहमपि बहूनां यावत्, यावच्छब्देन नगरगोरूपाणां पशूनां जलचरादिपक्षिणां च बहुभिर्मांसैः तलितैः भर्जितैः शोल्लैः सार्द्धं मदिरां मध्वादिपञ्चविधां मदिराम् आस्वादयन्ती विस्वादयन्ती परिभुञ्जाना परिभाजयन्ती दोहदं=स्वगर्भप्रभावजनिताभिलाषं 'विणिज्जामि' विनयामि=पूरयामि तदा श्रेयः, त्तिकट्टु' इति कृत्वा=इति विचार्य 'तंसि दोहलंसि' तस्मिन्

हुई मदिरा, मेरक–ताल से बनी हुई कि जिसको ताडी कहते हैं, जाति नाम की मदिरा, सीधु गुड और धावडी के फूलों से बनी हुई, तथा प्रसन्ना–द्राक्षा आदि से बनी हुई, इस प्रकार मधु आदि पांचों प्रकार की मदिरा का 'आसाएमाणीओ' आस्वादन करती हुई 'विसाएमाणीओ' बार बार स्वाद लेती हुई 'परिभुंजेमाणीओ' उनका परिभोग करती हुई और 'परिभाएमाणीओ' दूसरी स्त्रीयों को बांटती हुई 'दोहलं विणेंति' अपने दोहले को पूरा करती है 'तं जइ णं अहमवि' यदि मैं भी इसी प्रकार 'बहूणं जाव' बहुत से नगरगोरूप पशुओं के और जलचर आदि पक्षियों के बहुत प्रकार के तले भुने और सोले किये हुए मांस के साथ मधु आदि पांच प्रकार की मदिरा का थोडा आस्वादन करूँ, बार बार आस्वादन करूँ, परिभोग करूँ

મદિરા, મેરક–તાડમાંથી બનાવેલી મદિરા જેને તાડીરસ કહે છે. જાતિ નામની મદિરા સીધુ–ગોળ અને ધાવડીના પુલોમાંથી બનેલી મદિરા તથા, પ્રસન્ના–દ્રાક્ષાદિથી બનેલી મદિરા. આ પ્રમાણે મધુ આદિ પાંચ પ્રકારની મદિરાનો 'आसाएमाणीओ' આસ્વાદન કરતી થકી 'विसाएमाणीओ' વારંવાર સ્વાદ લેતી થકી 'परिभुंजेमाणीओ' તેનો પરિભોગ કરતી થકી અને 'परिभाएमाणीओ' બીજી સ્ત્રીઓને વહેંચતી થકી 'दोहलं विणेंति' પોતાના દોહલા–મનોરથને પૂરા કરે છે 'जं जइ णं अहमवि' જો હું પણ એ પ્રમાણે 'बहुणं जाव' ઘણાંજ નગર ગોરૂપ પશુઓના અને જલચર, આદિ પક્ષિઓના બહુજ પ્રકારના તળેલા ભુંજેલા અને શૂલ પર પકાવેલા માંસની સાથે મધુ આદિ પાંચ પ્રકારની મદિરાનું થોડું આસ્વાદન કરૂં, વારંવાર આસ્વાદન

दोहदे 'अविणिज्जमाणंसि' अविनीते=अपूरिते सति 'सुका' शुष्का=चिन्तया शुष्कशरीरा 'भुक्खा' बुभुक्षिता दोहदपूर्त्यभावादिति भावः, 'जाव झियाइ' यावत् ध्यायति=यावत् अपहतमनःसंकल्पा=अविनष्टमनोरथा सती ध्यायति= आर्त्तध्यानं करोति। 'तए णं से सुभद्दे सत्थवाहे' ततः खलु एकदा स सुभद्रः सार्थवाहः 'भद्दं भारियं ओहय जाव पासइ एवं वयासी' भद्रां भार्यां अपहत-यावत् पश्यति=अपहतमनःसंकल्पामार्त्तध्यानं कुर्वतीं पश्यति, एवमवादीच्च-'किं णं' इत्यादि-'किं णं तुमं देवाणुप्पिया!' किं खलु त्वं हे देवानुप्रिये! 'ओहय जाव झियासि' अपहतमनःसंकल्पा सती आर्त्तध्यानं करोषि?। 'तए णं सा भद्दा सत्थवाही सुभद्दं सत्थवाहं एवं वयासी' ततः खलु सा भद्रा

और दूसरी स्त्रीयों को भी बाँटूं, इस प्रकार अपने दोहले को 'विणिज्जामि' पूर्ण करूँ तो अच्छा हो 'त्तिकट्टु' ऐसा विचार कर 'तंसि दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि' उस दोहले के पूर्ण न होने से वह भद्रा 'सुका भुक्खा जाव' सूखने लगी, चिन्ता के कारण अरुचि होने से वह भूखी रहने लगी, शरीर उसका रोगग्रस्त जैसा मालूम होने लगा और मुंह पीला पड गया तथा निस्तेज-फीका-हो गया. यह रात-दिन नीचे मुंह किये हुए आर्त्तध्यान करती रहती थी। 'तए णं से सुभद्दे सत्थवाहे' एक समय वह सुभद्र सार्थवाह 'भद्दं भारियं ओहय जाव पासइ' भद्रा भार्या को पूर्वोक्त प्रकार से आर्त्तध्यान करती हुई देखा और 'एवं वयासी' कहा कि- किं णं तुमं देवाणुप्पिया ओहय जाव झियासि' हे देवानुप्रिये! तुम ऐसे आर्त्तध्यान क्यों करती हो? 'तए णं सा भद्दा सत्थवाही सुभद्दं सत्थवाहं एवं वयासी' सुभद्र के ऐसे

કરૂં. પરિભોગ કરૂં, અને બીજી સ્ત્રીઓને વહેંચું, આ પ્રમાણે મારા દોહલા (મનો-રથ) ને 'विणिज्जामि' પૂર્ણ કરૂં તો સારૂં 'त्तिकट्टु' આ પ્રમાણે વિચાર કરીને 'तंसि दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि' તે દોહલા--મનોરથ પૂર્ણ નહિ થવાથી તે ભદ્રા 'सुका भुक्खा जाव' સુકાવા લાગી. ચિન્તાના કારણે ખોરાક પર અરૂચી થવાથી તે ભૂખી રહેવા લાગી, તેનું શરીર રોગગ્રસ્ત જેવું દેખાવા લાગ્યું અને મુખ પીળું પડી ગયું તેમજ નિસ્તેજ ફીકું થઇ ગયું, અને રાત્રી-દિવસ નીચુ મુખ રાખીને આર્ત્તધ્યાન કરતી હતી, 'तए णं से सुभद्दे सत्थवाहे' એક સમય તે સુભદ્ર સાર્થવાહ 'भद्दं भारियं ओहय जाव पासइ' ભદ્રા ભાર્યાને પૂર્વોકત-આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે આર્તધ્યાન કરતી જોઇને 'एवं वयासी' કહ્યુ કે-'किं णं तुमं देवाणुप्पिया ओहय जाव झियासि' હે દેવાનુપ્રિય! તમે આ પ્રકારે આર્ત્તધ્યાન શા માટે કરો છો? 'तए णं सा भद्दा सत्थवाही सुभद्दं सत्थवाहं एवं वयासी' સુભદ્રના

सार्थवाही सुभद्रं सार्थवाहमेवमवादीत्–एवं खलु' इत्यादि–'एवं खलु देवाणुप्पिया !' एवं खलु हे देवानुप्रिय ! 'मम तिण्हं मासाणं जाव' मम त्रिषु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेषु बहूनां गोरूपाणां पशूनां जलचरादिपक्षिणां च मांसैः सह मदिराणामुपभोगरूपो दोहदः प्रादुर्भूतस्तस्मिन्नपूरिते अपहतमनःसंकल्पा सती 'झियामि' ध्यायामि=आर्त्तध्यानं करोमि। 'तए णं से सुभद्दे सत्थवाहे भद्दाए भारियाए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म' ततः खलु स सुभद्रः सार्थवाहः भद्राया भार्याया अन्तिके एतमर्थं श्रुत्वा निशम्य=पर्यालोच्य ' भद्दंभारियं एवं वयासी ' भद्रां भार्यामेवमवादीत्–'एवं खलु' इत्यादि–'एवं खलु देवाणुप्पिया' एवं खलु= निश्चयेन हे देवानुप्रिये ! 'तुह गब्भंसि अम्हाणं पुव्वकयपावप्पभावेणं कोइ अहम्मिए' तव गर्भे आवयोः पूर्वकृतपापप्रभावेणं कोऽपि=कश्चित् अधार्मिकः=धर्मशून्यः 'जाव

पूछने पर वह भद्रा सार्थवाही कहने लगी– 'एवं खलु देवाणुप्पिया ! मम तिण्हं मासाणं जाव झियामि' हे देवानुप्रिय। मेरे गर्भ के तीन माह पूरे होने पर इस प्रकार का दोहला उत्पन्न हुआ है कि–मैं नगर के बहुतसे गोरूप पशुओं के और जलचरादि पक्षियों के तले भूंजे सोले किये हुए मांस के साथ मध्वादि पांच प्रकार की मदिरा का आस्वादन करूँ, बार बार स्वाद लूँ, उनका परिभोग करूँ और अन्यस्त्रीयों को भी दूँ, इस प्रकार के दोहले के पूरे न होने से मैं 'झियामि' आर्त्तध्यान कर रही हूँ। 'तए णं से सुभद्दे सत्थवाहे' फिर वह सुभद्र सार्थवाह 'भद्दाए भारियाए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म भद्दं भारियं एवं वयासी' भद्रा भार्या के समीप इस बात को सुनकर और हृदय में धारणकर भद्रा भार्या को इस प्रकार बोले 'एवं खलु देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रिये ! 'तुह गब्भंसि' तेरे गर्भ में 'अम्हाणं पुव्वकयपावप्पहावेणं'

પુછવાથી તે ભદ્રા સાર્થવાહી કહેવા લાગી–' एवं खलु देवाणुप्पिया ! मम तिण्हं मासाणं जाव झियामि ' હે દેવાનુપ્રિય ! મારા ગર્ભનાં ત્રણ માસ પૂરાં થતાં મને આ પ્રમાણે દોહલો–મનોરથ ઉત્પન્ન થયો છે કે–'હું નગરનાં ઘણાં જ ગાય–રૂપ પશુઓના તથા જલચરાદિ પક્ષિઓનાં તળેલા. ભુંજેલા અને શૂલપર રાખીને પકાવેલા માંસની સાથે મધુઆદિ પાંચ પ્રકારની મદિરાનું સેવન કરું, વારંવાર સ્વાદ લઉં તેનો પરિભોગ કરૂં અને બીજી સ્ત્રીઓને પણ તે આપું, આ પ્રકારનો દોહલો પૂરો થયો નહિ તેથી હું 'झियामि' આર્ત્તધ્યાન કરી રહી છું 'तए णं से सुभद्दे सत्थवाहे' પછી તે સુભદ્ર સાર્થવાહ 'भद्दाए भारियाए अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म भद्दं भारियं एवं वयासी' ભદ્ર ભાર્યાની પાસેથી તે વાત સાંભળીને હૃદયમાં ધારણ કરીને ભદ્રા પત્નીને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો–'एवं खलु देवाणुप्पिया ! હે દેવાનુપ્રિયે 'तुह गब्भंसि' તારા ગર્ભમાં 'अम्हाणं पुव्वकयपावप्पहावेणं' અમારાં પૂર્વસંચિત

दुप्पडियाणंदे जीवे' यावत् दुष्प्रत्यानन्दः, 'अधर्मानुगः' इत्यादि विशेषणविशिष्टः, दुष्प्रत्यानन्दः=दुष्कृत्यकरणेष्वेव प्रसन्नमनाः, एवंविधो जीवः 'ओयरिए' अवतरितः=तत्र गर्भे समागत इत्यर्थः, 'तेणं एयारिसे दोहले पाउब्भूए' तेन कारणेन एतादृशो दोहदः प्रादुर्भूतः, 'तं होउणं एयस्स पसायणं' तत्=तस्माद् भवतु खलु एतस्य=गर्भगतजीवस्य प्रसादनं=प्रसन्नता 'त्ति कट्टु' इति कृत्वा= इति विमृश्य 'से सुभद्दे सत्थवाहे केणवि उवाएणं तं दोहलं विणेइ' स सुभद्रः सार्थवाहः केनाप्युपायेन मांसमदिरासदृशफल–तद्रसप्रदानरूपेण तं दोहदं विनयति= पूरयति । तए णं सा भद्दा सत्थवाही 'संपुण्णदोहला' ततः खलु=दोहदपूर्त्यनन्तरं सा भद्रा सार्थवाही संपूर्णदोहदा समस्ताभिलषितपुरणात्, 'संमाणियदोहला' संमानितदोहदा वाञ्छितार्थसमानयनात्, 'विणीयदोहला' विनीतदोहदा संपूर्ण-

---

अपने पूर्वसंचित पाप के प्रभाव से 'कोई' कोई एक 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे जीवे ओयरिए' अधार्मिक आदि विशेषण विशिष्ट, एवं दूसरों को दुःख पहुंचाने में ही प्रसन्नता मनाने वाला जीव आया है 'तेणं एयारिसे दोहले पाउब्भूए' इसी कारण तुझे यह दोहला उत्पन्न हुआ है 'तं होउ णं एयस्स पसायणं' तो इस गर्भगत जीव का भला हो त्तिकट्टु' ऐसा सोचकर 'से सुभद्दे सत्थवाहे' वह सुभद्र सार्थवाह 'केणवि उवाएणं' किसी उपाय से अर्थात् मांस–मदिरा के सदृश आकार के फल और रस को उसे देकर उसके 'तं दोहलं विणेइ' उस दोहले को पूरा किया । 'तए णं सा भद्दा सत्थवाही' फिर यह भद्रा सार्थवाही 'संपुण्णदोहला' दोहले के पूर्ण होने पर, वांछित वस्तु की प्राप्ति से दोहले का 'संमाणियदोहला' सम्मान होने पर, 'विणीयदोहला वोच्छिन्न दोहला संपन्नदोहला' समस्त मनोरथ के पूर्ण होने से अभिलाषकी निवृत्ति

પાપના પ્રભાવથી 'कोई' કોઈ એક 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे जीवे ओयरिए' અધાર્મિક આદિ વિશેષણવિશિષ્ટ, અને બીજાઓને દુઃખ પહોંચાડવામાં પોતે આનંદ માનનારો જીવ આવ્યો છે 'तेणं एयारिसे दोहले पाउब्भूए' તે કારણથી તને આ પ્રકારનો દોહલો–મનોરથ ઉત્પન્ન થયો છે. 'तं होउ णं एयस्स पसायणं' તો આ ગર્ભમાં રહેલા જીવનું સારૂ થાઓ 'त्तिकट्टु' એવો વિચાર કરીને 'से सुभद्दे सत्थवाहे' તે સુભદ્ર સાર્થવાહ 'केणवि उवाएणं' કોઈ પણ ઉપાયથી અર્થાત્ માંસ–મદિરાના જેવા આકારના ફળ અને તેનાં રસ સ્રીને આપીને 'तं दोहलं विणेइ' તેના દોહલા (મનોરથ)ને પૂરો કર્યો. 'तए णं सा भद्दा सत्थवाही' પછી તે ભદ્રા સાર્થવાહી 'संपुण्णदोहला' પોતાનો દોહલો (મનોરથ) પૂરો થતાં, ઇચ્છિત વસ્તુની પ્રાપ્તિથી દોહલાનું 'संमाणि य दोहला' સન્માન થતાં, 'विणीयदोहला वोच्छिन्न

मनोरथपूरणात्, 'वोच्छिन्नदोहला' व्यवच्छिन्नदोहदा निवृत्ताभिलाषत्वात्, 'संपन्न दोहला' संपन्नदोहदा अभिलषितवस्तुभक्षणात्, 'तं गब्भं सुहं सुहेणं परिवहइ' तं गर्भं सुखसुखेन=अतिसुखेन परिवहति=धारयति ॥ सू० ८ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं सा भद्दा सत्थवाही अण्णया कयाइं णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दारगं पयाया, तए णं तस्स दारगस्स अम्मा-पियरो जायमेत्तं चेव सगडस्स हेट्ठओ ठावेंति, ठावित्ता गिण्हा-वेंति, गिण्हावित्ता दोच्चंपि ठावेंति, ठावित्ता दोच्चंपि गिण्हावेंति, आणुपुव्वेणं सारक्खेंति संगोवेंति, संवड्ढेंति। जहा उज्झियए, जाव जम्हा णं अम्हं इमे दारए जायमेत्ते चेव सगडस्स हेट्ठा ठाविए, तम्हा णं होउ णं अम्हं एस दारए सगडे नामेणं, सेसं जहा उज्झियए। सुभद्दे लवणसमुद्दे कालगए, माया वि काल-गया। से वि सयाओ गिहाओ निच्छूढे ॥ सू० ९ ॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं सा भद्दा सत्थवाही नवण्णं मासाणं' ततः खलु सा भद्रा सार्थवाही नवानां मासानां 'बहुपडिपुण्णाणं' बहुप्रतिपूर्णानां, सप्तम्यर्थे षष्ठी नवसु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेषु=सर्वथा पूर्णेषु इत्यर्थः, 'दारगं' दारकं=

होनेपर, और इच्छित वस्तु के खा लेने से प्रसन्न हुई वह 'तं गब्भं' उस गर्भ को 'सुहं सुहेणं' सुखपूर्वक 'परिवहइ' धारण करने लगी ॥सू० ८॥

'तए णं सा०' इत्यादि।

'तए णं' एक दिन की बात है कि 'सा भद्दा सत्थवाही' उस भद्रा सेठानी ने 'अण्णया कयाइं' किसी एक समय जब कि 'णवण्हं

दोहला संपन्नदोहला ' तमाम मनोरथ पूरा थवाथी पोतानी जे जे अभिलाषाओ हती ते निवृत्त थतां, ઇચ્છિત વસ્તુ ખાવાથી પ્રસન્ન થયેલી તે 'तं गब्भं' તે ગર્ભને 'सुहं सुहेणं' સુખપૂર્વક 'परिवहइ' ધારણ કરવા લાગી (સૂ૦ ૮)

'तए णं सा०' ઇત્યાદિ.

'तए णं' એક દિવસની વાત છે કે-'सा भद्दा सत्थवाही' તે ભદ્રા શેઠાણીએ 'अण्णया कयाइं' કોઈ એક સમય જ્યારે 'णवण्हं मासाणं बहुपडि-

पुत्रं 'पयाया' प्रजाता=प्रजनितवती। अत्रान्तर्भावितण्यर्थः। 'तए णं तस्स दारगस्स' ततः खलु तस्य दारकस्य 'अम्मापियरो' अम्बापितरौ=मातापितरौ 'जायमेत्तं चेव' जातमात्रमेव तं दारकं 'सगडस्स' शकटस्य 'हेट्ठओ' अधः 'ठावेंति' स्थापयतः=दास्या निक्षेपयतः। 'ठावित्ता' स्थापयित्वा=निक्षेप्य गिण्हावेंति' ग्राहयतः=आनाययतः, 'गिण्हावित्ता' ग्राहयित्वा-आनाय्य, पुनः 'दोच्चंपि' द्वितीयमपि-द्वितीयवारमपि 'ठावेंति' स्थापयतः 'ठावित्ता' स्थापयित्वा 'दोच्चंपि गिण्हावेंति' पुनर्द्वितीयवारमपि ग्राहयतः। 'आणुपुव्वेणं' आनुपूर्व्येण=क्रमेण 'सारक्खेंति' संरक्षयतः, 'संगोवेंति' संगोपयतः, 'संवड्ढेंति' संवर्धयतः। 'जहा उज्झियए' यथा उज्झितकः, अस्यैव द्वितीयाध्ययने चतुर्दशे सूत्रे यथा उज्झितको वर्णितस्तद्वदित्यर्थः। 'जाव' यावत्-अत्र यावच्छब्देन-'ततः खलु तस्य दारकस्याम्बापितरौ एकादशे दिवसे निवृत्ते, संप्राप्ते द्वादशे दिवसे इदमेतद्रूपं गौणं गुण-

मासाणं बहुपडिपुण्णाणं' अपने गर्भ के पूरे ९ माह व्यतीत हो चुके थे 'दारगं' एक पुत्र को 'पयाया' जन्म दिया। 'तए णं तस्स दारगस्स' पुत्र के जन्म होने के बाद उसके 'अम्मापियरो' माता पिता ने 'जायमेत्तं चेव' उस बालक को उत्पन्न होने के समय ही 'सगडस्स हेट्ठओ ठावेंति' गाडी के नीचे दासीद्वारा रखवा दिया। 'ठावित्ता' रखवाकर फिर उसे 'गिण्हावेंति' उठवालिया। 'गिण्हावित्ता' उठवाकर 'दोच्चंपि' दुबारा वहींपर 'ठावेंति' फिर रखवा दिया 'ठावित्ता' रखवाकर 'दोच्चंपि गिण्हावेंति' दुबारा फिर उठवा लिया 'आणुपुव्वेणं सारक्खेंति संगोवेंति संवड्ढेंति' फिर पश्चात् क्रमशः उन्होंने उसकी रक्षा की और खूब अच्छी तरह सार-संभाल की एवं उसे बडा किया। 'जहा उज्झियए' इसकी सार-संभाल आदि सब द्वितीय अध्ययन में वर्णित उज्झित

पुण्णाणं' પોતાનાં ગર્ભનાં પૂરા ૯ માસ પૂરા થઈ ગયા ત્યારે 'दारगं' એક પુત્રને 'पयाया' જન્મ આપ્યો. 'तए णं तस्स दारगस्स' પુત્રનો જન્મ થયા પછી તેના માતા-પિતાએ 'जायमेत्तं चेव' તે બાળકનો જન્મ થયાના સમયે જ 'सगडस्स हेट्ठओ ठावेंति' દાસીદ્વારા ગાડીની નીચે રખાવી દીધો. 'ठावित्ता' રખાવીને પછી 'गिण्हावेंति' પાછો ફરીથી ત્યાંથી ઉઠાવી લીધો. 'गिण्हावित्ता' ઉઠાવી લઇને 'दोच्चंपि' ફરી બીજીવાર પાછો ત્યાં આગળ 'ठावेंति' રખાવી દીધો. 'ठावित्ता' રખાવી કરીને 'दोच्चंपि गिण्हावेंति' ફરીથી બીજીવાર ઉઠાવી લીધો. 'आणुपुव्वेणं सारक्खेंति संगोवेंति संवड्ढेंति' પછી ક્રમશઃ તેમણે તેની રક્ષા કરવા માટે બહુજ સારી રીતે સાર-સંભાળ રાખી અને તે બાળકને મોટો કર્યો. 'जहा उज्झियए' આ બાળકની સાર-સંભાળ તમામ પ્રકારે બીજા અધ્યયનમાં વર્ણન કરેલા ઉજ્ઝિત બાળકની પ્રમાણે

निष्पन्नं नामधेयं कुरुतः' इति बोध्यम्। 'जम्हा णं' यस्मात् खलु 'अम्हं' अस्माकम् 'इमे दारए' अयं दारकः 'जायमेत्ते चेव' जातमात्र एव 'सगडस्स' शकटस्य 'हेट्ठा' अधः, 'ठाविए' स्थापितः, 'तम्हाणं' तस्मात् खलु 'होउणं' भवतु खलु 'अम्हं एस दारए सगडेनामेणं' अस्माकम् एष दारकः शकटो नाम्ना 'सेसं जहा उज्झियए' शेषं यथा उज्झितकः, अस्यैव द्वितीयाध्ययने पञ्चदशसूत्रे यथोज्झितको वर्णितस्तथाऽवशिष्टमेतस्य शकटदारकस्य वर्णनं बोध्यम्। 'सुभद्दे सत्थवाहे' सुभद्रः सार्थवाहः, शकटदारकस्य पितेत्यर्थः, 'लवणसमुद्दे' लवणसमुद्रे 'कालगए' कालगतः=मृतः। 'मायावि' माताऽपि=शकटदारकस्य जनन्यपि भद्रा सार्थवाहीत्यर्थः, 'कालगया' कालगता=मृता। 'से वि' सोऽपि शकटदारकः 'सयाओ गिहाओ' स्वकाद् गृहात् 'णिच्छूढे' निक्षिप्तः=निःसारितः। नगरगोप्तृकैः स दुराचारितया गृहान्निष्कासित इत्यर्थः ॥ सू० ९ ॥

दारक की तरह ही हुई। 'जाव जम्हा णं अम्हं इमे दारए' जब पुत्र का ११ वां दिन व्यतीत हो चुका और १२ वां दिन प्रारंभ हुआ तब इस के माता पिता ने इस ख्याल से कि यह हमारा पुत्र 'जायमेत्ते चेव' उत्पन्न होते ही 'सगडस्स हेट्ठा' गाडी के नीचे 'ठाविए' रखवा दिया गया था 'तम्हा णं इसलिये 'होउ णं अम्हं एस दारए सगडे नामेणं' "शकट" इस नाम से इस की प्रसिद्धि होओ। 'सेसं जहा उज्झियए' बाकी का आगे का इस का वर्णन उज्झित दारक के समान जान लेना चाहिये। 'सुभद्दे सत्थवाहे लवणसमुद्दे कालगए, मायावि कालगया' इसका पिता सुभद्र सेठ लवणसमुद्र में डूबकर मर गया। माता भी इसकी मर गई। 'से वि सयाओ गिहाओ निच्छूढे' उस शकट दारक को भी राजपुरुषों ने मिलकर घर से बाहर निकाल दिया। क्यों कि यह दुराचारी हो गया था।

કરી 'जाव जम्हाणं अम्हं इमे दारए' આ પુત્રના જન્મ પછી અગીઆર ૧૧ મો દિવસ પૂરો થઇ ગયો અને બારમા ૧૨ દિવસનો આરંભ થયો, ત્યારે તેના માતા-પિતાએ આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો કે – આ અમારો પુત્ર 'जायमेत्ते चेव' ઉત્પન્ન થતાં 'सगडस्स हेट्ठा' ગાડીની નીચે 'ठाविए' રાખી દેવામાં આવ્યો હતો, 'तम्हा णं' એટલા માટે 'होउ णं अम्हं एस दारए सगडे नामेणं' 'શકટ' આ નામથી એની પ્રસિદ્ધિ થાઓ, 'सेसं जहा उज्झियए' બાકીનું આગળનું એ બાળકનું વર્ણન ઉજ્ઝિત બાળકના પ્રમાણે જાણી લેવું જોઇએ 'सुभद्दे सत्थवाहे लवणसमुद्दे कालगए मायावि कालगया' તેના પિતા સુભદ્ર શેઠ લવણ સમુદ્રમાં ડુબી ગયા અને મરણ પામ્યા, તેની માતા પણ મરણ પામી ગઇ 'से वि सयाओ गिहाओ निच्छूढे'

॥ मूलम् ॥

तए णं से सगडे दारए सयाओ गिहाओ णिच्छूढे समाणे सिंघाडग तहेव जाव सुदरिसणाए गणियाए सद्धिं संपलग्गे यावि होत्था। तए णं से सुसेणे अमच्चे तं सगडं दारगं अण्णया कयाइं

भावार्थ—जब सुभद्रकी धर्मपत्नी भद्रा सेठानी का गर्भ पूरे नौ माह का हो चुका, तब किसी एक समय में उसने एक पुत्र को जन्म दिया। जन्मते ही माता-पिता ने इसे किसी एक गाडी के नीचे दो बार रखवाकर उठवालिया। पुत्र का लालन पालन उन्हों ने बहुत ही आनंद और ममता के साथ किया। जब यह ११ दिन का हो चुका और १२ वां दिन प्रारंभ हुआ, तब उन्हों ने इस बालक की नामसंस्कारविधि की, और यह समझकर कि-यह होते ही गाडी के नीचे रखवाने में आया था इसलिये इसका नाम शकट रखदिया। जब शकट बाल्यावस्था का उल्लंघन कर युवावस्था में पहुँचा तो इसका पिता लवणसमुद्र में डूबकर मर गया, और माता भी मर गई। यह संरक्षक के अभाव में दुराचारी हो गया। नगररक्षकोंने इसकी यह परिस्थिति देखकर इसको इसके घर से बाहर निकाल दिया। ॥ सू० ९ ॥

તે શકટ દારક (બાળક)ને પણ રાજપુરુષોએ મળીને તેના ઘરમાંથી બહાર કાઢી મૂક્યો. કારણ કે તે દુરાચારી થઇ ગયો હતો.

ભાવાર્થ—જ્યારે સુભદ્રનાં ધર્મપત્ની ભદ્રા શેઠાણીને ગર્ભ નવ માસનો થઇ ચૂક્યો ત્યાર પછી કોઇ એક સમયને વિષે તેણે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. જન્મ થતાંની સાથેજ તે બાળકને તેના માતા-પિતાએ કોઇ એક ગાડીની નીચે બે વાર રખાવી દીધો, અને પછી ઉઠાવી લીધો. અને તે પુત્રનું લાલન-પાલન બહુજ આનંદ અને પ્રેમથી કર્યું. જ્યારે તે અગીઆર ૧૧ દિવસનો થઇ ગયો અને બારમા દિવસમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે તેમણે તે બાળકની નામસંસ્કાર-વિધિ કરવા વિચાર્યું કે-આ બાળકને જન્મતાની સાથેજ ગાડીની નીચે રાખવામાં આવ્યો હતો તે કારણથી એનું નામ 'શકટ' રાખવું તેજ યોગ્ય છે. આ અભિપ્રાયથી તેનું નામ તેઓએ 'શકટ' રાખી દીધું. શકટ જ્યારે બાલ્યાવસ્થા પૂરી કરીને યુવાવસ્થામાં આવી પહોંચ્યો તે સમયમાં તેના પિતા લવણસમુદ્રમાં ડુબી ગયા અને મરણ પામ્યા. અને તેની માતા પણ મરી ગઇ. પાછળથી શકટનું સંરક્ષક કોઇ નહિ રહેવાથી તે દુરાચારી બની ગયો. ત્યારે નગરના રક્ષકોને આ વાતની ખબર પડી જતાં તેને (શકટને) તેના ઘરમાંથી બહાર કાઢી મૂક્યો. (સૂ० ૯)

सुदरिसणाए गणियाए गिहाओ णिच्छुभावेइ, णिच्छुभावित्ता सुदरिसणं गणियं अब्भिंतरए ठावेइ, ठावित्ता सुदरिसणाए गणियाए सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ। तए णं से सगडे दारए सुदरिसणाए गिहाओ णिच्छूढे समाणे अण्णत्थ कत्थवि सुइं वा रइं वा धिइं वा अलभमाणे जाव विहरइ। तए णं से सगडे दारए अण्णया कयाइं सुदरिसणाए अंतरं लभेइ, लभित्ता रहस्सियं सुदरिसणाए गिहं अणुप्पविसइ, अणुप्पविसित्ता सुदरिसणाए सद्धिं उरालाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ ।सू० १०।

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं से सगडे दारए सयाओ गिहाओ' ततः खलु स शकटो दारकः स्वकाद् गृहात् 'णिच्छूढे समाणे' निक्षिप्तः=निःसारितः सन् 'सोहांजणीए णयरीए' शोभाञ्जन्यां नगर्यां 'सिंघाडग तहेव जाव' शृङ्गाटक तथैव यावत्'-अत्रैवं योजना-'शृङ्गाटक-त्रिक चतुष्क-चत्वर-महापथ-पथेषु, द्यूतखलकेषु, वेश्यागृहेषु, पानागारेषु, सुखसुखेन विहरति। ततः खलु स

'तए णं से' इत्यादि।

'तए णं' पश्चात् 'सयाओ गिहाओ णिच्छूढे समाणे' अपने घर से बाहर निकला हुवा 'से सगडे दारए' वह शकट दारक 'सोहांजणिए णयरीए' शोभाञ्जनी नगरी में 'सिंघाडग-तहेव जाव सुदरिसणाए गणियाए सद्धिं संपलग्गे यावि होत्था' शृंगाटक, त्रिक, चतुष्क, चत्वर और महापथादि में, जुआ खेलने के अड्डों में, वैश्याओं के वाटों में, दारूके पीठों में, निस्संकोच होकर घूमने-फिरने लगा। कोई अभिभावक

'तए णं से' ઈત્યાદિ.

'तए णं' પછી 'सयाओ गिहाओ णिच्छूढे समाणे' પોતાના ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યા પછી 'से सगडे दारए' તે શકટ દારક 'सोहांजणीए णयरीए' શોભાંજની નગરીમાં 'सिंघाडग-तहेव जाव सुदरिसणाए गणियाए सद्धिं संपलग्गे यावि होत्था' શૃંગાટક, ત્રિક, ચતુષ્ક, ચત્વર અને મહાપથાદિ (મોટા રસ્તા) માં, જુગાર રમવાના અડ્ડાઓમાં, વેશ્યાઓના વાડામાં, દારૂઓના પીઠામાં નિસંકોચપણે ફરવા લાગ્યો, કોઈ

शकटो दारकः अनपघट्टकः, अनिवारकः, स्वच्छन्दमतिः स्वैरप्रचारः, मद्यप्रसङ्गी, चोरद्यूतवेश्यादारप्रसङ्गी जातश्चाप्यभवत्। ततः खलु स शकटो दारकः अन्यदा कदाचित्' इति। एषां व्याख्या द्वितीयेऽध्ययनेऽष्टादशसूत्रे कृता। 'सुदरिसणाए गणियाए सद्धिं' सुदर्शनया=सुदर्शनानाम्न्या, गणिकया=वेश्यया, सार्धं=सह 'संपलग्गे' संप्रलग्नः=संमिलितः, 'यावि होत्था' चाप्यभवत्। 'तए णं से' ततः खलु स 'सुसेणे अमच्चे' सुषेणोऽमात्यः 'तं सगडं दारगं अण्णया कयाइं सुदरिसणाए गिहाओ' तं शकटं दारकमन्यदा कदाचित् सुदर्शनाया गणिकाया गृहात् 'णिच्छुभावेइ' निक्षेपयति=निःसारयति। 'णिच्छुभावित्ता' निक्षेप्य, सुद-रिसणियं गणियं' सुदर्शनां गणिकाम् 'अब्भिंतरए' अभ्यन्तरे, 'ठावेइ' स्थापयति 'ठावित्ता' स्थापयित्वा, 'सुदरिसणियाए गणियाए सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं' सुदर्शनया गणिकया सार्धमुदारान् मानुष्यकान् 'भोगभोगाइं' भोगभोगान्-भुज्यन्ते= अनुभूयन्ते इति भोगाः=विषयास्तेषां भोगाः-भोगभोगास्तान् 'भुंजमाणे'

न होने से एवं खोटे मार्ग से कोई निषेधक न होने से अबारा इतस्ततः घूमने के कारण हरएक व्यसन के सेवन में निपुण हो गया। किसी एक समय इसका सम्बन्ध उस सुदर्शना वेश्या के साथ हो गया। 'तए णं' संबंध हो जाने के बाद 'से सुसेणे अमच्चे' उस सुषेण अमात्यने 'तं सगडं दारगं' उस शकट दारक को 'अण्णया कयाइं किसी एक समय सुदरिसणाए गणयािए गिहाओ सुद-र्शना गणिका के घर से भी 'णिच्छुभावेइ' निकलवा दिया। 'णिच्छु-भावित्ता' निकलवा कर 'सुदरिसणं गणियं अब्भिंतरए ठावेइ' बाद में उसने सुदर्शना वेश्या को अंदर ही रोक दिया, जिससे उसके साथ कोई न मिल न सके। 'ठावित्ता सुदरिसणाए गणियाए सद्धिं उरालाइं

સંરક્ષક નહિ હોવાના કારણે અર્થાત્ ખોટા માર્ગે જતે તેને અટકાવનાર કોઈ નહિ હોવાથી સ્વતંત્રપણે આમતેમ ફરવાના કારણે સમય જતાં તમામ પ્રકારનાં વ્યસન સેવનમાં કુશળ થઈ ગયો. અને કોઈ એક સમયમાં તેનો સંબંધ તે સુદર્શના વેશ્યાની સાથે પણ બંધાઈ ગયો, 'तए णं' સંબંધ થઇ ગયા પછી 'से सुसेणे अमच्चे' તે સુષેણ મંત્રીએ 'तं सगडं दारगं' તે શકટ દારકને 'अण्णया कयाइं' કોઈ એક સમય 'सुदरिसणाए गणियाए गिहाओ' સુદર્શના વેશ્યાના ઘરમાંથી પણ 'णिच्छु-भावेइ' બહાર કઢાવી મૂકયો. 'णिच्छुभावित्ता' બહાર કઢાવીને 'सुदरिसणं गणियं अब्भिंतरए ठावेइ' પછીથી તેણે તે સુદર્શના વેશ્યાને પણ તેનાજ ઘરમાં રોકી રાખી, જેથી તેની સાથે કોઈને મળવાનું બની શકે નહિ, 'ठावित्ता सुदरिसणाए गणियाए सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं' અને તે સુદર્શના વેશ્યાની સાથે મનુષ્ય-

भुञ्जानो 'विहरइ' विहरति। 'तए णं से सगडे दारए सुदरिसणाए गिहाओ' ततः खलु स शकटो दारकः सुदर्शनाया गृहात् 'णिच्छूढे समाणे' निक्षिप्तः= निःसृतः सन् 'अण्णत्थ कत्थवि' अन्यत्र कुत्रापि 'सुइं वा रइं वा धिइं वा' स्मृतिं वा रतिं वा धृतिं वा, 'अलभमाणे' अलभमानः, 'जाव विहरइ' यावद् विहरति, अत्र यावच्छब्दादेवं बोध्यम्—तच्चित्तः, तन्मनाः, तल्लेश्यः, तदध्यवसायः, तदर्थोपयुक्तः, तदर्पितकरणः, तद्भावनाभावितः, सुदर्शनाया गणिकाया बहूनि अन्तराणि च छिद्राणि च विवराणि च प्रतिजाग्रत् प्रतिजाग्रद् विहरति। एषां व्याख्याऽस्यैव द्वितीयाध्ययने १९ एकोनविंशतितमे सूत्रे निगदिता। 'तए णं से सगडे दारए अण्णया कयाइं सुदरिसणाए अंतरं' ततः खलु स शकटो दारकः अन्यदा कदाचित् सुदर्शनाया अन्तरम्=अवसरं गृहे प्रवेष्टुमिति भावः, 'लभेइ' लभते। 'लभित्ता' लब्ध्वा, 'रहस्सियं' राहसिकं 'सुदरिसणाए गिहम्'

माणुस्सगाइं भोगभोगाइं' और उस सुदर्शना गणिका के साथ मनुष्यसंबंधी कामभोगों को 'भुंजमाणे विहरइ' भोगता हुवा रहने लगा। 'तए णं से सगडे दारए सुदरिसणाए गिहाओ णिच्छूढे समाणे' इस प्रकार वह शकट दारक उस सुदर्शना वेश्या के घर से निकाला हुआ 'अण्णत्थ कत्थवि सुइं वा रइं वा धिइं वा अलभमाणे जाव विहरइ' अन्यत्र किसी भी स्थान में उसे उसके सिवाय और किसी भी पदार्थ की न तो स्मृति आई, न इसके मन में किसी भी प्रकार से चैन पडी और न कहीं पर उसे आश्वासन ही मिला 'तए णं से सगडे दारए अण्णया कयाइं सुदरिसणाए अंतरं लभेइ' इस प्रकार अस्तव्यस्तपरिस्थितिसंपन्न हुए उस शकट दारक को किसी एक समय सुदर्शना के घर में प्रवेश करने के लिये अवसर हाथ आ गया। 'लभित्ता रहस्सियं सुदरिसणाए गिहं

સંબંધી કામભોગોને 'भुंजमाणे विहरइ' ભોગવતો થકો રહેવા લાગ્યો. 'तए णं से सगडे दारए सुदरिसणाए गिहाओ णिच्छूढे समाणे' એ પ્રમાણે તે શકટ દારક તે સુદર્શના વેશ્યાના ઘેરથી નીકળેલો 'अण्णय कत्थवि सुइं वा रइं वा धिइं वा अलभमाणे जाव विहरइ' અન્ય-બીજા સ્થળે ગયો. ત્યાં તેને સુદર્શના વેશ્યા વિના બીજો કોઈ પદાર્થ સાંભર્યો નહિ, તેમજ તેના મનમાં કોઈ પ્રકારે ચેન પડ્યું નહિ, તેમજ બીજા કોઈ સ્થળે તેને શાંતિ મળી નહિ. 'तए णं से सगडे दारए अण्णया कयाइं सुदरिसणाए अंतरं लभेइ' આ પ્રમાણે અસ્ત-વ્યસ્તવાળી પરિસ્થિતિ પામેલો તે શકટ દારકને કોઈ એક સમયે સુદર્શના વેશ્યાના ઘરમાં પ્રવેશ કરવાનો અવસર મળી ગયો 'लभित्ता रहस्सियं सुदरिसणाए गिहं अणुप्पविसइ' અવસર મળતાંથી સાથેજ તે

सुदर्शनायागृहम् 'अणुप्पविसइ' अनुप्रविशति, 'अणुप्पविसित्ता' अनुप्रविश्य 'सुदरिसणाए सद्धिं उरालाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ' सुदर्शनया सार्धमुदारान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति ॥ सू० १० ॥

अणुप्पविसइ' अवसर पाते ही यह लुक-छिप कर सुदर्शना के घर में घुस गया। 'अणुप्पविसित्ता सुदरिसणाए सद्धिं उरालाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ' घुसकर वहां वह सुदर्शना के साथ उदार कामभोगों को भोगने लगा।

भावार्थ—जब शकट दारक अपने घर से बाहर निकाल दिया गया, उस समय बिलकुल स्वच्छंद बनजाने के कारण एवं किसी की भी लाज शर्म न रहने के कारण यह हरएक व्यसन के सेवन में विशेष स्वतन्त्र हो गया। यह कभी लोगों को शृङ्गाटक-त्रिकोणमार्ग पर, कभी त्रिक-मिले हुए तीनमार्ग पर, कभी चतुष्क-चार मार्ग पर एवं कभी महापथ-राजमार्गपर दृष्टिपथ होने लगा। अवारा इतस्ततः घूमने फिरने से इसकी चित्तवृत्ति कुकर्मों की ओर विशेषरूप से आकृष्ट हो गई। जिस प्रकार बिन लगाम का घोडा स्वच्छंद होकर यहां-वहां चक्कर काटता फिरता है, ठीक यही हालत इसकी भी हुई। अन्त में यह सुदर्शना वेश्या के चक्कर में पड जाता है, और घनचक्करसा बन विषयों के जाल में आपादमग्न हो जाता है, परन्तु इस अभागे को वहां पर भी शांति नहीं मिलती हैं। वहां

છાની રીતે છુપાઇને સુદર્શના વેશ્યાના ઘરમાં ઘુસી ગયો 'अणुप्पविसित्ता सुदरिसणाए सद्धिं उरालाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ' ઘુસીને તે ત્યાં સુદર્શના વેશ્યાની સાથે ઉદાર કામ-ભોગોનો પરિભોગ કરવા લાગ્યો.

ભાવાર્થ—શકટ દારકને જ્યારે ઘરની બહાર કાઢી મૂકવામાં આવ્યો ત્યાર પછી તે દરેક પ્રકારે સ્વચ્છંદી બની જવાના કારણે તેમજ કોઇની લજ્જા કે શરમ નહિ રહેવાના કારણથી તે દરેક પ્રકારના વ્યસનોનું સેવન કરવામાં વધારે સ્વતંત્ર થઇ ગયો, તે કોઇ વખતે શ્રૃંગાટક ત્રિકોણમાર્ગ, કયારેક ત્રણ રસ્તા મળતા હોય તેવા સ્થળે, કયારેક ચાર રસ્તા પર, કયારેક રાજમાર્ગ પર જોવામાં આવવા લાગ્યો, અંકુશ વિના તે આમ-તેમ ચારેય બાજુ ફરવા-ઘુમવા લાગ્યો. તેથી તેની ચિત્તવૃત્તિ કુકર્મો તરફ વધારે આકર્ષણ પામી, જેમ લગામ વિનાનો ઘોડો સ્વચ્છંદી બનીને આડો અવળો ફરીને ચક્કર મારે છે, તેવીજ હાલતમાં આ શકટ ફરવા લાગ્યો. છેવટે તે સુદર્શના વેશ્યાના ચક્કરમાં પડી જાય છે, અને ઘનચક્કર જેવો બનીને વિષયોની જાળમાં માથાથી પગ સુધી ડૂબી જાય છે, પરન્તુ તે અભાગીઆને ત્યાં આગળ પણ શાંતિ મળતી નથી, તે નગરના રાજાના મંત્રી તે વેશ્યાના ઘરમાંથી પણ તે શકટને

॥ मूलम् ॥

इमं च णं सुसेणे अमच्चे ण्हाए जाव सव्वालंकारविभूसिए मणुस्सवग्गुराए परिक्खित्ते जेणेव सुदरिसणाए गणियाए गिहे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सगडं दारयं सुदरिसणाए सद्धिं उरालाइं भोगभोगाइं भुंजमाणं पासइ, पासित्ता आसुरुत्ते जाव मिसिमिसेमाणे तिवलियं भिउडिं णिडाले साहट्टु सगडं दारयं पुरिसेहिं गिण्हावेइ, गिण्हावित्ता अट्ठि जाव महियं कारेइ, कारित्ता अवउडगबंधणं कारेइ, कारित्ता जेणेव महच्चंदे राया तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता करयल–जाव एवं वयासी–

के नरेश का अमात्य इसे इस वेश्या के घर से भी खदेर–भगा देता है और स्वयं उस वेश्या के साथ कामभोगों को भोगता है। उधर वह इस फिराक में रहता है कि–मैं ऐसा अवसर कब पाऊँ जो फिर से इस के साथ कामभोग भोगूँ। वेश्या के विना इसको क्षणभर भी सुख नहीं मालूम होता था। रात–दिन यह तन्मय बनकर उसकी प्राप्ति के उपायमें आर्तध्यान किया करता था। वेश्यासे अलग हो जाने-पर यह सब अपनी सुध–बुध भूलगया। चित्त में इसको क्षणभर भी कहीं भी शांति नहीं पडती थी। एक समय की बात है कि उसको किसी प्रकार से वेश्या के घर में प्रवेश करने का अवसर हाथ लग गया। अवसर पाते ही यह छिपकर उसके पास पहुँचा और पहिले की तरह वैषयिक सुखों का अनुभव करने लगा ॥ सू० १० ॥

કાઢી મૂકે છે, અને તે સ્વયં વેશ્યાની સાથે કામભોગોને ભોગવે છે. હવે તે શકટ એ વિચાર કરે છે કે:—મને ફરીથી એવો અવસર ક્યારે મળે કે હું તે વેશ્યાની સાથે ફરીથી કામભોગોને ભોગવું. વેશ્યા વિના એક ઘડી પણ તેને ચેન પડતું નથી તેમજ કોઈ સ્થળે સુખ જણાતું નથી, રાત્રી અને દિવસ વેશ્યામાં તન્મય બનીને તેની પ્રાપ્તિ કરવા માટે ઉપાય કરે છે અને આર્તધ્યાન કર્યા કરે છે. વેશ્યા પાસેથી જૂદો પડતાં તે પોતાની તમામ પ્રકારની શુદ્ધ-બુદ્ધ ભૂલી ગયો છે. તેના ચિત્તમાં એક ક્ષણ માટે પણ ક્યાંય શાંતિ પડતી નથી. એક સમયની વાત છે કે:—તેને એક સમય વેશ્યાના ઘરમાં પ્રવેશ કરવાનો અવસર મળી ગયો, અવસર મળતાંજ તે છુપી રીતે વેશ્યાની પાસે પહોંચી ગયો અને પ્રથમ પ્રમાણે વિષય ભોગો ભોગવવા લાગ્યો. (સૂ૦ ૧૦)

एवं खलु सामी! सगडे दारए मम अंतेउरंसि अवरद्धे। तए णं से महच्चंदे राया सुसेणं अमच्चं एवं वयासी–तुमं चेव णं देवाणुप्पिया सगडस्स दारगस्स दंडं णिवत्तेहि। तए णं से सुसेणे अमच्चे महच्चंदेणं रण्णा अब्भणुण्णाए समाणे सगडं दारयं सुदरिसणं च गणियं एएणं विहाणेणं वज्झं आणवेइ। तं एवं खलु गोयमा! सगडे दारए तं पुरापोराणाणं दुच्चिण्णाणं जाव विहरइ ॥ सू ११ ॥

टीका

'इमं च णं' इत्यादि। 'इमं च णं सुसेणे अमच्चे ण्हाए जाव' इतश्च खलु सुषेणोऽमात्यः स्नातः यावत् 'सव्वालंकारविभूसिए' सर्वालंकारविभूषितः, 'मणुस्सवग्गुराए' मनुष्यवागुरया=मनुष्यसमूहेन 'परिक्खित्ते' परिक्षिप्तः=वेष्टितः, 'जेणेव सुदरिसणाए गणियाए गिहे तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव सुदर्शनाया गणिकाया गृहं तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता सगडं दारयं सुदरिसणाए सद्धिं'

'इमं च णं०' इत्यादि।

'सुसेणे अमच्चे' एक समय की बात हैं कि जब सुषेण अमात्य सुदर्शना वेश्या के घर जाने के लिये इच्छुक हुआ, तब उसने सर्व प्रथम 'ण्हाए जाव सव्वालंकारविभूसिए' स्नान आदि क्रियाएँ कीं और उनसे निपट कर योग्य समस्त अलंकारों से अपना शरीर सुसज्जित किया। 'मणुस्स वग्गुराए परिक्खित्ते' सर्व प्रकार से सुसज्जित होकर यह मनुष्यों से परिवेष्टित होकर 'जेणेव सुदरिसणाए गणियाए गिहे' जहां उस सुदर्शना वेश्या का घर था 'तेणेव उवागच्छइ' वहाँ पहुँचा 'उवागच्छित्ता' पहुँचते ही उसने 'सगडं दारयं सुदरिसणाए सद्धिं उरालाइं

'इमं च णं० ઇત્યાદિ.

'सुसेणे अमच्चे' એક સમયની વાત છે કે જ્યારે સુષેણ મંત્રીએ સુદર્શના વેશ્યાના ઘેર જવા માટેની ઇચ્છા કરી; ત્યારે તેણે સૌથી પ્રથમ 'ण्हाए जाव सव्वालंकारविभूसिए' સ્નાન આદિ ક્રિયાઓ કરી અને તે કામથી નિવૃત્ત થઇને યોગ્ય પ્રકારના તમામ અલંકારોથી પોતાના શરીરને શણગાર્યું–સજ્જિત કર્યું 'मणुस्सवग्गुराए परिक्खित्ते' સર્વ પ્રકારથી સજ્જિત થયા પછી તે મનુષ્યોની સાથે મળીને 'जेणेव सुदरिसणाए गणियाए गिहे' જ્યાં તે સુદર્શના વેશ્યાનું ઘર હતું 'तेणेव उवागच्छइ' ત્યાં પહોંચ્યો 'उवागच्छित्ता' પહોંચતા જ તેણે 'सगडं दारयं सुद-

उपागत्य शकटं दारकं सुदर्शनया सार्धम् 'उरालाइं भोगभोगाइं भुंजमाणं पासइ' उदारान् भोगभोगान् भुञ्जानं पश्यति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'आसुरुत्ते' आशुरुष्टः= शीघ्रक्रुद्धः 'जाव' यावत् 'मिसमिसेमाणे' मिसमिसायमानः=क्रोधेन जाज्वल्यमानः, 'तिवलियं' त्रिवलिकां 'भिउडिं' भ्रुकुटिं 'णिडाले' ललाटे 'साहट्टु' संहृत्य=संकोच्य, 'सगडं दारयं पुरिसेहिं' शकटं दारकं पुरुषैः 'गिण्हावेइ' ग्राहयति, 'गिण्हावित्ता' ग्राहयित्वा 'अट्ठि–जावमहियगत्तं' अत्र 'जाव'–शब्दादेवं योजना–'अट्ठिमुट्ठिजाणुकोप्परप्पहारेण संभग्गमहियगत्तं' अस्थिमुष्टिजानुकूर्परप्रहारेण संभग्नमथितगात्रं, 'कारेइ' कारयति 'कारित्ता' कारयित्वा 'अवउडगबंधणं' अवकोटकबन्धनं–अवकोटकेन=कृकाटिकाया ग्रीवापश्चाद्भागतः अधोनयनेन बन्धनं यस्य स तथा तम्, गलाधोभागतः पृष्ठदेशमानीतया रज्ज्वा पृष्ठदेशे बद्धं हस्तद्वयं यस्य तमित्यर्थः, 'कारेइ' कारयति, 'कारित्ता जेणेव महच्चंदे राया तेणेव उवागच्छइ' कारयित्वा यत्रैव महाचन्द्रो राजा, तत्रैवोपा-

---

'भोगभोगाइं भुंजमाणं पासइ' शकट दारक को सुदर्शना वेश्या के साथ उदार भोगभोगों को भोगते हुए देखा। 'पासित्ता' देखते ही वह एकदम 'आसुरुत्ते जाव मिसिमिसेमाणे' उस पर लाल पीला होगया और मिसमिसाकर उसने 'तिवलियं' त्रिवली को और 'भिकडिं' भ्रुकुटी को 'णिडाले' अपने मस्तक पर 'साहट्टु' चढाकर 'सगडं दारयं' उस शकट दारक को 'पुरिसेहिं गिह्णावेइ' अपने सेवकों द्वारा पकडवा लिया, 'गिह्णावित्ता' और पकडवाकर 'अट्ठि जाव महियं कारेइ' उसने उसको अस्थि, मुष्टि, जानु, कूर्पर–कोनी के प्रहारों से खूब पिटवायो। 'कारित्ता अवउडगबंधणं कारेइ' जब उस पर खूब मार पड चुकी तब बाद में फिर उसने इसके दोनों हाथ गर्दनमें फंदा डलवाकर उसको पीठ के पीछे बंधवादिये। 'कारित्ता' बंधवाकर 'जेणेव महच्चंदे राया तेणेव उवागच्छइ'

रिसणाए सद्धिं उरालाइं भोगभोगाइं भुंजमाणं पासइ' શકટ દારકને સુદર્શના વેશ્યાની સાથે ઉદાર કામભોગોને ભોગવતો જોયો 'पासित्ता' જોઈને તુરતજ 'आसुरुत्ते जाव मिसिमिसेमाणे' તેના પર લાલ પીળો (ક્રોધાયમાન) થઈ 'तिवलियं' ત્રીપલીને અને 'भिउडिं' ભમરને 'णिडाले' લલાટમાં ચઢાવી 'सगडं दारयं' તે શકટ દારકને 'पुरिसेहिं गिण्हावेइ' પોતાના નોકરો દ્વારા પકડાવી લીધો 'गिण्हावित्ता' પકડાવી કરીને 'अट्ठि जाव महियं कारेइ' તેણે તે શકટને અસ્થિ, મુઠી, ઢીંચણ, કૂર્પર-કોણી વગેરેના પ્રહારો કરીને ખૂબ માર માર્યો 'कारित्ता अवउडगबंधणं कारेइ' જ્યારે તેના પર ખૂબ માર પડી ચૂક્યો તે પછી, તેણે તે શકટના બે હાથ, ગરદન પાછળ રખાવીને તેની પીઠની પાછળ બંધાવી દીધા 'कारित्ता' બંધાવીને

गच्छति, 'उवागच्छित्ता करयल जाव' उपागत्य करतलपरिगृहीतं यावत् 'एवं वयासी सामी' एवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण, अवादीत्–हे स्वामिन् ! 'एवं खलु सगडे दारए' एवं खलु शकटो दारकः 'मम' मम 'अंतेउरंसि' अन्तःपुरे, 'अवरद्धे' अपराद्धः=अपराधं कृतवान्। 'तए णं से महच्चंदे राया सुसेणं अमच्चं एवं वयासी' ततः खलु स महाचन्द्रो राजा सुषेणममात्यमेवमवादीत्–'तुमं चेव णं देवाणुप्पिया !' त्वमेव खलु हे देवानुप्रिय ! 'सगडस्स दारगस्स दंडं' शकटस्य दारकस्य दण्डं 'णिव्वत्तेहि' निर्वर्तय=विधेहि–कुरु इत्यर्थः। 'तए णं से सुसेणे अमच्चे' ततः खलु स सुषेणोऽमात्यो 'महच्चंदेणं रण्णा अब्भणुण्णाए समाणे' महाचन्द्रेण राज्ञाऽभ्यनुज्ञातः सन् 'सगडं दारयं सुदरिसणं च गणियं' शकटं दारकं सुदर्शनां च गणिकाम् 'एएणं' एतेन=प्रत्यक्षदृश्यमानेन

जहां महाचन्द्र नरेश विराजमान थे वहां उसे वह ले गया। 'उवागच्छित्ता' पहुँचते ही उसने 'करयल जाव एवं वयासी' नरेश को हाथ जोडकर नमन किया, और इस प्रकार बोला कि–'एवं खलु सामी' हे स्वामिन् ! सावधान होकर मेरी प्रार्थना सुनिये, वह प्रार्थना इस प्रकार है– 'सगडे दारए मम अंतेउरंसि' इस शकट दारक ने मेरे अन्तः-पुर में 'अवरद्धे' अपराध किया है। 'तए णं से महच्चंदे राया' अमात्य की उस बात को सुनकर वह महाचंद्र नरेश 'सुसेणं अमच्चं एवं वयासी' उस सुषेण अमात्य से इस प्रकार बोला कि–'तुमं चेव देवाणुप्पिया सगडस्स दारगस्स दंडं णिव्वत्तेहि' हे देवानुप्रिय ! तुम ही इस शकट दारक के लिये दंड का, निर्धारण करो–तुम ही इसे दंडविधान करो। 'तए णं से सुसेणे अमच्चे महच्चंदेणं रण्णा अब्भणुण्णाए समाणे सगडं दारयं सुदरिसणं च गणियं एएणं विहाणेणं वज्झं आणवेइ' इस प्रकार उस सुषेण

'जेणेव महच्चंदे राया तेणेव उवागच्छइ' જ્યાં મહાચંદ્ર નરેશ બિરાજમાન હતા તેમની પાસે લઇ ગયા. 'उवागच्छित्ता' ત્યાં પહોંચતાની સાથેજ તેણે 'करयल जाव एवं वयासी' હાથ જોડીને રાજાને નમન કર્યું અને આ પ્રમાણે બોલ્યા કે– 'एवं खलु सामी' હે સ્વામિન્ ! સાવધાન થઇને મારી પ્રાર્થના સાંભળો ! પ્રાર્થના આ પ્રમાણે છે–'सगडे दारए मम अंतेउरंसि' આ શકટ દારકે મારા અંતઃપુરમાં 'अवरद्धे' અપરાધ કર્યો છે. 'तए णं से महच्चंदे राया' મંત્રીની આ પ્રમાણે વાત સાંભળીને તે મહાચંદ્ર નરેશ 'सुसेणं अमच्चं एवं वयासी' તે સુષેણ મંત્રીને આ પ્રમાણે બોલ્યા :–'तुमं चेव देवाणुप्पिया सगडस्स दारगस्स दंडं णिव्वत्तेहि' હે દેવાનુપ્રિય ! તમેજ એ શકટ દારક માટે શું દંડ આપવો તે નિર્ધાર કરો–તમેજ તેને દંડ વિધાન કરો ! 'तए णं से सुसेणे अमच्चे महच्चंदेण रण्णा अब्भणुण्णाए

'विहाणेणं' विधानेन=प्रकारेण, 'वज्झं' वध्यम्='सुदर्शनासहितः शकटदारको हन्तव्यः' इति, 'आणवेइ' आज्ञापयति।

शकटदारकस्य पूर्वकृतं कर्म वर्णयित्वा गौतमं प्रति भगवान् पुनराह- 'तं' इत्यादि। तत्-तस्मात् 'एवं खलु गोयमा!' एवं खलु हे गौतम! 'सगडे दारए' शकटो दारकः 'पुरापुराणानां' पूर्वभवोपार्जितानां 'दुच्चिण्णाणं' दुश्चीर्णानां 'जाव' यावत्, अत्रैवं योजना-दुष्प्रतिक्रान्तानाम् अशुभानां पापानां कृतानां कर्मणां पापकं फलवृत्तिविशेषं प्रत्यनुभवन्, इति। एषां व्याख्याऽस्यैव प्रथमाध्ययने द्वादशे सूत्रे निगदिता। 'विहरइ' विहरति-अस्तीत्यर्थः ॥सू० ११॥

अमात्य ने महाचंद्र नरेश द्वारा आज्ञा पाकर इस शकट दारक को और उस सुदर्शना वेश्या को इस विधान से वध्य ठहराया। अर्थात् 'ये दोनों मारने योग्य हैं' ऐसा दंडविधान किया।

इस प्रकार शकट दारक के पूर्वकृत कर्मों का कथन कर भगवान् वीरप्रभु गौतम के प्रति कहने लगे कि-तं एवं खलु गोयमा! सगडे दारए तं पुरापोराणाणं दुचिह्णाणं जाव विहरइ' हे गौतम! इस तरह यह शकट दारक पूर्वभव में उपार्जित दुष्प्रतिक्रान्त अशुभ कर्मों का पापमय फलविशेष भोग रहा है!

भावार्थ—एक समय की घटना है कि जब वह शकट दारक उस वेश्या के साथ प्रेमपाश में बंधा हुआ था, ठीक इसी समय सुषेण अमात्य नहा धोकर और साफ सुथरे कपडे पहिन एवं समस्त आभूषणों से भूषित होकर अपने परिचारकों के साथ उस वेश्या के

समाणे सगडं दारयं सुदरिसणं च गणियं एएणं विहाणेणं वज्झं आणवेइ' આ પ્રમાણે તે સુષેણ મંત્રી મહાચંદ્ર નરેશની આજ્ઞા મળતાં આ શકટ દારકને અને તે સુદર્શના વેશ્યાને આ વિધાન વડે કરી વધ્ય ઠરાવ્યાં, અર્થાત્ 'આ બન્ને મારવા યોગ્ય છે.' આ પ્રમાણે દંડવિધાન કર્યું.

આ પ્રમાણે શકટ દારકના પૂર્વકૃત કર્મોનું કથન કરીને ભગવાન વીરપ્રભુ ગૌતમના પ્રતિ કહેવા લાગ્યા કે-'तं एवं खलु गोयमा! सगडे दारए तं पुरापोराणाणं दुच्चिण्णाणं जाव विहरइ' હે ગૌતમ! આ પ્રમાણે તે શકટ દારક પૂર્વભવમાં ઉપાર્જિત દુષ્પ્રતિક્રાન્ત અશુભ કર્મોનું પાપમય ફળવિશેષ ભોગવી રહ્યો છે.

ભાવાર્થ—એક સમયની ઘટના છે કે જ્યારે તે શકટ દારક તે વેશ્યાની સાથે પ્રેમપાશમાં બંધાએલો હતો; બરાબર તે સમયમાં સુષેણ મંત્રી-પ્રધાન સ્નાન કરી તથા સાફ ધોએલાં કપડાં પહેરીને તથા તમામ પ્રકારનાં ઘરેણાંથી શણગાર સજીને પોતાના પરિચારકોની સાથે તે વેશ્યાને ઘેર ગયા, જતાંની સાથેજ મંત્રીએ તે શકટ દારકને

॥ मूलम् ॥

सगडे णं भंते! दारए कालगए कहिं गच्छिहिइ ? कहिं उववज्जिहिइ ?, गोयमा! सगडे णं दारए सत्तावण्णं वासाइं परमाउं पालित्ता अज्जेव तिभागावसेसे दिवसे एगं महं अओमयं तत्तं समजोइभूयं इत्थीपडिमं अवयासाविए समाणे काल-

---

घर पहुँचा। आते ही वह शकट दारक को देखकर क्रोध के आवेश से लाल पीला होगया। भ्रुकुटी और त्रिवली माथे पर चढ गई। उसने उसी समय शकट दारक को अपने परिचारकों के द्वारा पकडवाकर खूब पिटवाया। जिसे जो हाथ लगा-उसने उसी से उसे पीटा- किसी ने अस्थि से, किसी ने कुहनी से और किसी ने लातों से उसको खूब पीटा। फिर उसको मुश्कें बंधवाकर वह अमात्य उसे महाचंद्र नरेश के पास ले गया और नमस्कार कर बोला, कि-हे स्वामिन्! इसने मेरे अन्तःपुर में उपद्रव किया है, अतः इसे क्या दंड निर्धारित करना चाहिये?। अमात्य की बात को सुनकर नरेशने इसके दंडविधान का अधिकार अमात्य को ही सोंप दिया! अमात्य ने इसको और उस सुदर्शना गणिका को मारने योग्य घोषित कर दिया।

इस प्रकार श्री वीर प्रभु ने शकट दारक की कथा सुनाकर श्री गौतमस्वामी से कहा कि-हे गौतम! यह शकट दारक पूर्वभवोपार्जित दुष्प्रतिक्रान्त अशुभ कर्मों का फल भोग रहा है ॥सू० ११॥

જોયો ત્યારે મંત્રી એકદમ ક્રોધાતુર થઇ ગયા. નેત્રના ભમર ચઢી ગયાં અને તેજ વખતે પોતાના નોકરો દ્વારા શકટ દારકને ઘણોજ માર માર્યો, નોકરોને જે કાંઇ હાથમાં આવ્યું તે લઇને શકટને ખૂબ માર માર્યો. કોઇએ અસ્થિથી, કોઇએ મુઠી, કોણી અને કોઇએ લાતોથી તેને ખૂબ માર-માર્યો. શકટને મુસ્કેટાટ બાંધીને રાજાની પાસે (મહાચંદ્ર રાજાની પાસે) લઇ આવ્યા, અને રાજાને નમન કરીને બોલ્યા કેઃ-હે સ્વામિન્! આ માણસે મારા અંતઃપુરમાં ઉપદ્રવ કર્યો છે, તેથી એને શું દંડ આપવો તે નિરધાર કરવો જોઇએ! મંત્રીની આ હકીકત સાંભળીને રાજાએ દંડ વિધાન કરવાની સત્તા મંત્રીજીને સોંપી દીધી. તે પછી મંત્રીએ શકટ અને સુદર્શના વેશ્યાને 'મારવા યોગ્ય છે,' એવી જાહેરાત કરી દીધી.

આ પ્રમાણે શ્રી વીર પ્રભુએ શકટ દારકની કથા સંભળાવીને શ્રી ગૌતમને કહ્યું કે-હે ગૌતમ! તે શકટ દારક પૂર્વભવમાં સંચય કરેલાં દુષ્પ્રતિક્રાન્ત અશુભ કર્મોનાં ફળને ભોગવી રહ્યો છે. (સૂ૦ ૧૧)

मासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए णेरइएसु णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ ।

से णं तओ अणंतरं उवट्टित्ता रायगिहे णयरे मातंगकुलंसि जमलत्ताए पच्चायाहिइ । तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो-णिव्वत्ते एगारसमे दिवसे संपत्ते वारसाहे इमं एयारूवं णामधेज्जं करिस्संति, होउ णं दारए सगडे णामेणं, होउ णं दारिया सुदरिसणा णामेणं ॥ सू० १२ ॥

टीका

गौतम स्वामी भगवन्तं पृच्छति-'सगडे णं भंते' इत्यादि ।

हे भदन्त ! 'सगडे णं दारए' सुदर्शनागणिकासहितः शकटः खलु दारकः 'कालगए' कालगतः=मृतः सन् 'कहिं' कुत्र 'गच्छिहिइ' गमिष्यति ? 'कहिं' कुत्र 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते ? ।

भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि । हे गौतम ! 'सगडे णं दारए' शकटः-खलु दारकः, 'सत्तावण्णं' सप्तपञ्चाशद् 'वासाइं' वर्षाणि 'परमाउं' परमायुः= उत्कृष्टमायुः 'पालित्ता' पालयित्वा,'अज्जेव' अद्यैव 'तिभागावसेसे' त्रिभागावशेषे=

'सगडे णं०' इत्यादि ।

गौतम स्वामी पुनः श्रमण भगवान् महावीर से प्रश्न करते हैं, कि-'भंते' हे भदन्त ! 'सगडे णं दारए' यह शकट दारक 'कालगए' मृत्यु के अवसर पर मर कर यहां से 'कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ' कहाँ जायगा, कहाँ उत्पन्न होगा । इस प्रकार गौतम की जिज्ञासा को जानकर प्रभुने कहा कि- 'गोयमा' हे गौतम ! 'सगडे णं दारए सत्तावण्णं वासाइं परमाउं पालित्ता अज्जेव तिभागावसेसे दिवसे' यह शकट

'सगडे णं भंते' ઇત્યાદિ.

ગૌતમ સ્વામી ફરીથી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને પ્રશ્ન કરે છે-'भंते' હે ભદંત ! 'सगडे णं दारए' તે શકટ દારક 'कालगए' મૃત્યુના અવસર પર મરણ પામીને ત્યાંથી 'कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ' ક્યાં જશે; ક્યાં ઉત્પન્ન થશે. આ પ્રમાણે ગૌતમ સ્વામીની જીજ્ઞાસાને જાણીને પ્રભુએ કહ્યું કે -'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'सगडे णं दारए सत्तावण्णं वासाइं परमाउं पालित्ता अज्जेव तिभागावसेसे दिवसे'

त्रिभागतोऽवशिष्टे चतुर्थप्रहरे इत्यर्थः, दिवसे 'एगं' एकां, 'महं' महतीम् 'अओमयं' अयोमयीं=लोहनिर्मिताम् 'तत्तं' तप्ताम्=अग्नितप्ताम्, 'समजोइभूयं' समज्योतिभूताम्=अग्निरूपाम्, 'इत्थीपडिमं' स्त्रीप्रतिमाम्=स्त्रीपुत्तलिकाम्, 'अवयासाविए समाणे' आश्लेषितः सन् 'कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए णेरइयएसु णेरइयत्ताए' कालमासे कालं कृत्वा अस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकेषु नैरयिकतया 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते। सुदर्शनागणिकाया अपि वधदण्डविधानात् साऽपि लोहमयीं तप्तां पुरुषरूपां पुत्तलिकामाश्लेषिता कालमासे कालं कृत्वा रत्नप्रभायां नैरयिकतया समुत्पत्स्यते, इति बोध्यम्। एतच्चाग्रे 'जमलत्ताए' इत्यनेन स्फुटीभविष्यति। 'से' सः=सुदर्शनाजीवसहितः शकटदारकजीवः 'णं' खलु 'तओ अणंतरं' ततोऽनन्तरं 'उव्वट्टित्ता' उद्वर्त्य=निःसृत्य, 'रायगिहे

दारक अपनी उत्कृष्ट ५७ वर्ष की आयु को भोगकर आज ही दिवस के चतुर्थ प्रहर में 'एगं महं अओमयं तत्तं समजोइभूयं इत्थीपडिमं अवयासाविए समाणे' एक महती लोहनिर्मित तप्त अग्निरूप स्त्री की आकृतिरूप पुतली को आलिंगन करता हुआ 'कालमासे [illegible] किच्चा' मृत्यु के अवसर पर मरकर 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए [illegible] पृथिवी के 'णेरइएसु' नैरयिकों में 'णेरइयत्ताए उववज्जि[illegible] से उत्पन्न होगा। वह सुदर्शना वेश्या भी [illegible] निर्मित तप्त अग्निरूप पुरुष की आ[illegible] मरकर रत्नप्रभापृथिवी के नैरयिकों [illegible] यह बात मूल में नहीं होते हुए [illegible] 'यमलतया' [illegible] पद से स्पष्ट [illegible]

णयरे मातंगकुलंसि' राजगृहे नगरे मातङ्गकुले=चाण्डालकुले 'जमलत्ताए' यमलतया =युगलतया–पुत्रपुत्रीरूपेण 'पच्चायाहिइ' प्रत्यायास्यति=उत्पत्स्यते। 'तए णं तस्स दारगस्स' ततः खलु तस्य दारकस्य 'अम्मापियरो' अम्बापितरौ 'णिव्वत्ते एगारसमे दिवसे' निर्वृत्ते=व्यतीते, एकादशे दिवसे 'संपत्ते बारसाहे' संप्राप्ते द्वादशाहे= द्वादशे दिवसे 'इमं एयारूवं' इदमेतद्रूपं 'णामधेज्जं करिस्संति' नामधेयं करिष्यतः–'होउ णं' भवतु खलु 'दारए सगडे नामेणं' दारकः=शकटो नाम्ना, 'होउ णं दारिया' भवतु खलु दारिका 'सुदरिसणा नामेणं' सुदर्शना नाम्ना, अत्रेदं बोध्यम्–शकटो दारकः पूर्वं शोभाञ्जन्यां नगर्यां सुभद्रस्य सार्थवाहस्य भद्राया भार्यायाः कुक्षितः समुत्पन्नः, सुदर्शना च शोभाञ्जन्यां नगर्यां गणिकाऽऽसीत्। पश्चात्–स शकटो दारकः सुदर्शनासहितो भवान्तरे राजगृहे नगरे मातङ्गकुले यमलतया समुत्पन्नो भविष्यति, किन्तु तत्र भ्रातृभगिन्यो सम्बन्धो भविष्यतीति ॥ सू० १२ ॥

कर ये 'रायगिहे णयरे' राजगृह नगर में 'मातंगकुलंसी' मातंग–चाण्डाल के कुलमें 'जमलत्ताए पच्चायाहिइ' युगल–जोड रूप से–पुत्र पुत्री रूप से उत्पन्न होंगे 'तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो' पश्चात् इन बालकों के माता पिता 'णिव्वत्ते एगारसमे दिवसे' जब इनके जन्म के ११ ग्यारह दिन समाप्त हो जावेंगे और 'संपत्ते बारसाहे' १२ वां दिन जब प्रारंभ होगा, तब इनका 'इमं एयारूवं णामधेज्जं करिस्संति' इस प्रकार नाम रखेंगे कि– 'होउ णं दारए सगडे नामेणं' हमारा यह बच्चा 'शकट' इस नाम से प्रसिद्ध होओ, तथा 'होउ णं दारिया सुदरिसणा नामेणं' हमारी यह बच्ची 'सुदर्शना' इस नामसे प्रसिद्ध हो।

भावार्थ—पूर्व प्रश्न का समाधान होने पर गौतम के चित्त में

પછી ત્યાંથી નીકળીને 'रायगिहे णयरे' રાજગૃહ નગરમાં 'मातंगकुलंसि' માતંગ-ચાંડાલનાં કુલમાં 'जमलत्ताए पच्चायाहिइ' યુગલ-જોડલા રૂપથી-પુત્ર-પુત્રી રૂપથી ઉત્પન્ન થશે 'तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो' પછી તે બાળકોના માતા-પિતા 'णिव्वत्ते एगारसमे दिवसे' જ્યારે તેના જન્મના અગીઆર ૧૧ દિવસ પૂરા થઈ જશે અને 'संपत्ते बारसाहे' ૧૨ બારમા દિવસનો પ્રારંભ થશે, ત્યારે તેઓનું 'इमं एयारूवं णामधेज्जं करिस्संति' આ પ્રકારે નામ રાખશે કે- 'होउ णं दारए सगडे नामेणं' અમારો આ બાળક શકટ આ નામથી પ્રસિદ્ધ થાઓ, તથા 'होउ णं दारिया सुदरिसणा नामेणं' અમારી આ બાળિકા સુદર્શના આ નામથી પ્રસિદ્ધ થાઓ

ભાવાર્થ—આગળના પ્રશ્નનું સમાધાન થયા પછી ગૌતમના ચિત્તમાં ફરીથી

॥ मूलम् ॥

तए णं से सगडे दारए उम्मुक्कबालभावे जोव्वणगमणुप्पत्ते अलं भोगसमत्थे यावि भविस्सइ। तए णं सा सुदरिसणा वि दारिया उम्मुक्कबालभावा विण्णायपरिणयमेत्ता जोव्वणगमणुप्पत्ता रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य उक्किट्ठा उक्किट्ठसरीरा यावि भविस्सइ। तए णं से सगडे दारए सुदरिसणाए रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य मुच्छिए ४

फिर से एक जिज्ञासा जगी, और उन्हों ने प्रभु से पुनः प्रश्न किया कि–हे भदन्त ! यह शकट दारक इस सुदर्शनासहित मरकर यहां से कहां जायगा और कहां उत्पन्न होगा ?। भगवान फरमाते हैं कि–हे गौतम ! ये आज ही दिवस के चतुर्थ प्रहर में लोह की बनाई हुई ताती स्त्री और पुरुष की पुतली का अलिंगन करते हुए मरण करेंगे, और रत्नप्रभा नामकी प्रथम पृथिवी के नरक मे नारकी की पर्याय में उत्पन्न होंगे। वहां की उत्कृष्ट स्थिति १ सागरोपमप्रमाण पूर्णकर फिर ये राजगृह नगर में चांडाल के कुल में जुगल–जोडे के रूप से उत्पन्न होंगे, वहां इनके माता पिता ११ वें दिन के समाप्त होने पर १२ वें दिन इनका वही पूर्व का नाम शकट और सुदर्शना रखेंगे। पहिले जन्म में ये दोनों भिन्न२ रूप में थे, इस जन्म में ये बहिन–भाई होंगे। ॥ सू० १२ ॥

એક જીજ્ઞાસા જાગી, અને તેણે પ્રભુને ફરીથી પ્રશ્ન કર્યો કે ભદન્ત! તે શકટ દારક એ સુદર્શનાસહિત મરણ પામીને ત્યાંથી કયાં જશે ? અને કયાં ઉત્પન્ન થશે ? ભગવાન કહે છે કે–હે ગૌતમ ! આજેજ દિવસના ચોથા પ્રહરમાં લોઢાની બનાવેલી તપાવેલી અગ્નિ જેવી સ્ત્રી અને પુરુષની પુતલીનું આલિંગન કરતા થકા મરણ પામશે અને રત્નપ્રભા નામની પૃથિવીના નરકમાં નારકીની પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થશે. ત્યાંની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧ સાગરોપમપ્રમાણે પૂરી કરીને પછી તે રાજગૃહ નગરમાં ચાંડાલના કુળમાં જુગલ–જોડલાં રૂપથી ઉત્પન્ન થશે. ત્યાં તેના માતા–પિતા ૧૧ અગીઆર દિવસ પૂરા થતાં બારમા દિવસે તેનું પૂર્વનુ નામ શકટ તથા સુદર્શના રાખશે પ્રથમના જન્મમાં એ બન્ને જૂદા–જૂદા રૂપમાં હતા. આ જન્મમાં તે ભાઈ–બેન થશે (સૂ. ૧૨)

सुदरिसणाए भगिणीए सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरिस्सइ ॥ सू० १३ ॥

टीका

'तए णं' इत्यादि । ततः खलु 'से सगडे दारए' स शकटो दारकः 'उम्मुक्कबालभावे' उन्मुक्तबालभावः=बाल्यावस्थामतिक्रान्तः, 'जोव्वणगमणुप्पत्ते' यौवनकमनुप्राप्तः=तारुण्यं प्राप्तः, अलं=पूर्णतया 'भोगसमत्थे यावि भविस्सइ' भोगसमर्थश्चापि भविष्यति । 'तए णं सा सुदरिसणा वि दारिया उम्मुक्कबालभावा' ततः खलु सा सुदर्शनाऽपि दारिका उन्मुक्तबालभावा 'विण्णायपरिणयमेत्ता' विज्ञातपरिणतमात्रा–विज्ञातं=विज्ञानं, तत् परिणतमात्रं यस्याः सा तथा, प्रवर्धमानविज्ञानवतीत्यर्थः, 'जोव्वणगमणुप्पत्ता' यौवनकमनुप्राप्ता 'रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य' रूपेण च यौवनेन च लावण्येन च 'उक्किट्ठा' उत्कृष्टा=उत्कर्षयुक्ता, 'उक्किट्ठसरीरा यावि भविस्सइ' उत्कृष्टशरीरा चापि भवि-

---

'तए णं से०' इत्यादि ।

'तए णं' बाद में 'से सगडे दारए' वह शकट दारक 'उम्मुक्कबालभावे' अपने बाल्यकाल के व्यतीत होने पर जब 'जोव्वणगमणुप्पत्ते' युवावस्था संपन्न होगा तब 'अलं भोगसमत्थे यावि भविस्सइ' पूर्णरूप से भोग भोगने में समर्थ हो जायगा, तथा 'तए णं सा सुदरिसणा वि दारिया उम्मुक्कबालभावा विण्णायपरिणयमेत्ता जोव्वणगमणुप्पत्ता' वह सुदर्शना कन्या भी बाल्य अवस्था को लांघ कर जब यौवनावस्था को प्राप्त करेगी उस समय उस को अपनी युवावस्था प्राप्त होने का ज्ञान हो जायगा और यह 'रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य उक्किट्ठा उक्किट्ठसरीरा यावि भविस्सइ' रूप एवं यौवन तथा लावण्य से युक्त होकर यह बहुत ही

'तए णं से' ઇત્યાદિ.

'तए णं' પછીથી 'से सगडे दारए' તે શકટ દારક 'उम्मुक्कबालभावे' પોતાનું બાલજીવન પૂરૂં થયા પછી જ્યારે 'जोव्वणगमणुप्पत्ते' યુવાવસ્થામાં આવશે ત્યારે 'अलं भोगसमत्थे यावि भविस्सइ' પૂર્ણરૂપથી ભોગભોગવવામાં સમર્થ થઈ જશે, તથા 'तए णं सा सुदरिसणा वि दारिया उम्मुक्कबालभावा विण्णायपरिणयमेत्ता जोव्वणगमणुप्पत्ता' તે સુદર્શના કન્યા પણ બાલ અવસ્થા પૂરી કરી જ્યારે યૌવન અવસ્થાને પ્રાપ્ત થશે તે સમય તેને પોતાની યુવાવસ્થાનું ભાન-જ્ઞાન થઈ જશે અને તે 'रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य उक्किट्ठा उक्किट्ठसरीरा यावि भविस्सइ' રૂપ, યૌવન અને લાવણ્યથી યુક્ત થઈને તે ઘણી જ સુન્દરશરીરવાળી

ष्यति । 'तए णं से सगडे दारए सुदरिसणाए रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य' ततः खलु स शकटो दारकः सुदर्शनाया रूपे च यौवने च लावण्येन च 'मुच्छिए' मूर्च्छितः 'गिद्धे' गृद्धः, 'गढिए' ग्रथितः, 'अज्झोववण्णे' अध्युपपन्नः, मूर्च्छितादीनां व्याख्याऽस्यैव द्वितीयाध्ययने १९ एकोनविंशतितमे सूत्रे कृता । 'सुदरिसणाए भगिणीए सद्धिं उरालाइं' सुदर्शनया भगिन्या सार्धमुदारान् 'माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरिस्सइ' मानुष्यकान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरिष्यति ॥ सू० १३ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से सगडे दारए अण्णया कयाइं सयमेव कूडग्गाहत्तं उवसंपज्जित्ता णं विहरिस्सइ । तए णं से सगडे दारए कूडग्गाहे भविस्सइ, अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे । एयकम्मे सुबहु पावं समज्जिणित्ता कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ । संसारो तहेव जाव पुढवीसु । से णं तओ अणंतरं उवट्टित्ता वाराणसीए णयरीए मच्छत्ताए उववज्जिहिइ । से णं तत्थ मच्छे मच्छवधिएहिं वहिए । तत्थेव वाणारसीए णयरीए सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चा-

---

सुन्दरशरीरवाली बनजायगी । 'तए णं से सगडे दारए' वह शकट दारक 'सुदरिसणाए' इस सुदर्शना के 'रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य' उस अनुपम रूप में यौवन में और लावण्य में 'मुच्छिए४' मूर्च्छित होकर, गृद्ध होकर, ग्रथित होकर, अध्युपपन्न बनकर 'सुदरिसणाए भगिणीए सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं, भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरिस्सइ' उस अपनी बहिन सुदर्शना के साथ उदार मनुष्यसमबन्धी कामभोगों को भोगेगा । ॥ सू० १३ ॥

બની જશે. 'तए णं से सगडे दारए' તે શકટ દારક 'सुदरिसणाए' આ સુદર્શનાના 'रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य' તે અનુપમ રૂપમાં, યૌવનમાં અને લાવણ્યમાં 'मुच्छिए ४' મૂર્ચ્છિત થઈને, ગૃદ્ધ થઈને, ગ્રથિત થઈને, અધ્યુપપન્ન બનીને 'सुदरिसणाए भगिणीए सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरिस्सइ' તે પોતાની બેન સુદર્શનાની સાથે ઉદાર મનુષ્ય સંબંધી કામભોગોને ભોગવશે. (સૂ૦ ૧૩)

याहिइ। बोहिं बुज्झिहिइ, पव्वज्जा, सोहम्मे कप्पे, महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ ५। णिक्खेवो ॥ सू० १४ ॥

॥ दुहविवागस्स चउत्थं अज्झयणं समत्तं ॥ ४ ॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं सगडे दारए' ततः खलु स शकटो दारकः 'अण्णया कयाइं सयमेव' अन्यदा कदाचित् स्वयमेव 'कूडग्गाहत्तं' कूटग्राहताम्=कपटेन-प्राणिनां वशीकरणम्, 'उवसंपज्जित्ता णं' उपसंपद्य=संप्राप्य वशीकृत्य खलु 'विहरिस्सइ' विहरिष्यति। 'तए णं से सगडे दारए कूडग्गाहे भविस्सइ' ततः खलु स शकटो दारकः कूटग्राहो भविष्यति। 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' अधार्मिको यावत् दुष्प्रत्यानन्दः=दुष्परितोष्यः, पापकर्मभ्योऽपरिनिवृत्त इत्यर्थः। 'एयकम्मे' एतत्कर्मा=वञ्चनादिपापकर्मयुक्तः, 'सुबहुपावं' सुबहु पापं 'समज्जिणित्ता' समर्ज्य=उपार्जितं कृत्वा 'कालमासे कालं किच्चा इमीसे' काल-

---

'तए णं से०' इत्यादि।

'तए णं' पश्चात् 'से सगडे दारए' वह शकट दारक 'अण्णया कयाइं' किसी एक समय 'सयमेव कूडग्गाहत्तं उवसंपज्जित्ता णं विहरिस्सइ' कपट से अन्य प्राणीयों को अपने वश में करने की कला को प्राप्त करेगा। 'तए णं से सगडे दारए कूडग्गाहे भविस्सइ' इसलिये वह शकट दारक कूटग्राह इस नाम से जनता में प्रसिद्ध हो जायगा 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' यह अधार्मिक एवं दुष्प्रत्यानंद होगा। इसे अपने पापकर्म से भी अरुचि नहीं होगी। यह सदा 'एयकम्मे' इसी ठगविद्या में निरन्तर क्रियाशील रहेगा, अतः 'सुवहु पावं समज्जिणित्ता

'तए णं से०' ઇત્યાદિ

'तए णं' પછી 'से सगडे दारए' તે શકટ દારક 'अण्णया कयाइं' કોઈ એક સમય 'सयमेव कूडग्गाहत्तं उवसंपज्जित्ता णं विहरिस्सइ' બીજા પ્રાણીઓને કપટથી પોતાના વશ કરવાની કળાને પ્રાપ્ત થશે 'तए णं से सगडे दारए कूडग्गाहे भविस्सइ' એટલા કારણથી તે શકટ દારક 'કૂટગ્રાહ' આ નામથી જનતામાં પ્રસિદ્ધ થશે 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' તે મહા અધર્મી અને દુષ્પ્રત્યાનંદ થશે, તેને પોતાના પાપકર્મમાં કોઈ વખત પણ અરૂચી થશે નહિ. તે હંમેશાં 'एयकम्मे' તે ઠગવિદ્યામાં નિરંતર ક્રિયા કરતો રહેશે તેથી 'सुवहु पावं

मासे कालं कृत्वाऽस्यां 'रयणप्पभाए पुढवीए णेरइयत्ताए' रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकेषु नैरयिकतया 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते। 'संसारो' संसारः=भवाद् भवान्तरे भ्रमणम् 'तहेव' तथैव यथा प्रथमे-प्रथमाध्ययने मृगापुत्रस्य वर्णनं इति भावः। 'जाव पुढवीसु' यावत् पृथिवीषु, अत्र यावच्छब्दात्-सर्पादि-यावत् पृथिवीषु भ्रमणं बोध्यम्, तच्च प्रथमाध्ययनस्यैकविंशतितमसूत्रतो विज्ञेयम्। 'से णं' स खलु 'तओ अणंतरं' ततोऽनन्तरं 'उव्वट्टित्ता' उद्वृत्य=निःसृत्य 'वाराणसीए णयरीए' वाराणस्यां नगर्यां 'मच्छत्ताए' मत्स्यतया 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते। 'से णं तत्थ' स खलु तत्र 'मच्छे' मत्स्यः=मत्स्यदेहधारी, 'मच्छवधिएहिं' मत्स्यवधिकैः=मत्स्यघातकैः 'वहिए' वधितः=वधं प्राप्तः-हत इत्यर्थः, 'तत्थेव' तत्रैव 'वाणारसीए णयरीए सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए' वाराणस्यां नगर्यां श्रेष्ठिकुले पुत्रतया 'पच्चायाहिइ' प्रत्यायास्यति-उत्पत्स्यते। 'बोहिं' बोधिं

कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ' यह अपनी प्रवृत्ति से मलिनतम अनेक पापकर्मों को उपार्जित कर आयु के अन्तसमय मरकर इसी रत्नप्रभा पृथिवी में नारकी की पर्याय से उत्पन्न होगा। इसका 'संसारो तहेव जाव पुढवीसु' परिभ्रमण उसी प्रकार होगा-जिस प्रकार प्रथम अध्ययन में मृगापुत्र का प्रकट करने में आया है-संसारभ्रमण इसका मृगापुत्र के समान ही समझना। 'से णं तओ अणंतरं' पृथिवीकाय आदि में अनेकवार परिभ्रमण कर वहां से निकलकर 'वाणारसीए णयरीए' बनारस नगरी में 'मच्छत्ताए उववज्जिहिइ' मत्स्य की पर्याय से उत्पन्न होगा। 'से णं तत्थ मच्छे मच्छवधिएहिं वहिए' यह उस पर्याय में मच्छीमारों द्वारा मारा जाकर 'तत्थेव वाणारसीए णयरीए सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए' उसी वाणारसी नगरी में किसी श्रेष्ठी के

समज्जिणित्ता कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ' ते पोतानी मलिनतम प्रवृत्तिथी अनेक पापकर्मोने उपार्जित करीने आयुष्यना अन्त समये मरण पामीने रत्नप्रभा पृथ्वीमां नारकीनी पर्यायथी उत्पन्न थशे तेनुं संसारो तहेव जाव पुढवीसु, परिभ्रमण आज प्रमाणे थशे, जे प्रमाणे प्रथम अध्ययनमां मृगापुत्रनुं वर्णन प्रगट करवामां आव्युं छे-संसारभ्रमण मृगापुत्र प्रमाणे ज समजी लेवुं जोइए. 'से णं तओ अणंतरं' पृथिवीकायिक आदिमां अनेक वार परिभ्रमण करीने त्यांथी नीकळीने 'वाणारसीए णयरीए' बनारस नगरीमां 'मच्छत्ताए उववज्जिहिइ' मत्स्यनी पर्यायथी उत्पन्न थशे. 'से णं मच्छे मच्छवधिएहिं वहिए' ते ए पर्यायमां मच्छीमारोद्वारा मार्यो जशे पछीथी 'तत्थेव वाणारसीए णयरीए सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए' ए वाणारसी नगरीमां कोइ

'बुज्झिहिइ' भोत्स्यते। इदमत्र बोध्यम्-स खलु वाराणस्यां नगर्यां श्रेष्ठिकुले समुत्पन्नः सन् तत्रोन्मुक्तबालभावस्तथारूपाणां स्थविराणामन्तिके बोधिं भोत्स्यते=सम्यक्त्वं लप्स्यते इत्यर्थः। 'पव्वज्जा' प्रव्रज्या-पूर्वोक्तवत् तस्य प्रव्रज्याग्रहणं बोध्यमित्यर्थः। 'तए णं से कालमासे कालं किच्चा सोहम्मे कप्पे' ततः खलु स कालमासे कालं कृत्वा सौधर्मे कल्पे देवत्वेनोत्पत्स्यते। ततोऽनन्तरं स देवशरीरं त्यक्त्वा 'महाविदेहे वासे' महाविदेहे वर्षे यानि कुलानि भवन्ति आढ्यानि तेषां खलु अन्यतमस्मिन् कुले पुत्रतयोत्पत्स्यते। 'सिज्झिहिइ ५' सेत्स्यति=तत्र सिद्धो भविष्यति। भोत्स्यते=केवलज्ञानेन सर्वं ज्ञेयं ज्ञास्यति। मोक्ष्यति=सकलकर्मबन्धाद् विमुक्तो भविष्यति। परिनिर्वास्यति=पारमार्थिकसुखं प्राप्स्यति। सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति।

'णिक्खेवो' निक्षेपो=निगमनं समाप्तिवाक्यं, स पूर्ववद् बोध्यः। तथाहि-'एवं खलु जम्बू! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं

कुल में पुत्ररूप से 'पच्चायाहिइ' जन्म लेगा। बोहिं बुज्झिहिइ' वहां जब यह बाल्यभावसे निकलकर जवान होगा तब तथारूप स्थविरों के समीप धर्म श्रवण कर सम्यक्त्व की प्राप्ति करेगा। 'पव्वज्जा' सम्यक्त्व-रत्न की प्राप्ति होने के बाद यह फिर भागवती दीक्षा को धारण कर अपनी आयु के अंत में उस पर्यायका परित्याग करके 'सोहम्मे कप्पे' सौधर्मकल्प में देवपर्याय से जन्म धारण कर वहां की स्थिति को पूर्ण भोगकर फिर यह वहां से च्यवकर 'महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ ५' महाविदेह क्षेत्र में जो भी आढ्यकुल होंगे उनमें किसी एक आढ्यकुल में पुत्र की पर्याय से उत्पन्न होगा। दीक्षा धारण कर वह सिद्ध होगा।

'णिक्खेवो' इस प्रकार यह इस अध्ययन का निक्षेप-निगमन-

એક શેઠીઆનાં કુળમાં પુત્રરૂપથી 'पच्चायाहिइ' જન્મ લેશે 'बोहिं बुज्झिहिइ' ત્યાં એ જ્યારે બાલ્યભાવથી નીકળી કરીને જુવાનીમાં આવશે ત્યારે તથારૂપ સ્થવિરોની સમીપ ધર્મ સાંભળી કરીને સમ્યકત્વની પ્રાપ્ત કરશે 'पव्वज्जा' સમ્યક્ત્વરત્નની પ્રાપ્તિ થયા પછી તે ભાગવતી દીક્ષાને ધારણ કરીને પોતાની આયુષ્યના અંતે તે પર્યાયનો પરિત્યાગ કરીને 'सोहम्मे कप्पे' સૌધર્મ કલ્પમાં દેવપર્યાયથી જન્મ ધારણ કરીને ત્યાંની સ્થિતિને પૂર્ણ ભોગવી કરીને ફરીને ત્યાંથી ચ્યવીને 'महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ५' મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જે કોઇ આઢ્ય-પૂરૂં શ્રેષ્ઠ કુળ હશે તેમાં જે સારૂં આઢ્ય-પૂર્ણ રીતે સારૂં કુળ હશે ને કુળમાં પુત્રની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થશે. દીક્ષા ધારણ કરી તે સિદ્ધ થશે.

'णिक्खेवो' આ પ્રમાણે આ અધ્યયનું નિક્ષેપ-નિગમન-સમાપ્તિ-વાક્ય છે.

चउत्थस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते-त्ति बेमि ।' अस्याध्ययनस्य समाप्तिकाले श्री सुधर्मा स्वामी जम्बुस्वामिनं प्रति कथयति-'एवं खलु' इत्यादि । हे जम्बूः ! एवं खलु श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिस्थानं संप्राप्तेन दुःखविपाकानां चतुर्थस्याध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्त इति ब्रवीमि=यथा भगवता कथितं तथैव त्वां कथयामि, न तु स्वबुद्ध्या कल्पयित्वेति भावः ॥ सू० १४ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललित-कलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्र-पतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-' जैन-शास्त्राचार्य '-पदभूषित-कोल्हापुरराज-गुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचितायां विपाकश्रुते दुःखविपाकनामक-प्रथमश्रुतस्क-न्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायाम् शकट-नामकं चतुर्थमध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ १ । ४ ॥

समाप्तिवाक्य है । अर्थात् सुधर्मास्वामी ने जम्बूस्वामी से कहा कि-हे जम्बू ! श्रमण भगवान महावीर स्वामी ने दुःखविपाक के चतुर्थ अध्ययन का यह भाव प्रतिपादित किया है ॥

भावार्थ—शकट दारक एवं सुदर्शना जब बाल्यकाल का परित्याग कर यौवन अवस्था को प्राप्त होंगे उस समय शकट दारक सुदर्शना के उभरते हुए यौवन पर मुग्ध होकर उसके प्रेमजाल में ज्ञान-ध्यान सबकुछ विसर्जित करके उसमें आसक्त बन जायगा । यौवन के तेज से चमचमाती हुई सुदर्शना भी भगिनी के स्थान में इसकी अर्धाङ्गिनी के पद को सुशोभित करने लगेगी । उसके साथ यह अपनी यौवनलीला का अनुभव करता हुआ आनंदमग्न हो सबकुछ भूल जायगा । कूटग्राहता-कपटजाल में प्राणियों को फँसाकर

અર્થાત્ સુધર્મા સ્વામીએ જમ્બૂ સ્વામીને કહ્યું કે—હે જંબૂ ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ દુઃખવિપાકના ચોથા અધ્યયનના આ ભાવ પ્રતિપાદન કર્યા છે.

ભાવાર્થ— શકટ દારક અને સુદર્શના જ્યારે બાલક જીવનનો સમય શે કરી યૌવન અવસ્થાને પ્રાપ્ત થશે, તે સમયે શકટ દારક, સુદર્શનાનાં ઉભરાતા યૌવન પર મુગ્ધ થઈને તેની પ્રેમજાળમાં જ્ઞાન-ધ્યાન તમામ ભૂલી જઈને તે સુદર્શનાનોજ થઈ જશે, યૌવનના તેજથી ચમકતી સુદર્શના પણ બહેનના સ્થાને, તેની પત્નીના પદને શોભાવશે, તેની સાથે તે પણ પોતાની યૌવનલીલાનો અનુભવ કરીને આનંદ માણતો તમામ વાત ભૂલી જશે. કૂટગ્રાહતા—તે કપટજાળમાં પ્રાણીઓને ફસાવીને પોતાનું

अपना उल्लू सीधा करना-ही शकट दारक का एक निश्चित अपना कर्तव्य होगा। इससे यह 'कूटग्राह, इस नाम से प्रसिद्ध होगा। यह उस विद्या में ही विशेष निष्णात बनकर येन-केन प्रकारेण इसी अधार्मिक वृत्ति में रत होकर सदा परवंचनादिक जैसे घोरतर पापकर्मों के करने से जरा भी नहीं हिचक खायगा। इस प्रकार यह इस कुकृत्य से अनेक पापकर्मों का बंधकर मर कर रत्नप्रभा नाम की प्रथम पृथिवी के नरक का नारकी होगा। इसके संसार-भ्रमण की कथा ठीक प्रथम अध्ययन में वर्णित मृगापुत्र जैसी ही समझनी चाहिये। किसी एक समय यह पृथिवीकाय आदि के भ्रमण को समासकर बनारस नगरी में मत्स्य की पर्याय से उत्पन्न होकर मछुओं द्वारा मारा जायगा, और वहीं पर किसी एक श्रेष्ठी के यहां पुत्र का जन्म धारण कर युवान होते ही स्थविरों के समीप धर्म का श्रवण करके बोधि 'समकित' को प्राप्त करेगा। प्रव्रज्या लेकर यह मरकर सौधर्म स्वर्ग में उत्पन्न होगा। वहां से चवकर महाविदेह में किसी एक आढ्यकुल में जन्म धारण कर सिद्धिस्थान को प्राप्त

કામ સરળ કરવું, એજ શકટ દારકનું કર્તવ્ય થશે, તે કારણથી 'કૂટગ્રાહ' આ નામથી પ્રસિદ્ધ થશે તે એ વિદ્યામાં કુશળ બનીને દરેક પ્રકારે અધર્મમય વૃત્તિમાં પ્રસન્ન થઈને હંમેશાં બીજાને ઠગવું તેવા ઘોરતર પાપકર્મો કરવામાં જરાપણ અચકાશે નહિ. આ પ્રમાણે તે આ કુકૃત્યોથી અનેક પાપકર્મોનો બંધ કરીને રત્નપ્રભા નામની પ્રથમ પૃથિવીના નરકમાં નારકી થશે. તેના સંસારભ્રમણની કથા પ્રથમ અધ્યયનમાં કહેલા મૃગાપુત્રના પ્રમાણે સમજી લેવી, કોઈ એક સમય એ પૃથિવીકાય આદિનાં ભ્રમણને સમાપ્ત કરી બનારસ નગરીમાં મત્સ્યની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થઈને મચ્છીમારો દ્વારા માર્યો જશે અને ત્યાં આગળ કોઈ એક શેઠને ઘેર પુત્ર રૂપથી જન્મ ધારણ કરી યુવાન અવસ્થા આવતાંજ સ્થવિરો પાસેથી ધર્મ સાંભળીને સમકિતને પ્રાપ્ત કરશે પ્રવ્રજ્યા દીક્ષા લઈને તે મૃત્યુ પામ્યા પછી સૌધર્મ સ્વર્ગમાં ઉત્પન્ન થશે ત્યાંથી ચ્યવીને મહાવિદેહમાં કોઈ એક સારા કુળમાં જન્મ ધારણ કરી સિદ્ધિસ્થાનને

करेगा। सुधर्मास्वामी जंबूस्वामी से कहते हैं कि हे जम्बू! इस प्रकार इस चतुर्थ अध्ययन का श्रमण भगवान् महावीर स्वामीने यह भाव प्रकट किया है यही मैंने तुझे कहा है ॥ सू० १४ ॥

॥ इति श्री विपाकश्रुतकी विपाकचन्द्रिका टीका में दुःखविपाक नामक प्रथमश्रुतस्कन्धमें 'शकट' नामक चतुर्थ अध्ययन का हिन्दीभाषानुवाद सम्पूर्ण ॥ १ ॥४॥

પ્રાપ્ત કરશે. સુધર્મા સ્વામી જંબૂસ્વામીને કહે છે કે-હે જમ્બૂ! આ પ્રમાણે આ ચોથા અધ્યયનના શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ જે ભાવ પ્રકટ કર્યા છે, તે ભાવ મેં તમને કહ્યા છે. (સૂ૦ ૧૪)

ઇતિ શ્રી વિપાકશ્રુત સૂત્રની 'विपाकचन्द्रिका' ટીકામાં દુઃખવિપાક નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધમાં 'शकट' નામના ચોથા અધ્યયનનો ગુજરાતીભાષાનુવાદ સંપૂર્ણ ॥ ૧ ॥ ૪ ॥

मियसमिद्धा' ऋद्धस्तिमितसमृद्धा, तत्र ऋद्धा=नभःस्पर्शिबहुमासादैः बहुलपौरजनैश्च वृद्धिमुपगता, स्तिमिता=स्वचक्रपरचक्रादिभयरहितत्वेन स्थिरा, समृद्धा=धनधान्यादिपूर्णा 'बाहिं' बहिः=तस्या नगर्या बहिर्भागे 'चंदोत्तरणे उज्जाणे' चन्द्रोत्तरणमुद्यानं, 'तत्थ' तत्र 'सेयभद्दे जक्खे' श्वेतभद्रो यक्ष आसीत्। 'तत्थ णं कोसंबीए णयरीए' तत्र खलु कौशाम्ब्यां नगर्यां 'सयाणीया णाम राया होत्था' शतानीको नाम राजा आसीत्। स कीदृशः ? इत्याह-'महयाहिमवंत०' महाहिमवन्महामलयमन्दरमहेन्द्रसारः = धैर्यगाम्भीर्यमर्यादादिगुणसम्पन्नः, इत्यादि। 'तस्स णं सयाणियस्स' तस्य खलु शतानीकस्य 'रण्णो पुत्ते' राज्ञः पुत्रः 'मियावईए देवीए अत्तए उदये णामं कुमारे होत्था' मृगावत्या देव्या आत्मजः उदयनो नाम कुमार आसीत्। कीदृशः ? इत्याह-'अहीण०' अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरः, अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रिययुक्तशरीरवान्, 'जाव सव्वंगसुंदरंगे' यावत्

एक नगरी थी। जो 'रिद्धत्थिमियसमिद्धा' नभस्तलस्पर्शी प्रासादों एवं बहुल पौरजनों से वृद्धिगत थी। जिसमें वसनेवाली जनता को किसी भी तरह से स्वचक्र और परचक्र का थोडासा भी भय नहीं था। जनता यहां की सदा धन-एवं धान्य आदि से परिपूर्ण थी। 'बाहि चदोत्तरणे उज्जाणे' इस नगरी के बाहर चंद्रोत्तरण नाम का एक उद्यान था। 'सेयभद्दे जक्खे' उसमें श्वेतभद्र नामका एक यक्ष था। 'तत्थ णं कोसंबीए णयरीए सयाणीए णामं राया होत्था' उसी कौशांबी नगरी में शतानीक नाम का एक राजा था। 'महयाहिमवंत०' यह धैर्य, गांभीर्य, एवं मर्यादादि अनेकगुणों से संपन्न था। 'तस्स णं सयाणीयस्स रण्णो पुत्ते मियावईए देवीए अत्तए उदयणे णामं कुमारे होत्था' उस शतानीक राजा का पुत्र जो मृगावती देवी की कुक्षि से उत्पन्न हुआ था सो उदयन नाम का था। 'अहीण जाव सव्वंगसुदरंगे' इसका शरीर अहीन एवं परिपूर्ण

હતી જે 'रिद्धत्थिमियसमिद्धा' આકાશનો સ્પર્શ કરે એવા ઉંચા-ઉંચા મહેલો અને ઘણીજ વસ્તીથી ભરપૂર હતી. તે નગરીમાં નિવાસ કરનારી પ્રજાને સ્વચક્ર અને પરચક્રનો કોઇ પ્રકારે ભય ન હતો. ત્યાંની પ્રજા હમેશાં ધન-ધાન્ય વડે પરિપૂર્ણ હતી. 'वाहिं चंदोत्तरणे उज्जाणे' તે નગરીની બહાર ચંદ્રોત્તરણ નામનો એક બગીચો હતો 'सेयभद्दे जक्खे' તેમાં શ્વેતભદ્ર નામનો એક યક્ષ હતો 'तत्थ णं कोसंबीए णयरीए सयाणीए णामं राया होत्था' તે કૌશામ્બી નગરીમાં શતાનીક નામનો એક રાજા હતો, 'महयाहिमवंत' તે ધૈર્ય, ગાંભીર્ય, અને મર્યાદાદિ અનેક ગુણોથી સંપન્ન હતો 'तस्स णं सयाणीयस्स रण्णो पुत्ते मियावईए देवीए अत्तए उदयणे णामं कुमारे होत्था' તે શતાનીક રાજાને મૃગાવતી દેવીનાં ઉદરથી ઉત્પન્ન

सर्वाङ्गसुन्दराङ्गो 'से णं जुवराया होत्था' स खलु युवराजोऽभूत्। 'तस्स णं उदयस्स कुमारस्स पउमावई णामं देवी होत्था' तस्य खलु उदयनस्य कुमारस्य पद्मावती नाम देवी आसीत्। 'तस्स णं सयाणीयस्स रण्णो सोमदत्ते णामं पुरोहिए होत्था' तत्र खलु शतानीकस्य राज्ञः सोमदत्तो नाम पुरोहित आसीत्। कीदृशः?--'रिउव्वेयजजुव्वेय० ४' ऋग्वेद-यजुर्वेद-सामवेदा-थर्वणवेदकुशलः, अधीतसाङ्गोपाङ्गवेदविद्यः, इत्यादि। 'तस्स णं सोमदत्तस्स पुरोहियस्स वसुदत्ताणामं भारिया होत्था' तस्य खलु सोमदत्तस्य पुरोहितस्य वसुदत्ता नाम भार्याऽऽसीत्। 'तस्स णं सोमदत्तस्स पुत्ते वसुदत्ताए अत्तए बहस्सइदत्ते णामं दारिए' तस्य खलु सोमदत्तस्य पुत्रः वसुदत्ताया आत्मजो बृहस्पतिदत्तो नाम दारकोऽभवत् 'अहीणं' अहीनप्रतिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरः यावत् सर्वाङ्गसुन्दराङ्गः॥सू० १॥

पांचों ही इन्द्रियों से युक्त था, अतः सर्वाङ्गसुन्दर था। 'से णं जुवराया होत्था' इसे राजा ने युवराजपदपर नियुक्त कर दिया था। 'तस्स णं उदयणस्स कुमारस्स पउमावई णामं देवी होत्था' उस उदयन कुमार की रानी का नाम पद्मावती था। 'तस्स णं सयाणीयस्स रण्णो सोमदत्ते णामं पुरोहिए होत्था' शतानीक राजा का सोमदत्त नाम का एक पुरोहित था। यह 'रिउव्वेय-जजुव्वेय० ४' ऋग्वेद यजुर्वेद, सामवेद और अथर्वण वेद, इन चारों वेदों एवं इन के अंग और उपांगों का ज्ञाता था। 'तस्स णं सोमदत्तस्स पुरोहियस्स वसुदत्ता णामं भारिया होत्था' इस सोमदत्त पुरोहित की भार्या का नाम वसुदत्ता था। 'तस्स णं सोमदत्तस्स पुत्ते वसुदत्ताए अत्तए बहस्सइदत्ते णामं दारए होत्था' इस सोमदत्त का पुत्र एवं वसुदत्ता का आत्मज 'बृहस्पतिदत्त' इस नामका एक पुत्र था।

થયેલો એક પુત્ર હતો જેનું નામ ઉદયન હતું. 'अहीण जाव सव्वगसुंदरंगे' તેનું શરીર અહીન અર્થાત પાંચ ઇંદ્રિયોથી પરિપૂર્ણ હતું, માટે તે સર્વાંગસુન્દર હતો, 'से णं जुवराया होत्था' તેને રાજાએ યુવરાજપદ આપેલું હતું 'तस्स णं उदयणस्स कुमारस्स पउमावई णामं देवी होत्था' તે ઉદયન કુમારની રાણીનું નામ પદ્માવતી હતું. 'तस्स णं सयाणीयस्स रण्णो सोमदत्ते णामं पुरोहिए होत्था' તે શતાનીક રાજાનો સોમદત્ત નામનો એક પુરોહિત હતો. તે 'रिउव्वेयजजुव्वेय०' ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ, અને અથર્વણ વેદ, એ પ્રમાણે ચારેય વેદો અને તેનાં અંગ-ઉપાંગોનો, જાણકાર હતો 'तस्स णं सोमदत्तस्स पुरोहियस्स वसुदत्ता णामं भारिया होत्था' તે સોમદત્ત પુરોહિતની સ્ત્રીનું નામ 'વસુદત્તા' હતું 'तस्स णं सोमदत्तस्स पुत्ते वसुदत्ताए अत्तए बहस्सइदत्ते णामं दारए होत्था' તે સોમદત્તનો પુત્ર અને વસુદત્તાનો આત્મજ 'બૃહસ્પતિદત્ત' નામનો એક પુત્ર હતો 'अहीणजावसव्वंगसुंदरंगे'

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे समोसरिए, तेणं कालेणं तेणं समएणं भगवं गोयमे तहेव जाव रायमग्गं ओगाढे तहेव पासइ हत्थी आसे पुरिसे, तेसिं मज्झे एगं पुरिसं पासइ, चिंता तहेव पुच्छइ पुव्वभवं भगवं। वागरेइ ॥सू० २॥

टीका

'तेणं कालेणं' इत्यादि। 'तेणं कालेणं तेणं समयेणं भगवं महावीरे समोसरिए' तस्मिन् काले तस्मिन् समये भगवान् महावीरः समवसृतः=कौशाम्ब्या नगर्याश्चन्द्रोत्तरणोद्याने समागतः। 'तहेव पासइ हत्थी आसे पुरिसे' तथैव पश्यति हस्तिनः अश्वान् पुरुषान् 'तेणं कालेणं तेणं समएणं भगवं गोयमे तहेव जाव रायमग्गं ओगाढे' 'तस्मिन् काले तस्मिन् समये भगवान् गौतमः तथैव=पूर्वोक्तप्रकारेण यावत् भिक्षार्थमाज्ञां गृहीत्वा कौशाम्बीनगर्यां राजमार्गमवगाढः=समागतः।

'अहीण जाव सव्वंगसुंदरंगे' यह उदयन कुमार की तरह ही सौन्दर्यशाली था। इसका शरीर अहीन एवं परिपूर्ण पांचों इन्द्रियों की रचना से युक्त था अतः यह सर्वांगसुन्दर था। ॥ सू० १ ॥

'तेणं कालेणं' इत्यादि।

'तेणं कालेणं' अवसर्पिणी काल के 'तेणं समएणं' चौथे आरें में उस समय 'समणे भगवं महावीरे' श्रमण भगवान महावीर ग्रामानुग्राम विचरते हुए 'समोसरिए' कौशांबी नगरी के चंद्रोत्तरणनामक उद्यान में आये 'तेणं कालेणं तेणं समएणं भगवं गोयमे तहेव रायमग्गं ओगाढे' उसी समय और उसी काल में भगवान गौतम पूर्वोक्तरीति के अनुसार प्रभु से भिक्षाटन की आज्ञा प्राप्तकर कौशाम्बी नगरी के

તે ઉદયન કુમાર જેવો સૌંદર્યવાન હતો. તેનું શરીર પરિપૂર્ણ પાંચ ઇંદ્રિયોની રચનાથી યુક્ત એટલે કે તે સર્વાંગસુન્દર હતો. (સૂ૦ ૧)

'तणं कालेणं' ઇત્યાદિ.

'तेणं कालेणं' અવસર્પિણી કાલના 'तेणं समएणं' ચોથા આરામાં તે સમયે 'समणे भगवं महावीरे' શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ગ્રામાનુગ્રામ વિચરતા થકા 'समोसरिए' કૌશાંબી નગરીના ચંદ્રોત્તરણ નામના બગીચામાં આવ્યા-પધાર્યા तेणं कालेणं तेणं समएणं भगवं गोयमे तहेव रायमग्गं ओगाढे' તે સમય અને તે કાલને વિષે ભગવાન ગૌતમ પૂર્વે કહેલી રીતિ પ્રમાણે પ્રભુ પાસેથી ભિક્ષા માટે જવાની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને કૌશામ્બી નગરીના રાજમાર્ગ પર થઈને નીકળ્યા 'तहेव

तथैव=पूर्वोक्तप्रकारेणैव तत्र पश्यति हस्तिनः अश्वान् पुरुषान्। 'तेसिं मज्झे एगं पुरिसं पासइ' तेषां मध्ये एकं पुरुषं पश्यति। दृष्ट्वा भगवतो गौतमस्य 'चिंता' मनसि संकल्पः पूर्ववत् समुदपद्यत। 'तहेव' तथैव=पूर्ववद् भगवत्समीपे समागत्य भैक्षं प्रदर्श्य,वन्दित्वा नमस्यित्वा गौतमो भगवन्तं 'पुच्छइ' पृच्छति। 'भगवं तस्स पुव्वभवं' भगवान् तस्य पुरुषस्य पूर्वभवं 'वागरेइ' व्याकरोति=कथयति ॥सू० २॥

॥ मूलम् ॥

एवं खलु गोयमा! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबूद्दीवे दीवे भारहे वासे सव्वओभद्दे णामं णयरे होत्था

राजमार्ग पर आ निकले 'तहेव पासइ हत्थी आसे पुरिसे' जैसा पहिले के अध्ययनों में प्रकट किया जा चुका है–उसी माफिक इन्हों ने उस राजमार्ग में अनेक हाथियों का घोडों का और राजपुरुषों का विशाल समूह देखा। और साथ में 'तेसिं मज्झे एगं पुरिसं पासइ' उनके बीच में एक ऐसा पुरुष देखा जो उन पुरुषों द्वारा विशेष रूप से ताडित कर दुःखी किया जा रहा था, जो अपने इस जीवन में ही नरकाधिक वेदना को भोग रहा था। 'चिंता तहेव पुच्छइ पुव्वभवं भगवं वागरेइ' इस प्रकार उसकी अत्यंत दयनीय दशा का निरीक्षण कर भगवान गौतम के चित्त में एक विशेष प्रकार की विचारधारा उत्पन्न हुई। वहां से आते ही उन्हों ने प्राप्त भिक्षान्न प्रभु को दिखलाकर एवं वन्दना और नमस्कार कर मार्ग में घटित इस घटना के विषय में भगवान से पूछा। भगवान उसके पूर्वभव का वृत्तान्त सुनाने लगे। ॥ सू० २ ॥

पासइ हत्थी आसे पुरिसे' જેવી રીતે પહેલાંના અધ્યયનોમાં કહેલું છે તે પ્રમાણે તેમણે તે રાજમાર્ગમાં અનેક હાથીઓના, અનેક ઘોડાઓના અને રાજપુરુષોના વિશાલ સમૂહને જોયા અને સાથે સાથે 'तेसिं मज्झे एगं पुरिसं पासइ' તેના વચ્ચે એક એવો પુરુષ જોયો. જેને, ઉપર જણાવેલા પુરુષો વિશેષરૂપથી મારીને દુઃખી કરતા હતા, પોતાના એજ જીવનમાં નરકથી વધારે વેદનાને ભોગવી રહ્યો હતો. 'चिंता तहेव पुच्छइ पुव्वभवं, भगवं वागरेइ' આ પ્રકારે તેની અત્યંત કરૂણાજનક દશાને જોઈને ભગવાન ગૌતમના ચિત્તમાં એક વિશેષ પ્રકારની વિચારધારા ઉત્પન્ન થઈ. ત્યાંથી પાછા આવતાં જ જે ભિક્ષા મળેલી તે તેમણે પ્રભુને બતાવીને વંદના તથા નમસ્કાર કરીને રાજમાર્ગમાં જે જોએલી ઘટના તે વિષે ભગવાનને પૂછ્યું. ભગવાન તેના પૂર્વભવનો વૃત્તાન્ત સંભળાવવા લાગ્યા (સૂ૦ ૨)

रिद्ध० तत्थ णं सव्वओभद्दे णयरे जियसत्तू णामं राया होत्था। तत्थ णं जियसत्तुस्स रण्णो महेसरदत्ते णामं पुरोहिए होत्था। रिउव्वेय–जाव–अथव्वणवेयकुसले यावि होत्था। तए णं से महेसरदत्ते पुरोहिए जियसत्तुस्स रण्णो रज्जबलविवद्धणट्ठयाए कल्लाकल्लिं एगमेगं माहणदारगं, एगमेगं खत्तियदारगं, एगमेगं वइस्सदारगं, एगमेगं सुद्ददारगं गिण्हावेइ गिण्हावित्ता तेसिं जीवंतगाणं चेव हियउडए गिह्लावेइ, गिण्हावित्ता जियसत्तुस्स रण्णो संतिहोमं करेइ। तए णं से महेसरदत्ते पुरोहिए अट्ठमी–चउद्दसीसु दुवे२ माहणखत्तियवइस्ससुद्ददारए, चउण्हं मासाणं चत्तारि २, छण्हं मासाणं अट्ठ २, संवच्छरस्स सोलस २, जाहे २ वि य णं जियसत्तू णं राया परबलेणं अभिजुज्जइ ताहे ताहे वि य णं से महेसरदत्ते पुरोहिए अट्ठसयं माहण-दारगाणं, अट्ठसयं खत्तियदारगाणं, अट्ठसयं वइस्सदारगाणं, अट्ठसयं सुद्ददारगाणं पुरिसेहिं गिण्हावेइ, गिण्हावित्ता तेसिं जीवंताणं चेव हियउडियाओ गिण्हावेइ, गिण्हावित्ता जियसत्तुस्स रण्णो संतिहोमं करेइ, तए णं से परबले खिप्पामेव विद्धंसेइ वा पडिसेहेइ वा ॥ सू० ३ ॥

टीका

'एवं खलु गोयमा! इत्यादि।

'एवं खलु गोयमा!' एवं खलु हे गौतम! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'इहेव जंबूद्दीवे दीवे भारहे वासे

'एवं खलु गोयमा!' इत्यादि।

'एवं खलु गोयमा!' हे **गौतम**! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' अवसर्पिणी काल के चौथे आरे में 'इहेव जंबूद्दीवे दीवे भारहे वासे

'एवं खलु' ઇત્યાદિ.

'एवं खलु गोयमा' હે ગૌતમ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' અવસર્પિણી કાલના ચોથા આરામાં 'इहेव जंबूद्दीवे दीवे भारहे वासे सव्वओभद्दे णामं णयरे

सव्वओभद्दे णामं णयरे होत्था' इहैव=अत्रैव जम्बूद्वीपे द्वीपे=मध्यजम्बूद्वीपे भारते वर्षे=दक्षिणार्धभरते सर्वतोभद्रं नाम नगरमासीत् 'रिद्ध०' ऋद्धस्तिमित-समृद्धम्। 'तत्थ णं सव्वओभद्दे णयरे जीयसत्तू णामं राया होत्था' तत्र खलु सर्वतोभद्रे नगरे जितशत्रुर्नाम राजा बभूव। 'तस्स णं' तस्य खलु 'जियसत्तुस्स रन्नो' जितशत्रोः राज्ञः 'महेसरदत्ते नामं पुरोहिए होत्था' महेश्वरदत्तो नाम पुरोहितोऽभवत्। कीदृशः? 'रिउव्वेय-जाव-अथव्वणवेयकुसले यावि होत्था' ऋग्वेदयजुर्वेदसामवेदाथर्वणवेदकुशलश्चाप्यभवत्। 'तए णं से महेसरदत्ते पुरोहिए'

सव्वओभद्दे णामं णयरे होत्था' इस जंबूद्वीप के भरतक्षेत्र में एक वैताढ्य नाम का पर्वत है। गंगा और सिन्धु नाम की दो नदियों से विभक्त हो जाने के कारण इस क्षेत्र के छह खंड हो गये हैं। उनमें ५ म्लेच्छखंड एवं १ आर्यखंड है। इसी आर्यखंड का नाम दक्षिणार्ध-भरत है इस में सर्वतोभद्र नाम का एक नगर था 'रिद्ध०' इसकी शोभा कौशांबी नगरी जैसी थी, अर्थात्-इसमें बहुत ऊँचे२ प्रासाद बने हुए थे। अनेक जाति के लोगों का यह निवासस्थान था। यहां बसने वाली जनता के लिये किसी भी प्रकार की भीति नहीं थी। वह धन एवं धान्यादिक से परिपूर्ण था। 'तत्थ णं सव्वओभद्दे णयरे जियसत्तू णामं राया होत्था' 'तत्थ णं जियसत्तुस्स रण्णो महेसरदत्ते णामं पुरोहिए होत्था' उस समय वहां का राजा जितशत्रु था। इसके एक पुरोहित था, जिसका नाम महेश्वरदत्त था। रिउव्वेय-जाव-अथव्वणवेयकुसले यावि होत्था' यह साङ्गोपाङ्ग ऋग्वेद से लेकर अथर्वणवेद तक ४ चारों वेदों का ज्ञाता था। 'तए णं से महेसरदत्ते पुरोहिए' यह

होत्था' આ જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં એક વૈતાઢય નામનો પર્વત છે, ગંગા અને સિંધુ નામની બે નદીઓથી વિભક્ત થવાને કારણે તે ક્ષેત્રના છ ખંડ થઇ ગયા છે, તેમાં ૫ મ્લેચ્છખંડ અને ૧ એક આર્ય ખંડ છે, તે આર્યખંડનું નામ દક્ષિણાર્ધભરત છે. તેમાં સર્વતોભદ્ર નામનું એક નગર હતું 'रिद्ध०' તેની શોભા કૌશામ્બી નગરી જેવી હતી. અર્થાત્ તેમાં ઘણા જ મોટા-મોટા મહેલ બનેલા હતા. અનેક જાતિના માણસોનું તે નિવાસસ્થાન હતું, ત્યાં રહેનારી પ્રજાને કોઇપણ પ્રકારની ભીતિ-ભય ન હતો તે ધન-ધાન્યાદિકથી પરિપૂર્ણ હતી. 'तत्थ णं सव्वओभद्दे णयरे जियसत्त णामं राया होत्था' 'तत्थ णं जियसत्तुस्स रण्णो महेसरदत्ते णामं पुरोहिए होत्था' તે સમયે તે નગરીનો રાજા જીતશત્રુ હતો. તેનો એક પુરોહિત હતો, જેનું નામ મહેશ્વરદત્ત હતું 'रिउव्वेयजावअथव्वणवेयकुसले यावि होत्था' તે સાંગોપાંગ ઋગ્વેદથી લઇને અથર્વણવેદ સુધીના ચારવેદોનો જાણકાર હતો 'तए णं से महेस-

ततः खलु स महेश्वरदत्तः पुरोहितः 'जियसत्तुस्स रण्णो' जितशत्रो राज्ञः 'रज्जबलविवद्धणट्ठयाए' राज्यबलविवर्धनार्थतायै=राज्यबलवृद्ध्यर्थम्, अत्र स्वार्थे तल् प्रत्ययः 'कल्लाकल्लिं' प्रतिदिनं 'एगमेगं माहणदारगं' एकैकं ब्राह्मणदारकम्, 'एगमेगं खत्तियदारगं' एकैकं क्षत्रियदारकम्, 'एगमेगं वइस्सदारगं' एकैकं वैश्यदारकम्, 'एगमेगं सुद्दारगं' एकैकं शूद्रदारकम् 'गिण्हावेइ' ग्राहयति 'गिण्हावित्ता' ग्राहयित्वा तेषां 'जीवंतयाणं चेव' जीवतामेव 'हियउडए' हृदयपुटकान् 'गिण्हावेइ' ग्राहयति, 'गिण्हावित्ता' ग्राहयित्वा 'जियसत्तुस्स रण्णो' जितशत्रो राज्ञः 'संतिहोमं' 'शान्तिहोमं=शान्त्यर्थं हवनं 'करेइ' करोति ।

'तए णं से' इत्यादि । 'तए णं से महेसरदत्ते पुरोहिए' ततः खलु सः महेश्वरदत्तः पुरोहितः 'अट्ठमीचउद्दसीसु' अष्टमीचतुर्दश्योः 'दुवे दुवे' द्वौ द्वौ 'माहण-खत्तिय-वइस्स-सुद्दारए' ब्राह्मण-क्षत्रिय-वैश्य-शूद्रदारकौ-एककस्य

महेश्वरदत्त पुरोहित 'जियसत्तुस्स रण्णो' जितशत्रु राजा के 'रज्जबलविवद्धणट्ठयाए' राज्यबल की विशेष वृद्धि के लिये 'कल्लाकल्लिं' प्रतिदिन 'एगमेगं माहणदारगं' एक एक ब्रह्मण के बालक को 'एगमेगं खत्तियदारगं' एक एक क्षत्रिय के बालक को 'एगमेगं वइस्सदारगं' एक एक वैश्य के बालक को 'एगमेगं सुद्दारगं' एक एक शूद्र के बालक को 'गिण्हावेइ' पकडवाता और 'गिल्लावित्ता' पकडवाकर 'तेसिं जीवंतगाणं चेव हियउडए गिण्हावेइ' जीवित उनके हृदयपुट-हृदय के मांसपिंड को निकलवा लेता था। 'गिण्हावित्ता' निकलवाकर फिर वह उससे 'जियसत्तुस्स रण्णो' जितशत्रु राजा की 'संतिहोमं' शांति के निमित्त हवन 'करेइ' करता था। 'तए णं से महेसरदत्ते पुरोहिए' फिर वह महेश्वरदत्त पुरोहित 'अट्ठमीचउद्दसीसु' अष्टमी एवं चतुर्दशी के दिन 'दुवे२ माहणखत्तियवइस्ससुद्दारए'

रदत्ते पुरोहिए' ते महेश्वरदत्त पुरोहित 'जियसत्तुस्स रण्णो' જિતશત્રુ રાજાના 'रज्जबलविवद्धणट्ठयाए' રાજબળની વિશેષ વૃદ્ધિ માટે 'कल्लाकल्लिं' प्रतिदिन 'एगमेगं माहणदारगं' એક એક બ્રાહ્મણનાં બાલકને 'एगमेगं' એક એક 'खत्तियदारगं' ક્ષત્રિયનાં બાલકને 'एगमेगं' એક એક 'वइस्सदारगं' વૈશ્યના બાળકને 'एगमेगं सुद्दारगं' એક એક શૂદ્રના બાળકને 'गिण्हावेइ' પકડાવતો હતો 'गिण्हावित्ता' પકડાવીને 'तेसिं जीवंतगाणं चेव हियउडए गिण्हावेइ' જીવિત તેનાં હૃદયપુટ-હૃદયનાં માંસપિંડને કાઢી લેતો હતો, 'गिण्हावित्ता' કાઢીને પછી તે તેનાથી 'जियसत्तुस्स रण्णो' જિતશત્રુ રાજાની 'संतिहोमं' શાંતિ નિમિત્તે હવન 'करेइ' કરતો હતો 'तए णं से महेसरदत्ते पुरोहिए' અને ફરી તે પછી તે મહેશ્વરદત્ત પુરોહિત 'अट्ठमीचउद्दसीसु' આઠમ અને ચૌદશના દિવસે 'दुवे२ माहणखत्तियवइ-

वर्णस्य द्वौ द्वौ बालकौ अष्टावित्यर्थः, ग्राहयति, ग्राहयित्वा शान्तिहोमं करोतीति भावः। 'चउण्हं मासाणं चत्तारि२' एवं चतुर्णां मासानां चतुरश्चतुरः, 'छण्हं मासाणं अट्ठ'२ षण्णां मासानामष्टाष्ट, संवच्छरस्स सोलस २, संवत्सरस्य षोडश षोडश बालकान् ब्राह्मणादीनां चतुर्णां वर्णानामेकैकस्य वर्णस्य ग्राहयति, ग्राहयित्वा तेषां बालकानां हृदयपुटकान् ग्राहयित्वा जितशत्रो राज्ञः शान्तिहोमं करोति 'जाहे२वि य णं' यदा यदापि च खलु 'जियसत्तू णं राया परबलेणं' जितशत्रुः खलु राजा परबलेन शत्रुसैन्येन 'अभिजुज्जइ' अभियुज्यते = आक्रम्यते, 'ताहे२वि य णं' तदा तदापि च खलु 'से महेसरदत्ते पुरोहिए' महेश्वरदत्तः पुरोहितः 'अट्ठसयं' अष्टशतम्-अष्टोत्तरशतमित्यर्थः, एवमग्रेऽपि बोध्यम्। 'माहण दारगाणं' ब्राह्मणदारकाणाम्, 'अट्ठसयं खत्तियदारगाणं' अष्टशतं क्षत्रियदारकाणाम्, 'अट्ठसयं वइस्स दारगाणं'

दो दो ब्राह्मण, क्षत्रिय वैश्य एवं शूद्र के बालकों को पकडवा लेता और पकडवा कर उनके हृदय के मांसपिंड से राजा की शांति के निमित्त हवन करता था। 'चउण्हं मासाणं चत्तारि चत्तारि छण्हं मासाणं अट्ठ२' इसी प्रकार चार महिनों के ४-४, छह मास के ८-८ 'संवच्छरस्स' एक साल के 'सोलस२' सोलह सोलह बालकों को पकडवा लिया करता, और उनका हृदय निकाल कर उससे जितशत्रु राजा की शांति के निमित्त हवन किया करता था। 'जाहे२वि य णं' जब २ भी 'जियसत्तू णं राया' जितशत्रु राजा 'परबलेणं अभिजुज्जइ' परबल-शत्रुसैन्य से आक्रान्त होता 'ताहे२ वि य णं' तब २ भी 'से महेसरदत्ते पुरोहिए' वह महेश्वरदत्त पुरोहित 'अट्ठसयं माहणदारगाणं अट्ठसयं खत्तियदारगाणं अट्ठसयं वइस्सदारगाणं अट्ठसयं सुद्ददारगाणं पुरिसेहिं गिण्हावेइ' १०८ ब्राह्मणों के

स्ससुद्ददारए' બે બે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્રના બાળકોને પકડાવતો અને તેના હૃદયનાં માંસપિંડવડે રાજાની શાંતિ માટે હવન કરતો હતો 'चउण्हं मासाणं चत्तारि चत्तारि, छण्हं मासाणं अट्ठ २' તે પ્રમાણે ચાર મહિનાના ૪-૪ ચાર-ચાર, છ માસના ૮-૮ આઠ આઠ 'संवच्छरस्स' એક વર્ષ માટે સોળ-સોળ બાળકોને પકડાવતો અને તેનું હૃદય કાઢીને જીતશત્રુ રાજાની શાંતિનિમિત્તે હવન કર્યા કરતો હતો. 'जाहे २ वि य णं' જ્યારે જ્યારે પણ 'जियसत्तू णं राया' જીતશત્રુ રાજા 'परबलेणं अभिजुज्जइ' પરબળ-શત્રુસૈન્યથી આક્રાન્ત થતો. 'ताहे२ वि य णं' ત્યારે ત્યારે પણ 'से महेसरदत्त पुरोहिए' તે મહેશ્વરદત્ત પુરોહિત 'अट्ठसयं माहणदारगाणं अट्ठसयं खत्तियदारगाणं अट्ठसयं वइस्सदारगाणं, अट्ठसयं सुद्ददारगाणं पुरिसेहिं गिण्हावेइ' ૧૦૮ એકસો આઠ બ્રાહ્મણોનાં બાળકોને, ૧૦૮

अष्टशतं वैश्यदारकाणाम्, 'अट्ठसयं सुद्ददारगाणं' अष्टशतं शूद्रदारकाणां 'पुरिसेहिं गिण्हावेइ' पुरुषैः=राजपुरुषैर्ग्राहयति, 'गिण्हावित्ता तेसिं' ग्राहयित्वा तेषां 'जीवंतगाणं चेव' जीवतामेव 'हियउडियाओ' हृदयपुटिकाः 'गिण्हावेइ' ग्राहयति, गिण्हावित्ता जियसत्तुस्स रण्णो संतिहोमं करेइ' ग्राहयित्वा जितशत्रो राज्ञः शान्तिहोमं करोति। 'तए णं से' ततः खलु स 'परवले' परबल=शत्रुसैन्यं 'खिप्पामेव' क्षिप्रमेव 'विद्धंसेइ वा' विध्वंसयति=नाशयति 'पडिसेहेइ वा' प्रतिषेधयति=निवर्त्तयति ॥ सू० ३ ॥

बालकों को, १०८ क्षत्रियों के बालकों को, १०८ वैश्यों के बालकों को, और शूद्रों के १०८ बालकों को राजपुरुषों द्वारा पकडवा लेता और 'गिण्हावित्ता तेसिं जीवंतगाणं चेव हियउडियाओ गिण्हावेइ, गिण्हावित्ता जियसत्तुस्स रण्णो संतिहोमं करेइ' पकडवाकर उनका हृदयपुट निकलवाता, निकलवाकर उससे जितशत्रु राजा की शांति की कामना से शांतिहोम करता 'तए णं से परवले खिप्पामेव विद्धंसेइ वा पडिसेहेइ वा' इस प्रकार वह पुरोहित परसैन्य का शीघ्र ही विनाश करदेता और कितनेक सैनिकों को खदेड देता था।

भावार्थ— हे गौतम! इस जंबूद्वीपस्थित भरतखण्ड में एक विशाल नगर था। जो सर्वप्रकार से समृद्ध एवं धनधान्यादि से पूर्ण हरा-भरा था। इस में जनता के मुख पर सदा आनंद छाया हुआ रहता था। कोई किसी भी प्रकार से दुःखी नहीं था। सर्वतोभद्र इस नगर का नाम था। यहां का राजा जितशत्रु था। इस का एक पुरोहित था। जो वेदविद्या में पूर्णरूप से निष्णात था। महेश्वरदत्त

ક્ષત્રિયનાં બાળકોને, ૧૦૮ વૈશ્યોનાં બાળકોને, ૧૦૮ શૂદ્રોના બાળકોને રાજપુરુષો દ્વારા પકડાવતો અને 'गिण्हावित्ता तेसिं जीवंतगाणं चेव हियउडियाओ गिण्हावेइ, गिण्हावित्ता जियसत्तुस्स रण्णो संतिहोमं करेइ' પકડાવીને તેના હૃદયપિંડને કઢાવી લેતો. કઢાવીને તેના વડે જિતશત્રુ રાજાની શાંતિની કામનાથી હોમ કરતો 'तए णं से परवले खिप्पामेव विद्धंसेइ, वा पडिसेहेइ वा' તે પ્રમાણે એ પુરોહિત પરસૈન્યનો તુરત જ નાશ કરી દેતો અને કેટલાક સૈન્યોને ભગાડી આપતો હતો.

ભાવાર્થ—હે ગૌતમ! આ જંબૂદ્વીપસ્થિત ભરતખંડમાં એક વિશાલ નગર હતું, તે સર્વ પ્રકારથી સમૃદ્ધ અને ધન-ધાન્યાદિકથી પરિપૂર્ણ-ભરેલું હતું. તે નગરની પ્રજાના મુખપર હમેશાં આનંદ વરતતો હતો, કોઈપણ પ્રકારનું ત્યાં દુઃખ ન હતું, તે નગરનું નામ સર્વતોભદ્ર હતું, તેના રાજા જિતશત્રુ હતા, તેને એક

इस नाम से यह जनता में प्रसिद्ध था। वेदविहित हिंसा को यह हिंसा नहीं मानता था इसी लिये यह अपने राजा की शांति के निमित्त नरमेधयज्ञ जैसा अधर्म कृत्य किया करता था। उसके लिये यह नगरनिवासी चारों वर्णों के बच्चों को राजपुरुषों से पकडवाता और उनके जिन्दे-जीते हुओं का हृदय-कलेजा को निकलवा कर उनकी उसमें आहुतियां देता था। नरेश के ऊपर अन्य नरेश आक्रमण न कर सकें यही यज्ञ के करने का इसका एक प्रधान उद्देश था। इस यज्ञ की पूर्त्ति के लिये यह इतना भयंकर से भयंकर अनर्थ करने में थोडासा भी संकोच नहीं करता। यह पुरोहित के रूप में एक पिशाच था। मानव के रूप में दानव था। निर्दयता सदा इसके हृदय में रहा करती थी। दया इसके हृदय में नहीं थी। यह अष्टमी और चतुर्दशी जैसे पवित्र पर्वों पर भी अपने पापकर्मों से नहीं हटता था। यह इन दिनों को भी उक्त संख्या में चतुर्वर्ण के बालकों को पकडवार कर उनके सुकुमार हृदयों की आहुतियां अग्नि में दिया करता था। जबर ज्योंर जितशत्रु राजा पर परसैन्य का आक्रमण होता तबर त्योंर यह अधर्म का पुंज महेश्वरदत्त उक्त संख्या में ब्राह्मण आदि के प्राणप्यारे पुत्रों को पकडवाकर उनके

પુરોહિત હતો તે વેદવિદ્યામાં પરિપૂર્ણ–નિષ્ણાત હતો, અને માણસોમાં તે મહેશ્વરદ-
આ નામથી પ્રસિદ્ધ હતો, વેદવિહિત–વેદમાં પ્રતિપાદન કરેલી હિંસાને તે હિંસ
માનતો નહિ એટલે તે પોતાના રાજાની શાંતિના નિમિત્તે નરમેધયજ્ઞ જેવું મહા અધર્મ
કૃત્ય કર્યા કરતો હતો. તે માટે તે નગરના નિવાસી ચારેય વર્ણોનાં બાળકોને રાજ-
પુરુષોદ્વારા પકડાવતો, અને તે જીવતાં બચ્ચાંઓનાં હૃદય–કાળજાને કઢાવીને તેની
આહુતીઓ આપતો હતો; પોતાના રાજા પર બીજા–કોઈ રાજાઓ આક્રમણ ન કરી
શકે, એજ ફક્ત યજ્ઞ કરવાનો ઉદ્દેશ હતો, તે યજ્ઞની પૂર્તિ માટે તે આવું ભયંકરથી
પણ ભયંકર અનર્થ કર્મ કરવામાં થોડો પણ સંકોચ કરતો નહિ, એ પુરોહિતના
રૂપમાં એક પિશાચ હતો. માનવના રૂપમાં દાનવ–અસુર હતો. હમેશાં તેના હૃદયમાં
નિર્દયતા રહ્યાજ કરતી હતી. તેના હૃદયમાં દયા ન હતી. આઠમ અને ચૌદશ
જેવા પવિત્ર પર્વોમાં પણ પોતાના પાપથી હઠતો નહિ. તે દિવસોમાં પણ એ
પુરોહિત ચાર વર્ણના ઉપર કહ્યા પ્રમાણેની સંખ્યામાં બાળકોને પકડાવીને તેનાં સુકો-
મલ હૃદય–કલેજાની આહુતીઓ અગ્નિમાં દીધા કરતો હતો. જ્યારે જ્યારે જિતશત્રુ
રાજવીના ઉપર પરસૈન્યનું આક્રમણ થતું ત્યારે ત્યારે તે અધર્મની રાશિ–ઢગલો
મહેશ્વરદત્ત ઉપર કહેલી સંખ્યામાં બ્રાહ્મણ આદિનાં પ્રાણપ્યારા પુત્રોને પકડાવી તેના

॥ मूलम् ॥

तए णं से महेसरदत्ते पुरोहिए एयकम्मे ४ सुबहु पावं समज्जिणित्ता तीसं वाससयाइं परमाउं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा पंचमाए पुढवीए उक्कोसेणं सत्तरससागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु नेरइयत्ताए उववण्णे। से णं ताओ अणंतरं उवट्टित्ता इहेव कोसंबीए णयरीए सोमदत्तस्स पुरोहियस्स वसुदत्ताए भारियाए पुत्तत्ताए उववण्णे। तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो णिव्वत्ते एगारसे दिवसे, संपत्ते बारसाहे, इमं एयारूवं णामधिज्जं करेंति—जम्हा णं अम्हं इमे दारए सोमदत्तस्स पुत्ते वसुदत्ताए अत्तए, तम्हा णं होउ णं अम्हं दारऐ बहस्सइदत्ते णामे णं। तए णं से बहस्सइदत्ते दारए पंचधाईपरिग्गहिए जाव परिवड्ढइ। तए णं से वहस्सइदत्ते दारए उम्मुक्कबालभावे जोव्वणगमणुपत्ते विण्णायपरिणयमेत्ते होत्था। सेणं उदयणस्स कुमारस्स पियबालवयंसए यावि होत्था। सहजायए सहवड्ढियए सहपंसुकीलियए ॥ सू० ४ ॥

टीका

'तए णं से' इत्यादि। 'तए णं से महेसरदत्ते पुरोहिए' ततः खलु

कलेजों को होम में झोंका करता। यह हैं इस पुरोहित की निर्दयता का नमूना। इस प्रकार यह कितनेक शत्रुसैन्य को यज्ञ के प्रभाव से नष्ट कर देता, तथा कितनेक को पास में ही नहीं आने देता—दूर से ही उन्हें खदेड दिया करता था। ॥ सू० ३ ॥

'तए णं से' इत्यादि।

કાળજાઓને હોમ કરવાનાં કુંડમાં ધકેલી દેતો. આ છે પુરોહિતની નિર્દયતાનો નમુનો. આ પ્રમાણે તે કેટલાક શત્રુઓના સૈન્યને યજ્ઞના પ્રભાવથી નાશ કરી દેતો; તથા કેટલાકને તો નજીકમાં આવવાજ દેતો નહિ. અને દૂરથી ભગાડી દેતો હતો. (સૂ૦ ૩)

'तए णं से' ઇત્યાદિ.

स महेश्वरदत्तः पुरोहितः 'एयकम्मे ४' एतत्कर्मकारी-'सुबहु पापं, 'जाव समज्जिणित्ता' यावत् समर्ज्य=समुपार्ज्य 'तीसं वाससयाइं' त्रिंशद्वर्षशतानि 'परमाउं' परमायुः, उत्कृष्टमायुष्यं 'पालित्ता कालमासे कालं किच्चा' पालयित्वा कालमासे कालं कृत्वा 'पंचमाए पुढवीए' पञ्चम्यां पृथिव्यां धूमप्रभायां 'उक्कोसेणं' उत्कर्षेण 'सत्तरससागरोवमट्ठिइएसु नेरइएसु' सप्तदशसागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु 'नेरइयत्ताए' नैरयिकतया 'उववण्णे' उपपन्नः। 'से णं ताओ' स खलु तस्याः पृथिव्या 'अणंतरं' अनन्तरम् 'उव्वट्टित्ता' उद्वृत्य 'इहेव' इहैव 'कोसंबीए नयरीए' कौशाम्ब्यां नगर्यां 'सोमदत्तस्स पुरोहियस्स वसुदत्ताए भारियाए पुत्तत्ताए उववण्णे' 'सोमदत्तस्य पुरोहितस्य वसुदत्ताया भार्यायाः पुत्रतयोत्पन्नः। 'तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो' ततः खलु तस्य दारक-

---

'तए णं' इस प्रकार 'से महेसरदत्ते पुरोहिए' यह महेश्वरदत्त पुरोहित कि 'एयकम्मे४' जिस का प्रतिदिन का यही निर्दय कर्म था। 'सुबहु पावकम्मं समज्जिणित्ता' घोरातिघोर पापकर्मों का संचय कर 'तीसं वाससयाइं' तीन हजार ३००० वर्ष की 'परमाउं पालित्ता' उत्कृष्ट आयु को भोगकर 'कालमासे कालं किच्चा' मृत्यु के अवसर पर मर कर 'पंचमाए पुढवीए' धूमप्रभानामक पांचवीं पृथिवी में 'सत्तरससागरोवमट्ठिइएसु' 'नेरइएसु' उत्कृष्ट १७ सागर की स्थितिवाले नरक में 'नेरइयत्ताए' नारकीपने से 'उववण्णे' उत्पन्न हुआ। 'से णं ताओ अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव कोसंबीए णयरीए' वहां की पूर्ण स्थिति को भोगनेके अनंतर ही यह वहां से निकलकर इसी भरतक्षेत्र की कौशाम्बी नगरी में सोमदत्तस्स पुरोहियस्स वसुदत्ताए भारियाए पुत्तत्ताए उववन्ने' सोमदत्त पुरोहित की वसुदत्ता नामकी भार्या से पुत्ररूप में उत्पन्न हुआ है 'तए णं

'तए णं' આ પ્રમાણે 'से महेसरदत्ते पुरोहिए' તે મહેશ્વરદત્ત પુરોહિત કે 'एयकम्मे ४' જેનું હમેશાંનું એજ નિર્દય કર્મ હતું 'सुबहु पावकम्मं समज्जिणित्ता' અનેક ઘોરાતિઘોર પાપકર્મોનો સંચય કરીને 'तीसं वाससयाइं' ત્રણ હજાર ૩૦૦૦ વર્ષની 'परमाउं पालित्ता' ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યને ભોગવીને 'कालमासे कालं किच्चा' મૃત્યુના સમયે મરણ પામીને 'पंचमाए पुढवीए' ધૂમપ્રભા નામની પૃથ્વીમાં 'सत्तरससागरोवमट्ठिइएसु नेरइएसु' ઉત્કૃષ્ટ ૧૭ સત્તર સાગરની સ્થિતિવાળા નરકમાં 'नेरइयत्ताए' નારકીપણાથી 'उववण्णे' ઉત્પન્ન થયો, 'से णं ताओ अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव कोसंबीए णयरीए' ત્યાંની સ્થિતિ પૂરી ભોગવીને પછી તે ત્યાંથી નીકળીને આ ભરતક્ષેત્રની કૌશામ્બી નગરીમાં 'सोमदत्तस्स पुरोहियस्स वसुदत्ताए भारियाए पुत्तत्ताए उववन्ने' સોમદત્ત પુરોહિતની વસુદત્તા નામની પત્નીથી પુત્રરૂપે

॥ मूलम् ॥

तए णं से महेसरदत्ते पुरोहिए एयकम्मे ४ सुबहु पावं समज्जिणित्ता तीसं वाससयाइं परमाउं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा पंचमाए पुढवीए उक्कोसेणं सत्तरससागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु नेरइयत्ताए उववण्णे। से णं ताओ अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव कोसंबीए णयरीए सोमदत्तस्स पुरोहियस्स वसुदत्ताए भारियाए पुत्तत्ताए उववण्णे। तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो णिव्वत्ते एगारसे दिवसे, संपत्ते वारसाहे, इमं एयारूवं णामधिज्जं करेंति—जम्हा णं अम्हं इमे दारए सोमदत्तस्स पुत्ते वसुदत्ताए अत्तए, तम्हा णं होउ णं अम्हं दारए वहस्सइदत्ते णामे णं। तए णं से वहस्सइदत्ते दारए पंचधाईपरिग्गहिए जाव परिवड्ढइ। तए णं से वहस्सइदत्ते दारए उम्मुक्कवालभावे जोव्वणगमणुपत्ते विण्णायपरिणयमेत्ते होत्था। सेणं उदयणस्स कुमारस्स पियवालवयंसए यावि होत्था। सहजायए सहवड्ढियए सहपंसुकीलियए ॥ सू० ४ ॥

टीका

'तए णं से' इत्यादि। 'तए णं से महेसरदत्ते पुरोहिए' ततः खलु

कलेजों को होम में झोंका करता। यह है इस पुरोहित की निर्दयता का नमूना। इस प्रकार यह कितनेक शत्रुसैन्य को यज्ञ के प्रभाव से नष्ट कर देता, तथा कितनेक को पास में ही नहीं आने देता—दूर से ही उन्हें खदेड दिया करता था। ॥ सू० ३ ॥

'तए णं से' इत्यादि।

કાળજાઓને હોમ કરવાનાં કુંડમાં ધકેલી દેતો. આ છે પુરોહિતની નિર્દયતાનો નમુનો. આ પ્રમાણે તે કેટલાક શત્રુઓના સૈન્યને યજ્ઞના પ્રભાવથી નાશ કરી દેતો; તથા કેટલાકને તો નજીકમાં આવવાજ દેતો નહિ. અને દૂરથી ભગાડી દેતો હતો. (સૂ૦ ૩)

'तए णं से' ઇત્યાદિ.

स महेश्वरदत्तः पुरोहितः 'एयकम्मे ४' एतत्कर्मकारी-'सुबहु पापं, 'जाव समज्जिणित्ता' यावत् समर्ज्य=समुपार्ज्य 'तीसं वाससयाइं' त्रिंशद्वर्षशतानि 'परमाउं' परमायुः, उत्कृष्टमायुष्यं 'पालित्ता कालमासे कालं किच्चा' पालयित्वा कालमासे कालं कृत्वा 'पंचमाए पुढवीए' पञ्चम्यां पृथिव्यां धूमप्रभायां 'उक्कोसेणं' उत्कर्षेण 'सत्तरससागरोवमट्ठिइएसु नेरइएसु' सप्तदशसागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु 'नेरइयत्ताए' नैरयिकतया 'उववण्णे' उपपन्नः। 'से णं ताओ' स खलु तस्याः पृथिव्या 'अणंतरं' अनन्तरम् 'उव्वट्टित्ता' उद्वृत्य 'इहेव' इहैव 'कोसंबीए नयरीए' कौशाम्ब्यां नगर्यां 'सोमदत्तस्स पुरोहियस्स वसुदत्ताए भारियाए पुत्तत्ताए उववण्णे' 'सोमदत्तस्य पुरोहितस्य वसुदत्ताया भार्यायाः पुत्रतयोत्पन्नः। 'तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो' ततः खलु तस्य दारक-

---

'तए णं' इस प्रकार 'से महेसरदत्ते पुरोहिए' यह महेश्वरदत्त पुरोहित कि 'एयकम्मे४' जिस का प्रतिदिन का यही निर्दय कर्म था। 'सुबहु पावकम्मं समज्जिणित्ता' घोरातिघोर पापकर्मों का संचय कर 'तीसं वाससयाइं' तीन हजार ३००० वर्ष की 'परमाउं पालित्ता' उत्कृष्ट आयु को भोगकर 'कालमासे कालं किच्चा' मृत्यु के अवसर पर मर कर 'पंचमाए पुढवीए' धूमप्रभानामक पांचवीं पृथिवी में 'सत्तरससागरोवमट्ठिइएसु' 'नेरइएसु' उत्कृष्ट १७ सागर की स्थितिवाले नरक में 'नेरइयत्ताए' नारकीपने से 'उववण्णे' उत्पन्न हुआ। 'से णं ताओ अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव कोसंबीए णयरीए' वहां की पूर्ण स्थिति को भोगनेके अनंतर ही यह वहां से निकलकर इसी भरतक्षेत्र की कौशाम्बी नगरी में सोमदत्तस्स पुरोहियस्स वसुदत्ताए भारियाए पुत्तत्ताए उववन्ने' सोमदत्त पुरोहित की वसुदत्ता नामकी भार्या से पुत्ररूप में उत्पन्न हुआ है 'तए णं

'तए णं' આ પ્રમાણે 'से महेसरदत्ते पुरोहिए' તે મહેશ્વરદત્ત પુરોહિત કે 'एयकम्मे ४' જેનું હમેશાંનું એજ નિર્દય કર્મ હતું 'सुबहु पावकम्मं समज्जिणित्ता' અનેક ઘોરાતિઘોર પાપકર્મોનો સંચય કરીને 'तीसं वाससयाइं' ત્રણ હજાર ૩૦૦૦ વર્ષની 'परमाउं पालित्ता' ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યને ભોગવીને 'कालमासे कालं किच्चा' મૃત્યુના સમયે મરણ પામીને 'पंचमाए पुढवीए' ધૂમપ્રભા નામની પૃથ્વીમાં 'सत्तरससागरोवमट्ठिइएसु नेरइएसु' ઉત્કૃષ્ટ ૧૭ સત્તર સાગરની સ્થિતિવાળા નરકમાં 'नेरइयत्ताए' નારકીપણાથી 'उववण्णे' ઉત્પન્ન થયો, 'से णं ताओ अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव कोसंबीए णयरीए' ત્યાંની સ્થિતિ પૂરી ભોગવીને પછી તે ત્યાંથી નીકળીને આ ભરતક્ષેત્રની કૌશામ્બી નગરીમાં 'सोमदत्तस्स पुरोहियस्स वसुदत्ताए भारियाए पुत्तत्ताए उववन्ने' સોમદત્ત પુરોહિતની વસુદત્તા નામની પત્નીથી પુત્રરૂપે

स्य अम्बापितरौ 'निव्वत्ते एगारसे दिवसे' निर्वृत्ते एकादशे दिवसे 'संपत्त बारसाहे' सम्प्राप्ते द्वादशाहे=द्वादशे दिवसे 'इमं एयारूवं' इदमेतद्रूपं वक्ष्यमाणं 'नामधेज्जं' नामधेयं 'करेंति' कुरुतः, 'जम्हा णं' यस्मात् खलु 'अम्हं अस्माकं 'इमे दारए सोमदत्तस्स पुत्ते वसुदत्ताए अत्तए' अयं दारकः सोमदत्तस्य पुत्रः वसुदत्ताया आत्मजोऽस्ति 'तम्हा णं' तस्मात् खलु 'होउ णं' भवतु खलु 'अम्हं दारए' अस्माकं दारकः 'बहस्सइदत्ते नामेणं' बृहस्पतिदत्तो नाम्ना। 'तए णं से बहस्सइदत्ते दारए' ततः खलु स बृहस्पतिदत्तो दारकः 'पंचधाईपरिग्गहिए' पञ्चधात्रीपरिगृहीतः=पञ्चधात्रीपरिरक्षितः 'जाव परिवड्ढइ' यावत्परिवर्धते। 'तए णं से बहस्सइदत्ते दारए' ततः खलु स बृहस्पतिदत्तो दारकः 'उम्मुकबालभावे' उन्मुक्तबालभावः=निवृत्तबाल्यावस्थः 'जोव्वणगमणुपत्ते' यौवनकमनुप्राप्तः=तारुण्यं प्राप्तः विण्णायपरिणयमेत्ते' विज्ञातपरिणतमात्रः=प्रवर्धमान-

---

तस्स दारगस्स अम्मापियरो णिव्वत्ते एगारसे दिवसे' जब इसकी प्रसूति के ११ दिन व्यतीत हो चुके तब इसके माता-पिता ने 'संपत्ते बारसाहे' १२ दिन प्रारंभ होते ही 'इमं एयारूवं णामधिज्जं करेंति' इस का इस रूप से नामसंस्कार किया-'जम्हा णं' कि 'अम्हं इमे दारए सोमदत्तस्स पुत्ते वसुदत्ताए अत्तए' यह हमारा बालक मुझ सोमदत्त का पुत्र है और वसुदत्ता की कुक्षि से उत्पन्न हुआ है 'तम्हा णं' इसलिये 'होउ णं अम्हं दारए बहस्सइदत्ते णामेणं' हमारा यह बालक 'बृहस्पतिदत्त' इस नाम से प्रसिद्ध होवे 'तए णं से बहस्सइदत्ते दारए पंचधाईपरिग्गहिए जाव परिवड्ढइ' 'बृहस्पतिदत्त' इस नाम से संस्कारित यह बालक पांच धायमाताओंद्वारा सुरक्षित होता हुआ आनंद से बढने लगा। 'तए णं से बहस्सइदत्ते दारए उम्मुक्कबालभावे जोव्वणगमणुपत्ते विण्णायपरिणयमेत्ते

ઉત્પન્ન થયો છે. 'तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो णिव्वत्ते एगारसे दिवसे' જ્યારે તેના જન્મનાં અગીઆર ૧૧ દિવસ વીતી ગયા, ત્યારે તેના માતા-પિતાએ संपत्ते बारसाहे' ૧૨ બારમાં દિવસનો પ્રારંભ થતાં જ 'इमं एयारूवं णामधिज्जं करेंति' તેનું એ પ્રમાણે નામકરણ સંસ્કાર કર્યું 'जम्हा णं' કે 'अम्हं इमे दारए सोमदत्तस्स पुत्ते वसुदत्ताए अत्तए' આ અમારો બાળક મારો-સોમદત્તનો પુત્ર છે અને વસુદત્તાના ગર્ભથી ઉત્પન્ન થયો છે. 'तम्हा णं' એટલા માટે 'होउ णं अम्हं दारए बहस्सइदत्ते णामेणं' અમારો એ બાળક "બૃહસ્પતિદત્ત" આ નામથી પ્રસિદ્ધ થાઓ. 'तए णं से बहस्सइदत्ते दारए पंचधाईपरिग्गहिए जाव परिवड्ढइ' 'બૃહસ્પતિદત્ત' આ નામથી સંસ્કાર પામેલો આ બાળક પાંચ ધાયમાતાઓ દ્વારા રક્ષણ પામીને આનંદથી વધવા લાગ્યો 'तए णं से बहस्सइदत्ते दारए उम्मुक्कबालभावे

विज्ञानवान्, 'होत्था' अभूत्। 'से णं उदयणस्स कुमारस्स' स खलु उदयनस्य कुमारस्य=जितशत्रोर्युवराजस्य 'पियबालवयंसए यावि होत्था' प्रियबालवयस्यकश्चाप्यभवत्=प्रियमित्रमभूत्। कीदृशः ? 'सहजायए' सहजातकः=समानकाले समुत्पन्नः 'सहवड्ढियए' सहवर्द्धितकः=सहैव वृद्धिं प्राप्तः, 'सहपंसुकीलियए' सहपांशुक्रीडितकः=सहैव कृतबालक्रीडः ॥ सू० ४ ॥

होत्था' जब यह बृहस्पतिदत्त दारक बाल्यावस्था को उल्लंघन कर यौवन अवस्था को प्राप्त हो चुका एवं उसको यौवन अवस्था प्राप्त होने का ज्ञान होगया तब 'से णं उदयणस्स कुमारस्स पियबालवयंसए यावि होत्था' इसकी मित्रता शतानीक राजा के युवराज पुत्र उदयन कुमार के साथ हुई। मित्रता का कारण यह था कि 'सहजायए' ये दोनों साथ२ ही जन्मे थे, 'सहवड्ढियए' साथ२ ही बढे हुए थे, 'सहपंसुकीलियए' और साथ ही ये दोनों मिलकर बालक्रीडा किया करते थे।

भावार्थ—इस प्रकार इस महेश्वरदत्त पुरोहित ने कि जिसका रातदिन का यज्ञ करना ही एक कर्तव्य था—अपने कुकृत्यों से अनेक घोरातिघोर पापकर्मों को अर्जित करके अपनी ३००० वर्ष की आयु को समाप्त कर दिया। हिंसामय दुष्कृत्यो ने इस की मानसिक धारा को कुपथगामिनी बनाकर नरक का अधिकारी बनाने योग्य पापकर्मों का बंधक बना दिया। यह जब मरा तब अपने कृत पापकर्मों के अशुभतम फल को भोगने के लिये पंचम पृथिवी—पांचवें १७ सागर की उत्कृष्ट—स्थितिवाले नरक में नारकी की पर्याय में उत्पन्न हुआ। वहां की सर्व प्रकार की भयंकर वेदना को भोगते२ इसने वहां की

जोव्वणगमणुपत्ते विण्णायपरिणयमेत्ते होत्था' જ્યારે તે બૃહસ્પતિદત્ત બાળક બાળ અવસ્થા પૂરી કરીને યૌવન અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયો. અર્થાત્ તેને યૌવન અવસ્થા પ્રાપ્ત થયાનું જ્ઞાન થઇ ગયું ત્યારે 'से णं उदयणस्स कुमारस्स पियबालवयंसए यावि होत्था' તેની મિત્રતા શતાનીક રાજાના યુવરાજ પુત્ર ઉદયન કુમારની સાથે થઇ. મિત્રતાનું કારણ એ હતું કે:-'सहजायए' એ બન્ને સાથે-સાથે જન્મ્યા હતા. 'सहवड्ढियए' સાથે સાથેજ મોટા થયા હતા. 'सहपंसुकीलियए' અને સાથેજ બન્ને મળીને બાલક્રીડા કરતા હતા.

ભાવાર્થ—આ પ્રમાણે તે મહેશ્વરદત્ત પુરોહિત કે જેને રાત્રી-દિવસ યજ્ઞ કરવો એજ એક કર્તવ્ય હતું, તે પોતાના ભુંડાકૃત્યોથી અનેક ઘોરાતિઘોર પાપકર્મોને મેળવીને પોતાની ૩૦૦૦ ત્રણ હજાર વર્ષની આયુષ્યને પૂરી કરી દીધી. જ્યારે તે મરણ પામ્યો ત્યારે પોતાનાં કરેલાં પાપકર્મોના અશુભતમ ફળને ભોગવવા માટે પાંચમી પૃથિવી-પાંચમું નરક, જેની સત્તર ૧૭ સાગરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે તે નરકમાં નારકીની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થયો, ત્યાંની સર્વ પ્રકારની ભયંકર વેદનાને ભોગવતો-ભોગવતો ત્યાંની ૧૭

॥ मूलम् ॥

तए णं से सयाणीए राया अण्णया कयाइं कालधम्मुणा संजुत्ते। तए णं से उदयणे कुमारे बहुहिं राईसर-जाव-सत्थवाहप्पभिइहिं सद्धिं संपरिवुडे, रोयमाणे कंदमाणे विलवमाणे सयाणीयस्स रण्णो महया इड्ढिसक्कारसमुदएणं णीहरणं करेइ, करित्ता बहुइं लोइयाइं मयकिच्चाइं करेइ ॥ सू० ५ ॥

टीका

'तए णं से' इत्यादि। 'तए णं से सयाणीए राया अण्णया कयाइं'

अपनी १७ सागर की स्थिति पूर्ण की, और वहां से निकल कर भरतक्षेत्रस्थित कौशांबी नगरी में सोमदत्त पुरोहित की भार्या वसुदत्ता की कुक्षि से पुत्ररूप में उत्पन्न हुआ। इस के जन्म के ११ दिन जब निकल चुके तब माता-पिता ने १२ वें दिन इसका नाम बृहस्पतिदत्त रक्खा। बृहस्पतिदत्त पांच धायमाताओं की देख-रेख में पल पोस कर बडा होने लगा। बाल्यावस्था से इसने यौवन अवस्था को पाया, तत्सम्बन्धी ज्ञान भी इसका विकसित होने लगा। धीरे२ इसकी दोस्ती शतानीक राजा के युवराज कुमार उदयन के साथ होगई। ये दोनों साथ२ हीं जन्मे थे, साथ२ ही बढे हुए थे और साथ२ ही इन दोनों ने मिल-जुल कर बालक्रीडाएँ भी की थीं। ॥सू० ४ ॥

'तए णं से' इत्यादि।

'तए णं' इसके अनन्तर 'से सयाणीए राया' वह शतानीक

સાગરની સ્થિતિ પૂરી કરીને ત્યાંથી નીકળીને ભરતક્ષેત્રમાં રહેલી કૌશામ્બી નગરીમાં સોમદત્ત પુરોહિતની સ્રી વસુદત્તાના ઉદરથી પુત્રરૂપમાં ઉત્પન્ન થયો, તેનાં જન્મનાં અગીઆર ૧૧ દિવસ પૂરા થતાં પછી ૧૨ બારમા દિવસે તેના માતા-પિતાએ તેનું બૃહસ્પતિદત્ત નામ રાખ્યું. બૃહસ્પતિદત્ત પાંચ ધાયમાતાઓની દેખરેખમાં પાલન-પોષણ પામી મોટો થવા લાગ્યો, બાલ અવસ્થા પૂરી કરીને તે યૌવનાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયો. યૌવન અવસ્થાસમ્બન્ધી તેનું જ્ઞાન પણ વિકસિત થવા લાગ્યું. ધીરે ધીરે તેની મિત્રતા શતાનીક રાજાના યુવરાજ કુમાર ઉદયન સાથે થઇ ગઇ. તે બન્ને સાથે જ જન્મ્યા હતા. સાથેજ મોટા થયા અને એક બીજા સાથે મળીને બાલક્રીડા કરી હતી (સૂ૦ ૪)

'तए णं से' ઇત્યાદિ.

'तए णं' તે પછી 'से सयाणीए राया' તે શતાનીક રાજા 'अण्णया

ततः खलु स शतानीको राजा अन्यदा कदाचित् 'कालधम्मुणा संजुत्ते' कालधर्मेण संयुक्तः, मृत इत्यर्थः। 'तए णं से उदयणे कुमारे' ततः खलु स उदयनः कुमारः 'वहुहिं' बहूभिः 'राईसर-जाव-सत्थवाहप्पभिइहिं सद्धिं संपरिवुडे' राजेश्वर-यावत्सार्थवाहप्रभृतिभिः सार्धं संपरिवृतः 'रोयमाणे' रुदन्=अश्रूणि मुञ्चन् 'कंदमाणे' क्रन्दन्=उच्चस्वरेण रोदनं कुर्वन् 'विलवमाणे' विलपन्=आर्त्तस्वरेण करुणवचनं ब्रुवन् सन् 'सयाणीयस्स रण्णो' शतानीकस्य राज्ञः स्वपितुः 'महया' महता इड्ढिसक्कारसमुदएणं' ऋद्धिसत्कारसमुदयेन=विभवानुसारसमुचितविधिना 'णीहरणं करेइ' निर्हरणं=श्मशाननयनं करोति। 'करित्ता' कृत्वा 'बहूइं' बहूनि 'लोइयाइं' लौकिकानि 'मयकिच्चाइं' मृतकृत्यानि=दानादीनि 'करेइ' करोति ॥ सू० ५ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं ते बहवे राईसर-जाव-सत्थवाहा उदयणं कुमारं महया२ रायाभिसेएणं अभिसिंचंति। तए णं से उदयणे कुमारे

राजा ,अण्णया कयाइ' किसी एक समय 'कालधम्मुणा संजुत्ते' कालधर्म को प्राप्त हो गया 'तए णं से उदयणे कुमारे वहुहिं राईसर-जाव सत्थवाहप्पभिइहिं सद्धिं' उसके मरने के बाद उस उदयन कुमार ने राजेश्वर से लेकर सार्थवाह तक अनेक पुरुषों के साथ परिवृत होकर 'रोयमाणे कंदमाणे विलवमाणे' खूब रुदन करता हुवा खूब उच्चस्वर से आक्रन्दन करता हुवा खूब आर्त्तस्वर से विलाप करता हुवा। 'सयाणीयस्स रण्णो महया इड्ढिसक्कारसमुदएणं णीहरणं करेइ' और अपने पिता शतानीक राजा की अपने विभव के योग्य उचित विधि के अनुसार श्मशान यात्रा निकाली। 'करित्ता बहुइं लोइयाइं मयकिच्चाइं करेइ' दाहसंस्कार करके फिर उसने समस्त मृत्यु अवसर पर होनेवाले लौकिक कार्य किये। ॥ सू० ५ ॥

कयाइं' કોઈ એક સમય 'कालधम्मुणा संजुत्ते' કાલધર્મને પામી ગયા 'तए णं से उदयणे कुमारे वहुहिं राईसरजावसत्थवाहप्पभिइहिं सद्धिं' તેના મૃત્યુ પછી તે ઉદયન કુમારે રાજેશ્વર તથા સાર્થવાહ વગેરે અનેક પુરુષો સાથે મળીને 'रोयमाणे कंदमाणे विलवमाणे' ખૂબ રૂદન કરતો થકો, ખૂબ ઉચ્ચા સ્વરથી આક્રંદન કરતો થકો, ખૂબ આર્તસ્વરથી વિલાપ કરતો થકો, 'सयाणीयस्स रण्णो महया इड्ढीसक्कारसमुदएणं णीहरणं करेइ' અને પોતાના પિતા શતાનીક રાજાની પોતાના વૈભવના પ્રમાણમાં યોગ્ય વિધિ પ્રમાણે સ્મશાનયાત્રા કાઢી 'करित्ता वहुहिं लोइयाइं मयकिच्चाइं करेइ' દાહસંસ્કાર કરીને પછી તમામ મૃત્યુ અવસર પર કરવા યોગ્ય લૌકિક કાર્યો કર્યાં. (સૂ ૫)

राया जाए महया० । तए णं से बहस्सइदत्ते दारए उदयणस्स रण्णो पुरोहिए जाए। से णं उदयणस्स रण्णो पुरोहियकम्मं करेमाणे सव्वट्ठाणेसु सव्वभूमियासु अंतेउरे य दिन्नवियारे जाए यावि होत्था। तए णं से बहस्सइदत्ते पुरोहिए उदयणस्स रन्नो अंतेउरे वेलासु य अवेलासु य कालेसु य अकालेसु य राओ य वियाले य पविसमाणे, अण्णया कयाइं पउमावईए देवीए सद्धिं संपलग्गे यावि होत्था । पउमाईए देवीए सद्धिं उरालाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ ॥ सू० ६ ॥

टीका

'तए णं ते' इत्यादि। 'तए णं ते बहवे' ततः खलु ते बहवः 'राईसर–जाव–सत्थवाहा' राजेश्वर–यावत्सार्थवाहाः 'उदयणं कुमारं' उदयनं कुमारं 'महया २' महता२ 'रायाभिसेएणं' राजाभिषेकेण=राज्याभिषेकविधिना, 'अभिसिंचइ' अभिषिञ्चति= अभिषिक्तं करोति। 'तए णं से उदयणे कुमारे राया जाए' ततः खलु स उदयनः कुमारो राजा जातः। स कीदृशः ? 'महया०' महाहिमवन्महामलयमन्दरमहेन्द्रसारः=धैर्यगाम्भीर्यमर्यादादिगुणयुक्तः।

'तए णं ते' इत्यादि ।

'तए णं' मृत्युकृत्य हो जाने के बाद 'ते बहवे राईसर–जाव सत्थवाहा' उन समस्त राजेश्वर से लेकर नगर के साहूकारों ने मिल–जुलकर 'उदयणं कुमारं महया२ रायाभिसएणं' उदयन कुमार का बडे ही उत्सव के साथ राज्याभिषेक 'अभिसिंचंति' किया। 'तए णं से उदयणे कुमारे राया जाए' वह उदयन कुमार अब राजा बन गया । 'महया०' यह धैर्य, गांभीर्य एवं मर्यादादिक राजगुणों से सुशोभित होने लगा।

'तए णं ते' ઇત્યાદિ.

'तए णं' મૃત્યુ પછીનાં લૌકિક વ્યવહારોનું કામ પૂરૂં થઇ રહ્યા પછી 'ते बहवे राईसर–जाव–सत्थवाहा' તમામ રાજેશ્વર અને નગરના શાહુકારો હળીમળીને 'उदयणं कुमारं महया२ रायाभिसेएणं' ઉદયન કુમારનો મહાન ઉત્સવપૂર્વક રાજ્યાભિષેક 'अभिसिंचति' કર્યો 'तए णं से उदयणे कुमारे राया जाए' તે ઉદયન કુમાર હવે રાજા તરીકે રાજગાદી પર આવ્યા, 'महया०' તે ધૈર્ય, ગાંભીર્ય અને મર્યાદા આદિ રાજગુણોથી સુશોભિત થવા લાગ્યા, 'तए णं से बहस्सइदत्ते दारए

'तए णं से बहस्सइदत्ते दारए' ततः खलु स बृहस्पतिदत्तो दारकः 'उदयणस्स रण्णो' उदयनस्य राज्ञः 'पुरोहिए जाए' पुरोहितो जातः। 'से णं' स खलु= बृहस्पतिदत्तः पुरोहितः 'उदयणस्स रण्णो' उदयनस्य राज्ञः 'पुरोहियकम्मं करेमाणे' पुरोहितकर्म कुर्वन् 'सव्वट्ठाणेसु' सर्वस्थानेषु=शयनभोजनादिसमस्तस्थानेषु 'सव्वभूमियासु'=प्रासादगृहकोष्ठकोपागारादिषु 'अंतेउरे य' अन्तःपुरे च 'दिन्नवियारे जाए यावि होत्था' दत्तविचारः=दत्तराजाभिप्रायः सर्वत्र संचरणार्थं प्राप्तराजाज्ञ इत्यर्थः, जातश्चाप्यभवत्=सर्वत्राऽप्रतिबन्धविहारोऽभूत्। 'तए णं' ततः खलु=एवं प्राप्तराजाज्ञानन्तरं 'से बहस्सइदत्ते पुरोहिए उदयणस्स रण्णो' स बृहस्पतिदत्तः पुरोहितः उदयनस्य राज्ञः अंतेउरे' अन्तःपुरे 'वेलासु य' वेलासु च=उचितावसरेषु 'अवेलासु य' अवेलासु च=अनवसरेषु भोजनशयनादिकालरूपेषु 'कालेसु य' कालेसु च=प्रथमतृतीयप्रहरादिषु

'तए णं से बहस्सइदत्ते दारए उदयणस्स रण्णो पुरोहिए जाए' वह बृहस्पतिदत्त पुरोहित के पद पर प्रतिष्ठित हो गया। 'से णं उदयणस्य रण्णो पुरोहियकम्मं करेमाणे वह उदयन राजा का पुरोहितकर्म करता हुआ 'सव्वट्ठाणेसु' राजा के शयन भोजन आदि सब स्थानों में 'सव्वभूमियासु' सब भूमिकाओं में अर्थात् सब राजमहलों आदि में 'अंतेउरे य' और राजा के अन्तःपुर में भी 'दिन्नवियारे जाए यावि होत्था' जाने के लिए राजा का अभिप्रायवाला अर्थात् राजा की आज्ञा प्राप्त किया हुआ बेरोक-टोक जाता आता था। 'तए णं से बहस्सइदत्ते' फिर तो वह बृहस्पतिदत्त 'उदयणस्स 'अंतेउरे वेलासु य अवेलासु य कालेसु य अकालेसु य राओ य वियाले य पविसमाणे' उदयन राजा के अंतःपुर में योग्य समय में, भोजन एवं शयन आदिरूप विकाल समय में, दिन के प्रथम, तृतीय आदि प्रहरों में,

---

उदयणस्स रण्णो पुरोहिए जाए' ते બૃહસ્પતિદત્ત પુરોહિતના પદ ઉપર સ્થાન પામ્યા. 'से णं उदयणस्स रण्णो पुरोहियकम्मं करेमाणे' ते ઉદયન રાજાનાં પુરોહિત કર્મ કરતો થકો 'सव्वट्ठाणेसु' રાજાની શયન ભોજન આદિ બધી જગ્યાએ 'सव्व भूमियासु' રાજાના બધા રાજમહેલો આદિમાં 'अंतेउरे य' અને અન્તઃપુરમાં પણ 'दिन्नवियारे' જવા આવવા માટે રાજાનો અભિપ્રાય મેળવેલો અર્થાત્ રાજાની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરેલો વગર રોક-ટોક જતો આવતો 'तए णं से बहस्सइदत्ते' ફરી તો તે બૃહસ્પતિદત્ત 'उदयणस्स रण्णो अंतेउरे वेलासु य अवेलासु य कालेसु य अकालेसु य राओ य वियाले य पविसमाणे' ते ઉદયન રાજાના અંતપુરમાં યોગ્ય સમયે, ભોજન અને શયન આદિ ખાનગી સમયે, દિવસના પ્રથમ, ત્રીજા આદિ પ્રહરોમાં,

'अकालेसु य' अकालेषु च=मध्याह्नादिषु 'राओ य' रात्रौ च वियाले य' विकाले च=सन्ध्यायां 'पविसमाणे' प्रविशन् 'अण्णया कयाइं' अन्यदा कदाचित्=एकस्मिन् समये 'पउमावईए देवीए सद्धिं' पद्मावत्या देव्या सार्धं 'संपलग्गे यावि' संप्रलग्नश्चापि=आसक्तश्चापि 'होत्था' अभवत्। 'पउमाईए देवीए सद्धिं' पद्मावत्या देव्या सार्धं 'उरालाइं' उदारान् 'भोगभोगाइं' भोगभोगान्=विषयसुखानि 'भुंजमाणे' विहरइ भुञ्जानः विहरति ॥ सू० ६ ॥

मध्याह्न आदिरूप अकाल में, रात्रि में, एवं संध्या में भी आने जाने लगा। इसे किसी भी समय में अंतःपुर में जाने आने का रोक नहीं था। 'अण्णया कयाइं' एक समय की बात है कि– 'पउमावईए देवीए सद्धिं संपलग्गे यावि होत्था' इस प्रकार के स्वतंत्र आने जाने से इसका अनुचित संबंध भी पद्मावती देवी के साथ हो गया, और यह 'पउमावईए देवीए सद्धिं उरालाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ' पद्मावती के साथ मनुष्यसम्बन्धी उदार कामभोगोंको भोगने लगा।

भावार्थ–राजेश्वर आदि समस्त जनों ने मिल–जुल कर शतानीक राजा के संपूर्ण मृत्यु–कृत्य हो चुकने पर उसके पुत्र उदयन कुमार को अभिषेकपूर्वक राजगद्दी पर स्थापित कर दिया। अब तो उदयन कुमार युवराज से नृपति बन गये। राजयोग्य सुन्दर गुणों से वे विभूषित होने लगे, धैर्य गांभीर्य आदि समस्त राजोचित गुण–उनमें निवास करने लगे। उन्हों ने अपने यहां के पुरोहित पद पर अपने बालमित्र

મધ્યાહ્ન આદિ અકાલ (યોગ્ય સમય નહિ તે) માં રાત્રીએ અને સાયંકાલે આવવા જવા લાગ્યો, પુરોહિત અંતઃપુરમાં ગમે ત્યારે જાય આવે તેને કોઇ રોકી શકતું નહિ. આ પ્રમાણે સ્વતંત્ર રીતે તેનું આવવાનું અને જવાનું થવાથી પદ્માવતી દેવી સાથે તેનો અનુચિત સબંધ પણ થઇ ગયો અને તે 'पउमावईए देवीए सद्धिं उरालाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ' પદ્માવતીની સાથે મનુષ્યસંબંધી ઉદાર કામભોગોને ભોગવવા લાગ્યો.

ભાવાર્થ—રાજેશ્વર આદિ સૌ માણસોએ મળીને શતાનીક રાજવીના મૃત્યુ પછીની તમામ ક્રિયા થઇ રહ્યા પછી તેના કુમાર ઉદયનને અભિષેકપૂર્વક રાજગાદી પર બેસાડયા; જે ઉદયન કુમાર રાજકુમાર હતા, તે નૃપતિ–રાજા બની ગયા, રાજાના જેવા જોઇએ તેવા સુન્દર ગુણોથી તે શોભવા લાગ્યા. ધૈર્ય, ગાંભીર્ય, આદિ તમામ રાજાના ઉચિત ગુણો તેનામાં ઘર કરીને રહેવાં લાગ્યાં, તેણે પોતાના પુરોહિત પદ પર પોતાના બાલમિત્ર બૃહસ્પતિદત્તને સ્થાન આપ્યું. બૃહસ્પતિદત્ત પુરોહિતને

॥ मूलम् ॥

इमं च णं उदयणे राया ण्हाए जाव विभूसिए जेणेव पउमावई देवी तेणेव उवागच्छइ। तए णं से उदयणे राया बहस्सइदत्तं पुरोहियं पउमावईए देवीए सद्धिं उरालाइं भोग-भोगाइं भुंजमाणं पासइ, पासित्ता आसुरुत्ते तिवलियं भिउडिं णिलाडे साहट्टु बहस्सइदत्तं पुरोहियं पुरिसेहिं गिण्हावेइ, गिण्हावित्ता जाव एएणं विहाणेणं वज्झं आणवेइ ! एवं खलु गोयमा बहस्सइदत्ते पुरोहिए पुरा पोराणाणं जाव विहरइ ॥सू० ७॥

टीका

'इमं च णं' इत्यादि। 'इमं च णं उदयणे राया' अस्मिन्-अवसरे

बृहस्पतिदत्त को स्थापित कर दिया। बृहस्पतिदत्त पुरोहित को अंतःपुर में हरएक समय आने जाने की छूट भी मिल गई। जब इसकी इच्छा होती तब यह वहां चला जाता और जब इच्छा होती वहां से चला आता। एक समय की बात है इस प्रकार की स्वतंत्रता ने इसके जीवनपट में एक विलक्षण परिवर्तन किया-पद्मावती देवी जो उदयन राजा की रानी थी, उसके साथ इसका अनुचित संबंध स्थापित हो गया। वह उस पद्मावती रानी के साथ मनुष्यसंबंधी कामभोगों को भोगने लगा ॥ सू० ६ ॥

'इमं च णं' इत्यादि।

एक समय की बात है कि-जब पुरोहितजी पद्मावती देवी के

અંતઃપુરમાં ગમે ત્યારે પોતાની ઇચ્છા મુજબ જવા-આવવાની છુટ મળી ગઇ. જ્યારે તેની ઇચ્છા થાય ત્યારે અંતઃપુરમાં જાય, અને ઇચ્છા થાય ત્યારે ત્યાંથી પાછા ચાલ્યા આવે, એક વખતની વાત છે કેઃ-પુરોહિતને મળેલી સ્વતંત્રતાએ તેના જીવનમાં એક વિલક્ષણ પરિવર્તન કર્યું-પદ્માવતી દેવી જે ઉદયન રાજાનાં રાણી છે, તેની સાથે પુરોહિતનો અનુચિત સમ્બન્ધ બંધાઇ ગયો' અને તે પદ્માવતી રાણી સાથે મનુષ્યસમ્બન્ધી ઉદાર કામભોગોને ભોગવવા લાગ્યો. (સૂ૦ ૬)

'इमं च णं' ઇત્યાદિ.

એક સમયની વાત છે કે-જ્યારે પુરોહિતજી પદ્માવતી દેવીની સાથે વિલાસ

खलु उदयनो राजा 'ण्हाए' स्नातः=कृतस्नानः 'जावविभूसिए' यावद्विभूषितः= यावत्सर्वालङ्कारविभूषितः 'जेणेव पउमावई देवी' यत्रैव पद्मावती देवी=यस्मिन्नन्तःपुरे पद्मावती देवी तिष्ठति 'तेणेव' तत्रैव=तत्पार्श्वे 'उवागच्छइ' उपागच्छति 'तए णं से उदयणे राया' ततः खलु स उदयनो राजा 'बहस्सइदत्तं पुरोहियं पउमावइए देवीए सद्धिं उरालाइं भोगभोगाइं भुंजमाणं पासइ पासित्ता' बृहस्पतिदत्तं पुरोहितं पद्मावत्या देव्या सार्धं उदारान् भोगभोगान् भुञ्जानं पश्यति, दृष्ट्वा 'आसुरुत्ते' आशुरुष्टः शीघ्रं कोपाविष्टः 'तिवलियं' त्रिवलिकां=त्रिवलियुक्तां 'भिउडिं' भ्रुकुटिं 'णिलाडे' ललाटे साहट्टु' संहृत्य=उन्नीय 'बहस्सइदत्तं पुरोहियं' बृहस्पतिदत्तं पुरोहितं 'पुरिसेहिं' पुरुषैः=राजपुरुषैः 'गिण्हावेइ' ग्राहयति, 'गिण्हावित्ता' ग्राहयित्वा 'जाव' यावत् 'एएणं विहा-

---

साथ विलास कर रहे थे 'इमं च णं' इसी अवसर पर 'उदयणे राया' उदयन राजा 'ण्हाए जाव विभूसिए' नहा धोकर एवं राजसी ठाट-बाट से सुसज्जित हो कर 'जेणेव पउमावई देवी तेणेव उवागच्छइ' जहां वह पद्मावती देवी थी वहां आये 'तए णं से उदयणे राया बहस्सइदत्तं पुरोहियं पउमावईए देवीए सद्धिं उरालाइं भोगभोगाइं भुंजमाणं पासइ' आते ही उदयन राजा ने बृहस्पतिदत्त पुरोहित को पद्मावती के साथ उदार भोगभोगों को भोगते हुए देखा। 'पासित्ता आसुरुत्ते तिवलियं भिउडिं णिलाडे साहट्टु बहस्सइदत्तं पुरोहियं पुरिसेहिं गिण्हावेइ' देखते ही वह कुपित हो गया। क्रोध के आवेश से उसके मस्तक पर त्रिवलियुक्त भ्रुकुटि तन गई। उसने शीघ्र ही अपने नौकरों द्वारा बृहस्पतिदत्त पुरोहित को पकडवा लिया। 'गिण्हावित्ता जाव एएण विहाणेणं वज्झं आणवेइ' पकडवा कर

કરી રહ્યો હતો, તે સમય પર 'उदयणे राया' ઉદયન રાજા 'ण्हाए जाव विभूसिए' નાહી-ધોઈને રાજવૈભવ પ્રમાણે ઠઠ-માઠથી તૈયાર થઈને 'जेणेव पउमावई देवी तेणेव उवागच्छइ' જ્યાં તે પદ્માવતી દેવી હતાં ત્યાં આવ્યા 'तए णं से उदयणे राया बहस्सइदत्तं पुरोहियं पउमावईए देवीए सद्धिं उरालाइं भोगभोगाइं भुंजमाणं पासइ' આવતાં જ ઉદયન રાજાએ બૃહસ્પતિદત્ત પુરોહિતને પદ્માવતી દેવીની સાથે ઉદાર ભોગોને ભોગવતો જોયો 'पासित्ता आसुरुत्ते तिवलियं भिउडिं णिलाडे साहट्टु बहस्सइदत्तं पुरोहियं पुरिसेहिं गिण्हावेइ' જોતાની સાથેજ તે કોપાયમાન થઈ ગયો, ક્રોધના આવેશમાં તેના માથાપર કપાલમાં ત્રણ વલિ રેખા સાથે નેણનાં ભ્રમર ચઢી ગયાં, અને તુરત તેણે પોતાના નોકરો દ્વારા બૃહસ્પતિદત્ત પુરોહિતને પકડાવી લીધો. 'गिण्हावित्ता जाव एएणं विहाणेणं वज्झं आणवेइ' પકડાવી લઇ તેને તેના

णेणं' एतेन प्रत्यक्षदृश्यमानेन विधानेन 'वज्झं' वध्यं 'आणवेइ' आज्ञापयति।

भगवानाह-'एवं खलु' इत्यादि। एवं खलु 'गोयमा' हे गौतम! 'बहस्सइदत्ते पुरोहिए' बृहस्पतिदत्तः पुरोहितः 'पुरा पोराणाणं' पुरा पुराणानां= पुरा=पूर्वं पुराणानां=पूर्वकालकृतानां 'जाव विहरइ' यावद् विहरति। अत्र याव-च्छब्दात्-'दुच्चिण्णाणं दुप्पडिकंताणं असुभाणं पावाणं कडाणं कम्माणं पापकं फलवित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणे' इति संग्राह्यम्। एषां व्याख्याऽस्यैव प्रथमा-ध्ययने द्वादशसूत्रे कृता। विहरति वर्तते ॥ सू० ७ ॥

उसने उसके इसकृत्य के अनुसार उसे वध्य घोषित किया है। 'एवं खलु गोयमा! बहस्सइदत्ते पुरोहिए पुरा पोराणाणं जाव विहरइ' भगवान कहते हैं कि हे गौतम! इस प्रकार यह बृहस्पतिदत्त पुरोहित पूर्वोपार्जित अपने अशुभतम कर्मोंका यह फल भोग रहा है।

भावार्थ—एक समय की बात है जब कि पुरोहित जो पद्मावती देवी के साथ वैषयिक क्रीडाएँ कर रहे थे, उदयन राजा स्नानादिक क्रियाओं से निवृत्ति पा राजसी वेषभूषा से सजधजकर पद्मावती के विलासभवन पर पहुँचते हैं, पहुँचते ही वहां उन्होंने रानी पद्मावती के साथ उसका अनुचित व्यवहार देखा। इस व्यवहार के देखते ही राजा के चित्त में क्रोध की ज्वाला भभक उठी। इस दुष्कृत्य को देखते ही उनके मस्तक पर भ्रुकुटि तन गई। उन्हों ने अपने परि-चारकों को आदेश दिया कि इस दुष्ट को शीघ्र पकड लो। आदेश पाते ही परिचारकों ने उसे शीघ्र पकड लिया। पकडते ही राजाने

કૃત્ય પ્રમાણે તેને "મારી" નાખો એવી જાહેરાત કરી 'एवं खलु गोयमा! बहस्सइ-दत्ते पुरोहिए पुरा पोराणाणं जाव विहरइ' ભગવાન કહે છે કે હે ગૌતમ! આ પ્રમાણે તે બૃહસ્પતિદત્ત પુરોહિત પોતાના પૂર્વોપાર્જિત અશુભતમ કર્મોનું એ ફળ ભોગવી રહ્યો છે.

ભાવાર્થ—એક સમયની વાત છે કે, જ્યારે પુરોહિતજી પદ્માવતી દેવી સાથે વિષયક્રીડા કરી રહ્યો હતો. તેવામાં ઉદયન રાજા સ્નાનાદિક ક્રિયાઓ કરીને રાજસી વેષભૂષા રાજવી શણગારથી તમામ રીતે તૈયાર થઇને પદ્માવતીના વિલાસ ભવન પર પહોંચ્યો છે તો ત્યાં આગળ તેમણે રાણી પદ્માવતીની સાથે અનુચિત વ્યવહાર જોયો, આ વ્યવહાર જોતાં જ રાજાનાં ચિત્તમાં ક્રોધની જવાલા ભભૂકી ઉઠી તેણે એ દુષ્કૃત્યને જોતાં જ તેનાં નેણ ચડી ગયાં અને પોતાના નોકરોને હુકમ આપ્યો કે આ દુષ્ટને જલદી પકડી લો હુકમ મળતાં જ નોકરોએ જલદીથી તેને પકડી લીધો. પકડી લીધા પછી, રાજાએ તેના અયોગ્ય કૃત્યને અનુરૂપ સજા કરતાં

॥ मूलम् ॥

बहस्सइदत्ते णं भंते! दारए इओ कालगए कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ? गोयमा! बहस्सइदत्तेणं दारए पुरोहिए चउसट्ठिं वासाइं परमाउं पालित्ता अज्जेव तिभागावसेसे दिवसे सूलीभिण्णे कए समाणे कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए संसारो तहेव जाव पुढवीसु। तओ हत्थिणाउरे णयरे मियत्ताए पच्चायाइस्सइ। से णं तत्थ वाउरिएहिं वहिए समाणे तत्थेव हत्थिणाउरे नयरे सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए० बोहिं। सोहम्मे कप्पे महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ णिक्खेवो ॥ सू० ८ ॥

पंचमं अज्झयणं समत्तं ॥ ५ ॥

टीका

गौतमः पृच्छति-'बहस्सइदत्ते णं भंते दारए' बृहस्पतिदत्तः खलु भदन्त!

उसे उसके इस अयोग्यकृत्य के अनुरूप दंडव्यवस्था वहीं पर कर दी, इस दंडव्यवस्था में वह वध्य घोषित कर दिया गया है। अतः प्रभु कहते हैं-हे गौतम! इस पुरोहित के नरक सदृशवेदना भोगने का कारण उसके किये हुए पापकर्म हैं, जो जैसा करता है उसका उसे फल अवश्य२ भोगना पडता है। ॥ सू० ७ ॥

'बहस्सइदत्ते णं' इत्यादि।

पुनः गौतम स्वामी ने प्रभु से प्रश्न किया। 'भंते' हे भदन्त!

જાહેર કર્યું કે આ માણસ વધ કરવા યોગ્ય છે, આ પ્રમાણે જાહેર કરી દીધું છે. તેથી પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ! એ પુરોહિત જે નરકના જેવી વેદના ભોગવે છે. તેનું કારણ તેણે કરેલું પાપકર્મ તે જ છે, જે માણસ જેવું કરે છે-તેને તેવું ફળ અવશ્ય ભોગવવું પડે છે. (સૂ૦ ૭)

'બહસ્સઇદત્તે ણં' ઇત્યાદિ.

ફરી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને પ્રશ્ન કર્યો 'भंते' હે ભદન્ત! તે 'बहस्सइदत्ते'

दारकः 'इओ' इतः=अस्माद् भवात् 'कालगए' कालगतः=मृतः सन् 'कहिं गच्छिहिइ' कुत्र गमिष्यति 'कहिं उववज्जिहिइ' कुत्रोत्पत्स्यते ? 'गोयमा' हे गौतम ! बृहस्पतिदत्तः खलु दारकः पुरोहितः 'चउसट्ठिं वासाइं' चतुष्षष्टिं वर्षाणि परमायुः=उत्कृष्टमायुः 'पालित्ता' पालयित्वा 'अज्जेव' अद्यैव 'तिभागावसेसे दिवसे' त्रिभागावशेषे दिवसे=दिवसस्य चतुर्थे प्रहरे 'सूलीभिण्णे कए समाणे' शूलीभिन्नः कृतः सन् 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालं कृत्वा 'इमीसे' अस्यां 'रयणप्पभाए पुढवीए' रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकतयोत्पत्स्यते। 'संसारो' संसारः=भवाद् भवान्तरभ्रमणं 'तहेव' तथैव यथा प्रथमाध्ययने वर्णितस्तद्वत् 'जाव पुढवीसु' यावत् पृथिवीषु=पृथिवीकायेषु=अनेकशतसहस्रकृत्व उत्पत्स्यते। अत्र यावच्छब्दबोध्योऽर्थः प्रथमाध्ययनस्यैकविंशतितमसूत्रतो ज्ञातव्यः।

यह 'बहस्सइदत्ते' बृहस्पतिदत्त पुरोहित 'इओ कालमासे कालं किच्चा' यहां से अपने समय पर मर कर 'कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ' कहां जायगा और कहां उत्पन्न होगा, 'गोयमा बहस्सइदत्ते दारगे चउसट्ठिं वासाइं परमाउं पालित्ता अज्जेव तिभागावसेसे दिवसे' इस प्रकार गौतम स्वामी का प्रश्न सुनकर प्रभु ने समाधान निमित्त कहा–हे गौतम। यह बृहस्पतिदत्त पुरोहित की जिसकी ६४ वर्ष की उत्कृष्ट आयु है आज अपनी संपूर्ण आयु के साथ होते ही चतुर्थ प्रहर में 'सूलीभिण्णे कए' शूली पर चढाने से 'कालमासे कालं किच्चा' ठीक उसी समय पर मरकर 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' इसी रत्नप्रभा पृथिवी में नारकी की पर्याय में उत्पन्न होगा 'संसारो तहेव' एक भव से दूसरे भवों में भ्रमण करने रूप संसार इसका वैसा ही होगा जैसा प्रथम अध्ययन में मृगापुत्र

બૃહસ્પતિદત્ત પુરોહિત 'इओ कालमासे कालं किच्चा' ત્યાંથી પોતાનો સમય પૂરો થતાં મરણ પામીને 'कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ' કયાં જશે ? અને કયાં ઉત્પન્ન થશે ? 'गोयमा बहस्सइदत्ते दारगे चउसट्ठिं वासाइं परमाउं पालित्ता अज्जेव तिभागावसेसे दिवसे' આ પ્રમાણે ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન સાંભળીને પ્રભુએ તેમના સમાધાન માટે કહ્યું હે ગૌતમ! તે બૃહસ્પતિદત્ત પુરોહિતની ૬૪ ચોસઠ વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છે, આજ તેની સંપૂર્ણ આયુષ્યની સ્થિતિ પૂરી થવાથી દિવસના ચોથા પ્રહરમાં 'सूलीभिण्णे कए' શૂલી પર ચઢાવવાથી 'कालमासे कालं किच्चा' બરાબર તે સમયે મરણ પામીને 'इमीसे रयणप्पभाए' તે રત્નપ્રભા પૃથિવીમાં નારકીની પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થશે. 'संसारो तहेव' એક ભવમાંથી બીજે ભ્રમણ કરવા રૂપ સંસાર તેનો એવો હશે કે જેવી રીતે પહેલા અધ્યયનમાં મૃગાપુત્રનાં સંસારનું

'तओ हत्थिणाउरे णयरे' ततो निःसृत्य हस्तिनापुरे नगरे 'मियत्ताए' मृगतया 'पच्चायाइस्सइ' प्रत्यायास्यति। 'से णं' स खलु 'वाउरिएहिं' वागुरिकैः=व्याधैः 'वहिए समाणे' वधितः-वधं प्राप्तः हतः सन् 'तत्थेव हत्थिणाउरे नयरे' तत्रैव हस्तिनापुरे नगरे 'सेट्ठिकुलंसि' श्रेष्ठिकुले 'पुत्तत्ताए' पुत्रतया उत्पत्स्यते। 'बोहिं' बोधिं भोत्स्यते। 'सोहम्मे कप्पे' सौधर्मे कल्पे देवो भविष्यति। 'महाविदेहे वासे' महाविदेहे वर्षे 'सिज्झिहिइ' सेत्स्यति।

का वर्णित हुआ है अर्थात् यह 'जाव पुढवीसु' पृथिवी काय में लाखों वार उत्पन्न होगा। बाद प्रथम अध्ययन के २१ वें सूत्र में जो भ्रमण का वृत्तान्त वर्णित हुआ है वही यहांपर 'यावत्' शब्द से उसका जानना चाहिये। पश्चात् 'तओ हत्थिणाउरे मियत्ताए पच्चायाइस्सइ' वहां से निकल कर यह हस्तिनापुर में तिर्यञ्चगति में मृग की पर्याय से उत्पन्न होगा। से णं तत्थ वाउरिएहिं वहिए समाणे' यह इस पर्याय में शिकारियों द्वारा मारा जाकर 'तत्थेव हत्थिणाउरे सेट्ठिकुलंसि' उसी हस्तिनापुर नगर में किसी सेठ के यहां पुत्र रूप से उत्पन्न होकर स्थविरों के निकट धर्म श्रवण कर बोध को प्राप्त करेगा 'सोहम्मे कप्पे महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ णिक्खेवो' सम्यक्त्व की प्राप्ति से यह मर कर सौधर्म स्वर्ग का देव हो वहां से च्युत होकर विदेह क्षेत्र में उत्पन्न

વર્ણન છે અર્થાત્ તે 'जाव पुढवीसु' પૃથિવીકાયમાં લાખોવાર ઉત્પન્ન થશે તે પછી પહેલા અધ્યયનનાં ૨૧મા સૂત્રમાં જે ભ્રમણનું વૃત્તાન્ત કરેલ છે તે જ અહીં 'यावत्' શબ્દથી આનું વર્ણન જાણી લેવું જોઇએ. પછી 'तओ हत्थिणाउरे मियत्ताए पच्चा याइस्सइ' ત્યાંથી નીકળીને તે હસ્તિનાપુરમાં તિર્યંચ ગતિમાં મૃગની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થશે. 'से णं तत्थ वाउरिएहिं वहिए समाणे' એ તે પર્યાયમાં શિકારીઓ દ્વારા મારો જશે 'तत्थेव हत्थिणाउरे णयरे सेट्ठिकुलंसी' પછી તે હસ્તિનાપુર નગરમાં કોઇ એક શેઠને ત્યાં પુત્રરૂપથી ઉત્પન્ન થઇને સ્થવિરોની પાસે ધર્મશ્રવણ કરી બોધિ-બીજ (સમ્યકત્વ)ને પ્રાપ્ત કરશે 'सोहम्मे कप्पे महाविदेहे वासे सिज्जिहिइ णिक्खेवो' સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ થયા પછી તે મરણ પામીને સૌધર્મ સ્વર્ગમાં દેવ થશે, ત્યાંથી

'णिक्खेवो' निक्षेपः–समाप्तिवाक्यम् । 'बोधिं भोत्स्यते' इत्यादीनां व्याख्या-पूर्वाध्ययनवद्बोध्या ॥ सू० ८ ॥

॥ इति श्री–विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषाकलितललित-कलापालापक–प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक–वादिमानमर्दक–श्रीशाहूछत्र-पतिकोल्हापुरराजप्रदत्त–'जैन–शास्त्राचार्य'–पदभूषित–कोल्हापुरराज-गुरु–बालब्रह्मचारि–जैनाचार्य–जैनधर्मदिवाकर–पूज्यश्री–घासीलाल–व्रतिविरचितायां विपाकश्रुते दुःखविपाकनामक–प्रथमश्रुतस्क-न्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायाम् बृहस्पतिदत्त नामकं पञ्चमाध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ १ । ५ ॥

हो मुनिधर्म की आराधना से सिद्धि स्थान का भोक्ता बनेगा। निक्षेप हे जम्बू ! इस पंचम अध्ययन का भाव जैसा भगवान ने फरमाया है वैसा ही मैंने तेरे से कहा है । ॥ सू० ८ ॥

॥ इति श्री विपाकश्रुतके दुःखविपाक नामक प्रथम श्रुतस्कन्ध की 'विपाकचन्द्रिका' टीका के हिन्दी अनुवाद में 'बृहस्पतिदत्त' नामक पांचवाँ अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १–५ ॥

ચ્યવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થઇ મુનિધર્મની આરાધનાથી સિદ્ધસ્થાનનો ભોકતા બનશે. નિક્ષેપ હે જમ્બૂ ! આ પાંચમા અધ્યયનના ભાવ ભગવાને જે પ્રમાણે કહેલ છે તેવાજ ભાવ મેં તમને કહ્યા છે. (સૂ૦ ૮)

ઇતિ વિપાકશ્રુતના 'दुःखविपाक' નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધની 'विपाकचन्द्रिका' ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદમાં 'बृहस्पतिदत्त' નામક પાંચમું અધ્યયન સમ્પૂર્ણ ॥ ૧–૫ ॥

॥ अथ षष्ठम् अध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

जम्बूस्वामी पृच्छति-'जइणं भंते इत्यादि ।

जइणं भंते ! छट्ठस्स उक्खेवो । एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं महुरा णयरी भंडीरे उज्जाणे सुदरिसणे जक्खे सिरिदामे राया बंधुसिरी भारिया पुत्ते णंदिसेणे णामं कुमारे अहीण जाव जुवराया । तस्सणं सिरिदामस्स रण्णो सुबंधू णामं अम्मच्चे होत्था सामभेयदंड० ॥ सू० १ ॥

टीका

'जइणं भंते' यदि खलु भदन्त ! 'छट्ठस्स उक्खेवो' षष्ठस्योपक्षेपः, प्रारम्भवाक्यम्, स चैवम्-'समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं पंचमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, छट्ठस्स णं भंते ! अज्झयणस्स दुहविवागाणं समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णते ? । 'तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबू-अणगारं एवं वयासी इति ।' व्याख्या पूर्ववत् ।

॥ षष्ठ अध्ययन ॥

जम्बू स्वामी सुधर्मा स्वामी से पूछते हैं-'जइणं भंते' इत्यादि ।

'भंते' हे भदन्त ! श्रमण भगवान महावीर ने कि जो सिद्धिस्थान को प्राप्त हो चुके हैं दुःखविपाक के पंचम अध्ययनका यह वृहस्पतिदत्त का आख्यान रूप भाव प्रकट किया । वह तो मैंने सुना परन्तु इस छट्ठे अध्ययन का भगवानने क्या भाव फरमाया है ? सुधर्मास्वामी फरमाते हैं-' 'एवं खलु' इत्यादि ।

છઠ્ઠું અધ્યયન

જંબૂ સ્વામી સુધર્મા સ્વામીને પૂછે છે 'जइणं भंते' ઇત્યાદિ.

'भंते' હે ભદન્ત ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કે જે સિદ્ધિસ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલ છે, તેમણે દુઃખવિપાકના પાંચમાં અધ્યયનના તે બૃહસ્પતિદત્તના આખ્યાનરૂપ ભાવ પ્રકટ કર્યો છે તે તો મેં સાંભળ્યા પરન્તુ આ છઠ્ઠા અધ્યયનનાં ભાવ ભગવાને શું ફરમાવ્યા છે? સુધર્મા સ્વામી કહે છે 'एवं खलु' ઇત્યાદિ.

'एवं खलु जंबू ! एवं खलु हे जम्बूः ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'महुरा नयरी' मथुरानगरी आसीत्, तत्र 'भंडीरे उज्जाणे' भण्डीरमुद्यानम् 'सुदरिसणे जक्खे' सुदर्शनः-सुदर्शन-नामको यक्ष आसीत्। तत्र 'सिरिदामे राया' श्रीदामराजा आसीत्। तस्य-'वंधुसिरी भारिया' बन्धुश्रीर्भार्या आसीत्। तयोः 'पुत्ते' पुत्रः 'णंदिसेणे णामं कुमारे' नन्दिसेनो नाम कुमारः आसीत्। स कीदृश इत्याह-'अहीण०' इति। अहीन-परिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरः 'जाव जुवराया' यावत् युवराजः। 'तस्स णं' तस्य खलु 'सिरिदामस्स रण्णो' श्रीदाम्नो राज्ञः 'सुवंधू णामं' सुबन्धुर्नाम 'अमच्चे' अमात्यः 'होत्था' आसीत्, स कीदृशः? 'सामभेयदंड०' 'सामभेयदंड-उवप्प-

---

हे जम्बू ! 'छट्ठस्स उक्खेवो' छठवें अध्ययन का उपोद्घात यहां करना चाहिये।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल में एवं उस समय में 'महुरा णयरी' मथुरा नामकी नगरी थी। 'भंडीरे उज्जाणे' उसमें भंडीर नाम का उद्यान था 'सुदरिसणे जक्खे' उस उद्यान में सुदर्शन नाम का एक यक्ष रहता था। सिरिदामे राया' मथुरा नगरी के राजा का नाम श्रीदाम था। 'वंधुसिरी भारिया' इस राजा की रानी का नाम बंधुश्री था। 'पुत्ते णंदिसेणे णामं कुमारे' इसके पुत्र का नाम नंदिसेन कुमार था। 'अहीण जाव जुवराया' इसका शरीर बडा ही सुन्दर था। राजा ने इसे युवराज पद पर अभिषिक्त कर दिया था। 'तस्स णं सिरिदामस्स रण्णो सुवंधू णामं अमच्चे होत्था' श्री दाम राजा का सुबंधु नाम का एक अमात्य था। 'सामभेयदंड उवप्पयाणणीति सुप्पउत्तणयविहिन्नू' साम, भेद,

---

હે જમ્બૂ ! 'छट्ठस्स उक्खेवो' છઠા અધ્યયનનો ઉત્ક્ષેપ-ઉપોદ્ઘાત અહીં કહેવો જોઈએ.

હે જમ્બૂ 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાલ અને તે સમયને વિષે 'महुरा णयरी' મથુરા નામની નગરી હતી 'भंडीरे उज्जाणे' તેમાં ભંડીર નામનો બગીચો હતો 'सिरिदामे राया' તે મથુરા નગરીનાં રાજાનું નામ શ્રીદામ હતું 'वंधुसिरी भारिया' તે રાજાની રાણીનું નામ બંધુશ્રી હતું 'पुत्ते णंदिसेणे णामं कुमारे' તેના પુત્રનું નામ નંદિસેન કુમાર હતું. 'अहीण जाव जुवराया' તેનું શરીર ઘણું જ સુંદર હતું. અને રાજાએ તેને યુવરાજ પદ પર અભિષિક્ત કરી દીધા હતા. 'तस्स णं सिरिदामस्स रण्णो सुवंधू णामं अमच्चे होत्था' શ્રીદામ રાજાને સુબંધુ નામના મંત્રી પ્રધાન હતા. 'सामभेयदंडउवप्पयाणणीतिसुप्पउत्तणयविहिन्नू'

याणणीति-सुप्पउत्तणयविहिन्नू' सामभेददण्डोपप्रदाननीतिसुप्रयुक्तनयविधिज्ञः, इद-मस्यैव चतुर्थाध्ययने द्वितीयसूत्रे व्याख्यातम् ॥ सू० १ ॥

॥ मूलम् ॥

तस्स णं सुबंधुस्स अमच्चस्स बहुमित्तीपुत्ते णामं दारए होत्था। अहीण० तस्स णं सिरिदामस्स रण्णो चित्ते णामं अलंकारिए होत्था। से णं सिरिदामस्स रण्णो चित्तं बहुविहं अलंकारियकम्मं करेमाणे सवट्ठाणेसु सवभूमियासु अंतेउरे य दिण्णवियारे यावि होत्था ॥ सू० २ ॥

टीका

'तस्स णं' इत्यादि। 'तस्स णं सुबंधुस्स अमच्चस्स' तस्य खलु सुबन्धोरमात्यस्य 'बहुमित्तीपुत्ते णामं दारए होत्था' बहुमित्रीपुत्रो नाम दारक आसीत्। स कीदृशः? इत्याह-'अहीण०' अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरः। 'तस्स णं सिरिदामस्स रण्णो' तस्य खलु श्रीदाम्नो राज्ञः 'चित्ते णामं अलंकारिए होत्था' चित्रो नाम अलङ्कारिकः=नापितः आसीत्। 'से णं सिरिदामस्स रण्णो' स खलु चित्रः=चित्रनामालङ्कारिकः, 'सिरिदामस्स रण्णो' श्रीदाम्नो राज्ञः 'चित्तं'

दंड, उपप्रदारूप राजनीति के प्रयोग करने में यह विशेष कुशाग्र बुद्धि वाला था। ॥ सू० १ ॥

'तस्स सुबंधुस्स०' इत्यादि।

'तस्स सुबंधुस्स अमच्चस्स बहुमित्तीपुत्ते णामं दारए होत्था' सुबंधु का एक पुत्र था। जिसका नाम बहुमित्री पुत्र था। 'अहीण०' यह भी बडा सुन्दर था। 'तस्स णं सिरीदामस्स रण्णो चित्ते णामं अलंकारिए होत्था' श्री दाम राजा का एक अलंकारिक नापित-नाई था इसका नाम चित्र था। 'से णं सिरिदामस्स रण्णो चित्तं बहुविहं अलंकारियकम्मं करेमाणे

સામ, ભેદ, દંડ, ઉપપ્રદાન રૂપ (દામ) રાજનીતિનો પ્રયોગ કરવામાં તે વિશેષ કુશાગ્ર-બુદ્ધિ (તીક્ષ્ણબુદ્ધિ) વાળો હતો. (સૂ૦ ૧)

'तस्स सुबंधुस्स' ઇત્યાદિ.

'तस्स सुबंधुस्स अमच्चस्स बहुमित्तीपुत्ते णामं दारए होत्था' સુબંધુ મંત્રીના એક પુત્ર હતા જેનું નામ 'બહુમિત્રીપુત્ર' હતું 'अहीण०' તે પણ બહુજ સુંદર હતો 'तस्स णं सिरीदामस्स रण्णो चित्ते णामं अलंकारिए होत्था' શ્રીદામ રાજાને એક અલંકારિ નાપિત-નાઈ (હજામ) હતો, તેનું નામ ચિત્ર હતું;

चित्रम्–आश्चर्यजनकं 'बहुविहं' बहुविधं=नानाप्रकारं 'अलंकारियकम्मं' अलङ्कारिकर्म=क्षौरकर्म 'करेमाणे' कुर्वन् 'सव्वट्ठाणेसु' सर्वस्थानेषु=शयनभोजनादिसमस्तस्थानेषु 'सव्वभूमियासु' सर्वभूमिकासु=प्रासादगृहकोष्ठकोष्ठागारादिषु 'अंतेउरे य' अन्तःपुरे च 'दिण्णवियारे यावि होत्था' दत्तविचारः–विचरणं–संचरणं विचारः, दत्तः–राज्ञा आदिष्टो विचारो यस्मै स तथा, यस्य सर्वत्रान्तःपुरे संचारार्थमाज्ञा नृपेण दत्ताऽऽसीत्, स इत्यर्थः। चाप्यभवत् ॥ सू० २ ॥

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसढे। परिसा राया य णिग्गओ जाव पडिगया रायावि गओ। तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स जेट्ठे जाव रायमग्गं ओगाढे तहेव हत्थी आसे पुरिसे पासइ। तेसिं च णं पुरिसाणं मज्झगयं एगं पुरिसं पासइ जाव णरणारीसंपरिवुडं। तए णं तं पुरिसं रायपुरिसा चच्चरंसि तत्तंसि अयोमयंसि समजोइयंसि, सीहासणंसि णिवेसावेंति। तयाणंतरं च णं पुरिसाणं मज्झगयं तं पुरिसं

सव्वट्ठाणेसु सव्वभूमियासु अंतेउरे य दिण्णवियारे यावि होत्था' यह राजा का आश्चर्य जनक विविध प्रकार का अलंकारिक कर्म–क्षौरकर्म किया करता था। यह राजा का अत्यंत विश्वास पात्र था। इसीलिये राजा ने इसे 'सव्वट्ठाणेसु' सर्वस्थान–शयन, भोजन आदि समस्त स्थानों में 'सव्वभूमियासु' समस्तभूमिका–प्रासादगृह एवं कोष्ठागार आदि समस्त भूमि में और अंतेउरे य' अपने रणवास में 'दिण्णवियारे' आने जाने की छूट दे रक्खी थी। ॥ सू० २ ॥

'से णं सिरिदामस्स रण्णो चित्तं बहुविहं अलंकारियकम्मं करेमाणे सव्वट्ठाणेसु सव्वभूमियासु अंतेउरे य दिण्णवियारे यावि होत्था' ते राजाना आश्चर्यजनक विविध प्रकारना अलंकारिक काम–क्षौरकर्म (हजामत) करतो हतो. ते राजानो बहुज विश्वासपात्र हतो, तेथी राजाए तेने 'सव्वट्ठाणेसु' सर्वस्थान—शयन, भोजन आदि तमाम स्थानोमां, तमाम प्रकारना राजमंदिर अर्थात् कोष्ठागार आदि तमाम स्थानोमां अने 'अंतेउरे य' पोताना राणी–निवासमां 'दिण्णवियारे' आववा जवानी छुट आपी हती, (सू० २)

बहुहिं अयकलसेहिं तत्तेहिं समजोइभूएहिं, अप्पेगइया तंबभरिएहिं, अप्पेगइया तउयभरिएहिं, अप्पेगइया सीसगभरिएहिं कल२ भरिएहिं, अप्पेगइया खारतेल्लभरिएहिं, महया२ रायाभिसेएणं अभिसिंचंति। तयाणंतरं च णं तत्तअयोमयं समजोइभूयं अयोमयसंडासएणं गहाय हारं पिणद्धेंति। तयाणंतरं च णं अद्धहारं जाव पट्टं मउडं चिंता तहेव जाव वागरेइ ॥सू० ३॥

टीका

'तेणं कालेणं' इत्यादि। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'सामी समोसढे' स्वामी=श्रीवर्धमानस्वामी समवसृतः=समागतः। धर्मश्रवणार्थं 'परिसा राया य णिग्गओ' परिषद् निर्गता, राजाऽपि निर्गतः। धर्मं श्रुत्वा 'पडिगया राया वि गओ' परिषत् प्रतिगता, राजापि गतः।

'तेणं कालेणं' इत्यादि।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल और उस समय में 'सामी समोसढे' श्रमण भगवान महावीर ग्रामानुग्राम विहार करते हुए मथुरा नगरी के भंडीर उद्यान में पधारे। भगवान के पधारने के समाचार सुनकर 'परिसा राया य णिग्गओ' परिषद और राजा दोनों प्रभु के दर्शन के लिये अपने२ स्थान से उस बगीचे की ओर निकले। प्रभु को वंदना और नमस्कार कर लोग यथास्थान बैठ गये। भगवान ने सब को धर्म का उपदेश दिया। 'परिसा पडिगया' उपदेश श्रवण कर आई हुई परिषद पीछी गई 'रायावि गओ' एवं राजा भी अपने

'तेणं कालेणं' ઇત્યાદિ.

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાલ અને તે સમયને વિષે 'सामी समोसढे' શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા થકા મથુરા નગરીના ભંડીર નામના બગીચામાં પધાર્યા. ભગવાન પધાર્યા છે–તેવા સમાચાર સાંભળીને 'परिसा राया य णिग्गओ' પરિષદ–સભા અને રાજા બન્ને પ્રભુના દર્શન કરવા માટે પોતાના સ્થાનથી તે બગીચા તરફ ચાલ્યા. પ્રભુ પાસે પહોંચીને પ્રભુને વંદના નમસ્કાર કરીને માણસો યથાસ્થાન–જેને જે જે યોગ્ય હોય તેવા સ્થાને બેસી ગયા. ભગવાને તમામને ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો. 'परिसा पडिगया' ઉપદેશ સાંભળીને તે સભા પાછી પોતાના સ્થાને ગઇ 'रायावि गओ' અને રાજા પણ પોતાના રાજમંદિર ગયા.

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'समणस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'जेट्ठे जाव' ज्येष्ठो यावत् ज्येष्ठोऽन्तेवासी गौतमोऽनगारः भगवदाज्ञां प्राप्य भिक्षार्थं मथुरायां नगर्यामुच्चनीचमध्यमकुलेषु सामुदानिकीं भिक्षामटन् 'रायमग्गं ओगाढे' राजमार्गमवगाढः=राजमार्गे समागतः। 'तहेव' तथैव पूर्ववदेव 'हत्थी आसे पुरिसे' हस्तिनः, अश्वान् पुरुषान् 'पासइ' पश्यति। 'तेसिं च णं पुरिसाणं' तेषां च खलु पुरुषाणां 'मज्झगयं एगं पुरिसं पासइ' मध्यगतमेकं पुरुषं पश्यति, कीदृशम्? 'जाव णरणारीसंपरिवुडे' यावत् नरनारीसंपरिवृतम्। 'तए णं तं पुरिसं' ततः खलु तं पुरुषं 'रायपुरिसा' राजपुरुषाः 'चच्चरंसि' चत्वरे=चतुष्पथस्थाने तत्तंसि' तप्ते=अग्निसंतप्ते 'अयोमयंसि' अयोमये=लोहनिर्मिते 'समजोइयंसि' समज्योतिष्के=अग्निसदृशे

घर गया। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उसी काल एवं उसी समय की यह बात है कि समणस्स जेट्ठे जाव रायमग्गं ओगाढे' श्रमण भगवान महावीर के बडे शिष्य श्री गौतम स्वामी भगवान से नगर में गोचरी करने की आज्ञा प्राप्त कर नगर में प्रवेश किये, आते२ वे राजमार्ग पर आ पहुँचे। 'तहेव हत्थी आसे पुरिसे पासइ' पहिले की तरह उन्हों ने वहां अनेक हाथियों को अनेक घोडों को एवं अनेक पुरुषों को देखा। 'तेसिं च णं पुरिसाणं मज्झगयं एगं पुरिसं पासइ' उन पुरुषों के बीच उन्हों ने एक ऐहे पुरुष को देखा जो अनेक 'णरणारीसंपरिवुडं' नरनारियों से घिरा हुआ था। और साथ में यह भी देखा कि 'तए णं तं पुरिसं रायपुरिसा' उस पुरुष को उन राज पुरुषों ने 'चच्चरंसि' चौहट्टे पर रखे हुए 'अयोमयंसि' एक लोह निर्मित 'तत्तंसि'

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' ते કાલ અને તે સમયની એક વાત છે કે 'समणस्स जेट्ठे जाव रायमग्गं ओगाढे' શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના મોટા શિષ્ય શ્રી ગૌતમસ્વામી ભગવાન પાસેથી નગરમાં ગોચરી કરવાની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને નગરમાં પ્રવેશ કર્યો અને રાજમાર્ગ પર આવ્યા. 'तहेव हत्थी आसे पुरिसे पासइ' પહેલાં પ્રમાણે જ તેમણે ત્યાં આગળ અનેક હાથીઓને, અનેક ઘોડાઓને અને અનેક પુરુષોને જોયા 'तेसिं च णं पुरिसाणं मज्झगयं एगं पुरिसं पासइ' તે પુરુષોના વચ્ચમાં તેમણે એક એવો પુરુષ જોયો જે અનેક 'णरणारीसंपरिवुडं' સ્ત્રી-પુરુષો વડે ઘેરાએલો હતો, અને સાથે એ પણ જોયું કે. 'तए णं तं पुरिसं रायपुरिसा' તે પુરુષને રાજાના નોકરોએ 'चच्चरंसि' ચૌટા (મધ્ય રસ્તા) પર 'अयोमयंसि' રાખેલા એક લોહનિર્મિત (લોઢાનું બનેલું) 'तत्तंसि' તપાવેલા 'सिंहासणंसि'

'सीहासणंसी' सिंहासने 'णिवेसावेंति' निवेशयन्ति=उपवेशयन्ति। 'तयाणंतरं च णं' तदनन्तरं च खलु 'पुरिसाणं मज्झगयं तं पुरिसं' पुरुषाणां मध्यगतं तं पुरुषं 'बहुहिं' बहुभिः अयकलसेहिं' अयःकलशैः=लोहकलशैः 'तत्तेहिं' तप्तैः 'समजोइभूएहिं' समज्योतिर्भूतैः=अग्निसदृशैः 'अप्पेगइया' अप्येके 'तंबभरिएहिं' ताम्रभृतैः=द्रवीभूतताम्रपूर्णैः 'अप्पेगइया' अप्येके 'तउयभरिएहिं' त्रपुभृतैः=द्रवीभूत-जसद इति-प्रसिद्धधातुविशेषपूर्णैः 'अप्पेगइया' अप्येके 'सीसगभरिएहिं' सीसकभृतैः=द्रवीभूतसीसकाख्यधातुविशेषपूर्णैः 'कलकलभरिएहिं' कलकलभृतैः=अतितप्तत्वात्कलकलशब्दायमानजलभृतैः 'अप्पेगइया' अप्येके 'खारतेल्लभरिएहिं' क्षारतैलभृतैः=क्षारचूर्णमिश्र तैलपरिपूर्णैः 'महया महया' महता महता 'रायाभिसे-

---

संतप्त 'सीहासणंसि' सिंहासन के ऊपर, जो 'समजोइयंसि' अग्नि के समान लाल चोळ हो रहा है, 'णिवेसावेंति' बैठा दिया। और 'तयाणंतरं च णं' बैठा चुकने के पश्चात् 'पुरिसाणं मज्झगयं तं पुरिसं' पुरुषों के मध्यगत उस पुरुष का 'अप्पेगइया' कितनेक पुरुष 'तत्तेहिं' संतप्त अतएव 'समजोइभूएहिं' अग्नि जैसे लाल 'बहुहिं अयकलसेहिं' अनेक लोह निर्मित घडों से कि जिनमें 'तंब भरिएहिं' पिघला हुआ तांबा भरा हुआ है, 'अप्पेगइया' कितनेक पुरुष ऐसे घडों से कि जिन म 'तउयभरिएहिं' पिघला हुआ जसद भरा हुआ है, 'अप्पेगइया' कितनेक पुरुष ऐसे घडों से कि जिन में 'सीसगभरिएहिं' पिघला हुआ सीसा भरा हुआ है, 'अप्पेगइया' कितनेक पुरुष ऐसे घडों से कि जिन में 'कलकलभरिएहिं' कलकल शब्द करता हुआ गर्म गर्म पानी भरा हुआ है, कितनेक पुरुष ऐसे घडों से कि जिन में 'खारतेल्लभरिएहिं' क्षारतेल भरा हुआ है,

---

સિંહાસનના ઉપર જે 'समजोइयंसि' અગ્નિના સમાન લાલચોળ થઇ રહેલ હતું. 'णिवेसावेंति' તેના પર બેસાડી દીધો અને 'तयाणंतरं च णं' બેસાડયા પછી 'पुरिसाणं मज्झगयं तं पुरिसं' પુરુષોના મધ્યગત તે પુરુષના ઉપર તે સો 'अप्पेगइया' કેટલાક પુરુષ 'तत्तेहिं' તપાવેલા અર્થાત્ 'समजोइभूएहिं' અગ્નિ જેવા લાલ 'बहुहिं अयकलसेहिं' એવા અનેક લોહનિર્મિત ઘડાઓથી કે જેમાં 'तंब भरिएहिं' પીગળેલું તાંબું ભર્યું છે, 'अप्पेगइया' કેટલાક પુરુષ એવા ઘડાથી કે જેમાં 'तउयभरिएहिं' પીગળાવેલું જસત ભરેલું છે, 'अप्पेगइया' કેટલાક પુરુષ એવા ઘડાઓ વડે કે જેમાં 'सीसगभरिएहिं' સીસાનો રસ ભરેલો છે, 'अप्पेगइया' કેટલાક પુરુષ એવા ઘડાથી કે જેમાં 'कलकलभरिएहिं' કલ-કલ શબ્દ કરતાં ગરમ પાણી ભરેલાં છે, કેટલાક પુરુષ એવા ઘડાથી કે જેમાં 'खारतेल्लभरिएहिं' ક્ષાર તેલ ભરેલ

एणं' राजाभिषेकेण=यथा राजाऽभिषेको भवति तथेत्यर्थः, 'अभिसिंचंति' अभिषिञ्चन्ति। 'तयाणंतरं च णं' तदनन्तरं च खलु 'तत्तअओमयं' तप्तायोमयं 'समजोइभूयं' समज्योतिर्भूतम्=अग्नितुल्यम् 'अयोमयसंडासएणं' अयोमयसंदंशकेन 'गहाय' गृहीत्वा—हारम्=अष्टादशसरिकं 'पिणद्धेंति' पिनाहयन्ति=परिधापयन्ति। 'तयाणंतरं च णं' तदनन्तरं च खलु 'अद्धहारं' अर्धहारं नवसरिकं हारं पिनाहयन्ति, ततः 'जाव' यावत्—अत्र यावच्छब्देन 'तिसरियं पिणद्धेंति, पालंबं पिणद्धेंति, कडिसुत्तयं पिणद्धेंति' इत्यादिसङ्ग्रहः। तत्र 'तिसरियं' त्रिसरिकं हारं 'पिणद्धेंति' पिनाहयन्ति, ततः 'पालंबं' प्रालम्बं=कण्ठाभरणं 'कंठी दोरा' इति भाषाप्रसिद्धं 'पिणद्धेंति' पिनाहयन्ति, ततः 'कडिसुत्तयं' कटिसूत्रकं कट्याभरणं 'पिणद्धेंति' पिनाहयन्ति, इत्यादि यावत् 'पट्टं' पट्टं=ललाटाभरणम् एवं 'मउडं' मुकुटं=शेखरकं पिनाहयन्तीति सम्बन्धः। 'चिंता तहेव' चिन्ता

इन सबों से व मानो 'महया२ रायाभिसेएणं' राजा का बडा अभिषेक ही करते हों इस रीति से 'अभिसिंचंति' अभिषेक करते हैं,। 'तयाणंतरं' फिर वे उसको 'समजोइभूयं तत्तअयोमयं' अग्नि जैसे लाल हुए संतप्त लोहे के 'हारं' १८ लर के हार को 'अयोमयसंडासएणं गहाय' लोहे की संडासी से पकड कर 'पिणद्धेंति' उस के गले में पहिराते हैं, 'तयाणंतरं च णं अद्धहारं जाव पट्टं मउडं' बाद में उसे इसी प्रकार का एक तपा हुआ लोहे का अर्द्धहार नौ लड का, दूसरा तपा हुवा लोहे का तीन लड का हार पहिराते हैं, गले में 'पालंबं' तपी हुई लोहे की कंठी पहिराते हैं, कटि में तपे हुवे लोहे की कटि मेखला—कणदोरा पहिराते हैं,। ललाट पर उसके इसी प्रकार का गरम२ लोहे का पट्टा, बांधते हैं और सिर पर लोहे का गरम—गरम मुकुट भी पहिराते हैं। उसकी

છે, 'महया२ रायाभिसेएणं' જાણે કે સો મળીને રાજાને મોટો અભિષેક કરતા હોય એ પ્રમાણે તે 'अभिसिंचंति' સીંચતા હતા. 'तयाणंतरं' પછી તેને 'समजोइभूयं तत्तं अयोमयं' અગ્નિ જેવા લાલ તપાવેલા લોઢાના 'हारं' ૧૮ સરાના હારને 'अयोमयसंडासएणं गहाय' લોઢાની સાણસી વડે પકડીને 'पिणद्धेंति' તેના ગળામાં પહેરાવતા હતા. 'तयाणंतरं च णं अद्धहारं जाव पट्टं मउडं' પછીથી તેઓ તે વ્યક્તિને આ પ્રકારના એક તપાવેલા લોઢાનો નવ સરનો હાર, બીજો તપાવેલા લોઢાનો ૩ ત્રણ સરનો હાર પહેરાવતા હતા. ગળામાં 'पालंबं' તપાવેલી લોઢાની કંઠી પહેરાવતા હતા, કમરમાં તપાવેલી લોઢાની કટિ—મેખલા (કંદોરો) પહેરાવતા હતા, કપાલ પર તેને ગરમ લોઢાનો પટો બાંધતા હતા, અને માથા પર ગરમ ગરમ

तथैव तं पुरुषं दृष्ट्वा गौतमस्वामिनः चिन्ता=विकल्पः, तथैव=पूर्वोक्तप्रकारेणैव-यथा प्रथमाध्ययने तथैवाऽभूत् । 'जाव' यावत्-श्रीगौतमः यथा पर्याप्तं भैक्षं भक्त-पानं गृहीत्वा श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य समीपे उपागच्छति,भक्तपानमुपदर्शयति, पूर्वदृष्टपुरुषवृत्तान्तं च पृच्छति । भगवान् 'वागरेइ' व्याकरोति=कथयति ॥सू० ३॥

इस प्रकार की दयाजनक स्थिति, एवं नरक से भि अधिक वेदना देखकर गौतम के चित्त में 'तहेव चिंता' पूर्व अध्ययन में कहे हुए की तरह अनेक प्रकार की विचारधारा उत्पन्न हुई 'जाव वागरेइ' पर्याप्त भिक्षा प्राप्त कर फिर वे प्रभु के समीप आये और भक्त पान दिखलाकर पूर्वदृष्ट उस पुरुष का समस्त वृत्तान्त उन्हों ने प्रभु से निवेदित किया । यह इस प्रकार की दशा का पात्र क्यों हुआ है, इस प्रकार के प्रश्न करने पर भगवान ने इस प्रकार फरमाया-

भावार्थ-एक समय की बात है कि भगवान श्री वीर प्रभु ग्रामानु-ग्राम विहार करते हुए मथुरा नगरी के भंडीर उद्यान में पधारे । प्रभु का आगमन सुनकर परिषद् बडे भक्तिभाव से प्रभु के दर्शन के लिये गई राजा भी गया । प्रभु की देशना सुनकर परिषद् और राजा अपने२ स्थान वापिस चले गये ।

भगवान के बडे शिष्य श्री गौतम स्वामी उसी समय प्रभु से आज्ञा प्राप्त कर नगर में गोचरी के लिये आये । उच्च नीच आदि

લોઢાનો મુગટ પણ પહેરાવતા હતા. તે માણુસની આ પ્રમાણે દયાજનક સ્થિતિ અર્થાત નરકથી પણ અધિક વેદના જોઇને ગૌતમનાં ચિત્તમાં 'तहेव चिंता' આગળનાં અધ્યયનમાં કહેવા પ્રમાણે અનેક પ્રકારની વિચારધારા ઉત્પન્ન થઇ 'जाव वागरेइ' પૂરી ભિક્ષા પ્રાપ્ત કરીને પછી તે પ્રભુની પાસે આવ્યા. અને ભિક્ષાન્ન બતાવીને તેમણે નગરનાં ચૌટામાં જે જોયું હતું તે પુરુષનું તમામ વૃત્તાન્ત પ્રભુને કહી બતાવ્યું. તે માણુસની એ પ્રમાણે દશા થવાનું કારણ શું છે? આ પ્રકારનો પ્રશ્ન થતા ભગવાને આ પ્રમાણે કહ્યું.

ભાવાર્થ—એક સમયની વાત છે કે—ભગવાન વીરપ્રભુ ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા થકા મથુરા નગરીના ભંડીર નામના બગીચામાં પધાર્યા. પ્રભુનું આગમન સાંભળીને પરિષદ બહુજ ભકિતભાવથી પ્રભુના દર્શન કરવા તે ઉદ્યાનમાં ગઇ રાજા પણ ગયા. પ્રભુની દેશના-ઉપદેશ સાંભળી પરિષદ અને રાજા પોતાના સ્થાન પર પાછા ગયા

ભગવાનના મોટા શિષ્ય શ્રી ગૌતમ સ્વામી તે સમયે પ્રભુની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને નગરમાં ગોચરી માટે ગયા; ઉચ્ચ-નીચ આદિ કુલોમાં ફરીને જ્યારે રાજ-

कुलों में पर्यटन कर जब वे राजमार्ग पर आये तो उन्हों ने एक बडी हृदयद्रावक घटना देखी । वह घटना इस प्रकार की है-अनेक हाथियों घोडों और पुरुषों के बीच में उन्हों ने एक ऐसे व्यक्ति को देखा जो नरनारियों के समूह से घिरा हुआ था । राजपुरुष उसको नगर के चोहटे पर रखे हुए अग्नि के समान तप्त ऐसे लोहे के सिंहासन पर बैठाते हैं । बैठा कर फिर उन में से कितनेक राजपुरुष लोहे के घडों में पिघला हुआ गर्म गर्म तांबा भरकर उस पुरुष पर सींचते हैं, कितनेक पिघला हुआ गर्म गर्म जसत भरकर सींचते हैं, कितनेक पिघला हुआ गर्म गर्म सीसा सींचते हैं, कितनेक उकलता हुआ गर्म गर्म पानी सींचते हैं, और कितनेक क्षार चूर्ण मिश्रित गर्म गर्म तैल सींचते हैं, मानो किसी बडे राजा का राज्याभिषेक करते हैं । फिर उसके बाद वे राजपुरुष लोहे की संडासी के द्वारा उसके गले में अत्यन्त संतप्त लोहे का एक १८ लड का, दुसरा नौ लड का, और तीसरा ३ लर का हार और लोहे की गरम-गरम कंठी पहिराते हैं । और कमर में गर्म लोहे का कणदोरा पहिराते हैं । ललाट पर इसके एक गर्म लोहे का पट्टा लपेटते हैं, और साथ में उसके ऊपर लोहे का गरम-गरम मुकुट भी रख देते हैं।

માર્ગ પર આવ્યા તો તેમણે એક મહાન હૃદયદ્રાવક ઘટના જોઈ ઘટના આ પ્રમાણે હતી કે—અનેક હાથીઓ, ઘોડાઓ અને પુરુષોની વચ્ચે એક એવા માણસને જોયો જે સ્ત્રી-પુરુષોના સમૂહથી ઘેરાએલો હતો, રાજાના નોકરો તેને નગરના એક ચૌટા-બજારમાં રાખેલા, અગ્નિ સમાન તપેલા લોઢાના સિંહાસન પર બેસારતા હતા. પછી તે નોકરોમાંથી કેટલાક નોકરો લોઢાના ઘડામાં પીગળાવેલા ગરમ ગરમ તાંબાનો રસભરી તે માણસનાં ઉપર રેડતા હતા, કેટલાક ગરમ કરેલા જસદનો રસ રેડતા હતા, કેટલાક નોકર ગરમ કરેલાં સીસાનો રસ રેડતા હતા, કેટલાક ઉકળેલ ગરમ પાણી રેડતા હતા, કેટલાક ક્ષાર ચૂર્ણ મેળવેલુ ગરમ-ગરમ તેલ રેડતા હતા જાણે કે કોઈ મોટા રાજાને રાજ્યાભિષેક કરતા હોય ! તે પછી તે રાજનોકરો લોઢાની સાણસીથી પકડીને તેના ગળામાં અત્યંત તપાવેલા લોઢાનો એક અઢાર ૧૮ સરનો બીજો નવ ૯ સરનો, ત્રીજો ત્રણ સરનો હાર અને લોઢાની ગરમ-ગરમ કંઠી પહેરાવતા હતા. અને કમરમાં ગરમ લોઢાનો કંદોરો પહેરાવતા હતા, તથા કપાલ પર ગરમ લોઢાનો પટ્ટો બાંધતા હતા, સાથે સાથે ગરમ લોઢાનો મુગટ પણ પહેરાવતા

॥ मूलम् ॥

एवं खलु गोयमा तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबूद्दीवे दीवे भारहे वासे सीहपुरे णामं णयरे होत्था रिद्ध० ३। तत्थ णं सीहपुरे णयरे सीहरहे णामं राया। तस्स णं सीहरहस्स रण्णो दुज्जोहणे णामं चारगपालए होत्था, अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे। तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स इमेयारूवे चारगभंडे होत्था। तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स बहूओ अयकुंडीओ अप्पेगइयाओ तंबभरियाओ अप्पेगइयाओ तउयभरियाओ अप्पेगइयाओ सीसगभरियाओ अप्पेगइयाओ कलकलभरियाओ अप्पेगइयाओ खारतेल्ल० अगणीकायंसि अद्दहियाओ चिट्ठंति। तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स बहवे उट्टियाओ आसमुत्तभरियाओ अप्पेगइयाओ हत्थिमुत्तभरियाओ अप्पेगइयाओ उट्टमुत्तभरियाओ अप्पेगइयाओ गोमुत्तभरियाओ अप्पेगइयाओ एलयमुत्तभरियाओ अप्पेगइयाओ महिसमुत्तभरियाओ बहुपडिपुण्णाओ चिट्ठंति। तस्स णं दुज्जोहणस्स चार-

---

उसकी इस प्रकार की दारुण वेदना का अवलोकन कर गौतमस्वामी के चित्तमें इस प्रकार की विचार-धारा उत्पन्न हुई, और प्रभु के पास आकर प्राप्त भिक्षा प्रभु को दिखलाकर उस व्यक्ति का समस्त वृत्तान्त यथावत् कह सुनाया और पूछा कि हे नाथ! यह किस अशुभ कर्म के उदय से इस नरक सदृश वेदना का अनुभव कर रहा है॥सू० ३॥

હતા તેની એ પ્રમાણે દારૂણ વેદનાને જોઈને, ગૌતમસ્વામીના ચિત્તમાં આ પ્રમાણે વિચારધારા ઉત્પન્ન થઈ અને પ્રભુ પાસે આવીને મળેલી ભિક્ષા પ્રભુને બતાવીને તે માણસના દુઃખનું તમામ વૃત્તાન્ત જેવું હતું તેવું કહી બતાવ્યું અને પૂછ્યું કે હે નાથ! તે કયા અશુભ કર્મના ઉદયથી નરક જેવી વેદના ભોગવી રહ્યો છે? (સૂ૦ ૩)

गपालगस्स बहवे हत्थंदुयाण य पायंदुयाण य हडीण य णियलाण य संकलाण य पुंजा य णिगरा य संणिखित्ता चिट्ठंति, तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स बहवे वेणुलयाण य चिंचालयाण य छिवाण य कसाण य वायरस्सीण य पुंजा य णिगरा य चिट्ठंति । तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स बहवे सिलाण य लउडाण य मोग्गराण य कणंगराण य पुंजा य णिगरा य चिट्ठति, तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स बहवे वरत्ताण य वागरज्जूण य बालसुत्तरज्जूण य पुंजा य णिगरा य चिट्ठंति, तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स बहवे असिपत्ताण य करपत्ताण य खुरपत्ताण य कलंबचीरपत्ताण य पुंजा य णिगरा य चिट्ठंति । तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स बहवे लोहखीलाण य कडसक्कराण य अलिपत्ताण य पुंजा य णिगरा य चिट्ठंति । तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स बहवे सुचीण य डंभणाण य कोट्टिलाण य पुंजा य णिगरा य चिट्ठंति । तस्सणं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स बहवे सत्थाण य पिप्पलाण य कुहाडाण य णहच्छेयणाण य दब्भाण य पुंजा य णिगरा य चिट्ठंति ॥ सू० ४ ॥

टीका

'एवं खलु गोयमा' इत्यादि । 'एवं खलु गोयमा !' एवं खलु हे गौतम ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे' तस्मिन्

भगवान फरमाते हैं—'एवं खलु' इत्यादि ।

हे गौतम ! इसका चरित्र 'एवं खलु' इस प्रकार है । 'तेणं

ભગવાન કહે છે— 'एवं खलु' ઇત્યાદિ.

હે ગૌતમ ! તેનું ચરિત્ર 'एवं खलु' આ પ્રકારે છે 'तेणं कालेणं तेणं

काले तस्मिन् समये इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे 'सीहपुरे णामं णयरे' सिंहपुरं नाम नगरं 'होत्था' आसीत्। तत् कीदृशमित्याह-'रिद्ध०' इति। ऋद्धस्तिमितसमृद्धम्। 'तत्थ णं सीहपुरे णयरे' तत्र खलु सिंहपुरे नगरे 'सीहरहे णामं राया' सिंहरथो नाम राजा बभूव। 'तस्स णं सीहरहस्स रण्णो' तस्य खलु सिंहरथस्य राज्ञः 'दुज्जोहणे नामं चारगपालए' दुर्योधनो नाम चारकपालकः=कारागाररक्षकः-कोट्टपाल इत्यर्थः 'होत्था' आसीत्। कीदृशः? इत्याह-'अहम्मिए' अधार्मिकः 'जावदुप्पडियाणंदे' यावत्-दुष्प्रत्यानन्दः। 'तस्स णं' तस्य खलु 'दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स' दुर्योधनस्य चारकपालकस्य 'इमे एयारूवे' एतानि=वक्ष्यमाणानि एतद्रूपाणि=एतादृशानि=वक्ष्यमाणप्रकाराणि-'चारगभंडे' चारकभाण्डानि=चोरादिबन्धनार्थमुपकरणानि 'होत्था' आसन्। 'तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स' तस्य खलु दुर्योधनस्य चारकपालकस्य

कालेणं तेणं समएणं' उस काल और उस समय में 'इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे' जम्बूद्वीप नाम के इस मध्यद्वीप में जो यह भारत क्षेत्र है उस में सीहपुरे णामं णयरे होत्था' एक सिंहपुर नाम का नगर था। 'रिद्ध०' यह जन धन आदि से खूब परिपूर्ण था। 'तत्थणं सीहपुरे णयरे' इस सिंहपुर नगर में सीहरहे णामं राया' एक सिंहरथ नाम का राजा था। 'तस्स णं सीहरहस्स रण्णो दुज्जोहणे णामं चारगपालए होत्था' इस सिंहरथ राजा का एक कारागार रक्षक था जिसका नाम दुर्योधन था। 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' यह महा अधार्मिक एवं दुष्प्रत्यानंद था। तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स इमेयारूवे चारगभंडे होत्था' इस दुर्योधन चारक पालक के यहां चोरों को दंड देने के लिये इस प्रकार के उपकरण थे। 'तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स बहूओ अयकुंडीओ'

समएणं' તે કાલ અને તે સમયને વિષે 'इहेव जंबूदीवे दीवे भारए वासे' જમ્બૂદ્વીપ નામના મધ્યદ્વીપમાં જે ભારતક્ષેત્ર છે તેમાં 'सीहपुरे णामं णयरे होत्था' એક સિંહપુર નામનું નગર હતું 'रिद्ध०' તે માણસો અને ધન આદિથી ખૂબ ભરપૂર હતું 'तत्थ णं सीहपुरे णयरे' તે સિંહપુર નગરમાં 'सीहरहे णामं राया' એક સિંહરથ નામનો રાજા હતો 'तस्स णं सीहरहस्स रण्णो दुज्जोहणे णामं चारगपालए होत्था' તે સિંહરથ રાજાનો કારાગાર (કેદખાના) રક્ષક હતો, જેનું નામ દુર્યોધન હતું 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' તે મહા અધર્મી અને દુષ્પ્રત્યાનંદ હતો 'तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स इमेयारूवे चारगभंडे होत्था' તે દુર્યોધન ચારક-પાલકને ત્યાં આ પ્રમાણે ચોરોનો દંડ દેવા માટે ઉપકરણો રાખેલ હતા. 'तस्स णं चारगपालगस्स बहुओ अयकुंडीओ' તેની પાસે લોઢાની મોટી મોટી

'बहूओ' बह्वयः 'अयकुंडीओ' अयःकुण्ड्यः=लोहमयगम्भीरभाजनविशेषाः आसन्, तासु 'अप्पेगइयाओ' अप्येकका:=कतिपयाः 'तंबभरियाओ' ताम्रभृताः,-द्रवीभूतताम्रपूर्णाः 'अप्पेगइयाओ' अप्येककाः 'तउयभरियाओ' त्रपु भृताः, 'अप्पेगइयाओ' अप्येककाः 'सीसगभरियाओ' सीसकभृताः 'अप्पेगइयाओ' अप्येककाः 'कलकलभरियाओ' कलकलभृताः=कलकलशब्दयुक्तचूर्णमिश्रतैलपूर्णाः अप्पेगइयाओ' अप्येककाः 'खारतेल्लभरियाओ' क्षारतैलभृताः 'अप्पेगइयाओ' अप्येककाः 'अगणीकायंसि' अग्निकाये-अग्न्युपरि 'अद्दहियाओ' आदहिताः=आदहनम् आदहः-(आङ्पूर्वकाद् 'दह्' धातोर्घञ्,) स संजात एषां ते आदहिताः, (आर्षत्वान्नोपधावृद्धिः) उत्कालिताः (उत्कथिताः) 'चिट्ठंति' तिष्ठन्ति=आसन्। 'तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स' तस्य खलु दुर्योधनस्य चारकपालकस्य 'बहवे' बह्वयः 'उट्टियाओ' उष्ट्रिकाः मृण्मयबृहत्पात्रविशेषाः 'नाँद' इति प्रसिद्धाः

अनेक उसके पास लोहे की बडी२ गहरी कुंडियां थी। उनमें. 'अप्पेगइयाओ' कितनीक तो 'तंबभरियाओ' पिघले हुए गर्म गर्म तांबे से भरी हुई रहती थीं 'अप्पेगइयाओ' कितनीक 'तउयभरियाओ' पिघले हुइ गर्म गर्म जसद से भरी हुई रहती थीं 'अप्पेगइयाओ सीसगभरियाओ' कितनीक पिघले हुए गर्म२ सीसे से भरी हुई रहती थीं। अप्पेगइयाओ कलकलभरियाओ' कितनीक कलकल शब्द करते हुए-उकलते हुए चुने से मिश्रित तेल से भरी हुई रहती थीं। 'अप्पेगइयाओ खारतेल्लभरियाओ' कितनीक खारे गरमागरम तैल से भरी हुई रहती थीं। और 'अप्पेगइयाओ अगणीकायंसि अद्दहियाओ चिट्ठंति' कितनीक अग्नि के ऊपर गर्मपानी से उबलती रहती थीं। 'तस्स णं दुज्जोहणस्स चोरगपालगस्स बहवे उट्टियाओ आसमुत्तभरियाओ' उस दुर्योधन चारकपालक के यहां बहुत सी ऐसी भी

અનેક ગહરી કુડીઓ હતી તેમાં 'अप्पेगइयाओ' કેટલીક તો 'तंबभरियाओ' પીગળાવેલ ગરમ ત્રાંબાથી ભરેલી હતી. 'अप्पेगइयाओ' કેટલીક 'तउयभरियाओ' ગરમ પીગળાવેલ જસતના રસની ભરેલી હતી. 'अप्पेगइयाओ सीसगभरियाओ' કેટલીક ગરમ સીસાની ભરેલી રહેતી હતી. 'अप्पेगइयाओ कलकलभारियाओ' કેટલીક કલ-કલ શબ્દ કરતા ઉકળેલા ચુનાના પાણીથી ભરેલી હતી. 'अप्पेगइयाओ खारतेल्लभरियाओ' કેટલીક ખારા ગરમ તેલની ભરેલી હતી, અને 'अप्पेगइयाओ अगणीकायंसि अद्दहियाओ चिट्ठंति' કેટલીક અગ્નિ ઉપર ગરમ પાણીની ઉકળતી હોય તેવી રહેતી હતી. 'तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स बहवे उट्टियाओ आसमुत्तभरियाओ' તે દુર્યોધન ચારક-પાલકને ત્યાં માટીની મોટી મોટી કોઠીઓ

'आसमुत्तभरियाओ' अश्वमूत्रभृत्ताः, 'अप्पेगइयाओ' अप्येककाः 'हत्थिमुत्तभरियाओ' हस्तिमूत्रभृताः, 'अप्पेगइयाओ' अप्येककाः 'उट्टमुत्तभरियाओ' उष्ट्रमूत्रभृताः 'अप्पेगइयाओ' अप्येककाः 'गोमुत्तभरियाओ' गोमूत्रभृताः 'अप्पेगइयाओ' अप्येककाः 'एलयमुत्तभरियाओ' एडकमूत्रभृताः=मेषमूत्रभृताः 'अप्पेगइयाओ' अप्येककाः 'महिसमुत्तभरियाओ' महिषमूत्रभृताः 'वहुपडिपुण्णाओ' बहुप्रतिपूर्णाः=आमुखं संभृताः 'चिट्ठंति' तिष्ठन्ति। 'तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स' तस्य खलु दुर्योधनस्य चारकपालकस्य 'वहवे' बहवः 'हत्थंदुयाण य' हस्तान्दुकानां—हस्तबन्धनविशेषाणां 'हथकडी' इतिप्रसिद्धानां 'पायंदुयाण य' पादान्दुकानां पादबन्धनश्रृङ्खलानां 'हडीण य' हडीनां=खोडकानां काष्ठबन्धन-

---

मिट्टी की बडी२ नांदे थीं जो सदा घोडों के मूत्र से भरी रहती थीं। अप्पेगइयाओ हत्थिमुत्तभरियाओ' कोई२ ऐसी भी थीं जिनमें हाथियों का मूत्र भरा रहता था ! 'अप्पेगइयाओ उट्टमुत्तभरियाओ' कितनीक ऐसी भी थीं जो ऊंटो के मूत्र से लबालब भरी हुई थीं। 'अप्पेगइयाओ गोमुत्तभरियाओ' कितनीक एसी थीं कि जिन में गायों का मूत्र भरा हुआ था। 'अप्पेगइयाओ एलयमुत्तभरियाओ' कुछ२ ऐसी भी थीं कि जिन में मेढों का मूत्र भरा रहता था। 'अप्पेगइयाओ महिसमुत्तभरियाओ' कितनीक उनमें ऐसो भी थीं कि जो भैंसो के मूत्र से भरी रहा करती थीं। यहां 'वहुपडिपुण्णाओ चिट्ठंति' में 'वहुपडिपुण्णाओ' यह पद लबालब भरने के अर्थ में प्रयुक्त हुआ है। तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स वहवे हत्थंदुयाण य पायंदुयाण य हडीण य णियलाण य संकलाण य पुंजा य णिगरा य' उस चारकपालक दुर्योधन के यहां अनेक हस्तान्दुक—

હતી જે હમેશાં ઘોડાઓના મૂત્રથી ભરી રાખવામાં આવતી હતી. 'अप्पेगइयाओ हत्थिमुत्तभरियाओ' કોઈ કોઈ એવી પણ હતી કે જેમાં હાથીઓનાં મૂત્ર ભર્યાં રહેતાં હતાં. 'अप्पेगइयाओ उट्टमुत्तभरियाओ' કેટલીક એવી પણ હતી જે ઉંટોના મૂત્રથી ખૂબ ભરેલી રહેતી. 'अप्पेगइयाओ गोमुत्तभरियाओ' કેટલીક એવી હતી કે જેમાં ગાયોનું મૂત્ર ભરેલું હતું 'अप्पेगइयाओ एलयमुत्तभरियाओ' કેટલીક એવી હતી કે જેમાં ઘેટાનાં મૂત્ર ભર્યાં રહેતાં. 'अप्पेगइयाओ महिसमुत्तभरियाओ' કેટલીક એમાં એવી હતી કે જેમાં પાડાઓનાં મૂત્ર ભરેલાં હતાં; આહીં 'वहुपडिपुण्णाओ चिट्ठंति' માં 'वहुपडिपुण्णाओ' એ પદ પૂરેપૂરી ભરવાના અર્થમાં યોજાએલ છે. 'तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स वहवे हत्थंदुयाण य पायंदुयाण य हडीण य णियलाण य संकलाण य पुंजा य णिगरा य' તે ચારક—પાલક

विशेषाणां 'खोडा' इति प्रसिद्धानां 'णियलाण य' निगडानां 'वेडी' इति प्रसिद्धानां 'संकलाण य' शृङ्खलानां च 'पुंजा य' पुञ्जाः=सशिखरराशयश्च, 'णिगरा य' निकराः=अनेकराशिसमूहाश्च, 'संणिक्खित्ता' संनिक्षिप्ताः=स्थापिताः 'चिट्ठंति' तिष्ठन्ति। 'तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स' तस्य खलु दुर्योधनस्य चारकपालकस्य 'वेणुलयाण य' वेणुलतानां=वंशलतानां 'चिंचालयाण य' चिञ्चालतानाम्-अम्लिकालतानां 'छिवाण य' चिक्कणचर्मकशानां च, 'कसाण य' कशानां=चर्मयष्टिकानां 'वायरस्सीण य' वल्कलरश्मीनां वटादित्वङ्मयरज्जूनां ताडनप्रयोजनानां 'पुंजाय णिगराय चिट्ठंति' पुञ्जाश्च निकराश्च तिष्ठन्ति। 'तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स' तस्य खलु दुर्योधनस्य चारकपालकस्य 'वहवे' बहवः 'सिलाण य' शिलानां=घटितपाषाणानां च' लउडाण य' लकुटानां=

हथकडी, अनेक पादान्दुक-पैरों के बांधने का बंधन, अनेक हडी-खोडा, अनेक-निगड-बेडी, और अनेक शृंखलाओं का पुंज एवं निकर-समूह 'संणिक्खित्ता चिट्ठंति' एक और मकान में एकत्रीत किये हुए रक्खें रहते थे। इसी प्रकार उस चारकपालक दुर्योधन के यहां 'वहवे वेणुलयाण य चिंचालयाण य छिवाण य कसाण य वायरस्सीण य पुंजा य णिगरा य चिट्ठंति' वंशलताओं का, चिंचालताओं-अम्लिकालताओं का, छिवा-चिक्कण चर्म के कोडों का, कशा-चर्मयष्टियों का, बल्कलरस्सियों-वृक्ष की छाल से बनी हुई रस्मियों का, पुंज और समूह मकान में एक तरफ रखा रहा करता था। इसी प्रकार 'तस्स णं दुज्जोहणेस्स चारगपालगस्स' उस चारकपालक दुर्योधन के यहां 'वहवे सिलाण य लउडाण य मोग्गराण य कणंगराण य पुंजा य णिगरा य चिट्ठंति' अनेक घडे हुए पथ्थर की शिलाएँ,

---

દુર્યોધનને ત્યાં અનેક હાથકડીઓ, અનેક પગની બાંધવાની પગકડીઓ, અનેક હડી-ખોડા, અનેક નિગડ-બેડી અને અનેક શ્રૃંખલાઓના ઢગલા અને નિકર-સમૂહ એ તમામ 'संणिक्खित्ता चिट्ठंति' એક અલાયદા-જૂદા મકાનમાં એકઠું કરીને રખાતું હતું. આ પ્રમાણે તે ચારક-પાલક દુર્યોધનને ત્યાં 'वहवे वेणुलयाण य चिंचाधयाण य छिवाण य कसाण य वायरस्सीण य पुंजा य णिगरा य चिट्ठंति' વંશલાતાઓના, ચીંચાલતાઓ, અમ્લિકાલતાઓ, ચીકણા ચામડાના કોયડાના કશાચર્મ-યષ્ટિઓના, વલ્કલ દોરડીઓ-વૃક્ષની છાલમાંથી બનાવેલી દોરીઓના મોટા સમૂહ-ઢગલા મકાનમાં એક તરફ રાખવામાં આવતા હતા. આ પ્રમાણે 'तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स' તે ચારક-પાલક દુર્યોધનને ત્યાં 'वहवे सिलाण य लउडाण य मोग्गराण य कणंगराण य पुंजा य णिगरा य चिट्ठंति' પત્થરની ઘડેલી અનેક

दण्डानां च 'मोग्गराण य' मुद्गराणां च 'कणंगराण य' कनङ्कराणां प्रवहण-निश्चलीकरणपाषाणानां च 'पुंजाय णिगराय चिट्ठंति' पुञ्जाश्च निकराश्च तिष्ठन्ति। 'तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स' तस्य खलु दुर्योधनस्य चारकपालकस्य 'वहवे' वहवः 'वरत्ताण य' परत्राणां=कर्पाससूत्ररज्जूनां चर्मरज्जूनां वा 'वाग-रज्जूण य' वल्कलरज्जूनां = वृक्षविशेषत्वङ्निर्मितरज्जूनां 'बालसुत्तरज्जूण य' 'बालसूत्ररज्जूनां=केशनिर्मितरज्जूनां च 'पुंजाय णिगराय चिट्ठंति' पुञ्जाश्च निक-राश्च तिष्ठन्ति। 'तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स' तस्य खलु दुर्योधनस्य चारकपालकस्य 'वहवे' वहवः 'असिपत्ताण य' असिपत्राणां=खड्गानां 'करपत्ताण य' करपत्राणां='करवत' इति प्रसिद्धानां च 'खुरपत्ताण य' क्षुरपत्राणाम् 'उस्तरा' इति प्रसिद्धानां च 'कलंवचीरपत्ताण य' कदम्बचीरपत्राणां=शस्त्रविशे-षाणां च 'पुंजा य णिगराय चिट्ठंति' पुञ्जाश्च निकराश्च तिष्ठन्ति। 'तस्स णं

लकुट-दंडे, मुद्‌गर, कणंगर-नावों को रोकने के लंगर, इनके पुंज एवं समूह मकान में एक तरफ भरे रहते थे, 'तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स' उस दुर्योधन चारकपालक के यहां 'वरत्ताण य वागरज्जूण य वालसुत्तरज्जूण य पुंजा य णिगरा य चिट्ठंति' अनेक वरत्रा-कपास के डोरों को मिलाकर बटने से तयार हुए मोटे२ रस्सों का अथवा चमडे के रस्सों का, वल्कलरज्जुओं का, बालों की रस्सियों का भी पुंज और समूह मकान में एक तरफ भरा रहता था इसी प्रकार 'तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स वहवे असिपत्ताण य, करपत्ताण य, खुरपत्ताण य, कलंवचीरपत्ताण य, पुंजा य, णिगरा य चिट्ठंति' उसके यहां बहुत अधिक तलवारों का, करौतों का, खुरपों का, अथवा उस्तरों का, कदम्बचीरपत्रों का ढेर का ढेर भरे हुए रखे रहते थे इसी तरह 'तस्स णं दुज्जोहणस्स वहवे लोहखीलाण य कडसकराण य, अलिपत्ताण य पुंजा

શિલાઓ, લકુટદંડ, મુદ્‌ગર, વહાણોને રોકવાના લંગર તેના સમૂહ મકાનની અંદર એક તરફ ભર્યા રહેતા હતા, 'तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स' તે દુર્યોધન ચારક પાલકને ત્યાં 'वरत्ताण य वागरज्जूण य वालसुत्तरज्जूण य पुंजा य णियरा य चिट्ठंति' અનેક સુતરના દોરાથી ગુંથેલા મોટા રસ્સા (દોરડાં) અથવા ચામડાનાં દોરડાં, વલ્કલ દોરડાઓના સમૂહ મકાનના એક ભાગમાં ભરેલા રહેતા હતા, આ પ્રમાણે 'तस्स णं दुज्जोहणस्स 'चारगपालस्स वहवे आसिपत्ताण य करपत्ताण य खुर-पत्ताण य, कलंवचीरपत्ताण य, पुंजा य णिगरा य चिट्ठंति' તેને ત્યાં ઘણીજ તલવારો, કરવતો, ખરપીઆઓ, કદમ્બચીરપત્રોના ઢગલા ભરેલા રહેતા. એ પ્રમાણે

दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स' तस्य खलु दुर्योधनस्य चारकपालकस्य 'वहवे' वहवः 'लोहखीलाण य' लोहकीलानां च, 'कडसक्कराण य' कटशर्कराणां=वंशशलाकानां च 'अलिपत्ताण य' अलिपत्राणां=वृश्चिकपुच्छसदृशविषाक्तशस्त्राणां च, 'पुंजा य णिगराय चिट्ठंति' पुञ्जाश्च निकराश्च तिष्ठन्ति। 'तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स' तस्य खलु दुर्योधनस्य चारकपालकस्य 'वहवे' वहवः 'सूचीण य' सूचीनां च, 'डंभणाण य' दम्भनानां च, यैरग्नितापितैः-लोहशलाकारूपैः चोरशरीरेऽङ्कः उत्पाद्यते तेषां, 'कोट्टिलाण य' कोट्टिलानां=ह्रस्वमुद्गराणां च, 'पुंजा य णिगराय चिट्ठंति' पुञ्जाश्च निकराश्च तिष्ठन्ति। 'तस्स णं दुज्जोहणस्स चारगपालगस्स' तस्य खलु दुर्योधनस्य चारकपालकस्य 'वहवे' वहवः 'सत्थाण य' शस्त्राणां=गुप्तिप्रभृतीनां च, 'पिप्पलाण य' पिप्पलानां=छुरिकाणां च, 'कुहाडाण य' कुठाराणां च 'णहच्छेयणाण य' नखच्छेदनानां 'नहरणी' इति प्रसिद्धानां च 'दब्भाण य' दर्भाणां=दर्भाग्रवत्तीक्ष्णशस्त्राणां च 'पुंजा य णिगराय चिट्ठंति' पुञ्जाश्च निकराश्च तिष्ठन्ति ॥ सू० ४ ॥

य णिगराय चिट्ठंति' उस चारकपालक दुर्योधन के यहां बहुत अधिक संख्या में लोहे के किलो का, वांस की सलाइयों का, वृश्चिक-विच्छू-की पुंछ-डंक के समान विषेले शस्त्रों का पुंज और निकर रखा रहता था। 'तस्स णं दुज्जोहणस्स वहवे सूचीण य डंभणाण य कोट्टिलाण य पुंजा य णिगरा चिट्ठंति' इसी तरह उस दुर्योधन के यहां अनेक-सूची-सुईयों का, दम्भनक-डामलगाने की लोहे की सलाईयो का छोटे२ मुद्गरों का भी संग्रह रहा करता था। 'तस्स णं दुज्जोहणस्स वहवे सत्थाण य पिप्पल्लाण य, कुहाडाण य, णहछेयणाण य, दब्भाण य पुंजा य णिगरा चिट्ठंति' इसी प्रकार उसके यहां गुप्ति आदि शस्त्रो का, छुरियों का, कुठारों

'तस्स णं दुज्जोहणस्स वहवे लोहखीलाण य, कडसक्काराण य, अलिपत्ताण य पुंजा य णिगरा य चिट्ठंति' ते चारक-पालक दुर्योधनने त्यां घणा ज मोटा प्रमाणमां लोढाना खीलाओना, वांसनी सळीओना, वींछीना डंख समान विषाकत हथिआरोना जथ्थाना जत्था एकठा करी राखेला हता, 'तस्स णं दुज्जोहणस्स वहवे सूचीण य डंभणाण य कोट्टिलाण य पुंजा य णिगरा य चिट्ठंति' ए प्रमाणे ते दुर्योधनने त्यां अनेक सोयो, डामलगाडवानी लोढानी सळीओ अने नाना-नाना मुदगरोनो पण संग्रह रहेतो हतो. 'तस्स णं दुज्जोहणस्स वहवे सत्थाण य पिप्पलाण ण कुहाडाण य णहछेयणाण य दब्भाण य पुंजा य णियरा य चिट्ठंति' आ

का, नखों को काटने वाली नहरणियों का एवं दर्भके अग्रभाग की तरह तीक्ष्ण हथियारों का ढेर का ढेर जमा हुआ रहता था।

भावार्थ-हे गौतम! इसका चरित्र इस प्रकार है-इस मध्य जंबूद्वीप के भरतक्षेत्र में सिंहपुर नामका एक नगर था। जो जन धन आदि ऋद्धि से संपन्न था, वहां के राजा का नाम सिंहरथ था। इसके यहां दुर्योधन नाम का एक चारकपाल (जेलर) था जो कारागार का अध्यक्ष था। यह महा अधार्मिक, अधर्मानुग, अधर्मसेवी, अधर्म से ही अपनी आजीविका चलाने वाला दुराचारी व्रतनियमरहित और दूसरों को दुःख पहुंचाने में ही आनन्द मनाने वाला था! इस दुर्योधन चारकपालक के घर में चोरों को दण्ड देने के लिये इस प्रकार के उपहरण रहते थे। इस के पास लोहे की बडी२ गहरी कुंडियां रहती थीं। उनमें कितनीक कुंडियाँ पिघले हुए गर्म२ तांबे से भरी हुई थीं। कितनीक पिघले हुए गर्म२ जसद से, कितनीक पिघले हुए गर्म२ सीसे से, कितनीक बहुत उकल जाने से कलकल शब्द करते हुए चुने के पानी से और कितनीक कुंडियां गरम गरम खार तेल से भरी हुई थीं। कितनीक कुंडियाँ तो हर समय पानी से भरी हुई अग्नि के ऊपर उबलती ही रहती थीं। फिर इसके यहाँ

પ્રમાણે તેને ત્યાં ગુપ્તિ આદિ હથિઆરો, છરીઓ, કુઠાર, નખ કાપવાની નરણીઓ અને દર્ભની અણી જેવાં તીક્ષ્ણ હથિઆરોના ઢગલાના ઢગલા જમા રહેતા હતા.

ભાવાર્થ—હે ગૌતમ! તેનું ચરિત્ર આ પ્રમાણે છે. આ મધ્ય જંબૂદ્વીપની અંદર ભરતક્ષેત્રમાં સિંહપુર નામનું એક નગર હતું. તે માણસોથી અને ધન ધાન્ય આદિ ઋદ્ધિથી ભરપૂર હતું, ત્યાંના રાજાનું નામ સિંહરથ હતું, તેને ત્યાં દુર્યોધન નામનો એક ચારકપાલ (જેલર) હતો. તે કેદખાનાનો અધ્યક્ષ હતો. અને મહા અધર્મી, અધર્મ ઉપર પ્રીતિવાળો, અધર્મસેવી, અધર્મથી જ પોતાની આજીવિકા ચલાવનારો, દુરાચારી, વ્રત-નિયમ રહિત અને બીજાને દુઃખ પહોંચાડનાર અને તેમાં આનન્દ માનનાર હતો, આ દુર્યોધન જેલરના ઘરમાં ચોર લોકોને દંડ દેવા માટે આ પ્રકારનાં સાધનો રહેતાં હતાં. તેની પાસે લોઢાની મોટી ગહરી કુંડીઓ રહેતી, તેમાં કેટલીક કુંડીઓ પીગળવેલા તાંબાના રસથી ભરેલી હતી, કેટલીક ગરમ જસતથી. કેટલીક ગરમ સીસાના રસથી, કેટલીક ચુનાના ઉકળેલા પાણીથી અને કેટલીક કુંડીઓ એકદમ ગરમ ખારવાળા તેલથી ભરેલી રહેતી હતી. પાણીથી ભરેલી અગ્નિ પર ચઢેલી કેટલીક કુંડીઓ નિરંતર ઉકળતી જ રહેતી હતી. તે સિવાય

बहुतसी ऐसी मिट्टी की बडी२ नांदे भी थीं जिनमें कितनीक नांदें घोडों के मूत्र से खूब भरी रहती थीं तो कितनीक हाथियों के मूत्र से, कितनीक ऊँटों के मूत्र से तो कितनीक बैलों के मूत्र से, कितनीक मेढों के मूत्र से तो कितनीक भैंसों के मूत्र से भरी रहती थीं। फिर उस चारकपाल दुर्योधन के घर में अनेक हथकडियों के, पैरों के बांधने के, तथा अनेक खोडों के बेडियों के' शृंखलाओं के भी पुंज के पुंज पडे रहते थे। फिर इसके यहां अनेक वंशलताओं-वांसकी खापटियों के, इमली की कामठियों के, चिकने चमडे के कोडों के, कशाओं-चाबुकों के, और वृक्ष की छाल से बने हुए रस्सों के ढेर के ढेर पडे रहते थे। फिर इसके यहां अनेक घडे हुए पाषाण की शीलाओं के, बडे बडे डंडो के, मुद्गरों के, नौकाओं के रोकने के लंगरों के समूह के समूह रहते थे। फिर इसके यहां वरत्राओं-कपास के सूत से बटे हुए रस्सों के अथवा चमडे के बने हुए रस्सों के, वल्कल की रस्सियों के और बालों की बटी हुई रस्सियों के बहुतसे ढेर रहते थे। फिर इसके यहां अनेक तलवारों के, करोंतों के, खुरपों के अथवा उस्तरों के कदम्बचीरपत्रों-अतितीक्ष्ण अग्रभागवाले कणेरतृणविशेषों के पुंज के पुंज रहते थे। फिर इसके यहां बहुत से लोहे के तीक्ष्ण कीलों के, बांस की सलाइयों के,

---

માટીની પણ મોટી મોટી કોઠીઓ તેની પાસે હતી જે ઘોડાનાં મૂત્રથી ખૂબ ભરેલી રહેતી હતી. કેટલીક હાથીઓનાં મૂત્રથી, કેટલીક ઉંટોનાં મૂત્રથી, કેટલીક બળદોનાં મૂત્રથી, કેટલીક ઘેટાંઓનાં અને કેટલીક પાડાઓના મૂત્રથી ભરી રહેતી હતી. તે સિવાય તે જેલર દુર્યોધનના ઘરમાં અનેક હાથકડીઓ તથા પગને બાંધવાનાં બન્ધનો તથા અનેક ખોડા-શૃંખલાઓના પણ ઢગલા રહેતા હતા, તેમજ તેને ત્યાં વંશ-લતાઓ-વાંસની ખાપટીઓના, આમલીની કામઠીઓના, ચિકણા ચામડાના કોયડાઓના, ચાબુકોના અને વૃક્ષની છાલમાંથી બનાવેલા દોરડાઓના ઢગલા રહેતા હતા. તેમજ તેને ત્યાં અનેક ઘડેલી પાષાણની શિલાઓ, મોટા-મોટા ડંડા, મુદ્ગર અને નૌકા-વહાણને રોકવાના લંગરોના સમૂહે સમૂહ રહેતા હતા; તેમજ તેને ઘેર સુતરનાં ગુંથેલા મોટાં દોરડાઓ અથવા ચામડાના ગુંથેલાં દોરડાંઓ, વલ્કલની દોરડીઓ. અને વાળોની ગુંથેલી દોરડીઓ ઘણી જ રહેતી, અને તેને ઘેર અનેક તલવારો, કરવતો, ખરપી-આઓ, અસ્તરાઓ, કદમ્બચીરપત્રો-અતિતીક્ષ્ણ અગ્રભાગવાળા કણેરતૃણ વિશેષના ઢગલા રહેતા હતા. તે સિવાય તેને ત્યાં લોઢાના તીક્ષ્ણ કીલો, વાંસની સળીઓ, વીંછીના

॥ मूलम् ॥

'तए णं से दुज्जोहणे चारगपालए सीहरहस्स रण्णो बहवे चोरे य पारदारिए य गंठिभेयए य रायावकारी य अणधारए य बालघायए य वीसंभघायए य जूयकरे य खंडपट्टे य पुरिसेहिं गिण्हावेइ, गिण्हावित्ता उत्ताणए पाडेइ, पाडित्ता लोहदंडेण मुहं विहाडेइ, विहाडित्ता अप्पेगइए तत्तं तंबं पेज्जेइ, अप्पेगइए तउयं पेज्जेइ, अप्पेगइए सीसगं पेज्जेइ, अप्पेगइए कलकलं पेज्जेइ, अप्पेगइए खारतेल्लं पेज्जेइ, अप्पेगइए तेणं चेव अभिसेगं करेइ, अप्पेगइए उत्ताणए पाडेइ, पाडित्ता आसमुत्तं पेज्जेइ, अप्पेगइए हत्थिमुत्तं पेज्जेइ जाव महिसमुत्तं पेज्जेइ, अप्पेगइए हेट्ठामुहे पाडेइ, पाडित्ता बलस्स वमावेइ, अप्पेगइए तेणं, चेव उवीलं दलयइ, अप्पेगइए हत्थंदुयाहिं बंधावेइ, अप्पेगइए पायंदुयाहिं बंधावेइ, अप्पेगइए हडिबंधणे कारेइ, अप्पेगइए णियलबंधणे कारेइ, अप्पेगइए संकोडियमोडिए कारेइ, अप्पेगइए संकलबंधणे कारेइ, अप्पेगइए हत्थ-

---

बिच्छू के डंक के समान विषाक्त शस्त्रों के पुंज के पुंज घर में रहते थे। फिर इसके यहां तीखी सूइयों का, डांम लगाने की लोहे की सलइयों का, छोटे२ मुद्गरों का भी संग्रह रहता था। इसी प्रकार इसके यहां गुप्ति आदि शस्त्रों का, छुरियों का, कुठारों का, नखों को काटने वाली नहरणियों का एवं दर्भ के अग्रभाग की तरह तीक्ष्ण हथियारों का भी ढेर का ढेर जमा हुआ रहता था ॥ सू० ४ ॥

ડંખ જેવા વિપાકત શસ્ત્રોના ઢગલા તેના ઘરમાં રહેતા હતા, તે વિના તીખી તીખી સુઇઓ, ડામ લગાવવાની લોઢાની સળીઓ, નાના નાના મુદ્ગરોનો પણ સંગ્રહ રહેતો હતો, આ પ્રમાણે તેને ઘેર ગુપ્તિ આદિ શસ્ત્રોના, છરીઓના, કુઠારોના નરેણીયોના અને દર્ભના અગ્રભાગ જેવી તીક્ષ્ણ ધારવાળાં હથિઆરોના મોટા-મોટા ઢગલા જમા રહેતા હતા. (સૂ૦ ૪)

छिण्णए कारेइ जाव सत्थोवाडिए कारेइ, अप्पेगइए वेणु-लयाहि य जाव वायरस्सीहि य हणावेइ, अप्पेगइए उत्ताणए कारेइ, कारित्ता उरे सिलं दलावेइ, दलावित्ता लउलं दावेइ, दावित्ता पुरिसेहिं उक्कंपावेइ, अप्पेगइए तंतीहि य जाव सुत्त-रज्जुहि य हत्थेसु य पादेसु य बंधावेइ, बंधावित्ता अगडंमि ओचूलं पाणगं पेज्जेइ, अप्पेगइए असिपत्तेहि य जाव कलंबचीरपत्तेहि य पच्छोल्लावेइ, पच्छोल्लावित्ता खारतेल्लेणं अब्भंगावेइ, अप्पेगइए णिलाडेसु य अवट्टुसु य कोप्परेसु य जाणुसु य खलुएसु य लोहकीलए य कडसक्काराओ य दलावेइ, अलिए भंजावेइ, अप्पेगइए सूईओ य डंभणाणि य हत्थंगुलियासु य पायंगुलियासु य कोट्टिलएहिं आउडावेइ, आउडावित्ता भूमिं कंडूयावेइ, अप्पेगइए सत्थएहि य जाव णहच्छेयणएहि य अंगं पच्छोल्लावेइ, पच्छोल्लावित्ता दब्भेहि य कुसेहि य उल्लदब्भेहि य वेढावेइ, वेढावित्ता आयवंसि दलयइ, सुक्के समाणे चडचडस्स उप्पाडेइ ॥ सू० ५ ॥

टीका ।

'तएणं से इत्यादि । 'तएणं से' ततः खलु सः 'दुज्जोहणे चारगपालए' दुर्योधनश्चारकपालकः 'सीहरहस्स रण्णो' सिंहरथस्य राज्ञः 'बहवे' बहून्

'तए णं से' इत्यादि ।

'तए णं' उसके बाद 'से दुज्जोहणे चारगपालए' इस चारकपालक दुर्योधन ने 'सीहरहस्स रण्णो' अपने सिंहरथ राजा के राज्य में रहने

'तए णं से' ઇત્યાદિ.

'तए णं' ते પછી 'से दुज्जोहणे चारगपालए' ते ચારકપાલક-જેલર-દુર્યોધને 'सीहरस्स रण्णो' પોતાના સિંહરથ રાજાના રાજ્યમાં રહેનાર 'बहवे चोरे य

'चोरे य' चोरांश्च 'पारदारिए य' पारदारिकांश्च 'गंठिभेयए य' ग्रन्थिभेदकांश्च 'रायावकारी य' राजापकारिणश्च 'अणधारए य' ऋणधारकांश्च ये ऋणं गृहीत्वा पुनर्दातुं नेच्छन्ति तान् 'बालघायए य' बालघातकांश्च 'वीसंभघायए य' विश्रम्भघातकान्=विश्वासघातकारिणश्च 'जूयकरे य' द्यूतकरान्=द्यूतक्रीडाकारिणश्च 'खंडपट्टे य' खण्डपट्टांश्च=धूर्त्तांश्च 'पुरिसेहिं' पुरुषैः=राजपुरुषैः 'गिण्हावेइ' ग्राहयति, 'गिण्हावित्ता' ग्राहयित्वा 'उत्ताणए' उत्तानकान्=ऊर्ध्वमुखान् 'पाडेइ' पातयति, 'पाडित्ता' पातयित्वा 'लोहदंडेण' लोहदण्डेन 'मुहं विहाडेइ' मुखं विघाटयति=उद्घाटयति, 'विहाडित्ता' विघाट्य=उद्घाट्य 'अप्पेगइए' अप्येककान्=कतिपयान् 'तत्तं' तप्तम्=अग्निसंयोगेन द्रवीभूतं 'तंबं' ताम्रं 'पेज्जेइ' पाययति। एवं 'अप्पेगइए' अप्येककान् 'तउयं' त्रपुकं 'जसद' इति प्रसिद्धं, 'पेज्जेइ' पाययति, 'अप्पेगइए' अप्येककान् 'सीसगं पेज्जेइ' सीसकं पाययति, 'अप्पेगइए' अप्येककान् 'कलकलं' चूर्णमिश्रततप्ततैलं 'पेज्जेइ' पाययति, अप्पे-

---

वाले 'बहवे चोरे य पारदारिए य गंठिभेयए य रायावकारी य अणधारए य बालघायए य वीसंभघायए य जूयकरे य खंडपट्टे य' अनेक चोरों को, अनेक परस्त्री-लंपटो को, अनेक ग्रन्थिभेदकों-गांठकतरने वालों को, राजा के अनेक विद्रोहियों को, कर्ज अदा नहीं करने वालों को-उधार लेकर नहीं देने वालों को-बालकों की हत्या करने वालों को, विश्वासघातियों को, द्यूतक्रीडा करने वालों को एवं अनेक धूर्तों को 'पुरिसेहिं' राजपुरुषों द्वारा 'गिण्हावेइ' पकडवाता और गिण्हावित्ता' पकडवाकर 'उत्ताणए पाडेइ' सबको चित्ता लेटा देना 'पाडित्ता लोहदंडेण मुहं विहाडेइ' चित्ता लेटाने के बाद उनका मुख एक लोहे के दंड से पकडवाता 'विहाडित्ता अप्पेगइए तत्तं तवं पेज्जेइ, अप्पेगइए तउयं पेज्जेइ, अप्पेगइए सीसगं पेज्जेइ, अप्पेगइए कलकलं पेज्जेइ, अप्पेगइए खारतेल्लं पेज्जेइ, अप्पे-

---

पारदारिए य गंठिभेयए य रायावकारी य अणधारए य बालघायए य वीसंभघायए य जूयकरे य खंडपट्टे य' અનેક ચોરોને, અનેક પરસ્ત્રી-લંપટોને, અનેક ગંઠીછેડાઓને, રાજાના અનેક વિદ્રોહીઓને, દેણું નહિ આપનારાઓને-ઉધાર લઈ જઈને પૈસા નહિ આપનારાઓને, બાલકોની હત્યા કરવાવાળાઓને વિશ્વાસઘાતિઓને, જુગાર ખેલનારાઓને અને બીજા અનેક ધૂતારાઓને 'पुरिसेहिं' રાજપુરુષો દ્વારા 'गिण्हावेइ' પકડાવતો અને 'गिण्हावित्ता' પકડાવીને 'उत्ताणए पाडेइ' તમામને ચિત્તા પાડી દેતો, 'पाडित्ता लोहदंडेण मुहं विहाडेइ' ચિત્તા પાડીને પછી તેના મોઢામાં એક લોઢાનો દંડ નાખી મોઢું ફેડાવતો. 'विहाडित्ता अप्पेगइए तत्तं तंबं पेज्जेइ, अप्पेगइए तउयं पेज्जेइ, अप्पेगइए सीसगं पेज्जेइ, अप्पेगइए कलकलं

गइए' अप्येककान् 'खारतेल्लं पेज्जेइ' क्षारतैलं पाययति, 'अप्पेगइए' अप्येककान् 'तेणं चेव' तेनैव पूर्वोक्ततप्तताम्रादिद्रव्यजातेनैव 'अभिसेगं करेइ' अभिषेकं करोति-स्नपयति। 'अप्पेगइए' अप्येककान् 'उत्ताणए' उत्तानकान्=उन्मुखान् 'पाडेइ' पातयति 'पाडित्ता' पातयित्वा 'आसमुत्तं' अश्वमूत्रं 'पेज्जेइ' पाययति, 'अप्पेगइए' अप्येककान् 'हत्थिमुत्त' हस्तिमूत्रं 'पेज्जेइ' पाययति 'जाव' यावत्-अप्पेककान् 'महिसमुत्तं' महिषमुत्रं 'पेज्जेइ' पाययति। 'अप्पेगइए' अप्येककान् 'हेट्ठामुहे' अधोमुखान् 'पाडेइ' पातयति, 'पाडित्ता' पातयित्वा 'वलस्स' बलात् 'वमावेइ' वमयति 'अप्पेगइए' अप्येककान् 'तेणं तेन

गइए तेणं चेव अभिसेगं करेइ' फडवाकर किन्हीं को गरम पिघला हुआ तांबा पिलाना, किन्हीं को पिघला हुआ जसत पिलाता, किन्हीं को पिघला हुआ सीसा पिलाता किन्हीं को चूना से मिश्रित तप्त तैल पिलाता किन्हीं को नमक मिला हुआ तेल पिलाता और उन्हीं तप्त ताम्रादिकों को उनके ऊपर मनमाना छिडकाता। 'अप्पेगइए उत्ताणए पाडेइ, पाडित्ता आसमुत्तं पेज्जेइ, अप्पेगइए हत्थिमुत्तं पेज्जेइ जाव महिसमुत्तं पेज्जेइ' चित्त लेटाये हुए किन्हीं२ को घोडे का मूत पिलाता, किन्हीं२ को वह बैल का, किन्हीं को मेंढे का, तो किन्ही को घोडे का मूत पिलाता, किन्हीं२ को हाथी का मूत पिलाना, किन्हीं२ को भैंसे का मून पिलाना 'अप्पेगइए हेट्ठामुहे पाडेइ, पाडित्ता वलस्स वमावेइ, अप्पेगए तेणं चेव उवीलं दलयइ, फिर उनमें से कितनों को औंधा लेटाता, लेटाकर जबर्दस्ती उनसे वमन कराता फिर उन्हें खिलाता फिर वमन कराता

पेज्जेइ, अप्पेगइए खारतेल्लं पेज्जेइ, अप्पगेइए तेणं चेव अभिसेगं करेइ' ફડાવીને તાંબાનો ગરમ પીગળાવેલો રસ પીવરાવતો, કોઇને ગરમ કરી ગાળેલા જસતનો રસ, કોઇને ગરમ સીસાનો રસ પીવરાવતો; કોઈને ચુનાના મિશ્રણવાળું ગરમ તેલ પીવરાવતો હતો, કેટલાકને મીઠું મેળવેલું તેલ પીવરાવતો હતો. તેના શરીર ઉપર તપાવેલા તામ્ર આદિ ઇચ્છા પ્રમાણે છાંટતો હતો. 'अप्पेगइए, उत्ताणए पाडेइ, पाडित्ता आसमुत्तं पेज्जेइ, अप्पेगइए हत्थिमुत्तं पेज्जेइ जाव महिसमुत्तं पेज्जेइ' ચિત્તા પાડેલા કેટલાકને ઉંટનાં. કોઇને બળદનાં, કોઇને ઘેટાનાં, કોઇને ઘોડાનાં મૂત્ર પીવરાવતો હતો. કેટલાકને હાથીનાં મૂત્ર પીવરાવતો, કોઇને પાડાનાં મૂત્ર પીવરાવતો હતો. 'अप्पेगइए हेट्ठामुहे पाडेइ, पाडित्ता वलस्स वमावेइ, अप्पेगइए तेणं चेव उवीलं दलयइ' ફરી પાછા તેઓમાંથી કેટલાકને ઉંધા પાડતો, પાડીને જબરદસ્તીથી તેને વમન કરાવતો, તે વમનને પાછું તેને જ ખવરાવતો હતો, ફરી પાછું તેને વમન

वान्ताशनादिना 'चेव' चैव=पुनरपि 'उवीलं' अवपीडां=वेदनां 'दलयइ' दापयति-कारयतीत्यर्थः । 'अप्पेगइए' अप्येककान् 'हत्थंदुयाहिं' हस्तान्दुकाभिः=हस्तशृङ्खलाभिः, 'हथकडी' इति प्रसिद्धाभिः 'बंधावेइ' बन्धयति, 'अप्पेगइए' अप्येककान् 'पायंदुयाहिं' पादान्दुकाभिः=पादशृङ्खलाभिः पादबन्धनरूपाभिः 'बंधावेइ' बन्धयति, 'अप्पेगइए' अप्येककान् 'हडिबंधणे' हडिबन्धनान्-हडिना बंधनं येषां ते तथा तान्, 'खोडा' इतिप्रसिद्धबन्धनबद्धान् 'कारेइ' कारयति, 'अप्पेगइए' अप्येककान् 'णियलबंधणे' निगडबन्धनान् निगडेन 'बेडी' इति प्रसिद्धेन बन्धनं येषां ते तथा तान् 'कारेइ' कारयति, 'अप्पेगइए' अप्येककान् 'संकोडियमोडिए' संकोटितमोटितान्=संकोचितमोटितान् 'कारेइ' कारयति, 'अप्पेगइए' अप्येककान् 'संकलबंधणे' शृङ्खलाबन्धनान् 'कारेइ' कारयति, 'अप्पेगइए' अप्येककान् 'हत्थछिण्णए' हस्तच्छिन्नकान् 'कारेइ' कारयति 'जाव'

और पुनः उसे खिलाता, इस प्रकार उन्हें प्राणान्तक कष्ट पहुँचाता। 'अप्पेगइए हत्थंदुयाहिं बंधावेइ' किन्हीं२ को हथकडियों से जकडाकर बंधवा देता 'अप्पेगइए पायंदुयाहिं बंधावेइ, अप्पेगइए हडिबंधणे कारेइ, अप्पेगइए णियलबंधणे कारेइ' किन्हीं २ कों पावों में बंधन डलवा कर बंधवा देता। किन्हीं को खोडा से बंधवा देता। किन्हीं २ को निगडों -बेडियों से कसवा देता। 'अप्पेगइए संकोडियमोडिए कारेइ अप्पेगइए संकलबंधणे कारेइ, अप्पेगइए हत्थछिण्णयं कारेइ जाव सत्थोवाडिए कारेइ, अप्पेगइए वेणुलयाहि य जाव वायरस्सीहि य हणावेइ, अप्पेगइए उत्ताणए कारेइ, कारित्ता उरे सिलं दलावेइ' किन्हीं २ को वह संकुचित गात्र कर बांध देता और मोड कर टेढा मेढा कर देता। किन्हीं २ को वह लोहेकी सांकलों से खूब कसा देता। किन्हीं २ के वह हाथ काट देता,

કરાવતો, અને ફરીથી તે વમન. તેમને જ ખવરાવતો હતો, આ પ્રમાણે તેને પ્રાણાન્તક કષ્ટ પહોંચાડતો 'अप्पेगइए हत्थंदुयाहिं बंधावेइ' કેટલાકને તે હાથકડીઓ નાંખીને જકડીને બાંધાવતો 'अप्पेगइए पायं दुयाहि बंधावेइ, अप्पेगइए हडिबंधणे कारेइ, अप्पेगइए णियलबंधणे कारेइ' કેટલાકનાં પગમાં ગાઢ બંધન બંધાવી દેતો, કેટલાકને ખીલા સાથે બાંધી દેતો, કેટલાકને બેડીઓ પહેરાવી દેતો. 'अप्पेगइए संकोडियमोडिए कारेइ, अप्पेगइए संकलबंधणे कारेइ, अप्पेगइए हत्थछिण्णए कारेइ जाव सत्थोवाडिए कारेइ, अप्पेगइए वेणुलयाहि य जाव वायरस्सीहि य हणावेइ, अप्पेगइए उत्ताणए कारेइ, कारित्ता उरे सिलं दलावेइ' કેટલાકને તેનાં ગાત્ર (અંગોને) બાંધી મરડી અને વાંકા ચુકા કરી નાખતો, કેટલાકના તે

यावत्-यावच्छब्देन-'पायछिण्णए, कण्णछिण्णए एवं नकउट्ठ जिब्भसीसछिण्णए' इत्यादि बोध्यम् । पादच्छिन्नकान् कर्णच्छिन्नकान्, एवं नासिकोष्ठजिह्वाशीर्षच्छिन्नकान् इत्यादि । 'सत्थोवाडिए' शस्त्रावपाटितान्=शस्त्रेण-खड्गादिना विदारितान् 'कारेइ' कारयति । 'अप्पेगइए' अप्येककान् 'वेणुलयाहिय' वेणुलताभिः=वंशलताभिः 'जाव' यावत्-यावच्छब्देन-चिञ्चालताभिः, 'छिवाहिं' चिक्कणचर्मकशाभिः, कशाभिः=चर्मयष्टिकाभिः, इति सङ्ग्रहः 'वायरस्सीहि य' वल्कलरश्मिभिः=वृक्षत्वङ्निर्मितरज्जुभिश्च 'हणावेइ' घातयति । 'अप्पेगइए' अप्येककान् 'उत्ताणए' उत्तानकान्=ऊर्ध्वमुखान् 'कारेइ' कारयति, 'कारित्ता' कारयित्वा 'उरे' उरसि 'सिलं' शिलां=गुरुतरपाषाणं 'दलावेइ' दापयति 'दलावित्ता' दापयित्वा तदुपरि 'लउलं दावेइ' लगुडं दापयति, 'दावित्ता' दापयित्वा 'पुरिसेहिं' पुरुषैः=लगुडोभयप्रान्तनिविष्टैः 'उक्कंपावेइ' उत्कम्पयति अतीव चालयति, यावदपराधिनोऽस्थीनि चूर्णितानि भवन्ति तावद् भ्रामयतीति भावः । 'अप्पे-

---

पांव काट देता, कान काट डालता, नांक काट डालता ओष्ठ काट डालता, जीभ छेद डालता, और किन्हीं २ का मस्तक भी काट डालता । किन्हीं २ को यह करोंत आदि शस्त्रों द्वारा विदारित कर डालता, किन्हीं २ को वेणुलताओं से पिटवाता, किन्हीं २ को चिंचालताओं से, किन्हीं २ को चिकने चमडे के कोडोंसे किन्हीं२ को चमडे को यष्टि से, किन्हीं २ को वृक्षों की छालसे बनी हुई रस्सियों से खूब पिटवाता । किन्हीं २ को वह चित्ता लेटाकर उनकी छाती पर बडी बडी शिला रख देता 'दलावित्ता लउलं दावेइ' दावित्ता पुरिसेहिं उक्कंपावेइ' रखकर फिर उस शिला पर एक लकडी रखकर फिर उसके दोनों कानों को मनुष्यों से पकडवा कर बेलन की तरह उसे उनकी छाती पर फिरवाता, जिससे उनकी हड्डियाँ चूर २ हो जातीं । 'अप्पेगइए

હાથ કાપી નાખતો, કેટલાકના પગ, કાન, નાક હોઠ, જીભ અને માથાં કાપી નાખતો, કેટલાકને તે કરવત વડે કરી વેરી નાખતો, કેટલાકને તે વેણુલતાઓથી મરાવતો; કેટલોકને ચિંચાલત્તાઓથી, કેટલાકને ચિકણા ચામડાના કોયડાથી, કેટલાકને ચામડાની સોટીથી, કેટલાકને વૃક્ષોની છાલની બનાવેલી દોરડીઓથી ખૂબ મારતો. કેટલાકને ચિત્તા પાડીને તેની છાતીપર મોટા પથ્થરની શિલાઓને રાખતો 'दलावित्ता लउलं दावेइ, दावित्ता पुरिसेहिं उक्कंपावेइ' રાખીને પછી તે શિલાપર એક લાકડી રાખીને પછી તેના બન્ને કાન બીજા માણસો પાસે પકડાવીને વેલણની માફક તે માણસોથી તેની છાતી પર ફેરવાવતો જેથી કરીને હડ્ડિયો-હાડકાં ચુરેચુરા થઇ જાય છે 'अप्पेगइए तंतीहिं य जाव सुत्तरज्जूहि य हत्थेसु य पाएसु

गइए' अप्येकान् 'तंतीहि य' तन्त्रीभिः=चर्मरज्जुभिः 'तांत' इति प्रसिद्धाभिश्च, 'जाव' यावत्-यावच्छब्देन-'वरत्ताहि य वागरज्जूहि य' इत्यादिसङ्ग्रहः 'वरत्ताहि य' वरत्राभिश्च चर्मग्रथितरज्जुभिः 'वागरज्जूहि य' वल्कलरज्जुभिश्च=वृक्षत्वङ्निर्मितरज्जुभिः 'सुत्तरज्जूहि य' सूत्ररज्जूभिश्च 'हत्थेसु य' हस्तयोश्च 'पाएसु य' पादयोश्च 'बंधावेइ' बन्धयति, 'बद्धाविता' बन्धयित्वा 'अगडंसि' अगडे-कूपे 'ओचूलं' अवचूलं वस्त्राञ्चलवल्लम्बमानम्-अधोऽवस्थितशिरस्कम् ऊर्ध्वपादं कारयित्वा 'पाणगं' पानकं-जलं 'पेज्जेइ' पाययति। 'अप्पेगइए' अप्येककान् 'असिपत्तेहि य' असिपत्रैः=खङ्गैः 'जाव' यावत्-यावच्छब्देन-'करपत्तेहि य, खुरपत्तेहि य' इति संग्रहः, तत्र 'करपत्तेहि य' करपत्रैः='करवत' इति प्रसिद्धैः काष्ठचीरणोपकरणविशेषैः 'खुरपत्तेहि य' क्षुरपत्रैः 'उस्तरा' इति प्रसिद्धैः कलंबचीरपत्तेहि य' कदम्बचीरपत्रैः=तीक्ष्णाग्रशस्त्रविशेषैश्च 'पच्छोल्लावेइ' प्रतक्षयति, 'पच्छोल्लाविता' प्रतक्ष्य 'खारतेल्लेणं' क्षार-

---

तंतीहिं य जाव सुत्तरज्जूहि य हत्थेसु य पाएसु य बंधावेइ बंद्धाविता अगडंमि ओचूलं पाणगं पेज्जेइ' किन्हीं२ के वह तांतों से, वरत्राओं से-चमडे की बटी हुई मोटी२ रस्सियो से, वल्कल निर्मित रस्सियों से और सूत के मोटे२ रस्सों से दोनों हाथ और दोनों पैर बन्धवा देता। बन्धवा कर वह उन्हें नीचे मस्तक कर और ऊपर पैर कर कुए में लटकवा देता और इस हालत में उन से कुंएं का पानी पिलवाता। 'अप्पेगइए असिपत्तेहिं जाव कलंबचीरपत्तेहि य पच्छोल्लावेइ पच्छोल्लाविता खारतेल्लेणं अब्भंगावेइ' किन्हीं२ के वह अंग और उपांगो को तलवारों से छंगवाता, करोतों से वहराता, उस्तराओं से छिलवाता और तीक्ष्ण अग्रभागवाले शस्त्रों से छिदवाता पश्चात् उन पर खारा तैल छिकडवाता

य वंधावेइ वंधाविता अगडंमि ओचूलं पाणगं पेज्जेइ' કેટલાકને તે તાંતોથી, વરત્રાઓથી, ચામડાની ગુંથેલી મોટી મોટી દોરીઓથી (મોટાં દોરડાં) વલ્કલમાંથી બનાવેલી દોરડીઓથી, અને સૂતરના મોટાં-મોટાં દોરડાથી, બે હાથ અને બે પગ બધાવતો બાંધાવીને તેનું માથું નીચે અને પગ ઉંચા રહે તે રીતે કરીને કુવામાં લટકાવી દેતો અને તેવી હાલતમાં કુવાનું પાણી તેને પવડાવતો 'अप्पेपइए असिपत्तेहि य जाव कलंबचीरपत्तेहि य पच्छोल्लावेइ पच्छोल्लाविता खारतेल्लेणं अब्भंगावेइ' કેટલાકનાં તે અંગ અને ઉપાંગોને તલવારોથી જૂદા પાડતા, કરવતોથી વેરતા, અસ્તરાઓથી છોલતા હતા, અને તીક્ષ્ણ અગ્રભાગવાળા શસ્ત્રોથી તેને છેદતા ભોંકતા, પછીથી તેના પર ખારૂં તેલ છંટાવતા હતા, અને તે તેલ વડે કરી મર્દન

तैलेन 'अब्भंगावेइ' अभ्यङ्गयति=मर्दयति। 'अप्पेगइए' अप्येककान्=कतिपयानपराधिनः 'णिलाडेसु य' ललाटेषु 'अवट्टुसु य' कृकाटिकासु=ग्रीवासु 'कोप्परेसु य' कूर्परेषु 'कुहणी' इति प्रसिद्धेषु 'जाणुसु य' जानुषु='घुटना' इति प्रसिद्धेषु 'खलुएसु य' पादमणिबन्धेसु च, एतेषु अङ्गेषु 'लोहकीलए य' लोहकीलकान् 'कडसक्कराओ य' कटशर्कराश्च=वंशशलाकाः 'दलावेइ' दापयति=निखातयति, 'अलिए' अलिकान्=अलिकण्टकान्=वृश्चिककण्टकान् 'भंजावेइ' भञ्जयति=पूर्वोक्ताङ्गेषु निखन्य त्रोटयति। 'अप्पेगइए' अप्येककान् 'सूईओ य' सूचीश्च 'डंभणाणि य' दम्भनानि च प्रतप्तलोहाङ्कनानि 'डांभ' इति प्रसिद्धानि 'हत्थंगुलियासु य' हस्ताङ्गुलिकासु 'पायंगुलियासु य' पादाङ्गुलिकासु च 'कोट्टिल्लएहिं' कोट्टिल्लकैः=मुद्‌गरकैः 'आउडावेइ' आकोटयति=आकुट्टय प्रवेशयति, 'आउडावित्ता' आकोटय-अन्तःप्रवेश्य, 'भूमिं' भूमि 'कंडूयावेइ' कण्डूयति भूमौ घर्षयतीत्यर्थः। करचरणाङ्गुलीषु सूचीः प्रवेश्य करचरणयोर्भूमौ

और उसी तेल से मर्दन करवाता। 'अप्पेगइए णिलाडेसु य अवट्टुसु य कोप्परेसु य जाणुसु य खलुएसु य लोहकीलए य कडसक्कराओ य दलावेइ' किन्हीं२ के मस्तक में, गर्दन में, कुहनियों में, घुटनों में, और पैर के सन्धिस्थानों में वह लोहे के कीलें, और बांस की तीक्ष्ण मोटी २ शलाकाएं ठुकवाता, 'अलिए भंजावेइ' साथ में तीक्ष्ण कांटो को भी उनके शरीर घुसवाकर उन्हें अधबिच से तुडवा देता। अप्पेगइए सूईओ य डंभणाणि य हत्थंगुलियासु य पायंगुलियासु य कोट्टिल्लएहिं आउडावेइ' किन्हीं २ के हाथ की अंगुलियो में, पैर की अंगुलियों में सूईओं को, तप्त लोहे के डांभ लगाने वाले कीलों को मुद्‌गरों से ठीक २ कर गडवा देता। 'आउडावित्ता भूमिं कंडूयावेइ' गडवा कर फिर

કરાવતા, 'अप्पेगइए णिलाडेसु य अवट्टुसु य कोप्परेसु य जाणुसु य खलुएसु य लोहकीलए य कडसक्कराओ य दलावेइ' કેટલાકના માથામાં ગળામાં કોણીઓમાં ઘુંટણોમાં અને પગના સંધિસ્થાનોમાં લોઢાના ખીલાઓ અને વાંસની તીક્ષ્ણ મોટી-મોટી સળીઓ ભોંકતા અથવા મારતા 'अलिए भंजावेइ' સાથે સાથે તીક્ષ્ણ કાંટાઓને પણ તેના શરીરમાં પરોવી અર્ધવચ્ચમાં તે કાંટો તોડી નાંખતા 'अप्पेगइए सूईओ य डंभणाणि य हत्थंगुलियासु य पायंगुलियासु य कोट्टिल्लएहिं आउडावेइ' કેટલાકને હાથની આંગળીઓમાં, પગની આંગળીઓમાં સોયોને. તપાવેલા લોઢાના ડામ આપવા ખીલાઓને મુદ્દગરોથી ખૂબ અંદર બેસારતા 'आउडावित्ता भूमिं कंडूयावेइ' ખૂબ ખીલા મારીને પછી તેને જમીન પર ઘસડાવતા, 'अप्पेगइए सत्थएहि य

घर्षणेन महादुःखमुत्पादयतीति भावः । 'अप्पेगइए' अप्येककान् 'सत्थएहि य' शस्त्रकैः=गुप्तिप्रभृतिभिः 'जाव' यावत्-यावच्छब्देन-'पिप्पलेहि य' पिप्पलैः= छुरिकाभिः, 'कडाडेहि य' कुठारैः-इति संग्रहः, णहच्छेयणएहि य' नखच्छेदनकैश्च 'नहरणी' इति प्रसिद्धैः 'अंगं' शरीरं 'पच्छोल्लावेइ' प्रतक्षयति, 'पच्छोल्लावित्ता' प्रतक्षय्य 'दब्भेहि य' दर्भैश्च 'कुसेहि य' कुशैश्च, दर्भाः=समूलाः, कुशाः=निर्मूलाः तैः 'उल्लदब्भेहि य' आर्द्रदर्भैश्च 'वेढावेइ' वेष्टयति वेढावित्ता' वेष्टयित्वा 'आयवंसि' आतपे 'दलयइ' दापयति 'सुक्के समाणे' शुष्कान् सतः तान् दर्भादीन् 'चडचडस्स' चडचडं=शब्दपूर्वकम् 'उप्पाडेइ' उत्पाटयति ॥ सू० ५ ॥

उन्हें भूमिपर घसीटवाता । 'अप्पेगइए सत्थएहि य जाव णहच्छेयणएहि य अंगं पच्छोल्लावेइ' कितनों का वह गुप्ती आदि शस्त्रों से, यावत् शब्द से छुरी, कुठार, और नहरणियों से शरीर छिन्नभिन्न करा देता। 'पच्छोल्लावित्ता दब्भेहि य कुसेहि य उल्लदब्भेहि य वेढावेइ'छिन्नभिन्न करने बाद फिर वह हरे २ दर्भों और कुशों से उन्हें वेष्टित करवाता 'वेढावित्ता आयवंसि दलयइ सुक्के समाणे चडचडस्स उप्पाडेइ' जब वे अच्छी तरह से वेष्टित हो चुकते तब बाद में वह उन्हें धूप में खडा कर देता, जब वे कुश और दर्भ अच्छी तरह शुष्क हो चुकते तब वह उनको उनके शरीर से चड चड शब्द पूर्वक उखडवाता जिससे चमडी सहित वे निकलने लगते॥

भावार्थ—फिर इस दुर्योधन जेलर ने सिंहरथ राजा के राज्य में बसने वाले जितने भी बदमाश थे-चोर, पारदारिक, व्यभिचारी थे, जितने भी गांठ कतरने वाले एवं राजा के विद्रोही जन थे, जितने भी उधार लेकर कर्ज अदा नहीं करने वाले थे, जितने भी बालकों की

जाव णहच्छेयणएहि य अंगं पच्छोल्लावेइ' કેટલાકનાં તે ગુપ્તિ આદિ શસ્ત્રોથી, 'यावत्' શબ્દથી છરી કુઠાર અને નરેણીઓથી શરીરને છિન્ન-ભિન્ન કરાવી દેતા 'पच्छोल्लावित्ता दब्भेहि य कुसेहि य उल्लदब्भेहि य वेढावेइ' છિન્ન-ભિન્ન કરીને પછી તે લીલા-દર્ભ દાભડાથી તેને વીંટાળી દેતા 'वेढावित्ता आयवंसि दलयइ सुक्के समाणे चडचडस्स उप्पाडेइ' જ્યારે સારી રીતે વીંટાળી દેતા તે પછી તેને સખ્ત તાપ-તડકામાં ઉભા રાખતા હતા, પછી જ્યારે તે દર્ભ સૂકાઈ જતો ત્યારે તેના શરીર પરથી તે ચડચડ શબ્દના ધ્વની સાથે ઉખેડવામાં આવતો ત્યારે ચામડી સહિત તે નીકળતો હતો.

ભાવાર્થ—પછી એ દુર્યોધન જેલરે સિંહરથ રાજાના રાજ્યમાં વસનારા જેટલા બદમાસ હતા (ચોર હતા) પરસ્ત્રી લંપટ વ્યભિચારી હતા, જેટલા ગંઠી છોડા હતા, રાજાના વિરોધીજન હતા, જેટલા ઉધાર લઈ કરજ નહિ દેનારા હતા, જેટલા

हत्या करने वाले, विश्वासघाती, जुआरी एवं जो भी धूर्त्त-ठग थे उन सब को राजपुरुषों द्वारा पकडवा कर उनको चित्ता लेटा देता और उनका मुख एक लोहे के डंडे से फडवाकर किन्हीं को ताता गरम पिघला हुआ तांबा पिलाता, किन्हीं को पिघला हुआ गरम-गरम जसद पिलाता, किन्हीं को पिघला हुआ सीसा पिलाता, किन्हीं को चूने से मिश्रित तप्त तैल पिलाता एवं किन्हीं को नमक मिला हुआ तैल पिलाता और उन्हीं तप्त ताम्रादिकों को उनके शरीर पर मनमाना छिडकवाता था। फिर वह चित्ता लिटाये हुए किन्हीं-किन्हीं को घोडे का मूत पिलाता, किन्हीं२ को हाथी का मूत पिलाता, किन्हीं२ को ऊंट का तो किन्हीं२ को बैल का, किन्हीं२ को मेंढे का तो किन्हीं२ को पाडे का मूत पिलाता था। फिर उनमें से कितनों को नीचा मुंह कराकर बलात्कार (जबर्दस्ती) से वमन कराता और वमन को उन्हें खिलाता, फिर वमन कराता और पुनः उसे खिलाता इस प्रकार उन्हें प्राणान्तक कष्ट पहुचाता था। फिर किन्हीं२ को वह हथकडियों से जकडा कर बंधवा देता। किन्हीं२ को पाँवों में बन्धन डलवा कर बंधवा देता। किन्हीं२ को खोडों से बंधवा देता। किन्हीं२ को निगडों-बेडियों से कसवा देता। किन्नीं२ के शरीर को वह

બાળકોની હત્યા કરનારા હતા. વિશ્વાસઘાતી, જુગારી અને જે ધૂર્ત્ત-ઠગ હતા, તે તમામને રાજપુરુષો-રાજાના નોકરો દ્વારા પકડાવી લીધા પછી તેને ચિત્તા પાડતા, અને તેના મુખને એક લોઢાના ડંડાથી પહોળું કરાવીને કેટલાકને તપાવેલા ગરમ પીગળાવેલા તાંબાનો રસ પીવડાવતા હતા, કેટલાકને એવાજ પ્રકારનો જસદનો રસ, કેટલાકને સીસાનો રસ, પીવડાવતા હતા, કેટલાકને ચુનામિશ્રિત તપાવેલું તેલ પીવડાવતા હતા, કેટલાકને મીઠું મેળવેલું તેલ પાતા હતા, અને તપાવેલા તાંબા આદિકથી તેના શરીર પર ઇચ્છા પ્રમાણે ડામ દેતા હતા, પછી તેને ચિત્તા પાડીને કેટલાકને ઘોડાનું મૂત્ર પાતા, કેટલાકને હાથીનું મૂત્ર, કેટલાકને ઉંટનુ મૂત્ર. કેટલાકને બળદનું મૂત્ર, કેટલાકને ઘેટાનું મૂત્ર, કેટલાકને પાડાનું મુત્ર પાતા હતા, તે પછી તેમાંના કેટલાકને મુખ નીચું કરાવીને બલાત્કાર (જબરદસ્તી) થી વમન ઉલ્ટી કરાવતા હતા, અને તે ઉલ્ટી પાછી તેને જ ખવડાવતા, ફરી ઉલ્ટી કરાવતા, અને તેને જ ખવડાવતા આ પ્રમાણે તેને પ્રાણાન્તિક કષ્ટ પહોંચાડતા હતા, પછી કેટલાકને હાથ-કડીઓથી બાંધીને જકડી લેતા, કેટલાકના પગમાં બન્ધન નાખતા એને બાંધી દેતા, કેટલાકને ખીલા સાથે બાંધતા કેટલાકને બેડીઓથી તંગ કરી દેતા, કેટલાકનાં શરી-

॥ मूलम् ॥

तए णं से दुज्जोहणे चारगपालए एयकम्मे ४ सुबहुपावं समज्जिणित्ता एगतीसं वाससयाइं परमाउं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा छट्ठीए पुढवीए उक्कोसेणं बावीससागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णे। से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव महुराए नयरीए सिरिदामस्स रण्णो बंधुसिरिए देवीए कुच्छिंसि पुत्तत्ताए उववण्णे। तए णं तीसे बंधुसिरीए देवीए तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं इमे एयारूवे दोहले पाउब्भूए—धन्नाओ णं ताओ अम्मयाओ जाव जाओ णं अप्पणो पइस्स हियमंसेणं जाव सद्धिं सुरं च५ जाव दोहलं विणेंति, तं जइ अहमवि जाव विणिज्जामि—त्तिकट्टु तंसि दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि जाव झियाइ। रायपुच्छा, बंधुसिरीभणणं। तए णं से सिरिदामे राया तीसे बंधुसिरीए देवीए तं दोहलं केणवि उवाएणं विणेइ। तए णं सा बंधुसिरी देवी संपुण्णदोहला५ तं गब्भं सुहंसुहेणं परिवहइ। तए णं सा बंधुसिरी देवी नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं जाव दारगं पयाया। तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो णिव्वत्ते एगारसे दिवसे संपत्ते बारसाहे इमं एयारूवं णामधेज्जं करेंति—होउ णं अम्हं दारगे नंदिसेणे नामेणं। तए णं से नंदिसेणे कुमारे पंचधाई परिवुडे जाव परिवड्ढइ। तए णं से नंदिसेणे कुमारे उम्मुक्कबालभावे जाव विहरइ, जाव जुवराया जाए यावि होत्था। तए णं से नंदिसेणे कुमारे रज्जे य जाव अंतेउरे य मुच्छिए ४ इच्छइ सिरिदामं रायं जीवियाओ ववरोवित्ता सयमेव रज्जकारेमाणे पालेमाणे विहरित्तए ॥ सू० ६ ॥

टीका

'तए णं से' इत्यादि। 'तए णं से दुज्जोहणे चारगपालये' ततः खलु स दुर्योधनः चारकपालकः 'एयकम्मे' एतत्कर्मा ४ एतदेव=चौरपारदारिकानामधिकतरघोरदण्डकरणमेव कर्म-क्रिया यस्य स एतत्कर्मा, अत्र 'एयप्पहाणे, एयविज्जे, एयसमायारे' इति पदत्रयं संग्राह्यम्। एतत्प्रधानः-एतत्-अनुचिताधिकतरदण्डकरणकर्म प्रधानं यस्य स तथा, एतद्विद्यः-एतस्मिन् कर्मणि विद्या-ज्ञानं यस्य स तथा, घोरतरदण्डकरणविधिज्ञः, एतत्समाचारः-उक्तकर्माचरणशीलः। 'सुबहुपावं' नानाविधपापं 'समज्जिणित्ता' समर्ज्य=समुपार्ज्य 'एगतीसं वाससयाइं' एकत्रिंशद्वर्षशतानि 'परमाउं' परमायुः=उत्कृष्टमायुष्यं 'पालित्ता' पालयित्वा 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालं कृत्वा 'छट्ठीए पुढवीए' षष्ठ्यां पृथिव्याम् 'उक्कोसेणं' उत्कर्षेण 'बावीसं सागरोवमट्ठिइएसु' द्वाविंशतिसागरोपमस्थितिकेषु 'नेरइएसु' नैरयिकेषु 'नेरइयत्ताए' नैरिकतया 'उववण्णे'

'तए णं से' इत्यादि।

'तए णं' इस प्रकार 'से दुज्जोहणे चारगपालए' वह दुर्योधन चारकपालक कि जिसका 'एयकम्मे ४' रात दिन का यही काम था, अनुचित अधिकतर दण्ड देना ही प्रधान कर्म था, इसी कर्म में जिसने विशेष विचक्षणता प्राप्त की थी। एवं इसी प्रकार कर्मों के आचरण करने का जिसका स्वभाव था। वह 'सुबहुपावं समज्जिणित्ता' अपने कृत कर्मानुसार अनेक प्रकार के बहुल पापकर्मों के बंध करने में ही 'एगतीसं वाससयाइं परमाउं पालित्ता' अपना ३१०० वर्षकी उत्कृष्ट आयु पूर्ण कर 'कालमासे कालं किच्चा छट्ठीए पुढवीए उक्कोसेणं बावीससागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णे' मृत्यु के अवसर मर कर छट्ठी

'तए णं से' ઇત્યાદિ.

'तए णं' આ પ્રમાણે 'से दुज्जोहणे चारगपालए' તે દુર્યોધન ચારક પાલક જેનું 'एयकम्मे ४' રાત્રી-દિવસ એજ કામ હતું, અનુચિત અધિકતર દંડ દેવા એજ પ્રધાન કામ હતું, તે કામમાં તેણે વિશેષ કુશળતા પ્રાપ્ત કરેલી હતી. અર્થાત્ આવા પ્રકારના કર્મોનું આચરણ કરવું એજ જેનો સ્વભાવ હતો તે 'सुबहुपावं समज्जिणित्ता' પોતાના કૃત કર્માનુસાર અનેક પ્રકારનાં બહુલ-ઘણાં જ પાપકર્મોનો બંધ કરવામાં જ 'एगतीसं वाससयाइं परमाउं पालित्ता' પોતાની ૩૧૦૦ એકત્રીસસો વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને 'कालमासे कालं किच्चा छट्ठीए पुढवीए उक्कोसेणं बावीससागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णे' મૃત્યુના

उपपन्नः=उत्पन्नः। 'से णं' स खलु 'तओ' ततः तस्मात् स्थानाद् 'अणंतरं' अनन्तरम्=अन्तररहितम् 'उव्वट्टित्ता' उद्वृत्य 'इहेव' इहैव=अत्रैव 'महुराए नयरीए' मथुरायां नगर्यां 'सिरिदामस्स रण्णो' श्रीदाम्नो राज्ञः 'बंधुसिरीए देवीए' वन्धुश्रिया देव्याः 'कुच्छिंसि' कुक्षौ 'पुत्तत्ताए' पुत्रत्वेन 'उववण्णे' उपपन्नः=उत्पन्नः। 'तए णं' ततः खलु गर्भस्थित्यनन्तरं 'तीसे बंधुसिरीए देवीए' तस्या वन्धुश्रियो देव्याः 'तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं' त्रिषु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेषु सत्सु 'इमे एयारूवे दोहले पाउब्भूए' अयमेतद्रूपो दोहदः प्रादुर्भूतः-'धन्नाओ णं ताओ अम्मयाओ जाव जाओणं' धन्याः खलु ता अम्बाः सपुण्याः, इत्यादि विशेषणविशिष्टास्ता अम्बाः, तासामेव सुलब्धं जन्मजीवित-

---

पृथिवी के २२ सागर की उत्कृष्ट स्थिति वाले नरक में उत्पन्न हुआ। 'से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव महुराए णयरीए सिरिदामस्स रण्णो बंधुसिरीए देवीए कुच्छिंसि पुत्तत्ताए उववण्णे' वहाँ की २२ सागर की स्थिति पूर्ण कर जब यह वहां से निकला तो इस मथुरा नगरी में श्रीदाम राजा की रानी बंधुश्री की कुक्षि में पुत्ररूप से गर्भ में आया। 'तए णं' गर्भ स्थिति होने के बाद 'तीसे बंधुसिरीए देवीए' उस बंधुश्री देवी के गर्भ के 'तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं' तीन मास पूरे होने पर इमे एयारूवे दोहले पाउब्भूए' इस प्रकार का दोहद उत्पन्न हुआ 'धन्नाओ णं ताओ अम्मयाओ जाव' वे मातएँ धन्य हैं यावत् पुण्यवती हैं कृतार्थ हैं कृतपुण्य हैं-उन्हों ने पूर्वभव में पुण्य किया है, कृतलक्षण हैं-वे शुभ लक्षणों से युक्त हैं और कृतविभव अर्थात् उन्हों ने ही अपने विभव-संपत्ति को दानादि शुभकार्य में सफल किया है। उन्हीं का

અવસરે મરણ પામીને છઠ્ઠી પૃથવીનાં ૨૨ બાવીસ સાગરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નરકમાં ઉત્પન્ન થયો. 'से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव महुराए णयरीए सिरिदामस्स रण्णो बंधुसिरीए देवीए कुच्छिंसि पुत्तत्ताए उववण्णे' ત્યાંની બાવીસ ૨૨ સાગરની સ્થિતિ પૂરી કરીને જ્યારે ત્યાંથી નીકળ્યા તે પછી આ મથુરા નગરીમાં શ્રીદામ રાજાની બંધુશ્રી રાણીના ઉદરમાં પુત્રરૂપથી ગર્ભમાં આવ્યા. 'तए णं' ગર્ભ રહ્યા પછી 'तीसे बंधुसिरीए देवीए' તે બંધુશ્રી દેવીના ગર્ભને 'तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं' ત્રણ માસ પૂરા થયા પછી 'इमे एयारुवे दोहले पाउब्भूए' આવા પ્રકારનો દોહદ (મનોરથ) ઉત્પન્ન થયો 'धन्नाओ णं ताओ अम्मयाओ जाव' તે માતાઓ ધન્ય છે. યાવત પુણ્યવતી છે, કૃતાર્થ છે, કૃત પુણ્ય (તેણે પુણ્ય કરેલા છે) જેઓએ પૂર્વભવમાં પુણ્ય કર્યાં છે. કૃતલક્ષણ-તે શુભ લક્ષણોથી યુકત છે અને

फलं याः खलु 'अप्पणो' आत्मनः=स्वस्य 'पइस्स' पत्युः 'हियमंसेणं' हृदय-मांसेन 'जाव' यावच्छब्देन तलितेन भर्जितेन शूल्येन 'सद्धिं' सार्द्धं 'सुरं च' सुरां च ५ 'आसाएमाणे४' आस्वादयत्यः ४ 'दोहलं जाव' दोहदं 'विणेंति' विनयन्ति=पूरयन्ति, 'तं जइ अहमपि जाव' तद् यद्यहमपि यावत्-एवं प्रकारेण दोहदं 'विणिज्जामि' विनयामि=पूरयामि=तदा श्रेयः। 'तिकट्टु' इति कृत्वा=इति विचार्य 'तंसि दोहलंसि' तस्मिन् दोहदे 'अविणिज्जामाणंसि' जाव अविनीयमाने=अपूरिते सति शुष्का बुभुक्षिता निर्मांसा अवरुग्णा अवरुग्णशरीरा अपहतमनःसंकल्पा 'झियाइ' ध्यायति=आर्तध्यानं करोति। 'रायपुच्छा' वन्धु-

---

मनुष्य सम्बन्धी जन्म और जीवन सफल है कि 'जाओ णं अप्पणो पइस्स हियमंसेणं जाव सद्धिं' जो अपने२ पति के हृदय के मांस के, यावत्-जो कि तलित-भर्जित और शूल पर रख कर पकाया हुआ हो, उसके-साथ 'सुरं च' मधु, मेरक, जाति, सीधु और प्रसन्ना-ऐसे पांच प्रकार की मदिराओं का एक बार आस्वादन करतीं बार बार स्वाद लेतीं परिभोग करतीं और अन्य स्त्रियों को देती हुई 'जाव दोहलं विणेंति' दोहद को पूर्ण करती हैं 'तं जइ अहमवि जाव' तो यदि मैं भी 'जाव' यावत् इसी प्रकार से श्रीदाम राजा के हृदयमांस को पांचो प्रकार की मदिराओं के साथ उपभोगादि करती हुई अपने दोहद को 'विणिज्जामि' पूर्ण करूँ तो अच्छा हो। 'त्ति कट्टु' ऐसा सोच कर वह 'तंसि दोहलंसि अविणिज्जमाणंसि' उस दोहले के पूर्ण न होने पर 'जाव' यावत् सूकने लगी, मांस रहित, निस्तेज, रोगिष्ट, रोग-

---

कृतविभव અર્થાત્ તેમણે જ પોતાના વૈભવ-સંપત્તિને દાનાદિ શુભ કાર્યોમાં સફલ કરી છે તેનોજ મનુષ્ય સમ્બન્ધી જન્મ અને જીવન સફલ છે કે:-'जाओ णं अप्पणो पइस्स हियमंसेणं जाव सद्धिं' જે પોતાના પતિના હૃદયનાં માંસને યાવત-તળી ભુંજીને અને શૂલ પર રાખીને પકાવેલાં હોય અને તેની સાથે 'सुरं च ५' મધુ-મેરક જાતી, સીધુ અને પ્રસન્ન એવી પાંચ પ્રકારની મદિરા (દારૂ)ઓના એકવાર આસ્વાદન કરી, વારંવાર સ્વાદ લઇને પરિભોગ કરતી અન્ય સ્ત્રીઓને આપીને 'जाव दोहलं विणेंति' દોહદ (મનોરથ)ને પૂર્ણ કરે છે. 'तं जइ अहमवि' તો હું પણ 'जाव' યાવત એ પ્રમાણે શ્રી દામ રાજાના હૃદયનાં માંસને પાંચ પ્રકારની મદિરાઓની સાથે ઉપભોગાદિ કરીને મારા દોહદમનોરથ 'विणिज्जामि' પૂર્ણ કરૂં તો સારૂં છે. 'त्तिकट्टु' આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે 'तंसि दोहलसि अविणिज्जमाणंसि' પોતાનો દોહલો પૂર્ણ નહિ થવાથી 'जाव' યાવત સુકાવા લાગી, ભૂખી રહેવા લાગી માંસરહિત નિસ્તેજ

सिरीभणणं' एकदा राजा तां पश्यति पृच्छति च। सा सर्वं कथयति। 'तए णं से सिरिदामे राया तीसे वन्धुसिरीए देवीए तं दोहलं केणवि उवायेणं' ततः खलु स श्रीदामो राजा तस्या बन्धुश्रियो दोहदं केनाप्युपायेन=अलक्षिततया स्वहृदयमांसस्थाने मांससदृशान्यवस्तुविशेषप्रदानरूपेण 'विणेइ' विनयति= दोहदं पूरयति। 'तए णं सा बंधुसिरी देवी संपुण्ण दोहला५ तं गब्भं' ततः खलु सा बन्धुश्रीदेवी सम्पूर्णदोहदा ५ यावत् तं गर्भं 'सुहंसुहेणं' सुखसुखेन= सुखपूर्वकं 'परिवहइ' परिवहति=धारयति स्म। 'तए णं सा' ततः खलु सा 'वन्धुसिरी देवी' वन्धुश्रीः देवी 'नवण्हं मासाणं' नवसु मासेषु 'बहुपडिपुण्णाणं'

ग्रस्त शरीर वाली और हताश होती हुई 'झियाइ' आर्त्त ध्यान करने लगी। 'रायपुच्छा बंधुसिरीभणणं' ऐसी स्थिति में बैठी हुई उस बंधुश्री को एक समय राजा ने देखा और इस परिस्थिति का कारण पूछा। उस बंधुश्री ने अपना सब वृत्तांत राजा को कह सुनाया 'तए णं से सिरिदामे राया' तदनन्तर उस श्रीदाम राजा ने 'तीसे बंधुसिरीए देवीए दोहलं' उस बन्धुश्री देवी के उस दोहद को 'केणवि उवाएण' किसी एक उपाय से अर्थात् जिससे वह नहीं समझ सके इस प्रकार अपने हृदय मांस के स्थान पर मांस के सदृश अन्य वस्तु को देकर 'विणेइ' पूरा किया। 'तए णं सा बंधुसिरी देवी' फिर वह बंधुश्री देवी ऐसा करने से 'संपुण्ण दोहला ५' दोहले के संपूर्ण होने पर, संमानित होने पर किसी वस्तु की अभिलाषा से रहित होकर 'तं गब्भं' उस गर्भ को 'सुहं सुहेणं' सुखपूर्वक 'परिवहइ' धारण करने लगी। 'तए णं सा

રોગીષ્ટ રોગગ્રસ્ત શરીરવાળી અને હતાશ બનીને 'झियाइ' આર્ત્તધ્યાન કરવા લાગી. 'रायपुच्छा वंधुसिरीभणणं' આવી સ્થિતિમાં બેઠેલી તે બંધુશ્રીને એક સમય રાજાએ જોઇ અને તે પરિસ્થિતિ થવાનું કારણ પૂછયું, ત્યારે તે બંધુશ્રીએ પોતાનો તમામ વૃત્તાન્ત રાજાને કહી સંભળાવ્યો 'तए णं से सिरिदामे राया' તે પછી શ્રીદામ રાજાએ, 'तीसे वंधुसिरीए देवीए दोहलं' તે બન્ધુશ્રી દેવીના તે દોહલાને (મનોરથને) 'केणवि उवाएणं' કોઇ પણ એક ઉપાયથી અર્થાત્ જેથી તે સમજી શકે નહિ તેવી રીતે પોતાના હૃદયનાં માંસની જગ્યાએ માંસના જેવી જ બીજી વસ્તુ આપીને 'विणेइ' પૂરો કર્યો. 'तए णं सा वंधुसिरी देवी' પછી તે બંધુશ્રી દેવી એ પ્રમાણે કરવાથી 'संपुण्णदोहला ५' દોહલો પૂર્ણ થતાં સંમાનિત થતાં તેને કોઇ પણ વસ્તુની અભિલાષા રહી નહિ. 'तं गब्भं' તે ગર્ભને '[illegible]' સુખપૂર્વક 'परिवहइ' ધારણ કરવા લાગી. 'तए णं सा वंधुसिरी

बहुप्रतिपूर्णेषु 'जाव' यावत् 'दारगं पयाया' दारकं प्रजाता=प्रजनितवती। 'तए णं' ततः खलु 'तस्स दारगस्स' तस्य दारकस्य 'अम्मापियरो' अम्बापितरौ 'णिवत्ते एगारसे दिवसे' निवृत्ते एकादशे दिवसे 'संपत्ते बारसाहे' संप्राप्ते द्वादशाहे 'इमं एयारूवं' इदमेतद्रूपं 'नामधेज्जं' नामधेयं 'करेंति' कुरुतः 'होउ णं' भवतु खलु 'अम्हं' अस्माकं 'दारगे' दारकः=पुत्रः 'नंदिसेणे नामेणं' नन्दिषेणो नाम्ना नन्दिषेण-इति नामकः। 'तए णं से' ततः खलु सः 'नंदिसेणे कुमारे' नन्दिषेणः कुमारः 'पंचधाई परिवुडे' पञ्चधात्रीपरिवृतः 'जाव परिवड्ढइ' यावत् परिवर्धते। 'तए णं से' ततः खलु सः 'नंदिसेणे कुमारे' नन्दिषेणः कुमारः 'उम्मुक्कबालभावे' उन्मुक्तबालभावः 'जाव विहरइ' यावत् विहरति=आस्ते। 'जाव जुवराया जाए यावि होत्था' यावत् युवराजो जात-

---

बंधुसिरी देवी णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं जाव दारगं पयाया' गर्भ के ९ माह जब ठीक २ पूर्ण हो चुके तब बंधुश्री ने एक पुत्र को जन्म दिया। 'तए णं तस्स दारगस्स' जन्म होने पर इस बालक के 'अम्मापियरो' माता पिता ने 'णिव्वत्ते एगारसे दिवसे संपत्ते बारसाहे' ग्यारह दिनों के निकल चुकने पर १२ वें दिन के प्रारंभ होते ही 'इमं एयारूवं णामधेज्जं करेंति' इस अपने पुत्रका इस प्रकार नामसंस्कार किया। 'होउ णं अम्हं दारगे नंदिसेणे नामेणं' कि हमारा यह पुत्र 'नंदिषेण' इस नाम से प्रसिद्ध होओ। 'तए णं से नंदिसेणेकुमारे पंचधाई परिवुडे जाव परिवड्ढइ' तत्पश्चात् वह नंदिसेनकुमार पांच धाइयों से परिवृत होकर वर्धित होने लगा 'तए णं से नंदिसेणे कुमारे उम्मुक्कबालभावे जाव विहरइ' वह नंदिषेण कुमार बाल्यकाल को उल्लंघन कर जब तरुणावस्था को प्राप्त

णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं जाव दारगं पयाया' ગર્ભના ૯ નવ માસ બરાબર પૂરા થઇ ગયા ત્યારે બંધુશ્રીએ એક પુત્રનો જન્મ આપ્યો. 'तए णं तस्स दारगस्स' જન્મ થયા પછી તે બાળકના 'अम्मापियरो' માતા-પિતાએ 'णिव्वत्ते एगारसे दिवसे संपत्ते बारसाहे' અગિઆર ૧૧ દિવસ પૂરા થયા પછી બારમા ૧૨માં દિવસના પ્રારંભમાં એટલે બારમે દિવસે 'इमं एयारूवं णामधेज्जं करेंति' પોતાના એ પુત્રના આ પ્રમાણે નામસંસ્કાર કર્યા 'होउ णं अम्हं दारगे नंदिसेणे नामेणं' કે આ અમારો પુત્ર 'नंदिषेण' આ નામથી પ્રસિદ્ધ થાઓ! 'तए णं से णंदिसेणे कुमारे पंचधाई परिवुडे जाव परिवड्ढइ' ત્યાર પછી તે નંદીસેનકુમાર પાંચ ધાઈઓથી રક્ષિત થઇ વધવા લાગ્યો. 'तए णं से नंदिसेणे कुमारे उम्मुक्कबाल-

श्चाप्यभवत्। 'तए णं से' ततः खलु स 'नंदिसेणे कुमारे' नन्दिषेणः कुमारः 'रज्जे य' राज्ये च 'जाव अंतेउरे य' यावद् अन्तःपुरे च 'मुच्छिए ४' मूर्च्छितः 'गिद्धे' गृद्धः 'गढिए' ग्रथितः अज्झोववण्णे' अध्युपपन्नः सन् 'इच्छइ' इच्छति 'सिरिदामं रायं' श्रीदामनामकं राजानं 'जीवियाओ ववरोवित्ता' जीविताद् व्यपरोप्य 'सयमेव' स्वयमेव 'रज्जसिरिं' राज्यश्रियं 'कारेमाणे' कारयन्= अमात्यादिभिर्वर्धयन् 'पालेमाणे' पालयन् 'विहरित्तए विहर्तुम् ॥ सू० ६ ॥

हुआ तब इसके पिताने इसे 'जाव जुवराया जाए यावि होत्था' युवराज पद प्रदान कर दिया, यह युवराज बन गया। 'तए णं से नंदिषेणे कुमारे रज्जे य जाव अंतेउरे य मुच्छिए ४ इच्छइ सिरिदामं रायं जीवियाओ ववरोवित्ता सयमेव रज्जसिरिं कारेमाणे पालेमाणे विहरित्तए' 'नंदिसेण कुमार के चित्त में यह भावना जागी कि मैं अपने पिता श्रीदाम राजा को मार कर स्वयं अमात्यादि के साथ इस राज्य की वृद्धि करता हुआ तथा अच्छी तरह से संरक्षण करता हुआ राज्यश्रीका पालन करूँ।

भावार्थ—दुर्योधनने अपनी ३१०० वर्ष की समस्त आयु इन पापकर्मों के करने में व्यतीत की। इन पापकर्मों के करने से उसने अनेक विध चिकने कर्मों का बंध किया। मृत्यु के अवसर पर मर कर यह छठी पृथवी के नरक का नारकी हुआ। वहां की २२ सागर की आयु समाप्त कर जब यह मरा तो इस मथुरा नगरी में श्रीदाम राजा की रानी बंधुश्री के उदर में पुत्ररूप से उत्पन्न हुआ। ठीक ९

भावे जाव विहरइ' नंदिषेणु કુમાર હવે બાલજીવનને સમય પૂરો કરીને જ્યારે તરૂણ અવસ્થાને (યૌવનપણાને) પ્રાપ્ત થયા ત્યારે તેના પિતાએ તેને 'जाव जुवराया जाए यावि होत्था' યુવરાજપદ આપ્યું અને તે યુવરાજ બન્યા. 'तए णं से नंदिसेणे कुमारे रज्जे य जाव अंतेउरे य मुच्छिए ४ इच्छइ सिरिदामं रायं जीवियाओ ववरोवित्ता सयमेव रज्जसिरिं कारेमाणे पालेमाणे विहरित्तए' નંદિસેણુ કુમારના ચિત્તમાં એ ભાવના જાગી કે હું મારા પિતાશ્રીને શ્રીદામરાજાને મારીને હું પોતે મારા નોકરોની સાથે મંત્રી—આદિની સાથે આ રાજ્યની વૃદ્ધિ કરીને તથા સારી રીતે રક્ષણ કરીને રાજ્યનું પાલન કરૂં.

ભાવાર્થ—દુર્યોધને પોતાની ૩૧૦૦ એકત્રીસસો વર્ષની તમામ આયુષ્ય તે પાપકર્મો કરવામાં જ વ્યતીત કરી, તે પાપકર્મોના કરવાથી તેણે અનેકવિધ ચીકણા કર્મોનો બંધ કર્યો. મૃત્યુના સમયે મરણ પામીને તે છઠ્ઠી પૃથિવીના નરકમાં નારકી થયો, ત્યાંની ૨૨ બાવીશ સાગરની આયુષ્ય પૂરી કરીને જ્યારે મરણ પામ્યો તે પછી મથુરા નગરીમાં શ્રીદામ રાજાની રાણી બંધુશ્રીના ઉદરમાં પુત્રરૂપથી ઉત્પન્ન થયો.

॥ मूलम् ॥

तए णं से नंदिसेणे कुमारे सिरिदामस्स रण्णो अंतरं अलभमाणे अण्णया कयाइं चित्तं अलंकारियं सद्दावेइ सद्दावित्ता एवं वयासी-तुमं णं देवाणुप्पिया! सिरिदामस्स रण्णो सव्वट्ठाणेसु य सव्वभूमियासु य अंतेउरे य दिण्णवियारे सिरिदामस्स रण्णो अभिक्खणं २ अलंकारियकम्मं करेमाणे विहरसि। तए णं तुमं देवाणुप्पिया! सिरिदामस्स रण्णो अलंकारियकम्मं करेमाणे गीवाए खुरं णिवेसेहि ता णं अहं तुमं अद्धरज्जयं करिस्सामि, तुमं अम्हेहिं सद्धिं उरालाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरिस्ससि। तए णं से चित्ते अलंकारिए नंदिसेणस्स कुमारस्स वयणं एयमट्ठं पडिसुणेइ ॥ सू० ७ ॥

टीका

'तए णं से' इत्यादि। 'तए णं से नंदिसेणे कुमारे' ततः खलु स

माह जब पूरे निकल चुके, बंधुश्री ने तब एक पुत्र को जन्म दिया। १२ वें दिन इसका नामसंस्कार हुआ। नंदिषेण इस का नाम रक्खा गया। बाल्यावस्था से जब यह जवान-तरुण हुआ-तब पिताने उसे युवराज बना दिया। युवराज बनने पर यह इस समय की प्रतीक्षा में रहने लगा कि मैं अपने पिता को मार कर स्वयं इस राज्य श्री का अनुभव करूं ॥ सू० ६ ॥

'तए णं से' इत्यादि

'तए णं' इस प्रकार के निकृष्ट विचार के बाद 'से नंदिसेणे

બરાબર નવ માસ પૂરા વીતી ગયા ત્યારે બંધુશ્રીએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો, બારમાં ૧૨મા દિવસે તેના નામસંસ્કાર થયા, નંદિષેણ તેનું નામ રાખ્યું, તે પોતાની બાલ અવસ્થા પૂરી કરીને જ્યારે યુવાન અવસ્થામાં આવ્યા ત્યારે તેના પિતાએ તેને યુવરાજ પદ આપ્યું યુવરાજ થયા પછી તે એ સમયની રાહ જોવા લાગ્યા કે હું મારા પિતાને મારીને હું પોતે આ રાજ્ય લક્ષ્મીનો અનુભવ કરૂં (સૂ૦ ૬)

'तए णं से' ઇત્યાદિ.

'तए णं' આ પ્રકારના નિકૃષ્ટ વિચાર પછી 'से नंदिसेणे कुमारे'

नन्दिषेणः कुमारः 'सिरिदामस्स रण्णो' श्रीदाम्नो राज्ञः स्वपितुः 'अंतरं'=मारणावसरम् 'अलभमाणे' अलभमानः=अप्राप्तः सन् 'अण्णया कयाइं' अन्यदा कदाचित् 'चित्तं अलंकारियं' चित्रं=चित्रनामकम् अलङ्कारिकं=नापितं 'सद्दावेइ' शब्दयति=आह्वयति, 'सद्दावित्ता एवं वयासी' शब्दयित्वा एवमवादीत् 'तुमं णं देवाणुप्पिया' त्वं खलु हे देवानुप्रिय! 'सिरिदामस्स रण्णो' श्रीदाम्नो राज्ञः 'सव्वट्ठाणेसु य' सर्वस्थानेषु=शय्यादिस्थानेषु 'सव्वभूमियासु य' सर्वभूमिकासु=सर्वप्रासादादिषु 'अंतेउरे य' अन्तःपुरे च 'दिण्णवियारे' दत्तविचारः-अस्य व्याख्यास्मिन्नेवाध्ययने द्वितीयसूत्रे कृता। 'सिरिदामस्स रण्णो' श्रीदाम्नो राज्ञः 'अभिक्खणं २' अभीक्ष्णं२=पुनःपुनः 'अलंकारियकम्मं' अलङ्कारिककर्म=क्षौरकर्मादि 'करेमाणे विहरसि' कुर्वन् विहरसि 'तए णं' तत्-तस्मात्कारणात्

कुमारे' उस नंदिषेण कुमारने 'सिरिदामस्स रण्णो' अपने पिता श्रीदाम राजाके मारने का 'अंतरं' अवसर 'अलभमाणे' हाथ आता नहीं जानकर 'अण्णया कयाइं' किसी एक समय 'चित्तं अलंकारियं' चित्र नामके नाई को 'सद्दावेइ' अपने पास बुलाया 'सद्दावित्ता' और बुलाकर 'एवं वयासी' इस प्रकार कहा-'तुमं णं देवाणुप्पिया' कि हे देवानुप्रिय! 'सिरिदामस्स रण्णो सव्वट्ठाणेसु य सव्वभूमियासु य अंतेउरे य दिण्णवियारे सिरिदामस्स रण्णो अभिक्खणं २ अलंकारियकम्मं करेमाणे विहरसि' श्रीदाम राजाके सर्वस्थानों में समस्त भूमियों में एवं अन्तःपुरमें रातदिन जाते आते रहते हो। हरएक जगह तुम्हें राजा की ओर से आने जानेकी छूट है। तथा तुम्हीं श्रीदाम राजा का बार २ क्षौरक्रिया-हजामत विगेरे अलंकारिक कर्म भी करते रहते हो 'तए णं तुमं

नंदिषेणु कुमारे 'सिरिदामस्स रण्णो' पोताना पिता श्रीदाम राजाने मारवानो 'अंतरं' अवसर 'अलभमाणे' हाथ आव्यो नहि, એવું સમજીને 'अण्णया कयाइं' કોઈ એક સમયે 'चित्तं अलंकारियं' ચિત્ર નામના વાળંદને 'सद्दावेइ' પોતાની પાસે બોલાવ્યો 'सद्दावित्ता' અને બોલાવીને 'एवं वयासी' આ પ્રમાણે કહ્યું-'तुमं णं देवाणुप्पिया' કે હે દેવાનુપ્રિય! તમે 'सिरिदामस्स रण्णो सव्वट्ठाणेसु य सव्वभूमियासु य अंतेउरे य दिण्णवियारे, सिरिदामस्स रण्णो अभिक्खणं२ अलंकारियकम्मं करेमाणे विहरसि' શ્રીદામ રાજાના સર્વસ્થાનોમાં, તમામ ભૂમિમાં અને અંતઃપુરમાં રાત્રી અને દિવસ જાવ આવો છો, દરેક સ્થળે રાજા તરફથી તમને આવવા જવાની છુટ છે, તથા તમે શ્રીદામ રાજાની હજામત વગેરે અલંકારિક

खलु 'तुमं देवाणुप्पिया' त्वं हे देवानुप्रिय! 'सिरिदामस्स रण्णो अलंकारियकम्मं करेमाणे' श्रीदाम्नो राज्ञः अलङ्कारिककर्म=क्षौरादिकर्म कुर्वन् 'गीवाए' ग्रीवायां=कण्ठदेशे 'खुरं' क्षुरं 'णिवेसेहि' निवेशय=क्षुरेण कण्ठच्छेदं कुरु-इत्यर्थः 'ता णं' ततः खलु 'अहं तुमं' अहं त्वाम् 'अद्धरज्जयं' अर्द्धराज्यकं=राज्यार्धभागिनं 'करिस्सामि' करिष्यामि, 'तुमं' त्वं 'अम्हेहिं सद्धिं' अस्माभिः सार्धं 'उरालाइं' उदारान् 'भोगभोगाइं' भोगभोगान्=शब्दादिविषयभोगान् 'भुंजमाणे' भुञ्जानः 'विहरिस्ससि' विहरिष्यसि। 'तए णं से चित्ते अलंकारिए' ततः खलु स चित्रोऽलङ्कारिकः 'नंदिसेणस्स कुमारस्स' नन्दिषेणस्य कुमारस्य 'वयणं' वचनं 'एयमट्ठं' एतदर्थं=पूर्वोक्तराजमारणार्थसंयुक्तं 'पडिसुणेइ' प्रतिशृणोति=स्वीकरोति ॥ सू० ७ ॥

देवाणुप्पिया!' इसलिये हे देवानुप्रिय! तुम 'सिरिदामस्स रण्णो अलंकारियकम्मं करेमाणे गीवाए खुरं णिवेसेहि' अब ऐसा करना कि जिस समय श्रीदाम राजा की तुम हजामत बनाने जाओ तब हजामत बनाते समय राजा के कंठ में अपना उस्तरा भोंक देना। देखो यह विचार किसी को प्रकट न हो-तुम यदि इस काम में सफलप्रयास वाले हो जाओगे तो निश्चय समझना कि मैं 'ताणं अहं तुमं अद्धरज्जयं करिस्सामि' तुम्हें अपना आधा राज्य दे दूंगा। 'तुम्हं अम्हेहिं सद्धिं उरालाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरिस्ससि' तब तुम मेरे साथ ही साथ उदार मनुष्यसम्बन्धी प्रचुर भोगों को आनंद के साथ भोगोगे। 'तए णं से चित्ते अलंकारिए नंदिसेणस्स कुमारस्स वयणं एयमट्ठं पडिसुणेइ' इस प्रकार उस चित्र नाई ने नंदिषेण कुमार के इस प्रकार के राजा को मारने

કર્મ કરતા રહો છો, 'तए णं तुमं देवाणुप्पिया' એટલા માટે હે દેવાનુપ્રિય! 'सिरिदामस्स रण्णो अलंकारियकम्मं करेमाणे गीवाए खुरं णिवेसेहि' હવે તમે એ પ્રમાણે કરો કે, તમે જ્યારે શ્રીદામ રાજાની હજામત બનાવવા જાઓ ત્યારે, હજામત બનાવવાના સમયે રાજાના કંઠમાં-ગળામાં તમારો અસ્તરો ખોસી દેવો અને જુઓ, આ વિચાર કોઇ પાસે પ્રગટ ન થવા પામે તે ધ્યાન આપવું. જો તમે આ કામમાં સફળ નિવડશો તો નક્કી સમજવું કે હું 'ताणं अहं तुमं अद्धरज्जयं करिस्सामि' તો હું તમને મારું અર્ધરાજ્ય આપી દઇશ. ત્યારે 'तुम्हं अम्हेहिं सद्धिं उरालाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरिस्ससि' તમે મારી સાથેજ ઉદાર મનુષ્ય સમ્બન્ધી ભોગો પભોગોને આનંદની સાથે ભોગવશો, 'तए णं से चित्ते अलंकारिए णंदिसेणस्स कुमारस्स वयणं एयमट्ठं पडिसुणेइ' તે ચિત્ર વાળંદે નંદિષેણ કુમારનાં આ પ્રમાણે

॥ मूलम् ॥

तए णं तस्स चित्तस्स अलंकारियस्स इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था, जइ णं ममं सिरिदामे राया एय-

के लिये कहे गये वचनों को स्वीकार कर लिया ।

भावार्थ- नंदिसेण कुमार अब राजा को मारने के समय की प्रतीक्षा में रहने लगा। उसने इस बात की खूब कोशिश की, परन्तु ऐसा कोई सा भी अवसर उसके हाथ नहीं आया। तब उस को एक उपाय सूझा-और उसने तुरंत ही राजा के अत्यंत विश्वासपात्र उस चित्र नाम के नाई को बुलाया। और उसे अपना विचार सफल करने के लिये कह सुनाया। राजा के मारने का उपाय विचारा गया उस में यह निर्णय पास किया गया कि तुम जिस दिन राजा के बाल बनाने जाओ उस दिन बाल बनाते२ राजा के कंठ में उस्तरा भोंक देना। देखो यदि तुम अपने इस कार्य में सफल बन जाओगे तो निश्चय समझना मैं तुम्हें अपना आधा राज्य तुम्हारे इस कार्य के इनाम रूप में दूंगा। राज्य पाकर तुम्हारा यह बाल बनाने का पेशा-धंदा छूट जायगा, और हमारे जैसे बन कर तुम आनंद के साथ वैषयिक सुखों को भोगते हुए अपने जीवन को सफल कर सकोगे। नाई ने युवराज की बात सुनकर स्वीकार कर ली ॥ सू० ७॥

રાજાને મારવા માટે જે વચનો કહ્યાં તેનો સ્વીકાર કર્યો.

ભાવાર્થ:—નંદિષેણુ કુમાર હવે રાજાને મારવાના સમયની રાહ જોવા લાગ્યો. તેણે એ વાતની ખૂબ કોશીશ કરી; પરન્તુ એવો કોઇ પણ સમય તેનાં હાથમાં આવ્યો નાહ, ત્યારે તેને એક ઉપાય સૂઝ્યો અને તેણે તુરતજ રાજાના ઘણા જ વિશ્વાસપાત્ર તે ચિત્ર નામના વાળંદને બોલાવ્યો અને તેને પોતાનો વિચાર સફળ કરવા માટે કહી બતાવ્યો રાજાને મારવાનો ઉપાય વિચાર્યો તેમાં એ નિર્ણય પાસ કર્યો કે તમે જે દિવસે રાજાની હજામત બનાવવા માટે જાઓ તે દિવસે હજામત બનાવતાં-બનાવતાં રાજાના કંઠ-ગળામાં અસ્તરો ખોસી દેવો, જુઓ તમે તમારા આ કામમાં સફળ બનશો તો નક્કી સમજવું કે હું તમને મારૂં અરધું રાજ્ય તમારા આ કામના ઇનામમાં આપીશ, રાજ્ય મળતાં તમારો આ હજામત બનાવવાનો ધંધો છુટી જશે, અને અમારા જેવા બનીને તમે આનંદ સાથે વૈષયિક સુખો ભોગવીને તમામ જીવનને સફળ કરી શકશો, વાળંદે યુવરાજની વાત સાંભળીને તે વાતનો સ્વીકાર કરી લીધો. (સૂ. ૭)

मट्ठं आगमेहिइ, तए णं ममं ण णज्जइ केणइ असुभेणं कुमरणेणं मारिस्सइ त्ति कट्टु भीए ४ जेणेव सिरिदामे राया तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सिरिदामं रायं रहस्सियगं करयल जाव एवं वयासी—एवं खलु सामी! नंदिसेणे कुमारे रज्जे य जाव मुच्छिए ४ इच्छइ तुब्भे जीवियाओ ववरोविया सयमेव रज्जसिरिं करेमाणे पालेमाणे विहरित्तए। तए णं से सिरिदामे राया चित्तस्स अलंकारियस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म आसुरुत्ते ४ जाव साहट्टु नंदिसेणं कुमारं पुरिसेहिं गिण्हावेइ, गिण्हावित्ता एएणं विहाणेणं वज्झं आणवेइ। तं एवं खलु गोयमा! नंदिसेणे कुमारे जाव विहरइ ॥ सू० ८ ॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं तस्स चित्तस्स अलंकारियस्स' ततः खलु तस्य चित्रस्य अलङ्कारिकस्य 'इमेयारूवे' अयमेतद्रूपः=वक्ष्यमाणप्रकारकः 'अज्झत्थिए' आध्यात्मिकः=आत्मगतः 'जाव' यावत्—मनोगतः संकल्पः 'समुप्पज्जित्था' समुदपद्यत, तथाहि—'जइ णं' यदि खलु 'ममं सिरिदामे राया' मम श्रीदामा राजा 'एयमट्ठं' एतमर्थं=युवराजकथितमर्थम्, आगमेहिइ' आगमिष्यति=ज्ञास्यति

'तए णं' इत्यादि।

'तए णं' युवराज कथित बात को स्वीकार करने के बाद 'तस्स चित्तस्स अलंकारियस्स' उस चित्र नाई के मन में 'इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था' इस प्रकार का संकल्प—अध्यवसाय उत्पन्न हुआ उसने विचारा 'जइ णं' यदि 'ममं सिरिदामे राया एयमट्ठं आगमेहिइ' मेरा यह विचार जो श्रीदाम राजा को ज्ञात हो जायगा 'तए णं'

'तए णं' ઇત્યાદિ.

'तए णं' યુવરાજે કહેલી વાતનો સ્વીકાર કરીને પછી 'तस्स चित्तस्स अलंकारियस्स' તે ચિત્ર વાળંદના મનમાં 'इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था' આ પ્રકારનો સંકલ્પ—અધ્યવસાય ઉત્પન્ન થયો અને તેણે વિચાર કર્યો 'जइ णं' જો 'ममं सिरिदामे राया एयमट्ठं आगमेहिइ' મારો આ વિચાર જો શ્રીદામ રાજાના

'तए णं' ततः खलु 'ममं' मां 'ण णज्जइ' न ज्ञायते 'केणइ' केनापि 'असु-भेणं' अशुभेन कुमरणेन=कुमृत्युना 'मारिस्सइ' मारयिष्यति ? 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा=इति विचार्य 'भीए ४' भीतः 'तत्थे' त्रस्तः 'तसिए' त्रसितः 'उव्विग्गे' उद्विग्नःसन् 'जेणेव सिरिदामे राया तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव श्रीदामा राजा तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता सिरिदामं रहस्सियगं' उपागत्य श्रीदामानं राजानं राहस्यिकं=गुप्तवृत्तान्तं 'करयल जाव' करतल यावत्-करतलपरिगृहीतं शिरआवर्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा 'एवं वयासी' एवमवादीत्-'एवं खलु सामी नंदिसेणे कुमारे रज्जे य जाव मुच्छिए ४' एवं खलु हे स्वामिन् ! नन्दिषेणः कुमारः राज्ये च यावत्-अन्तःपुरे च मूर्च्छितो गृद्धो ग्रथितोऽध्युपपन्नः सन् 'इच्छइ' इच्छति 'तुब्भे' युष्मान् 'जीवियाओ ववरोविया' जीविताद् व्यपरोप्य 'सयमेव' स्वयमेव 'रज्जसिरिं' राज्यश्रियं 'कारेमाणे' कुर्वन् 'पालेमाणे' पाल-

---

तो 'ममं ण णज्जइ' नहीं मालूम वह मुझे 'केणइ असुभेणं कुमरणेणं मारि-स्सइ' किस अशुभ-कुमरण मे मरवा देगा। 'त्तिकट्टु' इस प्रकार सोच समझ कर वह 'भीए' डरता२ जेणेव सिरिदामे राया तेणेव उवागच्छइ' वहां पहुँचा-जहां वह श्रीदाम राजा था। 'उवागच्छित्ता' पहुँचकर 'सिरिदामं रायं रहस्सियगं करयल जाव एवं वयासी' उसने श्रीदाम राजा को दोनों हाथ मस्तक पर रखकर नमन किया, और इस गुप्तवार्ता का इस प्रकार कथन भी कर दिया। 'एवं खलु सामी' हे नाथ! 'नंदिसेणे कुमारे रज्जे य जाव मुच्छिए४' नंदिसेण कुमार राज्य-राष्ट्र और अन्तःपुर में अत्यंत मूर्च्छित एवं गृद्ध बना हुआ है, वह 'इच्छइ तुब्भे जीवियाओ ववरोविया सयमेव रज्जसिरिं कारेमाणे पालेमाणे विहरित्तए' चाहता है

જાણવામાં આવશે 'तए णं' તો 'ममं ण णज्जइ' શું ખબર કે તે મને 'केणइ असुभेणं कुमरणेणं मारिस्सइ' કેવા અશુભ-કુમરણથી મરાવી નાખશે 'त्तिकट्टु' આ પ્રમાણે મનમાં વિચારી સમજીને તે 'भीए' ડરતો ડરતો 'जेणेव सिरिदामे राया तेणेव उवागच्छइ' જ્યાં તે શ્રીદામ રાજા હતા ત્યાં પહોંચ્યો 'उवागच्छित्ता' પહોંચીને 'सिरिदामं रायं रहस्सियगं करयल जाव एवं वयासी' તેણે શ્રીદામ રાજાને બે હાથ માથાપર રાખીને નમન કર્યું, અને તે ગુપ્ત વાતનું આ પ્રમાણે કથન કર્યું-અર્થાત્ ગુપ્ત વાત કહી બતાવી, 'एवं खलु सामी' હે નાથ! 'नंदिसेणे कुमारे रज्जे य जाव मुच्छिए ४' નંદિસેણ કુમાર રાજ્ય-રાષ્ટ્ર અને અન્તઃપુરમાં બહુજ આસક્ત અર્થાત્ ગૃદ્ધ બની ગયા છે તે 'इच्छइ तुब्भे जीवियाओ ववरोविया सयमेव रज्जसिरिं कारेमाणे पालेमाणे विहरित्तए' ઇચ્છે છે કે હું

यन् 'विहरत्तए' विहर्त्तुम् । 'तए णं से' ततः खलु स 'सिरिदामे राया चित्तस्स अलंकारियस्स' श्रीदामा राजा चित्रस्यालङ्कारिकस्य 'अंतिए' अन्तिके=समीपे 'एयमट्ठं' एतमर्थं=स्वमारणरूपं नन्दिषेणविचारं 'सोच्चा' श्रुत्वा=कर्णगोचरीकृत्य 'णिसम्म' निशम्य=हृदयेऽवधार्य 'आसुरुत्ते' आशुरुष्टः=शीघ्रक्रुद्धः ४ 'जाव साहट्टु' यावत्-संहृत्य यावद् भ्रुकुटिं ललाटे संहृत्य=संकोच्य 'नंदिसेणं कुमारं' नन्दिषेणं कुमारं 'पुरिसेहिं' पुरुषैः=स्वाज्ञाकारिराजपुरुषैः 'गिण्हावेइ' ग्राहयति, गिण्हावित्ता' ग्राहयित्वा 'एएणं' एतेन=मारणरूपेण 'विहाणेणं' विधानेन='कानून' इति प्रसिद्धेन 'वज्झं' वध्यं='आणवेइ' आज्ञापयति ।

भगवानाह-'तं एवं खलु गोयमा' तदेवं खलु हे गौतम ! 'नंदिसेणे कुमारे' नन्दिषेणः कुमारः 'जाव' यावत्-पुरा पुराणानां दुश्चीर्णानां दुष्प्रतिक्रान्तानामशुभानां कर्मणां पापकं फलवृत्तिविशेषं प्रत्यनुभवन्, 'विहरइ' विहरति=वर्त्तते ॥ सू० ८ ॥

कि मैं राजा को मार कर स्वयं राजगद्दी का मालिक बन जाऊँ 'तए णं सिरिदामे राया चित्तस्स अलंकारियस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म आसुरुत्ते४ जाव' चित्र नाइ की इस प्रकार की बात सुनकर श्रीदाम राजा सहसा क्रोध के आवेश से तलमला उठा और 'साहट्टु नंदिसेणं कुमारं पुरिसेहिं गिण्हावेइ' भ्रकूटि टेडी कर अपने परिवार को सीघ्र ही नंदिषेण कुमार को पकडने की आज्ञा दी । 'गिण्हावित्ता एएणं विहाणेणं वज्झं आणवेइ' पकडवा कर उसने इस मारने रूप विधान से इसे वध्य घोषित कर दिया । इस प्रकार 'तं एवं खलु' 'गोयमा!' हे गौतम ! 'नंदिसेणे कुमारे जाव विहरइ' यह नंदिषेण कुमार पूर्व में आचरित अपने अशुभतम पापकर्मों के कटुक फल को भोग रहा है ॥

રાજાને મારીને પોતેજ રાજગાદીનો માલીક બની જાઉં. 'तए णं सिरिदामे राया चित्तस्स अलंकारियस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म आसुरुत्ते४' ચિત્ર વાળંદની આ પ્રકારની વાત સાંભળીને શ્રીદામ રાજા એકદમ ક્રોધના આવેશથી તલમલા થઇ ગયા, અને 'जाव साहट्टु नंदिसेणं कुमारं पुरिसेहिं गिण्हावेइ' ભંવર ત્રાંસા કરીને પોતાના નોકરોને તુરત જ નંદિષેણ કુમારને પકડવાની આજ્ઞા કરી 'गिण्हावित्ता एएणं विहाणणं वज्जं आणवेइ' પકડીને તેણે તે કુમારને મારવાના વિધાન -ઉપાયથી મારવા યોગ્ય છે એવી જાહેરાત કરી દીધી, આ પ્રમાણે 'तं एवं खलु गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'नंदिसेणे कुमारे जाव विहरइ' તે નંદિષેણ કુમાર પોતે પૂર્વે કરેલાં અશુભતમ પાપકર્મોનાં કડવાં ફળને ભોગવી રહ્યો છે.

॥ मूलम् ॥

नंदिसेणे कुमारे इओ चुओ कहिं उववज्जिहिइ? गोयमा! नंदिसेणे कुमारे सट्ठिं वासाइं परमाउं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए संसारो तहेव, तओ हत्थिणाउरे नयरे मच्छत्ताए उववज्जिहिइ! से णं तत्थ मच्छिएहिं वहिए

भावार्थ— नंदिषेण कुमार की बात सुन और स्वीकार कर वह नाई वहां से सीधा चल दिया, और इस प्रकार विचार करने लगा कि यदि यह बात श्रीदाम राजा के कानों में पड जायगी तो न मालूम वह मेरी क्या अशुभतम गति कर डालेगा, इस भय से त्रस्त होकर श्रीदाम राजा के निकट आया। नंदिषेण के साथ जो कुछ बात हुई थी वह उसने राजा को कह सुनाई। राजा ने सुन कर क्रोध के आवेश में आकर नौकरों से तुरंत ही नंदिषेण को पकडवा लिया और पकडवा कर इस प्रकार की आज्ञा दी-कि जाओ, इसे मार डालो, यह इसी शिक्षा के योग्य है! इस प्रकार हे गौतम! नंदिषेण के कष्ट भोगने के कारण इस के पूर्वभव के संचित अपार अशुभतम कर्म हैं। उन्हीं का यह फल है जो यह इस प्रकार की वेदना भोग रहा है॥ सू० ८॥

ભાવાર્થ—નંદિષેણ કુમારની વાત સાંભળી અને સ્વીકાર કરીને તે વાળંદ ત્યાંથી સીધો ચાલ્યો ગયો, અને આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યો કે-જો આ વાત શ્રીદામ રાજાના કાને પડી જાશે તો મને શું ખબર કે મારી કેવી ગતિ કરી નાખશે? એ ભયથી ત્રાસ પામી શ્રીદામ રાજાની પાસે આવ્યો. નંદિષેણની સાથે જે કાંઇ વાત થઇ હતી તે તેણે રાજાને કહી બતાવી. રાજા તે વાત સાંભળી ક્રોધના આવેશમાં આવીને નોકરો દ્વારા તુરત જ નંદિષેણને પકડાવી લીધો, અને પકડાવીને આ પ્રમાણે આજ્ઞા કરી કે જાઓ! નંદિષેણને મારી નાંખો તે એ શિક્ષાને યોગ્ય છે. આ પ્રમાણે હે ગૌતમ! નંદિષેણ જે કષ્ટ ભોગવે છે તેનું કારણ તેના પૂર્વભવમાં સંચય કરેલાં અપાર અશુભતમ કર્મ છે. તેનુજ એ ફળ છે જે અહિં આ પ્રકારે ભોગવી રહ્યો છે. (સૂ૦ ૮)

समाणे तत्थेव सेट्ठिकुले बोहिं सोहम्मे कप्पे महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ बुज्झिहिइ मुच्चिहिइ परिणिव्वाहिइ सव्वदुक्खाणमंतं करेहिइ। एवं खलु णिक्खेवो छट्ठस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते त्तिबेमि ॥ सू० ९ ॥

॥ छट्ठं अज्झयणं समत्तं ॥

टीका

गौतमः प्राह–'नंदिसेणे' इत्यादि। 'नंदिसेणे कुमारे' नन्दिषेणः कुमारः 'इओ चुओ' इतश्च्युतः=अस्माल्लोकाद् मृतःसन् 'कहिं गच्छिहिइ' कुत्र गमिष्यति 'कहिं उववज्जिहिइ' कुत्रोत्पत्स्यते ?। भगवान् कथयति–'गोयमा' गौतम ! 'नंदिसेणे कुमारे' नन्दिषेणः कुमारः 'सट्ठिं वासाइं' षष्ठिं वर्षाणि 'परमाउं' परमायुः=उत्कृष्टमायुः 'पालित्ता' पालयित्वा 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे=मृत्युसमये कालं कृत्वा=मृत्वा 'इमीसे' अस्यां 'रयणप्पभाए पुढवीए' रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकतया उत्पत्स्यते। 'संसारो' संसारः=भवाद् भवान्तरे भ्रमणं

'नंदिसेणे' इत्यादि।

गौतम ने पुनः प्रभु से पूछा–हे भदन्त ! 'नंदिसेणे कुमारे' यह नंदिषेण कुमार 'इओ चुओ' यहां से मर कर 'कहिं गच्छिहिइ, कहिं उववज्जिहिइ' कहां जायगा कहां उत्पन्न होगा ? तब प्रभु ने कहा 'गोयमा !' हे गौतम ! सुनो, 'नंदिसेणे कुमारे सट्ठिं वासाइं परमाउं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा' यह नंदिषेण कुमार ६० वर्ष की अपनी उत्कृष्ट आयु समाप्त कर मृत्यु के अवसर में मर कर 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए संसारो तहेव' इस रत्नप्रभा नाम की प्रथम पृथिवी के नरक में नारकी की पर्याय से उत्पन्न होगा। इस का संसार परिभ्रमण

'नंदिसेणे' ઇત્યાદિ.

ગૌતમે ફરી પ્રભુને પૂછયું હે ભદન્ત ! 'नंदिसेणे कुमारे' નંદિષેણ કુમાર 'इओ चुओ' અહિંથી મરણ પામીને 'कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ' ક્યાં જશે, ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ? ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું 'गोयमा !' હે ગૌતમ સાંભળો ! 'नंदिसेणे कुमारे सट्ठिं वासाइं परमाउं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा' તે નંદિષેણ કુમાર ૬૦ સાઠ વર્ષની પોતાની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પુરી કરીને મૃત્યુના સમયે મરણ પામીને 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए संसारो तहेव' આ રત્નપ્રભા નામની પૃથિવીના નરકમાં નારકી જીવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થશે, તેના સંસારનું પરિભ્રમણ મૃગા-

'तहेव' तथैव=मृगापुत्रवदेव विज्ञेयः। 'तओ' ततः यावदनेकशतसहस्रकृत्वः पृथिवीकायेषूत्पत्स्यते। ततो निःसृत्य 'हत्थिणाउरे नयरे' हस्तिनापुरे नगरे 'मच्छत्ताए' मत्स्यतया 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते। 'से णं' स खलु 'तत्थ' तत्र मच्छिएहिं' मात्स्यिकैः=मत्स्यजीविभिः 'वहिए समाणे' वधितः=हतः सन् 'तत्थेव' तत्रैव 'सेट्ठिकुले' श्रेष्ठिकुले प्रत्यायास्यति। तत्र 'वोहिं' बोधिं सम्यक्त्वं भोत्स्यते=प्राप्स्यति। ततो निःसृत्य 'सोहम्मे कप्पे' सौधर्मे कल्पे देवत्वेन उपपत्स्यते। ततः 'महाविदेहे वासे' महाविदेहे वर्षे जन्म प्राप्य 'सिज्झिहिइ' सेत्स्यति सिद्धो भविष्यति, 'बुज्झिहिइ' भोत्स्यते–केवलज्ञानेन सर्वं ज्ञेयं ज्ञास्यति, 'मुच्चिहिइ' मोक्ष्यते–कर्मबन्धाद् मुक्तो भविष्यति, 'परिनिव्वाहिइ' परिनिर्वास्यति=पारमार्थिकसुखं प्राप्स्यति। सव्वदुक्खाणमंतं करेहिइ' सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति।

मृगापुत्र की तरह ही जान लेना चाहिये। यह लाखों बार पृथवीकाय में उत्पन्न होगा, 'तओ हत्थिणाउरे नयरे मच्छत्ताए उववज्जिहिइ' फिर हस्तिनापुर नगर में जन्म धारण करेगा 'से णं तत्थ मच्छिएहिं वहिए समाणे तत्थेव सेट्ठिकुले वोहिं सोहम्मे कप्पे महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ बुज्झिहिइ मुच्चिहिइ परिणिव्वाहिइ सव्वदुक्खाणमंतं करेहिइ' उस पर्याय में यह मच्छीमारों द्वारा मारा जाकर वहीं पर किसी श्रेष्ठि के कुल में उत्पन्न होगा, वहां बोध का लाभ कर यह मर कर सौधर्म नाम के कल्प में देव होगा, वहां की स्थिति समाप्त कर फिर यह वहां से चव कर महाविदेह क्षेत्र में निर्वाण का लाभ करेगा। केवलज्ञान

પુત્રના પ્રમાણે જાણી લેવું જોઇએ. તે લાખોવાર પૃથિવીકાયમાં ઉત્પન્ન થશે. 'तओ हत्थिणाउरे नयरे मच्छत्ताए उववज्जिहिइ' પછી હસ્તિનાપુર નગરમાં માંછલાની યોનિમાં જન્મ ધારણ કરશે. 'से णं तत्थ मच्छिएहिं वहिए समाणे तत्थेव सेट्ठिकुले वोहिं सोहम्मे कप्पे महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ बुज्झिहिइ मुच्चिहिइ परिणिव्वाहिइ सव्वदुक्खाणमंतं करेहिइ' એ પર્યાયમાં તે મચ્છીમારો દ્વારા માર્યા જશે. પછી ત્યાં આગળજ શ્રેષ્ઠિના કુલમાં ઉત્પન્ન થશે, ત્યાં બોધિ–સમકિતનો લાભ પામી તે મૃત્યુ પામીને સૌધર્મ નામના કલ્પમાં દેવ થશે, ત્યાંની સ્થિતિ પૂરી કરીને પછી ત્યાંથી ચવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મોક્ષનો લાભ પ્રાપ્ત કરશે. કેવલજ્ઞાનથી તમામ જ્ઞેય

श्रीसुधर्मा स्वामी प्राह-'एवं खलु' इत्यादि। एवं खलु 'णिक्खेवो' निक्षेपः= समाप्तिवाक्यं तथाहि-हे जम्बूः! श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् मोक्षं प्राप्तेन 'छट्ठस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्तेत्ति बेमि' षष्ठस्याध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्तः, इति ब्रवीमि-व्याख्या पूर्ववत् ॥ सू० ९ ॥

॥ इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललित-कलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्र-पतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-'जैन-शास्त्राचार्य'-पदभूषित-कोल्हापुरराज-गुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचितायां विपाकश्रुते दुःखविपाकनामक-प्रथमश्रुतस्कन्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायाम् षष्ठमध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ १ । ६ ॥

से समस्त ज्ञेय पदार्थ का ज्ञाता होगा। कर्मबंध से सदा के लिये छूटकारा पा जायगा। इसे वहां अव्याबाध अनंत सुख की प्राप्ति होगी मुक्ति अवस्थामें इसके सम्पूर्ण दुःखोंका आत्यन्तिक अभाव हो जायगा। 'एवं खलु निक्खेवो' भगवान श्रीमहावीर प्रभुने 'छट्ठस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते त्तिबेमि' इस छट्ठे अध्ययन का यह भाव फरमाया है। ॥ सू० ९ ॥

॥ इति श्री विपाकश्रुतके दुःखविपाक नामक प्रथम श्रुतस्कन्ध की 'विपाकचन्द्रिका' टीका के हिन्दी अनुवाद में 'नन्दिषेण' नामक छट्ठा अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १-६ ॥

પદાર્થના જ્ઞાતા થશે. કર્મબંધનથી હમેશાં માટે છુટી જશે, એને ત્યાં આગળ અવ્યાબાધ અનંત સુખની પ્રાપ્તિ થશે, મુકિતની અવસ્થામાં તેના તમામ દુઃખોનો આત્યંતિક અભાવ થઈ જશે 'एवं खलु निक्खेवो' ભગવાન મહાવીર પ્રભુએ 'छट्ठस्स अज्झयणस्स अयमट्ठेपण्णत्ते त्ति बेमि' આ છટ્ઠા અધ્યયનના આ પ્રમાણે ભાવ કહ્યા છે (સૂ૦ ૯)

ઇતિ વિપાકશ્રુતના 'दुःखविपाक' નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધની 'विपाकचन्द्रिका' ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદમાં 'नन्दिषेण' નામક છટ્ઠું અધ્યયન સમ્પૂર્ણ ॥ ૧-૬ ॥

॥ अथ सप्तमम् अध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

जइ णं भंते ! उक्खेवो सत्तमस्स । एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं पाडलिसंडे नयरे वणसंडे उज्जाणे उंबरदत्ते जक्खे। तत्थ णं पाडलिसंडे नयरे सिद्धत्थे राया। तत्थ णं पाडलिसंडे नयरे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था। अड्ढे जावअपरिभूए। तस्स णं गंगदत्ता भारिया। तस्स णं सागरदत्तस्स पुत्ते गंगदत्ताए भारियाए अत्तए उंबरदत्ते णामं दारए होत्था अहीण०॥सू०१॥

टीका

'जइ णं भंते' इत्यादि ।

'जइ णं भंते' श्री जम्बूस्वामी पृच्छति-'उक्खेवो' उत्क्षेपः तथाहि-समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं छट्ठस्स णं अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते सत्तमस्स णं भंते ! अज्झयणस्स दुहविवागाणं समणेणं भगवया महावीरेणंजाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते इति। सुधर्मा स्वामी माह-'एवं खलु जंबू' हे जम्बूः ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'पाडलिसंडे-

---

॥ सप्तम अध्ययन ॥

'जइ णं भंते !' इत्यादि ।

(जइ णं भंते ! उक्खेवो सत्तमस्स) जंबू स्वामी से सुधर्मा स्वामी पूछते हैं-हे भदन्त ! श्रमण भगवान महावीर प्रभुने कि जो सिद्धिस्थान को प्राप्त कर लिये हैं, इस दुःखविपाक के छट्ठे अध्ययन का भाव इस पूर्वोक्त प्रकार से कहा। परन्तु उन श्रमण भगवान महावीर स्वामीने इस सप्तम अध्ययन का क्या भाव फरमाया हैं ?। श्री सुधर्मा स्वामी कहते हैं कि-'एवं खलु जंबू !' हे जंबू ! 'तेणं

સાતમું અધ્યયન

'जइणं भंते ?' ઇત્યાદિ.

(जइणं भंते ! उक्खेवो सत्तमस्स) જંબૂ સ્વામી સુધર્મા સ્વામીને પૂછે છે કેઃ-હે ભદન્ત ? શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુએ જે સિદ્ધિસ્થાનને પ્રાપ્ત કરી લીધું છે, તે દુઃખવિપાકના છટ્ઠા અધ્યયનના ભાવ એ પૂર્વોકત પ્રમાણે કહ્યા, પરન્તુ તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ આ સાતમા અધ્યયનના ભાવ શું કહેલા છે ? શ્રી સુધર્મા

नयरे' पाटलीषण्डं नगरमासीत्, तत्र 'वणसंडे उज्जाणे' वनषण्डनामकमुद्यानम्। तस्मिन् 'उंबरदत्ते जक्खे' उदुम्बरदत्तो यक्ष आसीत्। 'तत्थ णं' तत्र खलु 'पाडलिसंडे नयरे' पाटलिषण्डे नगरे 'सिद्धत्थे राया' सिद्धार्थो राजाऽऽसीत्। 'तत्थ णं पाडलिसंडे नयरे' तत्र खलु पाटलिषण्डे नगरे 'सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था' सागरदत्तः सार्थवाह आसीत्, कीदृशः? 'अड्ढे जाव अपरिभूए' आढ्यो यावदपरिभूतः। 'तस्स णं गंगदत्ता भारिया' तस्य खलु गंगदत्तानाम भार्या 'तस्स णं सागरदत्तस्स पुत्ते गंगदत्ताए भारियाए' तस्य खलु सागरदत्तस्य पुत्रः गङ्गदत्ताया भार्यायाः 'अत्तए' आत्मजः=अङ्गजातः 'उंबरदत्ते णामं दारए होत्था' उदुम्बरदत्तो नाम दारक आसीत्, कीदृशः? 'अहीण०' अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरः ॥ सू० १ ॥

कालेणं तेणं समएणं पाडलिसंडे नयरे' उस काल में एवं उस समय में एक पाटलीषंड नामका नगर था। 'वणसंडे उज्जाणे' उस नगर में एक वनषंड नामका बगीचा था। 'उंबरदत्ते जक्खे' उस में उदुंबरदत्त नामका एक यक्ष रहता था 'तत्थ णं पाडलिसंडे नयरे सिद्धत्थे राया' पाटलीषंड नगर के राजा का नाम सिद्धार्थ था। 'तत्थ णं पाडलिसंडे नयरे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था' उसी नगर में एक सार्थवाह रहता था इस का नाम था सागरदत्त। 'अड्ढे जाव अपरिभूए' यह विशेष धनवान था। साथ में इतना भाग्यशाली था कि कोई भी व्यक्ति इसका तिरस्कार नहीं कर सकता था। 'तस्स णं गंगदत्ता भारिया' इसे गंगदत्ता नामकी भार्या थी। 'तस्स णं सागरदत्तस्स पुत्ते गंगदत्ताए भारियाए अत्तए उंबरदत्ते णामं दारए होत्था' इस सागरदत्त का पुत्र गंगदत्ताभार्या

સ્વામી કહે છે કે-(एवं खलु जंबू!) હે જંબૂ! (तेणं कालेणं तेणं समएणं पाडलिसंडे नयरे) તે કાલ અને તે સમયને વિષે એક પાટલીખંડ નામનું નગર હતું, 'वणसंडे उज्जाणे' તેમાં એક વનખંડ નામનો બગીચો હતો. 'उंबरदत्ते जक्खे' તેમાં ઉદુંબરદત્ત યક્ષનું સ્થાન હતું 'तत्थ णं पाडलिसंडे नयरे सिद्धत्थे राया' પાટલીખંડ નગરના રાજાનું નામ સિદ્ધાર્થ હતું 'तत्थ णं पाडलिसंडे नयरे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था' તે નગરમાં એક સાગરદત્ત નામનો સાર્થવાહ રહેતો હતો. 'अड्ढेजाव अपरिभूए' તે ઘણોજ ધનવાન હતો, તેમજ એટલો ભાગ્યશાલી હતો કે કોઈ પણ માણસ તેનો તિરસ્કાર કે અપમાન કરી શકતો નહી 'तस्स णं गंगदत्ता भारिया' તેને ગંગદત્તા નામની પત્ની હતાં. 'तस्स णं सागरदत्तस्स पुत्ते गंगदत्ताए भारियाए अत्तए उंबरदत्ते णामं दारए होत्था' તે સાગરદત્તનો પુત્ર ગંગદત્તા

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं समोसरणं जाव परिसा गया। तेणं कालेणं तेणं समएणं भगवं गोयमे तहेव जेणेव पाडलिसंडे नयरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता पाडलिसंडे नयरे पुरत्थिमेणं दुवारेणं अणुप्पविसइ। तत्थ णं पासइ एगं पुरिसं कच्छुल्लं कोढियं दोउयरियं भगंदलियं अरिसिल्लं कासिल्लं सासिल्लं सोफिल्लं सूयमुहं सूयपायं सडियहत्थंगुलियं सडियपायंगुलियं सडियकण्णणासियं रसियाए य पूयेण य थिविथिवितं वणमुहकिमिउण्णुयंतपगलंतपूयरुहिरं लालामुहं पगलंतकण्णणासं अभिक्खणं२ पूयकवले य रुहिरकवले य किमिकवले य वममाणं कट्ठाइं कलुणाइं वीसराइं कूयमाणं मच्छियाचडयरपहगरेण अण्णिज्जमाणमग्गं फुट्टहडाहडसीसं दंडिखंडवसणं खंडमल्लखंडहत्थगयं गिहे२ देहवलियाए वित्तिं कप्पेमाणं पासइ। तयाणंतरं भगवं गोयमे उच्चणीय जाव अडइ अहापज्जत्तं गिण्हइ, गिण्हित्ता पाडलीसंडाओ नयराओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता भत्तपाणं पडिदंसेइ, पडिदंसित्ता समणेणं३ अब्भणुण्णाए समाणे

का अंगजात उंदुंबरदत्त था। यह 'अहीण' विशेष खूबसूरत था। अंग उपांगो से परिपूर्ण था। प्रत्येक इन्द्रियों की यथार्थ रचना से इसका शरीर विशेषरूप से देखने वालों के चित्त को अपनी ओर आकृष्ट कर लिया करता था ॥ सू० १ ॥

પત્ની થકી જન્મ પામેલા ઉંદુબરદત્ત હતો, તે 'अहीण०' ઘણોજ સુંદર રૂપવાન હતો અને તેનાં અંગ-ઉપાંગો પણ પૂર્ણ હતા. તમામ ઇન્દ્રિયોની યથાર્થ રચનાથી જોનારાઓને તેનું શરીર વિશેષ પણે-ચિત્તનું આકર્ષણ કરી લેતું. (સૂ० ૧)

जाव बिलमिव पण्णगभूएणं अप्पाणेणं आहारमाहारेइ, आहार-माहारित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ ॥सू० २॥

टीका

'तेणं कालेणं' इत्यादि ।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'समोसरणं' समवसरणं वनपण्डमुद्यानं प्रति भगवदागमनं 'जाव' यावत् 'परिसा गया' परिषद्गता' धर्मं श्रुत्वा परिषत् प्रतिगता। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'भगवं गोयमे' भगवान् गौतमः 'तहेव' तथैव=पूर्वोक्तवदेव भगवतः श्री-महावीरस्वामिनो भिक्षार्थमाज्ञां गृहीत्वा 'जेणेव पाडलिसंडे नयरे' यत्रैव पाटलिषण्डं नगरं 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवाग-

---

'तेणं कालेणं' इत्यादि ।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं समोसरणं जाव परिसा गया' उस काल और उस समय में ग्रामानुग्राम विहार करते२ श्रमण भगवान महावीर पाटलिषंड नगर के वनखण्ड नाम के उद्यान में आये। प्रभु का आगमन सुनकर नगर निवासी एवं राजा सब के सब हर्षोत्फुल्ल होकर प्रभु को वंदना करने के लिये एवं उन से धर्म का श्रवण करने के लिये अपने२ निवासस्थान से निकल कर उस बगीचे में आये। प्रभु को वंदना एवं नमस्कार कर परिषद और राजा यथा-स्थान बैठ गये। प्रभुने धर्मदेशना दी। सुनकर सब प्रमुदित होकर वापिस अपने२ स्थान पर गये। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं भगवं गोयमे तहेव जेणेव पाडलिसंडे नयरे तेणेव उवागच्छइ' उस काल और उस

'तेणं कालेणं' ઇત્યાદિ.

'तेणं कालेणं तेणं समएणं समोसरणं जाव परिसा गया' તે કાલ અને તે સમયને વિષે ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાટલી-ખંડ નામના નગરના બગીચામાં આવ્યા, પ્રભુ પધાર્યા છે તે વાત સાંભળીને નગરના માણસો અને રાજા એ તમામ હર્ષથી પ્રફુલ્લિત થઈને પ્રભુને વંદના કરવા માટે એટલે કે તેમની પાસેથી ધર્મ શ્રવણ-સાંભળવાની ઇચ્છાથી પોતાના નિવાસસ્થાનથી નીકળીને તે બગીચામાં આવ્યા. પ્રભુને વંદન-નમસ્કાર કરીને સભા અને રાજા પોતાના સ્થાન પર બેસી ગયા. પછી પ્રભુએ ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો તે સાંભળીને તમામ પ્રસન્ન થઈને પાછા પોતાના સ્થાન પર ગયા. 'तेणं कालेणं तेणं समएणं भगवं गोयमे तहेव जेणेव पाडलिसंडे नयरे तेणेव उवागच्छइ' તે કાલ અને તે સમયને વિષે,

च्छित्ता पाडलिसंडे नयरे' उपागत्य पाटलिषण्डे नगरे 'पुरत्थिमेणं दुवारेणं' पौरस्त्येन द्वारेण=पूर्वदिगवस्थितेन द्वारेण 'अणुप्पविसइ' अनुप्रविशति, 'तत्थ णं' तत्र खलु 'पासइ' पश्यति 'एगं पुरिसं' एकं पुरुषं, कीदृशम् ? इत्याह- 'कच्छूल्लं' कच्छूमन्तं-कण्डूयनरोगयुक्तं 'कोढियं' कुष्ठिनं=कुष्ठरोगयुक्तं 'दोउयरियं' द्वयौदरिकं-द्वे उदरे इव उदरं यस्य स तथा तम् जलोदररोगयुक्तम्, 'भगंदलियं' भगन्दरिकं=भगन्दररोगयुक्तम्, 'अरिसिल्लं' अर्शोवन्तम्=अर्शोरोगयुक्तम्, 'कासिल्लं' कासवन्तं=कासरोगयुक्तं, 'सासिल्लं' श्वासवन्तं=श्वासरोगयुक्तं, 'सोफिल्लं' शोफवन्तं=शोफरोगयुक्तं, 'सूयमुहं' शूनमुखं=शूनं=शोथयुक्तं, मुखं यस्य स तथा तम्, एवमग्रेऽपि 'सूयहत्थं' शूनहस्तं=शोथयुक्तहस्तम्, 'सूयपायं' शूनपादं=

समय में भगवान के बडे शिष्य गौतमस्वामी पूर्व अध्ययनों में कथित विधि के अनुसार प्रभु से नगरमें गोचरी को जानेकी आज्ञा प्राप्त कर रवाना हुए 'उवागच्छित्ता पाडलिसंडे नयरे पुरत्थिमेणं दुवारेणं अणुप्पविसइ' वे उस नगर के पूर्व दिशा में रहे हुए दरवाजे से प्रविष्ट हुए। तत्थ णं पासइ एगं पुरिसं' प्रविष्ट होते हैं कि वहां उन्होंने एक ऐसे पुरुष को देखा जो 'कच्छुल्लं, कोढियं, दोउयरियं, भगंदलियं अरिसिल्लं, कासिल्लं, सासिल्लं, सोफिल्लं, सूयमुहं, सूयपायं, सडियहत्थंगुलियं, सडियपायंगुलियं' खाज से युक्त हो रहा था, समस्त शरीर भर में जिसके कोढ चू रहा था, दो पेट के जैसा जिसका पेट था-जलोदर रोग से जो पीडित था। भगंदर जिसे हो रहा था। बवासीर से जो अत्यंत कष्ट में था। खाँसी जिसे क्षण२ में चल रही थी। श्वास की जिसे बीमारी थी। शरीर भर में जिसके सूजन आगई थी।

ભગવાનના મોટા શિષ્ય ગૌતમ સ્વામી આગળના અધ્યયનોમાં કહેલી વિધિ પ્રમાણે પ્રભુ પાસેથી નગરમાં ગોચરી કરવા જવાની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને રવાના થયા. 'उवागच्छित्ता पाडलिसंडे नयरे पुरत्थिमेण दुवारेण अणुप्पविसइ' ગૌતમસ્વામીએ, તે નગરની પૂર્વ દિશાના દરવાજેથી પ્રવેશ કર્યો, 'तत्थ णं पासइ एगं पुरिसं' પ્રવેશ કરતાં જ તેમણે ત્યાં આગળ એક પુરુષને જોયો. તે 'कच्छुल्लं, कोढियं, दोउयरियं, भगंदलियं, आरिसिल्लं, कासिल्लं, सासिल्लं, सोफिल्लं, सूयमुहं, सूयपायं, सडियहत्थंगुलियं, सडियपायंगुलियं,' ખંજવાલ સહિત હતો. આખાયે શરીરમાં કોઢ થયો હતો. પેટ એકદમ મોટું હતું, જલોદર રોગથી પીડાતો હતો, જેને ભગંદર થયેલું હતું, બવાસીરના રોગથી બહુજ કષ્ટ થતું, ખાંસી જેને ઘડીએ-ઘડીએ આવતી હતી, જેને શ્વાસ રોગની બીમારી હતી, તમામ શરીરમાં જેને સોજો આવી ગયો હતો.

शोथयुक्तचरणं 'सडियहत्थंगुलियं' शटितहस्ताङ्गुलिकं 'सडियपायंगुलियं' शटितपादाङ्गुलिकं 'सडियकण्णणासियं' शटितकर्णनासिकं 'रसियाए य' रसिकया='शटितदुर्गन्धिविकृतरुधिरेण' 'पूयेण य' पूयेन=शटितदुर्गन्धिविकृतरुधिरजलेन 'थिविथिविंतं' थिविथिविशब्दं कुर्वन्तं 'वणमुहकिमिउण्णुयंतपगलंतपूयरुहिरं' व्रणमुखकृम्युन्नुदत्प्रगलत्पूयरुधिरं-व्रणमुखात् कृमयः-उन्नुदन्तः प्रगलन्ति पूयरुधिराणि च यस्य स तथा तम्, यस्य व्रणमुखात् कृमयो बहिर्निःसरन्ति उत्पत्य पतन्ति पूयरुधिराणि प्रगलन्ति तमित्यर्थः। 'लालामुहं' लालायुक्तमुखं 'पगलंतकण्णणासं' प्रगलत्कर्णनासं=प्रगलन्तौ कर्णौ नासे च यस्य स तथा तम्, 'अभिक्खणं२' अभीक्ष्णं२=वारं वारं 'पूयकवले य' पूयकवलान्=शटितरुधिरकवलान् 'रुहिरकवले य' रुधिरकवलान् 'किमिकवले य' कृमिकवलांश्च 'वममाणं'

मुंह सूजकर जिसका फूल गया था। हाथ पांव जिसके सब ओर से खूब सूजे-फूले हुए थे। हाथों एवं पैरों की अंगुलियाँ जिसकी गल गई थीं 'सडियकण्णणासियं' कान एवं नाक भी जिसके बिलकुल सड चुके थे। 'रसियाए य पूयेण य थिविथिविंतं' सडे हुए एवं विकृत खून से तथा पीव से जिसके शरीर में 'थिविथिवि' इस प्रकार का शब्द हो रहा था, 'वणमुहकिमिउण्णुयंतपगलंतपूयरुहिरं' जिसके घावों के अग्रभाग से कीडे टपक रहे थे और पीप भी जिन्हों से वह रही थी, 'लालामुहं' लार से जिसका मुख सना हुआ था। 'पगलंतकण्णणासं' सडजाने से कान और नाक जिसके गिर चुके थे। 'अभिक्खणं२ पूयकवले य रुहिरकवले य किमिकवले य वममाणं' जो पीप और सडे हुए खून के कुल्लों का एवं कृमियों के ढेरों का वारवार वमन कर-

---

જેનું મુખ સુજીને ફુલી ગયું હતું, જેના હાથ-પગ બહુજ સુજીને ફુલી ગયા હતા, હાથ-પગની આંગળીઓ જેની ગળી ગઇ હતી, 'सडियकण्णणासियं' જેના કાન અને નાક તમામ સડી ગયા હતા, 'रसियाअे य पूएण य थिविथिविंतं' સડી ગયેલા અને બગડેલા લોહીથી અને પરૂથી જેના શરીરમાં 'थिविथिवि' આ પ્રકારના શબ્દ થઇ રહ્યો હતો, 'वणमुहकिमिउण्णुयंतपगल्लंतपूयरुहिरं' જેના ઘાના આગલનાં ભાગથી કીડા ટપકી રહેલા હતા, અને જેને પરૂ-વહેતું હતું, 'लालामुहं' જેના મુખમાંથી લાર ટપકતી હતી, 'पगल्लंतकण्णणासं' કાન અને નાક જેના સડી જવાથી તુટી ગયા હતા, 'अभिक्खणं२ पूयकवले य रुहिरकवले य किमिकवले य वममाणे' પરૂ અને સડેલા લોહીના કુલ્લા (કોગળાં) અને કૃમિયોના ઢગલાની વારંવાર વમન-ઉલટી કરતો

वमन्तम्=मुखादुद्गिरन्तं 'कट्ठाइं' कष्टानि=कष्टकराणि, दर्शकजनमनोव्यथाजनकानि 'कलुणाइं' करुणानि=करुणारसोत्पादकानि 'वीसराइं' विस्वराणि=दुःस्वराणि वचनानि 'कूयमाणं' कूजन्तम्=अव्यक्तमुच्चरन्तं शेषं प्रथमाध्ययनवत्-नवरं-विशेषस्त्वयम्, 'मच्छियाचडगरपहगरेणं' मक्षिकाचटकरपहकरेण=मक्षिकाणां वृन्द-वृन्देन 'अण्णिज्जमाणमग्गं' अन्वीयमानमार्गम्=अनुगम्यमानमार्गम् 'फुट्टहडाहडसीसं' स्फुटद्हडाहडशीर्षं=शिरोवेदनया व्यथितमस्तकं 'दंडिखंडवसणं' दण्डिखण्डवसनं= दण्डी=कन्थाधारी भिक्षुविशेषः तद्वत्खंडवस्त्रयुक्तं च, 'खंडमल्लखंडहत्थगयं' खण्ड मल्लखण्डहस्तगतम्=अशनपानार्थं शरावखण्डद्वययुक्तहस्तं 'गिहे२' गृहे गृहे= प्रतिगृहं 'देहवलियाए' देहवलिकया=देहनिर्वाहार्थं वलिका=आहारग्रहणं देहवलिका= भिक्षावृत्तिः, तया 'वित्तिं' वृत्तिम्=आजीविकां 'कप्पेमाणं' कल्पयन्तं=कुर्वन्तं 'पासइ' पश्यति। 'तयाणंतरं' तदनन्तरं 'भगवं गोयमे' भगवान् गौतमः 'उच्चणीय

रहा था। 'कट्ठाइं कलुणाइं वीसराइं कूयमाणं' जो इस प्रकार के कष्टकारी दुःखद एवं करुणाजनक अव्यक्त शब्दों को बोल रहा था कि जिन्हें सुनकर हर एक व्यक्ति के मन में दया आती थी। 'मच्छियाचडगर-पहगरेण अण्णिज्जमाणमग्गं' मक्खियों का झुण्ड का झुण्ड जिसके चारों ओर भनभन करता हुआ पीछे२ चलता था। 'फुट्टहडाहडसीसं' भयंकर शिरकी पीडा से जिस का मानों माथा फूटा जा रहा था, 'दंडिखंडवसणं' कन्थाधारी भिक्षुकी तरह जो फटे हुए टाट के टुकडे ओढे हुए था। 'खंडमल्लखंडहत्थगयं' खाने और पानी पीने के लिये जिसने अपने हाथ में दो कपाल मिट्टीके वर्तन के टुकडे ले रक्खे थे और 'देहवलियाए वित्तिं कप्पेमाणं पासइ' शरीर निर्वाह के लिये घर घर भीख माँगता था उसको गौतम स्वामीने देखा।

હતો, 'कट्ठाइं कलुणाइं वीसराइं कूयमाणं' આ પ્રમાણે જે કષ્ટકારી દુઃસ્વર અર્થાત્ કરૂણાજનક અવ્યકત શબ્દો બોલી રહ્યો હતો કે જેને સાંભળીને સૌ કોઇ માનવ વ્યકિતને પોતાના મનમાં તેની દયા આવતી હતી, 'मच्छियाचडगरपहगरेण अण्णिज्जमाणमग्गं' માખીઓના ટોળાં જેનાં શરીરની ચારેય બાજુ ભણ-ભણ કરતા તેની પાછળ ફરતા હતા, 'फुट्टहडाहड सीसं' માથાની ભયંકર પીડાથી જેનું માથું ફાટી જતું હતું, 'दंडिखंडवसणं' કન્થાધારી ભિક્ષુની માફક ફાટેલા શણના ટુકડા ઓઢેલા હતા 'खंडमल्लखंडहत्थगयं' ખાવા-પીવા માટે જેણે પોતાના હાથમાં બે માટીના વાસણના ટુકડા રાખેલા હતા. અને 'देहवलियाए वित्तिं कप्पेमाणं पासइ' શરીર નિર્વાહ માટે ઘેર-ઘેર ભીખ માગતો હતો. તેને ગૌતમ સ્વામીએ જોયો.

जाव अडइ' उच्चनीय यावदटति=उच्चनीचमध्यमकुलानि सामुदानिकभिक्षार्थं भ्रमति, 'अहापज्जत्तं' यथापर्याप्तमाहारं 'गिण्हइ' गृह्णाति, 'गिण्हित्ता' गृहीत्वा 'पाडलीसंडाओ णयराओ' पाटलिषण्डात् नगरात् 'पडिणिक्खमइ' प्रतिनिष्क्रामति, 'पडिणिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'जेणेव समणे भगवं महावीरे' यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरः 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'भत्तपाणं' भक्तपानम्=अशनं पानं च 'पडिदंसेइ' प्रतिदर्शयति, 'पडिदंसित्ता' प्रतिदर्श्य 'समणेणं३' श्रमणेन भगवता महावीरेण 'अब्भणुण्णाए समाणे अभ्यनुज्ञातः सन् 'जाव' यावत् 'बिलमिवपण्णगभूएणं' बिलमिवपन्नगभूतेन 'अप्पाणेणं' आत्मना 'आहारमाहारेइ' आहारमाहारयति—आहारं करोति। यथा सर्पो बिलं प्रविशन् बिलस्य पार्श्वद्वयमस्पृशन् आत्मानं बिले प्रवेशयति तथा स्वादा-

---

'तयाणंतरं भगवं गोयमे उच्चनीय जाव अडइ' इसके बाद भगवान गौतम भिक्षा के लिये नगर के ऊंच नीच आदि कुलों में घूमने लगे और 'अहापज्जत्तं गिण्हइ' यथा पर्याप्त (आवश्यकतानुसार) आहार ग्रहण किया 'गिण्हित्ता पाडलीसंडाओ नयराओ पडिनिक्खमइ' उसे लेकर पाटलीषंड नगर से वापिस अपने स्थान की ओर प्रस्थित हुए। 'पडिणिक्खमित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' आते ही वे जहाँ श्रमण भगवान महावीर विराजमान थे वहां आये और 'उवागच्छित्ता भत्तपाणं पडिदंसेइ' आकर प्राप्त भक्तपान उन्होंने प्रभु को दिखलाया। 'पडिदंसित्ता समणेणं३ अब्भणुण्णाए समाणे जाव बिलमिव पण्णगभूएणं अप्पाणेण आहारमाहारेइ' अनन्तर प्रभुने आहार करनेकी आज्ञा दे दी। गौतमने जैसे सर्प अपने बिल में प्रवेश करते समय उसके दोनों पार्श्वभागों से नहीं अडता है और सीधा प्रवेश कर जाता है ठीक

'तयाणंतरं भगवं गोयमे उच्चनीय जाव अडइ' ते पछी भगवान गौतमस्वामी भिक्षा माटे नगरना ऊंच-नीच आदि कुलोमां फरवा लाग्या, अने 'अहापज्जत्तं गिण्हइ' यथा पर्याप्त (आवश्यकतानुसार) आहार मेळव्यो, 'गिण्हित्ता पाडलीसंडाओ नयराओं पडिणिक्खमइ' आहार लईने पाटलीखंड नगरमांथी पाछा पोताना स्थाने आव्या. 'पडिणिक्खमित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' आवतां ज ज्यां श्रमण भगवान श्री महावीर बिराजमान हता त्यां आव्या, अने 'उवागच्छित्ता भत्तपाणं पडिदंसेइ' ते पछी प्राप्त आहार-पाणी प्रभुने बताव्या. 'पडिदंसित्ता समणेणं३ अब्भणुण्णाए समाणे जाव बिलमिवपण्णगभूएणं अप्पाणेणं आहारमाहारेइ' ते पछी प्रभुए आहार करवानी आज्ञा आपी, गौतमे जेवी रीते सर्प पोताना दरमां प्रवेश करवा समये पोताना बन्ने बाजुना भागने (पार्श्वभागने)

भिलाषाभावाद् आहारं मुखे इतस्ततो न संचालयन् गलबिले प्रवेशयतीति भावः, 'आहारमाहारित्ता' आहारमाहार्य=आहारं कृत्वा 'संजमेणं तवसा' संयमेन तपसा 'अप्पाणं भावेमाणे' आत्मानं भावयन् 'विहरइ' विहरति ॥ सू० २ ॥

उसी तरह अपने मुख में इतस्ततः स्वाद की अभिलाषा से संचालित न करते हुए आहार किया 'आहारमाहारित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' और आहार करके तप संयम से अपनी आत्मा को भावित करते हुए विचरने लगे अर्थात् अपने ज्ञान ध्यानमें लग गये।

भावार्थ—उस काल और उस समय में ग्रामानुग्राम विहार करते२ श्रमण भगवान महावीर पाटलिषंड नगर के उद्यान में आये। प्रभुका आगमन सुनकर नगर की परिषद् एवं राजा सबके सब हर्षित होकर प्रभु को वंदना एवं धर्मश्रवण करने के लिये अपने२ घर से निकलकर उस बगीचे में आये प्रभुको वन्दना एवं नमस्कार कर परिषद् और राजा यथास्थान बैठ गये। प्रभुने धर्मदेशना दी। धर्म-देशना सुनकर सब प्रमुदित होकर वापिस अपने२ स्थान पर गये। उस काल उस समय गौतम स्वामी भगवान महावीर स्वामी के समीप आये और छठ-बेलेके पारणा-निमित्त पाटलिषंड नगरी में गोचरी के लिये जाने की आज्ञा मांगी। भगवान की आज्ञा प्राप्त कर गौतम स्वामी वहां से रवाना हुए और उस नगर के पूर्व दिशा के

ક્યાંઇ સ્પર્શ થવા દેતા નથી અને સીધો પ્રવેશ કરે તેવીજ રીતે પોતાના મુખમાં આમ-તેમ સ્વાદની અભિલાષાથી નહિ ફેરવતાં આહાર કર્યો, 'आहारमाहारित्ता संज-मेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' અને આહાર કરીને તપ-સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા વિચરવા લાગ્યા, અર્થાત્ પોતાના જ્ઞાન-ધ્યાનમાં લાગી ગયા.

ભાવાર્થ-તે કાલ અને તે સમયને વિષે એક ગામથી બીજે ગામ વિહાર કરતા કરતા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાટલીખંડ નગરના બગીચામાં આવ્યા, પ્રભુનું આગમન સાંભળીને નગરની પરિષદ અને રાજા સૌ હર્ષ પામીને પ્રભુને વંદન કરવા અને ધર્મ દેશના સાંભળવા માટે પોતાના ઘેરથી નીકળીને તે બગીચામાં આવ્યા, પ્રભુને વન્દના નમસ્કાર કરીને પરિષદ અને રાજા સૌ સૌના સ્થાને બેઠા. અને પ્રભુએ ધર્મદેશના આપી, પછી ધર્મદેશના સાંભળીને સૌ પ્રસન્ન થઇ પાછા પોતાના સ્થાનકે ગયા. તે કાલ તે સમયને વિષે ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીર સ્વામીની પાસે આવીને છટ્ઠ-બેલાના પારણા માટે પાટલીખંડ નગરમાં ગોચરી માટે જવાની આજ્ઞા માગી, ભગવાનની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને ગૌતમ સ્વામી ત્યાંથી રવાના થયા અને તે નગરની પૂર્વ દિશાના દર-

दरवाजे से नगर में प्रविष्ट हुए । अन्दर प्रवेश किया तो वहां उन्होंने एक ऐसे पुरुष को देखा कि जो अपने सब शरीर में खाज खुजाल रहा था, समस्त शरीरभर में जिसके कोढ चू रहा था, दो पेटके जितना उसका बडा पेट था-जलोदर-रोग से जो पीडित था। भगंदर जिसके हो रहा था । बवासीर की पीडा से जो अत्यन्त कष्ट में था। खांसी जिसे क्षण२ में चल रही थी। श्वास की बीमारी से जिसका दम घुट रहा था । शरीर भर में जिसके सूजन आगई थी। मुँह सूजकर जिसका फूल गया था । हाथ पाव जिसके सब सूजकर फूले हुए थे । हाथों एवं पैरों की अंगुलियाँ जिसकी गल गई थीं । कान एवं नाक जिस के बिलकुल सड चुके थे । सडे हुए एवं विकृत खून से तथा पीप से जिसके शरीर में 'थिविथिवि' ऐसा शब्द हो रहा था । जिसके घावों के अग्रभाग से कीडे टपक रहे थे और पीप भी जिन्हों से बह रही थी। लार से जिसका मुख सना हुआ था। सडजाने से नाक और कान जिसके गिर चुके थे । जो पीप और सडे हुए खून के कुल्लों का एवं कृमियों के ढेरों का वार-वार वमन कर रहा था । जो इस प्रकार के कष्टकारी एवं करुणाजनक दुस्वर-दुखभरी ध्वनि से अव्यक्त शब्दों को बोल रहा था कि जिन्हें सुनकर हर एक व्यक्ति के मन में दया आ जाती थी। मक्खियों का

વાજાથી નગરમાં પ્રવેશ કર્યો, પ્રવેશ કર્યો ત્યારે તેણે એક એવા પુરુષને જોયો કે જેને પોતાના શરીરમાં ખંજવાલ આવતી હતી, તમામ શરીરમાં કોઢ થયેલો હતો. બે પેટ જેવડું તેનું પેટ હતું. અર્થાત્ જલોદર રોગથી પીડાતો હતો. જેને ભગંદર થયેલું હતું. બવાસીરના રોગની પીડાથી બહુજ દુઃખી હતો, ખાંસી જેને વારંવાર આવતી હતી, શ્વાસના રોગથી જેનો દમ ઘુંટાતો હતો. તમામ શરીરમાં જેને સોજો થયો હતો, મોઢું સૂજીને જેનું ફુલી ગયું હતું, હાથ પગ જેનાં તમામ સૂજીને ફુલી ગયા હતા, હાથ-પગની આંગળીઓ જેની ખરી પડી હતી, જેનાં નાક-કાન તમામ સડી ગયાં હતાં, સડેલા અને બગડેલા લોહી તથા પરૂથી જેના શરીરમાં "થિવિ-થિવિ" જેવા શબ્દો થતા હતા, જેના સડેલા ઘાના અગ્રભાગમાંથી કીડા ટપકતા હતા, અને પરૂ પણ વહેતું હતું, લાળથી મુખ જેનું ભર્યું હતું, નાક-કાન સડી જવાથી જેનાં ખરી પડયાં હતાં, પરૂ અને બગડેલા લોહી, અને કૃમિઓના ઢગલાનું વારંવાર વમન કરતો હતો. જે આ પ્રમાણે કષ્ટકારી-કરૂણાજનક દુઃસ્વર-દુઃખ ભર્યા ધ્વનિથી અવ્યકત (કોઇ સમજે નહિ એવા) શબ્દો બોલતો હતો કે જેને સાંભળીને હરકોઇ માણસના મનમાં દયા આવી જતી હતી, માખીઓનાં ટોળાં જેના ચારેય બાજુ ભણ-ભણાટ

॥ मूलम् ॥

तए णं से भगवं गोयमे दोच्चंपि छट्ठक्खमणपारणगंसि पढमाए पोरिसीए सज्झायं करेइ जाव पाडलिसंडं नयरं दाहिणिल्लेणं दुवारेणं अणुप्पविसइ, तं चेव पुरिसं पासइ कच्छुल्लं तहेव जाव संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ।

झुण्ड का झुण्ड जिसके चारों ओर भिन-भिन करता हुआ पीछे पीछे चलता था। भयङ्कर शिर की पीडा से जिसका माथा मानो फूटा जा रहा था। कन्थाधारी भिक्षु की तरह जो फटे हुए टाट के टुकडे ओढे हुए था। खाने और पानी पीने के लिए जिसने अपने हाथ में दो कपाल-मिट्टी के बर्त्तन के टुकडे ले रखे थे। शरीर निर्वाह के लिये वह घर-घर भीख मांगता फिरता था उसको गौतम स्वामीने देखा।

इसके बाद भगवान गौतम भिक्षाके लिये नगर के ऊच-नीच आदि कुलों में घूमने लगे और यथाप्राप्त आहार ग्रहण कर पाटलिषंड-नगर से निकलकर अपने स्थान आये और श्रमण भगवान महावीर स्वामी को प्राप्त आहार दिखलाकर भगवान की आज्ञा से-जैसे सर्प बिल में प्रवेश करते समय बिलके दोनों भागों को नहीं अडता है अर्थात् सीधा प्रवेश कर जाता है, ठीक उसी तरह अपने मुख में स्वाद की अभिलाषासे इतस्ततः संचालित न करते हुए-आहार किया, फिर तप और संयम से आत्मा को भावित करते हुए विचरने लगे-अर्थात अपने ज्ञान ध्यान में लग गये ॥ सू० २ ॥

કરતા તેની પાછળ ફરતા હતા; ભયંકર માથાની પીડાથી જેનું માથું ફૂટી જતું હતું, કન્થાધારી ભિક્ષુની માફક ફાટેલા શણના ટુકડા જેણે ઓઢયા હતા, ખાવા અને પાણી પીવા માટે જેણે પોતાના હાથમાં માટીના વાસણના બે ટુકડા લીધા હતા, શરીર નિર્વાહ માટે ઘર-ઘર ભિક્ષા માગતો ફરતો હતો તેને ગૌતમસ્વામીએ જોયો, તે પછી ભગવાન ગૌતમસ્વામી ભિક્ષા માટે નગરનાં ઉચ્ચ-નીચ આદિ કુલોમાં ફરીને યથા પર્યાપ્ત ભિક્ષા-આહાર ગ્રહણ કરી પાટલીખંડ નગરથી નીકળીને પોતાના સ્થાન પર આવ્યા અને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામીને પ્રાપ્ત આહાર બતાવીને ભગવાનની આજ્ઞાથી-સર્પ જેમ દરમાં પ્રવેશ કરતી વખતે દરના બન્ને ભાગોને નહિ અડતાં સીધો દરમાં પ્રવેશ કરે છે, બરાબર તેજ પ્રમાણે પોતાના મુખમાં સ્વાદની અભિલાષાથી મુખની બન્ને-બાજુ આમ-તેમ નહિ ફેરવતાં આહાર કર્યો. પછી તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિક કરતા થકા વિચરવા લાગ્યા અર્થાત્ પોતાના જ્ઞાન-ધ્યાનમાં લાગી ગયા. (સૂ૦ ૨)

तए णं से गोयमे तच्चं पि छट्ठक्खमणपारणगंसि तहेव जाव पच्चत्थिमिल्लेणं दुवारेणं अणुप्पविस्समाणे तं चेव पुरिसं कच्छुल्लं० पासइ। चोत्थं पि छट्ठक्खमणपारणगंसि उत्तरेणं० इमे-यारूवे अज्झत्थिए समुप्पन्ने, अहो णं इमे पुरिसे पुरापोराणाणं जाव एवं वयासी। एवं खलु अहं भंते! छट्ठक्खमणपारणगंसि जाव रीयंते० पुरत्थिमिल्लेणं दुवारेणं पविट्ठे। तत्थ णं एगं पुरिसं पासामि कच्छुल्लं जाव कप्पेमाणं। तए णं अहं दोच्चं पि छट्ठपारण-गंसि दाहिणिल्लेणं दुवारेणं० तच्चंपि छट्ठक्खमणपारणगंसि पच्चत्थि-मेणं तहेव०। तए णं अहं चोत्थं पि छट्ठक्खमणपारणगंसि उत्तरदुवा-रेणं अणुप्पविसामि, तं चेव पुरिसं पासामि कच्छुल्लं जाव वित्तिं कप्पेमाणे विहरइ। चिंता मम। पुव्वभवपुच्छा ०। वागरेइ ॥सू० ३॥

टीका

'तए णं से' इत्यादि।

'तए णं से' ततः खलु स 'भगवं गोयमे' भगवान् गौतमः 'दोच्चंपि' द्वितीयमपि वारं 'छट्ठक्खमणपारणगंसि' षष्ठक्षपणपारणके 'पढमाए पोरिसीए' प्रथमायां पौरुष्यां 'सज्झायं करेइ' सूत्रपठनरूपं स्वाध्यायं करोति 'जाव' यावत्—पात्रादिकं प्रमार्ज्य भिक्षार्थं भगवतोऽनुज्ञां गृहीत्वा 'पाडलिसंडं नयरं' पाटलिषण्डं नगरं

'तए णं से' इत्यादि।

'तए णं' पश्चात् 'से भगवं गोयमे दोच्चंपि' वे भगवान गौतम स्वामी द्वितीय वार भी 'छट्ठक्खमणपारणगंसि पढमाए पोरिसीए सज्झायं करेइ जाव पाडलिसंडं नयरं दाहिणिल्लेणं दुवारेणं अणुप्पविसइ' दूसरे छट्ठ खमण पारणा के दिवस में प्रथम पौरुषी में स्वाध्याय एवं द्वितीय पौरुषी में ध्यान करने के बाद प्रभु से आहार लाने की आज्ञा प्राप्त

'तए णं से०' ઈત્યાદિ.

'तए णं' તે પછી 'से भगवं गोयमे दोच्चंपि' તે ભગવાન ગૌતમ સ્વામી બીજીવાર પણ 'छट्ठक्खमणपारणगंसि पढमाए पोरिसीए सज्झायं करेइ जाव पाडलिसंडे नयरे दाहिणिल्लेणं दुवारेणं अणुप्पविसइ' બીજા છઠ્ઠખમણ પારણાના દિવસે પ્રથમ પૌરસીમાં સ્વાધ્યાય; અને બીજી પૌરસીમાં ધ્યાન કર્યા પછી પ્રભુ પાસેથી આહાર લાવવાની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને પાટલીખંડ નગરમાં ગોચરી માટે નીકળ્યા, દક્ષિણ

'दाहिणिल्लेणं दुवारेणं' दाक्षिणात्येन द्वारेण 'अणुप्पविसइ' अनुप्रविशति तत्र 'तं चेव पुरिसं' तमेव पुरुषं—यःपौरस्त्ये द्वारे दृष्टस्तमेव 'पासइ' पश्यति, कीदृशं? कच्छुल्लं' कच्छूमन्तं=कण्डूयनरोगयुक्तं 'तहेव' तथैव=पूर्वोक्तसर्वरोगयुक्तं यावद् गृहे गृहे भिक्षां कुर्वन्तं पश्यति। तदनन्तरं भगवान् गौतमः उच्चनीचमध्यमकुलेषु भिक्षाटन् यथाप्राप्तमाहारं गृहीत्वा भगवतः समीपे समागच्छति,'जाव'यावत् 'संजमेण०' संयमेन 'तवसा अप्पाणं भावेमाणे' तपसाऽऽत्मानं भावयन् 'विहरइ' विहरति।

'तए णं से गोयमे' ततः खलु स गौतमः 'तच्चंपि' तृतीयमपि वारं छट्ठक्खमणपारणगंसि' षष्ठक्षपणपारणके 'तहेव' तथैव=पूर्वोक्तविधिना 'जाव' यावत् भिक्षार्थं भगवतः आज्ञां प्राप्य 'पाटलिसण्डे नयरे पच्चत्थिमिल्लेणं' पाश्चात्येन=पश्चिमदिगवस्थितेन 'दुवारेणं' द्वारेण 'अणुप्पविसमाणे' अनुप्रविशन् 'तं चेव

कर पाटलिषंड नगर में गोचरी के लिये निकले। दक्षिण दिशाके दरवाजे से नगर में ज्यों ही उन्होंने प्रवेश किया कि 'तं चेव पुरिसं पासइ कच्छुल्लं तहेव जाव संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' वहां उसी पुरुष को देखा जो खाज आदि सब रोगों से युक्त था यावत् पूर्ण दुःखी और भीख मांगता था। गौतम स्वामीने ऊच नीचादि कुलों में भ्रमण कर यथा प्रर्याप्त भिक्षा प्राप्त की और उसे लेकर वे अपने स्थान पर आये। पूर्व की तरह आहार पानी करके तप और संयम से अपनी आत्मा को भावित करते हुए विचरने लगे। 'तए णं से गोयमे तच्चंपि छट्ठक्खमणपारणगंसि तहेव जाव पच्चत्थिमिल्लेणं दुवारेणं अणुप्पविसमाणे तंचेव पुरिसं कच्छुल्लं० पासइ' इसी प्रकार जब वे तृतीयवार भी छट्ठक्खमणपारणा के लिये प्रभु की आज्ञा लेकर उसी नगर की ओर प्रस्थित हुए और ज्यों ही उन्होंने उस में पश्चिम

તરફના દરવાજેથી નગરમાં તેમણે જેવો પ્રવેશ કર્યો કે, 'तं चेव पुरिसं पासइ कच्छुल्लं तहेव जाव संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' ત્યાં એવા પુરુષને જોયો જે ખંજવાળ આદિ તમામ રોગોથી યુક્ત હતો. એટલે કે પૂર્ણ દુઃખી અને ભીખ માગતો હતો. ગૌતમ સ્વામી ઉંચ નીચ આદિ કુલોમાં ફરીને યથા પર્યાપ્ત ભિક્ષા પ્રાપ્ત કરી અને તે ભિક્ષા લઈને પોતાના સ્થાન પર આવ્યા. પૂર્વ પ્રમાણે આહાર પાણી કરીને તપ અને સંયમમાં પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા વિચરવા લાગ્યા, 'तए णं से गोयमे तच्चंपि छट्ठक्खमणपारणगंसि तहेव जाव पच्चत्थिमिल्लेणं दुवारेणं अणुप्पविसमाणे तं चेव पुरिसं कच्छुल्लं० पासइ' એ પ્રમાણે ત્રીજીવાર પણ છઠ્ઠખમણ પારણા માટે પ્રભુની આજ્ઞા માગીને તે નગરની તરફ ચાલતા થયા અને તેમણે નગરના પશ્ચિમ દરવાજાથી નગરમાં પ્રવેશ કર્યો, તો ત્યાં આગળ પણ

पुरिसं' तमेव पूर्वोक्तं पुरुषं कच्छुल्लं' कच्छुलादि नानाविधरोगयुक्तं यावद् भिक्षावृत्तिं कुर्वन्तं 'पासइ' पश्यति दृष्ट्वा भगवान् गौतमो भिक्षां गृहीत्वा भगवतः समीपे समागत्य पूर्ववदेव संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन् विहरति।

तदनन्तरं 'चोत्थंपि' चतुर्थवारमपि 'छट्ठक्खमणपारणगंसि' षष्ठक्षपणपारणके भगवान् गौतमः पाटलिषण्डे नगरे 'उत्तरिल्लेणं०' औत्तरेण=उत्तरदिगवस्थितेन द्वारेण अनुप्रविशति, तत्र तमेव पूर्ववर्णितं पुरुषं पश्यति दृष्ट्वा भगवतो गौतमस्य 'इमेयारूवे' अयमेतद्रूपः=वक्ष्यमाणप्रकारः 'अज्झत्थिए' ५ आध्यात्मिकः=आत्मनि यावत् मनोगतः संकल्पः 'समुप्पण्णे' समुत्पन्नः-'अहो णं' अहो खलु 'इमे पुरिसे' अयं पुरुषः 'पुरापोराणाणं' पुरापुराणानां पुरा=पूर्वभवकृतानां पुराणानाम्=अनेकभवसंचितानां कर्मणां 'जाव' यावत्-पापकं फलवृत्तिविशेषं प्रत्यनुभवन् विहरति इति कृत्वा-मनसि संचिन्त्य भिक्षां गृहीत्वा भगवतः समीपे समागत्य यावत्-भगवन्तम् आदक्षिणप्रदक्षिणपूर्वकं वन्दित्वा 'एवं वयासी'

दिशाकी ओर के दरवाजे से प्रवेश किया, तो वहां पर भी कण्डूयन आदि रोगों से पीडित उसी पुरुष को देखा। पूर्वकी तरह वहां से गोचरी लेकर वापिस अपने स्थान पर आये, यावत्-संयम एवं तपसे अपनी आत्मा को भावित करते हुए विचरने लगे। 'चोत्थं पि छट्ठक्खमणपारणगंसि उत्तरेण० इमेयारूवे अज्झत्थिए समुप्पन्ने अहो णं इमे पुरिसे पुरापोराणाणं जाव एवं वयासी' इसी प्रकार चतुर्थवार भी जब वे छट्ठ के पारण के निमित्त प्रभु से आज्ञा प्राप्त कर भिक्षाचर्या के लिये नगर में उत्तर के द्वार से प्रविष्ट हुए तब भी उसी व्यक्ति को उन्होंने देखा। देखकर उनके चित्त में इस प्रकार का संकल्प हुआ कि अहो! यह पुरुष पूर्वभव में किये गये एवं अनेक भवों के संचित कर्मों के इस अनेक व्याधिरूप फलको भोग रहा है। भिक्षा लेकर

ખંજવાળ આદિ રોગોથી પીડિત તે પુરુષને જોયો, પૂર્વ પ્રમાણે ત્યાંથી ગોચરી લઈને પાછા ફરી પોતાના સ્થાન પર આવ્યા, યાવત્ સંયમ, અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા વિચરવા લાગ્યા. 'चोत्थं पि छट्ठक्खमणपारणगंसि उत्तरेणं० इमेयारूवे अज्झत्थिए समुप्पन्ने अहो णं इमे पुरिसे पुरापोराणाणं जाव एवं वयासी' આ પ્રમાણે ચોથીવાર પણ જ્યારે તેમણે છઠના પારણા નિમિત્તે પ્રભુની આજ્ઞા મેળવીને ભિક્ષા માટે નગરમાં ઉત્તરના દરવાજાથી પ્રવેશ કર્યો ત્યારે પણ તે વ્યકિતને તેમણે જોયો, જોઈને તેના ચિત્તમાં આ પ્રમાણે સંકલ્પ થયો કે અહો! આ પુરુષ પૂર્વ ભવમાં કરેલાં અનેક ભવોના સંચિત કર્મોના આ અનેક વ્યાધિરૂપ ફળને ભોગવી રહ્યો છે. ભિક્ષા લઈને નગરથી પાછા આવ્યા ત્યારે પ્રાપ્ત ભિક્ષાને બતાવીને પ્રભુને તેણે કહ્યું કે

एवमवादीत्–'एवं खलु अहं भंते' हे भदन्त! 'छट्ठक्खमणपारणगंसि' षष्ठस्य=पष्ठभक्तस्य पारणके 'जाव' यावत् 'रीयंते' रियन् भिक्षार्थं गच्छन् 'जेणेव' यत्रैव पाटलिपण्डं नगरं तत्रैवोपागच्छामि, उपागत्य पाटलिषण्डस्य नगरस्य 'पुरत्थिमिल्लेणं दुवारेणं पविट्ठे' पौरस्त्येन द्वारेण अनुप्रविष्टः। 'तत्थ णं' तत्र खलु 'एगं पुरिसं पासामि' एकं पुरुषं पश्यामि, कीदृशं? 'कच्छूल्लं' कच्छूमन्तं 'जाव' यावत्–भिक्षावृत्तिं 'कप्पेमाणं' कल्पयन्तं=कुर्वन्तम्। 'तए णं' ततः खलु 'अहं दोच्चंपि' द्वितीयवारमपि 'छट्ठपारणगंसि' षष्ठपारणके 'दाहिणिल्लेणं दुवारे णं' दाक्षिणात्येन द्वारेण 'तहेव' तथैव पूर्वोक्तं सर्वमत्रापि वाच्यम्। एवं 'तच्चंपि' तृतीयवारमपि 'छट्ठ०' इति षष्ठक्षपणपारणकेऽहं 'पच्चत्थिमेणं' पाश्चात्येन द्वारेण प्रविष्टः 'तहेव' तथैव=पूर्वोक्तवदेव कच्छ्वादिरोगयुक्तं देहनिर्वाहार्थं भिक्षां कुर्वन्तं पश्यामि। 'तए णं' ततः खलु 'चउत्थंपि' चतुर्थवारमपि

जब वे नगर से वापिस आये तब प्राप्त भिक्षा को दिखाकर प्रभु से उन्हों ने कहा कि 'एवं खलु अहं भंते! छट्ठक्खमणपारणगंसि जाव रीयंते० पुरत्थिमिल्लेणं दुवारेणं पविट्ठे तत्थ णं एगं पुरिसं पासामि कच्छुल्लं जाव कप्पेमाणं' हे भदन्त! मैं आप से आज्ञा लेकर छट्ठके पारण के दिन भिक्षा निमित्त जब पाटलिषंड नगर में उसके पौरस्त्य द्वार से प्रविष्ट हुआ तो हे भदन्त! वहां मैंने एक ऐसा पुरुष देखा जिसके समस्त शरीर में कण्डूयन आदि सब रोग व्याप्त हैं और जो घर२ भीख मांगता फिर रहा था। 'तए णं अहं दोच्चंपि छट्ठक्खमणपारणगंसि दाहिणिल्लेणं दुवारेणं० तच्चंपि छट्ठक्खमणपारणगंसि पच्चत्थिमेणं तहेव०। तए णं अहं चोत्थंपि छट्ठक्खमणपारणगंसि उत्तरदुवारेणं अणुप्पविसामि' इत्यादि। इसी प्रकार मैं द्वितीयवार भी छट्ठके पारणे के लिये उस नगर में जब दक्षिण के द्वार से गया तब भी उसी पुरुष को देखा तृतीय वार

'एवं खलु अहं भंते छट्ठक्खमणपारणगंसि जाव रीयंते० पुरत्थिमिल्लेणं दुवारेणं पविट्ठं तत्थ णं एगं पुरिसं पासामि कच्छुल्लं जाव कप्पेमाणं' હે ભદન્ત! હું આપની આજ્ઞા લઇને છઠના પારણાના દિવસે ભિક્ષા નિમિત્તે જ્યારે પાટલીખંડ નગરમાં જ્યારે તેના આગલા દરવાજાથી પ્રવેશ કર્યો તો હે ભદન્ત! ત્યાં મેં એક એવો પુરુષ જોયો જેના સમસ્ત શરીરમાં ખંજવાલ આદિ તમામ રોગ વ્યાપ્ત હતો ઘેર–ઘેર ભીખ માગતો ફરતો હતો. 'तए णं अहं दोच्चंपि छट्ठक्खमणपारणगंसि पच्चत्थिमेणं तहेव०। तए णं अहं चोत्थंपि छठक्खमणपारणगंसि उत्तरदुवारेणं अणुप्पविसामि' इत्यादि, આ પ્રમાણે હું બીજી વખત પણ છઠના પારણા માટે તે નગરમાં જ્યારે દક્ષિણના દરવાજાથી ગયો, ત્યારે પણ તે પુરુષને જોયો. ત્રીજી વખત પણ જ્યારે હું છઠના પારણા

अहं 'छट्ठपारणगंसि' षष्ठपारणके पाटलिषण्डे नगरे 'उत्तरदुवारेणं' उत्तरदिक्-स्थितद्वारेण 'अणुप्पविसामि' अनुप्रविशामि तदा 'तं चेव पुरिसं पासामि' तमेव पुरुषं पश्यामि, कीदृशं? 'कच्छुल्लं' कच्छूरोगयुक्तं 'जाव' यावत्-स देहबलिकया=शरीरनिर्वाहार्थं 'वित्तिं' वृत्तिं=भिक्षावृत्तिं 'कप्पेमाणे' कल्पयन्=कुर्वन् 'विहरइ' विहरति, तं दृष्ट्वा चिन्ता 'अहो णं इमे पुरिसे' इत्यादिरूपो विचारः मम मनसि संजातः। 'पुव्वभवपुच्छा' पूर्वभवपृच्छा 'से णं भंते पुरिसे पुव्वभवे के आसी' स खलु हे भदन्त! पुरुषः पूर्वभवे क आसीत्, इत्यादिरूपा पृच्छा गौतमेन कृता। 'वागरेइ' व्याकरोति=भगवान् तस्य पुरुषस्य पूर्वभववृत्तान्तं कथयति ॥ सू० ३ ॥

भगवान् कच्छ्वादिरोगयुक्तस्य तस्य पुरुषस्य पूर्वभववृत्तान्तं कथयति-'एवं खलु' इत्यादि।

भी जब मैं छठके पारणा के लिये वहां पश्चिम के द्वार से गया तब भी उसीको देखा। चतुर्थ बार भी पारणा के लिये जब मैं वहां उत्तर द्वार से गया तब भी मैंने 'तं चेव पुरिसं पासामि कच्छुल्लं जाव वित्तिं कप्पेमाणे विहरइ' उसे उसी हालत में देखा। 'चिंता मम पुव्वभवपुच्छा० वागरेइ' प्रभो! उसे देखकर मेरे हृदय में अनेक प्रकार की विचार-धाराएँ उत्पन्न हुई। मैं भिक्षा लेकर वापिस आया। हे नाथ! इसकी इस प्रकार की परिस्थिति का क्या कारण हुआ है? यह पूर्वभव में कौन था? गौतम की यह बात सुनकर प्रभुने इस प्रकार कहना प्रारंभ किया-

भावार्थ-प्रथम पारणा की तरह गौतम स्वामी अन्य पारणाओं के लिये भी उसी नगर में आते जाते रहे। ये छठ-छठकी तपस्या करते थे। जब पारणा का दिन होता तब यथाविधि प्रभु से आज्ञा

માટે ત્યાં પશ્ચિમના દરવાજેથી ગયો ત્યારે પણ તેને જોયો, ચોથી વખત પણ પારણા માટે જ્યારે હું ઉત્તરના દરવાજે થઇ ગયો ત્યારે પણ મેં 'तं चेव पुरिसं पासामि कच्छुल्लं जाव वित्तिं कप्पेमाणे विहरइ' તેને તેવીજ હાલતમાં જોયો. 'चिंता मम पुव्वभवपुच्छा वागरेइ' પ્રભો! તેને જોઇને મારા હૃદયમાં અનેક પ્રકારની વિચાર-ધારાઓ ઉત્પન્ન થઇ, હું ભિક્ષા લઇને પાછો આવ્યો, હે નાથ! તેની એ પ્રમાણે સ્થિતિ થવાનું કારણ શું છે? તે પૂર્વભવમાં કોણ હતો? ગૌતમની આ પ્રમાણે વાત સાંભળીને પ્રભુએ આ પ્રમાણે કહેવાનો પ્રારંભ કર્યો.

ભાવાર્થ—પ્રથમ પારણા પ્રમાણે ગૌતમસ્વામી બીજા પારણા માટે પણ તે નગરમાં જવા-આવવા લાગ્યા, તે છઠ્ઠ છઠ્ઠની તપસ્યા કરતા હતા, જ્યારે પારણાનો દિવસ આવતો ત્યારે યથાવિધિ પ્રભુની આજ્ઞા લઇને પારણા માટે નગરમાં જતા હતા.

॥ मूलम् ॥

एवं खलु, गोयमा! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबूद्दीवे दीवे भारहे वासे विजयपुरे नामं नयरे होत्था रिद्ध०। तत्थ णं विजयपुरे नयरे कणगरहे नामं राया होत्था। तस्स णं कणगरहस्स रण्णो धन्नंतरी नामं वेज्जे होत्था अट्ठंगा-उव्वेयपाढए तं जहा-कोमारभिच्चं सालागे सल्लहत्ते कायतिगिच्छा जंगोले भूयविज्जा रसायणे वाईकरणे, सिवहत्थे सुहहत्थे लहुहत्थे ॥सू० ४॥

टीका

'एवं खलु गोयमा' हे गौतम! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले

लेकर पारणा के लिये नगर में जाते थे। उस नगर के चार दरवाजे थे। भिन्न२ दरवाजों से होकर वे उस में प्रविष्ट होते। परन्तु जिस व्यक्ति को अनेक प्रकार की बीमारियों का पुंजस्वरूप भीख मांगता हुआ उन्होंने प्रथम पारणा के दिन पूर्व दिशा के दरवाजे से प्रविष्ट होते समय देखा, उसी व्यक्ति को उन्होंने चारों पारणाओं के दिन चारों ही दरवाजे देखा। गौतमस्वामीने चतुर्थ पारणा के दिन प्रभु से पूछा कि यह मनुष्य जो इस प्रकार की नरकाधिक वेदना का पात्र बना हुआ है सो पूर्वभव में कौन था? और इसने क्या पाप किया जिससे यह इतना दुःख पा रहा है? ॥ सू० ३ ॥

'एवं खलु' इत्यादि।

'एवं खलु गोयमा!' हे गौतम! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस

તે નગરના ચાર દરવાજા હતા. જૂદા-જૂદા દરવાજામાં પસાર થઈને તેમાં તે પ્રવેશ કરતા હતા, પરન્તુ જે વ્યક્તિને અનેક પ્રકારની બિમારીઓના ઢગલા સ્વરૂપ ભીખ માગતો હોય તેવી રીતે પ્રથમ પારણના દિવસે પૂર્વ દિશાના દરવાજેથી પ્રવેશ કરવાના સમયે જોયો, તે વ્યક્તિને તેમણે ચારેય પારણાના દિવસોમાં ચારેય દરવાજે જોયો. ગૌતમસ્વામીએ ચોથા પારણાના દિવસે પ્રભુને પૂછ્યું કે-તે મનુષ્ય જે આ પ્રકારની નરકથી પણ અધિક વેદનાનું પાત્ર બન્યો છે, પૂર્વભવમાં કોણ હતો? અને તેણે શું પાપ કર્યું છે કે જેના ફળરૂપ આટલું દુઃખ ભોગવી રહ્યો છે? (સૂ૦ ૩)

'एवं खलु गोयमा' ઇત્યાદિ

'एवं खलु गोयमा! હે ગૌતમ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાળ અને

तस्मिन् समये 'इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे' इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे 'विजयपुरे णामं नयरे होत्था' विजयपुरं नाम नगरमासीत्, कीदृशम्? 'रिद्धत्थिमिय समिद्धम् ३' ऋद्धस्तिमितसमृद्धम्, इत्यादि। 'तत्थ णं विजयपुरे नयरे' तत्र खलु विजयपुरे नगरे 'कणगरहे णामं राया' कनकरथो नाम राजा 'होत्था' आसीत्। 'तस्स णं कणगरहस्स रण्णो' तस्य खलु कनकरथस्य राज्ञः 'धण्णंतरी णामं वेज्जे होत्था' धन्वन्तरिनाम वैद्य आसीत्। स कीदृशः? इत्याह-'अट्ठंगाउव्वेयपाढए' अष्टाङ्गायुर्वेदपाठकः आयुर्वेदः=वैद्यकशास्त्रं, तस्याष्टावङ्गानि 'तं जहा' तद्यथा=तानीमानि-(१) 'कोमारभिच्चं' कौमारभृत्यं, कुमाराणां=बालकानां भृतिः=पोषणं, तत्र साधु=नैपुण्यं कौमारभृत्यम्। कुमारपोषणनिमित्तकस्य क्षीरस्य दुष्टस्तन्य-

---

काल और उस समय में 'इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे विजयपुरे नाम नयरे होत्था रिद्ध०' इसी जंबूद्वीपके भरत क्षेत्र में एक विजयपुर नामका नगर था। वह शोभासंपन्न एवं समृद्ध था। 'तत्थ णं विजयपुरे नयरे कणगरहे नामं राया होत्था' इसके राजाका नाम कनकरथ था 'तस्स णं कणगरहस्स रन्नो धन्नंतरी नामं वेज्जे होत्था' इस कनकरथ राजा के धन्वतरी नामका एक वैद्य था। 'अट्ठंगाउव्वेयपाढए' यह अष्टांग आयुर्वेद का विशिष्ट ज्ञाता था। 'तं जहा' आयुर्वेद के अष्टांगों का नाम इस प्रकार है १ 'कोमारभिच्चं २ सालागे ३ सल्लहत्ते ४ कायतिगिच्छा ५ जंगोले ६ भूयविज्जा ७ रसायणे ८ वाईकरणे सिवहत्थे सुहहत्थे लहुहत्थे' कौमारभृत्य, शालाक्य, शल्यहत्य, काय-चिकित्सा, जाङ्गुलिक, भूतविद्या, रसायन और वाजीकरण। इन में बालकों के पोषण करने में कारणभूत दूध की खराबी दूर करना कौमारभृत्य१, नेत्र नासिका आदि के रोगों का

તે સમયને વિષે 'इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे विजयपुरे नामं नयरे होत्था रिद्ध०' આ જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં એક વિજયપુર નામનું નગર હતું, તે શોભાસંપન્ન અર્થાત્ સમૃદ્ધ હતું 'तत्थ णं विजयपुरे नयरे कणगरहे नामं राया होत्था' તેના રાજાનું નામ કનકરથ હતું. 'तस्स णं कणगरहस्स रन्नो धन्नंतरी नामं वेज्जे होत्था' તે કનકરથ રાજાના ધન્વંતરી નામના વૈદ્ય હતા. 'अट्ठंगाउव्वेयपाढए' તે અષ્ટાંગ આયુર્વેદના વિશેષ જાણકાર હતા. 'तं जहा' આયુર્વેદના આઠ અંગોનાં નામ આ પ્રમાણે છે. 'कोमारभिच्चं १ सालागे २ सल्लहत्ते ३ कायतिगिच्छा ४ जंगोले ५ भूयविज्जा ६ रसायणे ७ वाईकरणे ८ सिवहत्थे सुहहत्थे लहुहत्थे' કૌમારભૃત્ય ૧, શાલાક્ય ૨, શલ્યહત્ય ૩, કાયચિકિત્સા ૪, જાંગુલિક ૫, ભૂતવિદ્યા ૬, રસાયણ ૭, અને વાજીકરણ ૮, તેમાં બાલકોના પોષણમાં કારણભૂત દૂધની ખરાબી

जन्यव्याधिप्रशमनरूपं प्रथममङ्गम्। (२) 'सालागे' शालाक्यं-शलाकायाः कर्म शालाक्यं नयननासिकादिरोगाणां शलाकया परिशोधनं द्वितीयमङ्गम्। (३) 'सल्लहत्ते' शल्यहत्यं=शल्यस्य हत्या=हननम् उद्धारः, शल्यहत्या तत्प्रतिपादकं शास्त्रं शल्यहत्यं=शरीरप्रविष्टतीरादिशल्योद्धरणनिरूपकं शास्त्रं तृतीयमङ्गम्। (४) 'कायतिगिच्छा' कायचिकित्सा=कायस्य=ज्वरादिरोगादिग्रस्तशरीरस्य चिकित्सा=रोगप्रतिक्रिया यस्मिन् शास्त्रे तत् चतुर्थमङ्गम्। (५) 'जंगोले' जाङ्गुलिकं=जाङ्गुलिः= विषवैद्यःतत्कर्म जाङ्गुलिकं-सर्पादिविविधविषविघातकं शास्त्रं पञ्चममङ्गम्। (६) 'भूयवेज्जा' भूतविद्या=भूतोपद्रवशमकं शास्त्रं षष्ठमङ्गम्। (७) 'रसायणे' रसायनं- रसः=वयःस्थापनार्थमायुर्मेधाजनको रोगापहरणसमर्थश्चामृतरसः, तस्य-अयनं= प्राप्तिः, तत्प्रतिपादकं शास्त्रमपि रसायनम्, इदं सप्तममङ्गम् (८) 'वाईकरणे' वाजीकरणम्-अवाजिनः वाजिनः करणं वाजीकरणम्=अल्पक्षणशुष्कवीर्यस्य वाजिवद्बलोत्पादनं, तत्प्रतिपादकं शास्त्रम्, इदं वैद्यकशास्त्रस्याष्टममङ्गम्। स धन्वन्तरि-

---

शलाई से परिशोधन करना-शालाक्य२, शरीर में प्रविष्ट तीर आदि शल्य किस तरह बाहर निकालना चाहिये इस प्रकार की विधि प्रदर्शक शास्त्र-शल्यहस्त३, ज्वरादिक रोग से ग्रसित शरीर की चिकित्सा का प्रतिपादकशास्त्र-कायचिकित्सा४, सर्प आदि जहरीले जानवरों के अनेक प्रकार के विषों के विनाशक प्रयोगों का प्रतिपादक शास्त्र,-जाङ्गुलिक५, भूतों के उपद्रवों को शमन करने वाला शास्त्र, भूतविद्या६, वयके स्थापन के लिये आयु और मेधा का जनक, एवं अनेक रोगों का अपहारक जो अमृतरस है उनकी विधिका प्रतिपादक शास्त्र-रसायन७, और निर्वीर्यव्यक्ति भी वाजी-घोडे जैसा वलिष्ठ जिस ओषधि के सेवन से बन जाता है-उसका कथन करने वाला शास्त्र-वाजी-

---

દૂર કરવી, તે કૌમારભૃત્ય છે ૧ નાક, નેત્ર આદિ અવયવોના રોગો માટે શલાકા-(સળી)-વડે-પરિશોધન કરવું તે શાલાકય ૨, શરીરમાંથી તીર આદિ શલ્યને કેવી રીતે બહાર કાઢવું જોઈએ એ માર્ગ બતાવનારૂં શાસ્ત્ર તે શલ્યહત્ય ૩, જ્વરાદિક રોગમાં ઘેરાએલા શરીરની ચિકિત્સાનું પ્રતિપાદન કરનારૂં શાસ્ત્ર તે કાયચિકિત્સા ૪, સર્પ આદિ ઝેરી જાનવરોનાં અનેક પ્રકારનાં વિષો તેનું નિવારણ કરાય તેવા પ્રયોગોનું પ્રતિપાદક શાસ્ત્ર, તે જાંગુલિક ૫, ભૂતોના ઉપદ્રવને શાંત કરનારૂં શાસ્ત્ર તે ભૂતવિદ્યા ૬, વયના સ્થાપન માટે આયુષ્ય અને મેધા-બુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરનારૂં અર્થાત્ અનેક રોગો નિવારણ કરનાર જે અમૃત રસ છે તેની વિધિનું પ્રતિપાદન કરનારૂં શાસ્ત્ર તે રસાયણ શાસ્ત્ર ૭, અને નિર્વીર્ય વ્યકિત પણ ઘોડા જેવો જેના સેવનથી બલવાન બની જાય

वैद्यः आयुर्वेदस्य पूर्वोक्ताष्टाङ्गज्ञानप्रवीण आसीत् । पुनः स कीदृशः ? इत्याह— 'सिवहत्थे' शिवहस्तः—शिवं—कल्याणम् आरोग्यमित्यर्थः, तत् हस्ते यस्य स तथा तस्य हस्तस्पर्शमात्रेण रोगी रोगमुक्तो भवतीति भावः । 'सुहहत्थे' शुभहस्तः, सुखहस्तो वा, शुभं सुखं वा हस्ते=हस्तस्पर्शे यस्य स तथा । 'लहुहत्थे' लघुहस्तः—लघुः—व्रणचीरणशल्कादिक्रियासु दक्षः हस्तो यस्य स तथा हस्तलाघवसम्पन्नः ॥सू० ४॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से धण्णंतरी वेज्जे विजयपुरे नयरे कणगरहस्स रन्नो अंतेउरे य अन्नेसिं बहूणं राईसर जाव सत्थवाहाणं अन्नेसिं च बहूणं दुब्बलाण य गिलाणाण य वाहियाण य रोगियाण य अणाहाण य सणाहाण य समणाण य माहणाण य भिक्खुगाण य करोडियाण य कप्पडियाण य आउराण य अप्पेगइयाणं मच्छमंसाइं उवदेसेइ । अप्पेगइयाणं कच्छभमंसाइं, अप्पेगइयाणं गोहामंसाइं, अप्पेगइयाणं मगरमंसाइं, अप्पेगइयाणं सुंसुमारमंसाइं एवं एलयरोज्झसूयरमिगससयगोमंस-

---

करण है८। वह धन्वंतरि इन अष्टांगों का पूर्णज्ञाता था तथा इस धन्वन्तरि के हाथ में ऐसा तो यश था कि यह जिस रोगीको अपने हाथ से छू देता उसका रोग अवश्य दूर हो जाता था। यह सुख या शुभ हस्तवाला था, रोगी को इसके हस्तस्पर्श से सुख का अनुभव होने लग जाता था। फोडा आदि के चीरने फाडने में यह इतना सिद्धहस्त था कि रोगी को चीरा फाडी के कष्टका अनुभव ही नहीं होता था ॥सू० ४॥

છે, તે વિધિ જણાવનારૂં શાસ્ત્ર તે વાજીકરણ છે, ૮, તે ધન્વંતરી ઉપર જણાવેલ આયુર્વેદના આઠ અંગોના પૂર્ણ જાણકાર હતા, તથા એ ધન્વંતરીના હાથમાં એવો તો યશ હતો કે જે (રોગીને) પોતાના—તેમના હાથનો સ્પર્શ થતો તેના રોગ અવશ્ય નાશ પામતા હતા, તે સુખ તથા શુભ હાથવાળા હતા, રોગીને તેના હાથનો સ્પર્શ થતાં જ સુખનો અનુભવ થતો હતો, ફોલ્લા આદિને ચીરવા તથા ફાડવામાં એ એટલા કુશળ હતા કે—સિદ્ધહસ્ત હતા, રોગીને ચીર—ફાડમાં જરા પણ કષ્ટનો અનુભવ થતો નહિ. (સૂ૦ ૪)

महिससंसाइं, अप्पेगइयाणं त्तित्तिरसंसाइं अप्पेगइयाणं वट्टक-लावककवोयकुक्कुडमयूरसंसाइं अणेसिं च बहूणं जलयरथलयर-खहयरमाईणं संसाइं उवदेसेइ, अप्पणावि य णं से धण्णंतरी वेज्जे ते हिं बहूहिं मच्छसंसेहि य जाव मयूरसंसेहि य अन्नेहि य बहूहि जलयरथलयरखहयरसंसेहि य सोल्लिएहि य तलिएहि य भज्जिएहि य सुरं च आसाएमाणे विसाएमाणे विहरइ ।

तए णं से धण्णंतरी वेज्जे एयकम्मे० सुबहु पावकम्मं समज्जिणित्ता वत्तीसं वाससयाइं परमाउयं पालइत्ता कालमासे कालं किच्चा छट्ठीए पुढवीए उक्कोसेणं बावीससागरोवमट्ठिइएसु नेरइएसु नेरइयत्ताए उववन्ने ॥ सू० ५ ॥

टीका

'तए णं से धण्णंतरी' इत्यादि ।

'तए णं से' ततः खलु स 'धण्णंतरी वेज्जे' धन्वन्तरिवैद्यः, 'विजय-पुरे नयरे कणगरहस्स रन्नो' विजयपुरे नगरे कनकरथस्य राज्ञः 'अंतेउरेय' अन्तःपुरे 'अण्णेसिं च बहूणं' अन्येषां च बहूनां 'राईसर जाव सत्थवाहाणं' राजेश्वर यावत्सार्थवाहानां—राजेश्वरतलवरमाडम्बिककौटुम्बिकेभ्यश्रेष्ठिसेनापति-

---

'तए णं से धण्णंतरी०' इत्यादि ।

'तए णं से धण्णंतरी वेज्जे' उस धन्वंतरी वैद्य का यह काम था कि वह 'विजयपुरे नयरे कणगरहस्स रण्णो' विजयपुर में कनकरथ राजा के 'अंतेउरे य' अन्तःपुर में रहने वाली स्त्रियों का अन्नेसिं बहूणं राईसर जाव सत्थवाहाणं' तथा नगरनिवासी अन्य अनेक राजेश्वर से

'तए णं से धण्णंतरी' ઇત્યાદિ.

'तए णं से धण्णंतरी वेज्जे' તે ધન્વંતરી વૈદ્યનું એ કામ હતું કે તે 'विजयपुरे नयरे कणगरहस्स रण्णो' વિજયપુરમાં કનકરથ રાજાના 'अंतेउरे य' અંતઃપુરમાં રહેવાવાળી સ્ત્રીઓનાં તથા 'अन्नेसिं बहुणं राईसर जाव सत्थवाहाणं' તથા નગરનિવાસી અન્ય અનેક રાજેશ્વરથી લઈને સાર્થવાહ સુધી મનુષ્યોના 'अन्नेसिं

सार्थवाहानाम्, 'अन्नेसिं च बहूणं' अन्येषां च बहूनां 'दुब्बलाण य' दुर्बलानां=बलरहितानां च, 'गिलाणाणे य' ग्लानानां=क्षीणवीर्याणां च, 'वाहियाण य' व्याधितानां–सद्योघाति–ज्वर–श्वास–कास–दाहा–तिसार–भगन्दर–शूलाजीर्णव्याधियुक्तानां च, 'रोगियाण य' रोगिकानां=चिरघातिज्वरातीसारादिरोगयुक्तानां च, 'अणाहाण य' अनाथानां च, असहायानां 'सणाहाण य' सनाथानां च 'समणाण य' श्रमणानां=गैरिकशाक्यादीनां, 'माहणाण य' माहनानां=याचकविशेषाणां 'भिक्खुगाण य' भिक्षुकाणां=भिक्षावृत्तीनां च, 'करोडियाण य' करोटिकानां=कापालिकानां च, खर्परधारिणामित्यर्थः, 'कप्पडियाण य' कार्पटिकानां=जीर्णकन्थाधारिणां च, 'आउराण य' आतुराणाम्=असाध्यरोगपीडितानां च मध्ये 'अप्पेगइयाणं' अप्येकेषां=कतिपयानां रोगिणां 'मच्छमंसाइं' मत्स्यमांसानि,

लेकर सार्थवाह पर्यन्त मनुष्यों का 'अन्नेसिं च बहूणं दुब्बलाण य गिलाणाग य वाहियाण य रोगियाण य' एवं अन्य बहुत से दुर्बलों का, ग्लानों का, व्याधितों–प्राणोंका शीघ्र नाश करने वाले ज्वर, श्वास, कास, दाह, अतिसार, भगन्दर, शूल, अजीर्ण आदि के रोगियोंका–देरसे नाश करनेवाले ज्वर, अतिसार, आदि रोगों से युक्त रोगियों का, अणाहाण य सणाहाण य समणाण य माहणाण य भिक्खुगाण य करोडियाण य कप्पडियाण य आउराणय०' अनाथों–जिनका कोई भी रक्षक नहीं था ऐसे रोगियोंका, सनाथों–जिनकी सेवा शुश्रूषा करने वाले घर में थे ऐसे रोगियों का, शाक्यादिक श्रमणोंका, माहनों याचकविशेषों का, भिक्षुक–भिक्षावृत्ति करने वालों का, करोटिक–कापालिकों का, कार्पटिकों–जीर्णकन्था धारण करने वालों का और आतुरों–असाध्य रोग वालों का सब का–इलाज किया करता था। यह इन में से 'अप्पेगइयाणं मच्छमंसाइं उवदेसेइ' किन्हीं२ को

च बहूणं दुब्बलाण य गिलाणाण य वाहियाण य रोगियाण य' એ પ્રમાણે બીજા ઘણાં દુબળાઓનાં, ગ્લાનોના, પ્રાણોના જલદી નાશ કરવાવાળા, જ્વર, શ્વાસ, કાસ, દાહ, અતિસાર, ભગન્દર, શૂલ, અજીર્ણ, આદિના રોગીઓના, વિલંબે નાશ કરવાવાળા જ્વર, અતિસાર, આદિ રોગોથી યુકત રોગીઓના, 'अणाहाण य सणाहाण य समणाण य माहणाण य भिक्खुगाण य करोडियाण य कप्पडियाण य आउ०' અનાથો જેને કોઈ રક્ષક નથી એવા રોગીઓના, સનાથો–જેની સેવા શુશ્રૂષા કરનારા ઘરમાં હોય એવા રોગીઓના, શાકયાદિ શ્રમણોના માહનો–યાચક વિશેષોના, ભિક્ષુક–ભિક્ષાવૃત્તિ કરવાવાળાઓનાં કરોટિક–કાપાલિઓનાં, જીર્ણકન્થા ધારણ કરનારાઓના અને અસાધ્યરોગવાળાઓના એ સૌના ઇલાજ કર્યા કરતો હતો, તે એમાંથી 'अप्पेगइयाणं

'उवदिसइ' उपदिशति=रोगप्रतिक्रियायां भक्षणार्थं कथयति । 'अप्पेगइयाणं' अप्येकेषां 'कच्छभमंसाइं' कच्छपमांसानि उपदिशति । 'अप्पेगइयाणं' अप्येकेषां 'गोहामंसाइं' ग्राहमांसानि, ग्राहाणाम्=जलचरविशेषाणां मांसानि उपदिशति । 'अप्पेगइयाणं' अप्येकेषां 'मगरमंसाइं' मकरमांसानि उपदिशति । 'अप्पेगइयाणं' अप्येकेषां 'सुंसुमारमंसाइं' सुंसुमारमांसानि, सुंसुमाराः=जलचरविशेषास्तेषां मांसानि उपदिशति । अप्येकेषां 'अयमंसाइं' अजमांसानि=उपदिशति । 'एवं' अनेनैव प्रकारेण 'एलय-रोज्झ-सूयर-मिग-ससय-गोमंस-महिसमंसाइं उवदिसइ' एडक-रोज्झ-(गवय)-सूकर-मृग-शशक-गोमांस-महिषमांसानि स्थलचरमांसानि उपदिशति, तत्र-एडकः=मेषः, रोज्झः=गवयः, सूकरः=वराहः, मृग-शशकौ प्रसिद्धौ । 'अप्पेगइयाणं' अप्येकेषां 'तित्तिरमंसाइं' तित्तिरमांसानि उप-

---

रोग की प्रतिक्रिया के निमित्त खाने के लिये मत्स्य के मांस का उपदेश देता, 'मत्स्य के मांस खाने से यह रोग शांत हो जायगा' ऐसा कहता 'अप्पेगइयाणं कच्छभमंसाइं' किन्हीं२ से कहता कि-'कच्छपका मांस खाओ तब यह रोग नष्ट होगा' इसी प्रकार 'अप्पेगइयाणं गोहामंसाइं अप्पेगइयाणं मगरमंसाइं, अप्पेगइयाणं सुंसुमारमंसाइं, अप्पेगइयाणं अयमंसाइं, एवं एलय-रोज्झ-सूयर-मिग-ससय-गोमंस-महिसमंसाइं' किन्हीं२ को ग्राह के मांस खाने का, किन्हीं२ को मगर के मांस-खानेका, किन्हीं२ को सुंसुमार (जलचर जीव) के मांस खाने का, किन्हीं२ को बकरे के मांस खानेका, किन्हीं२ को मेढा के, रोझ के, सूकर के, मृगके, खरगोश के, गाय के और भैंसा के मांस खाने का उपदेश देता रहता था। किन्हीं२ से यह कहा करता था कि 'त्तित्तिरमंसाइं' तुम तीतर का मांस

मच्छमंसाइं उवदेसेइ' કોઈ-કોઈને રોગની પ્રતિક્રિયા માટે માંછલાનુ માંસ ખાવાનો ઉપદેશ આપતો હતો; "માંછલાંનુ માંસ ખાવાથી આ રોગ શાંત થઈ જશે." એ પ્રમાણે કહેતો હતો. 'अप्पेगइयाणं कच्छभमंसाइं' કોઇ-કોઇને કહેતો કે-"કાચબાનું માંસ ખાઓ ત્યારે આ રોગ નાશ પામશે." એ પ્રમાણે 'अप्पेगइयाणं गोहामंसाइं, अप्पेगइयाणं मगरमंसाइं, अप्पेगइयाणं सुंसुमारमंसाइं, अप्पेगइयाणं अयमंसाइं, एवं-एलय-रोज्झ-सूयर-मिग-ससय-गोमंस-महिसमंसाइं' કોઇ - કોઇને ગ્રાહનું માંસ ખાવાનું, કોઇને મગરનું માંસ ખાવાનું, કોઈને સુંસુમાર (જલ જંતુ) નું માંસ ખાવાનું, કોઇને બકરાનું માંસ, કોઇને ઘેટાનું રોઝનું, સુવરનું, મૃગનું, ખરગોશનું, ગાયનું કે પાડા વગેરેનાં માંસ ખાવાનું કહેતો હતો. કેટલાકને એમ કહેતો હતો કે, 'तित्तरमंसाइं' તમે તેતરનું માંસ ખાઓ, 'अप्पेगइयाणं' અને કેટલાકને કહેતો કે

दिशति। 'अप्पेगइयाणं' अप्येकेषां वट्टग-लावग-कवोय-कुक्कुडमयूरमंसाइं' वर्त्तक-लावक-कपोत-कुक्कुट-मयूरमांसानि खेचरमांसानि उपदिशति, तत्र 'वर्त्तकः'='वटेर' इति प्रसिद्धः पक्षिविशेषः, 'लावग' लावकः='लावा' इति प्रसिद्धः पक्षिविशेषः। 'अन्नेसिं च बहूणं' अन्येषां च बहूनां 'जलयर-थलयर-खहयरमाईणं' जलचर-स्थलचर-खेचरादीनां 'मंसाइ उवदेसेइ' मांसानि उपदिशति। 'अप्पणावि य णं से' आत्मनापि च खलु सः=स्वयमपि सः 'धण्णंतरी वेज्जे' धन्वन्तरिवैद्यः 'तेहिं' तैः=पूर्वोक्तैः 'मच्छमंसेहि य जाव' मत्स्यमांसैः यावत्-यावच्छब्देन-पूर्वकथितैः सर्वविधैर्मांसैः 'अण्णेहि य बहुहिं' अन्यैश्च बहुभिः 'जलयर-थलयर-खहयरमंसाइं' जलचर-स्थलचर-खेचरमांसानि 'सोल्लिएहि य' शौल्यैः=अग्निपक्वैः, 'तलिएहि य' तलितैः 'भज्जिएहि य' भर्जितैः=कटाहिकादौ शुष्क-

---

खाओ, 'अप्पेगइयाणं' और किन्हींर से कहा करता कि तुम 'वट्टक-लावक-कवोय-कुकुड-मयुर-मंसाइं' वटेर का, तुम लावा का, तुम कबूतर का, तुम मुर्गे का, और तुम मयूर का मांस खाओ। 'अन्नेसिं च बहूणं जलयर-थलयर-खहयरमाईणं मंसाइ उवदेसेइ' किन्हीं से ऐसा कहता रहता था कि तुम इन बहुत से जलचर जीवों का, तुम थलचर जीवों का, तुम खेचर जीवों का मांस खाओ। दूसरों को ही मांस खाने का यह उपदेश देकर शांत रहता हो सो बात नहीं है किन्तु 'अप्पणावि य णं से धण्णंतरी वेज्जे' स्वयं भी वह धन्वंतरी वैद्य 'तेहिं बहूहिं मच्छमंसेहिं य जाव मयूरमंसेहिं य अन्नेहि य बहूहिं जलयर-थलयर-खहयरमंसेहि य' उन मछली आदि से लेकर मयूर तक के समस्त जीवों के मांस के साथ तथा जलचर थलचर एवं खेचर आदि तिर्यञ्चों के मांस के साथ 'सोल्लिएहि य तलिएहि य भज्जिएहि य सुरं च आसाएमाणे विसाएमाणे३

तमे 'वट्टक-लावक-कवोय-कुक्कुड-मयूरमंसाइं' બતકનું, લાવાનું, કબુતરનું, મુરગાનું અને મોરનું માંસ ખાઓ. 'अन्नेसिं च बहूणं जलयर-थलयर-खहयरमाईणं मंसाइ उवदेसेइ' કોઇ કોઇને એવી રીતે કહેતો હતો કે તમે ઘણાં જ જલચર જીવોના-થલચર જીવોનાં અને ખેચર જીવોનાં માંસ ખાઓ, બીજાને જ માંસ ખાવાનો એ જાતનો ઉપદેશ આપીને શાંત રહેતો નહિ, પરંતુ 'अप्पणावि य णं से धण्णंतरी वेज्जे' પોતે પણ તે ધન્વંતરી વૈદ્ય 'तेहिं बहूहिं मच्छमंसेहिं य जाव मयूरमंसेहिं य अन्नेहिं य बहूहिं जलयर-थलयर-खहयरमंसेहिं य' તે મછલી આદિથી લઇને, મોર સુધીનાતમામ જીવોના માંસની સાથે જલચર-થલચર અને ખેચર આદિ તિર્યંચોનાં માંસની સાથે 'सोल्लिएहि य तलिएहि य भज्जिएहि य सुरं च ५ आसाएमाणे

पक्वैश्च सह 'सुरं च५' सुरां च५ 'असाएमाणे'४ आस्वादयन् ४ 'विहरइ' विहरति, 'तए णं से' ततः खलु सः 'धण्णंतरी वेज्जे' धन्वन्तरिर्वैद्यः 'एय-कम्मे४' एकत्कर्मा४ एतद्=उक्तविविधमत्स्यमांसभक्षणतदुपदेशकरणरूपं कर्म यस्य स तथा, ४ 'सुबहु पावकम्मं' सुबहु पापकर्म 'समज्जिणित्ता' समर्ज्य=समु-पार्ज्य 'बत्तीसं वाससयाइं' द्वात्रिंशद्वर्षशतानि 'परमाउयं' परमायुः=उत्कृष्टायुः 'पालयित्ता' पालयित्वा 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालं कृत्वा 'छट्टीए पुढवीए' षष्ठ्यां पृथिव्यां 'उक्कोसेणं' उत्कर्षेण 'बावीससागरोवमट्ठिइएसु' द्वाविं-शतिसागरोपमस्थितिकेषु 'नेरइएसु' नैरयिकेषु 'नेरइयत्ताए' नैरयिकतया 'उववण्णे' उत्पन्नः ॥ सू० ५ ॥

विहरइ' कि जो शूलों पर लटका कर पकाया जाता था, तवा आदि पर जो तैलादि से तला हुआ होता था, अग्नि आदि द्वारा जो शुष्क भुंजा हुआ रहता था उनके साथ अनेक प्रकार की मदिरा को यथेच्छ खाता पीता रहता था, एवं दूसरों को भी खिलाता पिलाता रहता था।

'तए णं से धण्णंतरी वेज्जे एयकम्मे० सुबहु पावकम्मं समज्जिणित्ता बत्तीसं वाससयाइं परमाउयं पालइत्ता' वह धन्वंतरी वैद्य कि जिस का एक यही कर्म था, स्वयं मांस खाना और दूसरों को मांस खाने का उपदेश देना, अनेक प्रकार के पाप कर्मों का उपार्जनकर ३२०० वर्ष प्रमाण अपनी उत्कृष्ट आयु के व्यतीत होने पर 'कालमासे कालं किच्चा छट्टीए पुढवीए उक्कोसेणं बावीसं सागरोवमट्ठिइएसु नेरइएसु नेरइयत्ताए उववन्ने' मर कर छठीपृथिवी के नरक में कि जहां पर उत्कृष्ट स्थिति २२ सागर की है नारकी की पर्याय से उत्पन्न हुआ।

विसाएमाणे ३ विहरइ' કે જે શૂલીઓ પર લટકાવીને પકાવવામાં આવે છે તેવા આદિ પર જે તેલ આદિથી તળવામાં આવતાં, અગ્નિ આદિ દ્વારા જેને સૂકા ભૂંજવા-સેકવામાં આવતાં તેની સાથે અનેક પ્રકારની મદિરાને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ખાતો-પીતો હતો અને બીજાને પણ ખવરાવતો-અને પીવરાવતો હતો.

'तए णं से धण्णंतरी वेज्जे एयकम्मे० सुबहु पावकम्मं समज्जिणित्ता बत्तीसं वाससयाइं परमाउयं पालइत्ता' તે ધન્વંતરી વૈદ્ય કે જેનું એકજ કર્મ હતું કે, પોતે માંસ ખાતો અને બીજાને માંસ ખાવાનો ઉપદેશ દેતો, તે અનેક પ્રકારનાં પાપ કર્મોને ઉપાર્જન કરી બત્રીસસો (૩૨૦૦) વર્ષ પ્રમાણ પોતાની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પૂરી થતાં 'कालमासे कालं किच्चा छट्टीए पुढवीए उक्कोसेणं बावीसं सागरोवमट्ठि-इएसु नेरइएसु नेरइयत्ताए उववन्ने' મરણ પામીને છઠ્ઠી પૃથિવીના નરકમાં કે જ્યાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (૨૨) બાવીસ સાગરની છે. ત્યાં નારકી જીવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થયો.

भावार्थ—यह वैद्य अपनी विद्या में विशेष निपुण था, इसलिये राजा के अन्तःपुर की समस्त रानियों का एवं नगर के समस्त लोगोंकी चिकित्सा किया करता था। राजेश्वर आदि से लेकर सार्थवाहों तक के घरों में इस का प्रवेश था। अपनी चिकित्सा का यह एक नमूना था। राजा के महल से लेकर रंककी झोपडी तक यह प्रसिद्धि पा चुका था, अतः हर एक व्यक्ति का यह पूर्ण विश्वासपात्र बन गया था। क्या दुर्बल, क्या ग्लान, क्या व्याधित, क्या रोगी आदि समस्त जन इसके पास अपनी२ बीमारी की चिकित्सा कराने आते रहते। चिकित्सा करते२ यह सब के लिये उनके रोगों का शमन के निमित्त मत्स्य आदि जीवों के मांस खाने का उपदेश दिया करता। किन्हीं२ को मत्स्य के मांस खाने का, किन्हीं२ को कच्छप के मांस खाने का और किन्हीं२ को ग्राह आदि प्राणियों के मांस खाने का प्रतिदिन उपदेश देता। स्वयं भी मांस खाने में यह बहुत गृद्ध था। मांस को भूंजकर तल कर एवं सेक कर यह अनेक प्रकार की सुरा के साथ खाया करता था। इस प्रकार के व्यवसाय में ही इस वैद्यने अपनी ३२०० बत्तीस सौ वर्ष की आयु समाप्त कर दी। अन्त में जब यह अनेक पापों के पोटले को माथे पर लाद कर मरा तब यह छठी पृथवी के २२ सागर की स्थिति वाले नरक में उत्पन्न हुआ ॥सू० ५॥

ભાવાર્થ—તે વૈદ્ય પોતાની વિદ્યામાં વિશેષ કુશળ હતો, તેથી રાજાનાં અંતઃપુરની તમામ રાણીઓની અને નગરના તમામ લોકોની ચિકિત્સા કર્યા કરતો હતો. રાજેશ્વર આદિથી લઈને સાર્થવાહો સુધીના ઘરોમાં તેનો પ્રવેશ હતો, પોતાની ચિકિત્સાનો તે એક નમુનો હતો. રાજાના મહેલથી આરંભીને રંકની ઝુંપડી સુધી તે પ્રસિદ્ધ થયો હતો; તેથી કરી તમામ માણસોનો તે વિશ્વાસપાત્ર બની ગયો હતો, દુર્બલ, ગ્લાન રોગી અને પીડિતજનો સૌ તે વૈદ્યની પાસે પોતાના રોગની ચિકિત્સા કરાવવા આવતા હતા, ચિકિત્સા કરતાં કરતાં તે તમામ રોગીઓને રોગ નિવારણ માટે માછલાં આદિ જીવોનાં માંસ ખાવાનો ઉપદેશ આપતો હતો. કેટલાકને મત્સ્ય આદિના માંસ ખાવાનો, કોઈને કાચબાનું માંસ ખાવાનો કોઈને ગ્રાહ-ઝુંડનું માંસ ખાવાનો પ્રતિદિન ઉપદેશ આપતો હતો, પોતે માંસ ખાવાનો બહુજ ગૃદ્ધ-આસકત હતો, માંસને સેકીને, તળીને અનેક પ્રકારની મદિરાની સાથે તે ખાધા કરતો હતો, આ પ્રકારના વ્યવસાયમાં તે વૈદ્ય પોતાની (૩૨૦૦) બત્રીસસો વર્ષની આયુષ્ય પૂરી કરી, અંતમાં જ્યારે તે અનેક પાપોના ગાંસડા માથા પર બાંધીને-લાદીને મરણ પામ્યો ત્યારે તે છઠ્ઠી પૃથિવીના બાવીસ (૨૨) સાગરની સ્થિતિવાળા નરકમાં ઉત્પન્ન થયો. (સૂ. ૫)

॥ मूलम् ॥

तए णं सागरदत्तस्स सत्थवाहस्स गंगदत्ता भारिया जाइ-णिंदुयावि होत्था । तीसे जे जे जाया दारगा ते ते विणिघायमा-वज्जंति, तए णं तीसे गंगदत्ताए सत्थवाहीए अण्णया कयाइं पुव्व-रत्तावरत्तकालसमयंसि कुडुंबजागरियं जागरमाणीए अयं अज्झ-त्थिए५ समुप्पण्णे एवं-खलु अहं सागरदत्तेणं सत्थवाहेणं सद्धिं बहुइं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणी विह-रामि । णो चेव णं अहं दारगं वा दारियं वा पयायामि तं धण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ सपुण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ कयत्थाओ णं ताओ अम्मयाओ कयपुण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ कयलक्ख-णाओ णं ताओ अम्मयाओ सुलद्धेणं तासिं अम्मयाणं माणुस्सए जम्मजीवियफले जासिं मण्णे णियगकुच्छिसंभूयाइं थणदुद्ध-लुद्धगाइं मम्मणपयंपियाइं थणमूलकक्खदेसभागं अइसरमाणाइं मुद्धगाइं पुणो पुणो य कोमलकमलोवमेहिं हत्थेहिं गिण्हिऊण उच्छंगणिवेसियाइं दिंति समुल्लावए सुमहुरे पुणो पुणो मंजुलप्प-भणिए, अहण्णं अधण्णा अपुण्णा अकयपुण्णा, एत्तो एगयर-मवि ण पत्ता, तं सेयं खलु ममं कल्लं जाव जलंते सागरदत्तं सत्थवाहं आपुच्छित्ता सुबहुपुप्फवत्थगंधमल्लालंकारं गहाय बहुहिं मित्तणाइणियगसयणिसंबंधिपरियणमहिलाहिं सद्धिं पाडलिसंडाओ णयराओ पडिणिक्खमित्ता वहिया जेणेव उंबरदत्तस्स जक्खस्स जक्खायतणे तेणेव उवागच्छित्तए, उवागच्छित्ता तत्थ णं उंबरदत्तस्स जक्खस्स महरिहं पुप्फच्चणं करित्तए, करित्ता जाणु-पायवडियाए उवयाइत्तए-जइ णं अहं देवाणुप्पिया! दारगं वा दारियं वा पयायामि, तो णं अहं जायं च दायं च भायं च अक्ख-यणिहिं च अणुवड्ढिस्सामित्ति कट्टु उवयाइयं उवाइणित्तए एवं

संपेहेइ२ कल्लं जाव जलंते जेणेव सागरदत्ते सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सागरदत्तं सत्थवाहं एवं वयासी—एवं खलु अहं देवाणुप्पिया तुब्भेहिं सद्धिं जाव ण पत्ता, तं इच्छामि णं देवाणुप्पिया ! तुब्भेहिं अब्भणुण्णाया जाव उवाइणित्तए, तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे गंगदत्तं भारियं एवं वयासी—ममं पि णं देवाणुप्पिये एस चेव मणोरहे कहण्णं तुमं दारगं वा दारियं वा पयाएज्जासि-गंगदत्ताए भारियाए एयमट्ठं अणुजाणइ ॥सू० ६॥

टीका ।

'तए णं सागरदत्तस्स' इत्यादि ।

'तए णं सागरदत्तस्स सत्थवाहस्स गंगदत्ता भारिया' ततः खलु सागरदत्तस्य सार्थवाहस्य गङ्गदत्ता भार्या 'जाइणिंदुया' जातिनिन्दुका=जन्मतो मृतवत्सा 'यावि होत्था' चाप्यभवत् । 'तीसे' तस्याः 'जे जे जाया दारगा' ये ये जाता दारकाः ते ते सर्वे 'विणिघायमावज्जंति' विनिघातमापद्यन्ते जातमात्रा एव म्रियन्ते । 'तए णं' ततः खलु 'तीसे' तस्याः 'गंगदत्ताए सत्थवाहीए' गङ्गदत्तायाः सार्थवाह्याः 'अण्णया कयाइं' अन्यदा कदाचित् 'पुव्वर-

---

'तए णं सागरदत्तस्स०' इत्यादि ।

'तए णं एक समय की बात है कि 'सागरदत्तस्स सत्थवाहस्स' सागरदत्त सार्थवाह की 'गंगदत्ता भारिया' गंगदत्ता नामक स्त्री थी । वह 'जाइणिंदुयावि होत्था' जातिनिन्दुक (मृतवन्ध्या) थी । 'तीसे जे जे जाया दारगा ते ते विणिघायमावज्जंति' इस के जो जो बालक होता था वह उत्पन्न होते ही मर जाता था । 'तए णं तीसे गंगदत्ताए सत्थवाहीए' कुछ समय बाद उस गंगदत्ता सार्थवाही को 'अण्णया कयाइं' किसी एक समय

'तए णं सागरदत्तस्स०' ઇત્યાદિ.

'तए णं' એક સમયની વાત છે 'सागरदत्तस्स सत्थवाहस्स' સાગરદત્ત સાર્થવાહની 'गंगदत्ता भारिया' ગંગદત્તા નામની સ્ત્રી હતી તે 'जाइणिंदुयावि होत्था' જાતિ નિન્દુક હતી 'तीसे जे जे जाया दारगा ते ते विणिघायमावज्जंति' તેને જે જે બાળકો થતાં હતા તે ઉત્પન્ન થતાં જ મૃત્યુ પામતાં હતાં. 'तए णं तीसे गंगदत्ताए सत्थवाहीए' કેટલાક સમય પછી તે ગંગદત્તા સાર્થવાહીને

त्तावरत्तकालसमयंसि' पूर्वरात्रापररात्रकालसमये=रात्रेर्मध्यभागे 'कुडुंबजागरियं' कुटुम्बजागरिकां 'जागरमाणीए' जाग्रत्याः=कुर्वत्याः 'अयं' अयं=वक्ष्यमाणः, 'अज्झत्थिए' आध्यात्मिकः ५ आत्मनि मनोगतः संकल्पः 'समुप्पन्ने' समुदपद्यत। 'एवं खलु अहं सागरदत्तेणं सत्थवाहेणं सद्धिं उरालाइं माणुस्सगाइं' एवं खलु अहं सागरदत्तेन सार्थवाहेन सार्धं बहूनि वर्षाणि यावत् उदारान् मानुष्यकान्=मनुष्यसम्बन्धिनः 'भोगभोगाइं' भोगभोगान्=कामभोगान् 'भुंजमाणी' भुञ्जाना 'विहरामि' विहरामि=वसामि। किन्तु 'णो चेव णं अहं दारगं वा दारियं' नैव खलु अहं दारकं वा=आयुष्मन्तं बालं वा दारिकां वा=आयुष्मतीं बालिकां वा 'पयायामि' प्रजाये-प्रजनयामीत्यर्थः 'तं धण्णाओ णं ताओ' तद् धन्याः खलु ता 'अम्मयाओ' अम्बाः मातरः, 'सपुण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ'

'पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि कुडुंबजागरियं जागरमाणीए' रात्रि के मध्यभाग में जब कि यह कुटुम्बजागरणा करती थी 'अयं अज्झत्थिए समुप्पण्णे' इस प्रकार का अध्यवसाय उत्पन्न हुआ। 'एवं खलु अहं सागरदत्तेणं सत्थवाहेणं सद्धिं बहुइं वासाइं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरामि' कि मैं सागरदत्त सार्थवाह के साथ बहुत वर्षों से उराल-प्रधान मनुष्य संबंधी कामभोगों को भोग रही हूँ 'णो चेव णं अहं दारगं वा दारियं वा पयायामि' तो भी अभी तक मुझ से जो जीवित रहे ऐसा न तो कोई पुत्र ही उत्पन्न हुआ है, और न कोई पुत्री ही। 'तं धण्णाओ ताओ अम्मयाओ सपुण्णाओ० कयत्थाओ० कयपुण्णाओ० कयलक्खणाओ सुलद्धे णं तासिं अम्मयाणं माणुस्सए जम्मजीवियफले' अतः वे ही माताएँ धन्य हैं, वे ही माताएँ पुण्यशालिनी हैं वे ही माताएँ

'अण्णया कयाइं' કોઇ એક સમય 'पुव्वत्तावरत्तकालसमयंसि कुडुंबजागरियं जागरमाणीए' રાત્રીના મધ્ય ભાગમાં જ્યારે તે કુટુંબ જાગરણા કરતી હતી ત્યારે 'अयं अज्झत्थिए समुप्पण्णे' આ પ્રકારનો અધ્યવસાય (વિચાર) થયો કે 'एवं खलु अहं सागरदत्तेणं सत्थवाहेणं सद्धिं बहुइं वासाइं उरालाइं मासुस्सगाइं भुंजमाणा विहरामि' હું સાગરદત્ત સાર્થવાહની સાથે ઘણાં જ વર્ષોથી મનુષ્ય સંબંધી ઉદાર કામ-ભોગોને ભોગવી રહી છું. 'णो चेव णं अहं दारगं वा दारियं वा पयायामि' તો પણ આજ સુધી મને જીવતો રહે એવો કોઇ પુત્ર ઉત્પન્ન ન થયો કે પુત્રી પણ ઉત્પન્ન ન થઇ. 'तं धण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ सपुण्णाओ० कयत्थाओ० कयपुण्णाओ० कयलक्खणाओ० सुलद्धे णं तासिं अम्मयाणं माणुस्सए जम्म-जीवियफले' તેથી તે માતાઓને ધન્ય છે, તે માતાઓજ પુણ્યશાલી છે, તે માતાઓ

सपुण्याः खलु ताः अम्बा, 'कयत्थाओ णं ताओ अम्मयाओ' कृत पुण्याः खलु ताः अम्बाः, 'कयलक्खणाओ णं ताओ अम्मयाओ' कृतलक्षणाश्च खलु ता अम्बाः, 'सुलद्धे णं' सुलब्धं खलु 'तासिं अम्मयाणं' तासाम् अम्बानां 'माणुस्सए जम्मजीवियफले' मानुष्यकं जन्मजीवितफलम् अस्ति 'जासिं' यासां 'मण्णे' मन्ये णियगकुच्छिसंभूयाइं' निजकुक्षिसम्भूताः 'थणदुद्धलुद्धगाइं' स्तनदुग्धलुब्धकाः-स्तनदुग्धाभिलाषिणः 'मम्मणपयंपियाइं' मन्मनप्रजल्पिताः मन्मनेति मधुरसमुल्लापयुक्ताः 'थणमूलकक्खदेसभागं' स्तनमूलकक्षदेशभागं=स्तनमूलाम्=स्तनमूलभागात् कक्षदेशभागं=कक्षैकदेशम् 'अइसरमाणाइं' अभिसरन्तः=निर्गमप्रवेशौ कुर्वन्तः 'मुद्धगाइं' मुग्धकाः=सरलहृदयाः 'पुणो पुणो यः पुनः पुनश्च 'कोमलकमलोवमेहिं हत्थेहिं' कोमलकमलोपमाभ्यां हस्ताभ्यां 'गिण्हिऊण' गृहीत्वा 'उच्छंगणिवेसियाइं' उत्सङ्गनिवेशिताः=अङ्के स्थापिताः सन्तः, 'दिंति' ददति 'समुल्लावए' समुल्लापकान्-समुल्लापा एव समुल्लापकास्तान्-सम्यगुच्चैः शब्दान् 'सुमहुरे' सुमधुरान् 'पुणो

कृतार्थ हैं और उन्हीं माताओं की स्त्रीपर्याय सफल है तथा उन्हीं माताओंने अपने मानवभव के जन्म और जीवन को सफल किया है जासिं मण्णे णियगकुच्छिसंभूयाइं थणदुद्धलुद्धगाइं मम्मणपयंपियाइं थणमूलकक्खदेसभागं अइसरमाणाइं मुद्धगाइं पुणो पुणो य कोमलकमलोवमेहिं हत्थेहिं गिण्हिऊण उच्छंगणिवेसियाइं' कि जो अपनी कुक्षि से उत्पन्न हुए, स्तन के दुग्ध में लुब्धक बने, मंद मंद इस प्रकार के मधुर आलापों को बोलने वाले, स्तन के मूल भाग से कक्ष देश भाग तक अभिसरण करने वाले, एवं भोले भाले ऐसे बालकों को अपने कोमल कमल जैसे हाथों से ग्रहण कर गोदी में रखती हैं, और जो बालक अपनी माता को 'समुल्लावए सुमहुरे पुणो पुणो मंजुलप्पभणिए दिंति' गोदी में

કૃતાર્થ છે. અને તે માતાઓની જ સ્ત્રીપર્યાય-સફલ છે, તથા તે માતાઓએ જ પોતાનાં માનવભવનો જન્મ અને જીવન સફલ કરેલો છે કે ' जासिं मण्णे णियगकुच्छिसंभूयाइं थणदुद्धलुद्धगाइं मम्मणपयंपियाइं थणमूलकक्खदेसभागं अइसरमाणाइं मुद्धगाइं पुणो पुणो य कोमलकमलोवमेहिं हत्थेहिं गिण्हिऊण उच्छंगणिवेसियाइं' જે પોતાની કુખથી ઉત્પન્ન થયેલ, સ્તન દુધમાં-ધાવણમાં લુબ્ધક બનેલ, મન-મન આ પ્રકારના મધુર આલાપોથી બોલનાર. સ્તનના મૂલ ભાગથી કક્ષદેશ ભાગ સુધી અભિસરણ કરવાવાળા અને ભોલા ભાલા એવા બાળકોને પોતાના કોમલ કમલ જેવા હાથો વડે ગ્રહણ કરીને ખોળામાં રાખે છે, અને જે બાળક પોતાની માતાના 'समुल्लावए सुमहुरे पुणो पुणो मंजुलप्पभणिए दिंति ' ખોળામાં બેસીને સુંદર

पुणो' पुनः पुनः 'मंजुलप्पभणिए' मञ्जुलप्रभणितान्–'मा–मा' इति श्रवणरमणीयभाषितान् ददति मातृप्रभृतिश्रवणाय वितरन्ति, तादृशान् शब्दान् कुर्वन्ति, ता मातरो धन्या इति भावः। किन्तु 'अहण्णं' अह खलु 'अधण्णा' अधन्या, 'अपुण्णा' अपुण्या, 'अकयपुण्णा' अकृतपुण्याऽस्मि यतः 'एत्तो' एतेषु=दारकाणां वा दारिकाणां वा प्रभणितादिषु 'एगयरमवि' एकतरमपि=कश्चिदेकमपि 'ण पत्ता' न प्राप्ता 'तं' तत्=तस्मात् कारणात् 'सेयं' श्रेयः 'खलु ममं' खलु मम 'कल्लं जाव जलंते' कल्ये यावत् ज्वलति, कल्ये प्रादुष्प्रभातायां रजन्यां यावत् 'उत्थिते'=उदिते सूर्ये सहस्ररश्मौ दिनकरे तेजसा ज्वलति=देदीप्यमाने सति 'सागरदत्तं सत्थवाहं' सागरदत्तं सार्थवाहं 'आपुच्छित्ता' आपृच्छय 'सुवहुपुप्फवत्थगंधमल्लालंकारं' सुवहुपुष्पवस्त्रगन्धमाल्यालङ्कारं 'गहाय' गृहीत्वा 'वहुहिं' वहुभिः 'मित्तणाइणियगसयणसंवंधिपरियणमहिलाहिं' मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्व-

---

वैठकर सुन्दर आलापों को एवं मधुर अपनी वाणी से "मा मा" इस कर्णप्रिय रमणीय शब्द को सुनाते हैं। 'अहं णं अधण्णा अपुण्णा अकयपुण्णा' मैं तो विलकुल अधन्य हूं, अकृतपुण्य हूं और मंदभागिनी हूं, जो 'एत्तो एगयरमवि ण पत्ता' उनके इन मधुर आलापादिकों में से किसी भी आलाप सुनने का सौभाग्य प्राप्त नहीं कर रही हूं। 'सेयं खलु ममं कल्लं' अव प्रातः होने पर मुझे यही श्रेय है कि जव 'जलंते' सूर्य अपनी आभा से चमकने लगेगा तव मैं 'सागरदत्तं सत्थवाहं आपुच्छित्ता' सागरत्त सार्थवाह से पूछकर 'सुवहुपुप्फवत्थगंधमल्लालंकारं गहाय' अनेक पुष्प, वस्त्र, गंधमाल्य, एवं अलंकारों को लेकर 'वहुहिं मित्त–णाइ–णियग–सयण–संवंधि–परियणमहिलाहिं सद्धिं' अनेक मित्रों, ज्ञातिजनों, स्वजनों एवं संवंधीजनों तथा परिजनों की महिलाओं के

આલાપોથી પોતાની વાણી વડે "મા–મા" એવા કર્ણપ્રિય શબ્દો સંભળાવે છે. 'अहं णं अधण्णा अपुण्णा अकयपुण्णा' હું તો તદ્દન ભાગ્યહીન છું, અને મંદભાગ્યવાળી છું. તેથી 'एत्तो एगयरमवि ण पत्ता' તેના એ મધુર આલાપાદિ પૈકીના કોઈપણ આલાપ સાંભળવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થઈ શક્યું નથી. 'सेयं खलु मम कल्लं' હવે સવાર થતાં જ મારે માટે એજ હિતકર છે કે જ્યારે 'जलंते' સૂર્ય પોતાની આભાથી ચમકવા લાગશે ત્યારે હું–'सागरदत्तं सत्थवाहं आपुच्छित्ता' સાગરદત્ત સાર્થવાહને પૂછી કરીને– 'सुवहुपुप्फवत्थगंधमल्लालंकारं गहाय' અનેક પુષ્પ, વસ્ત્ર, ગંધ માલ્ય અને અલંકારોને લઈને 'वहुहिं मित्तणाइ–णियग–सयण–संवंधि-परियण–महिलाहिं सद्धिं' અનેક મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, સ્વજનો, સંબંધીજનો તથા પરિજનોની સ્ત્રીઓની

न्धिपरिजनमहिलाभिः 'सद्धिं पाडलिसंडाओ नयराओ' सार्धं पाटलिषण्डात् नगरात् 'पडिणिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'बहिया' बहिः 'जेणेव' यत्रैव 'उंबरदत्तस्स जक्खस्स' उदुम्बरदत्तस्य यक्षस्य 'जक्खायतणे' यक्षायतनं 'तेणेव' तत्रैव 'उवागच्छित्तए' उपागन्तुम्, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'तत्थ णं' तत्र खलु 'उंबरदत्तस्स जक्खस्स' उदुम्बरदत्तस्य यक्षस्य 'महरिहं' महार्हं=महामूल्यं 'पुप्फच्चणं' पुष्पार्चनं=पुष्पैः पूजनं 'करित्तए' कर्तुं 'करित्ता' कृत्वा 'जाणुपायवडियाए' जानुपादपतितायाः जानुभ्यां=जानुनी भूमौ निपात्येत्यर्थः, पादयोः=यक्षचरणयोः पतितायाः=नतायाः 'उवयाइत्तए' उपयाचितुं=कार्यसिद्धौ सत्यां प्राभृतार्थं मानसिकं संकल्पं कर्त्तुम्। उपयाचनास्वरूपमाह-'जइ णं' इत्यादि 'जइ णं' यदि खलु 'अहं देवाणुप्पिया' अहं हे देवानुप्रिय! 'दारयं वा दारियं वा' दारकं वा दारिकां वा 'पयायामि' प्रजाये=जनयामि 'तो णं' तर्हि खलु अहं 'जायं च' यागं च=पूजां 'दायं च' दायं=दानं 'भायं च' भागं=लाभांशं 'अक्खयणिहिं च, अक्षय-

---

साथ 'पाडलीसंडाओ नयराओ पडिणिक्खमित्ता' पाटलिषंड नगर से निकल कर 'वहिया' बाहिर की तर्फ 'जेणेव' जहां 'उंबरदत्तस्स जक्खस्स जक्खाययणे' उदुंबरदत्त यक्ष का यक्षायतन है 'तेणेव उवागच्छित्तए' वहां जाऊं। 'उवागच्छित्ता' और जाकर 'तत्थ णं उंबरदत्तस्स जक्खस्स महरिहं पुप्फच्चणं करित्तए' वहां उस उदुंबरदत्त यक्ष की महार्ह पुष्पार्चा करूं। एवं 'करित्ता जाणुपायवडियाए उवयाइत्तए' पूजन के बाद दोनों घुटनों को टेक कर यक्ष के चरणों में पड कर यह याचना करूं। 'जइ णं अहं देवाणुप्पिया दारगं वा दारियं वा पयायामि' कि हे देवानुप्रिय! यदि मैं पुत्र अथवा पुत्री इनमें से जीते हुए किसी भी एक को जन्म दूं 'तो णं' तो निश्चय से 'अहं जायं च दायं च भायं च अक्खयणिहिं च अणुवड्ढिस्सामि'

સાથે 'पाडलिसंडाओ नयराओ पडिणिक्खमित्ता' પાટલીખંડ નગરથી નીકલી કરી 'बहिया' બહારના ભાગમાં 'जेणेव' જ્યાં જે 'उंबरदत्तस्स जक्खस्स जक्खाययणे' ઉદુંબરદત્ત યક્ષનું યક્ષાયતન છે 'तेणेव उवागच्छित्तए' ત્યાં જાઉં 'उवागच्छित्ता' અને જઈને 'तत्थ णं उंबरदत्तस्स महरिहं पुप्फच्चणं करित्तए' ત્યાં તે ઉદુંબરદત્ત યક્ષની તેનાં લાયક મહા પુષ્પાર્ચા કરૂં. 'एवं करित्ता जाणु-पायवडियाए उवयाइत्तए' પૂજન કર્યા પછી બન્ને ઘુંટણના ટેકાથી યક્ષના ચરણોમાં પડી એ યાચના કરૂં કે 'जइ णं अहं देवाणुप्पिया दारगं वा दारियं वा पयायामि' હે દેવાનુપ્રિય ? જો મારે પુત્ર અથવા પુત્રી એ બેમાંથી કોઈ પણ એકનો જીવતો હોય તેવી સ્થિતિમાં જન્મ થાય તો-'तो णं' નિશ્ચયથી 'अहं जायं च दायं च भायं च अक्खयणिहिं

निधिं च=देवभाण्डागारं देवद्रव्यं च 'अणुवड्ढिस्सामि' अनुवर्धयिष्यामि 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा=इति संकल्प्य 'उवयाइयं' उपयाचितं 'मन्नौती' बोलवां' इति प्रसिद्धम् 'उवाइणिए' उपयाचितुं मम श्रेयः, इति पूर्वेण सम्बन्धः। एवं 'संपेहेइ' संप्रेक्षते=मनसि विचारयति, संप्रेक्ष्य=विचार्य 'कल्लं जाव जलंते' कल्ये यावज्ज्वलिते सूर्योदये सति 'जेणेव सागरदत्ते सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव सागरदत्तः सार्थवाहस्तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता सागरदत्तं सत्थवाहं एवं वयासी' उपागत्य सागरदत्तं सार्थवाहमेवमवादीत्–'एवं खलु देवाणुप्पिया!' एवं खलु हे देवानुप्रिय! 'तुब्भेहिं सद्धिं' युष्माभिः सार्द्धं 'जाव' यावत् बहूनि वर्षाणि उदारान् मानुष्यकान् भोगभोगान् भुञ्जाना विहरामि, किन्तु अद्य प्रभृति अहं एकतरमपि दारकं वा दारिकां वा 'ण पत्ता' न प्राप्ता 'तं इच्छामि णं देवाणुप्पिया' तद् इच्छामि खलु हे देवानुप्रिय! 'तुब्भेहिं अब्भणुण्णाया'

मैं पूजा के अर्थ, दान के अर्थ, और भोग के अर्थ आप के भंडार को भर दूंगी, 'त्तिकट्टु' इस प्रकार 'उवयाइयं उवाइणित्तए' कह कर मैं उस यक्ष से मनौती मनाऊं–इसी में अब मेरा कल्याण है 'एवं संपेहेइ संपेहित्ता' इस प्रकार उस गंगदत्ता सार्थवाही ने विचार किया। विचार करने के पश्चात् 'कल्लं जाव जलंते जेणेव सागरदत्ते सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ' जब प्रातःकाल हुआ और सूर्य जब अपनी किरणमाला से खूब चमकने लगा, तब वह गंगदत्ता जहां उसके पति सागरदत्त सेठ थे वहां गई 'उवागच्छित्ता सागरदत्तं सत्थवाहं एवं वयासी' और जाकर सागरदत्त सार्थवाह से इस प्रकार बोली–'एवं खलु अहं देवाणुप्पिया तुब्भेहिं सद्धिं जाव ण पत्ता, कि हे देवानुप्रिय! मैंने तुम्हारे साथ बहुत वर्षोंसे आज तक उदार कामभोगों को भोगा है, किन्तु फिर

च अणुवड्ढिस्सामि' हुं पुजार्थे दान माटे, अने भोग माटे आपना भंडारने भरी आपीश. 'त्तिकट्टु' आ प्रमाणे 'उवयाइयं उवाइणित्तए' मानता मानीने हुं यक्षनुं मन मनावीश, तेमां हवे मारुं कल्याण छे. 'एवं संपेहेइ' आ प्रमाणे ते गंगदत्ता सार्थवाहीए विचार कर्यो 'संपेहित्ता' विचार करीने पछी 'कल्लं जाव जलंते जेणेव सागरदत्ते सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ' ज्यारे प्रातःकाल थयो अने सूर्य ज्यारे पोतानां किरणोथी खूब चमकवा लाग्यो, त्यारे ते गंगदत्ता ज्यां पोतानो पति सागरदत्त शेठ हता त्यां गई. 'उवागच्छित्ता सागरदत्तं सत्थवाहं एवं वयासी' अने जईने सागरदत्त सार्थवाहने आ प्रमाणे कहेवा लागी 'एवं खलु अहं देवाणुप्पिया तुब्भेहिं सद्धिं० ण पत्ता' के हे देवानुप्रिय ! में आज सुधी तमारा साथे घणां वर्षो सुधी उदार कामभोगोने भोगव्या छे, परन्तु मने कोई प्रकारे आज

युष्माभिरभ्यनुज्ञाता=भवता प्राप्ताज्ञाहं 'जाव उवाइणित्तए' यावत् उपयाचितुम्=उदुम्बरदत्तं यक्षं पुत्रार्थमाराधयितुं वाञ्छामीति भावः। 'तए णं से' ततः खलु स 'सागरदत्ते सत्थवाहे' सागरदत्तः सार्थवाहो 'गङ्गदत्तं भारियं एवं वयासी' गङ्गदत्तां भार्यामेवमवादीत्–'ममंपि णं देवाणुप्पिये' ममापि खलु हे देवानुप्रिये! 'एस चेव मणोरहे' एष एव मनोरथः=अभिलाषो वर्त्तते यत् 'कहण्णं' कथं खलु=केनोपायेन 'तुमं दारगं वा दारियं वा' त्वं दारकं वा दारिकां वा 'पयाएज्जासि' प्रजनयेः, अहमपीदं वाञ्छामि चिन्तयामि च'केनोपायेन तव सन्ततिः स्यादिति'इत्याशयः। एवमुक्त्वा उदुम्बरदत्तयक्षाराधनरूपमर्थम्, 'गंगदत्ताए भारियाए' गङ्गदत्ताया भार्यायाः 'एयमट्ठं' एतमर्थं 'अणुजाणइ' अनुजानाति=स्वीकरोति ॥सू० ६॥

भी मुझे किसी प्रकार से अभी तक भी एक भी आयुष्मान् पुत्र या पुत्री की प्राप्ति नहीं हुई है 'तं इच्छामि णं देवाणुप्पिया' इस लिये हे देवानुप्रिय! मैं चाहती हूं कि 'तुब्भेहिं अब्भणुण्णाया जाव उवाइणित्तए' तुम से आज्ञा लेकर मैं वस्त्रादिक पूजन की सामग्री लेकर मनोती मान्यता मनानेके लिये उदुम्बरदत्त यक्ष के यक्षायतन जाऊँ। 'तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे गंगदत्तं भारियं एवं वयासी' इस प्रकार अपनी पत्नी के वचनों को सुनने के बाद वह सागरदत्त सार्थवाह गंगदत्ता से इस प्रकार बोला कि 'ममं पि णं देवाणुप्पिये एसच्चेव मणोरहे' हे देवानुप्रिय! मेरी भी आन्तरिक यही भावना है कि– 'कहण्णं तुमं दारगं वा दारियं वा पयाएज्जासि' किस उपाय से तुम्हारे पुत्र या पुत्री होवे। ऐसा कह कर सागरदत्त ने 'गंगदत्ताए भारियाए एयमट्ठं अणुजाणइ' गंगदत्ता के कथित अभिप्राय को स्वीकृत कर लिया। ॥ सू० ६॥

સુધી એક પણ આયુષ્યમાન પુત્ર કે પુત્રીની પ્રાપ્તિ થઇ નહિ. 'तं इच्छामि णं देवाणुप्पिया' તે માટે હે દેવાનુપ્રિય! હું ચાહું છું કે 'तुब्भेहिं अब्भणुण्णाया जाव उवाइणित्तए' તમારી પાસેથી આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને હું વસ્ત્રાદિક અર્ચાની સામગ્રી લઇ કરીને મનોતી–માનતા મનાવા માટે ઉદુમ્બરદત્ત યક્ષના યક્ષયતને જાઉં. 'तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे गंगदत्तं भारियं एवं वयासी' તે પ્રમાણે પોતાની પત્નીના વચનોને સાંભળીને પછી–તે સાગરદત્ત સાર્થવાહ ગંગદત્તાને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા કે 'ममं पि णं देवाणुप्पिये एसच्चेव मणोरहे' હે દેવાનુપ્રિયે! મારી પણ આંતરિક એજ ભાવના છે કે 'कहण्णं तुमं दारगं वा दारियं वा पयाएज्जासि' કયા ઉપાયથી તમને પુત્ર અથવા પુત્રી થાય, એ પ્રમાણે કહીને સાગરદત્તે 'गंगदत्ताए भारियाए एयमट्ठं अणुजाणइ' ગંગદત્તાએ કહેલા વિચારનો સ્વીકાર કરી લીધો. (સૂ૦ ૬)

॥ मूलम् ॥

तए णं सा गंगदत्ता भारिया सागरदत्तसत्थवाहेणं एयमट्ठं अब्भणुण्णाया समाणी सुबहुं पुप्फ० जाव मित्तणाइ० महिलाहिं सद्धिं सयाओ गिहाओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता पाडलिसंडं नयरं मज्झंमज्झेणं णिग्गच्छइ, णिग्गच्छित्ता जेणेव पुक्खरिणीए तीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता पुक्खरिणीए तीरे सुबहुं पुप्फ-गंध-मल्लालंकारं ठवेइ, ठवित्ता पुक्खरिणी ओगाहेइ, ओगाहित्ता जलमज्जणं करेइ, करित्ता जलकीडं करेइ, करित्ता ण्हाया कय-कोउय-मंगल-पायच्छित्ता उल्लपडसाडिया पुक्खरिणीए पच्चुत्तरइ पच्चुत्तरित्ता तं पुप्फ० गिण्हइ गिण्हित्ता जेणेव उंबरदत्तस्स जक्खस्स जक्खाययणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता उंबरदत्तस्स जक्खस्स आलोए पणामं करेइ, करित्ता लोमहत्थं परामुसइ, परामुसित्ता उंबरदत्तजक्खं लोमहत्थएणं पमज्जइ, पमज्जित्ता दगधाराए अब्भुक्खेइ, अब्भुक्खित्ता पम्हल० गायलट्ठिं ओलूहेइ, ओलूहित्ता सेयाइं वत्थाइं परिहेइ, परिहित्ता महरिहं पुप्फारुहणं वत्थारुहणं मल्लारुहणं गंधारुहणं चुण्णारुहणं करेइ, करित्ता धूवं डहइ, धूवं डहित्ता जाणुपायवडिया एवं वयासी जइ णं अहं देवाणुप्पिया! दारगं वा दारियं वा पयायामि तो णं जाव उवाइणइ, उवाइणित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया ॥ सू० ७ ॥

टीका

'तए णं सा गंगदत्ता' इत्यादि ।

'तए णं सा गङ्गदत्ता भारिया' ततः खलु सा गङ्गदत्ता भार्या 'सागरदत्तं सत्थवाहेणं' सागरदत्तेन सार्थवाहेन 'एयमट्ठं एतमर्थं' 'अब्भणुण्णाया समाणी'

अभ्यनुज्ञाता सती 'सुबहुं पुप्फ०' सुबहुं पुष्पगन्धमाल्यालंकारं गृहीत्वा 'जाव' यावत् मित्तणाइ० महिलाहिं' मित्रज्ञाति-स्वजनसम्बन्धि-परिजन-महिलाभिः 'सद्धिं' सार्धं 'सयाओ गिहाओ' स्वस्माद् गृहात् 'पडिणिक्खमइ' प्रतिनिष्क्रमति, 'पडिणिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'पाडलिसण्डं नयरं मज्झं मज्झेणं' पाटलिषण्डं नगरं मध्यमध्येन 'णिग्गच्छइ' निर्गच्छति, 'निर्गच्छित्ता' निर्गत्य 'जेणेव' यत्रैव 'पुक्खरिणी' पुष्करिणी 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'पुक्खरिणीए तीरे' पुष्करिण्यास्तीरे 'सुबहु पुप्फगंधमल्लालंकारे' सुबहु

'तए णं सा गंगदत्ता भारिया०' इत्यादि।

'तए णं सा गंगदत्ता भारिया सागरदत्तसत्थवाहेणं अब्भणुण्णाया समाणी' इस के बाद अपने पति सागरदत्त द्वारा इस काम के लिये जिसे आज्ञा प्राप्त हो चुकी है 'सा गंगदत्ता भारिया' ऐसी वह गंगदत्ता सेठानी 'सुबहुं पुप्फ० जाव मित्तणाइ० महिलाहिं सद्धिं' अनेक पुष्प आदि वस्तुओं को लेकर अपने परिचित जनों की महिलाओं के साथ२ 'सयाओ गिहाओ पडिणिक्खमइ' अपने घर से बाहिर निकली और 'पडिणिक्खमित्ता' निकल कर 'पाडलिसंडं नयरं मज्झंमज्झेणं णिग्गच्छइ' पाटलिषंड नगर के ठीक मध्यभाग से होकर उस यक्षायतन की ओर चली। 'णिग्गच्छित्ता' चलतीर वह 'जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ' वहां आई कि जहां एक पुष्करिणी-बावडी थी। 'उवागच्छित्ता' आकर उसने 'पुक्खरिणीए तीरे सुबहुं पुप्फगंधमल्लालंकारं ठवेइ' उस पुष्करिणी के तट पर वे साथ में लाए हुए सब पुष्प गंध, माल्य एवं अलंकार आदि रख दिये।

'तए णं सा गंगदत्ता भारिया०' ઇત્યાદિ.

'तए णं सा गंगदत्ता भारिया सागरदत्तसत्थवाहेणं अब्भणुण्णाया समाणी' તે પછી પોતાના પતિ સાગરદત્ત દ્વારા તે કામ માટે આજ્ઞા જેને પ્રાપ્ત થઈ ગઈ છે. सा गंगदत्ता भारिया' એવી તે ગંગદત્તા શેઠાણી 'सुबहुं पुप्फ जाव मित्तणाइ० महिलाहिं सद्धिं' અનેક પુષ્પો આદિ વસ્તુઓ લઈ પોતાના પરિચિત માણસોની સ્ત્રીઓની સાથે સાથે 'सयाओ गिहाओ पडिणिक्खमइ' પોતાના ઘરથી બહાર નીકળી અને 'पडिणिक्खमित्ता' पाडलिसंडं णयरं मज्झं-मज्झेणं णिग्गच्छइ' પાટલીખંડ નગરના બરાબર મધ્યભાગમાં થઈને તે યક્ષના સ્થાન તરફ ચાલી. 'णिग्गच्छित्ता' ચાલતી-ચાલતી તે 'जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ' ત્યાં આવી કે જ્યાં એક પુષ્કરિણી-વાવડી હતી. 'उवागच्छित्ता' આવીને તેણે पुक्खरिणीए तीरे सुबहुं पुप्फगंधमल्लालंकारं ठवेइ' તે પુષ્કરિણીના કાંઠા પર પોતાની સાથે લાવેલ તમામ પુષ્પ, ગંધ, માલ્ય, અલંકાર આદિ રાખી દીધાં.

पुष्पगन्धमाल्यालङ्कारं 'ठवेइ' स्थापयति, 'ठवित्ता' स्थापयित्वा 'पुक्खरिणी' पुष्करिणीम्, 'ओगाहेइ' अवगाहते=प्रविशति, 'ओगाहित्ता' अवगाह्य=प्रविश्य 'जलमज्जणं' जलमज्जनं=जलब्रुडनं 'करेइ' करोति, 'करित्ता' कृत्वा 'जलकीडं' जलक्रीडां=जललीलां 'करेइ' करोति, 'करित्ता' कृत्वा 'ण्हाया' स्नाता 'कय-कोउयमंगलपायच्छित्ता' कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ता 'उल्लपडसाडिया' आर्द्रपटशा-टिका=आर्द्रवस्त्रेव, 'पुक्खरिणी' पुष्करिणीं 'पच्चुत्तरइ' प्रत्युत्तरति=ततो बहि-र्निस्सरति, 'पच्चुत्तरित्ता' प्रत्युत्तीर्य=बहिर्निस्सृत्य 'तं' तं=पूर्वस्थापितं 'पुप्फ०' पुष्पगन्धमाल्यालङ्कारं 'गिण्हइ' गृह्णाति, 'गिण्हित्ता' गृहीत्वा 'जेणेव' यत्रैव 'उंबरदत्तस्स जक्खस्स' उदुम्बरदत्तस्य यक्षस्य 'जक्खाययणे' यक्षायतनं=यक्ष-स्थानं 'तेणेव' तेनैव 'उवागच्छइ' उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'उंबरदत्तस्स जक्खस्स' उदुम्बरदत्तस्य यक्षस्य 'आलोए' आलोके दर्शने सति

'ठवित्ता पुक्खरिणी ओगाहेइ' रख कर वह फिर उस पुष्करिणी में स्नान के निमित्त प्रविष्ट हुई। 'ओगाहित्ता' घुस कर उसने 'जलमज्जणं करेइ' उस के जल में डुबकी लगाई। 'करित्ता 'जलकीडं करेइ' डुबकी लगाने के बाद फिर उसने उसमें जलक्रीडा की। 'करित्ता ण्हाया' जल क्रीडा कर उसने स्नान किया, इस प्रकार जब वह अच्छी तरह स्नान कर चुकी एवं 'कयकोउयमंगलपायच्छित्ता' कौतुक, मंगल और प्रायश्चित कर्म से जब निपट चुकी तब 'उल्लपडसाडिया' गीली साडी पहिरी हुई ही वह 'पुक्खरिणीओ पच्चुत्तरइ' पुष्करिणी से बाहर निकली। 'पच्चुतरित्ता तं पुप्फ०गिण्हइ' और निकल कर उसने वे तट पर रखे हुए पुष्प आदि लिये। गिण्हित्ता जेणेव उंबरदत्तस्स जक्खस्स जक्खाययणे तेणेव उवागच्छइ' उठा कर वह उस ओर चली कि जिस ओर उस यक्ष का यक्षायतन था।

'ठवित्ता पुक्खरिणी ओगाहेइ' રાખીને તેણે પછી પુષ્કરિણીમાં સ્નાન કરવા માટે પ્રવેશ કર્યો, 'ओगाहित्ता' પ્રવેશ કરીને તેણે 'जलमज्जणं करेइ' તે જલમાં ડુબકી મારી 'करित्ता जलकीडं करेइ' અને તેણે તે પાણીમાં જલક્રીડા કરી, 'करित्ता ण्हाया' જલક્રીડા કરીને પછી તેણે સ્નાન કર્યું, આ પ્રમાણે તે જ્યારે સારી રીતે સ્નાન કરી રહી તે પછી 'कयकोउय मंगलपायच्छित्ता' કૌતુક, મંગલ અને પ્રાયશ્ચિત્ત કર્મથી જ્યારે નિવૃત્ત થઇ ત્યારે 'उल्लपडसाडिया' લીલી (ભિંજાએલી) સાડી પહેરીને તે 'पुक्खरिणीओ पच्चुत्तरइ' પુષ્કરિણીથી બહાર નીકલી 'पच्चुत्तरित्ता तं पुप्फ० गिण्हइ' અને નીકળીને તેણે કાંઠા પર રાખેલાં પુષ્પો, આદિ જે રાખ્યું હતું તે લીધું 'गिण्हित्ता जेणेव उंबरदत्तस्स जक्खस्स जक्खाययणे तेणेव उवागच्छइ' લઇ કરીને યક્ષનાં સ્થાન તરફ ચાલી 'उवागच्छित्ता' યક્ષના સ્થાનમાં પહોંચીને જ તેણે 'उंबरदत्तस्स

'पणामं करेइ' प्रणामं करोति=प्रणमति, प्रणामं 'करित्ता' कृत्वा 'लोमहत्थं' रोमहस्तं=मयूरपिच्छमार्जनीं 'परामुसइ' परामृशति=स्पृशति गृह्णातीत्यर्थः। 'परामुसित्ता' परामृश्य=गृहीत्वा 'उंबरदत्तं जक्खं' उदुम्बरदत्तं यक्षं 'लोमहत्थएणं' रोमहस्तकेन 'पमज्जइ' प्रमार्ष्टि=प्रमार्जयति=रजोऽपनयतीत्यर्थः, 'पमज्जित्ता' प्रमार्ज्य=रजोऽपनिय 'दगधाराए' दकधारया=उदकधारया 'अब्भुक्खेइ' अभ्युक्षति, 'अब्भुक्खित्ता' अभ्युक्ष्य 'पम्हल०' पम्हलसुकुमालाए 'गंधकासाइयाए' इति संग्राह्यम्। पक्ष्मलसुकुमारया=सुकोमलरोमवत्या गन्धकाषायिकया=सुगन्धियुक्तकषायरङ्गरञ्जितशाटिकया सुगन्धिवस्त्रेणेत्यर्थः 'गायलट्ठिं' गात्रयष्टिं=यक्षशरीरं 'ओलूहेइ' अवरूक्षयति=शुष्कं करोति, प्रोञ्छतीत्यर्थः 'ओलूहित्ता' अवरूक्ष्य 'सेयाइं वत्थाइं' श्वेतानि वस्त्राणि 'परिहेइ' परिधापयति, 'परिहित्ता' परिधाप्य

'उवागच्छित्ता' यक्षायतन में पहुँचते ही उसने 'उंबरदत्तस्स जक्खस्स' ज्यों ही उदुम्बरदत्त यक्ष को 'आलोए' देखा त्यों ही 'पणामं करेइ' उसे प्रणाम किया। 'करित्ता लोमहत्थं परामुसइ' प्रणाम करने के अनन्तर उसने वहीं पर रखी हुई मयूरों के पंखों की बनी एक पीछी उठाई 'परामुसित्ता उंबरदत्तं जक्खं लोमहत्थएणं पमज्जइ' उठा कर उसने उस उदुंबरदत्त का उस पीछी से प्रमार्जन किया। 'पमज्जित्ता दगधाराए अब्भुक्खेइ' प्रमार्जन कर उसने जलकी धारा से उसका अभिषेक किया। 'अब्भुक्खित्ता पम्हल० गायलट्ठिं ओलूहेइ' अभिषेक करने के अनन्तर उसने उस यक्ष के शरीर के जलकणों को एक ऐसे वस्त्र से साफ किया जो महीन, कोमल एवं सुगंधित कषाय रंग से रंगा हुआ था। 'ओलूहित्ता सेयाइं वत्थाइं परिहेइ' जब यक्ष के शरीर के जलकण बिलकुल शुष्क हो चुके, तब उसने फिर उसे सफेद वस्त्र पहिराये 'परिहित्ता

जक्खस्स' જ્યાં ઉદુંબરદત્ત યક્ષને 'आलोए' જોયા તે વખતે જ 'पणामं करेइ' તેને પ્રણામ કર્યા 'करित्ता लोमहत्थं परामुसइ' પ્રણામ કર્યા પછી તેણે ત્યાં આગળ રહેલી મોરના પીંછાની બનેલી એક પીંછી લીધી. 'परामुसित्ता उवरदत्तं जक्खं लोमहत्थएणं पमज्जइ' પીંછી લઈને તેણે તે ઉદુંબરદત્તને તે પીંછી વડે પ્રમાર્જન કર્યું. 'पमज्जित्ता दगधारया अब्भुक्खेइ' પ્રમાર્જન કરીને પછી જલધારા વડે તેને અભિષેક કર્યો. 'अब्भुक्खित्ता पम्हल० गायलट्ठिं ओलूहेइ' અભિષેક કર્યા પછી તેણે તે યક્ષના શરીરનાં જલકણોને એક એવા વસ્ત્રથી સાફ કર્યા કે જે પાતલું, કોમળ, અને સુગંધિત કષાય રંગથી રંગેલ હતું, 'ओलूहित्ता सेयाइं वत्थाइं परिहेइ' જ્યારે યક્ષના શરીરના જલકણુ તમામ શુષ્ક થઈ ગયા, ત્યારે તેને શ્વેત વસ્ત્ર પહેરાવ્યાં, 'परिहित्ता महरिहं

'महरिहं' महार्हं 'पुप्फारुहणं' पुष्पारोहणं=पुष्पसमर्पणं 'वत्थारुहणं' वस्त्रारोहणं=वस्त्रसमर्पणं 'मल्लारुहणं' माल्यारोहणं=पुष्पमालासमर्पणं 'गंधारुहणं' गन्धारोहणं 'चुण्णारुहणं' चूर्णारोहणं=गन्धचूर्णसमर्पणं 'करेइ' करोति, 'करित्ता' कृत्वा 'धूवं डहइ' धूपं दहति, 'डहित्ता' दग्ध्वा 'जाणुपायवडिया' जानुपादपतिता=जानुभ्यां यक्षपादयोः पतिता सती 'एवं वयासी' एवमवादीत्–'जइ णं अहं देवाणुप्पिया' यदि खलु अहं देवानुप्रिय !=हे यक्ष ! 'दारगं वा दारियं वा' दारकं वा दारिकां वा 'पयायामि' प्रजाये=प्रजनयामि, 'तो णं' तर्हि खलु–जाव' यावत्–अहं 'जायं च' यागं=पूजां 'दायं च' दानं दीनदुःखिभ्योऽन्नादिवितरणं 'भायं च' भागं=लाभांशं 'अक्खयणिहिं च' अक्षयनिधिं देवभाण्डागारं च 'अणुवड्ढिस्सामि' अनुवर्धयिष्यामि=देवद्रव्यवृद्धिं करिष्यामि 'त्ति कट्टु' इति कृत्वा='उवयाइयं' उपयाचितं मानसिकं संकल्पं 'उवाइणइ' उपयाचते=करोति, 'उवाइणित्ता'

महरिहं पुप्फारुहणं, वत्थारुहणं, मल्लारुहणं, गंधारुहणं, चुण्णारुहणं करेइ' वस्त्र पहिराने के बाद फिर उसने उसे बहुमूल्य पुष्प समर्पित किये, वस्त्र समर्पित किये, पुष्पमालाएँ समर्पित कीं, चन्दनादिक सुगंधित द्रव्य समर्पित किये और गन्धचूर्ण भी अर्पित किये। करित्ता धुवं डहइ, धुवं डहित्ता जाणुपायवडिया एवं वयासी' सब चीजों को अर्पित कर उसने वहां धूप खेई । धूप खेने के बाद वह यक्ष के चरणों में दोनों घुटनों को टेक कर पड गई और मनौती मनाने के रूप में इस प्रकार बोली–जइ णं अहं देवाणुप्पिया दारगं वा दारियं वा पयायामि, तो णं जाव उवाइणइ' कि हे देवानुप्रिय यक्षेश ! यदि मैं आयुष्मान् पुत्र अथवा पुत्री को जन्म दूं तो नियम से याग–पूजा, दान, लाभांश और आप के अक्षयभंडार की वृद्धि करूंगी। इस प्रकार कह कर उसने उससे मनौती

पुप्फारुहणं, वत्थारुहणं, मल्लारुहणं, गंधारुहणं चुण्णारुहणं करेइ' વસ્ત્ર પહેરાવ્યા પછી તેણે તે યક્ષને બહુમૂલ્ય પુષ્પ સમર્પણ કર્યા વસ્ત્ર સમર્પણ કર્યા, અને ગન્ધચૂર્ણ પણ અર્પણ કર્યું, करित्ता धूवं डहइ, धूवं डहित्ता जाणुपायवडिया एवं वयासी' તમામ વસ્તુઓ અર્પણ કરીને તેણે ત્યાં ધૂપ કર્યો અને ધૂપ કર્યા પછી તે યક્ષના ચરણોમાં બન્ને ઘુંટણોને ટેકો આપીને પગમાં પડી ગઇ. અને માનતા માનતી હોય તેમ આ પ્રમાણે બોલી, 'जइ णं अहं देवाणुप्पिया दारगं वा दारियं वा पयायामि, तो णं जाव उवाइणइ' કે હે દેવાનુપ્રિય યક્ષેશ ! જો મને આયુષ્માન્ પુત્ર અથવા પુત્રીનો જન્મ થાય તો નિયમ પ્રમાણે યાગ–પૂજા, દાન, લાભાંશ અને આપના અક્ષય ભંડારનો વધારો કરીશ આ પ્રમાણે કહીને તેણે માનતા મનાવી. 'उवाइणित्ता जामेव

उपयाच्य 'जामेव दिसिं पाउब्भूया' यस्या दिशः प्रादुर्भूता=समागता 'तामेव दिसिं तस्यामेव दिशि 'पडिगया' प्रतिगता=प्रतिनिवृत्ता ॥ सू० ७ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से धण्णंतरी वेज्जे ताओ नरगाओ अणंतरं उवट्टित्ता इहेव जंबूद्दीवे दीवे भारहे वासे पाडलीसंडे नयरे गंगदत्ताए भारियाए कुच्छिंसि पुत्तत्ताए उववण्णे। तए णं तीसे गंगदत्ताए भारियाए तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं अयमेयारूवे दोहले पाउब्भूए, धण्णाओ ताओ अम्मयाओ जाव फले, जाओ णं विउलं असणं४ उवक्खडावेंति, उवक्खडावित्ता बहुहिं मित्त० जाव परिवुडाओ तं विउलं असणं४ सुरं च५ पुप्फ जाव गहाय पाडलिसंडं नयरं मज्झंमज्झेणं पडिणिक्खमंति, पडिणिक्खमित्ता जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता पुक्खरिणीं ओगाहेंति, ओगाहित्ता ण्हाया जाव पायच्छित्ताओ तं विउलं असणं४ सुरं च५ बहुहिं मित्तणाइ जाव सद्धिं आसाएंति४ आसाइत्ता४ दोहलं विणेंति, एवं संपेहेइ, संपेहित्ता कल्लं जाव जलंते जेणेव सागरदत्ते सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता सागरदत्तं सत्थवाहं एवं वयासी—"धन्नाओ णं ताओ जाव विणेंति," तं इच्छामि णं जाव विणित्तए। तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे गंगदत्ताए भारियाए एयमट्ठं अणुजाणइ। तए णं सा गंगदत्ता भारिया सागरदत्तेणं सत्थवाहेणं अब्भणुण्णाया समाणी विउलं असणं४ उवक्खडावेइ, उवक्खडावित्ता

मनाई 'उवाइणित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया' इस प्रकार मनौती मना कर वह जिस दिशा से होकर अपने घर से यहां आई थी, उसी दिशा से होकर वह अपने घर वापिस चली गई। ॥सू० ७॥

दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया' આ પ્રમાણે માનતા મનાવીને જે દિશાએથી પોતાના ઘેરથી આવી હતી તે જ દિશાથી પોતાના ઘેર પાછી ચાલી ગઇ. (સૂ૦ ૭)

तं विउलं असणं४ सुरं च५ सुबहुपुप्फ० परिगिण्हावेइ, परिगिण्हावित्ता बहुहिं जाव परिवुडा जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता पुक्खरिणीं ओगाहेइ, ओगाहित्ता ण्हाया जाव पायच्छित्ता पुक्खरिणीओ पच्चुत्तरइ। तए णं ताओ मित्त जाव महिलाओ गंगदत्तं सत्थवाहं मल्लालंकारविभूसियं करेंति, तए णं सा गंगदत्ता भारिया ताहिं मित्तजाव अण्णाहिं बहुहिं नयरमहिलाहिं सद्धिं तं विउलं असणं४ सुरंच५ आसाएमाणी४ दोहलं विणेइ, विणित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया। तए णं सा गंगदत्ता भारिया पसत्थदोहला तं गब्भं सुहंसुहेणं परिवहइ। तए णं सा गंगदत्ता भारिया णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं जाव दारयं पयायाट्ठिइ जाव नामे जम्हाणं अम्हं इमे दारए उंबरदत्तस्स जक्खस्स उवयाइयलद्धए तं होउ णं इमे दारए उंबरदत्ते नामेणं। तए णं से उंबरदत्ते दारए पंचधाईपरिग्गहिए जाव परिवडइ ॥सू० ८॥

टीका

'तए णं से धण्णंतरी वेज्जे' इत्यादि।

'तए णं से' ततः खलु स 'धण्णंतरी वेज्जे' धन्वन्तरिर्वैद्यः 'ताओ नरगाओ' तस्मात् नरकात्=षष्ठ्याः पृथिव्याः 'अणंतरं' अनन्तरम् पश्चात् 'उवट्टित्ता' उद्वृत्य=निस्सृत्य 'इहेव' अत्रैव 'जंबूदीवे दीवे' जम्बूद्वीपे द्वीपे=जम्बू-

---

'तए णं से धण्णंतरी वेज्जे' इत्यादि।

'तए णं' एक समय की बात है कि 'से धण्णंतरी वेज्जे' उस धन्वंतरी वैद्य का जीव 'ताओ नरगाओ' उस छठे नरक से 'अणंतरं' अपनी भवस्थिति पूर्ण होते ही 'उव्वट्टित्ता' निकल कर 'इहेव जंबूदीवे

'तए णं से धण्णंतरी वेज्जे०' ઇત્યાદિ.

'तए णं' એક સમયની વાત છે કે 'से धण्णंतरी वेज्जे' તે ધન્વંતરી વૈદ્યનો જીવ 'ताओ नरगाओ' તે છટ્ઠી નરકથી 'अणंतरं' પોતાની ભવસ્થિતિ પૂરી થતાંજ 'उवट्टित्ता' નીકળીને इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे पाडलिसंडे णयरे

द्वीपनामके द्वीपे-मध्यजम्बूद्वीपे 'भारहे वासे' भारते वर्षे=भरतखण्डे 'पाडलिसंडे णयरे' पाटलिषण्डे नगरे 'गंगदत्ताए भारियाए' गङ्गदत्तायाः भार्यायाः 'कुच्छिसि' कुक्षौ 'पुत्तत्ताए' पुत्रत्वेन 'उववण्णे' उत्पन्नः। 'तए णं' ततः खलु 'तीसे गंगदत्ताए भारियाए' तस्याः गंगदत्ताया भार्यायाः 'तिण्हं मासाणं' त्रिषु मासेषु 'बहुपडिपुण्णाणं' बहुप्रतिपूर्णेषु=सर्वथा पूर्णेषु सत्सु 'अयमेयारूवे' अयमेतद्रूपः=वक्ष्यमाणप्रकारः 'दोहले' दोहदः=गर्भप्रभावजनितोऽभिलाषः 'पाउब्भूए' प्रादुर्भूतः-समुत्पन्नः। दोहदस्वरूपमाह-'धण्णाओ णं इत्यादि। 'धण्णाओ णं ताओ' धन्याः खलु ताः 'अम्मयाओ' अम्बाः=मातरः 'जाव फले' यावत् फलं अत्र यावच्छब्दादेवं योजना-सपुण्याः, कृतार्थाः, कृतपुण्याः, कृतलक्षणाश्च ता मातरः, तथा सुलब्धं तासामम्बानां मानुष्यकं जन्मजीवितफलम्, 'जाओ णं' याः खलु 'विउलं' विपुलं 'असणं४' अशनं पानं खाद्यं स्वाद्यम् उवक्खव-

---

दीवे भारहे वासे पाडलिसंडे णयरे गंगदत्ताए भारियाए कुच्छिसि पुत्तत्ताए उववण्णे' इसी जंबूद्वीप के भरतक्षेत्र में रहे हुए पाटलिषंड नाम के नगर में बसने वाले सागरदत्त सेठ की भार्या गंगदत्ता की कुक्षि में पुत्ररूप से उत्पन्न हुआ। 'तए णं तीसे गंगदत्ताए भारियाए तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं अयमेयारूवे दोहले पाउब्भूए' जब इसके उस गंगदत्ता की कुक्षि में आये हुए ३ मास ठीक व्यतीत हो चुके, तब गंगदत्ता के चित्त में इस प्रकार का दोहला उत्पन्न हुआ। 'धण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ' कि वे माताएँ धन्य हैं 'जाव फले' वे ही माताएँ सपुण्य-पुण्यसहित हैं, वे ही कृतार्थ हैं, वे ही माताएँ कृतपुण्य हैं, उन्हीं माताओं का जन्म और जीवन दोनों सफल है 'जाओ णं विउलं असणं४ उवक्खडावेंति' जो विपुल प्रमाण में४ प्रकार का आहार

गंगदत्ताए भारियाए कुच्छिसि पुत्तत्ताए उववण्णे' ते જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં રહેલા પાટલીષંડ નામના નગરમાં રહેનારા સાગરદત્ત શેઠની સ્ત્રી ગંગદત્તાના ઉદરમાં પુત્ર-રૂપથી ઉત્પન્ન થયો. 'तए णं तीसे गंगदत्ताए भारियाए तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं अयमेयारूवे दोहले पाउब्भूए' જ્યારે તે એ ગંગદત્તાની કુક્ષિ-ઉદરમાં આવ્યાને ૩ ત્રણ માસ બરાબર પૂરા થયા, ત્યારે ગંગદત્તાના ચિત્તમાં આ પ્રકારનો એક દોહલો-મનોરથ ઉત્પન્ન થયો. 'धण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ' કે તે માતાઓ ધન્ય છે 'जाव फले' તે જ માતાઓ પુણ્યવંત છે, તે જ કૃતાર્થ છે, તે જ માતાઓ કૃતપુણ્ય છે, તે માતાઓનો જન્મ અને જીવન બન્ને સફળ છે, 'जाओ णं विउलं असणं४ उवक्खडावेंति' જે પુષ્કળ પ્રમાણમાં ૪ પ્રકારના આહાર તૈયાર કરાવે છે, અને 'उवक्खडावित्ता बहुहिं

डावेंति' उपस्कारयन्ति, 'उवक्खडावित्ता' उपस्कार्य 'बहुहिं' बहुभिः 'मित्त जाव' मित्र–यावत्–मित्रज्ञातिस्वजनसम्बन्धिपरिजनमहिलाभिः 'परिवुडाओ' परिवृताः 'तं विउलं असणं' तं विपुलं अशनम्=अशनादि चतुर्विधमाहारं 'सुरं च५' सुरां च ५ 'पुप्फ जाव' पुष्पगन्धमाल्यालंकारं 'गहाय' गृहीत्वा 'पाडलिसंडं णयरं' पाटलिषण्डं नगरं मज्झंमज्झेणं मध्यमध्येन–मध्यतो भूत्वा 'पडिणिक्खमंति' प्रतिनिष्क्राम्यन्ति, 'पडिणिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'जेणेव पुक्खरिणी' यत्रैव पुष्करिणी 'तेणेव उवागच्छंति' तत्रैवोपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता पुक्खरिणीं' उपागत्य पुष्करिणीम् 'ओगाहेंति' अवगाहन्ते, 'ओगाहित्ता' अवगाह्य 'ण्हाया' स्नाताः 'जाव पायच्छित्ताओ' यावत्–प्रायश्चिताः–कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ताः 'तं' तत् 'विउलं असणं' विपुलम् अशनं४ अशनादि चतुर्विधमाहारं 'सुरं च५' सुरां च५ 'बहुहिं' बहुभिः 'मित्तणाइ जाव सद्धिं' मित्रज्ञातियावत्

तैयार करवाती हैं और 'उवक्खडावित्ता बहुहिं मित्त–जाव परिवुडाओ' तैयार करवा कर अपने मित्रादि परिजनों की महिलाओं के साथ परिवृत होकर 'तं विउलं असणं४ सुरंच५ पुप्फ जाव गहाय पाडलिसंडं णयरं मज्झंमज्झेणं पडिणिक्खमंति' उस तैयार किये हुए अशन को विविध प्रकार की मदिरा को एवं पुष्प, गन्ध, माल्य, वस्त्र और अलंकार को लेकर पाटलिषंड नगर के बीचों–बीच होकर जो निकलती हैं। पडिणिक्खमित्ता जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छंति' और निकल कर जहां पुष्करिणी है वहां जाती हैं। 'उवागच्छित्ता पुक्खरिणी ओगाहेंति जाकर उसमें अवगाहन करती हैं। 'ओगाहित्ता ण्हाया जाव पायच्छित्ताओ तं विउलं असणं४ सुरं च५ बहुहिं मित्तणाइ जाव सद्धिं आसाएंति४' अवगाहन कर स्नान करती हैं और कौतुक, मंगल एवं प्रायश्चित्त से निवृत्त हो कर उस चतुर्विध आहार को एवं विविध प्रकार की उस मदिरा को

मित्त जाव परिवुडाओ' तैयार કરાવીને પોતાના મિત્રાદિ પરિજનોની સ્ત્રીઓની સાથે પરિવૃત–વીંટળાઈને 'तं विउलं असणं ४ सुरं च ५ पुप्फ जाव गहाय पाडलिसंडं णयरं मज्झमज्झेणं पडिणिक्खमंति' તે તૈયાર કરેલા ખોરાકને વિવિધ પ્રકારની મદિરા –દારૂ અને પુષ્પ, ગન્ધ, માલા, વસ્ત્ર અલંકારને લઈને પાટલીખંડ નગરનાં વચ્ચે વચ્ચ રસ્તાથી નીકળે છે 'पडिणिक्खमित्ता जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छंति' અને નીકળીને જ્યાં પુષ્કરિણી છે ત્યાં જાય છે 'उवागच्छित्ता पुक्खरिणिं ओगाहंति' જઈને તેમાં અવગાહન કરે છે (સ્નાન કરે છે–ડુબકી મારે છે 'ओगाहित्ता ण्हाया जाव पायच्छित्ताओ तं विउलं असणं४ सुरंच ५ बहुहिं मित्तणाइ जाव सद्धिं आसाएंति४' ડુબકી મારી સ્નાન કરી અને કૌતુક, મંગલ અને પ્રાયશ્ચિત્તથી નિવૃત્ત થઈ

सार्धं=मित्रज्ञातिस्वजनसम्बन्धिपरिजनमहिलाभिः सार्धं 'आसाएंति'४ आस्वादयन्ति विस्वादयन्ति, परिभाजयन्ति, परिभुञ्जते, 'आसाइत्ता ४' आस्वाद्य, विस्वाद्य, परिभाज्य, परिभुज्य च 'दोहलं विणेंति' दोहदं विनयन्ति-पूरयन्तीति। अनेन पूर्वोक्तप्रकारेण 'संपेहेइ' संप्रेक्षते=गङ्गदत्ता भार्या स्वमनसि विचारयति, 'संपेहित्ता' संप्रेक्ष्य=विचार्य 'कल्लं जाव जलंते' कल्ये यावज्ज्वलति=आगामिनि दिवसे सूर्योदये सति 'जेणेव' यत्रैव 'सागरदत्ते सत्थवाहे' सागरदत्तः सार्थवाहः 'तेणेव' तत्रैव 'उवागच्छइ' उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता सागरदत्तं सत्थवाहं एवं वयासी' उपागत्य सागरदत्तं सार्थवाहमेवमवादीत्-'धण्णाओ णं ताओ जाव' धन्याः खलु ता अम्बाः यावत् पूर्वोक्तवत्-याः स्वदोहदं 'विणेंति' विनयन्ति 'तं' तत्=तस्मात् कारणात् इच्छामि णं' इच्छामि खलु 'जाव' यावत्-

---

अपने मित्रादि परिजनों की महिलाओं के साथ खाती हैं, आस्वादती हैं, विभक्त कर दूसरों को देती हैं, और स्वयं भी उसका परिभोग करती हैं। 'आसाइत्ता दोहलं विणेंति' इस प्रकार आस्वादनादि क्रियापूर्वक जो माताएँ अपने दोहले की पूर्ति करती हैं वे माताएँ धन्यातिधन्य हैं 'एवं संपेहेइ' इस प्रकार उसने विचार किया। 'संपेहित्ता' विचार कर के वह फिर 'कल्लं' प्रातःकाल 'जाव जलंते' जब सूर्य की आभा चारों ओर फैल चुकी तब 'जेणेव सागरदत्ते तेणेव उवागच्छइ' उठ कर जहां अपने पति सागरदत्त थे वहां पहूँची। 'उवागच्छित्ता सागरदत्तं सत्थवाहं एवं वयासी' पहूँचते ही उसने सागरदत्त सेठ से इस प्रकार कहा 'धण्णाओ णं ताओ जाव विणेंति' वे माताएँ धन्य हैं जो इस२ प्रकार से अपने दोहले को पूर्ण करती हैं, दोहले की पूर्ति के लिये इसने जो कुछ भावनाएँ अपने मन में पल्लवित की थीं,

---

ते चतुर्विध આહારને અને વિવિધ પ્રકારની મદિરાને પોતાના મિત્રાદિ પરિજનોની મહિલાઓ સાથે ખાય છે. સ્વાદ લે છે. ભાગ પાડીને બીજાને આપે છે અને પોતે પણ તેનો પરિભોગ કરે છે. 'आसाइत्ता दोहलं विणेंति' આ પ્રમાણે આસ્વાદનાદિ ક્રિયાપૂર્વક જે માતાઓ પોતાના દોહલા-(મનોરથ)ને પૂર્ણ કરેછે તે ધન્યાતિધન્ય છે. 'एवं संपेहेइ' આ પ્રમાણે તેણે વિચાર કર્યો 'संपेहित्ता' વિચાર કરીને ફરી તે 'कल्लं' પ્રાતઃકાલ 'जाव जलंते' જ્યારે સૂર્યનાં કિરણો ચારેય બાજુ ફેલાઈ ગયાં ત્યારે 'जेणेव सागरदत्ते तेणेव उवागच्छइ' ઉઠીને જ્યાં પોતાના પતિ સાગરદત્ત હતા ત્યાં પહોંચી, 'उवागच्छित्ता सागरदत्तं सत्थवाहं एवं वयासी' પહોંચતાંની સાથે જ તેણે સાગરદત્ત શેઠને આ પ્રમાણે કહ્યું 'धण्णाओ णं ताओ जाव विणेंति' તે માતાઓ ધન્ય છે જે આ પ્રમાણે પોતાના દોહલા-મનોરથને પૂર્ણ કરે છે. દોહલાની પૂર્તિ માટે તેણે જે કાંઈ ભાવનાઓ પોતાના મનમાં ખીલવી

पूर्ववर्णितवदेव अहमपि स्वदोहदं 'विणित्तए' विनेतुं=पूरयितुमिच्छामीति पूर्वेण सम्बन्धः। 'तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे' ततः खलु स सागरदत्तः सार्थवाहः 'गंगदत्ताए भारियाए' गङ्गदत्तायाः भार्यायाः 'एयमट्ठं' एतमर्थं=दोहदपूरणरूपम् 'अणुजाणइ' अनुजानाति=अनुमोदते 'ओम्' इति स्वीकरोति। 'तए णं सा गंगदत्ता भारिया सागरदत्तेणं सत्थवाहेणं अब्भणुण्णाया समाणी विउलं असणं ४' ततः खलु सा गङ्गदत्ता भार्या सागरदत्तेन सार्थवाहेन अभ्यनुज्ञाता सती विपुलमशनं पानं खाद्यं स्वाद्यं 'उवक्खडावेइ' उपस्कारयति; 'उवक्खडावित्ता' उपस्कार्य 'तं' तत् विपुलमशनं४ 'सुरं च५' सुरां च५ 'सुबहुपुप्फ०' सुबहुपुष्पगन्धमाल्यालंकारं 'परिगिण्हावेइ' परिग्राहयति, 'परिगिण्हावित्ता' परिग्राह्य 'बहुहिं' बहुभिः 'जाव' यावत्—मित्रज्ञातिस्वजनसम्बन्धिपरिजनमहिलाभिः

वे सबकी सब सागररदत्त को कह सुनाई। 'तं इच्छामि णं जाव विणित्तए' इस लिये मैं भी आप की आज्ञा पाकर उसी उपाय से अपने उद्भूत दोहले की पूर्ति करना चाहती हूँ। 'तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे गंगदत्ताए भारियाए एयमट्ठं अणुजाणइ' सागरदत्त सार्थवाहने अपनी पत्नी गंगदत्ता के कथित इस अभिप्राय को सुनकर स्वीकार कर लिया 'तए णं सा गंगदत्ता भारिया सागरदत्तेणं सत्थवाहेणं अब्भणुण्णाया समाणी विउलं असणं४ उवक्खडावेइ' पति द्वारा अपना अभिप्राय स्वीकृत जान कर—अथवा पति द्वारा अनुमोदित होकर उस गंगदत्ताने विपुल मात्रा में४ प्रकार का आहार पकवाया 'उवक्खडावित्ता तं विउलं असणं४ सुरं च५ सुबहुपुप्फ० परिगिह्लावेइ' पकवा कर उस चारों प्रकार के आहार को, नाना प्रकार की मदिरा को एवं पुष्प गंध माला अलंकार आदि को साथ में लिया

હતી તે તમામ સાગરદત્ત પાસે કહી સંભળાવી. 'तं इच्छामि णं जाव विणित्ताए' એ માટે હું પણ આપની આજ્ઞા મેળવીને આ ઉપાયથી મને ઉદ્‌ભવેલા દોહલાની—મનોરથની પૂર્તિ કરવા ચાહું છું. 'तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे गंगदत्ताए भारियाए एयमट्ठं अणुजाणइ' સાગરદત્ત સાર્થવાહે પોતની પત્ની ગંગદત્તાએ કહેલા અભિપ્રાયને સાંભળીને તે અભિપ્રાયનો સ્વીકાર કર્યો, 'तए णं सा गंगदत्ता भारिया सागरदत्तेणं सत्थवाहेणं अब्भणुण्णाया समाणी विउलं असणं ४ उवक्खडावेइ' પતિએ પોતાના અભિપ્રાયનો સ્વીકાર કર્યો તે વાત જાણીને અથવા પતિનું અનુમોદન મલ્યું તેથી તે ગંગદત્તાએ પુષ્કળ પ્રમાણમાં ચાર પ્રકારના આહાર બનાવ્યા, 'उवक्खडावित्ता तं विउलं असणं४ सुरंच५ सुबहुपुप्फ० परिगिण्हावेइ' બનાવીને તે ચાર પ્રકારના આહારને, નાના પ્રકારની મદિરાઓને, પુષ્પ, ગંધ, માલા અલંકારાદિને સાથે

'परिवुडा जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ' परिवृता यत्रैव पुष्करिणी तत्रैवोपागच्छति। 'उवागच्छित्ता पुक्खरिणीं ओगाहेइ ओगाहित्ता' उपागत्य, पुष्करिणीमवगाहते, अवगाह्य 'ण्हाया जाव पायच्छित्ता' स्नाता कृतबलिकर्मा कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ता 'पुक्खरिणीओ पच्चुत्तरइ' पुष्करणीतः प्रत्युत्तरति= बहिर्निस्सरति। 'तए णं' ततः खलु 'ताओ' ताः 'मित्त जाव महिलाओ' मित्र-ज्ञातिस्वजनसम्बन्धिपरिजनमहिलाः 'गंगदत्तं सत्थवाहिं' गङ्गदत्तां सार्थवाहीं 'सव्वा-लंकारविभूसियं करेंति' सर्वालंकारविभूषितां=वस्त्रालङ्कारपरिमण्डितां कुर्वन्ति। 'तए णं सा' ततः खलु सा 'गंगदत्ता भारिया' गङ्गदत्ता भार्या 'ताहिं' ताभिः=पूर्वोक्ताभिः 'मित्तजाव' मित्रयावत्-मित्रज्ञातिस्वजनसम्बन्धिपरिजनमहि-लाभिः 'अण्णाहिं बहुहिं' अन्याभिर्बहुभिः 'नयरमहिलाहिं सद्धिं' नगरमहिलाभिः सार्धं 'तं विउलं' तत् गृहादानीतं विपुलं 'असणं४' अशनं पानं खाद्यं स्वाद्यं सुरां

'परिगिण्हावित्ता बहुहिं जाव परिवुडा जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ' साथ में लेकर फिर वह अनेक मित्रादि-परिजनों की महिलाओं के साथ परिवृत हो कर पुष्करिणी पर आई। और आकर उसने सबके साथ वहां स्नान किया। कौए आदि प्राणियों को अन्नादि देने रूप बलि कर्म किया। कौतुक, मंगल, मषीतिलकादि किया और बाहर आई। 'तए णं ताओ मित्त जाव महिलाओ गंगदत्तं सत्थवाहिं सव्वालंकारविभूसियं करेंति' फिर उस गंगदत्ता सेठानी को साथ की मित्रादि-परिजनों की महिलाओंने मिल कर समस्त अलंकारों से विभूषित किया 'तए णं सा गंगदत्ता भारिया ताहिं मित्ते जाव अण्णाहिं बहूहिं णयरमहिलाहिं सद्धिं तं विउलं असणं४ सुरं च५ आसाएमाणी४ दोहलं विणेइ' पश्चात् उस गंगदत्ता भार्याने उन मित्रादि-परिजनों की एवं अनेक अन्य नगरनिवासी

લીધા. 'परिगिण्हावित्ता बहुहिं जाव परिवुडा जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ' સાથે લઈને તે પછી અનેક મિત્રાદિ પરિજનોની સ્ત્રીઓ સાથે વિંટાઈને તે પુષ્કરિણીના કાંઠે આવી અને સૌની સાથે તેણે સ્નાન કર્યું, કાગડા આદિ પ્રાણીઓને અન્નાદિ આપીને બલિકર્મ કર્યું, કૌતુક, મંગલ મષીતિલકાદિ કર્યું, અને બહાર આવી. 'तए णं ताओ मित्तजावमहिलाओ गंगदत्तं सत्थवाहिं सव्वालंकार-विभूसियं करेंति' પછી તે ગંગદત્તા શેઠાણીને તેમની મિત્રાદિ પરિજનોની સ્ત્રીઓએ મલીને તમામ અલંકારોથી વિભૂષિત કરી. 'तए णं सा गंगदत्ता भारिया ताहिं मित्त जाव अण्णाहिं बहुहिं णयरमहिलाहिं सद्धिं तं विउलं असणं४ सुरंच५ आसाएमाणी४ दोहलं विणेइ' પછી તે ગંગદત્તા સ્ત્રી તે મિત્રાદિ પરિજનોની અને અન્ય નગરવાસીજનોની સ્ત્રીઓની

च 'आसाएमाणी४' आस्वादयन्ती विस्वादयन्ती परिभाजयन्ती परिभुंजाना 'दोहलं' दोहदं 'विणेइ' विनयति=पूरयति, 'विणित्ता' विनीय=परिपूर्य 'जामेव दिसिं पाउब्भूया' यस्या दिशः उद्भूता 'तामेव दिसिं पडिगया' तामेव दिशं प्रतिगता=गृहं प्रति निवृत्तेत्यर्थः। 'तए णं सा गंगदत्ता भारिया' ततः खलु सा गङ्गदत्ता भार्या 'पसत्थदोहला५' प्रशस्तदोहदा=सम्पूर्णदोहदवती५ 'तं गब्भं' तं गर्भं 'सुहंसुहेणं' सुखसुखेन=सुखपूर्वकं 'परिवहइ' परिवहति=धारयति। 'तए णं सा गंगदत्ता भारिया' ततः खलु सा गङ्गदत्ता भार्या 'नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं' नवसु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेषु=सर्वथा पूर्णेषु=सार्द्धसप्तदिवसाधिकेषु नवसु मासेषु गतेष्वित्यर्थः 'जाव' यावत् 'दारयं' दारकं 'पयाया' प्रजनितवती 'ठिइ जाव णामे' स्थितियावत् नाम स्थितिपतितां कुलक्रमागतां दाशाहिक-महोत्सवक्रियां कृत्वा मातापितरौ तस्य नाम कुरुतः 'जम्हा णं' यस्मात्खलु

जनों की महिलाओं के साथ२ उस विपुल अशन पान आदि का एवं अनेक प्रकार की मदिरा का आसेवन किया और अपने दोहद की पूर्ति की। 'विणित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया' इस प्रकार वह अपने दोहद की पूर्ति कर जहां से आई वहां वापिस चलि गई। 'तए णं सा गंगदत्ता भारिया पसत्थदोहला५ तं गब्भं सुहंसुहेणं परिवहइ' इस रीति से दोहद के संपन्न होने पर उस गंगदत्ता भार्याने उस अपने गर्भ को आनंद के साथ धारण किया। 'तए णं सा गंगदत्ता भारिया णवण्हं मासाणं जाव दारयं पयाया ठिइ जाव णामे जम्हा णं अम्हं इमे दारए उंबरदत्तस्स जक्खस्स उवयाइयलद्धए' गर्भ जब पूरे नौमास का हो गया नौमास सहित७॥ दिन जब अधिक हो गये, तब उसने पुत्र को जन्म दिया। अपने कुलक्रम से चली आई दशाह्निक महोत्सवक्रिया

સાથે મળી તે પુષ્કળ અશન-પાન આદિનું અને અનેક પ્રકારની મદિરાઓનું આસેવન કર્યું અને પોતાના દોહદની પૂર્તિ કરી 'विणित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया' આ પ્રમાણે પોતાના દોહલાની પૂર્તિ કરીને જ્યાંથી આવી હતી ત્યાં પાછી ગઇ. 'तए णं सा गंगदत्ता भारिया पसत्थदोहला६ तं गब्भं सुहंसुहेणं परिवहइ' આ પ્રમાણે દોહદ પૂર્ણ થતાં તે ગંગદત્તાએ પોતાના ગર્ભને આનંદથી ધારણ કર્યો. 'तए णं सा गंगदत्ता भारिया णवण्हं मासाणं जाव दारयं पयाया ठिइ जाव णामे जम्हा णं अम्हं इमे दारए उंबरदत्तस्स जक्खस्स उवयाइयलद्धए' ગર્ભ જ્યારે નવ માસનો પૂરો થઇ ગયો-નવ માસ ઉપર સાડાસાત ૭॥ દિવસ જ્યારે વધારે ગયા ત્યારે તેણે પુત્રને જન્મ આપ્યો, પોતાના કુલાચાર પ્રમાણે ચાલી આવતી

'अम्हं' अस्माकम् 'इमे दारए' अयं दारकः 'उंबरदत्तस्स जक्खस्स' उदुम्बरदत्तस्य यक्षस्य 'उवयाइयलद्धए' उपयाचितलब्धकः=आराधनया प्राप्तः 'तं होउ णं' तस्माद् भवतु खलु 'इमे दारए' अयं दारकः 'उंबरदत्ते णामेणं' उदुम्बरदत्तो नाम्ना। 'तए णं से उंबरदत्ते दारए' ततः खलु स उदुम्बरदत्तो दारकः 'पंचधाईपरिग्गहिए' पञ्चधात्रीपरिगृहीतः=पञ्चधात्रीभिः परिपालितः 'जाव' यावत् 'परिवड्ढइ' परिवर्धते=सुखेन वृद्धिं प्राप्नोति ॥ सू० ८ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे जहा विजयमित्ते, कालधम्मुणा संजुत्ते। गंगदत्तावि। उंबरदत्ते निच्छूढे जहा उज्झियए। तए णं तस्स उंबरदत्तस्स दारगस्स अण्णया कयाइं सरीरगंसि जमगसमगमेव सोलस रोगायंका पाउब्भूया, तं जहा-सासे१ कासे२ जाव कोढे। तए णं से उंबरदत्ते दारए सोलसहिं रोगायंकेहिं अभिभूए समाणे सडियहत्थं जाव विहरइ। एवं खलु गोयमा। उंबरदत्ते दारए पुरापुराणाणं जाव पच्चणुब्भवमाणे विहरइ ॥ सू० ९ ॥

कर मातापिताने उसका नाम इस ख्याल से कि यह हमें उंदुबरदत्त यक्ष की आराधना से प्राप्त हुआ है 'तं होउ णं इमे दारए उंबरदत्ते णामेणं' इस लिये इस बच्चे का "उंदुम्बरदत्त" ऐसा नाम होओ। 'तए णं से उंबरदत्ते दारए पंचधाईपरिग्गहिए जाव परिवड्ढइ' नाम-संस्कार के पश्चात् अब वह उदुम्बरदत्त दारक पाँच धाय माताओं से परिगृहीत होता हुआ आनंद पूर्वक वृद्धि को प्राप्त होने लगा। ॥ सू० ८ ॥

દશમે દિવસે થનારી મહોત્સવ ક્રિયા કરીને માતાપિતાએ તે બાળકનું નામ એ લક્ષથી રાખ્યું કે આ પુત્ર મને ઉદુંબર યક્ષની આરાધનાથી પ્રાપ્ત થયો છે 'तं होउ णं इमे दारए उंबरदत्ते णामेणं' તે માટે આ બાળકનું નામ 'ઉદુમ્બરદત્ત' એ પ્રમાણે થાઓ. 'तए णं से उंबरदत्ते दारए पंचधाईपरिग्गहिए जाव परिवड्ढइ' નામ સંસ્કાર પછી હવે તે ઉદુંબરદત્ત બાળક પાંચ ધાય માતાઓથી પરિગ્રહીત (પરિપાલિત) બનીને આનંદપૂર્વક મોટો થવા લાગ્યો. (સૂ૦ ૮)

टीका

'तए णं से' इत्यादि ।

'तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे' ततः खलु स सागरदत्तः सार्थवाहः 'जहा विजयमित्ते' यथा विजयमित्रः=अत्रैव द्वितीयाध्ययनोक्तविजयमित्रसार्थवाहवत्-लवण-समुद्रमध्ये 'कालधम्मुणा संजुत्ते' कालधर्मेण संयुक्तो जातः मृत इत्यर्थः, 'गंगादत्ता वि' गङ्गदत्तापि=सागरदत्तस्य भार्या गङ्गदत्तापि लक्ष्मीविनाशं पोतविनाशं पतिमरणं चानुचिन्तयन्ती२ कालधर्मेण संयुक्ता जाता-मृता 'उंबरदत्ते' स उदुम्बरदत्तो दारकः 'निच्छूढे' निक्षिप्तः=स्वकाद् गृहाद् निष्कासितः 'जहाउज्झियए' यथा उज्झितकः=उज्झितकवत् । ततः खलु स उदुम्बरदत्तो दारकः स्वकाद् गृहान्निसृतः सन् पाटलिषण्डे नगरे शृङ्गाटकत्रिकचतुष्कचत्वरमहापथपथेषु परिभ्रमति ।

'तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे०' इत्यादि ।

'तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे' किसी एक समय की बात है कि वह सागरदत्त सार्थवाह 'जहा विजयमित्ते' द्वितीय अध्ययन में वर्णित विजयमित्र सार्थवाह की तरह 'कालधम्मुणा संजुत्ते' लवण समुद्र में डूब कर मर गया। 'गंगदत्तावि' गंगदत्ता भी अपने पति का अचानक मरण सुन कर एवं जहाज के लवण समुद्र में डूब जाने से समस्त लक्ष्मी का विनाश जान कर दुःखित हो मर गई 'उंबरदत्ते निच्छूढे' वहाँ के राजपुरुषों ने उदुम्बरदत्त को चाल-चलन से भ्रष्ट होने के कारण 'जहा उज्झियए' पूर्व में वर्णित उज्झित दारक की तरह घर से बाहर निकाल दिया । 'तए णं तस्स उंबरदत्तस्स दारगस्स अण्णया कयाइं सरीरगंसि जमगसमगमेव सोलस रोगायंका पाउब्भूया' घर से बहार निकाला

'तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे०' ઇત્યાદિ.

'तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे' કોઈ એક સમયની વાત છે કે તે સાગરદત્ત સાર્થવાહ 'जहा विजयमित्ते' બીજા અધ્યયનમાં વર્ણિત વિજયમિત્ર સાર્થવાહ પ્રમાણે 'कालधम्मुणा संजुत्ते' લવણ સમુદ્રમાં ડૂબીને મરણ પામ્યો, 'गंगदत्तावि' ગંગદત્તા પણ પોતાના પતિનું અચાનક મૃત્યુ સાંભળીને તથા લવણ સમુદ્રમાં વહાણ ડૂબી જવાથી તમામ લક્ષ્મીનો નાશ થઈ ગયો જાણીને દુ:ખીત થઈને મરણ પામી 'उंवरदत्ते निच्छूढे' ત્યાંના રાજપુરુષોએ ઉદુંબરદત્તની ચાલ-ચલગત ભ્રષ્ટ હોવાના કારણે 'जहा उज्झियए' ઉજ્ઝિત દારક પ્રમાણે ઘરથી બહાર કાઢી મૂક્યો, 'तए णं तस्स उंवरदत्तस्स दारगस्स अण्णया कयाइं सरीरगंसि जमगसमगमेव सोलस रोगायंका पाउब्भूया'

'तए णं तस्स उंबरदत्तस्स' इत्यादि । 'तए णं तस्स उंबरदत्तस्स दारगस्स' ततः खलु तस्य उदुम्बरदत्तस्य दारकस्य 'अण्णया कयाइं' अन्यदा कदाचित् 'सरीरगंसि' शरीरे 'जमगसमगमेव' यमकसमकमेव=युगपदेव 'सोलस' षोडश 'रोगायंका' रोगातङ्काः=रोगाः=कासादयः, आतङ्काः=उदरशूलादयः 'पाउब्भूया' प्रादुर्भूताः, 'तं जहा' तद्यथा—ते यथा—तेषां नामान्याह—'सासे' श्वासः १ 'कासे' कासः२ 'जाव' यावत् 'कोढे' कुष्ठः १६ । 'तए णं से उंबरदत्ते दारए' ततः खलु स उदुम्बरदत्तो दारकः 'सोलसहिं षोडशभिः 'रोगायंकेहिं' रोगातङ्कैः 'अभिभूए समाणे' अभिभूतः सन् 'सडियहत्थं जाव' शटितहस्तं यावत्—शटितहस्ताङ्गुलिकः, शटितपादाङ्गुलिकः, इत्यादि सर्वं पूर्ववद् विज्ञेयम्, यावद् भिक्षावृत्तिं कुर्वन् 'विहरइ' विहरति । भगवान् कथयति—'एवं खलु' इत्यादि ।

गया उदुम्बरदत्त पाटलिषंड नगर में शृंगाटक, त्रिक, चतुष्क, चत्वर, और महापथ, इन में लावारिस—अवारा की तरह इतस्ततः घूमता फिरता और चरित्रभ्रष्ट बन गया । भक्ष्याभक्ष्य, गम्यागम्य आदि के विवेक से बिलकुल विहीन हो गया । स्वच्छंद प्रवृत्तिशाली होने से एवं अगम्य के साथ गमन करने से इसके शरीर में एक ही साथ १६ प्रकार के रोग और आतंक उत्पन्न हुए । 'तं जहा'—जैसे 'सासे कासे जाव कोढे' श्वास, कास से लगा कर कोढ तक । 'तए णं से उंबरदत्ते दारए सोलसेहिं रोगायंकेहिं अभिभूए समाणे' इस प्रकार श्वास कास से लगाकर कोढ तक के १६ प्रकार के रोग और आतंकों से व्यथित वह उदुम्बरदत्त 'सडियहत्थं जाव विहरइ' अंग उपांगो से विहीन बना हुआ, जैसा कि इसी अध्ययन में द्वितीय सूत्र में कहा गया है, घर घर भीख मांगता फिर रहा है ।

ઘરથી બહાર કાઢી મૂકેલો તે ઉદુંબરદત્ત પાટલીખંડ નગરમાં શૃંગાટક, ત્રિક. ચતુષ્ક. ચત્વર અને મહાપથ, તેમાં લાવારિસ—ધણી વિનાના રેઢીઆળ માણસ પ્રમાણે રઘવાયો થઇ આમ—તેમ ઘુમતો—ફરતો અને ચારિત્ર ભ્રષ્ટ બની ગયો ભક્ષ્યા—ભક્ષ્ય, ગમ્યાગમ્ય, વિવેકથી એકદમ રહિત બની ગયો—સ્વચ્છંદી પ્રવૃત્તિવાળો બનવાથી અગમ્યની સાથે ગમન કરવાથી તેના શરીરમાં એક સાથે સોળ ૧૬ પ્રકારના રોગો અને આતંકો ઉત્પન્ન થયા, 'तं जहा सासे कासे जाव कोढे' શ્વાસ. કાસથી માંડીને કોઢ સુધી 'तए णं से उबरदत्ते दारए सोलसहिं रोगायंकेहिं अभूभिए समाणे' આ પ્રમાણે શ્વાસ—કાસથી લઇને કોઢ સુધીનો સોળ પ્રકારના રોગ અને આતંક પીડિત તે ઉદુંબરદત્ત 'सडियहत्थं जाव विहरइ' અંગ—ઉપાંગોથી રહિત બનીને જેવી રીતે આ અધ્યયનનાં બીજા સૂત્રમાં કહેલ છે તેમ ઘેર—ઘેર ભીખ માગતો ફરતો હતો.

'एवं खलु गोयमा !' एवं खलु हे गौतम ! 'उंवरदत्ते दारए' उदुम्बरदत्तो दारकः 'पुरापुराणाणं' पुरापुरातनानां=पूर्वभवकृतानां 'जाव' यावत्–कर्मणां पापकं फलवृत्तिविशेषं 'पच्चणुब्भवमाणे' प्रत्यनुभवन् 'विहरइ' विहरति ॥सू० ९॥

॥ मूलम् ॥

से णं उंबरदत्ते दारए कालमासे कालं किच्चा कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ ? गोयमा ! उंबरदत्ते दारए बावत्तरिं वासाइं परमाउयं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ, संसारो तहेव जाव पुढवीसु । तओ हत्थिणाउरे णयरे कुक्कुडत्ताए पच्चायाहिइ, जायमित्ते चेव गोट्ठिल्लवहिए तत्थेव हत्थिणाउरे णयरे सेट्ठिकुलंसि उववज्जिहिइ, बोहिं, सोहम्मे कप्पे महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ । निक्खेवो ॥सू० १०॥

सत्तमं अज्झयणं समत्तं ॥ ७ ॥

टीका ।

गौतमः पृच्छति—'से णं' इत्यादि ।

'से णं उंवरदत्ते दारए' स खलु उदुम्बरदत्तो दारकः 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालं कृत्वा 'कहिंगच्छिहिइ' कुत्र गमिष्यति 'कहिं उववज्जिहिइ'

भगवान कहते हैं कि–'एवं खलु गोयमा' हे गौतम ! इस प्रकार 'उंबरदत्ते दारए पुरापुराणाणं जाव पच्चणुब्भवमाणे विहरइ' यह उदुम्बरदत्त दारक अपने पूर्वोपार्जित अनेकविध पापकर्मों का फल भोग रहा है ॥सू. ९॥

'से णं उंवरदत्ते दारए०' इत्यादि ।

गौतम पूछते हैं,–'से णं उंवरदत्ते दारए' हे भदन्त ! यह उदुंबरदत्त दारक 'कालमासे कालं किच्चा' काल मास में काल कर 'कहिं गच्छिहिइ

ભગવાન કહે છે કે (एवं खलु गोयमा) હે ગૌતમ ! આ પ્રમાણે 'उंबरदत्ते दारए पुरापुराणाणं जाव पच्चणुब्भवमाणे विहरइ' તે ઉદુંબરદત્ત દારક પોતાનાં પૂર્વોપાર્જિત અનેક પ્રકારનાં પાપ કર્મોનાં ફળને ભોગવી રહ્યો છે. (સૂ૦ ૯)

"से णं उंवरदत्ते दारए" ઇત્યાદિ

ગૌતમ પૂછે છે કે હે ભદન્ત ! 'से णं उंवरदत्ते दारए' તે ઉદુંબરદત્ત દારક 'कालमासे कालं किच्चा' મરણ સમયે મરણ પામીને 'कहिं गच्छिहिइ कहिं

कुत्रोत्पत्स्यते ? । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि । हे गौतम । 'उंबरदत्ते दारए' उदुम्बरदत्तो दारकः 'बावत्तरिं वासाइं' द्विसप्ततिं वर्षाणि=द्विसप्ततिवर्षपरिमितं 'परमाउयं' परमायुष्कम्=उत्कृष्टमायुः 'पालित्ता कालमासे कालं किच्चा' पालयित्वा कालमासे कालं कृत्वा 'इमीसे' अस्यां 'रयणप्पभाए पुढवीए' रत्नप्रभायां पृथिव्याम् उत्कर्षेण एकसागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु 'णेरइयत्ताए' नैरयिकतया 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते । 'संसारो' संसारः=भवाद् भवान्तरे भ्रमणम्, 'तहेव' तथैव=मृगापुत्रवदेव विज्ञेयम् । 'जाव पुढवीसु' यावत् पृथिवीषु पृथिवीकायेषु अनेकशतसहस्रकृत्वः उत्पत्स्यते । 'तओ' ततः=तदनन्तरं 'हत्थिणाउरे णयरे' हस्तिनापुरे नगरे 'कुक्कुडत्ताए' कुक्कुटतया 'पच्चायाहिइ' प्रत्यायास्यति=कुक्कुटो भविष्यतीत्यर्थः । सः 'जायमित्ते चेव' जातमात्र एव 'गोट्ठिल्लवहिए' गोष्ठिक-

---

कहिं उववज्जिहिइ' कहां जायगा ? और कहां उत्पन्न होगा ? इस प्रकार गौतम का प्रश्न सुनकर भगवानने कहा 'गोयमा उंबरदत्ते दारए बावत्तरिं वासाइं परमाउयं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा' गौतम ! यह उदुम्बरदत्त दारक अपनी ७२ वर्ष की उत्कृष्ट आयु को समाप्त कर काल के अवसर मर कर 'इमीसे रयण० णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ संसारो तहेव जाव पुढवीसु' प्रथम पृथिवि में १ सागर की उत्कृष्ट स्थितिवाले नरक में नारकी की पर्याय से उत्पन्न होगा । इसका भव से भवान्तर भ्रमण मृगापुत्र की तरह ही समझना चाहिये । यह पृथिवीकाय में अनेक शतसहस्र बार उत्पन्न होगा । 'तओ हत्थिणाउरे णयरे कुक्कुडत्ताए' पच्चायाहिइ वहां से भ्रमण कर फिर यह हस्तिनापुर नगर में कुक्कुट—मुर्गा की पर्याय में जन्म धारण कर 'जायमित्ते चेव गोट्ठिल्लवहिए' गोष्ठिक पुरुषों द्वारा

उववज्जिहिइ' ક્યાં જશે ? અને ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ? આ પ્રકારનો પ્રશ્ન સાંભળીને ભગવાને કહ્યું 'गोयमा उंबरदत्ते दारए बावत्तरिं वासाइं परमाउयं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा' હે ગૌતમ ! તે ઉદુંબરદત્ત દારક પોતાની ૭૨ બહોંતેર વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પૂરી કરીને મરણ સમયે મરણ પામીને 'इमीसे रयण० णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ संसारो तहेव जाव पुढवीसु' પ્રથમ—પહેલી પૃથિવીમાં એક ૧ સાગરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નરકમાં નારકી જીવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થશે, તેનું એક ભવમાંથી બીજા ભવનું પરિભ્રમણ મૃગાપુત્રના પ્રમાણે સમજી લેવું જોઈએ. તે જીવ પૃથિવીકાયમાં અને સેંકડોવાર—હજારોવાર (એક લક્ષ—લાખો વાર) ઉત્પન્ન થશે, 'तओ हत्थिणाउरे णयरे कुक्कुडत्ताए पच्चायाहिइ' ત્યાંથી ભ્રમણ કરીને ફરી તે હસ્તિનાપુર નગરમાં કુકડાની પર્યાયમાં જન્મ ધારણ કરી 'जायमित्ते चेव गोट्ठिल्लवहिए'

वधितः=गोष्ठिकपुरुषैर्वधं प्राप्तः सन् 'तत्थेव' तत्रैव 'हत्थिणाउरे णयरे' हस्तिनापुरे नगरे 'सेट्ठिकुलंसि' श्रेष्ठिकुले 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते। तत्र 'बोहिं' बोधिं=सम्यक्त्वं प्राप्स्यति। ततो मृत्वा 'सोहम्मे कप्पे' सौधर्मे कल्पे देवो भविष्यति। ततश्च्युत्वा 'महाविदेहे वासे' महाविदेहे वर्षे-महाविदेहे क्षेत्रे उत्पत्स्यते। तत्र सः 'सिज्जिहिइ' सेत्स्यति। अस्य व्याख्या पूर्ववत्। 'निक्खेवो' निक्षेपः=समाप्तिवाक्यं, तथाहि-'एवं खलु जंबू! समणेणं भगवया महावीरेणं दुहविवागाणं सत्तमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते' इति। 'त्तिबेमि' इति ब्रवीमि=यथा भगवतः समीपे मया श्रुतं तथैव त्वां कथयामि॥ सू० १०॥

॥ इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललित-कलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्र-पतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-'जैन-शास्त्राचार्य'-पदभूषित-कोल्हापुरराज-गुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचितायां विपाकश्रुते दुःखविपाकनामक-प्रथमश्रुतस्कन्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायाम्
सप्तममध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ १ । ७ ॥

मारा जायगा और फिर 'तत्थेव हत्थिणाउरे नयरे' सेट्ठिकुलंसि उववज्जिहिइ उसी हस्तिनापुर में किसी सेठ के घर में उत्पन्न होगा, वहां इसे स्थविरों के पास धर्म श्रवण करने से 'बोहिं सोहम्मे कप्पे महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ' बोधिका लाभ होगा। मर कर तप संयम के प्रभाव से यह सौधर्म स्वर्ग का देव होगा। वहां से च्यवकर फिर यह महाविदेह क्षेत्र में जन्म धारण करेगा। वहां दीक्षा लेकर सकल

ગોષ્ઠિક પુરૂષો દ્વારા માર્યો જશે, અને ફરી 'तत्थेव हत्थिणाउरे नयरे सेट्ठि कुलंसि उववज्जिहिइ' તેજ હસ્તિનાપુરમાં કોઇ એક શેઠના ઘેર ઉત્પન્ન થશે, ત્યાં તે સ્થવિરો પાસે ધર્મ-શ્રવણ કરશે, અને ધર્મ-શ્રવણ કરવાથી તેને 'बोहिं सोहम्मे कप्पे महा विदेहे वासे सिज्जिहिइ' બોધિનો લાભ થશે, પછી મરણ પામીને તપ સંયમના પ્રભાવથી તે સૌધર્મ નામના સ્વર્ગમાં દેવ થશે. પછી ત્યાંથી ચવીને ફરી પાછો મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ ધારણ કરશે; ત્યાં દીક્ષા લઈને સકલ કર્મોનો ક્ષય

कर्मों का क्षय कर सिद्धिगति को प्राप्त करेगा 'निक्खेवो' इस प्रकार हे जम्बू ! इस सप्तम अध्ययन का यह भाव भगवानने फरमाया है। मैंने जैसा प्रभु से सुना वैसा ही तुम से कहा है ॥ सू० १० ॥

॥ इति श्री विपाकश्रुतके दुःखविपाकनामक प्रथम-
श्रुतस्कन्ध की 'विपाकचन्द्रिका' टीका के
हिन्दी अनुवाद में 'उदुम्बरदत्त' नामक
सप्तम अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १-७ ॥

કરીને સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત કરશે 'निक्खेवो' આ પ્રમાણે હે જમ્બૂ ! આ સાતમા અધ્યયનના આ ભાવ ભગવાને કહેલ છે, મેં પણ પ્રભુ પાસેથી જેવા સાંભળ્યા છે તેવીજ રીતે તમને કહેલ છે. (સૂ૦ ૧૦)

ઇતિ વિપાકશ્રુતના 'दुःखविपाक' નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધની
'विपाकचन्द्रिका' ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદમાં
'उदुम्बरदत्त' નામક સાતમું
અધ્યયન સમ્પૂર્ણ ॥ ૧-૭ ॥

॥ अथ अष्टमम् अध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

जइ णं भंते अट्ठमस्स उक्खेवो! एवं खलु जंबू! तेणं कालेणं तेणं समएणं सोरियपुरं णयरं, सोरियवडिंसगं उज्जाणं, सोरिओ जक्खो, सोरियदत्तो राया। सोरियपुरस्स णयरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ णं एगे मच्छंधपाडए होत्था। तत्थ णं समुद्ददत्ते णामं मच्छंधे परिवसइ अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे। तस्स णं समुद्ददत्तस्स मच्छंधस्स समुद्ददत्ता णामं भारिया होत्था अहीण०। तस्स णं समुद्ददत्तस्स मच्छंधस्स पुत्ते समुद्ददत्ताए भारियाए अत्तए सोरियदत्ते णामं दारए होत्था अहीण० ॥ सू० १ ॥

टीका

'जइ णं भंते' इत्यादि। 'जइ णं भंते' यदि खलु हे भदन्त! 'अट्ठमस्स उक्खेवो' अष्टमस्योपक्षेपः=प्रारम्भवाक्यम् तथाहि–'समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं सत्तमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, अट्ठमस्स णं भंते! अज्झयणस्स दुहविवागाणं समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते'। 'तए णं से सुहम्मे अणगारे जम्बू अणगारं एवं

अष्टम अध्ययन।

'जइ णं भंते! अट्ठमस्स उक्खेवो' इत्यादि।

इससूत्र के कथन का समन्वय इस प्रकारसे समझना चाहिये 'समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं सत्तमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, अट्ठमस्स णं भंते! अज्झयणस्स दुहविवागाणं समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते! तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबुं अणगारं एवं वयासी'।

આઠમું અધ્યયન

'जइ णं भंते अट्ठमस्स उक्खेवो, ઇત્યાદિ.

આ સૂત્રમાં કહેલા કથનનું સમન્વય આ પ્રમાણે સમજવો જોઈએ– 'समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं सत्तमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, अट्ठमस्स णं भंते! अज्झयणस्स दुहविवागाणं समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबू अणगारं एवं वयासी'

वयासी-' इति। जम्बूस्वामी श्रीसुधर्मस्वामिनं पृच्छति-'जइ णं भंते' इत्यादि। यदि खलु हे भदन्त! हे भगवन्! श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिस्थानं संप्राप्तेन दुःखविपाकानां सप्तमस्याध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्तः, अष्टमस्य खलु हे भदन्त! अध्ययनस्य दुःखविपाकानां श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिस्थानं संप्राप्तेन कोऽर्थः प्रज्ञप्तः! ततः खलु स सुधर्माऽनगारो जम्बूनामकमनगारमेवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्—

एवं खलु हे जम्बूः! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'सोरियपुरं णयरं' शौर्यपुरं नगरम्। 'सोरियवडिंसगं उज्जाणं' शौर्यावतंसकमुद्यानम्। 'सोरिओ जक्खो' शौर्यो यक्षः-शौर्यनामको यक्षः। 'सोरियदत्तो राया' तत्र-शौर्यदत्तनामको राजा आसीत्। 'तस्स णं' तस्य खलु 'सोरियपुरस्स णयरस्स बहिया' शौर्यपुरस्य नगरस्य बहिः 'उत्तरपुरत्थिमे दिसी-

---

भावार्थ-हे भदन्त! यदि श्रमण भगवान महावीर ने दुःखविपाक के सप्तम अध्ययन का 'उदुंबरदत्त' की कथानक रूप भाव प्रतिपादित किया है तो उन्हीं प्रभुने इसके अष्टम अध्ययन का क्या भाव कहा है? इस प्रकार जंबू स्वामी के पूछने पर श्री सुधर्मा स्वामी ने कहाकि-हे जम्बू! सुनो! सिद्धिस्थानगत श्रीमहावीर प्रभुने अष्टम अध्ययन का जो भाव कहा हैं, वह इस प्रकार है-

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल में और उस समय में 'सोरियपुरं णयरं' शौर्यपुर नाम का नगर था। उसमें 'सोरियवडिंसगं उज्जाणं' एक शौर्यावतंसक नामक बगीचा था। 'सोरिओ जक्खो' उस बगीचे में शौर्य नामका एक यक्ष रहता था। 'सोरियदत्तो राया' उस

ભાવાર્થ-હે ભદન્ત? જો કે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે દુઃખવિપાકના સાતમા અધ્યયનનો ઉદુંબરદત્તની કથા રૂપ ભાવ પ્રતિપાદન કર્યો છે, તો પ્રભુશ્રીએ તેનાં આઠમા અધ્યયનનાં શું ભાવ કહ્યા છે? આ પ્રકારનો જંબૂ સ્વામીનો પ્રશ્ન થતાં શ્રી સુધર્મા સ્વામીએ કહ્યું કે હે જમ્બૂ? સાંભળો? સિદ્ધિસ્થાન પામેલા શ્રી મહાવીર પ્રભુએ આઠમા અધ્યયનના જે ભાવ કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે છે.

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાલ તે સમયને વિષે 'सोरियपुरं णयरं' શૌર્યપુર નામનું નગર હતું. તેમાં 'सोरियवडिंसगं उज्जाणं' એક શૌર્યાવતંસક નામનો બગીચો હતો, 'सोरिओ जक्खो' તે બગીચામાં શૌર્ય નામનો એક યક્ષ રહેતો હતો, 'सोरियदत्तो राया' તે નગરના રાજાનું નામ શૌર્યદત્ત હતું.

भाए' उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे=ईशानकोणे 'एत्थ णं' अत्र खलु=एकदेशभागे 'एगे' एकः 'मच्छंधपाडए' मत्स्यबन्धपाटकः=कैवर्त्तजनवसतिः 'होत्था' आसीत्, 'तत्थ णं' तत्र खलु 'समुद्दत्ते णामं' समुद्रदत्तो नाम 'मच्छंधे' मत्स्यबन्धः= कैवर्त्तः 'परिवसइ' परिवसति। कीदृशः? इत्याह-'अहम्मिए' अधार्मिकः 'जाव दुप्पडियाणंदे' यावत् दुष्प्रत्यानन्दः=सन्तोषकरणैरप्यनुत्पद्यमानसन्तोषः। 'तस्स णं समुद्दत्तस्स मच्छंधस्स' तस्य खलु समुद्रदत्तस्य मत्स्यबन्धस्य 'समुद्दत्ता णामं भारिया होत्था' समुद्रदत्ता नाम भार्याऽऽसीत्। स कीदृशी? त्याह- 'अहीण०' अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरा। 'तस्स णं समुद्दत्तस्स मच्छंधस्स पुत्ते समुद्दत्ताए भारियाए' तस्य खलु समुद्रदत्तस्य मत्स्यबन्धस्य पुत्रः समुद्रदत्ताया भार्याया 'अत्तए' आत्मजः 'सोरियदत्ते णामं शौर्यदत्तो नाम 'दारए होत्था' दारकोऽभवत् स कीदृशः इत्याह-'अहीण०' अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरः ॥सू० १॥

नगर का राजा शौर्यदत्त था। 'तस्स णं सोरियपुरस्स णयरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए' उस शौर्यपुर नगर के उत्तरपौरस्त्य-दिग्भाग में ईशान कोण में 'एत्थ णं एगे मच्छंधपाडए होत्था' एक और एक कैवर्तक-मच्छी मारों-की वस्ती थी 'तत्थ णं समुद्दत्ते णामं मच्छंधे परिवसइ' उस वस्ती में समुद्रदत्त नामका एक मच्छीमार रहता था। यह 'अधम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' महा अधार्मिक एवं दुष्प्रत्यानंदी था। 'तस्स० णं समुद्दत्तस्स मच्छंधस्स समुद्दत्ता णामं भारिया होत्था' समुद्रदत्त मच्छीमार की भार्या का नाम समुद्रदत्ता था। 'अहीण०' यह बहुत ही सुन्दर थी। प्रमाण एवं लक्षण से इस की पांचों इन्द्रियां परिपूर्ण थीं। 'तस्स णं समुद्दत्तस्स मच्छंधस्स पुत्ते समुद्दत्ताए भारियाए अत्तए सोरियदत्ते णामं दारए होत्था' इस समुद्रदत्त मच्छीमार का एक पुत्र था जो

'तस्स णं सोरियपुरस्स णयरस्स वहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए' ते शौर्यपुर नगरना उत्तर दिशाना भागमां ईशान खुणामां 'एत्थ णं एगे मच्छंधपाडए होत्था' એક બાજુ કૈવર્ત્તક-મચ્છીમારોની વસ્તી હતી. 'तत्थ णं समुद्दत्ते णामं मच्छंधे परिवसइ' તે વસ્તીમાં સમુદ્રદત્ત નામનો એક મચ્છીમાર રહેતો હતો, તે 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' મહાઅધર્મી અને દુષ્પ્રત્યાનંદી હતો. 'तस्स णं समुद्दत्तस्स मच्छंधस्स समुद्दत्ता णामं भारिया होत्था' તે સમુદ્રદત્ત મચ્છીમારની સ્ત્રીનું નામ સમુદ્રત્તા હતું 'अहीण०' તે ઘણીજ સુન્દર હતી. પ્રમાણુ અર્થાત લક્ષણુથી તેની પાંચ ઇંદ્રિયો પરિપૂર્ણ હતી. 'तस्स णं समुद्दत्तस्स मच्छंधस्स पुत्ते समुद्दत्ताए भारियाए अत्तए सोरियदत्ते णामं दारए होत्था' એ સમુદ્રદત્ત

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसढ्ढे जाव परिसा पडिगया। तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स० जेट्ठे० जाव सोरियपुरे णयरे उच्चणीय० अहापज्जत्तं समुदाणियं भिक्खं गहाय सोरियपुराओ णयराओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता तस्स मच्छंधपाडगस्स अदूरसामंते णं वीइवयमाणे महइमहालयाए मणुस्सपरिसाणं मज्झगयं पासइ एगं पुरिसं सुक्कं भुक्खं णिम्मंसं अट्ठिचम्मावणद्धं किडिकिडियाभूयं णीलसाडगणियत्थं मच्छकंटएणं गलए अणुलग्गेणं कट्ठाइं कलुणाइं वीसराइं कूयमाणं अभिक्खणं२ पूयकवले य रुहिरकवले य किमिकवले य वममाणं पासइ, पासित्ता इमे अज्झत्थिए५ समुप्पज्जित्था—अहो णं इमे पुरिसे पुरापुराणाणं जाव विहरइ, एवं संपेहेइ, संपेहित्ता जेणेव समणे३ जाव पुव्वभवपुच्छा जाव वागरणं ॥ सू० २ ॥

टीका

'तेणं कालेणं' इत्यादि। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'सामी समोसढ्ढे' स्वामी समवसृतः=श्रमणो भगवान् महावीरः

समुद्रदत्ताकी कुक्षि से उत्पन्न हुआ था। इस का नाम शौर्यदत्त था 'अहीण०' यह भी बहुत सुन्दर और इन्द्रियों की परिपूर्णता से युक्त था। ॥सू० १॥

'तेणं कालेणं' इत्यादि।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसढ्ढे' उसी काल में और उसी समय में ग्रामानुग्राम विहार करते हुए श्री श्रमण भगवान वीरप्रभु

मच्छीमारने એક પુત્ર હતો જે સમુદ્રદત્તાના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયો હતો, તેનું નામ શૌર્યદત્ત હતું. 'अहीण०' તે પણ ઘણોજ સુન્દર અને ઇન્દ્રિયોની પરિપૂર્ણતાથી યુક્ત હતો. (સૂ૦ ૧)

'तेणं कालेणं' ઇત્યાદિ.

'तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसढ्ढे' તે કાલ અને તે સમયને વિષે ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા-કરતા શ્રી શ્રમણ ભગવાન વીર પ્રભુ તે નગરના શૌર્યા-

समागतः 'जाव परिसा पडिगया' यावत् परिषत् प्रतिगता, यावत्-परिषद् भगवद्वन्दनार्थं ग्रामान्निर्गता, भगवता धर्मः कथितः, धर्मं श्रुत्वा परिषत् प्रतिगता=प्रतिनिवृत्ता। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'जेट्ठे जाव' ज्येष्ठः यावत्-ज्येष्ठोऽन्तेवासी गौतमः स्वाध्यायादि कृत्वा विधिपूर्वकं भगवदाज्ञां गृहीत्वा 'सोरियपुरे णयरे' शौर्यपुरे नगरे 'उच्चनीय०' उच्चनीचमध्यमकुलानि भिक्षामटन् 'अहापज्जत्तं' यथापर्याप्तं, यावता निर्वाहो भवति तावत्परिमितं 'समुदाणियं भिक्खं' समुदानिकीं भिक्षां 'गहाय' गृहीत्वा 'सोरियपुराओ णयराओ' शौर्यपुरात् नगरात् 'पडिनिक्खमइ' प्रतिनिष्क्रामति=निस्सरति, 'पडिणिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'तस्स मच्छंधपाडगस्स' तस्य मत्स्यबन्धपाटकस्य=कैवर्त्तकनिवास-

---

उस नगर के शौर्यावतंसक बगीचे में आये। 'जाव परिसा पडिगया' नगर निवासीजन एवं राजा सबके सब प्रभु का आगमन सुन कर उनके वंदन करने के लिये उस बगीचे में एकत्रित हुए। प्रभुने धर्म का उपदेश दिया। सुनकर सबके सब अपने२ स्थान पर वापिस गये। तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स० जेट्ठे जाव सोरियपुरे णयरे उच्चनीय० अहापज्जत्ते समुदाणियं भिक्खं गहाय सोरियपुराओ णयराओ पडिनिक्खमइ' इसी समय की यह एक घटना है कि प्रभु के बडे शिष्य गौतम स्वामी जो महा तपस्वी थे। छठकी तपस्या के पारणा के निमित्त गोचरी लेने के लिए प्रभु श्रीमहावीरसे आज्ञा लेकर उस नगर में आये ऊँच-नीच आदि कुलों में घूमकर यथा प्राप्त भिक्षा लेकर ये शौर्यपुर नगर से चले 'पडिणिक्खमित्ता....महइमहालयाए इत्यादि' जब ये

वतंसक બગીચામાં આવ્યા. 'जाव परिसा पडिगया' નગરનિવાસી માણસો અને રાજા તથા તેના કર્મચારીઓ સૌ પ્રભુનું આગમન સાંભળીને તેમને વંદન કરવા માટે તે બગીચામાં એકઠા થયા. આવેલા સૌ માણસોને પ્રભુએ ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો, તે ઉપદેશ સાંભળીને સૌ પોતાના સ્થાન પર પાછા ગયા 'तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स० जेट्ठे जाव सोरियपुरे णयरे उच्चनीय० अहापज्जत्तं समुदाणियं भिक्खं गहाय सोरियपुराओ णयराओ पडिनिक्खमइ' એજ સમયની આ એક ઘટના છે કે, પ્રભુના મોટા શિષ્ય ગૌતમ સ્વામી જે મહાતપસ્વી હતા તે છઠ્ઠની તપસ્યાના પારણા નિમિત્તે ગોચરી લેવા માટે પ્રભુની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને તે નગરમાં આવ્યા; ઉચ્ચ-નીચ આદિ કુલોમાં ફરીને જે કાંઇ ભિક્ષા મલી તે લઇને શૌર્યપુર નગરથી ચાલ્યા 'पडिणिक्खमिता....महइमहालयाए इत्यादि' જ્યારે ગૌતમ સ્વામી તે બગીચાની

स्थानस्य 'अदूरसामंतेणं' अदूरसामन्तेन=पार्श्वभागेन 'वीइवयमाणे' व्यतिव्रजन् 'महइमहालयाए' महातिमहालयाया 'मणुस्सपरिसाए' मनुष्यपरिषदो 'मज्झगयं' मध्यगतं 'पासइ' पश्यति 'एगं पुरिसं' एकं पुरुषं 'सुक्कं' शुष्कं शोणितापकर्षात्, 'भुक्खं' बुभुक्षितं=क्षुधापीडितं 'णिम्मंसं' निर्मांसं=मांसरहितम् 'अट्ठिचम्मावणद्धं' अस्थिचर्मावनद्धम्=अतिकृशत्वादस्थिसंलग्नचर्मकं 'किडिकिडियाभूयं' किटिकिटिकाभूतम्=अतिकृशत्वादुपवेशनादिक्रियायां कटकटेति शब्दायमानास्थिकं 'णीलसाडगणियत्थं' नीलशाटकनिवसितं=नीलशाटकं=नीलपरिधानवस्त्रं निवसितं= परिहितं येन यस्य वा स तथा तं=परिहितनीलवस्त्रं 'मच्छकंटएणं' मत्स्यकण्टकेन 'गलए अणुलग्गेणं' गलेऽनुलग्नेन=कण्ठप्रविष्टेन गलगतमत्स्यकण्टकबाधयेत्यर्थः, 'कट्ठाइं' कष्टान्=कष्टकरान् श्रोतृजनमनोव्यथाजनकान् 'कलुणाइं' करुणान्=

बगीचा की और उस मच्छीमारों की वस्ती के पास होकर आ रहे थे, तब इन्होंने ठीक वहीं पर एक बडा भारी मनुष्यों का झुंड देखा। 'मणुस्सपरिसाणं मज्झगयं पासइ एगं पुरिसं' उस झुण्ड में इन्होंने एक ऐसा पुरुष देखा जो सुक्कं भुक्खं णिम्मंसं अट्ठिचम्मावणद्धं किडिकिडियाभूयं णीलसाडगणियत्थं.... वममाणं पासइ' शरीर में खून न होने से इकदम शुष्क था, भूखा था, क्षुधा से पीडित था, मांस से रहित था, अतिकृश होने से जिसकी हड्डियों में चमडी चेंटी हुई थी और उठते बैठते समय जिसकी हड्डियाँ चटचट शब्द करती थीं, जिसने नील वस्त्र पहिरा हुआ था, गले में जिस के मछलियों का तीक्ष्ण कांटा लगा हुआ होने से जो अधिक पीडा का अनुभव कर रहा था, जिस के पीडा से निकले हुए गद्गद् विलाप को सुनने वालों के हृदय में करुणा उत्पन्न होती थी। निरन्तर

એક બાજુ જ્યાં મચ્છીમારોની વસ્તી છે તેની પાસે થઇને આવતા હતા, ત્યારે તેમણે બરાબર રીતે ત્યાં આગળ એક ઘણાંજ માણસોનો સમૂહ એકઠો થયેલો જોયો. 'मणुस्सपरिसाणं मज्झगयं पासइ एगं पुरिसं' તે એકઠાં થયેલા ટોળાંઓમાં તેમણે એક એવો પુરુષ જોયો જે 'सुक्कं भुक्खं णिम्मंसं अट्ठिचम्मावणद्धं किडिकिडियाभूयं णीलसाडगणियत्थं वममाणं पासइ' તેના શરીરમાં લોહી નહિ હોવાથી એકદમ સુકાએલો હતો, ભૂખ્યો હતો, ભૂખથી પીડિત હતો, શરીરમાં માંસ ન હતું, તેથી અતિ દુબળો હોવાના કારણે તેનાં હાડકાં સાથે ચામડી ચોટેલી હતી, અને ઉઠતાં બેસતાં જેનાં હાડકાના સંબંધથી ચામડીના ચટચટ શબ્દ થતા હતા, જેણે લીલા રંગનું વસ્ત્ર પહેરેલું હતું, ગળામાં જેને માછલીનો કાંટો વાગેલ હતો તેથી બહુજ દુઃખ થતું હોય તેમ જણાતું હતું, જેની પીડાથી તેના ગદ્-ગદ્ શબ્દ પૂર્વકના વિલાપને સાંભળીને સાંભળનારના હૃદયમાં કરૂણા ઉત્પન્ન થતી હતી, હમેશા જેના મુખમાંથી સડેલું લોહી અને

करुणरसोत्पादकान् 'विसराइं' विस्वरान् विकृतस्वरान् 'दुस्सराइं' दुःस्वरान्=गद्गदस्वरान् शब्दान् 'कूयमाणं' कूजन्तम्=आरटन्तम् 'अभिक्खणं२' अभीक्ष्णं२ वारं वारं 'पूयकवले य' पूयकवलान्=शटितरुधिरकवलान् 'रुहिरकवले य' रुधिरकवलान् 'किमिकवले य' कृमिकवलांश्च 'वममाणं' वमन्तम्–उद्गिरन्तं 'पासइ' पश्यति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा गौतमस्वामिनः 'इमे' अयं=वक्ष्यमाणप्रकारः 'अज्झत्थिए५' आध्यात्मिकः५ 'समुप्पज्जित्था' समुदपद्यत–'अहो णं' अहो! खलु महदाश्चर्यमेतत् यद् 'इमे पुरिसे' अयं पुरुषः 'पुरापुराणाणं' पुरापुराणानां 'जाव विहरइ' यावद् विहरति, अत्र यावच्छब्दादेवं योजना–'दुच्चिण्णाणं दुप्पडिकंताणं असुभाणं पावाणं कडाणं कम्माणं फलवितिविसेसं पच्चणुब्भवमाणे' इति। एषां व्याख्याऽस्यैव प्रथमाध्ययने द्वादशसूत्रे कृता। एवं 'संपेहेइ' संप्रेक्षते=विचारयति 'संपेहित्ता' संप्रेक्ष्य 'जेणेव' यत्रैव 'समणो भगवान् महावीरस्तत्थउवागच्छइ' श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'जाव पुव्वभवपुच्छा' यावत् पूर्वभवपृच्छा तस्य पुरुषस्य पूर्वभवं पृच्छतीत्यर्थः। 'जाव वागरणं' यावद् व्याकरणं=वक्ष्यमाणप्रकारेण तस्य पुरुषस्य पूर्वभववर्णनं भगवान् करोतीत्यर्थः ॥ सू० २ ॥

जिसके मुख से सडे हुए खून ओर पीप के कुल्ले गिर रहे थे, साथ में खून का भी जो वमन कर रहा था। वमन में जिसके कृमियों का ढेर का ढेर था। 'पासित्ता' इस पुरुष को देख कर गौतम स्वामि के चित्त में 'इमे अज्झत्थिए४ समुप्पज्जित्था' इस प्रकार विचारधारा उत्पन्न हुइ। 'अहो णं इमे पुरिसे पुरापुराणाणं जाव विहरइ' अरे! यह पुरुष पूर्वोपार्जित अशुभतम कर्मों के फल भोग रहा है। 'एवं संपेहेइ' इस प्रकार गौतम स्वामीने विचार किया। 'संपेहित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' विचार कर फिर वे भगवान महावीर के पास पहुँचे और इस के 'पुव्वभवपुच्छा जाव वागरणं' पूर्वभव की पृच्छा की–पूर्वभवों को पूछा। भगवानने उसके पूर्वभव इस प्रकार कहा। सू० २॥

પરૂના કોગળા નીકળતા હતા, એટલુંજ નહિ પણ સાથે સાથે–તે લોહીનું વમન કરતો હતો અને તેનાં વમનમાં કૃમિઓના ઢગલા હતા. 'पासित्ता' એ પુરુષને જોઇને ગૌતમ સ્વામીના ચિત્તમાં 'इमे अज्झत्थिए४ समुप्पज्जित्था' આ પ્રમાણે વિચારધારા ઉત્પન્ન થઇ. 'अहो णं इमे पुरिसे पुरापुराणाणं जाव विहरइ' અરે! આ પુરુષ પૂર્વોપાર્જિત (પૂર્વ જન્મમાં કરેલાં) અશુભતમ કર્મોનાં ફળને ભોગવી રહ્યો છે. 'एवं संपेहेइ' આ પ્રમાણે ગૌતમ સ્વામીએ વિચાર કર્યો. 'संपेहित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' વિચાર કરીને પછી તે ભગવાન મહાવીરની પાસે પહોંચ્યા અને તેના પૂર્વભવ વિષેનો પ્રશ્ન પૂછયો: ભગવાને તેના પૂર્વભવ વિષે આ પ્રમાણે કહ્યું (સૂ૦ ૨)

॥ मूलम् ॥

एवं खलु गोयमा! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे णंदिपुरे णामं णयरे होत्था। मित्ते राया, तस्स णं मित्तस्स रन्नो सिरीए नामं महाणसिए होत्था अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे। तस्स णं सिरीयस्स महाणसियस्स बहवे मच्छिया य वागुरिया य साउणिया य दिण्णभइभत्तवेयणा कल्लाकल्लिं बहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाइपडागे य अए य जाव महिसे य तित्तिरे य जाव मयूरे य जिवियाओ ववरोवेंति, ववरोवित्ता सिरीयस्स महाणसियस्स उवणेंति। अण्णे य से बहवे तित्तिरा य जाव मयूरा य पंजरंसि सण्णिरुद्धा चिट्ठंति, अण्णे य बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा बहवे तित्तिरे य जाव मयूरे य जीवियए चेव णिप्पक्खेंति, णिप्पक्खित्ता सिरीयस्स महाणसियस्स उवणेंति। तए णं से सिरीए महाणसिए बहूणं जलयर-थलयर-खहयराणं मंसाइं कप्पणीकप्पियाइं करेइ, तं जहा सण्हखंडियाणि य वट्टखंडियाणि य दीहखंडियाणी य रहस्सखंडाणि य हिमपक्काणि य जम्मपक्काणि य घम्मपक्काणि य मारुयपक्काणि य कालाणि य हेरंगाणिय महिट्ठाणि य अमलरसियाणि य मुद्दियारसियाणि य कविट्ठरसियाणि य दालिमरसियाणि य मच्छरसियाणि य तलियाणि य भज्जियाणि य सोल्लियाणि य उवक्खडावेइ। अण्णे य बहवे मच्छरसए य एणिज्जरसए य तित्तिररसए य जाव मयूररसए य अण्णं च विउलं हरियसागं उवक्खडावेइ, उवक्खडावित्ता मित्तस्स रण्णो भोयणमंडवंसि भोयणवेलाए उवणेइ। अप्पणावि य णं से सिरीए महाणसिए तेहिं च बहुहिं जाव जलयर-थलयर-खहयर-मंसेहिं रसिएहिं य हरिय-

सागेहि य सोल्लेहि य तलिएहि य भज्जिएहि य सुरं च५ आसाएमाणे४ विहरइ। तए णं से सिरीए महाणसिए एयकम्मे४ सुबहु पावकम्मं समज्जिणित्ता तेत्तीसं वाससयाइं परमाउं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा छट्ठीए पुढवीए उववण्णे ॥ सू० ३ ॥

टीका

'एवं खलु गोयमा' इत्यादि । भगवानाह—एवं खलु 'गोयमा' हे गौतम । 'तेणं कालेणं' तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'इहेव जम्बूद्दीवे दीवे' इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे 'भारहे वासे' भारते वर्षे 'णंदिपुरे णामं णयरे' नन्दिपुरं नाम नगरं 'होत्था' आसीत् । तत्र 'मित्ते राया' मित्रनामको राजा आसीत्। 'तस्स णं मित्तस्स रन्नो' तस्य खलु मित्रस्य राज्ञः 'सिरीए नामं' श्रीको नाम 'महाणसिए' महानसिकः=अन्नपाचकः 'होत्था' आसीत् । स कीदृशः? 'अहम्मिए' अधार्मिकः 'जाव दुप्पडियाणंदे' यावत् दुष्प्रत्यानन्दः=दुष्परितोषः-अधर्माचरणे विरतिरहितः । 'तस्स णं' तस्य खलु 'सिरीयस्स' श्रीकनाम्नः 'महाणसियस्स' महानसिकस्य 'बहवे' बहवो 'मच्छिया य' मात्स्यिकाश्च=मत्स्य-

---

'एवं खलु गोयमा० !' इत्यादि ।

'एवं खलु गोयमा' हे गौतम 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' अवसर्पिणी काल के चतुर्थ आरे में 'इहेव जंबूद्दीवे दीवे' इस जंबूद्वीप के 'भारहे वासे' भरत क्षेत्र में 'णंदिपुरे णामं णयरे होत्था' नंदिपुर नामका एक नगर था। 'मित्ते राया' इस का राजा का नाम मित्र था 'तस्स णं मित्तस्स रण्णो सिरीए णामं महाणसिए होत्था' राजा का एक रसोइया था जिसका नाम श्रीक था । 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' यह महा अधार्मिक एवं दुष्प्रत्यानंद-दुष्परितोष-अधर्माचरण में विरति से विहीन था। 'तस्स

'एवं खलु गोयमा ?' ઇત્યાદિ.

'एवं खलु गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' અવસર્પિણી કાલના ચોથા આરામાં, 'इहेव जंबूद्दीवे दीवे' એ જંબૂદ્વીપનાં 'भारहे वासे' ભારત ક્ષેત્રમાં, 'णंदिपुरे णामं णयरे होत्था' નંદિપુર નામનું એક નગર હતું, 'मित्ते राया' ત્યાંનાં રાજાનું નામ મિત્ર હતું. 'तस्स णं मित्तस्स रण्णो सिरीए णामं महाणसिए होत्था' તે રાજાને એક રસોયો હતો-જેનું નામ શ્રીક હતું, 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' તે મહા અધર્મી અને દુષ્પ્રત્યાનંદિ-દુષ્પરિતોષ-અધર્માચરણમાંજ પ્રસન્ન હતો, 'तस्स णं सिरीयस्स-महाणसियस्स बहवे मच्छिया

घातिनः कैवर्त्ताः, 'वागुरिया य' वागुरिकाश्च-मृगबन्धकाः लुब्धकाः 'साउणिया य' शाकुनिकाश्च=पक्षिघातकाः, एते सर्वे 'दिण्णभइभत्तवेयणा' दत्तभृतिभक्तवेतनाः प्राग्व्याख्यातमेतत् । 'कल्लाकल्लिं' कल्याकल्यं=प्रतिदिनं 'बहवे' बहून् 'सण्हमच्छे य' श्लक्ष्णमत्स्यांश्च=मत्स्यविशेषान् 'जाव' यावत् यावच्छब्देन 'खवल्लमच्छा, जुगमच्छा, विब्भिडिमच्छा, लंभणमच्छा' इत्यादिसंग्रहः । 'पडागाइपडागे य' पताकातिपताकान् मत्स्यविशेषान्, तथा 'अए य' अजांश्च 'जाव' यावत्-अत्र यावच्छब्देन-'एलए य रोज्झे य सूयरे य मिगे य' इति संग्रहः । एडकांश्च रोज्झांश्च-गवयान् सूकरांश्च 'माहिसे य' महिषांश्च तित्तिरे य' तित्तिरांश्च 'जाव' यावत्-'वट्टए य, लावए य, कवोए य, कुक्कुडे य' वत्तकांश्च, लावकांश्च, कपोतांश्च, कुक्कुटांश्च, 'मयूरे य' मयूरांश्च 'जिवियाओ ववरोवेंति' जीविताद् व्यपरोपयन्ति=मारयन्ति 'ववरोवित्ता' व्यपरोप्य 'सिरीयस्स' श्रीकस्य 'महाणसियस्स' महान-

---

णं सिरियस्स महाणसियस्स बहवे मच्छिया य वागुरिया य साउणिया य दिण्णभइभत्तवेयणा कल्लाकल्लिं बहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाइपडागे य अए य जाव महिसे य त्तित्तिरे य जाव मयूरे य जीवियाओ ववरोवेंति' इस रसोइये के यहां पर अनेक नौकर चाकर काम करते थे, इनमें कोई मत्स्यघाति थे, कोई मृगघाति थे' कोई शाकुनिक-पक्षी का शिकार करने वाले थे। अपने२ काम का सबको इसकी ओर से वेतनादि दिया जाता था। ये लोग प्रतिदिन बहुत अधिक संख्या में, अनेक मत्स्य विशेषों की, यावत् 'पताकातिपताक' नाम के मत्स्यों की, बकराओं की, एडकों की, (घेंटा) रोझों की, सूकरों की, मृगों की, तीतरों की, चिडियों की, लावा पक्षियों की, कबूतरों की, कुक्कुटों की, और मयूरों की शिकार किया करते थे 'ववरोवित्ता' शिकार कर इन सब जानवरों को ये लोग

य वागुरिया य साउणिया य दिण्णभइभत्तवेयणा कल्लाकल्लिं बहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाइपडागे य णए य जाव महिसे य तित्तिरे य जाव मयूरे य जीवियाओ ववरोवेंति ' ते रसोयानी पासे अनेक नोकर-चाकर काम करता हता, तेमां कोई मत्स्यघाती (मच्छीमार) हता, कोई मृगघाती, कोई शाकुनिक-पक्षीना शिकार करवावाळा हता, ते तमामने तेओना कामना प्रमाणुमां तेना तरफथी पगार आपवामां आवतो हतो. ते माणुसो हमेशा घणीज संख्यामां अनेक मत्स्य विशेषो यावत् (तमाम प्रकारना मत्स्य) पताकातिपताक नामना माछलानां, बकराओना, एडको, रोज, सूवरो, मृगलाओ, पाडाओ, तेतरो, चीडीओ, लावापक्षीओ, कबूतरो, कुकडाओ, मोर वगेरेना शिकार करता हता. ' ववरोवित्ता ' शिकार करीने ते शिकारीओ तमाम जानवरो

सिकस्य 'उवणेंति' उपनयन्ति=समर्पयन्ति। 'अण्णे य' अन्ये च 'से' तस्य महानसिकस्य 'वहवे' वहवः तित्तिरा य' तितिराश्च 'जाव मयूरा य' यावत् मयूरा 'पंजरंसि' पञ्जरे 'संणिरुद्धा' संनिरुद्धाः=प्रतिरुद्धाः 'चिट्ठंति' तिष्ठन्ति। 'अण्णे य वहवे पुरिसा' अन्ये च वहवः पुरुषाः 'दिण्णभइ-भत्तवेयणा' दत्त-भृतिभक्तवेतनाः 'वहवे' वहून् तित्तिरे य' तित्तिरांश्च 'जाव मयूरे य' यावत् मयूराश्च 'जीवियए चेव' जीवितकानेव 'णिप्पक्खेंति' निष्पक्षयन्ति=पक्षरहितान् कुर्वन्ति–जीवितानामेव पक्षिणां पक्षानुत्पाटयन्तीत्यर्थः, 'णिप्पक्खित्ता' निष्पक्षी-कृत्य पक्षिणः पक्षरहितान् कृत्वा 'सिरीयस्स महाणसियस्स' श्रीकस्य महानसिकस्य 'उवणेंति' उपनयन्ति=आनीय समर्पयन्ति। 'तए णं' ततः खलु 'से' सः 'सिरीए महाणसिए' श्रीको महानसिकः 'वहूणं' वहूनां 'जलयरथलयरखहयराणं' जलचरस्थलचरखेचराणां 'मंसाइं' मांसानि 'कप्पणीकप्पियाइं' कल्पनी-

---

'सिरीयस्स' उस श्रीक नाम के 'महाणसियस्स' महानसिक–रसोइये को 'उवणेंति' दे दिया करते थे। 'अण्णे य से वहवे तित्तिरा य जाव मयूरा य पंजरंसि सणिरुद्धा चिट्ठंति' और भी अनेक इसके यहां तीतर से लेकर मयूर तक जानवर–पक्षी थे जो पिंजरों में बंद रहा करते थे। 'अण्णे य वहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा' इस के यहां कितनेक ऐसे भी नौकर चाकर थे जो वेतन और भोजन पर नौकरी करते थे, जिनका काम यह था कि वे 'वहवे तित्तिरे य जाव मयूरे य जीवियए चेव निप्पक्खेंति' तीतर से लेकर मयूर तक के समस्त जीते हुए पक्षियों के पंखों को उखाडते रहते थे, और 'निप्पक्खित्ता सिरीयस्स महाणसियस्स उवणेंति' उखाड कर फिर वे उन्हें ले जाकर उस श्रीक रसोइये को दे दिया करते थे। 'तए णं से सिरीए महाणसिए वहूणं जलयर–थलयर–खहयराणं

'सिरीयस्स' ते श्रीक नामना 'महाणसियस्स' महानसिक–रसोईआने 'उवणेंति' आपी जता हता. 'अण्णे य से वहवे त्तित्तिरा य जाव मयूरा य पंजरंसि सण्णिरुद्धा चिट्ठंति' अने बीजा पण अनेक तेने त्यां तेतरथी लईने मोर सुधीनां पक्षी हतां जे पांजरामां पूरेलां रहेतां हतां 'अण्णे य वहवे पुरिसा दिण्णभइभत्त-वेयणा' तेमज तेने त्यां केटलाक बीजा एवा नोकर चाकर पण हता जे पगार अने भोजन मेळवीने नोकरी करता हता, तेनुं काम ए हतुं के ते 'वहवे तित्तिरे य जाव मयूरे य जीवियए चेव निप्पक्खेंति' तेतरथी लईने मोर सुधीनां तमाम जीवतां पक्षीओनी पांखो उखाडता हता, अने 'निप्पक्खित्ता सिरीयस्स महाणसि-यस्स उवणेंति' उखाडीने पछी तेओ लईने ते रसोयाने आपता हता. 'तए णं से सिरीए महाणसिए वहूणं जलयर–थलयरखहयराणं मंसाइं कप्पणीकप्पियाइं

कल्पितानि-कर्त्तरीकर्त्तितानि 'करेइ' करोति, कीदृशानि करोतीति दर्शयति-तं जहा इत्यादि। 'तं जहा' तद्यथा=तानि यथा-'सण्हखंडियाणि य' श्लक्ष्ण-खण्डितानि च=सूक्ष्मरूपेण खण्डीकृतानि 'वट्टखंडियाणि य वृत्तखण्डितानि च=गोलाकारेण खण्डीकृतानि 'दीहखंडियाणि य' दीर्घखण्डितानि च=लम्बरूपेण-खण्डीकृतानि 'रहस्सखंडियाणि य' ह्रस्वखण्डितानि च=लघुरूपेण खण्डीकृतानि। तथा 'हिमपक्काणि य' हिमपक्कानि च 'हिम' 'बर्फ' इति भाषाप्रसिद्धम् 'जम्म-पक्काणि य' जन्मपक्कानि=स्वयमेव पक्कानि 'घम्मपक्काणि य' धर्मपक्कानि=सूर्या-तपपक्कानि 'मारुयपक्काणि य' मारुतपक्कानि च 'कालाणि य' कालानि च=काल-पक्कानि 'हेरंगाणि य' हेरङ्गाणि च=मत्स्यमांसेन पक्कानि 'महिट्ठाणि य' महिष्ठानि च=तक्रसंसृष्टानि 'आमलरसियाणि य' आमलकरसितानि च=आमलकरससंस्कृतानि 'मुद्दियारसियाणि य' मृद्वीकारसितानि च=द्राक्षारससंस्कृतानि 'कविट्ठरसियाणि य'

मंसाइं कप्पणीकप्पियाइं करेइ तं जहा-सण्हखंडियाणि य....उवक्खडावेइ' तब वह श्रीक रसोइया उन समस्त प्राप्त जलचर थलचर और खेचर संज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यंच जीवों को मार कर उनके मांस के कैंची से टुकडे२ कर डालता। उन में कइ टुकडे सूक्ष्म होते कई गोल२, कई लम्बे२ और कई ऐसे भी होते जो छोटे२ थे। 'हिमपक्काणि य' इन में कितनेक को वह बर्फ में डाल कर पकाता, 'जम्मपक्काणि य' कितनेक को वह अलग रख देता जो स्वतःही पक जाते। 'घम्मपक्काणि य' कितनेक को वह धूप में रखकर शुष्क कर लेता, 'मारुयपक्काणि य' कितनेक को हवा के द्वारा पका लेता, 'कालाणि य' कितनेक को समयानुसार पकाता, कितनेक को वह मछलियों के मांस में कितनेक को मठा में-रायता के रूप में कितनेक को आंबले के रस में, कितनेक को कपित्थ-कैंथ के रस में,

---

करेइ तं जहा-सण्हखंडियाणि य....उवक्खडावेइ' सुधी ते श्रीक रसोइयो ते मळेला तमाम जलचर, थलचर, अने खेचर संज्ञी पांच इन्द्रियोवाळां तिर्यंच जीवोने मारीने तेना मांसना कातरथी टुकडा करी नांखतो, तेमां केटलाक टुकडा नाना थता, केटलाक गोळ, लांबा अने केटलाक एवा पण थता हता के तद्दन नाना थता हता. तेमांना 'हिमपक्काणि य' केटलाकने बरफमां राखीने पकावता, 'जम्मपक्काणि य' केटलाकने जूदा राखवामां आवता अने एमज स्वाभाविक रीते पाकी जता, 'घम्मपक्काणि य' केटलाकने ताप-तडकामां राखी सुकावी लेता, 'मारुयपक्काणि य' केटलाकने हवा-वायुद्वारा पकावी लेता, 'कालाणिय' केटलाकने समय प्रमाणे सुकवी लेता. केटलाकने ते माछलीओना मांसमां पकवता, केटलाकने छासमां रायताना रूपमां, केटलाकने

कपित्थरसितानि च-कपित्थरससंस्कृतानि 'कपित्थ' कविठ' इति भाषाप्रसिद्धम्, 'दालिमरसियाणि य' दाडिमरसितानि च=दाडिमरससंस्कृतानि, 'मच्छरसियाणि य' मत्स्यरसितानि च=मत्स्यरससंकृतानि च । तथा 'तलियाणि य' तलितानि च तैलादिषु 'भज्जियाणि य' भर्जितानि च अङ्गारादिषु, 'सोल्लियाणि य' शौल्यानि च शूलपक्वानि शूले धृत्वा अङ्गारादिषु पक्वानि 'उवक्खडावेइ' उपस्कारयति= संस्कारयति । 'अण्णे य बहवे' अन्यांश्च बहून् 'मच्छरसए य' मत्स्यरसान् 'एणिज्जरसए य' ऐणेयरसान्=मृगमांसरसान् तित्तिररसए य' तित्तिररसान् 'जाव' यावत्-वटेरादिरसान् मयूररसए य' मयूररसांश्च । तथा 'अण्णं च विउलं अन्यं च विपुलं 'हरियसागं' हरितशाकं=हरितशाकजातं 'उवक्खडावेइ' उपस्कारयति, 'उवक्खडावित्ता' उपस्कार्य 'मित्तस्स रण्णो' मित्रस्य राज्ञः 'भोयणमंडवंसि' भोजनमण्डपे=भोजनस्थाने 'भोयणवेलाए' भोजनवेलायाम् 'उवणेइ' उपनयति

कितनेक को दाखों के रस में, कितनेक को अनार के रस में और कितनेक को मछलियों के रस में पकने रख देता । 'तलियाणि य' कितनेक टुकडों को वह तैल से तलता, 'भज्जियाणि य' कितनेक को भूंजता और कितनेक को 'सोल्लियाणि य' लोहे के तकुए (शलाका) पर लटका कर अग्नि में सेकता । इस प्रकार वह श्रीक रसोइया इन सब मांस के टुकडों को 'उवक्खडावेइ' अनेक प्रकार से पकाता था 'अण्णे य वहवे मच्छरसए य....उवक्खडावेइ' साथ में मछलियों के मांस के रस को, मृग के मांस के रस को, तीतर के मांस के रस को तथा वटेर आदि जानवरो से लेकर मयूर तक के मांस के रस को एवं और दूसरी अधिक मात्रा में शाक आदि तरकारी को भी पकाता था। 'उवक्खडावित्ता' सब को अच्छी तरह पका कर फिर वह पके हुए सामान को 'मित्तस्स रण्णो भोयणमंडवंसि भोयणवेलाए उवणेइ' मित्र राजा

આંબળાનાં રસમાં, કેટલાકને કોઠાના રસમાં. કેટલાકને દ્રાક્ષના રસમાં, કેટલાકને અનારના રસમાં પાકવા માટે રાખવામાં આવતા, કેટલાક ટુકડાઓને તે રસોઇયે। 'तलियाणि य' તેલમાં તળતો હતો, કેટલાકને 'भज्जियाणि य' ભૂંજતો, કેટલાકને 'सोल्लियाणि य' લોઢાના 'शलाका' ત્રાક પર લટકાવી અગ્નિમાં સેકતો, આ પ્રમાણે તે શ્રીક રસોઇયો તે તમામ માંસના ટુકડાઓને 'उवक्खडावेइ' અનેક પ્રકારે પકાવતો હતો. 'अण्णे य वहवे मच्छरसए य उवक्खडावेइ' સાથે-સાથે માછલીઓનાં માંસના રસને, મૃગમાંસના રસને, તેત્તરનાં માંસ રસને, તથા બટેર-એક પ્રકારનું પક્ષી આદિ જાનવરોથી લઇને મોર સુધીનાં માંસરસને અને બીજાં અધિક માત્રામાં શાક-તરકારીને પણ પકાવતો હતો. 'उवक्खडावित्ता' એ તમામને સારી રીતે પકાવીને તે પછી તે પકાવેલી સામગ્રીને 'मित्तस्स रण्णो भोयणमंडवंसि भोयणवेलाए उवणेइ'

समीपे स्थापयति । 'अप्पणावि य णं से' आत्मनापि=स्वयमपि च खलु स 'सिरीए महाणसिए' श्रीको महानसिकः 'तेहिं' तैः=पूर्वोक्तैः 'बहुहिं' बहुभिः 'जाव' यावत्श्लक्ष्णमत्स्यादिमांसैः 'जलयरथलयरखहयरमंसेहिं' जलचरस्थलचर-खेचरमांसैः 'रसिएहिं' रसितैः=आमलकादिरसयुक्तैः 'हरियसागेहि य' हरितशाकैश्च 'तलिएहि य' तलितैश्च 'भज्जिएहि य' भर्जितैश्च 'सोल्लएहि य' शोल्यैः शूलपक्वैश्च सह 'सुरं च' सुरां च५ 'आसाएमाणे४ आस्वादयन्४ 'विहरइ' विहरति । 'तए णं से' ततः खलु स 'सिरीए महाणसिए' श्रीको महानसिकः 'एयकम्मे४' एतत्कर्मा४ 'सुबहु' सुबहु=सातिशयं 'पावकम्मं' पापकर्म 'समज्जिणित्ता' समर्ज्य=समुपार्ज्य 'तेत्तीसं वाससयाइं' त्रयस्त्रिंशद्वर्षशतानि 'परमाउं' परमायुः=उत्कृष्टमायुः 'पालित्ता' पालयित्वा' 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालं कृत्वा 'छट्ठीए पुढवीए' षष्ठयां पृथिव्याम् 'उववण्णे' उपपन्नः ॥ सू० ३ ॥

के पास भोजनशाला में भोजन करने के अवसर पर पहुंचा देता। तथा 'अप्पणोवि य णं से सिरीए महाणसिए तेहिं च बहुहिं जाव जल.... विहरइ' स्वयं भी वह श्रीक रसोइया-उन पूर्वोक्त समस्त जीवों के मांसों के पके हुए तले हुए भुंजे हुए टुकडों के साथ२ अनेक प्रकार की मदिरा को खाता पीता था। 'तए णं से सिरीए महाणसिए एयकम्मे४ सुबहु पावकम्मं समज्जिणित्ता तेत्तीसं वाससयाइं परमाउं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा छट्ठीए पुढवीए उववण्णे' एक समय की बात है कि जब उस रसोइये की समस्त ३३०० वर्ष की आयु इन्हीं खोटे२ कामों के करने में पूरी हो गई तब वह अपने काल समय में मर कर छठी पृथिवी में जाकर उत्पन्न हुआ।

भावार्थ—भगवान कहते हैं-हे गौतम! इसके पूर्वभव का वृत्तान्त

ભોજન કરવાના સમયે મિત્ર રાજાની પાસે ભોજનશાળામાં પહોંચાડી દેતો. તથા 'अप्पणावि य णं से सिरीए महाणसिए तेहिं च बहुहिं जाव जल०....विहरइ' પોતે પણ તે શ્રીક આગળ કહેલા તમામ જીવો-પ્રાણીઓના માંસોના પકાવેલા, તળેલા, અને ભૂંજેલા ટુકડા સાથે સાથે અનેક પ્રકારની મદિરાને-ખાતો અને પીતો હતો. 'तए णं से सिरीए महाणसिए एयकम्मे४ सुबहु पावकम्मं समज्जिणित्ता तेत्तीसं वाससयाइं परमाउं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा छट्ठीए पुढवीए उववण्णे' એક સમયની વાત છે કે જ્યારે તે રસોયાની ૩૩૦૦ તેત્રીસસો વર્ષની તમામ આયુષ્ય એ પ્રમાણે માઠાં કામો કરવામાંજ પૂરી થઇ ગઇ ત્યારે, તે પોતાના કાલ સમયે મરણ પામીને છટ્ઠી પૃથિવીમાં જઇને ઉત્પન્ન થયો.

ભાવાર્થ—ભગવાન કહે છે. હે ગૌતમ! તેના પૂર્વભવનો વૃત્તાંત આ પ્રમાણે

इस प्रकार है-इसी अवसर्पिणी काल के चौथे आरे में इस जंबूद्वीप के भरत क्षेत्र में नन्दिपुर नामका एक नगर था, वहां के राजा का नाम मित्र था। उस राजा के रसोडे का काम करने वाला श्रीक नामका एक रसोइया था। यह महा अधार्मिक अधर्मानुग अधर्मिष्ठ अधर्मसेवी अधर्म से ही अपना जीवननिर्वाह करने वाला एवं यावत् दुष्प्रत्यानन्द-दूसरे को दुःख पहुंचाने में ही प्रसन्न होने वाला था। उस श्रीक रसोइये के अधिकार में बहुत से नौकर चाकर काम करते थे, इनमें कोई मात्स्यिक-मत्स्यघाती थे, कोई वागुरिक-मृगघाती थे, कोई शाकुनिक-पक्षियों का शिकार करने वाले थे। अपने२ काम का सबको इसकी ओर से वेतन भोजन, वस्त्र आदि दिया जाता था। ये सब लोग प्रतिदिन बहुत संख्या में श्लक्ष्ण मत्स्य-श्लक्ष्ण जाति के मत्स्यों की यावत् पताकातिपताका जाति के मत्स्यों की, तथा बकराओं की, मेषों की, रोझों की, सूकरों की, मृगों की, भैंसों की, तीतरों की, चिडियों की, लावा पक्षियों की, कबूतरों की, कुक्कुटों-मुर्गों की और मयूरों की शिकार कर इन सब जानवरों को इस श्रीक रसोइये को लाकर दिया करते थे। फिर इसके यहां और भी तीतर से लेकर मयूर तक पक्षिगण पिंजरों में बंद किये हुए रहते थे। इसके यहां कितनेक ऐसे भी नौकर चाकर थे, जो वेतन और भोजन पर नोकरी

છે. તે અવસર્પિણી કાલના ચોથા આરામાં આ જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં નન્દિપુર નામનું એક નગર હતું, ત્યાંના રાજાનું નામ મિત્ર હતું, તે રાજાના રસોડાનું કામ કરનારો શ્રીક નામનો એક રસોઈયો હતો, તે મહા અધર્મી, અધર્માનુગ, અધર્મિષ્ઠ, અધર્મસેવી, અધર્મથી જ પોતાનો જીવનનિર્વાહ કરવાવાળો અને બીજાને દુઃખ પહોં-ચાડવામાં જ પ્રસન્ન થવાવાળો હતો, તે શ્રીક રસોઈયાના અધિકારમાં ઘણાજ-નોકર-ચાકર કામ કરતા હતા, તેમાં કેટલાક મત્સ્ય મારનાર હતા, કોઈ મૃગ મારનાર; કોઈ શાકુનિક-પક્ષીઓનો શિકાર કરવાવાળા હતા તે દરેક નોકરોને પોતાના કામના પ્રમાણમાં તે રસોઈયા તરફથી પગાર અને ભોજન પણ મળતું હતું. તે નોકરો હમેશાં ઘણીજ મોટી સંખ્યામાં શ્લક્ષ્ણ મત્સ્ય-શ્લક્ષ્ણ જાતિના મત્સ્યો તથા પતાકાતિપતાકા જાતિના મત્સ્યોનો, બકરાઓ, ઘેટાઓ, રોઝો, સુકરો (ભુંડો), મૃગો, પાડાઓ, તિત્તિરો, ચકલાં, લાવા પક્ષીઓ, કબુતરો, કુકડાંઓ, મરઘાંઓ, અને મોર આ તમામનો શિકાર કરીને તે તમામ જાનવરો લાવીને તે રસોઇયાને આપતા હતા, તે સિવાય તેને ત્યાં બીજા પણ તેત્તરથી લઈને મોર સુધીનાં પક્ષીઓ પાંજરામાં બાંધેલા રહ્યા કરતાં હતાં, તે રસોઈયા પાસે બીજા એવા પણ નોકર ચાકર હતા જે પગાર અને ભોજન મળે તેમ નોકરી

करते थे, जिनका काम यह था कि वे तीतर से लेकर मयूर तक के समस्त जीते हुए पक्षियों के पंखों को उखाडते रहते थे, फिर वे उन्हें ले जा कर श्रीक रसोइये को दे दिया करते थे।

वह श्रीक उन समस्त जलचर थलचर और खेचर संज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यञ्च जीवों को मार कर उनके कैंची से टुकडे२ कर डालता। उन में कई टुकडे सूक्ष्म होते, कई गोल, कई लम्बे२, और कई ऐसे भी होते जो छोटे२ थे। इन में कितनेक को वह बरफ में डाल कर पकाता। कितनेक को वह अलग रख देता सो स्वतः ही पक जाते। कितनेक को वह धूप में रख कर शुष्क कर लेता। कितनेक को हवा के द्वारा पका लेता। कितनेक को समयानुसार पकाता। कितनेक को वह मछलियों के मांस में, कितनेक को मठा में रायता के रूप में, कितनेक कों आंवले के रस में, कितनेक को कपित्थ-कैंथ के रस में, कितनेक को दाखों को रस में, कितनेक को अनार के रस में और कितनेक को मछलियों के रस में पकाता था। कितनेक-टुकडों को वह तैल से तलता, कितनेक को भुंजता, और कितनेक को लोहे के तकुए (शलाका) पर लटका कर अग्नि में सेकता। इस प्रकार वह श्रीक रसोइया इन सब मांस के टुकडों को अनेक प्रकार से पकाता था। फिर वह साथ में मछलियों के मांस के रस को मृग के मांस के

કરતા હતા, તે નોકરોનું કામ એ હતું કે તેઓ તેતરથી લઈને મોર સુધીનાં તમામ જીવતા પ્રાણીઓની પાંખો ઉખાડતા હતા અને તે પાંખ વિનાનાં તમામ પ્રાણીઓ લાવીને તે શ્રીક રસોઈયાને આપતા હતા, તે શ્રીક એ તમામ જલચર, થલચર અને ખેચર સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ જીવોને મારીને તેના કાતરથી ટુકડા કરી નાંખતો હતો, તેમાં કેટલાક ટુકડા સૂક્ષ્મ થતા, કેટલાક ગોળ, કેટલાક લાંબા, અને કેટલાક એવા પણ થઈ જતા કે તદ્દન નાના હોય તે ટુકડામાંથી કેટલાકને બરફમાં નાંખીને પકાવતો, કેટલાકને તે જૂદા રાખતો જે સ્વાભાવિક રીતે પાકી જતા, કેટલાકને તડકામાં રાખી સૂકાવી નાંખતો, અને કેટલાકને હવા-વાયુદ્વારા પકાવતો હતો. કેટલાક સમયાનુસાર પાકી જતા હતા, કેટલાકને માછલીઓના માંસમાં, કેટલાકને છાસ-દહીંમાં રાયતાના રૂપમાં, કેટલાકને આંબળાના રસમાં, કેટલાકને કોઠાના રસમાં, દ્રાક્ષના, અનારના અને કેટલાકને માછલીઓના રસમાં પકાવતો હતો. કેટલાક ટુકડાઓને તેલમાં તળતો હતો, કેટલાકને ભૂંજતો, અને કેટલાકને લોઢાના તવા પર સળી લોઢાની હોય તેના પર ચઢાવીને અગ્નિમાં સેકતો હતો. આ પ્રમાણે તે શ્રીક રસોઈયો તે તમામ માંસના ટુકડાઓને જૂદી-જૂદી રીતે પકાવતો હતો, તે સાથે વળી માછલીઓના માંસરસને-મૃગના માંસરસને,

॥ मूलम् ॥

तए णं सा समुद्दत्ता भारिया णिंदूयावि होत्था जाया२ दारगा विणिघायमावज्जंति। जहा गंगदत्ताए चिंता आपुच्छणा उवाइयं दोहला जाव दारगं पयाया जाव जम्हा णं अम्हं इमे दारए सोरियस्स जक्खस्स उवाइयलद्धे तम्हा णं होउ णं अम्हे इमे दारए सोरियदत्ते णामेणं। तए णं से सोरियदत्ते

रस को, तीतर के मांस के रस को, तथा बटेर आदि जानवरों से लेकर मयूर तक मांस के रस को, एवं और दूसरी अधिक मात्रा में शाक आदि तरकारी को भी पकाता था। सबको अच्छी तरह पका कर फिर वह पके हुए सामान को मित्र राजा के पास भोजनशाला में भोजन करने के अवसर पर पहुँचा देता। तथा स्वयं भी वह श्रीक रसोइया उन पूर्वोक्त समस्त जीवों के मांस के पके हुए, तले हुए, भुंजे हुए टुकडों के साथ२ अनेक प्रकार की मदिरा का सेवन करता था। इस श्रीक रसोइये का जानवरों को मारना और मांस मदिरा का सेवन करना यही एक प्रधान काम था। इसी काम में इसने विचक्षणता प्राप्त की थी, एवं इसी प्रकार के पापकर्मों के आचरण करने का ही इसका स्वभाव था। यह अपनी तेंतीस सौ (३३००) वर्ष की पूरी आयु इन्हीं कामों में समाप्त कर मृत्यु के अवसर मर कर छठी पृथिवी में जाकर उत्पन्न हुआ ॥ सू० ३ ॥

તેત્તર, બટેર આદિ જાનવરોથી લઈને મોર સુધીના માંસરસને અને બીજી મોટી મોટી માત્રામાં શાક-તરકારીઓને પણ પકાવતો હતો, એ તમામને સારી રીતે પકાવીને પછી તે પકાવેલા સામાનને મિત્ર રાજાની પાસે ભોજનશાળામાં ભોજન કરવાના સમયે પહોંચાડતો હતો, તથા તે પોતે શ્રીક રસોઈયો પણ આગળ જે કહ્યા તે તમામ જીવોનાં માંસનાં પકાવેલા, તળેલા, ભૂંજેલા, પદાર્થોની સાથે-સાથે અનેક પ્રકારની મદિરાનું પણ સેવન કરતો હતો, તે શ્રીક રસોઈયાને જાનવરોને મારવાં તથા માંસ-મદિરાનું સેવન કરવું એજ મુખ્ય કામકાજ હતું, તે કામમાં તેણે પૂરી રીતે કુશળતા મેળવી હતી, અને એ પ્રકારનાં પાપકર્મોનું આચરણ કરવાનો જ જેનો સ્વભાવ હતો, તે રસોઈયો પોતાની તેત્રીસસો-૩૩૦૦ વર્ષની પૂરી આયુષ્ય એ કામોમાં જ સમાપ્ત કરીને મૃત્યુ પામ્યો પછી છઠ્ઠી પૃથિવીમાં જઈને ઉત્પન્ન થયો. (સૂ૦ ૩)

दारए पंचधाइपरिग्गहिए जाव उम्मुक्कबालभावे विण्णायपरिणयमित्ते जोवणगमणुपत्ते यावि होत्था। तए णं से समुद्ददत्ते अण्णया कयाइं कालधम्मुणा संजुत्ते। तए णं से सोरियदत्ते दारए बहुहिं मित्त० रोयमाणे२ समुद्ददत्तस्स णीहरणं करेइ। अण्णया कयाइं से सयमेव मच्छंधमहत्तरगत्तं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ। तए णं से सोरियदत्ते दारए मच्छंधे जाव अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे ।सू० ४।

टीका

'तए णं सा' इत्यादि। 'तए णं सा' ततः खलु सा 'समुद्ददत्ता भारिया' समुद्रदत्तस्य मत्स्यबन्धस्य भार्या समुद्रदत्ता 'णिंदूया वि' निन्दुकापि=मृतवत्सा 'होत्था' आसीत्। तस्याः जाया२' जाता जाताः=उत्पन्नमात्रा एव 'दारगा' दारकाः 'विणिघायमावज्जंति' विनिघातमापद्यन्ते=म्रियन्तः इत्यर्थः, 'जहा गंगदत्ताए' यथा गङ्गदत्तायाः सप्तमाध्ययनोक्तायाः तद्वत् चिन्ता=पुत्रप्राप्त्यर्थं यक्षोपयाचनरूपो विचारः अस्या अपि समुत्पन्नः। 'आपुच्छणा' आप्रच्छना=पतिं प्रतिपृच्छाकरणम्। तद्वदेव 'उवाइयं' उपयाचितं—यक्षमन्दिरे गत्वोपयाचनकरणम्।

'तए णं सा' इत्यादि।

'तए णं सा' इसके बाद 'समुद्ददत्ताभारियाणिंदूयाविहोत्था' मच्छीमार समुद्रदत्त की स्त्री जिसका नाम समुद्रदत्ता था और जो जातिनिन्दुका थी, 'जाया जाया दारगाविणिघायमावज्जंति' उसके उदरसे उत्पन्न होनेवाले प्रत्येक बालक मर जाते थे। जब गर्भ ठीक२ माह का हो गया तब समुद्रदत्ता के मन में गर्भ के प्रभाव से 'जहा गंगदत्ताए चिंता' गंगदत्ता की तरह दोहला उत्पन्न हुआ। उसने इस दोहले की पूर्तिके लिये 'आपुच्छणा' अपने पति से कहा, जैसा कि गंगदत्ता ने

'तए णं सा' ઇત્યાદિ.

'तए णं सा समुद्ददत्ताभारियाणिंदूयाविहोत्था' તે પછી મચ્છીમાર સમુદ્રદત્તની સ્ત્રી કે જેનું નામ સમુદ્રદત્તા હતું અને જે જાતિ-નિન્દુક હતી, जाया जाया दारगा विणिघायमावज्जंति' તેના ઉદરે ઉત્પન્ન થનાર તમામ બાળકો મરી જતા હતા. જ્યારે ગર્ભ બરાબર ત્રણ ૩ માસનો થઈ ગયો ત્યારે સમુદ્રદત્તાના—મનમાં ગર્ભના પ્રભાવથી 'जहागंगदत्ताएचिंता' ગંગદત્તાના પ્રમાણે દોહલા—મનોરથ—ઉત્પન્ન થયો. ત્યારે તેણે તે દોહલાની પૂર્તિ માટે 'आपुच्छणा' પોતાના પતિને કહ્યું, જેવી રીતે ગંગદત્તાએ કહ્યું હતું તે પ્રમાણે કહ્યું. 'उवाइयं' તે પતિએ પોતાની સ્ત્રીના દોહલાની

श्रीकमहानसिकजीवस्य षष्ठपृथिव्याः स्वायुःक्षयेणास्या गर्भे समवतरणम् । त्रिषु मासेषु पूर्णेषु 'दोहला' उत्पन्नदोहदा पूर्णदोहदा-मांसमदिराभक्षणरूपदोहदप्रादुर्भावस्तत्पूर्त्तिश्च, तत्पश्चात्-'जाव' यावत्-नवसु मासेषु प्रतिपूर्णेषु 'दारगं' दारकं=पुत्रं 'पयाया' प्रजाता जनितवती जाव यावत्-परम्परागतं पुत्रजन्मोत्सवं कृत्वा प्राप्ते द्वादशे दिवसे मातापितरौ तस्य नामधेयं कुरुतः, तथाहि-'जम्हा णं' यस्मात् खलु 'अम्हं' अस्माकं 'इमे दारए' अयं दारकः 'सोरियस्स जक्खस्स शौर्यस्य यक्षस्य 'उवाइयलद्धे' उपयाचितलब्धः=उपयाचनाप्राप्तोऽस्ति, 'तम्हा णं' तस्मात्खलु 'होउ णं' भवतु खलु 'अम्हे' अस्माकम् 'इमे दारए' अयं दारकः 'सोरियदत्ते णामेणं' शौर्यदत्तो नाम्ना । 'तए णं से सोरियदत्ते दारए' ततः

कहा था । 'उवाइयं' इसने उसके दोहले की पूर्ति के साधनों को जुटाने की अनुमति देदी । यह भी अपने 'दोहलं जाव' दोहद की पूर्ति के लिये शौर्ययक्ष के आयतन में पहुँची, और वहां उसने उसकी मनौति (मानता) की । इस प्रकार जब इसका दोहला पूर्ण हो चुका तब नौ माह के पूर्ण होते ही उसने 'दारगं पयाया' एक पुत्र को जन्म दिया । मातापिता ने पुत्रप्राप्ति का ठाटबाट के साथ उत्सव किया। ११ दिन के व्यतीत होने पर १२ वें दिन में उन्होंने ऐसा ख्याल कर कि-'जम्हाणं अम्हं इमे दारए सोरियस्स जक्खस्स उवाइलद्धे' यह पुत्र हमें शौर्ययक्ष की आराधना से प्राप्त हुआ है 'तम्हाणं होउणं अम्हे इमे दारए सोरियदत्ते णामेणं' इसलिये इसका नाम शौर्यदत्त रखना चाहिये अतः उसका "शौर्यदत्त" नाम रखा । 'तए णं से सोरियदत्ते

પૂર્તિનાં સાધનોને મેળવવાની અનુમતિ આપી તે પણ (સ્ત્રી) 'दोहला जाव' પોતાના દોહલાની પૂર્તિ માટે શૌર્યયક્ષના નિવાસ સ્થાને પહોંચી અને ત્યાં તેણે યક્ષની માનતા કરી, આ પ્રમાણે જ્યારે તેનો દોહલો પૂર્ણ થઇ ચુકયો ત્યારે નવ ૯ માસ પૂરાં થતાં તેણે 'दारगं पयाया' એક પુત્રનો જન્મ આપ્યો. માતા-પિતાએ પુત્ર પ્રાપ્ત થયો તેથી મોટા ઠાઠ-માઠથી એક ઉત્સવ કર્યો. બાળકના જન્મનાં અગિયાર દિવસ પુરાં થઇને જ્યારે ૧૨ બારમો દિવસ થયો ત્યારે તેણે એવો વિચાર કર્યો કે, 'जम्हा णं अम्हं इमे दारए सोरियस्स जक्खस्स उवाइलद्धे' આ પુત્ર અમને શૌર્યયક્ષની આરાધનાથી પ્રાપ્ત થયો છે, 'तम्हाणं होउणं अम्हे इमे दारए सोरियदत्ते णामेणं' એટલા માટે એનું નામ શૌર્યદત્ત રાખવું જોઇએ. આ નિર્ણય કરીને "શૌર્યદત્ત" નામ રાખ્યું. 'तए णं से सोरियदत्ते दारए पंचधाइपरिग्गहिए

खलु स शौर्यदत्तो दारकः 'पंचधाइपरिग्गहिए' पञ्चधात्रीपरिगृहीतः=पञ्चधात्रीपरिपालितः 'जाव' यावत्-गिरिकन्दरागतचम्पकपादप इव सुखसुखेन परिवर्धते। ततः खलु स शौर्यदत्तो दारकः 'उम्मुक्कबालभावे' उन्मुक्तबालभावः=गतबाल्यावस्थः 'विण्णायपरिणयमित्ते' विज्ञातपरिणतमात्रः=परिपक्वविज्ञानः 'जोव्वणगमणुपत्ते यावि' यौवनकमनुप्राप्तः=युवावस्थासम्पन्नश्चापि 'होत्था' अभवत्। 'तए णं से समुद्ददत्ते' ततः खलु स समुद्रदत्तो मत्स्यबन्धः 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित् 'कालधम्मुणा संजुत्ते' कालधर्मेण संयुक्तः=मृतः। 'तए णं से' ततः खलु स 'सोरियदत्ते दारए' शौर्यदत्तो दारकः 'बहुहिं' बहुभिः 'मित्त०' मित्रज्ञातिस्वजनसम्बन्धिपरिजनैः सार्धं 'रोयमाणे३' रुदन् विलपन् क्रन्दन् 'समुद्ददत्तस्स' समुद्रदत्तस्य 'णीहरणं' निर्हरणं=मृतदेहस्य श्मशाने नयनं 'करेइ' करोति, 'अण्णया कयाइं' अन्यदा कदाचित् 'से' सः शौर्यदत्तः 'सयमेव' स्वयमेव 'मच्छंधमहत्तरगत्तं' मत्स्यबन्धमहत्तरकत्वं=मत्स्यबन्धाधिपतित्वम् 'उवसंपज्जित्ता णं'

दारए पंचधाईपरिग्गहिए जाव उम्मुक्कबालभावे विण्णायपरिणयमित्ते जोव्वणगमपणुत्ते यावि होत्था' शौर्यदत्त पाँच धाय माताओं से लालित पालित होता हुआ जब बाल्य अवस्था से पार होकर तरुण अवस्था वाला हुआ, एवं युवावस्था के ज्ञान से संपन्न हो गया, 'तए णं से समुद्ददत्ते अण्णया कयाइं कालधम्मुणा संजुत्ते' तब उसके पिता समुद्रदत्त का देहांत हो गया। 'तए णं से सोरियदत्ते दारिए बहुहिं मित्त० रोयमाणे३ समुद्ददत्तस्स णीहरणं करेइ' इसने अनेक मित्रादि परिजनों के साथ मिल कर रोते चिल्लाते हुए समुद्रदत्त की श्मशानयात्रा निकाली। 'अण्णया कयाइं से सयमेव मच्छंधमहत्तरगत्तं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ' पिताकी दाहक्रिया आदि समाप्त होने पर किसी एक समय इसे मच्छीमारों ने मिल कर

जाव उम्मुक्कबालभावे विण्णायपरिणयमित्ते जाव जोव्वणगमणुपत्ते यावि होत्था' शौर्यदत्तने पांच-धाय माताओ लालन-पोषण-पालन वगेरे करवा लागी अने तेम करतां ज्यारे तेनी बाल-अवस्था पूरी थई अने तरुण-जवान अवस्थामां आव्यो अने युवान अवस्थानुं ज्ञान पण मळी गयुं. 'तए णं से समुद्दत्ते अण्णया कयाइं कालधम्मुणा संजुत्ते' त्यारे तेना पिता समुद्रदत्तनुं मरण थयुं. 'तए णं से सोरियदत्ते दारए बहुहिं मित्त० रोयमाणे३ समुददत्तस्स णीहरणं करेइ' त्यारे तेणे अनेक मित्रो-परिजनोनी साथे मळीने, रोतां-ककळता समुद्रदत्तनी श्मशान यात्रा काढी. 'अण्णया कयाइं से सयमेव मच्छंधमहत्तरगत्तं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ' पितानी दाहक्रिया आदि समाप्त थया पछी कोई एक समये मच्छीमारोए मळीने

उपसम्पद्य=प्राप्य खलु 'विहरइ' विहरति=तिष्ठति। 'तए णं से' ततः खलु स 'सोरियदत्ते दारए' शौर्यदत्तो दारकः 'मच्छंधे' मत्स्यबन्धः 'जाए अहम्मिए' जातोऽधार्मिकः—अधार्मिको जात इत्यन्वयः, 'जाव' यावत् 'दुप्पडियाणंदे' दुष्प्रत्यानन्दः=पापकर्मभिर्दुष्परितोष्यः—बहुविधपापकर्मनिरतो जात इत्यर्थः ॥ सू० ४ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं तस्स सोरियदत्तस्स मच्छंधस्स बहवे पुरिसा दिन्नभइभत्तवेयणा कल्लाकल्लिं एगट्ठियाहिं जउणं महाणइं ओगाहिंति ओगाहित्ता बहुहिं दहगालणेहि य दहमलणेहि य दहमद्दणेहि य दहमहणेहि य दहवहणेहि य दहपवहणेहि य पवंपुलेहि य जंभाहि य तिसराहि य भिसराहि य घिसराहि य विसराहि य हिल्लिरीहि य झिल्लिरीहि य जालेहि य गलेहि य कूडपासेहि य वक्कबंधेहि य सुत्तबंधेहि य बालबंधेहि य बहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाइपडागे य गिण्हंति, गिण्हित्ता एगट्ठियाओ भरेंति, भरित्ता कूलं गाहिंति, कूलं गाहित्ता मच्छखलए करेंति, करित्ता आयवंसि दलयंति। अण्णे य से बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा आयवतत्तेहिं मच्छेहिं तलिएहि य भज्जिएहि य सोल्लिएहि य रायमग्गंसि वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति। अप्पणावि य णं से सोरियदत्ते बहुहिं सण्हमच्छेहि य जाव पडागाइपडागेहि य तलिएहि य भज्जिएहि य सोल्लिएहि य सुरं च ५ आसाएमाणे४ विहरइ ॥ सू० ५ ॥

इस के पिता के पद पर नियुक्त कर दिया। 'तए णं से सोरियदत्ते दारए मच्छंधे जाए अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' इस प्रकार यह अपने पिता के पद पर रहता हुआ मछली आदि की शिकार करने में निपुण हो गया, साथ में महा अधार्मिक एवं दुष्प्रत्यानंदि भी बन गया ॥सू०४॥

તેને પિતાના પદ ઉપર નિયુક્ત કર્યો. 'तए णं से सोरियदत्ते दारए मच्छंधे जाए अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' આ પ્રમાણે તે પોતાના પિતાના પદ ઉપર રહીને માછલાં આદિનો શિકાર કરવામાં કુશળ બની ગયો. સાથે-સાથે મહા અધર્મી અને બીજાને દુઃખ પહોંચાડવામાં આનંદ માનવાવાળો બની ગયો. (સૂ૦ ૪)

टीका

'तए णं तस्स' इत्यादि। 'तए णं तस्स' ततः खलु तस्य 'सोरियदत्तस्य मच्छंधस्स' शौर्यदत्तस्य मत्स्यबन्धस्य 'बहवे पुरिसा' बहवः पुरुषाः 'दिन्नभइभत्तवेयणा' दत्तभृतिभक्तवेतनाः 'कल्लाकल्लिं' कल्याकल्यं-प्रतिदिनम् 'एगट्ठियाहिं' एकार्थिकाभिः=नौकाभिः 'जउणं महाणइं' यमुनां महानदीम् 'ओगाहिंति' अवगाहन्ते, 'ओगाहित्ता' अवगाह्य 'बहुहिं' बहुभिः 'दहगालणेहि य' ह्रदगालनैः=ह्रदजलनिर्गालनैः, मत्स्यादिग्रहणार्थं ह्रदजलस्य वस्त्रादिभिर्गालनैः 'दहमलणेहि य' ह्रदमलनैः=जले पुनः पुनर्भ्रमणैः 'दहमद्दणेहि य' ह्रदमर्दनैः=स्नुही (थुहर) दुग्धनिक्षेपेण जलविकृतिकरणैः 'दहमहणेहि य' ह्रदमथनैः=वृक्षशाखादिर्विलोडनैः, 'दहवहणेहि य' ह्रदवहनैः=नालिकादिना ह्रदजलनिःसारणैः 'दहपवहणेहि य' ह्रदप्रवहणैः=ह्रदजले मत्स्यादिग्रहणार्थं नौकया भ्रमणैः, तथा 'पवंपुलेहि य' प्रपम्बुलैः=मत्स्यबन्धनविशेषैः, 'जंभाहि य, तिसराहि य, भिसराहि य, घिसराहि य, विसराहि य, हिल्लिरीही य, झिल्लिरीहि य, एते जंभादिशब्दाः सर्वे देशीया जालवाचकाः, तैः=मत्स्यबन्धनविशेषैः 'जालेहि य' जालैश्च, गलेहि य' गलैः=गलकण्टकैः, 'कूडपासेहि य' कूटपाशैः=पाशरूपैर्बन्धनविशेषैः

'तए णं तस्स' इत्यादि।

'तए णं' कुछ समय के बाद 'तस्स सोरियदत्तस्स मच्छंधस्स' इस मच्छीमार शौर्यदत्त के यहां 'बहवे पुरिसा' अनेक पुरुष 'दिन्नभइभत्त वेयणा' कि जिन्हें इसकी तरफ से वेतन और खुराक मिलती थी 'कल्लाकल्लिं' प्रतिदिन एगट्ठियाहिं जउणं महाणइं ओगाहिंति' नौकाओं पर बैठ कर यमुना नदी में घुसते 'ओगाहित्ता घुस कर 'बहुहिं दहगालणेहि य दहमलणेहि य दहमद्दणेहि य दहमहणेहि य दहवहणेहि य दहपवहणेहि य पवंपुलेहि य जंभाहि य तिसराहि य भिसराहि य घिसराहि य विसराहि य हिल्लिरीहि य झिल्लिरीहि य जालेहि य गलेहि य कूडपासेहि य वक्कबंधेहि य

'तए णं तस्स' ઇત્યાદિ.

'तए णं' કેટલાક સમય પછી. 'तस्स सोरियदत्तस्स मच्छंधस्स' તે મચ્છીમાર શૌર્યદત્તને ત્યાં, 'बहवे पुरिसा' અનેક પુરુષ 'दिन्नभइभत्तवेयणा' જેઓને તેના તરફથી ખોરાક અને પગાર મળતો હતો, 'कल्लाकल्लिं' પ્રતિદિન 'एगट्ठियाहिं जउणं महाणइं ओगाहिंति' વહાણમાં બેસીને યમુના નદીમાં ઉતરતા 'ओगाहित्ता' નદીમાં ઉતરીને 'बहुहिं दहगालणेहि य दहमलणेहि य दहमद्दणेहि य दहमहणेहिय, दहवहणेहि य दहपवहणेहि य पवंपुलेहि य जंभाहि य तिसराहि य भिसराहि य घिसराहि य विसराहि य हिल्लिरीहि य झिल्लिरीहि

'वक्कबंधेहि य' वल्कलवन्धैः, 'सुत्तबंधेहि य' सूत्रबन्धैः 'वालबंधेहि य' बालवन्धैः=केशनिर्मितवन्धनैश्च शौर्यदत्तस्य भृत्याः 'बहवे' बहून् 'सण्हमच्छे य' श्लक्ष्णमत्स्यान् 'जाव' यावत् 'पडागाइपडागे य' पताकातिपताकान्=एतन्नामकान् मत्स्यान् श्लक्ष्णमत्स्यादारभ्य पताकातिपताकमत्स्यपर्यन्तमनेकविधा मत्स्या भवन्ति, तथा हि प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रथमपदे 'से किं तं मच्छा ? मच्छा अणेगविहा पण्णत्ता, तं जहा—सण्हमच्छा खवल्लमच्छा जुंगमच्छा विज्झडियमच्छा हलिमच्छा मगरमच्छा रोहियमच्छा हलीसागरा गागरावडा वडगरा गब्भया उसगारा तिमितिमिंगिला णक्का तंडुलमच्छा कणिक्कामच्छा सालिसत्थिया मच्छा लंभणमच्छा पडागा पडागाइपडागा जोयावन्ने तहप्पगारा; सेत्ते मच्छा' तान् सर्वानित्यर्थः, 'गिण्हंति' गृह्णन्ति। 'गिण्हित्ता' गृहीत्वा तैर्मत्स्यैः 'एगट्ठियाओ' एकार्थिकाः=नौकाः 'भेरंति' भरन्ति=पूरयन्ति। 'भरित्ता' भृत्वा 'कूलं' यमुना-

---

सुत्तबंधेहि य वालबंधेहि य बहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाइपडागे य गिण्हंति' वहाँ पर वे मछलियों को पकडने के लिये वस्त्रों से उसका पानी भर कर छानते उसमें वे इतस्ततः चक्कर काटते, थूहर का दूध भरकर पानी में डालते जिससे पानी खराब हो जाय, वृक्षों की शाखा से कभीर पानी का विलोडन करते, मोरियों द्वारा कभीर उसका पानी बाहिर निकाल देते, कभीर नौका पर चढेर ही पानी में इधर उधर डोला करते। तथा प्रपम्बुलों द्वारा, जंभाओं द्वारा, तिसराओं द्वारा, मिसराओं द्वारा धिसराओं द्वारा, विसराओं द्वारा, हिल्लरियों द्वारा, झिल्लिरियों द्वारा, (ये सब शब्द जालविशेष के वाची है) जालों द्वारा, गलकंटकों द्वारा, कूटपाशों द्वारा, वल्कलबन्धों द्वारा, सूत्रबन्धों द्वारा, बालबन्धों द्वारा, अनेक श्लक्ष्ण मछलियों को पताकातिपताका मछलियोंको पकडते थे।

य जालेहि य गलेहि य कूडपासेहि य वक्कबंधेहि य सुत्तबंधेहि य वालबंधेहि य बहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाइपडागे य गिण्हंति' त्यां आगळ तेओ माछलीओने पकडवा माटे वस्त्रोमां तेनुं पाणी भरीने गाळता तेमां आम तेम चक्कर मारता. थोरनुं दूध भरीने पाणीमां नांखता जेनाथी पाणी खराब थई जाय, वृक्षोनी डाळीओ कापीने पाणीमां नांखता, मोरी वडे करी क्यारेक तेनुं पाणी बहार काढी नाखता. क्यारेक वहाण उपर चढीने पाणीमां आजु-बाजु डोळ्या करता हता तथा अनेक प्रकारनी जाळो जेना नामो-जेवी के, प्रपम्बुलो, जंभाओ, तिसराओ, मिसराओ, धिसराओ, विसराओ, हिल्लरीओ, झिल्लरिओ, आ दरेक जातनी जाल वडे तथा जाळो द्वारा, गलकंटको; कूटपाशो, वल्कल बन्धो, सूत्रबन्धो, बालबन्धोद्वारा अनेक श्लक्ष्ण माछलीओने, पताकातिपताका नामनी माछलीओने पकडतो हतो, 'गिण्हित्ता' पकडी करीने 'एगट्ठियाओ

तटं 'गाहिंति' गाहन्ते=आनयन्ति। 'कूलं गाहित्ता' ग्राहित्वा=आनीय 'मच्छखलए' मत्स्यखलान्=मत्स्यानां-खलान्-राशीन् 'करेंति' कुर्वन्ति, करित्ता' कृत्वा 'आयवंसि' आतपे 'दलयंति' ददति। 'अण्णे य' अन्ये च 'से' तस्य शौर्यदत्तस्य 'बहवे पुरिसा दिन्नभयिभत्तवेयणा' बहवः पुरुषा दत्तभृतिभक्तवेतनाः 'आयवतत्तेहिं आतपतप्तैः=आतपशुष्कैः 'मच्छेहिं' मत्स्यैः कीदृशैस्तैः १ 'तलिएहि य' तलितैः, 'भज्जिएहि य' भर्जितैः 'सोल्लिएहि य' शौल्यैः शूलपक्वैश्च 'रायमग्गंसि' राजमार्गे 'वित्तिं' वृत्तिम्=जीविकां 'कप्पेमाणा, कल्पमानाः=कुर्वन्तो 'विहरंति' विहरन्ति। 'अप्पणावि य णं' आत्मना=स्वयमपि च खलु 'से सोरियदत्ते' स शौर्यदत्तः 'बहुहिं' बहुभिः 'सण्हमच्छेहि य' श्लक्ष्णमत्स्यैः 'जाव

'गिण्हित्ता' पकड कर 'एगट्ठियाओ भरेंति' उन्हें वे सब नौका में डालते जाते। जब नौका भर जाती, तब वे 'भरित्ता कूलं गाहिंति' उस भरी हुई नौका को तीर पर ले आते। 'कूलं गाहित्ता मच्छखलए करेंति' तीर पर ला कर वे सब उन मछलियों का एक ढेर करते 'करित्ता आयवंसि दलयंति' ढेर करने के बाद वे उन्हें धूप में फैला कर सुखा देते। 'अण्णे य से बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा' कुछ पुरुष उसके पास इस बात की भी नौकरी आदि पाते थे जो उन सुकाई गई मछलियों को 'आयवत्तेहिं मच्छेहिं तलिएहि य भज्जिएहि य सोल्लिएहि य' धूपमें सुका हुवा मच्छोको तैल से तलते थे, भुंजते थे और शूलों द्वारा पकाते थे, फिर बाद में उन्हें 'रायमग्गंसि' राजमार्ग में रख कर बेंचते थे, और इस प्रकार 'वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति' अपनी जीविका चलाते थे। 'अप्पणावि य णं से सोरियदत्ते बहुहिं सण्ह-

---

भरेंति' તેને પોતાના વહાણમાં નાખતા જતા હતા. જ્યારે તેઓનું વહાણ ભરાઇ જતું ત્યારે તે 'भरित्ता कूलं गाहिंति' ભરેલા વહાણને નદીના કાંઠે લઇ જતા હતા, 'कूलं गाहित्ता मच्छखलए करेंति' કાંઠે લાવીને તે વહાણમાંથી માછલીઓ બહાર કાઢીને ઢગલા કરતા હતા. 'करित्ता आयवंसि दलयंति' ઢગલા કરીને પછી તેને તડકામાં પહોળી કરીને સૂકવતો હતો, 'अण्णे य से बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा' કેટલાક પુરુષો તેની પાસે એ કામકાજ માટે પણ નોકરી કરતા હતા કે જે સુકાઇ ગયેલી માછલીઓને 'आयवत्तेहिं मच्छेहिं तलिएहि य भज्जिएहि य सोल्लिएहि य' સુકાવેલા માછલાંને તેલમાં તળતા હતા, ભુંજતા હતા, અને શૂલી પર ચઢાવીને પકાવતા હતા. પછી તેને 'रायमग्गंसि' રાજમાર્ગમાં રાખીને વેચતા હતા, અને એ પ્રમાણે 'वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति' પોતાની આજીવિકા ચલાવતા હતા 'अप्पणावि य णं से सोरियदत्ते बहुहिं सण्हमच्छेहि य जाव पडागाइपडागेहि य तलिएहि य

पडागाइपडागेहि य' यावत् पताकातिपताकैः=मत्स्यविशेषैः, कीदृशैः १ 'तलिएहि य' तलितैः 'भज्जिएहि य' भर्जितैः 'सोल्लिएहि य' शौल्यैश्च-शूलादौ समारोप्याङ्गाराग्निना पक्वैः सह 'सुरं च५' सुरां च५ . 'आसाएमाणे ४' आस्वादयन् ४ 'विहरइ' विहरति ॥ सू० ५ ॥

सच्छेहि य जाव पडागाइपडागेहि य तलिएहि य भज्जिएहि य सोल्लिएहि य सुरं ५ आसाएमाणे४ विहरइ' वह शौर्यदत्त भी उन तमाम श्लक्ष्ण मछलियों से लेकर पताकातिपताका मछलियों तक के समस्त जलचर जीवों के मांस के साथ जो तला हुआ, भुंजा हुआ एवं शूल पर पका हुआ होता था, अनेक प्रकार की मदिरा का उपभोग करता रहता था और दूसरों को भी खिलाता पिलाता रहता था।

भावार्थ–जब शौर्यदत्त अपने पिता के पद पर आसीन हो गया, तब उसने भी अपना परम्परागत व्यापार प्रारंभ कर दिया। इसके लिये उसने अपने घर पर अनेक नौकर वेतन और भोजन पर नियुक्त कर लिये। ये नौकर चाकर प्रतिदिन जमुना नदी पर जाते और नौका द्वारा उसमें अवगाहन करते। वहां जितनी भी मछलियां होतीं उन्हें जैसे भी बनता पकडते, वहां पर वे मछलियों को पकडने के लिये वस्त्रों से उस का पानी भर कर छानते, यमुना में वे इधर उधर चक्कर काटते, थूहर का दूध भर कर पानी में डालते जिससे पानी खराब हो जाता और मछलियां मर कर पानी के ऊपर आ जातीं,

---

भज्जिएहि य सोल्लिएहि य सुरं५ आसाएमाणे ४ विहरइ' ते शौर्यदत्त पण ते तमाम श्लक्ष्ण माछलीओथी लईने पताकातिपताका माछलीओ सुधीना तमाम जलचर जीवोनां मांसनी साथे जे तळेलुं, भुंजेलुं अने पकावेलुं हतुं ते, अनेक प्रकारनी मदिराओनी साथे उपभोग करतो हतो, अने बीजाने पण खावामां आपतो हतो.

ભાવાર્થ—જ્યારે શૌર્યદત્ત પોતાના પિતાના પદ ઉપર સ્થાન પામ્યો, ત્યારે તેણે પણ પોતાના પરમ્પરાગત ધન્ધો પ્રારંભ કરી દીધો તે માટે તેનાં પોતાનાં ઘરપર નોકરો પગાર અને ભોજન મળે તેવી રીતે રાખેલા હતા; તે નોકર-ચાકરો હમેશાં જમુના-યમુના નદીમાં જઈને વહાણદ્વારા તેમાં અવગાહન કરતા, ત્યાંથી જેટલી માછલીઓ મળતી તેને ગમે તેવી રીતે પણ પકડતા હતા ત્યાં માછલીઓને પકડવા માટે વસ્ત્રોથી પાણી ભરીને ગાળતા, અને યમુનામાં આમ-તેમ ચારેય બાજુ ચક્કર મારતા. થોરનું દૂધ ભરીને પાણીમાં નાખતા, જેના વડે પાણી ખરાબ થઈ જતું અને માંછલીઓ મરી જતી અને પાણીમાં ઉપર આવતી, કોઇ કોઇ વખત વૃક્ષોની ડાળીઓથી પાણીનું

कभीर वृक्षों की शाखाओं से पानी का विलोडन करते, कभीर मोरियों द्वारा नदी का पानी बाहिर निकालते, कभीर नौका पर चढेर ही पानी में इधर उधर डोला करते। तथा प्रपंचुलों द्वारा जंभाओं द्वारा, तिसराओं द्वारा, मिसराओं द्वारा घिसराओं द्वारा, विसराओं द्वारा, हिल्लिरियों द्वारा झिल्लिरियों द्वारा अर्थात् इन पूर्वोक्त प्रकार की नानाविध जालविशेषों द्वारा, तथा सामान्य जालों द्वारा, गलकंटकों द्वारा कूटपाशों द्वारा, वल्कलबन्धों द्वारा, सूत्रबंधों द्वारा, बालबंधो द्वारा अनेक श्लक्ष्ण मछलियों को यावत् पताकातिपताका अर्थात् प्रज्ञापना सूत्र के प्रथमपद में कहे हुए समस्त मछलियों को पकडते थे और उन सब को नौका में भरते थे। जब नौका भर जाति, तब वे उस भरी हुई नौका को तीर पर ले आते। तीर पर लाकर उस नौका से मछलियों को निकाल कर तीर पर ढेर करते और उन्हें फैला कर धूप में सूखा देते थे। कुछ पुरुष उसके पास इस बात की नौकरी करते थे कि उन सुखाई हुई मछलियों को तैल से तलते थे, भुंजते थे, शूलों पर रख कर पकाते थे। तयार कर फिर उनको राजमार्ग में रख कर बेंचते थे, उन्हें बेंचर कर अपनी आजीविका चलाते थे। वह शौर्यदत्त स्वयं भी उन तमाम श्लक्ष्ण मछलियों से लेकर पताकातिपताक मछलियों तक के जलचर जीवों के

આલોડન (હલાવતા) કરતાં, કયારેક મોરીયો દ્વારા નદીનું પાણી બહાર કાઢી નાંખતા, કયારેક વહાણ પર ચઢીને પાણીને ચારેય બાજુ ડોલ્યા કરતા, તથા પ્રપંચુલોદ્વારા, જંભાઓદ્વારા, તિસરાઓદ્વારા, ભિસરાઓદ્વારા, ઘિસરાઓદ્વારા, વિસરાઓદ્વારા, હિલ્લિરીયો દ્વારા, ઝિલ્લિરિયો દ્વારા, અર્થાત્ આ નામની અનેક પ્રકારની જાળોદ્વારા તથા સામાન્ય જાળોદ્વારા, ગળકંટકોદ્વારા, કૂટપાશોદ્વારા વલ્કલબંધોદ્વારા, સૂત્રબંધો દ્વારા, બાલબંધો દ્વારા, અનેક શ્લક્ષ્ણ માછલીઓ તથા પતાકાતિપતાકા અર્થાત્ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના પ્રથમપદમાં કહેલ સમસ્ત માછલીઓને પકડતો હતો, અને તેઓ તમામને વહાણમાં ભરતા હતા. અને જ્યારે વહાણ ભરાઇ જતું ત્યારે તે ભરેલા વહાણને નદી કાંઠે લઇ જઇને તે વહાણમાંથી માછલીઓનો ઢગલો કાંઠા પર કરતા હતા અને તે ઢગલાને પહોળો કરાવીને સૂકાવતા હતા, કેટલાક પુરુષો તેની પાસે એ જાતની નોકરી પણ કરતા હતા કે: તે સૂકાવેલી માંછલીઓને તેલમાં તળતા હતા, ભુંજતા, શૂલો પર રાખીને પકવતા હતા, પછી તે તૈયાર કરીને તેને રાજમાર્ગ પર રાખીને વેચતા હતા, તેને વેચીને પોતાની આજીવિકા ચલાવતા હતા. તે શૌર્યદત્ત પોતે તે તમામ શ્લક્ષ્ણ મછલીઓથી લઇને પતાકાતિપતાકા માછલીઓ સુધીનાં જલચર, જીવોના માંસની સાથે

॥ मूलम् ॥

तए णं तस्स सोरियदत्तस्स मच्छंधस्स अण्णया कयाइं ते मच्छे तलिए भज्जिए सोल्लिए य आहारेमाणस्स मच्छकंटए गलए लग्गे यावि होत्था। तए णं से सोरियदत्ते मच्छंधे महयाए वेयणाए अभिभूए समाणे कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी—गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया! सोरियपुरे णयरे सिंघाडग जाव पहेसु महया२ सद्देणं उग्घोसेमाणा२ एवं वयह—एवं खलु देवाणुप्पिया! सोरियदत्तस्स मच्छकंटए गलए लग्गे, जं जो णं इच्छइ, विज्जो वा विज्जपुत्तो वा सोरियदत्तस्स मच्छियस्स मच्छकंटगं गलाओ णीहरित्तए तस्स णं सोरियदत्ते विउलं अत्थसंपयाणं दलयइ। तए णं ते कोडुंबियपुरिसा जाव उग्घोसेंति ॥ सू० ६ ॥

टीका।

'तए णं तस्स' इत्यादि। 'तए णं तस्स' ततः खलु तस्य 'सोरियदत्तस्स मच्छंधस्स' शौर्यदत्तस्य मत्स्यबन्धस्य 'अण्णया कयाइं' अन्यदा कदाचित् 'ते मच्छे' तान्

मांस के साथ जो तला हुआ भुंजा हुआ पका हुआ होता था, अनेक प्रकार की मदिरा का सेवन करता रहता था और दूसरों को भी खिलाता पिलाता था ॥ सू० ५ ॥

'तए णं तस्स०' इत्यादि।

'तए णं तस्स सोरियदत्तस्स' उस शौर्यदत्त 'मच्छंधस्स' मच्छीमार के 'अण्णया कयाइं' किसी एक समय जब कि वह 'ते मच्छे' उन

જે તળેલા, ભુંજેલા, પકવેલા હતા તે પણ ખાતો અને તેની સાથે અનેક પ્રકારની મદિરાનું સેવન કરતો હતો તેમજ બીજાને પણ ખવરાવતો પીવરાવતો હતો. (સૂ૦ ૫)

'तए णं तस्स' ઇત્યાદિ.

'तए णं तस्स सोरियदत्तस्स' તે શૌર્યદત્ત 'मच्छंधस्स' મચ્છીમારને 'अण्णया कयाइं' કોઇ એક સમય તે જ્યારે 'ते मच्छे' તે માછલીઓને જે

मत्स्यान् 'तलिए भज्जिए सोल्लिए य' तलितान् भर्जितान् शौल्यान्=शूलपक्वांश्च 'आहारेमाणस्स' आहारयतः=भुञ्जानस्य 'मच्छकंटए' मत्स्यकण्टकः 'गलए' गले=गलबिले 'लग्गे यावि' लग्नश्चापि 'होत्था' अभवत् । 'तए णं से सोरियदत्ते मच्छंधे' ततः खलु स शौर्यदत्तो मत्स्यबन्धः 'महयाए वेयणाए' महत्या वेदनया 'अभिभूए समाणे' अभिभूतः=पीडितः सन 'कोडुंबियपुरिसे' कौटुम्बिकपुरुषान्=स्वकर्मकरपुरुषान् 'सद्दावेइ' शब्दयति 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा 'एवं वयासी' एवमवादीत् 'गच्छह णं' गच्छत खलु 'तुब्भे देवाणुप्पिया' यूयं हे देवानुप्रियाः ! 'सोरियपुरे णयरे' शौर्यपुरे नगरे 'सिंघाडग जाव पहेसु' शृङ्गाटकत्रिकचतुष्कचत्वरमहापथपथेषु महया२ सद्देणं महता२ शब्देन=उच्चस्वरेण उग्घोसेमाणा२' उद्घोषयन्तः२ एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयह' वदत-'एवं खलु देवाणुप्पिया' एवं खलु हे देवानुप्रियाः ! 'सोरियदत्तस्स' शौर्यदत्तस्य 'मच्छकंटए' मत्स्य-

---

मछलियों को कि जो 'तलिए भज्जिए सोल्लिएय' तली हुई भुंजी हुई एवं शूलों पर रख कर पकाई हुई थीं 'आहारेमाणस्स' खा रहा था 'मच्छकंटए गलए लग्गे यावि होत्था' तब गले में मछलियों का कांटा लग गया । 'तए णं से सोरियदत्ते मच्छंधे महयाए वेयणाए अभिभूए समाणे' इससे उस शौर्यदत्त मच्छीमार ने बहुत ही प्रबल वेदना से आक्रन्त होकर 'कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' अपने नौकर-चाकरों को बुलाया । 'सद्दावित्ता एवं वयासी' और बुलाकर इस प्रकार कहा 'गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया ! सोरियपुरे णयरे सिंघाडग जाव पहेसु' हे देवानुप्रिय ! आप लोग शौर्यपुर नगर में जाओ, और शृङ्गाटक आदि मार्गों में 'महया२ सद्देणं उग्घोसेमाणा२ एवं वयह' बडे२ जोर के शब्दों से यह घोषणा करो कि 'एवं खलु देवाणुप्पिया ! सोरियदत्तस्स मच्छकंटए गलए लग्गे'

'तलिए भज्जिए सोल्लिए' તળેલી, ભુંજેલી અને ત્રાક પર રાખીને પકાવેલી હતી તે 'आहारेमाणस्स' ખાતો હતો, તેવામાં 'मच्छकंटए गलए लग्गे यावि होत्था' તેનાં ગળામાં માછલીનો કાંટો લાગ્યો. 'तए णं से सोरियदत्ते मच्छंधे महयाए वेयणाए अभिभूए समाणे' તેથી તે શૌર્યદત્ત મચ્છીમાર ઘણીજ દારૂણ વેદનાથી આક્રાન્ત બનીને 'कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' પોતાના નોકર ચાકરને પોતાના પાસે બોલાવ્યો, 'सद्दावित्ता एवं वयासी' બોલાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું 'गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया ! सोरियपुरे णयरे सिंघाडग जाव पहेसु' હે દેવાનુપ્રિય ! તમે લોકો શૌર્યપુર નગરમાં જાઓ, અને શૃંગાટક આદિ માર્ગોમાં 'महया२सद्देणं उग्घोसेमाणा२ एवं वयह' મોટા-મોટા જોરદાર શબ્દોથી એ ઘોષણા કરો કે 'एवं खलु देवाणुप्पिया ! सोरियदत्तस्स मच्छकंटए गलए लग्गे' હે દેવાનુપ્રિયો !

कण्टकः 'गलए लग्गे' गले लग्नः=गले विद्धः 'जं' यत् 'जो णं इच्छइ' यः खलु इच्छति 'विज्जो वा' वैद्यो वा 'विज्जपुत्तो वा' वैद्यपुत्रो वा ६ 'सोरियदत्तस्स मच्छियस्स' शौर्यदत्तस्य मात्स्यिकस्य 'मच्छकंटगं' मत्स्यकण्टकं 'गलाओ' गलात् 'णीहरित्तए' निर्हर्तुं=निष्कासयितुम् इच्छतीति पूर्वेण सम्बन्धः, 'तस्स णं' तस्य खलु 'सोरियदत्ते' शौर्यदत्तः विपुलम् 'अत्थसंपयाणं' अर्थसंप्रदानं=धनदानं 'दलयइ' ददाति । 'तए णं ते' ततः खलु ते कोडुंबियपुरिसा' कौटुम्बिकपुरुषाः 'जाव उग्घोसेंति' यावत् शृङ्गाटकादिषु उद्घोषयन्ति=घोषणां कुर्वन्ति ॥सू० ६॥

॥ मूलम् ॥

तए णं ते बहवे विज्जा य इमं एयारूवं उग्घोसणं उग्घोसिज्जंतं णिसामेंति, णिसामित्ता जेणेव सोरियदत्तस्स गिहे जेणेव सोरियदत्ते मच्छंधे तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता बहुहिं उप्पत्तियाहि य ४ बुद्धीहि य परिणमसाणा वमणेहि य छड्डणेहिं य ओवीलणेहि य कवलग्गाहेहि य सल्लुद्धरणेहि य विसल्लीकरणेहि य इच्छंति सोरियदत्तस्स मच्छंधस्स मच्छकंटगं गलाओ

हे देवानुप्रियों ! सुनो । शौर्यदत्त के गले में मछली का कांटा लग गया 'जं जो णं इच्छइ विज्जो वा विज्जपुत्तो वा सोरियदत्तस्स मच्छियस्स मच्छकंटगं गलाओ णीहरित्तए' जो वैद्य अथवा वैद्य का पुत्र आदि उस शौर्यदत्त मच्छीमार के गले से कांटे को बाहर निकाल देगा 'तस्स णं सोरियदत्ते विपुलं अत्थसंपयाणं दलयइ' उसके लिये शौर्यदत्त अधिक से अधिक द्रव्य प्रदान करेगा । 'तए णं ते कोडुंबियपुरिसा जाव उग्घोसेंति' इस प्रकार शौर्यदत्त का आदेश पाकर वे लोग शौर्यपुर नगर में गये और वहां शृंगाटक आदि मार्गों में जाकर पूर्वोक्त घोषणा कह सुनाई ॥सू० ६॥

સાંભળો ! શૌર્યદત્તના ગળામાં માછલીનો કાંટો લાગ્યો છે 'जं जो णं इच्छइ विज्जो वा विज्जपुत्तो वा सोरियदत्तस्स मच्छियस्स मच्छकंटगं गलाओ णीहरित्तए' તો જે વૈદ્ય અથવા વૈદ્યના પુત્ર આદિ હોય તે એ શૌર્યદત્ત મચ્છીમારના ગળામાંથી કાંટાને બહાર કાઢશે 'तस्स णं सोरियदत्ते विउलं अत्थसंपयाणं दलयइ' તો તેને શૌર્યદત્ત વધારેમાં વધારે દ્રવ્ય આપશે 'तए णं ते कोडुंबियपुरिसा जाव उग्घोसेंति' આ પ્રમાણે શૌર્યદત્તની આજ્ઞા મેળવીને તે લોકો શૌર્યપુર નગરમાં ગયા અને ત્યાં શૃંગાટક આદિ માર્ગોમાં જઈને પૂર્વોકત ઘોષણા કહી સંભળાવી. (સૂ૦ ૬)

णीहरित्तए वा विसोहित्तए वा, णो चेव णं संचाएंति णीहरित्तए वा। तए णं ते बहवे विज्जा य जाहे णो संचाएंति सोरियदत्तस्स मच्छकंटगं गलाओ णीहरित्तए वा२ ताहे संता३ जामेव दिसं पाउब्भूया तामेव दिसं पडिगया ॥ सू० ७ ॥

टीका

'तए णं ते' इत्यादि। 'तए णं ते' ततः खलु ते 'बहवे विज्जा य' बहवो वैद्याश्च३ 'इमं एयारूवं' एतामेतद्रूपां पूर्वोक्तप्रकाराम् 'उग्घोसणं' उद्घोषणां 'उग्घोसिज्जंतं' उद्घोष्यमाणां 'णिसामेंति' निशामयन्ति=शृण्वन्ति, 'णिसामित्ता' निशम्य=श्रुत्वा 'जेणेव' यत्रैव=यत्र स्थाने 'सोरियदत्तस्स गिहे' शौर्यदत्तस्य गृहं 'जेणेव सोरियदत्ते मच्छंधे' यत्रैव शौर्यदत्तो मत्स्यबन्धः 'तेणेव उवागच्छंति तत्रैवोपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'बहुहिं' बहुभिः=बहुप्रकाराभिः 'उप्पत्तियाहि य४' औत्पातिकीभिः, वैनयिकीभिः, कार्मिकीभिः, पारिणामिकीभिश्च–एताभिश्चतसृभिः 'बुद्धीहिं य' बुद्धिभिश्च 'परिणममाणा' परिणमन्तः=नैपुण्यं प्राप्नुवन्तः सन्तो वैद्यादयः 'वमणेहि य' वमनैः=स्वयं

'तए णं ते' इत्यादि।

'तए णं' इसके अनन्तर 'ते बहवे विज्जा य' नगरनिवासी समस्त वैद्यों ने 'इमं एयारूवं उग्घोसणं उग्घोसिज्जंतं णिसामेंति' इस प्रकार की उनके द्वारा की गई घोषणा को सुना। 'णिसामित्ता जेणेव सोरियदत्ते मच्छंधे तेणेव उवागच्छंति' सुनकर वे जहां शौर्यदत्त का घर एवं वह शौर्यदत्त था वहां पहुँचे। 'उवागच्छित्ता बहुहिं उप्पत्तियाहि य४ बुद्धीहिं य परिणममाणा' पहुँचते ही उन्होंने औत्पातिकी, वैनयिकी, कार्मिकी एवं पारिणामिकी बुद्धियों से संपन्न हो उसे 'वमणेहि य छड्डणेहि य

'तए णं ते' ઇત્યાદિ.

'तए णं' તે પછી 'ते बहवे विज्जा य, તે નગરમાં રહેનારા તમામ વૈદ્યોએ 'इमं एयारूवं उग्घोसणं उग्घोसिज्जंतं णिसामेंति' એ પ્રકારની કરેલી ઘોષણા–જાહેરાત સાંભળી 'णिसामित्ता जेणेव सोरियदत्तस्स गिहे जेणेव सोरियदत्ते मच्छंधे तेणेव उवागच्छंति' સાંભળીને જ્યાં શૌર્યદત્તનું ઘર હતું અર્થાત્ શૌર્યદત્ત જ્યાં રહેતા ત્યાં ગયા. 'उवागच्छित्ता बहुहिं उप्पत्तियाहि य ४ बुद्धीहिं य परिणममाणा' ત્યાં પહોંચીને તુરતજ તેમણે વાત કરી એટલે તે વૈદ્યો ઔત્પાતિકી, વૈનયિકી, કાર્મિકી, અને પારિણામિકી બુદ્ધિઓથી સંપન્ન હતા તેઓએ 'वमणेहि य

सम्भूतैः 'छड्डणेहि य' छर्दनैः=प्रयोगकृतैर्वान्तिविशेषैः, 'ओवीलणेहि य' अव-पीडनैः=कण्ठताल्वाद्यवपीडनैः, 'कवलग्गाहेहि य' कवलग्राहैः=स्थूलकवलनिर्गालनैः 'सल्लुद्धरणेहि य' शल्योद्धरणैः=शल्योद्धरणयन्त्रप्रयोगैः 'विसल्लीकरणेहि य' विशल्यीकरणैः=विशल्यीकारकौषधादिप्रयोगैश्च 'सोरियदत्तस्स मच्छंधस्स' शौर्य-दत्तस्य मत्स्यबन्धस्य 'मच्छकंटगं' मत्स्यकण्टकं 'गलाओ' गलात् 'णीहरित्तए वा' निर्हर्तुं=शस्त्रादिना निष्कासयितुं 'विसोहित्तए वा इच्छंति' विशोधयितुम्= औषधादिप्रयोगद्वारा पूयादिनिस्सारणेन शोधयितुं वा इच्छन्ति, किन्तु 'णो चेव णं' नैव खलु 'संचाएंति' शक्नुवन्ति 'णीहरित्तए वा विसोहित्तए वा' निर्हर्तुं वा विशोधयितुं वा। 'तए णं ते' ततः खलु ते 'बहवे विज्जा य' बहवो वैद्याश्च 'जाहे' यदा 'णो संचाएंति' नो शक्नुवन्ति 'सोरियदत्तस्स' शौर्यदत्तस्य 'मच्छकंटगं' मत्स्यकण्टकं 'गलाओ' गलात् 'णीहरित्तए वा२' निर्हर्तुं वा विशोध-यितुं वा, 'ताहे' तदा 'संता३' अत्र 'संता, तंता, परितंता' इति पदत्रयं

ओवीलणेहि य कवलग्गाहेहि य सल्लुद्धरणेहि य विसल्लीकरणेहि य इच्छंति सोरियदत्तस्स मच्छंधस्स मच्छकंटगं गलाओ णीहरित्तए वा विसोहित्तएवा' **वमन द्वारा, छर्दन द्वारा, कंठ एवं तालु आदि अवयवों को दबाने द्वारा, स्थूल ग्रासों को खिलाने द्वारा, शल्योद्धरणयंत्र के प्रयोगों द्वारा, विशल्यीकारक औषधादि के प्रयोगों द्वारा, उस शौर्यदत्त मच्छीमार के गले से मछली के कांटे को निकालने का अथवा उसे वहीं पर पका कर गलाने का प्रयत्न किया। परन्तु** 'णो चेव णं संचाएंति णीहरित्तए वा विसोहित्तए वा' **वे अपने काम में कृतकार्य नहीं हुए।** 'तए णं ते बहवे विज्जा य० जाहे णो संचाएंति सोरियदत्तस्स मच्छकंटगं गलाओ णीहरि-त्तए वा विसोहित्तए वा ताहे संता३ जामेव दिसं पाउब्भूया तामेव दिसं पडि-

---

छड्डणेहि य ओवीलणेहि य कवलग्गाहेहि य सल्लुद्धरणेहि य विसल्लीकरणेहि य इच्छंति सोरियदत्तस्स मच्छंधस्स मच्छकंटगं गलाओ णीहरित्तए वा विसो-हित्तए वा' વમનદ્વારા, છર્દનદ્વારા, કંઠ-તાલુ આદિ અવયવોને દબાવવા દ્વારા, સ્થૂલ ગ્રાસો ખવરાવવાના ઉપાય દ્વારા, શલ્યોદ્ધરણ યંત્રના પ્રયોગ દ્વારા, વિશલ્યીકારક ઔષધાદિ પ્રયોગો દ્વારા, તે શૌર્યદત્ત મચ્છીમારના ગળામાંથી માછલીઓના કાંટાને બહાર કાઢવા માટે અથવા ત્યાં આગળ પાકીને કાંટા ગળી જાય તે માટે પ્રયત્નો કર્યા, પરંતુ 'णो चेव णं ते संचाणंति णोहरित्तए वा विसोहित्तए वा' તે વૈદ્યો પોતાના કામમાં સફળ થયા નહિ. 'तए णं ते बहवे विज्जा य० जाहे णो संचाएंति सोरियदत्तस्स मच्छकंटगं गलाओ णीहरित्तए वा विसोहित्तए वा ताहे संता३ जामेव दिसं

बोध्यम् । तत्र 'संता' श्रान्ताः, 'तंता' तान्ताः=खिन्नाः 'परितंता' उपायरहितत्वाद् विशेषेण खिन्नाः सन्तः 'जामेव दिसं पाउब्भूया' यस्या दिशः प्रादुर्भूताः=समागताः 'तामेव दिसं पडिगया' तामेव दिशं प्रतिगताः=स्वस्वस्थानं संप्राप्ताः ॥सू० ७॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से सोरियदत्ते मच्छंधे विज्जपडियारणिव्विण्णे तेणं दुक्खेणं अभिभूए सुक्के जाव विहरइ, एवं खलु गोयमा! सोरियदत्ते मच्छंधे पुरापोराणाणं जाव विहरइ ॥ सू० ८ ॥

टीका

'तए णं से' इत्यादि। 'तए णं से' ततः खलु सः 'सोरियदत्ते मच्छंधे' शौर्यदत्तो मत्स्यबन्धः 'विज्जपडियारणिव्विण्णे' वैद्यप्रतिचारनिर्विण्णः=वैद्यकृतोपचारैर्हताशः 'तेणं दुक्खेणं' तेन दुःखेन 'अभिभूए' अभिभूतः=पीडितः सन् 'सुक्के' शुष्कः=शोणिताभावेन शुष्कशरीरः 'जाव' यावत्—अत्रैवं योजना—'भुक्खे' बुभुक्षितः=अन्नादिरुचेरभावात्, 'लुक्खे' रूक्षः=शरीरकान्तिवर्जितः 'निम्मंसे' निर्मांसः=मांसोपचयरहितः 'अट्ठिचम्मावणद्धे' अस्थिचर्मावनद्धः=अस्थिसंलग्नचर्मा—एतादृशो भूत्वा 'विहरइ' विहरति।

गया' अतः वे सबके सब वैद्य जब इस शौर्यदत्त के गले से मछली के लगे हुए कांटे को निकालने एवं गलाने में समर्थ नहीं हुए तब श्रान्त तान्त एवं परितान्त होकर—उपाय—रहित होकर जहां से आये थे वहां पर वापिस चले गये ॥ सू० ७ ॥

'तए णं से' इत्यादि ।

'तए णं से सोरियदत्ते मच्छंधे' इसके बाद वह शौर्यदत्त मच्छीमार 'विज्जपडियारणिव्विण्णे' जब वैद्यों द्वारा भी हताश हो गया, तब 'तेणं दुक्खेणं' उस दुःख से 'अभिभूए सुक्के जाव विहरइ' अत्यंत पीडित

पाउब्भूया तामेव दिसं पडिगया' ते कारणुथी એ તમામ વૈદ્ય જ્યારે તે શૌર્યદત્તના ગળામાં લાગેલા માંછલીના કાંટાને બહાર કાઢી શક્યા નહીં ત્યારે થાકીને મનમાં ક્લેશ પામીને ઉપાય રહિત બનીને જ્યાંથી આવ્યા હતા ત્યાં પાછા ચાલ્યા ગયા. (સૂ૦ ७)

'तए णं से' ઇત્યાદિ.

'तए णं से सोरियदत्ते मच्छंधे' તે પછી એ શૌર્યદત્ત મચ્છીમાર 'विज्जपडियारणिव्विण्णे' જ્યારે વૈદ્યોથી લાભ ન થયો ત્યારે હતાશ થઇ ગયો. ત્યારે 'तेणं दुक्खेणं' તે દુઃખથી 'अभिभूए सुक्के जाव विहरइ' બહુજ પીડા પામીને કૃશ-

एवं शौर्यदत्तस्य मत्स्यबन्धस्य चरित्रं वर्णयित्वा भगवानाह–'एवं खलु गोयमा' इत्यादि। एवं खलु हे गौतम! 'सोरियदत्ते मच्छंधे' शौर्यदत्तो मत्स्यबन्धः 'पुरापोराणाणं' पुरापुराणानां=पूर्वभवोपार्जितानां 'जाव विहरइ' यावत्=दुश्चीर्णानां दुष्प्रतिक्रान्तानामशुभानां कर्मणां पापकं फलवृत्ति-विशेषं प्रत्यनुभवन् विहरति ॥ सू० ८ ॥

॥ मूलम् ॥

सोरियदत्ते णं भंते! मच्छंधे इओ कालमासे कालं किच्चा कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ! गोयमा? सत्तरिवासाइं परमाउं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए संसारो तहेव जाव पुढवीसु। से णं तओ हत्थिणाउरे णयरे मच्छत्ताए उववज्जिहिइ। से णं तओ मच्छिएहिं

होकर कृशशरीर हो गया। यहां यावत् शब्द से 'सुक्खे लुक्खे निम्मंसे अट्ठिचम्मावणद्धे' अन्न खाने की रुचि चली जाने से यह बुभुक्षित रहने लगा, शारीरिक कांति से रहित होने से यह बिलकुल रूक्ष बन गया। मांस की वृद्धि से रहित होने के कारण निर्मांस और चमडी हड्डियों में अटका रहने के कारण यह अस्थिचर्मावनद्ध हो गया। इस प्रकार की परिस्थितिसंपन्न बना हुआ यह आज अपने जीवन के दिनों को निकाल रहा है। इस प्रकार शौर्यदत्त मच्छीमार के चरित्र को वर्णन करके भगवान ने कहा 'एवं खलु गोयमा! सोरियदत्ते मच्छंधे पुरापोराणाणं जाव विहरइ' इस प्रकार हे गौतम! यह शौर्यदत्त मच्छीमार पूर्वभव में उपार्जित दुश्चीर्ण, दुष्प्रतिक्रान्त, अशुभ पाप कर्मों के पापमय फल को भोग रहा है ॥ सू० ८ ॥

શરીર (દુબળો) થઇ ગયો, અહીં યાવત્ શબ્દથી 'सुक्खे लुक्खे निम्मंसे अट्ठिचम्मावणद्धे' અનાજ ખાવાની રૂચી બંધ થવાથી તે ભૂખ્યો રહેવા લાગ્યો અને શરીરની કાંતિ નાશ પામવાથી તે એકદમ રૂક્ષ-બની ગયો. માંસની વૃદ્ધિ રહિત થવાથી હાડકામાં ચામડી ચોટી રહેવા લાગી તે કારણથી અસ્થિચર્માવનદ્ધ (માત્ર હાડકાં અને ચામડીવાળો) થઇ ગયો. આ પ્રકારની પરિસ્થિતિસંપન્ન થયેલો તે હવે પોતાના જીવનના દિવસો કાઢે છે. આ પ્રમાણે શૌર્યદત્ત મચ્છીમારના ચરિત્રનું વર્ણન કરીને ભગવાને કહ્યું 'एवं खलु गोयमा! सोरियदत्ते मच्छंधे पुरापोराणाणं जाव विहरइ' આ પ્રમાણે હે ગૌતમ! તે શૌર્યદત્ત મચ્છીમાર પૂર્વભવમાં ઉપાર્જિત દુશ્ચીર્ણ, દુષ્પ્રતિક્રાન્ત, અશુભ પાપકર્મોના પાપમય ફળને ભોગવી રહ્યો છે. (સૂ૦ ૮)

जीवियाओ ववरोविए समाणे तत्थेव सेट्ठिकुलंसि० बोहिं० सोहम्मे० महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ५। णिक्खेवो ॥ सू० ९ ॥

॥ अट्ठमं अज्झयणं समत्तं ॥८॥

टीका

गौतमस्वामी भगवन्तं पृच्छति-'सोरियदत्ते णं' इत्यादि। 'सोरियदत्ते णं' शौर्यदत्तः खलु 'भंते' हे भदन्त ! 'मच्छंधे' मत्स्यबन्धः 'इओ कालमासे कालं किच्चा' इतः=अस्माद् भवात् कालमासे कालं कृत्वा 'कहिं गच्छिहिइ' कुत्र गमिष्यति ? कहिं उववज्जिहिइ' कुत्रोत्पत्स्यते ? भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'सत्तरिवासाइं' सप्ततिवर्षाणि 'परमाउं' परमायुः 'पालित्ता' पालयित्वा 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालं कृत्वा' 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' अस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्याम् उत्कर्षेण एकसागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु नैरयिकतया उत्पत्स्यते। 'संसारो' संसारः=भवान्तरे परिभ्रमणं 'तहेव' तथैव= मृगापुत्रवदेव 'जाव पुढवीसु' यावत् पृथिवीकायेषु अनेकशतसहस्रकृत्वः उत्पत्स्यते। 'से णं तओ' स खलु ततः 'हत्थिणाउरे णयरे' हस्तिनापुरे नगरे 'मच्छत्ताए'

'सोरियदत्तेणं' इत्यादि।

गौतमस्वामी ने भगवान से पूछा कि-हे भदन्त ! 'सोरियदत्ते णं भंते मच्छंधे' **यह शौर्यदत्त मच्छीमार** 'इओ कालमासे कालं किच्चा कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ' **इस पर्याय से मृत्यु के अवसर पर मर कर कहां जायगा ? कहां उत्पन्न होगा ? भगवानने कहा**-'गोयमा' **हे गौतम !** 'सत्तरिवासाइं परमाउं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा' **यह सत्तर (७०) वर्ष की अपनी उत्कृष्ट आयु को समाप्त कर अब काल मास में मृत्यु के अधीन होता हुआ** 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए संसारो तहेव जाव पुढवीसु, से णं तओ हत्थिणाउरे णयरे मच्छत्ताए उववज्जिहिइ' **इस रत्नप्रभा पृथिवी में उत्कृष्ट१**

'सोरियदत्ते णं' ઇત્યાદિ.

ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાનને પૂછ્યું કે હે ભદન્ત ! 'सोरियदत्ते णं भंते मच्छंधे' તે શૌર્યદત્ત મચ્છીમાર 'इओ कालमासे कालं किच्चा कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ' આ પર્યાયમાં મરણ પામીને ક્યાં જશે ? ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ? ભગવાને કહ્યું 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'सत्तरिवासाइं परमाउं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा' તે ૭૦ સિત્તેર વર્ષની પોતાની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પૂરી કરીને કાલ સમયે મરણ પામીને, 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए संसारो तहेव जाव पुढवीसु से णं तओ हत्थिणाउरे णयरे मच्छत्ताए उवव-

मत्स्यतया 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते। 'से णं' स खलु 'तओ' ततः=तस्माद् भवात् 'मच्छिएहिं' मात्स्यिकैः=मत्स्यबन्धैः 'जीवियाओ ववरोविए समाणे' जीविताद् व्यपरोपितः=मारितः सन् 'तत्थेव' तत्रैव हस्तिनापुरे 'सेट्ठिकुलंसि' श्रेष्ठिकुले उत्पत्स्यते। तत्र 'बोहिं' बोधिं=सम्यक्त्वं प्राप्स्यति। अनगारो भूत्वा ततः 'सोहम्मे' सौधर्मे कल्पे=प्रथमस्वर्गे उत्पत्स्यते। ततो 'महाविदेहे वासे महावि-देहे वर्षे सिज्झिहिइ५' सेत्स्यति५। 'णिक्खेवो' निक्षेपः। व्याख्या पूर्ववत् ॥सू० ९॥

॥ इति श्री–विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषाकलितललित-कलापालापक–प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक–वादिमानमर्दक–श्रीशाहूच्छत्र-पतिकोल्हापुरराजप्रदत्त–' जैन–शास्त्राचार्य '–पदभूषित–कोल्हापुरराज-गुरु–बालब्रह्मचारि–जैनाचार्य–जैनधर्मदिवाकर–पूज्यश्री–घासीलाल-व्रतिविरचितायां **विपाकश्रुते** दुःखविपाकनामक–प्रथमश्रुतस्क-न्धस्य **विपाकचन्द्रिकाख्यायां** व्याख्यायाम् **'शौर्यदत्त'** नामक–अष्टममध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ १ । ८ ॥

सागर की स्थितिवाले नरक में नारकी की पर्याय से उत्पन्न होगा। इसका भव से भवान्तररूप संसार मृगापुत्र की तरह जानना चाहिये। अर्थात् यह भी उसी की तरह लाखों बार पृथिवीकाय आदिमें उत्पन्न होगा। जन्ममरण करेगा बाद में वहां से निकल कर यह हस्तिनापुर नगर में मच्छी की पर्याय में जन्म लेगा। 'से णं तओ मच्छिएहिं जीवियाओ ववरोविए समाणे तत्थेव सेट्ठिकुलंसि० बोहिं० सोहम्मे० महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ५' वहां पर भी यह मच्छीमारों द्वारा जीवन से वियुक्त कराया जायगा, पश्चात् वहीं पर किसी श्रेष्ठी के कुल में पुत्ररूप से उत्पन्न होकर यह स्थविर

ज्जिहिइ' આ રત્નપ્રભા પૃથિવીમાં ઉત્કૃષ્ટ એક ૧ સાગરની સ્થિતિવાળા નરકમાં નારકીની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થશે, તેનાં એક ભવમાંથી બીજા ભવમાં ભવાન્તર રૂપ સંસાર મૃગા-પુત્રના પ્રમાણે જાણી લેવો જોઇએ, અર્થાત્ આ શૌર્યદત્ત પણ મૃગાપુત્રના પ્રમાણે લાખોવાર પૃથિવી કાયમાં ઉત્પન્ન થશે, તે પછી ત્યાંથી નીકળીને હસ્તિનાપુર નગરમાં મચ્છીની પર્યાયમાં જન્મ લેશે. 'से णं तओ मच्छएहिं जीवियाओ ववरोविए समाणे तत्थेव सेट्ठिकुलंसि० बोहिं० सोहम्मे० महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ५' ત્યાં આગળ મચ્છીમાર દ્વારા તેનું જીવન નાશ પામશે, પછી ત્યાં આગળ કોઇ શેઠનાં કુળમાં

साधुओं के समीप धर्म–श्रवण करते हुए बोधि का लाभ करेगा। फिर यह इस पर्याय से छूट कर सौधर्म स्वर्ग में देव–और वहां से महाविदेह में जन्म लेकर सिद्धिगति को प्राप्त होगा। 'णिक्खेवो' इस प्रकार श्री श्रमण भगवान महावीर स्वामीने इस अध्ययन का यह भाव फरमाया है। 'त्तिबेमि' जैसा मैंने भगवान से सुना है वैसा ही तुम से कहा है ॥ सू० ८ ॥

॥ इति श्री विपाकश्रुतके दुःखविपाकनामक प्रथम–
श्रुतस्कन्ध की 'विपाकचन्द्रिका' टीका के
हिन्दी अनुवाद में 'शौर्यदत्त' नामक
अष्टम अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १–८ ॥

પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થઇ તે સ્થવિર–મુનિઓની પાસેથી ધર્મ સાંભળીને બોધિ–બીજનો લાભ પ્રાપ્ત કરશે, પછી તે જીવ એ પર્યાયથી છુટીને સૌધર્મ સ્વર્ગમાં દેવ–અને ત્યાંથી મહાવિદેહમાં જન્મ લઇને સિદ્ધિ ગતિને પામશે. 'णिक्खेवो' આ પ્રમાણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ આ અધ્યયનનો ભાવ કહ્યો છે. 'त्तिबेमि' ભગવાન પાસેથી જેવું મેં સાંભળ્યું છે તેવુંજ મેં તમને કહ્યું છે. (સૂ૦ ૯)

ઇતિ વિપાકશ્રુતના 'दुःखविपाक' નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધની
'विपाकचन्द्रिका' ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદમાં
'शौर्यदत्त' નામક આઠમું
અધ્યયન સમ્પૂર્ણ ॥ ૧–૮ ॥

॥ अथ नवमम् अध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

जइ णं भंते! उक्खेवो णवमस्स। एवं खलु जंबू! तेणं कालेणं तेणं समएणं रोहीडए णामं णयरे होत्था रिद्ध०। पुढवीवडिंसए उज्जाणे। धरणे जक्खे। वेसमणदत्ते राया। सिरी देवी। पूसणंदीकुमारे जुवराया। रोहीडए णयरे दत्ते-णामं गाहावई परिवसइ अड्ढे०। कण्हसिरी भारिया। तस्स णं दत्तस्स धूया कण्हसिरीए अत्तया देवदत्ता णामं दारिया होत्था, अहीण जाव उक्किट्ठसरीरा ॥ सू० १ ॥

टीका

'जइ णं भंते' इत्यादि।

'जइ णं भंते' यदि खलु हे भदन्त! 'उक्खेवो' उपक्षेपः प्रारम्भवाक्यं 'णवमस्स' नवमस्याध्ययनस्य, तथाहि—'समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं अट्ठमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते नवमस्स णं भंते अज्झयणस्स दुहविवागाणं के अट्ठे पण्णत्ते?। तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबुं अणगारमेवं वयासी—' इति। जम्बूस्वामी—सुधर्मस्वामिनं पृच्छति—'जइ णं भंते' इत्यादि।

नवमा अध्ययन।

'जइ णं भंते' इत्यादि।

'उक्खेवो' इस सूत्र का प्रारंभवाक्य इस प्रकार है—'जइ णं भंते! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं अट्ठमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते नवमस्स णं भंते! अज्झयणस्स दुहविवागाणं के अट्ठे पण्णत्ते? तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबुं अणगारं एवं वयासी' जंबू स्वामी सुधर्मा

નવમું અધ્યયન

'जइ णं भंते' ઇત્યાદિ.

'उक्खेवो' આ સૂત્રના પ્રારંભ વાક્ય આ પ્રમાણે છે 'जइ णं भंते! समणेणं भगवया महावीरेणं दुहविवागाणं अट्ठमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते नवमस्स णं भंते! अज्झयणस्स दुहविवागाणं के अट्ठे पण्णत्ते' तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबुं अणगारं एवं वयासी' જંબૂ સ્વામી સુધર્મા સ્વામીને

यदि खलु हे भदन्त! श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिस्थानं प्राप्तेन दुःखविपाकानामष्टमस्याध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्तः। नवमस्य खलु हे भदन्त! अध्ययनस्य कोऽर्थः प्रज्ञप्तः? । ततः खलु स सुधर्मानगारो जम्बूमनगारमेवमवादीत्-

'एवं खलु जंबू' एवं खलु हे जम्बूः! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'रोहीडए णामं णयरे' रोहितकं नाम नगरं 'होत्था' आसीत्, तत्-कीदृशम्? इत्याह-'रिद्ध०-रिद्धत्थिमियसमिद्धे' ऋद्धस्तिमितसमृद्धम्। तत्र 'पुढवीवडिंसए' पृथिव्यवतंसकम्=एतन्नामकम् 'उज्जाणे' उद्यानमासीत्। तत्र धरणे जक्खे' धरणो यक्षः। तस्मिन् नगरे 'वेसमणदत्ते राया' वैश्रवणदत्तो राजा, तस्य 'सिरी' श्रीः=श्रीनाम्नी देवी=राज्ञी, 'पूसणंदी कुमारे' पुष्पनन्दिः

स्वामी से पूछते हैं-'जइ णं भंते' इत्यादि। हे भदन्त! सिद्धिस्थान में प्राप्त श्री श्रमण भगवान महावीरने दुःखविपाक के अष्टम अध्ययन का यह भाव प्रतिपादित किया है, तो हे भदंत! इसके नवमें अध्ययन का क्या भाव उन्होंने कहा है? इस प्रकार जंबूस्वामी के पूछने पर सुधर्मा स्वामी कहते हैं-

'एवं खलु जंबू' इस प्रकार हे जंबू! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल और उस समय में 'रोहीडए णामं णयरे होत्था' रोहितक नामका एक नगर था। 'रिद्ध० पुढवीवडिंसए उज्जाणे' यह रिद्ध, स्तिमित और समृद्ध था। इसमें पृथिवी का आभूषण स्वरूप एक पृथिवी-अवतंसक नामका बगीचा था। 'धरणे जक्खे' इस बगीचा में धरण नामका एक यक्ष रहता था। 'वेसमणदत्ते राया' नगर का अधिपति 'वैश्रवणदत्त' इस नाम का एक राजा था। 'सिरी देवी' इसकी रानी

પૂછે છે-'जइ णं भंते' ઇત્યાદિ. હે ભદન્ત! સિદ્ધિસ્થાનમાં બિરાજતા (સિદ્ધિસ્થાન પ્રાપ્ત) શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે દુઃખવિપાકના આઠમા અધ્યયનમાં તે ભાવ પ્રતિપાદન કર્યા છે તો હે ભદન્ત! આ નવમા અધ્યયનના ભાવ તેમણે શું કહ્યા છે? આ પ્રમાણે જંબૂ સ્વામીએ પૂછ્યું ત્યારે સુધર્મા સ્વામી કહે છે—

'एवं खलु जंबू' આ પ્રમાણે હે જંબૂ 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાલ અને તે સમયને વિષે 'रोहीडए णामं णयरे होत्था' એક રોહિતક નામનું નગર હતું 'रिद्ध०पुढवीवडिंसए उज्जाणे' તે રિદ્ધસ્તિમિત અને સમૃદ્ધ હતું. તેમાં પૃથિવીના આભૂષણરૂપ એક પૃથિવી-અવતંસક નામનો બગીચો હતો. 'धरणे जक्खे' તે બગીચામાં ધરણ નામનો એક યક્ષ રહેતો હતો 'वेसमणदत्ते राया' નગરના અધિપતિ "વૈશ્રવણદત્ત" આ નામના એક રાજા હતા. 'सिरी देवी' તેનાં રાણીનું નામ

कुमारः 'जुवराया' युवराज आसीत्। तत्र खलु 'रोहीडए णयरे' रोहितके नगरे 'दत्ते णामं' दत्तो नाम 'गाहावई परिवसइ' गाथापतिः परिवसति। स कीदृशः? 'अड्ढे' आढ्यः यावद् अपरिभूतः। तस्य दत्तगाथापतेः 'कण्हसिरी भारिया' कृष्णश्रीर्भार्या आसीत्। 'तस्स णं दत्तस्स' तस्य खलु दत्तस्य 'धूया' दुहिता 'कण्हसिरीए अत्तया' कृष्णश्रिय आत्मजा देवदत्ता नाम दारिका 'होत्था' आसीत्। सा कीदृशी? इत्याह-'अहीण जाव उक्किट्ठसरीरा' अहीन यावत् उत्कृष्टशरीरा-अत्र यावच्छब्दात्-अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरा, यौवनेन रूपेण लावण्येनातीवोत्कृष्टा, इति संग्रहः ॥ सू० १ ॥

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसड्ढे जाव परिसा णिग्गया। तेणं कालेणं तेणं समएणं जेट्ठे अंतेवासी छट्ठक्खमणपारणगंसि तहेव जाव रायमग्गं ओगाढे हत्थी आसे पुरिसे पासइ। तेसिं पुरिसाणं मज्झगयं पासइ एगं इत्थियं अवउ-

---

का नाम श्री देवी था और 'पूसणंदी कुमारे जुवराया' युवराज का नाम पुष्पनन्दि कुमार था। 'रोहीडए णयरे दत्ते णामं गाहावई परिवसइ' इसी रोहितक नगर में दत्त नाम का एक गाथापति रहता था। 'अड्ढे०' यह धनसंपन्न एवं अपरिभवनीय था। 'कण्हसिरी भारिया' गाथापति की भार्या का नाम कृष्णश्री था। 'तस्स णं दत्तस्स धूया कण्हसिरीए अत्तया देवदत्ता णामं दारिया होत्था' इस दत्त के कृष्णश्री से उत्पन्न एक देवदत्ता नामकी दारिका थी। 'अहीण जाव उक्किट्ठसरीरा' जो इन्द्रियों की प्रमाणोपेत एवं लक्षणोपेत रचना से परिपूर्ण शरीरवाली थी, यौवन, रूप एवं लावण्य से अत्यंत उत्कृष्ठ थी ॥ सू० १ ॥

શ્રીદેવી હતું. 'पूसणंदी कुमारे जुवराया' તેના યુવરાજનું નામ પુષ્પનંદિ કુમાર હતું. 'रोहीडए णयरे दत्ते णामं गाहावई परिवसइ' તે રોહિતક નગરમાં દત્ત નામના એક ગાથાપતિ રહેતા હતા. 'अड्ढे०' તે ધન સંપન્ન અને કોઈથી પરાભવ ન પામે તેવા હતા, 'कण्हसिरी भारिया' ગાથાપતિનાં સ્રીનું નામ "કૃષ્ણશ્રી" હતું 'तस्स णं दत्तस्स धूया कण्हसिरीए अत्तया देवदत्ता णामं दारिया होत्था', તે દત્તને કૃષ્ણશ્રીનાં ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલી દેવદત્તા નામની એક દારિકા-બાળકી હતી. 'अहीण जाव उक्किट्ठसरीरा' ઇંદ્રિયોની રૂપ્રમાણતા અર્થાત્ યોગ્ય લક્ષણોની રચનાથી પરિપૂર્ણ શરીરવાળી હતી; તે યૌવન, રૂપ અને લાવણ્યમાં બહુજ ઉત્કૃષ્ટ હતી. (સૂ૦ ૧)

डगबंधणं उक्कित्तकण्णणासं जाव सूले भिज्जमाणं पासइ, पासित्ता इमे अज्झत्थिए ४ तहेव णिग्गए जाव एवं वयासी–एसि णं भंते! ते इत्थिया पुव्वभवे का आसी? ॥ सू० २ ॥

टीका

'तेणं कालेणं' इत्यादि।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'सामी' स्वामी=श्रीमहावीरस्वामी 'समोसड्ढे' समवसृतः=समागतः 'जाव' यावत्–भगवदागमनं श्रुत्वा 'परिसा णिग्गया' परिषन्निर्गता=राजापि निर्गतः, भगवन्तं वन्दित्वा नमस्कृत्य यावत् पर्युपास्ते। धर्मः कथितः। धर्मकथां श्रुत्वा भगवन्तं वन्दित्वा नमस्कृत्य परिषत् प्रतिगता, राजापि प्रतिगतः। इति पूर्ववद् बोध्यम्। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं तस्मिन् काले तस्मिन् समये भगवतो महावीरस्य 'जेट्ठे अंतेवासी' ज्येष्ठोऽन्तेवासी=ज्येष्ठशिष्यः गौतमस्वामी स्वाध्यायप्रतिलेख-

---

'तेणं कालेणं' इत्यादि।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल एवं उस समय में 'सामी समोसड्ढे' श्रमण भगवान महावीर स्वामी ग्रामानुग्राम विहार करते हुए रोहितक नगर के पृथिवीअवतंसक बगीचे में पधारे। 'जाव परिसा णिग्गया' भगवान का आगमन सुनकर नगरवासी जन एवं राजा प्रभु के दर्शन करने एवं उनसे धर्मकथा सुनने के लिये उस बगीचे में एकत्रित हुए। सबने भगवान को वंदना नमस्कार किया। और उनकी पर्युपासना की। प्रभु ने धर्मदेशना दी। धर्मदेशना सुन कर जनता एवं राजा वंदना नमस्कार कर वहां से अपने२ स्थान को गये 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' इसी काल और इसी समय 'जेट्ठे अंतेवासी'

'तेणं कालेणं' ઇત્યાદિ.

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાલ તે સમયને વિષે 'सामी समोसड्ढे' શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતા રોહિતક નગરનાં પૃથિવી-અવતંસક બગીચામાં પધાર્યા. 'जाव परिसा णिग्गया' ભગવાનનું આગમન સાંભળીને નગરનિવાસી માણસો અને રાજા સૌ મળીને પ્રભુના દર્શન કરવા અને તેમની પાસેથી ધર્મકથા સાંભળવા માટે તે બગીચામાં એકઠા થયા, અને સૌએ ભગવાનને વંદન-નમસ્કાર કર્યા, અને તેમની પર્યુપાસના કરી. પ્રભુએ ધર્મકથા કહી સંભળાવી, પછી-નમસ્કાર કરીને સૌ ત્યાંથી પોતાના સ્થાનકે ગયા. 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાળ અને તે સમયને વિષે, 'जेट्ठे अंतेवासी' ભગવાન મહાવીરના મોટા શિષ્ય ગૌતમ સ્વામી

नादि कृत्वा भगवदाज्ञां गृहीत्वा 'छट्ठक्खमणपारणगंसि' षष्ठक्षपणपारणके 'तहेव' तथैव=पूर्वोक्तवदेव 'जाव' यावत्-रोहितके नगरे भिक्षामटन् 'रायमग्गं' राजमार्गम् 'ओगाढे' अवगाढः=समागतः। तत्र 'हत्थी' हस्तिनः 'आसे' अश्वान् 'पुरिसे' पुरुषांश्च 'पासइ' पश्यति। तेसिं पुरिसाणं' तेषां पुरुषाणां 'मज्झगयं' मध्यगतां 'पासइ' पश्यति। कां पश्यतीत्याह- 'एगं इत्थियं' एकां स्त्रियम्। कीदृशीम् 'अवउडगवंधणं' अवकोटकबन्धनां=व्याख्या प्रागुक्ता, 'उक्कित्तकण्णणासं' उत्कृत्तकर्णनासां 'जाव' यावत्-'सूले' शूले=शूलायां 'भिज्जमाणं' भिद्यमानां 'पासइ' पश्यति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा तस्य भगवतो गौतमस्य 'इमे' अयं=वक्ष्यमाणः अज्झत्थिए०४' आध्यात्मिकः ४ आत्मनि मनोगतः-सङ्कल्पः 'तहेव' तथैव पूर्वोक्तप्रकार एव समुदपद्यत, 'णिग्गए' निर्गतः सामुदानिकीं भिक्षां गृहीत्वा

भगवान महावीर के बडे शिष्य गौतम स्वामी 'छट्ठक्खमणपारणगंसि' स्वाध्याय ध्यान एवं प्रतिलेखनादिक क्रिया समाप्त कर भगवान की आज्ञा लेकर छठ के पारणा के निमित्त 'तहेव जाव रायमग्गं ओगाढे' पूर्वोक्त विधि के अनुसार रोहितक नगर के ऊंच-नीचादि कुलों में भिक्षा के लिये फिरते हुए राजमार्ग में आये। 'हत्थी आसे पुरिसे पासइ' वहां उन्होंने अनेक हाथियों, घोडों और पुरुषों को देखा। साथ में 'तेसिं पुरिसाणं मज्झगयं पासइ एगं इत्थियं अवउडग-वंधणं उक्कित्त-कण्णणासं जाव सूले भिज्जमाणं पासइ' उन पुरुषों के बीच में उन्होंने एक ऐसी स्त्री देखी कि जिसके दोनो हाथ पीछे की ओर करके बंधे हुए थे। नाक और कान जिसके दोनों कटे हुए थे। शूली पर जो चढी हुई थी। 'पासित्ता इमे अज्झत्थिए४' ऐसी कष्ट दशा में पडे हुई स्त्री को देखकर भगवान गौतम के चित्त में ये वक्ष्यमाण संकल्प 'तहेव' पूर्व की

'छट्ठक्खमणपारणगंसि' સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને પ્રતિલેખનાદિક ક્રિયા પૂરી કરીને ભગવાનની આજ્ઞા લઇને છઠના પારણા નિમિત્તે, 'तहेव जाव रायमग्गं ओगाढे' આગળ કહેવામાં આવી છે તે વિધિ મુજબ રોહિતક નગરમાં ઉંચ-નીચાદિક કુલોમાં ભિક્ષા માટે ફરતા ફરતા રાજમાર્ગ પર આવ્યા. 'हत्थी आसे पुरिसे पासइ' ત્યાં તેમણે અનેક હાથીઓ, ઘોડાઓ અને પુરુષોને જોયા સાથે 'तेसिं पुरिसाणं मज्झगयं पासइ एगं इत्थियं अवउडगवंधणं उक्कित्तकण्णणासं जाव सूले भिज्जामाणं पासइ'. તે પુરુષોની વચમાં એક એવી સ્ત્રીને જોઈ કે જેના બન્ને હાથ પાછળથી બાંધેલા હતા. નાક અને કાન જેના કાપેલા હતાં અને જે શૂલી પર ચઢેલી હતી. 'पासित्ता इमे अज्झत्थिए४' એવી કષ્ટ દશામાં પડેલી તે સ્ત્રીને જોઇને, ભગવાન ગૌતમના ચિત્તમાં

श्रीगौतमस्वामी रोहितकात् नगरात्, 'जाव' यावत् पूर्ववद् भगवतः समीपे समागत्य 'एवं वयासी' एवमवादीत् 'एसा णं' एषा खलु 'भंते' हे भदन्त! 'इत्थिया' स्त्री 'पुव्वभवे' पूर्वभवे 'का आसी' काऽऽसीत्? ॥ सू० २ ॥

॥ मूलम् ॥

एवं खलु गोयमा! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे सुपइट्ठे णामं णयरे होत्था रिद्ध० ३। तत्थ महासेणे राया, तस्स णं महासेणस्स रण्णो धारिणीपामोक्खं देवीसहस्सं ओरोहे यावि होत्था। तस्स णं महासेणस्स रण्णो पुत्ते धारिणीए देवीए अत्तए सीहसेणे णामं कुमारे होत्था अहीण० जुवराया। तए णं तस्स सीहसेणस्स कुमारस्स अम्मापियरो अण्णया कयाइं पंच पासायवडिंसयसयाइं कारेंति, अब्भुगय०। तए णं तस्स सीहसेणस्स अम्मापियरो अण्णया कयाइं सामापामोक्खाणं पंचण्हं रायवरकण्णगसयाणं एगदिवसेणं पाणिं गिण्हावेंति। पंचसयओ दाओ। तए णं सीहसेणे कुमारे सामापामोक्खेहिं देवीसएहिं सद्धिं उप्पिं जाव विहरइ ॥ सू० ३ ॥

तरह उत्पन्न हुए। पश्चात् 'णिग्गए' यथाप्राप्त भिक्षा प्राप्त कर फिर वे उस रोहितक नगर से चले और 'जाव' जहां श्री भगवान महावीर स्वामी विराजमान थे वहाँ आये। प्राप्त भिक्षा दिखा कर 'एवं वयासी' प्रभु से उन्होंने उस स्त्री का समस्त वृत्तान्त कहा। साथ में यह भी पूछा 'एसा णं भंते इत्थिया पुव्वभवे का आसी' कि हे भदन्त! यह स्त्री पूर्वभव में कौन थी ॥ सू० २ ॥

'तहेव' પહેલાની માફક સંકલ્પ થયો. પછી 'णिग्गए' યથાપ્રાપ્ત ભિક્ષા પ્રાપ્ત કરીને પાછા તે પોતાના સ્થાન પર ચાલ્યા, અને જ્યાં શ્રી ભગવાન મહાવીર સ્વામી બિરાજતા હતા ત્યાં આવ્યા. અને પ્રાપ્ત ભિક્ષા પ્રભુને બતાવીને 'एवं वयासी' ગૌતમ સ્વામીએ જોયેલી સ્ત્રીનો તમામ વૃત્તાંત કહ્યો. અને તે સાથે એ પણ પૂછ્યું. 'एसा णं भंते इत्थिया पुव्वभवे का आसी' કે હે ભદન્ત! તે સ્ત્રી પૂર્વભવમાં કોણ હતી. (સૂ૦ ૨)

टीका

भगवान् देवदत्तायाः पूर्वभवं वर्णयति 'एवं खलु' इत्यादि ।

एवं खलु 'गोयमा' हे गौतम ! तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'इहेव' इहैव–'जम्बूदीवे दीवे' जम्बूद्वीपे द्वीपे 'भारहे वासे' भारते वर्षे 'सुपइट्ठे णामं णयरे' सुप्रतिष्ठं नाम नगरं 'होत्था' आसीत्, 'रिद्ध० ३' ऋद्धस्तिमितसमृद्धम् । तत्र 'महासेणे राया' महासेनो राजा आसीत्, 'तस्स णं' महासेणस्स रण्णो' तस्य खलु महासेनस्य राज्ञः 'धारिणीपामोक्खं' धारिणीप्रमुखं 'देवीसहस्सं' देवीसहस्रं 'ओरोहे यावि' अवरोधश्चापि 'होत्था' आसीत् । 'तस्स णं महासेणस्स रण्णो पुत्ते' तस्य खलु महासेनस्य राज्ञः पुत्रः 'धारिणीए देवीए अत्तए' धारिण्या देव्या आत्मजः 'सीहसेणे णामं कुमारे होत्था' सिंहसेनो नाम कुमार आसीत् । कीदृशः ? 'अहीण०' अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरः 'जुवराया'

'एवं खलु गोयमा०' इत्यादि ।

गौतम के प्रश्न को सुनकर प्रभुने देवदत्ता के पूर्वभव का इस प्रकार वर्णन किया 'एवं खलु गोयमा' हे गौतम 'तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुदीवे दीवे भारहे वासे सुपइट्ठे णामं णयरे होत्था' **उस काल एवं उस समय में इस जंबूद्वीप के भरत क्षेत्र में सुप्रतिष्ठ नाम का एक नगर था । यह** 'रिद्ध०३' **रिद्ध, स्तिमित एवं समृद्ध था ।** 'तत्थ महासेणे राया' **इसमें महासेन नाम का राजा रहता था ।** 'तस्स णं महासेणस्स रण्णो धारिणीपामोक्खं देवीसहस्सं ओरोहे यावि होत्था' **इस महासेन नृपति के अन्तःपुर में धारिणी आदि एक हजार रानियां थीं।** 'तस्स णं महासेणस्स रण्णो पुत्ते धारिणीए देवीए अत्तए सीहसेणे णामं कुमारे होत्था' **राजा का एक पुत्र था जो धारिणी देवी की कुक्षि से**

'एवं खलु गोयमा !' ઈત્યાદિ.

ગૌતમના પ્રશ્નને સાંભળીને પ્રભુએ દેવદત્તાના પૂર્વભવનું આ પ્રમાણે વર્ણન કર્યું 'एवं खलु गोयमा' હે ગૌતમ ? 'तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे सुपइट्ठे णामं णयरे होत्था' તે કાલ અને તે સમયને વિષે આ જંબુદ્વીપનાં ભરત–ક્ષેત્રમાં સુપ્રતિષ્ઠ નામનું એક નગર હતું. તે 'रिद्ध०३' રિદ્ધ સ્તિમિત અને સમૃદ્ધ હતું. 'तत्थ महासेणे राया' તેમાં મહાસેન નામના રાજા રહેતા હતા. 'तस्स णं महासेणस्स रण्णो धारिणीपामोक्खं देवीसहस्सं ओरोहे यावि होत्था' તે મહાસેન રાજાના અન્તઃપુરમાં ધારિણી આદિ એક હજાર રાણીઓ હતી. 'तस्स णं महासेणस्स रण्णो पुत्ते धारिणीए देवीए अत्तए सीहसेणे णामं कुमारे होत्था' રાજાને એક પુત્ર હતો. જે ધારિણી દેવીના ઉદરથી જન્મ પામ્યો હતો, તેનું

युवराजः। 'तए णं तस्स सीहसेणस्स' ततः खलु तस्य सिंहसेनस्य 'कुमारस्स कुमारस्य 'अम्मापियरो' अम्बापितरौ 'अण्णया कयाइं' अन्यदा कदाचित् 'पंचपासायवडिंसयसयाइं' पञ्चप्रासादावतंसकशतानि 'कारेंति' कारयतः कीदृशानि? 'अब्भुग्गय०' 'अब्भुग्गयमूसियपहसिए विव' अभ्युद्गतोच्छ्रितानि=अत्यन्तोच्चानि, प्रहसितानीव, हसितुमारब्धानीवेत्यर्थः, इत्यादि सर्वं प्रासादावतंसकवर्णनं ज्ञाताधर्मकथाङ्गसूत्रादितोऽवसेयम्। 'तए णं तस्स सीहसेणस्स' ततः खलु तस्य सिंहसेनस्य कुमारस्य 'अम्मापियरो' अम्बापितरौ 'अण्णया कयाइं' अन्यदा कदाचित् 'सामापामोक्खाणं' श्यामाप्रमुखानां 'पंचण्हं' पञ्चानां 'रायवरकण्णगसयाणं' राजवरकन्यकाशतानाम् 'एगदिवसेणं' एकदिवसे (अत्र सप्तम्यर्थे तृतीया) 'पाणिं' पाणिं=हस्तं 'गिण्हावेंति' ग्राहयतः। 'पंचसयओ दाओ' पञ्चशतको दायः=

तस्मै सिंहसेनकुमाराय पञ्चशतराजवरकन्यकानां स्वस्वमातापितृभ्यां हिरण्यसुवर्णादीनां दासीपर्यन्तानां प्रत्येकं पञ्चशतसंख्यको दायः प्रदत्त इत्यर्थः। 'तए णं सीहसेणे कुमारे' ततः खलु सः सिंहसेनः कुमारः 'सामापामोक्खेहिं' श्यामाप्रमुखैः 'पंचहिं' पञ्चभिः 'देवीसएहिं' देवीशतैः 'सद्धिं' सार्धं 'उप्पिं जाव' उपरिप्रासादे यावत् दिव्यान् मानुष्यान् कामभोगान् भुञ्जानः 'विहरइ' विहरति ॥सू० ३॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से महासेणे राया अण्णया कयाइं कालधम्मुणा संजुत्ते णीहरणं० राया जाए महया०। तए णं से सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिए ४ अवसेसाओ देवीओ णो आढाइ णो परिजाणाइ, अणाढियमाणे अपरिजाणमाणे विहरइ। तए णं एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणाइं पंचमाइसयाइं इमीसे कहाए लद्धट्ठाइं समाणाइं—एवं खलु सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिए ४ अम्हं धूयाओ णो आढाइ णो परिजाणाइ तं सेयं खलु अम्हं सामं देविं अग्गिप्पओगेण वा विसप्पओगेण वा सत्थप्पओगेण वा जीवियाओ ववरोवित्तए, एवं संपेहेंति, संपेहित्ता सामाए देवीए अंतराणि य छिद्दाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणीओ२ विहरंति। तए णं सा सामा

सिंहरथ के लिये इन पांच सौ कन्याओं के मातापिताओं ने दहेज में हिरण्य सुवर्ण आदि से लेकर दासीपर्यन्त प्रत्येक वस्तु पांच पांच सौ की गणना में प्रदान की। 'तए णं सीहसेणे कुमारे सामापामोक्खेहिं पंचहिं देवीसएहिं सद्धिं उप्पिं जाव विहरइ' सिंहसेन कुमार अब श्यामाप्रमुख अपनी पांच सौ स्त्रियों के साथ उन प्रासादों में रहता हुआ दिव्य मनुष्य-भव संबंधी कामभोगों को भोगने लगा ॥ सू० ३ ॥

હિરણ્ય-સુવર્ણ આદિથી લઈને દાસી સુધીની પ્રત્યેક વસ્તુ પાંચસોની સંખ્યા-પ્રમાણ આપી, 'तए णं सीहसेणे कुमारे सामापामोक्खेहिं पंचहिं देवीसएहिं सद्धिं उप्पिं जाव विहरइ' સિંહસેન કુમાર એ શ્યામાપ્રમુખ પોતાની પાંચસો સ્ત્રીઓની સાથે તે મહેલોમાં રહીને દિવ્ય મનુષ્યભવ સંબંધી કામ-ભોગોને ભોગવવા લાગ્યો. (સૂ૦ ૩)

देवी इमीसे कहाए लद्धट्ठा समाणी एवं वयासी-एवं खलु ममं एगूणाणं पंचण्हं सवत्तीसयाणं एगूणाइं पंचमाइसयाइं इमीसे कहाए लद्धट्ठाइं समाणाइं एवं वयासी-एवं खलु सीहसेणे राया जाव पडिजागरमाणीओ विहरंति, तं ण णज्जइ णं ममं केणइ कुमारेणं मारिस्संति त्तिकट्टु भीया ४ जेणेव कोवघरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता ओहय जावज्झियाइ ॥सू० ४॥

टीका

'तए णं से' इत्यादि ।

'तए णं से' ततः खलु सः 'महासेणे राया' महासेनो राजा 'अण्णया-कयाइं' अन्यदा कदाचित् 'कालधम्मुणा संजुत्ते' कालधर्मेण संयुक्तः=मृतः। 'णीहरणं' निर्हरणं-अत्रैवं योजना-ततः खलु स सिंहसेनो दारको बहुभिर्मित्र-ज्ञातिप्रभृतिभिः सह रुदन् ३ सिंहसेनस्य=मृतशरीरस्य स्मशानदेशे प्रापणं करोति। लौकिक-मृतकृत्यानि करोति, ततः खलु स सिंहसेनो दारकः, 'राया जाए' राजा जातः, स कीदृशः? 'महया०' महाहिमवन्महामलयमन्दरमहेन्द्रसारः, व्याख्यातमेतत्। 'तए णं से सीहसेणे राया' ततः खलु स सिंहसेनो राजा

'तए णं से' इत्यादि ।

'तए णं' अनन्तर 'से महासेणे राया अण्णया कयाइं कालधम्मुणा संजुत्ते' किसी एक समय महासेन राजा कालधर्म को प्राप्त हो गये। 'णीहरणं' सिंहसेन ने अनेक मित्रादि-परिजनों के साथ मिल कर अपने पिता की अन्त्येष्टि क्रिया की। मृत्युकृत्यों के बाद सिंहसेन ने अपने पिता के पद का भार संभाला अर्थात् यह 'राया जाए' स्वयं राजा हो गया 'महया०' यह महाहिमवान्, महामलय, मन्दर और महेन्द्र के जैसा शक्तिशाली था। 'तए णं से सीहसेणे राया' यह सिंहसेन राजा

'तए णं से' ઇત્યાદિ.

'तए णं' તે પછી 'से महासेणे राया अण्णया कयाइं कालधम्मुणा संजुत्ते' કોઇ એક સમય મહાસેન રાજા મરણ પામ્યા, णीहरणं પછી સિંહસેને અનેક મિત્રાદિ પરિજનોની સાથે મળીને પોતાના પિતાની અન્ત્યેષ્ટિ ક્રિયા કરી. મૃત્યુ પછી લોક વ્યવહારની ક્રિયા કર્યા પછી સિંહસેને પોતાના પિતાનું પદ સંભાળી-લીધું. અર્થાત્ તે 'राया जाए' પોતે રાજા બની ગયો. 'महया०' તે મહાહિમવાન, મહામલય, મંદર અને મહેન્દ્ર જેવો શક્તિશાળી હતો. 'तए णं से सीहसेणे राया' એ સિંહસેન રાજા 'सामाए देवीए'

'सामाए देवीए' श्यामायां देव्यां 'मुच्छिए०' मूर्च्छितः गृद्धः, ग्रथितः, अध्युपपन्नः=अत्यासक्तः संजात इत्यर्थः 'अवसेसाओ देवीओ' अवशेषाः देवीः=अन्या राज्ञीः 'णो आढाइ' नो आद्रियते=न मन्यते 'णो परिजाणाइ' नो परिजानाति, द्रष्टुमपि नेच्छति, 'अणाढियमाणे' ताः अनाद्रियमाणः तासामनादरं कुर्वाणः 'अपरिजाणमाणे' अपरिजानानः दृष्टीगोचरीकर्तुमप्यवाञ्छन् 'विहरइ' विहरति। 'तए णं' ततः खलु 'तासिं' तासां 'एगूणगाणं' एकोनानाम्-एकसंख्यान्यूनानां 'पंचण्हं देवीसयाणं' पञ्चानां देवीशतानां नवनवत्यधिकचतुःशतानां राज्ञीनामित्यर्थः 'एगूणाइं' एकोनानि एकसंख्यान्यूनानि 'पंचमाइसयाइं' पञ्चमातृशतानि एकोनपञ्चशतमातर इत्यर्थः 'इमीसे कहाए' अस्याः कथाया 'लद्धट्ठाइं' लब्धार्थानि=ज्ञातस्वस्वसुतापमानानि 'समाणाइं' सन्ति, अस्य 'एवं संपेहेंति' इत्य-

---

'सामाए देवीए' श्यामा देवी में 'मुच्छीए४' अत्यंत मूर्च्छित, गृद्ध एवं अत्यासक्त बन गया और 'अवसेसाओ देवीओ' बाकी रानियों की ओर 'णो आढाइ णो परिजाणाइ' इसने सर्वथा उपेक्षा धारण करली-उनका न यह आदर करता, न उनकी किसी भी प्रकार से अनुमोदन करता, न उनकी तरफ देखता और न वचनादिक द्वारा उन्हें संतुष्ट ही करता। 'अणाढियमाणे अपरिजाणमाणे विहरइ' इनका अनादर करने वाला और इन्हें अपनी आँख उठाकर भी नहीं देखने की इच्छा रखने वाला यह सिंहसेन राजा श्यामा रानी के साथ ही सुख से अपने दिन व्यतीत करता हुआ आनंद से रहने लगा। 'तए णं तासिं एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणाइं पंचमाइसयाइं' जब इसका इस प्रकार का व्यवहार उन ४९९ लडकियों की ४९९ वें माताओं ने 'इमीसे कहाए लद्धट्ठाइं समाणाइं'

શ્યામા દેવીમાં 'मुच्छिए४' અત્યંત મોહ પામી અત્યાસકત બની ગયો અને 'अवसेसाओ देवीओ' બાકીની રાણીઓ તરફ 'णो आढाइ णो परिजाणाइ' તેણે એકદમ ઉપેક્ષા કરી, બાકીની બીજી કોઈ રાણીઓનો તે આદર કરતો નથી, નથી અનુમોદન આપતો તેમજ તેના તરફ દૃષ્ટિ સરખી પણ કરતો નથી અને મીઠાં વચનો વડે કરી સંતોષ પણ આપતો નથી. 'अणाढियमाणे अपरिजाणमाणे विहरइ' બીજી તમામ રાણીઓનો અનાદર કરવાવાળા અને નેત્ર ઉંચા કરીને સામું પણ નહિ જોનારા તે સિંહસેન રાજા શ્યામા રાણીની સાથેજ સુખપૂર્વક પોતાના દિવસો વીતાવે છે, અને આનંદથી રહે છે. 'तए णं तासिं एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणाइं पंचमाइसयाइं' જ્યારે રાજાનો આ પ્રકારનો વ્યવહાર તે ૪૯૯ ચારસો નવાણું રાણીઓ જેના તરફ રાજા દૃષ્ટિ પણ નથી કરતો તે સ્ત્રીઓની માતાઓના જાણવામાં આવ્યો 'इमीसे कहाए लद्धट्ठाइं समाणाइं' આ હકીકત

णान्वयः, किं संप्रेक्षन्ते=किं विचारयन्तीत्याकाङ्क्षायामाह-'एवं खलु' इत्यादि। 'एवं खलु सीहसेणे राया' एवं खलु सिंहसेनो राजा 'सामाए देवीए' श्यामायां देव्यां 'मुच्छिए४' 'मुर्च्छितो गृद्धो ग्रथितोऽध्युपपन्नः सन् 'अम्हं धूयाओ' अस्माकं दुहितॄः 'णो आढाइ' नो आद्रियते 'णो परिजाणाइ' नो परिजानाति=द्रष्टुमपि नेच्छति 'तं सेयं खलु' तच्छ्रेयः खलु 'अम्हं' अस्माकं 'सामं देविं' श्यामां देवीम् 'अग्गिपओगेण वा' अग्निप्रयोगेण वा 'विसप्पओगेण वा' विषप्रयोगेण वा 'सत्थप्पओगेण वा' शस्त्रप्रयोगेण वा 'जीवियाओ ववरोवित्तए' जीविताद् व्यपरोपयितुम्, एवं 'संपेहेंति' संप्रेक्षन्ते=विचारयन्ति। 'संपेहित्ता' विचार्य ता एकोनपञ्चशतमातरः, 'सामाए देवीए' श्यामाया देव्याः 'अंतराणि य' अन्तराणि च=अवसराणि 'छिद्दाणि य' छिद्राणि च=दूषणानि 'विरहाणि य' विरहांश्च= राजानुपस्थितिरूपान्-एकान्तस्थानानि वा, 'पडिजागरमाणीओ२' प्रतिजाग्रत्यः

सुना अर्थात् 'एवं खलु सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिए४ अम्हं धूयाओ णो आढाइ णो परिजाणाइ' यह सिंहसेन राजा हमारी लडकियों से न बोलता-चालता है और न इनकी तरफ देखता ही है, किन्तु रातदिन श्यामा देवी में ही अत्यंत आसक्त बना रहता है, तं सेयं खलु अम्हं सामं देविं अग्गिपओगेण वा विसप्पओगेण वा सत्थप्पओगेण वा जीवियाओ ववरोवित्तए' तो अब इसीमें हमारी भलाई है कि हम लोग उस श्यामा देवी को अग्नि के प्रयोग से विषके प्रयोग से अथवा शस्त्र के प्रयोग से जीवन से वियुक्त कर दें। 'एवं संपेहेंति' इस प्रकार उन्होंने-सबने विचार किया। 'संपेहित्ता' विचार करने के बाद वे सब अब 'सामाए देवीए अंतराणि य छिद्दाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणीओ२ विहरंति' श्यामादेवी के छिद्रों की, दूषणों की, राजा की अनुपस्थिति

સાંભળી અર્થાત્ 'एवं खलु सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिए४ अम्हं धूयाओ णो आढाइ णो परिजाणाइ' તે સિંહસેન રાજા અમારી પુત્રીઓ સાથે બોલતા-ચાલતા નથી તેમના તરફ જોતા પણ નથી અને રાત્રી દિવસ શ્યામા દેવી ઉપર અત્યન્ત આસક્ત બની રહેલા છે. 'तं सेयं खलु अम्हं सामं देविं अग्गिप्पओगेण वा विसप्पओगेण वा सत्थप्पओगेण वा जीवियाओ ववरोवित्तए' હવે તો અમારૂં હિત એ રીતેજ છે કે અમો તે શ્યામાદેવીને અગ્નિના પ્રયોગથી, વિષના પ્રયોગથી અથવા શસ્ત્રના પ્રયોગથી તેના જીવનનો નાશ કરી નાંખીએ 'एवं संपेहेंति' આ પ્રમાણે તે સૌએ મલીને વિચાર કર્યો. 'संपेहित्ता' વિચાર કરીને પછી તે સૌ હવે 'सामाए देवीए अंतराणि य छिद्दाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणीओ२ विहरंति' શ્યામાદેવીનાં છીદ્રોની, દૂષણોની, રાજાની ગેરહાજરી રૂપ વિરહની, અથવા કોઈ સમય

२=गवेषन्त्यः२ 'विहरंति' विहरन्ति=तिष्ठन्ति । 'तए णं सामादेवी' ततः खलु श्यामा देवी 'इमीसे' अस्याःस्वघातरूपायाः 'कहाए' कथायाः=वार्त्तायाः लद्धट्ठा समाणी' लब्धार्था सती 'एवं वयासी'=एवमवादीत्=स्वमनस्येवमवदत्-एवं विचारयति स्मेत्यर्थः-एवं खलु 'ममं' मम 'एगूणाणं पंचण्हं' एकोनानां पञ्चानां 'सवत्तीसयाणं' सपत्नीशतानाम् 'एगूणाइं' एकोनानि 'पंचमाइसयाइं' पञ्चमातृशतानि-एकोनपञ्चशतमातरः 'इमीसे कहाए' अस्याः कथायाः 'लद्धट्ठाइं समाणाइं' लब्धार्थानि सन्ति 'अण्णमण्णं' अन्योन्यम् 'एवं वयासी' एवमवादिषुः =विचारयन्ति स्म-'एवं खलु सीहसेणे राया' एवं खलु सिंहसेनो राजा 'जाव' यावत्='श्यामायां देव्यां मूर्च्छितः४ सन् अस्माकं दुहितॄः नो आद्रियते नो परिजानाति, तत् श्रेयः खलु अस्माकं श्यामां देवीमग्निप्रयोगेण विषप्रयोगेण शस्त्रप्रयोगेण वा जीविताद् व्यपरोपयितुम्, एवं विचार्य ताः एकोनपञ्चशतमातरः मम अन्तराणि छिद्राणि विरहांश्च 'पडिजागरमाणीओ विहरंति' प्रतिजाग्रत्यो विहरन्ति इति, 'तं ण णज्जइ णं, तन्न ज्ञायते खलु 'ममं' मां 'केणइ कुमारेणं'

रूप विरह को, अथवा किस समय यह परिजन से रहित अकेली होती है, इस प्रकार के अवसर की प्रतीक्षा एवं गवेषणा करती हुई रहने लगीं । 'तए णं सा सामा देवी इमी से कहाए लद्धट्ठा समाणी एवं वयासी' जब श्यामादेवी को यह उनका विचार ज्ञात हुआ तब उसने भी अपने मन में इस प्रकार विचार किया 'एवं खलु ममं एगूणाणं पंचण्हं सवत्तीसयाणं एगूणाणं पंचमाइसयाइं इमीसे कहाए लद्धट्ठाइं समाणाइं अण्णमण्णं एवं वयासी' कि मेरी एक कम पांचसौ सौतों की माताओंने जो यह परस्पर में इस प्रकार विचार किया है कि 'एवं खलु सीहसेणे राया जाव पडिजागरमाणीओ विहरंति' सिंहसेन राजा श्यामा देवी से ही अधिक प्रेम आदि करता है और हमारी लडकियों की तरफ देखता तक भी

નોકર, ચાકર અને પરિજન વિના ફક્ત શ્યામા એકલી હોય-એ પ્રકારના અવસરની રાહ અને શોધ કરવા લાગ્યાં. 'तए णं सा सामा देवी इमीसे कहाए लद्धट्ठा समाणी एवं वयासी' આ પ્રમાણે પોતાની ૪૯૯ શોક સ્ત્રીઓનાં માતા તરફથી ચાલતી પ્રવૃત્તિ શ્યામા દેવીના જાણવામાં આવી, ત્યારે તેણે પણ પોતાના મનમાં આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો 'एवं खलु ममं एगूणाणं पचण्हं सवत्तीसयाणं एगूणाइं पंचमाइसयाइं इमीसे कहाए लद्धट्ठाइं समणाइं अण्णमण्णं एवं वयासी' મારી શોક બહેનોની ૪૯૯ માતાઓએ જે પરસ્પરમાં આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો છે કે 'एवं खलु सीहसेणे राया जाव पडि-जागरमाणीओ विहरंति' સિંહસેન રાજા શ્યામા દેવીની સાથે અધિક પ્રેમ આદિ રાખે છે, અને અમારી પુત્રીઓ તરફ નજર પણ કરતો નથી આદિ 'तं ण णज्जइ

केनापि कुमारेण=कुमृत्युना=अपमृत्युना 'मारिस्सेंति' मारयिष्यन्ति' 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा=इति विचार्य 'भीया४' भीता त्रस्ता त्रसिता उद्विग्ना सती 'जेणेव कोवघरे' यत्रैव कोपगृहं 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'ओहय जाव' अपहत यावद्-अपहतमनःसंकल्पा 'झियाइ' ध्यायति= आर्तध्यानं करोति ॥ सू० ४ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से सीहसेणे राया इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे जेणेव कोवघरे जेणेव सामा देवी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता, सामं देविं ओहयजाव पासइ, पासित्ता एवं वयासी-किं णं तुमं देवाणुप्पिया! ओहय जावज्झियासि ? तए णं सा सामा देवी सीहसेणेणं रन्ना एवं वुत्ता समाणी-उप्फेण-उप्फेणियं सीहसेणं रायं एवं वयासी-एवं खलु सामी! ममं एगूणपंचसवत्तीसयाणं एगूणपंचमाइसयाइं इमीसे कहाए लद्धट्ठाइं समाणाइं अण्णमण्णं सद्दावेंति सद्दावित्ता एवं वयासी एवं खलु सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिए ४ अम्हं धूयाओ णो आढाइ णो परिजाणाइ जाव अंतराणि य छिद्दाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणीओ विहरंति, तं ण णज्जइ णं ममं केणइ कुमारेणं मारिस्सेंति त्तिकट्टु भीया ४ जावज्झियामि ॥ सू० ५ ॥

नहीं है आदि२ । 'तं ण णज्जइ णं ममं केणइ कुमारेणं मारिस्सेंति' सो न मालुम ये सब मुझे किस समय किस कुमार=कुमौत से मार डालें। 'त्तिकट्टु' ऐसा मन ही मन विचार कर 'भीया४' भयभीत, त्रसित और उद्विग्न चित्त होकर 'जेणेव कोवघरे तेणेव उवागच्छइ' जहां कोप घर था वहां गई। और 'उवागच्छित्ता' जा कर 'ओहय जावज्झियाइ' विमनस्क हो आर्त्तध्यान करने लगी ॥ सू० ४ ॥

णं ममं केणइ कुमारेणं मारिस्सेंति' આ પ્રમાણે છે તો મને શું ખબર કે એ તમામ મળીને મારો નાશ કરે. અને કમોતે મારશે 'त्तिकट्टु' આ પ્રમાણે મનમાંહે વિચાર કરીને 'भीया४' ભયભીત, ત્રસિત અને ઉદ્વેગમય ચિત્ત બનીને 'जेणेव कोवघरे तेणेव उवागच्छइ' જ્યાં કોપ ઘર હતું ત્યાં ગઇ અને 'उवागच्छित्ता' જઇને 'ओहय जावज्झियाइ' ઉદ્વેગમય થઇને આર્તધ્યાન કરવા લાગી. (સૂ૦ ૪)

टीका

'तए णं से' इत्यादि ।

'तए णं से सीहसेणेराया' ततः खलु स सिंहसेनो राजा 'इमीसे कहाए' अस्याः कथायाः पूर्वोक्तायाः 'लद्धट्ठे समाणे' लब्धार्थः सन् 'जेणेव कोवघरे' यत्रैव कोपगृहं 'जेणेव सामा देवी' यत्रैव श्यामा देवी स्थिता 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'सामं देविं' श्यामां देवीम् 'ओहयजाव पासइ' अपहतमनःसंकल्पां यावद् आर्त्तध्यानं कुर्वतीं पश्यति 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'एवं वयासी' एवमवादीत् 'किं णं' किं खलु केन कारणेन खलु 'तुमं देवाणुप्पिया' त्वं हे देवानुप्रिये ! 'ओहय जावज्झियासि' अपहत-मनःसंकल्पा यावद् ध्यायसी=आर्तध्यानं करोषि ? । 'तए णं सा सामादेवी' ततः खलु सा श्यामा देवी 'सिंहसेणेणं रन्ना' सिंहसेनेन राज्ञा 'एवं वुत्ता समाणी' एवमुक्ता सती 'उप्फेण-उप्फेणियं' उत्फेनोत्फेनितं=कोपवशात्फेनप्रकाशनपूर्वकं

'तए णं से' इत्यादि ।

'तए णं' अनन्तर 'से सीहसेणे राया' वह सिंहसेन राजा 'इमीसे कहाए' इस समाचार से 'लद्धट्ठे समाणे' परिचित होता हुआ 'जेणेव कोवघरे जेणेव सामा देवी तेणेव उवागच्छइ' जहां कोपगृह था तथा उसमें जिस जगह श्यामा देवी थी वहां पर पहुँचा 'उवागच्छित्ता सामं देविं ओहय जाव पासइ' पहुँचते ही उसने श्यामा देवी को अनमनी एवं आर्त्तध्यान करती हुई देखा । 'पासित्ता एवं वयासी' देख कर वह श्यामा देवी से बोला कि 'किं णं तुमं देवाणुप्पिया ओहय जावज्झियासि' हे देवानु-प्रिये ! तुम आज अनमनी क्यों हो और क्यों आर्त्तध्यान कर रही हो ? 'तए णं सा सामा देवी सीहसेणेणं रन्ना एवं वुत्ता समाणी उप्फेण-

---

'तए णं से' ઇત્યાદિ.

'तए णं' તે પછી 'से सीहसेणे राया' તે સિંહસેન રાજા 'इमीसे कहाए' આ સમાચારથી 'लद्धट्ठे समाणे' પરિચિત થયા પછી તે 'जेणेव कोवघरे जेणेव सामा देवी तेणेव उवागच्छइ' જ્યાં કોપઘર-કોપગૃહ હતું તથા તે ઘરમાં જે ઠેકાણે શ્યામા દેવી હતાં ત્યાં આગળ ગયા. 'उवागच्छित्ता सामं देविं ओहय जाव पासइ' પહોંચતાંજ તેણે શ્યામાદેવીને ચિંતાતુર અને આર્ત્તધ્યાન કરતાં જોયાં 'पासित्ता एवं वयासी' જોઇને રાજા શ્યામાદેવીને કહેવા લાગ્યા કે, 'किं णं तुमं देवाणुप्पिया ओहय जावज्झियासि' હે દેવાનુપ્રિયે ! તમે આજે ઉદાસ શા માટે છો ? અને શા માટે આર્ત્તધ્યાન કરો છો ?'तए णं सा सामा देवी सीहसेणेणं रन्ना एवं वुत्ता

'सीहसेणं रायं' सिंहसेनं राजानं 'एवं वयासी' एवमवादीत्–एवं खलु सामी एवं खलु हे स्वामिन्! 'ममं' मम 'एगूणपंचसवत्तीसयाणं' एकोनपञ्चसपत्नीशतानाम् 'एगूणपंचमाइसयाइं' एकोनपञ्चमातृशतानि=सपत्नीनां नवनवत्यधिकचतुः–शतमातरः 'इमीसे कहाए' अस्याः–वक्ष्यमाणायाः कथायाः 'लद्धट्ठाइं समाणाइं' लब्धार्थानि सन्ति 'अण्णमण्णं' अन्योन्यं=परस्परं 'सद्दावेंति' शब्दयन्ति=आह्वयन्ति, 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा 'एवं वयासी' एवमवादिषुः एवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण विचारयन्ति स्म–एवं खलु 'सीहसेणे राया' सिंहसेनो राजा 'सामाए देवीए मुच्छिए४' श्यामायां देव्यां मूर्च्छितो गृद्धो ग्रथितोऽध्युपपन्नः सन् 'अम्हं धूयाओ' अस्माकं दुहितॄः 'णो आढाइ णो परिजाणाइ' नो आद्रियते नो परिजानाति 'जाव' यावत्अग्निविषादिप्रयोगेण मां मारयितुम्, एवं विचार्य ताः एकोनपञ्चशतमातरः मम 'अंतराणि य' अन्तराणि च=अवसराणि 'छिद्दाणि य'

उप्फेणियं सीहसेणं रायं एवं वयासी' सिंहसेन राजा द्वारा इस प्रकार पूछी गई श्यामा देवी बडे ही क्रोध के साथ इस प्रकार बोली 'एवं खलु सामी ममं एगूणपंचसवत्तीसयाणं एगूणपंचमाइसयाइं इमीसे कहाए लद्धट्ठाइं समाणाइं अण्णमण्णं सद्दावेंति सद्दावित्ता एवं वयासी' स्वामिन्! मेरी इन एक कम पांचसौ सौतोंके एककम पांच सौ माताओं ने इस समाचार को जानकर परस्पर में मिल कर गुप्त मंत्रणा की है और उसमें उन्होंने ऐसा विचार किया है 'एवं खलु सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिए४ अम्हं धूयाओ णो आढाइ णो परिजाणाइ जाव अंतराणि य छिद्दाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणीओ विहरंति' कि यह सिंहसेन राजा श्यामा देवी में ही अतिशय अनुरक्त है, इससे यह हमारी पुत्रियों की ओर

समाणी उप्फेण–उप्फेणियं सीहसेणं रायं एवं वयासी' સિંહસેન રાજાએ આ પ્રમાણે પૂછ્યું ત્યારે, શ્યામા દેવી મહા ક્રોધની સાથે આ પ્રમાણે કહેવા લાગી. 'एवं खलु सामी ममं एगूणपंचसवत्तिसयाणं एगूणपंचमाइसयाइं इमीसे कहाए लद्धट्ठाइं समाणाइं अण्णमण्णं सद्दावेंति सद्दावित्ता एवं वयासी' સ્વામિન્! મારી ચારસો નવાણું શોક છે તેમની દરેક માતાઓએ મારી સાથેના તમારા પ્રેમની હકીકત જાણી છે તેથી તે સૌએ મળીને આ પ્રકારની છાની–ગુપ્ત વિચારણા કરી છે. અને તેમાં એવો વિચાર કર્યો છે. 'एवं खलु सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिए४ अम्हं धूयाओ णो आढाइ ण परिजाणाइ जाव अंतराणि य छिद्दाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणीओ विहरंति' કે તે–સિંહસેન રાજા શ્યામાદેવીમાં જ અતિશય આસક્ત છે. તેથી તે રાજા, અમારી પુત્રીઓની સામે દૃષ્ટિ પણ કરતા નથી તેમજ

छिद्राणि=दूषणानि 'विरहाणि य' विरहान्=भवदनुपस्थितिरूपान् एकान्तस्थानानि वा 'पडिजागरमाणीओ' प्रतिजाग्रत्यः=गवेषयन्त्यो 'विहरंति' विहरन्ति। 'तं ण णज्जइ' तन्न ज्ञायते 'ममं' मां 'केणइ कुमारेणं' केनापि कुमारेण अग्निविषादिप्रयोगेण 'मारिस्सेंति' मारयिष्यन्ति 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा-इति मनसि विचार्याहं 'भीया ४' भीता ४ सती 'जावज्झियामि' यावद् ध्यायामि, यावत्-अपहतमनःसंकल्पाऽऽर्त्तध्यानं करोमि ॥ सू० ५ ॥

जरा भी आंख उठा कर नहीं देखता है और न उनसे बोलता चालता ही है, इसलिये अपनी पुत्रियों के इस कांटे को जैसे भी संभवित उपाय से बने वसें शीघ्र ही नष्ट कर देना चाहिये; इत्यादि सब समाचार उसने अपने पति को कह सुनाया और साथ में यह भी कह दिया कि 'तं णं णज्जइ ममं केणइ कुमारेणं मारिस्सेंति' न जाने इस ईर्ष्या भाव से प्रेरित हुए ये लोग सब मुझे किस समय कुमौत से मार डालें। 'त्ति कट्टु भीया४ जावज्झियामि' इस विचारसे मैं अत्यंत भयभीत बनी हुई हूं और इसी लिये अनमनी तथा आर्त्तध्यान से युक्त हो रही हूं।

भावार्थ—राजा को जब रानी के कोपगृह में प्रवेश करने का समाचार विदित हुआ तब वह उसके पास उस कोपघर में पहुँचा और पहुँचते ही उसने उसे कोपघर में आने का सकल वृत्तान्त अनमनी बनी हुई रानी से पूछा। रानीने गुस्से में आकर यथास्थित समस्त वृत्तान्त राजा को कह दिया, उसमें उसने बतलाया कि हमारा और आपका जो स्नेह है उसे ये हमारी सौतों के माताएँ सहन नहीं

તેમના સાથે બોલતા ચાલતા નથી, એટલા માટે અમારી પુત્રીઓનો તે કાંટો જે કોઈ જે કોઈ સંભવિત ઉપાય હોય અને એ રીતે બની શકે તેમ તુરતજ તેનો નાશ કરી દેવો જોઈએ, ઇત્યાદિ, તમામ સમાચાર પોતાના પતિને કહી સંભળાવ્યા, અને સાથે તે પણ કહી આપ્યું કે-तंण णज्जइ ममं केणइ कुमारेणं मारिस्सेंति મને પૂરો ભય છે કે તેઓ ઈર્ષાભાવથી પ્રેરાઈને મારૂં અકાળે મૃત્યુ કરાવશે. (त्ति कट्टु भीया ४जावज्झियामि) આ વિચારથીજ હું બહુજ ભયભીત બની ગઈ છું, અને તેકારણથી જ ઉદાસીન થઈને આર્ત્તધ્યાન કરૂં છું,

ભાવાર્થ—રાણી કોપગૃહમાં છે એવા સમાચાર રાજાએ જાણ્યા ત્યારે તે રાજા રાણીની પાસે તે કોપગૃહમાં આવ્યા અને રાજા આવ્યા પછી તેણે કોપઘરમાં આવવાની તમામ હકીકત ઉદાસીન બનેલાં રાણીને પૂછી, ત્યારે રાણીએ ક્રોધ સાથે તમામ હકીકત હતી તે રાજાને કહી સંભળાવી, અને જણાવ્યું કે મારો અને તમારો જે અંતરનો સ્નેહ છે તેને મારી જે શોક છે તેની માતાઓ સહન કરી શકતી નથી એટલુંજ નહિ પણ

॥ मूलम् ॥

तए णं से सीहसेणे राया सामं देविं एवं वयासी मा णं तुमं देवाणुप्पिया ? ओहय जाव ज्झियाहि, अहं णं तहा जत्तीहामि जहा णं तव णत्थि कुत्तोवि सरीरस्स आबाहे वा पबाहे वा भविस्सइ त्ति कट्टु ताहिं इट्ठाहिं जाव समासासइ, समासासित्ता तओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता कोडुंबिय-पुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी–गच्छह णं तुब्भे देवा-णुप्पिया ! सुपइट्ठस्स नयरस्स बहिया पच्चत्थिमे दिसीभाए एगं महं कूडागारसालं करेह अणेगखंभसयसंनिविट्ठं जाव पासाईयं४, करित्ता मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह। तए णं ते कोडुंबिय-पुरिसा करयल जाव पडिसुणेंति, पडिसुणित्ता सुप्पइट्ठस्स णयरस्स बहिया पच्चत्थिमे दिसीभाए एगं महं कूडागारसालं करेंति अणेगखंभसयसंनिविट्ठं जाव पासाईयं,करित्ता जेणेव सीहसेणे राया तेणेव उवागच्छंति,उवागच्छित्ता तमाणत्तियं पच्चप्पिणंति ॥सू० ६॥

करती हैं। उन्होंने मिल कर परस्पर में यह विचार निश्चित कर लिया है कि हमारी पुत्रियों के सुख में बाधा डालने वाले इस श्यामा देवी रूप काँटे को किसी भी उपाय से जैसे बने वैसे जल्दी निकाल देना चाहिये। अतः हे नाथ! ये लोग न मालुम किस समय मुझे कुमौत से मार डालें। इसलिये मेरा मन सचिंत है, कहीं पर भी मन को शांति नहीं है। और इसीलिये मेरी यह दशा हुई है ॥ सू० ५॥

ते सौએ પરસ્પર મલીને એ વિચાર નિશ્ચય કર્યો છે કે "અમારી પુત્રીઓનાં સુખમાં વિઘ્ન કરનારી એ શ્યામાદેવી રૂપ જે કાંટો છે–તે કોઈ પણ ઉપાયથી જેમ બને તેમ જલદીથી કાઢી નાખવો જોઈએ તેથી હે નાથ! તે લોકો મને ક્યારે કમોતે મારી નાખશે તે કહી શકતી નથી, તેથી મારૂં મન ચિંતાતુર છે. અને કોઈ પણ સ્થળે મનને શાંતિ થતી નથી. તે કારણથી જ મારી આ દશા થઈ છે. (સૂ૦ ૫)

टीका

'तए णं से इत्यादि ।

'तए णं से सीहसेणेराया' ततः खलु स सिंहसेनो राजा 'सामं देविं' श्यामां देवीं 'एवं वयासी' एवमवादीत् 'मा णं तुमं देवाणुप्पिया' मा खलु त्वं हे देवानुप्रिये ! 'ओहय जावज्झियाहि' अपहत यावद् ध्याय=अपहतमनः संकल्पा मा आर्त्तध्यानं कुरु । 'अहंणं' अहं खलु 'तहा जत्तीहामि' तथा यतिष्ये =तेन प्रकारेण यत्नं करिष्यामि' 'जहा णं' यथा खलु=येन तव 'णत्थि' नास्ति–न भवति न भविष्यतीत्यर्थः, 'कुत्तोवि सरीरस्स' कुतोऽपि=कुतश्चिदपि शरीरस्य 'आवाहे वा' आबाधो वा=ईषत्पीडा 'पवाहे वा' प्रबाधो वा प्रकृष्टा पीडा वा 'भविस्सइ' भविष्यति, अस्य नास्तीति पूर्वेण सम्बन्धः; यद्वा–'णत्थि' नास्ति इति निषेधार्थकमव्ययं क्रियाविशेषणम् । आबाधो न भविष्यतीत्यादिरर्थः । आबाधादिसद्भावो न भविष्यतीति यावत् । पचति भवतीतिवदयं प्रयोगः । 'त्ति कट्टु' इति कृत्वा=इति कथयित्वा 'ताहिं' ताभिः=पूर्वोक्तस्वरूपाभिः 'इट्ठाहिं६' इष्टाभिः ११=मनोभिलषिताभिः 'जाव' यावत्–'मियमहुरसस्सिरीयाहिं वग्गूहिं' मितमधुरसश्रीकाभिः वाग्भिः 'समासासइ' समाश्वासयति=विश्वासमुत्पादयति । 'समासा-

---

'तए णं से' इत्यादि ।

'तए णं' श्यामादेवी से इस प्रकार समाचार सुनने बाद 'से सीहसेणे राया' वह सिंहसेन राजा 'सामं देविं' श्यामा देवी से 'एवं वयासी' इस प्रकार बोला। 'मा णं तुमं देवाणुप्पिया ओहय जावज्झियाहि' हे देवानुप्रिये ! तुम अनमनी मत बनो और न आर्त्तध्यान ही करो। 'अहं णं तहा जत्तीहामि जहा णं तव णत्थि कुत्तोवि सरीरस्स आवाहे वा पवाहे वा भविस्सइत्ति कट्टु ताहिं इट्ठाहिं जाव समासासइ' मैं इस प्रकार का प्रयत्न करूंगा कि जिससे तुम्हारे शरीर को किसी भी तरह से किसी के भी द्वारा जरा सी भी पीडा न हो सकेगी। इस प्रकार

'तए णं से' ઈત્યાદિ.

'तए णं' શ્યામાદેવી પાસેથી આ પ્રકારના સમાચાર સાંભળ્યા પછી 'से सीहसेणे राया' તે સિંહસેન રાજા 'सामं देविं' શ્યામા દેવીને 'एवं वयासी' આ પ્રમાણે બોલ્યા 'मा णं तुमं देवाणुप्पिया ओहय जावज्झियाहि' હે દેવાનુપ્રિયે! તમે ઉદાસ થશો નહિ અને આર્ત્તધ્યાન પણ કરશો નહિ. 'अहं णं तहा जत्तीहामि जहा णं तव णत्थि कुत्तो वि सरीरस्स आवाहे वा पवाहे वा भविस्सइ त्तिकट्टु ताहिं इट्ठाहिं जाव समासासइ' હું એવા પ્રકારનો પ્રયત્ન કરીશ કે જેથી કરીને તમારા શરીરને કોઈપણ પ્રકારથી કોઈ પણ દ્વારા જરા પણ પીડા નહિ થઈ શકે. આ પ્રમાણે

सित्ता' समाश्वास्य 'तओ' ततः=तस्मात्स्थानात् कोपगृहात् 'पडिनिक्खमइ' प्रतिनिष्क्रामति=निस्सरति, 'पडिनिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य=निस्सृत्य 'कोडुंबियपुरिसे' कौटुम्बिक पुरुषान्=स्वनिदेशवर्त्तिनो जनान् 'सद्दावेइ' शब्दयति=आह्वयति, 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा=आहूय 'एवं वयासी' एवमवादीत्–'गच्छह णं' गच्छत खलु 'तुब्भे देवाणुप्पिया' यूयं हे देवानुप्रियाः ! 'सुपइट्ठस्स नयरस्स' सुप्रतिष्ठस्य नगरस्य 'वहिया' बहिः=बहिर्मार्गे 'पच्चत्थिमे दिसीभाए' पश्चिमायां दिग्भागे 'एगं महं' एकां महतीं 'कूडागारसालं' कूटाकारशालां=पर्वतशिखरतुल्यां शालां 'करेह' कुरुत=कारयतेत्यर्थः, कीदृशीम् ! इत्याह–अणेगखंभसयनिविट्ठं' अनेकस्तम्भशतसंनिविष्टां=बहुशतस्तम्भयुक्तां 'जाव' यावत् 'पासाईयं४' प्रासादीयां दर्शकजनमनःप्रसादजनिकां 'दरिसणिज्जं' दर्शनीयां=दर्शनयोग्याम् 'अभिरूवं' अभिरूपाम्=अभि प्रतिक्षणं नवं नवमिव रूपं यस्याः सा अभिरूपा ताम्, मनोज्ञ–

मित मधुर सश्रीक वचनों द्वारा उसे आश्वासन प्रदान किया। 'समासासित्ता तओ पडिणिक्खमइ' आश्वासन देकर फिर वह वहां से चला आया। 'पडिणिक्खमित्ता कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' अपने स्थान पर वापिस आते ही उसने नोकरजनों को बुलाया 'सद्दावित्ता एवं वयासी' और बुलाकर इस प्रकार कहा कि 'गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया' देवानुप्रिय ! तुम लोग यहां से जाओ और 'सुपइट्ठस्स नयरस्स वहिया पच्चत्थिमे दिसीभाए एगं महं कूडागारसालं करेह' सुप्रतिष्ठ नगर के बाहर पश्चिम दिशा की तरफ एक भारी कूट आकारवाली शाला जो पर्वत के शिखर के तुल्य हो, 'अणेगखंभसयसन्निविट्ठं जाव पासाईयं' तथा जिसमें सैकडों खंभे लगे हुए हों, जो दर्शकजनों के चित्त को मुदित करने वाली हो, दर्शनीय हो, जिसका रूप क्षण क्षण में देखने वालों को अपूर्व प्रतीत होता हो

પ્રિય અને હિંમત ભર્યાં વચનો દ્વારા રાજાએ શ્યામા દેવીને આશ્વાસન આપ્યું. 'समासासित्ता तओ पडिनिक्खमइ' આશ્વાસન આપીને પછી તે રાજા ત્યાંથી ચાલ્યા આવ્યા. 'पडिनिक्खमित्ता कोडुंवियपुरिसे सद्दावेइ' પોતાના સ્થાન પર પાછા આવતાંજ તેણે નોકરોને પોતાની પાસે બોલાવ્યા 'सद्दावित्ता एवं वयासी' અને બોલાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું કે 'गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया' દેવાનુપ્રિય ! તમે સૌ અહીંથી જાઓ અને 'सुपइट्ठस्स नयरस्स वहिया पच्चत्थिमे दिसीभाए एगं महं कूडागारसालं करेह' સુપ્રતિષ્ઠ નગરના બહાર પશ્ચિમ દિશા તરફના ભાગમાં એક મોટી ભારે કૂટ આકાર વાળી શાળા જે પર્વતના શિખરનાં બરાબર હોય, 'अणेगखंभसयसंनिविट्ठं जाव पासाईयं' તથા જેમાં સેંકડો સ્તંભ લાગેલા હોય અને તે સ્થળ જોનારના ચિત્તને પ્રસન્ન કરનારી હોય, જોવા લાયક હોય, જેનું રૂપ

रूपामित्यर्थः, 'पडिरूवं' प्रतिरूपाम्-अद्वितीयरूपाम् 'करित्ता' कृत्वा मम 'एयमाणत्तियं' एतामाज्ञप्तिकां 'पच्चप्पिणह' प्रत्यर्पयत। 'तए णं ते कोडुंबियपुरिसा' ततः खलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः 'करयल जाव' करतल यावत् करतलपरिगृहीतं शिर-आवर्त्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा राजाज्ञां 'पडिसुणेंति' प्रतिशृण्वन्ति=स्वीकुर्वन्ति 'पडिसुणित्ता' प्रतिश्रुत्य=स्वीकृत्य 'सुप्पइट्ठस्स णयरस्स बहिया' सुप्रतिष्ठस्य नगरस्य बहिः, 'पच्चत्थिमे दिसीभाए' पाश्चात्ये दिग्भागे=पश्चिमायां दिशि 'एगं महं कूडागारसालं' एकां महतीं कूटाकारशालां 'करेंति' कुर्वन्ति-कारयन्ति। 'अणेगखंभ०' अनेकस्तम्भशतसंविनिष्टाम्, 'जाव' यावत् 'पासाईयं४' प्रासादीयां दर्शनीयाम् अभिरूपाम् प्रतिरूपाम्। 'करित्ता' कृत्वा=कारयित्वा 'जेणेव सीहसेणे राया' यत्रैव सिंहसेनो राजा 'तेणेव उवागच्छंति' तत्रैवोपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता'

एवं जिसके सदृश और कोई शाला न हो ऐसी बनवाओ। 'करित्ता मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह' बनवा कर मुझे पीछे खबर दो। 'तए णं ते कोडुंबियपुरिसा करयलजाव पडिसुणेंति' राजा के इस प्रकार की आज्ञा को उन कौटुंबिक पुरुषों ने दोनों हाथों को जोड कर स्वीकार किया और 'पडिसुणित्ता सुपइट्ठस्स णयरस्स बहिया पच्चत्थिमे दिसीभाए एगं महं कूटागारसालं करेंति' आज्ञा प्रमाण कर वे सबके सब सुप्रतिष्ठ नगर के बहिःप्रदेश में पश्चिम दिशा की ओर जाकर उस कूटाकार वाली शाला की रचना करवाने में लग गये। 'अणेगखंभसयसंनिविट्ठं पासाईयं' उस में उन्होंने सैकडों खंभों की रचना करवाई। शाला देखने वालों के चित्त को आनंद देनेवाली, दर्शनीय, अपूर्वरूप संपन्न एवं अद्वितीय बनकर जब तैयार हो चुकी, तब 'जेणेव सीहसेणे राया तेणेव उवागच्छंति'

જોનારને ક્ષણે-ક્ષણે અપૂર્વ જણાય અને જેના સમાન બીજી કોઇ પણ શાળા ન હોય તેવી બનાવો. 'करित्ता मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह' બનાવીને પછી મને ખબર આપો. 'तए णं ते कोडुंबियपुरिसा करयल जाव पडिसुणेंति' રાજાની આ પ્રકારની આજ્ઞાને તે કૌટુમ્બિક પુરુષોએ બે હાથ જોડીને સ્વીકાર કર્યો અને 'पडिसुणित्ता सुपइट्ठस्स णयरस्स बहिया पच्चत्थिमे दिसीभाए एगं महं कूटागारसालं करेंति' આજ્ઞા સ્વીકારીને તે તમામ સુપ્રતિષ્ઠ નગરના બહારના પ્રદેશમાં પશ્ચિમ દિશા તરફ જઇને તે કૂટાકારવાળી શાળાની રચના કરવામાં લાગી ગયા. 'अणेगखंभसयसंनिविट्ठं जाव पासाईयं करित्ता' તેમાં તેઓએ સેંકડો થાંભલાઓની રચના કરાવી, શાળા જોનારનાં ચિત્તને આનંદ આપનારી, દર્શનીય, અપૂર્વરૂપ સંપન્ન, અર્થાત્ અજોડ બનાવી આપી. પછી જ્યારે તૈયાર થઇ ત્યારે 'जेणेव सीहसेणे राया तेणेव

उपागत्य 'तमाणत्तियं तामाज्ञप्तिकां=पूर्वोक्तामाज्ञां 'पच्चप्पिणंति' प्रत्यर्पयन्ति=स्वामिन् ! कूटागारशाला संपादिताऽस्माभिरिति निवेदयन्तीति ॥ सू० ६ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से सीहसेणे राया अण्णया कयाइं एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणाइं पंचसाइसयाइं आमंतेइ। तए णं तासिं एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणाइं पंचसाइसयाइं सीहसेणेणं रण्णा आमंतियाइं समाणाइं सव्वालंकारविभूसियाइं जहाविभवेणं जेणेव सुपइट्ठे णयरे जेणेव सीहसेणे राया तेणेव उवागच्छंति। तए णं से सीहसेणे राया एगूणाणं पंचदेवीसयाणं एगूणाणं पंचण्हं माइसयाणं कूटागारसालं आवसहं दलयइ ॥सू० ७॥

टीका।

'तए णं से' इत्यादि। 'तए णं से सीहसेणे राया' ततः खलु स सिंहसेनो राजा 'अण्णया कयाइं' अन्यदा कदाचित्=एकस्मिन् समये 'एगूणगाणं' एकोनानां 'पंचण्हं देवीसयाणं' पञ्चानां देवीशतानाम् 'एगूणाइं पंचसाइसयाइं' एकोनानि पञ्चमातृशतानि नवनवत्यधिकचतुःशतसंख्यकाः स्वश्वश्रूः 'आमंतेइ'

वे जहां सिंहसेन राजा विराजमान थे वहां पर आये और 'उवागच्छित्ता तमाणत्तियं पच्चप्पिणंति' आकर निवेदन किया कि हे राजा! आपकी आज्ञानुसार कूटाकार शाला बन कर तैयार हो चुकी है ॥सू०६॥

'तए णं से' इत्यादि।

'तए णं' कूटाकार शाला के सम्पूर्णरूप से निर्मित हो चुकने बाद 'से सीहसेणे राया' उस सिंहसेन राजाने 'अण्णया कयाइं' किसी एक समय 'एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणाइं पंचसाइसयाइं आमंतेइ' एक

आमन्त्रयति–तासामागमनायामन्त्रणं प्रेषयति । 'तए णं' ततः खलु 'तासिं' तासाम् 'एगूणगाणं' एकोनानां 'पंचण्हं देवीसयाणं' पञ्चानां देवीशतानाम् एगूण-पंचमाइसयाइं' एकोनपञ्चमातृशतानि 'सीहसेणेणं रण्णा' सिंहसेनेन राज्ञा 'आमंतियाइं' आमन्त्रितानि=आहूतानि 'समाणाइं' सन्ति 'सव्वालंकारविभूसियाइं' सर्वालङ्कारविभूषितानि 'जहाविभवेणं' यथाविभवेन=स्वस्वविभवानुसारेण 'जेणेव सुपइट्ठे णयरे' यत्रैव सुप्रतिष्ठं नगरं 'जेणेव सीहसेणे राया' यत्रैव सिंहसेनो राजा 'तेणेव उवागच्छंति' तत्रैवोपागच्छन्ति । 'तए णं से सीहसेणे राया' ततः खलु स सिंहसेनो राजा 'एगूणाणं' एकोनानां 'पंचदेवीसयाणं' पञ्चदेवीशतानाम् 'एगूणाणं' एकोनानां पंचण्हं माईसयाणं' पञ्चानां मातृशतानां 'कूडागारसालं' कूटाकारशालाम् 'आवसहं' आवसथम्, वासस्थानं 'दलयइ' ददाति ॥सू० ७॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से सीहसेणे राया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ सद्दावित्ता एवं वयासी–गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया विउलं असणं४

कम पांचसौ अपनी पत्नियों की माताओं को वहां पर आमंत्रित किया । 'तए णं तासिं एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणाइं पंचमाइसयाइं सीहसेणेणं रण्णा आमंतियाइं समाणाइं सव्वालंकारविभूसियाइं जहाविभवेणं जेणेव सुपइट्ठे णयरे जेणेव सीहसेणे राया तेणेव उवागच्छंति' आमंत्रित हुए वे सबके सब एककम पांचसौ माताएँ समस्त अपनी२ विभवसंपत्ति के अनुसार समस्त अलंकारों से विभूषित होकर सुप्रतिष्ठ नगरमें जहां सिंहसेन राजा विराजमान थे वहाँ आ पहुँचीं । 'तए णं से सीहसेणे राया एगूणाणं पंच-देवीसयाणं एगूणाणं पंचण्हं माइसयाणं कूडागारसालं आवसहं दलयइ' जब वे वहां आ चुकीं तब उस सिंहसेन राजा ने उन एककम पांचसौ अपनी भार्याओं की एककम पांचसौ माताओंको उस कूटाकार शाला में ठहरा दिया ॥सू० ७॥

ઓને તે કૂટાકાર શાળામાં પધારવાનું આમંત્રણ આપ્યું 'तए णं तासिं एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणाइं पंचमाइसयाइं सीहसेणे रण्णा आमंतियाइं समाणाइं सव्वालंकारविभूसियाइं जहाविभवेणं जेणेव सुपइट्ठे णयरे जेणेव सीहसेणे राया तेणेव उवागच्छंति' આમંત્રણ મળતાં તે તમામ ચારસો નવાણું માતાઓ પોતાની સંપત્તિ પ્રમાણે તમામ અલંકારથી શણગાર કરીને સુપ્રતિષ્ઠ નગરમાં જ્યાં સિંહ-સેન રાજા બિરાજમાન હતા ત્યાં આવી પહોંચી. 'तए णं से सीहसेणं राया एगूणाणं पंचदेवीसयाणं एगूणाणं पंचण्हं माइसयाणं कूडागारसालं आवसहं दलयइ' તે તમામ જ્યારે રાજા પાસે આવી ગઈ ત્યારે તે સિંહસેન રાજાએ તે ચારસો નવાણું પોતાની પત્નીઓની ચારસો નવાણું માતાઓને તે કૂટાકાર શાળામાં રહેવા મુકામ કરાવ્યો (સૂ૦ ૭)

उवणेह, सुबहु पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारं च कूडागारसालं साह-रेह, तए णं ते कोडुंबियपुरिसा तहेव जाव साहरेंति, तए णं तासिं एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणाइं पंचमाइसयाइं सव्वालंकारविभूसियाइं तं विउलं असणं४ सुरं च५ आसाएमा-णाइं४ गंधव्वेहि य णाडएहि य उवगीयमाणाइं नच्चिज्जमाणाइं विहरंति, तए णं से सीहसेणेराया अड्ढरत्तकाल समयंसि बहुहिं पुरिसेहिं संपरिवुडे जेणेव कूडागारसाला तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता कूडागारसालाए दुवाराइं पिहेइ, पिहित्ता कडागार-सालाए सव्वओ समंता अगणिकायं दलयइ, तए णं तासिं एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणगाइं पंचमाइसयाइं सीह-सेणेणं रण्णा आलीवियाइं समाणाइं रोयमाणाइं३ अत्ताणाइं असरणाइं कालधम्मुणा संजुत्ताइं ॥ सू० ८ ॥

टीका

'तए णं से' इत्यादि । 'तए णं से सीहसेणे राया' ततः खलु स सिंहसेनो राजा 'कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा 'एवं वयासी' एवमवादीत्–'गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया' गच्छत खलु यूयं हे देवानुप्रियाः! 'विउलं' विपुलम् 'असणं४' अशनं पानं खाद्यं

'तए णं से' इत्यादि ।

'तए णं' पश्चात् 'से सीहसेणे राया' उस सिंहसेन राजा ने 'कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' अपने नौकर–चाकरों को बुलाया 'सद्दावित्ता' और बुलाकर 'एवं' इस प्रकार 'वयासी' कहा कि 'गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रिय ! आप लोग यहां से जाओ 'विउलं असणं४ उवणेह'

स्वाद्यम् 'उवणेह' उपनयत=कूटागारशालायां प्रापयत। तथा 'सुवहु पुप्फवत्थ-गंधमल्लालंकारं च' सुवहु पुष्पगन्धमाल्यालंकारं च 'कूडागारसालं' कूटाकारशालां 'साहरेह' संहरत=नयत। 'तए णं ते कोडुंवियपुरिसा' ततः खलु ते कौटुम्विक-पुरुषाः 'तहेव' तथैव=राजाज्ञानुसारेणैव 'जाव' यावत्-'साहरेंति' संहरन्ति=उपनयन्ति 'तए णं' ततः खलु 'तासिं' तासाम् 'एगूणगाणं' एकोनानां 'पंचण्हं' पञ्चानां 'देवीसयाणं' देवीशतानाम् 'एगूणपंचमाइसयाइं' एकोनपञ्चमातृशतानि 'सव्वालंकारविभूसियाइं' सर्वालङ्कारविभूषितानि 'तं विउलं' तद् विपुलम् 'असणं ४' अशनं पानं खाद्यं स्वाद्यं च 'सुरं च ५' सुरां च५ 'आसाएमाणाइं' आस्वा-दयमानानि, विस्वादयमानानि, पारिभाजयमानानि, परिभुञ्जानानि 'गंधव्वेहि य' गान्धर्वैश्च=गायकपुरुषैः=गानकलाकुशलैर्गायकैः 'णाडएहि य' नाटकैश्च-नर्त्तक-

---

और ४ प्रकार का आहार वहां ले जाओ साथ में 'सुवहु पुप्फवत्थगंध मल्लालंकारं च कूडागारसालं साहरेह' अनेक प्रकार के पुष्प, वस्त्र, गंध माल्य और अलंकार भी इस कूटशाला में ले जाओ। 'तए णं ते कोडुंवियपुरिसा तहेव जाव साहरेंति' राजा की इस प्रकार आज्ञा सुनने के वाद उन कौटुम्बिक पुरुषोंने राजा की आज्ञा के अनुसार समस्त खाने पीने एवं पुष्प वस्त्र गंध माला आदि सामग्री उस कूटाकार शाला में उपस्थित कर दी। (तए णं तासिं एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणपंचसाइसयाइं सव्वालंकारविभूसियाइं तं विउलं असणं४ सुरं च५ आसाए-माणाइं४ गंधव्वेहि य णाडएहि य उवगीयमाणाइं नच्चिज्जमाणाइं विहरंति) अनन्तर उन एक कम पांचसौ देवियों की एकक्रम पांचसौ माता-ओंने उन आये हुए चारों प्रकार के आहार को खूब खाया, पीया, दूसरों को भी खिलाया पिलाया, मदिरा भी खूब पी और पिलाई।

'सुवहु पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारं च कूटागारसालं साहरेह' અનેક પ્રકારના પુષ્પ, વસ્ત્ર, ગંધ, માલ્ય, અને અલંકાર પણ તે કૂટશાલામાં લઈ જાઓ. 'तए णं ते कोडुं-वियपुरिसा तहेव जाव साहरेंति' રાજાની આ પ્રકારની આજ્ઞા સાંભળ્યા પછી તે કૌટુમ્બિક પુરુષોએ રાજાની આજ્ઞા પ્રમાણે તમામ ખાવા-પીવાની વસ્તુ અને પુષ્પ, વસ્ત્ર-ગંધમાલા આદિ સામગ્રી તમામ તે કૂટાકાર શાલામાં લાવીને મૂકી આપી 'तए णं तासिं एगूण-गाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणपंचमाइसयाइं सव्वालंकारविभूसियाइं तं विउलं असणं ४ सुरं च५ आसाएमाणाइं४ गंधव्वेहि य णाडएहि उवगीयमाणाइं नच्चिज्जमाणाइं विहरंति' તે પછી ચારસો નવાણું (૪૯૯) પત્નીઓની (૪૯૯) માતાઓ એ તે આવેલા ચાર પ્રકારના આહારના પદાર્થોનો સારી રીતે આહાર કર્યો, મદિરા પીધી, બીજાને પણ ખવરાવ્યા-પીવરાવ્યા, મદિરા પણ પાઈ, ગન્ધર્વોએ પણ

पुरुषैश्च 'उवगीयमाणाइं' उपगीयमानानि 'नच्चिज्जमाणाइं' नर्त्यमानानि 'विह-रंति' विहरन्ति। 'तए णं से' सीहसेणेराया ततः खलु स सिंहसेनो राजा 'अद्धरत्तकालसमयंसि' अर्धरात्रकालसमये=अर्द्धरात्रौ 'बहुहिं पुरिसेहिं' बहुभिः पुरुषैः 'संपरिवुडे' संपरिवृतः=सहितः 'जेणेव' यत्रैव 'कूडागारसाला' कूटाकार-शाला 'तेणेव' तत्रैव 'उवागच्छइ' उपागच्छति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'कूडागारसालाए' कूटाकारशालायाः 'दुवाराइं' द्वाराणि 'पिहेइ' पिदधाति=आवृ-णोति, 'पिहित्ता' पिधाय 'कूडागारसालाए' कूटाकारशालायाः 'सव्वओ समंता' सर्वतः समन्तात् 'अगणिकाय दलयइ' अग्निकायं दापयति=कूटाकारशालां ज्वाल-यतीत्यर्थः। 'तए णं' ततः खलु 'तासिं' तासाम् 'एगूणगाणं' एकोनानां 'पंचण्हं' पञ्चानां 'देवीसयाणं' देवीशतानाम् 'एगूणगाइं' एकोनानि 'पंचमाइसयाइं' पञ्च-मातृशतानि 'सीहसेणेणं रण्णा' सिंहसेनेन राज्ञा 'आलीवियाइं समाणाइं' आदी-

गन्धर्वों ने भी इनके आने की खूब खुशियां मनायीं, इसके उपलक्ष में उन्होंने खूब इनकी प्रशंसा के गाने गाये। नर्तक लोगोंने मनमाने अपने नृत्यों से भी इनका स्वागत किया (तए णं से सीहसेणे राया अद्धरत्तकालसमयंसि बहुहिं पुरिसेहिं संपरिवुडे जेणेव कूडागारसाला तेणेव उवागच्छइ) फिर वह सिंहसेन राजा अर्द्ध रात्रि के समय में अनेक अपने निजी पुरुषों से युक्त होकर उस कूटाकार शाला की तरफ आया। (उवागच्छित्ता कूडागारसालाए दुवाराइं पिहेइ) वहां पहुँच कर पहिले तो उसने उसके समस्त दरवाजों को बंद करवा दिया। (पिहित्ता कूडागारसालाए सव्वओ समंता अगणिकायं दलयइ) पश्चात् उस कूडाकार शाला में उसने सब तरफ से अग्नि लगवा दी। (तए णं तासिं एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणगाइं पंचमाइसयाइं सीहसेणेणं रण्णा

તેઓના આવવા માટેનો આનંદ જણાવ્યો. તેઓનાં માનમાં ગંધર્વોએ તેઓની પ્રશંસાના ગીત ગાયાં તથા નૃત્ય કરનારા માણસોએ મનમાન્યા પોતાના નૃત્યથી તેઓનું, સ્વાગત કર્યું 'तए णं से सीहसेणे राया अद्धरत्तकालसमयंसि बहुहिं पुरिसेहिं संपरिवुडे जेणेव कूडागारसाला तेणेव उवागच्छइ' પછી સિંહસેન રાજા અર્ધરાત્રીના સમયે પોતાના અનેક સ્વજનોની સાથે તે કૂટાકાર શાળા તરફ ચાલ્યા 'उवागच्छित्ता सालाए दुवाराइं पिहेइ' ત્યાં પહોંચીને પ્રથમ તો તેણે તમામ દરવાજા બંધ કરાવી દીધા 'पिहित्ता कूडागारसालाए सव्वओ समंता अगणिकायं दलयइ' પછી કૂટાકાર શાળામાં તેણે ચારેય બાજુથી અગ્નિ લગાવી દીધી. 'तए णं तासिं एगूणगाणं पंचण्हं देवी-सयाणं एगूणगाइं पंचमाइसयाइं सीहसेणेणं रण्णा आलीवियाइं समाणाइं

पितानि=प्रज्वालितानि सन्ति 'रोयमाणाइं३' रुदन्ति=रोदनं कुर्वन्ति 'कंदमाणाइं' क्रन्दन्ति, उच्चैः स्वरेण रुदन्ति 'विलवमाणाइं' विलपन्ति=शिरःस्फोटनपूर्वकं विलापं कुर्वन्ति, 'अत्ताणाइं' अत्राणानि=रक्षारहितानि 'असरणाइं' अशरणानि=शरणरहितानि 'कालधम्मुणा संजुत्ताइं' कालधर्मेण संयुक्तानि-तासामेकोनपञ्चशतदेवीनामेकोनपञ्चशतमातरो मृता इत्यर्थः ॥ सू० ८ ॥

आलीवियाइं समाणाइं रोयमाणाइं३ अत्ताणाइं असरणाइं कालधम्मुणा संजुत्ताइं) इससे एककम पांचसौ उन सब देवियों की वे ४९९ वे माताएँ सिंहसेन राजा के द्वारा जलाई गई हुई रुदन करते२ आक्रंदन करते२ और विलाप करते२ रक्षा के साधनों के अभाव में निःशरण होकर कालधर्म से संयुक्त हो गयीं।

भावार्थ–उन सबके उस कूटाकार शाला में ठहर जाने पर राजाने अपने नौकर–चाकरों को बुला कर कहा कि–हे देवानुप्रिय ! तुम लोग यहां से जाओ और चारों प्रकार के आहार को वहां ले जाओ और साथ में अनेक प्रकार के-पुष्प, वस्त्र, गंध, माला, और अलंकारों को भी ले जाओ। राजा की आज्ञा पाकर वे कौटुम्बिक पुरुष राजा की आज्ञा के अनुसार चारों प्रकार के तैयार किये हुए आहार को एवं पुष्प वस्त्र गंध माला आदि सामग्रीयां को उस कूटाकार शाला में उपस्थित कर दीं। अनन्तर उन चार सौ नवाणु देवियों की ४९९ माताओं ने उस आये हुए चार प्रकार के आहार को खूब

रोयमाणाइं३ अत्ताणाइं असरणाइं कालधम्मुणा संजुत्ताइं' તેથી ચારસો નવાણું પોતાની પત્નીઓની ચારસો નવાણું માતાઓને સિંહસેન રાજાએ સળગાવી દીધી ત્યારે તે સૌ રૂદન–આક્રંદન કરતી અને વિલાપ કરતી કરતી પોતાનાં રક્ષણનાં સાધનોનો અભાવ જોઈ નિઃશરણ બનીને તમામ મરણ પામી ગઇ.

ભાવાર્થ— તે તમામ એ કૂટાકાર શાળામાં ગઇ અને સ્થિર થઇ ત્યારે રાજાએ પોતાના નોકર–ચાકરોને બોલાવીને કહ્યું કે હે દેવાનુપ્રિય ! તમે સૌ અહીંથી જાઓ અને ચાર પ્રકારના આહારના પદાર્થો ત્યાં શાળામાં લઇ જાઓ તેમજ સાથે સાથે અનેક પ્રકારનાં પુષ્પ, વસ્ત્ર, ગંધ માલા અને અલંકારોને પણ લઈ જાઓ. રાજાની આ પ્રમાણે આજ્ઞા મેળવીને તે સૌ નોકર–ચાકર વર્ગે રાજાની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાર પ્રકારના તૈયાર કરાવેલા આહારનાં પદાર્થો તથા પુષ્પ, વસ્ત્ર, ગંધ માલા આદિ સામગ્રીને લઇ કૂટાકાર શાળામાં આવ્યા. પછી તે ચારસો નવાણું સ્ત્રીઓની માતાઓએ તે ચાર પ્રકારના આહારના પદાર્થો ખાધા–પીધા, પુષ્પ, વસ્ત્ર, ગંધ, માલા

॥ मूलम् ॥

तए णं से सीहसेणे राया एयकम्मे४ सुबहु पावकम्मं समज्जिणित्ता चउत्तीसं वाससयाइं परमाउं पालइत्ता कालमासे कालं किच्चा छट्ठीए पुढवीए उक्कोसेणं बावीससागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णे ! से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव रोहीडए णयरे दत्तस्स सत्थवाहस्स कण्हसिरीए भारियाए कुच्छिंसि दारियत्ताए उववण्णे । तए णं सा कण्हसिरी णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं जाव दारियं पयाया सुकुमाल

खाया पीया, पुष्प वस्त्र गंध माला आदि का उपभोग किया और अनेक प्रकार की मदिराओं को खूब पी और पिलाई । गंधर्वों के विविध प्रकार के गाने सुने, एवं नर्त्तकों के नृत्यों को खूब देखा और खूब खुशी मनाई । बाद में वह सिंहसेन राजा उसी दिन अर्द्ध रात्रि के समय में अपने अनेक निजी पुरुषों को लेकर इस कूटाकार शाला की तरफ आया । वहां पहुँचकर उसने पहले उन निजी पुरुषों द्वारा कूटाकार शाला के समस्त दरवाजों को बंद करवा दिया पश्चात् उस कूटाकार शाला के चारों तरफ आग लगवा दी । इससे वे ४९९ देवियों की सबकी सब ४९९ माताएँ सिंहसेन राजा के द्वारा जलाई गई हुई रुदन करते२ आक्रन्दन करते२ और विलाप करते२ रक्षा के साधनों के अभाव में निःशरण होकर कालधर्म को प्राप्त हुई–मर गई ॥सू० ८॥

આદિ પદાર્થોનો પણ યોગ્ય રીતે ઉપભોગ કર્યો સાથે અનેક પ્રકારની મદિરાઓને પણ ખૂબ પીધી અને બીજાને પણ આપી, ગન્ધર્વોનાં વિધ–વિધ પ્રકારનાં ગીત સાંભળ્યાં, અને નૃત્ય કરનારાઓના નાચને પણ ખૂબ જોયા તથા ખુશી થયાં, પછીથી તે સિંહસેન રાજા તે દિવસે અર્ધરાત્રીના સમયે પોતાના અનેક નિજ જનને સાથે લઈને તે કૂટાકાર શાળા પાસે આવ્યા આવીને પ્રથમ પોતાના માણસોને આજ્ઞા કરીને શાળાના તમામ દરવાજા બંધ કરાવ્યા અને તે પછી કૂટાકાર શાળાની ચારેય બાજુ આગ લગાવી દીધી તેથી ચારસો નવાણું (૪૯૯) દેવીઓની (૪૯૯) માતાઓ તમામ સિંહસેન રાજા દ્વારા અગ્નિથી બળતી થકી રૂદન કરવા લાગી આક્રંદન અને વિલાપ કરતી પોતાના રક્ષણનાં સાધનોના અભાવે આશ્રય વિનાની થઇને કાલધર્મને પામી ગઇ–અર્થાત મરણ પામી ગઈ. ॥ સૂ૦ ૮॥

जाव सुरूवां। तए णं तीसे दारियाए अम्मापियरो णिव्वत्ते एगारसे दिवसे संपत्ते बारसाहे विउलं असणं४ जावमित्त० णामधेज्जं करेंति, तं होउ णं दारिया देवदत्ता णामेणं। तए णं सा देवदत्ता दारिया पंचधाइपरिग्गहिया जाव परिवड्ढइ ॥सू०९॥

टीका

'तए णं' इत्यादि।

'तएणं सीहसेणेराया' ततः खलु स सिंहसेनो राजा 'एयकम्मे४' एतत्कर्मा४-एकोनपञ्चशतश्वश्रूहिंसनकर्मकारकः, एवमत्र—एतत्प्रधानः, एतद्विद्यः एतत्समाचार इत्यपि बोध्यम्। 'सुबहु' सुबहु=अत्यधिकं 'पावकम्मं' पापकर्म 'समज्जिणित्ता' समर्ज्य=समुपार्ज्य 'चउत्तीसं वाससयाइं' चतुस्त्रिंशद्वर्षशतानि 'परमाउं' परमायुः= उत्कृष्टायुः 'पालइत्ता' पालयित्वा कालमासे कालंकिच्चा कालमासे कालं कृत्वा 'छट्ठीए पुढवीए' षष्ठ्यां पृथिव्याम् 'उक्कोसेणं' उत्कर्षेण 'बावीससागरोवमट्ठिइएसु' द्वाविंशतिसागरोपमस्थितिकेषु 'णेरइएसु' नैरयिकेषु 'णेरइयत्ताए' नैरयिकतया

'तए णं' इत्यादि।

(तए णं) इस के अनन्तर (से सीहसेणे राया) वह सिंहसेन राजा (एय कम्मे४) कि जिसने अपनी समस्त सासों को मारने रूप महा अधार्मिक कृत्य किया इसी भयंकर अपराध से (सुवहु पावकम्मं समज्जिणित्ता) अनेक प्रकार के पापकर्मों का उपार्जन कर (चउत्तीसं वाससयाइं परमाउं पालइत्ता) ३४०० वर्ष की उत्कृष्ट आयु के समाप्त हो चुकने पर (कालमासे कालं किच्चा) मृत्यु के अवसर में मर कर (छट्ठीए पुढवीए उक्कोसेणं वावीससागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णे) छठी पृथिवी के उत्कृष्ट२२ सागर की स्थितिवाले नरक में नारकीपर्याय से उत्पन्न

'तए णं' इत्यादि

'तए णं' ते પછી 'से सीहसेणे राया' ते સિંહસેન રાજા 'एयकम्मे४' કે જેણે પોતાની તમામ સાસુઓને મારવા રૂપ મહા અધાર્મિક કૃત્ય કર્યું છે તે ભયંકર અપરાધથી 'सुवहु पावकम्मं समज्जिणित्ता' અનેક પ્રકારનાં પાપકર્મોને ઉપાર્જનકરી 'चउत्तीसं वाससयाइं परमाउं पालइत्ता' ૩૪૦૦ ચોતરીસસો વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પૂરી થઇ રહ્યા પછી, 'कालमासे कालं किच्चा' મૃત્યુ સમયે મરણ પામીને 'छट्ठीए पुढवीए उक्कोसेणं वावीससागरोवमट्ठिइएसु णेरइयएसु णेरइयत्ताए उववण्णे' છઠ્ઠી પૃથ્વીના ઉત્કૃષ્ટ ૨૨ બાવીસ સાગરની સ્થિતિવાળા નરકમાં નારકીની પર્યાયથી

'उववण्णे' उत्पन्नः। 'से णं' स खलु सिंहसेनजीवः 'तओ' ततः=तस्मात् स्थानात् 'अणंतरं' अनन्तरम्=पश्चात् 'उव्वट्टित्ता' उद्वृत्य=निस्सृत्य 'इहेव' इहैव=अत्रैव 'रोहीडए णयरे' रोहितके नगरे 'दत्तस्स सत्थवाहस्स' दत्तस्य सार्थवाहस्य 'कण्हसिरीऐ भारियाए कुच्छिसि' कृष्णश्रियो भार्यायाः कुक्षौ=गर्भे 'दारियत्ताए उववण्णे' दारिकातया-पुत्रीत्वेन उत्पन्नः। 'तए णं सा कण्हसिरी' ततः खलु सा कृष्णश्रीः 'णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं' नवसु मासेषु बहुपरिपूर्णेषु 'जाव' यावत् 'अद्धट्ठमाणं राइंदियाणं वीइक्कंताणं' अर्द्धाष्टमरात्रिंदिवेषु व्यतिक्रान्तेषु 'दारियं' दारिकां 'पयाया' प्रजाता=प्रजनितवती। कीदृशीमित्याह-'सुकुमाल जाव सुरूवां सुकुमार-यावत् सुरूपां, सुकुमारपाणिपादां यावत्सुरूपाम्। 'तए णं' ततः खलु 'तीसे दारियाए' तस्या दारिकायाः 'अम्मापियरो' अम्बापितरौ 'णिव्वत्ते एगारसे दिवसे' निवृत्ते एकादशे दिवसे 'संपत्ते बारसाहे' संप्राप्ते द्वादशाहे=द्वादशे दिवसे 'विउलं' विपुलम् 'असणं४' अशनं पानं खाद्यं स्वाद्यं

हुआ। (से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव रोहीडए णयरे दत्तस्स सत्थ-वाहस्स कण्हसिरीए भारियाए कुच्छिसि दारियत्ताए उववण्णे) वहां से स्थिति पूर्ण कर वह सिंहसेन का जीव निकल इसी रोहितक नगर में दत्त सार्थवाह की भार्या कृष्णश्री की कुक्षि में पुत्रीरूप से उत्पन्न हुआ। (तए णं सा कण्हसिरी णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं जाव दारियं पयाया) जब नौ माह ७॥ दिन अच्छी तरह से व्यतीत हो चुके तब कृष्णश्रीने पुत्री को जन्म दिया। (सुकुमाल जाव सुरूवां) इस के हाथ पैर आदि अवयव बहुत ही सुकुमार थे और आकृति भी इसकी विशेष सुन्दर थी। (तए णं तीसे दारियाए अम्मापियरो णिव्वत्ते एगारसमे दिवसे संपत्ते बारसाहे) जब इस की उत्पत्ति के ११ दिन व्यतीत हो चुके और १२

ઉત્પન્ન થયો. 'से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव रोहिडए णयरे दत्तस्स सत्थवाहस्स कण्हसिरीए भारियाए कुच्छिंसि दारियत्ताए उववण्णे' ત્યાંની સ્થિતિ પૂર્ણ કરીને તે સિંહસેનનો જીવ નિકળીને આ રોહિતક નગરમાં દત્તસાર્થવાહની ભાર્યા-સ્ત્રી કૃષ્ણશ્રીનાં ઉદરમાંથી પુત્રી રૂપે ઉત્પન્ન થયો. 'तए णं सा कण्हसिरी णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं जाव दारियं पयाया' જ્યારે નવ માસ અને ઉપર સાડાસાત (૭॥ રાત્રી સારી રીતે વીતી ગયા, ત્યારે કૃષ્ણશ્રીએ પુત્રીનો જન્મ આપ્યો. 'सुकुमाल जाव सुरूवां' તેના હાથ-પગ આદિ અવયવો ઘણાં સુકુમાર હતાં અને આકૃતિ પણ બહુજ સુન્દર હતી. 'तए णं तीसे दारियाए अम्मापियरो णिव्वत्ते एगारसमे दिवसे संपत्ते बारसाहे' તેના જન્મના જ્યારે અગિયાર (૧૧) દિવસ પૂરા થઈ (૧૨) બારમો દિવસ

'जाव' यावत् उपस्कार्य 'मित्त०' मित्रज्ञातिस्वजनसम्बन्धिपरिजनान् पुष्पवस्त्र-गन्धमाल्यालङ्कारेण सत्कृत्य संमान्य तेषां समक्षं तस्या दारिकायाः 'नामधेज्जं करेंति०' नामधेयं कुरुतः-यस्मात् कारणात् खलु इयं दारिका देवप्रसादात् लब्धा 'तं' तत्=तस्मात् कारणात् 'होउ णं' भवतु खलु 'अम्हं दारिया' अस्माकं दारिका देवदत्ताणामेणं' देवदत्ता नाम्ना। 'तए णं सा देवदत्ता दारिया' ततः खलु सा देवदत्ता दारिका पंचधाईपरिग्गहिया' पञ्चधात्रीपरिगृहीता=पञ्चधात्रीपरिपालिता सती 'जाव परिवड्ढइ' यावत् गिरिकन्दरालीनश्चम्पकपादप इव परिवर्धते ॥सू०९॥

॥ मूलम् ॥

तए णं सा देवदत्ता दारिया उम्मुक्कबालभावा जोव्वणेण य रूवेण य लावण्णेण य जाव अईव२ उक्किट्ठा उक्किट्ठसरीरा जाया यावि होत्था। तए णं सा देवत्ता दारिया अण्णया कयाइं ण्हाया जाव विभूसिया बहूहिं खुज्जाहिं जाव परिक्खित्ता उप्पिं आगासतलंसि कणगतिंदूसएणं कीलमाणी विहरइ ॥ सू० १० ॥

वाँ दिन ज्यों ही लगा उस समय (विउलं असणं४ जाव मित्त० णामधेज्जं करेंति) इसके मातापिताने विपुल मात्रा में चारों प्रकार का आहार पकवाया और मित्र, ज्ञाति, स्वजन, संबंधि और परिजनों का पुष्प, वस्त्र, गंध, माल्य और अलंकार आदि से सत्कार कर उनके समक्ष ही उस लडकी का नामसंस्करणविधान किया, ऐसा ख्याल कर कि (तं होउ णं दारिया देवदत्ता णामेणं) यह कन्या हमें देव की प्रसन्नता से वरदान रूप में प्राप्त हुई है, इस लिये इस का नाम देवदत्ता होओ। (तए णं सा देवदत्ता दारिया पंचधाईपरिग्गहिया जाव परिवड्ढइ) वह देवदत्ता पांच धायमाताओं की देखरेख में रहती हुई गिरि की कन्दरा में आलीन चम्पक वृक्ष की तरह सुखपूर्वक बढने लगी। ॥ सू० ९ ॥

આવ્યો ત્યારે તે સમયે, 'विउलं असणं४ जाव मित्त० णामधेज्जं करेंति' તેનાં માતા-પિતાએ મોટા પ્રમાણમાં ચાર પ્રકારના આહાર તૈયાર કરાવ્યા અને મિત્ર, જ્ઞાતિ, સ્વજન સંબંધી અને પરિજનોનો પુષ્પ, વસ્ત્ર, ગંધ માલ્ય અને અલંકાર આદિથી સારો સત્કાર કર્યો, અને તે સૌના સમક્ષ પુત્રીનાં નામકરણ સંસ્કારનું વિધાન કર્યું તેમાં એ દૃષ્ટિ રાખી કે, तं होउ णं दारिया देवदत्ता णामेणं' આ કન્યા અમને દેવ-પ્રસન્ન થવાથી વરદાનરૂપમાં પ્રાપ્ત થઇ છે, તે માટે તે કન્યાનું નામ દેવદત્તા રાખવું છે 'तए णं सा देवदत्ता दारिया पंचधाईपरिग्गहिया जाव परिवड्ढइ' તે દેવદત્તા પાંચ ધાય માતાઓની દેખરેખમાં રહેતી થકી પર્વતની ગુફામાં રહેલા ચમ્પક વૃક્ષ પ્રમાણે સુખપૂર્વક વધવા લાગી. (સૂ૦ ૯)

टीका

'तए णं सा इत्यादि ।

'तए णं सा देवदत्ता दारिया' ततः खलु सा देवदत्ता दारिका=कन्यका 'उम्मुक्कबालभावा' उन्मुक्तबालभावा 'जोव्वणेण य' यौवनेन 'रूवेण य' रूपेण=शरीराकृत्या 'लावण्णेण य' लावण्येन=शरीरकान्त्या 'जाव' यावत्-'अतीव२' अतीवातीव 'उक्किट्ठा' उत्कृष्टा 'उक्किट्ठसरीरा' उत्कृष्टशरीरा=परमसुन्दरी 'जाया यावि होत्था' जाता चाप्यभवत् । 'तए णं सा देवदत्ता दारिया' ततः खलु सा देवदत्ता दारिका 'अण्णया कयाइं' अन्यदा कदाचित्=एकस्मिन् समये 'ण्हाया' स्नाता=कृतस्नाना 'जाव विभूसिया' यावद् विभूषिता=सर्वालङ्कारविभूषिता परिहित-सुन्दरवस्त्राभरणा सती 'बहूहिं खुज्जाहिं' बहुभिः कुब्जाभिः 'जाव' यावत्-अष्टादश-देशीयाभिर्दासीभिः 'परिक्खित्ता' परिक्षिप्ता=परिवृता 'उप्पिं आगातसलंसि' उपरि आकाशतले=प्रासादोपरिभागे 'चाँदनी' इति प्रसिद्धे स्थाने 'कणगतिंदूसएणं' कनक-तिन्दूसकेन=सुवर्णकन्दुकेन='कीलमाणी' क्रीडन्ती 'विहरइ' विहरति=वर्त्तते ॥सू०१०॥

'तए णं सा' इत्यादि ।

(तए णं सा देवदत्ता दारिया) जब वह देवदत्ता पुत्री (उम्मुक्कबालभावा) **बाल्यावस्था के बाद युवावस्था आने पर** (जोव्वणेण य रूवेण य लावण्णेण य जाव अईव२ उक्किट्ठा उक्किट्ठसरीरा जाया यावि होत्था) **इसका शरीर आकृति और लावण्य से सुन्दर दीखने लगा।** 'तए णं सा देवदत्ता दारिया अण्णया कयाइं ण्हाया जाव विभूसिया बहुहिं खुज्जाहिं जाव परिक्खित्ता' **किसी एक समय यह देवदत्ता लडकी स्नान कर और वस्त्राभूषण पहिर कर अपनी १८ देश की दासियों के परिवार के साथ** 'उप्पिं आगासतलंसि कणगतिंदूसएणं कीलमाणी विहरइ' **ऊपर आकाशतल-प्रासाद के ऊपरी भाग-चांदनी-में सुवर्ण की गेंद से क्रीडा कर रही थी ॥सू०१०॥**

'तए णं सा' ઇત્યાદિ.

'तए णं सा देवदत्ता दारिया' જ્યારે તે દેવદત્તા પુત્રી 'उम्मुक्कबालभावा' બાલ્યાવસ્થા પછી જ્યારે યૌવનાવસ્થામાં આવી ત્યારે 'जोव्वणेण य रूवेण य लावण्णेण य जाव अईव२ उक्किट्ठा उक्किट्ठसरीरा जाया यावि होत्था' તે પોતાના શરીરની આકૃતિ અને લાવણ્યથી સુન્દર દેખાવા લાગી 'तए णं सा देवदत्ता दारिया अण्णया कयाइं ण्हाया जाव विभूसिया बहुहिं खुज्जाहिं जाव परिक्खित्ता' કોઈ એક સમયે તે દેવદત્તા પુત્રી સ્નાન કરી અને વસ્ત્રાભૂષણ પહેરીને પોતાની અઢાર દેશની દાસીઓના પરિવાર સાથે 'उप्पिं आगासतलंसि कणगतिंदूसएणं कीलमाणी विहरइ' પોતાના આકાશતલ જેવા મહેલના ઉપરના ભાગમાં-ચાંદનીમાં સોનાના ગેડી-દડાથી રમતી હતી. (સૂ० ૧૦)

॥ मूलम् ॥

इमं च णं वेसमणदत्ते राया ण्हाए जाव विभूसिए आसं दुरूहइ, दुरूहित्ता बहुहिं पुरिसेहिं संपरिवुडे आसवाहणियाए णिज्जाएमाणे दत्तस्स गाहावइस्स गिहस्स अदूरसामंते वीइवयइ। तए णं से वेसमणे राया जाव वीईवयमाणे देवदत्तं दारियं उप्पिं आगासतलंसि कणगतिंदूसेणं कीलमाणिं पासइ, पासित्ता देवदत्ताए दारियाए रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य जाव विम्हिए कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी–कस्स णं देवाणुप्पिया! एसा दारिया? किं वा णामधेज्जं? तए णं ते कोडुंबियपुरिसा वेसमणरायं करयल० एवं वयासी–एस णं सामी दत्तसत्थवाहस्स धूया कण्हसिरि भारियाए अत्तया देवदत्ता णामं दारिया रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य उक्किट्ठा उक्किट्ठसरीरा ॥ सू० ११ ॥

टीका

'इमं च णं' इत्यादि।

'इमं च णं' इतश्च खलु 'वेसमणदत्ते राया' वैश्रवणदत्तो राजा 'ण्हाए जाव विभूसिए' स्नातो यावत् सर्वालंकारविभूषितः 'आसं दुरूहइ' अश्वं दुरोहति=आरोहति 'दुरूहित्ता' दुरुह्य=आरुह्य 'बहुहिं पुरिसेहिं संपरिवुडे' बहुभिः पुरुषैः संपरिवृतः 'आसवाहणियाए' अश्ववाहनिकायै=अश्वक्रीडार्थम्–अश्वारूढो

'इमं च णं' इत्यादि।

'इमं च णं' एक समय की बात है 'वेसमणदत्ते राया' वैश्रवण दत्त राजा 'ण्हाए जाव विभूसिए' स्नान कर के वस्त्राभूषणों से अलंकृत हो कर 'आसं दुरूहइ' अपने घोडे पर सवार हुआ, 'दुरूहित्ता' सवार होकर 'बहुहिं पुरिसेहिं संपरिवुडे' अनेक पुरुषों के साथ२ 'आसवाहणियाए'

"इमं च णं" ઇત્યાદિ

(इमं च णं) એક સમયની વાત છે. (वेसमणदत्ते राया) વૈશ્રવણદત્ત રાજા (ण्हाए जाव विभूसिए) સ્નાન કરીને વસ્ત્રાભૂષણોથી અલંકૃત થઈને (आसं दुरूहइ) પોતાના ઘોડા પર સ્વાર થયા. (दुरूहित्ता) સ્વાર થઈને (बहुहिं पुरिसेहिं संपरिवुडे)

यत्राश्वगतिलीलाप्रदर्शनपूर्वकमश्वं धावयति साऽश्वक्रीडाऽश्ववाहनिका तया तस्यै तदर्थमित्यर्थः। 'निज्जायमाणे' निर्यान्=निर्गच्छन् 'दत्तस्स गाहावइस्स गिहस्स' दत्तस्य गाथापतेर्गृहस्य 'अदूरसामंते' नातिदूरे नातिसमीपे पार्श्वभागत इत्यर्थः 'वीइवयइ' व्यतिव्रजति=गच्छति। 'तए णं से वेसमणे राया' ततः खलु स वैश्रवणो राजा 'जाव' यावत् अश्वक्रीडार्थं निर्गच्छन् दत्तगाथापत्तेर्गृहसमीपतः 'वीईवयमाणे' व्यतिव्रजन् 'देवदत्तं दारियं' देवदत्तां दारिकाम् 'उप्पिं आगासतलगंसि' उपरिआकाशतले प्रासादोपरिभागे 'कणगतिंदूसेणं' कनकतिन्दूकेन=सुवर्णकन्दुकेन 'कीलमाणिं' क्रीडन्तीं 'पासइ' पश्यति। 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'देवदत्ताए दारियाए' देवदत्ताया दारिकायाः 'रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य' रूपेण यौवनेन लावण्येन च 'जाव' यावत्-विम्हिए' विस्मितः=अहो! अदृष्टपूर्वमीदृशं रूपमित्याश्चर्ययुक्तः सन् 'कोडुंबियपुरिसे सदावेइ' कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति=आह्वयति 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा=आहूय 'एवं वयासी'

अश्व क्रीडा करने के लिये 'निज्जायमाणे' जाता हुआ 'दत्तस्स गाहावइस्स गिहस्स अदूरसामंते वीइवयइ' दत्तगाथापति के घर के कुछ पास से होकर निकला। 'तए णं से वेसमणे राया जाव वीईवयमाणे देवदत्तं दारियं उप्पिं आगासतलंसि कणगतिंदूसेण कीलमाणिं पासइ' जाते हुए उस वैश्रवण राजाने ऊपर मकान पर सुवर्ण की कंदुक से क्रीडा करती हुई उस देवदत्ता को देखा। 'पासित्ता देवदत्ताए दारियाए रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य जाव विम्हिए' देख कर देवदत्ता के रूप से यौवन से और लावण्य से अति आश्चर्ययुक्त हुआ। ऐसा रूप तो आज तक देखने में नहीं आया इस प्रकार चकितचित्त होकर उसने 'कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' अपने कौटुम्बिकपुरुषों को बुलाया 'सद्दावित्ता' बुलाकर 'एवं वयासी' ऐसा कहा

અનેક પુરુષોની સાથે-સાથે (आसवाहणियाए) અશ્વક્રીડા કરવા માટે (निज्जायमाणे) જઈ રહ્યા હતા (दत्तस्स गाहावइस्स गिहस्स अदूरसामंते वीइवयइ) દત્તગાથાપતિના ઘરની જરા પાસે થઈને નીકળ્યા, (तए णं से वेसमणे राया जाव वीईवयमाणे देवदत्तं दारियं उप्पिं आगासतलंसि कणगतिंदूसेणं कीलमाणिं पासइ) તે વખતે તે વૈશ્રવણ રાજાએ મહેલ ઉપર સોનાના ગેડી-દડાથી ક્રીડા કરતી-રમતી તે દેવદત્તાને જોઈ. (पासित्ता देवदत्ताए दारियाए रूवेण य जोव्वणेय य जाव विम्हिए) જોઈને દેવદત્તાના રૂપથી-યૌવનથી અને લાવણ્યથી આશ્ચર્ય પામી ગયો. આવું રૂપ આજસુધી જોવામાં આવ્યું નથી-આ પ્રમાણે ચકિત-ચિત્ત-ચલાયમાન થઈને તેણે (कोडुंबियपुरिसे सद्दावेह) પોતાના કૌટુમ્બિક પુરુષોને બોલાવ્યા. 'सद्दावित्ता' બોલાવીને

एवमवादीत्-'कस्स णं देवाणुप्पिया!' कस्य खलु हे देवानुप्रियाः? 'एसा' 'दारिया' एषा=प्रासादशिखरे कनककन्दुकेन क्रीडन्ती दारिका? किं वा णामधेज्जं किं वा नामधेयमस्याः?। 'तए णं कोडुंबिय पुरिसा' ततः खलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः 'वेसमणरायं' वैश्रवणराजं 'करयल०' करतलपरिगृहीतं शिरआवर्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा 'एवं वयासी' एवमवादीत्-'एस णं' एषा खलु 'सामी' हे स्वामिन्! 'दत्तसत्थवाहस्स' दत्तसार्थवाहस्य 'धूया' दुहिता=पुत्री 'कण्हसिरीए भारियाए' कृष्णश्रियो भार्यायाः 'अत्तया' आत्मजा देवदत्ता णामं दारिया 'देवदत्ता नाम दारिका 'रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य उक्किट्ठा उक्किट्ठ सरीरा' रूपेण यौवनेन लावण्येन चोत्कृष्टा उत्कृष्टशरीरा अस्ति॥ सू० ११॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से वेसमणे राया आसवाहणियाओ पडिणियत्ते समाणे अब्भितरट्ठाणिज्जे पुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी-गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया! दत्तस्य धूयं कण्ह-

---

'कस्स णं देवाणुप्पिया एसा दारिया' हे देवानुप्रिय! कहो, यह किस की पुत्री है? 'किं वा णामधेज्जं' इसका नाम क्या है? 'तए णं ते कोडुंबियपुरिसा वेसमणरायं करयल० एवं वयासी' इस प्रकार नृपति का कथन सुनकर उन कौटुम्बिकपुरुषोंने हाथ जोड कर ऐसा कहा कि 'एस णं सामी दत्तसत्थवाहस्स धूया कण्हसिरीए भारियाए अत्तया देवदत्ता णामं दारिया' हे स्वामिन्! यह दत्त सार्थवाह की लडकी है। कृष्णश्री नाम की उसकी भार्या से यह उत्पन्न हुई और इसका नाम देवदत्ता है। 'रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य जाव अईव२ उक्किट्ठा उक्कट्ठसरीरा' यह रूप, यौवन एवं लावण्य से उत्कृष्ट एवं अनुपम-शरीरसंपन्न है। ॥सू० ११॥

'एवं वयासी' આ પ્રમાણે કહ્યું, 'कस्स णं देवाणुप्पिया एसा दारिया' હે દેવાનુપ્રિયો! કહો એ કોની પુત્રી છે. 'किं वा णामधेज्जं' તેનું નામ શું? 'तए णं ते कोडुंबियपुरिसा वेसमणरायं करयल० एवं वयासी' આ પ્રમાણે રાજાના વચન સાંભળીને તે કૌટુમ્બિક પુરુષોએ હાથ જોડીને આ પ્રમાણે કહ્યું કેઃ- 'एस णं सामी दत्तसत्थवाहस्स धूया कण्हसिरीए भारियाए अत्तया देवदत्ता णामं दारिया' હે સ્વામિન્! તે દત્તસાર્થવાહનાં પુત્રી છે કૃષ્ણશ્રી નામના તેનાં પત્નીથી તે ઉત્પન્ન થયેલ છે અને તેનું નામ દેવદત્તા છે. 'रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य उक्किट्ठा उक्कट्ठसरीरा' તે રૂપ, યૌવન અને લાવણ્યથી ઉત્કૃષ્ટ અર્થાત્ અનુપમ-શરીરસંપન્ન છે. ॥ સૂ૦ ૧૧ ॥

सिरीए अत्तयं देवदत्तं दारियं पूसणंदिस्स जुवरण्णो भारियत्ताए वरेह जइवि य सा सयं रज्जसुक्का। तए णं ते अब्भिंतरट्ठाणिज्जा पुरिसा वेसमणेणं रण्णा एवं वुत्ता समाणा हट्ठतुट्ठा करयल जाव पडिसुणेंति, पडिसुणित्ता ण्हाया जाव सुद्धप्पावेसाइं वत्थाइं पवरपरिहिया जेणेव दत्तस्स गिहे तेणेव उवागच्छंति ॥ सू० १२ ॥

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं से वेसमणे राया' ततः खलु स वैश्रवणो राजा 'आसवाहणियाओ' अश्ववाहनिकातः 'पडिणियत्ते समाणे' प्रतिनिवृत्तः सन् 'अब्भिंतरट्ठाणिज्जे पुरिसे' अभ्यन्तरस्थानीयान् पुरुषान्=निजान्तरिकजनान् 'सद्दावेइ' शब्दयति=आह्वयति, 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा='आहूय' 'एवं वयासी' एवमवादीत्—'गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया' गच्छत खलु यूयं हे देवानुप्रियाः! 'दत्तस्स धूयं' दत्तस्य दुहितरं=पुत्रीं 'कण्हसिरीए अत्तयं' कृष्णश्रिय आत्मजां=कृष्णश्रीभार्याकुक्षिसंभूतां 'देवदत्तं दारियं' देवदत्तां दारिकां 'पूसणंदिस्स जुवरण्णो' पुष्पनन्दिनो युवराजस्य 'भारियत्ताए' भार्यातया (भार्या-

---

'तए णं से' इत्यादि।

'तए णं' इसके बाद 'से वेसमणे राया' उस वैश्रवण राजाने 'आसवाहणियाओ पडिणियत्ते समाणे' अश्ववाहनिका–अश्वक्रीडा से प्रतिनिवृत्त होकर 'अब्भिंतरट्ठाणिज्जे पुरिसे' अभ्यंतर स्थान पर नियुक्त पुरुषों को 'सद्दावेइ' बुलाया 'सद्दावित्ता' और बुलाकर 'एवं वयासी' इस प्रकार कहा 'गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रिय! तुम शीघ्र जाओ! और 'दत्तस्स धूयं कण्हसिरीए अत्तयं देवदत्तं दारियं पूसणंदिस्स जुवरण्णो भारियत्ताए वरेह' दत्त की पुत्री जो कृष्णश्री की कुक्षि से उत्पन्न हुई है एवं जिसका नाम देवदत्ता है उसे अपने युवराज पुष्पनंदी के लिये

'तए णं से' ઇત્યાદિ.

'तए णं' તે પછી 'से वेसमणे राया' તે વૈશ્રવણ રાજાએ 'आसवाहणियाओ पडिणियत्ते समाणे' અશ્વક્રીડાથી નિવૃત્ત થઈને 'अब्भिंतरट्ठाणिज्जे पुरिसे' પોતાના અંદરના સ્થાનપર રાખેલ પુરુષોને 'सद्दावेइ' બોલાવ્યા 'सद्दावित्ता' અને બોલાવીને 'एवं वयासी' આ પ્રકારે કહ્યું 'गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया' હે દેવાનુપ્રિય! તમે જલદી જાઓ, અને 'दत्तस्स धूयं कण्हसिरीए अत्तयं देवदत्तं दारियं पूसणंदिस्स जुवरण्णो भारियत्ताए वरेह' દત્તની પુત્રી જે કૃષ્ણશ્રીની કુખથી ઉત્પન્ન થઈ છે અને જેનું નામ દેવદત્તા છે, તેને આપણા યુવરાજ પુષ્પનંદી સાથે વરાવો.

त्वेन) 'वरेह' वृणुध्वम् 'जइवि य सा सयं रज्जसुक्का' यद्यपि च सा स्वयं राज्यशुल्का=राज्यदानेनापि देया भवेत्, यद्वा यदि सा स्वयं राज्यशुल्का=पट्टराज्ञी भवितुमिच्छेत् तथापि तत्स्वीकृत्य तां वृणुध्वमिति भावः। 'तए णं' ततः खलु ते 'अब्भितरट्ठाणिज्जा पुरिसा' आभ्यन्तरस्थानीयाः पुरुषाः 'वेसमणेणं रण्णा' वैश्रवणेन राज्ञा 'एवं वुत्ता समाणा' एवमुक्ताः सन्तः 'हट्ठतुट्ठा' हृष्टतुष्टाः=हर्षितहृदयाः सन्तुष्टमानसाः 'करयल जाव' करतल यावत् करतलपरिगृहीतं शिर-आवर्त्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा-'पडिसुणेंति' प्रतिशृण्वन्ति=स्वीकुर्वन्ति। 'पडिसुणित्ता प्रतिश्रुत्य=स्वीकृत्य 'ण्हाया' स्नाताः 'जाव' यावत्-कृतबलिकर्माणः=वायसाद्यर्थकृतान्नभागाः कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ताः=दुःस्वप्नादिदोषनिवारणार्थं प्रायश्चित्तरूपेण घृतदध्यक्षतदूर्वादिकाः 'सुद्धप्पावेसाइं' शुद्धप्रवेश्यानि शुद्धानि=शुचीभूतानि शुक्लानि वा प्रवेश्यानि-राजसभादौ प्रवेष्टुं योग्यानि 'वत्थाइं' वस्त्राणि 'पवरपरिहिया' प्रवरपरिहिताः=प्रवरतया यथोचितरूपेण परिहिताः=परिधृतवन्तः 'जेणेव दत्तस्स गिहे' यत्रैव दत्तस्य गृहं 'तेणेव उवागच्छंति' तत्रैवोपागच्छन्ति ॥सू० १२॥

वरण करो। 'जइवि य सा सयं रज्जसुक्का' यदि उसके वरण करने के शुल्क में राज्य भी देना पडे तो कोई चिन्ता जैसी बात नहीं है अथवा यदि वह स्वयं पट्टरानी होने की अपनी भावना व्यक्त करे तो भी ठीक है, परन्तु जिस तरह से यह वरण की जाय उस तरह से करो। 'तए णं ते अब्भितरट्ठाणिज्जा पुरिसा वेसमणेणं रण्णा एवं वुत्ता समाणा' इस प्रकार राजा के द्वारा कहे गये उन आभ्यन्तरिक पुरुषोंने 'हट्ठतुट्ठा करयल जाव पडिसुणेंति' बडे ही हर्ष से युक्त होकर हाथ जोड-कर राजा के इस आदेश को स्वीकार किया। और 'पडिसुणित्ता' स्वीकार कर 'ण्हायाजाव सुद्धप्पावेसाइं वत्थाइं पवरपरिहिया' स्नान किया, वायस आदि के लिये अन्न वितरण किया, एवं दुःस्वप्न आदि दोष की

'जइवि य सा सयं रज्जसुक्का' ते कन्या साथे युवराजनो संबंध करवामां जे शुल्क-स्त्री धन तरीके राज्य आपवुं पडे तो पण कोई चिन्ता नथी. अथवा तो जो ते पोते (देवदत्ता) पटराणी थवानी पोतानी भावना जणावे तो पण ठीक छे. परन्तु जे रीते युवराज साथे तेनो संबंध थाय ते प्रमाणे करो 'तए णं ते अब्भितरट्ठाणिज्जा पुरिसा वेसमणेणं रण्णा एवं वुत्ता समाणा' आ प्रमाणे राजाए कहेलां वचनो ते पोताना अंदरना भागना माणसोए-पुरुषोए 'हट्ठतुट्ठा करयल जाव पडिसुणेंति' घणांज हर्ष साथे हाथ जोडीने राजाना ए हुकमनो स्वीकार कर्यो, अने 'पडिसुणित्ता' स्वीकार करीने ण्हाया जाव सुद्धप्पावेसाइं वत्थाइं पवरपरिहिया' स्नान कर्युं, कागडा आदि माटे अन्न वहेंच्युं अने दुःस्वप्न आदि दोषोनी निवृत्ति

॥ मूलम् ॥

तए णं से दत्ते सत्थवाहे ते पुरिसे एज्जमाणे पासइ, पासित्ता हट्ठतुट्ठ० आसणाओ, अब्भुट्ठेइ, अब्भुट्ठित्ता सत्तट्ठपयाइं अब्भुग्गए आसणेणं उवणिमंतेइ, उवणिमंतित्ता ते पुरिसे आसत्थे वीसत्थे सुहासणवरगए एवं वयासी—संदिसतु णं देवाणुप्पिया किमागमणप्पओअणं । तए णं ते रायपुरिसा दत्तंसत्थवाहं एवं वयासी—अम्हे णं देवाणुप्पिया ! तव धूयं कण्हसिरीए अत्तयं देवदत्तं दारियं पूसणंदिस्स जुवरण्णो भारियत्ताए वरेमो, तं जइ णं जाणासि देवाणुप्पिया ! जुत्तं वा पत्तं वा सलाहणिज्जं वा सरिसो वा संजोगो दिज्जउ णं देवदत्ता भारिया पूसणंदिस्स जुवरण्णो, भण देवाणुप्पिया ! किं दलयामो सुक्कं ! तए णं से दत्ते ते अब्भिंतरट्ठाणिज्जे पुरिसे एवं वयासी—एयं चेव देवाणुप्पिया ! ममं सुक्कं, जण्णं वेसमणदत्ते राया ममं दारियाणिमित्तेणं अणुगिण्हइ । ते अब्भिंतरट्ठाणिज्जे पुरिसे विउलेणं पुप्फवत्थ गंधमल्लालंकारेणं सक्कारेइ सम्माणेइ, सक्कारित्ता सम्माणित्ता पडिविसज्जेइ । तए णं ते अब्भिंतरट्ठाणिज्जा पुरिसा जेणेव वेसमणे राया तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता वेसमणस्स रण्णो एयमट्ठं णिवेदेंति ॥ सू. १३ ॥

निवृत्ति के लिये प्रायश्चित्तरूप से दधि दूर्वादिक मांगलिक वस्तुएं धारण कीं, पश्चात् राजसभा में प्रवेश करते समय पहिरने के योग्य उचित वस्त्रादिकों को पहिर कर वे 'जेणेव दत्तस्स गिहे तेणेव उवागच्छंति' जिस ओर दत्तसार्थवाह का घर था उस ओर रवाना हुए ॥ सू० १२ ॥

માટે પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે દહી, દુર્વાદિ માંગલિક વસ્તુઓ ધારણ કરી. પછી રાજસભામાં પ્રવેશ કરવાના સમયે પહેરવા યોગ્ય સુશોભિત વસ્ત્રાદિક પહેરી કરીને તે 'जेणेव दत्तस्स गिहे तेणेव उवागच्छंति' જે તરફ દત્ત સાર્થવાહનું ઘર છે તે તરફ રવાના થયા. ॥ સૂ૦ ૧૨ ॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं' ततः खलु 'से दत्ते सत्थवाहे' स दत्तः सार्थवाहः 'ते पुरिसे' तान् पुरुषान् 'एज्जमाणे' एजमानान्=आगच्छतः 'पासइ' पश्यति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'हट्ठतुट्ठ०' हृष्टतुष्टहृदयः 'आसणाओ अब्भुट्ठेइ' आसनाद् अभ्युत्तिष्ठति, 'अब्भुट्ठेत्ता' अभ्युत्थाय 'सत्तट्ठपयाइं' सप्ताष्टपदानि 'अब्भुगए' अभ्युद्गतः तेषां पुरुषाणां संमुखं गतः' 'आसणेणं' आसनेन-आसनदानेन 'उवणिमंतेइ' उपनिमन्त्रयति=आसनोपरि उपवेष्टुं प्रार्थयति। 'उवणिमंतित्ता' उपनिमन्त्र्य 'ते पुरिसे' तान् पुरुषान् 'आसत्थे' आस्वस्थान्=स्वस्थीभूतान् 'वीसत्थे' विस्वस्थान् विशेषेण स्वस्थान् 'सुहासणवरगए' सुखासनवरगतान्= सुखासनोपविष्टान् एवं वयासी' एवमवादीत्-किमवादीत्? इत्याह-'संदिसंतु णं' इत्यादि। 'संदिसंतु णं देवाणुप्पिया' संदिशन्तु=आज्ञापयन्तु खलु हे देवानुप्रियाः!

'तए णं' इत्यादि।

'तए णं से दत्ते सत्थवाहे' दत्त सार्थवाहने 'ते पुरिसे एज्जमाणे पासइ' आते हुए उन राजपुरुषों को देखा। 'पासित्ता हट्ठतुट्ठ० आसणाओ अब्भुट्ठेइ' देखकर वह बडे ही हर्षभाव से युक्त होकर एवं सन्तुष्ट मन हो अपने आसन से उठखडा हुआ और 'अब्भुट्ठित्ता' उठ कर 'सत्तट्ठपयाइं अब्भुग्गए' उन के सत्कार के लिये ७-८ पग सामने गया। उनको आगे लेकर फिर उसने उनसे 'आसणेणं उवणिमंतेइ' आसन पर बैठने की प्रार्थना की। 'उवणिमंतित्ता ते पुरिसे आसत्थे वीसत्थे सुहासण वरगए एवं वयासी' प्रार्थना करने पर जब वे सब आसन पर बैठ गये तब आस्वस्थ एवं विशेषरूप से प्रसन्नचित्त बने हुए राजपुरुषों से दत्तसार्थवाह ने इस प्रकार कहा-'संदिसंतु णं देवाणुप्पिया किमागमण-

---

'तए णं' ઇત્યાદિ.

'तए णं से दत्ते सत्थवाहे દત્ત સાર્થવાહે 'ते पुरिसे एज्जमाणे पासइ' આવતા તે રાજપુરુષોને જોયા 'पासित्ता हट्ठतुट्ठ० आसणाओ अब्भुट्ठेइ' જોઈને ઘણાંજ હર્ષ ભાવ સાથે અને સન્તુષ્ટમન થઈને પોતાના આસન ઉપરથી ઉભા થયા અને 'अब्भुट्ठित्ता' ઉઠીને 'सत्तट्ठपयाइं अब्भुग्गए' તેનો સત્કાર માટે ૭-૮ પગલા સામે ગયા. તેઓને આગળ કરીને તેમણે તેઓને (આવેલા રાજપુરુષોને) 'आसणेणं उवणिमंतेइ આસન પર બેસવાની પ્રાર્થના કરી. 'उवणिमंतित्ता ते पुरिसे आसत्थे वीसत्थे सुहासणवरगए एवं वयासी' પ્રાર્થના કર્યા પછી જ્યારે તે સૌ આસન પર બેસી ગયા, તે સૌ રાજપુરુષોને વિશેષ પ્રસન્ન થઈને દત્ત-સાર્થવાહે આ પ્રમાણે કહ્યું- 'संदिसंतु णं देवाणुप्पिया किमागमणप्पओयणं' કહો દેવાનુપ્રિય! આપને અહીં

'किमागमणप्पओयणं' किमागमनप्रयोजनं भवतामागमनं किमर्थं जातम्? इति भावः। 'तए णं ते' ततः खलु ते 'रायपुरिसा' राजपुरुषाः दत्तं सत्थवाहं दत्तं सार्थवाहम् 'एवं वयासी' एवमवादिषुः-'अम्हे णं देवाणुप्पिया' वयं खलु हे देवानुप्रिय! 'तव धूयं' तव दुहितरं 'कण्हसिरीए अत्तयं' कृष्णश्रिय आत्मजां=कुक्षिसंभूतां 'देवदत्तं दारियं' देवदत्तां दारिकां 'पूसणंदिस्स जुवरण्णो' पुष्पनन्दिनो युवराजस्य 'भारियत्ताए' भार्यात्वेन 'वरेमो' वृणुमः, 'तं जइ णं' तद् यदि खलु त्वं 'जाणासि देवाणुप्पिया' जानासि हे देवानुप्रिय! 'जुत्तं वा' युक्तं=संगतं 'पत्तं वा' प्राप्तं वा=कुलोचितमर्यादाप्राप्तं 'सलाहणिज्जं वा' श्लाघनीयं=प्रशंसनीयं 'सरिसो वा संजोगो' सदृशो वाऽयं संयोग इति, जानासि इति पूर्वेण सम्बन्धः, तदा 'दिज्जउ णं देवदत्ताभारिया' दीयतां खलु देवदत्ता भार्या 'पूसणंदिस्स

प्पओयणं' कहिये देवानुप्रिय! यहां तक आने का क्या प्रयोजन है? 'तए णं ते रायपुरिसा दत्तं सत्थवाहं एवं वयासी' दत्त सार्थवाह का प्रश्न सुन कर उन लोगों ने उससे इस प्रकार कहा-'अम्हे णं देवाणुप्पिया तव धूयं कण्हसिरीए अत्तयं देवदत्तं दारियं पूसणंदिस्स जुवरण्णो भारियत्ताए वरेमो' हे देवानुप्रिय! हम लोग आपकी पुत्री एवं कृष्णश्री की आत्मजा जो देवदत्ता है उसे अपने युवराज पुष्पनंदी के लिये भार्यारूप से वरण करना चाहते हैं 'तं जइ णं जाणासि देवाणुप्पिया जुत्तं वा पत्तं वा सलाहणिज्जं वा सरिसो वा संजोगो दिज्जउ णं देवदत्ता भारिया पूसणंदिस्स जुवरण्णो' सो यदि आपकी इसमें अनुमति हो तथा हे-देवानुप्रिय! यदि इसे संगत और कुलोचित मर्यादा के अनुरूप एवं प्रशंसनीय समझते हों तथा 'यह संयोग सदृश है' ऐसा जो मानते हों तो

આવવાનું પ્રયોજન શું છે? 'तए णं ते रायपुरिसा दत्तं सत्थवाहं एवं वयासी' દત્તસાર્થવાનો આ પ્રકારનો પ્રશ્ન સાંભળીને રાજપુરુષોએ તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું-'अम्हे णं देवाणुप्पिया तव धूयं कण्हसिरीए अत्तयं देवदत्तं दारियं पूसणंदिस्स जुवरण्णो भारियत्ताए वरेमो' હે દેવાનુપ્રિય! અમે લોકો આપનાં પુત્રી એટલે કૃષ્ણ-શ્રીના આત્મજા જે દેવદત્તા છે તેનો અમારા યુવરાજા પુષ્પનંદી માટે સંબંધ (ભાર્યા-રૂપથી) વરણ કરવાની ઇચ્છા રાખીએ છીએ 'तं जइ णं जाणासि देवाणुप्पिया जुत्तं वा पत्तं वा सलाहणिज्जं वा सरिसो वा संजोगो दिज्जउ णं देवदत्ता भारिया पूसणंदिस्स जुवरण्णो' તો જો આપની આ બાબતમાં સંમતિ હોય તથા હે દેવાનુપ્રિય! આપ જો આ વિષે સહમત અને કુલોચિત મર્યાદાને અનુકૂળ તથા પ્રશંસા-પાત્ર સમજાતા હો. તથા "આ સંયોગ બરાબર છે" એવું માનતા હો તો આપ

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं' ततः खलु 'से दत्ते सत्थवाहे' स दत्तः सार्थवाहः 'ते पुरिसे' तान् पुरुषान् 'एज्जमाणे' एजमानान्=आगच्छतः 'पासइ' पश्यति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'हट्ठतुट्ठ०' हृष्टतुष्टहृदयः 'आसणाओ अब्भुट्ठेइ' आसनाद् अभ्युत्तिष्ठति, 'अब्भुट्ठेत्ता' अभ्युत्थाय 'सत्तट्ठपयाइं' सप्ताष्टपदानि 'अब्भुगए' अभ्युद्गतः तेषां पुरुषाणां संमुखं गतः' 'आसणेणं' आसनेन-आसनदानेन 'उवणिमंतेइ' उपनिमन्त्रयति=आसनोपरि उपवेष्टुं प्रार्थयति। 'उवणिमंतित्ता' उपनिमन्त्र्य 'ते पुरिसे' तान् पुरुषान् 'आसत्थे' आस्वस्थान्=स्वस्थीभूतान् 'वीसत्थे' विस्वस्थान् विशेषेण स्वस्थान् 'सुहासणवरगए' सुखासनवरगतान्= सुखासनोपविष्टान् एवं वयासी' एवमवादीत्-किमवादीत्? इत्याह-'संदिसंतु णं' इत्यादि। 'संदिसंतु णं देवाणुप्पिया' संदिशन्तु=आज्ञापयन्तु खलु हे देवानुप्रियाः!

'तए णं' इत्यादि।

'तए णं से दत्ते सत्थवाहे' दत्त सार्थवाहने 'ते पुरिसे एज्जमाणे पासइ' आते हुए उन राजपुरुषों को देखा। 'पासित्ता हट्ठतुट्ठ० आसणाओ अब्भुट्ठेइ' देखकर वह बडे ही हर्षभाव से युक्त होकर एवं सन्तुष्ट मन हो अपने आसन से उठखडा हुआ और 'अब्भुट्ठित्ता' उठ कर 'सत्तट्ठ-पयाइं अब्भुग्गए' उन के सत्कार के लिये ७-८ पग सामने गया। उनको आगे लेकर फिर उसने उनसे 'आसणेणं उवणिमंतेइ' आसन पर बैठने की प्रार्थना की। 'उवणिमंतित्ता ते पुरिसे आसत्थे वीसत्थे सुहासण वरगए एवं वयासी' प्रार्थना करने पर जब वे सब आसन पर बैठ गये तब आस्वस्थ एवं विशेषरूप से प्रसन्नचित्त बने हुए राजपुरुषों से दत्तसार्थवाह ने इस प्रकार कहा-'संदिसंतु णं देवाणुप्पिया किमागमण-

---

'तए णं' ઇત્યાદિ.

'तए णं से दत्ते सत्थवाहे દત્ત સાર્થવાહે 'ते पुरिसे एज्जमाणे पासइ' આવતા તે રાજપુરુષોને જોયા 'पासित्ता हट्ठतुट्ठ० आसणाओ अब्भुट्ठेइ' જોઈને ઘણુંજ હર્ષ ભાવ સાથે અને સન્તુષ્ટમન થઈને પોતાના આસન ઉપરથી ઉભા થયા અને 'अब्भुट्ठित्ता' ઉઠીને 'सत्तट्ठपयाइं अब्भुग्गए' તેનો સત્કાર માટે ૭-૮ પગલા સામે ગયા. તેઓને આગળ કરીને તેમણે તેઓને (આવેલા રાજપુરુષોને) 'आसणेणं उवणिमंतेइ આસન પર બેસવાની પ્રાર્થના કરી. 'उवणिमंतित्ता ते पुरिसे आसत्थे वीसत्थे सुहासणवरगए एवं वयासी' પ્રાર્થના કર્યા પછી જ્યારે તે સૌ આસન પર બેસી ગયા, તે સૌ રાજપુરુષોને વિશેષ પ્રસન્ન થઈને દત્ત સાર્થવાહે આ પ્રમાણે કહ્યું- 'संदिसंतु णं देवाणुप्पिया किमागमणप्पओयणं' કહો દેવાનુપ્રિય! આપને અહીં

'किमागमणप्पओयणं' किमागमनप्रयोजनं भवतामागमनं किमर्थं जातम् ? इति भावः । 'तए णं ते' ततः खलु ते 'रायपुरिसा' राजपुरुषाः दत्तं सत्थवाहं दत्तं सार्थवाहम् 'एवं वयासी' एवमवादिषुः–'अम्हे णं देवाणुप्पिया' वयं खलु हे देवानुप्रिय ! 'तव धूयं' तव दुहितरं 'कण्हसिरीए अत्तयं' कृष्णश्रिय आत्मजां=कुक्षिसंभूतां 'देवदत्तं दारियं' देवदत्तां दारिकां 'पूसणंदिस्स जुवरण्णो' पुष्पनन्दिनो युवराजस्य 'भारियत्ताए' भार्यात्वेन 'वरेमो' वृणुमः, 'तं जइ णं' तद् यदि खलु त्वं 'जाणासि देवाणुप्पिया' जानासि हे देवानुप्रिय ! 'जुत्तं वा' युक्तं=संगतं 'पत्तं वा' प्राप्तं वा=कुलोचितमर्यादाप्राप्तं 'सलाहणिज्जं वा' श्लाघनीयं=प्रशंसनीयं 'सरिसो वा संजोगो' सदृशो वाऽयं संयोग इति, जानासि इति पूर्वेण सम्बन्धः, तदा 'दिज्जउ णं देवदत्ताभारिया' दीयतां खलु देवदत्ता भार्या 'पूसणंदिस्स

प्पओयणं' कहिये देवानुप्रिय ! यहां तक आने का क्या प्रयोजन है ? 'तए णं ते रायपुरिसा दत्तं सत्थवाहं एवं वयासी' दत्त सार्थवाह का प्रश्न सुन कर उन लोगों ने उससे इस प्रकार कहा–'अम्हे णं देवाणुप्पिया तव धूयं कण्हसिरीए अत्तयं देवदत्तं दारियं पूसणंदिस्स जुवरण्णो भारियत्ताए वरेमो' हे देवानुप्रिय ! हम लोग आपकी पुत्री एवं कृष्णश्री की आत्मजा जो देवदत्ता है उसे अपने युवराज पुष्पनंदी के लिये भार्यारूप से वरण करना चाहते हैं 'तं जइ णं जाणासि देवाणुप्पिया जुत्तं वा पत्तं वा सलाहणिज्जं वा सरिसो वा संजोगो दिज्जउ णं देवदत्ता भारिया पूसणंदिस्स जुवरण्णो' सो यदि आपकी इसमें अनुमति हो तथा हे–देवानुप्रिय ! यदि इसे संगत और कुलोचित मर्यादा के अनुरूप एवं प्रशंसनीय समझते हों तथा 'यह संयोग सदृश है' ऐसा जो मानते हों तो

આવવાનું પ્રયોજન શું છે ? 'तए णं ते रायपुरिसा दत्तं सत्थवाहं एवं वयासी' દત્તસાર્થવાનો આ પ્રકારનો પ્રશ્ન સાંભળીને રાજપુરુષોએ તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું– 'अम्हे णं देवाणुप्पिया तव धूयं कण्हसिरीए अत्तयं देवदत्तं दारियं पूसणंदिस्स जुवरण्णो भारियत्ताए वरेमो' હે દેવાનુપ્રિય ! અમે લોકો આપનાં પુત્રી એટલે કૃષ્ણશ્રીના આત્મજા જે દેવદત્તા છે તેનો અમારા યુવરાજા પુષ્પનંદી માટે સંબંધ (ભાર્યારૂપથી) વરણ કરવાની ઇચ્છા રાખીએ છીએ 'तं जइ णं जाणासि देवाणुप्पिया जुत्तं वा पत्तं वा सलाहणिज्जं वा सरिसो वा संजोगो दिज्जउ णं देवदत्ता भारिया पूसणंदिस्स जुवरण्णो' તો જો આપની આ બાબતમાં સંમતિ હોય તથા હે દેવાનુપ્રિય ! આપ જો આ વિષે સહમત અને કુલોચિત મર્યાદાને અનુકૂળ તથા પ્રશંસાપાત્ર સમજાતા હો. તથા "આ સંયોગ બરાબર છે" એવું માનતા હો તો આપ

जुवरण्णो' पुष्पनन्दिने युवराजाय, 'भण देवाणुप्पिया' भण=कथय हे देवानुप्रिय! 'किं दलयामो सुक्कं' किं ददामः शुल्कम्=उपहारम् ?। 'तए णं' ततः खलु स दत्तः 'अब्भितरट्ठाणिज्जे पुरिसे एवं वयासी' आभ्यन्तरस्थानीयान् पुरुषान् एवमवादीत्-'एयं चेव देवाणुप्पिया' एतदेव हे देवानुप्रियाः ! मम 'सुक्कं' शुल्कं 'जण्णं' यत्खलु 'वेसमणदत्ते राया' वैश्रवणदत्तो राजा 'ममं' मां 'दारियाणिमित्तेणं' दारिकानिमित्तेन 'अणुगिण्हइ' अनुगृह्णाति=अनुग्रहं करोति, इति कथयित्वा 'ते अब्भितरट्ठाणिज्जे पुरिसे' तान् आभ्यन्तरस्थानीयान् पुरुषान् 'विउलेणं' विपुलेन 'पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारेणं' पुष्पवस्त्रगन्धमाल्यालंकारेण 'सक्कारेइ

आप अपनी पुत्री को हमारे युवराज पुष्पनंदी के लिये दे दीजिये। तथा साथ में यह भी 'भण' कह दीजिए कि 'देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रिय ! 'किं दलयामो सुक्कं' इसके मूल्यस्वरूप में हमें क्या देना पडेगा। 'तए णं' राजपुरुषों की इस प्रकार से बात सुनकर 'से दत्ते ते अब्भितरट्ठाणिज्जे पुरिसे एवं वयासी' उस दत्त सार्थवाह ने उन राजपुरुषों से इस प्रकार कहा-'एयं चेव देवाणुप्पिया मम सुक्कं जण्णं वेसमणदत्ते राया ममं दारिया निमित्तेणं अणुगिण्हइ' हे देवानुप्रिय ! मेरे लिये यही मूल्य है जो वे वैश्रवणदत्त राजा हमारी पुत्री को निमित्त कर हमारे ऊपर अनुग्रह कर रहे हैं अर्थात् यही उनकी हमारे ऊपर बडी भारी कृपा है जो हमारी पुत्री के साथ अपने युवराज का संबंध चाह रहे हैं। इससे अधिक इस संबंध का मूल्य क्या हो सकता है ! 'ते अब्भितरट्ठाणिज्जे पुरिसे विउलेणं पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारेणं सक्कारेइ' इस प्रकार कह कर उस दत्त सार्थवाहने उन राजपुरुषों का विपुल पुष्प,

---

આપની પુત્રી અમારા યુવરાજ પુષ્પનંદી માટે આપો ! તથા સાથે એ પણ 'भण' કહી આપો 'देवाणुप्पिया' કે હે દેવાનુપ્રિય ! 'किं दलयामो सुक्कं' તે કન્યાના મુલ્ય તરીકે અમારે શું આપવું પડશે. 'तए णं' રાજપુરુષોની આ પ્રમાણે વાત સાંભળીને 'से दत्ते ते अब्भितरट्ठाणिज्जे पुरिसे एवं वयासी' તે દત્તસાર્થવાહે તે રાજપુરુષોને આ પ્રમાણે કહ્યું- 'एवं चेव देवाणुप्पिया ममं सुक्कं जण्णं वेसमणदत्तेराया ममं दारियानिमित्तेणं अणुगिण्हइ' હે દેવાનુપ્રિય ! મારા માટે એજ મૂલ્ય-શુલ્ક છે કે-વૈશ્રવણદત્ત રાજા અમારી પુત્રીને નિમિત્ત રાખી અમારા પર અનુગ્રહ કરી રહ્યા છે, અર્થાત્ તેમની અમારા પર મોટી કૃપા છે. જે અમારી પુત્રી સાથે પોતાના યુવરાજનો સંબંધ કરવા ચાહે છે આથી વિશેષ આ સંબંધનું મૂલ્ય શું હોઇ શકે ? 'ते अब्भितरट्ठाणिज्जे पुरिसे विउलेणं पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारेणं सक्कारेइ' આ પ્રકારે કહીને તે દત્તસાર્થવાહે તે રાજપુરુષોનો પુષ્કળ પુષ્પ વસ્ત્ર,

सम्माणेइ' सत्करोति सम्मानयति, 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता' सत्कृत्य सम्मान्य 'पडिविसज्जेइ' प्रतिविसर्जयति=प्रतिनिवर्त्तयति । 'तए णं ते अब्भितरट्ठाणिज्जा पुरिसा' ततः खलु ते आभ्यन्तरस्थानीयाः पुरुषाः 'जेणेव वेसमणे राया' यत्रैव वैश्रवणो राजा 'तेणेव उवागच्छंति' तत्रैवोपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'वेसमणस्स रण्णो' वैश्रवणस्य राज्ञः 'एयमट्ठं' एतमर्थं=दत्तसार्थवाह-स्वीकृतरूपं वृत्तान्तं 'णिवेदेंति' निवेदयन्ति ॥ सू० १३ ॥

वस्त्र, गंध, माला और अलंकारो से खूब सत्कार किया 'सम्माणेइ' संमान किया । 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता' सत्कार एवं संमान कर फिर उसने इन सबको 'पडिविसज्जेइ' बिदा किया । 'तए णं ते अब्भितरट्ठा-णिज्जा पुरिसा जेणेव वेसमणे राया तेणेव उवागच्छंति' वहां से बिदा होकर वे राजपुरुष भी जहाँ वैश्रवण राजा थे वहां पर वापिस आये और 'उवागच्छित्ता' आकर वेसमणस्स रण्णो एयमट्ठं णिवेदेंति' उन्होंने वैश्रवण राजा के लिये दत्तसार्थवाह की स्वीकृति रूप सकल वृत्तान्त कह सुनाया ।

भावार्थ—जब दत्तसार्थवाहने अपने घर पर आये हुए राजा के खास व्यक्तियों को देखा तो उसके हर्ष का ठिकाना नहीं रहा । उसने उठकर सबका अभिवादन किया । सात आठ पैर चल कर वह उन्हें अपने स्थान पर ले आया । और सुन्दर आसन पर बैठा कर उनसे आने का कारण पूछा । शांतचित्त होकर उन लोगोंने अपने आने का कारण इस प्रकार प्रकट किया—श्रेष्ठिन् ! आपकी जो

ગંધ, માલા અને અલંકારોથી ખૂબ સત્કાર કર્યો 'सम्माणेइ' સન્માન કર્યું 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता' સત્કાર અને સન્માન કર્યા પછી તે સૌને 'पडिविसज्जेइ' વિદાય કર્યા, 'तए णं ते अब्भितरट्ठाणिज्जा पुरिसा जेणेव वेसमणे राया तेणेव उवागच्छंति' ત્યાંથી વિદાય થઈને તે રાજપુરુષ જ્યાં વૈશ્રવણ રાજા હતા ત્યાં આગળ પાછા આવ્યા અને 'उवागच्छित्ता' આવીને 'वेसमणस्स रण्णो एयमट्ठं णिवेदेंति' તેમણે વૈશ્રવણ રાજા માટે દત્તસાર્થવાહે જે વાતનો સ્વીકાર કર્યો હતો તે તમામ વાત કહી સંભળાવી.

ભાવાર્થ-જ્યારે દત્તસાર્થવાહે પોતાના ઘેર આવેલા રાજાના ખાસ માણસોને જોયા તો તેના હર્ષનો પાર ન રહ્યો. તેણે ઉઠીને તમામને અભિવાદન કર્યું (દરેકનાં નામ લઈને નમસ્કાર કર્યા) સાત-આઠ પગલાં આગળ ચાલીને તેઓને પોતાના સ્થાન પર લઇ આવ્યા, અને સુન્દર આસન પર બેસાર્યા અને તેઓના આવવાનું કારણ પૂછયું-પછી શાંત ચિત્ત થઈને પોતે જે કારણથી આવ્યા છે, તે કારણ કહ્યું, શેઠજી!

॥ मूलम् ॥

तए णं से दत्ते गाहावई अण्णया कयाइं सोभणंसि तिहिकरणदिवसणक्खत्तमुहुत्तंसि विउलं असणं४ उवक्खडावेइ, उवक्खडावित्ता मित्तणाइ० आमंतेइ, आमंतित्ता ण्हाए जाव पायच्छित्ते सुहासणवरगए तेणं मित्त० सद्धिं संपरिवुडे तं

देवदत्ता पुत्री है हम उसे अपने युवराज के लिये वरण करना चाहते हैं। कहिये, इसमें भेट स्वरूप हमें आपको क्या देना चाहिये। आप यह विश्वास रखें यह संबंध बहुत ही उचित है। यदि आपकी भावना हो तो संबंध आज से ही निश्चित कर लिया जाय। इस प्रकार राजपुरुषों का अभिप्राय सुन कर दत्तसार्थवाह बहुत ही प्रसन्न हुआ। अन्त में उसने अपनी इस संबंध के लिये शुभ सम्मति प्रदर्शित करदी और कहा कि यह आप लोगों का बडा भारी अनुग्रह है जो आप जैसे बडे व्यक्ति हमारे जैसे छोटे व्यक्तियों के साथ अपने युवराज का संबंध स्थापित कर रहे हैं। संबंध-वार्ता निर्णीत हो जाने पर दत्तसार्थवाह ने चलते समय उन राजपुरुषों को पुष्प वस्त्रादिकों से खूब आदरसत्कार कर विदा किये, वे सबके सब प्रसन्न वदन होते हुए वैश्रवण राजा के पास आये, संबंध निश्चित हो जाने की वार्ता के समाचार सुना कर राजा को संतुष्ट किया ॥ सू० १३ ॥

આપની જે દેવદત્તા પુત્રી છે તેનો લગ્ન સંબંધ અમે અમારા યુવરાજની સાથે કરવા ચાહીએ છીએ. તો આપ અમને જણાવો કે તેના બદલામાં ભેટરૂપે અમારે તમને શું આપવાનું રહેશે? તમે ખાત્રીથી માનશો કે આ સંબંધ ઘણોજ યોગ્ય છે. જો તમારી ભાવના હોય તો સંબંધનો આજથીજ નિશ્ચય કરી લઈએ, આ પ્રમાણે રાજપુરુષોનો અભિપ્રાય સાંભળીને દત્તસાર્થવાહ ઘણાજ પ્રસન્ન થયા અને છેવટમાં તેમણે આ સંબંધ માટે પોતાની શુભ સંમતિ જાહેર કરી બતાવી અને કહ્યું કે તમારો સૌનો મારા ઉપર મોટો અનુગ્રહ છે કે આપ જેવા મોટા માણસો અમારા જેવા નાના-માણસો સાથે તમારા યુવરાજનો લગ્ન સંબંધ સ્થાપિત કરવા ઈચ્છો છો. પછી સંબંધ વિષેનો નિર્ણય થયા બાદ દત્તસાર્થવાહે-જ્યારે તે રાજપુરુષો વિદાય થવા લાગ્યા ત્યારે તેમને પુષ્પ, વસ્ત્રાદિકોથી ઘણો જ આદર સત્કાર કર્યો અને વિદાય કર્યા. તે સૌ રાજપુરુષો પ્રસન્નમુખ બનીને વૈશ્રવણ રાજાની પાસે આવ્યા અને સંબંધ નક્કી થઈ ગયો છે તે હકીકત કહીને રાજાને પ્રસન્ન કર્યા. ॥ સૂ० ૧૩ ॥

आमन्त्रयति, 'आमंतित्ता' आमन्त्र्य 'ण्हाए' स्नातः 'जाव पायच्छित्ते' यावत्-कृतबलिकर्मा कृतकौतुकमंगलप्रायश्चित्तः 'सुहासणवरगए' सुखासनवरगतः–सुखमासीनः 'तेणं' तेन, 'मित्त०सद्धिं' मित्रज्ञाति–स्वजनसम्बन्धिपरिजनेन सार्धं 'संपरिवुडे' संपरिवृतः 'तं विउलं असणं ४' तत्–पूर्वोपस्कारितं विपुलम् अशनं पानं खाद्यं स्वाद्यम् 'आसाएमाणे४ विहरइ' आस्वादयन्४ विहरति । 'जिमियभुत्तुत्तरागए' जिमितभुक्तोत्तरागतः=प्राग्व्याख्यातमेतत् । 'आयंते३' आचान्तः, चोक्षः, शुचिभूतः=हस्तमुखादिप्रक्षालनपूर्वकं शुचिभूतः, 'तं' तत् 'मित्तणाइ०' मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनं 'विउलेणं' विपुलेन 'गंधपुप्फवत्थमल्लालंकारेणं' गन्धपुष्पवस्त्रमाल्यालङ्कारेण 'सक्कारेइ सम्माणेइ' सत्करोति सम्मानयति, 'सक्कारिता सम्माणित्ता' सत्कृत्य सम्मान्य 'देवदत्तं दारियं' देवदत्तां दारिकां

ण्हाए जाव पायच्छित्ते सुहासणवरगए' फिर उसने अच्छी तरह से स्नान किया, बलिकर्म किया, कौतुक मंगल एवं प्रायश्चित्त आदि भी किये। पश्चात् सुखासन पर बैठ कर उसने 'तेणं मित्त० सद्धिं संपरिवुडे तं विउलं असणं४ आसाएमाणे४ विहरइ' अपने आये हुए मित्रादिकों के साथ सम्मिलितरूप से उस चारों प्रकार के आहार को खूब रुचिपूर्वक जीमा और जिमाया । 'जिमियभुत्तुत्तरागए' जीम चुकने के बाद फिर इसने 'आयंते३ तं मित्तणाइ० विउलेणं गंधपुप्फवत्थमल्लालंकारेणं सक्कारेइ' अपने स्थान पर आकर आचमन किया, हस्त मुख आदि का अच्छी तरह प्रक्षालन किया । जब यह अच्छी तरह अपने हाथ मुंह को साफ कर लिया तब फिर इसने भोज्य में सम्मिलित हुए मित्रादि परिजनों का गंध, पुष्प, वस्त्र, माला और अलंकार आदि द्वारा सत्कार

आप्युं अने तेडाव्या. 'आमंतित्ता जाव पायच्छित्ते सुहासणवरगए' पछी सारी रीते स्नान कर्युं कागडा आदि पक्षियोने अन्न आपवारूप बलि कर्म कर्युं, कौतुक मंगळ अने प्रायश्चित आदि पण कर्युं. ते पछी सारी रीते सुखासन पर बेसीने तेमणे 'तेणं मित्त० सद्धिं संपरिवुडे तं विउलं असणं४ आसाएमाणे४ विरहइ' पोताना आमंत्रित-अर्थात् आवेला मित्रादिको साथे मळीने ते चारेय प्रकारना आहारने खूब रुचिपूर्वक जम्या अने जमाडया. 'जिमियभुत्तुत्तरागए' जमी रह्या पछी तेमणे 'आयंते३ तं मित्तणाइ० विउलेणं गंधपुप्फवत्थमल्लालंकारेणं सक्कारेइ' पोताना आसन पर आवीने आचमन कर्युं, हाथ मुखने सारी रीते धोया, पछी ज्यारे सारी रीते पोताना मुख अने हाथने साफ करी लीधा पछी ते सौ मित्रादि परिजनोनो गंध, पुष्प, वस्त्र, माला अने अलंकार आदि द्वारा सत्कार कर्यो.

'ण्हायं' स्नातां 'जाव विभूसियसरीरं' यावत् सर्वालंकारविभूषितशरीरां 'पुरिससहस्सवाहिणिं सीयं' पुरुषसहस्रवाहिनीं शिबिकां 'दूरोहेइ' दूरोहाति आरोहयति "दूरोहित्ता' दूरोह्य=आरोह्य 'सुबहुमित्त जाव सद्धिं' सुबहुमित्र यावत् सार्धं-सुबहुमित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनेन सार्धं 'संपरिवुडे' संपरिवृतः 'सव्विड्ढीए' सर्वर्द्ध्या 'जाव णाइयरवेणं' यावत् नादितरवेण, अत्र यावच्छब्दकरणादेवं योजनाऽवगन्तव्या-'सव्वजुईए, सव्वबलेणं, सव्वसमुदएणं, सव्वारंभेणं, सव्वविभूईए, सव्वविभूसाए, सव्वसंभमेणं सव्वपुप्फगंधमल्लालंकारेणं, सव्वतुडियसद्दसण्णिणाएणं, महया इड्ढीए, महया जुईए, महया बलेणं, महया समुदएणं, महया वरतुडियजमगसमगप्पवाइएणं, संख-पणव-पडह-भेरि-झल्लरि-खरमुहिहुडुक्क-मुरय-मुअंग-दुंदुहि-णिग्घोसणाइयरवेणं' इति। तत्र 'सव्वजुईए' सर्वद्युत्या-सकलवस्त्राभरणानां प्रभया, 'सव्वबलेणं'-सर्वसैन्येन, सर्वसमुदयेन-सकलपौरपरिवारादिसमुदायेन,

---

किया। 'सम्माणेइ' सन्मान किया। 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता देवदत्तं दारियं ण्हायं जाव विभूसियसरीरं पुरिससहस्सवाहिणिं सीयं दूरोहेइ' सत्कार और सन्मान करने बाद स्नान कराई हुई एवं समस्त अलंकारों से विभूषित शरीरवाली अपनी पुत्री देवदत्ता को उसने पालखी में-जिसे एक हजार आदमी वहन कर रहे थे-बिठा दिया। 'दूरोहित्ता सुबहुमित्त जाव सद्धिं संपरिवुडे सव्विड्ढीए जाव णाइयरवेणं रोहीडगं णयरं मज्झंमज्झेणं जेणेव वेसमणरण्णो गिहे जेणेव वेसमणे राया तेणेव उवागच्छइ' जब वह पालखी में अच्छी तरह बैठ गई तब यह उसे लेकर मित्रादि-परिजनों से युक्त होकर सर्व प्रकार की ऋद्धि से, सर्व प्रकार की कान्ति से, सकल वस्त्र और आभरणों की प्रभा से, सर्वसैन्यसे, सर्व समुदाय से सकल पौर परिवार आदि के समुदाय से, सर्व प्रकार के

'सम्माणेइ' सन्मान कर्युं 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता देवदत्तं दारियं ण्हायं जाव विभुसियसरीरं पुरिस-हस्सवाहिणिं सीयं दूरोहेइ' सत्कार अने सन्मान कर्या पछी स्नान करावीने समस्त अलंकारोथी शणुगारेली पोतानी पुत्री देवदत्ताने जे पालखीने एक हजार माणुसो उपाडी रहेला छे ते पालखीमां बेसारी आप्या 'दूरोहित्ता सुबहुमित्त जाव सद्धिं सपरिवुडे सव्विड्ढीए जाव रोहीडगं णयरं मज्झंमज्झेणं जेणेव वेसमणरण्णो गिहे जेणेव वेसमणे राया तेणेव उवागच्छइ' ज्यारे ते पालखीमां बेसी गइ त्यारे तेने मित्रादि परिजनोना साथे सर्व प्रकारनी कान्तिथी, तमाम वस्त्र अने आभरणो-घरेणाओनां तेजथी. सर्व सैन्यथी, सकल नगरजन आदि समुदायथी, सर्व प्रकारना आदरथी, सर्व प्रकारनी विभूतिथी, सर्व

सर्वादरेण-सर्वप्रयत्नेन, 'सव्वविभूईए' सर्वविभूत्या-सर्वैश्वर्येण, सर्वसंपदेत्यर्थः, सर्वविभूषया-सर्वविधनेपथ्यादिधारणेन सर्वशोभयेत्यर्थः, सर्वसंभ्रमेण-सर्वेण औत्सुक्येन-स्नेहमयेन चाञ्चल्येनेत्यर्थः, सर्वपुष्पगन्धमाल्यालंकारेण=सुगममेतत्, 'सव्वतुडियसद्दसण्णिणाएणं' सर्वत्रुटितशब्दसंनिनादेन सर्वविधानां त्रुटितानां वाद्यानां शब्दास्तेषां संनिनादः संमिलितः संगतो नादः महान् घोषस्तेनेत्यर्थः। अत्र सर्वशब्दो बहुतरार्थबोधकः, इति बोधयितुं तद्व्याख्यारूपेण पुनराह-'महया इड्ढीए' इत्यादि। महत्या ऋद्धया, महत्या द्युत्या, महता समुदायेन=समूहेन महता वरत्रुटितयमकसमकवादितेन=महता-बृहता, वरत्रुटितानां श्रेष्ठविविधवाद्यानां यमकसमकेन=युगपत्, प्रवादितेन, 'संख-पणव पडह-भेरि-झल्लरि-खरमुहि-हुडुक्क-मुरय-मुअंग-दुंदुहिणिग्घोसणाइयरवेणं' शङ्ख-पणव-पटह-भेरी-झल्लरी-खरमुखी-हुडुक्क-मुरज-मृदङ्ग-दुन्दुभिनिर्घोषनादितरवेण शङ्खादिदुन्दुभ्यन्तानां वाद्यविशेषाणां निर्घोषस्य नादितरवेण प्रतिध्वनिना, 'रोहीडगं णयरं' रोहितकस्य नगरस्य 'मज्झं मज्झेणं' मध्यमध्येन 'जेणेव वेसमणरण्णो गिहे' यत्रैव वैश्रवणस्य राज्ञो गृहं 'जेणेव वेसमणे राया' यत्रैव वैश्रवणो राजा 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'करयल जाव वद्धावेइ' करतलपरिगृहीतं शिर-आवर्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा वैश्रवणं राजानं जयेन विजयेन=जय-

---

आदर से, सर्व प्रकार की विभूति से, सर्व प्रकार के नेपथ्यादिक के धारण से, सर्व प्रकार के संभ्रम से, सर्व प्रकार के पुष्प, गंध, माला एवं अलंकारों से, सब तरह के वादित्रों की गडगडाहट से, महती ऋद्धि से, महती द्युति से, महान सैन्यादिरूप बल से, महान् समुदाय से, अनेक प्रकार के सुन्दर२ साथ२ बजते हुए शंख, पणव, पटह, भेरी, झल्लरी, खरमुही, हुडुक्क, मुरज मृदंग दुन्दुभी के शब्दों की प्रतिध्वनि के साथ रोहितक नगर के ठीक मध्यभाग से होता हुआ जहां वैश्रवण राजा का प्रासाद था वहां पर गया। 'उवागच्छित्ता करयल जाव वद्धावेइ' जाकर उसने दोनों हाथ जोडकर राजा को

નેપથ્યાદિક ધારણથી, સર્વ પ્રકારનાં સંભ્રમથી, સર્વ પ્રકારનાં પુષ્પ, ગંધ, માલા અને અલંકારોથી યુક્ત તથા તમામ પ્રકારનાં વાજીંત્રોના નાદ સાથે મહાન્ઋદ્ધિ-દ્યુતિ, મહાસૈન્ય રૂપ બળ અને મોટા સમુદાય સાથે-અનેક પ્રકારના સુન્દર સાજ-વાગતા-શંખ, પણવ, પટહ, ભેરિ, ઝાલર, ખરમુખી, હુડુક, મુરજ, મૃદંગ, દુન્દુભીના શબ્દોનાં પ્રતિધ્વનિ સાથે રોહિતક નગરના બરાબર મધ્ય ભાગમાંથી પસાર થઇને જ્યાં વૈશ્રવણ રાજાનો મહેલ હતો ત્યાં આગળ ગયા. 'उवागच्छित्ता करयल० जाव वद्धावेइ' જઇને તેણે બન્ને હાથ જોડીને રાજાને "આપ જયવન્ત હો, આપનો-વિજય હો?"

विजयशब्देन वर्धयति 'वद्धाविता' वर्धयित्वा 'वेसमणस्स रण्णो' वैश्रवणस्य राज्ञः 'देवदत्तं दारियं' देवदत्तां दारिकाम् 'उवणेइ' उपनयति ॥ सू० १४ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से वेसमणे राया देवदत्तं दारियं उवणीयं पासइ, पासित्ता हट्ठतुट्ठ० विउलं असणं४ उवक्खडावेइ, उवक्खडावित्ता मित्तणाइ० आमंतेइ जाव सक्कारेइ सम्माणेइ, सक्कारित्ता सम्माणित्ता पूसणंदिकुमारं देवदत्तं दारियं पट्टयं दूरोहेइ, दूरोहित्ता सेयापीएहिं कलसेहिं मज्जावेइ, मज्जावित्ता वरणेवत्थियं करेइ, करित्ता अग्गिहोमं करेइ, करित्ता पूसणंदिकुमारं देवदत्ताए दारियाए पाणिं गिण्हावेइ। तए णं से वेसमणदत्ते राया पूसणंदिस्स कुमारस्स देवदत्तं दारियं सव्वड्ढीए जाव नादियरवेणं महया इड्ढीसक्कारसमुदएणं पाणिग्गहणं कारेइ, कारित्ता देवदत्ताए भारियाए अम्मापियरो मित्तजाव परियणं च विउलेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारेण य सक्कारेइ जाव पडिविसज्जेइ ॥ सू० १५ ॥

टीका

'तए णं से वेसमणे' इत्यादि ।

तए णं से वेसमणे राया ततः खलु स वैश्रवणो राजा 'देवदत्तं

"आप जयवन्त हों आपकी विजय हो" इन शब्दों से वधाया। 'वद्धावित्ता' वधा कर 'वेसमणस्स रण्णो देवदत्तं दारियं उवणेइ' उसने उस वैश्रवण राजा के समक्ष अपनी देवदत्ता कन्या को उपस्थित कर दी ॥ सू० १४ ॥

'तए णं से वेसमणे' इत्यादि ।

'तए णं' पश्चात् 'से वेसमणे राया' वैश्रवण राजाने 'देवदत्तं

આ શબ્દોથી, વધાવ્યા 'वद्धावित्ता' વધાવીને 'वेसमणस्स रण्णो देवदत्तं दारियं उवणेइ' તેણે તે વૈશ્રવણ રાજાના સમક્ષ પોતાની દેવદત્તા કન્યાને ઉપસ્થિત કરી (સૂ૦ ૧૪)

'तए णं से वेसमणे' ઇત્યાદિ.

'तए णं' પછી જ્યારે 'से वेसमणे राया' તે વૈશ્રવણ રાજા 'देवदत्तं

दारियं' देवदत्तां दारिकाम् 'उवणीयं' उपनीतां=समीपमागतां 'पासइ' पश्यति 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'हट्टतुट्ठ०' हृष्टतुष्टहृदयः 'विउलं' विपुलम् 'असणं४' अशनादिकं चतुर्विधमाहारम् 'उवक्खडावेइ' उपस्कारयति, 'उवक्खडावित्ता' उपस्कार्य 'मित्तणाइ०' मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनान् 'आमंतेइ' आमन्त्रयति=आह्वयति 'जाव' यावत्-तान् विपुलेन पुष्पवस्त्रगन्धमाल्यालंकारेण 'सक्कारेइ सम्माणेइ' सत्करोति सम्मानयति, सक्कारित्ता सम्मानित्ता सत्कृत्य संमान्य 'पूसणंदिकुमारं देवदत्तं दारियं' पुष्पनन्दिकुमारं देवदत्तां दारिकां च 'पट्टयं' पट्टकं=पट्टकोपरि 'दूरोहेइ' दूरोहयति=आरोहयति=उपवेशयति 'दूरोहित्ता' दूरोह्य 'सेयापीएहिं' श्वेतपीतैः रजतसुवर्णमयैः 'कलसेहिं' कलशैः 'मज्जावेइ' मज्जयति-स्नपयति 'मज्जावित्ता' मज्जयित्वा=स्नपयित्वा 'वरणेवत्थियं' वरने-

---

दारियं' देवदत्ता दारिका को 'उवणीयं' अपने पास आई हुई 'पासइ' देखा, 'पासित्ता' देखकर वह 'हट्टतुट्ठ० विउलं असणं४ उवक्खडावेइ' बहुत अधिक हर्षितचित्त हुआ। बाद में उसने चारों प्रकार के आहार को अधिकसे अधिक मात्रा में तयार करवाया। 'उवक्खडावित्ता' तयार करवा कर 'मित्तणाइ० आमंतेइ' उसने अपने मित्रादि परिजनों को आमंत्रित किया। 'जाव सक्कारेइ सम्माणेइ' उनके साथ बैठ कर उसने खूब मनमाना भोजन किया और सबको करवाया। पश्चात् गंध माला आदिकों से सबका सत्कार और सन्मान कर उसने 'पूसणंदिकुमारं देवदत्तं दारियं पट्टयं दूरोहेइ' पुष्पनंदि कुमार को एवं देवदत्ता को पाट पर बैठाये 'दूरोहित्ता सेयापीएहिं कलसेहिं मज्जावेइ' बैठा कर चांदी और सोने के कलशों से उनका अभिषेक कराया।

दारियं દેવદત્તા બાળિકા-કન્યાને 'उवणीयं' પોતાના પાસે આવેલી 'पासइ' જોઈ ત્યારે 'पासित्ता' જોઇને તે 'हट्टतुट्ठ० विउलं असणं४ उलक्खडावेइ' ચિત્તમાં ઘણોજ હર્ષ પામ્યા, પછીથી તેણે ચાર પ્રકારના આહારને વધારેમાં-વધારે પ્રમાણથી તૈયાર કરાવ્યા. 'उवक्खडावित्ता' તૈયાર કરાવીને 'मित्तणाइ० आमंतेइ' તેણે પોતાના મિત્રાદિ પરિજનોને આમંત્રણ આપીને બોલાવ્યા. 'जाव सक्कारेइ सम्माणेइ' અને તેઓની સાથે બેસીને તેણે ખૂબ મન-ભાવતાં ભોજન કર્યાં અને સૌને ભોજન કરાવ્યાં. પછી ગંધ, માલા આદિ વડે સૌનો સત્કાર અને સન્માન કર્યા પછી તેણે 'पूसणंदिकुमारं देवदत्तं दारियं पट्टयं दूरोहेइ' પુષ્પનંદી કુમાર અને દેવદત્તાને પાટ ઉપર બેસાર્યાં. 'दूरोहित्ता सेयापीएहिं कलसेहिं मज्जावेइ' બેસારીને ચાંદી-સોનાંના કળશોથી તેમનો અભિષેક કરાવ્યો 'मज्जावित्ता वरणेवत्थियं करेइ' અભિષેક ક્રિયા થઇ

पच्चियकां=श्रेष्ठवस्त्राभरणविभूषितां 'करेइ' करोति, 'करित्ता' कृत्वा 'अग्गिहोमं कारेइ' अग्निहोमं कारयति, 'करित्ता' कारयित्वा 'पूसणंदिकुमारं' पुष्पनन्दिकुमारं 'देवदत्ताए दारियाए' देवदत्ताया दारिकायाः 'पाणिं गिण्हावेइ' पाणिं—करं ग्राहयति । 'तए णं' ततः खलु 'से वेसमणदत्ते राया' स वैश्रवणदत्तो राजा 'पूसणंदिस्स कुमारस्स' पुष्पनन्दिनः कुमारस्य 'देवदत्तं दारियं' देवदत्तां दारिकां 'सव्वड्ढीए' सर्वद्धर्या 'जाव नादियरवेणं' यावत्—नादितरवेणं, अत्रत्ययावच्छब्दबोध्योऽर्थःप्रागनन्तरसूत्र एवोक्तः । महया इड्ढीसक्कारसमुदएणं' महता ऋद्धि-सत्कारसमुदयेन 'पाणिग्गहणं' पाणिग्रहणं=विवाहं 'कारेइ' कारयति, कारित्ता कारयित्वा 'देवदत्ताए भारियाए' देवदत्ताया भार्यायाः 'अम्मापियरो' अम्बा-पितरौ 'मित्त जाव परियणं' मित्र यावत्परिजनं 'विउलेणं' विपुलेन=प्रचुरेण 'असणपाणखाइमसाइमेणं' अशनपानखाद्यस्वाद्येन 'पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारेण य'

'मज्जावित्ता वरणेवत्थियं करेइ' अभिषेक क्रिया हो जाने के बाद सुन्दर वस्त्र और आभूषणों से उन्हें अलंकृत किया। 'करित्ता अग्गिहोमं करेइ' अलंकृत करा कर उनसे फिर हवन कराया । 'करित्ता पूसणंदिकुमारं देवदत्ताए दारियाए पाणिं गिण्हावेइ' होमविधि जब समाप्त हो चुकी, तब राजाने देवदत्ता का पुष्पनंदि कुमार के साथ पाणिग्रहण करने की विधि करवाई । इस प्रकार 'से वेसमणदत्ते राया पूसणंदिस्स कुमारस्स देवदत्तं दारियं सव्वड्ढीए जाव नादियरवेणं महया इड्ढीसक्कारसमुदएणं पाणि-ग्गहणं कारेइ' उस वैश्रवण राजाने अपने युवराज पुष्पनंदि कुमार का देवदत्ता दारिका के साथ सर्व प्रकार की ऋद्धि आदि के अनु-रूप बडे ही ठाटबाट से गाजे बाजे के साथ२ विवाहविधि पूर्ण की 'कारित्ता देवदत्ताए भारियाए अम्मापियरो मित्त जाव परियणं च विउलेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारेण य सक्कारेइ जाव पडिविसज्जेइ' इस प्रकार देवदत्ता भार्या के मातपिता को एवं मित्रादिपरिजनों

રહ્યા બાદ સુંદર વસ્ત્ર અને અલંકારોથી શણગાર્યાં. 'कारित्ता अग्गिहोमं करेइ' શણગાર્યાં પછી તે વર-કન્યા પાસે હવન કરાવ્યો. 'कारित्ता पूसणंदिकुमार देवदत्ताए पाणिं गिण्हावेइ' હોમ વિધી થઇ રહ્યા બાદ રાજાએ દેવદત્તાનો પુષ્પનંદીકુમાર સાથે પાણિગ્રહણ વિધી કરાવ્યો. એ રીતે 'से वेसमण दत्ते राया पूसणंदिकुमास्स देवदत्तं दारियं सव्वडढीए जाव नादियरवेणं महया इड्ढीसक्कारसमुदएणं पाणिग्गहणं कारेइ' તે વૈશ્રવણ રાજાએ પોતાના યુવરાજ પુષ્પનંદી કુમારની, દેવદત્તા કન્યાની સાથે સર્વ પ્રકારની ઋદ્ધિ આદિને અનુકૂળ ગાજતે-વાજતે મોટા સમારંભપૂર્વક લગ્ન વિધિ પૂર્ણ કરી. 'कारित्ता देवदत्ताए भारियाए अम्मापियरो मित्त जाव परियणं च विउलेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारेण य सक्कारेइ जाव पडिविसज्जेइ'

पुप्पवस्त्रगन्धमाल्यालंकारेण च 'सक्कारेइ जाव पडिविसज्जेइ' सत्करोति यावत् प्रतिविसर्जयति — सत्करोति सम्मानयति, सत्कृत्य सम्मान्य प्रतिविसर्जयति= प्रतिनिवर्त्तयति ॥ सू० १५ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से पूसणंदिकुमारे देवदत्ताए भारियाए सद्धिं उप्पिं पासायवरगए फुट्टमाणेहिं मुइंगमत्थएहिं बत्तीसइबद्ध-नाडएहिं उवगिज्जमाणे२ जाव विहरइ। तएणं से वेसमणे राया अण्णया कयाइं कालधम्मुणा संजुत्ते णीहरणं जाव राया जाए। तए णं से पूसणंदि राया सिरीदेवीए मायाए भत्ते यावि होत्था, कल्लाकल्लिं जेणेव सिरीदेवी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता पायपडणं करेइ, करित्ता सयपागसहस्सपागेहिं तेल्लेहिं अब्भिगावेइ, अट्ठिसुहाए मंससुहाए तयासुहाए रोम-सुहाए चउव्विहाए संवाहणाए संवाहावेइ, संवाहावित्ता सुर-भिणा गंधवट्टएण उव्वट्टावेइ उव्वट्टावित्ता तिहिं उदएहिं मज्जावेइ, तं जहा—उसिणोदएणं सीओदएणं गंधोदएणं, मज्जा-वित्ता विउलं असणं४ भोयावेइ, सिरीए देवीए ण्हायाए जाव पायच्छित्ताए जाव जिमियभुत्तत्तरागयाए तओ पच्छा ण्हाइ भुंजइ वा, उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ ॥सू० १६॥

टीका

'तए णं से पूसणंदिकुमारे' इत्यादि । 'तए णं से पूसणंदिकुमारे'

को विपुल४ चारों प्रकार के आहार प्रदान से तथा पुष्प, वस्त्र, गंध, माला और अलंकारों के प्रदान से खूब सत्कार सन्मान कर राजाने विदा किये । ॥ सू० १५ ॥

'तए णं से पूसणंदिकुमारे' इत्यादि ।

'तए णं' इस के बाद 'से पूसणंदिकुमारे' वह पुष्पनंदि कुमार

આ પ્રમાણે દેવદત્તા ભર્યાના માતા-પિતા અને મિત્રાદિ પરિજનોને પુષ્કલ ચાર પ્રકારના આહાર આપીને તથા પુષ્પ, ગંધ, માલા અને અલંકારોથી ખૂબ સત્કાર સન્માન કરીને રાજાએ તેઓને વિદાય કર્યા. ॥ સૂ૦ ૧૫ ॥

'तए णं से पूसणंदिकुमारे' ઇત્યાદિ.

'तए णं' તે પછી 'से पूसणंदिकुमारे' તે પુષ્પનંદી કુમારે 'देवदत्ताए

ततः खलु स पुष्पनन्दिकुमारः 'देवदत्ताए भारियाए सद्धिं' देवदत्तया भार्यया सार्धम् 'उप्पिं' उपरि 'पासायवरगए' प्रासादवरगतः 'फुट्टमाणेहिं मुइंगमत्थएहिं' स्फुटयमानैर्मृदङ्गमस्तकैः=वाद्यमानैर्मृदङ्गैः 'बत्तीसइबद्धनाडएहिं' द्वात्रिंशद्बद्धनाटकै-द्वात्रिंशद्बद्धैः=द्वात्रिंशत्प्रकारकैः- द्वात्रिंशत्पात्रनिबद्धैश्च नाटकैः 'उवगिज्जमाणे२' उप-गीयमान उपगीयमानः 'जाव' यावत्-उपलाल्यमानः२ शब्दस्पर्शरसरूपगन्धरूपान् विपुलान् मानुष्यकान् कामभोगान् प्रत्यनुभवन् 'विहरइ' विहरति। 'तए णं से वेसमणे राया' ततः खलु स वैश्रवणो राजा 'अण्णया कयाइं' अन्यदा कदाचित् 'कालधम्मुणा संजुत्ते' कालधर्मेण संयुक्तः=मृतः। 'णीहरणं' निर्हरणं= श्मशान-भूमौ नयनं स्वराज्योचितऋद्धिसत्कारसमुदयेन संपादितम्। 'जाव' यावत्-लौकिकानि मरणकृत्यानि कृत्वा कालेनाल्पशोको जातः। 'राया जाए' राजा जातः=पितुः पदं नृपासनमारूढः, राज्याभिषेकं प्राप्त इत्यर्थः। 'तए णं'

'देयदत्ताए भारियाए' देवदत्ता भार्या के साथ 'उप्पिं पासायवरगए' ऊपर प्रासाद पर रह कर 'फुट्टमाणेहिं मुइंगमत्थएहिं' बज रहे हैं श्रेष्ठ मृदंग जिन में ऐसे 'बत्तीसइबद्धनाडएहिं' बत्तीस प्रकार के नाटकों द्वारा कि जो भिन्न२ बत्तीस प्रकार के पात्रों द्वारा खेले जाते थे 'उवगिज्जमाणे२' प्रशंशित होता हुआ 'जाव विहरइ' शब्द--रूप-गंध-रस-और स्पर्श-विषयक विपुल मनुष्यसंबंधी कामभोगों को भोगने लगा। 'तए णं से वेसमणे राया अण्णया कयाइं कालधम्मुणा संजुत्ते' किसी एक समय की बात है कि वैश्रवण राजा कालधर्म को प्राप्त हुआ। णीहरणं जाव राया जाए' पुष्पनंदिकुमार ने अपने पिता की श्मशानयात्रा खूब गाजे बाजे के साथ निकाली। मृत्यु अवसर के समस्त कृत्यों से निश्चिन्त होकर अब वह स्वयं राजा बन गया। 'तए णं से पूसणंदी राया सिरीदेवीए

भारियाए' દેવદત્તા ભાર્યાની સાથે 'उप्पिं पासायवरगए' મહેલના ઉપરના ભાગમાં રહીને 'फुट्टमाणेहिं मुइंगमत्थएहिं' જેમાં શ્રેષ્ઠ મૃદંગ વાગી રહ્યા છે. એવા 'बत्तीसइबद्धनाडएहिं' બત્રીશ પ્રકારના નાટકોદ્વારા કરવામાં આવતા ભિન્ન-ભિન્ન બત્રીસ પ્રકારના પાત્રો દ્વારા નાટક ભજવાતું હતું 'उवगिज्जमाणे२' પ્રશંસિત બનીને 'जाव विहरइ' શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ વિષયક વિપુલ મનુષ્ય સંબંધી કામભોગોને ભોગવવા લાગ્યા 'तए णं से वेसमणे राया अण्णया कयाइं कालधम्मुणा संजुत्ते' કોઈ એક સમયની વાત છે કે, વૈશ્રવણ રાજા કાલધર્મ (મરણ) પામી ગયા 'णीहरणं जाव राया जाए पुष्पनंदी કુમારે પોતાના પિતાની સ્મશાન યાત્રા ખૂબ ગાજતે-વાજતે કાઢી મૃત્યુ પછીના સમસ્ત કાર્યો કરી નિશ્ચિન્ત બનીને હવે પછી પોતે રાજા બની ગયા. 'तए णं से पूसणंदी राया सिरीदेवीए मायाए

ततः खलु 'से पूसणंदी राया' स पुष्पनन्दी राजा 'सिरीदेवीए' श्रीदेवीनाम्न्याः 'मायाए' मातुः 'भत्ते यावि होत्था' भक्तश्चाप्यभवत् । 'कल्लाकल्लिं' कल्याकल्यि प्रतिदिनं 'जेणेव सिरी देवी' यत्रैव श्रीदेवी 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य 'पायपडणं' पादपतनं 'करेइ' करोति, 'करित्ता' कृत्वा तां मातरं 'सयपागसहस्सपागेहिं तेल्लेहिं' शतपाकसहस्रपाकैः तैलेः 'अब्भिगावेइ' अभ्यङ्गयति, 'अट्ठिसुहाए१, मंससुहाए२, तयासुहाए३, रोमसुहाए४' अस्थिसुखया१, मांससुखया२, त्वक्सुखया३, रोमसुखया४ च=अस्थि–मांस त्वग्–रोमसुखोत्पादिकया 'चउव्विहाए' चतुर्विधया 'संवाहणाए' संवाहनया=शरीरवैयावृत्त्या 'संवाहावेइ' संवाहयति=संमर्दयति, 'संवाहावित्ता' संवाह्य शरीरसंमर्दनं कृत्वा तत्पश्चात् सुर-

मायाए भत्ते यावि होत्था' और अपनी माता श्रीदेवी का भक्त भी हो गया। 'कल्लाकल्लिं जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छइ' वह प्रतिदिन जहां पर श्रीदेवी होती वहां जाता 'उवागच्छित्ता पायपडणं करेइ' और उनके चरणों में अपना मस्तक रखता। 'करित्ता सयपागसहस्सपागेहिं तेल्लेहिं अब्भिगावेइ' नमस्कार करने के बाद वह फिर अपनी माता की शतपाक वाले एवं हजार पाकवाले तैलों द्वारा मालिश करता, मालिश हो चुकने पर फिर वह उसके शरीर का इस प्रकार से मर्दन करता कि जिससे उसे 'अट्ठिसुहाए, मंससुहाए, तयासुहाए, रोम-सुहाए' अस्थियों में सुख मिलता, मांसपेसियों में आराम पहुँचता, शरीर की त्वचा में सुख मालूम पडता एवं रोमराजि में जिससे उसे आनंद आता। इस प्रकार 'चउव्विहाए संवाहणाए संवाहावेइ' पुष्पनंदि कुमार इस४ चार प्रकार की वैयावृत्य (वेयावच्च) से प्रतिदिन अपनी जननी को आराम पहुँचाता रहता। इतना ही नहीं किन्तु वह जब

भत्ते यावि होत्था' અને પોતાની માતા શ્રીદેવીના ભક્ત પણ થઈ ગયા. 'कल्लाकल्लिं जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता पायपडणं करेइ' અને તેમના ચરણોમાં પોતાનું શિર રાખતા 'करित्ता सयपागसहस्सपागेहि तेल्लेहिं अब्भिगावेइ' નમસ્કાર કર્યા પછી ફરી પોતાનાં માતાની શતપાકવાળાં અને હજાર પાકવાળા તૈલોદ્વાર માલિશ કરતો, અને માલિશ પૂરું થયા બાદ તેમનાં શરીરનું મર્દન કરતો (ચાંપતો) કે જેના વડે તેને 'अट्ठिसुहाए, मंससुहाए, तयासुहाए, रोमसुहाए' હાડકામાં, માંસપેસીઓમાં સુખ અને આરામ મળતો હતો, શરીર-ચામડીમાં સુખ જણાતું અને નાનાં-નાનાં રૂવાડામાં આનંદ મળતો હતો. આ પ્રમાણે 'चउव्विहाए संवाहणाए संवाहावेइ' પુષ્પનંદી કુમાર તે ૪ ચાર પ્રકારની વૈયા-વૃત્ય (સેવા) થી હંમેશાં પોતાનાં માતાને આરામ પહોંચાડતો, એટલું જ નહીં

भिणा=सुगन्धयुक्तेन' 'गंधवट्टएण' गन्धवर्त्तकेन=गन्धचूर्णेन 'उवटना' इति प्रसिद्धेन 'उव्वट्टावेइ' उद्वर्त्तयति, 'उव्वट्टावित्ता' उद्वर्त्य 'तिहिं उदएहिं' त्रिभिरुदकैः 'मज्जावेइ' मज्जयति=स्नपयति । कीदृशेन त्रिविधोदकेन ? इत्याह-'तं जहा' तद्यथा 'उसिणोदएणं' उष्णोदकेन, 'सीओदएणं' शीतोदकेन, 'गंधोदएणं' गन्धोदकेन । 'मज्जावित्ता' मज्जयित्वा=स्नपयित्वा 'विउलं' विपुलम् 'असणं४' अशनम्४=अशनादिकं चतुर्विधमाहारं 'भोयावेइ' भोजयति । 'सिरीए देवीए' श्रियां देव्यां 'ण्हायाए' स्नातायां 'जाव पायच्छित्ताए' यावत्-कृतकौतुकमङ्गल-प्रायश्चित्तायां 'जाव' यावत्-'जिमियभुत्तुत्तरागयाए' जिमितभुक्तोत्तरागतायां= भोजनानन्तरं स्वस्थाने समागतायां कृतहस्तमुखादिप्रक्षालनायां शुचिभूतायां

उसके शरीर की मालिश एवं मर्दन कर चुकता तब 'सुरभिणा गंधवट्ट-एण उव्वट्टावेइ' वह सुगंधित चूर्ण से उसके शरीर का उवटन भी करता । 'उव्वट्टावित्ता तिहिं उदएहिं मज्जावेइ' उवटना हो चुकने के अनंतर वह उसे तीन प्रकार के पानी से स्नान भी कराता वह इस प्रकार से 'उसिणोदएणं सीओदएणं गंधोदएणं' पहिले गर्म जलसे, बाद में शीतल जल से और फिर सुगंधित जलसे । इस प्रकार 'मज्जा-वित्ता विउलं असणं४ भोयावेइ' जब माता का स्नान हो जाता तब फिर बाद में वह उसे४ चारों प्रकार के आहार का भोजन कराता 'सिरीए देवीए ण्हायाए जाव पायच्छित्ताए जाव जिमियभुत्तुत्तरागयाए' इस भांति श्रीदेवी के स्नान आदि से लेकर कौतुक, मंगल एवं प्रायश्चित्त विधि के कर चुकने पर तथा भोजन से निवट कर अपने स्थान पर आ चुकने पर और वहां हस्त मुख आदि का अच्छी तरह प्रक्षालन कर

પણ જ્યારે તે માતાનાં શરીરને માલિશ અને મર્દન કરી લેતો ત્યારે 'सुरभिणा गंधवट्टएण उव्वट्टावेइ' તે સુગંધિત ચૂર્ણોથી (સુગંધી પદાર્થોથી) તેના શરીરને ઉવટનપણ કરતો હતો 'उव्वट्टावित्ता तिहिं उदएहिं मज्जावेइ' સુગંધી પદાર્થો ચોળ્યા પછી-તે પોતાનાં માતાને ત્રણ પ્રકારનાં પાણીથી સ્નાન કરાવતો, તે આ પ્રમાણે કે 'उसिणोदएणं सीओदएणं गंधोदएणं' પ્રથમ ગરમ પાણીથી, પછી શીતલ જલથી અને પછી સુગંધીત જલથી, આ પ્રમાણે 'मज्जावित्ता विउलं असणं४ भोयावेइ' જ્યારે માતાનું સ્નાન થઈ રહેતું, ત્યારે તેમને ચાર પ્રકારના આહારનું ભોજન કરાવતા હતા, 'सिरीए देवीए ण्हायाए जाव पायच्छित्ताए जाव जिमियभुत्तुत्तरागयाए' આ પ્રમાણે શ્રીદેવી સ્નાન આદિથી લઈને કૌતુક, મંગલ, અને પ્રાયશ્ચિત્ત વિધિ કરી રહ્યા બાદ તથા ભોજન વિધિ પૂરી કર્યા પછી અને પોતાના સ્થાન પર આવી જતાં- ત્યાં હાથ-મુખ આદિનું બરાબર પ્રક્ષાલન કરી રહીને પછી સુખાસનપર બિરાજ-

सुखासनवरगतायां=स्वासने यथासुखमुपविष्टायां सत्यां 'तओ पच्छा' ततः पश्चात्= तदनन्तरं मातृसेवानन्तरं स पुष्पनन्दी राजा 'ण्हाइ' स्नाति=स्वयं स्नानं करोति, 'भुंजइ वा' भुङ्क्ते च=भोजनं करोति, तथा 'उरालाइं' उदारान्=श्रेष्ठान् 'माणुस्सगाइं' मानुष्यकान्=मनुष्यसम्बन्धिनो 'भोगभोगाइं' भोगभोगान्=शब्दादि-विषयान् 'भुंजमाणे विहरइ' भुञ्जानो विहरति=तिष्ठति ॥ सू० १६ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं तीसे देवदत्ताए देवीए अण्णया कयाइं पुव्वर-त्तावरत्तकालसमयंसि कुडुंबजागरियं जागरमाणीए इमेयारूवे अज्झत्थिए४ समुप्पज्जित्था–एवं खलु पूसणंदी राया सिरीदे-वीए माईए भत्ते जाव विहरइ तं एएणं विघाएणं णो संचा-एमि अहं पूसणंदिणा रण्णा सद्धिं उरालाइं० भुंजमाणी विहरित्तिए, तं सेयं खलु मम सिरिं देविं अग्गिप्पओगेण वा विसप्पओगेण वा मंतप्पओगेण वा जीवियाओ ववरोवित्तए। एवं संपेहेइ, संपेहित्ता सिरिए देवीए अंतराणि य३ पडिजागर-माणी२ विहरइ ॥ सू० १७ ॥

टीका

'तए णं तीसे इत्यादि। 'तए णं' ततः खलु 'तीसे देवदत्ताए देवीए'

लेने पर एवं सुखासन पर विराजमान हो जाने पर 'तओ पच्छा' उसके बाद राजा पुष्पनंदी 'ण्हाइ भुंजइ वा' स्नान करता और भोजन करता। और 'उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ' उदार मनुष्य संबंधी कामभोगों को भोगता था ॥ सू० १६ ॥

'तए णं तीसे' इत्यादि।

'तए णं' कुछ समय के बाद 'तीसे देवदत्ताए देवीए' उस

માન થતાં હતા, 'तओ पच्छा' તે પછી રાજા પુષ્પનંદી 'ण्हाइं भुजइं वा' સ્નાન કરતા અને ભોજન કરતા અને 'उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ' ઉદાર મનુષ્ય સંબંધી કામભોગોને ભોગવતા હતા. ॥ સૂ० १६ ॥

'तए णं तीसे' ઇત્યાદિ.

'तए णं' કેટલાક સમય પછી 'तीसे देवदत्ताए देवीए' તે દેવદત્તા

तस्या देवदत्ताया देव्याः 'अण्णया कयाइं' अन्यदा कदाचित् 'पुव्वरत्तावरत्त-कालसमयंसि' पूर्वरात्रापररात्रकालसमये=रात्रिपूर्वभागे पश्चात् भागेच 'कुडुंबजागरियं जागरमाणीए' कुटुम्बजागरिकां जाग्रत्याः=कुर्वत्या 'इमेयारूवे' अयमेतद्रूपः= वक्ष्यमाणप्रकारः 'अज्झत्थिए' आध्यात्मिकः=आत्मगतः मनोगतः संकल्पः 'समुप्पज्जित्था' समुदपद्यत। स कीदृशः? इत्याह-एवं खलु' इत्यादि। एवं खलु 'पूसणंदी राया' पुष्पनन्दी राजा 'सिरीदेवीए माईए भत्ते' श्रीदेव्या मातुर्भक्तः 'जाव विहरइ' यावद् विहरति=सर्वप्रकारेण मातृसेवां कुर्वाण आस्ते 'तं' तत्-'एएणं' एतेन=मातृभक्तिरूपेण 'विघाएणं' विघातेन-विघ्नेन मदनुकूलकार्यकरणप्रतिबन्धवशादिति भावः। 'णो संचाएमिअहं' नो शक्नोमि अहं 'पूसणंदिणा रण्णा सद्धिं' पुष्पनन्दिना राज्ञा सार्धम् 'उरालाइं०' उदारान् मानुष्यकान् भोगभोगान् 'भुंजमाणी' भुञ्जाना 'विहरित्तए' विह[illegible] न शक्नो-मोतिपूर्वेणान्वयः। 'तं' तत्=तस्मात् कारणात् 'सेयं खलु मम' श्रेयः=समी-चीनं खलु मम 'सिरि देवी' श्रियं देवीं=मम श्वश्रूम् 'अग्गिप्पओगेण वा'

देवदत्ता देवीके 'अण्णया कयाइं' अन्यदा कदाचित् जब कि यह 'पुव्वरत्ता-वरत्तकालसमयंसि' रात्रि के पूर्व पश्चिम भागमें 'कुडुंबजागरियं जागरमाणीए' कुटुंब की चिन्ता से जग रही थी, तब 'इमेयारूवे अज्झत्थिए४ समुप्प-ज्जित्था' इस प्रकार का संकल्प उत्पन्न हुआ 'एवं खलु पूसणंदी राया सिरीए देवीए माईए भत्ते जाव विहरइ' यह पुष्पनंदी राजा श्रीदेवी माता का भक्त हो रहा है 'तं एएणं विघाएणं णो संचाएमि अहं पूसणंदिणा रण्णा सद्धिं उरालाइं० भुंजमाणी विहरित्तए' इसलिये इस मातृभक्तिरूप विघ्न से-जो उसे मेरे अनुकूल कार्य करने में प्रतिबन्ध स्वरूप है-में पुष्पनंदी राजा के साथ उदार मनुष्यसंबंधी कामभोगों के भोगने से वञ्चित हूं। 'तं सेयं खलु मम सिरिं देविं अग्गिप्पओगेण वा विस-

---

દેવીએ 'अण्णया कयाइं' અન્યદા કદાચિત્ જ્યારે કે તે 'पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि' રાત્રીના મધ્ય ભાગમાં 'कुडुंबजागरियं जागरमाणीए' કુટુંબની ચિન્તાથી જાગી રહી હતી, ત્યારે 'इमेयारूवे अज्झत्थिए समुप्पज्जित्था४' આ પ્રમાણે સંકલ્પ-વિકલ્પ ઉત્પન્ન થયા. 'एवं खलु पूसणंदी राया सिरीए देवीए माईए भत्ते जाव विहरइ' આ પુષ્પનંદિ રાજા શ્રી દેવી માતાના ભક્ત થઈ ગયા છે. 'तं एएणं विघाएणं णो संचाएमि अहं पूसणंदिणा रण्णा सद्धिं उरालाइं० भुंजमाणी विहरित्तए' એટલા માટે માતૃભક્તિ રૂપ વિઘ્ન છે તે મારા અનુકૂળ કાર્ય કરવામાં પ્રતિબન્ધ સ્વરૂપ છે. હું પુષ્પનંદિ રાજાના સાથે ઉદાર મનુષ્ય સંબંધી કામભોગો ભોગવવામાં વંચિત છું 'तं सेयं खलु मम सिरिं देविं अग्गिप्पओगेण वा विसप्पओगेण

अग्निप्रयोगेण 'विसप्पओगेण वा' विषप्रयोगेण 'मंतप्पओगेण वा' मन्त्रप्रयोगेण वा 'जीवियाओ ववरोवित्तए' जीविताद्व्यपरोपयितुं=मारयितुं श्रेयः इति पूर्वेण सम्बन्धः। 'एवं' एवम्=अनेन प्रकारेण 'संपेहेइ' संप्रेक्षते=विचारयति 'संपेहित्ता' संप्रेक्ष्य 'सिरीए देवीए' श्रियो देव्याः 'अंतराणिय ३' अन्तराणि—मारणानुकूलावसरान् छिद्राणि=विवराणि पुष्पनन्द्यनुपस्थितिरूपाणि, अन्यजनाभावेन गाढनिद्रावशेन च निःशङ्कतया मारणानुकूलसमयान् इति भावः। 'पडिजागरमाणि२' प्रतिजाग्रती२ गवेषयन्ती२ 'विहरइ' विहरति=आस्ते स्म ॥सू० १७॥

॥ मूलम् ॥

तए णं सा सिरी देवी अण्णया कयाइं मज्जाविया विरहियसयणिज्जंसि सुहपसुत्ता जाया यावि होत्था, इमं च णं देवदत्ता देवी जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सिरिं देविं मज्जावियं विरहियसयणिज्जंसि सुहपसुत्तं पासइ, पासित्ता दिसालोयं करेइ, करित्ता जेणेव भत्तघरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता लोहदंडं परामुसइ, परामुसित्ता लोहदंडं

प्पओगेण वा मंतप्पओगेण वा जीवियाओ ववरोवित्तए' इसलिये मुझे अब यही उचित है कि मैं इस श्रीदेवी को अग्नि के प्रयोग से अथवा विष के प्रयोग से या मंत्र के प्रयोग से प्राणों से रहित कर दूं। 'एवं संपेहेइ' ऐसा उसने विचार किया। 'संपेहित्ता सिरिए देवीए अंतराणि३य पडिजागरमाणी२ विहरइ' विचार कर के फिर अब वह श्रीदेवी को मारने के लिये समय की प्रतीक्षा करने लगी। पुष्पनंदी के अनुपस्थितिरूप उसके छिद्रों कि बाट देखने लगी। सू० १६ ॥

वा मंतप्पओगेणं वा जीवियाओ ववरोवित्तए' એટલા માટે મારા માટે એજ હાલ ઉચિત છે કે હું એ શ્રીદેવીને અગ્નિના પ્રયોગથી અથવા વિષના પ્રયોગથી અથવા મંત્રના પ્રયોગથી પ્રાણોથી રહિત કરી દઉં અર્થાત્ તેનો નાશ કરી નાખું, 'एवं संपेहेइ' આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો 'संपेहित्ता सिरीए देवीए अंतराणि३ य पडिजागरमाणी२ विहरइ' વિચાર કરીને પછી તે હવે શ્રીદેવીને મારી નાખવા માટે અનુકૂળ સમયની રાહ જોવા લાગી, પુષ્પનંદિની ગેરહાજરી રૂપ તેના છિદ્રોની વાટ જોવા લાગી. ॥ સૂ० ૧૭ ॥

तावेइ, तावित्ता तत्तं समजोइभूयं फुल्लकिंसुयसमाणं संडासएणं गहाय जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सिरीए देवीए अपाणंसि पक्खिवेइ । तए णं सा सिरी देवी महया२ सद्देणं आरसित्ता कालधम्मुणा संजुत्ता ॥ सू० १८ ॥

टीका ।

'तए णं सा' इत्यादि ।

'तए णं सा' ततः खलु सा 'सिरीदेवी' श्रीदेवी 'अण्णया कयाइं' अन्यदा कदाचित्=एकस्मिन् समये 'मज्जाविया' मज्जिता=स्नपिता सती 'विरहियसयणिज्जंसि' विरहितशयनीये=एकान्तशय्यायां 'सुहपसुत्ता' सुखप्रसुप्ता=सुखनिद्रामुपगता 'जाया यावि होत्था' जाता चाप्यभवत् । 'इमं च णं देवदत्तादेवी, एतस्मिन्नवसरे देवदत्ता देवी 'जेणेव सिरी देवी' यत्रैव श्रीदेवी 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति । 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'सिरिं देविं' श्रियं देवीं 'मज्जावियं' मज्जितां=स्नपिताम् अत एव 'विरहियसयणिज्जंसि सुहपसुत्तं' विरहितशयनीये सुखप्रसुप्तां=गाढनिद्रासमाक्रान्तां 'पासइ' पश्यति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'दिसालोयं' दिशालोकं=चतुर्दिक्षु

'तए णं सा' इत्यादि ।

'तए णं सा' कुछ दिनों के बाद यह घटना घटी, श्रीदेवी 'अण्णया कयाइं' किसी एक समय 'मज्जाविया' स्नापित होती हुई 'विरहियसयणिज्जंसि' एकान्त में अपनी सेज पर 'सुहपसुत्ता जाया यावि होत्था' सुख की निद्रा में सो रही थी 'इमं च णं देवदत्ता देवी जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छइ' यह देवदत्ता देवी उस सिरी देवी के पास आई 'उवागच्छित्ता सिरिं देविं मज्जावियं विरहियसयणिज्जंसि सुहपसुत्तं पासइ' और उसने उसे स्नान कर एकान्त में सेज पर सुख से सोती हुई देखा । पासित्ता दिसालोयं करेइ' देख कर फिर इसने

'तए णं सा' ઇત્યાદિ.

'तए णं सा' કેટલાક સમય ગયા પછી આ ઘટના થઇ, શ્રીદેવી 'अण्णया कयाइं' કોઇ એક સમય 'मज्जाविया' સ્નાન કરીને 'विरहियसयणिज्जंसि' એકાન્તમાં પોતાની સેજ–પથારીમાં 'सुहपसुत्ता जाया यावि होत्था' સુખની નિદ્રામાં સૂઇ રહી હતી. 'इमं च णं देवदत्ता देवी जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छइ' તે દેવદત્તા દેવી, એ શ્રીદેવીની પાસે આવ્યા 'उवागच्छित्ता सिरिं देविं मज्जावियं विरहियसयणिज्जंसि सुहपसुत्तं पासइ' અને તેને સ્નાન કરી એકાન્તમાં સેજ–પલંગ પર સુખેથી સુતેલી જોઇ. 'पासित्ता दिसालोयं करेइ' જોઇને પછી તેણે ચારેય

इतस्ततोऽवलोकनं 'करेइ' करोति 'करित्ता' कृत्वा 'जेणेव भत्तघरे' यत्रैव भक्तगृहं 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य लोहदंडं लोहदण्डं 'परामुसइ' परामृशति=गृह्णाति 'परामुसित्ता' परामृश्य=गृहीत्वा 'लोहदंडं' लोहदण्डं 'तावेइ' तापयति 'तावित्ता' तापयित्वा तं 'तत्तं' तप्तं 'समजोइभूयं' समज्योतिर्भूतम्=अग्निसदृशं 'फुल्लकिंसुयसमाणं' फुल्लकिंशुकसमानम्=विकसितपलाशपुष्पवद्रक्तं लोहदण्डं 'संडासएणं' संदंशकेन 'गहाय' गृहीत्वा 'जेणेव सिरी देवी' यत्रैव श्रीदेवी 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'सिरीए देवीए' श्रियो देव्या 'अपाणंसि' अपाने=गुप्तस्थाने योनावित्यर्थः, 'पक्खिवेइ' प्रक्षिपति=प्रवेशयति । 'तए णं सा' ततः खलु सा 'सिरी देवी' श्रीदेवी 'महयार सद्देणं' महतार शब्देन=उच्चैः स्वरेण 'आरसित्ता' आरस्य=आक्रन्द्य 'कालधम्मुणा संजुत्ता' कालधर्मेण संयुक्ता=मृता ॥ सू० १८ ॥

चारों तरफ दिशाओं की ओर देखा 'करित्ता जेणेव भत्तघरे तेणेव उवागच्छइ' दिशावलोकन कर यह जहां भक्तगृह था वहा पहुँची। 'उवागच्छित्ता लोहदंडं परामुसइ' पहुँचते ही इसने वहां रखे हुए एक लोहदंड को उठाया 'परामुसित्ता लोहदंडं तावेइ' और उठा कर उसे तपाया 'तावित्ता' तपाकर फिर उस 'तत्तं समजोइभूयं फुल्लकिंसुयसमाणं' तप्त अग्निमय एवं किंसुक के फूल समान लाल लोहदंड को 'संडासएणं गहाय' लोहे की संडासी से पकड कर 'जेणेव सिरि देवी तेणेव उवागच्छइ' जहां श्रीदेवी थी वहां गई । 'उवागच्छित्ता सिरीए देवीए अपाणंसि पक्खिवेइ' जाते ही उसने श्रीदेवी के अपान भाग में-गुप्तस्थान में उसको प्रविष्ट कर दिया । 'तए णं सा सिरी देवी महयार

तरफनी दिशाओ सामुं जोयुं. 'करित्ता जेणेव भत्तघरे तेणेव उवागच्छइ' दरेक दिशा सामुं जोया पछी ज्यां भकत गृह-भोजनशाळा-रसोडुं हतुं त्यां पहोंची गई. 'उवागच्छित्ता लोहदंडं परामुसइ' पहोंचतां ज तेणे ए स्थळे राखेलो एक लोहदंडने उपाड्यो. 'परामुसित्ता लोहदंडं तावेइ' अने पछी तेने तपाव्यो 'तावित्ता' तपावीने पछी ते 'तत्तं समजोइभूयं फुल्लकिंसुयसमाणं' तपावेलो अग्निसमान लोहदंड किंशुक-खाखरानां फुल समान लालचोळ थयो. तेने 'संडासएणं गहाय' लोढानी साणसी वडे पकडीने 'जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छइ' ज्यां श्रीदेवी हती त्यां गई. 'उवागच्छित्ता सिरीदेवीए अपाणंसि पक्खिवेइ' जईने तुरतज तेणे ए लोहदंडने श्रीदेवीना अपान भाग-गुप्त भागमां प्रवेश कराव्यो- 'तए णं सा सिरी देवी महयार सद्देणं आरसित्ता कालधम्मुणा संजुत्ता'

॥ मूलम् ॥

तए णं तीसे सिरीदेवीए दासचेडीओ आरडियसद्दं सोच्चा णिसम्म जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता देवदत्तं देविं तओ अवक्कम्ममाणिं पासंति, पासित्ता जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता सिरिं देविं णिप्पाणं णिच्चेट्टं जीवविप्पजढं पासंति पासित्ता 'हाहा अहो अकज्जं' तिकट्टु रोयमाणीओ कंदमाणीओ विलवमाणीओ जेणेव पूसणंदि राया तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता पूसणंदिं रायं एवं वयासी एवं खलु सामी ! सिरी देवी देवत्ताए देवीए अकाले चेव जीवियाओ ववरोविया। तए णं से पूसणंदी राया तासिं दासचेडीणं अंतिए एयमट्टं सोच्चा णिसम्म महया माइसोएणं अप्फुण्णे समाणे फरसुणियत्ते विव चंपगपायवे धसत्ति धरणीतलंसि सव्वंगेहिं सण्णिवडिए ॥ सू० १९ ॥

टीका ।

'तए णं तीसे' इत्यादि ।

'तए णं' ततः खलु 'तीसे सिरीदेवीए' तस्याः श्रीदेव्याः 'दासचेडीओ' दासचेटयः 'आरडियसद्दं' आरटितशब्दम्=आर्त्तनादं चीत्कारशब्दं 'सोचा' श्रुत्वा

सद्देणं आरसित्ता कालधम्मुणा संजुत्ता' उसके बाद श्रीदेवी बडे ऊँचे स्वर से चिल्ला२ कर कालधर्म को प्राप्त हो गई–मर गई ॥ सू. १८ ॥

'तए णं तीसे' इत्यादि ।

'तए णं' जब 'तीसे सिरीदेवीए दासचेडीओ' श्रीदेवी की दासियोंने 'आरडियसद्दं सोचा' उसके चिल्लाने की आवाज सुनी तब वे

આ પ્રમાણે લોઢાનો દંડ ગુપ્તદ્વારમાં ખોસવાથી શ્રીદેવી ભારે ઉંચા સ્વરથી રૂદન કરતી કરતી શોક કરીને મરણ પામી ગઈ. (સૂ૦ ૧૮)

'तए णं तीसे' ઇત્યાદિ.

'तए णं' જ્યારે 'तीसे सिरीदेवीए दासचेडीओ' શ્રીદેવીની દાસીઓએ 'आरडियसद्दं सोच्चा' તેના રડવાના અવાજને સાંભળ્યો ત્યારે તેણે સાંભળતાં જ

'णिसम्म' निशम्य=श्रीदेव्या अयं चीत्कार इति हृद्यवधार्य 'जेणेव सिरी देवी' यत्रैव श्रीदेवी 'तेणेव उवागच्छंति' तत्रैवोपागच्छन्ति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य तत्र 'देवदत्तं देविं' देवदत्तां देवीं 'तओ' ततः=तस्मात्स्थानात् 'अवक्कम्ममाणिं' अपक्रामन्तीम्=अपगताम् 'पासंति' पश्यन्ति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'जेणेव सिरी देवी' यत्रैव शयनीये श्रीदेवी अस्ति 'तेणेव उवागच्छंति' तत्रैवोपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'सिरिं देविं' श्रियं देवीं 'णिप्पाणं' निष्प्राणां=प्राणरहितां 'णिच्चेट्ठं' निश्चेष्टां=चलनादिक्रियावर्जितां 'जीवविप्पजढं' जीवविप्रयुक्तां=जीवरहितां 'पासंति' पश्यन्ति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'हाहा अहो अकज्जं' हा हा अहो अकार्यम्=अकृत्यमिदं जातम् 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा=इत्युक्त्वा 'रोयमाणीओ३' रुदत्यः 'हा मातः' इति, 'कंदमाणीओ' क्रन्दन्त्यः=उच्चैः स्वरेण रोदनं कुर्वत्यः 'विलवमाणीओ' विलपन्त्यः-मस्तकादिस्फोटनपूर्वकं हा ! अस्माकं किं भविष्यतीति विलापं कुर्वत्यः जेणेव पूसणंदी राया' यत्रैव पुष्पनंदी राजा 'तेणेव उवागच्छंति'

सुनते ही 'णिसम्म' आवाज यह श्रीदेवी की है ऐसा विचार कर 'जेणेव सिरी देवी तेणेय उवागच्छंति' जहां वह श्रीदेवी थी वहाँ गयीं। 'उवागच्छित्ता देवदत्तं देविं तओ अवक्कम्ममाणिं पासंति' जाते ही उन्होंने वहां से देवदत्ता देवी को निकलते हुए देखा। 'पासित्ता जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छंति' देख कर वह श्री देवी जहां सोती थी फिर ये वहां पहुँचीं। 'उवागच्छित्ता सिरिंदेविं णिप्पाणं णिच्चेट्ठं जीवविप्पजढं पासंति' पहुँचते ही उन्होंने श्रीदेवी को निष्प्राण, निश्चेष्ट एवं जीवन से रहित देखा। 'पासित्ता हा हा अहो अकज्जंति कट्टु रोयमाणीओ कंदमाणीओ विलवमाणीओ' देख कर वे सबकी सब 'हा ! हा ! यह महा अनर्थ हुआ, ऐसा कहती हुई रोने लगीं, आक्रन्दन करने लगीं और सिर पीटती हुई विलाप करने लगीं। 'जेणेव पूसणंदी राया तेणेव उवागच्छंति' रोती

'णिसम्म' આ અવાજ-ધ્વનિ શ્રીદેવીનો છે, એવો વિચાર કરીને 'जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छंति' જ્યાં શ્રીદેવી હતી ત્યાં ગઇ. 'उवागच्छित्ता देवदत्तं देविं तओ अवक्कम्ममाणिं पासंति' ત્યાં જતાં જ તે દાસીઓએ ત્યાં આગળથી દેવદત્તા દેવીને નિકળતા જોયાં, 'पासित्ता जेणेव सिरीदेवी तेणेव उवागच्छंति' જોઇને તે શ્રીદેવી જ્યાં સુતાં હતાં ત્યાં તે પહોંચી. 'उवागच्छित्ता सिरिं देविं णिप्पाणं णिच्चेट्ठं जीवविप्पजढं पासंति' પહોંચતાં જ તેઓએ તે શ્રીદેવીને નિષ્પ્રાણ નિશ્ચેષ્ટ એટલે કે જીવનરહિત અવસ્થામાં જોયા. 'पासित्ता हा-हा ! अहो ! अकज्जं-ति कट्टु रोयमाणीओ कंदमाणीओ विलवमाणीओ' જોઇને તે તમામ દાસીવર્ગ "હા-હા, આ મહા અનર્થ થયો, એ પ્રમાણે કહેતી અને રડવા લાગી, આક્રંદન

तत्रैवोपागच्छन्ति 'उवागच्छित्ता उपागत्य 'पूसणंदिं रायं' पुष्पनन्दिनं राजानम् 'एवं वयासी' एवमवादिषुः–'एवं खलु सामी' हे स्वामिन् ! 'सीरी देवी' श्रीदेवी 'देवदत्ताए देवीए' देवदत्तया देव्या 'अकाले चेव' अकाल एव 'जीवियाओ ववरोविया' जीविताद् व्यपरोपिता=मारिता । 'तए णं' ततः खलु स पूसणंदी राया' पुष्पनन्दी राजा 'तासिं दासचेडीणं' तासां दासचेटीनाम् अंतिए' अन्तिके समीपे 'एयमट्ठं' एतमर्थं=मातृमरणरूपं वृत्तान्तं 'सोच्चा' श्रुत्वा 'णिसम्म' निशम्य=देवदत्तया देव्या मारितः इति हृद्यवधार्य 'महया माइसोएणं' महता मातृशोकेन 'अप्फुण्णे समाणे' आस्पृष्टः सन्=आक्रान्तः सन् मूर्च्छाऽवस्थां प्राप्य 'फरसुणियत्ते विव चंपगपायवे' परशुनिकृत्त इव चम्पकपादपः=कुठारच्छिन्नचम्पकवृक्ष इव 'धसत्ति' धस इति शब्दपूर्वकं 'धरणीयलंसि' धरणीतले=भूमौ 'सव्वंगेहिं' सर्वाङ्गैः 'सण्णिवडिए' संनिपतितः ॥ सू० १९ ॥

बिलखती हुई फिर वे जहां पुष्पनंदी राजा थे वहां पहुँची 'उवागच्छित्ता पूसणंदिं रायं एवं वयासी' पहुचते ही उन्होने पुष्पनंदी राजा से इस प्रकार कहा, 'एवं खलु सामी ! सिरी देवी देवदत्ताए देवीए अकाले चे जीवियाओ ववरोविया' हे स्वामिन् सुनिये ! श्रीदेवी आज देवदत्त देवी द्वारा अकाल में ही अपने जीवन से विपमुक्त करा दी गई है 'तए णं से पूसणंदी राया तासिं दासचेडीणं अंतिए एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म महया माइसोएणं अप्फुण्णे समाणे फरसुणियत्ते विव चंपगपायवे धरणि धरणीतलंसि सव्वंगेहिं सण्णिवडिए' इस प्रकार पुष्पनंदी राजा उन दासियो के पास से इस बात को सुन कर और विचार कर असह्य मातृ-वियोग–जन्य शोक से आक्रान्त होता हुआ फरसा से काटे गये

કરવા લાગી અને માથું કુટીને વિલાપ કરવા લાગી. 'जेणेव पूसणंदी राया तेणेव उवागच्छंति' રોતી વિલાપ કરતી કરતી જ્યાં પુષ્પનંદી રાજા હતા ત્યાં પહોંચી. उवागच्छित्ता पूसणंदिं रायं एवं वयासी' પહોંચીનેજ તેણે પુષ્પનંદી રાજા પાસે આ પ્રમાણે વાત કરી ' एवं खलु सामी ! सिरीदेवी देवदत्ताए देवीए अकाले चेव जीवियाओ ववरोविया' હે સ્વામિન સાંભળો ! આજે શ્રીદેવી દેવદત્તાદેવી દ્વારા અકાલે જીવન પુરૂ કરી ગયાં. અર્થાત્ અકાળે દેવદત્તાએ શ્રીદેવીના જીવનનો અંત આણ્યો–(મૃત્યુ કર્યું) 'तए णं से पूसणंदी राया तासिं दासचेडीणं अंतिए एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म महया माइसोएणं अप्फुण्णे समाणे फरसुणियत्ते विव चंपगपायवे धसत्ति धरणीतलंसि सव्वंगेहिं सण्णिवडिए' આ પ્રમાણે પુષ્પનંદી રાજા તે દાસીઓ પાસેથી એ વાત સાંભળીને અને વિચાર કરીને માતાના વિયોગના અસહ્ય શોકથી આક્રાન્ત થઇને કુહાડાથી ચંપકના વૃક્ષને કાપતાં જેમ "ધસ" શબ્દ થાય

॥ मूलम् ॥

तए णं से पूसणंदी राया मुहुत्तंतरेणं आसत्थे समाणे वहुहिं२ राईसरजाव सत्थवाहेहिं मित्त जाव परियणेण य सद्धिं रोयमाणे३ सिरीए देवीए महया इड्ढि० णीहरणं करेइ, करित्ता आसुरुत्ते देवदत्तं देविं पुरिसेहिं गिण्हावेइ, गिण्हावित्ता एएणं विहाणेणं वज्झं आणवेइ। एवं खलु गोयमा ! देवदत्ता देवी पुरापोराणाणं जाव विहरइ ॥ सू० २० ॥

टीका

'तए णं से' इत्यादि। 'तए णं से' ततः खलु स 'पूसणंदी राया' पुष्पनन्दी राजा 'मुहुत्तंतरेण मुहूर्त्तान्तरेण=किञ्चित्कालेन 'आसत्थे समाणे' आ-स्वस्थः=लब्धचेतनः सन् 'वहुहिं' वहुभिः 'राईसर जाव सत्थवाहेहिं' राजेश्वर-यावत्सार्थवाहैः-राजेश्वरतलवरमाडम्बिककौटुम्बिकेभ्यश्रेष्ठिसेनापतिसार्थवाहैः मित्त जाव परियणेण य' मित्रयावत्परिजनेन-मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्वन्धिपरिजनेन च 'सद्धिं' सार्धं 'रोयमाणे३' रुदन् 'कंदमाणे' क्रन्दन्=उच्चैः-स्वरेण 'हा मातः ? क्व गतासि ?' इत्यादि, 'विलवमाणे' विलपन्='हे मातः ! तव

चंपक वृक्ष की तरह धस शब्द पूर्वक सर्वाङ्गों सहित-एकदम जमीन पर गिर गया ॥ सू० १९ ॥

'तए णं से' इत्यादि।

'तए णं से' इसके बाद 'से पूसणंदी राया' उस पुष्पनंदी राजाने 'मुहुत्तंतरेणं' कुछ कालके पश्चात् 'आसत्थे समाणे' सचेत होकर 'वहुहिं राईसर जाव सत्थवाहेहिं मित्त जाव परियणेण य' बहुत से राजेश्वर, तलवर, माडम्बिक, कौटुम्बिक, इभ्य, श्रेष्ठी, सेनापति एवं सार्थवाहों तथा मित्र से लेकर परिजनों के 'सद्धिं' साथ 'रोयमाणे३' मिलकर रोते हुए आक्रन्दन करते हुए एवं 'हे मातः ! तुम आज हम को

ते प्रमाणे धस शब्दपूर्वक सर्वांगो सहित एकदम जमीन पर पडी गया. (सू० १९)

'तए णं से' ईत्यादि.

'तए णं' ते पछी 'से पूसणंदी राया' ते पुष्पनंदी राजाए 'मुहुत्तंतरेणं' थोडा समय गया पछी 'आसत्थे समाणे' सचेत थईने 'वहुहिं राईसर जाव सत्थवाहेहिं मित्त जाव परियणेण य' घणांज राजेश्वर, तलवर, मांडम्बिक, कौटुम्बिक, इभ्य श्रेष्ठि, सेनापति, सार्थवाहो तथा मित्रथी लईने परिजनोनी 'सद्धिं' साथे 'रोयमाणे३' मळीने रोता-रुदन करता थका आक्रन्दन करता थका हे मात !

विरहः शल्यवदन्तरं दहति ' इत्यादि-विलापं कुर्वन् ' सिरीए देवीए ' श्रियो देव्याः 'महया इड्ढि०' महता ऋद्धिसत्कार-समुदयेन 'णीहरणं करेइ' निर्हरणं करोति=अग्निसंस्कारं करोति । 'करित्ता' कृत्वा 'आसुरुत्ते' आशुरुष्टः-अतिकुपितः 'देवदत्तं देविं' देवदत्तां देवीं 'पुरिसेहिं' पुरुषैः=राजपुरुषैः 'गिण्हावेइ' ग्राहयति, 'गिण्हावित्ता' ग्राहयित्वा एएणं 'विहाणेणं' एतेन प्रत्यक्षदृष्टेन विधानेन प्रकारेण 'वज्झं' वध्याम् 'इयं हन्तव्या' इति 'आणवेइ' आज्ञापयति ।

एवं खलु 'गोयमा' हे गौतम ! 'देवदत्तादेवी' देवदत्ता देवी 'पुरापोराणाणं' पुरापुराणानां=पूर्वभवकृतानां 'जाव'यावत्-दुश्चीर्णानां दुष्प्रतिक्रान्तानाम् अशुभानां पापानां कर्मणां पापकं फलवृत्तिविशेषं प्रत्यनुभवन्ती 'विहरइ' विहरति ॥सू०२०॥

॥ मूलम् ॥

देवदत्ता णं भंते ! देवी इओ कालमासे कालं किच्चा

छोड कर कहां चली गई, तुम्हारा विरह हमें इस समय शल्य के समान अरुन्तुद हो रहा है, तुम्हारे वियोग से मेरा हृदय फटा जा रहा है, इस रूप से विलाप करते हुए 'सिरीए देवीए महया इड्ढि० णीहरणं करेइ' श्रीदेवी की बडे उत्सव के साथ श्मशान यात्रा-अर्थी निकाली 'करित्ता' अग्नि संस्कार हो जाने के पश्चात् उसने फिर 'आसुरुत्ते' अत्यंत कुपित होकर 'देवदत्तं देविं' देवदत्ता देवी को 'पुरिसेहिं गिण्हावेइ' राजपुरुषों द्वारा पकडवा लिया। 'गिण्हावित्ता एएणं विहाणेणं वज्झं आणवेइ' और पकडवा कर इस प्रत्यक्ष दृष्ट विधि के अनुसार वध्य घोषित किया है ।

'एवं खलु गोयमा !' इस प्रकार हे गौतम ! 'देवदत्ता देवी' देवदत्ता देवी 'पुरापुराणाणं जाव विहरइ' पूर्वभव में किये हुए दुश्चीर्ण, दुष्प्रतिक्रान्त एवं अशुभतम पाप कर्मों के विशेष फलको भोग रही है॥सू०२०॥

તમે આજ અમને છોડીને કયાં ચાલ્યા ગયાં, તમારા વિયોગથી મારું હૃદય ફૂટી જાય છે, આ પ્રમાણે વિલાપ કરતા થકા ' सिरीए देवीए महयाइड्ढि० णीहरणं करेइ' શ્રીદેવીની મોટા ઉત્સવની સાથે શ્મશાન યાત્રા કાઢી 'करित्ता' અગ્નિ સંસ્કાર કર્યા પછી તેણે ' आसुरुत्ते ' અત્યંત કોપ કરીને ' देवदत्तं देविं ' દેવદત્તા દેવીને 'पुरिसेहिं गिण्हावेइ' રાજપુરુષો દ્વારા પકડાવી લીધી. ' गिण्हावित्ता एएणं विहाणेणं वज्झं आणवेइ'અને પ્રત્યક્ષ પુરાવાને કારણે તે દેવદત્તા વધ્ય છે એ પ્રમાણે જાહેર કરી દીધું.

' एवं खलु गोयमा ! ' આ પ્રમાણે હે ગૌતમ ! ' देवदत्ता देवी ' દેવદત્તા દેવી 'पुरापुराणाणं जाव विहरइ' પૂર્વભવમાં કરેલા દુશ્ચીર્ણ, દુષ્પ્રતિક્રાન્ત અને અશુભતમ પાપ કર્મોના વિશેષ ફળને ભોગવી રહી છે. (સૂ૦ ૨૦)

कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ ? गोयमा ! असीइं वासाइं परमाउयं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए सागरोवमट्ठिइएसु नेरइएसु णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ। संसारो तहेव । तओ अणंतरं उव्वट्टिता गंगपुरे णयरे हंसत्ताए पच्चायाहिइ । से णं तत्थ साउणिएहिं वधिए समाणे तत्थेव गंगपुरे णयरे सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए उववज्जिहिइ, बोहिं० सोहम्मे० महाविदेहे सिज्झिहिइ५ ॥ णिक्खेवो ।त्ति बेमि ॥सू०२१॥

॥ नवमं अज्झयणं समत्तं ॥

टीका

'देवदत्ता णं भंते' इत्यादि ।

गौतमः पृच्छति-'देवदत्ता णं' देवदत्ता खलु 'भंते' हे भदन्त ! देवी 'इओ' इतः-अस्माद् भवात् कालमासे कालं किच्चा कालमासे कालं कृत्वा 'कहिं गच्छिहिइ' कुत्र गमिष्यति 'कहिं उववज्जिहिइ' कुत्रोत्पत्स्यते ? भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'असीइं वासाइं' अशीतिं वर्षाणि 'परमाउयं' परमायुष्कम्=उत्कृष्टमायुः 'पालित्ता' पालयित्वा 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालं

'देवदत्ता णं भंते' इत्यादि ।

गौतमने पुनः पूछा 'भंते' हे भदन्त ! 'देवदत्ता णं देवी' यह देवदत्ता देवी अब 'इओ कालमासे कालं किच्चा' इस भव से मर कर 'कहिं गच्छिहिइ' कहाँ जायगी ? 'कहिं उववज्जिहिइ' कहां उत्पन्न होगी ? 'गोयमा' हे गौतम ! सुनो, यह 'असीइं वासाइं परमाउयं पालित्ता' अस्सी वर्ष की अपनी उत्कृष्ट आयु का परिपालन कर 'कालमासे कालं किच्चा'

'देवदत्ता णं भंते' ઇત્યાદિ.

ગૌતમે ફરી પૂછ્યું 'भंते' હે ભદન્ત ! 'देवदत्ता णं देवी' તે દેવદત્તા દેવી હવે 'इओ कालमासे कालं किच्चा' આ ભવમાંથી મરણ પામીને 'कहिं गच्छिहिइ' ક્યાં જશે ? 'कहिं उववज्जिहिइ' ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ? 'गोयमा' હે ગૌતમ ! સાંભળો, તે 'असीइं वासाइं परमाउयं पालित्ता' એંસી વર્ષની પોતાની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યને ભોગવીને 'कालमासे कालं किच्चा' મૃત્યુના સમયે મરણ પામીને

कृत्वा 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' अस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्याम् 'उक्कोसेणं सागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु' उत्कृष्टं सागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु 'णेरइयत्ताए' नैरयिकतया 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते । 'संसारो तहेव' संसारस्तथैव=भवाद् भवान्तरभ्रमणं प्रथमाध्ययनवद् विज्ञेयम् । 'तओ' ततः पृथिवीकायात् 'अणंतरं' अनन्तरम् 'उव्वट्टित्ता' उद्वृत्य निस्सृत्य 'गंगपुरे णयरे' गङ्गपुरे नगरे 'हंसत्ताए पच्चायाहिइ' हंसतया प्रत्यायास्यति हंसो भविष्यतीत्यर्थः । 'से णं' स खलु देवदत्ताजीवः 'तत्थ' तत्र हंसभवे 'साउणिएहिं' शाकुनिकैः=पक्षिघातकैः 'वधिए समाणे' वधितः=मारितः सन् 'तत्थेव गंगपुरे णयरे' तत्रैव गङ्गपुरे नगरे 'सेट्ठिकुलंसि' श्रेष्ठिकुले 'पुत्तत्ताए उववज्जिहिइ' पुत्रतया उत्पत्स्यते । 'बोहिं०' तत्र बोधिं प्राप्स्यति । ततः 'सोहम्मे०' सौधर्मे=सौधर्मकल्पे देवो भविष्यति । ततः 'महाविदेहे' महाविदेहे वर्षे 'सिज्झिहिइ ५' सेत्स्यति ॥ 'णिक्खेवो'

मरण के अवसर में मर कर 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए सागरोवमट्ठिइएसु' इसी रत्नप्रभा पृथ्वी के१ सागर की स्थितिवाले 'नेरइएसु' नरक में 'णेरइयत्ताए' नारकी के रूप में 'उववज्जिहिइ' उत्पन्न होगी। इसका भव से भवान्तर में भ्रमण प्रथम अध्ययन में कहे हुए मृगापुत्र के अनुसार समझ लेना चाहिये । 'तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता' इसके अनंतर वहां से-पृथिवीकाय से निकल कर 'गंगपुरे णयरे' गंगपुर नगर में 'हंसत्ताए पच्चायाहिइ' यह हंसरूप से उत्पन्न होगी । 'से णं तत्थ साउणिएहिं वधिए समाणे तत्थेव गंगपुरे णयरे सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए उववज्जिहिइ' वहां यह शिकारी द्वारा मारी जाकर पश्चात् उसी गंगपुर नगर में किसी सेठ के घर पर पुत्ररूप से उत्पन्न होगी 'बोहिं० सोहम्मे० महा विदेहे सिज्झिहिइ' वहां यह बोधि को पायगी, संयम लेकर मर

'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए सागरोवमट्ठिइएसु' એ રત્નપ્રભા પૃથિવીના એક સાગરની સ્થિતિવાળા 'नेरइएसु' નરકમાં 'णेरइयत्ताए' નારકીના રૂપમાં 'उववज्जिहिइ' ઉત્પન્ન થશે. તેનું એક ભવથી બીજા ભવમાં-ભવાન્તરમાં ભ્રમણ તે પ્રથમ અધ્યયનમાં કહેવામાં આવેલા મૃગાપુત્રના પ્રમાણે જાણી લેવું 'तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता' તે પછી ત્યાંથી પૃથિવીકાયથી નીકલીને 'गंगपुरे णयरे' ગંગપુર નગરમાં 'हंसत्ताए पच्चायाहिइ' તે હંસ રૂપથી ઉત્પન્ન થશે. 'से णं तत्थ साउणिएहिं वधिए समाणे तत्थेव गंगपुरे णयरे सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए उववज्जिहिइ' ત્યાં તે શિકારી દ્વારા માર્યા જશે, પછી તે ગંગપુર નગરમાં કોઈ એક શેઠના ઘેર પુત્ર રૂપથી ઉત્પન્ન થશે. 'बोहिं० सोहम्मे० महाविदेहे सिज्झिहिइ' ત્યાં આગળ તે બોધિરત્ન પામશે,

निक्षेपः=समाप्तिवाक्यं पूर्ववत्। स चैवम्-एवं खलु हे जम्बूः! श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिगतिस्थानं संप्राप्तेन दुःखविपाकानां-दुःखविपाकनामकस्य प्रथमश्रुतस्कन्धस्य नवमस्याध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्त इति। 'त्ति बेमि, इति ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ सू० २१ ॥

॥ इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललितकलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-'जैन शास्त्राचार्य'-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां विपाकश्रुते दुःखविपाकनामक-प्रथमश्रुतस्कन्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायाम् 'देवदत्ता' नामक-नवममध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ १ ॥ ॥ ९ ॥

कर सौधर्म स्वर्ग में देव होगी, वहां से च्यवकर महाविदेह में जन्म लेकर वहां से सिद्धिगति को प्राप्त करेगी। 'णिक्खेवो' सुधर्मा स्वामी कहते हैं-हे जंबू! श्रमण भगवान महावीर स्वामीने इस नववें अध्ययनका जो भाव फरमाया है 'त्तिबेमि' उसी प्रकार मैंने तुम से कहा है॥ सू०२१॥

॥ इति श्री विपाकश्रुतके दुःखविपाकनामक प्रथम-श्रुतस्कन्ध की 'विपाकचन्द्रिका' टीका के हिन्दी अनुवाद में 'देवदत्ता' नामक नवम अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १-९ ॥

સંયમ લઈને મરણ પામ્યા પછી સૌધર્મ સ્વર્ગમાં દેવ થશે, ત્યાંથી ચવીને મહાવિદેહમાં જન્મ લઈને ત્યાંથી સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત કરશે. 'णिक्खेवो' સુધર્મા સ્વામી કહે છે. હે જમ્બૂ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ આ નવમા અધ્યયનના જે ભાવ કહ્યા હતા 'त्तिबेमि' તેજ પ્રમાણે મેં તમને કહ્યા છે. (સૂ૦ ૨૧)

ઇતિ વિપાકશ્રુતના 'दुःखविपाक' નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધની 'विपाकचन्द्रिका' ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદમાં 'देवदत्ता' નામક નવમું અધ્યયન સમ્પૂર્ણ ॥ ૧-૯ ॥

॥ अथ दशममध्ययनम् ॥

नवमाध्ययनश्रवणानन्तरं श्रीजम्बूस्वामी दशमाध्ययनविषये श्री. सुधर्मस्वामिनं पृच्छति-'जइ णं भंते' इत्यादि ।

॥ मूलम् ॥

जइ णं भंते ! समणेणं भगवया महावीरेण दसमस्स उक्खेवो । एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं वद्धमाणपुरे णामं णयरे होत्था । विजयवद्धमाणे उज्जाणे । मणिभद्दे जक्खे । विजयमित्ते राया । तत्थ णं धणदेवे णामं सत्थवाहे होत्था अड्ढे० । तस्स णं पियंगू णामं भारिया । अंजू दारिया जावसरीरा ॥ सू० १ ॥

टीका

'जइ णं भंते' इत्यादि ।

'जइ णं भंते' यदि खलु हे भदन्त ! 'समणेणं भगवया महावीरेणं' श्रमणेन भगवता महावीरेण 'दसमस्स' दशमस्य-दशमाध्ययनस्य 'उक्खेवो' उपक्षेपः=प्रारम्भवाक्यं, तथाहि-'जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं नवमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, दसमस्स णं भंते ! अज्झयणस्स दुहविवागाणं के अट्ठे पण्णत्ते ? ।

दशमा अध्ययन ।

नवमें अध्ययन को सुनने के बाद श्रीजंबूस्वामी अब दशमें अध्ययन के विषय में श्रीसुधर्मास्वामी से पूछते हैं—

'जइ णं भंते !' इत्यादि ।

सिद्धिस्थान प्राप्त श्री श्रमण भगवान महावीरने दुःखविपाक के नववें अध्ययन का अर्थ देवदत्ता के आख्यान से स्पष्ट किया है, तो उन्हीं श्रमण भगवान् महावीरने दशमें अध्ययन का क्या भाव

દશમું અધ્યયન

નવમું અધ્યયન સાંભળ્યા પછી શ્રી જમ્બૂ સ્વામી હવે દશમા અધ્યયનના વિષયમાં શ્રી સુધર્મા સ્વામીને પૂછે છે–

'जइ णं भंते' ઇત્યાદિ

સિદ્ધિસ્થાનને પામેલા શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે દુઃખવિપાકના નવમાં અધ્યયનનો અર્થ દેવદત્તાના આખ્યાનથી સ્પષ્ટ કર્યો છે તો તેજ શ્રમણ ભગવાન

तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबू अणगारं एवं वयासि' इति । यावत् सिद्धिगतिनामधेयं स्थानं संप्राप्तेन दुःखविपाकनां नवमस्याध्ययनस्य अयमर्थः=पूर्वोक्तप्रकारो देवदत्ताचरित्ररूपो भावः प्रज्ञप्तः स मया श्रुतः, किन्तुदशमस्य खलु हे भदन्त ! अध्ययनस्य दुःखविपाकानां कोऽर्थः=कीदृशोऽर्थः 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तः? 'तए णं से सुहम्मे अणगारे जम्बू अणगारं' ततः खलु स सुधर्माऽनगारः जम्बूमनगारम् 'एवं वयासि' एवमवादीत्-'एवं खलु जंबू' एवं खलु हे जम्बूः 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'वद्धमाणपुरे णामं णयरे होत्था' वर्धमानपुरं नाम नगरमासीत्, तत्र 'विजयवद्धमाणे उज्जाणे' विजयवर्धमाननामकमुद्यानम् आसीत् । तस्मिन् उद्याने 'मणिभद्दे जक्खे' मणिभद्रो यक्ष आसीत् । तत्र नगरे 'विजयमित्ते राया' विजयमित्रो नाम राजा आसीत् । 'तत्थ णं' तस्मिन् खलु नगरे 'धणदेवे णामं सत्थवाहे होत्था' धनदेवो नाम सार्थवाह आसीत् । स कीदृशः ? 'अड्ढे०' आढयो यावदपरिभूतः 'तस्स णं' तस्य खलु धनदेवसार्थवाहस्य 'पियंगू णामं भारिया' प्रियङ्गुर्नाम भार्या, 'अंजू दारिया' अञ्जूदारिका=अञ्जूनाम्नी पुत्री आसित् । सा कीदृशी-

---

प्ररूपित किया है ? श्री सुधर्मास्वामी कहते हैं 'एवं खलु जंबू' हे जम्बू ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल में और उस समय में 'वद्धमाणपुरे णामं णयरे होत्था' वर्द्धमानपुर नामका एक नगर था । 'विजयवद्धमाणे उज्जाणे' उसमें विजयवर्द्धमान नामका उद्यान था । 'मणिभद्दे जक्खे' उसमें मणिभद्र यक्ष रहता था । 'विजयमित्ते राया' विजयमित्र राजा इस नगर के शासक थे । 'तत्थ णं धणदेवे णामं सत्थवाहे होत्था' यहां पर एक सार्थवाह भी रहता था, जिसका नाम धनदेव था । 'अड्ढे०' यह विशेष धनाढ्य था । 'तस्स णं पियंगू णामं भारिया' इसकी भार्या का नाम प्रियंगु था । 'अंजू दारिया जावसरीरा'

મહાવીરે દશમા અધ્યયનના ભાવ શું કહેલા છે? શ્રી સુધર્મા સ્વામી કહે છે, 'एवं खलु जंबू' હે જમ્બૂ ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાલ અને તે સમયને વિષે 'वद्धमाणपुरे णामं णयरे होत्था' વર્દ્ધમાનપુર નામનું એક નગર હતું. 'विजयवद्धमाणे उज्जाणे' તેમાં વિજય વર્દ્ધમાન નામનો બગીચો હતો, 'मणिभद्दे जक्खे' તેમાં મણિભદ્ર નામનો યક્ષ રહેતો હતો. 'विजयमित्ते राया' વિજયમિત્ર રાજા એ નગરનો રાજા હતો 'तत्थ णं धणदेवे णामं सत्थवाहे होत्था' ત્યાં આગળ એક સાર્થવાહ પણ રહેતો હતો. જેનું નામ ધનદેવ હતું. 'अड्ढे०' તે વિશેષ પ્રકારે ધનાઢય-શ્રીમંત હતો, 'तस्स णं पियंगू णामं भारिया' તેની

त्याह–'जावसीरा' यावत्शरीरा–अत्र यावच्छब्देन–'अहीणपडिपुण्णपंचिंदियसरीरा जोव्वणेण य लावण्णेण य उक्किट्ठा उक्किट्ठसरीरा' इति बोध्यम् । अहीनपरिपूर्ण-पञ्चेन्द्रियशरीरा यौवनेन च लावण्येन च उत्कृष्टा उत्कृष्टशरीराऽऽसीत् ॥ सू. १ ॥

॥ मूलम् ॥

समोसरणं । परिसा णिग्गया जाव पडिगया । तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स ३ जेट्ठे जाव अडमाणे विजयमित्तस्स गिहस्स असोगवणियाए अदूरसामंतेणं वीइवयमाणे पासइ एगं इत्थियं सुक्कं भुक्खं लुक्खं णिम्मंसं किडिकिडियाभूयं अट्ठि-चम्मावणद्धं णीलसाडगणियत्थं कट्ठाइं कलुणाइं विस्सराइं कूय-माणं पासइ, पासित्ता चिंता तहेव जाव एवं वयासी–एस णं भंते ! इत्थिया पुव्वभवे का आसि ? वागरणं ॥ सू० २ ॥

'समोसरणं इत्यादि ।

'समोसरणं' समवसरणं–तस्य नगरस्य विजयवर्धमानोद्याने भगवत आगमनं संजातम् । 'परिसा णिग्गया' परिषन्निर्गता=भगवदागमनं श्रुत्वा नगरजनसंहतिर्भगवन्तं वन्दितुं निस्सृता, 'जाव पडिगया' यावत् प्रतिगता

इनके अंजू नाम की एक पुत्री थी । जो अहीन एवं प्रतिपूर्ण पाँचों इन्द्रियों से विशिष्टशोभास्पदशरीरवाली थी । यौवन और लावण्य से जो उत्कृष्ट थी इसीसे जिसका शरीर भी बहुत ही उत्कृष्ट मालूम देता था ॥ सू० १ ॥

'समोसरणं' इत्यादि ।

उस नगर के विजयवर्धमान उद्यान में 'समोसरणं' श्री वीरप्रभु तीर्थंकर का आगमन हुआ । 'परिसा णिग्गया' भगवान का आगमन सुन कर नागरिक जन प्रभु को वंदन करने के लिये अपने२ घर से

પત્નીનું નામ પ્રિયંગુ હતું. 'अंजू दारिया जावसरीरा' તેને અંજુ નામની એક પુત્રી હતી તે પાંચ ઇંદ્રિયોથી વિશેષશોભાસ્પદશરીરવાળી હતી, યૌવન અને લાવણ્યથી તે ઉત્કૃષ્ટ હતી, તેથી તેનું શરીર ઘણુંજ સારૂં દેખાતું હતું. (સૂ૦ ૧)

'समोसरणं' ઇત્યાદિ.

નગરના વિજયવર્દ્ધમાન બગીચામાં 'समोसरणं' શ્રી વીર પ્રભુ તીર્થંકરનું આગમન થયું. 'परिसा णिग्गया' ભગવાનનું આગમન સાંભળીને નાગરિક જન પ્રભુનાં દર્શન અને વંદન કરવા માટે પોતાના ઘેરથી નીકળીને તે બગીચામાં આવ્યા. 'जाव

धर्मं श्रुत्वा परिषत् प्रतिगता-प्रतिनिवृत्ता ।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'समणस्स३' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'जेट्ठे' ज्येष्ठोऽन्तेवासी गौतमगोत्र इन्द्रभूतिर्नामानगारः 'जाव' यावत्-भगवदाज्ञां गृहीत्वा वर्द्धमानपुरे नगरे उच्चनीचमध्यमकुलेषु सामुदानिकीं भिक्षाम् 'अडमाणे' अटन् 'विजयमित्तस्स रण्णो गिहस्स' विजयमित्रस्य राज्ञो गृहस्य 'असोगवणियाए' अशोकवनिकायाः 'अदूरसामंतेणं' 'अदूरसामन्तेन=नातिदूरेण नात्यासन्नेन पार्श्वभागत इत्यर्थः, 'वीइवयमाणे' व्यतिव्रजन्=गच्छन् 'पासइ' पश्यति, किं पश्यति? इत्याह-'एगं इत्थियं, एकां स्त्रियम्, कीदृशीम्? इत्याह-'सुक्कं' इत्यादि । 'सुक्कं' शुष्कां शोणितापचयात्, 'भुक्खं' बुभुक्षितां क्षुधाबाहुल्यात् भोजनीयद्रव्याभावाच्च, 'लुक्खं' रूक्षां=रूक्षशरीरां कान्तिराहित्यात्, 'णिम्मंसं' निर्मांसां मांसापचयात्,

---

निकल कर उस बगीचे में एकत्रित हुए । 'जाव पडिगया' भगवान को वंदन कर धर्मदेशना सुन कर बाद में सबके सब राजा सहित अपने२ स्थान पर गये । 'तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स३ जेट्ठे जाव अडमाणे' उसी काल और उसी समय में श्रमण भगवान महावीर प्रभु के बडे शिष्य गौतमगोत्री श्री इन्द्रभूति मुनि जो विशिष्ट तपस्वी थे, वे छठके पारणा के निमित्त भगवान से आज्ञा प्राप्त कर वर्द्धमाननगर में भिक्षा के लिए गये और उच्चनीच आदि कुलों में इतस्ततः विचरण करते हुए । 'विजयमित्तस्स गिहस्स असोगवणियाए अदूरसामंतेणं वीइवयमाणे पासइ' विजयमित्र राजा के राजमहल की अशोकवाटिका के पास से होकर निकले इतने में उन्होंने वहां एक दृश्य देखा 'एगं इत्थियं सुक्कं भुक्खं लुक्खं णिम्मंसं किडिकिडियाभूयं अट्ठिच-

---

पडिगया' ભગવાનને વંદન કરી ધર્મદેશના સાંભળી. પછી રાજા સહિત સૌ પોતાના સ્થાન પર ગયા. 'तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स३ जेट्ठे जाव अडमाणे' તે કાલ અને તે સમયને વિષે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુના મોટા શિષ્ય ગૌતમ-ગોત્રના શ્રી ઇન્દ્રભૂતિ મુનિ જે વિશેષ તપસ્વી હતા, તે છઠના પારણાનાં નિમિત્તે ભગ-વાન પાસેથી આજ્ઞા મેળવીને વર્દ્ધમાન નગરમાં ભિક્ષા માટે ગયા અને ઉચ્ચ-નીચ આદિ કુલોમાં ફરીને 'विजयमित्तस्स गिहस्स असोगवणियाए अदूरसामंतेणं वीइवयमाणे पासइ' વિજયમિત્ર રાજાના રાજમહેલની અશોકવાટિકાની પાસે થઈને નીકળ્યા છે, એટલામાં તેમણે ત્યાં એક દૃશ્ય જોયું 'एगं इत्थियं सुक्कं भुक्खं

'किडिकिडियाभूयं' किटिकिटिकाभूतां=किटिकिटिका—उपवेशनादिक्रियायां निर्मांसत्वेनास्थ्नां शब्दः, तां भूता=प्राप्ता, तां=शब्दायमानास्थिकाम् 'अट्ठिचम्मावणद्धं' अस्थिचर्मावनद्धाम्=अस्थिचर्ममात्रावशेषामित्यर्थः,'णीलसाडगणियत्थं' नीलशाटकनिवासितां=अतिमलिनवस्त्रपरिधानामित्यर्थः, 'कट्ठाइं' कष्टानि=कष्टाऽऽवेदकानि 'कलुणाइं' करुणानि=करुणरसवन्ति 'विस्सराइं' विस्वराणि=आर्तस्वरयुक्तानि वचनानि 'कूयमाणं' कूजन्तीं=सगद्गदं वदन्तीं 'पासइ' पश्यति, पासित्ता' दृष्ट्वा 'चिंता' चिन्ता तद्दर्शनेन गौतमस्य मनसि विचारः समुत्पन्नः 'तहेव' तथैव=पूर्ववदेव 'जाव' यावत्—भगवतः समीपे गत्वा 'एवं वयासी' एवमवादीत्—

म्मावणद्धं णीलसाडगणियत्थं कट्ठाइं कलुणाइं विस्सराइं कूयमाणं पासइ' वहां एक स्त्री एसी देखी जो शोणीत के अपचय से बिलकुल शुष्क हो रही थी, वेदना की बहुलता से जो कुछ भी नहीं खा पाती थी, इस लिये बुभुक्षित रहती थी। शरीर भी जिस का सर्वथा रूक्ष हो रहा था, इसीसे जिसके शरीर में कांति का तो नाम ही नहीं मिल रहा था। मांस के अपचय से जिसका शरीर निर्मांस हो रहा था, इसीसे जब यह उठती बैठती थी, तब इसकी संधियों की अस्थियों में 'किटकिट' इस प्रकार का अव्यक्त शब्द होता था। शरीर में इसके नसाजाल और चमडे के सिवाय और कुछ नहीं दिखाई देता था। इसने सिर्फ१ नीली साडी ही पहिर रखी थी। इसके हार्दिक दुःख को व्यक्त करने वाले वे शब्द थे जो प्रतिसमय करुणारस से भीने हुए इसके गद्गद कंठ से निकलते रहते थे। ये विस्वर ये—आर्त्तस्वर से युक्त थे। 'पासित्ता चिंता तहेव जाव एवं वयासी—एस णं

लुक्खं णिम्मसे किडि किडिकियाभूयं अट्ठिचम्मावणद्धं णीलसाडगणियत्थं कट्ठाइं कलुणाइं विस्सराइं कूयमाणं पासइ' त्यां એક સ્ત્રી એવી દેખી કે જે લોહી વ્યય થવાથી તદ્દન શુષ્ક થઈ ગઇ હતી, ઘણીજ વેદના થવાના કારણે કાંઈ પણ ખોરાક ખાઈ શકતી નહીં તેથી તે ભૂખી રહેતી હતી, જેનું શરીર પણ તદ્દન રૂક્ષ હતું તે કારણથી તેના શરીરમાં નામ માત્ર કાંતિ ન હતી, માંસના વ્યયથી શરીર પણ જેનું માંસરહિત થઈ રહેલું હતું, તેથી જ્યારે તે ઉઠતી બેસતી હતી ત્યારે તેના સાંધાઓમાં 'કિટ–કિટ" આ પ્રકારના અવ્યકત અવાજ થતા હતા, જેના શરીરમાં નસોની જાળ અને ચામડા વિના બીજું કાંઇ પણ દેખાતું જ નહીં. જેણે ફકત ૧ લીલા રંગની સાડીજ પહેરી રાખી હતી. તેના હાર્દિક દુઃખને જણાવનારા તે શબ્દો હતા, જે પ્રતિ સમય કરૂણા રસથી ભીંજાએલા અને તેના ગદ–ગદ કંઠથી નિકળતા હતા. તે વિસ્વર હતા–આર્તસ્વર હતા. 'पासित्ता चिंता तहेव जाव एवं वयासी—

'एस णं भंते' एषा खलु हे भदन्त ! 'इत्थिया' स्त्री 'पुव्वभवे' पूर्वभवे 'का आसी' काऽऽसीत्? 'वागरणं' व्याकरणं तस्याः पूर्वभववर्णनं वक्ष्यमाण-प्रकारेण भगवता कृतमिति भावः ॥ सू० २ ॥

॥ मूलम् ॥

एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे इंदपुरे णामं णयरे । तत्थ णं इंददत्ते राया, पुढवीसिरी णामं गणिया होत्था, वण्णओ । तए णं सा पुढवीसिरी गणिया इंदपुरे णयरे बहवे राईसर-जावप्पभियओ बहुहिं चुण्णप्पओगेहि य जाव अभिओगित्ता उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणी विहरइ । तए णं सा पुढवोसरि गणिया एयकम्मा४ सुबहुं पावं समज्जिणित्ता पणत्तीसं वाससयाइं परमाउयं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा छट्ठीए पुढवीए उक्कोसेणं बावीससागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णा । सा णं तओ उव्वट्टित्ता इहेव वद्ध-माणणयरे धणदेवस्स सत्थवाहस्स पियंगुभारियाए कुच्छिंसि दारियत्ताए उववण्णा । तए णं सा पियंगू भारिया णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दारियं पयाया । णामं अंजू । सेसं जहा देवदत्ताए ॥ सू० ३ ॥

भंते ! इत्थिया पुव्वभवे का आसि ? वागरणं' दयनीय दशा में पडी हुई इस स्त्री को देख कर गौतम के मन में पूर्व अध्ययनों में कथित पद्धति के अनुसार विचार उत्पन्न हुआ । वे वहां से भगवान के समीप पहुँचे और बोले-हे भदन्त ! यह स्त्री पूर्वभव में कौन थी ? । गौतम की बात सुन कर प्रभुने उस स्त्री के पूर्वभव इस प्रकार से कहे ॥ सू० २ ॥

एस णं भंते ! इत्थिया पुव्वभवे का आसि ? वागरणं' દયાજનક દશામાં પડેલી તે સ્ત્રીને જોઈને ગૌતમનાં મનમાં પૂર્વના અધ્યયનોમાં કહેલી પદ્ધતિ પ્રમાણે વિચાર ઉત્પન્ન થયો, પછી તે ગૌતમ ત્યાંથી નીકળીને ભગવાનની પાસે આવ્યા અને બોલ્યા હે ભદન્ત ! તે સ્ત્રી પૂર્વભવમાં કોણ હતી. ગૌતમની આ વાત સાંભળીને, પ્રભુએ તે સ્ત્રીના પૂર્વના ભવ વિષે આ પ્રમાણે કહ્યું. (સૂ૦ ૨)

टीका

भगवान् कथयति-'एवं खलु' इत्यादि । 'एवं खलु गोयमा' एवं खलु हे गौतम ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे' तस्मिन् काले तस्मिन् समये इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे 'इंदपुरे णामं णयरे' इन्द्रपुरं नाम नगरम् आसीत् । 'तत्थ णं' तत्र खलु 'इंददत्ते राया' इन्द्रदत्तो राजाऽऽसीत् । 'पुढवीसिरी णामं गणिया' पृथिवीश्रीर्नाम गणिका 'होत्था' आसीत् । 'वण्णओ' वर्णकः=वर्णनमन्यत्र द्रष्टव्यः । 'तए णं सा' ततः खलु सा 'पुढवीसिरी गणिया' पृथिवीश्रीर्गणिका 'इंदपुरे णयरे' इन्द्रपुरे नगरे 'बहवे' बहून् 'राईसरजावप्पभियओ' राजेश्वरयावत्प्रभृतीन्-राजेश्वरतलवरमाडम्बिककौटुम्बिकेभ्यश्रेष्ठिसेनापतिप्रभृतीन् 'बहुहिं' बहुभिः 'चुण्णप्पओगेहि य' चूर्णप्रयोगैः 'जाव' यावत्-यावच्छब्देन-मन्त्रप्रयोगैः= कार्मणप्रयोगैः उन्म-

---

'एवं खलु' इत्यादि ।

'एवं खलु गोयमा' हे गौतम ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' अवसर्पिणी के चौथे काल में 'इहेव जंबुदीवे दीवे' इसी जंबूद्वीप नामक द्वीप के 'भारहे वासे' भरतक्षेत्र में 'इंदपुरे णामं णयरे' इन्द्रपुर नामका नगर था । 'तत्थ णं इंददत्ते राया, पुढवीसिरी णामं गणिया होत्था, वण्णओ' इंद्रदत्त राजा यहां का शासक था। पृथ्वीश्री नाम की एक गणिका यहां रहती थी । इसका वर्णन दूसरी जगह से जान लेना । 'तए णं सा पुढवीसिरी गणिया इंदपुरे णयरे' पृथ्वीश्री गणिका उस इन्द्रपुर नगर में 'बहवे राईसर जावप्पभियओ' अनेक राजेश्वर, तलवर, मडाम्बिक, कौटुम्बिक, इभ्य, श्रेष्ठी और सेनापति आदि को 'बहुहिं चुण्णप्पओगेहि य जाव अभियोगित्ता' अनेक प्रकार के चूर्णों के प्रयोगों से, मंत्रों के

'एवं खलु' ઇત્યાદિ,

'एवं खलु गोयमा' હે ગૌતમ ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' અવસર્પિણીના ચોથા કાળમાં 'इहेव जबुद्दीवे दीवे' આ જંબૂદ્વીપના 'भारहे वासे' ભરતક્ષેત્રમાં 'इंदपुरे णामं णयरे' ઇન્દ્રપુર નામનું નગર હતું 'तत्थ णं इंददत्ते राया, पुढवीसिरी णामं गणिया होत्था, वण्णओ' ત્યાંના રાજાનું નામ ઇંદ્રદત્ત હતું, પૃથ્વીશ્રી નામની એક ગણિકા ત્યાં રહેતી હતી. તેનું વર્ણન બીજા સ્થળથી જાણી લેવું. 'तए णं सा पुढवीसिरी गणिया इंदपुरे णयरे' પૃથ્વીશ્રી ગણિકા તે ઇન્દ્રપુર નગરમાં 'बहवे राईसर जावप्पभियओ' અનેક રાજેશ્વર, તલવર, માંડમ્બિક, કૌટુમ્બિક, ઇભ્ય, શ્રેષ્ઠિ અને સેનાપતિ આદિને 'बहुहिं चुण्णप्पओगेहि य जाव अभिओगित्ता' અનેક પ્રકારના ચૂર્ણોના પ્રયોગોથી, મંત્રોના પ્રયોગોથી ઉન્મત્ત બના-

त्तकरणादिप्रयोगैः हृदयोड्डापनप्रयोगैः = चित्ताकर्षणप्रयोगैः कायोड्डापन प्रयोगैः = कायाकर्षणप्रयोगैः = योगप्रयोगैः = पराभिवनप्रयोगैः वशीकरण प्रयोगैश्चेति संग्रहः, 'अभिओगित्ता' अभियुज्य=वशीकृत्य 'उरालाइं' उदारान् 'माणुस्सगाइं' मानुष्यकान्=मनुष्यसम्बन्धिनः 'भोगभोगाइं' भोगभोगान् =शब्दादिविषयभोगान् 'भुंजमाणी' भुञ्जाना=कुर्वति 'विहरइ' विहरति । 'तए णं सा' ततः खलु सा 'पुढवीसिरी गणिया' पृथिवीश्रीर्गणिका 'एयकम्मा४' एतत्कर्मा४-चूर्णप्रयोगादिना राजेश्वरादिवशीकरणपूर्वकविषयभोगकारिणी, एतत्प्रधाना-चूर्णप्रयोगादितत्परा, एतद्विद्या-चूर्णप्रयोगादिविद्यावती, एतत्समाचारा=एतदाचरणशीला, 'सुबहुं पावं' सुबहु पापं 'समज्जिणित्ता' समर्ज्य=समुपार्ज्य 'पणत्तीसं वाससयाइं' पञ्चत्रिंशद् वर्षशतानि 'परमाउयं' परमायुष्कम्= उत्कृष्टमायुः 'पालित्ता' पालयित्वा 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालं

प्रयोगों से, उन्मत्त बनाने वाले साधन आदि के प्रयोगों से, चित्त को आकर्षित करने वाले, काय को आकर्षित करने वाले, दूसरों का तिरस्कार करने वाले एवं वश में करने वाले ऐसे मंत्रादिकों के प्रयोगों से अपने वश में करके 'उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणी विहरइ' उदार मनुष्यभव संबंधी कामभोगों को भोगा करती थी । 'तए णं सा पुढवीसिरी गणिया एयकम्मा४ सुबहुं पावं समज्जिणित्ता पणत्तीसं वाससयाइं परमाउयं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा छट्ठीए पुढवीए उक्कोसेणं बावीस-सागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णा' इस प्रकार वैषयिक सुख भोगते२ उसने अनेक पापकर्मों का उपार्जन करने में ही पैंतीस सौ ३५०० वर्ष की अपनी समस्त आयु व्यतीत कर दी। जब वह मरी

વનારાં સાધન અને તેવા પ્રયોગોથી, ચિત્ત આકર્ષણ કરનારા પ્રયોગોથી, કાયાનું આકર્ષણ કરનારા પ્રયોગોથી, બીજાનો તિરસ્કાર કરનારા-અર્થાત્ વશ કરનારા પ્રયોગોથી એવા મંત્રાદિક પ્રયોગો વડે પોતાને વશ કરીને 'उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणी विहरइ' મનુષ્યભવ સંબંધી ઉદાર કામભોગોને ભોગવતી હતી. 'तए णं सा पुढवीसिरी गणिया एयकम्मा४ सुबहुं पावं समज्जिणित्ता पणत्तिसं वाससयाइं परमाउयं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा छट्ठीए पुढवीए उक्कोसेणं बावीससागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णा' આ પ્રમાણે વિષય સુખ ભોગવતાં ભોગવતાં તેણે અનેક પાપકર્મોની કમાણી કરવામાં જ ૩૫૦૦ પાંત્રીસસો વર્ષની પોતાની તમામ આયુષ્ય વીતાવી દીધી. અને તે મરણ પામ્યા

त्वा 'छट्ठीए पुढवीए' षष्ठ्यां पृथिव्याम् 'उक्कोसेणं बावीससागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु' उत्कर्षेण द्वाविंशतिसागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु 'णेरइयत्ताए' नैरयिकतया 'उववण्णा' उत्पन्ना । 'सा णं' सा खलु 'तओ' ततः=तस्याः पृथिव्याः 'उव्वट्टित्ता' उद्वृत्य=निस्सृत्य 'इहेव वद्धमाणे णयरे' अत्रैव वर्धमाने नगरे 'धणदेवस्स सत्थवाहस्स' धनदेवस्य सार्थवाहस्य 'पियंगूभारियाए' प्रियङ्गुभार्यायाः 'कुच्छिंसि' कुक्षौ 'दारियत्ताए' दारिकातया 'उववण्णा' उत्पन्ना । 'तए णं सा पियंगूभारिया' ततः खलु सा प्रियङ्गुभार्या 'णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं' नवसु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेषु 'दारियं' दारिकां 'पयाया' प्रजाता=जनितवती । तस्याः 'णामं' नाम 'अंजू' अञ्जूः-इति । 'सेसं' शेषं=शेषवर्णनं 'जहा देवदत्ताए' यथा देवदत्तायाः वर्णनम् अस्यैव नवमाध्यने कृतं तद्वद् बोध्यमित्यर्थः ॥ सू० ३ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से विजए राया आसवाहणियाए णिज्जायमाणे

पूर्वोपार्जित पापकर्मों के उदय से वह २२ सागर की उत्कृष्ट स्थितिवाले छट्ठी पृथिवी के नरकों में नारकी की पर्याय से उत्पन्न हुई । 'सा णं तओ उव्वट्टित्ता इहेव वद्धमाणणयरे धणदेवस्स सत्थवाहस्स पियंगु-भारियाए कुच्छिंसि दारियत्ताए उववण्णा' वहां से निकल कर वह इसी वर्द्धमान नगर में धनदेव सार्थवाह की प्रियंगु भार्या की कुक्षि में अवतरित हुई । 'तए णं सा प्रियंगु भारिया णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दारियं पयाया, णामं अंजू, सेसं जहा देवदत्ताए' जब नौ माह अच्छी तरह से पूरे निकल चुके तब प्रियंगुने एक पुत्री को जन्म दिया । उसका नाम 'अंजू' रक्खा गया । अंजू का बाकी वर्णन देवदत्ता के वर्णनकी तरह समझ लेना चाहिये ॥ सू० ३ ॥

પછી મેળવેલાં પાપકર્મોના ઉદયથી તે ૨૨ બાવીસ સાગરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળી છઠ્ઠી પૃથિવીના નરકમાં નારકી જીવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થઈ. 'सा णं तओ उव्वट्टित्ता इहेव वद्धमाणणयरे धणदेवस्स सत्थवाहस्स पियंगूभारियाए कुच्छिंसि दारियत्ताए उववण्णा' ત્યાંથી નીકળીને તે આ વર્દ્ધમાન નગરમાં ધનદેવ સાર્થવાહની પ્રિયંગુ પત્નીના ઉદરમાં પુત્રીના રૂપે અવતરિત થઈ. 'तए णं सा पियंगू भारिया णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दारियं पयाया, णामं अंजू, सेसं जहा देवदत्ताए' જ્યારે નવ માસ સારી રીતે પૂરા નીકળી ગયા ત્યારે પ્રિયંગુએ એક પુત્રીને જન્મ આપ્યો, તેનું નામ અંજૂ રાખવામાં આવ્યું, બાકીનું વિશેષ અંજૂનું વર્ણન દેવદત્તાનાં વર્ણન પ્રમાણે સમજી લેવું. (સૂ૦ ૩)

जहा वेसमणदत्ते तहा अंजुं पासइ, णवरं अप्पणो अट्ठाए वरेइ, जहा तेतली जाव अंजूए भारियाए सद्धिं उप्पिं जाव विहरइ। तए णं तीसे अंजूए देवीए अण्णया कयाइं जोणीसूले पाउब्भूए यावि होत्था। तए णं से विजये राया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी—गच्छह णं देवाणुप्पिया! वद्धमाणपुरे णयरे सिंघाडग जाव एवं वयह, एवं खलु देवाणुप्पिया! विजयस्स रन्नो अंजूए देवीए जोणीसूले पाउब्भूए। जो णं इच्छइ विज्जो वा६ जाव उग्घोसंति। तए णं ते बहवे वेज्जा वा६ इमं एयारूवं उग्घोसणं सोच्चा णिसम्म जेणेव विजए राया तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता बहूहिं उप्पत्तियाहिं य बुद्धीहिं परिणामेमाणा इच्छंति अंजूए देवीए जोणीसूलं उवसामित्तए, णो संचाएंति उवसामित्तए। तए णं ते बहवे विज्जा य६ जाहे णो संचाएंति अंजुए देवीए जोणीसूलं उवसामित्तए, ताहे संता तंता जामेव दिसं पाउब्भूया तामेव दिसं पडिगया। तए णं सा अंजुदेवी ताए वेयणाए अभिभूया समाणी सुक्का भुक्खा णिम्मंसा कट्ठाइं कलुणाइं वीसराइं विलवइ। एवं खलु गोयमा! अंजुदेवी पुरा जाव विहरइ ॥सू० ४॥

टीका

'तए णं से विजए' इत्यादि।

'तए णं' ततः खलु 'से विजए राया' स विजयो राजा 'आसवाहणियाए'

'तए णं से विजए' इत्यादि।

'तए णं से विजए राया' तत्पश्चात् यह विजय राजाने 'आस–

'तए णं से विजए' ઇત્યાદિ.

'तए णं से विजय राया' ત્યાર પછી તે વિજયરાજાએ 'आसवाहणियाए'

अश्ववाहनिकायै 'णिज्जायमाणे' निर्यान्=निर्गच्छन् 'जहा' वेसमणदत्ते' यथा वैश्रवणदत्तः=वैश्रवणदत्तनामको राजा देवदत्तां प्रासादोपरि कनककन्दुकेन क्रीडन्तीं दृष्टवान् 'तहा' तथाऽयं विजयमित्रो राजाऽपि 'अंजूं अञ्जूं दारिकां 'पासइ' पश्यति किन्तु 'णवरं' नवरं=अयं विशेषः-विजयमित्रो राजा 'अप्पणो अट्ठाए' आत्मनोऽर्थाय-स्वस्य प्रयोजनाय 'वरेइ' वृणुते। वैश्रवणदत्तस्तु स्वपुत्रस्य विवाहार्थमिति भावः। 'जहा तेतली' यथा तेतलिः=तेतलिपुत्रप्रधानवत् 'जाव' यावत्-ज्ञाता-धर्मकथाङ्गसूत्रस्य चतुर्दशाध्ययनवर्णिततेतलिपुत्रप्रधानवद् विजयमित्रो राजाऽपि 'अंजूए भारियाए सद्धिं' अञ्ज्वा भार्यया सार्धम् 'उप्पिं जाव' उपरि यावत्=उपरिप्रासादे उदारान् मानुष्यान् भोगभोगान् भुञ्जानः 'विहरइ' विहरति।

वाहणियाए' अश्ववाहनीकामें 'णिज्जायमाणे' निकलने पर 'जहावेसमणदत्ते' वेसमण दत्त की तरह जिस प्रकार अपने प्रासाद के ऊपर सुवर्ण की कंदुक से खेलती हुई देवदत्ता को अश्वक्रीडा के लिये जाते समय वैश्रवणदत्त राजाने देखी थी, ठीक इसी तरह अश्वक्रीडा के लिये जाते समय विजयराजाने प्रासाद के ऊपर सुवर्णकी गेंद से क्रीडा करती हुई 'अंजुं पासइ' इसअंजू दारिकाको देखी। 'णवरं' परन्तु यहां इतनी विशेषता है कि वैश्रवणदत्त राजाने देवदत्ता का पाणिग्रहण संस्कार अपने पुत्रके साथ किया था, तब कि विजय राजाने 'अप्पणो अट्ठाए' अंजू का पाणिग्रहण स्वयं अपने ही साथ किया 'जहा तेतली जाव अंजूए भारियाए सद्धिं उप्पिं जाव विहरइ' ज्ञाताधर्मकथाङ्ग सूत्र के १४ वें अध्ययन में वर्णित तेतलिपुत्र की तरह विजयमित्र राजाने भी अंजू भार्या के साथ अपने महलों में रह कर सर्वोत्कृष्ट मनुष्यभवसंबंधी कामभोगों को भोगा। 'तए

ઘોડાગાડીમાં બેસીને 'णिज्जायमाणे' નીકળ્યા ત્યારે 'जहा वेसमणदत्ते' જે પ્રમાણે દેવદત્તા પોતાના મહેલ ઉપર સોનાના ગેડી-દડાથી રમતી હતી તેને વૈશ્રવણદત્ત રાજાએ અશ્વક્રીડા કરવા જતાં વખતે જોઈ હતી. બરાબર તેજ પ્રમાણે આ 'अंजुं पासइ' અંજૂ દારિકા (બાળકી) ને પણ વિજય રાજાએ અશ્વક્રીડા કરવા જતાં મહેલના ઉપરના ભાગમાં સોનાના ગેડી-દડાથી રમતી જોઈ. 'णवरं' પરન્તુ અહિં એટલી વિશેષતા છે કે, વૈશ્રવણદત્ત રાજાએ દેવદત્તાનો વિવાહ-પાણીગ્રહણ સંસ્કાર પોતાના પુત્ર સાથે કર્યો હતો, ત્યારે વિજયરાજાએ 'अप्पाणो अट्ठाय वरेइ' અંજૂનાં લગ્ન ખુદ પોતાની સાથેજ કર્યાં. 'जहा तेतली जाव अंजूए भारियाए सद्धिं उप्पिं जाव विहरइ' જ્ઞાતા-ધર્મકથાંગ સૂત્રમાં ૧૪ ચૌદમાં અધ્યયનમાં વર્ણન કરેલા તેતલીપુત્રના પ્રમાણે વિજય-મિત્ર રાજાએ પણ અંજૂ ભાર્યાની સાથે પોતાના મહેલોમાં રહીને સર્વોત્કૃષ્ટ મનુષ્યભવ

'तए णं' ततः खलु 'तीसे अंजूए देवीए' तस्या अञ्ज्वा देव्याः 'अण्णया कयाइं' अन्यदा कदाचित् 'जोणीसूले पाउब्भूए यावि होत्था' योनिशूलं प्रादुर्भूतंचाप्यभवत् । 'तए णं' ततः खलु 'से विजए राया' स विजयमित्रो राजा 'कोडुंबियपुरिसे' कौटुम्बिकपुरुषान् 'सद्दावेइ' शब्दयति, 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा 'एवं वयासी' एवमवादीत्-'गच्छह णं देवाणुप्पिया' गच्छत खलु हे देवानुप्रियाः ! 'वद्धमाणपुरे णयरे' वर्धमानपुरे नगरे 'सिंघाडग जाव' शृङ्गाटक यावत्-शृङ्गाटकत्रिकचतुष्कचत्वरमहापथपथेषु=सर्वेषु राजमार्गेष्वित्यर्थः, 'एवं वयह' एवं वदत-एवं खलु देवाणुप्पिया एवं खलु हे देवानुप्रियाः ! 'विजयस्स रन्नो' विजयमित्रस्य राज्ञः 'अंजूए देवीए' अञ्ज्वा देव्याः 'जोणीसूले पाउब्भूए' योनिशूलं प्रादुर्भूतम् 'जो णं' यः खलु 'इच्छइ' इच्छति 'विज्जो वा६' वैद्यो वा 'जाव' यावत्-अत्र यावच्छब्देन-'विज्जपुत्तो वा, जाणओ वा, जाणयपुत्तो

णं तीसे अंजूए देवीए अण्णया कयाइं जोणीसूले पाउब्भूए यावि होत्था' किसी एक समय अंजू देवी को योनिशूल उत्पन्न हुआ। 'तए णं से विजये राया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' विजय राजाने यह बात जानकर परिचारकों को बुलाया। 'सद्दावित्ता एवं वयासी' बुला कर एसा कहा कि 'गच्छह णं तुमं देवाणुप्पिया वद्धमाणणयरे' हे देवानुप्रिय ! तुम यहां से शीघ्र जाओ और, वर्द्धमाननगर में 'सिंघाडग जाव एवं वयह' शृङ्गाटक आदि राजमार्गो के ऊपर खडे होकर इस प्रकार की घोषणा करो कि 'एवं खलु देवाणुप्पिया विजयस्स रण्णो अंजूए देवीए जोणीसूले पाउब्भूए जो णं इच्छइ विज्जो वा६ जाव उग्घोसंति' हे देवानुप्रिय नगर निवासियों ! सुनो-विजय राजा की रानी अंजू देवी को योनिशूल उत्पन्न हुआ है। जो कोई वैद्य, वैद्य का पुत्र, ज्ञायक, ज्ञायक का पुत्र

સંબંધી કામભોગોને ભોગવ્યા. 'तए णं तीसे अंजूए देवीए अण्णया कयाइं जोणीसूले पाउब्भूए यावि होत्था' કોઇ એક સમય અંજુ દેવીને યોનિશૂલ રોગ ઉત્પન્ન થયો. 'तए णं से विजये राया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' જ્યારે વિજય રાજાએ આ વાત સાંભળી ત્યારે પરિચારકોને બોલાવ્યા 'सद्दावित्ता एवं वयासी' બોલાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું. 'गच्छह णं तुमं देवाणुप्पिया वद्धमाणणयरे' કે હે દેવાનુપ્રિય ! તમે અહિંથી જલદી વર્દ્ધમાન નગરમાં જાઓ અને, 'सिंघाडग जाव एवं वयह' શૃંગાટક આદિ રાજમાર્ગ ઉપર ઉભા રહીને, આ પ્રકારની જાહેરાત કરો કે 'एवं खलु देवाणुप्पिया विजयस्स रण्णो अंजूए देवीए जोणीसूले पाउब्भूए जो णं इच्छइ विज्जो वा६ जाव उग्घोसंति' હે દેવાનુપ્રિય ! નગરમાં રહેનારાઓ સાંભળો ! વિજય રાજાના રાણી અંજુદેવીને યોનિશૂલ રોગ ઉત્પન્ન થયો છે. જો કોઇ

तेइच्छियो वा, तेइच्छियपुत्तो वा' इति संग्रहः । वैद्यपुत्रो वा, ज्ञायको वा, ज्ञायकपुत्रो वा, चैकित्सिको वा, चैकित्सिकपुत्रो वा, अञ्जूदेव्या योनिशूलमुपशमयितुं, तस्मै विजयमित्रो राजा वीपुलमर्थसंपदानं ददाति । ततस्ते कौटुम्बिकपुरुषाः विजयमित्रनिदेशानुसारेण 'उग्घोसंति' उद्घोषयन्ति=घोषणां कुर्वन्ति । 'तए णं ते' ततः खलु ते 'बहवे विज्जा वाइ' बहवो वैद्या वाद' इमं एयारूवं' इमामेतद्रूपां=पूर्वोक्तप्रकाराम् 'उग्घोसणं' उद्घोषणां 'सोच्चा' श्रुत्वा 'णिसम्म' निशम्य हृदयवधार्य 'जेणेव विजए राया' यत्रैव विजयमित्रो राजा 'तेणेव उवागच्छंति' तत्रैवोपागच्छन्ति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'बहूहिं' बहुभिः=बहुप्रकाराभिः, 'उप्पत्तियाहिं ४' औत्पत्तिकीभिः, वैनयिकीभिः, कार्मिकीभिः, पारिणामिकीभिश्च चतुर्विधाभिः 'बुद्धीहिं' बुद्धिभिः 'परिणामेमाणा इच्छंति' परिणम्यमानाः=परिणामं प्राप्ताः सन्तः इच्छन्ति 'अंजूए देवीए' अञ्ज्वा देव्याः

और चिकित्सक अथवा चिकित्सक का पुत्र अंजू देवी के योनिशूल को शांत करेगा तो उसके लिये राजा विपुल धनराशि देंगे । इस प्रकार उन कौटुम्बिक पुरुषोंने विजयमित्र राजा के निर्देशानुसार जोरों से घोषणा की । 'तए णं ते बहवे विज्जा वाइ इमं एयारूवं उग्घोसणं सोच्चा णिसम्म जेणेव विजए राया तेणेव उवागच्छंति' इस कृत घोषणा को उन सबने सुना और अच्छी तरह उस पर विचार किया । पश्चात् वे सबके सब विजय राजा के पास आये ! 'उवागच्छित्ता' आकर 'बहूहिं उप्पत्तियाहिं४ बुद्धीहिं परिणामेमाणा इच्छंति अंजूए देवीए जोणीसूलं उवसामित्तए' उन्होंने औत्पातिकी, वैनयिकी, कार्मिकी तथा पारिणामिकी इस तरह चार प्रकार को बुद्धियों से परिणत होकर

વૈદ્ય, વૈદ્યના પુત્ર, જ્ઞાયક, જ્ઞાયકના પુત્ર અને ચિકિત્સક તથા ચિકિત્સકના પુત્ર અંજુ-દેવીના યોનીશૂલ રોગને શાંત કરશે—મટાડશે, તો, રાજા સારી રીતે ધન આપીને સત્કાર કરશે. અર્થાત્ પુષ્કળ ધન આપશે. આ પ્રમાણે રાજાના કૌટુમ્બિકપુરુષોએ રાજાની આજ્ઞા પ્રમાણે જાહેરાત કરી 'तए णं ते बहवे विज्जा वाइ इमं एयारूवं उग्घोसणं सोच्चा णिसम्म जेणेव विजए राया तेणेव उवागच्छंति' આ પ્રમાણે જાહેરાત થઇ ત્યારે તે જાહેરાત સાંભળીને સૌએ તે વિષે સારી રીતે વિચાર કર્યો, પછી તે કામ કરવાની શકિત ધરાવતા તમામ-વિજય રાજાની પાસે આવ્યા. 'उवागच्छित्ता' આવીને 'बहूहिं उप्पत्तियाहिं४ बुद्धीहिं परिणामेमाणा इच्छंति अंजुए देवीए जोणीसूलं उवसामित्तए' તેઓએ ઔત્પાતિકી, વૈનયિકી, કાર્મિકી તથા પારિણામિકી

'जोणीसूलं' योनिशूलम् 'उवसामित्तए' उपशमयितुम्, परन्तु 'णो संचाएंति' नो शक्नुवन्ति 'उवसामित्तए' उपशमयितुं नाशक्नुवन्नित्यर्थः। 'तए णं ते वहवे' ततः खलु ते बहवः 'विज्जा य६' वैद्याश्च६ 'जाहे' यदा 'णो संचाएंति' नो शक्नुवन्ति 'अंजूए देवीए' अञ्ज्वा देव्याः 'जोणीसूलं' योनिशूलम् 'उवसामित्तए' उपशमयितुम्, 'ताहे' तदा 'संता' श्रान्ताः–श्रमातुराः, 'तंता' तान्ताः खिन्नाः 'परितंता' सर्वथा खिन्नाः योगिशूलं निवारयितुमसमर्थाः सन्तः, 'जामेव दिसं पाउब्भूया' यस्या एव दिशः प्रादुर्भूताः, 'तामेव दिसं पडिगया' तामेव दिशं प्रतिगताः=परावृत्य स्वस्वगृहं गता इत्यर्थः। 'तए णं सा अञ्जूदेवी' 'ततः खलु सा अञ्जूदेवी 'ताए वेयणाए' तया वेदनया 'अभिभूया समाणी' अभिभूता=पीडिता सती 'सुक्का' शुष्का शोणितापचयात् 'भुक्खा' बुभुक्षिता–अन्नादेररुचिसद्भावात् 'णिम्मंसा' निर्मांसा–मांसापचयात्, एतादृशी सती 'कट्ठाइं'

अंजू देवी के प्रादुर्भूत योनिशूल को शमन करने के लिये उपाय किये परन्तु 'णो संचाएंति उवसामित्तए' वे अपने उपायों में सफलप्रयत्न नहीं हुए। 'तए णं ते वहवे विज्जा य६ जाहे णो संचाएंति अंजूए देवीए जोणीसूलं उवसामित्तए ताहे संता तंता जामेव दिसं पाउब्भूया तामेव दिसं पडिगया' जब इनको यह निश्चय हो चुका कि अंजूदेवी का यह योनिशूल हमारे द्वारा शान्त नहीं हो सकता है, तब ये सब के सब श्रान्त और तान्त होते हुए जो जहां से आये थे वहां गये। 'तए णं सा अंजूदेवी ताए वेयणाए अभिभूया समाणी सुक्का भुक्खा णिम्मंसा कट्ठाइं कलुणाइं वीसराइं विलवइ' वैद्यों के द्वारा परित्यक्त हुई वह अंजूदेवी उस वेदना से अब अत्यंत पीडित होने लगी। मारे कष्ट के यह बिलकुल सूक गई। शरीर

આ ચાર પ્રકારની બુદ્ધિયોથી પકવ–બનીને અંજૂદેવીને થયેલા યોનિ શૂલ રોગનું શમન કરવા માટે ઉપાયો કર્યા પરન્તુ, 'णो संचाएंति उवसामित्तए' તે પોતાના કાર્યમાં સફળતા પામ્યા નહીં. 'तए णं ते वहवे विज्जा य६ जाहे णो संचाएंति अंजुए देवीए जोणीसूलं उवसामित्तए ताहे संता तंता जामेव दिसं पाउब्भूया तामेव दिसं पडिगया' જ્યારે તે સૌ વૈદ્યોને નિશ્ચય થયો કે અંજુદેવીનો એ યોનીશૂલ રોગ અમારાથી શાંત થઈ શકવાનો નથી ત્યારે તે તમામ થાકી ગયા અને જે જે સ્થળેથી આવ્યા હતા તે તે સ્થળે પાછા ચાલ્યા ગયા. 'तए णं सा अंजू देवी ताए वेयणाए अभिभूया समाणी सुक्का भुक्खा णिम्मंसा कट्ठाइं कलुणाइं वीसराइं विलवइ' વૈદ્યોએ જ્યારે અંજુદેવીને રોગી તરીકે છોડી દીધાં પછી તે અંજુદેવી રોગની પીડાથી દુઃખ પામવા લાગ્યાં, અને રોગના કારણે પીડા થવાથી સુકાઈ ગયાં અને તેના શરી-

कष्टान्=कष्टयुक्तान्='कलुणाइं' करुणान्=करुणरसजनकान् 'वीसराइं' विस्वरान्= विकृतस्वरान् 'विलवइ' विलपति ।

'एवं खलु गोयमा' एवं खलु हे गौतम ! इयं 'अंजू देवी' अञ्जूनाम्नी विजयमित्रस्य राज्ञो देवी 'पुरा जाव' पुरा यावत्-पुरापुराणानां यावत् पापानां कर्मणां पापकं फलवृत्तिविशेषं प्रत्यनुभवन्ती=प्रतिक्षणमनुभवं कुर्वती 'विहरइ' विहरति ॥ सू० ४॥

॥ मूलम् ॥

अंजू णं भंते ! देवी इओ कालमासे कालं किच्चा कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ ? गोयमा ! अंजू णं देवी णउइ-वासाइं परमाउयं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उक्कोसं सागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइ-यत्ताए उववज्जिहिइ । एवं संसारो जहा पढमे तहा णेयव्वं जाव वणस्सइएसु । सा णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता सव्व-ओभद्दे णयरे मयूरत्ताए पच्चायाहिइ । से णं तत्थ साउणिएहिं वहिए समाणे तत्थेव सव्वओभद्दे णयरे सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ । से णं तत्थ उम्मुक्कबालभावे तहारूवाणं थेराणं अंतिए केवलं बोहिं बुज्झिहिइ । पव्वज्जा० सोहम्मे० । से णं ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं

में इसके मांस तक नहीं रहा, खाने पीने की रुचि भी चली गई। बस रात दिन यह कष्टयुक्त, करुणारसजनक और विकृतस्वरयुक्त ऐसे दीनवचनों को बोलतेर अपना दुःखमय समय व्यतीत करने लगी । 'एवं खलु गोयमा ! अंजू देवी पुरा जाव विहरइ' इस प्रकार हे गौतम ! यह अंजू देवी पूर्वोपार्जित, दुश्चीर्ण एवं दुष्प्रत्याक्रान्त अशुभ-तम पापकर्मों के फल को भोग रही है ॥ सू० ४ ॥

રમાં માંસ પણ રહ્યું નહિ. અને ખાવા-પીવાની રૂચી નાશ પામી. રાત્રિ અને દિવસ પીડા પામીને કરૂણારસજનક અને વિકૃતસ્વરયુકત એવા દીન-વચનો બોલતાં-બોલતાં પોતાના દુઃખમય સમય ને વીતાવવા લાગી 'एवं खलु गोयमा !' 'अंजू देवी पुरा जाव विहरइ' આ પ્રમાણે હે ગૌતમ! તે અંજૂદેવી પૂર્વોપાર્જિત, દુશ્ચીર્ણ અને દુષ્પ્રતિક્રાન્ત અશુભતમ પાપકર્મોના ફળને ભોગવી રહી છે. ॥ સૂ૦ ૪ ॥

कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ ? गोयमा ! महाविदेहे वासे जहा पढमे जाव सिज्झिहिइ बुज्झिहिइ मुच्चिहिइ परिनिव्वाहिइ सव्वदुक्खाणमंतं काहिइ । एवं खलु जंबू ! समणेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं दसमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते । सेवं भंते ! ॥ सू० ५ ॥

॥ दुहविवागे दससु अज्झयणेसु पढमो सुयक्खंधो सम्मत्तो ॥

टीका ।

श्री गौतमस्वामी पृच्छति-अंजू णं भंते' इत्यादि ।

'अंजू णं भंते देवी' अञ्जूः खलु हे भदन्त ! देवी 'इओ' इतः अस्माद् भवात् 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालं कृत्वा 'कहिं गच्छिहिइ' कुत्र गमिष्यति 'कहिं-उववज्जिहिइ' कुत्रोत्पत्स्यते ? भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'अंजू णं देवी णउइवासाइं' 'अञ्जू खलु देवी नवतिवर्षाणि 'परमाउयं' परमायुष्कम्=उत्कृष्टमायुः 'पालित्ता' पालयित्वा 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालं कृत्वा 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' अस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्याम् 'उक्कोसेणं सागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु' उत्कर्षेण सागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु

'अंजू णं भंते' इत्यादि ।

फिर गौतमने प्रभु से पूछा कि-'भंते' हे भदन्त ! 'अंजू णं देवी' यह अंजू देवी 'इओ' इस पर्याय से 'कालमासे कालं किच्चा' मृत्यु के अवसर में मर कर 'कहिं गच्छिहिइ' कहां जायगी ? 'कहिं उववज्जिहिइ' कहां उत्पन्न होगी ? 'गोयमा !' हे गौतम ! 'अंजू णं देवी' यह अंजू देवी 'णउइवासाइं परमाउयं पालित्ता' ९० वर्ष की अपनी पूरी आयु को भोगकर 'कालमासे कालं किच्चा' मृत्यु के अवसर में मर

'अंजू णं भंते' ઇત્યાદિ.

પછી ગૌતમે ફરીથી પ્રભુને પૂછ્યું કે:- 'भंते' હે ભદન્ત! 'अंजू णं देवी' તે અંજૂદેવી 'इओ' આ પર્યાયથી 'कालमासे कालं किच्चा' મૃત્યુના સમયે મરણ પામીને 'कहिं गच्छिहिइ' ક્યાં જશે ? 'कहिं उववज्जिहिइ' ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ? 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'अंजू णं देवी' તે અંજૂદેવી 'णउइवासाइं परमाउयं पालित्ता' ૯૦ નેવું વર્ષના પોતાના આયુષ્યને પૂરું ભોગવીને 'काल मासे कालं किच्चा' મૃત્યુના સમયે મરણ પામીને, 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उक्कोसं सागरोवमट्ठिइएसु

'णेरइयत्ताए' नैरयिकतया 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते। एवं 'संसारो' संसारः=भवाद्भवान्तरे परिभ्रमणं 'जहा पढमे' यथा प्रथमे=प्रथमाध्ययने मृगापुत्रवर्णनम् 'तहा णेयव्वं तथा नेतव्यं जाव वणस्सइएसु' यावद्वनस्पतिकेषु=वनस्पतिकायेषु तत्रापि कटुकवृक्षेषु निम्बादिषु कटुकदुग्धकेषु–अर्कस्नुहीप्रभृतिषु वनस्पतिषु अनेकशतसहस्रकृत्वः=अनेकलक्षवारम् उत्पत्स्यते। घोरदुष्कृताचरणेन जीवो वनस्पतिष्वपि निकृष्टवनस्पतिष्वेव समुत्पद्यते इति भावः।

'सा णं' सा खलु 'तओ अणंतरं' ततोनन्तरं=तत्पश्चात् वनस्पतिभवात् 'उव्वट्टित्ता' उद्वृत्य=निस्सृत्य 'सव्वओभद्दे णयरे' सर्वतोभद्रे नगरे 'मयूरत्ताए' मयूरतया 'पच्चायाहिइ' प्रत्यायास्यति=उत्पत्स्यते–इदमत्र बोध्यम्–अञ्जूदारिकाजीवो वायुतेजोऽप्पृथिवीकायेषु परिभ्रमणं कृत्वा वनस्पतिभवानन्तरं मयूरभवं प्राप्स्यतीति। 'से णं तत्थ' स खलु तत्र=मयूरभवे, 'साउणिएहिं' शाकुनिकैः=पक्षिघातकपुरुषैः 'वहिए समाणे' वधितः=वधं प्राप्तः सन् 'तत्थेव सव्वओभद्दे

कर 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उक्कोसं सागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ' इस रत्नप्रभा पृथिवी के १ सागर की उत्कृष्ट स्थितिवाले नरक में नारकी का जीव होगी 'संसारो जहा पढमे तहा णेयव्वं' इसका भव से भवान्तर में भ्रमण प्रथम अध्ययन में वर्णित मृगापुत्र की तरह जानना चाहिये। यह उस भ्रमण में 'जाव वणस्सइएसु' वनस्पतिकायों में–कटुक वृक्ष–जैसे निम्बादिक वृक्षों में, कटुक दुग्धवाले वृक्ष–जैसे अर्क, स्नुही आदिकों में लाखों बार उत्पन्न होगी। क्यों कि घोर दुष्कृत्य के आचरणों से जीव वनस्पतियों में भी जो निकृष्ट वनस्पतियां होती हैं उनमें ही उत्पन्न होता है। फिर 'सा णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता सव्वओभद्दे णयरे मयूरत्ताए पच्चायाहिइ' यह वहां से निकलकर सर्वतोभद्र नामके नगर में मयूर के भव को लेकर जन्म धारण करेगी। 'से णं तत्थ साउणिएहिं वहिए समाणे तत्थेव सव्वओभद्दे

णेरइएसु णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ' આ રત્નપ્રભા પૃથિવીના એક સાગરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નરકમાં નારકીનો જીવ થશે. 'संसारो जहा पढमे तहा णेयव्वं' તેનું એક ભવથી બીજા ભવમાં પરિભ્રમણ પ્રથમ અધ્યયનમાં વર્ણવેલા મૃગાપુત્રની માફક જાણી લેવું. તે એ પ્રકારના ભ્રમણમાં 'जाव वणस्सइएसु' વનસ્પતિ કાયોમાં કડવાં વૃક્ષ–જેવાં કે લીંબડા આદિ વૃક્ષોમાં, કટુક દૂધવાળાં વૃક્ષો-જેવાં કે આકડા, થોર. આદિમાં લાખોવાર ઉત્પન્ન થશે, કારણ કે ઘોર દુષ્કૃત્યોના આચરણથી જીવ વનસ્પતિઓમાં પણ જે હલકી જાતની વનસ્પતિ હોય છે તેમાંજ ઉત્પન્ન થાય છે, પછી 'सा णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता सव्वओभद्दे णयरे मयूरत्ताए पच्चायाहिइ'

णयरे' तत्रैव=तस्मिन्नेव सर्वतोभद्रे नगरे 'सेट्ठिकुलंसि' श्रेष्ठिकुले 'पुत्तत्ताए' पुत्रतया 'पच्चायाहिइ' प्रत्यायास्यति । 'से णं तत्थ' स खलु तत्र 'उम्मुक्कबालभावे' उन्मुक्तबालभावः=निवृत्तबालभावः:-तरुणावस्थासम्पन्नः 'तहारूवाणं थेराणं अंतिए' तथारूपाणां=बहुश्रुतानां स्थविराणामन्तिके=समीपे केवलं=शुद्धं 'बोहिं' बोधिं=सम्यक्त्वं 'बुज्झिहिइ' भोत्स्यते=लप्स्यते, ततः 'पव्वज्जा०' प्रव्रज्या=प्रव्रज्याग्रहणं करिष्यति । ततः कालं कृत्वा 'सोहम्मे०' सौधर्मे कल्पे देवो भविष्यति । गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! 'से णं' स खलु पूर्वोक्तः सौधर्मकल्पवासी देवः 'ताओ देवलोगाओ' तस्मात् देवलोकात्=सौधर्मकल्पात् 'आउक्खएणं' आयुःक्षयेण 'भवक्खएणं' भवक्षयेण 'ठिइक्खएणं' स्थितिक्षयेण

णयरे सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ' यह उस मयूर के भव में वधिकों द्वारा मारी जाकर फिरसे उसी नगर में किसी सेठ के यहां पुत्र-रूप से उत्पन्न होगी । 'से णं तत्थ उम्मुक्कबालभावे तहारूवाणं थेराणं अंतिए केवलं बोहिं बुज्झिहिइ, पव्वज्जा सोहम्मे०' जब अंजू का जीव श्रेष्ठी के यहां पुत्र की पर्याय से उत्पन्न होकर क्रमशः अपने बाल्यकाल का परित्याग करता हुआ तरुणावस्थाको प्राप्त करेगा तब इसे तथारूप-बहुश्रुत स्थविरों के समीप धर्मश्रवण से शुद्ध बोधि का लाभ होगा । इससे यह भागवती दीक्षा धारण करेगा और मर कर सौधर्म कल्प में देव होगा । 'से णं ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ ? गोयमा ! महाविदेहे वासे जहा पढमे जाव सिज्झिहिइ बुज्झिहिइ मुच्चिहिइ परिणिव्वाहिइ सव्वदुक्खाणमंतं काहिइ' फिर

તે ત્યાંથી નીકળીને સર્વતોભદ્ર નામના નગરમાં મોરનો ભવ–જન્મ પામશે. 'से णं तत्थ साउणिएहिं वहिए समाणे तत्थेव सव्वओभद्दे णयरे सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ' તે મોરના ભવમાં પારધિ દ્વારા માર્યો જશે પછી ફરીથી તે નગરમાં કોઇ એક શેઠના ઘેર પુત્રરૂપથી ઉત્પન્ન થશે. 'से णं तत्थ उम्मुक्कबालभावे तहारूवाणं थेराणं अंतिए केवलं बोहिं बुज्झिहिइ पव्वज्जा सोहम्मे०' જ્યારે અંજૂનો જીવ શેઠના ઘેર પુત્રના પર્યાયથી ઉત્પન્ન થઇને ક્રમશઃ પોતાનો બાલ્યકાળ પૂરો કરીને તરૂણાવસ્થાને પ્રાપ્ત થશે, ત્યારે તે તથારૂપ-બહુશ્રુત સ્થવિરો પાસે ધર્મ સાંભળવાથી શુદ્ધ બોધિનો લાભ પામશે. અને બોધિ પ્રાપ્ત થવાથી તે ભાગવતી દીક્ષા ધારણ કરશે. અને મરણ પામીને સૌધર્મ કલ્પમાં દેવ થશે. 'से णं ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ? गोयमा ! महाविदेहे वासे जहा पढमे जाव सिज्झिहिइ बुज्झिहिइ परिणिव्वाहिइ सव्वदुक्खाणमंतं काहिइ' ફરીથી ગોતમે પૂછ્યું કે હે પ્રભો! તે ત્યાંથી આયુષ્ય ક્ષય થતાં ભવ ક્ષય

'कहिं गच्छिहिइ' कुत्र गमिष्यति ? 'कहिं उववज्जिहिइ' कुत्रोत्पत्स्यते ?। भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'महाविदेहे वासे' महाविदेहे वर्षे 'जहा पढमे' यथा प्रथमे=प्रथमाध्ययने मृगापुत्रः तथा-तद्वद् 'जाव' यावत् 'सिज्झिहिइ' सेत्स्यति=सकलकृतकृत्यत्वेन सिद्धो भविष्यति, 'बुज्झिहिइ' भोत्स्यते=विमलकेवलालोकेन सकललोकालोकं ज्ञास्यति, 'मुच्चिहिइ' मोक्ष्यते=सर्वकर्मभ्यो मुक्तो भविष्यति, 'परिणिव्वाहिइ' परिनिर्वास्यति-समस्तकर्मकृतविकाररहितत्वेन शीतीभूतो भविष्यति='सव्वदुक्खाणमंतं काहिइ' सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति=मानसिक-वाचिककायिकक्लेशानां नाशं करिष्यति=अव्याबाधसुखभाग् भविष्यतीति भावः । श्रीसुधर्मास्वामी जम्बूस्वामिनं प्राह-'एवं खलु जंबू' एवं खलु हे जम्बूः ! 'समणेणं जाव संपत्तेणं' श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत्-सिद्धिगतिनामधेयं स्थानं सम्प्राप्तेन 'दुहविवागाणं' दुःखविपाकानां 'दसमस्स अज्झय-

---

गौतमने पूछा कि प्रभो ! यह वहां से आयु के क्षय से, भव के क्षय से, स्थिति के क्षय से कहां जायगा, कहां उत्पन्न होगा ? तब प्रभुने कहा कि-हे गौतम ! प्रथम अध्ययन में वर्णित मृगापुत्र की तरह यह महाविदेह क्षेत्र में उत्पन्न होकर वहां से सकलरूप से कृतकृत्य हो जाने के कारण सिद्ध होगा, निर्मल केवलज्ञानरूप आलोक प्रकाशसे सकल लोक और अलोक का ज्ञाता होगा, सर्व प्रकार से ज्ञानावरण आदि कर्मों से मुक्त होगा और समस्त कर्मकृत विकारों से रहित होने से शीतीभूत होता हुआ त्रिविध-मानसिक, वाचिक, एवं कायिक क्लेशों का सर्वथा विनाशक हो जायगा अर्थात्-अव्याबाध सुख का भोक्ता होगा । 'एवं खलु जंबू ! समणेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं दस-

---

થતાં, સ્થિતિ ક્ષય થતાં ક્યાં જશે ? ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ? ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું કે-હે ગૌતમ ! પ્રથમ અધ્યયનમાં વર્ણવેલા મૃગાપુત્ર પ્રમાણે તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થઇને ત્યાં સંપૂર્ણ રીતે કૃતકૃત્ય થઇ જવાના કારણે સિદ્ધ થશે. નિર્મલ કેવલજ્ઞાનરૂપ આલોક પ્રકાશથી સંપૂર્ણ લોક અને અલોકના જ્ઞાતા થશે. સર્વ પ્રકારે જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોથી મુકત થશે અને સમસ્ત કર્મકૃત વિકારોથી રહિત હોવાથી શીતલીભૂત થઇને ત્રિવિધ-માનસિક, વાચિક, અને કાયિક-કલેશોથી રહિત બનશે અર્થાત્-અવ્યાબાધ સુખના ભોકતા થશે 'एवं खलु जंबू ! समणेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं दसमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे

णस्स' दशमस्याध्ययनस्य 'अयमट्ठे पण्णत्ते' अयमर्थः प्रज्ञप्तः । श्रीजम्बूस्वामी प्राह-'सेवं भंते ! सेवं भंते !' तदेवं हे भदन्त ! तदेवं हे भदन्त !=यद् भगवता मम प्रतिबोधितं तत्सर्वं तदेव=तथैवास्ति ॥ सू० ५ ॥

॥ इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललित-कलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्र-पतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-'जैन शास्त्राचार्य'-पदभूषित-कोल्हापुरराज-गुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचितायां विपाकश्रुते दुःखविपाकनामक-प्रथमश्रुतस्क-न्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायाम् 'अंजू' नामक-दशममध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ १ । ॥ १० ॥

॥ इति श्रीविपाकश्रुतस्य दुःखविपाकाख्यः प्रथमः श्रुतस्कन्धः सम्पूर्णः ॥१॥

मस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते । सेवं भंते ! सेवं भंते !' सुधर्मास्वामी जंबूस्वामी से कह रहे हैं-कि हे जंबू ! श्रमण भगवान महावीर प्रभुने कि जो सिद्धिस्थान को प्राप्त कर चुके हैं दुःखविपाक के इस दशवें अध्ययन का यह भाव प्रतिपादित किया है, 'त्तिबेमि' जैसा भगवान से मैंने सुना है वैसा ही तुम से कहा है ॥ सू० ५ ॥

॥ इति श्री विपाकश्रुतके दुःखविपाकनामक प्रथम-श्रुतस्कन्ध की 'विपाकचन्द्रिका' टीका के हिन्दी अनुवाद में 'अंजू' नामक दसवां अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १-१० ॥

इति श्रीविपाकश्रुतका 'दुःखविपाक'नामक प्रथम श्रुतस्कन्ध संपूर्ण ॥१॥

पण्णत्ते । सेवं भंते ! सेवं भंते ! સુધર્મા સ્વામી જંબૂસ્વામીને કહે છે કેઃ-હે જંબૂ ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુ, કે જે સિદ્ધિસ્થાનને પ્રાપ્ત કરી ચુકયા છે તેમણે દુઃખવિપાકના આ દસમા અધ્યયનના ભાવ જે પ્રતિપાદન કરેલા છે, 'त्तिबेमि' તે જેવી રીતે મેં ભગવાન પાસેથી સાંભળ્યા છે. તેવાજ તમને કહ્યા છે. ॥ સૂ૦ ૫ ॥

ઇતિ વિપાકશ્રુતના 'दुःखविपाक' નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધની 'विपाकचन्द्रिका' ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદમાં 'अञ्जू' નામક દશમું અધ્યયન સમ્પૂર્ણ ॥ ૧-૧૦ ॥

ઇતિ શ્રી વિપાકશ્રુતનું દુઃખવિપાક નામક પ્રથમશ્રુતસ્કંધ સંપૂર્ણ ॥ ૧ ॥

अथ

॥ द्वितीयः श्रुतस्कन्धः ॥

॥ श्री वीतरागाय नमः ॥

अथ विपाकश्रुतस्य सुखविपाकनाम--
द्वितियः श्रुतस्कन्धः ॥

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे णयरे गुणसिले चेइए सुहम्मे समोसढे, जंबू जाव पज्जुवासमाणे एवं वयासी —जइणं भंते ! समणेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं अयमट्ठे पण्णत्ते, सुहविवागाणं भंते ! समणेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते ? तएणं से सुहम्मे अणगारे जंबुं अणगारं एवं वयासी— एवं खलु जंबू ! समणेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं दस अज्झयणा पण्णत्ता, तं जहा—सुबाहु१, भद्दणंदी य२, सुजाए ३, सुवासवे ४। तहेव जिणदासे ५, धणवई य ६, महब्बले ७। भद्दणंदी ८, महचंदे ९, वरदत्ते १० ॥ जइ णं भंते ! समणेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं दस अज्झयणा पण्णत्ता, पढमस्स णं भंते ! अज्झयणस्स सुहविवागाणं समणेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते ? तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबुं अणगारं एवं वयासी ॥ सू० १ ॥

टीका

'तेणं कालेणं' इत्यादि । 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन्

विपाकश्रुतका सुखविपाक नामका द्वितीय श्रुतस्कंध—

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' इत्यादि ।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' अवसर्पिणी काल के चतुर्थ आरे में

વિપાકશ્રુતના સુખવિપાક નામનો બીજો શ્રુતસ્કંધ

'તેણં કાલેણં' ઇત્યાદિ.

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' અવસર્પિણી કાલના ચોથા આરામાં

काले तस्मिन् समये 'रायगिहे णयरे' राजगृहं नगरमासीत्। तत्र 'गुणसिले चेइए' गुणशिलकं चैत्यमासीत्। तस्मिन् चैत्ये=उद्याने 'सुहम्मे' सुधर्मा=सुधर्मस्वामिनामको भगवतः पञ्चमो गणधरः 'समोसढे' समवसृतः=शिष्यैः सह समागतः। 'जंबू जाव' जम्बूः यावत् 'पज्जुवासमाणे' पर्युपासीनः=सविनयं सेवां कुर्वाणः 'एवं वयासी' एवमवादीत्=एवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्=अपृच्छत् 'जइणं भंते! समणेणं जाव संपत्तेणं' यदि खलु हे भदन्त! श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत्सिद्धिगतिनामधेयं स्थानं संप्राप्तेन 'दुहविवागाणं' दुःखविपाकानां=दुःखविपाकाख्यप्रथमश्रुतस्कन्धस्य 'अयमट्ठे' अयमर्थः=अयं=पूर्वोक्तप्रकारः अर्थः=भावः 'पन्नत्ते' प्रज्ञप्तः=कथितः स मया श्रुतः, सम्प्रति 'सुहविवागाणं भंते' सुखविपाकानां हे भदन्त!, सुखविपाकाख्यस्य द्वितीयश्रुतस्कन्धस्य हे भगवन्! 'समणेणं जाव संपत्तेणं' श्रमणेन यावत्सम्प्राप्तेन, श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिगतिनामधेयं स्थानं संप्राप्तेन 'के अट्ठे' कोऽर्थः=को भावः 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तः=कथितः?। 'तएणं' ततः खलु

'रायगिहे णयरे' एक राजगृह नामका नगर था। उस में 'गुणसिले चेइए' गुणशिलक नामका एक चैत्य–उद्यान था। वहां 'सुहम्मे समोसढे' भगवान के पांचवें गणधर सुधर्मा स्वामी शिष्यों सहित पधारे। 'जंबू जाव पज्जुवासेमाणे' जंबूस्वामी ने सविनय सेवा करते हुए 'एवं वयासी' उन से इस प्रकार पूछा। 'जइ णं भंते समणेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं अयमट्ठे पण्णत्ते सुहविवागाणं भंते समणेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते' हे भदन्त! यदि श्रमण भगवान् महावीर ने जो सिद्धि को प्राप्त हो चुके हैं दुःखविपाक नामक प्रथम श्रुतस्कंध का यह पूर्वोक्त दश अध्ययन रूप भाव निरूपित किया है–तो हे भदन्त! उन्हीं प्रभु ने

'रायगिहे णयरे' રાજગૃહ નામનું નગર હતું તેમાં 'गुणसिले चेइए' ગુણશિલક નામનું એક ચૈત્ય–ઉદ્યાન–બગીચો હતો. 'सुहम्मे समोसढे' ભગવાનના પાંચમા ગણધર સુધર્મા સ્વામી શિષ્યો સહિત ત્યાં પધાર્યા. 'जंबू जाव पज्जुवासमाणे' જંબૂસ્વામીએ સવિનયપણે સેવા કરતા થકા 'एवं वयासी' તેમને આ પ્રમાણે પૂછયું; 'जइ णं भंते समणेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं अयमट्ठे पण्णत्ते सुहविवागाणं भंते समणेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते' હે ભદન્ત! જો કે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જે સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત થયા છે. તેમણે દુઃખવિપાકનામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના તે પૂર્વોકત દશ અધ્યયનરૂપ ભાવ નિરૂપણ કર્યા છે. તો હે ભદન્ત! તે પ્રભુએ આ

'से सुहम्मे अणगारे' स सुधर्माऽनगारः 'जंबुं अणगारं' जम्बूमनगारम् 'एवं वयासी' एवमवादीत्-एवं खलु' इत्यादि। एवं खलु हे जम्बूः! 'समणेणं जाव संपत्तेणं' श्रमणेन यावत्सम्प्राप्तेन-श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिगतिस्थानं संप्राप्तेन, 'सुहविवागाणं' सुखविपाकानां 'दस अज्झयणा पण्णत्ता' दशाध्ययनानि प्रज्ञप्तानि, 'तं जहा' तद्यथा=तेषां नामान्याऽऽह-

"सुबाहू ! भद्दणंदी य, २ सुजाए ३ सुवासवे ४ तहेव जिणदासे ५
धणवई य ६ महब्बले ७ भद्दणंदी ८ महचंदे ९, वरदत्ते १० ॥" ॥१॥

'सुबाहु' इत्यादि। सुबाहूः २, भद्रनन्दी च, सुजातश्च ३, सुवासवः ४। तथैव जिनदासश्च ५, धनपतिश्च ६ महाबलः ७। भद्रनन्दी ८, महाचन्द्रः ९, वरदत्तः १० तथैव च। एतानि दशाप्यध्ययनानि तत्तच्चरित्रप्रतिपादकत्वेन तत्तन्नाम्ना प्रसिद्धानि। श्री जम्बूस्वामी पृच्छति 'जइ णं भंते' इत्यादि।

इस सुख विपाक नामक द्वितीय श्रुतस्कंध का क्या भाव प्रतिपादित किया है ? 'तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबुं अणगारं एवं वयासी' इस प्रकार पूछे जाने पर सुधर्म अनगारने जंबू अनगार के प्रति ऐसा कहा- 'एवं खलु जंबू समणेणं जाव संपत्तेणं दस अज्झयणा पण्णत्ता' हे जंबू ! सिद्धिगति प्राप्त श्रमण भगवान महावीरने इस सुखविपाक नामक द्वितीय श्रुतस्कंध के १० अध्ययन प्रतिपादित किये हैं। 'तं जहा' वे इस प्रकार हैं-

सुबाहू१ भद्दणंदी य २, सुजाए ३, सुवासवे४ तहेव जिणदासे ५,
धणवई य६, महब्बले ७ भद्दणंदी८, महचंदे९, वरदत्ते१० ॥ १ ॥

સુખવિપાક નામના બીજા શ્રુતસ્કંધના ભાવ શું પ્રતિપાદન કર્યા છે? 'तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबु-अणगारं एवं वयासी' આ પ્રમાણે પૂછતાં સુધર્મ-અણગારે જંબૂ અણગાર પ્રતિ આ પ્રમાણે કહ્યું. 'एवं खलु जंबू! समणेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं दस अज्झयणा पण्णत्ता' હે જંબૂ! સિદ્ધિ ગતિને પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે આ સુખવિપાક નામના બીજા શ્રુતસ્કંધનાં ૧૦ દશ અધ્યયન પ્રતિપાદન કરેલાં છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-

'सुबाहू, १ भद्दणंदी य, २ सुजाए, ३ सुवासवे, ४ तहेव जिणदासे, ५
धणवई य, ६ महब्बले ७। भद्दणंदी, ८ महचंदे, ९ वरदत्ते, १० ॥१॥

'जइ णं' यदि खलु 'भंते' हे भगवन्! 'समणेणं जाव संपत्तेणं' श्रमणेन भगवता यावत्संप्राप्तेन 'सुहविवागाणं' सुखविपाकानां=विपाकश्रुतस्य-द्वितीयश्रुतस्कन्धस्य 'दस अज्झयणा पण्णत्ता' दशाध्ययनानि प्रज्ञप्तानि, तेषु 'पढमस्स णं' प्रथमस्य खलु 'भंते' हे भदन्त! अज्झयणस्स' अध्ययनस्य 'सुहविवागाणं' सुखविपाकानां 'समणेणं जाव संपत्तेणं' श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् संप्राप्तेन 'के अट्ठे पण्णत्ते' को ऽर्थः प्रज्ञप्तः=को भावः प्रतिपादितः?। 'तए णं' ततः खलु 'से सुहम्मे अणगारे' स सुधर्मोऽनगारः 'जंबुं अणगारं' जम्बुनामानमनगारम् 'एवं वयासी' एवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण, अवादीत्—प्रथमस्य सुबाहुकुमारस्य चरित्रमवर्णयत् ॥ सू० १ ॥

सुबाहु१, भद्रनंदी२, सुजात३, सुवासव४, जिनदास५, धनपति६, महाबल७, भद्रनंदी८, महाचंद्र९, और वरदत्त१० । ये अध्ययन इन नामों से इस कारण प्रसिद्ध हुए हैं, कि इनके चरित्रों का इन अध्ययनों में वर्णन किया गया है 'जइणं भंते समणेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं दस अज्झयणा पण्णत्ता' जंबू स्वामी पुनः सुधर्मा स्वामी से पूछते हैं कि हे भदंत ! श्रमण भगवान महावीर ने कि जो सिद्धिगति को प्राप्त हो चुके हैं इस सुखविपाक नाम द्वितीय श्रुतस्कंध के १० अध्ययन प्रज्ञपित किये हैं । परन्तु 'भंते' हे भदन्त! इनमें से 'पढमस्स णं भंते अज्झयणस्स सुहविवागाणं समणेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते' उसके प्रथम अध्ययन का उन्हीं श्रमण भगवान महावीर प्रभुने क्या भाव प्रतिपादित किया है ? 'तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबुं अणगारं एवं वयासी' इस प्रकार जंबू द्वारा पूछे जाने पर सुधर्म स्वामीने उनसे इस प्रकार कहा ॥ सू० १ ॥

સુબાહુ, ૧ ભદ્રનન્દી, ૨ સુજાત, ૩ સુવાસવ, ૪ જિનદાસ, ૫ ધનપતિ, ૬ મહાબલ, ૭ ભદ્રનંદી, ૮ મહાચંદ્ર, ૯ અને વરદત્ત ૧૦, આ દસ અધ્યયનો તે તે નામથી પ્રસિદ્ધ એ કારણથી થયાં છે કે જે ઉપર બતાવ્યા તેના ચરિત્રો તે અધ્યયનમાં વર્ણન કરવામાં આવ્યા છે. 'जइणं भंते ! समणेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं दस अज्झयणा पण्णत्ता' જંબૂ સ્વામિ ફરીથી સુધર્મા સ્વામીને પૂછે છે કે: હે ભદન્ત! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જે સિદ્ધગતિને પામ્યા છે તેણે આ સુખવિપાક નામના બીજા શ્રુતસ્કંધના ૧૦ દસ 'अध्ययन' પ્રરૂપિત કરેલા છે. પરન્તુ 'भंते' હે ભદન્ત! તેમાંથી 'पढमस्स णं भंते! अज्झयणस्स सुहविवागाणं समणेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते' પ્રથમ અધ્યયનના તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુએ શું ભાવ પ્રતિપાદન કર્યો છે? 'तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबु अणगारं एवं वयासी' જંબૂસ્વામીએ તે પ્રમાણે પૂછયું ત્યારે સુધર્મા સ્વામીએ તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું ॥સૂ. ૧॥

॥ मूलम् ॥

एवं खलु जंबू । तेणं कालेणं तेणं समएणं हत्थिसीसे णामं णयरे होत्था, रिद्ध ३ । तत्थ णं हत्थिसीसस्स णयरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ णं पुप्फकरंडए णामं उज्जाणे होत्था सव्वोउय० । तत्थणं कयवणमालपियस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था दिव्वे० । तत्थ णं हत्थिसीसे णयरे अदीणसत्तू णामं राया होत्था महया० । तस्स णं अदीणसत्तुस्स रण्णो धारणीपामोक्खं देवीसहस्सं ओरोहे यावि होत्था । तए णं धारणी देवी अण्णया कयाइं तंसि तारिसगंसि वासभवणंसि सीहं सुमिणे पासइ, जहा मेहस्स जम्मणं तहा भाणियव्वं, णवरं सुबाहुकुमारे, जाव अलं भोगसमत्थं यावि जाणंति, जाणित्ता अम्मापियरो पंच पासायवडिंसगसयाइं कारेंति अब्भुग्गय० भवणं, एत्थ जहा महब्बलस्स रण्णो णवरं पुप्फचूला-पामोक्खाणं पंचण्हं रायवरकण्णसयाणं एगदिवसेणं पाणिं गिण्हावेंति । तहेव पंचसइओ दाओ जाव उप्पिं पासायवरगए फुट्टमाणेहिं जाव विहरइ ॥ सू० २ ॥

टीका

'एवं खलु' इत्यादि । 'एवं खलु जंबू' एवं खलु हे जम्बूः ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'हत्थिसीसे णामं णयरे होत्था' हस्ति-

---

'एवं खलु जंबू' इत्यादि ।

प्रथम अध्ययन के अर्थ को स्पष्ट करने के लिये सुधर्म स्वामी कहते हैं कि 'जंबू' हे जंबू ! 'एवं खलु' सुबाहु कुमार का चरित्र इस प्रकार है 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' अवसर्पिणी कालके चतुर्थ आरे में 'हत्थिसीसे णामं णयरे होत्था' हस्तिशीर्ष नाम का एक नगर

'एवं खलु जंबू !' ઇત્યાદિ

પ્રથમ અધ્યયનના અર્થને સ્પષ્ટ કરવા માટે સુધર્મા સ્વામી કહે છે કે 'जंबू' હે જંબૂ! 'एवं खलु' સુબાહુ કુમારનું ચારિત્ર આ પ્રમાણે છે. 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' અવસર્પિણી કાલના ચોથા આરામાં 'हत्थिसीसे णामं णयरे होत्था'

शीर्षं नाम नगरमासीत्। तत् कीदृशम्? इत्याह—'रिद्ध०' ऋद्धस्तिमितसमृद्धम्, इत्यादि। 'तत्थ णं' तत्र खलु 'हत्थिसीसस्स णयरस्स' हस्तिशीर्षस्य नगरस्य 'बाहिया' बहिः=बहिर्भागे 'उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए' उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे=ईशानकोणे, 'एत्थ णं' अत्र खलु एकस्मिन् स्थाने 'पुप्फकरंडए णामं उज्जाणे होत्था' पुष्पकरण्डकं नामोद्यानमासीत्। कीदृशम्? इत्याह—'सव्वोउय०' सव्वोउयपुप्फफलसमिद्धे रम्मे नंदणवणप्पगासे पासाइए दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे' सर्वर्त्तुकपुष्पफलसमृद्धं, रम्यं, नन्दनवनप्रकाशं, प्रासादीयं, दर्शनीयम्, अभिरूपम्, प्रतिरूपम्। 'तत्थ णं' तत्र खलु तस्मिन्नुद्याने 'कयवणमालपियस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था' कृतवनमालप्रियस्य यक्षस्य यक्षायतनमासीत्। तत्कीदृशम्? 'दिव्वे' दिव्यं=रमणीयम्, इत्यादि। 'तत्थ णं' तत्र खलु 'हत्थिसीसे णयरे' हस्तिशीर्षे नगरे 'अदीणसत्तू णामं राया होत्था' अदीनशत्रुर्नाम राजा आसीत्, कीदृशः? 'महया०' 'महयाहिमवंतमहंतमलयमंदरमहिंदसारे' महा-

---

था। 'रिद्ध३' यह नगर ऋद्ध, स्तिमित एवं समृद्ध था। 'तत्थणं हत्थिसीसस्स णयरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ णं पुप्फकरंडए णामं उज्जाणे होत्था' उस हस्तिशीर्ष नगर के बाहिर की ओर ईशान-कोण में पुष्पकरंडक नामका एक बगीचा था। 'सव्वोउय० तत्थ णं कयवणमालपियस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था' यह सब ऋतुओं के पुष्प और फलों से समृद्ध था, उस बगीचे में कृतवनमालप्रिय यक्षका एक आयतन था। 'दिव्वे' जो बहुत ही रमणीय था। 'तत्थ णं हत्थिसीसे णयरे अदीणसत्तू णामं राया होत्था' उस हस्तिशीर्ष नगर में अदीन-शत्रु नामका राजा था। 'महया०' जिस प्रकार महाहिमवान पर्वत क्षुल्लक हिमवत पर्वत की अपेक्षा ऊंचाई से, गंभीरता से, विष्कंभ

હસ્તિશિર્ષ નામનું એક નગર હતું 'रिद्ध०' આ નગર ઋદ્ધ, સ્તિમિત એવં સમૃદ્ધ હતું. 'तत्थ णं हत्थिसीसस्स णयरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ णं पुप्फकरंडए णामं उज्जाणे होत्था' તે હસ્તિશીર્ષ નગરના બહારના ભાગમાં ઈશાન ખુણામાં પુષ્પકરંડક નામનો એક બગીચો હતો 'सव्वोउय० तत्थ णं कयवणमालपियस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था' તે સર્વ ઋતુઓના ફુલ અને ફળોથી ભરપુર હતો, તે બગીચામાં કૃતવનમાલપ્રિય યક્ષનું નિવાસ સ્થાન હતું 'दिव्वे' તે ઘણું જ શોભાયમાન હતું. 'तत्थ णं हत्थिसीसे णयरे अदीणसत्तू णामं राया होत्था' તે હસ્તિશીર્ષ નગરમાં અદીનશત્રુ નામના રાજા હતા. 'महया०' જે પ્રમાણે મહાહિમ-વાન પર્વત, ક્ષુલ્લક હિમવત પર્વતની અપેક્ષા ઉંચાઈથી, ગંભીરતાથી વિષ્કંભથી અને

हिमवन्महामलयमन्दरमहेन्द्रसारः-महाहिमवानिव=एतन्नामकवर्षधरपर्वतः क्षुल्लहिमवत्पर्वतापेक्षया उच्चत्वायामोद्वेध (गाम्भीर्य) विष्कम्भपरिक्षेपादिना रत्नमयपद्मवरवेदिकानानामणिरत्नमयकूटकल्पतरुश्रेणिप्रभृतिना क्षेत्रमर्यादाकारित्वेन च महान् तथाऽयमदीनशत्रुर्मेदिनीपतिरपि शेषराजापेक्षया जातिकुलनीतिन्यायादिना विपुलधनकनकरत्नमणिमौक्तिकशङ्खशिलप्रवाल-राज्य-राष्ट्रबल-वाहन-कोश-कोष्ठागारादिना जातिकुलधर्ममर्यादाकारित्वेन च महान् वरीवर्त्ति, तथा सर्वजनमनोमोदकतया विस्तृतयशःकीर्त्तिरूपसुगन्धतया च मलयवत्, औदार्यधैर्यगाम्भीर्यादिगुणैर्मन्दरवत्=मेरुवत्, भूपवृन्दे दिव्यर्द्धिदिव्यद्युति-दिव्यप्रभावादिभिर्महेन्द्रवत्=महेन्द्राभिधपर्वतविशेषवत् सारः=श्रेष्ठः । 'तस्स णं अदीणसत्तुस्स रण्णो' तस्य खलु

से एवं परिक्षेप आदि से तथा रत्नमय पद्मवर वेदिका से, नाना-मणियों एवं रत्नो के कूट से, और कल्पतरुओं की श्रेणी आदि से क्षेत्र की मर्यादा करने वाला होने के कारण महान माना जाता है, उसी तरह यह अदीनशत्रु राजा भी अन्य राजाओं की अपेक्षा जाति कुल, नीति एवं न्याय आदि से, तथा विपुल धन, कनक, रत्न, मणि, मौक्तिक, शंख, शिला, प्रवाल, राज्य, सैन्य, राष्ट्र, सबारी कोश एवं कोष्ठागार, इत्यादि द्वारा जाति और कुलकी मर्यादा करने वाला होने के कारण महान था । तथा-सर्वजनों के मनको आनंदकारी होने से और विस्तृत यश एवं कीर्तिरूप सौरभ से सुरभित होने से मलय पर्वत के समान था, तथा औदार्य धैर्य गाम्भीर्यादि गुणों से मेरु पर्वत के समान था । अन्य राजाओं में दिव्य ऋद्धि से, दिव्यद्युति से, और दिव्य प्रभाव आदि से महेन्द्र पर्वत के समान श्रेष्ठ माना जाता था । 'तस्सणं अदीणसत्तुस्स रण्णो धारणीपामोक्खं देवीसहस्सं ओरोहे

પરિક્ષેપ આદિથી તથા રત્નમય પદ્મવર વેદિકાથી. નાના મણિઓ અર્થાત્ રત્નોના કૂટથી અને કલ્પતરૂઓની શ્રેણી આદિથી, ક્ષેત્રની મર્યાદા કરનાર હોવાથી મોટો માનવામાં આવે છે, તેજ પ્રમાણે, તે અદીનશત્રુ રાજા પણ અન્ય-બીજા રાજાઓના મુકાબલે જાતિ, કુલ, નીતિ, અને ન્યાય આદિમાં, તથા વિપુલ ધન, કનક, રત્ન, મણિ, મોતિ, શંખ, શિલા, પ્રવાલ, રાજ્ય, રાષ્ટ્ર, સૈન્ય, સવારી, કોશ, અને કીર્તિરૂપ સુવાસથી સુવાસપૂર્ણ હોવાથી મલય પર્વતના સમાન હતો, તથા ઉદારતા. 'धीरता=' ગંભીરતા આદિ ગુણોમાં મેરૂ પર્વત સમાન હતો. અન્ય રાજાઓમાં દિવ્ય ઋદ્ધિથી દિવ્યદ્યુતિથી અને દિવ્યપ્રભાવ આદિથી મહેન્દ્ર પર્વતના સમાન શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવતો હતો. 'तस्स णं अदीणसत्तुस्स रण्णो धारणीपामोक्खं देवीसहस्सं ओरोहे यावि होत्था'

अदीनशत्रोः राज्ञः 'धारणीपामोक्खं' धारणीप्रमुखं 'देवीसहस्सं' देवीसहस्रं=धारणी प्रमुखाः सहस्रदेव्यः 'ओरोहे यावि' अवरोधे चापि=अन्तःपुरे 'होत्था' आसीत्। 'तए णं धारणीदेवी' ततः खलु सा धारणी देवी 'अण्णया कयाइं' अन्यदा कदाचित 'तंसि तारिसगंसि' तस्मिन् तादृशे=पूर्वभवोपार्जितपुण्यपुञ्जानां प्राणिनां योग्ये 'वासभवणंसि' वासभवने-शयनगृहे सुप्ता सती 'सीहं' सिंहं 'सुमिणे' स्वप्ने 'पासइ' पश्यति 'जहा मेहस्स जम्मणं तहा भाणियव्वं' यथा मेघस्य= ज्ञाताधर्मकथाङ्गसूत्रस्य प्रथमाध्ययने मेघकुमारस्य जन्मवर्णनं तथाऽत्रापि भणितव्यं =ज्ञातव्यम् 'णवरं' नवरं अयमेव विशेषः, अत्र अकालमेघदोहदवक्तव्यता नास्ति। ततः खलु तस्य सुबाहुकुमारस्य मातापितरौ-'सुबाहुकुमारे' सुबाहुकुमार इति नाम 'जाव' यावत् 'अलं' परिपूर्णं 'भोगसमत्थं यावि' भोगसमर्थं चापि= चकारोऽवधारणार्थकः, 'अपि' निश्चयार्थकः 'जाणंति' जानीतः 'जाणित्ता' ज्ञात्वा

यावि होत्था' इस अदीनशत्रु राजा के अन्तःपुर में धारणी प्रमुख हजार देवियां थी। 'तएणं धारणी देवी अण्णया कयाइं तंसि तारिसगंसि वासभवणंसि सीहं सुमिणे पासइ' एक समय की बात है कि धारणी देवी किसी समय पुण्यवान प्राणियों के सोने योग्य शय्या पर सोई थी उसने स्वप्न में सिंह देखा 'जहा मेहस्स जम्मणं तहा भाणियव्वं' ज्ञाताधर्मकथाङ्ग सूत्र के प्रथम अध्ययन में मेघकुमार के जन्म के वर्णन की तरह यहाँ पर भी समझना चाहिये। 'णवरं सुबाहुकुमारे जाव अलं भोगसमत्थं यावि जाणंति जाणित्ता' इस में विशेषता यह है कि मेघकुमार की माता को अकाल मेघका दोहद हुआ था, यहाँ पर ऐसा नहीं हुआ। इस शुभ स्वप्न से सुबाहु कुमार का जन्म हुआ।

ते अदीनशत्रु राजाना अंतः पुरमां धारणी प्रमुख हजार देवीओ हती. 'तएणं धारणी देवी अण्णया कयाइं तंसि तारिसगंसि वासभवणंसि सीहं सुमिणे पासइ' एक समयनी वात छे के धारणी देवी कोई एक समय पुण्यवान प्राणीओने सुवा-शयन करवा योग्य शय्या पर सुती हती. त्यारे तेणे स्वप्नामां सिंह जोयो. 'जहा मेहस्स जम्मणं तहा भाणियव्वं' ज्ञाताधर्मकथांग-सूत्रना प्रथम अध्ययनमां मेघकुमारना जन्मना वर्णन प्रमाणे अहीं पण समजी लेवुं 'णवरं सुबाहुकुमारे जाव अलंभोगसमत्थं यावि जाणंति जाणित्ता' तेमां विशेषता ए छे के मेघ-कुमारनी माताने अकाळे मेघनो दोहद मनोरथ थयो हतो; अहिं आगळ ए प्रमाणे नथी थयुं. ए शुभ स्वप्नथी सुबाहु कुमारनो जन्म थयो. सुबाहु कुमारने

'अम्मापियरो' अम्बापितरौ 'पंच पासायवडिंसगसयाइं' पञ्च प्रासादावतंसकशतानि= पञ्चशतसंख्यकान् श्रेष्ठप्रासादानित्यर्थः 'करेंति' कारयतः। कीदृशान् प्रासादान् कारयतः? इत्याह–अब्भुग्गय०' 'अब्भुग्गयमूसिय पहसियविव मणिकणगरयणभत्ति-चित्ते' अभ्युद्गतोच्छ्रितान्=अत्युच्चान्'अब्भुगय' इत्यत्र द्वितीयाबहुवचनलोप आर्ष-त्वात्, प्रहसितानिव=प्रकृष्टहासयुक्तानिव=श्वेतोज्ज्वलप्रभया हसत इवेत्यर्थः, मणि-कनकरत्नभक्तिचित्रान्=पञ्चवर्णरत्नानां भक्तिभिः=विच्छित्तिविशेषैः चित्राणि यत्र तान्;इत्यादि प्रासादवर्णनं ज्ञातासूत्रोक्तमेघकुमारप्रासादवद् विज्ञेयम्। तेषां प्रासा-दानां मध्ये 'एगं च णं महं भवणं' एकं च खलु महद् भवनं कारयतः। तत्र एकम्= अद्वितीयं शोभादिगुणतस्तत्सदृशद्वितीयरहितम्, महत्=अतिविशालं, प्रधानं षड्-ऋतुसम्बन्धिविविधसौख्यसम्पन्नं सोत्सवं वा, भवनम्=अभयदानसुपात्रदानादिभिः समुपार्जितपुण्यपुञ्जानां पुण्यभोगाय भवतीति भवनं, तत् कारयतः। ननु किं

सुबाहुकुमार को माता और पिताने जब परिपूर्णरूप से भोगों के भोगने में समर्थ जाना, तब 'अम्मापियरो पंच पासायवडिंसगसयाइं करेंति' उन्होंने पांचसौ ऊंचेर सुन्दर प्रासाद इसके लिये बनवाये 'अब्भुग्गय० भवणं एवं' ये प्रासाद अत्यंत ऊंचे थे। अत्यंत धवल होने के कारण ऐसे मालूम पडते थे कि मानों ये हँस ही रहे हैं। इन में नाना प्रकार के मणियो, सुवर्ण एवं रत्नों की विचित्र रचना से अनेक चित्र बने हुए थे। राजा ने उन प्रासादों के बीचोंबीच एक बडाभारी भवन भी बनवाया। जो अपनी शोभा से अद्वितीय एवं विशेष विस्तृत था। यह छहों ऋतुओं के समय की शोभा से संपन्न था। जिन्हों ने अभय सुपात्र – दानादिक से पुण्य अर्जित किया हैं ऐसे पुरुषों को अपने कृत पुण्य के फलको भोगने के लिये जो स्थान विशेष

માતા અને પિતાએ જ્યારે પરિપૂર્ણરૂપથી ભોગો ભોગવવામાં સમર્થ જાણ્યા. ત્યારે 'अम्मापियरो पंच पासायवडिंसगसयाइं करेंति' તેણે પાંચસો (૫૦૦) ઉંચા અને સુન્દર મહેલ તે કુમાર માટે બનાવ્યા 'अब्भुग्गय० भवणं एवं' તે મહેલ બહુજ ઉંચા હતા. અત્યંત ધવલ (શ્વેત) હોવાના કારણે જાણે હસતા હોય તેવા જણાતા હતા, તેમાં અનેક પ્રકારનાં મણિઓ, સુવર્ણ અને રત્નોની વિચિત્ર રચનાથી અનેક ચિત્રો બનાવ્યાં હતાં. રાજાએ તે મહેલોના વચ્ચે એક મોટું ભવન બનાવ્યું હતું. તે પોતાની શોભામાં અજોડ અને વિસ્તૃત હતું. તે છ ઋતુઓના સમયની શોભાથી સંપન્ન હતું. જેણે 'अभय सुपात्रदान' આપીને પુણ્ય પ્રાપ્ત કર્યું હોય એવા પુરુષોને પોતાના કરેલા પુણ્યના ફળને ભોગવવા માટે જે સ્થાન વિશેષ મળે છે તેનું

नाम भवनं कश्च प्रासादः? उच्यते—भवनं, दैर्घ्यापेक्षया किंचिन्न्यूनोच्छ्रायकं, प्रासादस्तु दैर्घ्यापेक्षया द्विगुणोच्छ्रायकः। अथवा—एकभूमिकं भवनम्, अनेकभूमिकः प्रासाद इति। भवनवर्णनमपि ज्ञातासूत्रे मेघकुमारभवने वर्णने विलोकनीयम्। इह च प्रासादा वधूनिमित्तं, भवनं तु कुमारायेति विवेकः। एवम्=अनेनैव प्रकारेण पाणिग्रहणवर्णनं 'जहा' यथा येन प्रकारेण 'महब्बलस्स रण्णो' महाबलस्य=भगवतीसूत्रोक्तमहाबलस्य राज्ञो वर्णनं, तथैव सर्वं विज्ञेयं 'णवरं' नवरम्=अत्रायं विशेषः—अस्य सुबाहुकुमारस्य 'पुप्फचूलापामोक्खाणं' पुष्पचूलाप्रमुखाणां 'पंचण्हं रायवरकण्णासयाणं' पञ्चानां राजवरकन्याशतानां= पञ्चशतसंख्यकानां श्रेष्ठराजकन्यानाम् 'एगदिवसेणं' एकदिवसे=एकस्मिन्नेव दिवसे 'पाणिं गिण्हावेंति' पाणिं ग्राहयतः, सुबाहुकुमारस्य पञ्चशतराजकन्याभिः सह विवाहं कारयत इति भावः। 'तहेव'

प्राप्त होता है उसका नाम भवन है। दीर्घता की अपेक्षा ऊंचाई में जो कुछ कम होता है वह भवन, तथा अपनी दीर्घता से जिस की दूनी ऊंचाई होती है वह प्रासाद है, यही भवन और प्रासाद में अन्तर है, अथवा एक भूमि आगन वाला भवन और अनेक भूमिवाला प्रासाद होता है। राजाने भवन बनवाया था वह कुमार के निवास के लिये था एवं प्रासाद वधुओं के लिये थे। भगवती सूत्र में 'जहा महब्बलस्स रण्णो' जिस प्रकार महाबल राजा के विवाह का वर्णन किया गया है, उसी प्रकार सुबाहुकुमार के विवाह का वर्णन भी समझना चाहिये। 'णवरं' यहां यह विशेष है—इस सुबाहुकुमार का पांचसौ (५००) कन्याओं के साथ पाणिग्रहण हुआ था। 'पुप्फचूला—पामोक्खाणं पंचण्हं रायवरकण्णा सयाणं एग दिवसेणं पाणिं गिण्हावेंयित्त' इन में पुष्पचूला बडी थी।

નામ ભવન છે. લંબાઇની અપેક્ષાએ જે ઉંચાઇમાં ઓછું હોય છે તે ભવન છે, તથા પોતાની લંબાઇથી જેની બમણી ઉંચાઇ હોય છે તે મહેલ છે. ભવન અને પ્રાસાદ—મહેલમાં અન્તર—ફરક એટલો છે, અથવા એક ભૂમિ આંગણવાળા તે ભવન અને અનેક ભૂમિ આંગણવાળા તે મહેલ કહેવાય છે. રાજાએ જે ભવન બનાવરાવ્યું હતું તે રાજકુમારના નિવાસ માટે હતું અને જે મહેલ હતા તે વહુઓના નિવાસ માટે હતા. ભગવતી સૂત્રમાં 'जहामहब्बलस्स रण्णो' જે પ્રમાણે મહાબલ રાજાના વિવાહનું વર્ણન કરેલું છે. તે પ્રમાણે સુબાહુ કુમારના વિવાહનું વર્ણન સમજી લેવું. 'णवरं' અહીં એટલું વિશેષ છે. તે સુબાહુ કુમારને પાંચસો (૫૦૦) કન્યાઓની સાથે પરિગ્રહણ (લગ્ન) થયું હતું. 'पुप्फचूलापामोक्खाणं पंयण्हं रायवरकण्णा सयाणं एगदिवसेणं पाणिं गिण्हावेंति' તે સૌમાં પુષ્પચૂલા મોટી હતી, તે તમામ

तथैव=महाबलराजवदेव 'पंचसइओ दाओ' पञ्चशतिको दायः=हिरण्यादीनां प्रत्येकं पञ्चशतसंख्यकः दायः=यौतुकम् पञ्चशतकन्यकानां स्वस्वमातापितृभ्यां दीयमानं द्रव्यम्, एकैककन्यकामातापितृभ्यां हिरण्यादीनां प्रत्येकं पञ्चशतसंख्यकः२दायः प्रदत्त इत्यर्थः। 'उप्पिंपासायवरगए' उपरिप्रासादवरगतः= सर्वोच्चप्रासादस्थितः= प्रासादोपरिभूमिकाऽवस्थितः, 'फुट्टमाणेहिं' स्फुटद्भिः सवेगं वाद्यमानैः 'जाव' यावत् अत्र यावच्छब्देन 'मुइंगमत्थएहिं' मृदङ्गमस्तकैः मृदङ्गमुखपुटैः, वरतरुणीसंप्रयुक्तैः, द्वात्रिंशत्पात्रनिबद्धनाटकैः उपगीयमानः २ उपलाल्यमानः २ उदारान् मनुष्यसम्बन्धिनः कामभोगान् भुञ्जानः इति संग्राह्यम् 'विहरइ' विहरति ॥ सू० २ ॥

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समए समणे भगवं महावीरे समोसढे, परिसा णिग्गया, अदीणसत्तू जहा कूणिए णिग्गए।

इन कन्याओं का सब का एक ही दिन सुबाहु कुमार के साथ विवाह हुआ था। और जिस प्रकार महाबल राजा को श्वशुरपक्ष से दहेज में सुवर्ण आदि दायभाग ५००-५०० की संख्या में प्राप्त हुआ था। 'तहेव पंच सइओ दाओ' इसी प्रकार हर एक कन्या के माता पिताने भी अपने जामाता सुबाहु कुमार को ५००-५०० की संख्या में प्रत्येक दहेज की चीजें प्रदान की थीं। 'जाव उप्पिं पासाय वरगए फुट्टमाणेहिं जाव विहरइ' सुबाहुकुमार इन ५०० स्त्रियों के साथ उपरिभवनों में रहकर कभी बाजों को सुनता तो कभी२ बत्तीस प्रकार के नाटकों को देखता। इस प्रकार उदार मनुष्यसम्बन्धी कामभोगों को भोगता हुआ रहने लगा ॥ सू० २ ॥

કન્યાઓના એકજ દિવસે સુબાહુકુમાર સાથે વિવાહ થયા હતા. અને જે પ્રમાણે મહાબલ રાજાને સાસરા પક્ષ તરફથી દહેજ-પહેરામણીમાં સોના-આદિ દાય-ભાગ ૫૦૦-૫૦૦ ની સંખ્યામાં પ્રાપ્ત થયા હતા, 'तहेव पंच सइओ दाओ' તેજ પ્રમાણે, આ સ્થળે પણ દરેક કન્યાના માતા-પિતાએ પણ પોતાના જમાઇ સુબાહુ કુમારને પાંચસો-પાંચસોની સંખ્યામાં તમામ દહેજ પહેરામણીની ચીજો આપી હતી. 'जाव उप्पिंपासाय वरगए फुट्टमाणेहिं जाव विहरइ' સુબાહુ કુમાર તે ૫૦૦ પાંચસો સ્ત્રીઓની સાથે ભવનના ઉપરના ભાગમાં રહેતા અને કયારેક વાજીંત્રો સાંભળતા હતા. કયારેક બત્રીસ પ્રકારનાં નાટકો જોતા હતા. આ પ્રમાણે મનુષ્ય સંબંધી ઉદાર કામભોગોને ભોગવતા થકા રહેવા લાગ્યા (સૂ૦ ૨)

सुवाहू वि जहा जमाली तहा रहेण णिग्गए, जाव धम्मो कहिओ राया परिसा गया। तए णं से सुवाहुकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्ठतुट्ठे उट्ठाए उट्ठेइ, उट्ठित्ता जाव एवं वयासी—सद्दहामि णं भंते निग्गंथं पावयणं जाव जहा णं देवाणुप्पियाणं अंतिए वहवे राईसरजावप्पभिईओ मुंडा भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइया णो खलु अहं तहा संचाएमि मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए, अहण्णं देवाणुप्पियाणं अंतिए पंचाणुव्वइयं सत्तसिक्खावइयं दुवालसविहं गिहिधम्मं पडिवज्जिस्सामि। अहासुहं देवाणुप्पिया! मा पडिवंधं करेह। तएणं से सुवाहुकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए पंचाणुव्वइयं सत्तसिक्खावइयं दुवालसविहं गिहिधम्मं पडिवज्जइ, पडिवज्जित्ता तमेव रहं दुरुहइ। दुरूहित्ता जामेव दिसं पाउब्भूए तामेव दिसं पडिगए ॥ सू० ३ ॥

टीका

'तेणं कालेणं' इत्यादि। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'समणे भगवं महावीरे' श्रमणो भगवान् महावीरः समोसढे' समवसृतः=ग्रामानुग्रामं विहरन् समागतः। 'परिसा णिग्गया' परिषद्

'तेणं कालेणं' इत्यादि।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे समोसढे, परिसा णिग्गया, अदीणसत्तू जहा कूणिए णिग्गए, सुवाहु वि जहा जमाली रहेण णिग्गए, जाव धम्मो कहिओ, राया परिसा गया' उस काल और उस

'तेणं कालेणं' ઇત્યાદિ.

'तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवंमहावीरे समोसढे, परिसा णिग्गया, अदीणसत्तू जहा कूणिए णिग्गए, सुवाहूवि जहा जमाली रहेण णिग्गए, जाव धम्मो कहिओ, राया परिसा गया' તે કાળમાં અને તે સમયને વિષે શ્રમણ

निर्गता श्रीमहावीरस्वामिनं वंदितुं बहिर्निस्सृता 'अदीणसत्तू' अदीशत्रू राजा 'जहा कूणिए' यथा कूणिकः=कूणिकराजवत् 'णिग्गए' भगवद्वन्दनार्थं निर्गतः 'सुबाहूवि' सुबाहुरपि=सुबाहुकुमारोऽपि'जहा जमाली'(श.९,उ.३)यथा जमालिः=भगवती सूत्रोक्तजमालिः 'तहा' 'तथैव' 'रहेण णिग्गए'रथेन निर्गतः=रथमारुह्यनिर्गत इत्यर्थः। 'जाव' यावत्–पञ्चाभिगमेन भगवतः समीपे समागत्य वन्दननमस्कार-पूर्वकं पर्युपासते। भगवता तस्यां महातिमहालयायां पर्षदि 'धम्मो कहिओ' धर्मः कथितः 'राया' राजा अदीनशत्रुः, धर्मं श्रुत्वा स्वभवनं गतः 'परिसा गया' परिषदपि प्रतिनिवृत्ता। 'तए णं से' सुबाहुकुमारे' ततः खलु स सुबाहुकुमारः 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य

समय में श्रमण भगवान् महावीर ग्रामानुग्राम विहार करते हुए हस्तिशीर्ष नगर के पुष्पकरंडक उद्यान में आये। जनता उनके दर्शनार्थ अपने२ स्थान से निकली, राजा अदीनशत्रु भी कूणिक राजा की तरह बडे ही ठाटबाट से निकला, भगवती सूत्र (श.९उ.३) में प्रभुवंदना के लिये जमाली के निकलने का जिस प्रकार वर्णन किया गया है, ठीक उसी प्रकार से सुबाहु कुमार भी श्रमण भगवान् महावीर प्रभु की वंदना निमित्त अपने स्थान से रथ पर स्वार होकर निकला। पञ्च प्रकार के अभिगमन से भगवान के समीप पहुँच कर वह वंदनानमस्कार-पूर्वक प्रभु की पर्युपासना करने लगा। प्रभुने उस आई हुई परिषद में धर्म का उपदेश दिया। परिषद और राजा धर्म देशना सुनकर अपने२ स्थान पर गये। 'तए णं से सुबाहुकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठे उट्ठाए उट्ठेइ' पश्चात् सुबाहु कुमार

ભગવાન મહાવીર ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા હસ્તિશીર્ષ નગરના પુષ્પકરંડક બગીચામાં પધાર્યા. માણસો તેમનાં દર્શન માટે પોતાના સ્થાનથી નીકળ્યાં, રાજા પણ કૂણિક રાજાના પ્રમાણે મોટા ઠાઠ–માઠથી નીકળ્યા ભગવતી સૂત્રમાં પ્રભુ વંદના માટે જમાલીના નીકળવા સંબંધે જે પ્રકારનું વર્ણન છે તેજ પ્રમાણે સુબાહુ કુમાર પણ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુને વંદના કરવા માટે પોતાના સ્થાનથી રથ–પર સવાર થઈને નિકળ્યા છે. પાંચ પ્રકારના અભિગમનથી ભગવાનના સમીપ જઈને તેઓ વંદના-નમસ્કાર પૂર્વક પ્રભુની પર્યુપાસના કરવા લાગ્યા. પ્રભુએ તે આવેલી પરિષદમાં ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો, પછી તે પરિષદ અને રાજા ધર્મનો ઉપદેશ સાંભળી સૌ પોતાના સ્થાન પર ગયા. 'तएणं से सुबाहुकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठे उट्ठाए उट्ठेइ' પછી સુબાહુકુમાર શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના પાસેથી

'अंतिए' अन्तिके=समीपे 'धम्मं' धर्मं=श्रुतचारित्रलक्षणम्=अगारानगारलक्षणम्=धर्मं 'सोच्चा' श्रुत्वा 'णिसम्म' निशम्य=ग्राह्यत्वेन हृद्यवधार्य 'हट्ठतुट्ठे हृष्टतुष्टः=हृष्टो हृदये प्रफुल्लः, तुष्टो मनसि तृप्तः सन् 'उट्ठाए' उत्थया=स्वकृतोत्थानक्रियया 'उट्ठेइ' उत्तिष्ठति, 'उट्ठित्ता' उत्थाय 'जाव' यावत् श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा 'एवं वयासी' एवमवादीत्–'सद्दहामि णं' श्रद्दधामि='इदं यथार्थमस्ती'–त्येवं विश्वसिमि खलु, 'भंते' हे भदन्त ! 'निग्गंथं पावयणं' नैर्ग्रन्थं प्रवचनं 'जाव' यावत्–'पत्तियामि णं भंते निग्गंथं पावयणं' 'पत्तियामि णं' प्रत्येमि='यथा भगवता प्रतिबोध्यते तथैव जीवादिस्वरूपमस्ती'ति प्रतीतिं करोमि खलु हे भदन्त ! नैर्ग्रन्थं प्रवचनम् । 'रोयामि णं०' रोचयामि= पीयूषधारावद् वाञ्छामि खलु हे भदन्त ! नैर्ग्रन्थं

श्रमण भगवान् महावीर के समीप श्रुतचारित्ररूप धर्मका स्वरूप सुनकर एवं उसका अच्छी तरह मनन कर हृदय में अत्यंत प्रफुल्लित और मन में खूब संतुष्ट होता हुआ अपने स्थान से स्वयं उठा 'उट्ठित्ता' और उठकर 'जाव एवं वयासी' प्रभुको उसने वंदना की और नमस्कार किया । पश्चात् इस प्रकार बोला–' सद्दहामि णं भंते णिग्गथं पावयणं जाव' हे भदंत ! मैं इस निर्ग्रन्थ प्रवचन पर श्रद्धा करता हूं–मैं मानता हूं कि निर्ग्रन्थ प्रवचन ही यथार्थ है, ऐसा मुझे दृढ विश्वास है ' पत्तिया मि णं भंते निग्गंथं पावयणं रोयामि णं ' निर्ग्रन्थ कथित प्रवचन की ही मैं "आप जैसा समझाते हैं वैसाही जीवादिक तत्वों का यथार्थ स्वरूप है" इस रूप से प्रतीति करता हूं । आपका प्रवचन अमृतधारा के समान है नाथ! मैं आपके इस प्रवचन में रुचि करता हूँ।

શ્રુત–ચારિત્ર રૂપ ધર્મના સ્વરૂપને સાંભળીને અને સારી રીતે તેનું મનન કરી અંતરમાં ઘણાજ પ્રસન્ન થયા, અને મનથી ખૂબ સંતોષ પામ્યા. પછી પોતાના સ્થાનથી પોતે ઉઠયા 'उट्ठित्ता' ઉઠીને 'जाव एवं वयासी' પ્રભુને તેણે વંદના કરી–નમસ્કાર કર્યા પછી આ પ્રમાણે બોલ્યા– 'सद्दहामि णं भंते णिग्गंथं पावयणं जाव' હે ભદન્ત! હું આપના નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન પર શ્રદ્ધા કરૂં છું, હું માનું છું કે નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનજ સાચું છે, યથાર્થ છે, એ રીતે મને દૃઢ વિશ્વાસ છે ' पत्तियामि णं भंते निग्गंथं पावयणं रोयामि णं' નિર્ગ્રન્થે કહેલાં પ્રવચનોમાંજ હું "આપ જેવી રીતે સમજાવો છો. તેવીજ રીતે જીવાદિક તત્વોનું યથાર્થ સ્વરૂપ છે." અને તે પ્રમાણે જ હું માનું છું. સ્વીકારૂં છું. આપનું પ્રવચન અમૃતધારા સમાન હોવાથી હું આપના એ પ્રવચનોમાં રૂચી ધરાવું છું.

प्रवचनं, 'जहा णं' यथा खलु 'देवाणुप्पियाणं' देवानुप्रियाणां=भवताम् 'अंतिए' अन्तिके=समीपे 'बहवे' बहवः 'राईसरजावप्पभिईओ' राजेश्वर यावत्-प्रभृतयः-राजेश्वरतलवरमाडम्बिककौटुम्बिकेभ्यश्रेष्ठिसेनापतिप्रभृतयः 'मुंडा' मुण्डाः=द्रव्यतः केशलुञ्चनादिना भावतः कषायापगमेन मुण्डिताः 'भवित्ता' भूत्वा 'अगाराओ' अगारात्=अगारं गृहं परित्यज्येत्यर्थः 'अणगारियं' अनगारितां=मुनित्वं साधुत्वं 'पव्वइया' प्रव्रजिताः=प्राप्ताः स्वीकृतवन्तः इत्यर्थः। 'णो खलु अहं' नो खलु अहं 'तहा संचाएमि' तथा शक्नोमि 'मुंडे भवित्ता' मुण्डो भूत्वा 'अगारओ अणगारियं' अगारादनगारितां 'पव्वइत्तए' प्रव्रजितुं=स्वीकर्तुम् ; किन्तु 'अहण्णं' अहं खलु 'देवाणुप्पियाणं' देवानुप्रियाणां=भवताम् 'अंतिए' अन्तिके=समीपे 'पंचाणुव्वइयं सत्तसिक्खावइयं दुवालसविहं' पञ्चाणुव्रतिकं सप्तशिक्षाव्रतिकं=पञ्चाणुव्रतमयं सप्तशिक्षाव्रतमयम् , एवं द्वादशविधं 'गिहिधम्मं' गृहिधर्मं=श्रावकत्वं 'पडिवज्जिस्सामि' प्रतिपत्स्ये=स्वीकरिष्यामि। भगवान् कथयति-'अहासुहं' यथा

'जहाणं देवाणुप्पियाणं अंतिए बहवे राईसरजावप्पभिईओ मुंडा भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइया' हे प्रभो ! जिस प्रकार अनेक राजेश्वर, तलवर, माडम्बिक, कौटुम्बिक, इभ्य, श्रेष्ठी, और सेनापति आदि; जो आप के पास धर्मश्रवण कर केशलोंच आदि क्रियारूप द्रव्य मुंडन से और कषाय के परित्यागरूप भावमुंडन से युक्त होकर घर छोडकर प्रव्रजित हुए है 'णो खलु अहं तहा संचाएमि मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए' हे नाथ ! मैं उस प्रकार से मुंडित होकर गृह का परित्याग कर प्रव्रज्या धारण करने में असमर्थ हूँ। परन्तु 'देवाणुप्पियाणं अंतिए पंचाणुव्वइयं सत्तसिक्खावइयं दुवालसविहं गिहिधम्मं पडिवज्जिस्सामि' हे प्रभो ! मैं आपके पास पाँच अणुव्रत, सात शिक्षाव्रत इस

'जहाणं देवाणुप्पियाणं अंतिए बहवे राईसर जाव प्पभिईओ मुंडा भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइया' હે પ્રભો ! આપની પાસે જે પ્રમાણે અનેક રાજેશ્વર, તલવર, માડમ્બિક, ઇભ્ય. શ્રેષ્ઠિ અને સેનાપતિ આદિ, ધર્મ સાંભળીને કેશનું લોંચન આદિ ક્રિયારૂપ દ્રવ્યમુંડન, અને કષાયના પરિત્યાગ રૂપ ભાવમુંડન કરીને ઘર છોડી મુનિ થયા છે. 'णो खलु अहं तहा संचाएमि मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए' હે નાથ! હું તે પ્રમાણે મુંડિત થઇને ગૃહનો ત્યાગ કરી મુનિપણું ધારણ કરવામાં અસમર્થ છું, પરન્તુ 'देवाणुप्पियाणं अंतिए पंचाणुव्वइयं सत्तसिक्खावइयं दुवालसविहं गिहिधम्मं पडिवज्जिस्सामि' હે પ્રભો ! હું આપની પાસે પાંચ અનુવ્રત, સાત શિક્ષાવ્રત એ પ્રમાણે બાર વ્રત વિધિ રૂપ ગૃહસ્થ ધર્મનો

सुखं=येन प्रकारेण सुखं भवेत् तथा कुरु। किन्तु 'देवाणुप्पिआ' हे देवानुप्रिय!= सुबाहो! 'मा पडिबंधं करेह' मा प्रतिबन्धं कुरु= अस्मिन् कार्ये विलम्बं मा कुरु। 'तए णं से सुबाहुकुमारे' ततः खलु स सुबाहुकुमारः 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'अंतिए' अन्तिके=समीपे 'पंचाणुव्वइयं सत्तसिक्खावइयं दुवालसविहं' पञ्चाणुव्रतिकं सप्तशिक्षाव्रतिकम् एवं द्वादशविधं 'गिहिधम्मं' गृहिधर्मं 'पडिवज्जइ' प्रतिपद्यते 'पडिवज्जित्ता' प्रतिपद्य 'तमेवरहं' तमेव रथं 'दुरुहइ' दुरोहति=आरोहति 'दुरुहित्ता' दुरुह्य=रथमारुह्य 'जामेव दिसंपाउब्भूए तामेव दिसं पडिगए' यस्या दिशः प्रादुर्भूतः=समागतः तस्यामेव दिशि प्रतिगतः ॥ सू० ३ ॥

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अंतेवासी इंदभूई णामं अणगारे गोयमगोत्ते णं जाव

प्रकार द्वादशविध गृहस्थ धर्म का अंगीकार करना चाहता हूं। इस प्रकार सुबाहुकुमार की भावना जानकर प्रभुने कहा–'अहासुहं देवाणुप्पिया' तुम्हें जैसा सुख हो वैसा करो, परन्तु 'मा पडिबंधं करेह' विलम्ब न करो 'तए णं से सुबाहुकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए पंचाणुव्वइयं सत्तसिक्खावइयं दुवालसविहं गिहिधम्मं पडिवज्जइ' इस तरह प्रभुके फरमाने पर सुबाहुकुमारने श्रमण भगवान महावीर के समीप पांच अणुव्रत सात शिक्षाव्रत इस प्रकार द्वादशविधरूप गृहस्थ धर्म को स्वीकार किया। 'पडिवज्जित्ता तमेव रहं दुरुहइ दुरुहित्ता जामेव दिसं पाउब्भूए तामेव दिसं पडिगए' और गृहस्थ धर्म अंगीकार कर अपने रथ पर बैठकर जहां से आया वहां वापिस गया ॥ सू० ३ ॥

અંગીકાર કરવા ઇચ્છું છું. આ પ્રમાણે સુબાહુકુમારની ભાવના જાણીને પ્રભુએ કહ્યું. 'अहासुहं देवाणुप्पिया' તમને જે પ્રમાણે સુખ ઉપજે તે પ્રમાણે કરો, પરન્તુ 'मा पडिवंधं करेह' વિલમ્બ ન કરો 'तएणं से सुबाहुकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए पंचाणुव्वइयं सत्तसिक्खावइयं दुवालसेविहं गिहिधम्मं पडिवज्जइ' આ પ્રમાણે પ્રભુએ કહ્યા પછી તુરત જ સુબાહુકુમારે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસે પાંચ અણુવ્રત–સાત શિક્ષાવ્રત આ પ્રમાણે બાર વ્રત રૂપ ગૃહસ્થ ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. 'पडिवज्जित्ता तमेव रहं दुरुहइ दुरुहित्ता जामेव दिसं पाउब्भूए तामेव दिसं पडिगए' અને ગૃહસ્થ ધર્મ અંગીકાર કરી પોતાના રથ પર બેસી જ્યાંથી આવ્યા હતા ત્યાં પાછા ચાલ્યા ગયા. (સૂ૦ ૩)

एवं वयासी–अहो णं भंते! सुबाहुकुमारे इट्ठे इट्ठरूवे कंते कंतरूवे पिए पियरूवे मणुण्णे मणुण्णरूवे मणामे मणामरूवे सोम्मे सुभगे पियदंसणे सुरूवे, बहुजणस्स वि य णं भंते! सुबाहुकुमारे इट्ठे जाव सुरूवे, साहुजणस्स वि य णं भंते! सुबाहुकुमारे जाव सुरूवे। सुबाहुकुमारेणं भंते! इमा एयारूवा उराला माणुस्सा रिद्धी किण्णा लद्धा? किण्णा पत्ता? कण्णा अभिसमण्णागया? को वा एस आसी पुव्वभवे जाव अभिसमण्णागया?॥ सू० ४॥

टीका

'तेणं कालेणं' इत्यादि। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'समणस्स ३ भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'जेट्ठे अंतेवासी' ज्येष्ठोऽन्तेवासी=शिष्यः 'इंदभूई णामं अणगारे गोयमगोत्तेणं' इन्द्रभूतिर्नामानगारो गौतमगोत्रः खलु 'जाव' यावत्–भगवतः समीपे समागत्य भगवन्तं वन्दित्वा नमस्यित्वा 'एवं वयासी' एवमवादीत्–'अहो णं' अहो! खलु=आश्चर्यमेतत् 'भंते' हे भदन्त! 'सुबाहुकुमारे' सुबाहुकुमारः 'इट्ठे' इष्टः= इष्यते=वाञ्छयते प्रयोजनवशाद् यः स तथा, सकलजनमनोरथपूरकत्वात्। स

'तेणं कालेणं' इत्यादि।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उसीकाल एवं उसी समयमें 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमण भगवान महावीर के 'जेट्ठे अंतेवासी' बडे शिष्य 'इंदभूई णामं अणगारे' इंद्रभूति नामक अनगार 'गोयमगोत्ते णं जाव' जिनका गौतम गोत्र था (प्रभुके समीप आकर) 'एवं वयासी' इस प्रकार बोले। 'अहो णं भंते! सुबाहुकुमारे इट्ठे इट्ठरूवे कंते कंतरूवे पिये पियरूवे मणुण्णे मणुण्णरूपे मणामे मणामरूवे सोम्मे सुभगे पिय-

---

'तणं कालेणं' ઇત્યાદિ.

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાલ અને તે સમયને વિષે 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના 'जेट्ठे अंतेवासी' મોટા શિષ્ય 'इंदभूई णामं अणगारे' ઇંદ્રભૂતિ નામના અણુગાર 'गोमयगोत्ते णं जाव' જેને ગૌતમ ગૌત્ર હતું, તે પ્રભુની પાસે આવીને 'एवं वयासी' આ પ્રમાણે બોલ્યા 'अहो णं भंते सुबाहुकुमारे इट्ठे इट्ठरूवे कांते कांतरूवे पिये पियरूवे मणुण्णे मणुण्णरूवे मणामे मणामरूवें सोम्मे सुभगे पियदंसणे सुरूवे' હે ભદન્ત! તે આશ્ચર્ય છે કે

च विवक्षितकार्यकारितयापि भवेदित्याह–'इट्ठरूवे' इष्टरूपः–आकृतेर्मनोहारित्वात्, इष्टः= इष्टरूपो वा कारणवशादपि स्यादित्याह–'कंते' कान्तः=अभिलषणीयः–सर्वसहायकारित्वात्, सतु कारणवशादपि स्यादित्याह–'कंतरूवे' कान्तरूपः–कमनीयाकृतिकत्वात्, एवंविधोऽपि स्वकर्मदोषात्परस्याप्रियो भवेदित्यत आह–'पिए' प्रियः–सर्वोपकारपरायणत्वेन प्रेमोत्पादकत्वात्, सतु स्वार्थवशादपि स्यादित्याह–'पियरूवे' प्रियरूपः–सर्वाङ्गसुन्दरत्वात्, एतादृश उपरिष्टादपि भवेदित्याह–'मणुन्ने' मनोज्ञः–हितकारित्वात्। एवं 'मणुन्नरूवे' मनोज्ञरूपः-दर्शकजनचित्ताकर्षकत्वात्, एवंविध एकदापि स्यादित्यत आह–'मणामे' मनोऽमः–मनसा अम्यते=गम्यते नित्यं संस्मरणेन यः स मनोऽमः=आर्त्तिहरणेन सर्वेषां मनस्यवस्थितत्वात्, एवं 'मणुण्णरूवे' मनोऽमरूपः–सकलजनमनोऽनुकूलाकृतित्वात्। एतदेव विशदयति–'सोम्मे' सौम्यः–भद्रस्वभावत्वेन सकलजनाह्लादकत्वात्,

---

दंसणे सुरूवे' हे भदंत ! यह आश्चर्य है कि सुबाहुकुमार (इट्ठे) समस्त जनों के मनोरथ की पूर्ति करने वाला होने से इष्ट है। 'इट्ठरूवे' आकृति इसकी बडी ही मनोहर है इसीलिये इष्टरूप है। 'कंते' सबका सहायक होने से कान्त–अभिलषणीय है। यह तो कारणवश भी हो सकता है अतः कहते हैं कि यह 'कंतरूवे' रूप से भी कान्त है, 'पिए, पियरूवे, मणुण्णे मणुण्णरूवे मणामे मणामरूवे, सोम्मे, सुभगे, पियदंसणे, सुरूवे' यह सबजनोंके उपकार करने में परायण होने से प्रिय, सर्वाङ्गसुन्दर होने से प्रियरूप, प्रत्येकजन इसे अपने अन्तः करण से सुन्दर मानते हैं, इसलिये मनोज्ञ, एवं दर्शकजनके चित्त का आकर्षक होने से मनोज्ञरूप है। जो व्यक्ति इसे एकबार भी देख लेता है, वह इसकी आकृति का सदा स्मरण किया करता है इस-

---

સુબાહુકુમાર 'इट्ठे' સમસ્ત માણસોના મનોરથ પૂર્ણ કરનાર હોવાથી ઇષ્ટ છે (વહાલા છે) 'इट्ठरूवे' તેમની આકૃતિ બહુજ સુન્દર છે. એ કારણથી ઇષ્ટ રૂપ છે. 'कंते' સર્વને સહાયક હોવાથી કાન્ત છે (સ્વામી છે) ઇચ્છવા યોગ્ય છે; તે તો કારણ વશ થઇ શકે છે. તેથી કહે છે કે તે 'कंतरूपे' રૂપમાં પણ કાન્ત છે. 'पिए, पियरूवे, मण्णुण्णे मणुण्णरूवे मणामे मणामरूवे सोम्मे, सुभगे, पियदंसणे सुरूवे' તે સૌ માણસોને ઉપકાર કરવામાં પરાયણ હોવાથી પ્રિય, સર્વાંગ સુંદર હોવાથી પ્રિયરૂપ, પ્રત્યેક માણસો તેને પોતાના અન્તઃકરણથી સુન્દર માને છે તેથી મનોજ્ઞ, અને જોનારના ચિત્તનું આકર્ષણ થવાથી મનોજ્ઞરૂપ છે, જે વ્યક્તિ તેને એક વાર પણ જુવે છે તે હમેશાં તેની આકૃતિનું

'सुभगे' सुभगः—कल्याणमार्गगामित्वात् 'पियदंसणे' प्रियदर्शनः—दर्शनमात्रेणापि प्रेमाविर्भावात्, अतएव 'सुरूवे' सुरूपः=अपूर्वरूपलावण्यादिसम्पन्नः। एतादृशस्तु कस्यचिदेकस्यापि भवेदित्यत आह—'बहुजणस्स वि' बहुजनस्यापि 'भंते' हे भदन्त! अयं 'सुबाहुकुमरे' सुबाहुकुमारः 'इट्ठे जाव सुरूवे' इष्टः यावत् सुरूपः, अयं न केयलं गृहस्थानामेव इष्ट इष्टरूपो यावत् सुरूपः, किन्तु 'साहुजणस्स वि य णं' साधुजनस्यापि—संयमिजनस्यापि च खलु 'भंते' हे भदन्त! 'सुबाहुकुमारे' सुबाहुकुमारः 'इट्ठे जाव सुरूवे' इष्टो यावत् सुरूपो वर्त्तते। 'सुबाहुकुमारेणं भंते' सुबाहुकुमारेण हे भदन्त! 'इमा'

लिये अथवा विपत्तिकाल में भी सबके लिये सहायता पहुँचाता है इसलिये भी यह मनोऽम है, मनोऽमरूप यह इस अपेक्षा से है कि इसकी आकृति सकलजनों के मन के अनुकूल है, भद्रप्रकृतिवाला होने से समस्त जनों को इससे आह्लाद उत्पन्न होता है, अतः यह सौम्य है, हितविधायक मार्ग में सदा इसकी प्रवृत्ति रहती है इसलिये यह सुभग है, जो व्यक्ति इसे एकवार भी देख लेता है, उसे इसके प्रति प्रेमका आविर्भाव हो जाता है, इस अपेक्षा से यह प्रियदर्शन है, अपूर्वरूप और लावण्य से यह अलंकृत है इसलिये यह सुरूपवाला है 'बहुजणस्स वि य णं भंते! सुबाहुकुमारे इट्ठे जाव सुरूवे' यह सुबाहुकुमार "इष्ट से लेकर सुरूप" पर्यन्त के सर्व विशेषणों से युक्त किन्हीं२ खास जनों की दृष्टि से ही हो सो बात नहीं है,

---

સ્મરણ કર્યાજ કરે છે એટલા માટે અથવા વિપત્તિકાલમાં પણ સૌને સહાયતા પહોંચાડે છે તેથી પણ એ મનોમ છે. મનોમરૂપ તે અપેક્ષાથી છે કે, તેની આકૃતિ તમામ માણસોના મનને અનુકૂળ છે, સરલપ્રકૃતિવાળા હોવાથી તમામ માણસોને તેનાથી પ્રસન્નતા ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી તે સૌમ્ય છે. હિત થાય તેવા માર્ગમાંજ હમેશાં તેની પ્રવૃત્તિ રહે છે તેથી તે સુભગ છે, જે માણસ તેને એક વાર જોઇ લે છે તેને તેના પ્રતિ પ્રેમ જન્મે છે તેથી તે પ્રિયદર્શન છે. અપૂર્વરૂપ, અને લાવણ્યથી તે અલંકૃત છે (સુશોભિત છે) તેથી તે સુરૂપ વાળા છે, 'बहुजणस्स वियणं भंते सुबाहुकुमारे इट्ठे जाव सुरूवे' તે સુબાહુકુમાર "ઇષ્ટથી લઇને સુરૂપ સુધીના સર્વ વિશેષણોથી યુક્ત કોઇ કોઈ ખાસ માણસોની દૃષ્ટિથી હોય તે વાત નથી પરન્તુ હે નાથ! તે ઘણાંજ માણસોની દૃષ્ટિમાં આ પ્રમાણે છે બીજું તો શું! 'साहुजणस्स वियणं भंते सुबाहुकुमारे इट्ठे जाव सुरूवे' એ તો સાધુ માણસની દૃષ્ટિમાં પણ એ પ્રકારેજ છે.

इयं 'एयारूवा' एतद्रूपा=उपलभ्यमानस्वरूपा 'उराला' उदारा=प्रधाना श्रेष्ठा 'माणुस्सा' मानुष्या=मनुष्यसम्बन्धिनी 'रिद्धि' ऋद्धिः=रूपलावण्यादि-सम्पत्तिः 'किण्णा' कथं=केन कारणेन 'लद्धा' लब्धा=उपार्जिता' 'किण्णा पत्ता' कथं प्राप्ता=उपार्जिता सती कथं स्वायत्तीभूता 'किण्णा अभिसमण्णागया' कथमभिसमन्वागता=स्वायत्तीभूताऽपीयम् ऋद्धिः कथं=केन हेतुना-अभि=आभिमुख्येन सद्=साङ्गत्येन प्राप्तेः 'अनु' पश्चात् 'आगता' भोग्यतामुपगतेति। 'को वा एस आसी पुव्वभवे' को वा एषः=सुबाहुकुमारः पूर्वभवे आसीत्? 'जाव अभिसमण्णागया' यावत्-अभिसमन्वागता, अत्र यावच्छब्दादेवं पाठसंग्रहः किं नाणए वा किं गोत्तए वा कयरंसि णयरंसि वा गामंसि वा सन्निवेसंसि वा, किं वा दच्चा किं वा भोच्चा किं वा समायरित्ता, कस्स वा तहारूवस्स समणस्स वा माहणस्स वा अंतिए एगमपि आरियं सुवयणं सोच्चा निसम्म सुबाहुणा कुमारेणं इमा एयारूवा उराला माणुस्सिइढी लद्धा पत्ता' इति॥ तत्र किंनामको वा किंगोत्रो वा कतमस्मिन् नगरे वा ग्रामे वा संनिवेशे वाऽस्य जन्म संजातम्? तस्मिन् भवे किं वा अभयदानसुपात्रदाना-

---

किन्तु हे नाथ! यह बहुतजनों की दृष्टि में भी इसी प्रकार है, और तो क्या-'साहुजणस्स वि य णं भंते! सुबाहुकुमारे इट्ठे जाव सुरूवे' यह तो साधुजनों की दृष्टि में भी इसी प्रकार से है 'सुबाहुकुमारेणं इमा एयारूवा उराला माणुस्सा रिद्धी किण्णा लद्धा किण्णा पत्ता किण्णा अभि-समण्णागया' हे भगवन्! इस सुबाहुकुमारने ये उपलब्ध स्वरूपवाली -सुबाहुकुमारमें पायी जाने वाली-उदार-प्रधान-श्रेष्ठ मनुष्यसंबंधी ऋद्धियां-रूपलावण्य आदि सम्पत्तियां-किस कारणसे उपार्जित कीं, किस कारणसे प्राप्त कीं, अपने अधीन कीं, और किस कारणसे यह सर्व प्रकारसे इनका भोक्ता बना? 'को वा एस आसी पुव्वभवे जाव 'अभिसमण्णागया' पूर्वभव में यह कौन था? इसका क्या नाम था?

'सुबाहुकुमारेणं भंते इमा एयारूवा उराला माणुस्सा रिद्धी किण्णा लद्धा किण्णा पत्ता किण्णा अभिसमण्णागया' હે ભગવન! તે સુબાહુકુમારમાં આ જોવામાં આવતી ઉદાર, પ્રધાન, શ્રેષ્ઠ મનુષ્ય સંબંધી ઋદ્ધિઓ-રૂપ-લાવણ્યતા આદિ સંપત્તિઓ કયા કારણથી મેળવી (અર્થાત્ તેને શી રીતે મળી) કયા કારણથી તેને પ્રાપ્ત થઇ, કયા કારણથી તે સંપત્તિ તેને આધીન બની અને તેનો ભોક્તા કેવી રીતે બન્યો? 'को वा एस आसी पुव्वभवे जाव अभिसमण्णागया' પૂર્વભવમાં તે કોણ હતો? તેનું નામ શું હતું? કયું ગોત્ર હતું, કયા નગરમાં અને કયા ગામમાં અથવા કયા

दिकं 'दच्चा' दत्त्वा-वितीर्य किं वा अरसविरसादिकमाहारं 'भोच्चा' भुक्त्वा किं वा शीलादिकं 'समायरित्ता' समाचर्य-परिपाल्य, तथा 'कस्स वा' कस्य वा 'तहारूवस्स' तथारूपस्य 'समणस्स वा' श्रमणस्य=निर्ग्रन्थसाधोः 'माहणस्स वा' माहनस्य=द्वादशव्रतधारिश्रावकस्य वा 'अंतिए' अन्तिके=समीपे 'एगमवि' एकमपि 'आरियं' आर्यम्=आर्यसम्बन्धिकं तीर्थंकरप्रतिपादितमित्यर्थः, 'सुवयणं' सुवचनं=पापनिवृत्तिरूपं निरवद्यवचनं 'सोच्चा' श्रुत्वा 'णिसम्म' निशम्य तद्वाक्यमादेयतया हृद्यवधार्य सुबाहुना कुमारेण 'इमा' इयं=प्रत्यक्षं दृश्यमाना 'एयारूवा' एतद्रूपा=उपलभ्यमानस्वरूपा 'उराला' उदारा=प्रधाना 'माणुसिड्ढी' मानुष्यर्द्धिः =मनुष्यसम्बन्धिरूपलावण्यगृहदारादिसम्पत्तिः 'लद्धा' लब्धा 'पत्ता' प्राप्ता-इति। 'अभिसमन्नागया' अभिसमन्वागता=स्वाधीनतया भोग्यरूपेणोपस्थिता ? ॥सू०४॥

॥ मूलम् ॥

एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबूद्दीवे दीवे भारहे वासे हत्थिणाउरे णामं णगरे होत्था, रिद्ध ३ । तत्थणं हत्थिणाउरे णयरे सुमुहे णामं गाहावई परिवसइ, अड्ढे० । तेणं कालेणं तेणं समएणं धम्मघोसा णामं

क्या गोत्र था ? किस नगर में, किस ग्राम में अथवा किस देश में इसका जन्म हुआ ? इसने पूर्वभव में कौनसा अभयदान सुपात्रदान दिया ? स्वयं किस प्रकार का अरसविरस आदि आहार किया ? कौन कौनसे शीलादिक व्रतका आचरण किया ? किस तथारूप श्रमण निर्ग्रन्थके, अथवा १२ व्रतधारी श्रावकके पास तीर्थंकर प्रतिपादित पाप-निवृत्तिरूप एक भी निरवद्य वचन सुना और अच्छी तरह उसका मनन किया ? जिससे इसने ये उदार प्रधान सर्वोत्त मनुष्यसंबंधी रूपलावण्यादि विभूतियां पाई हैं ॥ सू० ४ ॥

देशमां तेनो जन्म थयो हतो, तेणे पूर्वभवमां केवा प्रकारनुं अभयदान, सुपात्रदान कर्युं हतुं, अने तेणे केवा अरस विरस पदार्थोना आहार कर्या हता, केवा प्रकारना शीलादिक व्रतनां आचरण कर्यां, तथा कया तथारूप श्रमण निर्ग्रन्थना अथवा बार व्रतधारी श्रावकना पासे तीर्थंकरे प्रतिपादन करेलां पाप निवृत्तिरूप एक पण निरवद्य वचन सांभळ्युं अने सारी रीते वचननुं मनन कर्युं जेनाथी तेणे आ उदार प्रधान सर्वोत्तम मनुष्य संबंधी रूप लावण्यादि विभूतिओ प्राप्त करी छे ? (सू० ४)

धेरा जाइसंपण्णा जाव पंचहिं समणसएहिं सद्धिं संपरिवुडा पुव्वाणुपुव्विं चरमाणा गामाणुगामं दूइज्जमाणा जेणेव हत्थिणाउरे णयरे जेणेव सहसंबवणे उज्जाणे तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता अहापडिरूवं उग्गहं उग्गिण्हित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणा विहरंति। तेणं कालेणं तेणं समएणं धम्मघोसाणं थेराणं अंतेवासी सुदत्ते णामं अणगारे उराले जाव तेउलेस्से मासं मासेणं खममाणे विहरइ ॥ सू० ५ ॥

टीका

भगवान् सुबाहुकुमारस्य पूर्वभवं कथयति 'एवं खलु' इत्यादि।

'एवं खलु गोयमा' एवं खलु हे गौतम! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'इहेव जंबूद्दीवे दीवे भारहेवासे' इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे 'हत्थिणाउरे णामं णयरे होत्था' हस्तिनापुरं नाम नगरमासीत्। तत् कीदृशम् 'रिद्ध०' ऋद्धस्तिमितसमृद्धम्, 'तत्थ णं हत्थिणाउरे णयरे' तत्र खलु हस्तिनापुरे नगरे 'सुमुहे णामं गाहावइ परिवसइ' सुमुखो

'एवं खलु गोयमा!' इत्यादि।

गौतम के इस प्रकार पूछने पर प्रभुने कहा कि 'एवं खलु गोयमा' 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल में और उस समय में 'इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे हत्थिणाउरे णामं णयरे होत्था' इस जंबूद्वीप के भरत क्षेत्र में हस्तिनापुर नामका नगर था 'रिद्धइ' जो ऋद्ध, स्तिमित एवं समृद्ध था। 'तत्थ णं हत्थिणाउरे णयरे सुमुहे णामं गाहावई परिवसइ' उस हस्तिनापुर नगर में सुमुख नामका एक गाथापति

'एवं खलु गोयमा!' ઇત્યાદિ.

ગૌતમે આ પ્રમાણે પૂછયું ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું કેઃ-'एवं खलु गोयमा' હે ગૌતમ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાલ અને તે સમયને વિષે 'इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे हत्थिणाउरे णामं णयरे होत्था' આ જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં હસ્તિનાપુર નામનું નગર હતું. 'रिद्धि' જે ઋદ્ધ સ્તિમિત અને સમૃદ્ધ હતું. 'तत्थ णं हत्थिणाउरे णयरे सुमुहे णामं गाहावई परिवसइ' તે હસ્તિનાપુર નગરમાં સુમુખ નામના એક ગાથાપતિ રહેતા હતા. 'अड्ढे' તે ધનાદિક વૈભવ સંપન્ન હતા,

नाम गाथापतिः परिवसति 'अड्ढे०' आढ्य यावत्-अपरिभूतः=पराभवरहितः। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'धम्मघोसा णामं थेरा' धर्मघोषा नाम स्थविराः, अत्रादरार्थे बहुवचनम्; स्थविराणां वर्णनमाह-'जाइसंपण्णा' जातिसम्पन्नाः=शुद्धमातृवंश्याः, 'जाव' यावत्-'पंचहिं समणसएहिं सद्धिं' पञ्चभिः श्रमणशतैः सार्धं 'संपरिवुडा' संपरिवृत्ताः=श्रमणसमूहसहिताः 'पुव्वाणुपुव्विं चरमाणा' पूर्व्यानुपूर्व्याचरन्तः=तीर्थङ्कररीत्या विहरन्तः 'गामाणुगामं' ग्रामानुग्रामम्=एकस्माद् ग्रामाद् ग्रामान्तरं 'दूइज्जमाणा' द्रवन्तः=गच्छन्तः सन्तः 'जेणेव हत्थिणाउरे' यत्रैव हस्तिनापुरं नगरं 'जेणेव सहस्संववणे उज्जाणे' यत्रैव सहस्राम्रवणमुद्यानं 'तेणेव उवागच्छंति' तत्रैवोपागच्छन्ति। 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'अहापडिरूवं' यथाप्रतिरूपं=यथाकल्पं साधुकल्पानुसारेण 'उग्गहं' अवग्रहं=वसतेराज्ञां 'उग्गिण्हित्ता' अवगृह्य 'संजमेणं तवसा

रहता था। 'अड्ढे०' यह धनादि वैभव संपन्न था तथा दूसरे अन्यजन इसका पराभव नहीं कर सकते थे। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं धम्मघोसा णामं थेरा जाइसंपण्णा जाव पंचहिं समणसएहिं सद्धिं संपरिवुडा' एक समय उसी अवसर में धर्मघोष नामके स्थविर जो जातिसंपन्न आदि विशेषणोंसे युक्त थे वे पाँचसौ अनगारों के साथ 'पुव्वाणुपुव्विं चरमाणा गामाणुगामं दूइज्जमाणा जेणेव हत्थिणाउरे णयरे जेणेव सहस्संववणे उज्जाणे तेणेव उवागच्छंति' पूर्वानुपूर्वी-तीर्थंकर प्रतिपादित पद्धति से एक ग्रामसे दूसरे ग्राम विहार करते हुए जहां हस्तिनापुर नगर था और उसमें भी जहां सहस्राम्रवन नामका उद्यान था वहां पर आये। 'उवागच्छित्ता अहापडिरूवं उग्गहं उग्गिण्हित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणा

તથા બીજા માણસો તેનો પરાભવ કરી શકતા નહીં. 'तेणं कालेणं तेणं समएणं धम्मघोसा णामं थेरा जाइसंपण्णा जाव पंचहिं समणसएहिं सद्धिं संपरिवुडा' એક સમય તે અવસરમાં ધર્મઘોષ નામના સ્થવિર (મુનિ) જાતિસમ્પન્ન આદિ વિશેષણોથી યુક્ત હતા તે પાંચસો અણગારોની સાથે 'पुव्वाणुपुव्विं चरमाणा गामाणुगामं दूइज्जमाणा जेणेव हत्थिणाउरे णयरे जेणेव सहस्संववणे उज्जाणे तेणेव उवागच्छंति' પૂર્વાનુપૂર્વી તીર્થંકર પ્રતિપાદિત પદ્ધતિથી એક ગામથી બીજે ગામ વિહાર કરતા જ્યાં હસ્તિનાપુર નગર હતું અને તેમાં પણ જ્યાં સહસ્રઆમ્રવન નામનો બગીચો હતો ત્યાં આગળ આવ્યા. 'उवागच्छित्ता अहापडिरूवं उग्गहं उग्गिण्हित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणा विहरंति' આવીને તેઓએ સાધુ

अप्पाणं भावेमाणा विहरंति' संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन्तो विहरन्ति। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'धम्मघोसाणं थेराणं अंतेवासी' धर्मघोषाणां स्थविराणामन्तेवासी 'सुदत्ते' णामं अणगारे' सुदत्तो नामानगारः स कीदृशः? इत्याह–'उराले' उदारः–निस्पृहत्वात् सकलजीवैः सह मैत्रीभावात्। 'जाव तेउलेस्से' यावत्तेजोलेश्यः, यावत्–'घोरे, घोरव्वए, संखित्तविउलतेउलेस्से' घोरः=परीषहोपसर्गकपायशत्रुप्राणाशविधौ शूरः घोरव्रतः घोरं=कातरैर्दुश्चर्यं व्रतं=सम्यक्त्वशीलादिकं यस्य स तथा, संक्षिप्तविपुलतेजोलेश्यः= संक्षिप्ता=शरीरान्तर्गतत्वेन सङ्कुचिता विपुला=विशाला अनेकयोजनपरिमितक्षेत्र-गतवस्तुभस्मीकरणसमर्थाऽपि तेजोलेश्या=विशिष्टतपोजनितलब्धिविशेषतेजोज्वाला

विहरंति' आकर वे साधु कल्पके अनुसार वनपालसे वसति की आज्ञा प्राप्त कर तप और संयम से अपनी आत्मा को भावित करते हुए विचरने लगे। तेणं कालेणं तेणं समएणं धम्मघोसाणं थेराणं अंतेवासी सुदत्ते णामं अणगारे उराले जाव तेउलेस्से मासं मासेणं खममाणे विहरइ' उसी काल और उसी समय में उन धर्मघोष आचार्य के अन्तेवासी एक सुदत्त मुनि थे। जो सकल जीवों के साथ मैत्री की भावनासे उदार थे एवं सांसारिक पदार्थों से जिनके चित्त में निस्पृहतावृत्ति होने से उदार थे। यावत्–'घोरे' परीषह उपसर्ग एवं कषायरूप शत्रुओं के नाश करने में जो शूर थे, 'घोरव्वए' कातरजनों से दुश्चर्य ऐसे सम्यक्त्व और शीलादिकव्रतों के धारक थे, 'संखित्तविउलतेउलेस्से' अनेक योजन परिमित क्षेत्र में रहने वाली वस्तु को भी भस्मसात्

કલ્પના નિયમ અનુસાર વનપાલથી વસતિની આજ્ઞા મેળવીને, તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા વિચરવા લાગ્યા. 'तेणं कालेणं तेणं समएणं धम्मघोसाणं थेराणं अंतेवासी सुदत्ते णामं अणगारे उराले जाव तेउलेस्से मासं मासेणं खममाणे विहरइ' તે કાલ અને તે સમયને વિષે તે ધર્મઘોષ આચાર્યના સુદત્ત નામના અંતેવાસી મુનિ હતા, તે સકલ જીવોના સાથે મૈત્રી ભાવના પૂર્વક વર્તતા હતા અર્થાત્ તે ઉદાર હતા, અને સંસારના પદાર્થો પ્રતિ જેના ચિત્તનાં નિસ્પૃહતા હતી તેથી તે ઉદાર હતા, યાવત્ 'घोरे' પરિષહ–ઉપસર્ગો એવં કષાયરૂપ શત્રુઓનો નાશ કરવામાં શૂરવીર હતા, 'घोरव्वए' કાયર માણસોને કઠિન એવા સમ્યક્ત્વ અને શીલાદિક વ્રતોના ધરનાર હતા, 'संखित्तविउलतेउलेस्से' જેથી અનેક યોજન પરિમિત ક્ષેત્રમાં રહેવાવાળી વસ્તુઓને પણ ભસ્મ કરનારી તેજો-

यस्य स तथा, 'मासं मासेणं' मासमासेन=मासेन मासेन=मासं मासं व्याप्येत्यर्थः 'खममाणे' तीव्रेण तपसा कालं यापयन् 'विहरइ' विहरति॥ सू० ५॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से सुदत्ते अणगारे मासखमणस्स पारणगंसि पढमाए पोरिसीए सज्झायं करेइ, जहा गोयमसामी तहेव धम्मघोसे थेरे आपुच्छइ जाव अडमाणे सुमुहस्स गाहावइस्स गिहं अणुपविट्ठे। तए णं से सुमुहे गाहावई सुदत्तं अणगारं एज्जमाणं पासइ, पासित्ता हट्ठतुट्ठ० आसणाओ अब्भुट्ठेइ, अब्भुट्ठित्ता पायपीढाओ पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता पाउयाओ ओमुयइ, ओमुइत्ता एगसाडियं उत्तरासंगं करेइ, करित्ता सुदत्तं अणगारं सत्तट्ठपयाइं अणुगच्छइ, अणुगच्छित्ता तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ, करित्ता वंदइ णमंसइ, वंदित्ता णमंसित्ता जेणेव भत्तघरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सयहत्थेणं विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं पडिलाभेस्सामि त्ति कट्टु तुट्ठे, पडिलाभेमाणे तुट्ठे, पडिलाभिएत्ति तुट्ठे॥ सू० ६॥

टीका

'तए णं से सुदत्ते' इत्यादि। तए णं से सुदत्ते अणगारे' ततः खलु स सुदत्तोऽनगारः 'मासक्खमणपारणगंसि' मासक्षपणपारणके 'पढमाए पोरि-

---

करनेवाली तेजोलेश्या को अपने शरीर के भीतर संकुचित करके रखे हुए थे और जो मास-मास-क्षपण की तपस्या करते हुए विचरते थे॥सू०५॥

'तए णं से' इत्यादि।

'तए णं' इसके बाद 'से सुदत्ते अणगारे' वे सुदत्त अनगार

લેશ્યાને પોતાના શરીરની અંદર સંકુચિત કરીને રાખી હતી. અને જે માસ-માસ ક્ષપણની તપસ્યા કરતા થકા વિચરતા હતા. (સૂ૦ ૫)

'तए णं से' ઇત્યાદિ.

'तए णं' તે પછી 'से सुदत्ते अणगारे' તે સુદત્ત અણગાર 'मासक्ख-

सीए' प्रथमायां पौरुष्यां 'सज्झायं करेइ' स्वाध्यायं करोति, 'जहा गोयमसामी' यथा गौतमस्वामी=गौतमस्वामी यथा भिक्षाटनसमाचारीं प्रयुङ्क्ते, 'तहेव' तथैवायमपि तादृक्सामाचारीं समाचरन् 'धम्मघोसे थेरे' धर्मघोषान् स्थविरान् 'आपुच्छइ' आपृच्छति=भिक्षार्थमाज्ञां गृह्णाति 'जाव' यावत्-हस्तिनापुरे नगरे उच्चनीचमध्यमकुलेषु 'अडमाणे अटन्=भिक्षार्थं भ्रमन् 'सुमुहस्स गाहावइस्स गिहं' सुमुखस्य गाथापतेर्गृहम् 'अणुप्पविट्ठे' अनुप्रविष्टः=गतः। 'तए णं से सुमुहे गाहावई' ततः खलु स सुमुखो गाथापतिः 'सुदत्तं अणगारं' सुदत्तमनगारम् 'एज्जमाणं' एजमानम्=स्वगृहमागच्छन्तं 'पासइ' पश्यति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'हट्ठतुट्ठ०' अनेन 'हट्ठतुट्ठचित्तमाणंदिए पीइमणे परमसोमणस्सिए हरिसवसविप्पमाणहियए' इति संग्रहः। तत्र 'हट्ठतुट्ठचित्तमाणंदिए' हृष्टतुष्टचित्तानन्दितः-हृष्टतुष्टम्=अतितुष्टं, यद्वा-हृष्टं=हर्षितं तुष्टं=प्राप्तसंन्तोषं, तादृशं

'मासक्खमणस्स पारणगंसि' मासक्षपणपारणा के दिन 'पढमाए पोरिसीए' प्रथम पौरुषी में 'सज्झायं करेइ' स्वाध्याय किये 'जहा गोयमसामी' गौतमस्वामीकी तरह भिक्षा के समय में 'धम्मघोसे थेरे आपुच्छइ' धर्मघोष आचार्यसे भिक्षा लाने के लिये आज्ञा मांगें और 'जाव अडमाणे सुमुहस्स गाहावइस्स गिहं अणुप्पविसइ' हस्तिनापुर नगर में उच्च-नीच एवं मध्यमकुलों में भिक्षा के लिये घूमते हुए सुमुख गाथापति के घर पर पहुँचे। 'तए णं' और 'से सुमुहे गाहावई सुदत्तं अणगारं एज्जमाणं पासइ' ज्यों ही उस सुमुख गाथापतिने सुदत्त अनगार को अपने घर पर आया हुआ देखा त्यों ही 'पासित्ता' देखकर 'हट्ठतुट्ठ० आसणाओ अब्भुट्ठेइ' वह बहुत ही हर्षित हुआ, सुदत्त अनगार को

मणस्स पारणगंसि' માસ ખમણ પારણાના દિવસે 'पढमाए पोरिसीए' પ્રથમ પૌરસીમાં 'सज्झायं करेइ' સ્વાધ્યાય કર્યો 'जहा गोयमसामी' ગૌતમ સ્વામીના પ્રમાણે ભિક્ષાના સમયે 'धम्मघोसे थेरे आपुच्छइ' ધર્મઘોષ આચાર્યને ભિક્ષા લાવવા માટે પૂછ્યું અને 'जाव अडमाणे सुमुहस्स गाहावइस्स गिहं अणुप्पविट्ठे' હસ્તિનાપુર નગરમાં ઉચ્ચ-નીચ એવં મધ્યમ કુલોમાં ભિક્ષા લેવા માટે ફરતા ફરતા સુમુખ ગાથાપતિને ઘેર પહોંચ્યા. 'तए णं' તે પછી 'से सुमुहे गाहावई सुदत्तं अणगारं एज्जमाणं पासइ' જ્યાં તે સુમુખ ગાથાપતિએ સુદત્ત અણગારને પોતાના ઘર પાસે આવતા જોયા કે તેજ વખતે 'पासित्ता' જોઇને 'हट्ठतुट्ठ० आसणाओ अब्भुट्ठेइ' તે ઘણોજ હર્ષ પામ્યો, સુદત્ત મુનિને જોઇને મનમાં ઘણાજ હર્ષથી તૃપ્તિ

चित्तं यस्य स हृष्टतुष्टचित्तः, अतएव आनन्दितःआनन्दं प्राप्तः संजातमानसोल्लास इत्यर्थः । 'पीइमणे' प्रीतिमनाः=प्रीतिः=तृप्तिः सुदत्तानगारदर्शनेन मनसि यस्य स तथा; तृप्तमानस इत्यर्थः, 'परमसोमणस्सिए' परमसौमस्यितः=परमम्=उत्कृष्टं च तत् सौमनस्यं=प्रसन्नचित्तता चेति परमसौमनस्यं; तत्संजातमस्येति=परमसौमनस्यितः मुनिदर्शने परमानुरागपूर्णमनस्क इत्यर्थः, 'हरिसवसविसप्पमाणहियए' हर्षवशविसर्पद्हृदयः-हर्षवशेन विसर्पत्=परित उच्छवलद् हृदयं यस्य स तथा, सुदत्तानगारदर्शनादमन्दानन्दतरङ्गसमुच्छलितचित्त इत्यर्थः । 'आसणाओ अब्भुट्ठेइ' आसनाद् अभ्युत्तिष्ठति 'अब्भुट्ठित्ता' अभ्युत्थाय 'पायपीढाओ पच्चोरुहइ' पादपीठात् प्रत्यवरोहति=अवतरति, 'पच्चोरुहित्ता' प्रत्यवरुह्य=अवतीर्य 'पाउयाओ' पादुके 'ओमुयइ' अवमुञ्चति 'ओमुइत्ता' उवमुच्य 'एगसाडियं' एकशाटिकम्=एका अखण्डा स्यूतरहिता शाटिका=वस्त्रं यस्मिन्नुत्तरासङ्गे स तथा तं तादृशम्, उत्तरासंगं' उत्तरासङ्गं=यतनार्थं मुखोपरिवस्त्रधारणं 'करेइ' करोति, 'करित्ता' कृत्वा गृहागतं सुदत्तमनगारं 'सत्तट्ठपयाइं' सप्ताष्टपदानि 'अणुगच्छइ' अनुगच्छति=सम्मुखं गच्छति, 'अणुगच्छित्ता' अनुगम्य 'तिक्खुत्तो' त्रिवारम्

देखकर मनमें उसके खूब तृप्ति हुई, मुनिदर्शन से उसके हृदय में असाधरण अनुराग जाग्रत हुआ । हर्ष के वश से उसका अन्तःकरण भर गया, आनंद के मारे उसका चित्त उल्लसित होने लगा। वह शीघ्र ही अपने आसन से उठा और 'अब्भुट्ठित्ता पायपीढाओ पच्चोरुहइ' उठकर पादपीठ से होकर वह उससे नीचे उतरा 'पच्चोरुहित्ता पाउयाओ ओमुयइ' और उसने अपने पैरों से पादुकाएँ उतारीं 'ओमुइत्ता' एगसाडियं उत्तरासंगं करेइ' पादुकाएँ उतार कर उसने एकशाटिक उत्तरासंग-जीवों की यतना के लिये मुख के उपर एक वस्त्र धारण किया । 'करित्ता सुदत्तं अणगारं सत्तट्ठपयाइं अणुगच्छइ' वस्त्र धारण कर फिर वह सुदत्त अनगार के सामने सात आठ पग चला 'अणुगच्छित्ता

થઈ, મુનિ દર્શનવડે તેના હૃદયમાં અસાધારણ પ્રેમ જાગૃત થયો. હર્ષ થવાથી તેનું અન્તઃકરણ ભરાઈ ગયું, અને આનંદને લીધે તેનું ચિત્ત હુલ્લાસમાં આવી ગયું, અને તે તુરતજ પોતાના આસનથી ઉઠયા અને 'अब्भुट्ठित्ता पायपीढाओ पच्चोरुहइ' ઉઠીને પાદપીઠથી નીચે ઉતર્યા 'पच्चोरुहित्ता पाउयाओ ओमुयइ' અને પોતાના પગની પાદુકાઓ ઉતારી 'ओमुइत्ता एगसाडियं उत्तरासंगं करेइ' પાદુકાઓ ઉતારીને તેણે એક શાટિક-ઉત્તરાસંગ-જીવોની યતના માટે મુખ ઉપર એક વસ્ત્ર ધારણ કર્યું. 'करित्ता सुदत्तं अणगारं सत्तट्ठपयाइंअणुगच्छइ' વસ્ત્ર ધારણ કરીને

'आयाहिण–पयाहिणं' आदक्षिणप्रदक्षिणम्=अञ्जलिपुटं बद्ध्वा तं बद्धाञ्जलिपुटं दक्षिणकर्णमूलत आरभ्य ललाटप्रदेशेन वामकर्णान्तिकेन चक्राकारं त्रिः परिभ्राम्य ललाटदेशे स्थापनरूपं 'करेइ' करोति। 'करित्ता' कृत्वा 'वंदइ' वन्दते=स्तोति 'नमंसइ' नमस्यति=पञ्चाङ्गनमनपूर्वकं नमस्करोति। स्तुतिप्रकारमाह—

'अद्य मे फलितो गेहे, सुरद्रुः कुसुमं विना।
अनभ्रा चातुला वृष्टि,–र्मरुस्थल्यां सुरद्रुमः ॥ १ ॥
दरिद्रस्य गृहे हेम,–निचयः प्रकटोऽभवत्।
प्रीणितोऽहं त्वदालोकात्, पीयूषपानतो यथा ॥ २ ॥

तिक्खुत्तो आयाहिण–पायाहिणं करेइ' चलकर उसने तीनवार आदक्षिण प्रदक्षिणा की–अंजलि बांध कर दक्षिण कर्णमूल से आरंभ कर ललाट प्रदेश पर घुमाते हुए वामकर्णके अन्ततक चक्राकर घुमाकर फिर उस अंजलि को अपने मस्तक पर स्थापन करना उसको आदक्षिण-प्रदक्षिण कहते हैं। 'करित्ता वंदइ नमंसइ' बाद में उसने उनकी वंदना–स्तुति की कि–

हे भदन्त! आज आपका मेरे घर में पधारना मानो मेरे घर में कल्पवृक्ष विना फूल के ही फला है, विना बादल के ही प्रर्याप्त वृष्टि हुई है, मरुस्थली में कल्पवृक्ष ऊगा है ॥ १ ॥

दरिद्र के घर में मानो निधान प्रगट हुआ है। हे भदन्त! मैं आपके दर्शन से इतना प्रसन्न हूं, जैसे कोई अमृतपान से प्रसन्न होता है ॥२॥

પછી તે સુદત્ત અણુગારના સામા સાત આઠ પગલાં ચાલ્યા. 'अणुगच्छित्ता तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ' ચાલીને તેણે ત્રણ વાર આદક્ષિણા પ્રદક્ષિણા કરી–બે હાથ જોડી દક્ષિણ–જમણા કાનના મૂળથી પ્રારંભ કરી લલાટ પ્રદેશ પર ફેરવી ડાબા કાનના મૂળ સુધી ચક્રાકારે ફેરવીને તે બે હાથ જોડેલી અંજલીને પોતાના માથાપર સ્થાપન કરવી તેને આદક્ષિણપ્રદક્ષિણ કહે છે. 'करित्ता वंदइ नमंसइ' પછી તેણે તેમની વંદના–સ્તુતિ કરી કેઃ–

હે ભદન્ત! આપનું આજે મારા ઘરમાં પધારવું થયું તે જાણે કે, મારા ઘરમાં કલ્પવૃક્ષ વિના ફુલથી ફળ્યું છે, વાદળ વિનાજ જાણે–સંપૂર્ણ વૃષ્ટિ થઇ છે. મરૂભૂમિમાં કલ્પવૃક્ષ ઉગ્યું છે. ॥ ૧ ॥

દારિદ્રના ઘરમાં જાણે નિધાન–ભંડાર પ્રગટ થયો છે. હે ભદન્ત! હું આપના દર્શનથી એટલો પ્રસન્ન થયો છું કે જેમ કોઇ અમૃતપાન કરીને પ્રસન્ન થયો હોય ॥૨॥

परोपकृतिधौरेया,-ऽवधार्य वचनं मम ।
भवत्पादरजःपातात् पवित्रीकुरु मे गृहम् ॥ ३ ॥' इति ।
'वंदित्ता वन्दित्वा=पूर्वोक्तप्रकारेण स्तुत्वा 'नमंसित्ता' नमस्यित्वा पञ्चाङ्गनमस्कार-पूर्वकं नमस्कारं कृत्वा सुमुखो गाथापतिः सुदत्तमनगारं पुरः कृत्वा 'जेणेव' भत्तघरे तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव भक्तगृहं तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'सयहत्थेणं' स्वहस्तेन 'विउलं' विपुलं=प्रचुरम् 'असणं ४' अशनं पानं खाद्यं स्वाद्यं 'पडिलाभेस्सामि' प्रतिलाभयिष्यामि चतुर्विधाहारदानेन लाभं ग्रहीष्यामीत्यर्थः 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा=इति मनसि विचार्य 'तुट्ठे' तुष्टः=सन्तुष्टमनाः, 'पडिलाभेमाणे' प्रतिलाभयमानः=विपुलमशनादिकं ददत् 'तुट्ठे' तुष्टः=प्रसन्नचित्तः,

---

हे परोपकारी महापुरुष ! आप मेरी प्रार्थना को स्वीकार कर अपने चरण रज के कण से इस मेरे घर को पवित्र करें ॥ ३ ॥

इस प्रकार स्तुति करके नमस्कार किया । 'वंदित्ता णमंसित्ता जेणेव भत्तघरे तेणेव उवागच्छइ' पांचों अंग नमा कर नमस्कार करने के पश्चात् जहां रसोई घर था वहां पर आया । 'उवागच्छित्ता' आकर 'सयहत्थेणं विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं पडिलाभेस्सामित्ति कट्टु तुट्ठे, पडिलाभेमाणे तुट्ठे, पडिलाभिए त्ति तुट्ठे' जाकर वह दान देने के पहले 'मैं आज अपने हाथसे मुनिराजको विपुल अशनपान खाद्य और स्वाद्यका दान दूँगा, ऐसा, विचार कर प्रसन्न चित्त हुआ फिर दान देते समय-अहो भाग्य कि आज मैं मुनिराजको विपुल अशनादि दे रहा हू' ऐसा सोचकर प्रसन्न चित्त हुवा और जब दान दे चुका तब भी

હે પરોપકારી મહાપુરુષ ! આપ મારી પ્રાર્થનાને સ્વીકાર કરીને, તમારા ચરણરજના કણુથી મારા ઘરને પવિત્ર કરો ॥ ૩ ॥

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને નમસ્કાર કર્યા. 'वंदित्ता णमंसित्ता जेणेव भत्तघरे तेणेव उवागच्छइ' વંદન નમસ્કાર કર્યા પછી, જ્યાં રસોડું (રસોઇઘર-પાકશાળા-) હતું ત્યાં આવ્યા. 'उवागच्छित्ता' આવીને 'सयहत्थेणं विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं पडिलाभेस्सामि-त्ति कट्टु तुट्ठे, पडिलाभेमाणे तुट्ठे, पडिलाभिएत्ति तुट्ठे' તે દાન આપવા પૂર્વે "હું આજ મારા હાથથી મુનિરાજને પુષ્કળ અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્યના દાન આપીશ, એવી ભાવના-વિચાર કરી પ્રસન્નચિત્ત થયો, પછી દાન દેવા સમયે. અહો ! ભાગ્ય છે કે આજ હું મુનિરાજને પુષ્કળ આહારના અશનાદિ પદાર્થો આપી રહ્યો છું. એવો વિચાર કરી પ્રસન્ન ચિત્ત થયો અને જ્યારે દાન-આહાર-આપી ચુકયા ત્યારે પણ "આજે મારો જન્મ સફળ થયો કે મેં-મારા

'पडिलाभिए' प्रतिलम्भित =मया दानलाभः प्राप्तः 'त्ति' इति विचार्य 'तुट्ठे' तुष्टः=अतीव प्रसन्नतां प्राप्तः ॥ सू० ६ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं तस्स सुमुहस्स गाहावइस्स तेणं दव्वसुद्धेणं दायगसुद्धेणं पडिग्गाहगसुद्धेणं तिविहेणं तिकरणसुद्धेणं सुदत्ते अनगारे पडिलाभिए समाणे संसारे परित्तीकए, मणुस्साउए णिवद्धे, गिहंसि य से इमाइं पंच दिव्वाइं पाउब्भूयाइं, तं जहा— वसुहारा वुट्ठा दसद्धवण्णे कुसुमे णिवाइए चेलुक्खेवे कए । आहयाओ देवदुंदुहीओ अंतरावि य णं आगासंसि अहो दाणं२ घुट्ठे य। हत्थिणाउरे सिंघाडग जाव पहेसु बहुजणो अण्णमण्णस्स एवं आइक्खइ ४ धण्णे णं देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई जाव तं धण्णे णं देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई ॥सू० ७॥

टीका

'तए णं तस्स' इत्यादि । 'तए णं' ततः खलु 'तस्स सुमुहस्स गाहावइस्स' तस्य सुमुखस्य गाथापतेः तेन सुमुखेन गाथापतिनेत्यर्थः, कर्त्तुः सम्बन्धसामान्यविवक्षायां षष्ठी, 'तेणं' तेन 'दव्वसुद्धेणं' द्रव्यशुद्धेन=शुद्धद्रव्येण प्रासुकैषणीयमनोज्ञाशनादिरूपेण 'दायगसुद्धेणं' दायकशुद्धेन=शुद्धदायकेन=उदार-

---

'आज मेरा जन्म सफल हुआ कि मैंने अपने हाथसे मुनिराजको विपुल अशनादि प्रदान कर लाभ लिया है' 'ऐसा विचार कर भी प्रसन्नचित्त हुवा ॥ सू० ६ ॥

'तए णं तस्स' इत्यादि ।

'तए णं' उसके बाद 'तस्स सुमुहस्स' उस सुमुख 'गाहावइस्स' गाथापतिने 'तेणं दव्वसुद्धेणं' उस द्रव्य की शुद्धिसे, 'दायगसुद्धेणं' दाय-

---

હાથથી મુનિરાજને પુષ્કળ અશનાદિ આપીને લાભ લીધો," આ પ્રમાણે વિચાર કરીને પ્રસન્ન ચિત્ત થયો. ॥ સૂ૦ ६ ॥

'तए णं तस्स' ઇત્યાદિ.

'तए णं' તે પછી 'तस्स सुमुहस्स' તે સુમુખ 'गाहावइस्स' ગાથાપતિને 'तेणं दव्वसुद्धेणं' તે દ્રવ્ય શુદ્ધિથી, 'दायगसुद्धेणं' દાયકની શુદ્ધિથી—ઉદારભાવ યુક્ત

भावयुक्तेन दायकेन 'पडिग्गाहगसुद्धेणं' प्रतिग्राहकशुद्धेन-शुद्धप्रतिग्राहकेण निरतिचारतपःसंयमसम्पन्नेन, 'तिविहेणं' त्रिविधेन शुद्धेन द्रव्यादित्रयेण, 'तिकरणसुद्धेणं' त्रिकरणशुद्धेन=दायकस्य शुद्धेन मनोवाक्कायलक्षणकरणत्रयेण सुदत्ते अणगारे' सुदत्तेऽनगारे 'पडिलाभिए समाणे' प्रतिलम्भिते=भिक्षान्नग्रहणेन प्रतिलाभदानाभिमुखीकृते सति, 'संसारे परित्तीकए' संसारः परीतीकृतः परि=समन्तात् इतः=गत इति परीतः, अपरीतः परीतः कृत इति परीतीकृतः अल्पीकृत इति यावत्। 'मणुस्साउए णिवद्धे' मनुष्यायुष्कं निबद्धम्। 'गिहंसि य' गृहे च 'से' तस्य, सुमुखस्य गाथापतेः 'इमाइं' इमानि=वक्ष्यमाणानि पञ्च 'दिव्वाइं' दिव्यानि=देवकृतानि 'पाउब्भूयाइं' प्रादुर्भूतानि 'तं जहा' तद्यथा=तानि पञ्चदिव्यानि यथा 'वसुहारा' वसुधारा=सुवर्णवृष्टिः, 'वुट्टा' वृष्टा देवैः सुवर्णवृष्टिः कृतेत्यर्थः १। 'दसद्धवण्णे कुसुमे णिवाइए' दशार्धवर्णानि कुसुमानि निपातितानि, दशार्धवर्णानि=पञ्चवर्णानि कुसुमानि=पुष्पाणि निपातितानि देवैर्वर्षितानि २। 'चेलुक्खेवे कए' चेलोत्क्षेपः कृतः=

ककी शुद्धिसे-उदार भावयुक्त अपनी शुद्धिसे 'पडिग्गाहगसुद्धेणं' प्रतिग्राहक की शुद्धिसे-अतिचार रहित तप और संयमके आराधक सुदत्त जैसे अनगारकी शुद्धिसे, इन तीन प्रकार की शुद्धियों से, एवं तीन करण की शुद्धिसे अर्थात् शुद्ध मन वचन और कायसे 'सुदत्ते अणगारे पडिलाभिए समाणे संसारे परित्तीकए' सुदत्त अनगारको आहार दान देने पर अपना संसार अल्प किया। 'मणुस्साउए णिवद्धे' एवं मनुष्यायु का बंध किया। 'गिहंसि य से इमाइं पंच दिव्वाइं पाउब्भूयाइं' मुनि के प्रभावसे उसके घर पर पाँच दिव्य बातें देवकृत हुई। 'तं जहा' वे इस प्रकार हैं-'वसुहारा वुट्टा,१ दसद्धवण्णे कुसुमे णिवाइए, २ चेलुक्खेवे

પોતાની શુદ્ધિથી 'पडिग्गाहगसुद्धेणं' પ્રતિગ્રાહકની શુદ્ધિથી-અતિચાર રહિત તપ અને સંયમના આરાધક સુદત્ત જેવા અણગારની શુદ્ધિથી, આ ત્રણ પ્રકારની શુદ્ધિથી એવં ત્રણ કરણોથી શુદ્ધિથી અર્થાત શુદ્ધ મન વચન અને કાયાથી 'सुदत्ते अणगारे पडिलाभिए समाणे संसारे परित्तीकए' સુદત્ત અણગારને દાન-(આહાર) આપીને પોતાનો સંસાર ઓછો કર્યો. 'मणुस्साउए णिवद्धे' એ પ્રમાણે મનુષ્યની આયુષ્યનો પણ બંધ કર્યો. गिहंसि य इमाइं पंच दिव्वाइं पाउब्भूयाइ' મુનિને દાન આપ્યું તે પુણ્યના પ્રભાવથી તેના ઘરમાં પાંચ દિવ્ય વાતો-દેવકૃત થઇ 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે કે 'वसुहारा वुट्टा१, दसद्धवण्णे कुसुमे णिवाइए२, चेलुक्खेवे

वस्त्रवृष्टिः कृतेत्यर्थः ३। 'आहयाओ देवदुंदुहीओ' आहता देवदुन्दुभयः देवदुन्दुभयो वादिता इत्यर्थः ४। अंतरावि य णं आगासंसि' अन्तरापि च खलु आकाशे=आकाशमध्ये 'अहो दाणं २' अहो दानमहोदानमिति 'घुट्टे य' घुष्टं च=घोषितम् 'अहो! सुमुखगाथापतिना सुदत्तनामानगाराय परमोदारभावेन दानं दत्तम्, कोऽन्य एतादृशो दाता?' इत्यादि वाक्यैः दानमहिमा देवैरुच्चैः स्वरेण प्रकटीकृत इत्यर्थः ५। 'हत्थिणाउरे' हस्तिनापुरे 'सिंघाडग-जाव पहेसु' शृङ्गाटक यावत्पथेषु-शृङ्गाटक-त्रिक-चतुष्क-चत्वर-महापथपथेषु-प्राग्व्याख्यातमेतत्। 'बहुजनो' बहुजनः=जनसमुदायः, 'अण्णमण्णस्स' अन्योऽन्यस्य=परस्परम् एवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण 'आइक्खइ ४' आख्याति=आकस्मिक-देवदुन्दुभिनादश्रवणजनितहर्षातिशयेन सगद्गदकण्ठतया सामान्यतो वदति।

कए,३ आहयाओ देवदुंदुहीओ,४ अंतरावि य णं आगासंसि अहोदाणं२ घुट्टे य' **आकाशसे देवोंने सुवर्ण वृष्टि की१, पांच वर्णवाले फूल बरसाये२, वस्त्र बरसाये३, देवदुंदुंभि बजी ४, और आकाशमें देवोंने सुमुख गाथापति भाग्यशाली है, जिसने सुदत्त जैसे मुनिको आहारदान दिया, इसके जैसा दाता और कौन हो सकता है?' इस प्रकार दानकी महिमा बडे ही उच्च स्वरसे देवोंने गाई । तथा** 'हत्थिणाउरे सिंघाडग जाव पहेसु बहुजणो अण्णमण्णस्स एवं आइक्खइ ४' **हस्तिनापुरमें आकस्मिक देववाणी और देवदुन्दुभि का नाद सुनकर सबलोग तीन-कोणे के मार्ग पर, जहां तीन मार्ग मिलते हैं, जहां चार मार्ग मिलते हैं, जहां बहुत मार्ग मिलते हैं ऐसे मार्गों पर और राजमार्ग तथा सामान्य मार्ग इन सब ज़गह परस्पर में मिलकर हर्षातिरेकसे गद्-**

कए ३, आहयाओ देवदुंदुहीओ ४, अंतरावि य णं आगासंसि अहोदाणं २ घुट्ठे ५ य' આકાશમાંથી દેવોએ સોનાની વૃષ્ટિ કરી૧, પાંચ રંગના ફૂલ વરસાવ્યાં૨ વસ્ત્ર વરસાવ્યાં૩, દેવનાં દુંદુંભી વાગ્યાં૪, અને આકાશમાં દેવોએ "સુમુખ ગાથાપતિ ભાગ્યશાળી છે, જેણે સુદત્ત જેવા મુનિને આહારદાન આપ્યું" તેના જેવા દાતા બીજા કોણ હોઇ શકે છે? આ પ્રમાણે દાનનો મહિમા મોટા ઉંચા સ્વરથી ગાયો તથા 'हत्थिणाउरे सिंघाडग जाव पहेसु बहुजणो अण्णमण्णस्स एवं आइक्खइ४' હસ્તિનાપુરમાં આકસ્મિક દેવવાણી અને દેવદુન્દુભીના અવાજ સાંભળીને ત્રણ ખુણાના રસ્તા પર-જ્યાં ત્રણ રસ્તા એકઠા થાય છે, જ્યાં ચાર રસ્તા મળે છે, જ્યાં ઘણા માર્ગો મળે છે, એવા રસ્તા પર તથા રાજમાર્ગ અને સામાન્ય માર્ગ-આ તમામ જગ્યાએ પરસ્પર તમામ માણસો ઘણોજ હર્ષ પામી ગદ્‌ગદ્ સ્વર થઇ 'एवं भासइ'

'एवं भासइ' एवं भाषते=अहो! सुमुखो गाथापति-रीदृशः प्रभावशाली यस्य महिमा देवैरपि गीयते; इत्यादि विशेषवचनैर्वदति। 'एवं पन्नवेइ' एवं प्रज्ञापयति='दानं स्वर्गापवर्गकपाटोद्घाटनसमर्थ-' मिति बोधयति। 'एवं परूवेइ' एवं प्ररूपयति=अभयसुपात्रादिदानमस्माभिरवश्यं कर्त्तव्य' मिति बोधयन् कथयति, किं कथयती?-त्याह-'धण्णे णं देवाणुप्पिया! सुमुहे गाहावई' धन्यः=धन्यवादयोग्यः खलु हे देवानुप्रियाः! सुमुखो गाथापतिः 'जाव' यावत्-याव-च्छब्देनायं सङ्ग्रहः-'सपुण्णे णं देवाणुप्पिया! सुमुहे गाहावई, कयत्थे णं देवाणुप्पिया! सुमुहे गाहावई। कयलक्खणे णं देवाणुप्पिया! सुमुहे गाहावई। कयविहवे णं देवाणुप्पिया! सुमुहे गाहावई। सुलद्धे णं देवाणुप्पिया! तस्स सुमुहस्स गाहावइस्स जम्मजीवियफले, जस्स इमा एयारूवा उराला माणुस्स-रिद्धी लद्धा पत्ता अभिसमण्णागया' 'सपुण्णे णं' सपुण्यः=पुण्येन युक्तः खलु

गद्गद्स्वर होकर 'एवं भासइ' इस प्रकार कहते हैं कि यह सुमुख गाथापति बडा ही भाग्यशाली है, देखो इसकी महिमा देवता तक भी गाते हैं। 'एवं पन्नवेइ' इस प्रकार प्रज्ञापना करते हैं यह बात-सच है कि-दान, स्वर्ग और अपवर्ग-मोक्ष के द्वार के कपाट को उघाडने में समर्थ है। 'एवं परूवेइ' इस प्रकार प्ररूपणा करते हैं कि-हमलोगों का भी कर्तव्य है कि हमलोग भी सुपात्र दान दिया करें। फिर कहते हैं कि-'धण्णे णं देवाणुप्पिया! सुमुहे गाहावई जाव तं धण्णे णं देवाणुप्पिया! सुमुहे गाहावई' देखो जब देवता तक सुमुख गाथापति की प्रशंसा कर रहे हैं-तो हमलोगों की तर्फ से भी यह अनिवार्य धन्यवाद का पात्र है। यावत् शब्द से ग्रहण किये गये पद इस प्रकार हैं-'सपुण्णे णं देवाणुप्पिया! सुमुहे गाहावई, कयत्थे णं देवाणुप्पिया!

આ પ્રકારે કહેવા લાગ્યા કે-આ સુમુખ ગાથાપતિ મહાભાગ્યશાળી છે, જુઓ, તેનો મહિમા દેવતાઓ પણ ગાય છે **'एवं पन्नवेइ'** અને આ પ્રમાણે જાહેર કરે છે કે એ વાત સાચી છે કે સ્વર્ગ અને 'અપવર્ગ' 'मोक्ष'ના દરવાજા ઉઘાડવામાં 'દાન' સમર્થ છે; **'एवं परूवेइ'** આ પ્રમાણે પ્રરૂપણ કરે છે કે-આ ઉપરથી અમારૂં પણ કર્તવ્ય છે કે અમારે સૌએ સુપાત્રોને દાન આપ્યા કરવું જોઈએ, ફરી પણ કહે છે કે, **'धण्णे णं देवाणुप्पिया! सुमुहे गाहावई जाव तं धण्णे णं देवाणुप्पिया! सुमुहे गाहावई'** જુઓ, જ્યારે દેવતાઓ સુધીના સૌ સુમુખ ગાથાપતિની પ્રશંસા કરે છે તો આપણા સૌના તરફથી પણ તે અનિવાર્ય ધન્યવાદને પાત્ર છે, 'यावत्' શબ્દથી ગ્રહણ કરવામાં આવેલાં પદો આ પ્રમાણે છે. **"सपुण्णे णं देवाणुप्पिया!**

हे देवानुप्रियाः ! सुमुखो गाथापतिः । 'कयत्थे णं' कृतार्थः=सम्पादितः अर्थः=जन्मान्तरेष्टसिद्धिरूपं प्रयोजनं येन स तथा, कृतवाञ्छितकार्यः खलु हे देवानुप्रियाः ! सुमुखो गाथापतिः। 'कयपुण्णे णं' कृतपुण्यः=पूर्वभवोपार्जित-पुण्यः खलु हे देवानुप्रियाः ! सुमुखो गाथापतिः । 'कयलक्खणे णं कृतलक्षणः= कृतं=सफलीकृतं लक्षणं=पुण्यरेखाजीवनरेखादिरूपं येन स तथा । 'कयविहवे णं' कृतविभवः=कृतः=सफलीकृतः सुपात्रदानरूपशुभकार्यकरणेन विभवः=ऐश्व-र्यसम्पत्तिरूपो येन स तथा । अतएव 'सुलद्धे णं' सुलब्धं=शोभनप्रकारेण प्राप्तं

सुमुहे गाहावई ! कयपुण्णे णं देवाणुप्पिया सुमुहे गाहावई ! कयलक्खणे णं देवाणुप्पिया । सुमुहे गाहावई, कयविहवे णं देवाणुप्पिया, सुमुहे गाहावई, सुलद्धे णं देवाणुप्पिया ! तस्स सुमुहस्स गाहावइस्स जम्मजीवियफले, जस्स णं इमा 'एयारूवा उराला माणुस्सरिद्धी लद्धा पत्ता अभिसमण्णागया' इनका अर्थ इस प्रकार है-'सपुण्णे णं देवा०' हे देवानुप्रिय ! यह सुमुख गाथापति बडा ही पुण्यशाली है 'कयत्थे णं देवा०' इसने अब जन्मान्तर के लिए इष्ट की सिद्धि रूप प्रयोजन को सिद्ध कर लिया है । 'कयपुण्णे णं देवा०' इसने पूर्वभव में अच्छे पुण्य का उपार्जन किया है जिससे सुपात्र दान देनेका अवसर हाथ लगा 'कयलक्खणे णं देवा०' इसने अपनी पुन्यरेखा जीवनरेखा आदि शुभलक्षणों को सफल कर लिया है । 'कयविहवे णं देवा०' सुपात्रदान देने रूप शुभकार्य के करने से इसका धन पाना सफल हो गया है । 'सुलद्धे णं देवा०' धन्य है इस

सुमुहे गाहावई, कयत्थे णं देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई ! कयपुण्णे णं देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई । कयलक्खणे णं देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई, कयविहवे णं देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई, सुलद्धे णं देवाणुप्पिया ! तस्स सुमुहस्स गाहावइस्स जम्मजीवियफले, जस्स णं इमा एयारूवा उराला माणु-स्सरिद्धी लद्धा पत्ता अभिसमण्णागया' તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. 'सपुण्णे णं देवा०' હે દેવાનુપ્રિય ! તે સુમુખ ગાથાપતિ મોટા પુણ્યશાલી છે 'कयत्थे णं देवा०' તેણે હાલમાં આવતા જન્મ માટે અર્થાત જન્માંતર માટે ઇષ્ટ (ઇચ્છિત વસ્તુ) ની સિદ્ધિરૂપ પ્રયોજનને સિધ્ધ કરી લીધું છે. 'कयपुण्णे णं देवा०' તેણે પૂર્વભવમાં સારાં એવાં મહાપુણ્યને મેળવેલું છે, જેના વડે કરીને આવા સુપાત્રને દાન આપવાનો અવસર મળ્યો છે 'कयलक्खणे णं देवा०' તેણે પોતાની પુણ્યરેખા, જીવનરેખા-આદિ શુભ લક્ષણોને સફળ કરી લીધાં છે. 'कयविहवे णं देवा०' સુપાત્રને દાન દેવા રૂપ સુભ કાર્ય કરવાથી તેને જે ધન પ્રાપ્ત થયું તે પણ સફળ થઇ ગયું છે

खलु 'तस्स सुमुहस्स गाहावईस्स' तस्य सुमुखस्य गाथापतेः=तेन सुमुखेन गाथापतिनेत्यर्थः, अत्र सम्बन्धसामान्ये षष्ठी। जम्मजीवियफले' जन्मजीवित-फलं-जन्मनो जीवितस्य च फलम्। अनेन सुमुखगाथापतिना मनुष्यजन्मापि सफलं कृतं जीवितमपि सफलं कृतमित्यर्थः, 'जस्स णं' अत्र तृतीयार्थे षष्ठी येन खलु 'इमा' इयं=प्रत्यक्षं दृश्यमाना 'एयारूवा' एतद्रूपा=ईदृशी 'उराला' उदारा=प्रधाना सकलसामग्रीयुक्तत्वात् 'माणुस्सरिद्धी' मनुष्यर्द्धिः 'लद्धा' लब्धा-उपार्जिता 'पत्ता' प्राप्ता-उपार्जिता सति स्वाधीनीभूता, 'अभिसमण्णागया' अभिसमन्वागता-भोग्यतामुपगता इत्यर्थः। 'जेणं एरिसो अणगारो, येनेदृशः= तथारूपः अनगारः=सुदत्तनामा मुनिः 'पडिलाभिओ' प्रतिलम्भितः=भिक्षाग्रहणेन प्रतिलाभदानार्थमभिमुखीकृतः, 'तं' तत्=तस्मात् कारणात् 'धण्णे णं' धन्यः खलु सुमुखो गाथापतिः ॥ सू० ७ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से सुमुहे गाहावई बहूइं वाससयाइं आउयं पालेइ, पालित्ता कालमासे कालं किच्चा इहेव हत्थिसीसे णयरे

सुमुखगाथापति को जिसने अपने जन्म और जीवन का फल वास्तविक रूप में प्राप्त कर लिया है, देखो तो सही, यह प्रत्यक्ष में दिखती हुई ऐसी उदार मनुष्यभवसंबंधी ऋद्धि कि-जिसमें किसी भी वस्तु की न्यूनता नहीं है, सो इसे प्राप्त हुई है, इसे इस पर पूर्णरूप से अधिकार प्राप्त हुआ है-एवं यह इसे निर्विघ्नरूप से भोग रहा है; इसीसे यह बात पूर्णरूप से सत्य प्रतीत होती है कि यह विशिष्ट पुण्यशाली है और उसी पुण्यके उदय का यह भी फल है कि जो इसे सुदत्त जैसे मुनिराजको आहारदान देनेका लाभ मिला। धन्य है इस माईके लाल को ॥ सू० ७ ॥

'सुलद्धे णं देवा०' ते सुमुख गाथापतिने धन्य छे, के जेणे पोतानो जन्म अने जीवननुं फ़ळ प्राप्त करी लीधुं छे. जुओ तो खरा! आपणे नजरे जोई शकीए छीए तेवी उदार मनुष्यभवसंबंधी ऋद्धि के जेमां कोई पण वस्तुनी उणप नथी तेवी तेने प्राप्त थई छे, अने ते समृद्धिपर तेनो पूरो अधिकार पण प्राप्त थयो छे, तेथी ते गाथापति ते समृद्धिने निर्विघ्नपणे भोगवी रह्यो छे. तेथी ए वात तो सत्यज छे के-ते विशेष पुण्यशाली छे अने ते पुण्यना उदयनुं ए पण फ़ळ छे के जेने सुदत्त जेवा मुनिराजने आहारदान आपवानो लाभ मळ्यो, धन्य छे ते माताना पुत्रने! (सू० ७)

अदीणसत्तुस्स रण्णो धारिणीए देवीए कुच्छिंसि पुत्तत्ताए उववण्णे । तए णं सा धारिणी देवी सयणिज्जंसि सुत्तजागरा ओहीरमाणी २ तहेव सीहं पासइ, सेसं तं चेव जाव उप्पिंपासाए विहरइ, तं एवं खलु गोयमा ! सुवाहुणा इमा एयारूवा उराला माणुस्सरिद्धी लद्धा ३ । पभू णं भंते ! सुबाहुकुमारे देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए । हंता पभू ! ॥ सू० ८ ॥

टीका

'तए णं से सुमुहे' इत्यादि । 'तए णं' ततः खलु 'से सुमुहे गाहावई' स सुमुखो गाथापतिः बहूइं वाससयाइं' बहूनि वर्षशतानि 'आउयं पालेइ' आयुष्कं पालयति, 'पालित्ता' पालयित्वा कालमासे कालं कृत्वा 'इहेव हत्थिणासीसे णयरे' इहैव हस्तिशीर्षे नगरे 'अदीणसत्तुस्स रण्णो' अदीनशत्रो राज्ञः 'धारिणीए देवीए कुच्छिंसि' धारिण्या देव्याः कुक्षौ 'पुत्तत्ताए उववण्णे' पुत्रतया उपपन्नः=उत्पन्नः । 'तए णं ततः खलु सा धारिणी देवी 'सयणिज्जंसि'

'तए णं से सुमुहे' इत्यादि ।

'तए णं से सुमुहे गाहावइ' उस सुमुख गाथापति ने 'बहूइं वाससयाइं आउयं पालेइ' सैकडों वर्षोकी आयु पाली 'पालित्ता कालमासे कालं किच्चा' अपनी पूर्ण आयु भोगकर जब वह मृत्यु के अवसर पर मरा तो 'इहेव हत्थिसीसे णयरे अदीणसत्तूस्स रण्णो धारिणीए देवीए कुच्छिंसि' इसी हस्तिनापुर नगर में अदीनशत्रु राजा की धारिणी रानी की कुक्षि में 'पुत्तत्ताए उववण्णे' पुत्र रूप से उत्पन्न हुआ । 'तए

'तए णं से सुमुहे' ઇત્યાદિ.

'तए णं से सुमुहे गाहावई' તે સુમુખ ગાથાપતિ 'बहूइं वाससयाइं आउयं पालेइ' સેંકડો વર્ષની આયુષ્ય પાળી 'पालित्ता कालमासे कालं किच्चा' પોતાની આયુષ્ય પૂર્ણરીતે ભોગવીને જ્યારે મૃત્યુ સમયે મરણ પામ્યા તે પછી 'इहेव हत्थिसीसे णयरे अदीणसत्तुस्स रण्णो धारिणीए देवीए कुच्छिंसि' આ હસ્તિનાપુર નગરમાં અદીનશત્રુ રાજાની ધારિણી રાણીના ઉદરથી 'पुत्तत्ताए उववण्णे' પુત્રરૂપથી

शयनीये=शय्यायां 'सुत्तजागरा' सुप्तजाग्रती=किञ्चित्सुप्ता किञ्चिज्जाग्रती 'ओहीरमाणी २' निद्राणा २ पुनःपुनरीषन्निद्रामनुभवन्ती सती 'तहेव' तथैव पूर्ववदेव स्वप्ने 'सीहं पासइ' सिंहं पश्यति। 'सेसं' शेषं=शेषवर्णनं नामकरणविवाहादि सर्वं 'तं चेव' तदेवात्र वाच्यं 'जाव' यावत् 'उप्पिंपासाय०' उपरिप्रासादावतंसके मानुष्कान् भोगभोगान् भुञ्जानः 'विहरइ' विहरति, 'तं' तत्=तस्मात्कारणात् पूर्वभवकृतसुपात्रदानप्रभावात् एवं खलु=निश्चयेन 'गोयमा' हे गौतम! 'सुबाहुणा' सुबाहुना-सुबाहुकुमारेण 'इमा' इयं=प्रत्यक्षं दृश्यमाना 'एयारूवा' एतद्रूपा=शरीरसम्पत्त्यादिरूपा 'उराला' उदारा=प्रधाना 'माणुस्सरिद्धी' मानुष्यकऋद्धिः 'लद्धा ३' लब्धा, प्राप्ता, अभिसमन्वागता। श्रीगौतमः पृच्छति-

---

णं से धारिणी देवी सयणिज्जंसि सुत्तजागरा ओहीरमाणी २ तहेव सीहं पासइ, सेसं तं चेव जाव उप्पिंपासाए विहरइ, तं एवं खलु गोयमा! सुबाहुणा इमा एयारूवा उराला माणुस्सरिद्धी लद्धा ३' जब वह गर्भ में आया तब धारिणी देवी शय्या पर कुछ जगती सी और कुछ सोती सी निद्रा ले रही थी एवं इसने स्वप्न में एक सिंह को देखा। गर्भस्थिति पूर्ण होने पर इसके बालक का जन्म हुआ। उसका नामकरण, एवं विवाह आदि संस्कार सब-पहिले ही वर्णित किया जा चुका है। बालक जब बडा हो गया तब यह अपने भवन में रहकर उत्कृष्ट मनुष्य संबंधी भोगों को भोगने लगा। इस प्रकार हे गौतम पूर्वभव में कृत सुपात्रदान के प्रभाव से निश्चय सुबाहुकुमार ने यह प्रत्यक्ष दृश्यमान शरीरादि संपत्ति रूप सर्वोत्कृष्ट मनुष्यभवसंबंधी ऋद्धियां प्राप्त

ઉત્પન્ન થયા. 'तए णं से धारिणी देवी सयणिज्जंसि सुत्तजागरा ओहीरमाणी२ तहेव सीहं पासइ, सेसं तं चेव जाव उप्पिंपासाए विहरइ, तं एवं खलु गोयमा! सुबाहुणा इमा एयारूवा उराला माणुस्सरिद्धी लद्धा३' જ્યારે તે તે ગર્ભમાં આવ્યા, ત્યારે. ધારિણીદેવી શય્યાપર જરા જાગતી હોય તેવી રીતે સુતી અને નિદ્રા લઈ રહી હતી. તે સમયમાં તેણે સ્વપ્નમાં એક સિંહને જોયો; હવે ગર્ભનો સમય પૂરો થતાં યોગ્ય સમયે બાળકનો જન્મ થયો. તેનું નામકરણ અને વિવાહ આદિ સંસ્કાર-તમામનું વર્ણન પહેલાં જ કરી આવ્યું છે. બાળક જ્યારે મોટા થયા ત્યારે તે પોતાના ભવનમાં રહીને ઉત્કૃષ્ટ મનુષ્યસંબંધી ભોગોને ભોગવવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે હે ગૌતમ! પૂર્વભવમાં કરેલા સુપાત્રદાનના પ્રભાવથી નિશ્ચય સુબાહુકુમારે એ પ્રત્યક્ષ નજરે દેખાતી શરીરાદિ સંપત્તિરૂપ સર્વોત્કૃષ્ટ મનુષ્યભવસંબંધી ઋદ્ધિઓ

'पभू णं' प्रभुः=समर्थः=शक्तः खलु 'भंते' हे भदन्त ! 'सुबाहुकुमारे' सुबाहुकुमारः 'देवाणुप्पियाणं' देवानुप्रियाणां=भवताम् 'अंतिए' अन्तिके 'मुंडे भवित्ता' मुण्डो भूत्वा 'अगाराओ' अगारात्=गृहं परित्यज्येत्यर्थः 'अणगारियं' अनगारितां-साधुतां 'पव्वइत्तए' प्रव्रजितुम् ? अनगारितां स्वीकर्तुं समर्थः किम् ? इति भावः। भगवानाह-'हंता पभू' हन्त ! प्रभुः-हे गौतम ! सुबाहुकुमारः संयमग्रहणे समर्थोऽस्तीति भावः। 'हन्त' इति उक्तार्थस्वीकृतिवाचकमव्ययम् ॥ सू० ८ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ णमंसइ, वंदित्ता णमंसित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ। तए णं समणे भगवं महावीरे अण्णया कयाइं हत्थि-सोसाओ णयराओ पुप्फकरंडाओ उज्जाणाओ कयवणमालप्पियस्स जक्खस्स जक्खायणाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता बहिया जणवयविहारं विहरइ। तए णं से सुबाहुकुमारे समणोवासए जाए अभिगयजीवाजीवे जाव पडिलाभेमाणे विहरइ ॥ सू० ९ ॥

की हैं और उन्हें अच्छी तरह से यह भोग भी रहा है। 'पभू णं भंते ! सुबाहुकुमारे देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए' श्री गौतम पूछते हैं कि हे भदन्त। यह सुबाहुकुमार देवानुप्रिय-आप के पास धर्म श्रवण कर द्रव्य एवं भावरूप से मुंडित हो घर का परित्याग करके प्रव्रज्या लेने के लिये समर्थ है क्या? प्रश्न के समाधान निमित्त प्रभुने कहा 'हंता पभू' हां ! गौतम ! यह सुबाहुकुमार संयम ग्रहण करने में समर्थ है ॥ सू० ८ ॥

પ્રાપ્ત કરી છે, અને બહુજ સારી રીતે તે ભોગવી રહ્યા છે 'पभू णं भंते ! सुबाहुकुमारे देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए' શ્રી ગૌતમ પૂછે કે-હે ભદન્ત ! તે સુબાહુકુમાર દેવાનુપ્રિય-આપના પાસે ધર્મ સાંભળી દ્રવ્ય અને ભાવરૂપથી મુંડિત થઇને ઘરનો ત્યાગ કરીને પ્રવ્રજ્યા (દીક્ષા) લેવા માટે સમર્થ છે? પ્રશ્નના સમાધાન નિમિત્તે પ્રભુએ કહ્યું 'हंता पभू' હા ! ગૌતમ ! એ સુબાહુકુમાર સંયમ ગ્રહણ કરવામાં સમર્થ છે. ॥ સૂ૦ ૮ ॥

टीका ।

'तए णं से' इत्यादि। 'तए णं' ततः खलु 'से भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं' स भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं 'वंदइ णमंसइ' वन्दते नमस्यति, 'वंदित्ता णमंसित्ता संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरति। 'तए णं' ततः खलु 'समणे भगवं महावीरं अण्णया कयाइ' श्रमणो भगवान् महावीरः अन्यदा कदाचित् 'हत्थिसीसाओ णयराओ' हस्तिशीर्षान्नगरात् 'पुप्फकंडराओ उज्जाणाओ' पुष्पकरण्डादुद्यानात् 'कयवणमालप्पियस्स जक्खस्स जक्खाययणाओ' कृतवनमालप्रियस्य यक्षस्य यक्षायतनात् 'पडिनिक्खमइ' प्रतिनिष्क्रमति 'पडिनिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'बहिया' बहिः 'जणवयविहारं' जनपदविहारं=देशविहारं 'विहरइ' विहरति=विचरति। 'तए णं' ततः खलुः 'से सुबाहु-

---

'तए णं से' इत्यादि।

'तए णं' **सुबाहुकुमार का वृत्तान्त सुनने के बाद** 'से भगवं गोयमे' **भगवान् गौतम ने** 'समणं भगवं महावीरं वंदइ णमंसइ' **श्रमण भगवान् महावीर की वन्दना की, नमस्कार किया।** 'वंदित्ता णमंसित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' **वंदना एवं नमस्कार कर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए विचरने लगे।** 'तए णं समणे भगवं महावीरे अण्णया कयाइं हत्थिसीसाओ णयराओ पुप्फकरंडाओ उज्जाणाओ कयवणमालप्पियस्स जक्खस्स जक्खाययणाओ पडिनिक्खमइ' **किसी एक समय श्रवण भगवान् महावीरने हस्तिशीर्ष नगर के पुष्पकरंडक उद्यान में रहे हुए कृतवनमालप्रिय यक्ष के यक्षायतन से विहार किया** 'पडिनिक्खमित्ता बहिया जणवयविहारं विहरइ'

'तए णं से' ઇત્યાદિ.

'तए णं' સુબાહુકુમારનું વૃત્તાન્ત સાંભળ્યા પછી, 'भगवं गोयमे' ભગવાન ગૌતમે, 'समणं भगवं महावीरं वंदइ णमंसइ' શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદના-નમસ્કાર કર્યા, 'वंदित्ता णमंसित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' વંદન-નમસ્કાર કરીને તે સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા થકા વિચરવા લાગ્યા 'तए णं समणे भगवं महावीरे अण्णया कयाइं हत्थिसीसाओ णयराओ पुप्फकरंडाओ उज्जाणाओ कयवणमालप्पियस्स जक्खस्स जक्खाययणाओ पडिनिक्खमइ' કોઈ એક સમય શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે હસ્તિશીર્ષ નગરના પુષ્પ-કરંડક નામના બગીચામાં રહેલા કૃતવનમાલપ્રિય યક્ષના યક્ષાયતન (નિવાસસ્થાન)થી

कुमारे' स सुबाहुकुमारः 'समणोवासए जाए' श्रमणोपासको जातः=द्वादशव्रतधारी श्रावको जातः। कीदृशः? इत्याह- अभिगयजीवाजीवे' अभिगतजीवाजीवः= सम्यग्विज्ञातजीवाजीवस्वरूपः 'जाव' यावत्-'फासुयएसणिज्जेणं असणपाणखाइमसाइमेणं समणे णिग्गंथे'-प्रासुकैषणीयेन अशनपानखाद्यस्वाद्येन श्रमणान् निर्ग्रन्थान् 'पडिलाभेमाणे' प्रतिलम्भयन् 'विहरइ' विहरति ॥ सू० ९ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से सुबाहुकुमारे अण्णया कयाइं चउद्दसट्टमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता पोसहसालं पमज्जइ, पमज्जित्ता उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहेइ, पडिलेहित्ता दब्भसंथारगं संथरइ, संथरित्ता दब्भसंथारगं दुरुहइ, दुरुहित्ता अट्ठमभत्तं गिण्हित्ता पोसहसालाए पोसहिए अट्ठमभत्तिए पोसहं पडिजागरमाणे विहरइ ॥सू० १०॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं' ततः खलु 'से सुबाहुकुमारे' स सुबाहु-

वहां से विहार करके ये देश में विहार करने लगे। 'तए णं' इसी अंतर में 'से सुबाहुकुमारे समणोवासए जाए अभिगयजीवाजीवे जाव पडिलाभेमाणे विहरइ' वह सुबाहुकुमार श्रमणोपासक हो गया-१२ व्रतधारी श्रावक बन गया। जीव और अजीव तत्व के स्वरूप का ज्ञाता भी हो गया, और प्रासुक एषणीय चतुर्विध आहारों का निर्ग्रन्थ मुनियों को दान देता हुआ विचरने लगा ॥ सू० ९ ॥

'तए णं से' इत्यादि।

'तए णं से सुबाहुकुमारे' उसके बाद वह सुबाहुकुमार 'अण्णया

વિહાર કર્યો. 'पडिनिक्खमित्ता बहिया जणवयविहारं विहरइ' ત્યાંથી વિહાર કરીને તે દેશમાં વિહાર કરવા લાગ્યા. 'तए णं' તે સમયે 'से सुबाहुकुमारे समणोवासए जाए अभिगयजीवाजीवे जाव पडिलाभेमाणे विहरइ' તે સુબાહુકુમાર પણ શ્રમણોપાસક થઈ ગયા-બાર વ્રતધારી શ્રાવક બની ગયા; જીવ અને અજીવ તત્વના જાણકાર પણ બની ગયા, પ્રાસુક, એષણીય ચતુર્વિધ આહારોનું નિર્ગ્રન્થ મુનિઓને દાન આપતા વિચરવા લાગ્યા. (સૂ૦ ૯)

'तए णं से' ઇત્યાદિ.

कुमारः 'अण्णया कयाइं' अन्यदा कदाचित् 'चउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु चतुर्दश्यष्टम्युद्दिष्टपौर्णमासीषु 'उद्दिष्ट' इति अमावास्या प्रोच्यते, अन्यत् स्पष्टम् । 'जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव पौषधशाला तत्रैवोपागच्छति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'पोसहसालं पमज्जइ' पौषधशालां प्रमार्जयति स्वयमेव यतनया,-'पमज्जित्ता' प्रमार्ज्य 'उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहेइ' उच्चारप्रस्रवणभूमिं प्रतिलेखयति निरीक्षते, 'पडिलेहित्ता' प्रतिलेख्य निरीक्ष्य 'दब्भसंथारगं संथरइ' दर्भसंस्तारकं संस्तृणाति, विस्तारयति, संथरित्ता' संस्तीर्य=विस्तार्य 'दब्भसंथारगं दुरुहइ' दुरोहति=आरोहति 'दुरुहित्ता' दुरुह्य 'अट्ठमभत्तं गिण्हइ' अष्टमभक्तं गृह्णाति, 'गिण्हित्ता' गृहीत्वा 'पोसहसालाए पोसहिए' पौषधशालायां पौषधिकः=गृहीतपौषधः 'अट्ठमभत्तिए' अष्टमभक्तिकः=गृहीताष्टमभक्तः कृतोपवासत्रयः 'पोसहं' पौषधं 'पडिजागरमाणे' प्रतिजाग्रत्=सेवमानः 'विहरइ' विहरति ॥ सू० १० ॥

कयाइं' किसी एक समय 'चउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ' चतुर्दशी अष्टमी अमावास्या और पूर्णमासी के दिन पौषधशाला में आया। 'उवागच्छित्ता पोसहसालं पमज्जइ' आकर सर्वप्रथम यह पौषधशाला को स्वयं प्रमार्जित किया-पूँजा 'पमज्जित्ता उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहेइ' पौषधशाला को प्रमार्जित करके फिर यह उच्चार एवं प्रस्रवण भूमि की प्रतिलेखना की। 'पडिलेहित्ता दब्भसंथारगं संथरइ' इस भूमि की प्रतिलेखना करने के बाद फिर यह दर्भ का संथारा बिछाया 'संथरित्ता दब्भसंथारगं दुरुहइ' बिछाकर उस पर बैठा 'दुरुहित्ता अट्ठमभत्तं गिण्हइ' बैठकर अष्टभक्त-तेले का प्रत्याख्यान किया 'गिण्हित्ता पोसहसालाए पोसहिए अट्ठमभत्तिए पोसहं पडिजागरमाणे विहरइ' अष्टमभक्त

'अण्णया कयाइं' કોઇ એક સમયે, 'से सुबाहुकुमारे' તે સુબાહુકુમાર 'चउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ' ચૌદસ, આઠમ, અમાવસ્યા અને પૂનમના દિવસે પૌષધશાળામાં આવ્યા 'उवागच्छित्ता पोसहसालं पमज्जइ' આવીને સૌથી પહેલાં આ પૌષધશાળાને પોતે પુંજી પ્રમાર્જન કર્યું 'पमज्जित्ता उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहेइ' પૌષધશાળાને પ્રમાર્જન કરીને-પુંજીને પછી તે ઉચ્ચાર-પ્રસ્રવણ ભૂમિનું પ્રતિલેખન કર્યું 'पडिलेहित्ता दब्भसंथारगं संथरइ' તે ભૂમિની પ્રતિલેખના કર્યા પછી તેણે દર્ભનો સંથારો પાથર્યો-બિછાવ્યો. 'संथरित्ता दब्भसंथारगं दुरुहइ' બીછાવીને તેના પર બેઠા. 'दुरुहित्ता अट्ठमभत्तं गिण्हइ' બેસીને, અષ્ટમ ભકતના પ્રત્યાખ્યાન કર્યાં (પચ્ચખાણ કર્યાં) 'गिण्हित्ता पोसहसालाए पोसहिए अट्ठमभत्तिए पोसहं पडिजागरमाणे विहरइ'-અષ્ટમ-ભકતના પચ્ચખાણ

॥ मूलम् ॥

तए णं तस्स सुबाहुस्स कुमारस्स पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि धम्मजागरियं जागरमाणस्स इमेयारूवे अज्झत्थिए ५, धण्णा णं ते गामागरणगर जाव सण्णिवेसा, जत्थ णं समणे भगवं महावीरे विहरइ । धण्णा णं ते राईसर० जे णं समणस्स ३ अंतिए पंचाणुव्वइयं जाव गिहिधम्मं पडिवज्जंति । धण्णाणं ते राइसर. जेणं समणस्स ३ धम्मं सुणेंति । तं जइ णं समणे भगवं महावीरे पुव्वाणुपुव्विं जाव दूइज्जमाणे इहमागच्छेज्जा जाव विरहिज्जा तए णं अहं समणस्स ३ अंतिए मुंडे भवित्ता जाव पव्वएज्जा॥सू०११॥

टीका

'तए णं' इत्यादि । 'तए णं' ततः खलु 'सुबाहुस्स कुमारस्स' सुबाहोः कुमारस्य 'पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि' पूर्वरात्रापररात्रकालसमये=रात्रिप्रथमचरणभागे 'धम्मजागरियं जागरमाणस्स' धर्मजागरिकां जाग्रतः 'इमेयारूवे' अयमेतद्रूपः=वक्ष्यमाणप्रकारः, 'अज्झत्थिए' अत्र चिंतिए, कप्पिए, पत्थिए, मणो-

---

तेलेका प्रत्याख्यान लेकर पौषधशाला में तीन दिनका पौषध लेकर पौषधकी जागरणा करता हुवा विचरने लगा ॥ सू० १० ॥

'तए णं तस्स' इत्यादि ।

'तए णं तस्स सुबाहुकुमारस्स' एकरोज पोसे में रहे हुए उस सुबाहुकुमार के 'पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि' पूर्वरात्रि और अपररात्रि–पीछली रात्री के समय में 'धम्मजागरियं जागरमाणस्स' धर्म जागरणा करते हुए के मन में 'इमेयारूवे अज्झत्थिए ५' इस प्रकार का विचार

લઈને પૌષધશાળામાં ત્રણ દિવસનાં પૌષધ વ્રત ધારણ કરી પૌષધની જાગરણા કરતા થકા વિચરવા લાગ્યા. (સૂ૦ ૧૦)

'तए णं तस्स' ઈત્યાદિ.

'तए णं तस्स सुबाहुकुमारस्स' એક દિવસ પૌષધવ્રતમાં રહીને તે સુબાહુકુમારે 'पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि' પૂર્વરાત્રી અને પાછલીરાત્રીના સમયમાં, ધર્મ જાગરણા કરતા થકા મનમાં 'इमेयारूवे अज्झत्थिए ५' આ પ્રકારનો વિચાર

गए संकप्पे समुप्पज्जित्था' इति संग्रहः। तत्र-'अज्झत्थिए' आध्यात्मिकः= आत्मगतः अङ्कुर इव, तदनु 'चिंतिए' चिन्तितः=पुनःपुनः स्मरणरूपो विचारः द्विपत्रित इव २, ततः 'कप्पिए' कल्पितः=स एव व्यवस्थायुक्तः 'इदमेवं सर्व-विरतिग्रहणरूपं करिष्यामी' ति कार्याकारेण परिणतो विचारः पल्लवित इव ३ 'पत्थिए' प्रार्थितः=स इवेष्टरूपेण स्वीकृतः पुष्पित इव ४, 'मणोगए संकप्पे' मनोगतः संकल्पः=मनसि दृढरूपेण निश्चयः 'इत्थमेव मया कर्तव्यम्' इति विचारः फलित इव ५, समुप्पज्जित्था' समुदपद्यत=समुत्पन्नः-'धण्णा णं ते' धन्याः खलु ते 'गामागरणगर जाव सण्णिवेसा' ग्रामाकरनगरयावत्संनिवेशाः, अत्र यावच्छब्देन-'खेडकब्बडमडम्बदोणमुहणपट्टणणिगमआसमसंवाहसंनिवेसा'

उत्पन्न हुआ। यह विचार सर्व प्रथम इसके मन में आया इसलिए अङ्कुर के समान होने से यह आध्यात्मिक कहलाया। पुनः पुनः स्मरणरूप होने से द्विपत्रित की तरह चिन्तित, व्यवस्था युक्त-'मैं अवश्य सर्वविरतिरूप चारित्र को अंगीकार करूँगा" इस प्रकारकी दृढ धारणा से समन्वित होने के कारण पल्लवित के समान कल्पित, इष्टरूपसे स्वीकृत होने के कारण पुष्पित के समान प्रार्थित एवं मन में दृढरूपता से निश्चित होचुकने के कारण फलित के समान मनो-गत संकल्प नाम से कहलाया। जिस प्रकार वृक्ष पहिले अङ्कुर रूप में पश्चात् द्विपत्रितरूप में, फिर पल्लवितरूप में, बाद में पुष्पितरूप में, और फिर फलितरूप में होता है उसी प्रकार सुबाहुकुमार का विचार भी ठीक इसी तरह से हुआ, इसलिये चिन्तित कल्पित आदि पदों की व्यवस्था यहाँ घटित हो जाती है 'धण्णा णं ते गामागरणगर जाव

ઉત્પન્ન થયો, તે વિચાર સૌથી પ્રથમ તેના મનમાં આવ્યો. તે માટે અંકુર સમાન હોવાથી તે આધ્યાત્મિક કહેવાયો, વારંવાર સ્મરણરૂપ હોવાથી દ્વિપત્રિતના પ્રમાણે ચિન્તિત, વ્યવસ્થા યુક્ત- "હું અવશ્ય સર્વ વિરતિરૂપ ચારિત્રને અંગીકાર કરીશ." આ પ્રકારની દૃઢ ધારણા ગોઠવેલી હોવાના કારણે પલ્લવિત પ્રમાણે કલ્પિત, ઇષ્ટરૂપથી સ્વીકૃત હોવાના કારણે પુષ્પિતના સમાન પ્રાર્થિત, એવં મનમાં દૃઢ રૂપતાથી નિશ્ચિત થયેલા હોવાના કારણે ફલિત સમાન મનોગત સંકલ્પ નામ કહેવાયા. જે પ્રમાણે વૃક્ષ થવા પૂર્વ પ્રથમ અંકુર રૂપમાં પછીથી બે પાંદડાના રૂપમાં, પછી પાંદડાથી ખિલેલા રૂપમાં, પછીથી પુષ્પિતરૂપમાં, અને પછી ફળના રૂપમાં થાય છે, તે પ્રમાણે સુબાહુકુમારના વિચારો પણ બરાબર તે પ્રમાણે થયા, એટલા માટે ચિન્તિત કલ્પિત આદિ પદોની વ્યવસ્થા અહિં ઘટી શકે છે. 'धण्णा णं ते गामागरणगर जाव सण्णिवेसा' ધન્ય છે

इति योजना, ग्रामाकरनगरखेटकव्वडमडम्बद्रोणमुखपत्तननिगमाश्रमसंवाहसंनिवेशाः तत्र-ग्रामः=वृतिवेष्टितः। आकरः-सुवर्णरत्नाद्युत्पत्तिस्थानम्। नगरम्=अष्टादशकरवर्जितम्। खेटं-धूलिप्राकारपरिक्षिप्तम्। कर्बटं-कुत्सितनगरम्। मडम्बं-सार्धक्रोशद्वयान्तर्ग्रामान्तररहितम्। द्रोणमुखं-जलस्थलपथोपेतो जननिवासः। पत्तनं=समस्तवस्तुप्राप्तिस्थानम्। तद् द्विविधं भवति-जलपत्तनं, स्थलपत्तनं चेति, नौभिर्यत्रगम्यते तज्जलपत्तनं, यत्र च शकटादिभिर्गम्यते तत्स्थलपत्तनम्। यद्वा शकटादिभिर्नौभिर्वा यद् गम्यं तत् पत्तनं, यत् केवलं नौभिरेव गम्यं तत् पट्टनम्, । उक्तञ्च—

"पत्तनं शकटैर्गम्यं, घोटकैर्नौभिरेव च।
नौभिरेव तु यद् गम्यं, पट्टनं तत् प्रचक्षते ॥ १ ॥" इति।

निगमनः-प्रभूततरवणिग्जननिवासः। आश्रमः-तापसैरावासितः पश्चादपरोऽपि लोकस्तत्रागत्य वसति। संवाहः-कृषीवलैर्धान्यरक्षार्थं निर्मितं दुर्गभूमिस्थानम्,

---

सण्णिवेसा' धन्य हैं वे ग्राम (वाडसे वेष्टित प्रदेश) धन्य हैं वे आकर (सुवर्ण एवं रत्नादिक की उत्पत्ति के स्थान) धन्य है वह नगर-(अष्टादश प्रकार के कर से रहित स्थान) धन्य है वह खेट (धूली प्राकार से वेष्टित स्थान) धन्य है वह कर्बट (कुत्सितनगर) धन्य है वह-मडम्ब (ढाई कोस तक जिसके बीच में कोई ग्राम न हो ऐसा स्थान) धन्य है वह द्रोणमुख-(जलस्थल मार्ग से युक्त स्थान) धन्य है वह पत्तन (समस्त वस्तुओं की प्राप्ति का स्थान) धन्य है वह निगम (अनेक-वणिक्जनों से बसा हुआ प्रदेश)। धन्य है वह आश्रम-(तपस्विजनों के रहने का स्थान). यह स्थान पहिले तपस्वियों द्वारा बसाया जाता है, फिर पीछे से दूसरे और भी लोग वहाँ

તે ગ્રામ (ફરતી વાડ હોય તે-ગામ કહેવાય છે) ધન્ય છે તે આકર (સોના અને રત્નાદિકનું ઉત્પત્તિ સ્થાન) ધન્ય છે તે નગર-(અઢાર પ્રકારના કરથી રહિત સ્થાન) ધન્ય છે તે ખેટ નાનું ગામડું-ધન્ય છે તે કર્બટ (કુત્સિત નગર)ધન્ય છે તે મડમ્બ (અઢી ગાઉના પ્રમાણમાં વચમાં કોઈ ગામ ન હોય એવું સ્થાન) ધન્ય છે તે દ્રોણમુખ, (જલ-સ્થલ માર્ગથી યુક્ત-સ્થાન) ધન્ય છે તે પત્તન, (તમામ વસ્તુ જ્યાં મલી શકે તેવું સ્થાન) ધન્ય છે તે નિગમ, અનેક વણિકજનોથી વસેલો પ્રદેશ) ધન્ય છે તે આશ્રમ, (તપસ્વિજનોને રહેવાનું સ્થાન) તે તપસ્વિઓ દ્વારા પહેલાં વસાવવામાં આવે છે પછી બીજા માણસો પણ ત્યાં આવીને

पर्वतशिखरस्थितजननिवासः, समागतप्रभूतपथिकजननिवासो वा । संनिवेशः-समागतसार्थवाहादिनिवासस्थानम् ।

ते ग्रामनगरादयो धन्याः 'जत्थ णं समणे भगवं महावीरे विहरइ' यत्र खलु श्रमणो भगवान् महावीरो विहरति=विचरति । तथा 'धण्णा णं ते' धन्याः खलु ते 'राईसरतलवरमाडंबियकोडुंबिय-इब्भ-सेट्ठिसेणावइसत्थवाहप्पभियओ' राजेश्वरतलवरमाडम्बिककौटुम्बिकेभ्य-श्रेष्ठि-सेनापतिसार्थवाहप्रभृतयः, तत्र-राजानः=चक्रवर्त्यादयः, ईश्वराः=ऐश्वर्यसम्पन्नाः-प्रभूतऋद्धिसम्पन्ना इत्यर्थः, तलवराः=सन्तुष्टभूपालदत्तपट्टबन्धपरिभूषितराजकल्पाः, माडम्बिकाः=ग्रामपतयः, इतरे प्रसिद्धाः । 'जे णं' ये खलु 'समणस्स ३' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य

आकर रहने लगते हैं । धन्य है वह संबाह-(कृषीवलों द्वारा धान्यकी रक्षा के लिये बनाया गया दुर्गभूमिस्थान अथवा पर्वत की चोटी पर रहा हुआ जनाधिष्ठित स्थल विशेष या जिसमें यहां वहां से आकर मुसाफिर लोग निवास विश्राम करें ऐसा स्थल विशेष) धन्य है वह संनिवेश-(जिसमें प्रधानतः सार्थवाह आदि बस रहे हों) पत्तन दो प्रकार का होता है-१ जलपत्तन २ स्थलपत्तन । जहां पर केवल नौका से ही जाया जाता है वह जलपत्तन, एवं जहां गाडी आदि सवारियों से जाया जाता है वह स्थलपत्तन है अथवा नौका एवं शकट से जो गम्य है वह पत्तन तथा केवल नौका से जो गम्य होता है वह पट्टन है । धन्य है वह पत्तन 'जत्थ णं समणे भगवं महावीरे विहरइ' जहाँ पर श्रमण भगवान महावीर विचरते हैं वे ग्रामादिक धन्य

त्यां रहेवा लागे छे.) धन्य छे ते संवाह-(खेडुतो द्वारा अनाजनी रक्षा पर रहेलुं स्थळ विशेष अथवा तो ज्यां त्यांथी आवीने माणुसो निवास करे एवुं स्थळ) धन्य छे ते संनिवेश, (जेमां खास करीने सार्थवाह आदि निवास करे छे) पत्तन बे प्रकारनां होय छे. (१) जलपत्तन, (२) स्थल पत्तन ज्यां आगळ केवळ वहाणु द्वाराज जई शकाय छे ते जलपत्तन छे. अने ज्यां गाडी आदि वाहनो वडे जई शकाय छे ते स्थळ पत्तन छे. अथवा तो नौका-वहाणु अने गाडाना साधन वडे जई शकाय ते स्थळ पत्तन छे. अथवा तो केवल वहाणुथी जई शकाय ते पत्तन छे धन्य छे ते पत्तन ! 'जत्थ णं समणे भगवं महावीरे विहरइ' ज्यां आगळ श्रमणु भगवान

'अंतिए' अन्तिके=समीपे 'मुंडा जाव पव्वयंति' मुण्डा भूत्वा-अगारात् अनगारितां प्रव्रजन्ति=दीक्षां गृह्णन्ति। तथा 'धण्णा णं' धन्याः खलु ते 'राईसर०' राजेश्वर० राजेश्वरादयः 'जे णं' ये खलु 'समणस्स ३' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'अंतिए' अन्तिके=समीपे 'पंचाणुव्वइयं जाव गिहिधम्मं' पञ्चाणुव्रतिकं यावत्-गृहिधर्मं-पञ्चाणुव्रतिकं सप्तशिक्षाव्रतिकं द्वादशविधं गृहिधर्मं 'पडिवज्जंति' प्रतिपद्यन्ते। तथा 'धण्णा णं' धन्याः खलु ते 'राईसर०' राजेश्वरादयः 'जे णं' ये खलु 'समणस्स ३' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'अंतिए' अन्तिके 'धम्मं' धर्मं=श्रुतचारित्रलक्षणं 'सुणेंति' शृण्वन्ति 'तं' तत्-तस्मात्कारणात् 'जइ

है। 'धण्णाणं ते राईसर० जे णं समणस्स३ अंतिए मुंडा जाव पव्वयंति' वे राजा और राजेश्वर प्रभृति भी धन्य हैं जो श्रमण भगवान महावीर के समीप मुंडित होकर दीक्षा धारण करते हैं। यहां 'राईसर' पद से 'तलवरमाडंवियकोडुंविय-इब्भसेट्ठिसेणावइसत्थवाहप्पभियओ' इन पदों का भी संग्रह हुआ है। चक्रवर्ती आदि राजा, ऐश्वर्यसंपन्न व्यक्ति ईश्वर, जिन्हें राजा सन्तुष्ट होकर लक्ष्मीपट्टबंध देता है, ऐसे राज-तुल्य मानव तलवर, गांव के अधिपति माडम्बिक कहे गये हैं एवं कौटुम्बिक आदि जन तो प्रसिद्ध ही हैं। तथा-(धण्णा णं ते राईसर० जे णं समणस्स ३ अंतिए पंचाणुव्वइयं जाव गिहिधम्मं पडिवज्जंति ' वे राजेश्वर प्रभृतिजन इसलिये भी धन्य हैं कि जो श्रमण भगवान् महावीर के समीप पाँच अणुव्रत साम शिक्षाव्रत एवं बारह प्रकार के गृहस्थ धर्म

મહાવીર વિચરે છે તે ગ્રામાદિક ધન્ય છે 'धण्णा णं ते राईसर० जे णं समणस्स३ अंतिए मुंडा जाव पव्वयंति' તે રાજેશ્વર પ્રભૃતિ પણ ધન્ય છે કે જેઓ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિચરે છે તે ગ્રામાદિક ધન્ય છે 'धण्णा णं ते राईसर० जे णं समणस्स३ अंतिए मुंडा जाव पव्वयंति' તે રાજેશ્વર પ્રભૃતિ પણ ધન્ય છે કે જેઓ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસે મુંડિત થઇને દીક્ષા ધારણ કરે છે. અહીં "રાઇસર" પદથી 'तलवर-माडंविय-कोडुंविय-इब्भ-सेट्ठिसेणावइ सत्थवाह-प्पभियओ' આ પદોનો પણ સંગ્રહ થયો છે. ચક્રવર્તી રાજા, ઐશ્વર્ય સંપન્ન વ્યકિત ઇશ્વર; જેના પર રાજા પ્રસન્ન થઇને પટ્ટબંધ આપે છે એવા માનવ તે રાજા જેવો છે તેને તલવર કહે છે, ગામના અધિપતિ તે માડમ્બિક કહેવાય છે, અને કૌટુમ્બિક આદિ માણસો તો પ્રસિદ્ધ છે. તથા 'धण्णा णं राईसर० जं णं समणस्स३ अंतिए पंचाणुव्वइयं जाव गिहिधम्मं पडिवज्जंति' તેજ રાજેશ્વર પ્રભૃતિ માણસ એટલા માટે ધન્ય છે કે જે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના પાસે પાંચ અણુવ્રત-સાત શિક્ષાવ્રત

णं' यदि खलु 'समणे भगवं महावीरे' श्रमणो भगवान् महावीरः 'पुव्वाणुपुव्विं' पूर्वानुपूर्व्या=तीर्थङ्करपरम्परया 'जाव' यावत्-'चरमाणे गामाणुगामं' चरन्=विचरन् ग्रामानुग्रामम्=एकस्माद् ग्रामादव्यवहितं द्वितीयं ग्रामं 'दूइज्जमाणे' द्रवन्=गच्छन् 'इहमागच्छेज्जा' इहाऽऽगच्छेत् इह=हस्तिशीर्षे नगरे पुष्पकण्डकोद्याने आगच्छेत् यथाप्रतिरूपमवग्रहमवगृह्य संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन् 'विहरिज्जा' विहरेत् 'तए णं' ततः खलु=तर्हि अहं 'समणस्स ३' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य' 'अंतिए' अन्तिके=समीपे 'मुंडे भवित्ता' द्रव्यतो भावतश्च मुण्डो भूत्वा 'जाव' यावत् 'अगाराओ अणगारियं' अगारात्=गृहात्-गृहं परित्यज्येत्यर्थः अनगारिता=साधुतां 'पव्वएज्जा' प्रव्रजामि ॥ सू० ११ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं समणे भगवं महावीरे सुबाहुस्स कुमारस्स इमं एयारूवं अज्झत्थियं जाव वियाणित्ता पुव्वाणुपुव्विं जाव दुइज्जमाणे जेणेव हत्थिसीसे णयरे जेणेव पुप्फकरंडए उज्जाणे

अंगीकार करते हैं 'धण्णा णं ते राईसर० जे णं समणस्स३ अंतिए धम्मं सुणेंति' वे भी राजेश्वर आदि धन्य हैं जे श्रमण भगवान महावीर के समीप श्रुतचारित्र रूप धर्म का उपदेश सुनते हैं 'तं जइ णं समणे भगवं महावीरे पुव्वाणुपुव्विं जाव दूइज्जमाणे इहमागच्छेज्जा जाव विहरिज्जा तएणं अहं समणस्स ३ अंतिए मुंडे भवित्ता जाव पव्वएज्जा' अतः यदि श्रमण भगवान महावीर तीर्थंकर परम्परा के अनुसार विहार करते हुए जो यहां आयें - इस हस्तिशीर्ष नगर के पुष्पकण्डक उद्यान में पधारें तो मैं उस प्रभु के समीप द्रव्य एवं भावसे मुंडित होकर भागवती दीक्षा अंगीकार करूंगा ॥ सू० ११ ॥

અર્થાત્ બાર પ્રકારના શ્રાવકધર્મનો અંગીકાર કરે છે. 'धण्णाणं ते राईसर० जे णं समणस्स ३ अंतिए धम्मं सुणेंति' તે પણ રાજેશ્વર આદિ ધન્ય છે કે જે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરનાં પાસે શ્રુત ચારિત્રરૂપ ધર્મનો ઉપદેશ સાંભળે છે. 'तं जइणं समणे भगवं महावीरे पुव्वाणुपुव्विं जाव दुइज्जमाणे इहमागच्छेज्जा जाव विहरिज्जा तएणं अहं समणस्स३ अंतिए मुंडे भवित्ता जाव पव्वएज्जा' તેથી જો શ્રમણ ભગવાન મહાવીર તીર્થંકર પરમ્પરા પ્રમાણે વિહાર કરનાર જો અહિં આવશે આ હસ્તિશીર્ષનગરમાં પુષ્પકરંડક બગીચામાં પધારશે તો હું એ પ્રભુની પાસે જઇ. દ્રવ્ય અને ભાવથી મુંડિત થઇને ભાગવતી દીક્ષા અંગીકાર કરીશ. ॥સૂ૦૧૧॥

जेणेव कयवणमालप्पियस्स जक्खस्स जक्खायणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता अहापडिरूवं उग्गहं उग्गिण्हित्ता संजमेणं तवसा जाव विहरइ। परिसा निग्गया, रायावि निग्गओ। तए णं से सुबाहुकुमारे तं महया० जहा पढमं तहा निग्गओ, धम्मो कहिओ, परिसा पडिगया, रायावि, पडिगओ। तए णं से सुबाहुकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्ठ० जहा मेहो तहा अम्मापियरो आपुच्छइ। निक्खमणाभिसेओ, तहेव अणगारे जाए इरियासमिए जाव बंभयारी। तए णं से सुबाहू अणगारे समणस्स भगवओ महावीरस्स तहारूवाणं थेराणं अंतिए सामाइयमाइयाइं एक्कारस अंगाइं अहिज्जइ, अहिज्जित्ता बहुहिं चउत्थछट्ठट्ठम० तवोविहाणेहिं अप्पाणं भावित्ता बहुइं वासाइं सामण्णपरियागं पाउणित्ता मासियाए संलेहणाए अप्पाणं झूसित्ता सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदित्ता आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा सोहम्मे कप्पे देवत्ताए उववण्णे॥ सू० १२॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं' ततः खलु सुबाहुकुमारस्य तादृशविचरणानन्तरं 'समणे भगवं महावीरे' श्रमणो भगवान् महावीरः 'सुबाहुस्स कुमारस्स' सुबाहोः कुमारस्य 'इमं' इमं-पूर्वोक्तम् 'एयारूवं' एतद्रूपं=संयम-

---

'तए णं समणे' इत्यादि।

'तए णं' इसके पश्चात् 'समणे भगवं महावीरे' श्रमण भगवान् महावीर 'सुबाहुकुमारस्स' सुबाहुकुमार के 'इमं' पूर्वोक्त 'एयारूवं' संयम

'तए णं समणे' ઇત્યાદિ

'तए णं' ते પછી 'समणे भगवं महावीरे' શ્રમણ ભગવત મહાવીર-'सुबाहुकुमारस्स' સુબાહુકુમારના 'इमं' પૂર્વોક્ત 'एयारूवं' સંયમ ગ્રહણ કરવાની

ग्रहणवाञ्छारूपं 'अज्झत्थियं' आध्यात्मिकम् अन्तरात्मगतं 'जाव' यावत् चिन्तितं, प्रार्थितं, कल्पितं, मनोगतं संकल्पं 'विजाणित्ता' विज्ञाय 'पुव्वाणुपुव्विं' पूर्वानुपूर्व्या 'जाव' यावत् चरन् ग्रामानुग्रामं 'दूइज्जमाणे' द्रवन्=गच्छन् 'जेणेव' यत्रैव हत्थिसीसे णयरे' हस्तिशीर्षं नगरं 'जेणेव' यत्रैव 'पुप्फकरंडए उज्जाणे' पुष्पकरण्डकमुद्यानं 'जेणेव' यत्रैव 'कयवणमालप्पियस्स जक्खस्स जक्खायणे' कृतवनमालप्रियस्य यक्षस्य यक्षायतनं 'तेणेव' तत्रैव 'उवागच्छइ' उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'अहापडिरूवं' यथा–प्रतिरूपं=संयममर्यादानुकूलं 'उग्गहं' अवग्रहं=वसत्यादेराज्ञां 'उग्गिण्हित्ता' अवगृह्य=गृहीत्वा 'संजमेणं तवसा' संयमेन तपसा 'जाव' यावत्–आत्मानं भावयन् 'विहरइ' विहरति। 'परिसा निग्गया रायावि निग्गओ' परिषद् निर्गता राजाऽपि निर्गतः–भग-

---

को ग्रहण करने की वांछारूप 'अज्झत्थियंजाव' अन्तरात्मगत चिन्तित, प्रार्थित, कल्पित, मनोगतसंकल्प को 'वियाणित्ता' जानकर 'पुव्वाणुपुव्वि जाव दुइज्जमाणे' तीर्थंकर परंपरागत मार्ग के अनुसार विहार करते हुए 'जेणेव हत्थिसीसे णयरे' जहां वह हस्तिशीर्षनगर एवं 'जेणेव पुप्फकरंडए उज्जाणे' जहां वह पुष्पकरंडक उद्यान था, और 'जेणेव कयवणमालप्पियस्स जक्खस्स जक्खायणे' जहां कृतवनमालप्रिय यक्षका यक्षायतन था 'तेणेव उवागच्छइ' वहां पर पधारे। 'उवागच्छित्ता अहापडिरूवं उग्गहं उग्गिण्हित्ता संजमेण तवसा जाव विहरइ' आकर संयम मर्यादा के अनुकूल अवग्रह (वसति में ठहरने की आज्ञा) लेकर संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए विचरने लगे। 'परिसा णिग्गया रायावि णिग्गओ' प्रभु का आगमन सुनकर जनता अपने२ स्थान से दर्शनार्थ एवं धर्मश्रवणार्थ निकली, राजा भी अपने

વાંછનારૂપ, 'अज्झत्थियं' અન્તરાત્મગત ચિન્તિત, પ્રાર્થિત, કલ્પિત, મનોગત સંકલ્પને 'वियाणित्ता' જાણીને 'पुव्वाणुपुव्वि जाव दुइज्जमाणे' તીર્થંકર પરંપરાગત વર્ગના અનુસાર વિહાર કરતા–કરતા 'जेणेव हत्थिसीसे णयरे' જ્યાં તે હસ્તિશીર્ષ નગર અને 'जेणेव कयवणमालप्पियस्स जक्खस्स जक्खायणे' જ્યાં કૃતવનમાલપ્રિય યક્ષનું યક્ષાયતન–નિવાસસ્થાન હતું 'तेणेव उवागच्छइ' ત્યાં આગળ પધાર્યા, 'उवागच्छित्ता' अहापडिरूवं उग्गहं उग्गिण्हित्ता संजमेण तवसा जाव विहरइ' આવીને સંયમ મર્યાદાને અનુકૂલ અવગ્રહ, (વસતિમાં રહેવાની આજ્ઞા) લઈને સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા થકા વિચરવા લાગ્યા. 'परिसा णिग्गया रायावि णिग्गओ' પ્રભુનું આગમન સાંભળીને માણસો પોતાના નિવાસ સ્થાનથી દર્શન માટે અને ધર્મ-

वदूवन्दनार्थं परिषद् नगरान्निर्गता, राजाऽपि च वन्दनार्थं निर्गतः। 'तए णं' ततः खलु 'से सुबाहुकुमारे' स सुबाहुकुमारः 'तं' तत् 'महया' महता ऋद्धिसत्कारसमुदयेन 'जहापढमं' यथा प्रथमं–यथा=येन प्रकारेण भगवतीसूत्रे श.९ उ.३३ जमालिर्निर्गतः 'तहा' तथा–अयमपि 'निग्गओ' निर्गतः–नवमशतकगत जमालिवद् रथेन निर्गत इत्यर्थः। 'धम्मो कहिओ' धर्मः कथितः–भगवता धर्मकथा कथिता 'परिसा पडिगया' परिषत् प्रतिगता=धर्मं श्रुत्वा प्रतिनिवृत्ता 'रायावि पडिगओ' राजाऽपि प्रतिगतः=प्रतिनिवृत्तः। 'तए णं से सुबाहुकुमारे' ततः खलु स सुबाहुकुमारः 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'अंतिए' अन्तिके=समीपे 'धम्मं धर्मं 'सोच्चा' श्रुत्वा 'णिसम्म' निशम्य=हृदयवधार्य 'हट्ठ०' हृष्टतुष्टचित्तानन्दितः प्रीतिमनाः हर्षवशविसर्पद्हृदयः 'जहा मेहो' यथा मेघकुमारः

महल से निकला। 'तए णं से सुबाहुकुमारे तं महया जहा पढमं तहा णिग्गओ' सुबाहुकुमार भी भगवतीसूत्र में वर्णित जमालि की तरह प्रभु की वंदना एवं उनसे धर्मश्रवण करने की भावना से पहिले की तरह भगवान के समीप आये। 'धम्मो कहिओ, परिसा पडिगया, रायावि पडिगओ' प्रभुने समस्त परिषद एवं राजा को धर्म का उपदेश किया। उपदेश श्रवण कर परिषद एवं राजा सब के सब अपने२ स्थान पर वापिस गये। 'तए णं से सुबाहुकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्ठ० जहा मेहो तहा अम्मापियरो आपुच्छइ' सुबाहुकुमारने श्रवण भगवान् महावीर के निकट धर्मश्रवण कर और उसे अच्छी तरह हृदय में निश्चित कर आनंद एवं हर्ष से प्रफुल्लित हो मेघकुमार की तरह घर आकर अपने

શ્રમણ કરવા માટે નીકળ્યા રાજા પણ પોતાના મહેલથી નીકળ્યા 'तए णं से सुबाहुकुमारे तं महया जहा पढमं तहा निग्गओ' સુબાહુકુમાર પણ ભગવતી સૂત્રમાં વર્ણન કરેલ જમાલી પ્રમાણે પ્રભુને વંદના અને તેમના પાસેથી ધર્મશ્રમણ કરવાની ભાવનાથી પ્રથમ પ્રમાણે ભગવાનની પાસે આવ્યા 'धम्मो कहिओ परिसा पडिगया रायावि पडिगओ' પ્રભુએ સમસ્ત પરિષદ અને રાજાને ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો. ઉપદેશ સાંભળીને પરિષદ અને રાજા સૌ પોતાના સ્થાનપર પાછા આવ્યા. 'तए णं से सुबाहुकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्ठ० जहा मेहो तहा अम्मापियरो आपुच्छइ' સુબાહુકુમારે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસે ધર્મશ્રમણ કરી અને સારી રીતે હૃદયમાં નિશ્ચય કરી આનંદ–હર્ષથી પ્રફુલ્લિત થઈને

मातापितरौ पृष्टवान्, 'तहा' तथा सुबाहुकुमारोऽपि 'अम्मापियरो' अम्बापितरौ 'आपुच्छइ' आपृच्छति । 'निक्खमणाभिसेओ' निष्क्रमणाभिषेकः–निष्क्रमणोत्सवः 'तहेव' तथैव=मेघकुमारवदेव 'अणगारे जाए' अनगारो जातः । कीदृशः ? 'इरियासमिए' ईर्यासमितः=ईर्यासमितिसम्पन्नः 'जाव बंभयारी' यावद् ब्रह्मचारी यावद् भाषासमितः एवं मनोगुप्तः, वचोगुप्तः, कायगुप्तः, गुप्तेन्द्रियः, गुप्तब्रह्म-चारी नवबाटिकाविशुद्धब्रह्मचर्यसम्पन्नो जातः । 'तए णं' ततः खलु 'से सुबाहू अणगारे' स सुबाहुरनगारः 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'तहारूवाणं तथारूपाणां=तादृशानां बहुश्रुतानां 'थेराणं' स्थविराणाम् 'अंतिए' अन्तिके=समीपे 'सामाइयमाइयाइं' सामायिकादीनि 'एकारस अंगाइं' एकादशाङ्गानि 'अहिज्जइ' अधीते 'अहिज्जित्ता' अधीत्य 'बहुहिं' बहुभिः 'चउ-

---

मातपिता से दीक्षा लेने की आज्ञा मांगी । उन्होंने जब आज्ञा दे दी तब इनका 'णिक्खमणाभिसेओ तहेव अणगारे जाए इरियासमिए जाव बंभयारी' मेघकुमार की तरह दीक्षामहोत्सव हुवा, और ये अनगार हो गये । एवं ईर्यासमिति से संपन्न होकर नवकोटी से विशुद्ध ब्रह्मचर्यव्रतके आराधक बन गये। इस अवस्था में साधु की समा-चारी रूप भाषासमिति से, मनोगुप्ति से, वचनगुप्ति से, कायगुप्ति से, सुरक्षित बनकर इन्होंने अपनी इन्द्रियों पर विजय प्राप्त की। 'तए णं से सुबाहु अणगारे समणस्स भगवओ महावीरस्स तहारूवाणं थेराणं अंतिए सामाइयमाइयाइं एकारस अंगाइं अहिज्जइ' दीक्षित होने के पश्चात् सुबाहुकुमारने श्रवण भगवान महावीर के तथारूप स्थविरों के पास सामायिकादि ११ ग्यारह अंगों का अध्ययन किया । 'अहिज्जित्ता

મેઘકુમાર પ્રમાણે ઘેર આવીને પોતાનાં માતા–પિતા પાસે દીક્ષા લેવાની આજ્ઞા માગી. તેઓએ જ્યારે આજ્ઞા આપી દીધી ત્યારે તે 'णिक्खमणाभिसेओ तहेव अणगारे जाए इरियासमिए जाव बंभयारी मेघकुमारना प्रमाणे दीक्षित थया અને તે અણગાર થઇ ગયા. અને ઈર્યાસમિતિસંપન્ન બનીને નવકોટિથી વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્યવ્રતના આરાધક બની ગયા. તે અવસ્થામાં સાધુની સમાચારીરૂપ ભાષાસમિતિથી, મનોગુપ્તિથી, વચન-ગુપ્તિથી, કાયગુપ્તિથી, સુરક્ષિત બનીને તેણે પોતાની ઈન્દ્રિયોના ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો. (ઈંદ્રિયોનો નિગ્રહ કર્યો) 'तए णं से सुबाहू अणगारे समणस्स भगवओ महावीरस्स तहारूवाणं थेराणं अंतिए सामाइयमाइयाइं एक्कारस अंगाइं अहिज्जइ' દીક્ષિત થયા પછી સુબાહુકુમારે ભગવાન મહાવીરના તથારૂપ સ્થવિરોની પાસેથી સામાયિકાદિ ૧૧ અગીઆર અંગોનું અધ્યયન કર્યું, 'अहिज्जित्ता बहुहिं

त्थछट्ठट्ठम०—चउत्थछट्ठट्ठमदसमदुवालसेहिं' चतुर्थषष्ठाष्टमदशमद्वादशैः=चतुर्थादिरूपैः 'तवोविहाणेहिं तपोविधानैः=तपःसमाचरणैः 'अप्पाणं भावित्ता' आत्मानं भावयित्वा बहूइं वासाइं' बहूनि वर्षाणि 'सामन्नपरियागं' श्रामण्यपर्यायं=चारित्रपर्यायं 'पाउणित्ता' पालयित्वा 'मासियाए संलेहणाए' मासिक्या संलेखनया 'अप्पाणं' आत्मानं 'झूसित्ता' सेवित्वा 'सट्ठिं भत्ताइं' षष्टिं भक्तानि 'अणसणाए' अनशनया 'छेदित्ता' छित्वा 'आलोइयपडिक्कंते' आलोचितप्रतिक्रान्तः=आलोचितं=गुरवे निवेदितं यदतिचारजातं तत्प्रतिक्रान्तं गुरूपदिष्टप्रायश्चित्तेन पुनरकरणतया विशोधितं येन स तथा, 'समाहिपत्ते' समाधिप्राप्तः=समाधिभावमुपगतः 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालं कृत्वा 'सोहम्मे कप्पे' सौधर्मे कल्पे=सौधर्माख्ये प्रथमे देवलोके उत्कृष्ट सागरोपमद्वयस्थितिकेषु देवेषु 'देवत्ताए उववण्णे' देवतया उपपन्नः=उत्पन्नः ॥ सू० १२ ॥

बहुहिं चउत्थछट्ठट्ठम० तवोविहाणेहिं अप्पाणं भावित्ता बहूइं वासाइं सामण्णपरियागं पाउणित्ता मासियाए संलेहणाए अप्पाणं झूसित्ता सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदित्ता आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा सोहम्मे कप्पे देवत्ताए उववण्णे' जब ११ ग्यारह अंगों को ये पूर्णरूप से अच्छी तरह पढ चुके, तब अनेक प्रकार की चतुर्थभक्त, षष्ठभक्त, अष्टमभक्त, दशमभक्त, एवं द्वादशभक्तरूप विविध तपस्याओं के विधान से अपनी आत्मा को भावित कर बहुत वर्षों तक इन्होंने सर्वविरतिरूप चारित्र पर्याय की आरधना की। बाद में एक मास की संलेखना से आत्मा को झूसित कर और अनशन से साठ भक्तों का छेदन कर, अतिचारों की गुरु के समीप आलोचना पूर्वक विशुद्धि

चउत्थछट्ठट्ठम० तवोविहाणेहिं अप्पाणं भावित्ता बहूइं वासाइं सामण्णपरियागं पाउणित्ता मासियाए संलेहणाए अप्पाणं झूसित्ता सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदित्ता आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा सोहम्मे कप्पे देवदत्ताए उववण्णे' ११ અગીઆર અંગોનો પૂર્ણ રીતે અભ્યાસ કરી દીધો, અનેક વિવિધ પ્રકારની ચતુર્થભકત; ષષ્ઠભકત (છટ્ઠ) અષ્ઠમભકત, દશમભકત, અને દ્વાદશભકતરૂપ તપસ્યાઓના વિધાનથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરી, ઘણાં વર્ષો સુધી સુબાહુકુમારે સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્ર–(મુનિજીવન) પર્યાયની આરાધના કરી. પછી એક માસની સંલેખનાથી આત્માને ઝુસિત (યુકત) કરીને અને માસિક અનશનથી સાઠ ભકતોનું છેદન કરી, અતિચારોની ગુરુની સમીપમાં આલોચનાપૂર્વક વિશુદ્ધિ કરીને સમાધિ-

॥ मूलम् ॥

से णं सुबाहुदेवे ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं अणंतरं चयं चइत्ता माणुस्सं विग्गहं लभिहिइ, केवलं बोहिं बुज्झिहिइ, बुज्झित्ता तहारूवाणं थेराणं अंतिए मुंडे जाव पव्वइस्सइ। से णं तत्थ बहूइं वासाइं सामण्णपरियागं पाउणिहिइ, पाउणित्ता आलोइय-पडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा सणंकुमारे कप्पे देवत्ताए उववज्जिहिइ। तओ माणुस्सं, पव्वज्जा, बंभलोए, माणुस्सं, महासुक्के, माणुस्सं, आणए, माणुस्सं, आरणए, माणुस्सं, सव्वट्ठसिद्धे। से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता महाविदेहे वासे जाइं अड्ढाइं जहा दढपइण्णे सिज्झिहिइ। एवं खलु जंबू! समणेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते त्ति बेमि ॥ सू० १३ ॥

॥ इति पढमं अज्झयणं समत्तं ॥

टीका

'से णं' इत्यादि। 'से णं सुबाहुदेवे' स खलु सुबाहुर्देवः 'ताओ देवलोगाओ' तस्मात्=सौधर्मनामकात् देवलोकात् 'आउक्खएणं' आयुःक्षयेण=

करते हुए समाधिभाव से काल कर सौधर्मस्वर्ग में-जहां दो सागर की उत्कृष्ट स्थिति है वहां-देवकी पर्याय से उत्पन्न हुए ॥सू० १२॥

'से णं सुबाहुदेवे०' इत्यादि।

अब 'से णं सुबाहुदेवे' वह सुबाहुदेव 'ताओ देवलोगाओ' उस देवलोक से 'आउक्खएणं' आयु के क्षय से-आयु कर्म के दलिकों की

ભાવથી કાલ પામવાના અવસરે કાલ પામીને સૌધર્મ સ્વર્ગમાં-જ્યાં બે સાગરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે ત્યાં-દેવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થયા. (સૂ૦ ૧૨)

'सेणं सुबाहुदेवे' ઇત્યાદિ.

હવે 'से णं सुबाहुदेवे' તે સુબાહુદેવ 'ताओ देवलोगाओ' તે દેવલોકથી 'आयुक्खएणं' આયુષ્યનો ક્ષય થતાં-આયુકર્મના દલિકોની નિર્જરા થવાથી.

आयुर्दलिकनिर्जरणेन, 'भवक्खएणं' भवक्षयेण=देवभवनिबन्धनकर्मणां गत्यादीनां निर्जरणेन 'ठिइक्खएणं' स्थितिक्षयेण=आयुःकर्मणः स्थितेर्वेदनेन 'अणंतरं' अनन्तरं=तदनु चयं=देवशरीरं 'चइत्ता' त्यक्त्वा 'माणुस्सं' मानुष्यं=मनुष्यसम्बन्धिनं 'विग्गहं' विग्रहं=शरीरं 'लभिहिइ' लप्स्यते, तत्र 'केवलं' केवलां=शुद्धां परिपूर्णां निरतिचारामिति यावत् 'बोहिं' बोधिं=जिनधर्मप्राप्तिरूपां 'बुज्झिहिइ' भोत्स्यते=प्राप्स्यति 'बुज्झित्ता' बुद्ध्वा=बोधिं प्राप्य 'तहारूवाणं' तथारूपाणां=तादृशानां बहुश्रुतानां 'थेराणं' स्थविराणाम् 'अंतिए' अन्तिके=समीपे 'मुंडे जाव पव्वइस्सइ' मुण्डो यावत् प्रव्रजिष्यति–मुण्डो भूत्वा अगारात् अनगारितां प्रव्रजिष्यति=दीक्षितो भविष्यति। 'से णं' स खलु सुबाहुजीवः 'तत्थ' तत्र=तस्मिन् भवे संयमावस्थायामित्यर्थः। 'बहूइं वासाइं' बहूनि वर्षाणि 'सामण्णपरियागं' श्रामण्यपर्यायं=चारित्रपर्यायं 'पाउणिहिइ' पालयिष्यति 'पाउणित्ता' पालयित्वा 'आलोइयपडिक्कंते' आलोचितप्रतिक्रान्तः आलोचितं=गुरवे निवेदितं यदतिचारजातं तत् प्रतिक्रान्तं=

निर्जरा से 'भवक्खएणं, ठिइक्खएणं अणंतरं चयं चइत्ता माणुस्सं विग्गहं लभिहिइ' देवभव के कारणभूत कर्मों की निर्जरासे, आयुकर्म की स्थिति के वेदन से देवशरीर का परित्याग कर मनुष्य संबंधी शरीर प्राप्त करेगा। वहाँ 'केवलबोहिं बुज्झिहिइ बुज्झित्ता तहारूवाणं थेराणं अंतिए मुंडे जाव पव्वइस्सइ' शुद्ध–परिपूर्ण–निरतिचार जिन धर्मप्राप्तिरूप बोधि को प्राप्तकर तथारूप स्थविरों के पास द्रव्य और भावरूप से मुंडित होकर अगारी से अनगारी बनकर प्रवज्या लेगा। 'से णं तत्थ बहूइं वासाइं सामण्णपरियागं पाउणिहिइ' इस अवस्था में वह अनेक वर्षों तक श्रामण्य पर्याय–चारित्र पर्याय का पालन करेगा। 'पाउणित्ता आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा सणंकुमारे कप्पे देवत्ताए उव-

---

'भवक्खएणं ठिइक्खएणं अणंतरं चयं चइत्ता माणुस्सं विग्गहं लभिहिइ' દેવભવનો ક્ષય કરીને આયુકર્મની સ્થિતિના વીતવાથી દેવશરીરનો પરિત્યાગ કરીને મનુષ્ય સંબંધી શરીરને પ્રાપ્ત કરશે. ત્યાં 'केवलं बोहिं बुज्झिहिइ, बुज्झित्ता तहारूवानं थेराणं अंतिए मुंडे जाव पव्वइस्सइ' શુદ્ધ પરિપૂર્ણ–નિરતિચાર જિન-ધર્મ પ્રાપ્તિરૂપ બોધિને પ્રાપ્ત કરીને તથારૂપ સ્થવિરોના પાસે દ્રવ્ય અને ભાવરૂપથી મુંડિત બનીને અગારીથી અણગારી–(મુનિ) બનીને પ્રવ્રજ્યા લેશે. 'से णं तत्थ बहूइं वासाइं सामण्णपरियागं पाउणिहिइ' તે અવસ્થામાં એ અનેક વર્ષો સુધી શ્રામણ્ય પર્યાય–ચારિત્ર–પર્યાયનું પાલન કરશે. 'पाउणित्ता आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा सणंकुमारे कप्पे देवत्ताए उववज्जिहिइ'

गुरूपदिष्टप्रायश्चित्तेन पुनरकरणप्रतिज्ञया विशोधितं येन स तथा 'समाहिपत्ते' समाधिप्राप्तः=शुभध्यानमुपगतः 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालं कृत्वा 'सणंकुमारे' कप्पे सनत्कुमारे कल्पे=सनत्कुमाराख्ये तृतीये देवलोके उत्कृष्टसप्तसागरोपमस्थितिकेषु देवेषु 'देवत्ताए उववज्जिहिइ' देवतयोत्पत्स्यते। 'तओ' ततः तदनन्तरं तस्माद्देवलोकाच्च्युत्वा 'माणुस्सं' मानुष्यं जन्म ग्रहिष्यति, 'पव्वज्जा' प्रव्रज्या-तत्र प्रव्रजितो भविष्यति। ततः कालं कृत्वा 'बंभलोए' ब्रह्मलोके=ब्रह्मलोकाख्ये पञ्चमे देवलोके उत्कृष्टदशसागरोपमस्थितिकेषु देवेषु देवतया उत्पत्स्यते। ततश्च्युत्वा 'माणुस्सं मनुष्यजन्म-प्रव्रज्यां च प्राप्स्यति। ततो मनुष्यभवात् 'महासुक्के' महाशुक्रे=महाशुक्राख्ये सप्तमे देवलोके उत्कृष्टसप्तदशसागरोपमस्थितिकेषु देवेषु देवतया उत्पत्स्यते। ततः 'माणुस्सं' मनुष्यजन्म, तत्र प्रव्रज्याग्रहणं च भविष्यति। तस्माद् भवात् 'आणए' आनते=आनताख्ये नवमे देवलोके उत्कृष्टैकोनविंशतिसागरोपमस्थितिकेषु देवेषु

वज्जिहिइ' पालन कर के फिर वह आलोचितप्रतिक्रान्त होकर समाधि को प्राप्त होगा। अपने दोषों का गुरु से कथन करना आलोचना है, उनके द्वारा उन दोषों की शुद्धि के लिये प्रदर्शित मार्ग को स्वीकार करना और यह निश्चय करना कि "अब आगे मैं इन दोषों से दूर रहूंगा" इसका नाम प्रतिक्रमण है, शुभध्यान का नाम समाधि है। पश्चात् काल अवसर कालकर सनत्कुमार नामके तृतीय देवलोक में, जहां जघन्य दो सागर और उत्कृष्ट सात सागर की स्थिति है वहां देव की पर्याय से उत्पन्न होगा। 'तओ माणुस्सं, पव्वज्जा, बंभलोए, माणुस्सं, महासुक्के, माणुस्सं, आणए माणुस्सं, आरणए, माणुस्सं, सव्वट्ठसिद्धे' वहां से च्यवकर फिर वह मानव पर्याय प्राप्त कर एवं दीक्षित हो मर कर ब्रह्मलोक नामके ५में स्वर्गमें-जहां जघन्य सात और उत्कृष्ट १० सागर

પાલન કરીને પછી તે આલોચિત-પ્રતિક્રાન્ત થઇને સમાધિને પ્રાપ્ત કરશે; પોતાના અતિચારો ગુરુની પાસે જાહેર કરવા તે આલોચના છે. ગુરુ પાસેથી તે અતિચારોની શુદ્ધિ માટે માર્ગ જાણીને જે માર્ગ બતાવે તેનો સ્વીકાર કરીને પછી તે નિશ્ચય કરવો કે "હવે હું આ દોષોથી દૂર રહીશ" તેનું નામ પ્રતિક્રમણ છે. શુભ ધ્યાનનું નામ સમાધિ છે; પછી કાલ અવસરે મરણ પામીને સનત્કુમાર નામના ત્રીજા દેવલોકમાં જ્યાં જઘન્ય બે સાગર અને ઉત્કૃષ્ટ સાત સાગરની સ્થિતિ છે. ત્યાં-દેવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થશે. 'तओ माणुस्सं, पव्वज्जा, बंभलोए, माणुस्सं, महासुक्के, माणुस्सं, आणए, माणुस्सं, आरणए, माणुस्सं, सव्वट्ठसिद्धे' ત્યાંથી ચવીને પછી તે માનવ પર્યાય પામીને દીક્ષિત થશે. પછી મરણ પામીને તે બ્રહ્મલોક નામના પાંચમાં સ્વર્ગમાં-જ્યાં જઘન્ય સાત અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૦ દશ સાગરની સ્થિતિ છે, ત્યાં-ઉત્પન્ન થશે, ત્યાંથી

देवतया उत्पत्स्यते । ततश्च्युत्वा 'माणुस्सं' मनुष्यभवं तत्र प्रव्रज्यां च लप्स्यते। ततः कालं कृत्वा 'आरणए' आरणके=आरणकाख्ये एकादशे देवलोके उत्कृष्टैक- विंशतिसागरोपमस्थितिकेषु देवेषु देवतया । उत्पत्स्यते ततश्च्युत्वा 'माणुस्सं' मानुषं=मनुष्यजन्म प्रव्रज्यां च प्राप्स्यति । तत्र–आलोचितप्रतिक्रान्तः समाधि- प्राप्तः कालमासे कालं कृत्वा 'सव्वट्ठसिद्धे' सर्वार्थसिद्धे' सर्वार्थसिद्धविमाने देवतयोत्पत्स्यते=सर्वार्थसिद्धविमाने त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकेषु देवेषु देवतया उत्पत्स्यते । 'से णं' स खलु सुबाहुजीवः 'तओ अणंतरं' ततोऽनन्तरं तस्मा- त्सर्वार्थसिद्धविमानात् 'अणंतरं' अनन्तरम् 'उव्वट्टित्ता' उद्वृत्य–निस्सृत्य महाविदेहे

की उत्कृष्ट स्थिति है वहां–उत्पन्न होगा । वहां से च्यवकर मनुष्य जन्म ले, दीक्षित हो, मर कर जघन्य १४ सागर और उत्कृष्ट १७ सागर की स्थितियुक्त महाशुक्र स्वर्गमें, वहां से च्यवकर, मानव पर्याय धारण कर, दीक्षा ले, मर कर नवमा आनत नाम के देवलोक में–जहां जघन्य १८ उत्कृष्ट १९ सागर की स्थिति है वहां–उत्पन्न होगा, यहां से च्यवकर मनुष्यभव धारण करेगा एवं दीक्षा लेकर ११ वें आरण नामके देवलोक में देवकी पर्याय से उत्पन्न होगा। यहां की जघन्य २० और उत्कृष्ट २१ सागर प्रमाण स्थिति को भोग कर यह यहां से च्यवकर मानवके पर्याय में जन्म लेकर दीक्षित होगा । वहां यह अपने पापकर्मों की आलोचना एवं प्रतिक्रमण कर मृत्यु के अवसर में मर कर सर्वार्थसिद्ध नामक विमान में अहमिन्द्र होगा । यहां ३३ सागर की उत्कृष्ट एवं जघन्य स्थिति है, इसे पूर्ण भोगकर अर्थात् सब देव लोकोंमें उत्कृष्ट स्थिति भोग कर 'से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता

ચવીને મનુષ્ય જન્મ લઈને દીક્ષાધારણ કરી મરણ પામીને જઘન્ય ૧૪ સાગર અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૭ સત્તર સાગરની સ્થિતિ યુક્ત મહાશુક્ર સ્વર્ગમાં જશે, ત્યાંથી ચવીને માનવપર્યાય ધારણ કરીને દીક્ષા લઈ મરણ પામ્યા બાદ, નવમા આનત નામના દેવલોકમાં–જ્યાં જઘન્ય ૧૮ અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૯ સાગરની સ્થિતિ છે ત્યાં ઉત્પન્ન થશે, ત્યાંથી ચવીને મનુષ્ય ભવ ધારણ કરશે. અને દીક્ષા લઈને ૧૧ મા આરણ નામના દેવલોકમાં, દેવના પર્યાયમાં ~~એકવીસ ઉત્કૃષ્ટ~~ ઉત્પન્ન થશે, ત્યાંની જઘન્ય ૨૦ અને ઉત્કૃષ્ટ ૨૧ એકવીસ સાગર પ્રમાણ સ્થિતિને ભોગવી કરીને ત્યાંથી ચવીને માનવ પર્યાયમાં જન્મ લઈને દીક્ષિત થશે. ત્યાં આગળ તે પોતાનાં પાપકર્મોની આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કરી મૃત્યુ સમયે મરણ પામીને સર્વાર્થસિદ્ધ નામના વિમાનમાં અહમિન્દ્ર થશે, ત્યાં તેત્રીસ (૩૩) સાગરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એવં જઘન્ય સ્થિતિ છે તેને પૂર્ણ ભોગવીને અર્થાત્ બધા દેવલોકોમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ભોગવીને 'से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता महाविदेहे वासे जाइं अड्ढाइं जहा दढपइण्णे सिज्झिहिइ ५'

वासे महाविदेहे वर्षे 'जाइं अड्ढाइं' यानि 'महाविदेहेवासे' आढयानि=समृद्धानि कुलानि तेषामन्य तमस्मिन् कुले जन्म ग्रहीष्यति 'जहा दढपइण्णे' यथा दृढप्रतिज्ञः=औपपातिकसूत्रे यथा दृढप्रतिज्ञो वर्णितस्तथाऽयमपि वाच्यः, तत्र 'सिज्झिहिइ ५' सेत्स्यति=सकलकार्यकारितया सिद्धो भविष्यति, 'बुज्झिहिइ' भोत्स्यते=विमलकेवलालोकेन सकललोकालोकं ज्ञास्यति, 'मुच्चिहिइ' मोक्ष्यते=सकलकर्मभ्यो मुक्तो भविष्यति, 'परिनिव्वाहिइ' परिनिर्वास्यति=समस्तकर्मकृतविकाररहितत्वेन शीतलीभूतो भविष्यति, 'सव्वदुक्खाणमंतं करेहिइ' सर्वदुःखानाम् - शारीरिक मानसिक दुःखानाम् = अन्तं करिष्यति = नाशं करिष्यति शं करिष्यति-अव्याबाधसुखभाग् भविष्यतीत्यर्थः । एतत्पर्यन्तमुक्त्वा श्रीसुधर्मास्वामी प्राह-एवं खलु हे जम्बूः ! 'समणेणं जाव संपत्तेणं' श्रमणेन यावत्-सिद्धिगतिस्था नं संप्राप्तेन 'सुहविवागाणं' सुखविपाकानां 'पढमस्स अज्झयणस्स' प्रथमस्य सुबाहुनामकस्याध्ययनस्य 'अयमट्ठे' अयमर्थः=पूर्वोक्त-

---

महाविदेहे वासे जाइं अड्ढाइं जहा दढपइण्णे सिज्झिहिइ ५' यह सुबाहुकुमार का जीव सर्वार्थसिद्ध विमान से च्यवकर, महाविदेहक्षेत्र में जो आढ्यकुल है, उनमें से किसी एक कुल में जन्म धारण करेगा । औपपातिक सूत्र में जिस प्रकार दृढप्रतिज्ञ का वर्णन है उसी तरह यहां इसका भी वर्णन समझना चाहिए । यहां से यह सिद्ध होगा, 'बुज्झिहिइ' विमल केवलरूपी आलोक से सकल लोक और अलोक का ज्ञाता होगा, 'मुच्चिहिइ' सकल कर्मों से मुक्त होगा, 'परिनिव्वाहिइ' समस्त कर्मकृत विकारोंसे रहित होने के कारण शीतलीभूत होगा और 'सव्वदुक्खाणमंतं करेहिइ' समस्त क्लेशोंका नाश करेगा। 'एवं खलु जंबू ! समणेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते त्ति बेमि' यहां तक कथन कर श्री सुधर्मांने

તે સુબાહુકુમારનો જીવ સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનથી ચવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જે આઢયકુલ છે તેમાં કોઈ એક કુલમાં જન્મ ધારણ કરશે ઔપપાતિકસૂત્રમાં જે પ્રમાણે દ્રઢપ્રતિજ્ઞનું વર્ણન છે તે પ્રમાણે અહિં પણ વર્ણન સમજી લેવું. ત્યાંથી તે સિદ્ધ થશે 'बुज्झिहिइ' વિમલ-કેવલ રૂપી આલોકથી સકલ લોક અને અલોકના જ્ઞાતા થશે. 'मुच्चिहिइ' સકલ કર્મોથી મુકત થશે, 'परिनिव्वाहिइ' સમસ્ત કર્મોના કરેલા વિકારોથી રહિત હોવાના કારણે શીતલીભૂત થશે, અને 'सव्वदुक्खाणमंतं करेहिइ' તમામ કલેશોનો નાશ કરશે 'एवं खलु जंबू ! समणेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते-त्ति बेमि'

प्रकारो भावः 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तः=कथितः। 'त्ति बेमि' इति ब्रवीमि यथा भगवतः समीपे मया श्रुतं तथा त्वां कथयामीति ॥ सू० १३ ॥

॥ इति श्री – विश्वविख्यात – जगद्वल्लभ – प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापक – प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक–
वादिमानमर्दक– श्रीशाहूच्छत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त–'जैन
शास्त्राचार्य' पदभूषित – कोल्हापुरराजगुरुबालब्रह्मचारि
जैनाचार्य – जैनधर्मदिवाकर–पूज्यश्री – घासीलाल
– व्रतिविरचितायां विपाकश्रुते द्वितीय-
श्रुतस्कन्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्यया
व्याख्यायाम् 'सुबाहुकुमार' नामक–
प्रथममध्ययनं सम्पूर्णम् ॥२॥ ॥१॥

जंबू स्वामी से कहा कि–सिद्धगति प्राप्त श्रमण भगवान् महावीरने हे जंबू! सुखविपाक के प्रथम अध्ययन का पूर्वोक्त भाव कहा है उनके समीप जैसा सुना उसी प्रकार मैं ने यह तुम से कहा है ॥१३॥

॥ इति श्री विपाकश्रुत के दुःखविपाक नामक
द्वितीय – श्रुतस्कन्धकी 'विपाकचन्द्रिका'
टीका के हिन्दी अनुवाद में
'सुबाहुकुमार' नामक प्रथम
अध्ययन सम्पूर्ण ॥ २–१ ॥

અહિ સુધી શ્રી સુધર્માએ જંબૂસ્વામીને કહ્યું કે સિદ્ધિગતિને પામેલા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે હે જમ્બૂ! સુખવિપાકના પ્રથમ અધ્યયનનો પૂર્વોકત (આગળ કહેવા પ્રમાણે) ભાવ કહ્યો છે, તેમની પાસેથી જેવું સાંભળ્યું છે, તેવું જ મેં તમને કહ્યું છે. (સૂ૦ ૧૩)

વિપાકશ્રુતના સુખવિપાક નામના બીજા શ્રુતસ્કંધની
'विपाकचन्द्रिका' ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદમાં
'सुबाहुकुमार' નામનું પ્રથમ અધ્યયન
સમ્પૂર્ણ ॥ ૨ ॥ ૧ ॥

॥ अथ भद्रनन्दिनामकं द्वितीयमध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

वीयस्स उक्खेवो । एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं उसभपुरे णयरे । थूमकरंडगे उज्जाणे । धण्णो जक्खो । धणवई राया, सरस्सई देवी, सुमिणदंसणं, कहणं, जम्मणं, वालत्तणं, कलाओ य, जोव्वणं, पाणिग्गहणं, दाओ, पासाया, भोगा य जहा सुबाहुस्स । णवरं भद्दनंदी कुमारे, सिरिदेवीपामोक्खाणं पंचसयाणं रायवरकन्नगाणं पाणिग्गहणं, सामिसमोसरणं, सावगधम्मं, पुव्वभवपुच्छा, महाविदेहे वासे पुंडरीगिणी णयरी, विजयकुमारे, जुगबाहू तित्थयरे, पडिला-भिए, माणुस्साउए निबद्धे, इहं उप्पण्णे । सेसं जहा सुबा-हुस्स जाव महाविदेहे, सिज्झिहिइ, बुज्झिहिइ, मुच्चिहिइ, परि-निव्वाहिइ, सव्वदुक्खाणमंतं करेहिइ ॥ सू० १ ॥

॥ वियं अज्झयणं समत्तं ॥ २ ॥

टीका—

'वीयस्स' इत्यादि । 'वीयस्स' द्वितीयस्स—अध्ययनस्य 'उक्खेवो' उत्क्षेपः = प्रारम्भवाक्यरूपो वाच्यः । स चायम् – 'जइ णं भंते !' समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते वीयस्स णं भंते ! अज्झयणस्स सुहविवागाणं समणेणं भगवया

भद्रनन्दिनामक द्वितीयध्ययन

'वीयस्स उक्खेवो एवं खलु' इस द्वितीय अध्ययन का प्रारंभ वाक्य इस प्रकार है 'जइ णं भंते समणेण भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, वीयस्स

ભદ્રનન્દિ નામનું બીજું અધ્યયન—

'वीयस्स उक्खेवो एवं खलु' આ બીજા અધ્યયનનું પ્રારંભનું વાક્ય આ પ્રમાણે છે. 'जइ णं भंते ! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, वीयस्स णं भंते ! अज्झय॰

महावीरेणं जाव सपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते ?। तए णं से सुहम्मे अणगारे जम्बू अणगारं एवं वयासी, इति।

जम्बूस्वामी पृच्छति-'जइ णं भंते' इत्यादि। यदि खलु हे भदन्त! श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिगतिनामधेयं स्थानं संप्राप्तेन सुखविपाकानां प्रथमस्य अध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्तः, द्वितीयस्य खलु हे भदन्त! अध्ययनस्य सुखविपाकानां श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत्सम्प्राप्तेन कोऽर्थः प्रज्ञप्तः ?। ततः खलु सुधर्माऽनगारो जम्बूमनगारम् एवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्-'एवं खलु' इत्यादि। एवं खलु हे जम्बूः! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'उसभपुरे णयरे' ऋषभपुरं नाम नगरमासीत्। तत्र 'थूभकरंडगे उज्जाणे' स्तूपकरण्डकं नामोद्यानम्। तस्मिन् 'धण्णो जक्खो' धन्यो नाम यक्ष आसीत्। तस्मिन्नगरे 'धणवई राया' धन-

---

णं भंते! अज्झयणस्स सुहविवागाणं समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते ? तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबु अणगारं एवं वयासी'- जंबूस्वामीने श्री सुधर्मा स्वामी से पूछा कि हे भदंत! यदि श्रमण भगवान् महावीरने कि, जो सिद्धिगति में विराजमान हैं, इस सुखविपाक नामक द्वितीय श्रुतस्कंध के प्रथम अध्ययन का जो वह भाव कहा-है तो उन सिद्धिगति को प्राप्त श्री श्रवण भगवान महावीर ने द्वितीय अध्ययन के क्या भाव फरमाया है ? श्री सुधर्मा कहते हैं-हे जम्बू! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उसी काल एवं उसी समय में 'उसभपुरे णयरे थूभकरंडगे उज्जाणे धण्णो जक्खो' ऋषभपुर नामका नगर था। उसमें स्तूपकरंडक उद्यान था। उसमें धन्य नामके यक्ष

णस्स सुहविवागाणं समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते। तएणं से सुहम्मे अणगारे जंबुं जणगारं एवं वयासी' જંબૂ સ્વામીએ સુધર્મા સ્વામીને પૂછ્યું કે હે ભદન્ત! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કે જેણે સિદ્ધિગતિ પ્રાપ્ત કરી છે. અર્થાત્ સિદ્ધિગતિમાં બિરાજમાન છે, જેમણે આ સુખવિપાક નામના બીજા શ્રુતસ્કંધના પ્રથમ અધ્યયનનો આ ભાવ કહ્યો છે તે સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે બીજા અધ્યયનના શું ભાવ કહ્યા છે? શ્રી સુધર્મા સ્વામી કહે છે, હે જમ્બૂ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાલ અને તે સમયને વિષે 'उसमपुरे णयरे थूभकरंडगे उज्जाणे धण्णो जक्खो' ઋષભપુર નામનું નગર હતું, તેમાં સ્તુપકરંડક નામનો બગીચો હતો, તે બગીચામાં ધન્ય નામના યક્ષનું યક્ષાયતન

पतिर्नाम राजाऽऽसीत्। तस्य 'सरस्सई देवी' सरस्वती नाम देवी=राज्ञी आसीत्। 'सुमिणदंसणं' स्वप्नदर्शनम्। 'कहणं' कथनं=भूपाय निवेदनम्। 'जम्मणं' जन्म। 'बालत्तणं' बालत्वम्। 'कलाओ य' कलाश्च द्वासप्ततिकलाग्रहणम्। 'जोव्वणं' यौवनम्। 'पाणिग्गहणं' पाणिग्रहणं=विवाहः। 'दाओ' दायः। 'पासाया' प्रासादाः। 'भोगा य' भोगाश्च। एतत्सर्वं वर्णनं 'जहा सुबाहुस्स' यथा सुबाहुकुमारस्य तथा विज्ञेयं, 'णवरं' नवरम्, अयं विशेषः-अत्र 'भद्दनंदी कुमारे' भद्रनन्दी कुमारः। 'सिरिदेवीपामोक्खाणं पंचसयाणं रायवरकन्नाणं पाणिग्गहणं' श्रीदेवीप्रमुखाणां पञ्चशतानां राजवरकन्यकानां पाणिग्रहणम्। 'सामिसमोसरणं=

का यक्षायतन था। 'धणवई राया' धनपति राजा इस नगर का अधिपति था। 'सरस्सई देवी' इसकी रानी का नाम सरस्वती देवी था। 'सुमिणदंसणं कहणं जम्मणं बालत्तणं कलाओ य जोव्वणं पाणिग्गहणं दाओ पासाया भोगा य जहा सुबाहुस्स' रानी का स्वप्नावलोकन, स्वप्नका राजा से निवेदन, पुत्र का जन्म, उसका लडकपन, ७२ कलाओं का शिक्षण, यौवन का आगमन, राज्यकन्याओं के साथ पाणिग्रहण, दहेज का मिलना, राजप्रासादों का निर्मापण एवं विविध भोगों का अनुभवन ये सब बातें यहां सुबाहुकुमार के वर्णन जैसी ही जाननी चाहिये। 'णवरं' विशेषता सिर्फ इतनी ही है कि 'भद्दनंदी कुमारे सिरीदेवीपामोक्खाणं पंचसयाणं रायवरकन्नगाणं पाणिग्गहणं सामिसमोसरणं सावगधम्मं पुव्वभवपुच्छा' इस राजा-धनपति के पुत्र का नाम भद्रनंदी कुमार था। इसका धनपति राजाने ५०० राजकन्याओं के साथ पाणि-

---

(निवास स्थान) હતું 'धणवई राया' તે નગરના અધિપતિ ધનપતિ રાજા હતા, 'सरस्सई देवी' તેનાં રાણીનું નામ સરસ્વતી દેવી હતું 'सुमिणदंसणं कहणं जम्मणं बालत्तणं कलाओ य जोव्वणं पाणिग्गहणं दाओ पासाया भोग्गा य जहा सुबाहुस्स' રાણીને સ્વપ્ન આવવું, રાજાને સ્વપ્નની હકીકત જણાવવી, પુત્રનો જન્મ, તેનું બાળપણું, બહોંત્તેર કલાનું શિક્ષણ, યૌવનાવસ્થાનું આગમન, પાંચસો રાજ-કન્યાઓ સાથે પાણીગ્રહણ-વિવાહ, પહેરામણી મળવી, રાજમહેલોનું નિર્માણ, અને વિવિધ ભોગોના અનુભવ એ તમામ વાત અહિં સુબાહુકુમારનાં વર્ણન પ્રમાણે સમજી લેવું જોઇએ. 'णवरं' વિશેષતા માત્ર એટલીજ કે, 'भद्दनंदीकुमारे सिरीदेवी पामोक्खाणं पंचसयाणं रायवरकन्नगाणं पाणिग्गहणं सामिसमोसरणं सावगधम्मं पुव्वभवपुच्छा' આ ધનપતિ રાજાના પુત્રનું નામ ભદ્રનન્દી કુમાર હતું. ભદ્ર-નંદી કુમારનાં ધનપતિ રાજાએ પાંચસો રાજકન્યાઓની સાથે પાણિગ્રહણ કરાવ્યાં

भगवतः श्रीवर्धमानस्वामिनस्तत्र समागमनम् । 'सावगधम्मं' श्रावकधर्मं—भद्रनन्दिकुमारो भगवत्समीपे श्रावकधर्मं स्वीकृतवान् । 'पुव्वभवपुच्छा' पूर्वभवपृच्छा= गौतमस्वामिना भगवत्समीपे भद्रनन्दिकुमारस्य पूर्वभवपृच्छा कृता । भगवत्कथनम्—' महाविदेहे वासे ' महाविदेहे वर्षे ' पुंडरीगिणी णयरी ' पुण्डरीकिणी नगरी । तत्र 'विजयकुमारे' विजयकुमार आसीत् । तत्र तेन 'जुगवाहू' युगवाहुनामा 'तित्थयरे' तीर्थकरः=विहरमानतीर्थंकरः 'पडिलाभिए' प्रतिलम्भितः । तेन ' माणुस्साउए निवद्धे ' मनुष्यायुष्कं निवद्धम् । ततः कालं कृत्वा 'इहं उप्पण्णे' इहोत्पन्नः=धनपतिभूपस्य सरस्वतीदेवीकुक्षौ भद्रनन्दिकुमारत्वेन समुत्पन्नः ।

ग्रहण करवाया था । उन में मुख्य श्रीदेवी थी । भगवान वर्धमान स्वामी का वहां जव समवसरण हुआ तव भद्रनंदी कुमारने उनके समीप धर्म श्रवण कर श्रावक के १२ व्रतों को धारण किया । गौतमस्वामीने भगवान से भद्रनंदी कुमार का पूर्वभव पूछा, भगवानने कहा ' महाविदेहे वासे पुंडरीगिणी णयरी विजयकुमारे जुगवाहु तित्थयरे पडिलाभिए माणुस्साउए निवद्धे' महाविदेह क्षेत्र में पुंडरीकिनी ' नगरी है । वहां यह विजयकुमार था । इसने एक समय युगवाहु तीर्थंकर को आहारदान दिया । उसके प्रभाव से इसे मनुष्य आयु का वंध हुआ । 'इहं उप्पणे सेसं जहा सुवाहुस्स जाव महाविदेहे सिज्झिहिइ वुज्झिहिइ मुच्चिहिइ परिनिव्वाहिइ सव्वदुक्खाणमंतं करेहिइ ' वाद में जव यह वहां से मरा तो धनपति भूपकी भार्या सरस्वती देवी की कुक्षि में पुत्ररूप से अवतरित हुआ । कालान्तर में इसका जन्म हुआ ।

હતાં. તેમાં મુખ્ય શ્રીદેવી હતાં. ભગવાન વર્ધમાન સ્વામીનું સમવસરણ થયું ત્યારે ભદ્રનંદિકુમારે તેમના પાસે ધર્મ સાંભળીને શ્રાવકનાં બાર વ્રતો ધારણ કર્યા. ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાનને ભદ્રનંદિ કુમારના પૂર્વભવ વિષે પૂછયું; ભગવાને તેનો ઉત્તર આપતાં કહ્યું કે, ' महाविदेहे वासे पुंडरीगिणी णयरी विजयकुमारे जुगवाहू तित्थयरे पडिलाभिए माणुस्साउए निवद्धे' મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં એક પુંડરીકિની નગરી છે, ત્યાં તે વિજયકુમાર હતા, તેણે એક સમય યુગબાહુ તીર્થંકરને આહાર દાન આપ્યું, તેના પ્રભાવથી તેને મનુષ્યની આયુનો બંધ થયો. 'इहं उप्पण्णे सेसं जहा सुवहुस्स जाव महाविदेहे सिज्झिहिइ वुज्झिहिइ मुच्चिहिइ परिनिव्वाहिइ सव्वदुक्खाणमंतं करेहिइ' પછી તે ત્યાંથી મરણ પામીને ધનપતિ રાજાની રાણી સરસ્વતી દેવીના ઉદરમાં પુત્રરૂપે અવતર્યા, કાલાન્તરમાં તેનો જન્મ થયો. તેનું નામ

'सेसं' शेषम्-अवशिष्टं सर्ववर्णनं 'जहा सुबाहुस्स' यथा सुबाहोः-सुबाहुकुमारवद् विज्ञेयं 'जाव' यावत्-महाविदेहे वष 'सिज्झिहिइ, बुज्झिहिइ,मुच्चिहिइ, परिनिव्वाहिइ, सव्वदुक्खाणमंतं करेहिइ' सेत्स्यति, भोत्स्यते, मोक्ष्यते, परिनिर्वास्यति, सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति । एतत्पदपञ्चकं सुबाहुकुमाराध्ययने व्याख्यातम् ॥ सू० १ ॥

॥ इति श्री - विश्वविख्यात - जगद्वल्लभ -- प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापक - प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक-
वादिमानमर्दक- श्रीशाहूच्छत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-'जैन
शास्त्राचार्य' पदभूषित - कोल्हापुरराजगुरुबालब्रह्मचारि
जैनाचार्य - जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री - घासीलाल
- व्रतिविरचितायां विपाकश्रुते द्वितीय-
श्रुतस्कन्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् 'भद्रनन्दि' नामक-
द्वितीयमध्ययनं सम्पूर्णम् ॥२॥ ॥२॥

भद्रनंदी कुमार इसका नाम रखा गया । बाकीका अवशिष्ट वर्णन सुबाहुकुमार की तरह जानना चाहिये । यह महाविदेह क्षेत्र में जन्म लेकर सिद्धिगतिको पायेगा । 'सेत्स्यति, भोत्स्यते' आदि क्रियापदों की व्याख्या प्रथम अध्ययन में कथित व्याख्या के अनुसार जाननी चाहिये ॥ सू० १ ॥

॥ इति श्री विपाकश्रुत के दुःखविपाक नामक
द्वितीय - श्रुतस्कन्धकी 'विपाकचन्द्रिका'
टीका के हिन्दी अनुवाद में
'भद्रनन्दी' नामक द्वितीय
अध्ययन सम्पूर्ण ॥२॥ ॥२॥

ભદ્રનંદી કુમાર રાખ્યું. બાકીનું તમામ વર્ણન સુબાહુકુમારના પ્રમાણે જાણી લેવું, તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ લઇને સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત કરશે-'सेत्स्यति, भोत्स्यते' આદિ ક્રિયાપદોની વ્યાખ્યા પ્રથમ અધ્યયનમાં કરેલી વ્યાખ્યા પ્રમાણે જાણી લેવી ॥સૂ૦૧॥

શ્રી વિપાકશ્રુતના સુખ વિપાક નામના બીજા શ્રુતસ્કન્ધની
વિપાક ચન્દ્રિકા ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદના
'भद्रनन्दि' નામનું બીજું અધ્યયન
સંપૂર્ણ ॥ २ ॥ २ ॥

॥ अथ सुजातनामकं तृतीयमध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

तच्चस्स उक्खेवो । वीरपुरं णयरं, मणोरमं उज्जाणं, वीरसेणो जक्खो, वीरकण्हमित्ते राया, सिरी देवी, सुजाए कुमारे, बलसिरीपामोक्खाणं पंचसयकन्नगाणं पाणिग्गहणं, सामी समोसरिए, पुव्वभवपुच्छा, उसुयारे णयरे, उसभदत्ते गाहावई, पुप्फदत्ते अणगारे पडिलाभिए, माणुस्साउए निबद्धे, इहं उप्पण्णे जाव महाविदेहे सिज्झिहिइ ५ ॥ सू० १ ॥

॥ तइयं अज्झयणं समत्तं ॥

टीका

'तच्चस्स' इत्यादि । 'तच्चस्स' तृतीयस्य सुजातकुमारनामकस्याध्ययनस्य 'उक्खेवो' उत्क्षेपः=प्रारम्भवाक्यं, स च द्वितीयाध्ययनोक्तवदत्रापि वाच्यः । तृतीयाध्ययनार्थविषये जम्बूस्वामिनः पृच्छा, ततः सुधर्मस्वामिनः प्रतिवचनम्—एवं खलु हे जम्बूः! तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'वीरपुरं णयरं' वीरपुरं नगरमासीत् । तत्र 'मनोरमं उज्जाणं' मनोरमं=मनोरमनामकमुद्यानम् । 'वीरसेनो

सुजात नामक तृतीय अध्ययन—

'तच्चस्स उक्खेवो'। जिस प्रकार द्वितीय अध्यय के प्रारंभ करने का उद्देश्य प्रकट किया गया है, उसी प्रकार इस तृतीय अध्ययन के प्रारंभ करने का भी उद्देश्य समझ लेना चाहिये । जंबू स्वामी से सुधर्मा स्वामी कहते हैं कि हे जंबू ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल एवं उस समय में 'वीरपुरं णयरं' वीरपुर नामका एक नगर था । 'मनोरमं उज्जाणं' उस में मनोरम नामका एक सुन्दर एवं सभी ऋतुओं में

સુજાત નામનું ત્રીજું અધ્યયન—

'तच्चस्स उक्खेवो०' જે પ્રમાણે બીજા અધ્યયનનો આરંભ કરવાનો ઉદ્દેશ્ય પ્રગટ કરેલો છે તે આ ત્રીજા અધ્યયનના આરંભ કરવાનો ઉદ્દેશ્ય સમજી લેવો. સુધર્મા સ્વામી જંબૂ સ્વામીને કહે છે કે જમ્બૂ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાલ અને તે સમયને વિષે 'वीरपुरं णयरं' વીરપુર નામનું એક નગર હતું. 'मनोरमं उज्जाणं' તેમાં મનોરમ નામનો એક સુન્દર અને સર્વ ઋતુઓમાં સુખ આપે તેવો સુખદાયિ

जक्खो' वीरसेनयक्षस्य यक्षायतनम् । 'वीरकण्हमित्ते राया' वीरकृष्णमित्रो राजा। 'सिरी देवी' श्रीदेवी=श्रीनाम्नी राज्ञी । तयोः 'सुजाए कुमारे' सुजातः-सुजातनामा कुमारः । 'बलसिरीपामोक्खाणं पंचसयकन्नगाणं पाणिग्गहणं' बलश्रीप्रमुखाणां पञ्चशतकन्यकानां पाणिग्रहणम् । 'सामी समोसरिए' स्वामी समवसृतः= श्रमणो भगवान् महावीरः समागतः । 'पुव्वभवपुच्छा' गौतमकृता पूर्वभवपृच्छा । भगवान् कथयति-'उसुयारे णयरे' इषुकारनामकं नगरमासीत्, तत्र 'उसभदत्ते गाहावई' ऋषभदत्तो गाथापतिः परिवसति। तेन 'पुप्फदत्ते अणगारे पडि-

सुखदायो उद्यान था । 'वीरसेने जक्खो' उसमें वीरसेनयक्षका यक्षायतन था, 'वीरकण्हमित्ते राया' वीर कृष्णमित्र यहां का राजा था । 'सिरीदेवी' श्रीदेवी इसकी रानी का नाम था । 'सुजाए कुमारे' इसका एक कुमार का नाम सुजात था । 'बलसिरी पामोक्खाणं पंचसयकण्णगाणं पाणिग्गहणं' सुजातकुमार का विवाह बलश्री आदि ५०० राजकन्याओं के साथ हुआ था । 'सामी समो सरिए' भगवान महावीर स्वामी विहार करते हुए यहां पर आये । नगरनिवासी समस्तजन (राजा से लेकर प्रजा तक) प्रभु के वंदना के लिये आये । राजकुमार भी आया । धर्म श्रवण कर सब लोग वापिस गये । 'पूव्वभवपुच्छा' गौतमने प्रभु से सविनय राजकुमार का पूर्वभव पूछा । भगवानने उसका पूर्वभव इस प्रकार बतलाया 'उसुयारे णयरे' इषुकार नामका नगर था । उसभदत्ते गाहावई' इस में ऋषभदत्त गाथापति रहता था । 'पुप्फदत्ते अणगारे

બગીચો હતો, 'वीरसेनो जक्खो' વીરસેન યક્ષનું યક્ષાયતન હતું, 'वीर कण्हमित्ते राया' અને વીરકૃષ્ણમિત્ર નામના ત્યાંના રાજા હતા. 'सिरीदेवी' તેમનાં રાણીનું નામ શ્રીદેવી હતું, 'सुजाए कुमारे' તેના એક કુમારનું નામ સુજાત હતું. 'बलसिरी पामोक्खाणं पंचसयकण्णगाणं पाणिग्गहणं' તે સુજાત કુમારના વિવાહ બલશ્રી આદિ ૫૦૦ રાજકન્યાઓના સાથે કર્યા હતા. 'सामी समो सरिए' ભગવાન મહાવીર સ્વામી વિહાર કરતા કરતા ત્યાં આગળ આવ્યા. નગરનાં તમામ માણસો-રાજા સહિત પ્રજા -સૌ મળીને પ્રભુને વંદન કરવા માટે આવ્યા, રાજકુમાર પણ આવ્યા ધર્મ ઉપદેશ સાંભળીને સૌ માણસો પાછા પોતાના સ્થાન પર ગયા. 'पुव्वभवपुच्छा' ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને સવિનય તે સુજાત કુમારના પૂર્વભવની વાત પૂછી ત્યારે ભગવાને તેના પૂર્વભવની હકીકત આ પ્રમાણે કહી બતાવી કે. 'इपुयारे णयरे' ઈષુકાર નામનું એક નગર હતું. તેમાં 'उसमदत्ते गाहावई' ઋષભદત્ત ગાથાપતિ રહેતા હતા,

लाभिए' पुष्पदत्तोऽनगारः प्रतिलम्भितः, तेन 'माणुस्साउए निवद्धे' मानुष्यायुष्कं निवद्धम् । 'इहं उप्पण्णे' ततः कालं कृत्वा इहोत्पन्नः—सुजातकुमारो जातः । 'जाव' यावद्–'महाविदेहे वासे' महाविदेहे वर्षे 'सिज्झिहिइ' सेत्स्यति ५ ॥सू० १॥

॥ तृतीयमध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ २ ॥ ३ ॥

॥ अथ चतुर्थाध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

चउत्थस्स उक्खेवो । विजयपुरं णयरं, णंदणवणं उज्जाणं असोगो जक्खो, वासवदत्ते राया, कण्हा देवी, सुवासवे कुमारे, भद्दापामोक्खाणं पंचसयकन्नगाणं पाणिग्गहणं जाव पुव्वभवो, कोसंबी णयरी, धणपाले राया, वेसमणभद्दे अणगारे पडिलाभिए, इहं उप्पणे जाव सिद्धे । ॥ सू० १ ॥

॥ चउत्थं अज्झयणं समत्तं ॥

टीका

'चउत्थस्स' इत्यादि । 'चउत्थस्स' चतुर्थस्याध्ययनस्य 'उक्खेवो'

पडिलाभिए' पुष्पदत्त अनगार को इसने आहार दान दिया था । इस प्रभाव से 'माणुस्साउए निवद्धे' इसे मनुष्यायु का बंध हुआ । वहां अपना आयुष्य पूरा कर 'इहउप्पण्णे' इस भव में यह सुजातकुमार हुआ है । 'जावमहाविदेहे सिज्झिहिइ५' यह भविष्य में विदेह क्षेत्र में मुक्ति लाभ करेगा ॥ सू० १ ॥

॥ तृतीय अध्ययन सम्पूर्ण ॥ २ ॥ ३ ॥

सुवासव नामक चौथा अध्ययन–

'चउत्थस्स उक्खेवो' चतुर्थ अध्ययन का प्रारंभ वाक्य कहना चाहिये

तेणे 'पुप्फदत्ते अणगारे पडीलाभिए' पुष्पदत्त अणुगारने आहारदान आप्युं हतुं, तेना प्रभावथी तेणे 'माणुस्साउए निवद्धे' मनुष्यायुनो बंध कर्यो, त्यां पोतानुं आयुष्य पुरुं करी 'इहउप्पण्णे' आ भवमां ते सुजातकुमार थया छे 'जाव महाविदेहे सिज्झिहिइ' ते भविष्यमां महाविदेह क्षेत्रमां मुक्तिलाभ करशे. (सू० १)

॥ त्रीजुं अध्ययन संपूर्ण ॥ २ ॥ ३ ॥

उत्क्षेपः=प्रारम्भवाक्यम्। भगवान् प्राह='विजयपुरं णयरं' विजयपुरं नगरम्। तत्र 'णंदणवणं उज्जाणं' नन्दनवनमुद्यानम्। 'असोगो जक्खो' अशोको यक्षः। तस्मिन्नगरे 'वासवदत्ते राया' वासवदत्तो राजाऽऽसीत्। तस्य 'कण्हा देवी' कृष्णा नाम्नी देवी=राज्ञी आसीत्। तयोः 'सुवासवे कुमारे' सुवासवः कुमारः 'भद्दापामोक्खाणं पंचसयकन्नगाणं पाणिग्गहणं' भद्राप्रमुखानां पञ्चशतकन्यकानां पाणिग्रहणम्। 'जाव' यावत्-पुव्वभवो' पूर्वभवप्रश्नः। भगवत्कथनम्-'कोसंवी

-उस काल एवं उस समय में 'विजयपुरं णयरं' विजयपुर इस नाम से प्रसिद्ध सुरम्य नगर था। 'णंदणवणं उज्जाणं' इस में बहुत प्राचीन एक सुन्दर नन्दनवन नामका उद्यान था। 'असोगो जक्खो' इसमें अशोकयक्ष का यक्षायतन था। 'वासवदत्ते राया' इस नगर के राजा का नाम वासवदत्त था। 'कण्हादेवी' इसकी रानी कृष्णादेवी थी। 'सुवासे कुमारे' राजा और रानी के प्राणों का आधार एक पुत्र था, जिसका नाम सुवासव कुमार था। 'भद्दापामोक्खाणं पंचसयकन्नगाणं पाणिग्गहणं जाव पुव्वभवो' इसका विवाह भद्रा आदि ५०० राजकन्याओं के साथ हुआ था। एक समय श्रमण भगवान् महावीर विहार करते हुए इस नगर के उद्यान में पधारे। परिषद और राजा दर्शनार्थ प्रभु के समीप आये। राजपुत्र भी आया। प्रभुने सब के लिये धर्म का उपदेश दिया, सुनकर सब के सब अपने२ स्थान पर वापिस गये। गौतम ने राजपुत्र का पूर्वभव प्रभु से पूछा। प्रभुने कहा- 'कोसंवी णयरी' कोशांबी

સુવાસવ નામનું ચોથું અધ્યયન

'चउत्थस्स उक्खेवो' ચોથા અધ્યયનું પ્રારંભ વાક્ય કહેવું જોઈએ, તે કાલ તે સમયને વિષે 'विजयपुरं णयरं' વિજયપુર એ નામથી પ્રસિદ્ધ સુરમ્ય એક નગર હતું. 'णंदणवणं उज्जाणं' તેમાં ઘણાજ પ્રાચીન અને સુંદર બગીચો હતો તેનું નામ નંદનવન હતું, 'असोगो जक्खो' તેમાં અશોક યક્ષનું યક્ષાયતન-નિવાસ સ્થાન હતુ. 'वासवदत्ते राया' તે નગરના રાજાનું નામ વાસવદત્ત હતું, 'कण्हादेवी' તેને કૃષ્ણાદેવી નામના રાણી હતાં. 'सुवासे कुमारे' રાજા અને રાણી એ બન્નેના પ્રાણના આધાર રૂપ એક પુત્ર જેનું નામ સુવાસકુમાર હતું, 'भद्दापामोक्खाणं पंचसयकन्नगाणं पाणिग्गहणं जाव पुव्वभवो' તેનો વિવાહ ભદ્રા આદિ પાંચસો રાજકન્યાઓની સાથે કર્યો હતો. એક સમય શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિહાર કરતા થકા આ નગરના બગીચામાં પધાર્યા. ભગવાનનું આગમન સાંભળીને નગરના રાજા અને પ્રજા સૌ મળીને પ્રભુનાં દર્શન કરવા ગયા. રાજપુત્ર પણ સાથે ગયા, સૌને પ્રભુએ ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો, પછી ઉપદેશ સાંભળી સૌ પોતાના સ્થાન પર પાછા આવ્યા. પછી ગૌતમે તે રાજપુત્રના પૂર્વભવ વિષે

णयरी' कौशाम्बी नगरी 'धणपाले राया' धनपालो राजा तेन 'वेसमणभद्दे अणगारे पडिलाभिए' वैश्रमणभद्रोऽनगारः प्रतिलम्भितः। ततः 'इह उप्पण्णे' इहोत्पन्नः-इह विजयपुरे नगरे सुवासवकुमारत्वेन समुत्पन्नः 'जाव सिद्धे' यावत् सिद्धः यावत् सकलकर्मक्षयं कृत्वाऽस्मिन्नेव भवे सिद्धोऽभवत् ॥सू० १॥

॥ चतुर्थमध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ २ ॥ ३ ॥

॥ अथ पञ्चमाध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

पंचमस्स उक्खेवो। सोगंधिया णयरी, णीलासोगे उज्जाणे, सुकालो जक्खो, अप्पडिहओ राया, सुकण्हा देवी, महच्चंदे कुमारे तस्स अरहदत्ता भारिया, जिणदासो पुत्तो, तित्थयरागमणं जिणदासपुव्वभवे, मज्झिमिया णयरी, मेहरहो राया, सुहम्मे अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्धे ॥ सू० १ ॥

॥ पंचमं अज्झयणं समत्तं ॥

नगरी थी। 'धनपाले राया' धनपाल वहांका राजा था। 'वेसमणभद्द अणगारे पडिलाभिए' उसने किसी एक समय वैश्रमणभद्र मुनि को आहार दान दिया, उसके पुण्य प्रभाव से मनुष्यायु का उसे बंध हुआ। 'इह उप्पण्णे जाव सिद्धे' मरकर वह अब इस नगर में राजाका सुवासवकुमार नामका पुत्र होकर उत्पन्न हुआ है। यह अब इसी भव में समस्त कर्मों को काटकर सिद्ध-मुक्तिगामी हुवा।

॥ चतुर्थ अध्ययन सम्पूर्ण ॥२॥४॥

પ્રભુને પૂછ્યું ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું કે 'कोसंवी णयरी' કૌશાંબી નગરી હતી. 'धणपाले राया' ધનપાલ નામના ત્યાંના રાજા હતા, 'वेसमणभद्दे अणगारे पडिलाभिए' તેણે કોઇ એક સમયને વિષે વૈશ્રમણભદ્ર મુનિને આહાર-દાન દીધું, તેના પુણ્યપ્રભાવથી મનુષ્ય આયુનો તેણે બંધ કર્યો, પછી તે 'इहं उप्पण्णे जाव सिद्धे' મરણ પામીને હાલ આ નગરમાં રાજાના સુવાસવ કુમાર નામથી પુત્ર ઉત્પન્ન થયા છે, તે આ ભવમાં તમામ કર્મોનો નાશ કરી સિદ્ધ-મુકિતગામી થશે.

॥ ચોથું અધ્યયન સંપૂર્ણ ॥ ૨ ॥ ૪ ॥

टीका

'पंचमस्स' इत्यादि । 'पंचमस्स' पञ्चमस्याध्ययनस्य 'उक्खेवो' उत्क्षेपः । 'सोगंधिया णयरी' सौगन्धिका नगरी आसीत् । तत्र 'णीलासोगे उज्जाणे' नीलाशोकमुद्यानम् । तस्मिन्नुद्याने 'सुकालो जक्खो' सुकालो यक्षः । तत्र नगर्याम् । 'अप्पडिहओ राया' अप्रतिहतो राजाऽऽसीत् । तस्य 'सुकण्हा देवी' सुकृष्णा देवी 'महच्चंदे कुमारे' महाचन्द्रः कुमारः आसीत् । तस्य 'अरहदत्ता भारिया' अर्हद्दत्ता भार्या तस्या अङ्गजातः 'जिणदासो पुत्तो' जिनदासः पुत्रः 'तित्थयरागमणं' तीर्थकरागमनम् 'जिणदासपुव्वभवो' जिनदासपूर्वभव-

जिनदासनामक पंचम अध्ययन-

'पंचमस्स उक्खेवो०' यहां इस पंचम अध्ययन का प्रारंभवाक्य कहना चाहिये। उसी काल और उसी समय में 'सोगंधिया णयरी' सोगन्धिका नामकी नगरी थी। 'णीलासोगे उज्जाणे' नीलाशोक नामका उद्यान था। 'सुकालो जक्खो' सुकालयक्षका यक्षायतन था। 'अप्पडिहयो राया' यहां का नरेश अप्रतिहत था। 'सुकण्हादेवी' सुकृष्णा देवी इसकी रानी का नाम था। 'महच्चंदे कुमारे' राजा के पुत्र का नाम महाचंद्रकुमार था। 'अरहदत्ता भारिया' उसकी भार्या का नाम अर्हद्दत्ता था। 'जिणदासो पुत्तो' अर्हद्दत्ता की कुक्षि से पुत्र उत्पन्न हुआ, जिसका नाम जिनदास रक्खा गया। 'तित्थगरागमणं' कालान्तर में विहार करते हुए यहां श्री तीर्थंकर वीर प्रभुका समवसरण हुआ। पूर्व अध्ययनों की तरह सब नर नारी तथा राजा प्रभुको वंदना के लिये उद्यानमें आये।

જિનદાસ નામનું પાંચમું અધ્યયન-

'पंचमस्स उक्खेवो०' અહીં આ પાંચમા અધ્યયનનો ઉપક્ષેપ કહેવો જોઈએ, તે કાલ અને તે સમયને વિષે, 'सोगंधिया णयरी' સૌગન્ધિક નામની નગરી હતી, 'णीला-सोगे उज्जाणे' નગરીની બહાર નીલાશોક નામનો પ્રાચીન ઘણો જ સુંદર એક બગીચો હતો 'सुकालो जक्खो' તેમાં સુકાલયક્ષનું યક્ષાયતન હતું 'अप्पडिहयो राया' ત્યાંના રાજાનું નામ અપ્રતિહત હતું, 'सुकण्हा देवी' તેનાં રાણીનું નામ સુકૃષ્ણાદેવી હતું, 'महच्चंदे कुमारे' રાજાના કુંવરનું નામ મહાચંદ્રકુમાર હતું. 'अरहदत्ता भारिया' તેની ભાર્યાનું નામ અર્હદ્દત્તા હતું, 'जिणदासो पुत्तो' અર્હદ્દત્તાના ઉદરથી પુત્ર ઉત્પન્ન થયો તેનું નામ જિનદાસ રાખ્યું હતું, 'तित्थयरागमणं' કાલાન્તરમાં વિહાર કરતા કરતા ત્યાં શ્રી તીર્થંકર વીર પ્રભુનું સમવસરણ થયું. આગળ કહેલા અધ્યયનો પ્રમાણે તમામ નગર નિવાસી નર-નારી તથા રાજા પ્રભુને વંદના કરવા માટે તે બગીચામાં આવ્યા. પ્રભુએ

पृच्छेत्यर्थः । भगवत्कथनम्–'मज्झिमिया णयरी' मध्यमिका नगरी । 'मेहरहो राया' मेघरथो राजा । तेन 'सुहम्मे अणगारे पडिलाभिए' सुधर्माऽनगारः प्रतिलम्भितः 'जाव सिद्धे' यावत् अस्मिन्नेव भवे सिद्धो भवत् ॥ सू० १ ॥

॥ इति पञ्चममध्ययनं संपूर्णम् ॥ २ ॥ ॥५॥

॥ अथ षष्ठाध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

छट्ठस्स उक्खेवो । कणगपुरं णयरं, सेयासोए उज्जाणे, वीरभद्दो जक्खो, पीयचंदो राया, सुभद्दा देवी, वेसमणे कुमारे जुवराया, सिरीदेवीपामोक्खाणं पंचसयरायवरकन्नगाणं पाणि–

प्रभु ने धर्मका उपदेश दिया । जिनदास भी सबके साथ उद्यान में धर्म उपदेश सुनने के लिये आया था । धर्म का उपदेश श्रवण कर उसे भी अपूर्व आनंद आया । 'जिणदास पुव्वभवो' गौतम स्वामीने प्रभु से इसका पूर्वभव पूछा । पूर्वभव के विषय में प्रभुने कहा– 'मज्झिमिया णयरी' मध्यमिका नगरी थी । 'मेहरहो राया' वहां का राजा मेघरथ था । 'सुहम्मे अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्ध' उसने सुधर्मा मुनि को आहारदान दिया था । इससे मनुष्य आयु का उसे बंध हुआ । वह मर कर यहां जिनदास हुआ है । अब यह इसी भवमें सिद्ध हुवा ॥सू०१॥

॥ पंचम अध्ययन सम्पूर्ण ॥ २ ॥५॥

તેમને ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો, જિનદાસ પણ સૌની સાથે બગીચામાં ધર્મ–ઉપદેશ સાંભળવા માટે આવ્યા હતા ધર્મનો ઉપદેશ શ્રવણ કરીને તેને પણ અપૂર્વ આનંદ આવ્યો. 'जिणदास पुव्वभवो' ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને તેના પૂર્વભવ વિષે પૂછ્યું, ત્યારે તે કુમારના પૂર્વભવ વિષયની હકીકત પ્રભુએ કહી કે–' मज्झमिया णयरी ' મધ્યમિકા નામની નગરી હતી, ત્યાંના 'मेहरहो राया' મેઘરથ નામના રાજા હતા, 'सुहम्मे अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्ध' તેણે સુધર્મા મુનિને આહાર–દાન દીધું તેથી મનુષ્યના આયુષ્યનો તેણે બંધ કર્યો પછી તે મૃત્યુ પામીને અહિં જિનદાસ થયા છે. હવે તે આ ભવમાં જ સિદ્ધ થયા. (સૂ૦ ૧)

॥ પાંચમું અધ્યયન સંપૂર્ણ ॥ ૨ ॥ ૫ ॥

ग्गहणं, तित्थगरागमणं, धणवई जुवरायपुत्तो जाव पुव्वभवो, मणिवया णयरी, मित्ते राया, संभूतिविजए अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्धे ॥ सू० १ ॥

॥ छट्ठं अज्झयणं समत्तं ॥ ६ ॥

टीका–

'छट्ठस्स' इत्यादी । 'छट्ठस्स' षष्ठस्य अध्ययनस्य 'उक्खेवो' उत्क्षेपः । 'कणगपुरं णयरं' कनकपुरं नगरमासीत् । तत्र 'सेयासोए' उज्जाणे' श्वेताशोकमुद्यानम् । तस्मिन् 'वीरभद्दो जक्खो' वीरभद्रो यक्षः । तस्मिन्नगरे 'पियचंदो राया' प्रियचन्द्रो राजा, तस्य 'सुभद्दा देवी' सुभद्रा देवी 'वेसमणे कुमारे जुवराया' वैश्रवणः कुमारो युवराज आसीत् । तस्य 'सिरिदेवीपामोक्खाणं पंचसयरायवरकन्नगाणं पाणिग्गहणं' श्रीदेवीप्रमुखाणां पञ्चशतराजवरकन्यकानां पाणिग्रहणं' जातम् । 'तित्थगरागमणं' तीर्थकरागमनम् । 'धणवई' धनपतिर्नाम 'जुवरायपुत्तो' युवराजपुत्रः । वैश्रवणयुवराजस्य पुत्रो धन-

---

धनपति नामका छट्ठा अध्ययन

'छट्ठस्स उक्खेवो' 'छट्ठस्स उक्खेवो' छठवें अध्ययनका प्रारंभ वाक्य। **उसी काल और उसी समय में** 'कणगपुरं णयरं सेयासोए उज्जाणे' कनकपुर **नामका नगर था । श्वेताशोक नामका वहां उद्यान था ।** 'वीरभद्दो जक्खो' **वीरभद्र यक्ष का इस उद्यान में यक्षायतन था ।** 'पियचंदो राया सुभद्दा देवी वेसमणे कुमारे जुवराया' यहां का राजा प्रियचंद्र था। **इसकी रानी का नाम सुभद्रादेवी था। वैश्रवण कुमार युवराज था।** 'सिरीदेवीपामोक्खाणं पंचसयरायवरकन्नगाणं पाणिग्गहणं' इसका पाणि- **ग्रहण संस्कार ५०० उत्तम राजाओं की कन्याओं के साथ हुआ था। इन में मुख्य श्रीदेवी थी ।** 'तित्थगरागमणं धणवई जुवरायपुत्तो जाव

धनपति नामनुं छठ्ठुं अध्ययन–

'छट्ठस्स उक्खेवो' छठ्ठा अध्ययननु प्रारंभ वाक्य–ते काल ते समयने विषे 'कणगपुरे णयरे सेयासोए उज्जाणे' कनकपुर नामनुं एक नगर हतुं, श्वेताशोक नामनो त्यां बगीचो हतो, 'वीरभद्दो जक्खो' वीरभद्र यक्षनुं त्यां यक्षायतन हतुं, 'पियचंदो राया सुभद्दा देवी–वेसमण कुमारे जुवराया' त्यांना राजा प्रियचंद्र हता, तेमनां राणीनुं नाम सुभद्रा देवी हतुं, वैश्रवणकुमार युवराज हता. 'सिरीदेवी पामोक्खाणं पंचसयरायवरकन्नगाणं पाणिग्गहणं' तेना पाणीग्रहण संस्कार पांचसो (५००) उत्तम राजाओनी कन्याओनी साथे थया हता. तेमां मुख्य श्रीदेवी हतां.

पतिनामाऽऽसीत् 'जाव' यावत् 'पुव्वभवो' पूर्वभवः=पूर्वभवपृच्छेत्यर्थः। भगवान् तस्य पूर्वभवं कथयति-'मणिवया णयरी' मणिपदा नगरी। तत्र 'मित्ते राया' मित्रो राजा। तेन 'संभूतिविजए अणगारे' सम्भूतिविजयः अनगारः 'पडिलाभिए प्रतिलम्भितः 'जाव सिद्धे' यावत् सिद्धः-अस्मिन्नेव भवे सिद्धोऽभवत् ॥ सू० १ ॥

॥ इति षष्ठमध्ययनं समाप्तम् ॥ २ ॥ ६ ॥

॥ अथ सप्तममध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

सत्तमस्स उक्खेवो। महापुरं णयरं, रत्तासोगे उज्जाणे, रत्तपालो जक्खो, बले राया, सुभद्दा देवी, महब्बले कुमारे, रत्तवईपामोक्खाणं पंचसयरायवरकन्नगाणं पाणिग्गहणं, तित्थ-

---

पुव्वभवो' कालान्तर में यहां श्री वीरप्रभु का आगमन हुआ। वैश्रवण कुमार का एक पुत्र था जिसका नाम धनपति था। इसका पूर्वभव भगवान से गौतमने पूछा, प्रभुने इस प्रकार कहा-'मणिवया णयरी मित्ते राया संभूतिविजए अणगारे पाडिलाभिए जाव सिद्धे' मणिपदा नामकी एक नगरी थी, वहां का राजा मित्र था। उसने संभूतिविजय मुनिराज के लिए आहार दान दिया, उससे उसे मनुष्यायु का बंध हुआ। सो मरकर अबयह धनपति हुआ है। यह इसी भव में सिद्ध हुवा ॥सू० १॥

॥ षष्ठ अध्ययन सम्पूर्ण ॥ २ ॥६॥

'तित्थगरागमणं धणवइ जुवरायपुत्तो जाव पुव्वभवो' કેટલોક સમય ગયા પછી ભગવાન વીર પ્રભુ ત્યાં પધાર્યા, વૈશ્રવણ કુમારને એક પુત્ર હતો જેનું નામ ધનપતિ હતું, તેનાં-પૂર્વભવ વિષે ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાનને પૂછ્યું ત્યારે ભગવાને આ પ્રમાણે કહ્યું. 'मणिवया णयरी मित्ते राया संभूतिविजए अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्धे' મણિપદા નામની એક નગરી હતી, ત્યાંના રાજાનું નામ મિત્ર હતું. તેણે સંભૂતિવિજય મુનિરાજને આહાર દાન આપ્યું, તેના પ્રભાવથી તેને મનુષ્યની આયુને બંધ થયો. તે મરણ પામીને હાલમાં તે ધનપતિ થયો છે, તે આ ભવમાં સિદ્ધ થશે. (સૂ૦ ૧)

॥ છઠું અધ્યયન સંપૂર્ણ ॥ ૨ ॥ ૬ ॥

गरागमणं जाव पुव्वभवो, मणीपुरं णयरं, णागदत्ते गाहावई, इंददत्ते अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्धे ॥ सू० १ ॥

॥ सत्तमं अज्झयणं समत्तं ॥

टीका

'सत्तमस्स' इत्यादि । 'सत्तमस्स' सप्तमस्य–सप्तमाध्ययनस्य 'उक्खेवो' उत्क्षेपः । 'महापुरं णयरं' महापुरं नाम नगरमासीत्, तत्र 'रत्तासोगे उज्जाणे' रक्ताशोकनामकमुद्यानम् । तस्मिन् 'रत्तपालो जक्खो, रक्तपालो यक्ष आसीत् । तस्मिन्नगरे 'बले राया' बलो=बलाभिधो राजा । तस्य 'सुभद्दा देवी' सुभद्रा देवी, 'महब्बले कुमारे' महाबलः=महाबलनामाकुमारोऽभूत् । 'रत्तवईपामोक्खाणं पंचसयरायवरकन्नागाणं पाणिग्गहणं' रक्तवतीप्रमुखानां पञ्चशतराजवरकन्यकानां पाणिग्रहणं जातम् । 'तित्थगरागमणं' तीर्थकरागमनम् । 'जाव पुव्वभवो'

महाबलनामक सप्तम अध्ययन–

'सत्तमस्स उक्खेवो०' सप्तम अध्ययनका प्रारंभ वाक्य । उसी काल और उसी समय में 'महापुरं णयरं' महापुर नाम का एक नगर था । 'रत्तासोगे उज्जाणे' उसमें रक्ताशोक नामका सुन्दर प्राचीन उद्यान था । 'रत्त-पालो जक्खो' उसमें रक्तपाल नामके यक्ष का यक्षायतन था । 'बले-राया' नगर का राजा बल था । 'सुभद्दादेवी' इसकी सुभद्रा नामकी रानी थी, 'महब्बले कुमारे' महाबल नामका कुमार था । 'रत्तवई पामोक्खाणं पंचसयरायपरकन्नगाणं पाणिग्गहणं' राजा ने ५०० उत्तम राजाओं की कन्याओं के साथ इसका पाणिग्रहण कराया । इन ५०० स्त्रियों में रक्तवती मुख्य थी । 'तित्थगरागमनं' कालान्तर में विचरते हुए

મહાબલ નામનું સાતમું અધ્યયન—

'सत्तमस्स उक्खेवो' સાતમા અધ્યયનનું પ્રારંભ વાક્ય–તે કાલ અને તે સમયને વિષે 'महापुरं णयरं' મહાપુર નામનું એક નગર હતું, 'रत्तासोगे उज्जाणे' તેમાં રક્તાશોક નામનો સુંદર પ્રાચીન બગીચો હતો, 'रत्तपालो जक्खो' તેમાં રક્ત-પાલ નામના યક્ષનું યક્ષાયતન હતું તે 'बले राया' તે નગરના રાજાનું નામ બલ હતું, 'सुभद्दा देवी' તેમનાં સુભદ્રા નામનાં રાણી હતાં. 'महाबले कुमारे' મહાબલ નામના કુમાર હતા; 'रत्तवइपामोक्खाणं पंचसयरायवरकण्णगाणं पाणिग्गहणं' રાજાએ પાંચસો (૫૦૦) રાજાઓની કન્યાઓની સાથે તેનો વિવાહ કર્યો હતો. તે પાંચસો રાણીઓમાં રક્તવતી મુખ્ય હતી. 'तित्थयरागमणं' કાલાન્તરમાં વિચરતા–વિચરતા ભગવાન તીર્થંકર મહાવીર પ્રભુ ત્યાં પધાર્યા. પછી સૌએ પ્રભુ પાસે જઇને

यावत्पूर्वभवः=पूर्वभवपृच्छा गौतमेन कृतेति भावः। भगवान् कथयति-'मणी-पुरं णयरं' मणीपुरं नगरम्। तत्र 'णागदत्ते गाहावई' नागदत्तो गाथापति-रासीत्। तेन इंददत्ते अणगारे पडिलाभिए' इन्द्रदत्तोऽनगारः प्रतिलम्भितः। 'जाव सिद्धे' यावत्-अस्मिन्नेव भवे सिद्धोऽभवत् ॥ सू० १ ॥

॥ इति सप्तममध्ययनं समाप्तम् ॥ २ ॥ ७ ॥

॥ अथाष्टममध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

अट्ठमस्स उक्खेवो। सुघोसं णयरं, देवरमणे उज्जाणे, वीरसेणो जक्खो, अज्जुणो राया, दत्तवई देवी भद्दणंदी कुमारे, सिरिदेवीपामोक्खाणं पंचसयरायवरकन्नगाणं पाणिग्गहणं, जाव

श्री तीर्थंकर महावीर प्रभु का यहां आगमन हुआ। सब ने प्रभु के पास पहुँचकर धर्मामृत का पान किया। 'जावपुव्वभवो' महाबल कुमार के पूर्वभव को गौतमने प्रभु से पूछा। प्रभुने कहा-'मणिपुरं णयरं' मणीपुर नामका एक नगर था। 'णागदत्ते गाहावई' वहां नाग-दत्त नामका एक गाथापति रहता था। 'इंददत्ते अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्धे' उसने इन्द्रदत्त नामके मुनिराज को आहार-दान दिया। इससे उसने मनुष्यायु का बंध किया। वही मर कर महाबल हुआ है। आगे यह दीक्षा लेकर इसी भव में मुक्तिका लाभ प्राप्त किया ॥सू०१॥

॥ सप्तम अध्ययन सम्पूर्ण ॥ ७ ॥

धर्म उपदेश रूपी अमृत पान कर्युं. 'पुव्वभव पुच्छा' महाबल कुमारना पूर्वभव विषे गौतम स्वामीએ प्रभुने पूछ्युं त्यारे प्रभुએ कह्युं 'मणीपुरं णयरं' माणीपुर नामनुं એक नगर हतुं, 'णागदत्ते गाहावई' त्यां नागदत्त नामना એक गाथापति रहेता हता; तेणे 'इंददत्ते अणगारे पडिलाभिए जावसिद्धे' ઇन्द्रदत्त नामना मुनिराजने आहारदान कर्युं, ते पुण्यथी तेने मनुष्यना आयुष्यनो बंध थयो, पछी ते मरण पामीने अहिं महाबल थयेल छे, आगळ पर दीक्षा लईने आ भवमां मुक्तिनो लाभ मेळवशे. (सू० १)

॥ सातमुं अध्ययन संपूर्ण ॥ ७ ॥

पुव्वभवो, महाघोसे णयरे धम्मघोसे गाहावई धम्मसीहे अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्धे ॥ सू० १ ॥

॥ अट्ठमं अज्झयणं समत्तं ॥

टीका

'अट्ठमस्स' इत्यादि। 'अट्ठमस्स' अष्टमस्याध्ययनस्य 'उक्खेवो' उत्क्षेपः। 'सुघोसं णयरं' सुघोषनामकं नगरमासीत्, तत्र 'देवरमणे उज्जाणे' देवरमणमुद्यानम्। तस्मिन् 'वीरसेणो जक्खो' वीरसेनो यक्षः। तस्मिन्नगरे 'अज्जुणो राया' अर्जुनो राजाऽऽसीत्, तस्य 'रत्तवई देवी' रक्तवती देवी, 'भद्दणंदी कुमारे' भद्रनन्दी कुमारः। तस्य 'सिरिदेवीपामोक्खाणं पंचसयरायवरकन्नगाणं पाणिग्गहणं' श्रीदेवीप्रमुखानां पञ्चशतराजवरकन्यकानां पाणिग्रहणं जातम्। 'जाव पुव्वभवो' यावत्पूर्वभवः=पूर्वभवपृच्छा। भगवान् कथयति—

भद्रनन्दीकुमार नामक अष्टम अध्ययन।

'अट्ठमस्स उक्खेवो' अष्टम अध्ययन का प्रारंभ वाक्य। 'सुघोसं णयरं' सुघोष नामका नगर था। 'देवरमणे उज्जणे' उसमें देवरमण नामका उद्यान था। 'वीरसेनो जक्खो' वीरसेन यक्षका इसमें यक्षायतन था। 'अज्जुणो राया' अर्जुन इसनगर का राजा था। 'रत्तवई देवी' इसकी रानीका नाम रक्तवती था। 'भद्दणंदी कुमारे' भद्रनंदी नाम का कुमार था। 'सिरिदेवी पामोक्खाणं पंचसयरायवरकण्णगाणंपाणिग्गहणं' राजाने कालान्तर में इसका विवाह ५०० राजकन्याओं के साथकिया। स्त्रियों में प्रधान श्री देवीथी। 'जावपुव्व भवो' गौतमने प्रभुसे इसका पूर्वभव पूछा। भगवानने

ભદ્રનન્દીકુમાર નામનું આઠમું અધ્યયન—

'अट्ठमस्स उक्खेवो' આઠમા અધ્યયનનું પ્રારંભ વાક્ય—'सुघोसं णयरं' સુઘોષ નામનું નગર હતું. 'देवरमणे उज्जाणे' તેમાં દેવરમણ નામનો બગીચો હતો. 'वीरसेनो जक्खो' વીરસેન યક્ષનું તેમાં યક્ષાયતન હતું, 'अज्जुणो राया' ત્યાંના રાજાનું નામ અર્જુન હતું, 'रत्तवई देवी' તેનાં રાણીનું નામ રકતવતી હતું, 'भद्दणंदी कुमारे' અને ભદ્રનંદી નામે કુમાર હતો, 'सिरीदेवीपामोक्खाणं पंचसयरायवरकण्णगाणं पाणिग्गहणं' રાજાએ કેટલાક સમય પછી તેનો વિવાહ પાંચસો રાજકન્યાઓની સાથે કરાવ્યો હતો, તે તમામ સ્ત્રીઓમાં મુખ્ય શ્રીદેવી હતા. 'जाव पुव्वभवो' ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને તેના પૂર્વભવ વિષે પૂછયું, તો ભગવાને તેનો પૂર્વભવ આ

'महाघोसे णयरे' महाघोषं नाम नगरमासीत्, तत्र 'धम्मघोसे गाहावई' धर्मघोषो गाथापतिः परिवसति। तेन 'धम्मसीहे अणगारे पडिलाभिए' धर्मसिंहोऽनगारः प्रतिलम्भितः 'जाव सिद्धे' यावत् अस्मिन्नेव भवे सिद्धोऽभवत् ॥सू० १॥

॥ इत्यष्टममध्ययनं समाप्तम् ॥ ८ ॥

॥ अथ नवममध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

णवमस्स उक्खेवो। चंपा णयरी, पुण्णभद्दे उज्जाणे, पुण्णभद्दे जक्खे, दत्ते राया, दत्तवई देवी, महचंदे कुमारे जुवराया, सिरिकंतापामोक्खाणं पंचसयरायवरकन्नगाणं पाणिग्गहणं जाव पुव्वभवो तिगिच्छिया णयरी, जियसत्तू राया, धम्मविरई अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्धे ॥ सू० १ ॥

॥ णवमं अज्झयणं समत्तं ॥

टीका

'णवमस्स' इत्यादि। 'णवमस्स' नवमस्याध्ययनस्य 'उक्खेवो' उत्क्षेपः। 'चंपा णयरी' चम्पा नगरी। तत्र 'पुण्णभद्दे उज्जाणे' पूर्णभद्रमुद्यानम्।

इसका पूर्वभव इस प्रकार कहा—'महाघोसे णयरे' महाघोष नामका नगर था। 'धम्मघोसे गाहावई' वहां धर्मघोष नामका गाथापति रहता था। 'धम्मसीहे अणगारे पडिलाभिए जावसिद्धे' इसने धर्मसिंह नामक मुनि को आहारदान दिया सो इससे उसे मनुष्यायु का बंध हो गया। वही मर कर भद्रनंदी कुमार हुआ है। यह इसी भव में दीक्षा लेकर सिद्ध हुवा ॥ सू० १ ॥

॥ अष्टम अध्ययन सम्पूर्ण ॥८॥

પ્રમાણે કહ્યો, 'महाघोसे णयरे' મહાઘોષ નામનું નગર હતું. 'धम्मघोसे गाहावई' ત્યાં ધર્મઘોષ નામના ગાથાપતિ રહેતા હતા, 'धम्मसीहे अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्धे' તેણે ધર્મસિંહ નામના એક મુનિને આહારદાન દીધું તેના વડે તેને મનુષ્યના આયુનો બંધ થયો પછી તે મરણ પામીને ભદ્રનંદીકુમાર થયા છે. તે આ ભવમાં દીક્ષા લઈને સિદ્ધ થશે. (સૂ૦ ૧)

આઠમું અધ્યયન સંપૂર્ણ ॥ ८ ॥

तस्मिन् 'पुण्णभद्दो जक्खो' पूर्णभद्रो यक्षः। तस्मिन्नगरे 'दत्ते राया' दत्तो राजाऽऽसीत्। तस्य 'दत्तवई देवी' दत्तवती देवी 'महचंदे कुमारे जुवराया' महाचन्द्रः कुमारो युवराज आसीत्। तस्य 'सिरिकंतापामोक्खाणं पंचसयरायवरकन्नगाणं पाणिग्गहणं' श्रीकान्ताप्रमुखाणां पञ्चशतराजवरकन्यकानां पाणिग्रहणं संजातम्। 'जाव पुव्वभवो' यावत्पूर्वभवः=पूर्वभवपृच्छा। भगवान् पूर्वभवं कथयति, 'तिगिच्छिया णयरी' चिकित्सिका नगरी। तत्र 'जियसत्तू राया' जित-

---

महाचन्द्र नामक नवम अध्ययन—

'णवमस्स उक्खेवो' इस नवमें अध्यय का प्रारंभ वाक्य 'चंपा णयरी' चंपा नामकी नगरी थी। 'पुणभ उज्जाणे' उसमें पूर्णभद्र नामका उद्यान था। 'पुण्णभद्दो जक्खो' उस उद्यान म पूर्णभद्र नामका यक्ष रहता था। 'दत्ते राया' राजा का नाम दत्त था। और 'दत्तवईदेवी' इसकी रानीका नाम दत्तवती था। 'महचंदे कुमारे जुवराया' महाचंद्र कुमार युवराज था। 'सिरिकंतापामोक्खाणं पंचसयरायवरकण्णगाणं पाणिग्गहणं' ५०० राजकन्याओं के साथ जिनमें श्रीकान्ता मुख्य थी युवराज का विवाह हुआ था। 'जावपुव्वभवो' जब तीर्थंकर श्रीवीर प्रभु विहार करते हुए वहां आये तब गौतमने उनसे युवराज का पूर्वभव पूछा। प्रभुने युवराज का पूर्वभव इस प्रकार कहा– 'तिगिच्छया णयरी' चिकित्सका नामकी नगरी थी। 'जियसत्तू राया' जितशत्रु उसका राजा

મહાચન્દ્ર નામનું નવમું અધ્યયન ॥ ૯ ॥

'णवमस्स उक्खेवो' આ નવમા અધ્યયનનું પ્રારંભ વાક્ય–'चंपा णयरी' ચંપા નામની નગરી હતી. 'पुण्णभद्दे उज्जाणे' તેમાં પૂર્ણભદ્ર નામનો બગીચો હતો, તે 'पुण्णभद्दो जक्खो' બગીચામાં પૂર્ણભદ્ર નામનો યક્ષ રહેતો હતો, 'दत्त राया' રાજાનું નામ દત્ત હતું, 'दत्तवई देवी' અને તેમનાં રાણીનું નામ દત્તવતી હતું, 'महचंदे कुमारे जुवराया' મહાચંદ્રકુમાર યુવરાજ હતા. 'सिरिकंतापामोक्खाणं पंचसयरायवरकण्णगाणं' તેનો પાંચસો રાજકન્યાઓના સાથે વિવાહ થતો હતો, તેમાં શ્રીકાન્તા મુખ્ય હતી. 'जाव पुव्वभवो' જ્યારે તીર્થંકર શ્રી વીરપ્રભુ વિહાર કરતા કરતા ત્યાં આવ્યા ત્યારે ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને યુવરાજના પૂર્વભવ વિષે પૂછ્યું ત્યારે પ્રભુએ યુવરાજના પૂર્વભવનો ઇતિહાસ આ પ્રમાણે કહ્યો–'तिगिच्छा णयरी' ચિકિત્સિકા નામની નગરી હતી. તેમાં 'जियसत्तू राया' જિતશત્રુ નામના રાજા હતા, તેણે 'धम्म-

शत्रू राजाऽऽसीत् । तेन 'धम्मविरई अणगारे पडिलाभिए' धर्मविरतिरनगारः प्रतिलम्भितः । 'जाव सिद्धे' यावत् अस्मिन्नेव भवे सिद्धोऽभवत् ॥सू० १॥

॥ नवममध्ययनं समाप्तम् ॥ ९ ॥

॥ अथ दशममध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

जइ णं दसमस्स उक्खेवो । एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं साएये णामं णयरे होत्था, उत्तरकुरु उज्जाणे, पासमियो जक्खो, मित्तणंदी राया, सिरिकंता देवी, वरदत्ते कुमारे, वीरसेणापामोक्खाणं पंचसयदेवीणं पाणिग्गहणं तित्थगरागमणं, सावगधम्मं, पुव्वभवो य, सयदुवारे णयरे, विमलवाहणे राया, धम्मरुई अणगारे पडिलाभिए समाणे माणुस्साउए निबद्धे, इह उप्पण्णे, सेसं जहा सुबाहुस्स कुमारस्स चिंता जाव पव्वज्जा, कप्पंतरे तओ जाव सव्वट्ठसिद्धे, तओ महाविदेहे जाव सिज्झिहिइ ५ । एवं खलु जंबू ! समणेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं दसमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते । सेवं भंते २ ! ॥ सू० १ ॥

॥ दसमं अज्झयणं समत्तं ॥

था । 'धम्मविरई अणगारे पडिलाभिए जावसिद्धे' उसने एक समय धर्मविरति अनगार को आहार दिया सो मनुष्यायु को बांधकर वह मरा, वही इस नगर में महाचंद्र हुआ है, यह दीक्षा लेकर इसी भव में सिद्ध हुवा ॥ सू० १ ॥

॥ नवम अध्ययन सम्पूर्ण ॥९॥

विरइ अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्धे' એક સમય ધર્મવિરતિ અણગારને આહાર-દાન દીધું. તેના વડે તેને મનુષ્યના આયુષ્યનો બંધ થયો. પછી તે મરણ પામ્યો અને તે આ નગરમાં મહાચંદ્ર થયા છે તે હવે ભવિષ્યમાં દીક્ષા લઇને આ ભવમાં મુક્તિનો લાભ કરશે. (સૂ૦ ૧)

નવમું અધ્યયન સંપૂર્ણ ॥ ૯ ॥

टीका

'जइ णं' इत्यादि। 'जइ णं' यदि खलु 'दसमस्स' दशमस्याध्ययनस्य उक्खेवो उत्क्षेपः=जम्बूस्वामिपृच्छारूपं प्रारम्भवाक्यम्। श्रीसुधर्मास्वामी प्राह-एवं खलुजंबू एवं खलु हे जम्बूः! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'साएये णामं णयरे होत्था'-साकेतं नाम=सम्प्रति 'अयोध्या' इति प्रसिद्धं नगरमासीत्। तत्र उत्तरकुरु नाम 'उज्जाणे' उद्यानम्। तस्मिन्नुद्याने 'पासमिओ जक्खो' पार्श्वमृगो यक्षः। 'मित्तनंदी राया' मित्रनन्दी राजा। तस्य 'सिरिकंता देवी' श्रीकान्ता देवी, 'वरदत्ते कुमारे' वरदत्तः कुमारः। तस्य

वरदत्त नामक दशम अध्ययन-

'जइ णं दसमस्स उक्खेवो' दशम अध्ययन का उत्क्षेप इस प्रकार है- जंबू स्वामीने श्री सुधर्मास्वामी से पूछा कि हे भदंत! सिद्धि गति प्राप्त भगवान् महावीरने सुखविपाक नामक दूसरे श्रुतस्कंध के नौ अध्ययन के ये भाव प्ररूपित किये हैं, तो उन श्रमण भगवान् महावीरने इस दसम-अध्ययन का क्या भाव निरूपित किया है? सुधर्मा स्वामी कहते है।- 'एवं खलु जंबू! हे जम्बू! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल एवं उस समय 'सायेए णामं णयरे होत्था' साकेत नामका नगर था। वर्तमान में इसका नाम अयोध्या है। 'उत्तरकुरु उज्जाणे पासमियो जक्खो मित्तणंदी राया सिरिकंता देवी वरदत्ते कुमारे' उस में उत्तरकुरु नामका उद्यान था। पार्श्वमृग नामके यक्षका यक्षायतन था। मित्रनंदी इस नगर का राजा था। इसकी रानी का नाम श्रीकांता और कुमार

વરદત્ત નામનું દશમું અધ્યયન—

'जइ णं दसमस्स उक्खेवो' દશમા અધ્યયનના ઉત્ક્ષેપ આ પ્રમાણે છે. જંબૂ સ્વામીએ સુધર્મા સ્વામીને પૂછ્યું કે ભદન્ત! સિદ્ધ ગતિને પ્રાપ્ત ભગવાન મહાવીરે સુખવિપાક નામના બીજા શ્રુતસ્કંધના નવમાઅધ્યયનના એ ભાવ પ્રરૂપિત કર્યા છે. તો તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે આ દસમા અધ્યયનના ભાવ શું પ્રરૂપિત કર્યા છે? સુધર્મા સ્વામી કહે છે કે- 'एवं खलु जंबू' હે જમ્બૂ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાલ તે સમયને વિષે 'सायेए णामं णयरे होत्था' સાકેત નામનું નગર હતું, હાલમાં તેનું નામ અયોધ્યા છે. 'उत्तरकुरु उज्जाणे पासमियो जक्खो मित्तणंदी राया सिरिकंता देवी वरदत्ते कुमारे' તેમાં ઉત્તરકુરૂ નામનો બગીચો હતો, પાર્શ્વમૃગ નામના યક્ષનું તે યક્ષાયતન (નિવાસ-સ્થાન) હતું, મિત્રનંદી નામના તે નગરના રાજા હતા. તેમનાં રાણીનું નામ શ્રીકાંતા હતું,

'वीरसेणापामोक्खाणं पंचसयदेवीणं पाणिग्गहणं' वीरसेनाप्रमुखाणां पञ्चशत-देवीनां पाणिग्रहणम्। 'तित्थगरागमणं' तीर्थकरागमनं संजातम्। तत्पार्श्वे 'सावगधम्मं' श्रावकधर्म=द्वादशविधं गृहिधर्मं स्वीकृतवान्। 'पुव्वभवो' पूर्वभवः-गौतमेन भगवत्सन्निधौ तस्य वरदत्तस्य पूर्वभवपृच्छा कृता। भगवान् पूर्वभवं कथयति-'सयदुवारे णयरे' शतद्वारं नगरम्। तत्र 'विमलवाहणे राया' विमल-वाहनो राजाऽऽसीत्। तत्र 'धम्मरुई अणगारे पडिलाभिए समाणे' धर्मरुची अनगारे प्रतिलम्भिते सति 'माणुस्साउए निबद्धे' मानुष्यायुष्कं निबद्धम्। ततः 'इह उप्पण्णे' इहोत्पन्नः। 'सेसं जहा सुबाहुस्स' शेषं=शेषवर्णनं यथा सुबाहोः =सुबाहुकुमारस्य तथा विज्ञेयम्। एवमेव 'चिंता'=चिन्ता=पौषधे प्रव्रज्याग्रहण-विषयो विचारः संजातः। 'जाव' यावत्-'पव्वज्जा' प्रव्रज्या=प्रव्रज्याग्रहणं

का नाम वरदत्त कुमार था। 'वीरसेणापामोक्खाणं पंचसयदेवीणं पाणि-ग्गहणं, तित्थगरागमणं सावगधम्मं पुव्वभवो' वरदत्त कुमार का मित्रनंदी राजाने वीरसेना प्रमुख ५०० राजकन्याओं के साथ विवाह कर दिया। विहार करते हुए तीर्थंकर महावीर प्रभु वहां पर पधारे। उपदेश श्रवणकर वरदत्त कुमारने उनके समीप श्रावक के १२ व्रत धारण कर लिये। गौतम गणधरने प्रभु से वरदत्त का पूर्वभव पूछा, प्रभुने कहा 'सयदुवारे णयरे विमलवाहणे राया धम्मरुई अणगारे पडिलाभिए समाणे माणुस्साउए निबद्धे इह उप्पण्णे' शतद्वार नामका नगर था। विमलवाहन वहां का राजा था। उसने धर्मरुचि नामके मुनि को आहार दिया। उससे उसे मनुष्यायुका बंध हुआ। मनुष्यायु का बंध कर वहां से मर कर अब वह मित्रनंदी राजा के यहां वर-

---

અને કુમારનું નામ વરદત્ત કુમાર હતું. 'वीरसेणापामोक्खाणं पंचसयदेवीणं पाणि-ग्गहणं, तित्थगरागमणं सावगधम्मं पुव्वभवो' વરદત્તકુમારનો મિત્રનંદી રાજાએ વીરસેના પ્રમુખ પાંચસો રાજકન્યાઓના સાથે વિવાહ કરી દીધો. એક વખત વિહાર કરતા કરતા તીર્થંકર મહાવીર પ્રભુ ત્યાં આગળ પધાર્યા, ત્યારે તેમનો ઉપદેશ સાંભળી વરદત્ત કુમારે તેમની પાસે શ્રાવકના બાર ૧૨ વ્રત ધારણ કર્યાં, પછી ગૌતમ ગણધરે પ્રભુને વરદત્તના પૂર્વભવ વિષે પૂછ્યું, ત્યારે પ્રભુએ કહ્યુ-'सयदुवारे णयरे विमल वाहणे राया धम्मरुई अणगारे पडिलाभिए समाणे माणुस्साउए निबद्धे इह उप्पण्णे' શતદ્વાર નામનું નગર હતું, તેમાં વિમલવાહન નામના રાજા હતા, તેણે ધર્મરૂચિ નામના એક મુનિને આહાર આપ્યો-તેના પુણ્યથી તેણે મનુષ્યના આયુનો બંધ કર્યો મનુષ્યના આયુનો બંધ કરી ત્યાંથી મરણ પામી મિત્રનંદી રાજાને ત્યાં વરદત્ત કુમાર

कृतम्, 'कप्पंतरे' कल्पान्तरे-अन्यान्यदेवलोके-सौधर्मादारभ्य तृतीये-सनत्कुमारे, पञ्चमे-ब्रह्मलोके, सप्तमे-महाशुक्रे, नवमे आनते, एकादशे-आरणे-देवलोके देवो भविष्यति, 'तओ' ततः तस्माद्देवलोकाच्च्युत्वा 'जाव' यावत्-तत्र-मनुष्यजन्म गृहीत्वा संयमं परिपाल्य कालं कृत्वा 'सव्वट्ठसिद्धे' सर्वार्थसिद्धे-विमाने उत्पत्स्यते। 'तओ महाविदेहे' ततश्च्युत्वा महाविदेहे वर्षे 'जाव' यावत्-तत्र यानि आढ्यानि कुलानि सन्ति, तेष्वेकस्मिन् कुले जन्म गृहीत्वा सुबाहुवत् संयमं परिपाल्य कालमासे कालं कृत्वा तत्र 'सिज्झिहिइ ५' सेत्स्यति 'बुज्झिहिइ' भोत्स्यते 'मुच्चिहिइ' मोक्ष्यते 'परिनिव्वाहिइ' परिनिर्वास्यति 'सव्वदुक्खाणमंतं करेहिइ सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति ॥

दत्त कुमार हुआ है, 'सेसं जहा सुबाहुस्स कुमारस्स चिंता जाव पव्वज्जा कप्पंतरे तओ जाव सव्वट्ठसिद्धे, तओ महाविदेहे जाव सिज्झिहिइ' पौषध में दीक्षाकर विचार किया अवशिष्ट वर्णन इस का सुबाहु कुमार की तरह समझना चाहिये। यावत् - दीक्षा लेकर प्रथम स्वर्ग में जायेगा। सौधर्मस्वर्ग से लेकर तृतीय सनत्कुमार, पंचम-ब्रह्मलोक, सप्तम-महाशुक्र नवम-आनत, एवं एकादशम -आरण, इन स्वर्गों में जन्म धारण करेगा। एक एक स्वर्ग से च्यवकर बीच २ में मानव पर्याय का धारण करना एवं प्रव्रज्या ग्रहण करना यह सब सुबाहुकुमार के समान ही समझना चाहिये। अन्त में यह सर्वार्थसिद्ध में जायगा वहां से च्यवकर महाविदेह क्षेत्र में जो आढ्य-संपन्न-कुल होंगे उनमें से किसी एक कुल में उत्पन्न हो दीक्षा लेकर तप की आरधना से काल अवसर में काल कर सिद्धगति को प्राप्त करेगा।

થયા છે. 'सेसं जहा सुबाहुस्स कुमारस्स चिंता जाव पव्वज्जा कप्पंतरे तओ जाव सव्वट्ठसिद्धे तओ महाविदेहे जाव सिज्झहिइ' બાકીનું વર્ણન સુબાહુકુમારના પ્રમાણે જાણી લેવું. યાવત્ દીક્ષા લઈને પ્રથમ સ્વર્ગમાં જશે, સૌધર્મ સ્વર્ગથી લઈને ત્રીજા સનત્કુમાર, પાંચમાં બ્રહ્મલોક સાતમું-મહાશુક્ર, નવમું-આનત, એવં અગી-આરમું-આરણ, તે સ્વર્ગોમાં જન્મ ધારણ કરશે, પછી એક એક સ્વર્ગથી કરીને વચ્ચમાં વચ્ચમાં માનવ પર્યાયને ધારણ કરશે અને દીક્ષા ધારણ કરશે-આ તમામ હકીકત સુબાહુકુમાર પ્રમાણે સમજી લેવી. અન્તમાં તે સર્વાર્થસિદ્ધમાં જશે, ત્યાંથી ચવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જે આઢય-સંપન્ન કુલ હશે તેવા કોઇ એક કુળમાં ઉત્પન્ન થઇ દીક્ષા લઇનેતપ-સંયમનીઆરાધના કરી મૃત્યુના અવસરે મરણ પામીને સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત કરશે.

श्रीसुधर्मास्वामी उपसंहरन् जम्बूस्वामिनं प्राह-'एवं खलु' इत्यादि। 'एवं खलु जंबू' एवं खलु हे जम्बू! 'समणेणं जाव संपत्तेणं' श्रमणेन यावत् सम्प्राप्तेन 'सुहविवागाणं' सुखविपाकानां 'दसमस्स अज्झयणस्स' दशमस्याध्ययनस्य 'अयमट्ठे' अयमर्थः=पूर्वोक्तरूपो भावः 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तः=प्ररूपितः। सुधर्मस्वामिनो वचनं श्रुत्वा श्रीजम्बूस्वामी सविनयं तस्य वचने श्रद्धां प्रकटयन्नाह 'सेवं भंते २' इति। तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त!=हे भदन्त! भवता मयि कृपां विधाय यत्प्रतिपादितं तत् एवम्=एवमेव=सत्यमेवास्ति, यत् सुखविपाके दशाध्ययनानि कथितानि तानि यथार्थतया श्रद्धयानि सन्तीति भावः ॥सू० १॥

दशममध्ययनम् समाप्तम् ॥ २ ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥

णमो सुयदेवयाए। विवागसुयस्स दो सुयक्खंधा-दुहविवागो य सुहविवागो य। तत्थ दुहविवागे दस अज्झयणा

श्री सुधर्मास्वामी इस अध्ययन का उपसंहार करते हुए श्री जंबूस्वामी से कहते हैं 'एवं खलु जंबू! समणेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं दसमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठ पण्णत्ते' हे जंबू! श्रमण भगवान् महावीरने-जो सिद्धिगति को प्राप्त हो चुके हैं, सुखविपाक नामक श्रुतस्कंधके इस दसम अध्ययन का यह वरदत्त का कथानकरूप भाव प्रकट किया है। श्रीसुधर्मास्वामी के इन वचनों को सुनकर श्री जंबूस्वामी सविनय उनके वचनों में श्रद्धा प्रदर्शित करते हुए बोले-'सेवं भंते२' हे भदंत! आपने कृपा कर जो सुनाया है वह इसी प्रकार है-सत्य ही है, इस सुखविपाक श्रुतस्कंध में जो ये दश अध्ययन प्ररूपित हुए हैं, वे यथार्थतः सत्य हैं, श्रद्धेय हैं।

સુધર્મા સ્વામી આ અધ્યયનનો ઉપસંહાર કરીને શ્રી જંબૂ સ્વામીને કહે છે 'एवं खलु जंबू! समणेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं दसमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते' હે જમ્બૂ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જે સિદ્ધગતિને પામ્યા છે તેમણે સુખવિપાક નામના શ્રુતસ્કંધના આ દસમા અધ્યયનનો આ વરદત્તના આખ્યાન રૂપ ભાવ પ્રકટ કર્યો છે. શ્રી સુધર્મસ્વામીના આ પ્રકારનાં વચનો સાંભળીને શ્રી જમ્બુસ્વામી સવિનય તેમના વચનોમાં શ્રદ્ધા પ્રદર્શિત કરીને બોલ્યા 'सेवं भंते २' હે ભદન્ત! આપે કૃપા કરીને જે સંભળાવ્યું છે તે આજ પ્રમાણે છે-સત્યજ છે; એ સુખવિપાકશ્રુતસ્કંધમાં જે આ દસ અધ્યયન પ્રરૂપિત કરેલાં છે તે યથાર્થ-સત્ય છે અને શ્રદ્ધા રાખવા યોગ્ય છે.

एक्कसरगा, दससु चेव दिवसेसु उद्दिसिज्जंति। एवं सुहविवागोवि। सेसं जहा आयारस्स। एक्कारसमं अंगं समत्तं ॥

॥ इति विवागसुयं समत्तं ॥

टीका ।

'णमो सुयदेवयाए' नमःश्रुतदेवतायै। 'विवागसुयस्स' विपाकश्रुतस्य 'दो सुयक्खंधा' द्वौ श्रुतस्कन्धौ स्तः, तथाहि-'दुहविवागो य, सुहविवागो य' दुःखविपाकश्च सुखविपाकश्च। 'तत्थ' तत्र=तयोर्मध्ये 'दुहविवागे' दुःखविपाके 'दस अज्झयणा' दशाध्यनानि 'एक्कसरगा' एकस्वरकाणि=समानवर्णनकानि-सन्ति। दशसु अध्ययनेषु पापकर्मणां विपाकवर्णनं प्रायः समानमस्तीत्यर्थः। तानि 'दशसु चेव दिवसेषु' दशस्वेव दिवसेषु 'उद्दिसिज्जंति' उद्दिश्यन्ते=वाच्यन्ते। 'एवं' अनेनैव प्रकारेण 'सुहविवागेवि' सुखविपाकेऽपि दशाध्याय-नानि एकस्वरकाणि-समानवर्णनकानि, दशसु अध्ययनेषु पुण्यकर्मणां विपाक-

---

'णमोसुयदेवाय' श्रुत देव के लिये नमस्कार हो। 'विवागसुयस्स दो सुयक्खंधा' इस विपाक श्रुत के दो श्रुत स्कंध है। 'दुहविवागो य सुहविवागो य' १ दुःखविपाकश्रुतस्कंध और २ दूसरा सुखविपाक श्रुतस्कंध। 'तत्थ दुहवियागे दस अज्झयणा एक्कसरगा' प्रथम श्रुतस्कंध के १० दश अध्ययन हैं। इसी प्रकार दूसरे श्रुतस्कंध के भी १० दस अध्ययन हैं। इन सबका वर्णन प्रायः एक सरीखा ही है। १ दुःखविपाकश्रुतस्कंध में पाप कर्मों के फलका विपाक का वर्णन है, तथा सुखविपाकश्रुतस्कंध में पुण्य कर्म के फलका वर्णन है। 'दशसु दिवसेसु उद्दिसिज्जंति एवं सुहविवागेवि' ये दोनो श्रुतस्कंध १०-१० दिनों में

'णमोसुयदेवाय' શ્રુતદેવતાને નમસ્કાર થાઓ. 'विवागसुयस्स दो सुयक्खंधा' વિપાકશ્રુતના બે ૨ શ્રુતસ્કંધ છે. 'दुहविवागो य सुहविवागो य' (૧) દુઃખવિપાક શ્રુતસ્કંધ અને (૨) બીજો સુખવિપાક શ્રુતસ્કંધ, 'तत्थ दुहविवागे दसअज्झयणा एक्कसरगा' પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના ૧૦-દસ અધ્યયન છે, આવીજ રીતે બીજા શ્રુતસ્કંધના પણ ૧૦ અધ્યયન છે. આ તમામનું વર્ણન પ્રાયઃ એક સરખું જ છે. ૧ દુઃખવિપાક શ્રુતસ્કંધમાં પાપકર્મોના વિપાકનું વર્ણન છે. ૨ તથ સુખવિપાક શ્રુતસ્કંધમાં પુણ્યકર્મના વિપાકનું વર્ણન છે. 'दशसु दिवसेसु उद्दिसिज्जंति। एवं सुहविवागेवि' આ બન્ને

वर्णनं प्रायः समानमस्तीत्यर्थः। तानि दशाध्ययनान्यपि दशस्वेव दिवसेषूद्दिश्यन्ते, इति भावः। 'सेसं' शेषं=शेषवर्णनं 'जहा आयारस्स' यथाऽऽचारस्य- आचाराङ्गसूत्रस्य तथा विज्ञेयम् ॥

॥ इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललित-कलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-' जैन शास्त्राचार्य '-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचितायां विपाकश्रुते द्वितीयश्रुतस्कन्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्यायां एकादशमङ्गं समाप्तम् सम्पूर्णम् ॥ ११ ॥

॥ इति विपाकश्रुतं समाप्तम् ॥

वांचे जाते है। 'सेसं जहा आयरस्स' शेष वर्णन 'आचारांग सूत्र की तरह समझना चाहिए। 'एकारसमं अंगं समत्तं' ११ वां अंग विपाकश्रुत समाप्त हुवा।

॥ इस प्रकार विपाकश्रुत के विपाकचन्द्रिका टीका का हिन्दी-भाषानुवाद संपूर्ण हुवा ॥

શ્રુતસ્કંધો દસ-દસ (૧૦-૧૦) દિવસોમાં વાંચવામાં આવે છે. 'सेसं जहा आयरस्स' બાકીનું વર્ણન આચારાંગ સૂત્ર પ્રમાણે સમજી લેવું 'एकारसमं अंगं समत्तं' ૧૧ અગીઆરમું અંગ વિપાકશ્રુત સમાપ્ત થયું.

" આ પ્રમાણે વિપાકશ્રુતના વિપાકચન્દ્રિકા ટીકાનો "ગુજરાતી" ભાષાનુવાદ સંપૂર્ણ થયો ॥

श्री विपाकश्रुतस्य शुद्धिपत्रम्-

नं.	अशुद्धिः	शुद्धिः	पृ.	पं.
१	धण्णा णं ते राईसर० जे णं समणस्स ३ अंतिए पंचाणुव्वइयं जाव	धण्णा णं ते राईसर-तलवर-माडंबिय-कोडुंबिय-इब्भ-सेट्ठि-सेणावइ-सत्थवाह-पभियओ जे णं समणस्स३ अंतिए मुंडा जाव पव्वयंति, धण्णा णं ते राईसर० जेणं समणस्स३ अंतिए पंचाणुव्वइयं जाव	४२	५
२	छुत्तसिता	छुसिता	४८	१३
३	प्रवज्याग्रहणं	प्रव्रज्याग्रहणं	५५	११
४	आनते=आनताख्ये नवमे देवलोके उत्कृष्टविंशतिसागरोपमस्थितिकेषु	आनते=आनताख्ये नवमे देवलोके उत्कृष्टैकोनविंशति-सागरोपमस्थितिकेषु	५५	१२
५	उत्कृष्ट एकविंशति........	उत्कृष्टैकविंशति........	५६	२

हिन्दीमें

अशुद्धिः	शुद्धिः	पृ.	पं.
जघन्य २८	जयन्य १८	५६	५

ગુજરાતીમાં

અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ	પૃ.	પં.
જઘન્ય ૨૮	જઘન્ય ૧૮	૫૬	૪
પર્યાયમાં ૨૦ વીસ ઉત્કૃષ્ટ ઉત્પન્ન થશે	પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થશે	૫૬	૧